LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

q914.98
T687
v.1

CENTRAL CIRCULATION BOOKSTACKS

The person charging this material is responsible for its renewal or its return to the library from which it was borrowed on or before the **Latest Date** stamped below. **You may be charged a minimum fee of $75.00 for each lost book.**

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

TO RENEW CALL TELEPHONE CENTER, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

DEC 20 1995

JAN 03 1996

MAR 27 1996

APR 24 1996

OCT 27 2008

When renewing by phone, write new due date below previous due date. L162

Digitized by the Internet Archive
in 2026 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign

https://archive.org/details/transilvaniabana01unse

TRANSILVANIA, BANATUL, CRIŞANA, MARAMUREŞUL

1918—1928

I

CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI
1929

TRANSILVANIA, BANATUL, CRIȘANA, MARAMUREȘUL

1918—1928

I

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1929

914.98
2T621
I

CUPRINSUL VOLUMULUI I

STUDII

I. CADRUL ISTORIC

Pag.

Ce a primit și ce a dat Ardealul, de N. IORGA, *profesor universitar, membru al Academiei Române* 3
Calea României Mari, de WICKHAM STEED 9
Săpături arheologice în Transilvania [1]), de EM. PANAITESCU, *profesor universitar, Cluj* 11
Trecutul Ardealului românesc în cadrul năzuințelor spre unitatea națională, de V. MOTOGNA, *docent universitar, senator* 21
Consiliul Dirigent, de ROMUL BOILĂ, *senator* 89
Pregătirea diplomatică a Unirii, de VICTOR G. CĂDERE, *profesor universitar, Oradea Mare* 103
Formațiile de voluntari, de ELIE BUFNEA, *avocat* 119

II. CADRUL COSMOLOGIC

Transilvania în cadrul unitar al pământului și Statului Român, de G. VÂLSAN, *profesor universitar, Cluj. Membru al Academiei Române* 145
Colinele Transilvaniei de EM. DE MARTONNE, *profesor la Facultatea de Litere din Paris* 157
Munții Apuseni, de FICHEUX ROBERT, *profesor secundar (Valenciennes)* 161
Regiunile Naturale și unitatea Banatului românesc, de G. VERGEZ-TRICOM, *profesoară secundară (Lille)* . . 183
Privire sintetică asupra structurii geologice a subsolului Transilvaniei, de I. POPESCU-VOITEȘTI, *profesor universitar, Cluj* 199
Zăcămintele minerale ale Daciei superioare, de VICTOR STANCIU, *profesor universitar, Cluj* 231
Vegetația și flora Ardealului, de AL. BORZA, *profesor universitar, Cluj* 251
Fauna Ardealului, Banatului și părților ungurene în lumina cercetărilor mai recente, de P. A. CHAPPUIS și V. L. BOLOGA, *profesor universitar*, Cluj 271

III. VIAȚA ECONOMICĂ

Reforma agrară, de EMIL PETRINI, *director general al îndrumărilor și învățământului agricol* 285
Cultivarea pământului în Transilvania în ultimii zece ani, de IOAN LUCA CIOMAC, *agronom, inspector al fermelor din Transilvania* 315
Fermele model din Transilvania sub stăpânirea românească, de IOAN LUCA CIOMAC 331
Pădurile Transilvaniei, de V. N. STINGHE, *inspector silvic, profesor la școala politehnică* 366
Creșterea animalelor în Transilvania, de TIBERIU CRISTEA, *medic veterinar, inspector general* 387
Exploatările miniere din Transilvania și Banat în anii 1919—1928, de I. IANCU, *inspector general în Direcția Minelor* 447
Evoluția industriei din Ardeal după Unire, de CEZAR POPESCU, *director general al industriei* 489
Bogăția apelor minerale ale Ardealului și Banatului, de Dr. EMIL ȚEPOSU, *profesor universitar, Cluj* . . . 533
Căile ferate ardelene, de NICOLAE I. PETCULESCU, *inginer, inspector general C. F. R.* 543
Finanțele private în Ardeal, de ION I. LAPEDATU, *fost ministru* 561
Situația comercială în Ardeal, dela alipire, de CEZAR HÂRJESCU, *subdirector general al comerțului* 567
Viața economică germană din Ardeal, Banat și Satu-Mare, de GUSTAV ADOLF KLEIN 571

IV. CADRUL ETNOGRAFIC ȘI VIAȚA SOCIALĂ ADMINISTRATIVĂ

Cadrul antropogeografic, de S. MEHEDINȚI, *profesor universitar, membru al Academiei Române* 587
Așezările, casa și portul țăranului român din Ardeal și Banat, de R. VUIA, *directorul muzeului etnografic din Cluj* 603

[1]) Fragment; studiul va apare în întregime, cu figurile și hărțile necesare.

Pag.

Românii transilvăneni în Dobrogea, de IOAN GEORGESCU, *profesor secundar, subdirector general în Ministerul Cultelor şi Artelor* 613
Românii din America, de AURELIU ION POPESCU, *membru al Fundaţiei « Laura Spelman Rockefeller » U. S. A., ataşat comercial la Paris* 623
Germanii din Banat, de FRANCISC KRÄUTER, *deputat*. 639
Şvabii sătmăreni şi bihoreni, precum şi Germanii din Maramureş, de ALBIN SCHERHAUFER, *maior* . . 649
Minorităţile cehoslovace în Transilvania şi Banat de FRANT. JIRI NOSKA, *ataşat de presă al Cehoslovaciei* 661
Tendinţele mişcării populaţiei în judeţele Transilvaniei în anii 1920—1927, de Dr. SABIN MANUILĂ, *director general în Ministerul Sănătăţii*. 667
Ardealul şi Banatul în lumina cifrelor, de N. ISTRATI, *director în Institutul de Statistică generală a Statului* . 677
Clasele sociale ale Românilor din Ardeal. de PETRU SUCIU, *director la liceu, Turda*. 691
Chestiunea muncitorească în Ardeal şi Banat, de N. GHIULEA, *profesor universitar, Cluj*. 707
Organizarea Sanitară a Transilvaniei în primul deceniu al Unirii, de Dr. AUREL VOINA, *medic primar al spitalului « Gh. Mârzescu » din Braşov, Consilier tehnic al Ministerului Sănătăţii* 739
Administraţia în Ardeal, după desfiinţarea Consiliului Dirigent, de D. TOMESCU, *inspector general administrativ*. 751

ILUSTRAȚII

Pag.

1. Poarta din Alba Iulia, care ca temniță a ținut pe Horia și soții lui 81
2. Crucea Iancului, dela Blaj 85
3. Consiliul Dirigent 91
4. Adunarea Națională dela Alba Iulia, 1 Decemvrie 1918 114
5. Sfințirea întâiului steag român în Viena la 14 Noemvrie 1918, în prezența generalului Baron Ionel Boeriu 138
6. Străpungerea văilor ardelene 158
7. Munții Apuseni în România Mare 162
8. Ieșirea din cheia Hesdatului, lângă Turda 163
9. In cheia Hesdatului, lângă Turda 164
10. Ieșirea din basinul Trăscăului la Cărpiniș 164
11. Regiunile naturale ale Munților Apuseni. Nod hidrografic, chei principale, masivele și basinele, brâul orașelor 165
12. Zidurile Clujului 166
13. Harta hipsometrică a Munților Apuseni. 167
14. Cetatea dela Deva 168
15. Sat-colonie pe drum: Fenești săsesc lângă Cluj 169
16. Vedere generală spre Munții Gilăului, luată de pe Mărișel spre Sud: în întâiul plan valea Răcătăului . 170
17. Tip de crupă netezită (plaiu) în munții Gilăului, cu cătunul Bolzești 171
18. Valea înaltă matură, a Someșului Cald, cu cătunul din Giurcuța 172
19. Tip de «umăr» de vale, cu un cătun al Mărișelului 173
20. Stână în regiunea apuseană a munților Gilău, lângă Tomasca 174
21. Case și țărani din Țara Moților (Grohot) 175
22. Remetea: case țărănești de lemn și stuf, în fund Munții Trăscăului 176
23. Schiță geologică a Munților Apuseni 177
24. Piuă de pisat minereul de aur, a țăranilor căutători de aur de lângă Abrud (șteamp) 178
25. Râpă de nisipuri pontice lângă Beiuș 179
26. La ieșirea dela biserică; sat român lângă Beiuș 180
27. Cheile Bicazului 200
28. Lacul tâlharului în valea Bicazului. 201
29. Masivul de sare dela Praid, tăiat de apa Corondului 202
30. Lacul Ursului în plin sezon. Lac de apă sărată format prin disoluție pe spinarea masivului de sare dela Sovata 203
31. Depozitul de aragonit dela Corond. Depozit din izvoarele minerale vulcanice de pe marginea apuseană a masivului Hărghitei 204
32. Aspectul daco-granitelor pe valea Drăganului, în Vlădeasa 205
33. Extinderea și limitele pânzelor Alpine 206
34. Fazele structurale ale Alpilor după Argand 207
35. Cheila Turzii săpate în calcare jurasice 209
36. Urmele eroziunii valurilor mării miocenice păstrate în vechiul țărm de calcar jurasic la Sând, Turda . 210
37. Unitățile structurale carpatice 211
38. «Cetatea». Un vechiu vulcan care a adus Rhyolitele aurifere de loc Roșia Montană. In mijloc roca masivă, cu vechile exploatări romane; pe margini, albă, cenușa vulcanică îngrămădită în timpul repetatelor erupții 213
39. Schița tectonică a Regiunilor Carpatice. 216
40. Structura Carpaților în profile schematice 217
41. «Cetatea» cu vechile exploatări romane, de aur, la Roșia Montană. 218
42. Un «șteamp», pe Roșia, pentru măcinat roca auriferă. Proprietarii se văd în stânga. 219
43. Proba cu «Șăitrocul» ca să se vadă conținutul în aur al măcinișului. 220
44. Casa unui moț din Munții Apuseni 221
45. Intrarea în mina de cărbuni «Petrila» Basinul Petroșanilor 222
46. Răcirea coxului. Minele de cărbuni din Lupeni, basinul Petroșanilor 223

Pag.

47. Minele de cărbuni « Lonea ». Basinul Petroşanilor 224
48. Defileul Dunării la « Cazane » 225
49. Harta eruptivului din Ardeal şi Banat 232
50. Harta Cadrilaterului aurifer 233
51. Harta Câmpiei ardelene cu zăcămintele minerale sedimentare 234
52. Bucium-Sasa, un important centru al minieritului din Munţii Apuseni 235
53. Intrarea în Corande, cele mai mari exploatări subterane ale minieritului roman. In jurul craterului de odinioară al Frasinului (Bucium) sunt săpate aceste « Corande » uriaşe 237
54. Ieşirea din Corande. Bucium-Sasa, la Frasinul 237
55. Detunata, frumos lacolit de bazalt prismatic în hotarul Buciumului 239
56. Intrarea într'o mină a societăţii « Aurifera » 244
57. Exploatări miniere sătesti (Bucium). Impărţirea între « părtaşi » a materialului scos din mină 245
58. Peisaj de Câmpie la Zau-Moineşti. Pădure, stepă, lac şi pământ arător 251
59. Dealuri surpate şi lacuri la Suat pe Câmpie 252
60. Stejari seculari la Balda pe Câmpie 253
61. Dealuri pleşuvite de om şi fâneţe cu brânduşi la Borzeşti 258
62. Munţii Parângului, cu vegetaţie de jepi, păşuni alpine şi iezerul din graniţă 259
63. Valea Ţigăneştilor din Bucegi, cu brâne de vegetaţie alpină 260
64. « Cazanul » Negoiului în Munţii Făgăraşului, cu limita superioară a pădurilor 261
65. Nufărul Castalia lotus dela Băile Episcopeşti 264
66. Planta Potentilla Haynaldiana din Munţii Parângului 265
67. Iezerul Bâlii în Munţii Făgăraşului 266
68. Basinul superior al Lăpuşnicului în Munţii Retezatului 267
69. Tăul Negru în Retezat, cu vegetaţie subalpină 268
70. Valea Bucurii în Retezat cu iezere. Vegetaţia subalpină şi alpină 269
Harta floristică a României (afară din text)
71. Căţelul pământului (Spalax Typhlus), rozător mediteranean din care se găseşte în Ardeal o subspecie . . . 272
72. Bathynella Chappuisi (după Delachaux), crustaceu subteran din Ardeal, relict din epoci geologice străvechi (Carbon) cu rudenii recente în Australia şi Tasmania (foarte mărit) 280
73. Hystricosoma Chappuisi (după Michaelsen). Râmă (oligochet) parasit, singurul reprezentant al unui nou gen găsit până acum numai în Ardeal (mărit de 200 ori) 280
74. Uscătoarea de hamei 348
75. Bivoli la scăldat în râul Târnava 348
76. Cultura de hamei 349
77. Vederea generală a conacului din Cuciulata 350
78. Armăsar de 2 ani 350
79. Iepele la păşune, cu mânzii 351
80. Iepele şi întreg stocul tineret femel 351
81. Armăsăruşi din 1925 351
82. Iapa Săgeata No. 12 cu produşii ei din 1926, 1927 şi 1928 352
83. Iepe Nonius la păşune 352
84. Oi merinos 353
85. Câmpul de experienţe dela Izvin 353
86. Porci mangaliţa dela Izvin 354
87. Taurul de reproducţie « Maka », Simmental de 5 ani importat din Elveţia, dela Izvin 354
88. Vaca « Sofica », Simmental de 3 ani (Izvin) 355
89. Vacile fermei de rasă Simmental, la păşune (Izvin) 355
90. Tăuraşii fermei de rasă Simmental, la păşune (Izvin) 356
91. Elevii şcoalei de motocultură la arat (Izvin) 356
92. Animalele de muncă ale fermei, la întoarcerea miriştei (Izvin) 356
93. Remiză pentru maşini combinată cu pătul (Izvin) 357
94. Staţiunea de ameliorarea plantelor « Dragşina » 357
94 a. (95) Grâu din Banat. Spic cu cap de buzdugan 358
95. (96) Grâu de Banat 358
96. (97) Sala de lucru a staţiunii « Dragşina » 360
97. (98) Culturi comparative cu diferite variaţii de ovăz 361
98. (99) Grâu de Banat 363
99. (100) Garnitura de arat cu aburi 363
100. (101) Porci « York » 364
101. (102) Mânze de rasa « Nonius », de 3 ani 364
102. (103) Junci de rasă « Podolică » 364

Pag.
103. (104) Grâu de toamnă « Bănățean » selecționat 365
104. (105) Berbeci « Merinos » 365
105. (106) Grâu de Banat 366
106. (107) Grâu de Banat 366
107. (108) Curci albe 367
109. Harta pădurilor Transilvaniei 368
110. O pădure virgină de molift din jud. Ciuc, proprietatea Statului 371
111. O pădure de fag. Domeniul Reșița. 372
112. Procentul de împădurire pe județe în Transilvania, după situația din 1927 376
113. Suprafața păduroasă pe cap de locuitor în Transilvania pe județe, după situația din 1927 378
114. Exploatări forestiere. Depozit de lemn de fag. Domeniul Reșița 379
115. Exploatări forestiere. Cale ferată îngustă, proprietate particulară (Salard) 380
116. Exploatări forestiere. Depozit de bușteni de molift, proprietate particulară. Deda-Bistia. 381
117. Exploatări forestiere. O fabrică de debitat lemn, proprietate particulară. Reghinul Săsesc. 386
118. Cal primitiv de Câmpie (după Monostori) 389
119. Cal de câmpie ameliorat 390
120. Cal săsesc 391
121. Cal de munte 391
122. Armăsarul pepinier North-Star XVII. 394
123. Nonius mare dela herghelia Parta 395
124. Armăsar lipițian dela Sâmbăta de Jos 396
125. Boi de stepă, varietatea transilvăneană. 411
126. Vacă Simmental din Mediaș. 414
127. Pinzgau și Simmental din județul Brașov. 415
128. O vacă cu vițea de rasă brună din jud. Maramureș 415
129. Oi Merinos din județul Bihor 418
130. Oi rațca din județul Caraș 418
131. Oi țurcane. 419
132. Oi țigăi 419
133. Lânuri din Transilvania. 420
134. Porci Mangalița 422
135. Scroafă cu purcei de rasă York 422
136. O curte țărănească din județul Brașov 423
Graficul I: Situația numerică a animalelor domestice în Transilvania 437
Graficul II: Debușeul înainte și după războiu 438
Graficul III: Media anuală a exportului 1909—13 și 1921—1925 439
Graficul IV. Numărul fabricilor de conserve 443
137. Brânzeturi transilvănene 446
138. Numărul întreprinderilor industriale din Ardeal 492
139. Forța motrice a întreprinderilor industriale din Ardeal. 493
140. Valoarea producției industriale în Ardeal 494
141. Personalul și lucrătorii industriei din Ardeal 496
142. Uzina electrică, Sibiu 500
143. Fabrica de postav Scherg-Brașov. Vedere generală 500
144. Uzinele de modelat și emailat, Mediaș 506
145. Fabrica de vagoane Astra-Arad 506
146. Fabrica de postav Scherg-Brașov. Interior 515
147. Fabrica de vagoane Astra-Arad. Ciocan pilon 515
148. Fabrica de zahăr Bod 521
149. Fabrica de sticle cu gaz metan, Mediaș. 521
150. Harta stațiunilor balneare și climaterice din Ardeal, Banat și Maramureș 534
151. Locomotivă construită în întregime la Reșița 543
152. Exteriorul unui vagon cl. I al Rapidului Ardeal 545
153. Linia Brașov-Nehoiaș, viaductul Teliu 546
154. Podul nou peste Someș (Cluj). Cărucioarele de ripare. 546
155. Interiorul unui vagon cl. I al Rapidului Ardeal. 548
156. Linia Ilva Mică—Vatra Dornei. Portalul tunelului Poiana 549
157. Linia Brașov-Nehoiaș. Tunelul Teliu. Cutarea straturilor din care s'a săpat tunelul. 550
158. Linia Brașov-Nehoiaș. Tunelul Teliu. Lemnăria de susținere ruptă de prea marea apăsare. 551
159. Linia Brașov-Nehoiaș. Portalul tunelului. Columbelul 552
160. Linia Bumbești-Livezeni. Portalul dinspre Bumbești. (Evacuarea apelor dela capul portalului). 553

Pag.

161. Linia Braşov-Nehoiaş. Pereţii tunelului Teliu, după săparea galeriei dinăuntru 554
162. Linia Braşov-Nehoiaş — zidirea calotei tunelului Columbelul 555
163. Podul nou peste Someş lângă Cluj. Vedere generală înaintea ripării 556
164. Podul nou peste Someş (Cluj). Construcţia nouă gata montată 557
165. Linia Braşov-Nehoiaş. Podul peste Târlung 558
166. Căile ferate române cu noile construcţii ardelene 659
167. Ţărani saşi cu plugul 572
168. Fermă săsească. Administraţia 574
169. « Amylon » fabrică pentru utilizarea cartofilor 574
170. Porci de rasă « Bazna » din Turnişor 575
171. Expoziţia de fructe a Asociaţiei agricole săseşti din Bistriţa 575
172. Şcoala săsească de agricultură din Feldioara 576
173. Şcoala săsească de agricultură din Mediaş 576
174. Şcoala de agricultură din Bistriţa 577
175. Cooperativa curelarilor din Bistriţa 577
176. Fabricile de maşini And. Rieger din Sibiu 578
177. Turnătoria fabricii And. Rieger 579
178. Sala strungurilor fabricii de maşini And. Rieger 580
179. Fabrica de pesmeţi « Lica » din Sibiu 580
180. Instalaţia de pasteurizare a fabricii « Lica » 581
181. Atelierul de brânză moale al fabricii « Lica » 583
182. Regiunea unde femeile poartă vasele pe cap 593
183. Poarta Someşului închisă printr'un « limes » 594
184. Valuri de apărare spre şesul Tisei 597
185. Ultimele sate catolice la Est de Carpaţi 597
186. Comună din regiunea Pădurenilor (Pl. I).
187. Comună de pe Câmpie (Pl. I).
188. Uliţă din Sălaşul de jos, ţara Haţegului (Pl. II).
189. Casă ţărănească din Vidra de jos (Munţii Apuseni) (Pl. II),
190. Uliţă din Chisătău, Banat (Pl. III).
191. Case din Poiana Sibiului (Pl. III).
192. Casă din Sălciua (Turda (Pl. IV).
193. Casă din Mesereac, valea Mureşului (Alba) (Pl. IV).
194. Casă din Maramureş (Cuhea) (Pl. V),
195. Ocol pătrat din Câmpul lui Neag (Hunedoara) (Pl. V).
196. Interior din Racoviţa, Banat (Pl. VI).
197. Tindă din Chisătău, Banat (Pl. VI)
198. Interior din Sălciua (Turda) (Pl. VII).
199. Interior din Prundu Bârgăului (Pl. VII).
200. Ţărani din Grădiştea (Ţara Haţegului) (Pl. VIII).
201. Ţărance din Grădiştea (Ţara Haţegului) (Pl. VIII).
202. Ţărani din Bărbătenii de Jii (Basinul Petroşani) (Pl. IX).
203. Ţărance din Bărbătenii de Jii (Basinul Petroşani) (Pl. IX).
204. Ţărani din Sălişte (Maramureş) (Pl. X).
205. Ţărani din Borşa Maramureşului (Pl. X).
206. Ţărani din Chisătău (Timiş-Torontal) (Pl. XI).
207. Ţărance din Mărul (Severin) (Pl. XI).
208. Pădureancă (fată) din Lelese (Hunedoara) (Pl. XII).
209. Pădureancă (nevastă) cu copil din Lelese (Hunedoara) (Pl. XII).
210. Ţărancă din Răchitova, Ţara Haţegului (Pl. XIII).
211. Ţărancă din Petrila (Hunedoara) (Pl. XIII).
212. Nevastă şi bărbat în sarică (Drăguş-Făgăraş) (Pl. XIV).
213. Moaţă din Vidra de jos (Munţii Apuseni) (Pl. XIV).
214. Grăpatul în Coruieni (Someş) (Pl. XV).
215. Secerişul în Ţara Haţegului (Pl. XV).
216. Mulsul oilor la stână pe Retezat (Pl. XVI).
217. Interiorul stânei din Galbena (Retezat) (Pl. XVI).
218. Moţi din Vidra de Sus (Pl. XVII).
219. Şteampuri din Roşia (Pl. XVII).
220. Luntre dintr'un trunchiu pe Valea Streiului (Pl. XVIII).
221. Pod umblător pe Mureş, la Mesereac (Alba) (Pl. XVIII).

Pag.

222. Pescuitul cu crâsnic pe Valea Streiului (Hunedoara) (Pl. XIX).
223. Pescuitul cu vârșa în Vidra de Sus (Pl. XIX).
224. Olari la târgul din Hălmagiu (Arad) (Pl. XX).
225. Cuptor de ars oale în Leheceni (Bihor) (Pl. XX).
226. Biserica din Broaște (Bihor) (Pl. XXI).
227. Biserica din Buzești (Satu-Mare) (Pl. XXI).
228. Cruce din biserica din Alun (Pl. XXII).
229. Cruce dela intrarea cimitirului din Ghelari (Pl. XXII).
230. Cruce din cimitirul comunei Vâlcele Bune, Țara Haţegului (Pl. XXIII).
231. Cruce din cimitirul comunei Vâlcele Bune, Țara Haţegului (Pl. XXIII).
232. Poarta bisericii din Brădet (Pl. XXIV).
233. Poartă din Berind (Cluj) (Pl. XXIV).
234. Sfântu Ilie, icoană pe sticlă din Drăguș (Făgăraș) (Pl. XXV).
235. Sfântu Gheorghe, icoană pe sticlă din Drăguș (Făgăraș) (Pl. XXV).
236. Furci încrestate din Poiana Sibiului (Pl. XXVI).
237. Furci încrestate din Țara Haţegului (Pl. XXVI).
238. Linguri din Țara Haţegului (Pl. XXVII).
239. Cuţite din regiunea Pădurenilor (Pl. XXVII).
240. Ouă încondeiate din diferite ţinuturi ale Ardealului (Pl. XXVIII).
241. Ouă încondeiate din diferite ţinuturi ale Ardealului (Pl. XXVIII).
242. Bâte încrestate din regiunea Pădurenilor (Pl. XXIX).
243. Bâte încrestate din Țara Haţegului (Pl. XXIX).
244. Pahare de lemn (căpcea) din regiunea Pădurenilor Hunedoara (Pl. XXX).
245. Olărie din Leheceni (Bihor) (Pl. XXX).
246. Interior cu mobilă din timpul colonizării (Muzeul din Teica Mare) 639
247. Casă ţărănească germană din Lovrin 640
248. Casă ţărănească română din Pesac 640
249. Curtea unui gospodar șvab din Tomnatic 641
250. Vite dela școala de agricultură din Voiteni 642
251. Port naţional din Teica Mare 643
252. Rugă (Kirchweih) în Guttenbrunn 644
253. Rugă (Kirchweih) în Timișoara 645
254. Serviciu divin pe piaţa Unirii din Timișoara cu prilejul bicentenarului Germanilor din Banat. 646
255. Monumentul lui Lenau din Lenauheim (Timiș-Torontal) 647
256. Romancierul Adam Müller-Guttenbrunn 648
257. Țara Sătmarului cu Munţii Codrului 649
258. Cetatea și orașul Sătmar-Satu Mare în 1672 650
259. Baia Mare (Piaţa cu caracter medieval săsesc, iar la dreapta turnul rămas din biserica Sf. Ștefan, clădită de Sași în sec. XIV) 650
260. Spre noua ţară. 651
261. Urziceni (dedesubtul sanctuarului bisericii doarme somnul de veci, protopopul Ioan Holzer, pe care poporul îl crede sfânt) 651
262. Căpleni (cu școala și biserica de care aparţine și mausoleul familiei Károlyi, păzit de călugări franciscani) 652
263. Moftinul Mare (cu casa parohială, biserica și școala șvăbească) 652
264. Belthing 653
265. O stradă șvăbească din Carei 653
266. Hodod (cu școala confesională evanghelică) 654
267. Biserica din Palota 654
268. Vișeul de Sus 655
269. Portul femeiesc din Foeni 655
270. Sâi (Consiliul comunal și comitetul parohial în frunte cu preotul Ioan Ettinger și institutorii Jackel și Müller) 656
271. Arded (cu școala și biserica, la dreapta o șură caracteristic șvăbească). 656
272. Pivniţele (obișnuite pretutindeni la marginea viilor, în care se ţine recolta). 657
273. O curte șvăbească (a lui Iosif Haller din Petrești) 657
274. Căruţă cu atelaj obișnuită de patru cai (a lui Ioan Kinze din Cămin) 658
275. Casă de locuit și teren de cultură pentru muncitori la Brașov. 707
276. Colonia de muncitori « Regina Maria » la industria sârmei, Cluj 708
277. Locuinţe pentru funcţionari, maeștri și lucrători la « Industria lânii » din Timișoara 708
278. Baia muncitorească din Petroșani 709
279. Cazinoul muncitoresc din Petroșani 709

Pag.

280. Dispensarul « Principele Mircea » 710
281. Arena sportivă din Petroșani 710
282. Spitalul muncitoresc din Vulcan 711
283. Mina de cărbuni Aghireș 711
284. Locuințe pentru muncitori din Sibiu 712
285. Fabrica de ciment Turda. Colonia muncitorească 712
286. Căminul de ucenici din Turda 713
287. Uzinele Solvay, Ocna Mureșului. Colonia muncitorilor 713
Graficul I. Uniuni profesionale 714
Graficul II. Procentul uniunilor 714
288. Uzina Ocna Mureșului. Casă pentru 4 familii muncitorești 715
289. Căminul muncitoresc din Tg.-Mureș 715
290. Căminul muncitoresc Tg.-Mureș. Biblioteca 716
291. Căminul de ucenici (No. 1) Oradea 716
Graficul III. Plasarea 718
Graficul IV. Convenții colective de muncă 719
Graficul V. Indicele de salarii 720
292. Căminul de ucenici industriali din Satu Mare 721
293. Căminul muncitorilor. Arad 721
Graficul VI. Greve 723
294. Căminul de ucenici. Arad (Dormitor) 724
295. Case pentru muncitori. Arad 725
296. Industria lânii. Timișoara. Azil de sugaci 726
297. Fabrica Turul. Timișoara. Locuință pentru muncitori 727
298. Colonia muncitorească din « Dealul Crucii » (Reșița) 728
299. Colonia « Principele Carol » Reșița. Locuințe pentru 2 familii de muncitori 729
300. Colonia muncitorească. Anina 731
301. Stadionul clubului sportiv muncitoresc din Arad 736
302. Școala de ucenici industriali din Oradea 736
303. Harta asistenței sanitare din Transilvania (afară din text)

I

CADRUL ISTORIC

CE A PRIMIT ȘI CE A DAT ARDEALUL

DE

N. IORGA

I

Erà odată o teorie ușoară de înțeles, dar tocmai pentru aceea pe trei sferturi falsă: aceea că, Românii fiind retrași în munți — ca și cum pădurile n'ar fi fost un adăpost măcar tot așà de sigur, dacă totuș erà nevoie de adăpost —, din sus în jos a pornit vechea noastră organizație politică, Domnia, al cărei adevărat sens, imperial și popular în acelaș timp, nu se înțelegeà. Țară-Românească, « Muntenia » — cât de ispititor erà și acest nume venind dela « munte »! — din Făgăraș; Moldovă din Maramureș. Nu Piemontul românesc, care e « podgoria » noastră (*podgore* în slavonă acelaș lucru ca și *piemonte* în italiană), ar fi fost leagănul primelor State, ci un « Tras los montes », o « Ultralpină » pentru noi cești de dincoace, « Cisalpinii ». Și, acestea fiind pe la 1300, ce frumos *pendant* erà cealaltă « descălecare » după o jumătate de mie de ani, a lui Gheorghe Lazăr cel adevărat după « Radu Negru » (de fapt: Radu + Negul, Neagoe) cel închipuit!

Nu mă voiu întinde în aceste pagini care nu sunt pentru speța, mie din ce în ce mai puțin simpatică, a « specialiștilor », asupra sensului vechiu al cuvântului « descălecare » sau « descălecătoare ». Ar însemnà în românește popasul drumețului care s'a dat jos de pe cal, venind de departe. Dar în latina documentelor regale și de altă natură din Ardeal avem un *descensus* cu aceeaș origine, care se întrebuințează pentru vizitele pe care Voevodul de acolo le făceà în orașele săsești datoare a-l primì și a-l întreținea. O trupă, un alaiu care se oprește în cale. Un conac. Deloc creațiunea unei nouă forme politice venite de aiurea. Se pare chiar că terminul, obișnuit la Munteni, vecini cu Voevodatul Ardealului, unde astfel de « descălecători » erau la ordinea zilei, a trecut de aici la Moldoveni, a căror țară își datorește în adevăr originea Voevozilor mărunți românești și mai ales juzi coborîți, « descălecați » din Maramureș.

In realitatea pe care am ajuns a o fixà cu siguranță Domnia munteană s'a făcut din contopirea *județelor* și a *țărilor*, fără cucerire și luare în stăpânire, fără nici un fel de impuls din afară. Acest argument ieșit din sensul adânc al vechii noastre vieți politice are mai multă greutate decât toate arguțiile minților subțiri în jurul bazei documentare pentru ceeace erà odată problema lui « Radu Negru ».

Știm apoi că în regiunea Silistrei și a Dobrogii vecine erà încă din vremea Comnenilor stăpânitori în Bizanțul preocupat pe atunci de recuperări și restaurări o alcătuire politică, al cărei caracter, cu « domni » ca Tatul, Sestlav, Halis, Sacea, e de unitate bizantină, dar și de sprijinire populară. Deci avem a face în ceeace am numit « cristalizările de Stat » ale Românilor cu o primă mișcare dela Sud la Nord. Și nimic nu e mai natural, căci în materie de viață politică întocmai ca și în aceea de viață culturală asemenea concentrări se fac prin *propagare firească*, în locul unde în vecinătate există o mai veche și mai solidă formație. Și, dacă e așà, poate să existe o comparație între aceà ultimă pană din aripa regatului unguresc care erà Ardealul — și Ardealul abià atins la margine de Unguri atunci când Comnenii înaintau spre Dunăre — și între formidabila țesătură seculară a Imperiului roman-bizantin, moștenitorul mândrei monarhii asiatice?

Deci în cea mai veche vreme nu poate fi vorba de un Ardeal ca vatră a neamului. Chiar în teoria muntelui ocrotitor, acest munte ar fi aparținut deopotrivă țării din sus și țării din jos. Românii

n'au avut un rezervoriu natural de unde să curgă apele într'o parte și de alta. *Suntem un popor de circulație neîntreruptă, de unde vine și unitatea noastră națională.* «Descălecătorii», afară de cazul special din Maramureș și Moldova, n'au existat, dar totdeauna s'au mișcat din vale în vale până la șesurile libere pentru pășune. Astfel Ardealul, în care atâția au văzut, și se întâmplă a vedeà încă, punctul de plecare al unor organizatori politici, a fost numai sălașul de iarnă al Mocanilor, cari apoi cu oile lor împănau plaiurile dela picioarele munților lor. Incă de atunci, el a reprezentat acelaș lucru, neobservat îndeajuns, dar atât de mare: țăranul păstor, urmașul Dacului carpatic, cu nesfârșitele lui posibilități de viitor.

Departe, deci, de a aveà țăranul oltean și argeșean pe care să-l ia în stăpânire Domnul de peste munte, avem pe Domnii din jos de munte întinzând brațele dreptății și vitejiei lor până la cei de o limbă cu dânșii peste culmi.

Domni de o mai mare vechime decât cum credem, în general, de o mai mare vechime decât își închipuie acei istorici cari vreau să renunțe la mijloacele imaginației reconstructive. La 1240, *după* năvălirea Tătarilor, Ioan și Fărcaș, Litovoiu și Bărbat, Seneslav din Argeș aveau pescării, mori, și boieri stăteau în jurul lor. Pe la 1350 un Domn din Argeș, Băsărabă, erà îngropat în haine de purpură stropite cu mărgăritare și cingătoarea lui, lucrată artistic, erà de aur curat. Acestea nu sunt lucruri care se improvizează. Nu un biet huhurez pânditor de pădure poate să aibă această înfățișare. *Inainte de Tătari* trebuie să fi fost *măcar atâta*. Organizarea plaiurilor muntene e deci încă de prin 1200, și marele ei merit e că, precum o arată numele, această organizație nu erà copia regelui unguresc sau a țarului balcanic, ci *o manifestare răspicată a originalității naționale.*

II

Pentru ca Românii din Ardeal să poată înrâurì pe cei de dincoace — și, de altfel, ce valoare poate să aibă despărțirea printr'un munte ale căror pripoare sunt asemenea și ca aspect și ca locuință! —, a trebuit ca peste viața satelor românești dinastia cea nouă a Angevinilor, a Casei de Anjou, așezată la începutul secolului al XIV-lea, *să creeze din însușirile militare permanente o clasă de cavaleri români*, de *milites* în latinește, iar în ungurește, de unde și în românește, de *viteji*.

Astfel a fost Voevodul Bogdan care a creat Moldova. Această a doua «Țară-Românească», pe cealaltă clină de munte, a avut dela început acest caracter cavaleresc, pe care-l păstrează și până acum, al ctitorilor ei. Țară de cetăți, țară de ținuturi, țară de isprăvi, nedomolită țară de războaie și de răscoale. Ceva ca Anglia Normanzilor lui Gulielm Cuceritorul. Toată țara a Domnului, care o împarte *vitejilor*, prefăcuți sub influența moldovenească, și întrucâtva rusească, în *boieri*. Dar nu boieri sedentari, după obiceiul bizantin, nici boieri din juzi ca în România de Sud, ci călăreți ai luptelor dorite și gustate cu sete. N'avem dela un veac de Domni munteni atâtea răsplătiri de bravură cu «danii» de pământ câte dela un singur Alexandru cel Bun și nici un stăpânitor din Târgoviște și București n'a dat atâtea moșii la praznice de biruință ca după o singură luptă a marelui Ștefan.

După Mocan deci — cavalerul.

Dintre acești «viteji» maramureșeni n'au rămas decât numele de boieri, coconi și cocoane într'o regiune de mare stoarcere și sărăcie. Dar mai trăesc dintre acești cavaleri ai secolului al XIV-lea cei dela poarta de fier a Ardealului, unde piepturile strămoșilor lor au stat în calea Turcilor și, prin părțile din șes ale Inidoarei, unde a fost odată țara stropită cu sânge a lui Litovoiu, nemeșii din voinicele case de piatră, aceia cari, împrumutând, ca și Maramureșenii, dela vecinii liberi limba de Stat și de Biserică, slavonă, se reprezentau în frescele bisericilor cu sabia regelui prinsă de mândrul gât de ostaș.

Ei au creat și o nouă artă, până acum necunoscută, artă de Apus, frumoasă artă de fresce delicate, cu însemnări latine din veacul al XV-lea pe dânsele, ca la Sângiorgiul pe Streiu și mai ales, lângă Hațeg, în preajma anticei Sarmisegetuze, la Orlea. Ea ar trebuì cercetată cu deamănuntul și mai ales cruțată de prostia restauratorului de biserici.

Boierii de Făgăraș, cari, după vechea părere, ar fi făcut *ei* Țara-Românească, sunt — se știe bine astăzi — boieri munteni strămutați dincolo de munte în pământul dat acolo, de regele angevin

al Ungariei, pentru servicii militare, Domnului plaiurilor vecine. Intrați în Ardeal, în această Țară a Oltului, ei păstrară mult din datinele de acasă, dar se asimilară cu cealaltă clasă luptătoare românească din țara cea nouă. *Din demnitari munteni ei deveniră astfel, cu datoria lor veșnică de serviciu militar în jurul castelului, încă în picioare, cavaleri ardeleni.*

Militarul indispensabil, ostașul în mânile căruia este apărarea țării, acela ajunge, vrând-nevrând el, cu voia sau fără voia celorlalți, *stăpânul politic al locului pe care îl apără.* Așà s'a întâmplat cu Germanii la Roma, cu mulți alții la Bizanț, cu Turcii la Bagdad. Așà trebuì să se întâmple și în Ardeal, în Ungaria toată, cu ostașul român Ioan fiul lui Voicu, Voiculescu, am zice noi, dela cetatea Inidorii Ioan Hunyadi, cu numele unguresc de pe diploma sa de nemeș, fu astfel guvernator catolic al regatului Sf. Ștefan.

El aveà *datoria* regilor de odinioară, de a duce tot înainte crucea latină, și astfel el fu marele luptător contra Turcilor, pentru a lăsà apoi acest loc Moldoveanului Ștefan cel Mare. In jurul lui el căută viteji gata să între în luptă. Nu uită pe țăranii liberi din județele românești dela Apusul Ardealului, din mijlocul cărora venià el însuș, nu uită nici pe Bănățenii pe cari-i comandase, dar nu scăpă din vedere nici flamurile gata să fâlfâie în vânt ale Țării-Românești și ale Moldovei. Din necesitate militară de cruciat, dar și din instinct de Român ajunse el deci un fel de *Domn român al răsboiului sfânt, o nouă formă de unitate românească pe câmpiile de luptă.*

El a creat *un tip de luptător*, și acel tip a fost îndată prins, îmbrăcat și purtat de Ștefan cel Mare. Luptele dela Vasluiu și dela Podul-Inalt corespund celor dela Ialomița și dela Cosovo, cea câștigată și cea pierdută, ale lui Hunyadi. Și, precum « Iancu-Vodă Sibiianul » avuse puteri asupra Moldovei și a Țării-Românești pentru a le țineà libere de Turci și a le aruncà asupra acestor Necredincioși, astfel Ștefan avù în mâni necontenit, peste vecinii rebeli, pe cari-i dărâmă pe rând, Țara-Românească, iar, în Ardeal, unde fiul lui Hunyadi erà acum un Ungur la masă și un Cesar la luptă, Secuii veniau sub steagurile lui și Sașii se socotiau ca îndatoriții protecției lui.

Dar puterea plăsmuitoare, plastică, încetează în Ardeal odată cu *Craiul Matiaș, care, ca orice Suveran al Renașterii, calcă în picioare orice rămășițe medievale și se vede Domn absolut dela Viena până în Carpații Secuimii.* Indată, după spargerea, prin înfrângerea de către Turci la Măhaci, în 1526, a regelui Ludovic, care cade în luptă, a regatului unguresc, Ardealul acesta ajunge a fi, cu datinele lui cele vechi, apanagiul unor prinți unguri aleși cari ascultă de ordinele împăratului turcesc. Ostașii nu mai sunt de nevoie. *Ei se topesc în țărănime. Aceasta singură va rămâneà de acuma înainte.* Făgărășeni, Inidoreni păstrează doar diplomele de pergament din lăzile bătrâne. Și e interesant și de folos, că libertatea rămâne acolo tocmai atunci când la noi țăranul, care nu mai e chemat la răsboiu, pierde orice rol în viața politică.

III

De mult, pe la Peri, mănăstirea, azi distrusă, din colțul între Maramureș și Moldova veche, un călugăraș până la care ajunseseră misionarii husiți ai cuvântului dumnezeesc în limba poporului, scrise dela sine, pe la 1400, ori fu pus să scrie românește.

Apoi, după un veac și jumătate, Luteranii sași din Ardeal traduc Catehismul doar pentru « Valahii » din suburbiile lor: Șchei, Maieri; mai puțin pentru satele supuse: Săcelele, Săliștea, Bârgaiele. Niciodată nu s'a făcut o biserică evangelică a Românilor, ei având să între în organizația ierarhică a stăpânilor lor; nici pastor luteran român nu s'a pomenit. Altfel cu Ungurii. Calvinismul lor n'a cuprins numai castelele, ci a stăpânit și Curtea, a lucrat prin oficiile de Stat. Satele au primit predicatori, cari au intrat sub stăpânirea superintendentului.

Sărăcia și ignoranța masselor țărănești din Ardeal i-a dat în mâna acestei propagande străine. Bieții lor Vlădici de mănăstire nu-i puteau apără, cum o făceau șefii luminați ai unor Biserici de mult și bine organizate dincoace de munți. Eram mândri de slavona noastră, ei erau bucuroși de românească Psaltirilor, Evangheliilor și cărților de învățătură.

Contra opreliștilor bisericești acest graiu românesc în cartea sfântă străbătù cu greu. El fu ca un fir de iarbă vie în crăpăturile unei mari zidiri de piatră care se mănâncă din an în an. Ea ieșì în față biruitoare peste praful ruinei învinse. Deodată, deși în luptă dogmatică hotărîtă cu cal-

vinismul, un Mitropolit moldovean, Varlaam, îndrăzni să vorbească de pe scaunul său vlădicesc în limba poporului. Feciorul de răzeș din Putna erà destul de țăran pentru a îndrăzni aceasta și Domnul lui, Vasile Lupu, cuteză a vorbi de pe Tronul său din Iași la « toată seminția *românească* », nu « rumânească ». *Astfel*, numai astfel răsbătù românească, nebănuită, acum, de erezie, până în cel din urmă sat săcuesc. Pecetea României libere erà necesară pe orice înnoire pentru ca ea să devie dogmă acceptabilă pentru Românii ceilalți, chiar dacă dela dânșii pornise îndemnul. Indemnul dela străini puteà să plece, dar primirea numai dela recunoașterea din partea glorioșilor noștri Voevozi.

Dacă Simion Ștefan a enunțat teoria limbii populare înțelese de toată lumea, practica erà de vreo douăzeci de ani în *Cazania* lui Varlaam.

Teologia ortodoxă erà la București, bine păzită, de episcopi cu învățătură și de clerici străini deosebit de influenți. Acolo făceau jurământul, pe care erau siguri că vor trebuì să-l calce sub presiunea calvinilor, noii șefi ai Bisericii ardelene.

IV

Tot atunci, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în Moldova se anunță de Miron Costin doctrina unității românești și a măreților origini latine. Deacolo va trece la Munteanul Constantin Stolnicul Cantacuzino, care o va sprijinì pe rezultatul adâncilor lui studii în străinătatea italiană. Dintr'o și mai largă străbatere a întregii literaturi internaționale cu domnească hotărîre Dimitrie-Vodă Cantemir, adăugind convingerea nestrămutării noastre, o strigă ca de pe treptele tronului său pierdut. Ce val de înviorare și pentru Românul cel mai umil, de pe brazda cea mai muiată cu sudoare, se desfăceà de pe paginile de inspirată siguranță a acestor cărți!

Ele nu se tipăresc; tiparul nu erà decât pentru cuvântul dumnezeesc și tălmăcirea lui; pentru nimic alta. Credințile acestea stau un timp în aier; nu cade încă din ele roditoarea ploaie nevăzută pentru sufletele însetate. Fanariotism în Principate, cu preocupări politice de căpătuială; iezuitism în noua Biserică unită a Ardealului în jurul căreia, încă nesigură, umblă, stăpână izgonită, credința cea veche. Granițele sunt păzite în Ardeal ca să nu între călugări munteni sau moldoveni în țara ale cărei lăcașuri mănăstirești au fost distruse și oaspeții lor zburătăciți.

Alți călugări se formează acum la Blaj, în umbra modestului castel unguresc dăruit de Guvern unei episcopii despoiate de tot prestigiul și amputate de toate legăturile ei, simplă sucursală a Bisericii din Strigoniu pentru nația dominantă și sub noii stăpâni de formă, Habsburgii. Călugări de latinește, cu program apusean. In fața lor, când fac funcțiune de cărturari, stă ca model *erudiția contimporană*, învățătura de carte, cercetarea de biurou zăvorît a Ungurilor lui Kovachich și Bel, lui Fejér și Schwandtner, char a Italienilor lui Muratori. Asupra limbii ce vorbesc asupra rassei căreia-i aparțin, asupra originilor acesteia ei au ideile pe care le dau izvoarele. Dar subiectul românesc e luat din amintiri de tinerețe, din cărțile pe care le-au adus în traistă călugării vagabonzi. Și nestăpânitul temperament al acestor oameni noi, duios la Samuil Clain, metodic, silogistic la Petru Maior, pornit și ciudos la Șincai, se manifestă totuș peste această lucrare de împrumut și compilație.

Eruditul nu e un apostol. El face cartea și o lasă, ori, cel mult, o trimite la unul de sama lui. Artificiile literare îl supără, îl jignesc, îl umplu de neîncredere. Se falsifică adevărul pur, pe care totdeauna astfel de cercetători cred că l-au descoperit, închipuindu-și, în bunătatea lor, că el și există. Cine vrea, n'are decât să cetească; păcat de cine nu știe literele, dar nimeni nu-l poate ajutà. Dacă atât de talentatul Budai Deleanu pune în stanze italiene povestea Țiganilor din vremea lui Vlad Țepeș, nu e pentru poezia însăș, ci, ca la orice filozof, pentru dărâmarea unor așezăminte de tiranie. Mai bine rătăcirea pe la tipografiile privilegiate și pregătirea de fișe pe la învățații unguri, mai bine un culcuș de câne la niște nemeși unguri « recunoscători », decât a merge, ca un Sulzer, un Panzini, un Raicevich, un Carra, un Hauterive, un Linchoult, un Millot, un Giuliani, un de la Roche, la Curțile « Grecilor » din București și Iași, unde, în lipsa acestor reprezentanți ai sufletului țărănesc, școala se face în elenică, amestecându-se dela un timp doar ceva elemente occidentale. Fără conflicte cu guvernul, fără neizbânda la o alegere episcopală, fără invitația Băr-

cănească celei cu copii în nevoie de dascăl nici Lazăr, Moise al sacrelor table, nu se coborà de pe Horebul noului testament. Dascălii ardeleni de pe la 1830, Ioan Maiorescu, T. Laurian, n'ar fi venit în Principate fără luarea în stăpânire de ungurism a recentei școli laice din Ardeal și fără crearea prin Regulamentul Organic a unei școli de plan occidental dincoace de munți. Apostolul, profetul, neînfricatul predicator, omul care e necontenit pe drumurile idealului său, a lipsit.

V

Dar în sufletul generos al unei întregi boierimi întâiu, apoi în proaspăta minte primitoare a miilor de școlari ideia romană a Ardelenilor, continuare a celei din secolul al XVII-lea în Principate, prepara noua forță propulsivă a poporului românesc. Cum *Ardealul intelectual e de fapt în Moldo-Muntenia vreo douăzeci-treizeci de ani*, rămâne ca, iarăș, din singura viață a țăranului, să vie contribuția ardeleană la viața nației.

Revoluție la 1848 la Iași: cărturarii o fac pe hârtie. Revoluție îndată la Munteni: studenții o fac în stradă. Revoluție în Ardeal, unde țăranii, fie și sub Avram Iancu, intelectual, o fac în munte. Și *numai aici se varsă în adevăr sânge.*

Biserica îndoită, a ortodocșilor și a uniților, privește doar la lupta desperată a neamului pe care-l reprezintă. Erà o condamnare pentru dânsa. Șaguna, marele arhiereu al ortodoxiei, un prinț, va puteà da autoritate stăruințalor sale de șef al unei dieceze. Nu e *marele fenomen național*, fiindcă nu se lucrează *cu națiunea pentru națiune*, ci *cu Viena pentru Biserică.*

Biserica va fi deci înlocuită în conducerea neamului pe care trebuià să-l ajute oriunde și până la capăt. Școala străină va da noua clasă dominantă: advocați, medici. Lipsește în frumoasa lor luptă ceva care să-i împingă eroic, până *la ultimele consecințe.* « Vreau Ardelenii să mă ocup de dânșii? », îmi spuneà P. P. Carp, « să-mi dea sânge! ». In adâncile lor suferințe de prigoniți și întemnițați, ei n'au dat sângele cald al masselor jertfite.

In Principate, unirea Moldovei cu Muntenia s'a făcut *diplomatic. Dar independența fu câștigată cu prețul miilor de morminte.*

Și totodată, bine, rău, se făceà acolo școala *noastră*, literatura noastră. *Ne-am recunoscut astfel, și am cerut tot ce ni se datorià.*

In această credință s'a format noul Ardeal. Și pe câmpii celei mai cumplite jertfe românești, la 1919, el s'a întâlnit cu ostașii regelui Ferdinand. Și concluzia s'a tras: *întreagă* și *definitivă.*

CALEA ROMÂNIEI MARI

DE

WICKHAM STEED

Sunt treizeci și șase de ani de când mi s'a deșteptat interesul pentru România Mare printr'o conferință ținută de Georges Picot la Paris despre răul tratament la care Maghiarii supuneau pe Românii din Transilvania. Conferința erà ascultată de un mare număr de Români din Regat și de câțiva studenți transilvăneni. Printre cei dintâi se găseà și figura pitorească a lui C. Diamandy. El m'a împărtășit din camaraderia Cartierului Latin cu o dragoste care i-a câștigat prietenia mea; și tot el mi-a stimulat interesul pentru România, pe care îl stârnise conferința lui Picot.

Experiența și observații de mai târziu la Berlin, Roma și Viena, m'au ajutat să pricep raportul dintre aspirațiile naționale românești și dintre situația internațională. Dar abià în 1904, când Aurel Popovici, autorul «Statelor Unite ale Austriei Mari» mi-a expus vederile lui, am început să înțeleg chestiunea transilvăneană drept un factor viitor de viață și de moarte pentru monarhia habsburgică.

Argumentele lui Popovici nu m'au convins niciodată. El admiteà posibilitatea transformării monarhiei habsburgice fără s'o expună riscului desmembrării. Credeà că arhiducele Francisc Ferdinand puteà și vreà să fie înfăptuitorul acestei transformări. Eu n'aveam încredere în arhiducele Francisc Ferdinand și mi se păreà că Germania, ca membru de căpetenie al Triplei Alianțe, aveà să-și aibă cuvântul de spus în materie. Tripla Alianță sau, mai curând, alianța Austro-Germană, care erà pivotul ei, fusese gândită ca un contrafort al sistemului dualist austro-ungar. Esența sistemului dualist erà domnia unei minorități germane în Austria și domnia unei minorități maghiare în Ungaria. De aici piedica de neînvins la orice îmbunătățire reală a stării Românilor transilvăneni. Ceva mai mult, Regatul României se alipise Triplei Alianțe și împrumutase sprijinul ei sistemului dualist. Numai o conflagrație europeană, credeam eu, erà în stare să schimbe aceste împrejurări atât de hotărîtor, încât să așeze idealul României Mari între lucrurile care se pot împlini.

In Septemvrie 1911, când prietenul George Moroianu, atașatul comercial român dela Viena, m'a convins să-l însoțesc la o mare adunare a Românilor transilvăneni la Blaj, o asemenea conflagrație mi s'a arătat nu numai posibilă, dar chiar probabilă. Criza adusă de anexarea Bosniei, în 1908—1909, a dus Austro-Ungaria și Rusia la un pas de războiu. In Iulie 1911, criza dela Agadir a pus alături Franța și Anglia, deoparte, împotriva Germaniei, de alta; iar în Septemvrie 1911 criza nu fusese încă rezolvată. Marea adunare dela Blaj oglindeà încrederea și îndărătnicia țăranilor transilvăneni, în ciuda desnădejdei aparente a cauzei lor; și, într'o plimbare grăbită de câteva săptămâni următoare, am început să pricep unitatea esențială a țărilor românești. In această plimbare am văzut câte ceva din țara românească, Moldova și Bucovina și am întrezărit chiar ceva din Basarabia. Răposatul rege Carol mi-a făcut cinstea să mă primească în două rânduri la Peleș și mi-a acordat câteva ceasuri de conversație. El mi-a vorbit foarte serios de perspectiva unui mare războiu european și mi-a spus că, după părerea lui, numai înființarea unei armate regulate britanice, gata să lupte pe continent, puteà să-l preîntâmpine.

Marele războiu a venit în 1914. El n'ar fi venit dacă ar fi existat o armată regulată britanică destul de puternică să zădărnicească planul german — dinainte hotărît — de atacare a Franței,

prin Belgia. In decursul războiului, poporul român, supunându-se unui adânc instinct, s'a alipit de Aliații apuseni. El a îndurat pierderi și a trecut prin încercări tot atât de grele ca și popoarele aliate. El și-a găsit răsplata în împlinirea unității naționale de acum zece ani.

In timpul acestor ani de încercare, neamul românesc și-a pus temeliile măririi lui viitoare, transformându-și sistemul social. Generațiile care vor veni au să caute îndărăt la reforma agrară ca la singurul fapt vrednic să steà alături în însemnătate, de înfăptuirea unității naționale. Treptat, greutățile economice, au să fie învinse și desvoltarea bogățiilor naturale, pe bază de dreptate socială, va pune pe Români între popoarele înfloritoare și mulțumite ale lumii.

Rămân greutățile morale și politice, moșteniri ale trecutului apropiat sau mai depărtat. Unele din aceste greutăți sunt speciale României; altele îi sunt comune, cu alte neamuri renăscute și reunite din Europa centrală și sudică. Transilvănenii, amintindu-și de apăsarea maghiară și purtând în suflet pecetea împotrivirii la stăpânirea străină; locuitorii Bucovineni cari s'au bucurat de binefacerile unei administrații austriace ordonate și comparativ eficace; oamenii din Basarabia, deprinși cu metode rusești; și populația Vechiului Regat, din a cărei experiență n'au pierit cu totul datinele fanariote, nu erau de așteptat să câștige o conștiință unitară politică și administrativă în scurtul răstimp de zece ani. Spre deosebire de Cehoslovacia și în oarecare măsură de Polonia, România a lucrat, pe lângă aceasta, în neprielnica împrejurare că n'a fost în stare să introducă în serviciile publice un mare număr de funcționari patrioți, pregătiți în afară de Regat. Ea a trebuit să-și întindă plapuma administrativă, abià destul de lungă și pentru Vechiul Regat, ca să acopere un mult mai mare pat național. Nici o mirare dacă plapuma s'a slăbit pe-alocuri și în alte părți s'a rupt.

Mai anevoie a fost să se lepede peste noapte de obiceiurile unei vieți întregi. Concentrarea asupra unor probleme speciale nu e totdeauna cea mai bună pregătire pentru înțelegerea practică a problemelor generale. Supunerea și robia nu sunt totdeauna o bună școală de liberă cetățenie. Impotrivirea la prigonire poate să formeze caractere eroice. Ea poate să stimuleze spiritul de devotament; dar chiar dacă mulțimea poporului sprijină pe acești eroi în luptă cu autoritatea străină, asemenea sprijin încurajează negația. Această obișnuință a negației poate să modeleze în așà fel mințile prigoniților încât să facă urîtă până și noțiunea de «guvernare», chiar după ce s'a câștigat libertatea și autoritatea se exercită de popor însuș.

Libertatea presupune o revoluție morală, o schimbare dela negativ la pozitiv, primirea de bunăvoie a răspunderii. Cât de anevoioasă e această revoluție morală, o dovedește istoria mai nouă a Italiei. Cincizeci de ani arată să fie prea puțin, pentru poporul italian, cu toată unificarea națională, ca să ajungă la disciplina interioară, spiritul de devotament pentru binele public, puterea să așeze datoriile generale înaintea drepturilor individuale și locale, pe care le cere buna pază a libertății. Cred că poporul român se găsește acum pe calea desăvârșirii revoluției lui interioare morale și că are să se ridice la înălțimea împrejurărilor. Mult mai mult decât libertatea și bunăstarea lui de moment atârnă de izbândă.

SĂPĂTURI ARHEOLOGICE ÎN TRANSILVANIA

DE

EM. PANAITESCU

Cetățile dace. Intre cercetările și săpăturile arheologice întreprinse în Ardeal în ultimii ani, fără îndoială că cercetarea cetăților dace va trezì cel mai viu și mai pasionat interes. Rămășițele și amintirile civilizației dace ajunse până la noi sunt atât de puține, de fragmentare și de nesigure, încât cunoașterea cetăților dace este o adevărată binecuvântare. Foarte curând, când publicațiile speciale vor fi tipărite, una din problemele cele mai discutate ale arheologiei moderne va fi fără îndoială aceea a cetăților dace.

Cercetările și săpăturile au fost întreprinse și conduse de colegul meu, d-l D. M. Teodorescu, profesorul de arheologie dela Universitatea din Cluj.

Un studiu complet al descoperirilor făcute, ar aveà să deà descrierea amănunțită și tehnică a teraselor, a valurilor și zidurilor, cercetarea tuturor obiectelor aflate, precum și planurile, schițele și un bogat material fotografic.

El ar expune și teoriile arheologice și istorice susținute de nouile descoperiri și încadrate în cunoștințele generale ale istoriei și arheologiei Europei carpato-danubiene.

Până astăzi asupra acestor descoperiri avem publicate: raportul d-lui D. M. Teodorescu, din 1923 [1]), scurt dar foarte precis raport informativ al d-lui Alex. Ferenczi [2]), asistentul d-lui D. M. Teodorescu la săpăturile întreprinse, și paginile de interpretare, încadrare și valorificare istorică și arheologică scrise de V. Pârvan în opera sa, *Getica* [3]), și în opera sa postumă publicată în limba engleză, *Dacia* [4]).

Pe baza acestor studii și a celor trei excursii făcute de mine la săpăturile dela Costești și la Grădiștea Muncelului voiu căutà să dau acì numai câteva caracteristice de natură informativă asupra descoperirilor făcute și voiu încercà să lămuresc posibilitățile de stabilire a autorilor acestor cetăți și de datare cronologică a fortificațiilor antice de pe culmile munților din partea sudică a județului Hunedoara.

Ruinele cetăților situate pe înălțimile ramificațiilor munților Sebeș la sud de Orăștie, au fost cunoscute, admirate și semnalate de către mulți învățați unguri și sași, mai ales după începutul veacului al XIX-lea.

Dintre studiile acestor învățați merită cu deosebire să fie menționată cercetarea lui Finály Gábor, care a întovărășit publicația sa cu 12 planuri, fotografii și trei planșe. Finály amintește și discută dealtfel cercetările anterioare [5]).

[1]) *D. M. Teodorescu* și *Dr. Martin Roşka:* Cercetări arheologice în munții Hunedoarei. Publicațiile Comisiunii Monumentelor istorice, secția pentru Transilvania, Cluj, 1923.

[2]) *Korrespondenzblatt* des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 1926, Decemvrie p. 141—143: *Die Ausgrabungen bei Kosteschd.*

[3]) *V. Pârvan.* Getica, o Protoistorie a Daciei, București 1926, în deosebi p. 472—482, p. 634—638 și p. 676—779.

[4]) *V. Pârvan.* Dacia. An outline of the Early civilizations of the Carpato-Danubian Countries, Cambridge, 1928, p. 118—121 și p. 144—146.

O notiță scurtă și necompletă a fost tipărită de către G. Wilke în *Reallexikon der Vorgeschiche* (Max Ebert) XI, s. v. Rumänien, p. 168, § 8, Berlin, 1927/28.

[5]) *Dr. Finály Gábor.* A gredistyei dák várak în «Arheologiai Értesitő», 1916, p. 11—43. Pentru bibliografie; *I. Jung.* Fasten der Provinz Dacien, Innsbruck, 1894, p. 142—145; *Marțian I.* Repertoriu Arheologic pentru Ardeal. Bistrița, 1920.

Pentru toate chestiunile bibliografice și de izvoare va puteà fi cercetată în curând lucrarea terminată, dar încă netipărită, a d-lui Alex. Ferenczi, asistent la Institutul de Studii Clasice din Cluj: *Așezările dacice și romane pe dealul Grădiște și împrejurimi.*

Cercetări sistematice, întovărășite de sondagii și urmate de campanii de săpături organizate metodic au început numai în 1921 sub conducerea d-lui D. M. Teodorescu și au fost continuate până în anul 1928. Aceste cercetări și săpături privesc întregul sistem al fortificațiilor din Munții Sebeșului și este necesar să fie conduse până la lămurirea definitivă a problemei cetăților dace.

După campania de recunoaștere din anul 1921 d-l D. M. Teodorescu a putut stabilì că întregul sistem de fortificare din Munții Sebeșului poate să fie împărțit în următoarele grupe: grupul Costești, cel mai dinspre nord și grupul Luncani-Piatra roșie, care ar formà avant-posturile către grupul principal, situat pe o ramificare către sud a Muntelui Muncelul și de aici numele Grădiștea Muncelului[1]).

Toate cetățile se înșiră în formă de semicerc, începând dela Piatra-roșie și până la ruinele dela Căpâlna, semicerc de fortificații care pare că aveau funcțiunea de a apărà, din spre câmpia Mureșului, centrul celei mai întărite dintre aceste cetăți, prin situația geografică și prin ziduri, cetatea dela Grădiștea Muncelului. De pe înălțimile unde au fost clădite, cetățile închid văile care duc la Grădiștea Muncelului.

Din acest impunător sistem de fortificații d-l D. M. Teodorescu a ales pentru începerea săpturilor, *Costeștii*, deoarece aici nu fuseseră făcute nici un fel de cercetări și sondagii, iar colina prezentà aspectul celei mai înaintate cetăți de avant-post.

Dela Orăștie spre sud ajungi la Costești pe valea numită Apa orașului. Valea la început este largă și ogoarele sunt pline cu semănături, numai în fundul văii se văd înălțându-se culmile munților. Cu cât te apropii de satul Costești valea devine tot mai îngustă, coastele culmilor sunt împădurite, iar poenele se ascund sus pe culme. In fața satului Costești, pe țărmul stâng al Apei orașului, se ridică direct dela albia râului, până la 550 m., înălțimea numită Cetățuia [2]).

La câteva sute de metri în susul apei se înalță ultima fortăreață din grupul de întăriturì de pe țărmul stâng al Apei orașului, pe vârful Blidarul.

De pe cetățuia dela Costești se pot privì și distinge limpede văile și cărările care șerpuiesc printre dealuri, iar înălțimea dela Blidaru domină întreaga vale a Apei orașului și a câmpiei până la Mureș. Pe culmea Blidaru nu s'au făcut până acum cercetări și nici sondagii [3]).

Din săpăturile făcute la Costești se pot distinge caracteristicile unor construcții impunătoare arhitectonic, care chiar dela prima înfățișare nu pot fi decât creația unei mari forțe de Stat și a unei bogății excepționale.

Drumul la cetate începe la marginea pădurii și urcă în serpentină, însă nu poate fi urmărit până la intrarea în cetate.

Spre a ajunge până în vârful dealului, care din depărtare are aspectul unei piramide trunchiate, străbați o serie de terase, la Costești ca și la Grădiștea Muncelului. Un val puternic înconjură întreaga cetate.

Valul de pământ este actualmente înalt de 1.50—2 m. dar pe alocuri trece de 5 m. ceeace înseamnă că valul original puteà să fie mult mai înalt. Construcția valului, palidasele, împletitura din nuiele, umplutura din sfărâmături de stâncă și pământ, tencuiala, arată o tehnică specială și superioară pentru asemenea construcții. Firește că acestea nu sunt decât câteva notițe asupra sistemului de construcție a valului [4]).

Până la campania de săpături din 1928 s'a putut presupune că sistemul de construcție a valului întărit ar puteà reprezentà o cetate anterioară, mai primitivă, față de cetatea de piatră, care ar fi putut fi dintr'o perioadă mai târzie [5]). In vara lui 1928 s'a constatat însă că valul a fost clădit,

[1]) *Cercetări arhcologice în munții Hunedoarei*, p. 7. Sunt cetăți dace și în alte ținuturi ale Ardealului? D-l Al. Ferenczi, asistent la Institutul de Studii Clasice din Cluj, a cercetat împreună cu d-l I. Nestor dela București, județul Trei Scaune. In raportul său, care va apăreà în «Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice», secția pentru Transilvania (1929), d-l Ferenczi stabilește cetățile preromane din jud. Trei Scaune: la Bicsadul Oltului, cetatea Vapovar, la Micofălău-Herezvar, la Saciova, la Cernatorul de sus și la Intoasa. Toate aceste cetăți sunt așezate pe înălțimi, unele au ziduri de piatră și turnuri, iar resturile aflate la suprafață aparțin perioadei La Tène (III). Ar puteà fi apropiate de cetățile dace, însă numai sapa arheologică ar puteà aduce clarificare.

[2]) *D. M. Teodorescu*, în lucrarea citată dă o descriere completă a înfățișării exterioare a celor trei grupuri de cetăți, p. 8—23.

[3]) Numai descrierea aspectului exterior la D. M. Teorescu, p. 11.

[4]) *V. Pârvan*. Getica, p. 470 și p. 474.

[5]) Getica, p. 473.

pe anumite porțiuni, peste zidul de piatră. Indicația cronologică erà sigură: zidul de piatră este anterior valului de pământ.

Precizarea, datarea istorică, dacă valul de pământ a fost construit când au pătruns Romanii în primul războiu al lui Traian în Dacia, sau înaintea celui de al II-lea războiu, rămâne să fie lămurită atunci când întreaga cronologie a sistemului de fortificații dace va puteà să fie stabilită cu o aproximație cât mai probabilă, dacă nu chiar sigură.

Dealtfel resturile aflate în legătură cu acest val, ca și rămășițele aflate în cetatea de piatră, ne duc la o datare de caracter mai general: ultima perioadă La Tène, contimporană cu expansiunea celtică în aceste regiuni și cu primele infiltrații ale culturii helenice la nord de Carpați.

Cetatea de piatră dela *Costești* este caracterizată prin construcția specială a zidului și prin planul, prin dispoziția zidului și a turnurilor.

După toate aparențele la început au fost ridicate turnurile cetății și în urmă au fost clădite zidurile. Turnurile nu sunt totdeauna legate în mod organic de zidul cetății.

Tehnica de construcție ca și planul și dimensiunile zidurilor sunt dintre cele mai caracteristice și greu s'ar puteà aflà analogii care să fie în totul apropiate de construcția dela Costești. Insă se poate presupune o construcție similară a zidurilor la toate grupele de cetăți din Munții Sebeșului, după constatările făcute la Costești și la Grădiștea Muncelului.

Zidul poate fi împărțit în două părți distincte, după materialul întrebuințat și după tehnica de construcție specială și deosebită pentru fiecare parte: A) partea inferioară, temelia zidului și B) partea superioară până la acoperiș.

Temelia (A) este formată de un zid gros de circa 3—3,50 m. Construcția acestui zid este deosebit de interesantă. Cei doi pereți ai zidului, peretele exterior ca și peretele interior, sunt construiți din blocuri bine cioplite, din calcar terțiar. Blocurile sunt ecuarizate, de formă patrulateră și sunt așezate în strate de înălțime egală însă nu sunt legate între ele cu niciun fel de mortar. Blocurile patrulatere sunt înalte de 0,60 m. iar lățimea lor variază între 0,25 m. până la 1,10 m.

Spațiul dintre cei doi pereți de piatră a fost umplut cu sfărâmături de stâncă, cu blocuri de piatră și cu pământ bătut. Umplutura, *emplecton*, din interiorul zidului este asemănătoare cu umplutura din interiorul valului înconjurător al cetății.

La blocurile de piatră ale pereților zidului se poate observà că tot al patrulea sau al cincilea bloc patrulater este mai gros decât celelalte, probabil ca în acest chip legătura în interior să fie mai puternic întărită [1]).

Majoritatea blocurilor patrulatere, la distanțe neegale, prezintă niște adâncituri, scobituri săpate în interior, *en queue d'aronde*, cu partea mai lată în afară. S'a presupus că aceste scobituri ar fi servit pentru prinderea în ele a grinzilor de lemn care ar fi slujit la legătura pietrelor patrulatere.

Intemeindu-se pe această presupusă legătură a pietrei cu lemnul, V. Pârvan a ajuns la încheerea că acest interesant sistem de construcție ar fi o « specie » de *Murus Gallicus* [2]).

Evident că genul de construcție descris de Caesar (B. G., VII, 23), *alternis saxis ac trabibus*, ca și cunoscutele ziduri dela *Murceus* sau dela *Bibraste* [3]) nu corespund exact cu sistemul de construcție a zidurilor dela Costești. La Costești nu se poate observà și nici presupune o alternare, o stratificare adevărată de lemn și de piatră [4]). Deaceea și V. Pârvan a vorbit de un *Murus Gallicus* special [5]).

O altă supoziție mai probabilă, care să explice scopul scobiturilor din blocurile de piatră, nu avem până acum.

Partea superioară (B) a zidului este cu totul deosebită de partea inferioară fiind construită din cărămidă uscată la soare. Această parte din zid a fost păstrată numai la cele două turnuri din vârful cetății.

Cărămizile sunt de formă patrulateră în general de $48 \times 40 \times 8$ cm. Sunt făcute din lut amestecat cu pleavă și nearse.

[1]) Pentru construcția zidului v. și *A. Ferenczi* în «Korrespondenzblatt», 1926, p. 142.

[2]) Getica, p. 473, 475, 777, 799.

[3]) *Déchelette*. Manuel d'archéologie, II, 3 (1914), p. 988 și 989.

[4]) Cf. *Reallexikon d. Vorgeschichte*, III (1925), p. 250 și planșa 77.

[5]) Getica, p. 476: *Murus Gallicus special* care ar plecà «tot dela principiul expus de Caesar, dar este executat într'o formă superioară celei din Gallia».

Au fost așezate într'un mod regulat și sunt legate între ele printr'un mortar făcut din aceeaș materie.

Deasupra acestor ziduri probabil că se ridică lemnăria care încununà toate aceste construcții. Acoperișul turnurilor erà din țigle. Lemnul întrebuințat la aceste construcții trebuie să fi fost în cantități enorme, căci atunci când focul a ars cetățile, o imensă cantitate de pământ din mijlocul zidului a fost transformată în cărămidă. Dealtfel și cărămizile roșietice ca arama dela turnurile dela citadelă poartă urmele clare ale distrugerii focului.

Turnurile. Au fost desgropate 8 turnuri. Patru turnuri sunt așezate pe terasa care înconjură cetatea și sunt legate de zidul cetății. Două turnuri sunt în afară de cetate, iar ultimele două turnuri formează citadela, acropolea cetății. Dela ultimul turn al acropolei ochiul domină întreaga fortăreață cu turnurile, zidurile și valurile ei, iar privirea poate urmări munții cu celelalte cetăți, Blidarul, Faeragul, culmea Godeanului, Muncelul cât și valea și câmpia care se deschide larg spre Mureș.

Forma turnurilor este patrulateră. Mărimea lor în exterior este de circa $14 \times 14{,}50$ m. iar spațiul interior, din pricina imensei grosimi a zidurilor, este de $8 \times 8{,}5$ m.

La turnurile citadelei conduc scări monumentale de blocuri de piatră cioplită cu îngrijirea celui mai bun meșteșug de pietrar, ca în țările mediteranei.

Scara cea mai bine păstrată este cea dela turnul inferior al citadelei. In turnul ultim intrarea erà prevăzută cu o poartă dublă, mare, cu două uși, una în exterior și alta în interior.

A fost turnul locuința, palatul principelui care erà stăpânul cetății, așà precum presupune V. Pârvan [1])?

Viața desigur că a fost intensă în cetatea dela Costești ca și în celelalte cetăți dace. E dela sine înțeles că marile blocuri ale zidurilor au fost lucrate, cioplite, de meșteri pietrari chiar pe locul unde se înalță cetatea. Nicovalele de fier aflate dau indicația activității de meștesugari din cetate, iar mica nicovală de metal alb pentru aurfăurărie arată că și obiecte de lux, de metale prețioase, erau lucrate tot în cetate.

Monetele grecești dela Histria (14), dela Mesembria (1) și dela Apollonia (1) sunt documentele activității comerciale din cetate, legată prin schimb de comerț cu emporiile helenice dela Pontul Euxin. Fragmentele de vase de bronz, fibulele de bronz, brățările, mica statuetă de bronz sunt indicațiile sigure ale unei vii și bogate activități omenești.

Vasele mari, *dolia*, pentru păstrat cerealele, este foarte firesc să fie aflate într'o cetate care ar fi putut fi asediată. Foarte semnificativă este împrejurarea că nu s'au aflat arme, numai 2—3 vârfuri de lance și de săgeți.

In turnurile citadelei nu s'au aflat obiecte, afară doar de interesantul fragment de sticlă egipteană din ultimul turn. D-l Alex. Ferenczi presupune că lipsa totală a obiectelor s'ar puteà explicà prin evacuarea lor înainte de a fi cuprinse de focul care a ars cetatea [2]).

Din înfățișarea acestor resturi amintitoare a viei activități umane din cetate rezultă că la Costești nu erà numai o fortificație. Dacă ultimul turn a fost palatul principelui, sau a servit numai ca locuință comandantului fortăreții, sau a avut numai o funcțiune de supraveghere asupra întregii cetăți, rămâne să poată fi clarificat numai când vor fi desgropate și studiate și celelalte cetăți din Munții Sebeș.

Incinta rotundă dela Grădiștea și aliniamentele dela Costești. In afară de raza fortificată la Grădiștea Muncelului s'au găsit o serie de construcții enigmatice, al căror înțeles până acum nu a putut fi lămurit.

La Grădiștea, în exteriorul cetății, este un monument de o formă simplă, însă stranie. Un cerc perfect, zidit din două șiruri de pietre. Un șir de pietre de mărime uniformă în exterior, regulat tăiate și lipit una de alta; al doilea șir de pietre în interior, lipit de primul. Zidul este format din grupe de câte șapte pietre, așezate vertical, depărtate una de alta printr'un mic spațiu. Fiecare al șaptelea bloc de piatră este mai lat decât celelalte șase. Cum din punct de vedere tehnic constructiv nu poate fi nici o explicare pentru ce al șaptelea bloc este mai mare, nu putem să ne gândim decât la o semnificare simbolică. Diametrul cercului e de 30 m. Pietrele lucrate cu o rară măestrie au fost aduse din carierele de andesit dela Deva.

[1]) Getica, p. 478 și p. 778.

[2]) Obiectele aflate sunt enumerate cu precizie la Alex. Ferenczi, p. 143.

Forma, construcția și simbolul numărului dau indicația că acest monument n'ar puteà aveà decât un caracter religios. Templu sau monument funerar? V. Pârvan a făcut observația justă că ar fi cu totul neașteptat ca templul, *unicul templu* al cetății, să fie așezat în afară de zidurile ei [1]).

D-l D. M. Teodorescu, într'o conferință publică la Cluj, a anunțat părerea, pe care urmează s'o documenteze, că incinta dela Grădiștea a servit de Sanctuar, în legătură cu cultul unei divinități solare. Sanctuarul dela Grădiștea ca și aliniamentele dela Costești și-ar află analogia, chiar o apropiată înrudire, cu aliniamentele și Cromlech-urile megalithice [2]).

Seria de *aliniamente* aflate în afară de fortăreața dela Costești, pe terasa dintre drum și dintre palisade, are iarăș un aspect simbolic, dacă nu cu desăvârșire enigmatic.

Au fost aduse la lumină până acum patru grupe. Alinierile sunt compuse din blocuri circulare de piatră calcaroasă, în formă de tambure de coloană. Tamburele au un diametru de 54—56 cm. și înalte de 50 cm. Sunt așezate în câte patru sau cinci rânduri drepte, câte 12 sau 6 tambure în fiecare rând, la distanțe egale. Nici o urmă nu se poate observà pe suprafața tamburelor, precum nici un fel de obiect n'a fost găsit în cuprinsul acestor stranii monumente.

Cu aliniamentele dela Costești nu se poate pune decât aceeaș problemă. Au servit pentru cultul zeilor, ar puteà fi puse în legătură cu un cult solar, sau sunt monumente funerare și nu pot fi puse în legătură decât cu un cult al morților [3]) ?

Cred că problema nu va puteà fi rezolvită decât atunci când se vor puteà stabilì apropierile, analogiile cu alte monumente. Dacă nu se pot aflà analogii neîndoelnice, atunci numai dela nouile săpături și cercetări putem aștteptà indicații pentru înțelegerea și lămurirea acestor monumente.

Când au fost construite și cine pot fi autorii acestui măreț și trainic sistem de întărituri? Prima caracteristică este așezarea cetăților pe înălțimi, Costeștii la 550 m., Piatra-roșie la 823 m. și Grădiștea Muncelului la 1256 m. deasupra mării. Pe înălțimi își așezau cetățile și Celții [4]). Dealtfel nici o fortificație cu ziduri, preromană nu s'a putut găsì pe teritorul Daciei, în Câmpie [5]). Dacă aceste cetăți nu au fost construite de Celți, nu pot fi totuș decât dintr'o perioadă de răspândire a civilizației celtice până la Carpați și la Dunăre.

Fragmentele de olărie aflate la Costești indică limpede perioada La Tène (III) și tot în această perioadă ne duc și fragmentele de bronz de origină celtică. Pentru cronologie aceste date sunt confirmate de monetele grecești dela Histria (14) dela Mesembria (una) și dela Apollonia (una) care sunt anterioare primului secol a. Chr. [6]). La aceste monete se adaugă și o monetă a Eraviscilor din Panonia [7]).

Toate datele cronologice duc la concluzia că ne aflăm în ultima perioadă La Tène. Civilizația La Tène în Dacia începe să fie răspândită după secolul al V-lea, e în plină înflorire în secolul al II-lea și I a. Chr. și se termină la 100 d. Chr. [8]).

In această perioadă, dela 300 a. Chr. până la 100 d. Chr., istoria Dacilor are momentele cele mai strălucite ale desvoltării sale. Două mari personalități au determinat rolul istoric al Dacilor: Burebista și Decebal.

De numele lui Decebal se leagă o luptă îndrăzneață, îndârjită și eroică, de mai bine de un sfert de veac, împotriva imperiului roman [9]). Arderea și distrugerea cetăților dace din Munții Sebeșului a fost, după toate probabilitățile, opera Romanilor, cari au învins pe Decebal, au nimicit puterea de Stat a Dacilor și au transformat țara în provincie romană.

Este firesc să ne gândim la Burebista, întemeietorul celui mai întins, mai puternic, mai bine organizat și unitar Stat al Dacilor, ca marele constructor al cetăților [10]).

[1]) *Getica*, 635, *Dacia*, Cambridge, 1926, p. 144.

[2]) *Déchelette*, Archéologie, I, p. 447, II 1, p. 417.

[3]) *V. Pârvan*. Getica, p. 637—8 și Dacia, Cambridge, p. 145.

[4]) *Déchelette*, Arhéologie, II, 3. p. 946, sqq; *F. Stähelin*. Die Schweiz in römischer Zeit, Basel, 1927, p. 29—31.

[5]) *Getica*, p. 473.

[6]) *V. Pârvan*. La pénétration Hellénique et Hellénistique dans la vallée du Danube, București, 1923, p. 24.

[7]) Cf. *W. Kubitschek*. Denare der Arawisker, Anz. Wien AK., 1929, p. 9—15.

[8]) *V. Pârvan*. Getica, p. 465.

[9]) *Em. Panaitescu*. Il Ritratto di Decebalo, Roma, 1923; *R. Paribeni*. Optimus Princeps, Messina, 1927, p. 191—309.

[10]) *V. Pârvan*. Getica, p. 480—481 și p. 778.

Burebista, « cel dintâiu și cel mai mare dintre regii din Thracia » — *πρῶτος καὶ μέγιστος τῶν ἐπὶ Θράκης βασιλέων* — cum e numit oficial într'o inscripție dela Dionysopolis [1]) și-a întins stăpânirea dela Alpii nordici și dela Munții Boemiei până la Nistru spre răsărit și până la Marea Neagră [2]).

Centrul acestei întinse stăpâniri era însă în Transilvania, între Dunăre, Tisa, Mureș și Olt, adică în regiunea unde sunt înălțate cetățile Costești—Grădiștea Muncelului.

Intregul sistem de construcții și de fortificații presupune o mare putere de Stat răsboinic, o bogăție și o desvoltare economică neobișnuită, care numai în timpul lui Burebista puteau s'o aibă Dacii [3]), adică circa între anii 70 — 40 a. Chr.

In această perioadă, în a. 44 Caesar se pregătește să sfarme puterea lui Burebista. Biruitorul Celților și al Bastarnilor se așteptà ca să înfrunte cea mai puternică organizație militară și de Stat a lumii antice.

Aveà o forță militară, care așà precum ne-a fost transmisă de izvoare, de 200.000 de oameni (*Strabo*, p. 305), nu poate părea exagerată. In fața primejdiei care puteà să vină din partea legiunilor romane, conduse de Caesar, întărirea centrului țării sale cu un puternic sistem de fortificații nu poate apăreà decât firească.

In sistemul de construcții se pot observà elemente de civilizație celtică [4]), după cum am amintit, precum se pot observà elemente sudice mediteraneene, în deosebi turnurile de formă patrulateră [5]).

Zidurile nu pot însă fi apropiate de genul de a clădì al Celților, căci construcția *murus Gallicus* este deosebită de construcția zidurilor dace, unde nu este cu putință să observăm o alternare regulată a lemnului cu piatra.

Sistemul de clădire, întemeiată pe un soclu de piatră și continuată, în partea superioară, cu un zid de cărămidă uscate la soare, se poate întâlnì în răsăritul mediteranean ca și în Italia [6]).

Civilizația La Tène, răspândită în Dacia, are forme locale, individualizate dacice, deosebite de cele celtice.

Sistemul de fortificații și de cetăți dela Costești-Grădiștea Muncelului are elemente de origină celtică, precum are și elemente de origină mediteraneană.

Planul general și genul de a construì nu are însă analogii exacte în nici o altă regiune, nici spre vestul celtic, nici spre sudul helenic și deaceea cred că ne aflăm în fața unui sistem nou de a construì: un *murus dacicus*, un *opus dacicum*.

Colonia Sarmisagetusa et castra Daciae [7]). Cetățile dace sunt așezate pe înălțimile munților (la Grădiștea Muncelului peste 1200 m.) și au de scop apărarea prin fortificații a unei regiuni împotriva atacurilor dușmane.

Castrele romane din Dacia Superior sunt așezate pe văile râurilor: Mureș, Olt, Someș. Iar dacă sunt în regiunea muntoasă, așezarea unui castru roman este pe pantă, la piciorul muntelui, nu pe vârf.

Funcțiunea castrelor nu este aceea de închidere și apărare într'o regiune limitată. Castrele sunt construite pentru trupe, care sunt în garnizoană pentru asigurarea ordinei provinciei cucerite. Imprejurul acestor nuclee militare se vor formà noile așezări romane civile care vor contribuì în cea mai mare măsură la romanizarea provinciei.

Castrele dela marginea provinciei, în Dacia dela hotarul N. și E., alcătuiesc *limes*-ul în această regiune și au funcțiunea de a păzì marginile imperiului.

[1]) *Dittenberger*. Sylloge, (3) No. 762.

[2]) *Camille Jullian*. Histoire de la Gaule, III, p. 152: *R. Paribeni*, o. c. p. 200; *V. Pârvan*, Getica, în deosebi p. 77—83 și p. 732.

[3]) Pentru bogățiile Daciei v. *R. Paribeni*, o. c. p. 196 și *J. Carcopino*, Les richesses des Daces et le redressement de l'Empire romain sous Trajan, în *Dacia*, (1924), p. 28—34.

[4]) Cf. *Pârvan*. La Dacie à l'époque céltique, Académie des Inscriptions, 1926.

[5]) *V. Pârvan*. Getica, p. 477—8, crede că și turnurile ar puteà să aibă o origină celtică. Celții le-ar fi cunoscut dela Grecii Massiliei.

[6]) Articolul lui Ebert în P. W., *Later*, c. 894—903.

[7]) In acest capitol nu voiu da bibliografie și nici un voiu discută probleme pentrucă chiar în cursul anului acesta vor apăreà lucrările speciale în revistele «Dacia», «Primitiae Napocenses», Anuarul Institutului de Studii Clasice din Cluj și în Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania.

D-lui C. Daicovici, care mi-a dat manuscriptul raportului său asupra Sarmizegetusei, țin să-i aduc mulțumirile mele.

Pentru orientarea asupra unora din chestiunile amintite se poate consultà: 1. *C. Daicovici*. Fouilles et recherches à Sarmizegetusa, Dacia, (1924), p. 224—263; 2. *Em. Panaitescu*. Le Limes Dacique, Nouvelles fouilles et Nouveaux résultats, Académie Roumaine, București 1929.

SĂPĂTURI ARHEOLOGICE IN TRANSILVANIA

In Dacia Superior, castrele romane n'au format obiectul unor cercetări organizate și continuate cu sistem, ca la Rin, sau la Dunăre.

Numai întâmplător și improvizat au fost semnalate și s'a adunat numai materialul aflat la suprafață.

Singur *Apulum* s'a bucurat de o cercetare științifică; la *Porolissum* a început d-l A. Buday, însă n'a putut continuà.

Apulum a fost centrul militar al Daciei, politic și cultural, însă reprezentanta Romei în noua provincie a fost: *Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa.*

Cercetările în domeniul roman, organizate de către Universitatea din Cluj, cu mijloacele Comisiunii Monumentelor istorice nu puteau începe decât cu Sarmizegetusa și castrele romane.

La Sarmizegetusa devastările și distrugerile oamenilor și ale timpului ca și săpăturile amatorilor, făceau ca noua și cea dintâi campanie de săpături științific organizate să se prezinte sub auspicii îndoelnice.

Rezultatele la care a ajuns însă d-l Dr. C. Daicovici au arătat că o muncă sistematic condusă poate să aducă completări și lumini noui și importante arheologice și istorice.

Inainte de aceste cercetări fusese săpat un *Mithraeum* și *amfiteatrul. Amfiteatrul* va trebuì însă să fie din nou desgropat și ar fi o necesitate nu numai arheologic-istorică dar și educativă ca să fie restaurat.

Cercetările au început cu măsurarea dimensiunilor orașului Sarmizegetusa (600 × 540 m. = 324 mii m. p.) și cu aflarea zidului înconjurător. O porțiune de zid a fost păstrată intact. După o substrucție groasă de circa 4 m., zidul continuă în partea superioară cu o grosime de 3 m.

Tehnica clădirii zidului este simplă. Doi pereți din blocuri de gresie dură, iar spațiul dintre pereți este umplut cu piatră de râu și mortar *opus caementicium.*

Porțiunea din zidul cetății dela Sarmizegetusa, aflată în pivnița unei case țărănești dela Grădiștea Hațegului, va fi păstrată ca una dintre cele mai prețioase ruine.

In interiorul orașului d-l C. Daicovici a avut norocul să aducă la lumină clădiri care, de sigur că au întrecut așteptările, fiindcă au nu numai o importanță provincială, ci generală pentru istoria imperiului roman.

Augustali sunt amintiți și au fost în aproape toate municipiile și coloniile romane. In Dacia « ordo Augustalium » este amintit la Apulum ca și la Napoca. Un edificiu, *un aedes Augustalium*, după câte știm până acum, nu s'a aflat însă în întreg imperiul.

Deși nu puteà să fie sigur documentat, totuș d-l C. Daicovici încă dela primele cercetări a ajuns la determinarea că edificiul descoperit în mijlocul orașului nu puteà fi decât un *aedes Augustalium.* Această determinare a fost confirmată în campania de săpături din vara anului 1925. O inscripție, aflată în dărâmăturile clădirii descoperite amintește pe un *P. Antonius Super*, și el *augustalis*, că a făcut un dar colegiului Augustalilor. Evident că prezența inscripției cu darul făcut Augustalilor în interiorul edificiului nu poate fi explicată decât că edificiul însuș erà al *Augustalilor.*

Aedes Augustalium e o clădire patrulateră (85 m. 65 m.), împărțită în două părți neegale, cu mai multe camere și săli de mărime variabilă. Spațiul mai mic erà probabil *aedes* propriu zis, iar spațiul al II-lea, mai mare, ar fi putut servì drept locuință pentru *Augustales.* In interiorul edificiului s'au aflat diferite obiecte, inscripții, reliefuri.

Mai interesant este că în edificiul *Aedes Augustalium* s'a aflat o cameră subterană, cu pereții deasupra solului, îmbrăcați în mari lespezi de gresie. Intrarea în această cameră se făceà pe o scară cu trepte din piatră de gresie. Pavimentul camerei, din blocuri de gresie, e păstrat în întregime. Această cameră subterană a fost, probabil, camera unde se păstrà tezaurul Augustalilor dela Sarmizegetusa.

Foarte frumos a fost desgropată o mare cisternă de apă cu două despărțituri.

Forum. In directă legătură cu *Aedes Augustalium*, în centrul geometric al orașului, a fost descoperit în vara anului trecut, forul Coloniei Ulpia Traiana din Dacia. Șeapte pietre onorare cu inscripții aflate *in situ* sau trântite jos de pe baza de marmoră pe care fuseseră așezate, aduc lămuriri edilitare, politice, importante pentru istoria imperială. Studierea și publicarea acestor inscripții va fi făcută în anul acesta de d-l C. Daicovici.

Pentru cercetarea castrelor romane am pornit dela sistemul apărării romane în Dacia. Sistemul erà, dealtfel, impus Romanilor de natura geografică a Transilvaniei.

Podișul Ardealului a avut ca dispozitiv militar central *Apulum* (Alba Iulia), unde dela început a fost ridicat castrul legiunii a XIII gemina. Mai târziu (după 167), la nord de Apulum a fost ridicat la *Potaissa* castrul legiunii a V-a macedonică. Din centrele dela Apulum și dela Potaissa trupele auxiliare radiau pe văile râurilor: Olt, Târnava, Mureș, Someș.

Am început acum patru ani o campanie de cercetări și de săpături care trebuie să clarifice rostul istoric al castrelor auxiliare și să lămurească problema *limes*-ului dacic.

Au fost săpate până acum trei castre: la Cristești pe Mureș, la Brețcu și la Cășei.

Din castrul dela Cristești nu am avut decât o foarte bogată colecție de olărie romană provincială [1]).

Castrul dela Brețcu, așezat în fața pasului Oituz, este unul dintre cele mai bine păstrate din întreaga Transilvanie. Așezat pe țărmul apei Brețcului pe panta unei coline, la marginea pădurii, acest castru îndeplinește în mod admirabil, condițiile cerute de autorii antici pentru așezarea unui castru.

Castrul dela Brețcu are forma patrulateră (180 m. 160 m.); porțile au fost bine păstrate. Turnurile porților sunt patrulatere, iar turnurile dela colțuri sunt circulare o indicație pentru datare, căci asemenea turnuri sunt numai până în secolul al II-lea d. Chr., prin urmare castrul ar fi din perioada lui Traian-Hadrian.

Construcția acestui castru, ca și la castrul dela Cășei, confirmă părerea exprimată de Fabricius, că în provinciile dunărene forma castrelor este mai apropiată de cea descrisă de Polybius.

Cele două cohorte, coh. *I. Hispanorum* și coh. *I. Bracaugastanorum*, aveau misiunea de a apără pasul Oituzului. Probabil a fost un sistem de apărare romană dealungul Carpaților spre răsărit, în fața tuturor pasurilor, însă o cercetare sistematică în această regiune n'a fost întreprinsă.

La o distanță de 100 m. în apropierea castrului am desgropat o clădire, care n'ar puteà fi decât baia castrului. O conductă de plumb, lungă de 0,83 m. cu un diametru de 0,10 m. este o indicație prețioasă. Pentru Dacia, unde sunt amintite therme în toate orașele, dar săpate și cercetate n'au fost decât întâmplător, thermele castrului dela Brețcu sunt de o deosebită importanță.

Din numeroasele obiecte aflate la Brețcu voiu amintì numai câteva exemplare. *Terra Sigillata* italică să află în acelaș strat cu olăria mai veche, pe care soldații Romei o aveau în acest îndepărtat colț al imperiului dela populația locală.

Castrul roman dela Cășei, așezat pe Someș la 6 km. spre N. de Dej, face parte din sistemul de castre romane de pe linia Someșului. Din Munții Meseșului, dela Porolissum (așezat între Moigrad și Jac) până la Cășei, Ilișua și Gherla, linia Someșului erà păzită de o serie de castre ocupate de trupe auxiliare.

Castrul dela Cășei are forma unui pătrat (165×165 m.=27.225 m. p.) și a fost construit în piatră. Posibil că înainte de castrul construit în piatră la Cășei să fi fost un alt castru înălțat numai din valuri de pământ.

Am stabilit în altă parte [2]) că actualul castru desgropat poate fi datat între 212—217 d. Chr., pe baza inscripției aflată în *Praetorium* și închinată *Juliei Augusta*, mama lui Caracalla.

Cohors I Brittanica miliaria Antoniniana, care și-a avut garnizoana la Cășei, își arată prin această inscripție onorifică recunoștința către mama împăratului Julia Augusta, care e intitulată și mama castrelor, a Senatului și a patriei, pentru construirea, sau mai curând pentru reconstruirea castrului.

Iuliae Augus / tae Matri San / c[ti]ss[i]mi Piissi / miq[u]e Anto / nini Augusti / et Castrorum Senatusqu[e] / ac Patriae / Coh(ors) I Britt[a]nica (Miliaria) Ant / ooniniana.

Toate datele rezultate din planul general și din tehnica de construire a castrelor confirmă datarea inscripției.

[1]) Am cercetat acest castru împreună cu d-l D. M. Teorescu în 1925 și am constatat că săpături sistematice nu ar puteà da rezultate privitoare la castru. In 1928 d-l Al. Ferenczi a făcut săpături care au confirmat presupunerea noastră din 1925. Raportul d-lui Al. Ferenczi apare în «Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice», secția pentru Transilvania, (1929).

[2]) *Le Limes dacique*, 1929, p. 12—13.

Turnurile dela porți cu partea semicirculară în exterior ca și turnurile de pe laturile intermediare între porți și turnurile dela colțuri apar în construcția castrelor la începutul secolului al III-lea.

In campania ultimă, din vara anului 1928, am desgropat o serie frumoasă de contraforturi pe laturea interioară a zidului, la distanțe de 4—6 m. Și aceasta este una din caracteristicile de construcție dela începutul secolului al III-lea.

Activitatea dinastiei Severilor pentru construirea castrelor este generală în întreg imperiul: în Brittania, în Tripolis sau în Dacia, se află castre construite de către Septimius Sever sau de către Caracalla.

Linia limes-ului dacic din care făceà parte castrul dela Cășei nu poate fi stabilită cu ușurință, cum s'a încercat de către unii cercetători anteriori.

In mijlocul pădurilor din Munți trebuie o cercetare foarte atentă spre a puteà deosebì munca omului de accidentele naturii. Deaceea a fost ușor ca alți învățați să conteste existența valurilor de pământ sau a palisadelor.

In regiunea Tihău-Cășei-Gherla-Ilișua nu cred că s'ar puteà dovedì existența unei speciale construcții pentru limes. Râul Someș întărit de castre formà singur linia limes-ului, așà precum alte râuri în alte regiuni ale imperiului formează linii *limes* [1]).

Drumuri bine clădite legau castrele între ele, așà precum se vede clar drumul care pleacă dela Cășei spre Ilișua.

Numeroasele inscripții onorare și funerare ca și diploma militară aflată în campania ultimului an dela Cășei, vor aduce importante lămuriri pentru cunoașterea și înțelegerea romanismului din Dacia.

La Cășei ca și la Bretcu, fragmente puține de olărie italică se găsesc în aceleași straturi cu olăria de proveniență provincială. Formele oalelor dela Cășei sunt însă de o structură mai fină ca cele dela Bretcu.

Una dintre cele mai bogate colecții de arme din Dacia va fi cea dela Cășei. In depozitul de arme, *armamentarium*, la aripa dreaptă a Praetoriului, am găsit *50 sagittae*. Depozitul dela Cășei devine unul din depozitele cele mai importante din întreaga istorie a *limes*-ului, căci în puține castre s'a aflat un număr mai important de arme romane.

Armele ca și monetele, între ele una de aur dela împăratul Hadrian, vor fi publicate cu planșe speciale.

Foarte semnificativ pentru amestecul artei provinciale locale cu arta adusă de origină din Italia sunt cele două statui aflate la Cășei.

Un Pan cu flautul său caracteristic și cu zâmbetul fericit, nu poate să fie opera unui marmorar din orașele Daciei. Comparația statuei lui Pan cu aceea a preotului sacrificator este edificatoare pentru înțelegerea distanței dintre o operă italică și una provincială. Statuia preotului, pe cât este de interesantă, pe atât este de primitiv lucrată. Tăiată din aceeaș piatră ca și piatra din zidurile castrului, este fără îndoială opera unui meșter pietrar dela Cășei.

Problemele actuale și fundamentele ale arheologiei și istoriei antice din Dacia Superioară sunt: cetățile dace și *limes*-ul roman.

Niciuna din aceste probleme n'a format în trecut preocuparea esențială, permanentă și continuă a unei organizări științifice. Fără o serioasă și metodică organizare a unei munci colective, coordonate și condusă în perspectiva largă a unei concepții pătrunzătoare, niciuna din aceste probleme nu va puteà să-și afle deslegarea.

Munca și devotamentul științific individual nu sunt îndeajuns. Sprijinul din partea Statului nu poate să fie redus numai la un minimum de ajutor financiar. Sub ocrotirea Statului și a Comisiunii Monumentelor istorice și în cadrul universitar o generație întreagă de tineri învățați trebuie crescută spre și în entusiasmul și pasiunea scormonirii pământului patriei spre a puteà pune în lumină și a da viață trecutului dacic și roman. Dreptul asupra pământului stăpânit înseamnă datoria de a-l cunoaște și de a-l face cunoscut.

[1]) *F. Stähelin.* Die Schweiz in römischer Zeit, Basel, 1927, p. 209.

TRECUTUL ARDEALULUI ROMÂNESC ÎN CADRUL NĂZUINȚELOR SPRE UNITATEA NAȚIONALĂ

DE

V. MOTOGNA

INTRODUCERE

Neamul românesc din nordul Dunării este un popor unitar în înțelesul cel mai strict al cuvântului, mai unitar decât poporul francez ori german, bunăoară. Un țăran din Maramureș se înțelege perfect de bine cu unul din Oltenia sau Basarabia, căci limba vorbită de Românii cuprinși între hotarele României întregite nu are dialecte. în vreme ce un Sas dela Bistrița vorbește românește cu altul dela Sibiu, fiindcă graiul lor, deși de aceeaș origină, diferă foarte mult. Această unitate desăvârșită, în limbă, credință și obiceiuri, își are explicația în istoria Românilor, cari, deși desbinați și despărțiți prin hotare politice, au dus acelaș traiu, în cele 3 țări, legați fiind cu nenumăratele fire ale influenței împrumutate și neîntrerupte. Această istorie, care nu s'a scris încă, nu este înșirarea războaielor și intrigilor țesute de dinastii și clasele stăpânitoare, ci fluxul vieții țăranilor noștri, cu civilizația lor patriarhală, moștenită din timpuri imemoriale, care așteaptă să fie cercetată în nenumărate izvoare scrise, dar mai ales, în folklor și în literatura poporană.

Dacă pentru cele 2 țări românești neatârnate, ne-am putut mulțumi și cu istoria războaielor și a luptelor politice, trecutul Românilor din Ardeal, unde stăpânirea a fost străină și dușmănoasă aspirațiilor noastre, nu poate fi scrisă tot așà. Aici se cere o expunere a vieții țăranilor români, în toate manifestările ei, dacă materialul documentar n'ar zăceà și astăzi, ascuns în arhive și nestudiat, în productele geniului poporan. Suntem nevoiți deci să ne mulțumim și cu mai puțin, scoțând la iveală năzuințele acestui neam bătut de soartă, spre lumină și neatârnare, și mai ales arătând feluritele și nenumăratele legături, care au existat între Românii din Ardeal și frații lor de pe coborîșurile sudice și răsăritene ale Carpaților.

In expunerea noastră vom căutà să nu pierdem, niciodată, din vedere firul roșu al străduințelor spre Unitate națională care străbate trecutul neamului nostru, dela nașterea lui, până la înfăptuirea acestui suprem ideal. Imprejurările politice din Ardeal, aparținând istoriei altor popoare, nu vor fi luate în considerare, decât în măsura în care au stat în calea aspirațiilor noastre, ori, cum s'a întâmplat în rare cazuri, le-au promovat, împotriva dorinței și intenției asupritorilor. Nu vom trece cu vederea influențele culturale, care ne-au venit dela neamurile conlocuitoare, care, la rândul lor, au împrumutat adese dela Români elemente de civilizație folositoare lor.

I. ARDEALUL IN EPOCA PREROMANĂ [1])

a) Geții. Neamul nostru este un popor romanic născut din altoirea elementului romanic pe o tulpină tracică. Dela strămoșii noștri, Romanii, am moștenit limba împreună cu credința noastră creștinească, iar dela ceilalți protopărinți cultura patriarhală a țăranimii, cu toate părțile ei alcă-

[1]) Sub Ardeal aici înțelegem întreg teritoriul care în 1918, desfăcându-se de Ungaria, s'a alipit la patria mamă, deci pe lângă Transilvania propriu-zisă, încă și Maramureșul, Crișana și Banatul.

tuitoare. Imbrăcămintea sătenilor noștri dela munte, felul de a clădì casele și de a fabricà cele mai necesare unelte, etc. sunt, la noi, o moștenire tracică.

Din aceste motive, iar nu din mândrie națională exagerată, începem povestirea trecutului Românilor, ardeleni, cu mult înainte de cucerirea romană, când pe aceste plaiuri stăpâneà un întins ram al marelui popor tracic. « Getica », opera genială a regretatului savant, Vasile Pârvan, adunând, cu toate mijloacele istoriei și arheologiei, un material documentar de o extraordinară bogăție, a ridicat vălul ce acopereà pământul Daciei preromane și pe locuitorii ei. Lumea învățată, interpretând știrile foarte sărace păstrate la Herodot, susținеà că cei mai vechi locuitori ai pământului românesc din nordul Dunării ar fi fost Sciții în câmpia munteană și Agathyrșii din Ardeal, neamuri iranice, care au venit din Asia și s'au așezat aici în mijlocul unei populații de rassă necunoscută. Peste Sciți și Agathyrși ar fi venit apoi din sudul Dunării, rupându-se din marele popor tracic, Geții, din care o parte a luat, mai târziu, numele de Daci. Este meritul nepieritor al lui Pârvan de a fi arătat, în chip deplin convingător, că lucrurile s'au întâmplat cu totul altfel. Populația băștinașe, pe care au aflat-o Sciții, în emigrarea lor, au fost Geții, cel puțin dela sfârșitul mileniului al II-lea în. de Cr., împopulând nu numai teritoriul României de azi, ci întinzându-se până pe la Oder și Vistula. Deci prin veacul al IV-lea, Geții au coborît din țările carpatine spre Dunăre, iar nu întors.

Descoperirile arheologice atestează că această populație getică aveà, încă prin mileniul al doilea în. d. Cr., o cultură înfloritoare, caracteristică epocii de bronz, care fu distrusă de violentele migrații cimmeriene, după care a urmat năvălirea Sciților, în veacul VII în. d. Cr. Aceste furtuni însă n'au lăsat după ele în marea Geților indigeni, decât mici insule și arhipelaguri.

Herodot, părintele istoriei, are numai știri vagi despre marile prefaceri care în veacul V, când scrià el, erau încheiate. Dar și așà, spusele lui combinate cu interpretarea materialului arheologic, aruncă o lumină neașteptată asupra celui mai depărtat trecut al pământului românesc și al locuitorilor aceluia, care se socotesc ca cei dintâiu strămoși ai noștri. Despre Agathyrși, părintele istoriei scrie că erau un fel de Traci, dar mormintele lor, aflătoare în apropierea Mureșului, Oltului și Târnavelor, mult anterioare epocii lui Herodot, sunt mărturie că avem de a face cu niște năvălitori scitici, de cultură iraniană, și dacă în veacul al V-lea înainte de Cr. erau considerați drept Traci, aceasta confirmă întru toate, teoria lui V. Pârvan, întemeiată pe descoperirile arheologice, în înțelesul căreia: «tot masivul carpatic până spre March, Vistula, Nistrul nordic și estic, erà locuit de Tracii nordici cunoscuți mai târziu sub numele, tot iraniene ca și al Agathyrșilor, de Daci și Geți ».

Iată cum rădăcinile culturii primitive a țăranului român sunt înfipte în pământul pe care trăește cu cel puțin zece veacuri înainte de era creștină.

Pe la mijlocul veacului al IV-lea în de Cr. când în urma expediției lui Alexandru cel Mare, ținuturile nord-dunărene apar din nou în lumina istoriografiei eline, Geții alcătuiau aici o populație deasă, așezată, care se îndeletniceà și cu lucrarea pământului. In secolul următor aveau și o puternică organizație politică (Dromichaites). Erà o reacțiune a elementului getic de o parte împotriva Sciților, a căror putere mergeà spre declin, iar de alta în contra Grecilor, cari încercau să mântuiască ultima rază din epoca de strălucire a lui Alexandru cel Mare.

Năzuințele de ridicare ale Geților fură zădărnicite de nouile valuri ale migrațiilor barbare, ale Celților în veacul al IV-lea și ale semințiilor germanice, cu o sută de ani mai târziu.

Năvălirile celto-bastarnice au micșorat expansiunea getică, dar în schimb, au adus cu sine o influență culturală de cea mai mare importanță. Materialul arheologic arată că în aceste timpuri a luat ființă « o frumoasă, nouă, puternică și bogată civilizație de influență celtică », și nenumărate așezări, care presupun o desvoltare economică înfloritoare.

Urmarea firească a acestei prosperări a fost înălțarea politică a Geților, ca popor dominant la Dunărea de jos. Buirebista a unit, în întâia jumătate a veacului ultim în. de Chr., toate semințiile getice din nordul Dunării, a supus pe Celți în apus și pe Bastarni în răsărit, întemeind un regat puternic, care se întindeà, în toate direcțiile, departe peste hotarele României de azi.

Această putere uriașe se lăsà cu toată greutatea asupra liniei dunărene, de care începuse a se apropià dominația romană din Peninsula Balcanică. Nu peste mult, cele două neamuri aveau să se întâlnească pe câmpul de luptă. Inainte de a trece la povestirea războaielor geto-romane,

vom rezumà, pe scurt, cunoștințele ce ni s'au păstrat despre cultura getică, luată în întelesul cel mai larg al cuvântului, ca să putem trage concluzii privitor la aceea ce se poate socotì drept moștenire tracică, în firea și ființa poporului român.

b) *Religia și cultura Geților.* Geții se închinau la un zeu suprem, numit *Zamolxis* sau *Gebeleizis.* El erà domnul cerului, senin ori întunecat, pe care-l adorau în peșteri și pe culmile munților.

Sufletele nemuritoare încep viața abià după moartea trupului, în societatea lui Zamolxis. Locuința acestuia e cerul senin, pe care uneori, în timpul furtunilor, îl acopăr duhurile rele, în forme de balauri, ascunși în nourii întunecoși. Atunci credincioșii de pe pământ trag din arcurile lor săgeți asupra acestor spirite necurate, venind astfel în ajutorul zeului acoperit. Preotul lui Zamolxis erà un sihastru, care locuià pe muntele sacru, într'o peșteră. Geții au fost un popor monoteist, lucru neînțeles pentru scriitorii greci, cari spuneau că Zamolxis a fost un ucenic al lui Pythagoras, ceeace trebuie să explicăm mai curând, în sensul că acel filozof elin a împrumutat dela Geți, învățăturile sale despre un zeu unic și despre nemurirea sufletului.

Geții plângeau, când se năștea un copil, iar când murià cineva rădeau de bucurie, că pleacă din această viață plină de dureri și necazuri, la fericirea veșnică, ce constà în convietuirea neturburată cu Zamolxis. Aceasta erà o religie curată, spirituală, și nicidecum orgiacă, cum erà a Tracilor, din sudul Dunării.

Geții au fost totdeauna un neam de oameni așezați. Principala lor ocupație, încă din epoca bronzului, a fost lucrarea pământului. Boul trăgeà plugul și carul, vaca le da carne și lapte, iar oaia carnea, laptele, pielea și lâna sa. Singuri își pregăteau întreagă îmbrăcămintea: cămăși țesute din in și cânepă, șube, cojoace, căciule și opinci fabricate din piele. Bărbații lucrau ogoarele cu unelte făcute de ei, de obiceiu din lemn, în vreme ce femeile isprăveau trebile casei. Locuințele, la munte, erau clădite din lemn, iar la șes din pari cu îngrăditură de nuiele, umplută cu pământ. Casa erà în mijlocul ogrăzii, împrejmuite cu gard, cum vedem pe columna lui Traian, asemenea caselor țărănești dela munte.

Cu plugul său de lemn, Getul scormoneà pământul, ce-i dădeà grâul păstrat în gropi. Cunoșteau vița de vie. Chiar s'au fost dedat la patima beției, de care i-a mântuit marele lor rege, Buirebista, cu ajutorul preotului Deceneus. Locuitorii dela șes erau și călăreți îndemânateci. Geții mai erau vestiți, ca și țăranii noștri, pentru medicina lor poporană, căci cunoșteau o mulțime de plante vindecătoare, ale căror nume dacice le-au păstrat Dioscurides, Galenus și alți medici greci. Intâmplarea și cercetările arheologice au scos la iveală, mai cu seamă în Ardeal, nenumărate resturi ceramice și unelte de bronz, care arată la ce grad înalt de desvoltare a ajuns industria lutului și a metalului, la acești strămoși ai noștri. Pe acest teren, lucrările abià au început, viitorul ne va aduce lămuriri și mai complete.

Peste poporul de rând se ridică o puternică clasă de seniori, în frunte cu principi, având o strălucită civilizație, cu elemente împrumutate dela Sciți și Greci, despre care fac mărturie marile cantități de podoabe, din bronz, argint și aur, ce ne-au rămas din epoca bronzului. Șefii Geților își aveau locuințele lor în *castele* sau *burguri.* Aceste fortărețe erau clădite pe înălțimi izolate, legate cu dealurile învecinate prin istmuri, și având o latură prăpăstioasă, pe unde înaintarea inamicului erà cu neputință. Fața dealului, unde se află cetatea, erà fortificată prin etajare în mai multe rânduri de terase, cu multiple circumualații. Pietrele din ziduri erau întărite în locul lor cu ajutorul bârnelor de lemn, căci nu cunoșteau întrebuințarea mortarului. Cele mai multe urme ale burgurilor dacice se află în Ardeal, ceeace încă dovedește că centrul puterii lor a fost aici. De proporții impresionante sunt mai ales, ruinele de la Costești și Grădiștea Muncelului. Aflăm aici o tehnică desvoltată de construcții: altare, sculpturi, cărămizi, burlane de teracotă, iar uneltele și podoabele descoperite în aceste ruini ne vorbesc despre o viață bogată și înfloritoare. Aproape toate acestea erau pregătite de meșteri indigeni, cum arată nicovalele cu resturi de bronz și argint. Resturile de vase și monedele de proveniență străină, alăturea cu cele de origină getică vorbesc despre o luminoasă civilizație, la a cărei strălucire au contribuit și nobile influențe venite din afară, în primul rând dela Greci. Este deci cu desăvârșire greșit a vorbì de barbaria Geților și Dacilor, a căror cultură înaintată a lăsat atâtea urme, ce zac încă ascunse în pământul Ardealului. Pe lângă locurile amintite, unde se fac cercetări sistematice, se mai văd urmele unor puternice și bogate centre getice

la: Piatra Roșie, Sighișoara, Odorheiu, Ciceu, Feleacul Becleanului, și, altele multe, care așteaptă să fie scoase la iveală.

c) *Războaiele Romanilor cu Dacii.* Este un adevăr neîndoielnic, pe care l-a formulat mai întâiu d-l profesor N. Iorga, că înainte să fi apărut în Peninsula Balcanică vulturii romani, numeroși țărani latini din Italia, siliți de împrejurările grele ale traiului și de sporirea populației, au emigrat trecând marea și s'au așezat printre Tracii, cari având aceeaș îndeletnicire, dar o cultură inferioară, au început curând a fi desnaționalizați. Această expansiune a elementului latin agricol nu s'a oprit acì, ci s'a întins neîncetat pe urmele negustorilor romani, trecând Dunărea și pătrunzând și în cetatea de munți a Transilvaniei. Războaiele daco-romane au desăvârșit, numai, această cucerire pașnică și lentă a țărilor getice.

Buirebista, ajungând în fruntea regatului getic, a mântuit poporul său de patima josnică a beției, cu colaborarea preotului Deceneus, și a pus capăt nesfârșitelor certe dintre ginți.

Uriașa împărăție cuprindeà, cum văzurăm, între hotarele sale nu numai întregul neam getic, ci și pe Celții și Bastarnii, câți n'au fost distruși. Buirebista, după spusele lui Strabo, a devenit cea mai mare primejdie pentru imperiul roman, fiindcă el treceà Dunărea în dragă voie, prădând Tracia, până prin Macedonia și Ilyria. Guvernatorii romani făcură sforțări mari ca să stăvilească puhoiul getic.

Nu se știe unde erà capitala marelui rege getic; centrul regatului său însă se află de sigur în Ardeal.

Luptele din timpul întâiului triumvirat păreau a favorizà și mai mult planurile de mărire ale lui Buirebista, în dauna Romei. Situația s'a schimbat, când în fruntea imperiului Roman ajunse C. Julius Caesar. Marele dictator începù să facă pregătiri pe uscat și pe apă, ca să înlăture primejdia ce venià din nordul Dunării. El căzù însă, în 15 Martie, 44 în d. Cr. sub loviturile ucigașe ale conjuraților. A fost norocul deosebit al Romei, că o conspirație curmă și zilele lui Buirebista, iar regatul lui se împărți în 4, și mai târziu, în 5 părți.

Romanii, deși desbinați și hărțuiți de războaie civile, au știut să profite de eclipsa puterii dacice, întinzând hotarul împărăției lor, pe timpul lui August și mai târziu, între 52—53 d. Chr. și în stânga Dunării. Erà tot mai evident că liniștea provinciilor romane din sudul Dunării nu va puteà fi deplin asigurată decât dacă hotarul nordic al imperiului va fi împins până în Carpații Transilvaniei. In calea acestui plan însă se puse o putere tot atât de formidabilă, ca și a lui Buirebista: regatul lui *Decebal.*

Cam pe la 80 d. Cr., regele Duras, văzând situația grea, în care se aflau pe atunci Dacii, se retrase din domnie, lăsând tronul lui Decebal, cel mai viteaz și mai dibaciu conducător de oștiri pe care l-a dat cândva acest neam. Intreg poporul se adună în jurul tronului, ascultând de poruncile lui Decebal.

Noul rege al Dacilor, cum sunt numiți deaici încolo Geții, trecù Dunărea pe teritor roman, la sfârșitul anului 85 d. Cr. Guvernatorul roman al Moesiei, ieșindu-i în cale, fu ucis, iar oastea lui a fost împrăștiată. La auzul acestei catastrofe, însuș Domițian, împăratul, plecă spre câmpul de luptă. Se oprì, nu departe de teatrul războiului, într'un oraș al Moesiei, încredințând cu conducerea expediției, pe prefectul Cornelius Fuscus. Acesta, om de o fire năvalnică, trecând Dunărea, se lăsă tras de Decebal într'o cursă, în susul Oltului, unde fu ucis, iar armata sa distrusă. Atunci Domițian puse în fruntea armatei romane, un general cu experiență și de o energie rară, pe Tettius Iulianus, care, înainte de toate, restabilì disciplina trupelor. Catastrofa înaintașului său nu-l împiedică să treacă Dunărea și să înainteze prin locuri necălcate încă de legiunile romane. Prin o mișcare abilă, surprinse pe Decebal și-l bătù, la Tapae (nu departe de Caransebeș). Regele Daciei se retrase în grabă spre capitala sa, Sarmisegetusa. Tettius Iulianus se luă pe urmele lui, dar deodată văzù pe un deal în față o mare oștire, așteptând gata de luptă. Romanii nu bănuiau că nu e decât o isteață stratagemă a lui Decebal, care lăsă să se taie o pădure, iar trunchiurile de înălțimea unui om fură îmbrăcate în straie ostășești. Tettius Iulianus a apucat altă cale ca să ajungă la inima Daciei, dar slăbănogul Domițian, bătut în altă parte de Quazi și Marcomani, n'a putut profità de aceste biruințe, ci se văzù nevoit să încheie cu Decebal o pace foarte umilitoare. Impăratul a prezintat senatului lucrul astfel, ca și cum Decebal ar fi devenit rege clientelar, dar în aceeaș vreme

s'a obligat să-i dea ingineri și meșteri romani, arme și mașini de războiu, precum și un subsidiu în bani. Roma înarmà singură brațul celui mai temut dușman al ei!

Starea aceasta de lucruri a rămas neschimbată până la moartea lui Nerva, urmașul lui Domițian, când pe tronul de împărat se suì Marcus Ulpius Traianus.

Cel mai bun dintre împărați: « optimus princeps » și-a făcut numele nemuritor tocmai prin soluționarea definitivă a *chestiunii dacice*, cucerind Ardealul, care erà inima Daciei.

Unii istorici sunt de părere că motivul determinant al acțiunii lui Traian a fost de natură economică. Știm că Ardealul aveà bogate mine de aur, argint și de sare și că, cu mult înainte, se produsese o penetrație a agricultorilor, meșteșugarilor și negustorilor romani. Cu toate acestea noi credem că punctul de vedere decisiv a fost cel strategic. Puhoiul semințiilor barbare, ce începuse a se prăvălì în spre sud, odată cu primejdia dacă, nu puteà fi stavilit la Dunăre, ci numai sus, în Carpați. Traian, precum se știe, a purtat două războaie cu Dacii.

In războiul întâiu, împăratul și-a concentrat forțele la Viminacium, iar deaici a trecut Dunărea pe un pod de vase, în anul 101. Armata romană înaintă pe calea umblată de Tettius Iulianus. La aceeaș localitate, Tapae, se dete o bătălie sângeroasă, care se sfârșì, ce e drept, cu retragerea lui Decebal, dar Romanii încă avură pierderi mari, judecând după știrea că Impăratul și-a sfâșiat propriu-i vestmânt de purpură, fiindcă nu ajungeau pansamentele pentru numărul cel mare de răniți.

Scopul însă erà atins: calea spre Sarmisegetuza erà deschisă! Decebal venì înaintea Impăratului și cerșì pacea, care fu încheiată cu condiții foarte grele pentru cel învins. Aveà să dea îndărăt toate armele și mașinile de războiu, asemenea și inginerii întrebuințați la construcțiile de cetăți. Nu puteà declarà războiu ori încheià pace, fără aprobarea Romanilor. Sarmisegetusa și alte cetăți de frunte ale Daciei trebuiră să primească garnizoane, romane. Fâșia de pământ din stânga Dunării, pierdută în timpul domniei lui Domițian, fu retrocedată stăpânirii romane. Copacul uriaș al puterii dacice, devenì, în urma acestei păci, o plantă veștejită, care vegetà în umbra stăpânirii universale a Romei.

Dar Decebal nu erà omul pe care să-l poată frânge așà de ușor, soarta vitregă. Armele și mașinile de războiu, în loc să fie predate au fost ascunse în burgurile dacice și în codrii seculari ai Ardealului. Regele dac pregătì revanșa cu o energie uimitoare, căutând să atragă într'o puternică alianță, neamurile barbare, dușmănoase imperiului roman, care însemnà și pentru ele aceeaș primejdie. Traian erà bine informat despre toate mișcările viteazului său protivnic și deaceea începù și el pregătirile pentru o nouă și decisivă expediție împotriva Dacilor.

Din porunca lui, vestitul arhitect, Apollodor din Damasc, clădì la *Drobetae* (Turnu-Severin de azi), un pod de piatră peste Dunăre, ale cărui rămășițe se mai văd, când scade apa. In anul 105 legiunile trecură pe acest pod marele fluviu, spre a începe al doilea războiu dacic. Amănuntele celor 2 războaie nu ne sunt cunoscute, căci *comentariile* lui Traian, redactate, de sigur, după modelul comentariilor lui Iuliu Cesar, s'au pierdut spre marea pagubă a istoriografiei. Cu ajutorul izvoarelor rămase și al Columnei lui Traian, nu se pot cunoaște peripețiile acestei expediții, decât cu o vagă și foarte problematică aproximație. Se pare că legiunile romane au înaintat pe trei căi: Valea Cernei, Valea Jiului și a Oltului. Toate semnele arată că înaintarea prin aceste locuri necunoscute, cu cărări de munte, baricadate și apărate cu o dârzenie fără seamăn, a fost foarte anevoioasă și a fost plătită cu jertfe nespus de mari. Dar tenacitatea și vitejia soldatului roman nu cunoșteau piedeci. După sforțări supraomenești legiunile trecură culmile munților și începură a coborî spre cetatea regală a Sarmisegetusei, în care Decebal își pusese ultima nădejde. Zidurile ei însă clădite din blocuri de stâncă nu putură rezistà vreme îndelungată, lăsând pe inamic să intre înlăuntru. Decebal ieșise, înainte de-a pătrunde asaltatorii, și fugise spre nord, ca să organizeze rezistența în alt punct al țării. Cavaleria romană îl luă la goană și, când erà să pună mâna pe el, eroicul rege se aruncă în sabie. Iar înaintea Romanilor triumfători, când au ajuns în forul Sarmisegetusei, se oferì o altă priveliște impresionantă: trupurile neînsuflețite ale fruntașilor daci zăceau în jurul vasului, din care băuseră otravă, ca să nu ajungă vii în mâinile învingătorilor. Amintirea luptelor cu Dacii a fost veșnicită în piatră, pe două monumente: Columna lui Traian și monumentul dela Adamclisi.

Incă fiind Traian în viață, Ardealul fu cucerit de Romani, cel puțin până la Cluj, căci înaintarea mai spre nord, până la linia Porolissum-Cășeiu-Ilișua-Burghalle, se pare că s'a făcut mai târziu.

După terminarea războiului cu Dacii, Impăratul se întoarse la Roma, unde a intrat cu triumf, între ale cărui insignii se află și capul lui Decebal.

II. ARDEALUL IN EPOCA ROMANĂ

Jocurile oferite poporului au întrecut, în durată și proporții, tot ce s'a dat până atunci, căci în 120 zile 10.000 gladiatori și 11.000 animale sălbatice au înscenat spectacole ne mai văzute. In amintirea acestor războaie sângeroase dar triumfătoare s'a ridicat la Roma columna lui Traian, în jurul căreia se înfășoară, ca o spirală o serie de scene din deosebitele faze ale campaniilor dacice, document neprețuit pentru cunoașterea felului de viață a Dacilor, atât de asemănător cu al țăranilor noștri.

După cucerirea Daciei a urmat prefacerea în provincie romană, colonizarea și romanizarea ei. Această transplantare a romanismului în nordul Dunării are o importanță foarte mare pentru istoria noastră, căci prin ea s'a pus temelia neamului românesc. Am amintit că, încă înainte de războaiele dacice, a pătruns în stânga Dunării un puternic element latin de agricultori și negustori. Dar fără cucerirea și colonizarea Daciei, și mai ales a Ardealului, nașterea poporului românesc și păstrarea lui în mijlocul furtunii stârnite de migrația popoarelor barbare, n'ar fi fost cu putință.

Se impune, decì, să dăm o atenție mai largă modului cum s'a desfășurat viața romană, în stânga Dunării în general, și în special în cetatea de munți a Transilvaniei, ținând seamă firește, numai de faptele sigure și lăsând la o parte controversele, care nu au loc într'o expunere de sinteză.

Istoricul Eutropius, din veacul al IV-lea d. Cr., ne spune că în Dacia au fost stârpiți toți bărbații și atunci Traian: « supunând Dacia a adunat acolo de pe tot rotogolul imperiului roman, mulțimi nenumărate de noroade, care să populeze orașele și să lucreze ogoarele », Dar neamul Dacilor n'a pierit cu totul, unii s'au așezat în nordul Ardealului necucerit de Romani, sub numele de « Dacii liberi ». Vor fi rămas mulți și între hotarele stăpânirii romane, cum dovedesc numeroase inscripții, cu nume dacice și cultul zeului Liber în armata romană. Mai târziu se face amintire de o *ala* și 2 *cohorte* de Daci. Elementul autohton, redus prin măceluri, ducere în robie și emigrare, nu erà deajuns pentru punerea în valoare a imenselor resurse ale pământului cucerit, unde mai trebuià să fie împământenite și toate binefacerile civilizației romane. Pentru toate acestea, a fost nevoie să se aducă aici coloniști romani sau romanizați, pricepuți la exploatarea bogățiilor din noua provincie și în aceeaș vreme credincioși Romei, care-i trimiteà aici la hotarul depărtat și expus al lumii romane. La glasul de chemare al Impăratului și atrași de faima pământului bogat în grâu, lemne și metale nobile, au venit coloniști din toate părțile vastului imperiu roman, dar cei mai mulți au fost originari, după mărturia inscripțiilor, din Orient.

In Ardealul nostru, stăpânirea romană s'a întins foarte repede. Incă în zilele împăratului Traian între anii 109—110 d. Cr. s'a terminat șoseaua care legà Clujul cu Turda, cum dovedește miliarul descoperit la Aiton. Mai târziu, probabil pe timpul lui Septimiu Sever, stăpânirea romană a fost împinsă și mai spre nord, cum vom vedeà mai jos. Mai intensă a fost colonizarea în Oltenia cu o parte a Argeșului superior, partea răsăriteană a Banatului Timișan și partea apuseană a Ardealului propriu zis.

Să vedem acum, cum s'a desfășurat viața romană în Ardeal, așà cum reiese din monumentele epigrafice și din recentele cercetări arheologice, întreprinse de Comisiunea Monumentelor Istorice [1]).

Și atunci, ca și în timpurile moderne, căile de comunicație alcătuiau arterele vieții obștești. Spre acest scop au fost întrebuințate și cursurile râurilor mai mari, dar importanța precumpănitoare o aveau șoselele, în a căror construcție Romanii au fost cei mai mari maeștri ai tuturor timpurilor. O șosea principală plecând dela Viminacium treceà Dunărea, peste podul lui Traian, și se îndreptà spre Tibiscum (aproape de Caransebeș). A doua, pornind dela acelaș pod, ajungeà în Valea Oltului

[1]) Aici vom aveà în vedere excelenta lucrare a lui *M.* *Roberto Paribeni*: Optimus Princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'imperatore Traiano.

și urmând cursul acestui râu treceà în Ardeal, ca să ajungă la Apulum. A treia și cea mai importantă duceà prin Tibiscum, Apulum (Alba-Iulia), Potaissa (Turda), Napoca (Cluj) și se terminà la Porolissum (Moigrad). Trasarea acestei șosele, în curs de 2 ani, pe o întindere atât de mare, prin munți păduroși și peste șesuri mlăștinoase, este cea mai grăitoare mărturie de energia și puterea de muncă fără seamăn a soldatului roman. Din artera principală se ramificau, în toate direcțiile, drumuri secundare, care nu sunt indicate pe Tabula Peutingeriană și la geograful Ravennat. Astfel de ramificații aflăm una între Galt și Brețcu, alta care mergeà dela Galt la Odorheiu și se întâlnià cu șoseaua laterală ce venià dinspre Apulum pe Valea Târnavei Mari. La Vințul de Jos plecà un alt ram pe cursul Mureșului în sus, terminându-se la Tabăra dela Veciu, unde ajungeà și drumul, care venià dela Cluj pe Valea Someșului Mic până la Dej, iar deaici mergeà o porțiune prin Valea Someșului Mare, apoi pe cursul Șieului până la Burghalle, iar deaici la Veciu. Alte linii duceau spre Apus, legând munții apuseni cu artera principală. Altele iarăș așteaptă să fie descoperite deacum înainte.

Această rețea bogată de șosele clădite din piatră de construcție, cu o măestrie neîntrecută, a făcut cu putință ca, în scurtă vreme, Dacia să fie prefăcută în una dintre cele mai înfloritoare provincii ale imperiului roman. Izvoarele puține ce ne stau la dispoziție, nu ne îngăduesc să cunoaștem această viață romană din Dacia, în toate aspectele ei. Vom expune deci numai datele deplin sigure.

După terminarea operațiilor militare, trupele fură retrase, rămânând numai legiunea a XIII-ea gemină, care a format garnizoana statornică a Daciei. Mai târziu a fost adusă aici și legiunea V-a macedonică. Pe lângă acestea, inscripțiile și diplomele militare arată că în Dacia au mai staționat și numeroase unități auxiliare: 19 « alae » și 44 cohorte. Când Dacia a ajuns aproape de hotarele naturale de nord ale Ardealului, numărul trupelor a fost redus, în schimb s'au ridicat foarte multe cetăți, așà numitele: *castra stativa*. Inima Daciei erà împresurată cu mai multe inele de fortificații de mărimi deosebite. In Ardeal și Banat s'au descoperit ruine de castre: la Jupa (Tibiscum), la Plugova (Praetorio), Brețcu, în nordul Ardealului: Tihău, Cășeni, Ilișua, Burghalle, Gherla. In răsăritul Transilvaniei aproape fiecare vale erà închisă prin o astfel de tabără: așà lângă Mureș, la Veciu, lângă pârâul Gurghiului, la Sântimbru, lângă Niarad la Micăhaza, pe țărmul Târnavei Mici la Sovarad, pe țărmul Târnavei Mari la Odorheiu, între aceste două la Enlaca. In valea Homorodului Mare se văd ruine la St. Paul, iar unde pârâul Negru se varsă în Olt, la Comolău. In partea nord-vestică a Ardealului se văd urme de *castra stativa* la Romlot, St. Petru, Varmezeu, Sebeșul Mic, iar într'o linie mai interioară, la Ziutov, Gârboul unguresc și la Suceag. In valea apuseană a Mureșului erau cetățile dela Vețel și Deva. Inelul cel mai interior erà alcătuit de castrele aflătoare, la Varfalva, Feldioara săcuiască, Uioara, Cigmău, Arany, Alsó városvize, Orăștie și Șincul Mic.

Viața orășenească în Dacia a ajuns la mare înflorire.

Capitala provinciei a fost, dintru început *Sarmisegetusa* (*Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmisegetusa*) ale cărei ruine sunt în curs de explorare. Pe pământul Ardealului cele mai înfloritoare orașe se aflau pe lângă șoseaua principală *Apulum* (Alba-Iulia), centrul militar și administrativ al Daciei, *Potaissa* (Turda), *Napoca* (Cluj), *Porolissum* (Moigrad) și a. Acestea au devenit cu vremea centre foarte populate, împodobite cu clădiri mărețe: temple, palate și amfiteatre. Pe lângă « castra stativa » au luat ființă și târguri mai mici, « cannabae », alcătuite la început din locuințele negustorilor cari urmau pretutindeni trupele. Alte localități, cu caracter mai mult ori mai puțin orășenesc, s'au ivit în preajma minelor de aur ori sare (*Brucla*=Aiud, *Ampelum*=Zlatna, *Salinae*=Uioara, *Alburnus* = Maior Roșia) în care erau domiciliați funcționarii și minierii cu colegiile lor. Urmele acestora pot fi identificate în ruinele presărate pe tot întinsul Ardealului. Dar afară de orașele mari și târgurile mai mici, ale căror clădiri erau zidite din piatră și cărămidă trainică pe șesuri, prin văi și pe coline au existat nenumărate sate, în care muncitorii de pământ și crescătorii de vite își clădiau casele din lemn și pământ, și de aceea ele au dispărut fără urmă, nelăsând pe unde au fost ruine trainice ca ale orașelor. Cine însă se va îndoì de existența unei puternice clase rurale fără de care nu s'ar puteà închipuì însăș existența și înflorirea Daciei fericite? Viața țăranilor daco-romani o putem socotì, întru toate asemănătoare cu a celor din Dobrogea, a cărei amintire ni s'a păstrat în numeroase monumente epigrafice, pe care le-a interpretat într'un chip atât de fericit Vasile Pârvan.

Cu ajutorul materialului arheologic, scos la lumină mai ales în cei 10 ani din urmă, ne putem face o icoană destul de fidelă despre civilizația Daciei, în vremea stăpânirii romane.

Poporul roman a fost neîntrecut în pacificarea și administrarea țărilor cucerite, căci el, după ce asigură teritoriul ocupat, cu trupe și fortificații, nu se atingeà de organizația populației supuse. E probabil că împărțirile administrative pe care le întâlnim în provincia noastră, erau cele vechi ale Daciei libere cu aceleași centre (Dacia Porolissensis, Apulensis și Malvensis).

Și mai puțin se atingeà de limba și religia învinșilor. De altă parte, puterea romană — pax Romana — aduceà cu sine liniștea și ordinea, atât de prielnice propășirii culturale.

Civilizația romană în Dacia a fost în general de natură materială, iar răspânditorii ei au fost, pe lângă soldatul roman, industriașii și negustorii, cari pătrunseseră aici cu mult înainte de cucerirea cu armele. Aflăm o pildă asemănătoare mai târziu, când Marcu Aureliu, învingând pe Marcomani, află așezați, în capitala lor, negustori romani.

Cât privește productele industriei localnice, descoperite în ruinele de pe teritoriul Ardealului, deși mai primitive decât aiurea, arată totuș o frumoasă desvoltare a meșteșugurilor în Dacia Traiană. S'au aflat « tripus »-uri (măsuțe cu 3 picioare), fingii, cane, fibule și giuvaere făcute din aur, argint și bronz cu o artă superioară (d. p. camea, intaglio). A înflorit însă, mai cu seamă, arta ceramică, sticlăria, cioplirea pietrelor și fabricarea armelor. Și astăzi admirăm vasele lor, cunoscute sub numirea de « *terra sigillata* ». Aveau și vase de aur și bronz, dar acestea, fiind scumpe, erau rare. Știau însă să pregătească din lut o pastă minunată, inimitabilă, de coloare sură-roșie, având o tărie așà de extraordinară, încât aceste însușiri fac din *terra sigillata* un articol ceramic superior chiar și porțelanului nostru. Aceste vase erau împodobite cu cele mai felurite figuri în relief: zei, luptători, animale, podoabe făcute de măeștri anume. Dar și olarii comuni fabricau vasele cu o mare dexteritate și le ardeau atât de bine încât ni s'au păstrat până astăzi, adesea, întregi și neatinse. Să amintim frumoasele și artisticele opaițe, de care au rămas foarte multe. Coloniștii romani au adus în Dacia și minunatul meșteșug al clăditului. Vilele celor bogați la țară, clădirile publice și locuințele orășenilor se zideau din cea mai bună piatră care azi, scoasă din pământ după atâtea veacuri, poate fi folosită ca material de construcție. Mortarul întrebuințat de Romani e, și acum, atât de rezistent, încât se sfarmă mai greu decât piatra. Legiunile fabricau cărămidă pe care o stampilau cu inițialele numelui lor, cu o măestrie ce nu poate fi ajunsă. Acest material erà atât de trainic, încât vilele, templele, amfiteatrele, băile și apeductele ar mai sta și azi, dacă barbarii nu le-ar fi distrus, căci dintele rozător al vremii n'ar fi avut putere asupra acestor minunate creații ale geniului roman.

In metropole, ca Sarmisegetusa, clădirile erau împodobite cu lucruri de artă, iar băile (d. p. Ad mediam = Mehadia) erau de un confort și lux neîntrecut, căci nu serviau numai scopuri igienice, ci erau totodată și localuri pentru distracție. Astfel de lucrări nu se puteau săvârși, firește decât prin ingineri și arhitecți pricepuți. Inginerii conduceau și construirea taberelor permanente (« castra stativa ») și a minunatelor șosele romane, dintre care unele mai sunt întrebuințate și azi. Astfel știură Romanii să facă din țara cucerită o provincie bogată, înfloritoare și fericită: o « Dacia Felix ».

E adevărat că furtuna năvălirii popoarelor barbare a șters de pe suprafața pământului urmele acestei civilizații, întrucât ea fusese cristalizată în forme materiale.

Dar aceste năvăliri n'au putut distruge altceva: sufletul și firea romană a populației care a luat ființă în Dacia, din amestecul cuceritorilor cu poporul autohton. Această populație romanică, asemănătoare celeia din Italia, Hispania sau Galia, a supraviețuit prăbușirea imperiului roman, din a cărui cenușe, a răsărit, ca pasărea Phoenix, *poporul românesc.*

Dar pe când istoria națiunilor surori, a Italienilor, Spaniolilor, Francezilor, este limpede și necontroversată, nașterea neamului nostru cu o mie de ani din trecutul lui cel mai depărtat, e cufundată în cel mai desăvârșit întunerec, pe care toate sforțările învățaților români și străini n'au izbutit să-l împrăștie. Intr'un studiu de sinteză nu pot aveà loc deosebitele păreri emise în curs de peste două veacuri, cu privire la locul și împrejurările în care s'a format poporul și limba românească.

III. NAȘTEREA POPORULUI ROMÂNESC

Romanii au păstrat Dacia Traiană sub stăpânirea lor, cam 160 ani. Inflorirea și bunăstarea provinciei însă n'a fost de lungă durată. Incă pe timpul lui Marcu Aureliu (166—180), Quazii și Marcomanii au atacat-o și au pustiit-o în mod îngrozitor; chiar și Sarmisegetusa de două ori erà să cadă în mâinile barbarilor. Zilele de liniște și de prosperare au mai revenit odată, în timpul domniei lui Septimiu Sever, care a impus hotarele Daciei până în apropierea Carpaților ce despart Ardealul de Maramureș, făcând un nou brâu de cetăți, despre care am vorbit mai sus. In zilele împăratului Macrinus (217—218) seminția germanică a Dacringilor a pătruns în Dacia, iar pe timpul lui Philippus (244—249) încep incursiunile Goților, care nu mai contenesc până nu pun sfârșit dominației romane în nordul Dunării. In sfârșit, Aurelianus (271—272) dă poruncă să fie lăsată în voia soartei această provincie, iar legiunile și « provincialii » să se retragă în sudul Dunării, unde înființează a sa « Dacia Aureliana » (271).

După această dată, în istoria poporului românesc se produce un gol, fără exemplu la alte popoare europene. Dela 271 d. Cr. până pe la mijlocul veacului al XII-lea, iar după alții, până la începutul veacului al XIII-lea, deci aproape o mie de ani, nu avem nici o amintire contimporană despre existența strămoșilor noștri în nordul Dunării. Iar când izvoarele istorice încep să vorbească despre Români, ei apar ca un popor numeros și — ceeace e mai semnificativ — locuind chiar în acele regiuni, unde colonizarea romană fusese mai intensă. O seamă de istorici, din considerații străine de știință, au născocit teoria că poporul românesc nu s'a format în Dacia Traiană, care, la 271, a fost golită cu desăvârșire, ci în sudul Dunării, de unde a emigrat — când? — Câți istorici atâtea păreri, fiindcă această emigrare spre miazănoapte nu e atestată prin nici un fel de mărturie istorică.

Față cu aceste păreri, a căror literatură e foarte mare, știința istorică nepreocupată reconstruește procesul de naștere și viața poporului românesc, până ce aceea ajunge din nou în lumina izvoarelor, în chipul următor:

E deplin stabilit că poporul românesc s'a născut din amestecul elementului autohton, trac, cu cel romanic, dar astăzi nu se mai poate susținea că neamul nostru e productul exclusiv al romanismului transplantat în nordul Dunării. E un adevăr necontestat că supunerea și romanizarea Daciei Traiane a fost de o importanță hotărîtoare pentru soarta latinității în orientul Europei, dar știința filologică nu admite Dunărea ca graniță sudică a teritoriului pe care a luat naștere limba românească, precum de altă parte nu confirmă nici ipoteza că patria străveche a Românilor ar fi fost numai Peninsula Balcanică. Leagănul naționalității noastre trebuie căutat în toate acele regiuni din nordul și sudul Dunării unde înainte de sfârșitul veacului al III-lea d. Cr. înflorià o bogată și intensă viață romană.

Originile noastre ne conduc departe, cu trei veacuri înainte de era creștină, când lumea romană a început atingerile sale cu cea tracă din Peninsula Balcanică, mai întâiu, cum văzurăm, prin infiltrație pașnică, iar mai apoi prin ajungerea sub stăpânirea Romei a peninsulei întregi. Când, la începutul veacului al II-lea d. Cr. Impăratul Traian a pus capăt regatului getic al lui Decebal, în sudul Dunării erà o uriașe populație de Traci latinizați, care a ajutat, prin o continuă alimentare, romanizarea regiunilor norddanubiene. Dunărea n'a împiedecat niciodată circularea aceleeași seve de viață romanică, nici după părăsirea Daciei Traiane.

Cucerirea Daciei înseamnă, deci, încoronarea operei de civilizație și romanizare a întregului pământ din cetatea de munți a Carpaților până în sudul Balcanilor, pe unde mai înainte trăià unul dintre cele mai vechi popoare ale antichității: *Iliro-Tracii*. Dacă Romanii, întâmplător, s'ar fi oprit cu cuceririle lor la Dunăre, azi n'ar există, poate, decât un fel de Macedo-Români. Deci, dacă astăzi este un neam românesc atât de numeros, cu limba sa, așà cum o vorbește, e de a se atribuì faptului istoric, că, începând din veacul al II-lea d. Cr., din Transilvania și până la hotarele Greciei, se întindeà o lume romană unitară și neîntreruptă, care erà în continuitate teritorială cu inima imperiului: Italia.

Așà concepe istoria modernă marea problemă a mult discutatelor noastre origini și într'o astfel de concepție trecutul Ardealului merită o atenție covârșitoare, fiindcă pământul lui formează, poate, cea mai însemnată porțiune din patrimoniul nostru național.

S'a spus că timpul de c. 164 ani a fost, nicidecum îndestulător pentru romanizarea Daciei. Nu trebuie să uităm însă că Romanii au cuprins cu armele o fâșie destul de lată pe țărmul stâng al Dunării cu un veac înainte de războaiele lui Traian, iar penetrația pașnică a elementului latin printre Daci este și mai veche. Și dealtcum, monumentele epigrafice arată, îndeajuns, cât de repede a prins rădăcini romanismul în Dacia Traiană. Cercetările arheologului C. Norma și cele recente, întreprinse de d-l Em. Panaitescu la Cășeiu, ne dau o puternică dovadă despre înflorirea vieții și civilizației romane, chiar și aici la granița nordică a provinciei.

Cu cât eră mai intensă și mai romană această viață în centrele mari, aflătoare pe pământul Ardealului: Napoca, Apulum, Sarmisegetusa!

Factorul cel mai puternic al romanizării a fost strălucita cultură, pe care au adus-o coloniștii așezați în Dacia, căci splendoarea și confortul traiului, ce se împământeniau odată cu această civilizație, au cucerit cu desăvârșire, mai ales, clasa suprapusă a Dacilor învinși. Meșteșugarii și negustorii au învățat repede limba latină, fiindcă aveau nevoie de ea în afacerile lor zilnice. Afară de aceasta ei erau uniți în *collegia*, un fel de reuniuni, profesionale, dar și religioase, unde se întrebuința, firește, graiul înțeles de toți, adică cel latin.

Alta e însă, situația, când vorbim de clasa rurală, a lucrătorilor de pământ și păstorilor. Ei locuiau departe de orașele mari, a căror radiație i-ar fi putut atrage și contopì cu poporul stăpânitor. Se mai știe, cât de conservativă e pătura țărănească, în limba, credința și obiceiurile ei.

Cu toate acestea puterea de asimilare a poporului roman a fost atât de mare încât a înghițit cu totul elementul rural din Dacia, ca și de aiurea. Vasile Pârvan a arătat, prin descoperiri norocoase, grabnicul proces de desnaționalizare a triburilor getice și bessice din Dobrogea. Nu avem nici un motiv să ne îndoim că lucrurile s'au petrecut tot așà și în nordul Dunării. Mijloacele prin care s'a romanizat țărănimea autohtonă, au fost de mai multe feluri, dar în rândul întâiu vine în considerare *armata*.

Indată după înfrângerea lui Decebal, încă pe timpul domniei lui Traian, s'au format unități recrutate din sânul populației dacice: ca « ala I Ulpia Dacorum » și « cohors I Ulpia Dacorum », iar mai târziu luară ființă alte *ales* și *cohorte* de acest fel. La început aceste trupe făceau servicii, departe de patria lor de origină, în alte provincii ale imperiului.

La sfârșitul veacului al II-lea însă vedem că și cadrele garnizoanelor din Dacia sunt umplute cu elemente localnice, dovadă că acelea asimilându-se, inspirau încredere deplină.

Dacii, după împlinirea serviciului militar, se întorceau la vetrele lor ca buni răspânditori ai graiului latin, unii chiar cu soții de neam roman. Nu eră mic numărul veteranilor romani, cari însurați cu femei localnice, rămâneau aici și lucrau ogorul primit ca răsplată. Administrația romană, cu mecanismul ei atât de perfect, a contribuit și ea, în largă măsură, la contopirea elementelor atât de deosebite, care au format, la început, populația Daciei Traiane.

Faptul că Impăratul Caracalla a dat dreptul de cetățean roman, tuturor locuitorilor din Imperiu, prin urmare și celor din Dacia, dovedește și el că marea minune se înfăptuise: în țara viteazului Decebal eră acum un popor omogen, având aceeaș limbă, cu anumite nuanțe regionale, pe care noi îl numim *poporul dacoroman*.

Contrarii continuității susțin că împăratul Aurelian a mutat, odată cu armata, toată populația romană din Dacia Traiană în dreapta Dunării, iar Ardealul a rămas o țară goală și pustie, care a fost luată în stăpânire, pe rând de popoare barbare, până ce, în sfârșit, a fost cucerită de poporul unguresc. Sunt multe argumentele care dovedesc absurditatea acestei teorii și ne silesc, nu numai să admitem stăruința elementului romanic în stânga Dunării, ci să socotim Ardealul ca leagănul neamului românesc.

Scriitorii vechi, Flavius Vopiscus, Eutropius și Rufus Sextus nu pot fi interpretați în sensul unei evacuări complete a Daciei, din porunca lui Aurelian. O strămutare a populației rurale de agricultori și păstori, nu s'a văzut niciodată, nici în urma poruncii autorităților, cu atât mai puțin de bunăvoie. Azi nu mai credem în afirmații de acelea că strămoșii noștri au fugit de groaza barbarilor, cari nici nu erau așà de înfricoșați, ba dimpotrivă cruțau și ocrotiau pe săteni, având nevoie de bucatele și vitele lor.

Dar mai avem un argument foarte puternic, care vorbește împotriva acestei strămutări. Dacă socotim numărul populației din Dacia, la un milion numai, trecerea ei în stânga Dunării ar fi tre-

buit să lase o urmă cât de mică în monumentele epigrafice din Dacia Aureliană. Astfel de urme însă nu se află (Pârvan). Istoricii antici au mai afirmat că și în Noricum și Vindelicia, după retragerea legiunilor romane, populația a fost ștearsă de pe fața pământului; cu toate aceste și acolo se adeverește existența unui element romanic destul de important, și mai târziu (Jung, Iorga).

Pentru origina suddunăreană a neamului nostru s'a adus, mai mult, argumente de ordin filologic, scoase din unitatea limbii românești, în cele trei dialecte ale ei. Dar dialectul muntean cu labialele nealterate presupune păstrarea unui anumit element romanic și în nordul Dunării (O. Densușianu).

Impotriva stăruinței noastre neîntrerupte în Dacia se aduce și faptul că în limba românească nu s'au păstrat numirile topice, atestate la scriitorii antici și pe monumentele epigrafice. Cu 40 ani în urmă, istoricii Xenopol și D. Onciul credeau dimpotrivă, că numirile râurilor mai mari poporul nostru le-a moștenit din epoca romană. Filologii noștri cei mai de frunte însă au arătat că nici o numire de râu nu poate fi derivată din corespondentul său antic, numai cu ajutorul fonetismului românesc, ci mai curând prin mijlocirea unui idiom slav. Concluzia ar fi că Românii au venit în preajma acestor râuri în urma Slavilor. Dar chestiunea numirilor topografice, păstrate din antichitate, nu poate fi, încă, considerată ca soluționată defintiv, și aceasta din motivul că azi nu mai putem ști cum au sunat aceste numiri în graiul localnicilor, dela cari le-au împrumutat Romanii.

La autorii vechi și pe inscripții s'au păstrat numele mai multor râuri din Ardeal (Maris, Aluta, Samus), care sunt prototipul numirilor românești de azi, fără însă a le puteà derivà direct, fără intermedierea unei limbi străine. Aici însă trebuie să procedăm cu foarte mare precauție, fiindcă autorii vechi le-au transcris, adese, foarte greșit. Că nu s'au păstrat numele vechilor localități, e foarte natural, fiindcă acelea, distrugându-se orașele, înseși, s'au pierdut din amintirea poporului. E semnificativ însă că poporul nostru numește: *cetate*, *cetățele*, toate locurile, unde se găsesc ruine romane, chiar dacă acelea nu se mai văd deasupra solului.

Din cele expuse rezultă concluzia neîndoelnică, că Ardealul face parte din acel teritoriu mai vast, pe care s'a format poporul și limba românească și că Românii n'au încetat niciodată a locuì în văile și câmpiile lui.

IV. ARDEALUL IN EPOCA NĂVĂLIRILOR BARBARE

Barbarizarea Daco-Romanilor și încreștinarea lor. Sub presiunea năvălirilor gotice, împăratul Aurelian și-a retras legiunile și pe funcționarii romani din Dacia Traiană, lăsând provincia în voia sorții. Cete de Goți, Juthungi, Gepizi, Taifali și Vandali s'au revărsat ca un potop nestăvilit, peste Dacia, scoasă de sub ocrotirea imperiului roman și au distrus viața orășenească, împreună cu strălucita cultură romană, lăsând în urmă numai satele cu viața lor sărăcăcioasă. Barbarii însă n'au rămas aici, ci s'au scurs spre Dunăre, căutând trecătorile care să-i ducă în provinciile romane din Peninsula Balcanică, ori spre Banat, pe unde puteau ajunge în bogata Panonie.

Podișul Ardealului și văile Carpaților au făcut parte, e adevărat, din *Gotia*, dar numai întrucât populația deacolo plătià tribut regilor gotici, în cereale și vite. Acești barbari, neamuri de stepă, n'au avut traiu împreună cu strămoșii noștri. Astfel cetatea Ardealului, cu configurația terenului său, neprielnică felului de viață a popoarelor năvălitoare, a devenit scutul neamului nostru în acele vremi tulburi.

Asemănările cele multe și mari între dialectele limbii românești presupun un statornic și neîntrerupt contact între elementul romanic rămas sub dominația barbarilor în stânga Dunării și între romanitatea desvoltată între cele două Moesii, de sub ocrotirea legiunilor romane. Câtă vreme Ardealul și celelalte ținuturi învecinate au fost stăpânite de semințiile germanice (271—375) acest contact la Dunăre n'a fost împiedecat, ci, dimpotrivă, facilitat prin multe împrejurări prielnice. Vandalii și Goții din Dacia s'au socotit federați ai imperiului roman, de unde negustorii veniau neîntrerupt pentru afacerile lor. In Ardeal s'au găsit numeroase comori de monete romane bătute după 271, tezaure, ca cel dela Șimleul Silvaniei, Apahida ș. a. care toate sunt o grăitoare mărturie de relațiile zilnice, am puteà spune, între nordul și sudul Dunării. Au fost timpuri, când Dunărea nu erà nici hotar politic. Așà, Dioclețian (284—305), probabil, dar, de sigur, Constantin

cel Mare (325—337) recucerì și întărì din nou câteva cetăți din stânga fluviului, înlesnind și mai mult comunicarea între cele două maluri. Continuitatea teritorială deci, din Munții Maramureșului și până la granițele Greciei, n'a fost întreruptă, nici după porunca lui Aurelian.

Aici e locul să vorbim și despre alt factor, care a contribuit la formarea limbii și poporului nostru: *creștinismul.*

Evanghelia Mântuitorului începù să se lățească în Dacia odată cu ocuparea și colonizarea ei. Printre coloniștii aduși de Traian, mai ales din Orient, vor fi fost, fără îndoeală și creștini, cari, firește, în timpul prigonirilor, nu-și puteau mărturisì credința lor pe față. Deaceea pe monumentele epigrafice din acea epocă nu se prea văd urmele legii celei noui.

Când însă Constantin-cel-Mare a decretat creștinismul ca religie de Stat, cultul creștin a devenit liber și misionari însuflețiți au început a răspândì cuvântul lui Cristos pe tot rotogolul imperiului roman și în afară de hotarele aceluia. Din Moesia, unde creștinismul a prins, curând, puternice rădăcini și-au luat ființă numeroase episcopii, apostoli au trecut Dunărea și au încreștinat pe strămoșii noștri, Daco-romanii. Deobiceiu, Sf. Nicbita, episcopul de Remesiana, e socotit ca apostolul încreștinător al poporului românesc. Acest fapt nu e atestat prin izvoare istorice, dar avem o dovadă neîndoielnică, că la strămoșii noștri lățirea creștinismului s'a făcut în limba latină. Noțiunile cardinale ale credinței creștinești sunt redate în limba românească cu numiri de origină latină, d. p.: altar, ajun, creștin, cruce, Duminecă, Dumnezeu, cuminec, Crăciun, câșlegi, închinăciune, rugăciune, paresimi, lege, biserică, sărbătoare, credință. Creștinismul propagat în limba latină a desăvârșit romanizarea elementelor de origină eterogenă, aflătoare în Dacia.

Dominația germanică a Goților și Vandalilor a fost înlocuită cu imperiul uriaș al Hunilor, care se întindeà dela Dunăre până pe la Volga, avându-și centrul în șesul cel mare al Ungariei. Stăpânirea cea temută a lui Attila a cuprins în sine și Ardealul, până la strămutarea împărăției, pe la 460 d. Cr. Hunilor, popor de stepă, care umblà numai călare, nu le plăceau ținuturile deluroase și păduroase ale Transilvaniei, și prin urmare, neputând fi vorba de o conviețuire a lor cu strămoșii noștri, ei nici n'au lăsat vreo urmă în firea și limba Românilor. E probabil însă, că odată cu năvălirea hunică, dacă nu încă și mai înainte, a început a se strecurà, în Ardeal, un nou neam, care aveà să joace un rol atât de important în istoria noastră: Slavii.

La început, târîți de popoarele năvălitoare ale răsăritului, Slavii au venit printre ai noștri, ca oameni pașnici, având aceleași îndeletniciri și slujind aceluiaș stăpân. Mijloacele de care dispunem nu ne îngădue să răspundem la multe întrebări în legătură cu migrația Slavilor și atingerea lor cu Românii. Nici un izvor istoric nu ne spune: când au intrat în Ardeal, care seminții și ce fel de graiu aveau ele? Azi nu cunoaștem altceva, decât urmele nețerse pe care le-au săpat în limba, obiceiurile și chiar în tipul Românilor. Dar nici aici nu stăm pe un teren absolut sigur, fiindcă nu putem stabilì precis granița între influențele slave străvechi și cele de dată mai recentă, venite prin mijlocirea bisericii.

Și acest capitol al istoriei noastre poate fi socotit numai cu aproximație.

La cele dintâiu atingeri cu vechea influență slavă, limba românească, cu însușirile ei de temeiu, erà formată, adică se încheiase procesul acelor schimbări fonetice, care din limba latină făcuse o limbă romanică (trecerea lui *l* intervocalic în *r*, nazalizarea lui *a* înainte de *n* sau grupul *mp* etc.). Elementele slave intrate în limba dacoromanică au îmbrăcat haină latină. Această infiltrare slavă a avut însă, un rol hotărîtor: a dat limbii Daco-Romanilor o fizionomie specială, ce o deosebește de celelalte limbi romanice, adică a făcut-o ceeace este: *limbă românească.*

Ce privește cultura strămoșilor noștri la sosirea Slavilor, trebuie să admitem că în curs de un veac și mai bine, ei se barbarizaseră sau, mai bine zis, au rămas un popor de țărani, cu o cultură patriarhală, care poate fi desprinsă și lămurită numai din tezaurul latin al limbii românești și din studierea instituțiilor noastre străvechi. Nu avem putința să întreprindem aici această muncă, care nu poate fi numai a unui singur om, fiind nevoiți a ne mulțumì cu câteva observații.

Stăpânirile barbare câte s'au perindat în Dacia, nu-și băteau capul cu soarta Românilor, decât când erà vorba să se adune dela ei obișnuitele contribuții. Imprejurările le-au impus înjghebarea unei organizații, pe care o aflăm și la popoarele cele mai primitive. Nucleul se oferià în instituția familiei, rămase din epoca romană și nobilitată prin concepția creștină, în care femeia aveà un rol

mai de frunte decât în lumea păgână (cuvântul românesc *femeie* e derivat din latinescul *familia*). Familia se alcătuià din bărbatul (barbatus), femeie și prunci (pueruncuIi). *Părintele* (parens) erà cârmuitorul familiei, iar cel mai în vârstă dintre părinți, care a fost și luptător bun (*bătrân* = veteranus) erà ales *judecător* în vreme de pace, iar în timp de pericol se alegeà un *fruntaș*, care să-i *ducă* la *bătaie*.

Din aceste întocmiri primitive s'au desvoltat, cum vom vedeà la locul său, cnezatele și voevodatele la Români. In tot timpul s'a păstrat caracterul militar în organizațiile strămoșilor noștri (bătrân = *veteranus*, se numește și azi în Moldova, și *pământul* moștenit; *sarcină* vine dela latinescul *sarcina*, care la Romani însemnà *bagajul* purtat de un soldat; obiceiurile dela nuntă, care simbolizează răsboiul!) [1]).

Limba noastră a mai păstrat din nomenclatura vechei organizații romane doi termeni: *domn* (dominus) și împărat (imperator). Conservarea acestor două numiri, după părerea noastră, este a se mulțumì religiei noastre creștine, fiind ele atributele lui Dumnezeu (*«Dumnezeu domnul, împăratul ceriului și al pământului»*).

Știința a abandonat, ca nefondată, părerea că strămoșii noștri au fugit dinaintea barbarilor și s'au ascuns în văgăunile munților, căci acești barbari nu erau atât de fioroși, cum sunt descriși la « cronicarii evului mediu ». Dânșii chiar ocroteau pe supușii, cari le erau indispensabili la câștigarea celor necesare pentru traiu. Totuș avem unele indicații că Românii s'au retras dela șesuri, din apropierea marilor căi ale migrației popoarelor, în văi mai liniștite, unde aveau lemne și mai ales fânațe și pășuni pentru vite, care și atunci erau bogăția lor de căpetenie. E semnificativă în această privință împrejurarea că văile dela izvoare până la ieșirea lor la locuri mai largi, poartă numiri românești, de origină latină, iar de aici încolo slavone, ori din altă limbă. Că strămoșii noștri au trăit mai mult la dealuri și la munți, o dovedesc și cuvintele: *cărare*, *a merge* (S. Pușcariu).

Astfel Slavii, aduși mai întâiu de Germani și de Turanii năvălitori, iar mai târziu, pornind înșiși la migrație, în cete mari, au inundat Transilvania, așezându-se mai ales la câmpie, unde până azi a rămas nomenclatura slavă. Românii, pe lângă o sumedenie de alte cuvinte, au împrumutat dela ei, numirea de *cnez*, care a înlocuit pe latinescul *jude*, și pe cea de *voevod*, cu accepția de « conducător de oști », care însă la noi a însemnat mai târziu: « capul Statului », înțeles pe care nu-l are la nici un popor din vița slavă. Accentuăm din nou, că aceste lucruri nu sunt atestate prin izvoare istorice, ci sunt impuse de logica desvoltării faptelor istorice. Avem, din epoca lui Attila, descrierea călătoriei, pe care a întreprins-o spre capitala aceluia, Priscus Rhetor, în 448. El a trecut și prin Banatul nostru. Spune că la curtea regelui hunic se vorbeà și limba *auzonică* (limba romanică) fiindcă Hunii aveau atingeri dese cu Romanii. Nu încape îndoială că e vorba și de strămoșii noștri, al căror număr s'a sporit mult cu numeroșii prizonieri pe care « biciul lui Dumnezeu » i-a adus în desele sale expediții din imperiul roman. După moartea marelui rege, împărăția unică s'a destrămat, iar pe ruinele ei au răsărit State germane. Ardealul nostru a făcut parte din regatul Gepizilor, care însă n'au putut aveà asupra neamului nostru influența, ce li s'a atribuit, în chip exagerat.

Intr'aceea, Slavii, înmulțindu-se foarte tare în Dacia, începură a se îngrămădì spre Dunăre și a forțà, cu armele, trecerea în imperiul roman răsăritean, atrași de mirajul și confortul culturii romane. După moartea marelui Justinian, nu mai putură fi împiedicați să treacă marele fluviu și să se așeze între acesta și Balcani, slavizând Moesiile. Scurgerea Slavilor din Dacia în sudul Dunării este unul din evenimentele capitale ale istoriei noastre vechi. Resturile rămase în Dacia au fost înghițite de Români, iar populația romanică dintre Balcani și Dunăre, o parte s'a înecat în marea slavă, alta a migrat spre sud, spre locurile unde trăește sub numele de Macedo-români (Aromâni) iar a treia, s'a dus spre nord, până în Transilvania, sporind numărul Românilor de-acolo.

După nimicirea Gepizilor, Ardealul a ajuns sub stăpânirea Avarilor, al căror imperiu a avut aproape proporțiile celui hunic (550—800). Acum pământul, care puteà fi numit românesc, s'a redus mult. Pe vremea Hunilor, din munții Maramureșului până în Balcani, și de-aici spre sud până la hotarele Greciei, erà o lume imensă romanică, o Romania orientală. In urma așezării Sla-

[1]) Despre instituțiile pe care le-a moștenit neamul nostru, dela strămoșii noștri Traci și dela Romani, ne dă contribuții extraordinar de importante d-l *Iorga*, în Le Caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe. Regretăm că spațiul măsurat nu ne îngăduie să le întrebuințăm, mai pe larg, în acest studiu.

vilor, hotarul de sud al Românismului erà Dunărea, iar centrul lui cetatea de munți a Transilvaniei. Din sud însă au continuat să ne vină influențe de mare însemnătate, în special dela noul popor, așezat în vechea Moesia, dela Bulgari, despre cari trebuie să spunem câteva cuvinte.

Poporul turanic al Bulgarilor a venit la anul 679 în patria lui de azi, unde aflând o populație slavă, și-a pierdut limba, adoptând pe a supușilor. In curând formară un imperiu puternic, care, după nimicirea Avarilor, s'a întins și în nordul Dunării. Se crede că stăpânirea avară în Ardeal a fost înlocuită cu cea bulgară, care, dacă a existat de fapt, a fost mai mult nominală. In astfel de împrejurări cnezatele și voevodatele românești din Ardeal au luat un avânt în desvoltarea lor. Influența bulgară a fost decisivă pe alt tărîm. Poporul Bulgarilor s'a încreștinat pela 864, primind, mai târziu limba liturgică slavă și introducând alfabetul cirilic. In chip firesc, Românii au împrumutat dela vecinii sudici, limba liturgică în biserică, iar apoi limba slavă fu introdusă și în cancelaria voevozilor români.

In suta a 10-a dela nașterea Mântuitorului, neamul românesc trăià în Ardeal și pe povârnișurile sudice și răsăritene ale Carpaților ca un popor de țărani agricultori și păstori, în cnezate și voevodate, având o cultură patriarhală, cu o organizație primitivă a bisericii, care se foloseà, în ritul său, de o limbă străină.

Firea lucrurilor ar fi dus și pe Români la închegarea unui Stat național unitar, ca și la celelalte popoare vecine, dacă împrejurările istorice n'ar fi fost atât de vitrege. Noui năvăliri barbare s'au pus în calea năzuințelor spre unitate ale poporului nostru.

Venirea Ungurilor. La sfârșitul veacului al IX-lea a venit în Europa un nou popor turanic, care aveà să exercite, asupra sorții neamului nostru, o influență foarte mare: Ungurii.

Pornind din Asia, unde se află patria lui străveche, după o migrație de mai multe veacuri, poporul unguresc s'a așezat între Carpați, Prut și Siret, ținut, pe care l-a numit în limba sa: Atelkuzu (Țara dintre ape). Dupăce-au fost loviți în mod cumplit de Bulgari, Ungurii au trecut Carpații și s'au așezat în șesul panonic, între Dunăre și Munții Apuseni ai Ardealului, ajungând astfel în nemijlocita apropiere cu strămoșii noștri, iar câmpia munteană a fost cuprinsă de neamul sălbatic al Pecenegilor.

Cronicarii apuseni ne dau numai știri foarte vagi despre luptele pe care le-au purtat Ungurii la cucerirea patriei lor și despre popoarele pe care le-au aflat aici la venirea lor. Ei nu amintesc, prin urmare, nici pe Românii din Ardeal. Există însă o cronică scrisă de un ungur: *Notarul anonim al regelui Bela*, dar nu se cunoaște nici numele autorului, nici timpul când a scris el aceste « Fapte ale Ungurilor » (Gesta Hungarorum), despre care avem o literatură întreagă în ungurește, nemțește și românește. Până mai ieri critica istorică nu puneà nici un temeiu pe spusele lui Anonimus, când erà vorba de fața etnografică a Ardealului și Ungariei la sosirea Ungurilor. Astfel au fost socotite ca false și știrile lui privitoare la Românii din Ardeal.

In timpul mai recent însă, tocmai istoriografia ungurească a fost aceea care și-a modificat punctul de vedere despre Anonimus. Un membru al Academiei maghiare din Budapesta a dovedit cu argumente foarte puternice că el a fost notarul lui Bela II (1131—1141), iar alți învățați au arătat că, atât cronica lui Anonimus, cât și celelalte vechi cronici ungurești: a lui Keza, cronica ilustrată dela Viena, etc., au întrebuințat niște anale mai vechi, care au fost redactate în vremea lui Ladislau cel Sfânt (1067—1091). Astfel Anonimul, cel mult hulit, a început să fie reabilitat, și învățații au început să desprindă tot mai mult adevăr istoric din cronica lui, unde faptele sunt povestite cu retorism înflorit și cu reminiscențe literare din lectura predilectă a autorului, care a fost Războiul Troian, atribuit lui Darius Phrygius. Acestea sunt rezultatele la care au ajuns istoricii unguri în legătură cu această mult discutată cronică. E adevărat că ei găsesc și o parte netrebnică și anume aceea unde se pomenesc Românii aflători în Ardeal la venirea Ungurilor. Dar orice minte obiectivă va vedeà că știrile despre Români trebuie să aibă, în lumina criticii, aceeaș soartă, ca și cronica întreagă. Am stăruit mai mult asupra acestui cronicar, ca să justific punctul de vedere adoptat aici, care diferă de al istoriografiei noastre mai noui. Anonimus nu trebuie să fie scos din șirul izvoarelor istoriei noastre celei mai vechi. Remarcăm, mai întâiu, faptul că toate cronicile vechi ungurești, având, cum văzurăm, acelaș izvor, redactat în veacul al XI-lea, spun că Ungurii au aflat aici pe Români. Notarul Anonim, care ne dă o expunere mai largă, scrie că Maghiarii au cucerit

Ardealul încă în zilele lui Arpad (+ 907), dar cercetările mai noui au arătat că această cucerire a avut loc numai pe timpul S-tului Ștefan, după anul 1000. O sută de ani Ungurii n'au îndrăsnit să pătrundă în Transilvania de frica Pecenegilor așezați în sudul Carpaților. In acest răstimp strămoșii noștri au fost mărul de ceartă și hotarul despărțitor între cele două neamuri turanice. Anonimus spune că, la venirea Ungurilor, în Ardeal stăpâneà peste Români (Blaci) și Slavi, ducele (voevodul) Gelu, pe care ducele maghiar Tuhutum l-ar fi învins în lupta dela Căpuș, iar poporul românesc, dând dreapta cu Ungurii, s'ar fi supus învingătorului. In Banatul Timișan, în țara cuprinsă între Dunăre, Tisa, Mureș și Carpați, domneà, tot peste Români și Slavi, ducele Glad.

Care poate fi sâmburele adevărului istoric în această povestire? Anonimus a aflat în izvorul său mai vechiu, din veacul al II-lea o scurtă mențiune a cuceririi ungurești din timpul lui Arpad, pe care a amplificat-o, cu procedeul său obișnuit, transpunând evenimentele din epoca regală, relatate pe larg în acel izvor, în timpul lui Arpad. Cunoscând pe Românii din epoca sa cu organizația lor și cetind în analele S-tului Ladislau cum a ocupat S-tul Ștefan Transilvania, toate acestea le-a transpus la sfârșitul veacului al IX-lea.

Rămâne însă de cercetat de unde a scos el numele de Gelu și de Glad (d-l Iorga se întreabă: nu cumva e o corupție a numelui Vlad ?). Aici e nevoie de o mică parenteză. In cronica aceasta se află două feluri de nume de personagii: unele atestate și prin alte izvoare, iar altele nu. Și tocmai acestea din urmă au discreditat mai mult pe cronicarul nostru, motivând imputarea că iscodește personagii care n'au existat nici chiar în tradiția și cântecele poporane maghiare, pe care el le reproduce în largă măsură, ci le plăsmuește numele prin tot felul de mituri etiologice. Dar s'au întâmplat unele lucruri semnificative. Al 3-lea rege unguresc e numit la cronicari Aba; singur Anonimus spuneà că el a mai avut și numele de Samuel. Istoricii au crezut că și aici avem de a face cu o plăsmuire a « mincinosului » cronicar, până când o monetă din timpul acelui rege, descoperită mai târziu, l-a justificat pe deplin. Au rămas 3 nume de duci cari au jucat un rol important în istoria luptelor lui Arpad: Zalan (ducele Bulgarilor dintre Dunăre și Tisa), Glad și Gelu (acești doi din urmă ai Românilor). Cât privește pe Menuhorot, a fost identificat cu Vartopluc (Morarul = ung. Morot), care sunt considerate ca iscodite fără nici un temeiu real, de către notarul regelui Bela. Noi credem că lucrul nu stă așà.

Anonimus pomenește pe Ahtum, pe care și alte izvoare, vrednice de crezământ, îl amintesc în Banatul de azi, ca un protivnic al lui Ștefan cel Sfânt. Ei bine, a existat în aceste părți o mânăstire de rit grecesc (la Aiton), al cărei ctitor, după tradiție, a fost *Ahtum*. Tot asemenea s'a adeverit că a existat o mânăstire răsăriteană la Zalan Remeu, cu ctitorul *Zalan*. Mi-am pus întrebarea: oare cele două nume care ne interesează, nu trebuiesc puse tot în legătură cu tradiția vreunei străvechi mânăstiri răsăritene, dispărută de mult? Intr'un studiu al istoricului Iuhasz, aflu că de fapt a existat o atare mânăstire, la Galad, care nu e altceva decât felul de exprimare ungurească a numelui *Glad*, considerat ca ctitorul aceleia. N'am avut putința să constat, dacă nu e cazul — foarte probabil — și cu Gelu.

Astfel figurile lui Zalan, Gelu, Glad, înceată de-a mai fi plăsmuirile mincinoase ale unui cronicar sfătos și cu pretenții de învățat, și intră în domeniul tradiției păstrate între pereții mânăstirilor, de unde, până la realitatea istorică, nu e o depărtare prea mare.

E deci mai pe sus de orice îndoială că dominația ungurească în Ardeal, s'a întins asupra unor cnezate și voevodate românești. Organizația acestora, sub influența avară și bulgară, va fi ajuns la o stare de desvoltare destul de înfloritoare, după timpul de-atunci. Dacă cucerirea ungurească nu străbăteà așà curând în Ardeal, în timpuri mai liniștite ar fi luat ființă o « Țară Românească » unitară. Ungurii de-o parte, Pecenegii și mai târziu Cumanii de alta au împiedicat unirea Românilor într'un singur Stat național, pricinuind desbinarea lor în atâtea stăpâniri, ceeace constituie tragedia milenară a neamului nostru.

Am văzut cum Ungurii lui Arpad s'au oprit cu stăpânirea lor la Munții Apuseni, lăsând Ardealul între ei și Pecenegii din Muntenia de azi. Nici unii, nici alții n'au dat o atenție deosebită Transilvaniei, mulțumindu-se cu tributul locuitorilor de-acolo, căci ei căutau prăzile din care trăiau în țările mai bogate ale Apusului și în sudul Dunării. Când Ungurii, în urma politicii înțelepte a lui Geza și a fiului său Ștefan, s'au încreștinat și au devenit un popor așezat, șesul panonic nu le ofereà

toate mijloacele necesare de traiu (sarea) pe care însă le găsim din belşug în Ardeal. Acest motiv de ordin economic a făcut pe S-tul Ştefan să întindă hotarele sale spre răsărit, înfruntând rezistenţa Românilor autohtoni şi duşmănia cumplitilor Pecenegi. Supunerea Banatului ne este cunoscută din legenda S-tului Gerard, în legătură cu învingerea lui Ahtum, despre care am vorbit mai sus. Amintirea pătrunderii în Ardeal însă, a rămas într'o formă palidă şi ştearsă în vechile cronici ungureşti.

Numai atâta se poate afirmà cu siguranţă că întâiul rege al Ungariei a cuprins Valea Mureşului, ajungând la Bălgrad (vechiul Apulum) şi înaintând spre nord, în valea celor două Someşe, până la minele de argint dela Rodna, unde, după cât se pare, s'a clădit un castru regal.

Ţinuturile dela linia Mureşului imediat spre sud au ajuns sub dominaţia ungurească treptat, prin colonizări. Peste vreo 70 ani, S-tul Ladislau a aşezat, în partea răsăriteană a Ardealului de mijloc populaţie ungurească, ai cărei urmaşi sunt Secuii de azi. In mijlocul populaţiei româneşti autohtone, regii, prin donaţii făcute bisericii catolice şi credincioşilor săi, au dat naştere la tot mai numeroase insule maghiare. E sigur că, cel puţin la început, stăpânirea maghiară nu s'a atins de organizaţia Românilor, ai căror voevozi sunt pomeniţi şi în documentele cele mai vechi — însăş funcţia cea mai înaltă din această provincie erà purtată de un *voevod* —, dar, mai târziu, poporul nostru a început a fi înglobat în cadrele constituţiei ungureşti şi prin aceasta vechile lui instituţii au dispărut şi cu ele şi libertăţile sale străvechi. Acest proces va fi urmărit, pe cât ne iartă lipsa de izvoare, în cursul veacurilor ce urmează.

In veacurile al X, XI şi XII, strămoşii noştri vor fi continuat să trăiască în Ardeal în cnezatele şi voevodatele lor, aşà cum ni-i prezintă şi Anonimus, proiectând starea de lucruri din timpul său în epoca cuceririi ungureşti. In veacul al XII-lea se aşează în Ardeal un nou popor: *Saşii.*

Regii Ungariei n'au îndrăsnit să ocupe sudul Ardealului, lăsând între pământul unguresc şi ţara Pecenegilor cari (dela 1091) au fost înlocuiţi cu Cumanii, o provincie întreagă, în care au construit tot felul de piedici şi fortificaţii ca să facă cu neputinţă atacul acestor aprigi duşmani dela miazăzi. După slăbirea puterii Cumanilor, împotriva Ungurilor se ridică un adversar şi mai temut, imperiul bizantin, care pornise să supună moştenirea S-tului Ştefan. Acum craiul unguresc aveà nevoie de soldaţi numeroşi şi meşteri la pregătirea în ţară a armelor. Astfel fură primiţi cu bucurie emigranţii, cari, cunoscând aceste locuri încă din vremea cruciatelor, au venit în mai multe grupuri din părţile Rinului, cu numele de Flandri, schimbat apoi cu cel de Saşi (Saxonis). Cei mai vechi au format trei aşezări, aproape de Alba-Iulia. Un grup mai numeros a mers spre nord, înfiinţând colonii la Dej, Reteag, Rodna şi în valea Bistriţii. Alţii iarăş se aşezaseră în valea Târnavelor şi a Oltului.

Aceşti oaspeţi regali au adus cu sine o cultură mai înaintată din care şi strămoşii noştri vor fi împrumutat multe, mai ales în materie de gospodărie şi agricultură, dar în schimb şi Saşii vor fi învăţat dela Români unele mijloace necesare adaptării lor la noile împrejurări de viaţă, atât de deosebite de cele lăsate în patria străveche. Aşà ne închipuim noi — fiindcă izvoarele ne lipsesc — că s'a alcătuit înfăţişarea etnografică a Ardealului, care, cu modificări mai mult de ordin statistic, a rămas aceeaş până azi. Şi cu aceasta am ajuns la epoca, când lumina documentelor istorice începe a licări în întunerecul ce acopere trecutul nostru de aproape o mie de ani.

V. ROMÂNII ARDELENI IN VEACUL AL XIII-LEA

Am amintit că protivnicii continuităţii noastre în nordul Dunării socotesc drept cel mai puternic argument al teoriei lor faptul, că, înainte de 1200, strămoşii noştri nu sunt menţionaţi ca existenţi în Ardeal nici o singură dată, şi în veacul ce urmează sunt pomeniţi de foarte puţine ori. Dar lucrul se explică foarte uşor. Inainte de secolul XIII, nu numai în Ungaria, dar chiar şi în Europa apuseană se scrià foarte rar. Cea dintâi cancelarie regală ungurească a întemeiat-o Bela III. Doar nici despre aşezarea Saşilor, pe timpul lui Geza II, nu face amintire nici un izvor contimporan, cu toate că aceştia veneau în ţară ca oaspeţi, cari aveau nevoie de privilegii regale, câtă vreme Românii autohtoni n'au cerut şi nici nu li s'au dat astfel de acte, emanate din cancelaria regală.

E foarte semnificativ că cele dintâi acte regale, care vorbesc şi despre Români, conţin, în ce-i priveşte pe ei, anumite ştirbiri de drepturi de proprietate.

Cel dintâiu document, în care e pomenit poporul românesc din Ardeal, e diploma lui Andreiu II din 1211, prin care dărueşte Cavalerilor Teutoni Ţara Bârsei (sau mai precis: confirmarea acestei donații, în 1222).

Andrei al doilea, ca să asigure o graniță sudică a Ardealului împotriva necontenitelor incursiuni cumane, a chemat în Ţară pe Cavalerii Teutoni şi le-a dăruit, cu anumite condiții, Ţara Bârsei, la 1211. Peste 11 ani însă a isbucnit un conflict între rege şi ordinul cavaleresc. In actul de donație se stipulà că ei nu vor puteà clădì decât cetăți de lemn. Cavalerii nu numai că n'au observat această stipulație, dar au clădit cetăți şi în afară de hotarele îngăduite lor de rege. La intervenția papei conflictul fu aplanat, regele confirmă din nou donația, prevăzându-se că ei pot ridicà şi cetăți de piatră şi că sunt îndreptățiți să ia în posesiune toată țara până la Dunăre şi Prut, dacă vor putea-o cucerì cu armele dela Cumani. In acest act se spun câteva vorbe şi despre Români, când se zice că Teutonii nu vor plătì vamă trecând cu corăbiile lor pe Olt, prin țara Secuilor şi Românilor « per terram Blacorum ».

Dar Cavalerii Teutoni au voit să facă din donație o țară, care, scoasă fiind de sub suzeranitatea regelui ungar, să fie supusă numai scaunului apostolic din Roma. Andrei II prinzând de veste despre acest plan, trimise armată în contra lor şi-i alungă din țara sa (1225).

Ştirea reprodusă mai sus are o deosebită importanță, fiindcă arată că Românii aveau pe-atunci un Stat al lor, probabil în Ţara Făgărașului, vasal Unguresc, precum vor fi avut şi alte voevodate în Ardeal.

In anul 1224, acelaş Andrei II la cererea Saşilor, le confirmă acestora vechile lor libertăți şi privilegii, spunând că tot neamul săsesc, dela Orăştie până la Boralt, va fi socotit, deaici înainte, ca un « singur popor şi având un singur jude ». Aceasta e « bula de aur », prin care grupurile izolate de colonişti saşi au devenit o națiune politică privilegiată, alăturea cu nobilimea maghiară şi cu Secuii, având în acele vremi importanță militară, ca apărători ai granițelor, şi importanță fiscală. Românii, fiind un popor de țărani şi păstori, nu aduceau venituri mari fiscului regal, iar serviciul militar îndeplineau numai cei din ținuturile mărginaşe. Ei n'au fost deci în situația de a cere şi primì dela stăpânire confirmarea unei autonomii, ca cea a Saşilor, ba nici chiar păstrarea organizației lor străvechi.

Poporul românesc, neavând merite fiscale şi militare deosebite, n'a fost răsplătit de regii Ungariei cu privilegii creatoare de autonomie națională, iar libertățile străvechi, pe care le-a avut înainte de cucerirea maghiară, s'au pierdut treptat. Numai în ținuturile de margine, în Maramureşul învecinat cu Tătărimea, ori, mai târziu în părțile sudice amenințate de Turci, craii Ungariei s'au folosit bine de serviciile ostăşeşti ale strămoşilor noştri şi ca răsplată le-au respectat întocmirile lor străvechi, cnezatele şi voevodatele, dar într'o formă adaptată formelor constituționale ale Ungariei medievale. Cum vom vedeà, prin aceasta păstrarea cnezatelor şi voevodatelor n'a dus la menținerea autonomiei, ci mai curând la înstrăinarea clasei dominante a Românilor.

Acolo unde însă, nu erà vorba de apărarea confiniilor, deci în cea mai mare parte a Ardealului, documentele istorice, în loc de confirmarea vechilor drepturi şi libertăți românești, ne arată cum strămoşii noştri au fost despoiați chiar şi de proprietățile lor, trebuind să le împartă cu nouii veniți. Românii, firește, nu aveau mijloace cu care să împiedece astfel de încălcări, nici priceperea şi modul de a se asigurà, prin hrisoave, cel puțin pentru viitor.

E caracteristic, în această privință actul lui Andrei II, prin care codifică privilegiile şi libertățile Saşilor, când spune: « în afară de cele sus zise, le-am dat pădurea Românilor şi a Pecenegilor (« silvam Blacorum et Bissenorum ») dimpreună cu apele, ca să se folosească de ele în comun cu susnumiții Români şi Pecenegi şi să nu fie datori a face nici un serviciu pentru aceasta, bucurându-se de mai suszisa libertate ». Iar cu un an mai înainte, aflăm, într'o diplomă a aceluiaş rege, o altă deposedare (dacă nu e vorba de o răscumpărare !) a Românilor. El dărueşte mânăstirii din Cârța un pământ luat dela Români (« terram... exemptam de Blaccis ») . Câte astfel de nesocotiri ale dreptului de proprietate se vor mai fi săvârşit în paguba strămoşilor noştri, a căror amintire s'a pierdut, fie că nu s'au redactat documente, ori cele redactate s'au pierdut.

Puținele ştiri din acest veac ne îngăduie să mai întrevedem un lucru important: poporul românesc din Ardeal pe atunci, încă îşi mai aveà partea sa la conducerea trebilor Statului, situație pe care

a pierdut-o în veacurile următoare, în urma procesului de decadență pricinuit de vitregia vremilor, despre care vom vorbì mai la vale. Mai întâiu însă să spunem câteva cuvinte despre catastrofa provocată de *năvălirea Tătarilor* și despre urmările ei pentru soarta Românilor.

In secolul al XII-lea și al XIII-lea Mongolii au întemeiat un imperiu uriaș care se întindeà dela zidul chinezesc până la Marea Neagră. O oaste formidabilă, sub conducerea lui Batu, a plecat spre Apus să cucerească Europa. In calea lor au supus și luat cu ei și pe Tătarii din nordul Mării Negre, deaici numirea de « Năvălirea Tătarilor ». Cumanii sdrobiți la Kalka (1239) căutară și aflară adăpost în Ungaria lui Bela IV (1235—1270). In anul 1241, Mongolii pătrunseră și în această țară, pe mai multe părți. Pe noi ne interesează, în rândul întâiu, cele întâmplate în Ardeal. Iată ce spune cronica contimporanului Rogerius:

« Ducele Cadan, străbătând în curs de trei zile pădurile ce despart Cumania de Rusia, a ajuns aproape de Rodana (Rodna), o cetate puternică a Teutonilor, așezată între munți înalți, cu mine regești de argint, unde petreceà mulțime nenumărată de norod. Locuitorii deacolo sunt un neam de oameni răsboinici și de arme încă nu duceau lipsă; așà că auzind de sosirea Tătarilor, le-au ieșit în cale. Cadan, văzând această mulțime înarmată, s'a prefăcut că-i e frică și a luat-o la fugă cu întreagă armata. Cei din Rodna, crezând că au scăpat de primejdie, s'au reîntors în cetate cu mare bucurie și, aruncând armele, s'au pus pe ospătate, cum cereà patima sălbatecă a Teutonilor. Dar Tătarii s'au întors pe neașteptate, și, fiindcă orașul Rodna nu aveà șanțuri, nici fortificații, au pătruns înlăuntru, din toate părțile. Rodnenii, la început, au încercat să se împotrivească, dar văzând că e zadarnic, s'au predat cu tot ce aveau. Cadan i-a luat sub protecția sa, iar pe Aristal, contele orașului, cu 600 viteji aleși, l-au silit să-l urmeze ».

Intr'aceea, Batu cu forțele principale se întâlnì cu oastea ungurească, pe câmpia Muhi, lângă râul Sajó. Ungurii îndurară o mare catastrofă, iar regele Bela IV abià putù scăpà cu fuga.

Deacum Ungaria devenì prada fioroșilor Mongoli: foc și sânge pretutindeni, căci Tătarii dădeau pieirii tot ce le cădeà în cale. Numai între zidurile puținelor cetăți întărite și în văgăunile munților aflară mântuire aceia cari au izbutit să fugă dinaintea urgiei mongole. Acelaș Rogerius, martor ocular, ne-a păstrat multe scene impresionante, dintre care următoarea avù loc în Ardeal:

« . . . Și la depărtare de 10 mile, lângă o pădure, erà un sat numit în limba poporului *Frata*, iar din jos de pădure la patru mile erà un munte înalt de minune, pe vârful căruia se aflà o stâncă foarte mare. Bărbați și femei, în număr mare, s'au adăpostit acolo și pe noi ne-au primit bine, plângând și ne-au întrebat de primejdiile noastre, pe care noi cu puține cuvinte nu le-am putut înșirà pe toate. Ne-au îmbiat în sfârșit cu pâine neagră care erà coaptă din făină și din coajă de stejar măcinată. Nouă însă ni s'a părut mai gustoasă decât orice prăjitură de făină albă ce am mâncat vreodată. Am rămas deci acolo o lună de zile și n'am cutezat să ne depărtăm ».

E adevărat că Rogerius nu scrie despre Români, căci nu distinge oamenii după naționalitate. Dar într'un loc, aflăm dela el că Tătarii au împărțit țara în circumscripții, punând în fruntea lor câte un *canesius*. Autorul va fi auzit că acești șefi purtau numele de *Chani* și atunci el îi va fi confundat cu *cnejii* (chenesius) români.

Urmările năvălirii Mongolilor au fost foarte importante pentru istoria neamului românesc. Mongolii au pus capăt regatului cuman din sudul și răsăritul Carpaților și atunci acesta a fost substituit prin cnezatele și voevodatele românești, care, după cât se pare ajunseseră la un anumit grad de înflorire [1]). Bela IV, după restaurarea Ungariei, ar fi dorit să ocupe și vechea Cumanie, dar primejdia tătărească, mereu amenințătoare, l-a silit să păstreze Carpații drept hotare ale țării sale și să se mulțumească cu o suzeranitate mai mult nominală asupra stătulețelor românești din sudul acelora. In urma acestor împrejurări favorabile în dreapta și în stânga Oltului, vedem o consolidare a voevodatelor românești, până ce, în sfârșit, luă ființă « Țara românească » neatârnată. Românii din Ardeal însă, rămași sub deplină stăpânire ungurească vor aveà deacum o soartă grea.

Astfel că istoria unora înseamnă un suiș, iar a acestora un continuu coborîș, până la starea de iobagi. Românii ardeleni ar fi fost, de sigur, osândiți la desființare națională, dacă n'ar fi existat

[1]) Descoperirea d-lui profesor Iorga, că boieri din epoca lui Mircea cel Bătrân poartă numele unui prinț cuman de *Toxaba* (să nu aibă și *Basaraba* aceeaș origină?) îndreptățește concluzii interesante în această privință.

legăturile multiple și neîntrerupte cu frații lor liberi, pe care le vom urmări, pas de pas, în cursul expunerii noastre.

După năvălirea Mongolilor, se mai sporește numărul actelor regale care fac mențiune, cel puțin în treacăt, despre Români.

Astfel, la 1254, regele Bela IV, între veniturile arhiepiscopului din Gran înșiră și dijma provenită din contribuțiile Săcuilor și Românilor (« proventuum ex parte Siculorum et Olacorum »).

Dar deosebit de importante sunt documentele care arată că Românii aveau rol la cârmuirea trebilor Statului, în acest veac al XIII-lea, rol care trebuie să fi fost și mai însemnat în timpurile anterioare. La 1288, Lodomerius, Arhiepiscopul de Strigoniu, se îndreptează, într'o chestie de interes obștesc, către *Nobilii unguri*, *Sași*, *Săcui și Români*. Iar Andrei III, în 1291, ține o dietă cu toți *nobilii*, *Saxonii*, *Săcuii și Românii* cu scopul de a îndreptă situația acelora.

La 1301 s'a stins în Ungaria dinastia Arpadienilor. In timpurile turburi ce s'au succedat, după ce Litovoi, voevodul Românilor din dreapta Oltului, încercase odată să scuture jugul unguresc, fără să isbutească, Basarabă, voevodul dela Argeș, înființă Țara Românească, unind Oltenia cu părțile cumane.

VI. EPOCA ANGEVINĂ

La 1308 pe tronul Ungariei s'a suit Carol Robert, întemeind dinastia angevină, reprezentată prin întemeietorul ei și prin fiul acestuia, Ludovic-cel-Mare, care domnește până la 1382. Acești regi aduseră o mare schimbare în constituția ungurească, iar această modificare a înrăutățit și mai mult soarta Românilor, cu toate aparențele unei răsplătiri a virtuților militare ale neamului nostru.

Anume, Carol Robert, și mai ales Ludovic cel Mare, au introdus în Ungaria feudalismul, adică concepția că regele este adevăratul proprietar și stăpân al pământului țării, iar nobilii sunt numai beneficiarii aceluia, atâta timp cât rămân credincioși Domnului lor, care poartă Sfânta Coroană. Regele dăruește, după bunul său plac, ori confirmă vechile proprietăți, vitejilor săi, ori bisericilor și mânăstirilor catolice. In acest veac, Românii sunt despuiați sistematic de proprietățile lor și pentru faptul că erau considerați de eretici. După cristalizarea formelor feudalistice, toți locuitorii țării trebuiau să facă parte din clasele sociale existente în înțelesul acelui sistem, adică fie din clasa nobililor privilegiați, fie din clasa neprivilegiaților. Și cum Românii nu posedau urice, care să atesteze dreptul lor de proprietate și erau priviți ca eretici în raport cu religia Statului, nu puteau face parte nici din nobilimea regatului, cum erau socotite națiunile privilegiate: Sașii și Săcuii. Unde însă craii Ungariei aveau nevoie, la confinii, de brațele Românilor, acolo le-au confirmat dreptul pensionar și le-au lăsat vechea lor organizație cu cneji și voevozi, numai cât pe aceștia i-au asimilat cu nobilii unguri, ceeace a dus cu timpul la desnaționalizarea lor. Astfel situația strămoșilor noștri din Ardeal, în veacul al XIV-lea prezintă două aspecte: una e situația mulțimii care pierde treptat dreptul de proprietate și libertățile străvechi, coborînd la starea de iobagi, iar alta e a elementului militar, favorizat de Angevini în Maramureș unde erà nevoie de el împotriva Litvanilor și Tătarilor, și în Banat, împotriva Bulgarilor și mai apoi a Turcilor.

Această clasă a răsboinicilor români a primit posesiuni întinse și însemnate privilegii, însă, în aceeaș vreme, Ludovic cel Mare, neobositul luptător al catolicismului în contra schismaticilor, a căutat, cu toate mijloacele, să-i atragă în sânul bisericii catolice. Rezultatele acestor străduințe s'au văzut mai târziu, când mulți Români nobilitați, părăsind credința strămoșească au trecut în rândul asupritorilor.

In Maramureș, elementul românesc s'a tot sporit, la sfârșitul veacului al XIII-lea și la începutul veacului al XIV-lea, prin migrația spre miazănoapte a țăranilor, cărora li s'a luat pământul în Ardeal. Regii Ungariei vedeau bucuroși împopularea Maramureșului, ajuns de curând sub stăpânirea lor, având aici trebuință nu numai de brațe muncitoare, ci și de apărători ai graniței împotriva Tătarilor, cari, trecând peste pasul Prislopului, ușor puteau pătrunde în Valea Tisei. Așà se explică acea viață românească intensă pe care ne-o descopăr în Maramureș numeroasele documente ale veacului al XIV-lea. Dar migrația s'a continuat și mai departe spre nord, unde Românii s'au înnecat în marea Slavilor, dispărând fără urmă. Alții, în număr mare au luat-o spre răsărit, trecând Munții și așezându-se între frații lor de pe pământul Moldovei de azi. Aici, în părțile ora-

ș ului Baia, întemeiat de emigrați străini din Ardeal, a întemeiat voevodul Dragoș, maramureșan, un voevodat dependent de Ungaria, peste care a stăpânit și fiul său, Sas. In vremea aceasta trăia în Maramureș, la satul Cuhea, un alt voevod bogat și puternic, care a îndrăznit să se revolte de mai multe ori împotriva Domnului său, Ludovic cel Mare, fără să poată fi domolit de acesta. Când, după moartea lui Sas, în provincia românească transcarpatină se produseră turburări și anarhie, Bogdan dela Cuhea se ridică cu oamenii săi, trecù mùntele și o cuprinse, alungând deacolo pe Balc și Baliță, fiii lui Sas. Aceștia se întoarseră cu ajutor dela craiul Ungariei, dar nu putură recâștigà moștenirea părintească, care acum erà o țară românească neatârnată: *Moldova*.

Astfel Românii maramureșeni dădură ființă unui nou Stat românesc. Și ca o dovadă, cât de strâns legată și întrețesută este istoria Ardealului de cea a țărilor românești, în aceeaș vreme cu evenimentele povestite, al treilea urmaș al lui Basarab cel Bătrân, după un răsboiu victorios cu Ludovic cel Mare, primește dela acesta, ca feud, sub numele de ducat, străvechea țară românească a Făgărașului. Această donație a avut însemnate urmări pentru istoria Românilor ardeleni. Domnii munteni au întrodus în Ducatul Făgărașului oragnizația Statului lor, cu toate întocmirile aceluia; boierii din valea Oltului sunt pomeniți până târziu, ba amintirea lor trăește și azi. Pe-aici cultura mai înaintată din Țara Românească și-a aflat cu mult mai ușor calea de scurgere spre Românimea din Ardeal, chiar de pe timpul lui Vlaicu Vodă (Nicodim Călugărul a înființat mânăstirea Prislopului). In răsboaiele pe care le-a purtat Ludovic cel Mare în Peninsula Balcanică, cnejii români din Banat au jucat un rol însemnat.

Avem din această epocă și documente, care adeveresc că multe din instituțiile vechi ale Românilor se mai păstrau încă. Românii erau judecați, în procese, după o procedură normală prin dreptul românesc obișnuelnic (us valachicum, consuetudo Valachorum). Așà, de pildă, aflăm că scaunul de judecată din districtul Hațegului, erà compus din 12 cneji, șase țărani și cinci preoți (1360). E interesant cazul relatat printr'un document din 1371, când fiind judecat un Român după legile ungurești, se ridică toți cnejii și Românii din cele patru districte ale castrului Deva și cer ca acela să fie judecat după legea românească (juxta legem valachicam!). Cum vedem, în veacul al XIV-lea, conștiința acestui drept erà, încă atât de vie, încât Românii, în frunte cu cnejii lor, sunt gata să împiedece, cu armele în mâini, executarea unei sentințe privitoare la un Român, dacă aceea a fost adusă, fără să se țină seamă de « legea românească ».

Așadar înflorirea elementului românesc în epoca angevină, constatată în ținuturile confinare este aparentă numai, căci în acest veac poporul nostru a pornit, prin întroducerea feudalismului și prigonirea religioasă, pe povârnișul decadenței. Doar la 1366, Ludovic cel Mare, a dat poruncă dregătorilor regali din părțile bănățene să prindă pe toți preoții schismatici (români) cu familiile și avutul lor, și să-i scoată din țară.

Prin persecuția credinței sale strămoșești, erà primejduită însăș baza de existență a neamului nostru. De această primejdie însă ne-a apărat biserica românească, despre a cărei organizație primitivă, aici în Ardeal, ne vorbesc documentele, mai întâiu, tot în epoca angevină. Ce-a fost mai înainte nu putem ști cu siguranță, dar putem trage concluzii pe bază de analogie cu viața religioasă a Românilor din alte părți. Papa Grigore al IX-lea într'o scrisoare trimisă regelui Ungariei, la 1234, zice: «...în Episcopatul Cumanilor se află niște popoare, care se numesc Valahi, și cu toate că poartă numele de creștini, dar cu o credință care are alte rituri și datine, fac fapte nevrednice de acest nume. Căci disprețuind biserica romană, nu primesc tainele bisericii dela Veneratul nostru frate, Episcopul Cumanilor, care e diecezanul zeului, ci dela niște Pseudo-episcopi, cari țin ritul grecesc ».

Aceeaș a putut să fie viața religioasă și a românilor din Ardeal. Aparținând bisericii răsăritene, fără episcopi cu jurisdicție canonică, strămoșii noștri numeau, desigur, vlădici, pe starețiì mânăstirilor, monahi bătrâni cu viață nepătată, cari târnosiau bisericuțele de lemn și dădeau darul preoției prin punerea mâinilor pe capul celor vrednici.

Acești episcopi nu erau recunoscuți de puterea lumească, ci dimpotrivă persecutați. Tocmai la 1360 se pomenește, alături cu preoții: Zampa din Clopotiva, Dalc din Dănsuș, Dragomir din Tușlea, Balc din Poiana și un protopop, Petru din Ostrov. Deci nu se poate vorbì despre o organizație bisericească la Români, în epoca angevină, având episcopi cu jurisdicție canonică. Un pas

însemnat, pentru consolidarea bisericii românești s'a făcut către sfârșitul acestui veac, în următoarele împrejurări.

Balc și Baliță, fiii lui Sas, după ce au fost scoși din moștenirea părintească, de către Bogdan, întemeietorul Moldovei, au primit dela regele Ungariei, drept răsplată pentru credința lor, titlul de comiți ai Maramureșului, precum și cetățile Sighet, Hust, Chwar și Rodna. Incă de pe vremea tatălui lor, voevodul Sas, era la Peri, în apropierea Sighetului, o mânăstire de piatră închinată Sfântului Arhanghel Mihail, al cărei egumen îndeplinia și funcția de Vlădică. In anul 1391, Balc și Baliță, făcură un pelerinaj, ca să se închine la moaștele sfinților din Constantinopol. Cu acest prilej cerură dela Patriarhie un episcop pentru Românii de sub ascultarea lor. Patriarhul nu îndrăzni să le împlinească cererea în această formă, fără încuviințarea regelui Ungariei. Se mulțumì deci să facă din mânăstirea dela Peri o stavropighie a Patriarhiei, învestind pe egumenul aceleia cu drepturile canonice ale unui exarh, având facultatea de a săvârșì, în numele Patriarhului, toate funcțiile arhierești. In bula patriarhală dela 1391 se spune că Popa Pachomie dela stavropighia din Peri își va exercità jurisdicția sa asupra Românilor din Sălagiu, Arva, Ugocea, Bereg, Maramureș și în Ardeal, ținutul Ungurașului și Ciceului.

In Ungaria se sfârșește epoca angevină cu Ludovic cel Mare, mort la 1382. Neavând fii, coroana acestei țări a trecut la fiica sa Maria, iar prin ea, la bărbatul ei, Sigismund de Luxemburg.

In pragul veacului al XV-lea, când în Ungaria domnià acest Sigismund, dela 1410 și împărat al Germaniei, în Moldova stăpânià Alexandru cel Bun (1400—1432), iar în Muntenia Mircea cel Bătrân (1386—1419) care se puteà intitulà și « herțeg (duce) al Amlașului și Făgărașului », de unde se vede că el câștigase și teritoriile locuite de Români, în continuare spre Apus a Țării Făgărașului.

VII. ROMÂNII ARDELENI IN VEACUL AL XV-LEA. EPOCA LUI IOAN HUNIADE ȘI A LUI ȘTEFAN CEL MARE

Veacul al XV-lea se începe în toiul primejdiei stârnite de semilună. Turcii după ce au supus stătulețele creștine din Peninsula Balcanică, au hotărît să pătrundă în Europa apuseană. Dar Baiazid Ilderim fu oprit în înaintarea sa triumfală de Mircea cel Bătrân, care-i dete o grea lovitură în câmpia dela Rovine (1394) și în smârcurile Ialomiței (1397). Primejdia turcească, prin aceasta însă, n'a putut fi înlăturată de tot. La începutul acestui veac, dimpotrivă, devenì tot mai amenințătoare, silind pe regele Ungariei să facă alianță cu Domnul Țării Românești și astfel cu puteri unite să încerce a stăvilì puvoiul osmanic. In aceste vremi, rolul Românilor din Ardeal și părțile ungurene a fost din cele mai glorioase, căci din sânul lor a răsărit mântuitorul civilizației creștine, Ioan Huniade, care a câștigat cele mai strălucite biruințe ale sale, înconjurat fiind de luptători români. Mulți din aceștia au fost răsplătiți cu moșii întinse, fiind înălțați în șirul nobililor, ceeace a grăbit însă înstrăinarea de neamul, din care făceau parte, iar procesul de aservire a poporului nostru a continuat cu pași repezi până la starea de iobăgie. Această decadență caracterizează istoria Ardealului, în acest veac, când gloria militară a elementului românesc e o slabă rază de mângâiere în întunericul ce începe a acoperì destinele lui.

Cu toate acestea, strălucitele fapte de arme săvârșite de strămoșii noștri în luptele de apărare a creștinătății înseamnă o pagină luminoasă în istoria poporului ardelean, fiindcă fac dovadă de alesele lui virtuți.

In războaiele turcești pe care le-a purtat craiul Sigismund în alianță cu Mircea cel Bătrân și cu unii din urmașii aceluia, în oastea lui cei mai buni și mai credincioși luptători au fost Românii, dovadă nenumăratele diplome regale, prin care el răsplătește, cu proprietăți întinse, pe acești viteji ai săi. Dintre aceștia s'a ridicat și *Ioan Corvinul*, eroul fără seamăn al Creștinătății, care a oprit în cale pe însuș Mahomed II Cuceritorul.

Ioan Corvinul, care din botez purtà numele de Iancu, erà fiul lui Voicu, Român, fost militar al curții regale (miles aulae), care, pentru meritele sale ostășești a fost răsplătit cu castelul și proprietatea nobilitară: *Hunedoara*. Iancu de Hunedoara, urmând pilda tatălui său, a îmbrățișat cariera de soldat, luptând sub steagurile unor magnați, iar mai târziu ajungând căpitan în oastea regală. Prin vitejia-i fără pereche și prin talentul său extraordinar de beliduce, s'a ridicat din treaptă

în treaptă, devenind: conte de Bistrița, de Timișoara și, pe urmă, voevod al Ardealului. In această calitate a câștigat el, la 1442, două mari biruințe, cari i-au făcut numele cunoscut în toată Europa. In primăvara acestui an, Mezidbeg a năvălit în Ardeal, pe care l-a pustiit în lung și lat, și, după ce s'a încărcat de prăzi bogate, a luat sub asediu cetatea Sibiului. Intr'aceea Ioan Huniade își adunase o oaste mică, dar aleasă, și plecă să se lovească cu Păgânii. Mezidbeg a dat poruncă să fie prins viu sau mort, eroul nostru, al cărui nume erà încă de pe atunci, bine cunoscut înaintea Necredincioșilor. Atunci un ostaș credincios al lui Iancu Huniade se oferì de bună voie să-și schimbe cu el vesmântul și armura spre a duce în rătăcire pe Turci. Când s'a început lupta, păgânii se aruncară cu toată puterea spre aripa unde văzură fluturând coiful lui Huniade și începură a strigà de bucurie când îl văzură prăbușindu-se sub loviturile lor. Dar fu o bucurie de scurtă durată. Adevăratul Huniade îi atăcă, fără veste, în flanc, îi zdrobì și le luă toate prăzile, liberând pe prizonierii creștini. O nouă armată de 80.000 oameni, condusă de însuș Beglerbegul Rumeliei, care venì să spele rușinea dela Sibiu, avù aceeaș soartă lângă *Porțile de fier*, fiind înfrântă și împrăștiată. Evenimentele ce au urmat se află povestite de însuș Ioan Huniade, în niște documente prin care el răsplătește, pentru vitejia lor, pe frații români Cândea din Țara Hațegului. Iată ce spune el acolo:

« Ioan numit Cândea, Ladislau, Chindriș și Nicolae, fiii aceluiaș Cânde, precum și Cândea, fiul lui Cândea din Râul Morii, au primit satele Sânpetru și Reia, drept răsplată pentru vitejia lor dovedită în mai multe lupte: la Porțile de fier, în Muntenia, apoi pe teritoriul Bulgariei, unde el, Ioan Huniade, a ars și a pustiit Vidinul, cu o parte a Bulgariei, de sub stăpânirea Turcilor ».

Atunci creștinii prinseră curaj, Vladislav II, tânărul rege de origină polonă a Ungariei, hotărî să ducă o expediție mai mare ca să alunge pe Turci din Europa. O armată regală trecù Dunărea în Serbia de azi. Avangarda aceleia, condusă de însuș Huniade, împrăștie 3 armate păgâne, iar, după unirea cu armata regelui, mai bătù și pe a patra. Numai iarna grea împiedică pe Creștini de-a trece Balcanii spre a ajunge la Adrianopol, reședința Sultanului.

Huniade, într'un document din 1447, dat Cândeștilor, spune următoarele:

« Noi Ioan Huniade, în numele și persoană Inaltului nostru Domn, Ladislau, rege ales al Ungariei, fiul lui Albert, răposatului rege ungar. . . . dăm de știre celor ce se cuvine că noi, dorind să răsplătim cu binevoitoare răsplată pe cei vrednici și mai ales pe aceia cari în ducerea înainte a trebilor, țării s'au arătat trezi și zeloși, atât cu sfatul, cât și cu fapta, am cumpănit credința dovedită în mai multe rânduri, slujbele cu credință, vredniciile, dragostea față de noi și faptele vitejești ale lui Ioan, fiul lui Cânde din Râul morii, Cânde, fiul lui Cânde, ale lui Vasile Chindriș și Nicolae, fiii sus numitului Ioan, prin care ei s'au străduit să slujească sfintei coroane a Ungariei, precum și nouă în foarte multe locuri și la timpul cuvenit, atât în expedițiile începute de noi, cât și în cele regești. Și anume: Când înălțatul Domn Vladislav. . . și-a pornit oastea spre părțile sârbești, unde se aflau mai multe puteri turcești, a intrat acolo și, luând prăzi bogate, a străbătut până la hotarele cruzilor Turci, adică până la muntele și trecătoarea Zlatița, pustiind totul cu fier și foc. Aici Ioan și cei pomeniți mai sus au stat nedespărțiți în apropierea lui și, cu vărsarea propriului lor sânge, au făptuit fapte vitejești, mai minunate decât se poate spune. Și a doua oară, după ce am sărbătorit triumful dat dela Dumnezeu în prima expediție, numitul rege, stăpânul nostru a atacat, cu o oaste foarte puternică Bulgaria, adică posesiunile numiților Turci, și a pătruns până la Marea Neagră, la locul ce se zice Varna ».

Aici mai pe urmă e vorba de expediția cu sfârșit atât de tragic, din anul 1444. Se știe că după campania victorioasă a Creștinilor din iarna anilor 1443/44, Turcii, cari erau ocupați și în Asia, cerură pace, care s'a și încheiat la Seghedin. Dar la insistențele legatului papal și când principii creștini din Apus au făgăduit sprijinul lor, Regele Ungariei a călcat pacea și plecând cu o armată nu tocmai mare, a ajuns la Varna, lângă Marea Neagră. Aici s'au repetat evenimentele dela 1396. Creștinii au văzut fără veste în față armata lui Murad II, despre care se spune că ar fi fost trecută peste Bosfor, în loc să fie împiedecată, de către corăbiile genoveze și venețiene. Lupta începù. Regele, ca odinioară, la Nicopole, cavalerii francezi n'a ascultat de sfaturile lui Ioan Huniade, ci a înaintat orbește între ieniceri, cari i-au tăiat capul și, punându-l într'o prăjină, l-au arătat soldaților creștini. Aceștia, înspăimântați, au luat-o la fugă. Catastrofa a fost completă. Ioan Huniade, spre fericirea Creștinătății, a scăpat cu fuga. « Și cu acest prilej — continuă documentul citat mai sus —

Cândeștii, cu o putere neînvinsă, stând zid în jurul regelui, au câștigat asupra acelui dușman biruințe foarte mari și și-au mântuit capul din acele primejdii ».

Alăturea cu Cândeștii, mai aflăm numiți eroi din neamurile: Bizere, Ciorna, Mușna, Măcicaș, Mareș și alții nenumărați numai în colecția de diplome maramureșene a lui Ioan Mihali de Apșa ș. a. Ioan Huniade și cei mai mulți dintre soții lui de arme, Români, lăsând credința strămoșească, au devenit Unguri și descendenții lor fac parte azi din înalta aristocrație ungurească. Faptele lor vitejești însă trebuie să aibă loc pe cele mai frumoase pagini ale istoriei noastre, fiindcă au fost *Români* aceia cari le-au săvârșit și ele constitue un titlu mai mult la dreptul de stăpânire asupra acestui pământ moștenit dela strămoși, apărat și udat cu atâta sânge românesc.

După moartea lui Vladislav, Ioan Huniade a fost ales guvernator al Ungariei. In această calitate, înconjurat de aceiași Români credincioși, a mai încercat odată, la 1448, să spele rușinea suferită la Varna, dar norocul îi fu vitreg, și de astădată, în Câmpia Mierlei (Cossovopolie) din Serbia veche.

In anul 1453, Mahomed al doilea cuprinse în sfârșit și Constantinopolul, și deaceea fu supranumit « Cuceritorul ». Deacum credeà că nimic nu-i poate sta în cale să cuprindă întreagă Europa creștină. In 1456 a și plecat să-și înfăptuiască planul, dar la Cetatea Belgradului, aparținătoare atunci Ungariei, l-a întâmpinat Românul din Hunedoara și după o luptă uriașe l-a pus pe fugă. Europa creștină erà scăpată, dar nu peste mult, bătrânul Erou închise ochii pentru vecie, și atunci steagul apărării creștine trecù în mâinile celuilalt mare Român al veacului: Ștefan cel Mare, Domnul Moldovei.

Acesta a fost întâiul aspect al vieții românești din întâia jumătate a veacului al XV-lea: plin de strălucirea și gloria rezultată din virtuțile ostășești ale neamului. Am fi departe de adevărul istoric dacă ne-am mulțumì cu atâta și n'am desvăluì și cealaltă latură a situației neamului nostru, întunecată și dureroasă. Pe când pătura suprapusă, mai ales în ținuturile mărginașe, se bucurà în urma meritelor sale, de toate favorurile regale, mulțimea cea mare ajunsese la soarta robilor legați de glie.

Despre suferințele poporului nostru, în zadar vom aștepta să vorbească izvoarele istorice, care sunt redactate tocmai de impilători. Nedreptățile și asupririle, la care erà supus, nu ies la iveală, decât arareori, când iobagii chinuiți și asupriți, izbucnesc în *revoltă sângeroasă*, cum a fost cea dela 1437, despre care vom vorbì în cele ce urmează.

Husitismul, trecând peste hotarele Boemiei, a ajuns prin Ungaria și în Ardealul nostru. Noua învățătură deschideà sfânta scriptură și pentru cei săraci și obidiți, spunându-le că și ei sunt făpturile lui Dumnezeu. Românii țineau la credința strămoșească cu o îndârjire uimitoare. Sigismund, la 1428, amenințà cu confiscarea posesiunilor pe aceia, care își vor botezà copiii în legea schismatică. Mulți nobili români au ascultat de porunca regelui, numai ca să nu-și piardă proprietățile. Alții însă au prins armele, cum au făcut cnejii Costa, Stanciul și Vâlcul din Țara Hațegului. Nici Husitismul n'a putut abate pe Români dela credința strămoșească, suflul lui umanitar însă i-a îmbărbătat să se ridice cu armele împotriva impilărilor seculare, la 1437.

Gheorghe Lepeș, episcopul catolic de Alba Iulia, căruia iobagii erau datori să-i dea a zecea parte din productele lor, fu destul de crud să le ceară această dijmă, pe 3 ani, în monetă de argint, care erà foarte rară, și în caz de neascultare îi amenințà cu excomunicarea. Astfel pe cei care n'au putut plătì i-a pus sub blestemul bisericii. Cei afurisiți de episcop nu-și puteau îngropà morții în pământ sfințit și nu puteau încheià căsătorii valide înaintea preoților. Se poate închipuì ce amărăciune nemărginită a cuprins sufletele nenorociților țărani, cărora li se luà singura mângâiere, ce le-o puteà da credința lor. Mișcări revoluționare se iviră în mai multe părți ale Ardealului, care însă fură repede reprimate. Pe teritoriul județului Someș de azi însă, ele luară proporțiile unei adevărate revoluții țărănești, în 1437. O mare mulțime de iobagi români și unguri, înarmându-se cu ce le cădeà în mâini, s'au retras pe dealul Babdiu de lângă comuna românească Olpret, unde se șănțuiră, hotărîți să-și afirme dreptul lor față de nobilii, cari încă începură să-și adune cetele lor înarmate. Țăranii își manifestară dela început gândul lor pașnic, trimițând o solie la Ladislau Csáki, voevodul Ardealului, vicevoevodul Lorand Lepeș și șpanul secuesc, Henric Tamasi, conducătorii nobilimii, ca să ofere împăcare. Dar aceștia tăiară, în chip nelegiuit, pe trimișii iobagilor, apoi ple-

cară plini de îngâmfare împotriva țăranilor de pe dealul Babdiu. Dar aceștia din urmă își apărară atât de vitejește tabăra lor întărită încât nemeșii trebuiră să se retragă cu rușine.

Atunci cerură ei pace, care s'a și încheiat în 6 Iulie 1437. Condițiile iobagilor răsculați, pe care nobilii s'au prefăcut că le primesc, au fost cu mult mai modeste, decât ne-am fi așteptat. In simplicitatea lor, ei cereau să se respecte numai legile care îi ocroteau și pe ei, cât de puțin, și să se ușureze greutățile, care se puseseră de curând asupra lor, în privința dijmei. Iată câteva din pretențiunile lor:

Să fie scutiți de a plăti Domnilor de pământ partea a noua, despre care își aduceau, de sigur, aminte că fusese introdusă numai de Ludovic cel Mare, la 1351. Să nu fie împiedecați a se mută de pe moșia, față de al cărei stăpân și-au împlinit toate obligamentele. Dacă un iobag a decedat fără moștenitori, averea lui să poată trece la văduvă ori rude, iar nu să fie confiscată, mulțumindu-se erariul cu o dare pe moștenire: o vită de 3 ani; să aibă și iobagul dreptul de a face testament. Regele e rugat să confirme dispozițiile privitoare la iobagi ale Sfântului Ștefan, iar până atunci se obligă a plăti Domnilor de pământ, de ziua S-tului Ștefan, 10 dinari; le vor face o zi de lucru la săptămână, îi vor ajută la reparatul morii, sau, dacă nu are moară, fiecare iobag va da, la an, 2 câble de orez, o găină și, la deosebite prilejuri, coptură.

Să nu mai dea dijmă după porci, albine și censul cupei. Când va fi nevoie de ținerea trupelor în țară, acelea numai peste iarnă să fie încartiruite pe la casele țăranilor, iar vara să cantoneze în liber. Soldații să nu jăfuiască, ci să se plătească pentru alimentele primite. E adevărat că prin acest pact se mai asigură iobagilor un drept excepțional a cărui observare ar fi putut aveà urmări foarte însemnate. Acesta e dreptul țăranilor de a țineà, în fiecare an odată, o adunare pe Dealul Babdiului, care erà chemată să constate cum au ținut nobilii condițiile pactului încheiat, și dacă cineva dintre nobili le va fi călcat, să fie dat pe mâna adunării poporului, ca să-i croiască pedeapsa meritată. Cui nu-i vin aici în minte evenimentele din istoria Romei, în legătură cu secesiunea plebei pe muntele sacru? Dar erau alte vremi, alte împrejurări și alți oameni și deaceea, istoria de astădată nu s'a repetat. Nobilimea n'a încheiat pacea cu intenția sinceră de a o țineà, ci numai cu ținta de a câștigà timp. Trupele Nobililor, Secuilor și Sașilor începură iarăș ostilitățile; ciocniri sângeroase avură loc, fără ca soarta luptei să se decidă într'un fel.

Cele 3 națiuni privilegiate: Ungurii nobili, Sașii și Secuii, cari aveau privilegii asemănătoare, dar nu erau legate unele de altele prin nici o formă constituțională, văzând amenințătoarea primejdie ce-și ridică capul, înfăptuiră o învoială, o legătură perpetuă, cunoscută în istorie sub numele de « Unio trium nationum », în Septemvrie 1437, în adunarea de lângă satul Căpâlna. Fiindcă acest pact a avut influență hotărîtoare asupra sorții Românilor ardeleni, îl dăm în întregime, în introducerea românească a textului latin.

« Noi Lorand Lepeș de Varaskezi, vicevoevodul Transilvaniei, facem prin aceasta cunoscut atât celor de față, cât și celor viitori, că a doua zi după Inălțarea Sf. Cruci ne-am adunat în opidul Căpâlna, împreună cu Mihail Iakch de Kusal și cu Henric Tamasi, comiții Secuilor, cu nobilii țării, cu Sașii celor 7 și 2 scaune și cu cei din Bistrița și cu cei din toate scaunele secuiești și ne-am constituit, ca să căutăm cauzele însemnate ale acestor părți. Intre amintiții Nobili, Sași și Secui am poruncit să se facă unire frățească așà că atingând și semnul crucii Domnului au întărit cu jurământ că o vor țineà, încât să fie totdeauna cu credință către sfânta coroană și către neînvinsul Domn și Principe Impăratul Sigismund și regele Ungariei, Boemiei, Dalmației, Croației, etc. Și s'au jurat că vor fi nedespărțiți și se vor ajută unii pe alții în apărarea acestei țări împotrivindu-se tuturor dușmanilor luptători împotriva ei, de orice treaptă ar fi, cu astfel de condiție însă, că dacă s'ar întâmplà să aibă neînvinsul Principe și Domn Sigismund, din mila lui Dumnezeu împăratul Romanilor și regele Ungariei, Boemiei, Dalmației, Croației, etc. vreun gând sau vreo pornire contra uneia din aceste 3 părți, adică Nobili, Saxoni și Secui, atunci celelalte două părți nu vor da astfel de ajutor decât vor încercà cu genunchi plecați să câștige grația regelui pentru a treia parte, iar în alt chip nu vor cutezà nicidecum s'o ajute. Mai departe au hotărît ca, dacă vreuna din cele trei părți ar plecà la oaste, atunci în timpul verii să rămână în conac pe câmp, iar fruntașii satului celui mai apropiat să fie datori a le da numiților oșteni hrană, cu același preț ca sătenilor, iar oștenii să nu refuze plata, iar cine ar vinde mai scump, să fie pedepsit cu moarte. Au mai hotărît ca în timp

de iarnă să poată aveà adăpost în orașe, opide și sate cu condiția însă ca nici un Nobil, Sas ori Secui să nu facă nici o pagubă oaspetelui său. Dacă totuș ar face vreo pagubă, judele împreună cu comandantul oștirii să-l pedepsiască după cum merită. Au mai hotărît apoi cu tărie că dacă s'ar ivì vreo vrășmășie, vreun atac sau vreo pricină de orice fel asupra vreuneia dintre părțile amintite (Nobili, Saxoni și Secui) și o parte va chemà în ajutor pe cealaltă, a doua zi aceasta să fie obligată a plecà și a grăbì fără zăbavă în ajutorul părții aceleia. Iar partea care ar face contrariul, să fie pedepsită după drept cu pedeapsa cea mai mare. Au hotărît și au întărit cu jurământ, ca să fie cu totul ștearsă și împăcată toată vrajba de mai înainte și orice fel de pricină a dușmăniei între cinstitul în Cristos, părinte și Domn Episcop ardelean Gheorghe Lepeș și între capitlul aceleeaș biserici, precum și între Nobili, Saxoni și Secui și nici una din aceste părți să nu cuteze a face deacì înainte nici o învoire și nici o turburare, iar partea aceea care ar face vreo înoire să rămână călcătoare de credință și nici una dintre celelalte părți nu-i va mai da nici un ajutor. Dacă însă vreo parte va aveà pricină dreaptă de pornire sau turburare împotriva altei părți, să ceară dreptate dela judecătorul său și judecătorul să fie dator a-i administrà dreptatea părții adverse, fără nici o rezervă. Pomenitele părți ale acestei uniuni frățești, adică Nobilii, Saxoni și Secui, ne-au rugat cu rugămințì prea umilite, să dăm această scrisoare și s'o întărim cu pecetea noastră pentru confirmarea și veșnica stabilitate a zisei uniuni». (Lupaș, Lecturi din izvoarele istoriei române, pp. 78—80).

Aceasta este faimoasa Uniune a celor trei națiuni privilegiate din Ardeal. In ea nu se spune pe față că a fost îndreptată împotriva iobăgimii, dar din felul redactării precum și din judecarea împrejurărilor în care a fost încheiată apare limpede ținta pe care a urmărit-o: cu puteri unite să țină legați de glie pe țărani, robii de până acì. E adevărat că alianța aceasta a avut, cel puțin la început, un caracter social, fiind îndreptată împotriva iobăgimii în general, Români și Maghiari deopotrivă. Dar prin faptul că Românii, majoritatea locuitorilor din Ardeal, erau nenobili, și «Român ortodox» erà sinonim cu iobag, uniunea dela Căpâlna a devenit un legământ cu scopul de a țineà neamul nostru în cătușele feudalismului.

Războiul civil și-a urmat cursul său, căci revolta țărănească s'a întins și în alte părți ale Transilvaniei. Se făcù o nouă învoială între părțile luptătoare și chestiunea ajunse înaintea împăratului Sigismund, care murì fără să poată vedeà sfârșitul acestei sângeroase mișcări. In lipsă de izvoare, nici noi nu putem lămurì deplin actul final al acestei tragedii. Aflăm numai, că grosul țăranilor rebeli conduși de Antonius Magnus, a izbutit să ia Clujul și să așeze cartierul general la Cluj-Mănăștur. Aici veniră oștile ungurești și secuești și, într'o luptă sângeroasă, înfrânseră pe țărani, ucizând pe comandantul lor. După sosirea Sașilor, asediară și cuceriră Clujul, apoi Aiudul, unde asemenea, se înstăpâniseră iobagii răsculați. In 2 Februarie 1438, cele trei națiuni reînnoiră jurământul de alianță dela Căpâlna, iar puțin după aceasta, revoluția țărănească fu înnecată în sânge. Răsbunarea nobililor n'a cunoscut margini: pe cei prinși i-au tras în țeapă, i-au ars de vii, le-au scos ochii, ori le-au tăiat nasul, urechile și buzele. Cu un cuvânt au făcut totul ca ura seculară, îngrămădită în suflete, să fie și mai mult alimentată și sporită.

Astfel se sfârșì marea încercare dela 1437 când strămoșii noștri au crezut că vor puteà ușurà povara uriașe, a cărei greutate nu o mai puteau suportà, dar destinul le fu neîndurat: căci asupririle deveniră și mai nemiloase.

Biserica românească în veacul al XV-lea. In aceste cumplite vremi, sufletele obidite mai găsiau o rază de mângâiere în biserica strămoșească, unde li se spuneà că este un Dumnezeu, care răsplătește pe cei ce sufăr, cu dreptate, pe acest pământ. Dar asupritorii au căutat să pătrundă și aici spre a câștigà sufletele nefericiților iobagi pe seama bisericii catolice dominante, căci aceasta erà, pe atunci, socotită ca cea mai mare vrednicie, răsplătită la ceriu. Dar poporul românesc n'a putut fi abătut, cu nici un preț, dela credința strămoșească, iar încercările stăpânirii catolice au avut un rezultat bun pentru noi, căci au lăsat urme scrise, care aruncă puțină lumină asupra vieții religioase, la Români, în acele timpuri.

Am amintit de ordinul pe care l-a dat Sigismund, la 1428, împotriva schismaticilor (adică a Românilor). Regele amenință pe nobilii, cnejii și țăranii români din districtul Sebeșului, Mehadiei și Hațegului, că-i va despuià de posesiunile lor, dacă își vor botezà copiii în legea răsăriteană, și nu în cea catolică. Prigonirea religioasă s'a continuat și pe timpul lui Ioan Huniade. Acest Român

de naștere, dar crescut în credința catolică, erà pătruns de spiritul vremii, crezând că menirea lui pe pământ nu e numai să combată din toate puterile pe păgâni, ci să și aducă pe cei rătăciți în sânul bisericii singură mântuitoare. Trebuie să recunoaștem că măsurile luate de el n'au fost violente.

In acest timp documentele ne vorbesc de un episcop enigmatic cu numele Ioan din Caffa, care nu se știe cum a ajuns în Ardeal, dacă nu cumva a fost trimis de Patriarhul din Constantinopol. El s'a așezat în orășelul Hunedoara, unde și-a cumpărat o casă, înjghebându-și și o mică gospodărie. Deaici păstorià sufletele românești în ținutul Hunedoarei, Devei și Șoimușului, sfințind numeroși preoți. Tot în acel timp cade și activitatea călugărului misionar, italianul Ioan Capistrano, adunătorul de cruciați în armata lui Ioan Huniade, care voià să convertească la catolicism pe schismatici. Capistrano invită pe nobilii din Ardeal să alunge din țară pe toți preoții răsăriteni, cari n'ar voì să treacă la biserica cea adevărată. Cu acest prilej a fost prins și Ioan din Caffa și dus la Buda, unde, de nevoie, a trecut la catolicism.

Pe timpul lui Ioan Corvinul (1458—1490) se mai pomenesc vlădici români, ca Macarie din Galați (1469), Marcu dela Feleac și urmașii acestuia: Daniil și Petru.

Aceștia însă nu erau episcopi adevărați, fiindcă nu erau investiți cu jurisdicție canonică din partea unui patriarh ori mitropolit cu drept de a numì episcopi sufragani. Ei nu aveau nici reședință stabilă, ci se mutau dintr'o localitate în alta, căutând adăpost dinaintea prigonirilor catolice.

Astfel ni se prezintă situația politică, socială și bisericească a Românilor ardeleni din veacul al XV-lea.

Cât privește starea culturală, documentele ne lipsesc aproape cu desăvârșire. Cu toate acestea, ne-au rămas unele monumente care adeveresc că strămoșii noștri, mai ales cei din pătura fruntașilor, știau să prețuiască bunurile sufletești, și în această privință n'au rămas cu nimic mai pe jos de neamurile conlocuitoare. Am vorbit despre vitejii nobili români din Țara Hațegului, și despre donațiile făcute lor de către regii Ungariei, pentru merite câștigate în războaiele cu Turcii. Acești nobili bogați și puternici au ridicat, cu cheltuiala lor, frumoase locașuri dumnezeești, cu picturi sfinte, dintre care unele mai stau și azi. Așà avem dela începutul veacului al XV-lea biserica Streiu-Sângeorz, clădită de Cândești, pe care se mai poate cetì pisania slavonească cu următorul conținut:

« Robul lui Dumnezeu jupân Lațco, roaba lui Dumnezeu jupânița Nistora, ctitorul jupân Chendreș, robul lui Dumnezeu Vlaicu, fiul lui Chendreș, au închinat mânăstirea Sfântului Gheorghe; moșul lor... Litovoiu diac.

« In numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh a zidit jupânul Chendreș și jupânița lui Nistora și fiii lui această mânăstire sfântului, marelui mucenic și ostaș al lui Hristos, Gheorghe, și s'a săvârșit și s'a scris pentru pomenirea și sănătatea și mântuirea sufletelor lor în zilele lui Jicmon craiu, Voevozii ardeleni Ioaneș și Iacov, anul 6917, Octomvrie 2 zile ». O însemnare ne spune că Lațco Cândea a plătit, la 1435, călugărului Gavriil din mânăstirea Neamțului să-i scrie un Evanghelar. Imbrăcămintea ctitorilor dela biserica din Streiu-Sângeorz e aceeaș ca a boierilor din Muntenia și Moldova. Acestea sunt tot atâtea dovezi grăitoare despre strânsele legături culturale dintre frații despărțiți prin lanțul munților Carpați.

Epoca lui Ștefan cel Mare. Am arătat prigoana la care a fost supus poporul nostru din partea catolicismului. In veacul următor însă aveà să se ivească o primejdie și mai mare: reforma. Providența divină însă a voit ca noul pericol să găsească neamul românesc întărit prin consolidarea bisericii lui strămoșești, care ne-a venit dela marele Domn al Moldovei, Ștefan.

S'a împlinit, poate, și aici o lege a firii, care, de câte ori vreun ram din trunchiul neamului nostru a amorțit, a făcut ca seva de viață din părțile sănătoase să treacă în el și să-l trezească la o nouă viață. In aceasta consistă miraculoasa unitate a firii și vieții noastre naționale.

Să vedem cum a ajuns Ștefan cel Mare și Sfânt să săvârșească această operă salvatoare a Românilor ardeleni.

Ștefan a ocupat tronul Moldovei, în 1457, alungând pe Petru Aron, ucigașul tatălui său, în Polonia. Năvălind în Polonia, silì pe rivalul său să-și caute adăpost în Ardealul de sub stăpânirea Craiului Matiaș. Ștefan își întoarse acum armele împotriva vecinului dela Apus, care ocrotià pe duș-

manul său, pustiind ținuturile mărginașe cu fier și foc, ceeace produse relații încordate între el și regele Ungariei. In anul 1462, când Mahomed Cuceritorul invadà Muntenia lui Vlad Țepeș, Voevodul Moldovei atacă Chilia pe care o apără o garnizoană ungurească, dar nu izbutì să o ia. O cuprinse însă în 1465, ceeace înfurie și mai mult pe Matiaș. In sfârșit evenimentele dela 1467 duseră la răsboiu între Moldoveni și Unguri. Lucrurile se petrecură astfel.

Sașii din Ardeal înscenară, în acest an, o sângeroasă răscoală din pricina nouilor dări, care însă, după cum vom vedeà, apăsau mai mult asupra Românilor.

Strămoșii noștri în cele dintâi timpuri ale dominației maghiare, sub regii Arpadieni, nu dădeau decât așà numita *quinquagesima*, adică o vită după 50, pe seama regelui. Atunci, cum arată documentele, ei nu plătiau dijmă (decima), după principiul consacrat prin legi canonice, care zice: « *decima* fiind dată ca un patrimoniu al Mântuitorului, se poate incassà numai dela credincioșii lui Cristos, iar nu și dela schismatici ». Dar mai târziu, în Transilvania, acest principiu fu eludat cu pretextul că Românii sunt așezați pe proprietăți catolice, deci sunt obligați a da dijma. Ludovic cel Mare obligă pe iobagi, în 1351, să dea Domnilor de pământ a noua parte din toate produsele lor. Impotriva acestei grele contribuții au protestat țăranii răsculați în 1437. Acum Matiaș Craiul obligă pe toți Românii să plătească *decima*, dar nu episcopului catolic din Transilvania, ci erariului și, pe deasupra, înființă un nou fel de bir, numit *tributul fiscului*. Pe Sași însă îi interesà altă reformă fiscală a regelui: *tributul coroanei*, un fel de taxă de import și export, impusă în locul *trizecimii*, care fu desființată. Sașii socotiră noua măsură fiscală prea împovorătoare și deaceea se revoltară, mai ales că se svonise că birul pe care-l plătiau ei *global* la Sf. Mărtin va fi schimbat în bir individual, după porți. Ei aveau, de astădată de partea lor și pe Români. Ba chiar unii nobili îndemnară pe Ioan, conte de St. Georgiu, ca să pășească, în ascuns, ca pretendent la tronul Ardealului, care urmà să se rupă de Ungaria și despoticul ei rege. Mișcarea luà proporții tot mai mari, alăturându-se la ea centre însemnate ca: Sibiul, Bistrița și Clujul. Numai Brașovul rămase credincios. Dar abià se adunară răsculații în tabără și, până nu apucară să închidă trecătorile din Apus, Matiaș apărù, cu o iuțeală uimitoare în Ardeal, în fruntea unei oștiri de c. 80 mii de oameni. Răsculații nu îndrăzniră să încerce împotrivirea ci o luară la fugă. Atunci Matiaș dădù porunca să fie urmăriți, iar cei prinși fură uciși în modul cel mai barbar. Câți dintre Românii părtași la mișcare au fost loviți, și cu acest prilej, de mânia neîmpăcată a Craiului!

Dupăce în Transilvania se făcù o liniște de mormânt, Matiaș hotărî să treacă în Moldova, ca să se răfuească cu Ștefan, care, pe lângă alte multe acte de dușmănie, mai intervenise și în evenimentele din Ardeal, atățând spiritele la revoltă. Cu o armată de 40 mii oameni, Craiul trecù prin pasul Oituzului în țara lui Ștefan, care dispuneà numai de 12.000 luptători. Dar viteazul voevod român își arătă curând geniul său strategic silind pe potrivnic să primească lupta în momentul și locul, care-i erà mai prielnic. Se retrase deci spre miazănoapte, iar craiul unguresc, crezând că fuge de frică, începù să-l urmărească, pustiind în calea sa ținuturile pe unde treceà. Așà ajunse la orășelul Baia, unde poposì. In 14 Decemvrie 1467, Ștefan, având înțelegere cu locuitorii târgului, apărù în puterea nopții, dădù foc caselor și gardului împrejmuitor și începù lupta la lumina flăcărilor. Patru ceasuri a durat încăerarea. Izvoarele, care vin din sorginte ungurească, vorbesc despre un succes unguresc. Adevărul e însă, că Ungurii suferiră pierderi mari; însuș regele purtând în coaste o săgeată românească cu trei capete, a trebuit să fie scos, pe targă, din luptă. Armata ungurească a părăsit în grabă pământul plin de primejdii al Moldovei. Ștefan, năvălind din nou în Țara Secuilor, a răsbunat prădăciunile Ungurilor și a pus mâna pe ucigașul tatălui său, căruia i-a tăiat capul.

Primejdia turcească, pe care o îndepărtase pentru două decenii biruințele lui Ioan Corvinul, începù să se apropie din nou de hotarele Ungariei, ceeace făcù pe Matiaș să-și schimbe politica față de viteazul său vecin de Răsărit, căutând să și-l facă prieten. Ștefan, la rândul său, acum, după ce și-a consolidat deplin domnia, dorià din tot sufletul amiciția puternicului regat creștin dela Apus, dându-și seama că se apropie ceasul când va fi nevoit să ia lupta cu semiluna, care voià să-l arunce din cale, ca pe o piedecă la înaintarea ei spre inima Europei. Astfel interesele comune au împins pe cei doi mari ocârmuitori de sânge românesc la o alianță sinceră împotriva Necredincioșilor. Să urmărim desfășurarea acestei apropieri, care avù urmări epocale și pentru soarta Românilor ardeleni.

V. MOTOGNA

Ștefan-Vodă a înlăturat pe Domnii-umbră puși de Mohamed Cuceritorul pe tronul Țării Românești, după alungarea lui Vlad Țepeș, înlocuindu-i cu alții, despre cari credeà că vor fi credincioși cauzei creștine. Turcul, din acest motiv și fiindcă voià să facă din Marea Neagră un lac turcesc, cucerind, între altele, Chilia și Cetatea-Albă, a început un șir de răsboaie împotriva « vasalului » din Moldova. Sultanul trimise, întâiu, o oaste uriașe, sub comanda lui Soliman Hadâmbul, beglerbegul Rumeliei, care, trecând în Muntenia, a luat cu sine și pe Laiotă Basarab cu toate puterile sale și s'a îndreptat spre hotarele Moldovei.

Ștefan, făcù ca și în 1467, în răsboiul cu Ungurii: nu așteptă pe păgâni la granițe, ci hotărî să-i atace într'un loc, unde să nu-și poată desfășurà forțele și în momentul când mai puțin s'ar așteptà la aceasta. Turcii fură loviți fără de veste, la sud de Vaslui, în 10 Ianuarie 1475 și îndurară o înfrângere fără seamăn în istoria luptelor dintre creștini și păgâni. Aceasta a fost marea biruință dela Podul-Inalt. Cea mai mare parte a oștirii turcești a fost distrusă, în adevăratul înțeles al cuvântului, iar resturile au fost aruncate peste Dunăre.

Ștefan cel Mare însă și-a dat bine seama că această rușine nu puteà să rămâie nespălată, câtă vreme pe tronul Sultanilor se aflà Mohamed II, cuceritorul Constantinopolului. Se adresă deci tuturor principilor creștini, cerând ajutor, ca să nu cadă Moldova « poarta creștinătății ». Nădejdea lui însă erà pusă mai ales în cel mai apropiat, mai puternic și totodată și mai interesat vecin al său: în Matiaș, craiul Ungariei. Incă înainte de lupta dela Podul-Inalt, solii moldoveni au umblat pe la curtea regală din Buda. Când marea cetate genoveză, Caffa, căzù, la 20 Iunie 1475, în mâinile Turcilor, Ștefan, socotind primejdia iminentă, urgità tratativele cu craiul unguresc, cu care și încheie un tratat de alianță ofensivă și defensivă, având și caracterul unui act omagial al Moldovei față de Craiul Ungariei (12 Iulie 1475). Iată conținutul lui:

Ștefan recunoaște că înaintașii săi au păstrat credința regilor ungari și sfintei coroane. Neînțelegerile de până acì au încetat și Craiul Matiaș a primit în grația sa țara Moldovei și pe Domnul aceleia. Acesta din partea sa făgăduește, în numele său și al țării, că va păstrà aceeaș credință Maiestății Sale Craiului și Țării Ungurești, ca și înaintașii săi. Când Maiestatea Sa va merge în persoană împotriva Turcilor, va fi obligat să meargă și Ștefan-Vodă, cu toată puterea sa. Când Craiul va trimite un general al său, Ștefan va fi obligat să iasă în persoană la oaste și va puteà trimite un om al său de încredere numai în cazul că ar fi bolnav ori împiedecat de dușmani. Domnul Moldovei va fi dator să ajute pe rege împotriva oricărui inimic, afară de Craiul Poloniei cu care (zice Ștefan): « înaintașii noștri totdeauna au avut legături de pace ». Nu va suferì în țara sa nici un nobil ori fruntaș, care ar uneltì împotriva Craiului unguresc și va urmărì pe răufăcătorii cari vor fi prădat în Ungaria. Neînțelegerile ivite între supușii celor două țări aliate vor fi aplanate după dreptate, prin comisii mixte, care se vor întrunì la hotar, într'un loc potrivit. Negustorii vor puteà umblà liberi dintr'o țară în alta.

Regele Matiaș a dat la 15 August 1475 un document care este parafrazarea celui analizat mai sus. Regele primește în grația sa pe Ștefan împreună cu fiii și boierii lui și întreaga țara Moldovei, menținându-i pe toți locuitorii țării în drepturile și privilegiile pe care le-au avut și înainte. Pentru trecut nu va fi tras la răspunderi și pedepsit nimeni. Pentru sprijinul făgăduit împotriva Necredincioșilor, Craiul asemenea va ajutà pe Ștefan, « dacă nu va fi reținut de afaceri mai mari ale Regatului. Dacă, Doamne ferește, s'ar întâmplà ca dușmanii să silească pe Ștefan să-și părăsească țara și să treacă în Ungaria cu familia, boierii și alți supuși ai săi, mulți ori puțini, cu averile lor, Craiul le promite primire și ocrotire în cetățile, orașele și târgurile sale, ori și unde în cuprinsul regatului său. Și când vor voì, iarăș se vor puteà întoarce la ale lor, fără nici o piedecă.

S'a discutat, dacă cu acest prilej ori numai mai târziu, după 1483 a primit Ștefan cel Mare Ciceul și Cetatea de Baltă. Diferența de 8 ani însă nu are importanță aici ci faptul în sine, despre care vom vorbì mai la vale.

Expediția de răzbunare a lui Mahomed II n'a avut loc în acest an, ci în vara anului 1476. Va însemnà o pagină de glorie în veci neștearsă eroismul cu care Ștefan a apărat pământul sfânt al Moldovei, în această campanie. După ce n'a putut oprì pe Păgâni la Dunăre, s'a retras, cu mica ceată de boieri credincioși, în codrii Neamțului, unde și-a făcut o tabără întărită de lemn. Aici l-a căutat și l-a aflat Sultanul și cu numărul uriaș al oștilor sale a înecat mâna de viteji a lui Ștefan,

care scăpă cu fuga, pierzându-și urma în codrii nesfârșiți ai Moldovei. Toamna târzie, lipsurile și ciuma au silit pe Turci să înceapă retragerea care, pe urmă, s'a prefăcut în fugă rușinoasă, de frica lui Ștefan, care-i urmărià cu vitejii săi, hărțuindu-i neîncetat. Cuceritorul Constantinopolului n'a mai îndrăznit să intre în Moldova, până la moarte (1481).

In schimb, oști turcești au pustiit Ungaria și Ardealul, unde odată cu Păgânii, silit de aceștia a intrat și Țepeluș, voevodul Țării Românești. Oastea turcească, peste 40.000 oameni, în cea mai mare parte călări, au aflat pe Ardeleni cu totul nepregătiți, așà că putù pustii, nestingherită, județele sudice ale Transilvaniei. Atunci Ștefan Bathory, voevodul Ardealului, își adună în grabă trupele și cerù ajutorul grabnic al lui Paul Chinezul, șpanul de origine românească al Timișoarei. Bathory cu armata ardeleană grăbì spre Porțile de Fier ca să le închidă și aici să se unească cu Paul Chinezul, despre a cărui plecare primise știre. Alibeg, comandantul Turcilor, înțelegând că întârzierea lui dă putință Creștinilor să-și sporească forțele, hotărî să atace, fără amânare, pe Bathory. In 13 Octomvrie 1479, cele două tabere stăteau față în față, pe Câmpul Pâinii, aproape de Orăștie. Oastea voevodului ardelean aveà în aripa dreaptă pe Săcui, la centru banderiile nobililor, iar la aripa stângă pe Sași și Români. Lupta începù și se desfășură nefavorabil pentru Creștini care erau inferiori ca număr. Cele două aripi au bătut în retragere, iar Bathory rănit, căzù de pe cal. Totul păreà pierdut, când iată că sosì Chinezul cu cetele vitejilor bănățeni, care unindu-se cu forțele lui Bathory smulseră biruința din mâinile Păgânilor. Alibeg abià putù scăpà travestit, iar tabăra Necredincioșilor, încărcată de prăzi imense rămase în stăpânirea biruitorilor. Cronicarul vorbește despre ospățul răsboinic al Creștinilor, la care Paul Chinezul, om de o putere erculiană, jucà cu 2 cadavre turcești subsuori și pe al treilea ținându-l în dinți.

Măreața biruință de pe Câmpul Pâinii, datorită în bună parte tot Românilor ardeleni, ținù departe și de Transilvania oardele lui Mohamed Cuceritorul.

Urmașul său însă, Baiazid al II-lea, atăcă fără de veste, pe apă și pe uscat, Chilia și Cetatea Albă și le cucerì, în 1484. Fu o lovitură groaznică pierderea arterelor de viață ale Moldovei. Ștefan deși a luat Pocuția și a înfrânt mândria Polonilor în Codrul Cosminului, a murit nemângâiat că n'a putut recâștigà cele două mărgăritare dela Marea Neagră.

Domnia lui Ștefan cel Mare înseamnă nu numai glorie militară nepieritoare, ocârmuire de o înțelepciune fără pereche, ci, totodată, bunăstare materială și o strălucită prosperare culturală. Nu se puteà ca din strălucirea acestei epoce să nu se reverse raze și asupra Românilor din Ardeal. *Aici zace importanța stăpânirii moldovene peste Carpați.*

Am amintit că drept urmare a legăturilor de prietenie între Matiaș Craiul și Ștefan Vodă, acesta din urmă a primit, în Transilvania, puternice feude: Ciceul și Cetatea de Baltă. Dar donația nu privià numai cele două fortărețe cu ziduri puternice, unde Domnii Moldovei aflau azil în vreme de restriște.

Odată cu Ciceul Ștefan Vodă a primit în stăpânirea sa și cele 61 sate care alcătuiau dominiul sau dependența aceluia. Acele sate erau următoarele:

Reteag, Uriul de Sus, Cristeștii Ciceului, Baia, Mihăești, Mănăsturel, Urișor, Coplean, Mica, Giurgești, Negrilești, Breaza, Ganciu, Hașmaș, Ilișua, Lelești, Corabia, Suciul de Sus, Șomcuț, Pesteș, Gichișiul de Sus, Cășeni, Rugășești, Scălișca, Câțcău, Gâlgău, Muncel, Căpâlna, Poiana, Gostila, Baba, Ileanda, Glod, Rohia, Bârsău, Oima, Târgul Lăpușului, Dămăcușeni, Subotin, Sasmezeu, Poiana Porcului, Băleni, Borcut, Satul lui Dragoș, Rogoz, Suciul de Jos, Rafa, Petrihaza, Orman, Cămărașul, Cuirău, Răchita, Sânmărghita, Vad, Bogata rom., Bogata ungurească.

Stăpânirea lui Ștefan cel Mare în Valea Someșului a avut urmări binefăcătoare pentru Românimea întregului Ardeal. Nu avem dovezi scrise, dar e neîndoelnic că marele voevod al Moldovei a înființat întâia episcopie canonică la Românii din Ungaria. Reședința episcopului, care a fost uns de mitropolitul din Suceava, erà în Vad, unde și azi mai stă biserica episcopală, clădită în veacul al XV-lea într'un stil foarte asemănător cu al celei din Feleacul Clujului. Prin înființarea episcopiei de Vad, nu numai că a fost mântuită și păstrată credința noastră răsăriteană, curată și neatinsă, dar s'a creiat și un minunat mijloc, prin care produsele înfloritoare ale culturii moldovene au pătruns și la iobagii români din Ardeal, într'o epocă, când aceia au fost ajuns la completă aservire politică și când ființa lor de neam erà amenințată cu nimicire.

Dacă e adevărat că biserica strămoșească a mântuit poporul nostru de pieire, atunci Ștefan cel Mare, prin întemeierea ierarhiei în Ardeal, este unul dintre cei mai mari binefăcători ai Românilor ardeleni. E adevărat că urmele acestei influențe, cel puțin pentru epoca de care vorbim, nu se văd, pentrucă nu ne-au rămas monumente scrise ori de altă natură. Căci manuscrisele rămase dela sfârșitul acestui veac se datoresc altor influențe. Când husitismul încetase a mai fi o primejdie pentru ortodoxie, niște monahi, pătrunși de duhul acestui curent, au tradus, pentru întâia oară, texte din Sf. Scriptură, în Maramureșul de azi ori în colțul corespunzător din Bucovina, într'o limbă greoaie și încărcată de străinisme. Acestea sunt cele mai vechi texte scrise în românește, care au importanță numai din punctul de vedere al studiului limbii românești.

VIII. ARDEALUL ROMÂNESC IN VEACUL AL XVI-LEA

Epoca lui Petru Rareș și a urmașilor săi. Istoria Românilor ardeleni, în veacul ce se deschide, se caracterizează prin trei serii de fapte.

Intâiu: amestecul domnilor români din principate în afacerile țării Ardealului produce un contact și o colaborare aproape zilnică între frații de dincolo și dincoace de Carpați, ceeace a înlesnit procesul de unificare sufletească, care a precedat cu secole unirea politică. A doua serie o constitue încercările Sașilor și Ungurilor de a atrage pe Românii ardeleni la reformă; încercări care n'au izbutit ci, dimpotrivă, prin reacțiune au contribuit la consolidarea organizației bisericii române răsăritene. Și au mai avut un rezultat din cele mai salutare pentru cultura românească: se fac traduceri bune de cărți sfinte care constitue începutul literaturii noastre scrise și al limbii literare române. A treia serie de fapte alcătuește pagina dureroasă a istoriei acestui veac; aservirea și decadența politică a elementului românesc din Ardeal își ajunge apogeul, prin desăvârșita pierdere a vechilor libertăți și prin dezertarea la dușman în număr tot mai mare a clasei noastre conducătoare.

Aceste trei aspecte, cum e și firesc, nu se desfășoară izolat, cum din punct de vedere metodic suntem nevoiți să le tratăm aici, ci se împletesc, influențându-se neîntrerupt și ne dau o rezultantă: *sufletul românesc iese biruitor în lupta cu apăsarea forței materiale.*

După moartea lui Ștefan cel Mare, tronul Moldovei fu ocupat de fiul său Bogdan cel Orb (1504—1517). Deși nobilimea maghiară din Ardeal priveà pe Moldoveni cu ochi dușmănoși, Vladislav II, urmașul lui, Matiaș nu numai că a respectat donația făcută lui Ștefan Vodă, și în timpul lui Bogdan, dar chiar a ținut cu el legături strânse de prietenie, căci erà constrâns la aceasta de împrejurările grele prin care treceà Ungaria amenințată de pericolul turcesc. Zadarnic au căutat unii nemeși ardeleni să despoaie pe Moldoveni de niște sate, cu anumite apucături; pârcălabii din Ciceu știau, la nevoie, să le apere cu armele, iar regele le da lor dreptate. Acelaș lucru îl vedem petrecându-se și în domeniul Cetății de Baltă.

Dar cel mai important eveniment din istoria Românilor ardeleni în acest veac, este marea revoluție țărănească din 1514, căci aceea ne desvăluie până în fund prăpastia în care a cufundat neamul nostru oligarhia fără de suflet, iar urmările ei l-au despoiat de ultimele resturi ale îngrădirii unor abuzuri care nu mai aveau să cunoască nici o limită.

In anul 1513 s'a făcut la Roma alegerea unui nou papă în persoana unui cardinal italian care pe scaunul Sf. Petru, a purtat numele de Leo X. Intre pretendenți fuse și Toma Bakocs, primatul Ungariei, care, nereușind, voià să se întoarcă cu o ispravă acasă: cerù și obținù o bulă papală, spre a vestì o expediție cruciată împotriva Turcilor, cari tocmai atunci făcuseră cuceriri importante în Bosnia. Intors în Ungaria, cardinalul, cu aprobarea regelui, publică bula, în care făgăduià iertarea păcatelor pentru aceia cari, apucând armele vor plecà, subt ocrotirea Sf. Cruci, împotriva Necredincioșilor. Călugări și preoți începură a cutreerà satele și, la cuvântul lor de chemare, se ridicară și plecară în tabăra cruciaților aceia, cari, pe lângă iertarea păcatelor pe cealaltă lume, puteau scăpà, înrolându-se, de lanțurile iobăgiei apăsătoare. Țăranii părăsiră cu grămada ogoarele domnești, lăsându-le nelucrate, chiar în toiul primăverii. Conducătorii fură recrutați dintre preoți, învățători și studenți. Erau însă înarmați foarte defectuos: cu îmblăcie, coase, bâte, furci de fier, lănci, etc. Tabăra principală erà lângă Capitală. Comandantul fu ales în persoana viteazului Secui, Gheorghe Doja. Atunci se întâmplă ce erà de așteptat. Nobilii, văzând că rămân fără brațe mun-

citoare, opriră pe iobagi să meargă la oaste și începură a chinuì copiii și femeile celor plecați, spre a-i silì să se întoarcă.

Când auziră despre cruzimea Domnilor, țăranii în a căror suflete se grămădise de veacuri amărăciunea și ura, simțind puterea pe care o da numărul lor mare, se ridicară împotriva împilătorilor, în loc să plece contra Păgânilor. Revoluția isbucnì cu furie elementară, întinzându-se ca un incendiu uriaș peste toată țara. Țărănimea, împinsă de duhul nebun al răzbunării, s'a năpustit asupra conacelor boierești, aprinzându-le și tăind tot ce-i cădeà viu în cale. Regele dete poruncă gloatelor să se împrăștie, iar cardinalul aruncă anatema asupra acelora cari nu se vor supune. Dar erà prea târziu, fiara chinuită veacuri de-arândul, slobozită din lanțuri, se răzbunà acum cumplit.

Cruciații, împărțiți în mai multe armate, apucară în direcții deosebite. Grosul răsculaților se îndreptă spre sud și, ajungând la Cegled, proclamară pe șeful lor, Doja, dictator cu puteri nețărmurite. Acesta voià, poate, să pună capăt Ungariei oligarhice și să întemeieze un regat « al prostimii », a fost însă o scornire a dușmanilor săi că s'ar fi și încoronat de rege. Țărănimea însetată de sânge a distrus curiile nemești din Ungaria și Ardeal, unde asemenea a izbucnit incendiul în mai multe locuri deodată, în Secuime, în județul Turda, iar în Cluj răsculații au silit pe orășeni să se alăture la mișcarea lor. Nobilimea s'a recules în grabă formând o oștire însemnată, a cărei conducere o aveà Ștefan Bathory. Acesta, având cu sine și pe episcopul de Cianad cu cetele sale, a plecat împotriva lui Doja, pe care l-a aflat în apropierea Seghedinului. Aici se dete o bătălie sângeroasă, în care Bathory fu înfrânt și numai cu fuga scăpă în Cetatea Timișoarei, unde se închise. Nefericitul episcop de Cianad, căzând în mâinile țăranilor, a fost tras în țeapă. Doja luă Timișoara sub asediu, dar când cei din cetate, siliți de foame, erau pe punctul să se predeà sosì Ioan Zapolya cu oaste proaspătă din Ardeal, bătù cumplit pe cruciați și prinse pe Gheorghe Doja împreună cu cei mai de frunte capi ai revoluției. Răzbunarea oligarhilor e fără pildă în istorie. După ce au flămânzit 15 zile pe Doja și cei 40 soți ai săi, pe conducător l-au așezat pe tron de fier înroșit în foc, iar pe cap i-au pus coroană de fier înroșită. Pe cei 8 soți, rămași în viață, i-au silit să rupă cu cârlige de fier carne din trupul lui Doja și să o mănânce. Pe ceilalți prizonieri, asemenea i-au executat în cele mai groaznice chinuri, iar trupurile lor fărâmițite le-au expus în 4 regiuni ale țării, pentru înspăimântarea celor rămași în viață.

Dar în Ardeal revoluția lui Doja a avut un aspect deosebit, foarte semnificativ, pentru istoria noastră. In Ungaria, această mișcare a avut un caracter pur social: iobagii unguri s'au ridicat împotriva asupritorilor de acelaș neam și aceeaș lege. La noi pe lângă caracterul social, revoluția a avut și unul național religios, pentru apărarea credinței strămoșești. Avem, în această privință, o dovadă incontestabilă: alăturea cu iobagii români din Transilvania au prins armele și toți nobilii români din Maramureș, cum apare din următorul document:

Regele Ungariei, Vladislav II, dăruește lui Ștefan Werböczy, judele țării, și lui Sigismund Pogan de Cheeb bunurile nobililor români, Ioan din Leordina, Bogdan din Culu, Ștefan și Teodor Diac din Dragomirești, Lazăr din Vadul Lupului, Simeon Gorzo, ale altui Simion-Costea din Apșa de Mijloc, Blasiu din Apșa de Jos, Dominic din Jeud, Titra din Giulești, Ioan din Bârsana, Petru Petherman tot deacolo, Teodor din Giurca, Ștefan și Ilie din Vișăul de Jos. Regele despoaie pe acești nobili de toate proprietățile lor, oriunde s'ar aflà ele, pe teritoriul județului maramureșan « fiindcă pitindu-și de credința datorită nouă, și sfintei coroane, s'au alăturat la țăranii, cari s'au ridicat împotriva Domnilor », și au săvârșit lucruri îngrozitoare, dărâmându-le și incendiindu-le casele, prădându-le averile, iar pe domni i-au supus chinurilor și torturilor, ba pe alții i-au tras în țeapă.

Participarea nobililor ardeleni din Maramureș la răscoala țăranilor din 1514 nu poate fi explicată altfel, decât prin prigoana la care erau supuși Românii, pentru credința și obiceiurile românești, deci prin asuprirea lor ca neam. In Maramureș s'au păstrat timp mai îndelungat vechile libertăți și instituții românești. In veacul al XVI-lea oligarhia ungară a pătruns și aici și a căutat să nimicească clasa cnejilor și voevozilor din Maramureș. Se vorbește și despre o revoltă a nobililor români din cele nouă sate de lângă Brașov. Revoluția iobagilor ardeleni și acum, ca și în 1437, s'a concentrat în jurul Clujului pe care l-au cucerit, cum am arătat mai sus. Aici i-a atacat armata nemeșilor, între care se află și renegatul Dragfi, zdrobindu-i. Cei prinși fură executați cu aceeaș cruzime barbară.

Revoluția țărănească fu, astfel, învinsă, iar Ungaria fu prefăcută într'un uriaș cimitir. La 70 mii de iobagi plătiră cu viața îndrăzneala de a fi nădăjduit o clipă că starea nefericită a lucrurilor din Ungaria feudală se poate schimbà. Dar setea de răsbunare a oligarhilor n'a putut fi săturată numai cu atâta. Pe cei rămași în viață i-au supus celor mai neînchipuite chinuri, împreună cu familiile lor, și i-au despuiat de tot ce aveau. Au mers și mai departe.

Au hotărît să-i pedepsească pe nenorociții iobagi din neam în neam, până în cele mai depărtate generații ale viitorului, ca prin aceasta să-i împiedece de a mai încercà vreodată mișcarea dela 1514. Spre acest scop au făcut legi, care întrec în barbarie tot ce mintea omenească a putut iscodì pentru a aservì o clasă socială.

In Octomvrie 1514, s'a ținut o dietă pe câmpia dela Racoș. După ce s'au adus mulțumite lui Ioan Zapolya, mântuitorul țării, s'au făcut următoarele legi:

Toți țăranii cari au ridicat armele asupra domnilor naționali ar meritâ să fie dați morții până la unul, ca niște criminali. Dar pentru a pune capăt vărsării de sânge și — sinceră mărturisire! — ca să nu dispară de pe pământ toți iobagii, «fără de cari nobilii n'ar puteà trăì», vor fi extirpați numai căpitanii, hotnogii, fruntașii și atâțătorii țărănimii, precum și toți aceia despre cari se va dovedì că au luat viața vreunui nobil, ori au necinstit femeile acelora. Nobilii cari au devenit de silă conducători ai cruciaților, nu vor fi osândiți la moarte, nici aceia cari s'au alăturat, de frică, la această mișcare, dar la cel dintâiu prilej bine venit au fugit. Acei nobili însă, care de bunăvoie au prins armele alăturea cu răsculații, cum se spune de cei din Maramureș, vor fi trași în cercetare și dacă vor fi aflați vinovați, vor fi despoiați de proprietăți și bunuri, chiar dacă între timp vor fi obținut grația regelui. In fiecare județ se va alcătuì câte o comisie compusă din 1 pretor și 12 nobili de frunte, care va face cercetări printre iobagii cari au păgubit pe domni în clădiri, hambare și vite, ori au furat bijuterii și bani, și cei aflați culpabili vor fi constrânși să restitue pagubele. Chiar preoții, la taina mărturisirii, au fost obligați să nu deà deslegare iobagilor, până nu vor duce îndărăt lucrurile furate. Se va tăià mâna țăranului la care se va găsì armă. Toți țăranii fugiți vor fi readuși cu forța pe moșia părăsită.

Aceste pedepse nemiloase pot fi întrucâtva explicate psihologicește, prin dorul de răzbunare al nobililor, ca un fel de reacțiune în contra cruzimilor făptuite de răsculați. Dar istoria nu poate iertà pe oligarhi pentru chipul cum au voit să pedepsească și pe urmașii iobagilor dela 1514, prin acele legiuiri barbare, cu care i-au legat pentru vecie de glie. Căci iată ce se spune într'un paragraf votat de dieta dela Racoș:

«Pentru ca amintirea acestei fără de legi și a veșnicii ei pedepse să treacă și la urmași și pentru ca să afle toate veacurile viitoare că e crimă strigătoare la cer a te ridicà împotriva Domnilor, toți iobagii sunt pedepsiți precum urmează. Li se ia dreptul de mutare de pe o moșie pe alta, rămânând ei pentru vecie robii exclusivi ai Domnilor de pământ». Acesta e celebrul § 14 din legea dela 1514, cum zice un istoric ungur, a cărui urmare a fost căderea Belgradului (1521), catastrofa dela Mohaciu (1526), căderea Budei (1541), însoțite de decadența materială și morală a Ungariei. Codul tripartit al lui Verböczy venì, pe urmă, să dea o consfințire definitivă șerbiei, în care fu aruncată iobăgimea și cu ea întreg neamul românesc din Ardeal.

Pedeapsa lui Dumnezeu nu întârzie să vină asupra țării. Ungaria oligarhică fu zdrobită, în 1526, de Soliman Magnificul, la Mohaciu, și cu aceeà își ia începutul stăpânirea turcească asupra unei însemnate părți din ea. Ludovic II își găsì moartea în aceà luptă, iar când fu vorba de alegerea urmașului său, țara se desbină în două partide, alegând doi regi, cari se luară la luptă între sine, dând naștere la un lung șir de răsboaie civile care ușurară mult ocupația turcească. Aceste împrejurări aduseră cu sine amestecul voevozilor români în afacerile Ardealului, unde câștigară posesiuni întinse mai ales Moldovenii. Ale Muntenilor aveau întindere mai redusă. Incă Radu cel Mare, contemporanul muntean al lui Ștefan cel Mare primise, în ultimul an al stăpânirii sale, cetatea Ștremțului, pe care a mai avut-o Neagoe Basarab, și chiar unii boieri munteni. Ludovic II a dăruit lui Radu dela Afumați Vințul de Jos, stăpânit și de Radu Paisie. Nu este în legătură cu aceste feude episcopia românească dela Geogiul de Sus, care a fost întemeiată către sfârșitul veacului al XVI-lea de vreun Domn muntean ori boier, în acest sat din județul de azi Hunedoara.

O importanță neasămuit mai mare a avut dominația moldovenească din nordul și răsăritul Ardealului. Ștefăniță-Vodă, urmașul lui Bogdan cel Orb (1517—1527), un tiran neputincios, știu totuș să păstreze moștenirea părintească din Ardeal: Ciceul și Cetatea de Baltă, deși nobilii unguri au căutat să le răpească. Dar Ludovic II, regele Ungariei, amenințat de puterea mereu crescândă a Turcilor, aveà nevoie mai mult decât oricând, de vecinătatea binevoitoare a Moldovei lui Ștefan cel Mare. Deaceea nu numai că n'a cedat insistențelor întreprinse de magnați, cari voiau să despoaie pe Ștefăniță de posesiunile sale ardelene, ci i-a mai asigurat acestuia și un subsidiu anual de 1000 florini, care urmà să i se plătească din contribuția, dela Sf. Martin, a orașului Bistrița în schimbul unei neutralități binevoitoare, în conflictul cu Turcii.

După catastrofa dela Mohaciu, în Ungaria izbucnì răsboiul civil între Ferdinand Habsburgul alesul magnaților, al « partidei germane », și între Ioan Zapolya, omul partidei naționale, alcătuită din mica nobilime, în vreme ce Turcul își continuà cuceririle în spre inima țării. Tocmai în aceste vremi turburi, pe tronul Moldovei se urcă Petru Rareș, viteazul și întreprinzătorul fiu al lui Ștefan cel Mare. Ioan Zapolya fu recunoscut ca rege al Ungariei de toți dușmanii Habsburgilor, de: Papa, Veneția, regele Franței și de Bavaria. Ferdinand nu prea puteà contà nici pe ajutorul fratelui său Carol V, împăratul Germaniei, care purtà răsboaie în alte părți. Amândoi erau oameni lipsiți de energie, cum s'a dovedit mai pe urmă.

A fost firesc că atât unul, cât și celălalt, căutând după ajutor din afară, s'a îndreptat spre Moldova, care păstrà puterea și prosperarea de care se bucurà în timpul lui Ștefan cel Mare. Petru Rareș a moștenit multe calități alese: inteligență ageră, curaj și îndrăzneală, dar îi lipsià cumpătul și spiritul de prevedere care au făcut din marele său părinte un strălucit șef de Stat, cel mai mare. pe care l-a dat neamul nostru. Și el a observat numaidecât că în lupta ce se deschideà pentru tronul Ungariei se îmbie un admirabil prilej de a sporì posesiunile moldovene din Transilvania. Atât Ferdinand, cât și Zapolya, s'au și grăbit să-i facă tot felul de promisiuni, în schimbul ajutorului armat. Habsburgul îi scrià că lui îi revine tronul văduvit prin moartea cumnatului său și, dacă Petru Rareș îi va arătà bunăvoință, răsplata va fi așà cum se cuvine. Intre Ferdinand și Voevodul Moldovei avù loc un schimb de ambasade și în aceeaș vreme și oamenii lui Ioan Zapolya cercetară de mai multe ori curtea din Suceava. Luptele începură între cei doi pretendenți; în cele dintâiu ciocniri norocul surâse lui Ferdinand, iar rivalul său fu nevoit să se refugieze în Polonia. Atunci Zapolya, văzând superioritatea dușmanului său, se hotărî la un pas fatal, care mărì și mai mult nenorocirea Ungariei: cerù sprijinul Sultanului, închinându-i țara. In această fază a lucrurilor, Petru Rareș înclinà spre partea Habsburgului.

Ioan Zapolya, sosindu-i știrea că Soliman Magnificul a primit cu multă bunăvoință ambasada trimisă la el, se întoarse în Ungaria, unde numărul aderenților săi de teama Turcului, creșteà din zi în zi. Domnul Moldovei încă se convinse că erà primejdios acum să persiste în prietenie față de Ferdinand, dar nu se declară pe față nici pentru partida adversă. Când la începutul anului 1529 a năvălit în Secuime, ca să răsbune uciderea unor boieri moldoveni, încă nu-și dase planurile pe față. Căci oricât de puternic erà sprijinul de care se bucurà Zapolya, Petru Rareș nu erà aplecat să treacă de partea lui fără o răsplată vrednică. Când însă sosì vestea că însuș Sultanul Soliman II a plecat cu oaste uriașe spre Ungaria, tratativele dintre Petru Rareș și Ioan Zapolya furà grăbite și astfel luă ființă, în Maiu 1529, pactul dela *Lipova*, ale cărui stipulații scrise nu ne-au rămas, dar pot fi reconstruite din desfășurarea ulterioară a evenimentelor și din unele declarații ale părților contractante.

Petru Rareș aveà să primească, în schimbul ajutorului promis, pe lângă Ciceul și Cetatea de Baltă, posesiuni moștenite dela înaintașii săi: Ungurașul cu dependența lui, Bistrița, vestitul emporiu săsesc din nordestul Transilvaniei, cu bogatul său ținut locuit de Sași, și Valea Someșului cu vestitele mine de argint dela Rodna. Cursul Someșului până unde acesta iese de pe teritoriul județului de azi al Năsăudului formà în vremea aceea, un district autonom sub numele de « Valea Rodnei », « districtul Rodnei ». Vom spune câteva cuvinte despre istoria acestui ținut, ai cărui locuitori români au jucat mai târziu un rol glorios în trecutul neamului nostru. Românii de pe lângă cursul superior al Someșului mare și-au păstrat libertatea străveche, respectată de regii Ungariei, pentrucă ei au fost alături cu Sașii din Rodna, apărătorii Castrului regal deacolo și ai minelor regești de

argint. Valea Rodnei a fost mult timp apanajul reginelor ungare pe vremea Arpadienilor și Angevinilor. Când Sașii dela Rodna s'au stins, orășelul cu minele și dependența sa a trecut în posesiunea Bistrițenilor. Incercările unor nobili unguri de-a câștigà domenii aici au dat greș. Astfel Românii din ținutul Rodnei au rămas oameni liberi. Această situație a dăinuit până pe timpul regelui Matiaș, care la 1475 încorporează definitiv la Bistrița Valea Rodnei, și asigură locuitorilor autonomie și aceleași libertăți deacolo, de care se bucură și cetățenii Bistriței. In urma acestora, Românii din districtul Rodnei n'au fost coborîți, niciodată, la starea de iobagi.

Aceste ținuturi bogate, cu o populație românească atât de viguroasă, fură dăruite, prin tratatul dela Lipova, Domnului moldovean. Ioan Zapolya însă, nu numai că nu erà în situația de a pune pe Petru Rareș în stăpânirea lor, dar el însuș așteptà dela acela ajutorul cu care să poată ocupà Ardealul. Voevodul nostru, deci, aveà de soluționat două probleme: să ajute pe Zapolya să smulgă Ardealul din mânile Ferdinandiștilor, iar de altă parte să ia în posesiune teritoriile dăruite lui de Craiul Iánoș, cum îi ziceau acum lui Ioan Zapolya.

Petru Rareș s'a achitat, în chip strălucit, de amândouă îndatoririle, scriind, cu sabia sa, una din cele mai luminoase pagini în istoria noastră.

A căutat mai întâiu pe cale diplomatică să îndemne pe aderenții lui Ferdinand să se supună Craiului Ioan. Dar când a trimis, în acest scop, doi soli la Alexiu Bethlen, vicevoevodul Ardealului, acesta a ucis pe unul, împotriva dreptului ginților.

Atunci Domnul Moldovei, formând două armate, pe una a trimis-o în nord pentru apărarea Ciceului asediat de Sașii bistrițeni, iar alta, sub conducerea Vornicului Grozav, a pătruns, prin pasul Oituzul, în Ardeal, ca să ia lupta cu Ferdinandiștii. Forțele acestora, alcătuite din trupele lui Valentin Török, Mark Pempflinger, Ștefan Mailat, Nicolae Gerendi și ale Sibienilor, îi ieșiră în cale la Feldioara, unde se dete o crâncenă bătălie, în 22 Iunie 1529. Soarta bătăliei fu decisă de Secui, cari trecură de partea Moldovenilor.

Ferdinandiștii o luară la fugă, urmăriți și măcelăriți de Moldoveni. Sașii își lăsară toate tunurile în mânile Vornicului Grozav.

In urma biruinței dela Feldioara, Secuii, Sașii cu toată Țara Bârsei, Feldioara și Șinca, părăsind pe Ferdinand, trecură de partea Craiului Iánoș. Armata moldovenească încărcată de prăzi se întoarse acasă. Unul dintre comandanții Ferdinandiști a scăpat cu viața, ascunzându-se sub un pod, până s'a înnoptat. Acesta a fost vestitul Ștefan Mailat, Român de naștere, care căsătorit cu o contesă Nádasdy a devenit magnat ungur ajungând până la treapta de voevod al Ardealului. Vom revenì la biografia lui, fiindcă este caracteristică pentru istoria clasei conducătoare a poporului nostru, care părăsind legea strămoșească s'a pierdut în sânul oligarhiei ungurești.

In vreme ce oștile lui Petru Rareș secerau, în Țara Bârsei, laurii biruinței, armata nordică grăbià să ducă ajutor Ciceului strâmtorat de Bistrițenii Ferdinandiști, sub conducerea lui Danciul și Barboski, portar de Suceava. Trecând pe la Cârlibaba în Maramureș, coborîră pe căi de munte în Valea Lăpușului. Ne spune un martor ocular că abià s'au ivit Moldovenii aici, Românii Lăpușeni au și prins armele alăturea cu ei. E foarte semnificativă această știre, căci istoricii moderni socotesc un anahronism să vorbești de solidaritate națională în această epocă. Noi însă credem că erà un lucru foarte firesc ca Românii asupriți de veacuri în Ardeal, să ridice capul, când văzură în mijlocul lor o armată biruitoare de acelaș sânge cu ei. Că lucrurile erau astfel judecate și de contimporani, vedem din vorbele unui diplomat de atunci care își exprimà teama *că foarte ușor s'ar puteà întâmplà ca Românii ardeleni să se alăture la Petru Rareș, pentru identitatea limbii.*

Dela Lăpuș, Moldovenii ajunseră curând sub zidurile Ciceului, de unde Bistrițenii se retraseră, o parte să întărească garnizoana Ungurașului, iar alții au grăbit acasă, ca să facă pregătiri pentru orice eventualitate. Până în vara anului 1529, Petru Rareș săvârșise lucruri mari. Sdrobise pe Ferdinandiști la Feldioara. Aveà în mâinile sale: Ciceul și Cetatea de Baltă. In curând a luat Ungurașul și Valea Rodnei. E adevărat că o grea problemă îl mai așteptà încă.

Erà vorba să ia în stăpânire partea cea mai importantă a donației dela Lipova: Cetatea Bistriței. Nu erà lucru ușor. Bistrița aveà ziduri puternice și mijloace materiale foarte bogate, cu care puteà întreține o considerabilă armată de mercenari. Și la toate acestea se mai adăugà hotărîrea disperată a cetățenilor de-a luptà până la ultima picătură de sânge, numai să nu ajungă pe mâna «Valahului» disprețuit.

Zadarnic a încercat Petru Rareș prin scrisori când blânde, când amenințătoare, să înduplece pe Bistrițeni la supunere. Ei, drept răspuns, făcură întinse pregătiri de apărare. In Septemvrie 1529, trupele moldovene dela Ciceu primiră poruncă să atace mândra cetate săsească, dar aceasta a fost mai mult o demonstrație, căci nici forțele nu erau îndestulătoare și, afară de aceasta, le lipsiau mașinile pentru asediu. Sosiră însă, nu peste mult, noui trupe cu unelte de spart ziduri. In aceeaș vreme o altă armată intră din nou în Țara Bârsei, ca să facă inofensive ultimele resturi ale Ferdinandiștilor.

Situația generală devenià, din ce în ce, tot mai favorabilă pentru Ioan Zapolya. Soliman, recucerind Buda, i-o predete, iar el însuș plecă, împotriva Vienei, pe care o asediă, fără s'o poată cucerì. Dar Craiul Ioan se dovedì un om slăbănog, căci nu putù pune stăpânire pe Ungaria întreagă, nici când Sultanul se aflà sub zidurile Vienei. Iar dupăce Turcii se întoarserà cu rușine acasă, nici Ferdinand nu fu în stare să recucerească dela rivalul său întreaga țară. Astfel răsboiul dintre cei doi crai se reduse la ciocniri locale între aderenții unuia și ai celuilalt. Mulțumită intervenției lui Petru Rareș, în Ardeal, Craiul Ioan își asigurase superioritatea. Rămâneà să fie învinse și rezistența celor două centre săsești puternice: a Brașovului și a Bistriței, care erau credincioase lui Ferdinand. Aici însă, fiind vorba de cetăți întărite, succesele Moldovenilor nu puteau fi așà de fulgerătoare, ca și în întâia parte a campaniei. Zadarnic căutară pârcălabii să tragă în cursă pe Sașii din Bistrița, prin o retragere simulată, căci ei observară la timp stratagema. Armata care operà în Țara Bârsei, fu și de astădată mai norocoasă, fiind condusă de Petru Rareș însuș. Aceasta bătù pe Sași în luptă deschisă și luă un turn de lemn al Brașovului, cu tunuri și garnizoană cu tot. Brașovenii înspăimântați cerură pace, la a cărei încheiere plătiră voevodului o însemnată sumă de bani și se obligară a recunoaște pe Ioan Zapolya de rege. După acest succes am fi așteptat ca Domnul Moldovei să se întoarcă cu toate forțele împotriva Bistriței, dar el, nu știm din ce motiv, s'a întors acasă, mulțumindu-se să trimită cetății obișnuitele sale scrisori amenințătoare.

In jurul cetății, luptele continuară până la sfârșitul anului 1529 și chiar în cele dintâiu luni ale anului 1530, cu întreruperi pricinuite de frigul iernii. In Februarie însă, ambele părți, obosite de acest răsboiu îndelungat, se arătară gata pentru un armistițiu, după încheierea căruia începură tratative de pace. Acestea însă n'au luat sfârșit până în Maiu 1530, când Petru Rareș, preocupat de chestia Pocuției, a devenit mai conciliant, renunțând la pretenția de-a pune pârcălabii săi în fruntea cetății. Cetatea Bistriței și-a păstrat autonomia ei seculară, dar în schimb a recunoscut suzeranitatea Domnului moldovean și s'a obligat a-i plăti contribuția anuală dela St. Martin și a-i trimite, când va cere, un contingent armat.

In primăvara anului 1530, Petru Rareș erà în culmea puterii sale. Voevod al Moldovei între hotarele moștenite dela Ștefan cel Mare, el stăpânià peste o bună parte a Ardealului. Cetatea de Baltă cu satele sale, Ungurașul, Ciceul cu un întins domeniu, Valea Rodnei, mândra cetate a Bistriței cu districtul ei săsesc. Ii recunoșteau suzeranitatea Secuii, Brașovul și Țara Bârsei. El cârmuì aceste părți ale Transilvaniei mai suveran și mai independent ca Mihaiu Viteazul, care a venit aici în numele Impăratului. Dacă vom luà în considerare că în acest timp, pe tronul Munteniei stà un ginere al lui Petru Rareș, atunci vom înțelege de ce d-l Iorga susține că el a fost cel dintâiu înfăptuitor al idealului național, fiindcă voința lui cârmuià Moldova, Muntenia și o bună parte a Ardealului.

Dacă însă Mihaiu Viteazul a căzut prin trădarea numeroșilor săi dușmani, Petru Rareș și-a pierdut strălucita sa situație din primăvara anului 1530, din pricina scăderilor firii sale, lipsa de prevedere și cumpăt.

Nu s'a mulțumit cu ce viteaza lui sabie a câștigat până acì; voind să calce pe urmele marelui său părinte a smuls Polonilor provincia Pocuția, la care Bogdan cel Orb renunțase într'un moment de slăbiciune. Cucerirea provinciei n'a întâmpinat mari piedici, știut fiind că Polonii n'aveau trupe permanente. Armata moldovenească trecù hotarul în Decemvrie 1530 și în câteva zile cucerì cele șase orașe și 200 sate ale Pocuției. Numai în primăvara anului următor putură Polonii înjghebà o armată mercenară, a cărei conducere o luă unul dintre cei mai vestiți generali ai vremii: Tarnovski.

Acesta readuse, în câteva zile, Pocuția în stăpânirea Poloniei, iar când Petru Rareș încercă să o recucerească, îl bătù strașnic în lupta dela Obertin, la 22 August 1531, luându-i toate tunurile

și numeroși prizonieri. Astfel această provincie fu pierdută pentru totdeauna. Dar urmările războiului fură și mai importante. Polonii s'au plâns la Inalta Poartă împotriva lui Petru Rareș, iar acesta în loc să caute a împăcà pe Sultanul mânios, îl provocă prin noui și noui fapte nesocotite.

Lupta dintre Zapolya și Ferdinand, într'aceea, continuă mai departe, cu noroc schimbăcios, când pe scena evenimentelor din Ungaria apare un vestit bancher din Constantinopol, Aloiso Gritti, fiul natural al unui doge din Veneția. Ajungând în calitate de diplomatic agent al Turcilor, pe lângă Ioan Zapolya, l-a împrumutat pe acesta cu sume mari, primind în schimb veniturile episcopiilor din Ungaria. Om cu inteligență ageră, văzând lipsa de energie a celor doi rivali și încrezându-se în imensele sale averi și în influența de care se bucurà la Inalta Poartă, a conceput planul să câștige pentru sine tronul Ungariei, iar pentru fiii săi cele două țări românești. Când Petru Rareș prinse de veste despre uneltirile lui Gritti, începù o politică de apropiere către Habsburgi. In anul 1532, Sultanul Soliman întreprinse o nouă expediție împotriva Vienei, dar de astădată marșul lui triumfal fu oprit în cale de mica fortăreață Köszeg, de unde se întoarse fără nici o ispravă.

Ferdinand, totuș, cerù pace, pe care Soliman se arătă gata să o trateze. Gritti, care-și vedeà planurile în primejdie, grăbì din Ungaria la Constantinopol, unde prin bani și cu ajutorul prietenilor săi influenți câștigă el însărcinarea de a mijlocì pacea între Ferdinand și Zapolya, sperând, firește, că între cei doi ce se certau, el va fi al treilea, care se va bucurà.

Plecă din Constantinopol cu o ceată înarmată, ajunse în Muntenia, iar deaici, trecând munții, poposì la Brașov, unde-l întâmpină fiul său Anton. Gritti poruncì să fie adus înaintea lui, Emeric Czibak, episcopul de Oradea Mare, despre care auzise că-i este dușman, dar oamenii trimiși aduseră, peste porunca lui, numai capul prelatului ungur. Atunci nobilimea maghiară din Ardeal, înfuriată, prinse armele și plecă împotriva Italianului, care se refugie între zidurile cetății Mediaș.

Petru Rareș, primì poruncă dela Soliman să grăbească în ajutorul lui Gritti și să-l scape de furia dușmanilor, cari-l asediau în Mediaș.

Domnul Moldovei își împlinì misiunea în așà chip, încât făcù din Sultanul Soliman dușmanul său neîmpăcat. Când Gritti, nemai având mijloace de apărare, se predete lui Petru Rareș, acesta în loc să-l ducă la Constantinopol cum aveà poruncă, îl lăsă pe mâna nobililor, cari-l tăiară în bucăți. Cei doi fii ai Italianului, duși în Moldova, au dispărut fără urmă. Cu cât simțià că mânia Sultanului crește, Petru Rareș cu atât mai mult căutà să se apropie de Ferdinand. Dar Habsburgul, ca de obiceiu, erà bucuros să se folosească de serviciile lui, fără să se simtă obligat a da ceva în schimb. Ferdinand credeà că face destul când intervenià prin diplomații săi, la regele Poloniei, ca să retrocedeze Moldovei provincia Pocuția.

Ioan Zapolya, văzând că Petru Rareș e urgisit la Inalta Poartă, îi luă Cetatea Ungurașului, în vara anului 1536. Zidurile ei fură dărâmate mai târziu și din materialul adunat fu clădită noua cetate a Gherlei. Căderea Ungurașului a fost începutul coborîșului pentru Petru Rareș. Peste doi ani, Soliman Magnificul, sdrobitorul Ungariei dela Mohaciu, plecă în persoană cu o oaste formidabilă ca să pună capăt domniei neastâmpăratului său « vasal » din Moldova. Polonii auzind de apropierea Turcilor, îl atacară dinspre nord, dar fură bătuți de Moldoveni, la Ștefănești, iar când Petru Rareș voià să plece ca să ia lupta cu Sultanul însuș, se văzù părăsit de toată lumea. Atunci ce-a urmat, este o adevărată tragedie, plină de peripeții, pe care las să le povestească bătrânul cronicar Ureche, în graiul său încântător:

« Văzând Petru Rareș că-l împresoară vrăjmașii săi de toate părțile și ai săi l-au părăsit toți, lăsat-au scaunul și s'au dat spre munți, unde cunoscând că nici acolo nu se va puteà mistuì, au gândit să treacă la Țara Ungurească. Și așà, aflându-și cale deschisă prin târg prin Piatră, au trecut pe lângă mănăstirea Bistriței, și lăsându-se ca să poată ceva odihni deasupra mănăstirii în munte, văzù unde ca un roiu de pretutindenea încunjurară mănăstirea ca să-l poată prinde: el cunoscând acestea, au încălecat de sârg pe cal și singur a fugit să hălăduiască în 18 zile a lui Septemvrie. Și întrând în munte într'adânc, fără drum, fără povață au dat la strâmtori de acelea de nu erà nici de cal nici de pedestru, ci i-au căutat a lăsà calul. Și așà 6 zile învăluindu-se prin munte flămând și trudit, au nimerit la un părău ce curà spre Săcui și mergând pe părău în jos au dat peste niște pescari, cari, dacă i-au luat seama, cu dragoste l-au primit. Iară Petru Vodă înfricoșându-se de

dânșii s'a speriat, iară ei cu jurământ s'au jurat înaintea lui, cum-că vor fi cu dreptate și nimica să nu se teamă; iară el le-au dat lor 70 de galbeni.

Și dacă au văzut ei galbenii, cu bucurie l-au primit, și l-au dus la otacul lor, de l-au ospătat cu pâine și cu pește fript, ospăț pescăresc de ce-au avut și ei, și dacă au înserat, l-au îmbrăcat cu haine proaste de a lor și cu comănac în cap, și de aici l-au scos la Ardeal. Și fiind oaste ungurească tocmită de strajă la margine, i-au întrebat pe dânșii: ce oameni sânteți?

Ei i-au zis: sântem pescari, și așà au trecut prin straja ungurească și nimenea nu l-au cunoscut.

Deci pescarii l-au dus la casa unui boieriu unguresc, care au fost având prietesug mare cu Petru Vodă, ci pe domn nu l-au aflat acasă, numai pe jupâneasa lui, și pe taină i-au spus ei de Petru Vodă.

Înțelegând ea de Petru Vodă, cu dragoste l-au primit în casa sa, și i-au făcut ospăț. Și un voinic oarecare ce fusese aprod la Petru Vodă prilejindu-se întru acel sat, fiind scăpat și el dintr'acele răutăți, îi spuseră lui de pescarii aceia ce venise din munte, și știind el că Petru Vodă au întrat în munți, și nimica de dânsul nu se știe, și cugetând întru inima sa că doară va puteà ști ceva de domnu-său, a mers la pescari ca să poată înțelege ceva, vreun cuvânt dintru dânșii, și dacă i-a văzut, îndată a cunoscut pe domnu-său Petru Vodă și au căzut de i-a sărutat picioarele.

Văzând Petru Vodă pe credincioasă sluga sa, mult s'a bucurat și s'a mângâiat, și multe cuvinte de taină a lăsat către dânsul, și înblânzindu-i-se inima au adormit puțintel.

Nici zăbavă multă au făcut, că până a odihnit Petru Vodă iară acea jupânească au gătat leagăn cu cai și 12 voinici întrarmați și dacă l-au deșteptat au șezut în leagăn numai cu aprodul și au mers pe locuri fără drum până au sosit la casa altui boieriu unguresc, ce și acela erà prieten cu Petru Vodă, care, dacă l-a văzut, cu dragoste l-a primit și l-a ospătat și îndată i-a gătat leagăn cu 6 cai ca loc de-a se zăbovire nu erà, că dindărăt, de pe urmă, prinsese de veste dela straja ungurească cum Petru Vodă a trecut printre dânșii și nu l-au cunoscut, și deaici s'au pornit după dânsul a-l cercà, ca să-l poată ajunge undeva. Ci Dumnezeu cela ce-i ocârmuitorul tuturor celora ce i se roagă cu credință, au acoperit pe Petru Vodă și i-au dat cale deschisă, și mergând cu nevoință au sosit la Ciceu, și Sâmbătă în răsărita soarelui, Septemvrie 28, a intrat Petru Vodă în cetatea Ciceului și au închis porțile. Iară aceia ce-l goneà dindărăt văzând că au hălăduit Petru Vodă dinaintea lor, s'au întors înapoi.

Acolo multă plângere și tânguire erà de doamnă-sa Elena și fiii săi Iliaș și Ștefan și de fiică-sa Roxanda, și de alți casași pentru multă scârbă și nevoie ce le venise, asupră, știind din câtă mărire au căzut la atâta pedeapsă. De aici Petru Vodă au intrat în biserică de s'au închinat mulțumind lui D-zeu că l-au izbăvit din mâinile vrăjmașilor săi.

Iară Suleiman, împăratul turcesc cu oștile sale în urma lui Petru Vodă la Moldova multă pradă și scădere făcând țării și călcând țara au ajuns până la Suceava».

Povestirea lui Ureche e luată după vechii cronicari (Macarie) și din tradiție. Avem însă și o altă variantă, păstrată la Anton Verancici, crónicarul ungur din veacul al XVI-lea. El scrie următoarele:

«Petru Rareș a fugit noaptea, încunjurând drumurile umblate și a ajuns teafăr la cetatea Hotinului. Aici a chemat pe pârcălabul cetății și i-a cerut să-i deschidă poarta, dar acela, în loc să-l primească înăuntru, l-a înjurat și l-a amenințat că-l va prinde.

Atunci, Voevodul a luat calea « spre dreapta » și cu mare încunjur a ajuns la Prut, ca să treacă de-aici în Transilvania. Intr'o noapte, unii dintre însoțitori, jăfuindu-l de o parte a comorilor, au fugit. In ziua următoare și-a continuat drumul și ajungând într'o pădure, a fost atacat de niște țărani, luându-i și aceștia o parte din bani. O parte dintre însoțitorii lui au fost uciși, iar alții fugăriți, rămânându-i numai 25 tineri, cu cari a ajuns la o mânăstire, numită « Piatra lui Crăciun », unde aveà să petreacă noaptea următoare. Când a fost miezul nopții, a sculat pe însoțitori, spunând că se apropie ce-i cari-i goniseră din urmă. Aceia pregătiră totul în grabă, temându-se și ei de mânia urmăritorilor, fiindcă au urmat pe Petru Rareș până aici. Voevodul și-a ales dintre toți caii cari-i aveà, unul care fusese, se spune, al lui Gritti, de călărit, iar altul de povară, pe care a încărcat lucrurile cele mai prețioase, ce i-au rămas, după atâtea nenorociri.

Tinerilor, cari-l însoțeau, le-a poruncit să plece pe altă cale, ca să nu fie aflați și uciși împreună cu el, designând un punct unde aveà să se întâlnească iarăș. I-a mai sfătuit, că dacă vor fi întâl-

niți de prigonitori să le spună, că el, Voevodul, într'o noapte, a fugit din mijlocul lor și nu știu unde se ascunde; să meargă apoi la noul Voevod, spre a-i încunjurà mânia lui.

Suindu-se apoi pe cal și luând de frâu pe cel cu povară, s'a afundat în munți cu gândul să treacă în Transilvania și să ajungă în cetatea Ciceului, unde-i erà adăpostită familia.

Inaintând a ajuns prin prăpăstii de munți, încât nu știà singur unde se află. După 2 nopți nedormite, în a treia s'a culcat puțin lângă un arbore, dar calul cel cu povară s'a speriat și a fugit în pădure. Și-a continuat drumul mai departe, dar rupt de oboseală s'a lăsat puțin jos, ca să se mai odihnească. Pe când s'a trezit, dispăruse și celălalt cal de călărie. Acum pierduse tot ce puteà pierde. Pornì pe jos rătăcind la întâmplare, căci nu cunoșteà nici direcția încotro trebuià să meargă.

S'a întâmplat, într'aceea, că Ștefan Mailat stăteà din porunca Craiului Ioan, cu tabăra sa aproape de Oituz, ca să împiedice, intrarea turcilor în Ardeal. Acesta aflase prin spionii lui din Moldova că Petru Rareș, alungat fiind din domnie, rătăcește prin munți. Trimise deci oameni, cunoscători ai cărărilor de munte, ca să-l caute și să-l aducă în tabăra lui.

Acì, a găsit un om care mergeà prin munți fără nici un rost, singur, palid cu capul gol și picioarele rănite clătinându-se de slab. Spuneà că de patru zile n'a luat mâncare în gură, n'a dat trupul odihnei, nici n'a dormit. Secuiul i-a adus la cunoștință că a venit să-l caute și să-l ducă la Ștefan Mailat. Atunci Petru Rareș a început să-l roage cu stăruință să nu-l ducă la Mailat, care-i este dușman. Acela s'a lăsat înduplecat și l-a dus la alți Secui care se aflau în apropiere, iar aceia cedând rugămințelor și promisiunilor lui l-au ajutat să ajungă în Ciceu ».

Sâmbătă, în 28 Septemvrie 1538, în răsăritul soarelui, cei din Ciceu văzură cu mirare pe Voevod la poarta cetății. El intră și se închise în Ciceu.

Ioan Zapolya nu se îndoià că, din Moldova, Soliman va trece munții, ca să cucerească și Ardealul. Făcù deci în grabă toate pregătirile pentru apărarea graniței, cerând ajutor și dela Ferdinand, în interesul păcii încheiate cu el, în acelaș an. Soliman auzind despre preparativele creștinilor, apoi temându-se și de apropierea iernei, hotărî să plece acasă, încărcat de comorile lui Petru Rareș, pe care le-a aflat ascunse în Suceava, după ce puse pe tronul Moldovei pe Ștefan Lăcustă. Drept pedeapsă, Turcii au rupt din trupul Moldovei sudul Basarabiei de azi și l-au alipit ca raià la Cetatea Albă.

Ioan Zapolya, scăpând de primejdia turcească, a văzut sosit timpul să smulgă Moldovenilor Ciceul și Cetatea de Baltă. Ciceul fu luat de Călugărul Gheorghe Martinuzzi sub asediu, care ținù 4 luni de zile. Cronicile interne spun că Petru Rareș erà să fie victima unei trădări. Pârcălabul Dracsin și Vlădica Anastase, având înțelegere cu Ștefan Lăcustă voiau să deà pe Domn în mâinile dușmanilor săi, dar acela prinse de veste și, trimițându-i afară din cetate prin o apucătură isteață, închise porțile în urma celor doi conspiratori. Dar, la sfârșit, foamea îl silì să predeà cetatea, cu condiția ca el, Voevodul, să rămână într'însa, ca prizonier de răsboiu. Verancici ne spune că la încheierea acestei păci, între Rareș și Martinuzzi avù loc următoarea convorbire: Călugărul s'a lăudat că el e fruntaș și întâiul sfetnic la curtea lui Zapolya. La aceasta voevodul ar fi răspuns:

« Cu puțin înainte de aceasta și eu am fost întâiul și cel mai mare în Moldova. Dar să știe toți aceia cari primesc și dețin puterea în conducerea lucrurilor dela alții, că, dacă se mândresc și se încred, vor cădeà în rușinea și în nenorocirea, în care mă vezi acum cufundat pe mine ».

Ca să se ridice din prăpastia în care l-a aruncat tristul său destin, nu-i rămăsese alta, decât o singură cale: să se umilească și să ceară iertare Preaputernicului Padișah. Hotărî deci să scrie lui Soliman. Intâmplările ce-au urmat, le dăm tot după cronicarul Ureche:

« Petrecând Petru Vodă în Cetatea Ciceului, cu multă scârbă și nevoie, într'un an și șase luni, nu mai putù suferì răutățile și pedeapsa ce-i făceau Ungurii; s'au socotit să se desbată de sub stăpânirea lor; și s'au sfătuit cu Doamna, să trimită carte cu mare jalobă și plângere la Sultan.

Suleiman, Impăratul turcesc, ca să i se facă milă să-l ierte, plecându-și capul sub sabia Impăratului, și ca să trimită cărți la Ianoș, Craiul Unguresc, ca să-l sloboadă din țară să meargă la împărăție și să slujească Porții Impăratului. Și știind scrisoare sârbească Doamna Elena au scris la Impăratul cu mare jalobă și plângere, și o au pecetluit și o au dat lui Petru Vodă. Iară Petru Vodă o au slobozit din cetate pe o fereastră afară, lângă zidul cetății, și au chemat pe o slugă a sa, credincioasă ce erà sârb și i-au arătat cartea și l-au învățat, în taină, să ia cartea și să o ducă la

mâna Impăratului Turcesc. Carele învățătură luând, au mers și au luat cartea și s'au dus la Țarigrad și au tins cartea la mâna împăratului. Iară Impăratul cetind cartea și văzând atâta jalbă și plângere a lui Petru Vodă, sau cum zic unii, pentru lăcomia turcească (că turcul bucurosu-i fie cui să-l primească, numai ca să i se plece și să-i dea bani), s'au milostivit Impăratul și l-au iertat cu bucurie și l-au primit, văzând că i se pleacă ». De fapt Sultanul a și dat poruncă Craiului Ianoș, ca să lase pe Rareș să meargă la Constantinopol. Zapolya însă se temeà că, ajungând din nou pe tron, Rareș își va răzbunà pentru neajunsurile câte i-a făcut în Ciceu.

Soliman a repetat acest ordin, astfel că atunci, când a trecut la amenințări, Voevodul fu lăsat să plece spre Constantinopol.

Intr'o Duminecă din întâia lună a anului 1540 în cetatea Ciceului erà mare jale; plângeà Doamna cu cuconii și plângeà tot norodul credincios. Petru Vodă Rareș plecà într'un drum lung, la al cărui capăt puteà să-l aștepte tronul pierdut, tot așà de bine, ca și moartea năprasnică. Și el însuș, chiar dacă va izbutì să recâștige Domnia și grația Puternicului Impărat, va găsì el oare la întoarcere pe Doamna și copiii, pe care-i lăsà în mijlocul unei lumi dușmane? E una dintre zguduitoarele tragedii ale istoriei noastre, ai cărei eroi își trădează zbuciumul sufletesc prin scrisori care au ajuns până la noi.

La 29 Ianuarie 1540, Petru Rareș, treceà prin Alba-Iulia, unde l-a văzut un mare dușman al său, istoricul Verancici, care scrie către regina Poloniei:

« A trecut pe aici și erà fără tulburare, neschimbat și cu mare speranță că se va reîntoarce la Domnie nearătând nimic din omul descurajat și lovit de nenorocire. Numai la aducere aminte de soție și copii se schimbà fața barbarului și câteodată chiar vărsà lacrimi.»

In 2 Februarie erà la Caransebeș, de unde scrie Sasului bistrițean, Toma Waldorfer, ca să poarte grijă de iubiții săi din Ciceu, dându-le bani, dacă vor aveà nevoie.

Il roagă să nu uite nici de cai. La 23 Iunie a ajuns la Constantinopol, de unde trimite o nouă scrisoare aceluiaș Bistrițean. Il vestește că a fost primit bine de către Sultan și Pași și-l roagă iarăș să se îngrijească de familia lui din Ciceu.

Toate i le va răsplătì din belșug, căci: « voiu fi acela ce am fost și încă mai mult decât atâta ».

Din 23 Septemvrie mai avem o epistolă a Domnului, din Constantinopol, din care transpiră acelaș gând plin de înduioșare, dragoste pentru cei rămași atât de departe.

Dela Doamna Elena din timpul de grea și înfrigurată așteptare, pe care l-a petrecut în cetate, încă ne-au rămas câteva rânduri. In 15 Septemvrie 1540 scrie judelui Bistriței că a trimis bărbatului său la Constantinopol un inel de aur și bani prin Toader Grecul, care însă s'a oprit în Bistrița, păstrând pentru sine lucrurile primite. Il roagă să ia inelul și banii dela Grec și să i-l trimită, « prin sluga castelanului nostru Cristofor Nagy ». Acesta din urmă încă roagă, pe Bistrițeni, la 12 Februarie 1540, să-i facă de știre, dacă au auzit ceva despre « Măria Sa Domnul Petru Vodă, fiindcă Măria Sa Doamna mă roagă să știricesc despre el, căci ea mult se întristează ». Acesta a fost timpul cel mai greu pentru nefericita Doamnă, care se sbăteà între nădejde și disperare.

In vremea aceasta Petru Rareș erà pe cale, spre casă, având steag de domnie. Ce se întâmplase la Inalta Poartă?

Petru Rareș, cu darurile bogate duse familiei Sultanului și cu puterea lui de-a captivà și convinge, a izbutit să schimbe sentimentele puternicilor din Țarigrad față de el.

Când a fost admis în fața lui Soliman, într'o audiență solemnă, atmosfera devenise favorabilă. Iată ce ne spune un diplomat străin:

« Și-a pledat atât de frumos cauza și a explicat pricinile și urmările răsboaielor sale, sărăcia tezaurului, moartea lui Gritti, trădările boierilor, vechile drepturi ale hotarelor Moldovei cu Polonia și și-a cerut iertare arătându-se atât de supus, încât s'a părut tuturor un osândit de soartă în chip mișelesc. Căci acel om aveà o vitejie extraordinară în răsboaie, cu toate că erà nivelată de multe scăderi și greșeli, ceeace stârnì admirația sufletelor ostășești ale Turcilor în așà măsură că, chiar dacă Pașii n'ar fi fost corupți prin daruri, tot s'ar fi crezut obligați să apere în tot chipul pe un bărbat viteaz, devenit celebru prin atâtea fapte și care nu s'a lăsat învins de soarte ».

Pe lângă aceasta, uciderea lui Lăcustă, ridicarea la tron a lui Alexandru Cornea și atacul moldovenesc împotriva raialei turcești din sudul Basarabiei de azi, au determinat pe Sultan să asculte rugămintea lui Petru Rareș.

In 9 Ianuarie, el plecă din Constantinopol cu 3000 ieniceri și spahii. La Galați i-a ieșit în cale Alexandru Cornea cu oaste, dar oamenii săi l-au părăsit, trecând de partea lui Rareș, care prinse și decapită pe rivalul său. La finele lui Februarie, Petru Vodă întră în Suceava, luând domnia pentru a doua oară.

Lucrul cel dintâiu i-a fost să-și aducă familia din Ciceu. Cetatea nici n'a mai ajuns să vadă stăpânire românească.

Oricâte nenorociri au trecut peste capul Voevodului, nu i-au putut înfrânge energia. Moldova erà ciungărită și stoarsă de puteri; cu toate acestea nu s'a odihnit până n'a recucerit posesiunile din Ardeal. Aici murise Zapolya, în Iulie 1540, lăsând după sine o văduvă și un orfan nevârstnic. Pe patul de moarte a juruit pe epitropii fiului său, Ioan Sigismund, să-i asigure acestuia moștenirea părintească, cu orice mijloace, chiar și cu ajutor turcesc. Prin acest testament, Craiul Ioan a declarat nule stipulațiile păcii dela Oradea-Mare și a deschis porțile Ungariei pe seama Necredincioșilor, dându-le prilej să-și continue cuceririle începute. Aceasta a adus cu sine o nouă expediție turcească în Ungaria, în vara anului 1541. Sultanul a dat poruncă lui Petru Rareș să năvălească în Ardeal, având să lupte împotriva lui Ștefan Mailat, care din aderent al lui Ferdinand voià să se facă craiu al Ardealului. Deși erà însuflețit, ca și în trecut, de calde sentimente creștine, Domnul Moldovei execută bucuros acest ordin, întâiu fiindcă vedeà sosit momentul ca să se răfuească definitiv cu dușmanul său neîmpăcat, care a căutat să-l piardă în cele mai nefericite clipe ale vieții și, în afară de aceasta, sperà să poată pune din nou mâna pe posesiunile ardelene.

Ștefan Mailat, auzind că Moldovenii se apropie de hotarele Ardealului, chemă țara la luptă, dar nu cuteză nimeni să-l asculte. Atunci se închise în puternica cetate a Făgărașului, așteptând acolo desfășurarea evenimentelor. Petru Rareș, unindu-se cu o oaste turcească, grăbì sub zidurile Făgărașului, unde se convinse îndată că asediul ar fi zadarnic. Atunci recurse la înșelăciune. In înțelegere cu Cuciuc Balibeg, comandantul trupelor turcești, trimise la el o solie, din care făceà parte, la sfatul vicleanului Martinuzzi, și Boldijar Bornemisa, dușmanul de moarte al lui Ștefan Mailat. Solia aveà însărcinarea de a-l înduplecà să se predeà promițându-i, nu numai iertare din partea Sultanului, dar, pe deasupra, și domnia Ardealului. Martinuzzi, profund cunoscător al sufletului omenesc, a încredințat lui Boldijar un rol care decise soarta lui Mailat. După ce solii i-au făcut cunoscute lui Mailat promisiunile amintite, Boldijar Bornemisa, trăgându-l de o parte i-a șoptit: « Domnul meu, te-am cunoscut totdeauna om isteț, fii mai ales acum cuminte, căci vreau să te înșele, doar știi cine sunt Românii și Turcii ». Apucătura a prins, căci Mailat a crezut că dușmanul său vrea să-l împiedece de-a ajunge la coroana râvnită. Se înduplecă, dar cerù ostateci. I se trimiseră doi munteni, doi moldoveni și doi turci, oameni de rând, îmbrăcați în straie boierești. Ștefan Mailat, însoțit de 90 călăreți, plecă în tabăra inamicilor, cari se îngrijiră să-i taie retragerea. Fu primit și găzduit cu mare cinste, în ziua întâi și în a doua până la amiazi. După masă, Petru Rareș l-a invitat în cortul său, unde se află Bornemisa. Dintr'odată începù apoi să-i arunce în față toate ofensele și mizeriile, câte i-au făcut, zicându-i la urmă: « Câine, ești robul Impăratului turcesc », în vreme ce acela stà palid și nemișcat ca o stană de piatră. La semnalul dat, oamenii lui Rareș săriră asupra lui Mailat, îi rupseră veșmintele și-i smulseră penele dela coif, apoi îl legară cu propriile lor brâie. Fu dus la Balibeg, care-l trimise la Constantinopol. Sultanul l-a aruncat în temnița Iedicula, de unde n'a mai scăpat până la moarte.

Am stăruit mai mult asupra acestui sguduitor episod, fiindcă aruncă o lumină puternică asupra acestui veac plin de frământări, când atâția aventurieri îndrăsnesc să întreprindă planuri temerare, aproape irealizabile. Din ceata acestora face parte și Ștefan Mailat, a cărui istorie ne interesează îndeosebi, fiindcă, după cum am spus, erà Român și soarta voise ca drumul vieții lui să se încrucișeze cu al lui Petru Rareș. Și încă ceva: Mailateștii ne servesc o pildă vie de chipul cum o familie românească fiind nobilitată și primind proprietăți întinse în curs de mai puțin de două veacuri, se desnaționalizează complet, astfel că reprezentanții ei renegați devin cei mai mari dușmani ai neamului nostru.

Strămoșii lui Ștefan Mailat sunt pomeniți, mai întâiu, în documentele veacului al XV-lea, din cari aflăm că, în ținutul Carașului, au primit niște posesiuni cnejii: Filip, Petru și Dragomir, fiii lui Iuga. Un fiu al lui Dragomir, Mateiu, trece, pe la 1480, în țara Făgărașului, unde a primit dela Craiul Matiaș, mari proprietăți. Cam pe la 1510, aflăm că Mateiu, cu o parte din fiii săi, a trecut la catolicism. Aceștia erau, Ioan, Dumitru și Ștefan (cel despre care am vorbit) care a avut de naș pe Ioan Zapolya. Ceilalți trei frați au rămas în credința strămoșească. Dela Ștefan, Ioan și Dumitru își trage origina familia conților Majlath, iar dela Comșa, Negoiță și Marta, numeroși țărani cu numele de Mailat, cari trăesc și azi în satele Vlădeni, Țințari și Dejani, din Țara Făgărașului.

Cel care a ridicat faima Mailateștilor a fost Ștefan, care a crescut după obiceiul timpului, la curtea lui Ludovic al doilea. A luat în căsătorie pe Ana, sora contelui Toma Nádasdy, întrând astfel, în alianță cu una dintre cele mai vechi familii de magnați ale Ungariei.

In 1530, însoți și el pe Moise-Vodă în Țara Românească, ca să-și recâștige tronul din mâinile lui Vlad, dar în lupta dela Viișoara, Moise căzù în luptă, iar Mailat fu dus prizonier în Constantinopol, de unde izbutì să se libereze. Stăpân al Ungurașului și Făgărașului, voevod al Ardealului, în 1541, el a aspirat la coroana de Craiu. Un sfârșit tragic puse, însă, capăt ambiției lui neînfrânate. După această ispravă Petru Rareș se reîntoarce în Moldova, fără să poată recucerì posesiunile ardelene.

Anul următor, 1542, se deschideà și cu mai bune nădejdi. Creștinii pregătiau o mare expediție pentru recucerirea Budei, cuprinsă de Turci, prin înșelăciune în anul precedent. O armată mare, condusă de Ioachim de Brandenburg se pregătià să ia lupta cu Necredincioșii. Petru Rareș grăbì să facă un pact secret de alianță cu creștinii și stătù gata să năvălească în Ardeal. Dar trupele imperiale, nefiind plătite la timp, s'au împrăștiat înainte de a da față cu Turcii. Insă a fost un mare noroc că Sultanul n'a știut de legăturile ascunse ale lui Petru Rareș cu creștinii. El putù deci să-și continue sforțările pentru recâștigarea posesiunilor moldovene din Transilvania. Trimise o solie la dieta din Târgu-Mureș, prin care cerù retrocedarea Ciceului și a Cetății de Baltă, dar fără nici un rezultat. Atunci trecù din nou munții și cutreerà întreg întinsul Ardealului dela Brașov până la Bistrița, pe unde se întoarse, încărcat de prăzi, spre casă.

Stăpânitorii Ardealului, regina Isabela, văduva lui Zapolya și mama minorului Ioan Sigismund, împreună cu tutorul aceluia, Gheorghe Martinuzzi, s'au convins, în sfârșit, că nu vor aveà pace, până nu vor satisface dorința Voevodului, dându-i ținuturile ardelene care i-au fost răpite după catastrofa din 1538. Puseră, însă, mai întâiu, lucrători pricepuți să dărâme zidurile Ciceului și Cetății de Baltă, ca Moldovenii să nu le mai poate pricinuì neajunsuri, sub scutul acelora. In vara anului 1544 aceste mândre cuiburi de vulturi fură distruse până la pământ. Petru Rareș primì din nou satele apațînătoare celor două cetăți, apoi Bistrița cu ținutul ei și Valea Rodnei cu minele de argint.

Aceste posesiuni, când bătrânul voevod închise ochii, la 1546, trecură și în moștenirea urmașilor săi.

Episcopia Vadului. Văzurăm că istoria Ardealului s'a împletit, în mod strâns cu a Moldovei lui Ștefan cel Mare și a fiilor săi în întreagă jumătatea întâia a veacului al XVI-lea. Nu putem arătà firește, cu documente scrise, dar e incontestabil că această conviețuire îndelungată a Românilor ardeleni cu Moldovenii a lăsat urme neșterse în firea și ființa celor dintâiu, mai ales în partea nordică a Transilvaniei. Umilii iobagi, plecați pe brazdă, au început a ridicà capul, când au văzut trecând oștile învingătoare, care vorbiau graiul lor și se închinau la același Dumnezeu. Dar în afară de acest sentiment de mândrie și încredere stârnit de puterea unei stăpâniri din neamul lor, Românii din Ardeal se adăpară, cu prisosință, din izvorul curat al înfloritoarii culturi moldovenești, care puteà străbate la ei fără nici o piedecă.

Această influență se constată cu mai multă ușurință pe teren bisericesc. Am amintit că Ștefan cel Mare e socotit ca întemeietorul celei dintâiu episcopii canonice la Românii din Ardeal: al celei din Vad. Nu cunoaștem numele primilor arhierei cari au păstorit aici. O inscripție ne spune că Petru Rareș a dăruit o bederniță lui Varlaam Vlădica, care ar puteà fi de Vad. Intre anii 1530—1538, documentele și cronicile moldovenești vorbesc de un episcop de Vad, cu numele Anastase, un om răsboinic, care a luat parte la asediul Bistriței și a complotat cu Dracsin împotriva lui Petru Rareș. In tot cazul el este cel dintâiu episcop de Vad atestat în mod neîndoelnic. Odată e intitulat vlădică

al Vadului şi al Feleacului. In vremea păstoriei lui, Petru Rareş dăruì eparhiei de Vad satele Bogata Românească, Bogata Ungurească şi o moară lângă Câţcău.

In vremea când documentele vorbesc despre Anastase, ca episcop de Vad, mai întâlnim un vlădică românesc în ţinutul Bistriţei. In Februarie 1533 vlădica Larion (Lar iowan), împreună cu ceilalţi călugări s'au prezentat magistratului din oraşul Bistriţa cerând confirmarea unui document, care aveà următorul conţinut: In 1523 preoţii Mateiu, Şandru şi Petru, împreună cu toţi cnejii din Valea Rodnei au cerut dela acelaş magistrat şi au primit încuviinţarea de a ridicà o mânăstire românească între satele Hordou şi Telciu pe care însă au dărâmat-o nişte insurgenţi unguri. Prin o nouă concesie, judele şi juraţii oraşului Bistriţei îngăduiră lui Larion şi soţilor săi să ridice o nouă mânăstire pe locul amintit, dăruind sfântului locaş o mică proprietate şi veniturile unei mori. Nu este exclus că Larion să fi fost episcopul Românilor din ţinutul Bistriţei, pe când jurisdicţia eparhiei de Vad nu se întindeà încă şi asupra lor.

De unde până atunci legăturile dintre Românii ardeleni şi moldoveni se făceau prin trecătorile munţilor şi erau de natură mai mult economică, deacum acelea au devenit zilnice, prin administraţia moldovenească din ţinuturile stăpânite de domnii moldoveni şi prin organizaţia bisericească dela Vad, atârnătoare de mitropolia din Suceava. Pe aceste căi urmările influenţei culturale au fost cât se poate de binefăcătoare.

In 19 Iulie 1546, Petru Rareş scrià Bistriţenilor: « Am ales pe acest Vlădică al nostru Tarasie la episcopia Vadului. Deaceea vă rugăm să-l primiţi cu cinste în ţinuturile voastre, şi pe unde sunt preoţi de-ai Românilor, să le daţi poruncă, să i se supună şi să asculte de el, cum a fost şi mai înainte». Cum apare deaici, în acest timp eparhia Vadului aveà o mare întindere. Pe lângă cele 61 sate din ţinutul Ciceului şi 20 sate din dependenţa Ungurașului, vlădica din Vad aveà sub păstorirea sa şi cele vreo 50 sate româneşti atârnătoare de Bistriţa.

Dintre Domnii Ţării Româneşti, din veacul al XVI-lea, nici unul nu s'a ridicat la faima şi puterea lui Petru Rareş. Muntenia a început a decădeà mai grabnic, în urma certelor necontenite pentru tron, provocând amestecul nenorocit al vecinilor în afacerile ţării. E uşor deci de înţeles, pentru ce aceşti voevozi n'au trecut Carpaţii, ca să facă cuceriri în Ardeal şi aşà n'au lăsat urme mai adânci în viaţa strămoşilor noştri de sub dominaţia ungurească.

Dar pentru aceea dărnicia unor voevozi şi a unor boieri munteni s'a revărsat din belşug asupra unor ţinuturi româneşti din Transilvania, prin ridicarea de locaşuri sfinte, dintre care unele înfruntând vitregia vremilor, dăinuesc şi azi. Astfel Domniţa Zamfira, care după moartea tatălui său, Moise-Vodă, s'a refugiat în Ardeal, unde s'a măritat de trei ori, a clădit, din imensele-i averi, biserici şi a înzestrat cu proprietăţi întinse mânăstirea din Prislop, ctitoria popei Nicodim din veacul al XIV-lea.

Urmaşii lui Petru Rareş, Iliaş şi Ştefan, n'au putut păşì pe urmele viteazului lor părinte, totuş au ştiut să păstreze moştenirea din Ardeal a aceluia. Pe cel dintâiu îl vedem scriind Bistriţenilor următoarele, la 1550: « Am trimis pe acest sfinţit Domn, Gheorghe, episcop de Vad, ca să-i daţi scrisoare cu poruncă către locuitorii din ţinutul Bistriţei, care ţine legea grecească, ca să-i plătească stolele cuvenite, să-l primească cu cinste şi să-l asculte ».

Intr'aceea în Ardeal avură loc schimbări însemnate. Ferdinand voià să ia această ţară şi să o unească cu Ungaria, în înţelesul păcii dela 1538, încheiate cu Ioan Zapolya. Habsburgul se arătă gata să răsplătească pe Isabela şi pe minorul Ioan Sigismund, cu nişte ducate în Silezia şi o sumă de bani. Dar văduva lui Zapolya nu erà aplecată să renunţe la o ţară frumoasă şi bogată în schimbul unor recompense problematice. Turcii de altă parte erau hotărîţi să împiedece cu orice jertfe înstăpânirea Habsburgilor în cetatea de munţi a Transilvaniei, căci aceasta ar fi primejduit cuceririle lor din Ungaria. Destinele Ardealului erau atunci conduse de abilul Martinuzzi, care concepuse planul de-a restabilì unitatea Ungariei sfâşiate, unind Ardealul cu Ungaria stăpânită de Habsburgi. Induplecă deci pe Isabela, ca să primească despăgubirea oferită de Ferdinand: « două ducate sileziene pentru fiul ei, Ioan Sigismund şi o sumă de bani». Generalul împărătesc Castaldo primì porunca să ia în stăpânire Ardealul dela Martinuzzi, în înţelesul tratatului, care erà ţinut în secret.

Dar Turcii au prins de veste că se petreceà ceva în ascuns: Domnii ţărilor româneşti primiră ordin să intervină în Ardeal pentru apărarea intereselor turceşti. De două ori Moldovenii trecură

Carpații, dar mai mult cu scop de a face demonstrație. In 1551, Iliaș merse la Constantinopol, unde se turcì, iar tronul fu ocupat de fratele său, Ştefan Rareș. Martinuzzi, ca să câștige timp, a intrat în vorbă cu Turcii, dar generalul Castaldo, bănuindu-l de trădare, puse să-l ucidă pe călugăr (în 1552).

Ștefan Rareș, silit de Turci, a mai intrat odată în Ardeal, dar în ascuns simpatizà cu creștinii. Castaldo însă, care cereà ca Domnul Moldovei să păşească pe față împotriva Turcilor, făcù un complot cu Petre Stolnicul și cu boierii, cari uciseră pe Ştefan Rareș (August 1552).

In scaunul din Suceava se așează acum Petru Stolnicul, care luă ca Domn numele de Alexandru Lăpușneanu (1552—1561; 1566—1568).

Ardealul fu cedat, în Iulie 1551 în mâinile imperialilor, dar generalul Castaldo, având soldați rău plătiți și nedisciplinați, a trebuit să părăsească țara nemulțumită. In locul lui, Ferdinand numì doi voevozi unguri. Dar nemulțumirea Ardelenilor împotriva Imperialilor, a continuat să crească din zi în zi, tot mai tare, sporindu-se numărul nobililor cari doriau întoarcerea Isabelei și a lui Ioan Sigismund. Ei au cerut și sprijinul Turcului. Soliman, fiind ocupat în Asia, într'un războiu cu Perșii, dete poruncă lui Alexandru Lăpușneanu să năvălească în Ardeal. După cât se pare voevodul Moldovei renunțase la ținutul Ciceului în favorul Imperialilor, în schimbul sprijinului dat de ei, ca să poată câștigà domnia (rămânând în stăpânirea lui numai Valea Rodnei). Sosind ordinul Sultanului, Alexandru Lăușneanu a trimis 100 oameni sub conducerea lui Ioan Moțoc, care în Septemvrie 1553, a atacat prin surprindere pe păzitorii graniței și trecând munții a luat Rodna. Deaici a înaintat până la Năsăud, de unde a invitat pe Bistrițeni să se supună văduvei și fiului lui Ioan Zapolya. Dar în 25 Septemvrie el intrà iarăș în Moldova. O altă oaste a prădat Secuimea. Cum vedem erau simple demonstrații. Intr'aceea Turcul hotărî să rezolve definitiv chestia Ardealului.

In toamna anului 1556, Soliman dete poruncă Pașilor dela Buda și Timișoara, precum și celor doi domni români să stea gata, ca la semnul dat să intre în Ardeal cu scopul de a aduce pe Ioan Sigismund în scaunul părintelui său. Sub impresia amenințărilor turcești, dieta ardeleană din Târgu-Mureș, la 23 Decemvrie 1555, decise chemarea Isabelei și a fiului ei și staturile începură a pregătì întoarcerea lor.

Domnii Țărilor românești, Alexandru Lăpușneanu din Moldova și Pătrașcu cel Bun din Muntenia, cu trupele lor au mers întru întâmpinarea lui Ioan Sigismund, până la granițe, și deaici l-au însoțit la Cluj, capitala țării. Ioan Sigismund, drept recunoștință, a dăruit din nou Moldovei domeniul Ciceului și al Cetății de Baltă. Dar tiranul Lăpușneanul, care față de vecini erà un laș, pe la 1560, când tronul îi erà amenințat de Despot, a renunțat de bunăvoie la posesiunile ardelene numai ca să câștige bunăvoința și sprijinul principelui ardelean. Dar nu și-a putut înconjurà soarta; în 1561, Despot îl alungă, luându-i tronul. Aventurierul grec a încercat din toate puterile să recâștige Ciceul și Cetatea de Baltă, dar rezultatul n'a fost cel dorit de el. A izbutit însă să-și facă un dușman de moarte din Ioan Sigismund care a contribuit în mare măsură la căderea lui Despot (1563). După această dată nici un Domn moldovean n'a îndrăznit să se mai gândească la redobândirea moștenirii lui Petru Rareș.

Așà s'a încheiat acest capitol strălucit al istoriei noastre, despre o vreme, când Carpații nu erau și bariera politică între frații de acelaș sânge. Expedițiile întreprinse de voevozii români în Ardeal, despre care am vorbit mai sus, când peste aceste plaiuri s'au văzut fluturând steagurile muntene și moldovene, au trezit în sufletele iobagilor legați de glie scânteia unei conștiințe superioare de ceeace pot să contribue între alte împrejurări, mădulare ale propriului lor neam (N. Iorga).

Inceputul literaturii scrise la Românii ardeleni. In jumătatea a doua a veacului al XVI-lea vedem apunând gloria militară, care a strălucit dela suirea pe tron a lui Ștefan cel Mare, luminând și plaiurile Ardealului asuprit. Acum pe tronul Țărilor Românești stau oameni slăbănogi, atârnând de grația Sultanului din Țarigrad, care nu le mai porunceşte să treacă în Ardeal, fiindcă aici lucrurile s'au consolidat, sub domnia lui Ioan Sigismund și mai ales a Bathoreștilor. In schimb, în Istoria Românilor din Transilvania se ivesc zorile unei epoci de prosperare culturală, căreia avem de mulțumit începuturile literaturii noastre scrise. Ele au fost aduse și la noi, ca și aiurea de marea mișcare religioasă, venită din Apusul Europei și cunoscută sub numele de *Reforma lui Luther.* Cele trei forme ale marei reforme au ajuns curând și în Ardeal, unde au fost recunoscute toate trei de confesiuni egal îndreptățite. Luteranismul în 1557, calvinismul în 1564, iar unitarismul în 1571.

V. MOTOGNA

Propovăduitorii credinței celei noui au căutat să atragă și pe Români, fără să izbutească, în schimb strămoșilor noștri încă le-a fost dat să beneficieze de marele avantaj al reformei religioase: traducerea cărților sfinte pe limba poporului, căci acesta a fost mijlocul cel mai eficace pentru răspândirea nouilor învățături. La noi, Sașii, căutând să câștige sufletele Românilor pentru luteranism, au lăsat să se tipărească un catehism românesc, la 1544, care ne-a rămas numai într'o copie manuscris. Cu aceleași scopuri de propagandă, dar pe urmă și ca mijloc de bun câștig, Hans Benckner, judele Brașovului, începù o serie de tipărituri românești, cu ajutorul Diaconului Coresi, un cărturar refugiat din Muntenia. Un evanghelar și Apostol văzură lumina tiparului în românește. Dar din teascurile brașovene au ieșit și cărți slavonești: evanghelar, octoih, sbornic; psaltiri slavonești și slavo-românească. Acestea se vindeau în principatele vecine, prin urmare nu mai serveau scopuri de propagandă reformatorică, ci urmăreau numai câștigul negustoresc. Un alt părtinitor al traducerilor românești a fost calvinul Nicolae Forro, cu al cărui sprijin material s'a tradus ungurește o carte de rugăciuni și o Cazanie.

Coresi a folosit vechile manuscrise, tâlmăcite de husiți, îndreptându-le, după graiul său muntean și limbii literare române, care este identică cu dialectul muntean. După acest modest debut, limba românească a început să fie tot mai des întrebuințată în biserică, căci acum și ortodocșii trebuiau să se apere împotriva reformatorilor cu acelaș mijloc: luminarea credincioșilor, în graiul lor. Cu un cuvânt: Luteranii n'au putut abate pe Români dela legea lor strămoșească, dar, prin propaganda lor, le-au făcut un imens bine, îndemnându-i să folosească limba românească la tâlmăcirea cuvântului dumnezeesc.

Cu mult mai puternică și mai primejdioasă a fost acțiunea pe care principii calvini ai Ardealului au început-o în a doua jumătate a veacului al XVI-lea și au continuat-o, și cu mai multă energie, în cursul veacului următor. Propaganda calvină a urmărit, pe lângă ținta religioasă, și una politică. Incă pe timpul lui Petru Rareș, stăpânii Ardealului au observat ce primejdie reprezintă identitatea de limbă și lege a Românilor deaici cu cei de peste Munți. Convertind pe Românii ardeleni la calvinism, principii Ardealului sperau să pună o stavilă pornirii lor firești de a se unì cu frații lor, Muntenii și Moldovenii. Și e sigur că dacă Românii nu s'ar fi substras influenței calvine, Unirea cea mare de mai târziu ar fi aflat puțin element românesc în Ardeal, dacă nu cumva acela s'ar fi stins cu totul.

Factorii cari au împiedicat catastrofa cu care amenință neamul nostru propaganda calvină întreprinsă de principii Ardealului, au fost feluriți. E incontestabil că firea conservativă a țăranilor noștri i-a făcut puțin accesibili nouilor curente religioase, dar acest instinct sănătos, n'ar fi fost destul de tare, ca să poată rezistà până în sfârșit. El a fost susținut și fortificat de puternica organizație bisericească, pe care au dat-o Românilor ardeleni Domnii Țărilor Românești. Ce-ar fi fost dacă în fruntea bisericii românești ar fi ajuns superintendenți numiți și atârnători numai de capul Statului, în locul episcopilor unși de mitropoliții din Târgoviște ori Suceava? Așà însă, ofensiva calvină a găsit biserica românească din Ardeal în legătură organică și intimă cu cea din principate și tocmai deaceea opintirile ei, care au durat mai bine de un veac, au dat greș. Dar în lunga epocă a influenței calvine a mai survenit și măreața epopee a lui Mihaiu Viteazul, când în Ardealul ajuns sub stăpânirea românească, s'a făcut un nou și hotărîtor pas în desvoltarea bisericii noastre: înființarea mitropoliei Ardealului.

Principii calvini ai Ardealului, voind să impună Românilor credința lor, au început să numească « superintendenți » în fruntea bisericilor românești. Așà aflăm pe un Gheorghe de Sângeorz « episcop și superintendent al bisericilor românești », pe care însă Românii nu vreau să-l asculte, deși stăpânirea îi amenință cu cele mai grele pedepse. La 1569, aflăm că succesorul lui Gheorghe erà un Paul Tordassi, căruia principele se văzù nevoit să-i dea o gardă personală care să-l apere de furia credincioșilor. Când pe tronul Ardealului se urcă catolicul Ștefan Bathory, Românii avură o soartă mai bună, căci acest viteaz Domn, ajuns mai târziu rege al Poloniei, nu mai întrebuință mijloace violente, pentru convertirea strămoșilor noștri la legea calvină, care nu erà a lui. Se mulțumì a da lui Paul Tordassi și urmașului acestuia, Mihail Tordassi, libertatea de a predicà printre Români. Mai mult, la 1571, Ștefan Bathory întărește, pe seama Românilor, un vlădică de rit grecesc, în persoana « învățatului și cinstitului călugăr », Eftimie, cronicarul preamăritor în slavonește al lui Alexandru

Lăpușneanu, ca să poată predică cuvântul Domnului în toată țara Ardealului. Când Eftimie se întoarce dela Ipek, uns de vlădică de către Mitropolitul Macarie, i se dau toate atribuțiile jurisdicției canonice, în întreg cuprinsul Ardealului, asupra credincioșilor de rit răsăritean.

La doi ani însă, Eftimie, merge, după cât se pare, iarăș în Moldova unde a fost chemat de Ioan Vodă cel Cumplit. In locul lui, Ștefan Bathory numì pe *Cristophor* vlădică al Românilor. După căderea lui Ioan Vodă cel Cumplit, Eftimie se reîntoarse în Ardeal, unde e numit episcop de Vad. Aici păstorì până la moarte (1576). In scaunul de Vad avù urmaș pe Spiridon. La moartea lui Cristophor, întâmplată în 1579, dieta ardeleană dela Turda a adus următoarea importantă hotărîre: «Preoții români să-și aleagă episcop român pe cine vor voì, fiindcă episcopul lor de până acum a murit, iar principele va întări pe cel ales de ei». Soborul întrunit spre acest scop a ales pe Ghenadie, care fu uns de Mitropolitul din Târgoviște. El locuià într'o casă, în afară de zidurile cetății Alba Iulia. Antonio Possevino spune la 1584 că Românii aveau un Mitropolit la Alba Iulia. Acesta nu poate fi decât Ghenadie, care purtà, poate, acest titlu, ca unul care aveà o eparhie cu mult mai întinsă decât ceilalți vlădici adevărați în acest timp.

Intemeietorul Mitropoliei Românilor din Ardeal a fost Mihaiu Viteazul.

Cât privește istoria politică a Transilvaniei, la care neamul românesc nu luă parte, avem puține de spus.

In anul 1571 a murit prințul Ioan Sigismund, despre care a rămas semnat că știa românește. E interesant că la tronul devenit vacant a aspirat și un Român renegat — un al doilea Mailat — numit Gașpar Becheș. Când văzù că partidul său a rămas în minoritate față de Ștefan Bathory de Somlo, omul Turcilor, Becheș se închise în cetatea Făgărașului, care fu luată sub asediu. El scăpă însă la Maximilian, patronul său. De aici se întoarse în secret cu ajutor armat, dar Bathory îl bătù în lupta dela Sf. Paul. După o pribegie îndelungată revenì și se împăcă cu Ștefan Bathory, în a cărui slujbă a trăit până la moarte. Făcuse chiar planul să ajungă Domn al Țărilor românești. După ce Ștefan Bathory fu ales rege al Poloniei, tronul revenì fratelui său Cristofor Bathory, dar acesta, când simțì că i se apropie sfârșitul, isbutì să facă să fie ales fiul său Sigismund Bathory, în vârstă de 8 ani. Acesta domneà în Ardeal, când apuneà veacul al XVI-lea (1581—1599).

Să aruncăm o privire peste situația Românilor din nordul Dunării la acest sfârșit de veac.

Principatele românești, Muntenia și Moldova, obosite de luptele purtate cu Turcii în jumătatea a doua a veacului al XVI-lea, au pornit pe povârnișul decadenței, la sfârșitul căreia — nu prea departe — se întrevedeà pierderea neatârnării și prefacerea lor în raiale turcești.

In Ardeal, Românii, după ce au fost despuiați de libertăți și de clasa lor conducătoare, erau, tot mai tare, amenințați să li se răpească credința strămoșească și, odată cu ea, ființa lor etnică.

Atunci apărù pe scena istoriei unul dintre cei mai mari eroi ai neamului nostru, Mihaiu Viteazul, care nu numai că a mântuit cele două principate de robia turcească, dar a și înfăptuit, pentru scurtă vreme, unirea celor 3 țări surori: Muntenia, Moldova și Ardealul.

IX. EPOCA LUI MIHAIU VITEAZUL

Când se părea că neatârnarea țărilor românești a apus cu desăvârșire, când nimeni nu se gândeà să înfrunte atotputernicia Turcilor, cari schimbau domnii după bunul lor plac, ca pe niște simpli begi, pe tronul țării Românești se urcă fiul lui Pătrașcu cel Bun, Mihaiu Viteazul, care, cu sabia lui vitează i-a pus capăt prăbușirii neamului nostru (1593).

In vremea aceea, principele Ardealului, Sigismund Bathory, un tânăr înzestrat cu însușiri alese, dar cu o fire nestatornică, rupând cu politica turco-filă a înaintașilor săi, în 1592, făcuse alianță cu Rudolf, regele ungar și împărat german, și începuse împreună cu el războiul de 15 ani împotriva Turcilor.

Mihaiu intră, alăturea cu Aron Tiranul din Moldova, în această alianță creștină împotriva Necredincioșilor, deși în înțelesul tratatului încheiat domnii români recunoscură suzeranitatea apăsătoare a îngâmfatului Principe ardelean. Războiul Românilor începù cu o răscoală în care cămătarii turci, cari adunau birurile, fură chemați într'o casă și bătuți cu tunurile. Urmă atacul îndreptat împotriva fortărețelor din stânga Dunării, care însă nu putură fi cucerite, în lipsa mijloacelor de

asediu. Trupele turcești trimise în pripă din dreapta Dunării și oardele tătare întoarse de pe câmpul de luptă din Ungaria, au fost spulberate de Mihaiu. In vara anului 1595, o mare oaste turcească sub conducerea lui Sinan Pașa, trecù Dunărea, ca să pedepsească îndrăsneala ghiaurului care a cutezat să-și ridice capul împotriva Marelui Padișah. La Călugăreni, Mihaiu Viteazul, cu marele său geniu militar și cu vitejia-i personală, pricinuì Turcilor mari pierderi, dar fu nevoit să se retragă cu oastea lui mult inferioară ca număr. Bucureștii și Târgoviștea căzură în mâinile Păgânilor, iar Mihaiu se retrase în Munți la Cetatea lui Negru Vodă. Aici, numai, primì vestea îmbucurătoare că Sigismund Bathory se apropie cu ajutoare ardelene și cu o trupă toscană de meșteri în asedierea cetăților. Turcii nu așteptară atacul Creștinilor, ci se retraseră spre Giurgiu, unde au suferit o grea și rușinoasă înfrângere.

Țara românească scăpă de jugul rușinos al Necredincioșilor, astfel că marele ei voevod putù să-și îndrepteze privirile spre nord când aici se întâmplară lucruri, care cereau amestecul lui.

In Moldova, Sigismund Bathory înlocuise pe Aron Tiranul cu Ștefan Răzvan, iar acesta fu alungat de Zamoiski, cancelarul Poloniei, care ajută la domnie pe Ieremia Movilă, dușmanul de moarte al lui Mihaiu Viteazul.

După biruințele strălucite ale anului 1595, se păreà că se deschide o eră de pace în țările nord-dunărene, căci Sigismund Bathory trebuì să renunțe la pretențiile sale de suzeranitate asupra celor două principate. Interesele comune de apărare în contra Turcilor au făcut pe voevodul Țării Românești să păstreze legături prietenești cu principele Sigismund Bathory. La sfârșitul anului 1596, Mihaiu Viteazul făcù o vizită vecinului său dela nord, în Alba Iulia, unde i s'a făcut o primire grandioasă. In 6 Ianuarie 1597 se întoarse acasă, după ce primise daruri prețioase și, ca refugiu, două sate, Buia și Șona. Tot cu acest prilej, voevodul nostru a clădit, cu învoirea lui Sigismund, pentru Mitropolitul Ioan (de Prislop), o mânăstire, pe o colină aproape de cetate.

Dar această pace fu curând tulburată, când Sigismund abdică de două ori la tronul Ardealului, întâiu în favorul Imperialilor cari nu se arătară în stare să ia țara în stăpânirea lor, iar a doua oară în folosul vărului său, cardinalul Andreiu Bathory, care fusese crescut în Polonia. Mihaiu, care ar fi văzut bucuros de stăpân al Transilvaniei pe Impăratul creștin, ajunse acum într'o situație critică. Noul principe, care considerà Muntenia de vasală a sa, începù tratative cu Turcii, iar de altă parte Ieremia din Moldova sta la pândă, ca, la prilej binevenit, să smulgă Țara Românească pe seama fratelui său, Simion Movilă. Inconjurat din toate părțile de dușmani, viteazul domn vedeà primejduite nu numai roadele jertfelor din 1595, ci însuș tronul său. Numai o lovitură fulgerătoare puteà frânge cercul de fier, ce-l strângeà din toate părțile.

Cucerirea Ardealului. La sfârșitul lui Octomvrie 1599, două armate muntene pătrunseră în Transilvania. Una sub conducerea lui Baba Novac înaintă spre nord, prin Pasul Turnului Roșu, iar cealaltă, având în frunte pe Domnul însuș, trecù prin Țara Bârsei și Făgărașului; ambele se unirà spre sud de Sibiu. Aici venì să-l întâmpine Andreiu Bathory, cu oastea sa adunată în grabă, la Șelimbăr (Schellenberg). Dăm scrisoarea lui Mihaiu despre această luptă, fiindcă este un prețios document și privitor la intențiile pe care le-a avut cucerind Ardealul. Iată ce scrie el Impăratului Rudolf:

« Și-a răsbunat în sfârșit odată Măria Ta jicnirile de atâtea ori aduse, nu știu de Ardeleni sau de Craii lor, Măriei Tale, și întregii Case de Austria, prin mine la 28 ale lunii trecute, cu sabia. Căci cardinalul Bathory mi-a ieșit înainte la pădurile Sibiului în câmp cu toate staturile țării, mai ales cu oaste de strânsură și țărănească, neavând oaste cu plată. Și, pentrucă, după ce Prea luminatul domn nunțiu al Papei (Malaspina) a stăruit îndeajuns, și de prisos, pentru pace între cele două tabere gata de luptă, el n'a vrut cu nici un chip să plece din țară, deși erà prinț intrat fără drept, și să se deà în lături, dinaintea dreptului Măriei Tale, ci se lăudà că va cercà norocul cu armele. Ci eu, cu credință în Dumnezeu, cel mai mare răzbunător al călcării de jurământ, și răzimat pe dreptatea Măriei Tale, m'am luat la luptă cu el.

Și acela despoiat de toată tabăra lui, a fost pus pe fugă de mine, cu toată oastea lui, nu fără durerea sufletului meu pentru sângele vărsat dela câteva mii de creștini, căzuți de amândouă părțile. Astfel, la 1 Noemvrie, în ziua Tuturor Sfinților, am luat în stăpânire Bălgradul, scaunul Crailor Ardealului.

Acestea am voit să le dau de știre Măriei Tale, prin chiar ștafeta mea; celelalte le voiu face cunoscut Măriei Tale mai pe larg, cu supunere în curând, prin niște fruntași ai Ardealului și Țării Românești ». Secuii îi aduseră capul lui Andrei Bathory, pe care el îl înmormântă cu cinste, urmând sicriul cu capul descoperit și cu o lumânare aprinsă în mână.

In acele zile de toamnă târzie a anului 1559, în sufletele obidite ale Românilor iobagi din Ardeal a început să se strecoare o nouă rază de nădejde. Din nou flacările curiilor nemești incendiate se înălțară la cer. Amărăciunea grămădită în inimi căută din nou răzbunare.

Mihaiu Viteazul, răzimat pe această țărănime românească, care s'a grăbit să se alăture la frații săi învingători, ar fi putut întemeià aici în Ardeal o stăpânire statornică. Dar aceasta ar fi însemnat triumful unei idei, care aveà să răsară și să acționeze în viața popoarelor numai peste două veacuri. Noi nu trebuie să judecăm faptele marelui Domn decât cu măsura potrivită acelor vremi. Ar fi un mare anacronism dacă am așteptà dela el să sfarme lanțurile feudalismului ungar, să libereze pe Românii iobagi făcând din ei un neam liber, alcătuitor de Stat. A făcut mult bine pentru ei cât a stăpânit în Ardeal, dar guvernarea acestei țări nu și-o puteà, de sigur, închipuì, decât prin factorii constituționali, prin care se făceà și mai înainte: prin națiunile privilegiate: Nobilii unguri, Secui și Sași.

Secuii au fost ușor câștigați pentru noua stare de lucruri. Ei au luptat, chiar, sub steagurile lui Mihaiu, fiindcă dela el așteptau restaurarea privilegiilor lor călcate în picioare de Bathorești. Sașii, deși nu-l iubeau, erau gata să-l urmeze, atâta vreme cât el nu voià să fie mai mult decât ce spuneà: « consilier general, reprezentant al Impăratului în Transilvania și comandantul general al comitatelor exterioare ». Mihaiu puteà contà pe Sași, câtă vreme se bucurà de sprijinul Impăratului de neam german, ca și ei, și până când nu se atingeà de autonomia lor seculară. Elementul cel mai nestabil îl formau nobilii, cari urau din tot sufletul pe Valahul căruia s'au supus de nevoie, gata să se ridice împotriva lui la cel dintâiu prilej prielnic.

Voevodul nostru, cu sufletul lui drept și cinstit, crezù că-i poate câștigà și pe aceștia printr'o politică înțeleaptă de conciliație. El reunì în jurul său, drept consilieri, pe cei mai de frunte magnați ai țării. Dimitrie Muragy devenì cancelariul său, iar pe Moise Szekely îl numì « gheneralis ». Un Ștefan Csaky, un Gaspar Kronis, au făcut parte din consiliul domnesc, având dela Voevod însărcinări importante. Astfel, temeliile pe care s'a așezat stăpânirea lui Mihaiu Viteazul în Transilvania, au fost șubrede și deaceea a și fost răsturnată la cea dintâiu suflare a unui vânt dușmănos. Dar catastrofa ar fi putut fi evitată, dacă încrederea atât de desăvârșită și caldă a lui Mihaiu pusă în Imperiali, n'ar fi fost înșelată în chipul cel mai perfid. Impăratul Rudolf s'a bucurat, când a primit vestea că frumoasa țară a Ardealului a fost smulsă din mâna slabănogilor Bathorești, dar acum s'ar fi bucurat și mai mult dacă Mihaiu, mulțumindu-se cu o mică răsplată, s'ar fi retras peste munți în țara sa de baștină, fiindcă nu aveà nici o încredere într'însul, bănuindu-l că vrea să stăpânească aici neatârnat. Deaceea Imperialii au tot tărăgănat lucrurile, nu l-au recunoscut și nici nu i-au trimis ajutorul de bani și oaste, pe care l-a cerut necontenit.

Dușmănit de toată lumea, fără nici un sprijin din afară, Mihaiu Viteazul, în chip fatal, trebuià să cadă. Istoria scurtei lui stăpâniri în Ardeal se deapănă în trei fire: 1. tratativele interminabile cu Imperialii, pentru recunoașterea lui de Domn al Ardealului și regularea situației lui de vasal față de împărați; 2. complotul nobilimii ardelene cu scopul de a-l răsturnà și 3. reformele și îmbunătățirile pe care le-a făcut Mihaiu, în special pe seama Românilor ardeleni, la care se mai adaugă și episodul glorios al cuceririi Moldovei.

După intrarea triumfală a lui Mihaiu în Alba Iulia, Secuii îi aduseră capul nefericitului Andreiu Bathory, pe care el lăsă să-l îngroape cu cinste, urmând sicriul după obiceiul românesc, cu capul descoperit și cu o lumânare aprinsă în mână.

Mihaiu Viteazul trimise, îndată după cucerirea Ardealului, o solie la Impăratul, prin care expune dificultățile în care se află, și cere o hotărîre grabnică. Curtea din Viena însă nu știà ce să facă; sfetnicii propuneau fel de fel de planuri, care toate concludau într'acolo, ca să se poată asigurà posesiunea Ardealului pe seama împăratului, înlăturându-se Valahul incomod, pe neobservate. Incepù o serie de tratative fără de sfârșit, căci Curtea din Viena, bănuitoare și lentă, voià un singur lucru: să temporizeze, sperând că vremea va aduce ceeace nu erà în stare să ajungă cu pro-

priile ei puteri. Condițiile oferite de împăratul fură primite fără zăbavă de Mihaiu, care, nepricepând limba plină de viclenii a diplomației austriace, credeà că prin acelea a fost recunoscut stăpân al Ardealului cucerit, în calitate de vasal imperial. Mihaiu mai cereà Hustul, Șimleul, Baia-Mare și Oradea-Mare cu ținuturile lor, apoi o gardă de 2000 călăreți maghiari și 400 Nemți și 50 artileriști plătiți de camera imperială din Viena. Subsidiile cerute nu mai soseau, și în aceeaș vreme Sigismund Bathory, refugiat în Polonia, pregăteà, în înțelegere cu Ieremia Movilă, un atac împotriva celor două țări ale lui Mihaiu. Negocierile continuară, fiindcă Rudolf află de bine să poarte cu vorbe înșelătoare pe Voevod, pe care mai bucuros l-ar fi alungat din Ardeal, dacă nu s'ar fi temut de el. Comisarii imperiali trimiși să trateze cu Mihaiu, aveau instrucții secrete să tot amâie soluția definitivă și, în vremea aceea, în ascuns să-i supravegheze toate vorbele și mișcările. In sfârșit sosì vestea că Impăratul a dat puteri depline pentru încheierea acordului definitiv cu Mihaiu unui diplomat isteț, Doctorul Pezzen. Oricât ardeà Domnul de dorința să dea față cu acest reprezentant al Impăratului, el nu putù așteptà sosirea lui, fiindcă trebuià să treacă în Moldova spre a prevenì pe dușmani.

La începutul lui Maiu, în fruntea unei oști de Munteni și Secui, Mihaiu Viteazul trecù în Moldova, bătù puținele trupe ale lui Ieremia Movilă, care se închise în Cetatea Hotinului. Adună apoi sfatul boierilor la Iași și puse ca locțiitor pe nepotul său, Marcu Vodă, având ca sfetnici pe Banul Udrea, Vistierul Andronic Cantacuzino, Sava Armașul și Negrea Spătarul. La sfârșitul lui Iunie se întoarse în Ardeal unde îl așteptà plenipotențiarul Impăratului, Doctorul Pezzen.

Unirea celor trei țări românești erà înfăptuită, dar, spre nefericirea neamului nostru, numai pentru puțină vreme.

Și așà, urmările acestei stăpâniri glorioase au rămas neșterse în viața Românilor ardeleni.

Am spus că Mihaiu Viteazul a guvernat Țara Ardealului cu ajutorul factorilor constituționali deatunci.

Dar deși elementul românesc nu luà parte la conducerea politică a țării, totuș el a avut un rol important în administrația și apărarea militară a aceleia. La locuri de încredere, în fruntea fortărețelor, ca pârcălabi cari aveau și rosturi administrative, aflăm Români. In Chioar stăteà Aga Leca, care aveà sub ascultarea sa ținutul întins al cetății. Pârcălabul Făgărașului erà Stolnicul Badea Grădișteanul, un Muntean, având de subcăpitan pe Ardeleanul Fărcaș. Comandantul Gurghiului erà Petru Fecior, al Cojocnei căpitanul Mihai. Chiar și pârcălabul capitalei, al Bălgradului, erà un Român, Gheorghe Pitarul. Veniturile Ardealului erau administrate de Vistiernicul Stoica. Ne-a rămas un inventar al acestor venituri, redactat în românește, cu interesanți termeni administrativi și financiari.

Dar marele Domn a săvârșit o operă nepieritoare pe tărâm bisericesc. Intemeierea mitropoliei românești de Alba Iulia este legată de numele lui. La Vad aflăm un episcop, probabil numit tot de el, cu numele de: Ioan Cernea, iar în Maramureșul rutean la Muncaciu, Mihai înlocuì pe Rusul Petroniu cu Sergie, dela mânăstirea Tismana. Poate că tot de el a fost numit și episcopul Sava, pe care-l întâlnim, între 1607—1608, la Lipova, în Banat.

Astfel viteazul Domn, puse organizației bisericești a Românilor din Ardeal temelii trainice, pe care nu le-au putut distruge grelele încercări, aduse de veacul al XVII-lea. Dieta ardeleană, din 20 Iunie 1600, scoase pe preoții români din șerbie, scutindu-i dela lucrurile servile, pe care le făceau iobagii pe seama domnilor de pământ.

Astfel se pregătià ridicarea elementului românesc din Ardeal, când totul se prăbuși odată cu căderea Eroului.

Inimosul Domn, întorcându-se în Ardeal, nu se dete odihnei, ci începù a se ocupà cu planul de a smulge din mâinile Turcilor cetățile bănățene: Lipova, Inăul, Timișoara și Oradea-Mare. El nici nu bănuià că Ungurii complotează împotriva lui având înțelegere cu Sigismund Bathory din Polonia. Când Mihaiu Viteazul dete poruncă nobililor să se adune la Sebeșul săsesc, ei își concentrară forțele la Turda, de unde nu peste mult, și-au dat gândurile pe față. Soarta voevodului fu însă decisă din altă parte. Generalul împărătesc din nordul Ungariei, Gheorghe Basta, pe care Mihaiu îl jignise în 1599, oprindu-l să intre în Ardeal, acum, cu toate că primise dela Impăratul poruncă să meargă în ajutorul voevodului, el dete mâna cu nobilii împotriva aceluia.

Când Mihaiu simți că e amenințat să fie prins între două focuri, își alese la Mirislău o poziție puternică, ca și la Călugăreni, de unde nu-l puteà mișcà nici un inamic cu mult superior. Basta, unit cu nobilii răsculați observă, dela început acest lucru, deaceea recurse la o isteață stratagemă: se prefăcù, după întâile ciocniri, că nu poate rezistà și se retrase. Atunci Mihaiu, cuprins de furie a exclamat: « Unde fuge câinele de Italian? Nu știe că-l ajung eu oriunde? » Și începù urmărirea, cu mânie și în neorânduială. Dar Basta își oprì armata fără de veste și într'o luptă aprigă, zdrobì cu desăvârșire trupele lui Mihaiu. Când văzù că totul e pierdut, Mihaiu luă steagul său de pe suliță și-l ascunse în sân. Rupse apoi rândurile Valonilor care-l înconjurau și trecù Mureșul înnot cu calul său iubit, pe care apoi sărutându-l pe frunte îl lăsă slobod. 18.000 din vitejii lui căzură sub loviturile dușmane, ori își aflară moartea în undele Mureșului.

Necredința și trădarea triumfară la Mirislău, pe deplin, în 18 Septemvrie 1600.

Mihaiu Viteazul primì în curând știrea că Zamoiski cancelarul Poloniei a cuprins Moldova și a intrat, împreună cu Ieremia Movilă, în Muntenia, al cărei tron erà să fie ocupat de fratele acestuia din urmă, de Simeon. Viteazul voevod, după pierderea Ardealului și a Moldovei, încercă să mântuiască cel puțin moștenirea părintească. Lăsă familia ca ostatecă în mâinile lui Basta, iar el trecù Munții, ca să ia lupta cu Polonii și Moldovenii. Ca un leu se luptă el cu forțe neasemuit inferioare împotriva dușmanilor săi numeroși, conduși de unul dintre cei mai mari generali ai vremii, de Cancelarul Zamoiski. Trebuì să fugă, urmărit de cavaleria inamică. Totul erà pierdut, stăpânul celor trei țări românești erà acum un fugar pe pământ străin.

Sufletul său drept și cinstit, în marea nenorocire ce l-a lovit, fără nici o vină, își întoarse nădejdea spre acela, pe care l-a slujit cu credință nefățărită: către Impăratul.

Insoțit de 500 călăreți plecă din Muntenia, și pe la Lipova-Beiuș ajunse la Tisa, pe care o trecù la Tokai, îndreptându-se spre reședința împărătească. Se cunosc evenimentele petrecute la curtea din Viena și Praga. Imperialii, nesinceri și bănuitori ar fi « temporizat » din nou, dacă n'ar fi primit din Ardeal o veste foarte neplăcută. Nobilii unguri s'au dovedit mai vicleni decât Basta, căci după ce s'au folosit de el și de armata lui la alungarea lui Mihaiu Viteazul, acum îl invitară să părăsească țara, căci la tronul ei fu rechemat, din nou, Sigismund Bathory.

Imperialii iarăș aveau nevoie de sabia vitează a Domnului român, îi făcură o primire strălucită la Curte și, împăcându-l cu Gheorghe Basta, îi dară bani și trupe, ca să meargă împreună și să alunge de pe tronul Ardealului pe nevrednicul Sigismund Bathory.

Inainte de ce am trece la peripețiile acestei expediții, reproducem o parte din memoriul descoperit de curând, prin care eroul dela Călugăreni povestește cu sinceritate și modestie, faptele glorioase, pe care le-a săvârșit și întâmplările tragice prin care a trecut până la această dată.

Incepem cu pasagiul care vorbește despre lupta dela Mirislău:

«... însă a treia zi se năpustiră pe mine Ardelenii, Nemții, Ungurii și Basta, pe cari eu îi așteptam într'ajutor contra vrăjmașilor Măriei Sale Impăratului. Acuma oricine poate vedeà prin ce trădare m'au rușinat și m'au păgubit înaintea Măriei Sale Impăratului și a toată creștinătatea. Atunci eu, văzând că lucrurile fiind spre un sfârșit rău, mă retrăsei cu aceà puțină călărime ce o aveam și plecai spre Făgăraș și văzând toată țara sculată asupra mea mă gândii că se face din porunca Măriei Sale Impăratul. Iar după ce mă alungară, vreo 900 de Secui, ascunși în niște cotețe, fură chemați cu jurământ de credință și ieșind, după ce-i despoiară, fură tăiați în bucăți cu toții, fără a lăsà pe vreunul în viață; pe urmă am venit în Alba Iulia, unde pe toți Italienii, Grecii, Românii, Sârbii, cu familiile lor, până la pruncii de țâță pe toți, îi trecură prin ascuțisul săbiei și se duseră la spitale, unde făcură acelaș lucru, și în biserica mea pe care o clădisem mai înainte, au intrat și au desgropat oasele lui Aron-Vodă, care de atâta timp erà înmormântat și ale altor boieri de ai mei și le-au svârlit afară; așà neomenire n'au făcut nici păgânii. Când am ajuns la Făgăraș m'am întâlnit cu oamenii mei cari veneau din Moldova, cei mai de aproape, și ne-am înțeles să mă răzbun de rușinea suferită, fiind gata fiecare a murì pentru mine. I-am îndemnat să se liniștească nefiind cuvenit să mergem noi asupra Domnului meu și atunci m'am ridicat din Făgăraș și m'am dus sub munții Brașovului, de unde am trimis soli la Gheorghe Basta ca să aflu cauza celor întâmplate, iar Basta îmi trimise pe Sebastian Sicholi și Micleus Vihes cari cerură ca din nou să

jur și să le dau pe fiul meu spre a-l trimite la Măria Sa și îmi aduseră scrisori de jurăminte, pe care le am încă astăzi.

Mai voiau ca eu să le trimit soția cu toată familia și vistieria mea, ceeace nu întârziai s'o fac, și astfel îmi trimisei toate lucrurile în mâinile lui Giorgio B., știindu-l omul Măriei Sale, iar după ce ne jurasem și le trimisesem familia mea ca ostatecă, mă rugai de ei să-mi dea ajutor ca să pot face față dușmanului. Mi s'a promis și mi-au trimis pe acel trădator, Moise Secuiul, care a venit și a dat buzna pe oamenii mei și i-a tăiat. După aceea am trimis mulți dintr'ai mei la Gheorghe Basta, înștiințându-l despre multele lucruri care erau în mâinile lui Moise, care nu le lăsà să treacă, reținându-le pe toate.

După aceea intrând eu în Țara Românească mă văzui înconjurat din toate părțile de dușmani; de o parte Polonii, Moldovenii și Tătarii, de alta Turcii, de cari erà plină țara; și cu ei mă lovii de vreo câteva ori. La urmă, văzând că nu pot oprì atâția dușmani, trimisei toată artileria mea la Moise Secuiul ca s'o dea lui Gheorghe Basta, care însă în mod volnic o dădù în mâinile dușmanului. Apoi, în sfârșit, slobozii pe ostașii mei, ne mai având cu ce să-i țiu, și alesei pentru mine numai 10 mii de călăreți și plecai cu ei spre Țara Românească de jos și mă dusei până la Dunăre, unde îl găsii pe sangeacul Vidinului cu 4 mii de Turci, întorcându-se cu mulți robi și vite ca să-i treacă în Turcia și după ce am ajuns aproape de el, mai curând dorind moartea decât învingerea, a vrut Dumnezeu să-i tai pe toți în bucăți și să nu scape nici unul; și a căzut și sangiacul, al cărui steag îl dusei cu mine la Impăratul. Și după ce am făcut acest ultim serviciu creștinătății, am plecat să viu la picioarele Măriei Sale, trecând prin Ardeal și astfel din mila lui Dumnezeu am intrat în țara Măriei Sale, cu vreo 7 mii de călăreți.

Acuma oricine poate vedeà câtă muncă și osteneală am îndurat 7 ani dearândul și câtă slujbă am făcut creștinătății, căci am luat dela Turci 100 de tunuri și am ocârmuit 3 țări: Țara Românească, Transilvania și Moldova și le-am supus Măriei Sale Impăratului, 200 mii de oameni de luptă, pedeștri sau călări, cu cari am fost totdeauna gata să slujesc Măriei Sale. Acumà am ajuns la acest sfârșit, pierzând tot ce câștigasem din zilele tinereței până la bătrânețe, și țări și averi și soție și copii; și dacă le-aș fi pierdut din cauza dușmanilor, și dacă mi-ar fi fost luate de dușman, nu m'ar dureà atâta cât mă doare, fiindcă au fost făptuite de aceia dela cari nădăjduiam și așteptăm ajutor și razim; dar Dumnezeu le vede. In vremea aceasta oricine poate vedeà că n'am cruțat nici cheltueli nici osteneală, nici sânge, nici propria-mi viață, ci am purtat răsboiul foarte mult timp, cu sabia în mână însumi, fără ca să am nici fortărețe, nici castele, nici orașe, nici cel puțin o casă de piatră, unde să mă retrag, ci abià una singură pentru locuință. Și fiind eu din acele țări îndepărtate și necunoscute, nu am pregetat să mă alătur cu puterile mele și cu cheltueli enorme la creștinătate și nu am fost cunoscut de nimeni și nici nu le-am făcut îndemnat de cineva, ci spre a căpătà și eu un loc și un nume în creștinătate am părăsit toate prieteniile ce le aveam.

Astfel rog toată creștinătatea să-mi stea într'ajutor, căci am pierdut tot, și țări și averi și soție și copilași, și în sfârșit tot ce avusesem pe lume».

Mihaiu se împăcă cu Basta la Cașovia. Deaici plecară spre Ardeal. Mihai aveà o oștire de 10.000 oameni, alcătuită din Cazaci de Podolia, haiduci, 600 moldoveni și puțini sârbi. Munteni nu erau aproape de loc. Sigismund dispuneà de o armată mai puternică, în care se aflau 10.000 lănceri poloni și 16.000 curteni moldoveni.

Lupta se dete în 3 August 1601, la Goroslău. Până la 5 d. m. erà nedecisă. Atunci Ungurii, izbiți din nou cu putere, fură înfrânți și puși pe fugă. Retragerea lor a fost dezastruoasă, pierzând cele 53 tunuri, pe care le aveau.

Cei doi biruitori plecară apoi spre sud și se oprirà în câmpia Turzii, ca să facă planul operațiilor viitoare. Gheorghe Basta însă întocmì astfel lucrurile, ca să ajungă în conflict cu Domnul Român. Acesta se pregăteà să meargă la Făgăraș spre a-și liberà familia și a trece în Țara Românească. Atunci Basta trimise o ceată de Valoni și Unguri, ca să-l împiedece de a plecà, iar dacă s'ar opune, să sfârșească cu el. Soldații merseră la cortul lui Mihaiu și îi aduseră la cunoștință că e «prins» în numele lui Basta. Când Eroul puse mâna pe sabie să se apere, ucigașii tăbărîră asupra lui și-l omorîră, în 18 August 1601. Cadavrul fù aruncat pe stârvul unui cal. Mâini pioase luară capul și-l

duseră la Mânăstirea Dealului, unde se păstrează și astăzi, iar inscripția pusă cu acest prilej spune: că, cinstitul lui trup zace în câmpia Turzii, unde l-au ucis Nemții. « Și așà s'au plătit lui Mihaiu-Vodă slujbele ce au făcut Nemților ». Aceste vorbe ale marelui cronicar moldovean se potrivesc bine și neamului românesc din Ardeal, căci așà s'au plătit slujbele pe care le-a făcut el Habsburgilor, în toate timpurile.

Incă după înfrângerea dela Mirislău, Ungurii porniră o goană sălbatică împotriva Românilor. S'a dat ordin ca toți Sârbii și Românii, cari au avut legături cu voevodul să fie uciși acolo, unde vor fi găsiți. Banul Mihalcea murì în închisoare, Baba Novac fu ars, împreună cu un preot, pe piața Clujului. Lui Seleștei i-au rupt mâinile și picioarele. Aceeaș soartă o avù și Armașul Sava. N'am puteà spune că întreg poporul românesc din Ardeal a susținut pe Mihaiu, dar oligarhia maghiară voià ca toți și mai ales preoții să sufere acum pedeapsă pentru umilirea la care au fost supuși de « Valahul » urgisit.

Au hotărît să întrerupă orice legături între locuitorii Ardealului și cei din Țara Românească. Își va pierde capul acela care va mai trece frontiera. In special, nici un preot român din Principate nu va puteà venì în Transilvania, iar călugării cari umblă prin țară vor fi expulzați și cei cari voi fi aflați că calcă edictul, să fie prinși și uciși.

Așà credeau stăpânitorii Ardealului că vor șterge aici amintirea lui Mihaiu Viteazul, al cărui trup l-au batjocorit într'un chip atât de barbar. Dar faptele lui glorioase și binefacerile cu cari răsplătise el pe cei ce l-au slujit cu credință i-au făcut numele neuitat chiar și înaintea străinilor. Cum ar fi putut să-l uite nenorocitul său neam din Transilvania, în care el trezise, o clipă, nădejdea scăpării din lanțurile robiei seculare? Alăturea cu Ștefan cel Mare, biserica românească din Ardeal cinstește în Mihaiu-Vodă pe ctitorul, care prin întemeierea mitropoliei dela Bălgrad și prin asigurarea dependenței aceleia de scaunul din Târgoviște, a ridicat pentru neamul nostru o cetate puternică, în care a aflat scut și scăparea în vremile de grea restriște ce au urmat.

Radu Șerban. Dar oligarhia ungurească n'a izbutit să-și ducă la îndeplinire planul său de răsbunare și de cotropire a Românilor ardeleni, și din altă pricină. Providența divină a voit ca steagurile biruitoare ale Țării Românești să mai fâlfâie, încă și la zece ani după uciderea lui Mihaiu, prin văile și câmpiile Transilvaniei, în zilele domniei glorioase a lui Radu Șerban cel mai vrednic urmaș al Eroului dela Călugăreni.

Radu Șerban nu erà înzestrat cu geniul militar al gloriosului său înaintaș, deși a fost și el unul din marii căpitani ai timpului său. Erà om prevăzător și înțelept ocârmuitor. Domnia lui de zece ani este o pagină strălucită a istoriei muntenești, iar biruințele strălucite pe care le-a câștigat aici în Ardeal, ne dau dreptul să-l încadrăm cu mândrie în trecutul neamului nostru deaici.

Ales de Domn al Țării Românești, de boierii pribegi, încă în 1601, Radu Șerban, nu-și putù consolidà domnia decât la sfârșitul lui Septemvrie 1602, când câștigă strălucita biruință dela Teișani, cu ajutor dela imperiali, asupra lui Simion Movilă și a Hanului tătăresc, care-i venise în ajutor.

Peste un an, generalul împărătesc Basta, amenințat de Ungurii răsculați din Ardeal, cerù lui Radu Șerban să-și dovedească recunoștința pentru ajutorul dela Teișani.

In contra dominației urgisite a Imperialilor Ardelenii înscenară o răscoală sub conducerea lui Moise Székely, fostul « gheneralis » al lui Mihaiu Viteazul. Basta cu mercenarii săi rău plătiți fu nevoit să părăsească Ardealul, retrăgându-se în direcția Sătmarului, după ce trimisese o solie lui Radu Șerban, prin care-l rugà să-i vină într'ajutor. Moise Székely, după ce a luat în stăpânirea sa și capitala țării Clujul, s'a îndreptat spre sud, ca să cuprindă Sighișoara, Sibiul și Brașovul, căci pe zidurile lor puternice mai fluturau încă steagul credinței față de Impăratul.

Atunci Domnul Țării Românești, deși Turcii îl amenințau dinspre miazăzi și deși Impăratul Rudolf nu-i trimisese subsidiile făgăduite, a hotărît să intervină ca să mântuiască pe aliații săi. Trimise înainte pe bătrânul căpitan Gheorghe Rat, cu 3.000 oameni, dându-i porunca să nu se lase în luptă cu inamicul, până ce nu va sosì și el cu grosul armatei. Armata aceasta ajunse în Țara Bârsei la 5 Iulie 1603. Atunci și Moise Székely plecă spre Țara Bârsei, trimițând o avangardă de 3.000 călăreți unguri și 500 tătari.

Căpitanii acestei trupe, Gheorghe Makó și Mihail Imecs, atacară, împotriva poruncilor primite, pe Gheorghe Rat, dar suferiră o rușinoasă înfrângere, aproape de satul Cristian. Intr'aceea

ajunse și Radu Șerban la Brașov, în 12 Iulie 1603. Moise Székely, care se află în Țara Bârsei de câteva zile, auzind despre sosirea Domnului muntean, își puse armata în linie de bătaie între Hălhui și Brașov. El înconjură întreagă oștirea cu zid de care legate între ele cu funii, având la dreapta pe Turcii și Tătarii lui Becteș Pașa, care din prevedere, rămase în câmp liber. In zorile zilei de 17 Iulie Radu Șerban plecă să atace pe dușman, în următoarea formație de luptă. Aripa dreaptă, condusă de Gheorghe Rat erà compusă din călăreți. In aripa stângă se află pedestrimea fraților Mârza, iar centrul cu cei 6.000 haiduci erà condus de Domnul însuș. Atacul întâiu îl întreprinse Radu cu haiducii săi. Când Moise Székely văzù pe dușman apropiindu-se, slobozì cele 50 tunuri ale sale, care prin zgomotul lor asurzitor, opriră, pentru o clipă, valurile năvălitoare. Dar, când observară că focul tunurilor este rău îndreptat, haiducii, având în frunte pe viteazul Deli Marcu, se aruncară asupra taberei de care a lui Moise Székely și, dărâmând îngrăditura, deschiseră căi largi spre interiorul ei. Inlăuntru încăerarea porni piept la piept. Multă vreme lupta a rămas nedecisă. Infine, oamenii lui Székely, văzând distrusă tabăra, în care-și puseseră nădejdea, și-au pierdut capul, căutând fiecare scăpare prin fugă. Muntenii începură a-i măcelarì « ca pe o turmă închisă într'o peșteră ». Sulițele lor lungi lucrau îngrozitor străbătând prin câte 2—3 corpuri deodată. Turcii o luară la fugă, fără să încerce a schimbà sorții luptei.

Moise Székely, văzând că totul e pierdut, se smulse din mijlocul prăpădului și o luă în goana calului, dar fu urmărit și împușcat de un soldat, iar Gheorghe Rat îi reteză capul cu sabia. Acesta fu sfârșitul bătrânului soldat, ca o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru chipul cum a trădat pe Mihaiu Viteazul. După biruință Radu Șerban se întoarse în țara sa, lăsând în Ardeal pe Gheorghe Rat, cu 2000 de ostași.

La începutul anului 1604, Basta plecă din fruntea Transilvaniei, care fu, după aceea, cârmuită de comisari imperiali. Dar nu peste mult, o nouă răscoală izbucnì în Ardeal și părțile ungurene, care mătură șubreda stăpânire imperială, înlocuind-o cu principatul reînviat al Ardealului, în frunte cu înțeleptul și viteazul Ștefan Bocskay (1605—1606). Radu Șerban, când s'a convins că Imperialii nici nu se pot gândì să schimbe noua stare de lucruri din Transilvania și că aici stăpânește un om pașnic, a căutat și a și izbutit să încheie cu Ștefan Bocskay un tratat de bună vecinătate, care a fost observat cu sfințenie. Dar Bocskay a murit în 1606, iar în Ardeal au izbucnit lupte pentru tron între Sigismund Rakoczy și Valentin Homonnai. Frânele guvernării au rămas puțin timp în mâinile slăbănoage ale celui dintâiu. După moartea lui Sigismund Rakoczy, staturile Ardealului au ales de principe pe Gavril Bathory (1608—1613). Erà un tânăr frumos, cu inteligență ageră, dar aveà și scăderi mari. Erà sensual peste măsură și îl stăpânià o ambiție fără margini. Visà să ajungă rege al Poloniei și să înființeze un mare regat, care să cuprindă Ardealul și cele două principate românești.

După ce a călcat în picioare autonomia Sașilor din Sibiu, care-l stingherià, a hotărît să înlăture din calea planurilor sale cea mai puternică piedecă: pe Radu Șerban. Pregătì totul în cea mai mare taină. In 29 Decemvrie 1610 plecă spre pasul Branului, ca să treacă în Muntenia. Radu Șerban ar fi căzut, de sigur, în mâinile dușmanului, dacă n'ar fi fost prevenit de prietenul său, Mihail Weiss, judele Brașovului. Abià apucă să fugă cu familia și comorile sale. Bathory a cucerit Muntenia și a început o dominație de jaf și orori, care întrec orice închipuire. Ungurii au întrecut în cruzimi și fărădelegi, chiar și pe cei mai sălbatici păgâni.

Când însă auzì că Turcii nu sunt aplecați să lase Muntenia în stăpânirea lui, Gavril Bathory se întoarse în Ardeal. Radu Șerban își reocupă tronul, revenind dela Constantin Movilă, Domnul Moldovei, de care-l legà o strânsă prietenie.

Viteazul Domn hotărî să pedepsească fără întârziere nelegiuirile lui Gavril Bathory. Acesta auzind de pregătirile voevodului muntean, grăbì dela Sibiu să atace cetatea Brașovului, despre care știà că are legături sincere de prietenie cu Țara Românească. Atunci Mihail Weiss, judele Brașovului, trimise o solie la Radu Șerban, cu rugămintea să grăbească în ajutorul cetății strâmtorate. Domnul român n'a uitat de binefăcătorii săi, cari l-au mântuit dela moarte sigură. Bathory, primind știre că munteanul vine în ajutorul Sașilor, se așeză la Prejmer. Trimise apoi trupe care să închidă trecătorile Branului și a Timișului. Dar Domnul muntean nu venì pe căile cunoscute, ci străbătù peste munții dintre cele două trecători, pe cărări umblate numai de păstori, având să lupte

cu piedici uriașe. Izbutì astfel să surprindă pe inamicul, ale cărui trupe erau împrăștiate ca să prade Țara Bârsei, pentrucă Brașovul își închisese porțile înaintea tiranului.

Cele două tabere se așezaseră față în față, pe câmpia ce se întinde între Brașov și Sf. Petru. Lupta și de astădată, fu începută de pedestrimea lui Radu, atacând aripa stângă a inamicului, care erà formată din Secui. Aceștia susținură cu bărbăție năvala, apoi trecură ei la contra-atac, cu atâta violență, încât retragerea Muntenilor fu prefăcută în fugă dezordonată, răpind cu sine și pe Radu. Acesta văzând debandada în șirurile armatei sale, crezù că totul e pierdut. Dete pinteni calului, neoprindu-se până în mijlocul Brașovului. Bathory erà convins că a câștigat victoria, și, deaceea, a strigat, plin de bucurie: « Dumnezeu a dat nouă biruința ». Dar în câteva clipe s'a schimbat situația. Ostașii lui Bathory, jefuind pe cei uciși, au părăsit rândurile, uitând de disciplină. Atunci cele două mii de călăreți poloni, ascunși în dosul morii de hârtie, au îndreptat un atac furios în flancul oștirii lui Bathory, căzând asupra ei ca un trăsnet din senin. Efectul fu fulgerător, căci dușmanul fu adus într'o confuzie completă. In acest moment critic, Radu observând limpede situația, înainte de ce Ungurii și-ar fi putut reface rândurile, buimăciți de lovitura Polonilor, adună o coloană puternică și atacă pe Secuii, cari un moment s'au crezut biruitori. Acum aceștia își pierdură capul și începură a strigà: « fugă cine poate ». Muntenii goniră pe dușmani, tăindu-i neîncetat. Bathory, cu coif fluturător și cu pene de vultur la umăr, abia-și mântuì viața cu fuga.

In ziua următoare, Duminecă, Radu Șerban și senatorii brașoveni ieșiră călări ca să vadă câmpul de bătaie. Erà acoperit de leșuri, iar lăncile Secuilor formau un imens pod de lemn. « Dumnezeu din cer a dat, pentrucă eu sunt prea slab pentru a săvârșì », zise Domnul Țării Românești. Cronicarul sas Sutoris, spune:

« Au fost adunate de pe hotarul Brașovului ca la 10.000 de căzuți. Și a fost lupta în acelaș loc unde s'a întâmplat și cu Moise Székely. »

Peste trupurile celor căzuți s'a ridicat o movilă pentru veșnică pomenire. A lăsat Șerban-Vodă să se pună acolo și o frumoasă cruce de lemn împodobită cu frumoase colori, pe care a lăsat să se taie în limba românească vorbe din care se puteà cetì foarte frumos tot ce s'a petrecut în aceà luptă; dar fu stricată de blestemații Secui. Radu Șerban, învingătorul dela Brașov nu s'a mai putut întoarce în țara sa, căci Turcii au fost pus în locu-i pe Radu Mihnea; luă deci drumul pribegiei și ajunse la Viena, unde și murì.

Cu această strălucită biruință se încheie epoca intervențiilor glorioase ale principilor români în afacerile Ardealului.

Soldații munteni ori moldoveni au mai trecut prin Transilvania, dar nu ca viteji conduși de voevozi neatârnați, cari veniau să decidă, cu sabia lor, soarta acestei țări, ci numai ca ostașii unor Domni slăbănogi, cari se grăbiau să împlinească poruncile Inaltei Porți. Vine veacul al XVII-lea, când peste Ardeal domnesc îndelungat principi puternici, cari nu mai sufăr amestecul vecinilor în țara lor, iar în Muntenia și Moldova decadența e tot mai mare, până se ajunge la epoca Fanarioților.

In astfel de împrejurări istoria Românilor ardeleni pierde mult din amploarea ei. Dacă în veacul al XIV-lea și XV-lea neamul nostru, întrebuințat ca un prețios element răsboinic, a săvârșit atâtea fapte măreție întru apărarea creștinătății, dacă în veacul al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea expansiunea Munteniei și Moldovei, prin cuceriri pe pământul Ardealului, alcătuește pagini luminoase în trecutul nostru, în timpurile ce urmează nu întâlnim nimic din toate acestea. Cadrele istoriei noastre se reduc numai la desvoltarea bisericii și a culturii românești, care, în aceste vremi, sunt nedespărțite. Poporului românesc din Ardeal, după ce aproape întreaga pătura sa conducătoare s'a înstrăinat, fiind politicește aservit cu desăvârșire, i-a rămas un singur tărâm, unde se puteà manifestà viața lui sufletească: biserica. Dar caracteristica secolului al XVII-lea o constitue tocmai încercările necontenite ale Calvinismului, ca religiune de Stat, de a câștigà sufletele strămoșilor noștri. Incercări de-a calvinizà pe Români, s'au mai făcut și în veacul anterior, însă cu mai puține mijloace și mai mică energie.

Din cele expuse rezultă că istoria Românilor ardeleni dela 1613, când pe tronul Ardealului se suì Gavril Bethlen, se confundă cu istoria bisericii românești, la care trebuie să alăturăm și istoria culturii noastre, care în acest veac a luat un avânt îmbucărător.

Iată de ce ne simțim îndreptățiți să zicem timpului de care ne vom ocupà în cele ce urmează: *Epoca luptelor pentru apărarea credinței strămoșești.*

X. EPOCA LUPTELOR PENTRU APĂRAREA CREDINȚEI STRĂMOȘEȘTI

Ardealul românesc în veacul al XVII-lea. In Ardeal, după uciderea lui Gavril Bathory (1613), a urmat Gavril Bethlen, cel mai mare principe, pe care l-a avut această țară și sub care și-a trăit epoca sa de aur. După suirea sa pe tron, Bethlen a restabilit pacea internă, pe care o turburase atât de tare, prin măsuri despotice și nechibzuite, înaintașul său, precum și relațiile normale cu Inalta Poartă. El a luat parte la războiul de 30 ani, aliindu-se cu dușmanii Habsburgilor. Prin păcile dela Nikolsburg (1622), Viena (1624) și dela Pojon (1626) a asigurat pe seama Ungurilor protestanți libertate religioasă, și pe seama întregului popor maghiar, libertăți constituționale. Gavril Bethlen a fost un cârmuitor luminat, și a creat în Ardeal multe mijloace pentru răspândirea culturii, care în timpul său a luat un mare avânt.

Pentru a puteà restabilì unitatea Ungariei sfâșiate și a o scoate de sub jugul turcesc, Bethlen făurià planuri mari: să unească sub sceptrul său Ardealul cu Muntenia și Moldova, întemeind, aici în centrul Europei, între Germani și Turci, o puternică Dacie de religie calvină. Din acest ansamblu al politicii sale externe se pot explicà și încercările de-a aduce pe Românii ardeleni la confesiunea calvină. Dar, cum se și puteà așteptà dela acest cârmuitor, înțelept el n'a folosit mijloace violente pentru convertirea Românilor la calvinism. Dimpotrivă, la început a căutat să câștige pe păstori. A făcut preoților români însemnate ușurări, scutindu-i de robota pe care o făceau alături cu iobagii și dându-le voie să se mute de pe o moșie pe alta. Românii aveau în acest timp trei episcopii: una, mai puțin organizată în Maramureș, vechea eparhie de Vad și cea dela Alba-Iulia, al cărei titular aveà atribuțiile de mitropolit al tuturor Românilor din Ardeal și părțile ungurene. Această unitate a organizației bisericești a Românilor ardeleni a fost restabilită, când Muntenia și Moldova nu mai rivalizau în ocrotirea bisericii ardelenești, fiind unite, oarecum, sub un singur sceptru: al lui Radu Mihnea, Domnul Moldovei, de care ascultà întru toate fiul său, voevodul Țării Românești.

In scaunul dela Bălgrad păstorià, dela 1624, Dosofteiu, care a venit din Moldova, unde a fost priorul mânăstirilor deacolo. Erà un preot pătruns de duhul adevăratei credințe răsăritene, dar situația sa a fost foarte grea, căci Principele îi poruncià să facă pe credincioșii săi calvini. In anul 1627, el ținù un sobor al preoților, în care, silit de stăpânire, a recomandat apropierea de calvinism, părăsind « superstițiile bisericii răsăritene », și folosirea cărților bisericești traduse în românește, în locul celor slavonești. Numai sfatul din urmă a fost ascultat, ceeace a adus un serviciu neprețuit culturii românești. Dosofteiu trebuì să-și părăsească scaunul, încă în acel an, fiindcă, de sigur, n'a fost aplicat să cedeze momelilor calvine. In locul lui, Bethlen a numit un nobil român, pe Gherghe de Brad, care în călugărie s'a numit Ghenadie, în nădejdea că va fi mai zelos, ca înaintașul său, întru calvinizarea Românilor. El a fost uns de către mitropolitul din Suceava.

Dar principele s'a convins, în curând, de adevărul pe care mai târziu, l-a exprimat atât de plastic Ștefan Katona Geleji, când a spus: « Intre preoții români nu se găsește nimeni care să poată fi înduplecat a-și schimbà credința strămoșească, în lucrurile de căpetenie, căci se tem; fiindcă pe un astfel de preot sau episcop poporul românesc nu l-ar primì și cine știe ce i s'ar întâmplà, dacă ar îndrăznì să meargă între Români ».

Bethlen însă nu erà omul care să se oprească în fața acestei piedeci. El cerù concursul celui mai înalt for al bisericii răsăritene. Scrie o epistolă patriarhului din Constantinopol, Ciril Lukaris, despre care se svonise că e înclinat spre calvinism, rugându-l să-i dea sprijinul la convertirea Românilor. Procedă cu multă diplomație asigurându-l că Turcii nu se vor supărà pentru acest lucru, fiind, înaintea lor, egale toate confesiunile creștine, iar principii calvini din Apus se vor bucurà de această faptă a lui. Chiar și cei vizați, adică Românii, vor profità mult pe urma calvinizării lor, căci ar aveà drept rezultat luminarea și ridicarea lor în cultură.

Răspunsul patriarhului, din care desprindem și conținutul scrisorii lui Bethlen, care s'a pierdut, e un document de mare preț pentru trecutul nostru. Iată ce spune:

« Pentru ca această schimbare (de credință) să se săvârșească fără sguduire, ar trebuì, înainte de toate, să se distrugă legăturile de sânge și iubire împrumutată, care, ce e drept în ascuns, leagă

în chipul cel mai strâns pe Românii din Ardeal cu cei din Muntenia și Moldova. O schimbare de credință la Românii ardeleni n'ar fi primită nicidecum de către voevozii vecini, ci e sigur că ei vor căutà să o împiedece, dacă nu cu armele, cel puțin prin aţâţări pe sub mână. Această mărturie a unui om luminat, care, a trăit mult timp printre Români, confirmă în mod strălucit, aceea ce-am accentuat, de mai multe ori: unitatea de credință și de aspirații a Românilor de pretutindeni, precum și faptul că păstrarea neamului nostru în Ardeal e a se mulțumì, în bună parte, fraților din cele două principate.

Ghenadie a păstorit până la 1640. Intr'aceea, unsprezece ani înainte murise Gavril Bethlen. După interimatul de un an al văduvei sale, Ecaterina de Brandenburg, a urmat pe tron Gheorghe Rákoczy cel Bătrân (1630—1648). Acesta a urmat înăuntru politica înaintașului său, iar în politica externă s'a arătat prevăzător și prudent. Către sfârșitul domniei, a fost nevoit să ia parte activă la războiul de 30 ani, și cu succes, căci prin pacea dela Linz a asigurat din nou libertatea constituțională și religioasă a Ungurilor. Fiul și urmașul său Gheorghe Rákoczy II, a părăsit calea predecesorilor săi și mânat de o ambiție necumpătată, a râvnit la tronul vacant al Poloniei, dar expediția întreprinsă în acest scop a avut un sfârșit catastrofal. Armata lui fu sdrobită de Tătari. Turcii invadară Ardealul și Rákoczy murì nu peste mult, în urma rănilor primite în lupta cu Turcii la Gilău (1660). Principii se schimbară unul după altul: Francisc Rhedey, Acatiu Barcsay, Ioan Kemény, până ce în sfârșit fu impus Mihail Apaffi (1662—1690).

In epoca Rákoțeștilor situația Românilor din Ardeal a rămas aceeaș. Pe lângă viața religioasă și organizația bisericească, de care vom vorbì mai la vale, trebuie să amintim despre faptele vitejești ale Românilor dela confiniile turcești. Să nu uităm apoi, că dacă armatele muntene și moldovene nu mai cutreeră câmpiile Ardealului, în schimb prin multe localități deaici trăiau numeroși pribegi din cele două principate, exercitând, în multe privințe, o influență puternică asupra vieții țăranilor noștri. Un Mateiu Basarab își găsì printre Românii ardeleni și bănățeni, viteji războinici, cu cari își câștigă tronul în 1633, pe care îl păstră într'o domnie glorioasă până la 1654, având de contimporan în Moldova pe Vasile Lupu (1634—1653). Cultura înfloritoare în cele două principate, din această epocă, și-a trimis razele sale binefăcătoare și în Ardeal, în special sub forma de numeroase cărți religioase românești, tipărite sub cei doi domni.

După moartea mitropolitului Ghenadie, calvinismul condus de energia superintendentului Ștefan Katona Geleji a socotit sosită vremea să dea asaltul hotărîtor asupra bisericii românești din Transilvania. Ajutat, din toate puterile, de către Gheorghe Rákoczy cel Bătrân, credeà să poată pune în scaunul dela Bălgrad o unealtă a sa. Soborul preoților și protopopilor români alese pe Ilie Iorest, Român ardelean, care, crescând la mânăstirea Putna, erà un bun și vestit caligraf. A adus deci în scaunul mitropolitan o credință ortodoxă curată, lipsită de orice erezie. Alegerea și întărirea din partea Principelui ardelean, nu poate fi explicată decât prin influența hotărîtorre a lui Vasile Lupu, Domnul Moldovei. Iorest, uns de mitropolitul din Târgoviște, în înțelesul tratatului încheiat de Mihaiu Viteazul cu Sigismund Báthory, a fost un om muncitor, căci îl vedem terminând tipărirea cărților sfinte românești, începută de Ghenadie. Dar stăpânitorii Ardealului așteptau altceva dela el, și anume răspândirea printre Români a Catehismului calvinesc, tipărit la 1640. Când Iorest nu se arătă destul de zelos în împlinirea poruncii lor, făcură să se întrunească un sobor, care-l acuză de imoralitate și-l depuse din scaun. Puterea lumească lăsă să fie bătut și aruncat în temniță. Trecù apoi în Moldova, unde fu primit și cinstit ca un martir al credinței adevărate. Acum fu ales și întărit mitropolit la Bălgrad, Simion Ștefan, pe lângă grele condiții de a introduce calvinismul în biserica românească. El abià poate fi considerat ca făcând parte din șirul mitropoliților români, ci mai curând ca un vicar al superintendentului calvin. A fost voința providenței dumnezeești ca și acest arhiereu, ale cărui mâini erau legate de stăpânirea lumească, să devină una dintre figurile cele mai luminoase ale literaturii și culturii românești. Un ieromonah, Silvestru, începuse să traducă, din porunca și cu cheltuiala lui Gheorghe Rákóczy, *Noul Testament*, dar a murit înainte de a-l termină. Simeon Ștefan a reluat această operă și, folosind texte grecești, latinești și slavonești, a isprăvit-o, dându-ne cea mai frumoasă traducere românească a vremii. In introducere spune el acele cuvinte despre unitatea limbii române, care au rămas celebre.

Cum am spus, Simion Ștefan a primit scaunul dela Bălgrad, pe lângă condiții de tot umilitoare. Afară de aceasta ținuturile: districtul Făgărașului, Maramureșului, Sătmarului, Orăzii-Mari

și mai târziu al Vadului, fură scoase de sub jurisdicția lui Simion Ștefan, primind o organizație bisericească deosebită, sub episcopi localnici, ori protopopi de nuanță calvină. Astfel unitatea mitropoliei de Bălgrad a fost sfâșiată și redusă.

Mitropolitul Simion Ștefan a murit în 1653, adică tocmai în timpul când dușmanii lui Vasile Lupu se pregătiau să-l răstoarne și astfel Moldova nu puteà să aibă cuvânt hotărîtor la numirea noului mitropolit. O puteà, însă, face Muntenia lui Mateiu Basarab, care știù să impună de mitropolit al Transilvaniei pe Sava Brancovici și să facă a se restabilì unitatea Mitropoliei, între hotarele vechi. In 16 Septemvrie 1656, el fu sfințit de Ștefan, mitropolitul din Târgoviște, iar în Decemvrie al aceluiaș an fu întărit de principele Gheorghe Rákóczy, primind o jurisdicție întinsă, cum n'a mai avut nici unul din mitropoliții Bălgradului, fără a i se impune îndatoriri calvinizatoare, ca lui Iorest ori Simion Ștefan.

Sava Brancovici a păstorit nu mai puțin de 24 ani, trecând el și biserica lui prin multe peripeții și suferințe. Viața și faptele lui, care ne prezintă un schimb des de umbre și lumini, încă nu poate fi reconstruită cu deplină fidelitate.

In acest răstimp, Țara Ardealului își trăește una dintre cele mai turburi epoci ale istoriei sale. Incă din anul 1656, Gheorghe Rákóczy a început o expediție, cu care sperase să câștige coroana regală a Poloniei. Armata lui, atacată de Tătari, la porunca Sultanului, a fost parte distrusă, parte dusă în robie. O armată uriașă turcească, însoțită de trupe muntene și moldovene, a invadat Ardealul, pustiindu-l în mod îngrozitor și arzând chiar și Bălgradul împreună cu biserica Românească. Impotriva lui Gheorghe Rákóczy, pe care Turcii îl declarară mazilit, se ridicară contra-principi. După ce Francisc Rhedey nu se putù menține, Turcii proclamară de Domn pe un român calvin și, deci, maghiarizat cu numele Acatiu Barcsai. In lupta dintre cei doi rivali, pe Românii din Ardeal îi vedem desbinați. Episcopul Sava, la început, iar nobilii români statornic au luat partea lui Barcsai, iar preoțimea de rând și țărănimea a rămas credincioasă lui Rákóczy. Cronicarul vremii amintește de fapte frumoase de vitejie și devotament pe care Românii, sub conducerea preotului din Teleagd, ori a popii Gheorghe din Ciurila, le-au săvârșit în slujba vechiului principe, căruia totuș nu aveau pentru ce să-i arate recunoștință.

Dar Sava, în curând a trecut și el de partea lui Rákócsy, căci în 1659, în Bălgrad, alături cu principele Barcsai stăteà mitropolitul Ghenadie. Când acest principe fu nevoit să se retragă dinaintea lui Rákóczy și să se închidă în cetatea Sibiului, Ghenadie l-a însoțit și aici. Acest arhiereu de origină rusească a murit în 1660. In acest an a sucombat și Rákóczy, în urma rănilor primite în lupta dela Gilău. Când Barcsai fu înlocuit prin Ioan Kemény, acesta reintegră pe Sava în scaunul mitropolitan, asemenea și Mihail Apaffi (1662—1690), dar acesta din urmă îi reduce provincia metropolitană cu Țara Făgărașului unde aflăm pe episcopul Daniil, iar ținutul Inăului și Lipovei aparțineau eparhiei de Vârșeț.

Cinci ani păstorirea lui Sava pare să nu fi fost turburată de neajunsuri, dar în 1667, principele Apaffy l-a acuzat că nu gospodărește după dreptate averea mitropoliei, ceeace se pare că erà întrucâtva adevărat. Atunci mitropolitul cerù și obținù dela Principe permisiunea de-a merge după milă la Țarul Rusiei, care-l primì cu mare cinste și-l încărcă cu daruri prețioase.

După întoarcerea din Rusia a început adevăratul calvar al lui Sava Brancovici. La stăruința superintendentului calvin i se impun și lui vechile condiții, sub care fusese numit Ilie Iorest și Simion Ștefan, adăugându-se îndatorirea de a ridicà școli românești în Bălgrad, în județele Hunedoara și Maramureș, precum și în districtul Chioar, apoi de-a înființà tipografii și de a alungà pe preoții români, cari bolborosesc slavonește. Iar punctul al 19-lea și cel mai important, obligà pe mitropolit și preoți să dea, întru toate, ascultare superintendentului bisericii calvine. Sava știù să eludeze aceste condiții, având un puternic sprijin în fratele său Gheorghe, care erà omul de încredere al lui Apaffy, și în Grigore Ghica, Domnul Moldovei, cu care aveà înțelegere secretă.

In 1674, când șeful calvinilor din Ardeal ajunse Gaspar Tiszabecsi, pornì o ofensivă și mai viguroasă împotriva bisericii românești, așà că Sava se văzù forțat să convoace un sinod la Cluj și să impuie, de sigur, nu din suflet, instruirea religioasă a poporului român cu ajutorul catehismului calvinesc.

Dar stăpânii calvini ai Ardealului nu se mulțumiră nici cu atâta, ci în 1680 izbutiră să-l depună, prin soborul protopopilor și să-l condamne printr'un tribunal compus din Unguri, reprezentanți ai Principelui, protopopi și laici români, unelte calvine. Invinuirea a fost manipularea necinstită a averii mitropoliei și viață imorală. Pe atunci încă dela 1678, pe tronul Țării Românești stăteà înțeleptul Șerban Cantacuzino, care a încercat, pe toate căile, să mântuiască pe Sava. Acesta a fost pus în libertate, dar n'a mai fost reintegrat în scaunul său. După scurta păstorire a lui Iosif Budai (1680—1681), la recomandarea lui Șerban Cantacuzino, Apaffi recunoscù, iar mitropolitul din Târgoviște unse pe grecul Ioasaf, un îndârjit apărător al ortodoxiei. Dar faptul că n'a fost ales de soborul protopopilor și uneltirile calvinilor, cari nu puteau suferì pe acest intransigent arhiereu — spusese pe față că depunerea lui Sava n'a fost legală — au făcut soborul să-l silească la retragere. Urmașul lui a fost Vasile, care în călugărie primì numele de Varlaam (1685—1692).

Cu el se sfârșește epoca influenței calvine și se deschide una nouă: a influenței catolice.

Am văzut că jumătatea a doua a veacului al XVII-lea este una dintre epocile cele mai dureroase ale istoriei neamului nostru din Ardeal. După ce în viața publică elementul românesc nu puteà aveà nici un cuvânt, biserica lui strămoșească a fost încercată de grele persecuții. Și cu toate acestea rezultatele propagandei calvine au fost de tot neînsemnate. Poporul românesc țineà, după cum au recunoscut-o și străinii, la legea sa atât de mult, încât nici o putere lumească nu-l puteà depărtà de ea. Dar și arhiereii, cu toate amenințările stăpânirii, au știut să ducă corabia bisericii printre nenumăratele stânci ale primejdiei. Nu putem să nu recunoaștem și aici marele și neprețuitul sprijin care ne venià dela cei doi voevozi ai țărilor românești, în special dela Șerban Cantacuzino.

Așà cum a spus Ciril Lukaris, patriarhul Constantinopolului, voevozii români n'au voit să lase, odată cu capul, ruperea Românilor ardeleni din sânul bisericii răsăritene. Afară de aceasta legăturile neîntrerupte cu frații din cele două țări surori au făcut ca binefăcătorul curent de cultură națională, produs și nutrit de o înfloritoare literatură bisericească, în românește, să circule și să ude și câmpiile uscate ale Ardealului. Tocmai în această vreme, când calvinii unguri făceau cele mai mari opintiri ca să rupă pe Românii ardeleni, pe calea înstrăinării dela credința strămoșească de trunchiul neamului, tocmai în acel timp se făurește unitatea graiului nostru scris, prin Noul Testament al lui Simion Ștefan din Ardeal, Cazania lui Varlaam către Românii de pretutindeni. Astfel prin voința celui Preaînalt, încercările pornite spre rău, s'au întors spre binele neamului nostru.

Deacum prin cărțile înțelese de toți, gândul că suntem fiii aceluiaș neam, că avem aceeaș limbă și obiceiuri, toți Românii, ori unde locuesc ei, începe să încolțească și la fruntașii poporului nostru din Ardeal, cărturarii. Nu va trece mult și o altă idee mântuitoare va apare: a latinității și a conștiinței naționale. Dar cu aceasta intrăm în epoca luptelor naționale, care aparțin altui capitol.

Intr'aceea Ardealul ajunge sub o dominație nouă.

Odată cu mântuirea Vienei, în 1683, începe marele războiu de liberare de sub jugul, de un veac și jumătate, al Turcilor, a Ungariei. Oștile bîruitoare ale Habsburgilor, după alungarea păgânilor din Ungaria propriu zisă, au pătruns în Ardeal, ca să-l smulgă de sub suzeranitatea Sultanului. Mihail Apaffi, neavând încotro, făcu un acord cu Imperialii, cari puseră garnizoane în 12 orașe militare și punând în fruntea lor un general șef. Mihail Apaffi, văzând că puterea lui a devenit o umbră, s'a retras în castelul său din Făgăraș, unde a murit în 1690. In acest an Brâncoveanu, Domnul Țării Românești, primì ordin să însoțească, împreună cu Moldovenii hatmanului Bogdan, pe Turci, cari voiau să așeze pe scaunul Ardealului pe pribeagul Emeric Tökölyi. In lupta dela Zărnești, Imperialii fură biruiți, dar peste câteva săptămâni Tökölyi fu, din nou, alungat.

Atunci, în acelaș an, 1690, împăratul Leopold dădu vestita sa diplomă (Diploma Leopoldianum), prin care Ardealul devenì provincie autonomă a imperiului Habsburgic.

Incercările Habsburgilor de a atrage pe poporul nostru în sânul bisericii romano-catolice, au avut drept urmare unirea unei părți a Românilor cu catolicismul. Noua desbinare a neamului a avut și o urmare dintre cele mai binecuvântate: deaici a răsărit școala ardeleană, care a adus deșteptarea noastră națională.

Această trezire a conștiinței naționale și a ideii latinității noastre venià tocmai la timp, căci către sfârșitul veacului al XVII-lea persecuțiile religioase au început să se prefacă în prigoniri na-

ţionale. Scriitori, ca Petru Budai, spuneau că *Românii sunt duşmanii fireşti ai Ungurilor.* Insuş Mihail Apaffi cu prilejul unei călătorii prin Ardeal îşi exprimă indignarea că Românii se îmmulţesc din cale afară repede, în vreme ce numărul Ungurilor şi al Saşilor scade. Deaceea opreşte să li se vândă proprietăţi la sate.

Astfel lupta de apărare a strămoşilor noştri, treceà de pe tărâmul religios, pe cel politic şi naţional. Aceasta cereà arme noui: conştiinţa naţională, cu atât mai vârtos că deacum Românii ardeleni vor fi avizaţi la propria lor putere de rezistenţă, fiindcă fraţii lor din Muntenia şi Moldova au căzut sub jugul ruşinos al Fanarioţilor.

S'a împlinit însă, şi de astădată, legea firească formulată mai sus. In veacul, când viaţa românească din cele două principate, a încetat să pulseze, cotropită de fanariotism, în Ardeal a început să clocotească atât de puternic, încât nu numai că a dat forţe neamului să reziste atacurilor duşmane, dar din prisosul energiei sale a trimis şi peste munţi şi a deşteptat pe fraţii din principate din somnul asemănător al morţii. Erà răsplătirea unui vechiu împrumut. Cu aceasta trecem la

XI. EPOCA LUPTELOR PENTRU DESROBIREA RELIGIOASĂ ŞI POLITICĂ A ROMÂNILOR DIN ARDEAL

Am arătat împrejurările în care Ardealul a ajuns la sfârşitul veacului al XVIII-lea, subt stăpânirea Habsburgilor, ca Mare Principat. In istoria noastră, cu aceasta, începe o nouă epocă, fiindcă Impăratul catolic a pus capăt stăpânirii şi influenţei calvine şi a căutat, cu stăruinţă tot mai mare, să aducă pe Românii ardeleni la sânul bisericii latine, Curtea din Viena, promiţând tot feluri de scutiri şi drepturi pe seama preoţilor, după tratative îndelungate, a izbutit să câştige pe mitropolitul românAthanasie Anghel, pentru Unire (7 Aprilie 1701), făcându-l să primească cele 4 puncte de deosebire între biserica Romei şi cea răsăriteană. El luă obligamentul de a aduce la unire întreagă preoţime şi pe credincioşii săi precum, şi de a rupe orice legături cu mitropolitul Munteniei, care-l unsese de arhiereu drept credincios. Dar Athanasie Anghel nu fu urmat decât de o parte a Românilor, căci ceilalţi au rămas credincioşi credinţei strămoşeşti.

Urmă apoi una dintre cele mai dureroase epoci ale trecutului nostru, când fraţi de un sânge se sfâşiară între sine cu o ură sălbatică asmuţaţi de duşmanii noştri seculari. Erà o luptă în care pierderile au fost deopotrivă de dureroase, ori de care parte le aflăm. Din această prăpastie în care l-au aruncat luptele fratricide, neamul nostru a fost mântuit de o mare ideie, fruct al şcoalei ardelene, iniţiată de tinerii români crescuţi în instituţiile catolice ale Apusului: ideea latinităţii şi conştiinţa de neam cu obârşie nobilă. Istoricul e cuprins de mângâiere şi de o înălţătoare bucurie, când în mijlocul războiului civil dintre uniţi şi neuniţi vede cum se deşteaptă în sufletele fruntaşilor scânteia divină a idealului naţional, creşte şi pune stăpânire, cu timpul, peste toată suflarea românească de peste Carpaţi. Aici aflăm noi firul roşu care să ne conducă paşii prin labirintul evenimentelor care constituie istoria celor două veacuri din urmă căci, ştiinţa nepărtinitoare nu admite punctul de vedere confesional, fiind unicul ei scop de a arătà aici, care au fost cauzele promovătoare şi împiedecătoare, ale realizării idealului naţional.

Dela acest principiu pleacă judecata noastră asupra faptelor ce urmează.

Curtea din Viena nu şi-a ţinut promisiunile făcute Românilor. Astfel în timpul păstoririi lui Athanasie Anghel (+ 1713), care erà socotit acum numai episcop al Românilor şi a lui Ioan Giurgiu, Patachi, unirea n'a putut prinde rădăcini, ci dimpotrivă, biserica răsăriteană a început a recâştigà tot mai mult din terenul pierdut.

Impăratul se temeà, chiar, că acţiunea pentru convertirea Românilor va eşuà complect. In astfel de împrejurări fu ridicat la scaunul de episcop unit al Românilor din Ardeal, Ioan Micu, supranumit în calitate de baron al Imperiului: « Klein », care este una dintre cele mai luminoase figuri ale trecutului nostru.

Până la el, Românii ardeleni au luptat pentru apărarea credinţei lor răsăritene, de care, însă, în mod firesc erà strâns legată şi fiinţa lor etnică. Episcopii uniţi încă au cerut, în schimbul unirii cu Roma, numai anumite avantagii pe seama preoţilor şi mirenilor.

Inocențiu Micu Klein a fost cel dintâiu care a cerut drepturi *naționale* pe seama poporului său, în temeiul argumentului istoric și al numărului său preponderent în această țară. Inainte de apariția operelor istorice și filologice ale curentului latinist și cu o jumătate de veac înainte de «Supplex libellus Valachorum», marele nostru arhiereu a spus Impăratului habsburgic și guvernanților, că Românii sunt adevărați moșneni ai Ardealului încă din vremea lui Traian, fiind aici poporul cel mai numeros, care cu sângele său a apărat acest pământ, atâtea veacuri dearândul. Are deci toată îndreptățirea să ceară a fi recunoscut națiune alcătuitoare de Stat alături cu Ungurii, Sașii și Secuii, căci în ce privește calitățile lui alese nu e cu nimic inferior neamurilor conlocuitoare.

Cine nu vede că Inocențiu Micu Klein a fost cel dintâiu formulator al programului nostru național și al principalelor argumente aduse în sprijinul realizării lui? Atâta ar fi deajuns ca el să fie vrednic de veșnica recunoștință a neamului românesc.

Dar Micu înseamnă ceva și mai mult: a fost întâiul martir al desrobirii politice a Românilor ardeleni. Ne întrebăm azi: acest fiu de țăran din Sad, crescut într'o școală ungurească de preoți, de unde a putut luà această înțelegere genială, aproape profetică a viitorului spre care a încercat să-și îndrepteze neamul său robit? Dar dacă ne uimește intenția sa, asupra situației și a alegerii mijloacelor pentru remedierea ei, ne umple și mai mult de admirare curajul, cu care ia lupta singur, față de o lume întreagă. Prin memorii adresate Impăratului și dietei ardelene, Micu a încercat să smulgă, și pentru Români, drepturi omenești și politice. In 28 Septemvrie 1737, când a prezentat dietei ardelene revendicările românești; a declarat că vorbește «*în numele său și al națiunii române*», în timp ce nemeșii unguri vociferau că nu există națiune românească, ci numai *Valahi* și *plebe valahă*. Lupta pe care o duceà Inocențiu Klein erà, cu atât mai grea, fiindcă nu puteà spune că la spatele sale stă poporul românesc, pe care tocmai el fusese sorțit să-l trezească la conștiința națională. Mai e mirare că stând singur în față cu atâția dușmani, la sfârșit a trebuit să cadă?

După moartea lui Carol VII (1742), împotriva ficei sale, împărătesei Maria Theresia, se ridicară mai mulți vecini puternici, gata să împartă monarhia habsburgică. Inocențiu Micu Klein înaintă o nouă petiție, în care cereà ca și românii să fie socotiți națiune alcătuitoare de Stat. Dar împărăteasa, care erà nevoită să caute la magnați unguri, sprijin împotriva dușmanilor săi, dădu un răspuns dilatoriu și lipsit de bună voință.

Toți erau împotriva episcopului, iar norodul pentru care luptà nu erà capabil să-l urmeze cu prețul oricărei jertfe, deaceea înțelegem temerea unui prieten, că ar puteà să-și piardă mințile. Sămânța aruncată însă începù a da roade. Acum preoțimea și fruntașii Românilor înaintară o cerere la Curtea din Viena în acelaș sens. Atunci Inocențiu Micu Klein fù chemat din nou la Viena. El înțelese că se dă bătălia decizivă pentru soarta neamului său și deaceea nu se odihnì până nu obținu permisiunea de a convocà o mare adunare a preoțimii românești la care luară parte și numeroși țărani. Aceasta fù cea dintâia adunare națională a Românilor din Ardeal. Sub influența conducătorului, Românii își exprimară încrederea în bunătatea Impărătesei, dar în aceeaș vreme, declarară că, dacă cererile lor nu vor fi ascultate, *vor părăsì Unirea*. Pentru întâia oară arătau strămoșii noștri că pun mai pe sus de toate, dreptul lor la viața națională.

Episcopul duse la Viena revendicările Românilor ardeleni, dar ele aflară urechi surde, iar purtătorul lor fu pus sub acuză, aducându-i-se învinuiri false. A refuzat cu demnitate să se prezinte înaintea unei comisii disciplinare, ca să i se ia interogatoriul. Când văzù că totul e pierdut plin de desnădejde, plecă la Roma, unde neprimind nici un sprijin a rămas în exil până la moarte. Osemintele celui dintâiu martir al cauzei naționale zac, și azi, departe de pământul scump al țării sale desrobite.

Deși pornită dela un arhiereu unit ideea de libertate a cuprins și sufletele elementelor care au rămas în legea strămoșească. Astfel acțiunea ortodoxilor îndreptată împotriva Unirii, a sfârșit prin a se preface într'o mișcare de îmbunătățire a stării sociale și politice a Românilor.

Țăranii, prinzând armele în numele credinței lor răsăritene, începură a cere ștergerea robotei și egalitate de drepturi. Cauza Unirii păreà a fi pierdută. Când Maria Theresia chemă un nou sinod Românii îi adresară o energică petiție, în spiritul inaugurat de Klein: «Că națiunea noastră, fiind cea mai numeroasă în această țară, să fie declarată drept a patra națiune constituțională a

Ardealului și părților anexe, să fie părtașe la toate drepturile și funcțiile pe picior de egalitate cu celelalte națiuni ».

Petiția fu dusă împărătesei de către doi discipoli ai exilatului dela Roma. Dar Curtea din Viena tărăgănă lucrurile, și, crezând că și fără satisfacerea doleanțelor politice ale Românilor, poate mântuì cauza Unirii, înființă o nouă episcopie greco-catolică la Oradea-Mare.

La 1752 în scaunul de episcop unit ajunse Petru Pavel Aron, om blând și cucernic, pătruns de ideea latinității noastre și de conștiința dreptului la viața națională al poporului său.

Intr'aceea rezistența ortodoxilor devenià tot mai îndârjită. Preoți din Ardeal merseră până la Curtea țarilor din Moscova, implorând sprijinul împăratului rusesc.

Sătenii înscenară revolte sângeroase, alimentate de Sârbii din Banat, cari sperau să întindă autoritatea patriarhului lor, dela Carlovaț și asupra Ardealului. Aceste mișcări avură un rezultat bun: Curtea din Viena se văzù nevoită să numească, pe seama Românilor ortodoxi, un episcop, în persoana lui Dionisie Novacovici, în anul 1758. Se păreà că se deschid zorile unor zile mai fericite și pentru Românii, de ale căror brațe aveà mare nevoie împărăția angajată în răsboiul de 7 ani.

Un nou edict de toleranță apărù în favorul bisericii răsăritene. Dar agitațiile Românilor ortodoxi nu conteniră, ci dimpotrivă luară proporții și mai mari, când în fruntea nemulțumiților ajunse fanaticul preot din Chioar Sofronie. Mișcarea religioasă având ca centru ținutul aurifer al Abrudului, a luat caracterul unei revoluții politice, căci țăranii începură a spune că: *cu puterea Domnilor s'a sfârșit; noi suntem stăpâni aici.* Atunci Impărăteasa numì guvernator al Ardealului, cu puteri discreționare, pe generalul Bucov, care pornì la stârpirea revoltelor, cu o violență sălbatică, fără însă a puteà asigurà liniște deplină. Țăranii emigrau în massă peste munți, fiindcă nici Regulamentul urbarial cu care Maria Theresia a voit să ușureze soarta iobagilor, n'a satisfăcut setea de dreptate a Românilor. Curentul pornit de Inocențiu Micu Klein s'a transmis masselor care luptau instinctiv sub conducerea unor șefi ridicați din popor, căci arhiereii uniți și neuniți, din această vreme nu erau vrednici oameni să calce în urma marelui lor înaintaș. După moartea lui Petru Pavel Aron, urmă Athanase Rednic, iar după acesta Grigore Maior (1772—1782). Succesorul lui Maior a fost Ioan Bob, care nu ambiționà mai mult decât numele unui bun chivernisitor al eparhiei sale; Vlădicii ortodoxi: Novacovici și urmașii săi, Chirilovici și Gedeon Nichitici, au fost Sârbi, așà că dela ei nu puteà așteptà nimic cauza națională.

Dacă afirmarea drepturilor politice s'a făcut cu mai puțină energie în jumătatea a doua a veacului al XVIII, în schimb cultura românească a luat un avânt necunoscut până atunci. In anul 1754 se deschid la Blaj: o școală poporală românească, un gimnaziu latin și un seminar teologic. O statistică dela 1761 vorbește de 2.858 preoți și 2.719 învățători români. Acești dascăli, mai mult cântăreți de biserici învățau, în timpul iernii, pe copiii de săteni buchile cirilice și cântările bisericești, pentru o plată foarte modestă. La 1789 vedem deschizându-se în ținutul Aradului 48 școale pentru sătenii români.

Pentru conducerea și supraveghierea acestor școale, fură numiți directori, ca Gheorghe Șincai. Poporul începù a se deșteptà. Ii lipseà însă o pătură de intelectuali, care să-l conducă în aceste vremuri, când după izbucnirea Revoluției franceze, ideea națională ajunse se domineze toate manifestările vieții popoarelor din apusul și centrul Europei. Nu peste mult însă se ridică și această pătură de cărturari ieșiți din așà numita « școală ardeleană ».

Clericii dela institutele Blajului și mai ales tinerii bursieri dela înaltele institute catolice din Viena și din Roma, cercetând prin arhive și contemplând scenele răsboaielor dacice de pe Columna lui Traian, au ajuns la convingerea că neamul lor hulit este urmașul cuceritorilor lumii. Atunci retrăgându-se din vârtejul vieții sgomotoase, se consacrară unei munci istovitoare, ca să dovedească și altora aceea ce li s'a revelat lor: origina latină a limbii și poporului românesc. Astfel luară ființă operele lui Samuil Micu Klein, Gheorghe Șincai și Petru Maior, cari n'au ajuns să fie, ce e drept, cunoscute în cercuri mai largi, dar ideea latinității noastre, afirmată și dovedită de ei cu toată căldura inimii lor de apostoli, a cucerit sufletele tuturor cărturarilor români din Ardeal, și a devenit un izvor nesecat de energie în lupta pentru desrobirea poporului nostru. Din această școală a răsărit marea generație dela 1848.

Dar jumătatea a doua a veacului al XVIII, în afară de această fecundă activitate, culturală, este însemnată și pentru marea revoluție a lui Horea, Cloșca și Crișan, care a premers cu 5 ani, Revoluției franceze.

Impăratul Iosif II, monarh stăpânit de gândul că datoria lui e de a-și fericì popoarele, a introdus în Ungaria și Ardeal mai multe măsuri liberale, care țînteau la desființarea iobăgiei și a feudalismului.

Fig. 1. Poarta din Alba Iulia, care ca temniță a ținut pe Horea și soții lui

Iobagii români, cari aveau un cult mistic pentru « Inălțatul Impărat », auzind de aceste măsuri, începură a se agità, mai ales în ținuturile, unde revoltele religioase din epoca lui Sofronie abia luaseră sfârșit. In această stare de spirit, ivirea unui conducător în persoana unui extraordinar țăran, aprinse flacăra unei uriașe revolte. Vasile Ursu, supranumit Nicolae Horea, erà originar din Albac, născut cam pela 1730. Pe la 1784 în Ardeal, în deosebi pe proprietățile fiscului din ținutul

minier al Abrudului, nemulțumirea țăranilor români ajunsese la culme. Atunci pășì la mijloc Horea. El nu puteà cunoaște scrierile corifeilor ardeleni despre romanitatea poporului nostru, dar ideile lui Inocențiu Micu Klein despre drepturile Românilor la viață națională n'au rămas cu totul străine de sufletul acestui țăran luminat, căci știm că marele episcop a convocat o adunare națională la care au luat parte săteni din diferite părți ale Ardealului.

Ca și mișcarea lui Sofronie, marea revoluție țărănească din 1784, a fost — credem —, un reflex al activității nemuritorului fiu al țăranului din Sad.

Multe lucruri în legătură cu evenimentele din 1784, n'au putut fi încă elucidate, ci au rămas învăluite într'un mister de nepătruns, mai ales în ce privește activitatea lui Horea.

Se știe numai că el a făcut patru călătorii la Viena. Se spune că ar fi vorbit cu împăratul, dar, dacă e adevărat, va rămâne o taină, ce și-au spus unul celuilalt.

Faptele cunoscute s'au desfășurat în chipul următor.

Scânteia revoltei a pornit din satele Curechi și Mestecăniș, și a aprins un uriaș incendiu, care s'a lățit mai ales în părțile vestice ale Ardealului. Fără o conducere unitară și fără planuri bine stabilite, țăranii s'au aruncat, în oarba lor furie asupra curiilor nemeșești, de unde au venit asupra lor oprimarea seculară, le-au dat foc, necruțând, firește nici pe proprietarii acelora. S'a dovedit că Horea și soții săi au somat pe Unguri să meargă în Ungaria lăsând Transilvania Românilor, adevăraților ei stăpâni. Prin aceasta se confirmă cele ce spuneam mai sus că Românii socoteau Ardealul *pământ românesc*, în temeiul drepturilor susținute de Inocențiu Micu Klein. Revoluția lui Horea se incadrează, ca o mișcare violentă și sângeroasă în seria luptelor pentru desrobirea noastră, și nu trebuie să fie privită ca un episod izolat. Cine se va mirà că țărănimea mânată de setea răsbunării a comis fapte de o cruzime sălbatică, dacă ne gândim la tratamentul neomenesc, căruia a fost supusă veacuri dearândul? Nobilii singuri n'au fost în stare să se apere, iar armata imperială la început a privit măcelul, fără să intervină, ceeace a alimentat legenda despre înțelegerea dintre Iosif II și țăranul român din Albac. Dar împăratul nu puteà lăsà lucrurile să meargă prea departe și deaceea porunci armatei să atace pe răsculați, cari fură repede împrăștiați. Horea, Cloșca și Crișan fugiră în munți, dar fură prinși și osândiți la moarte. Crișan se spânzură în închisoare, iar Horea și Cloșca fură trași pe roată în Alba Iulia.

Istoria Românilor ardeleni în jumătatea întâia a veacului al XIX. Revoluția lui Horea a avut importante urmări pentru Românii din Ardeal. S'au luat măsurile cele mai aspre spre a preîntâmpinà noui turburări țărănești, oprind pe Români să poarte arme. De altă parte însă, bunul împărat, Iosif II a desființat sclavia, dând iobagilor libertăți însemnate și ușurându-le sarcinile impuse de domni.

Dar toate acestea nu le foloseau mult țăranilor, căci le lipsià însăș baza existenței lor: pământul. Erà totuș un mare pas făcut spre emanciparea neamului nostru din lanțurile feudalismului. Afară de aceasta, înțeleptul împărat a introdus în Ardeal obligamentul școlar, ceeace, după importantele reforme școlare ale mamei sale, a dat un minunat avânt culturii poporului. E adevărat că spre sfârșitul stăpânirii sale, constrâns de răsboaiele turcești și de revoluția din Țările de jos, precum și de opoziția îndârjită a Ungurilor, s'a oprit; dar curentul odată pornit nu mai puteà fi stăvilit.

Noul domnitor, Leopold II, își ocupă tronul în mijlocul luptelor cu revoluția din Franța. Având nevoie de bani și ostași el fu nevoit să menajeze oligarhia din Ungaria și Ardeal, dar tot din aceleași pricini nu puteà neglijà cu desăvârșire nici pe Români. Aceștia se treziseră acum la deplină conștiință națională și așà, folosindu-se de prilejul prielnic pe care-l îmbiau împrejurările externe, întreprinseră o foarte puternică manifestare politică, prin care afirmară, în forma cea mai hotărîtă, dreptul lor la o viață națională deplină.

In anul 1791, fu redactat acel vestit « Supplex libellus Valachorum », în limba latină de către Iosif Meheș, funcționar imperial.

Petiția rezemându-se pe temeiul istoric, care arată că Românii sunt poporul cel mai vechiu al Ardealului și, în aceeaș vreme cel mai numeros, cere:

1. Să se șteargă numirea de « toleraţi », dată până acum Românilor;
2. Să fie restituiți în dreptul lor de națiune regnicolară pe care l-au avut înainte de 1437;
3. Clerul și nobilii și țăranii români să fie puși pe picior de egalitate cu ai celorlalte națiuni;

4. La numirea în funcții, Românii să fie luați în considerare în proporție cu numărul lor;

5. Județele, districtele și orașele, cu populația în majoritate românească, să poarte numiri românești. Când dieta ardeleană a luat cunoștință de cererile Românilor, însărcină pe învățatul sas, Eder, să studieze argumentele pe care se sprijină și să le combată. Acesta află că poporul românesc e venetic și prin urmare dieta a adus hotărîrea că nicidecum nu poate fi admis ca a patra națiune receptă. Astfel, când cei doi episcopi români, Gheorghe Adamovici și Ioan Bob, duseră petiția la Impăratul, în loc de încuviințare, li se făcură amare imputări, din pricina termenilor prea aspri întrebuințați la adresa dietei ardelene.

Drept răspuns, cei doi arhierei, înaintară Impăratului un nou memoriu, despre care profesorul N. Iorga spune că: « înseamnă pentru poporul românesc ceva mai prețios decât concesiunile ipocrite ale Curții din Viena: un patrimoniu moral de demnitate și o amintire durabilă a unui mare act de curaj național ».

La sfârșitul veacului XVIII și începutul celui de al XIX-lea, în epoca războaielor napoleoniene, activitatea politică a Românilor, inaugurată în chip atât de strălucit cu « Supplex Libellus », în mod firesc a trebuit să stagneze, căci orice mișcare în această direcție, ar fi fost socotită ca subversivă și primejdioasă pentru Stat, ca o lipsă de loialitate față de tron.

In schimb mișcarea culturală, începută cu deschiderea școalelor din Blaj, s'a bucurat de o propășire care îndreptățeà nădejdea unui viitor mai bun.

La Sibiu încă luă ființă un seminar pentru creșterea preoților ortodocși, ridicat prin stăruința episcopului Vasile Moga (dela 1810). La Arad se deschise cea dintâiu școală normală de învățători, iar la Năsăud un vestit institut, din care, pe lângă ofițerii trebuitori regimentului II de graniță, au ieșit mulți și vestiți cărturari români.

Dar mai ales învățământul primar a ajuns la o mare înflorire. In deosebi pe teritoriul celor două regimente românești de graniță, dela Năsăud și Orlat, înființate de Maria Theresia, unde țărănimea se bucură de privilegii nobilitare, Austriacii au înființat în fiecare sat școale primare, cu limba de predare română și germană, care erau cele mai bune la Românii de atunci. De un nume bun se bucurau și școalele sătești din Banat.

In curând se ivì, la neamul nostru, o pătură de cărturari luminați, pătrunși de o puternică conștiință națională. Când atmosfera din timpul războaielor napoleoniene deveni prea sufocantă, cei mai aleși dintre acești cărturari își căutară, spre fericirea neamului nostru, câmp de activitate în altă parte, în principate, unde treziră pe Români la o nouă viață națională, din somnul în care-i cufundase nefasta epocă fanariotă.

Șirul acestor apostoli fu deschis de cel mai mare între ei, nemuritorul Gheorghe Lazăr. Fiu de țăran din Avrig, fu crescut din dărnicia baronului Bruckental, la Viena, și ajunse profesor la seminarul episcopului Moga. Dar din pricina ideilor sale liberale, fiind nevoit să-și părăsească patria, trecù în Muntenia, unde deschise întâia școală românească, a cărei activitate binecuvântată înseamnă începutul redeșteptării neamului nostru de peste munți. Alți numeroși profesori îl urmară în Muntenia și în Moldova.

Cele dintâiu școli înalte din Principate, Academia Mihăileană în Iași și Colegiul S-tul Sava din București, numărară printre profesorii lor cei mai vestiți, mulți Ardeleni.

Luând sfârșit războaiele cu Napoleon, activitatea politică în Ungaria și Ardeal și-a luat firul întrerupt cu decenii în urmă. Ungurii începură o febrilă acțiune pentru reformarea constituției lor învechite. Intelectualii români n'au rămas în nelucrare. La 1837 Gheorghe Barițiu, având sprijinul material al unui bogat negustor din Brașov, înființă cel dintâiu jurnal românesc: « Foaia pentru minte, inimă și literatură », care mai târziu luă titlul de «Gazeta de Transilvania ». Acest organ de publicitate, cuprinzând articole de știință, istorie și literatură scrise de autori de pretutindeni a devenit nu numai glasul conștiinței naționale, ci și un puternic instrument al Unificării sufletești.

Intr'aceea politica ungurească începuse a luà o cale foarte primejdioasă pentru viitorul neamului nostru. De o parte, la îndemnurile marelui lor bărbat de Stat și reformator, Ștefan Széchenyi, porniră pe drumul reformelor care țînteau la desființarea iobăgiei și a feudalismului. Aceasta, firește, nu puteà decât să îmbucure pe Români, care de un veac se sbăteau să se ridice din starea de iobagi la treapta de oameni liberi. Dar Ungurii nu se opreau aci. Inlocuind limba oficială latină cu

cea maghiară, pe aceasta voiau să o impună și celorlalte naționalități, în toate manifestările vieții publice. Erau conducători maghiari cari cereau desnaționalizarea complectă a tuturor popoarelor nemaghiare din Ungaria și Ardeal.

O soartă vitregă a voit ca la 1830, în scaunul vlădicesc dela Blaj să ajungă Ioan Leményi, un nemeș român, care, cu deplină convingere, a intrat în apele politicii ungurești, introducând spiritul și limba maghiară la Curtea sa. Spre norocul neamului nostru, la Sibiu, locul lui Moga, fu ocupat la 1845 de către un mare bărbat, Andreiu Șaguna. Rolul de conducător și îndrumător al poporului român trecù în mâinile acestui nemuritor arhiereu.

Anul 1848 în Ardeal. In Februarie 1848 isbucnì o nouă revoluție în Paris. Conștiința popoarelor europene, amorțită de apăsarea absolutismului Sfintei alianțe s'a trezit la auzul cuvintelor magice de *libertate*, *egalitate* și *frățietate*. La Viena furia poporului a măturat pe Metternich și sistemul său. Atunci isbucnì mișcarea revoluționară și în Ungaria. Dar Ungurii jucau, cum am arătat, un rol dublu, de asupriți și asupritori. Ei se luptau să scape de jugul absolutismului habsburgic, fie chiar și prin ruperea definitivă de Casa de Austria, și să pună capăt feudalismului, întronând principiul suveranității naționale. Aceste năzuințe erau justificate și deaceea aflară un viu ecou în opinia publică a Occidentului. Această opinie publică însă nu știà că ungurii plănuiau maghiarizarea celorlalte popoare conlocuitoare, iscodind un nou fel de robie: cea națională.

Românii din Ardeal, în pragul evenimentelor din 1848, erau un neam de iobagi, dar totuș, față de trecut, se aflau într'o situație mai favorabilă, căci aveau o pătură de intelectuali, cari i-au îndrumat pașii, în acest an de grea cumpănă. E adevărat că unii din cărturarii noștri s'au lăsat amețiți de făgăduințele Ungurilor, cari spuneau că și Românii vor aveà parte de binefacerile revoluției lor, fără să-și dea sama că ei voiau să împartă cu strămoșii noștri numai libertatea, așà zicând, materială, iar în schimb ne cereau comoara noastră cea mai prețioasă: *limba*. Instinctul sănătos al poporului primeà cu neîncredere aceste promisiuni. Revoluția din Ungaria părea că va ajunge la rezultat fericit fără vărsare de sânge. La începutul lui Aprilie 1848, Impăratul numì în fruntea Ungariei, un minister responsabil și sancționă legile care făceau din acest regat o țară constituțională, punând capăt feudalismului.

Poporul unguresc credeà că poate păși acum la realizarea celeilalte ținte: de a asigurà supremația elementului unguresc, spre a clădì Statul național maghiar, din care trebuià să facă parte și Ardealul. Deviza Ungurilor erà *uniunea* (Ardealului cu Ungaria) ori moartea. Neamul nostru a ajuns la o grea răspântie, fiindcă chiar dintre cărturari mulți nu înțelegeau marea primejdie ce se ascundeà în această uniune. Ioan Leményi erà aservit politicii șovine dela Budapesta, iar tânărul episcop al ortodocșilor, Șaguna, încă nu apucase să-și consolideze bine situația.

Mântuirea venì dela cărturarii, formați în școalele din prima jumătate a veacului al XIX-lea, despre care am vorbit mai sus. Intelectualii români se aflau, pe atunci, concentrați în 2 locuri. O parte dintre ei, profesori, printre cari Timotei Cipariu și Simion Bărnuțiu, se aflau la Blaj, iar cealaltă tabără erà alcătuită din tinerii juriști, cari făceau practică pe lângă curtea de apel din Târgu-Mureș. Atât unii, cât și ceialalți, începură a se sfătuì, ce-ar trebuì făcut pentru mântuirea neamului în aceste timpuri de mari prefaceri. Ideea salvatoare pornì dela Blaj: să se convoace o mare adunare națională, în care Românii să-și formuleze doleanțele și aspirațiile lor.

O uriașe mulțime de țărani, în frunte cu cei doi episcopi și cu fruntașii poporului nostru, se adună la Blaj, în ziua de 3/15 Maiu 1848. Nici o piedică n'a putut oprì pe cei 40.000 iobagi de a alergà la glasul de chemare al conducătorilor săi firești.

La consfătuirea prealabilă, care aveà să alcătuiască programul adunării poporale, Simion Bărnuțiu, luând cuvântul, a ținut în veci memorabilul său discurs care a devenit evanghelia neamului nostru, înaintea celor mai de seamă fruntași ai Ardelenilor, printre cari se puteau vedeà și figurile nemuritoare a lui Alexandri și Alexandru Cuza.

Ideea fundamentală a cuvântării sale a fost, că Românii, deși desbinați în două confesiuni și în mai multe clase sociale, formează o națiune care cere egalitate cu celelalte neamuri din Ardeal. Dar unde discursul lui Bărnuțiu a avut o influență cu adevărat providențială, a fost partea care priveà relațiile cu Ungurii. El are meritul nepieritor de a fi deschis ochii tuturor arătând că li-

bertatea și egalitatea oferite de unguri sunt daruri otrăvite, în schimbul cărora ni se cereà limba și legea. Atunci a spus el acel adevăr veșnic: că *libertatea fără naționalitate* însemnează moartea unui popor.

Adunarea dela Blaj ținù până în 5 Maiu, când mulțimea se împrăștie din pricina unei ploi torențiale, fără a fi luat hotărîri decisive. Se formă, ce e drept, un comitet provizor, care sfătuì poporul să se înarmeze, dar episcopii îndreptară către credincioși circulare, prin care-l îndemnau să aștepte, în pace, îmbunătățirea sorții lor, dela « drăgutul de Impărat ».

Intr'aceea evenimentele se precipitară. Ungurii votară la 30 Maiu 1848, unirea Ardealului cu Ungaria, împotriva voinței Sașilor și a Românilor, în dieta dela Cluj. De-acum căile celor două

Fig. 2. Crucea Iancului, dela Blaj

popoare se despărțiră cu desăvârșire. Românii în lupta de apărare a limbii și credinței strămoșești, s'au găsit alăturea cu Impăratul, dușmanul Ungurilor. Aceștia, la rândul lor, purtau răsboiu pe două fronturi, de o parte împotriva Impăratului, iar de alta contra naționalităților, care nu voiau să se lase înghițite de poporul dominant. Petiția Românilor dusă de Șaguna la Viena, fu trimisă spre opinare la dieta din Budapesta. Răsboiul civil isbucnì și atunci Impăratul Ferdinand retrase constituția dată Ungariei, iar Ardealul îl puse sub starea de asediu numind în fruntea lui cu puteri discreționare, pe generalul Baron Puchner. In vara anului 1848, Ungurii și Secuii din Transilvania se pregătiră de răsboiu civil, în vreme ce Românii nu se puteau organizà, căci Puchner, neavând încredere în ei, nu voià să le dea arme. Această greșală a generalului imperial se răzbună groaznic. Trupele românești din regimentul dela Năsăud, conduse de colonelul Urban, fură zdrobite de Secui, în cea dintâiu ciocnire, la 24 Octomvrie 1848, lângă Reghinul săsesc. Peste câteva săptămâni, tru-

pele imperiale luară ofensiva împotriva revoluționarilor unguri și pe la mijlocul lui Noemvrie cuceriră și capitala țării, Clujul. Dar greșelile grosolane ale generalilor austrieci și intrarea în ascuns a generalului Bem, pus în fruntea răsculaților unguri, spulberară succesele imperialilor, până la sfârșitul anului 1848. Iar în primele luni ale anului 1849, Bem curăți Ardealul de trupele împărătești aruncându-le peste munți în Bucovina și Muntenia. Numai cetatea Alba Iulia și Munții Apuseni, apărați de Avram Iancu rezistară până în sfârșit asalturilor ungurești. La auzul biruințelor din Ardeal, guvernul lui Kossuth, care fugise la Dobrițin dinaintea prințului Windischgrätz, prinse noui nădejdi. Honvezii câștigară, una după alta, strălucite biruințe, în primăvara anului 1849.

Cine știe, de nu reușeà pe deplin, revoluțiea ungurească, dacă Bem, punând stăpânire pe întreg Ardealul, puteà merge să se unească cu Honvezii învingători din Ungaria. El însă nu putù cucerì Alba Iulia, nu din pricina tăriei zidurilor ei, ci fiindcă aveà în coaste cetatea de munte, stăpânită de Avram Iancu și Moții lui. Din Maiu-Iulie 1849, puternice trupe ungurești au încercat să pătrundă în acest cuib de vulturi, dar fură zdrobite și svârlite înapoi. Luptele Moților cu Hatvany, Kemény și Vașvari vor însemnà o veșnică glorie a acestui neam viguros.

Azi e constatat că rezistența lui Avram Iancu a mântuit monarhia habsburgică, dând răgaz intervenției rusești. Căci Francisc Iosif I, împărat al Austriei, dela 2 Decemvrie 1848, cerù, în numele sfintei alianțe, ajutorul Rușilor. Trupele țarului pătrunseră în Ungaria și Ardeal și puseră capăt marei revoluții ungurești. Astfel începe era absolutismului care dură până la 1867. Habsburgul uită foarte curând credința statornică a Românilor, cari în zadar mai așteptară dela Impăratul realizarea aspirațiilor lor. Avram Iancu, craiul munților, văzând această neagră ingratitudine, își pierdù mințile. Ridicarea la rangul de mitropolie, a episcopiei unite la 1855 și a celei ortodoxe la 1863, a fost singurul avantaj pe tărâm bisericesc, pe care ni l-a dat absolutismul împăratului nerecunoscător. Să mai amintim deschiderea liceelor rom. dela Brașov și Năsăud.

După ce Austria fu înfrântă în răsboiul purtat cu Prusia la 1866, Impăratul Francisc Iosif I se împăcă cu Ungurii, cari erau conduși de înțeleptul Francisc Deac. Acordul încheiat e cunoscut sub numele de dualism, fiindcă monarhia erà alcătuită din Austria, cu elementul conducător german, iar în Ungaria poporul dominant aveà să fie cel unguresc. Maghiarii, înlăuntru, continuară politica șovină inaugurată la 1848, care aveà de țintă contopirea celorlalte naționalități, prin maghiarizare cu orice mijloace. Poporul românesc, în acești 50 ani din urmă a dus o luptă îndârjită împotriva asupritorilor, pe toate căile, iar conducătorii lui au suferit prigoane și întemnițări pentru triumful cauzei naționale. La început, îndată după încheerea dualismului, Românii trimiseră deputați la parlamentul din Budapesta, în credința că vor puteà convinge, cu puterea cuvântului, pe guvernanții Ungariei, despre dreptul neamului nostru la viața națională, în cadrul Statului maghiar, dar în zadar, căci Ungurii visau realizarea unui Stat unitar, în care toată suflarea să fie ungurească. Atunci partidul național românesc decretă *pasivitatea*, adică obligă pe toți Românii să nu participe la viața politică. Asuprirea însă erà tot mai apăsătoare. Dar rezistența noastră deveneà cu atât mai îndârjită, căci suferințele Românilor ardeleni aflau un ecou din ce în ce mai puternic în inimile fraților liberi care în 1859 realizară Unirea principatelor, la 1877 neatârnarea, iar în 1881, România fu înălțată la rangul de regat. Această țară românească, liberă, bogată și înfloritoare erà cea mai puternică chezășie a viitorului Românilor din Ardeal, căci dușmanii noștri cu toată pornirea lor, erau constrânși să țină o măsură în acțiunea de distrugere a elementului românesc.

In anul 1892 conducătorii partidului național redactară un *memorand*, un nou « Supplex Libellus Valachorum », pe care o delegație de fruntași îl duse la Viena, ca să-l predeà Impăratului Francisc Iosif, care însă nu-i primì, îndrumând pe Români, ca și înaintașii săi la Ministerul din Budapesta. *Memorandiștii* fură dați în judecată și osândiți la închisoare. Numele unui Rațiu, Vasile Lucaciu, I. Coroianu erau pe toate buzele. Procesul memorandului și meetingurile Ligii Culturale (înființată în 1891) aduseră la cunoștința Apusului suferințele Românilor ardeleni și dreptatea cauzei lor. Reluându-se activitatea politică, Românii trimiseră din nou în parlamentul din Budapesta numeroși deputați, cari, cu un curaj nesovăitor, desvăluiră abuzurile regimului oligarhic al Ungariei și afirmară drepturile imprescriptibile ale Românilor. Ziarele românești, ca *Gazeta Transilvaniei*, *Tribuna*, *Românul*, *Drapelul*, au adus servicii imense marei cauze naționale, pregătind poporul pentru marea zi a izbăvirii. « Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului

român », înființată în epoca absolutismului, prin jertfa și iubirea de neam a generației dela 1848, lucrà, din răsputeri pentru deșteptarea conștiinței și cultivarea limbei strămoșești. Cu toate opintirile asupritorilor, legăturile sufletești, întreținute prin publicații tot mai numeroase, între Românii ardeleni și cei din țara liberă, au devenit din ce în ce mai strânse. Unitatea sufletească a Românilor din nordul Dunării a fost o realitate neîndoelnică cu mult înainte de unirea politică.

Ungurii, simțind, parcă, apropierea inevitabilului, și-au întețit activitatea de desnaționalizare a Românilor, aducând legi, prin care țînteau să introducă limba ungurească în școala și chiar în biserica românească. La protestele Românilor, stăpânii răspundeau cu amenzi și întemnițări. Se plănuià înființarea unei zone culturale, care să pună un perete despărțitor între frații de acelaș sânge.

Dar înțelepciunea poporului nostru spune, că atunci când primejdia e mai mare, și Dumnezeu e mai aproape.

Cel mai mare răsboiu pe care l-a cunoscut omenirea isbucnì în August 1914, aduse după sine prăbușirea monarhiei austro-ungare și cu ea mântuirea neamului nostru. In Octomvrie 1918, Ardealul, după suferințe de două ori milenare, se alipì la sânul patriei mame.

CONSILIUL DIRIGENT

DE

ROMUL BOILĂ

Adunarea Națională dela Alba Iulia din 1 Decemvrie 1918 reprezentând și înfățișând Națiunea Română din Transilvania, Banat și Țara Ungurească în deplina ei suveranitate, s'a îngrijit în cadrul hotărîrilor ei epocale de un organ reprezentativ și conducător al Națiunii instituind un « Mare Sfat Național Român » [1]).

Acest Mare Sfat [2]) în urma caracterului și compoziției sale neavând mobilitatea și posibilitatea de inițiativă și de acțiune cerute în acele vremuri, corespunzător dealtcum și principiului constituțional, — în prima ședință din 2 Decemvrie 1918 — a ales un Comitet de 15 membri transmițându-și mandatele sale asupra acestui Comitet. Comitetul astfel instituit a primit numirea de « Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria » și a fost investit cu adevărate puteri de guvernare, legislative și executive nelimitate, devenind organul singur îndreptățit de a reprezentà Națiunea română din aceste părți și a dispune în numele său [3]).

Aceste atribuții au suferit oarecare restricții în ce privește unele probleme de Stat, întrucât prin Decretul-Lege, care a recunoscut instituirea Consiliului Dirigent în calitatea dată lui de Marele Sfat, afacerile străine, armata, căile ferate, poștele, telegrafele, telefoanele, circulația fiduciară, vămile, împrumuturile publice și siguranța generală a Statului s'au declarat a fi de resortul guvernului regal dela București, în care Consiliul Dirigent aveà trei reprezentanți [4]).

Consiliul Dirigent s'a constituit fiind ales de Marele Sfat prin unanimitate, ca președinte d-l Iuliu Maniu, iar ca membri d-nii Dr. Ștefan C. Pop, Vasile Goldiș, Dr. Alexandru Vaida-Voevod, Dr. Ioan Suciu, Dr. Aurel Vlad, Dr. Aureł Lazăr, Dr. Victor Bontescu, Dr. Vasile Lucaciu, Dr. Valeriu Branițe, Octavian Goga, Dr. Emil Hațieganu, Dr. Romul Boilă din partidul național român, Ion Flueraș și Iosif Jumanca din partidul social democrat român [5]).

Astfel a luat ființă Consiliul Dirigent corespunzând în momentul instituirii sale unei necesități inexorabile, ca să se afirme pe urmă în rolul său istoric prin serviciile imense și reale aduse în timpul existenței sale Patriei întregite.

Situația în momentul instituirii Consiliului Dirigent se prezentà sub aspecte cu totul extraordinare.

[1]) Cuvintele din p. IX a hotărîrilor dela Alba Iulia.

[2]) Marele Sfat al fost compus din 212 membri recrutați din reprezentanții partidului național român, ai partidului social democrat, ai clerului român și ai organizațiilor sociale,culturale și economice românești din Ardeal și Banat. Ca președinte al Marelui Sfat a fost ales Gheorghe Pop de Băsești, fostul președinte al partidului național român, ca vicepreședinte P. S. L. Episcopii Ioan Pop și Dr. Demetriu Radu, d-nii Dr. Teodor Mihali și Andrei Bârseanu, iar ca notari d-nii Dr. Caius Brediceanu, Dr. Mihai Popovici, Dr. Ionel Pop, Dr. Silviu Dragomir, Gheorghe Pop și I. Ciser. Numele membrilor Marelui Sfat s'au publicat în *Gazeta Oficială* No. 13 din 28 Februarie 1919.

Constituirea Marelui Sfat se cuprinde în procesul-verbal al Marelui Sfat din 2 Decemvrie 1918.

[3]) Hotărîrea Marelui Sfat în ce privește atribuțiile Consiliului Dirigent este de următorul cuprins: « va duce în îndeplinire hotărîrile Adunării Naționale, va preluà și va diriguì viața de Stat, va îngrijì serviciile publice și în acest scop va fi în drept a ordonà și a luà toate măsurile care le va găsì necesare » și se cuprinde în procesul-verbal de constituire a Marelui Sfat din 2 Decemvrie 1918.

Caracterul puterii de guvernare, legislativă și executivă a Consiliului Dirigent, l-a recunoscut dealtcum și Decretul Lege de dizolvare No. 1462 din 2 Aprilie 1920, care a trecut puterea legiuitoare a Consiliului Dirigent asupra puterii legiuitoare a Statului Intregit și puterea de guvernare și executivă asupra guvernului regal.

[4]) Vezi art. II al Decretului-Lege No. 2171 din 11 Decemvrie 1928.

[5]) Alegerea membrilor Consiliului Dirigent se cuprinde în procesul-verbal al Marelui Sfat din 2 Decemvrie 1918.

Unirea s'a declarat la Alba Iulia, un punct care erà situat dincolo de nenorocita linie demarcațională, în mijlocul unei lumi în plină revoluție trăind zile de groază și de nesiguranță [1]).

Aparatul de Stat al fostei stăpâniri erà paralizat. Serviciile cele mai multe și-au întrerupt funcționarea, unele mai funcționau automatic, altele erau cu totul părăsite.

Ordinea și siguranța, dacă se poate vorbì de așà cevà, erau susținute de Consiliile Naționale ale diferitelor neamuri cu ajutorul forței armate de care dispuneau.

Nesiguranța zilei de mâine în ce privește aprovizionarea cu cele necesare în vederea iernii se prezenta amenințătoare într'un timp când la toate mizeriile războiului se adăugà flagelul gripei spaniole, care decimà populația.

In această situație excepțional de gravă erà chemat Consiliul Dirigent să-și îndeplinească mandatele sale pline de răspundere, mult îngreunate prin faptul că Vechiul Regat, istovit de urmările nenorocite ale unui războiu de glorioasă pornire și ale ocupației străine, n'a putut să dea tot ajutorul necesar cerut în acele momente.

Consiliul Dirigent pus în fața acestei situații și ajutat de distinși colaboratori, cari și-au oferit serviciile cu rară abnegație [2]), n'a ezitat nici un moment să-și facă datoria, învingând imensele greutăți ce-i stăteau în cale, punând ordine în toate și introducând stăpânirea românească mult așteptată și mult promițătoare.

Depunând membrii prezenți ai Consiliului Dirigent încă în ședința electivă din 2 Decemvrie a Marelui Sfat jurământul solemn [3]), Consiliul Dirigent a început fără amânare activitatea sa. Se constitue chiar în aceeaș zi alegând 4 vicepreședinți în persoana d-lor Vasile Goldiș, Dr. Alexandru Vaida-Voevod, Dr. Ștefan C. Pop, Dr. Aurel Vlad, conducerea proceselor-verbale fiind încredințată în mod provizor d-lui Dr. Romul Boilă ajutat de d-l Dr. Emil Hațieganu.

El grupează afacerile de Stat după resorturi, luând d-nii Iuliu Maniu internele, Vasile Goldiș cultele și instrucția publică, afacerea națiunilor conlocuitoare, Dr. Ștefan C. Pop armata și siguranța publică, Dr. Alexandru Vaida-Voevod externele și propaganda ziaristică, Dr. Aurel Vlad finanțele, Dr. Ioan Suciu organizarea și pregătirea Constituantei, propaganda și pregătirea proiectului de lege electoral pentru Constituantă, Dr. Aurel Lazăr justiția, Dr. Emil Hațieganu codificarea, Dr. Victor Bontescu comerțul și agricultura, Dr. Romul Boilă comunicația, lucrări publice, poștă, telegraf și alimentarea publică, Ioan Flueraș politica socială și igiena, iar Iosif Jumanca industria.

Membrii Consiliului Dirigent iau numirea de « șef de resort ».

Se stabilește prin președintele Consiliului Dirigent răspunderea politică, morală juridică și materială a membrilor Consiliului Dirigent. Președintele roagă membrii Consiliului să se abțină dela un amestec în resorturile celorlalți colegi, își susține însă dreptul de a fi informat și consultat în toate chestiunile importante atât principiale cât și personale ale singuraticelor resorturi [4]).

Se numesc primii secretari generali în persoana d-lor Lucian Borcia la prezidenție fiind încredințat și cu conducerea proceselor-verbale ale Consiliului Dirigent, Dr. Victor Onișor la interne, Ioan Lapedatu la finanțe, Vasile Osvadă la agricultură, Dr. Constantin Missits la alimentare, Dr. Silviu Dragomir la propaganda ziaristică, Dr. Caius Brediceanu la externe [5]).

Se iau atunci imediat încă în Alba Iulia unele dispoziții de caracter urgent [6]).

[1]) Ungurii trăgeau cu pușca asupra acelora cari se duceau la Adunare, chiar omorînd pe tânărul Arion din județul Turda.

[2]) Despre care face dovadă procesul-verbal al Consiliului Dirigent din 2 Decemvrie 1918.

[3]) Vezi procesul-verbal al Marelui Sfat citat la nota 3. Membrii Consiliului Dirigent prezenți au fost invitați de P. S. Episcopul Ioan al Aradului să depună jurământul. Jurământul s'a depus după un formular, cetit de P. S. S. Dintre membrii aleși a Consiliului Dirigent erau absenți d-nii Dr. Vasilie Lucaciu, Dr. Valeriu Braniște și Octavian Goga.

[4]) Vezi procesul-verbal al Consiliului Dirigent din 2 Decemvrie 1918.

[5]) Vezi procesul-verbal al Consiliului Dirigent din 4 Decemvrie 1918.

[6]) Se cuprinde în procesul-verbal ale Consiliului Dirigent din 2, 3, 4 Decemvrie privind procurarea de fonduri pentru acoperirea cheltuelilor, preluarea diferitelor servicii părăsite sau puse la dispoziția Consiliului Dirigent, — notificarea hotărîrilor de unire guvernului ungar, — intrarea în legătură cu Generalii Berthelot și Prezan, — sechestrarea și punerea în siguranță a materialelor de războiu capturate și părăsite, — reincorporarea comunelor românești răpite și alăturate episcopiei de Hajdudoroghi.

CONSILIUL DIRIGENT

Așezat la Sibiu cu ziua de 9 Decemvrie Consiliul Dirigent organizează sêrviciile centrale ale resorturilor, stabilește ierarhia în serviciile acestea și sistematizează salariile.

Au fost numiți în mod succesiv noui secretari generali în persoana d-lor General Boeriu la răsboiu, inginer Leo Bohățiel la comunicație, Ionel P. Comșa la comerț, Dr. Valer Moldovan la organizație, Eugen Muntean la industrie, Dr. Iuliu Moldovan la ocrotirile sociale și igienă, Dr. Alexandru Marta la justiție, Dr. Ioan Lupaș, Dr. Alexandru Russu și Lutz Korody la culte, Dr. Onisifor Ghibu la instrucție, Dr. Zosim Chirtop și Victor Deleu la interne și Dr. Gheorghe Moroianu la prezidență.

Incopciindu-se organizația de Stat înaugurată de Consiliul Dirigent în cea a Statului Român întregit s'au desființat resorturile de răsboiu și siguranța publică, externele și propaganda ziaristică, titularii lor d-nii Dr. Ștefan C. Pop și Dr. Alexandru Vaida-Voevod trecând ca miniștri fără portofoliu în guvernul regal. Fiind numit în asemenea calitate și d-l Vasile Goldiș, resortul său a fost trecut sub conducerea d-lui Dr. Valeriu Branište.

Fig. 3. Consiliul Dirigent

O nouă schimbare s'a făcut în vara anului 1919 în urma demisiei din Consiliul Dirigent a d-lor Ioan Flueraș și Iosif Jumanca [1]). In locul lor au intrat în Consiliul Dirigent d-nii Dr. Mihai Popovici și Dr. Tiberiu Brediceanu, aleși de Marele Sfat Național. Cu acest prilej s'a scindat resortul comerțului și agriculturii, formându-se un resort al industriei și comerțului, conducerea acestuia revenind d-lui Mihai Popovici și rămânând d-l Dr. V. Bontescu la agricultură. S'a creiat un nou resort al sănătății publice, artei și ocrotirilor sociale, luând conducerea acestuia d-l Tiberiu Brediceanu.

In luna Septemvrie 1919 se scindează resortul organizării și propagandei luând conducerea acestuia din urmă d-l Octavian Goga.

La finele lunii Septemvrie 1919 resortul de alimentare împlinindu-și misiunea, se desființează, rămânând d-l Romul Boilă șeful resortului de comunicație.

[1]) D-nii Ioan Flueraș și Iosif Jumanca au demisionat, — precum se poate constată din desbaterile Marelui Sfat din vara anului 1919, — pe chestie de principiu, deoarece Marele Sfat nu admisese dreptul de vot al femeilor în reforma electorală.

In urma demisiei d-lui Dr. Aurel Lazăr din Consiliul Dirigent, resortul de justiție trece sub conducerea d-lui Dr. Emil Hațieganu.

La 3 Decemvrie se desființează resortul de organizare, fiind numit d-l Dr. Ioan Suciu ca președinte al Comisiei superioare agrare.

La constituirea guvernului regal din Decemvrie 1919 au fost numiți miniștri regali d-nii Dr. Aurel Vlad, Dr. Victor Bontescu, Dr. Mihai Popovici și Octavian Goga, — d-l Octavian Goga demisionând pe urmă, d-nii Vasile Goldiș, V. Lucaciu și O. Goga au fost invitați să ia resorturile rămase vacante, iar până la luarea lor în primire au fost substituiți la resortul de agricultură prin d-l Dr. Emil Hațieganu, la resortul de industrie și comerț prin d-l Dr. Romul Boilă, la finanțe prin d-l Dr. Tiberiu Brediceanu. D-nii V. Goldiș, Vasile Lucaciu și O. Goga neluând conducerea resorturilor, Consiliul Dirigent, împărțirea și conducerea resorturilor au rămas în această situație până la desființarea lui.

Consiliul Dirigent a ținut dela instituirea sa din 2 Decemvrie până la desființarea sa, care de fapt s'a întâmplat în ziua de 10 Aprilie 1920, adică în timpul existenței sale de 496 zile, în total 256 ședințe, de multeori două pe zi, soluționând prin hotărîrile aduse toate problemele care s'au pus, în cea mai bună înțelegere și cu unanimitatea voturilor, afară de două cazuri de mai mică importanță și de natură administrativă.

Intrat în funcțiune la Sibiu, Consiliul Dirigent lansează cu data de 11 Decemvrie 1918 un manifest, « Către Națiunea Română din Transilvania, Banat și Țara ungurească » prin care anunță instituirea sa pentru « guvernarea provizorie a țării » arătând resorturile după care s'au împărțit afacerile și pe conducătorii resorturilor. Rostind cuvinte de recunoștință tuturor factorilor care au conlucrat la realizarea idealului național: Unirea tuturor Românilor, analizează hotărîrile dela Alba Iulia, pentru a căror realizare își închină «toată munca » [1]).

In ședința Marelui Sfat Național din 2 Decemvrie 1918 d-l Iuliu Maniu propune exmiterea unei comisii pentru predarea actelor de unire M. S. Regelui Ferdinand I, cerând să fie delegați în acest scop P. S. S. Episcopii Dr. Miron E. Cristea și Dr. Iuliu Hossu și d-nii Vasile Goldiș și Dr. Alexandru Vaida-Voevod. Prezidentul Marelui Sfat, d-l Gheorghe Pop de Băsești, constată că această comisie trebuie să fie condusă de Președintele Consiliului Dirigent. D-l Iuliu Maniu declară că nu poate părăsi câteva zile Ardealul din cauza unor urgente măsuri ce sunt de luat în interesul organizării vieții de Stat și a înstăpânirii ordinei, dar că se va alătură comisiei peste câteva zile, ceeace s'a și întâmplat. Consiliul Dirigent întregește comisia prin numirea d-lui Dr. Caius Brediceanu în calitate de secretar reprezentând Banatul și se îngrijește ca această comisie să-și îndeplinească mandatul.

Tot cu prilejul predării actelor Unirii se alcătuește cu concursul președintelui Consiliului Dirigent Decretul-Lege, care încopcie organizația de Stat condusă de Consiliul Dirigent în cea a Statului întregit.

Acest Decret-Lege recunoaște Consiliul Dirigent și îl întărește în funcțiunea sa enumărând afacerile străine, armata, căile ferate, poșta, telegraful, telefonul, circulația fiduciară, vămile, împrumuturile publice și siguranța generală a Statului ca aparținând resortului guvernului regal.

Ținuturile unite sunt reprezentate în guvernul regal prin miniștri fără portofoliu, iar pe lângă serviciile centrale se numesc consilieri speciali.

Decretul-Lege arată misiunea Consiliului Dirigent în a prezentà fără amânare proiectele de reformă electorală pe baza votului universal și proiectul reformei agrare [2]).

Consiliul Dirigent înființează cu data de 14 Decemvrie « Gazeta Oficială » la Sibiu în care să se publice « hotărîrile Marelui Sfat Național, decretele, ordonanțele, regulamentele, notele circulare și oricare alte decizii ale Consiliului Dirigent, ale șefilor de resort ai aceluia, cum și ale altor înalte autorități ale Statului ».

Această Gazetă dela N-rul 1—99 a apărut neîntrerupt până la 31 Martie 1920.

Hotărăște ca dispozițiile sale de caracter legislativ să poarte numirea de « Decret ». Astfel de decrete au fost aduse în număr de 24 în timpul funcționării Consiliului Dirigent.

[1]) Apărut în No. 1 al *Gazetei Oficiale* din 14 Decemvrie 1918.

[2]) Vezi Decretul-Lege citat la nota 5.

Cel mai important decret este Decretul I « despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice, aplicarea legilor despre funcționari și întrebuințarea limbilor » care purtând data de 24 Ianuarie 1919 a fost publicat în « Gazeta Oficială » No. 6 din 27 Ianuarie 1919.

Acest Decret cuprinde unele dispoziții principiale, dintre care câteva sunt în vigoare și azi. Astfel este în vigoare art. 1 al Decretului No. I, care dispune ca « legile, ordonanțele, regulamentele și statutele legale de mai înainte, emanate înainte de 18 Octomvrie 1918, rămân în interesul ordinei publice și pentru a asigurà continuitatea de drept, până la alte dispoziții, în vigoare în mod provizoriu, cu excepțiunile cuprinse în acest Decret, cum și în alte decrete ce se vor da ».

In următoarele se declară continuitatea serviciilor, ridicarea inamovibilității din considerații de serviciu și în deosebi din punct de vedere a liniștei publice.

Limba română se declară de limbă oficială în serviciile publice hotărîndu-se întrebuințarea limbii minorităților etnice cu aplicarea legii ungare art. XLIV din 1868 despre egala îndreptățire a naționalităților, înțelegând în locul națiunii maghiare națiunea română și în locul limbii maghiare limba română.

Limba de predare în școlile comunale, confesionale, fundaționale, particulare să fie cea hotărîtă de susținătorul școlii, în școlile primare de Stat instrucția să se facă în limba majorității populației din comune, instituind pentru minoritari, cari dau un număr de elevi suficient, cursuri paralele în limba lor, în școlile secundare de Stat instrucția să se facă în limba majorității populației din județ, iar în învățământul superior să se întrebuințeze limba majorității populației din regiunea respectivă.

Pentru numirile localităților să se poată întrebuința limba respectivă a fiecărei națiuni, numele de familie să se respecte servindu-se ortografia respectivei limbi.

Decretul No. II [1]) cuprinde dispozițiile privitoare la funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice administrative, introduce nouile numiri românești, stabilește atribuțiile prefectului, suspendă funcționarea adunărilor județene, municipale și comunale până la reorganizarea lor cu aplicarea sistemului votului universal hotărît de Adunarea Națională dela Alba Iulia, modifică în acest sens legile ungare art. XXI și XXII din 1886.

Decretul No. III [2]) învestește orașul Sibiu cu drept de municipiu.

Decretul IV [3]) introduce numirile din Vechiul Regat în organizația administrativă și justiciară.

Decretul No. V [4]) scoate din vigoare legea ungară art. XVIII din 1915 despre responsabilitatea materială a trădătorilor de patrie.

Decretul No. VI [5]) organizează un contencios administrativ în locul judecătoriei administrative supreme din Budapesta numind prezident al lui pe d-l Octavian Russu, advocat din Sibiu.

Decretul No. VII [6]) declară de nul și neavenit orice act al guvernului ungar care înstrăinează după 18 Octomvrie 1918, sau 1 Decemvrie 1918 st. n. averile publice situate pe teritoriul guvernat de Consiliul Dirigent.

Decretul No. VIII [7]) organizează o poliție de Stat în orașele municipale și celelalte cu consilii, cu dreptul de a se pune în aplicare această organizație și în unele comune.

Decretul No. IX [8]) dispune asupra regimului de presă, declară desființate toate instituțiile preventive, în special cauțiunea, reglementează colportajul.

Decretul X [9]) desființând instituția similară din Târgul-Mureș organizează o comisie de cenzurare pentru magistrați și advocați în orașul Cluj.

Decretul XI [10]) instituie un consiliu superior de disciplină pentru advocați cu sediul în Cluj în locul unui consiliu similar care exista la Budapesta.

Decretul XII [11]) introduce timpul de muncă de 8 ore în industrie și comerț luând toate dispozițiile în legătură cu aceasta.

[1]) Apărut *G. Of.* No. 6.
[2]) Apărut *G. Of.* No. 6.
[3]) Apărut *G. Of.* No. 10.
[4]) Apărut *G. Of.* No. 11.
[5]) Apărut *G. Of.* No. 11.
[6]) Apărut *G. Of.* No. 13.
[7]) Apărut *G. Of.* No. 17.
[8]) Apărut *G. Of.* No. 23.
[9]) Apărut *G. Of.* No. 25.
[10]) Apărut *G. Of.* No. 25.
[11]) Apărut *G. Of.* No. 31.

Decretul XIII [1]) modifică codul penal militar austro-ungar și procedura penală în ce privește forțele armate teritoriale române organizate de Consiliul Dirigent.

Decretul No. XIV [2]) stabilește competența autorităților românești în toate cazurile când autorități străine din afară de teritoriul Statului ar fi competente.

Decretul No. XV [3]) modifică legea ungară art. XXXIII despre organizarea advocaților.

Decretul No. XVI [4]) stabilește circumscripțiile electorale pentru teritoriile guvernate de Consiliul Dirigent în baza Decretului-Lege electoral al Transilvaniei.

Decretul No. XVII [5]) anulează dreptul de despăgubire a centrelor de fiert spirt în urma ștergerii monopolului.

Decretul No. XVIII [6]) modifică legea ungară art. XXVIII din 1908 despre fabricarea alcoolului, stabilind noui taxe.

Decretul No. XIX [7]) reglementează din nou asigurarea salariaților industriali și comerciali cu desființarea legilor respective ungurești.

Decretul No. XX [8]) sistemizează salariile secretarilor comunali și cercuali cu modificarea art. de lege ungar No. LX din 1913.

Decretul No. XXI [9]) reorganizează serviciul sanitar cu modificarea legilor ungurești, și anume: regulează practica medicală pe teritoriul Consiliului Dirigent în conformitate cu cerințele noui, statifică medicii sanitari (de județ și de circumscripție), regulează recrutarea medicilor de spitale, pune pe baze cu totul noui combaterea boalelor infecțioase, înființând 7 laboratoare regionale cu inspectori igienici în frunte, transformând serviciul profilactic mai mult administrativ dinainte într'un serviciu tehnic competent. Inainte nu există nici un laborator și nici un specialist practic în Transilvania; pune pe baze cu totul noui combaterea plăgilor sociale, în deosebi a boalelor venerice, înființând ambulatoarele policlinice, ca centre de acțiune medico-socială, — introduce instituția surorilor de ocrotire cu destinația principală de a se îngriji sub conducerea medicilor experți de populația dela sate făcându-i educație igienică, contribuind la profilaxia boalelor infecțioase și în deosebi la combaterea mortalității infantile și a tuberculozei, — pregătește o unificare națională a legislației sanitare în întreaga țară.

Decretul No. XXII [10]) reorganizează administrația comunală prin introducerea sistemului votului universal hotărînd regulile pentru alegerea reprezentanței comunale și a primarilor.

Decretul No. XXIII [11]) fixează zilele sărbătorilor de Stat.

Decretul No. XXIV [12]) dispune despre alegerile municipale (înțelegând și județene) cu aplicarea sistemului votului universal.

Cu aducerea Decretului No. XXIV Consiliul Dirigent din respectul față de principiul legalității și al constituționalității și-a întrerupt activitatea legislativă trecând această atribuție a sa în mod automat asupra Constituantei, atunci întrunite.

Fiecare Decret a fost prevăzut de respectivul resort cu ordonanța (regulament) de executare, îngrijindu-se resorturile de executarea de fapt a decretelor.

Afară de opera legislativă propriu zisă, alte două mari acte deasemenea natură au emanat dela Consiliul Dirigent. Acestea au fost legile privitoare la reforma agrară și electorală. Resorturile de agricultură și de organizare au pregătit proiectele reformelor agrară și electorală, așà că la finele lunii Februarie 1919 ele au fost depuse pe biuroul Consiliului Dirigent. Proiectul reformei agrare a fost supus unei anchete largi la care a luat parte fără deosebire de neam și de lege reprezentanții tuturor celor interesați. Consiliul a desbătut aceste proiecte în mai multe ședințe, le-a dat forma definitivă și le-a supus în luna Iunie 1919 Marelui Sfat spre desbatere. Marele Sfat le-a primit cu neimportante modificări, după care ele au fost supuse M. S. Regelui, care le-a publicat în formă de Decret-Lege [13]).

[1]) Apărut *G. Of.* No. 32.
[2]) Apărut *G. Of.* No. 33.
[3]) Apărut *G. Of.* No. 34.
[4]) Apărut *G. Of.* No. 54.
[5]) Apărut *G. Of.* No. 55.
[6]) Apărut *G. Of.* No. 58.
[7]) Apărut *G. Of.* No. 59.
[8]) Apărut *G. Of.* No. 60.
[9]) Apărut *G. Of.* No. 62.
[10]) Apărut *G. Of.* No. 65.
[11]) Apărut *G. Of.* No. 66.
[12]) Apărut *G. Of.* No. 67.
[13]) Marele Sfat a ținut ședințele sale dela 29 Iulie până în 11 August 1919. Decretul-Lege agrar poartă No. 3911 publicat în *Mon. Of.* din 10 Septemvrie 1919 și cel electoral No. 3621 publicat în *Mon. Of.* din 24 August 1919.

Legea electorală introduce sistemul votului universal preconizat de hotărîrea Adunării Naţionale dela Alba Iulia cu votare secretă, directă, uninominală şi pe comune, făcând o singură excepţie faţă de hotărîrile dela Alba Iulia, întrucât votul n'a fost întins şi asupra femeilor, fiindcă Decretul Lege din Vechiul Regat şi din celelalte provincii privind reforma electorală n'a acordat acest drept femeilor şi astfel erà cu neputinţă ca în această chestie importantă legile electorale din diferite provincii să fie în flagrantă contrazicere. S'a exprimat însă dorinţa expresă a Consiliului Dirigent ca la o viitoare reformă să se satisfacă şi în acest punct dezideratele din hotărîrile dela Alba Iulia.

Reforma agrară a Consiliului Dirigent s'a conceput în spiritul hotărîrii dela Alba Iulia asigurând ţăranului o proprietate (arător, păşune, pădure) în aşà mărime, ca să poată muncì el şi familia lui. In acelaş timp a căutat să nu nimicească proprietăţile mijlocii lăsând chiar unele proprietăţi mari ca ferme de model şi dând posibilitatea pentru creiarea acestora.

Ambele reforme au fost puse în aplicare.

S'au început lucrările premergătoare expropriérilor în vederea împroprietăririlor prin organizarea diferitelor Comisii şi Comitete agrare.

Văzând Consiliul Dirigent că reforma agrară nu se poate înfăptuì şi pământul nu se poate distribuì până la începerea muncilor agricole din primăvara anului 1919 — iar de altă parte dorind să satisfacă ţărănimea fără amânare şi încă înainte de a se începe acele munci — la propunerea d-lui Iuliu Maniu, preşedinte al Consiliului Dirigent, a dispus ca resortul de agricultură să dea în arendă forţată ţăranilor pământ spre cultivare din proprietăţile proprietarilor de pământ în spiritul reformei proiectate şi până când acel proiect poate devenì lege.

Această măsură prevăzătoare şi energică a avut darul să liniştească opinia publică şi să îndestulească necesităţile momentane prevenind astfel orice discuţie ori nelinişte în această privinţă.

Legea electorală a fost întregită printr'un Decret al Consiliului Dirigent care cuprindeà împărţirea circumscripţiilor electorale. In baza acestei legi s'au făcut alegerile pentru prima Constituantă convocată pentru 20 Noemvrie 1919 [1]).

Opera aceasta legislativă se întregeşte cu o serie întreagă de acte privind soluţionarea diferitelor probleme de Stat şi în special preluarea, organizarea din nou şi punerea în funcţiune normală a serviciilor publice şi peste tot a vieţii de Stat.

Consiliul Dirigent consideră drept cea mai urgentă şi de întâia sa datorie să pună stăpânire de fapt pe întreg teritoriul unit prin hotărîrile dela Alba Iulia. In calea acestei năzuinţe stăteau însemnate piedeci în legătură cu fixarea liniei demarcaţionale pe linia Mureş şi cu ocupaţia de fapt a întregului Banat de către Sârbi.

Consiliul Dirigent a desvoltat în primul moment o vie activitate pentru înlăturarea acestor piedeci. Intră în pertractări cu generalii francezi, reprezentanţii Franţei, pe cari îi convinge despre dreptatea pretenţiunii noastre, organizează forţa armată necesară. In acest scop d-l Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului Dirigent, lansează succesiv două ordine de mobilizare unul cu data de 1 Februarie 1919 şi altul cu data de 21 Martie 1919 chemând sub arme toate contingentele până la etatea de 42 ani.

Deşì unele dintre aceste contingente se găsiseră sub arme din anul 1907 când se făcuse mobilizarea pentru conflictul din Bosnia-Herţegovina, totuş cei chemaţi s'au prezentat cu mare însufleţire şi fără deserţiuni la serviciul militar [2]).

[1]) Vezi *G. Of.* No. 54 care cuprinde Decretul XVI despre împărţirea circumscripţiilor electorale.

[2]) Ordinele de mobilizare s'au publicat în No. 7 şi 21 ale *G. Of.*

Insemnătatea acestor acte mari de Stat şi pline de răspundere o arată pasagiile următoare pe care le cităm dela finele fiecărui ordin.

Iată cuvintele prin care sfârşeşte «Ordinul de chemare» din 1 Februarie 1919.

«Români!

Nu frica de pedeapsă să vă ducă la împlinirea ordinului de chemare, ci mândria conştientă, că îndepliniţi o sfântă datorie faţă de pământul nostru liberat, faţă de fraţii, cari nu se pot bucurà încă de libertate şi faţă de patria noastră română.

Este ceasul sfânt, când trebuie să punem stăpânirea noastră pe întreg pământul moştenit dela strămoşi, când trebuie să punem temelia unui viitor demn şi corespunzător jertfelor şi suferinţelor de veacuri ale părinţilor noştri!

Aveţi să răspundeţi chemării pentru a dovedì lumii întregi că ne iubim Ţara şi moşia şi că ştim să o stăpânim

Prin această măsură s'a făcut posibilă colaborarea în mod efectiv a trupelor ardelene și bănățene cu trupele Vechiului Regat în scopul de a înfrânge rezistența Ungurilor, cari din ce în ce se reculegeau din loviturile primite la sfârșitul războiului.

Strigătele de desnădejde ale fraților împilați, deportați și măcelăriți dincolo de linia demarcațională, nu mai dădeau răgaz și după temeinice pregătiri de două luni, în care timp linia demarcațională se împinsese pe linia Zam, Ciucea, Zălau, Baia Mare, armatele române de pretutindeni pornesc în luna Aprilie 1919 la ofensivă respingând pe dușmani într'un singur avânt până la Tisa ca să ajungă pe urmă victorioase la Budapesta. Consiliul Dirigent se grăbește ca în urma armatelor învingătoare să organizeze serviciile publice, în special comunicația și aprovizionarea.

Consiliul Dirigent a luat sub propria sa guvernare și administrare teritoriul până la linia stabilită prin tratatul încheiat cu puterile aliate în anul 1916. Deacî încolo până la Tisa administrarea teritoriilor se făceà de organele armatei, fiind numit din partea Consiliului Dirigent d-l Dr. Valer Moldovan ca reprezentant al Consiliului Dirigent pe lângă Comandamentul militar din Debrețin.

In urma unor negocieri purtate cu guvernul sârbesc prin mijlocirea guvernului regal și a reprezentanților francezi se pune stăpânire pe o parte a Banatului găsind-o într'o stare aproape devastată de ocupanți, organizând Consiliul Dirigent și în această parte serviciile publice și viața de Stat.

A treia mare piedecă erà modul cum s'a încheiat și cum s'a încercat să fie aplicat armistițiul încheiat la Belgrad între puterile aliate și între reprezentanții Austro-Ungariei.

Generalul Franchet d'Esperey, dorind să-și asigure grabnica trecere a armatei sale prin Ungaria pentru a puteà venì în ajutorul armatei franceze prin această parte, a acceptat într'un punct al armistițiului ca guvernarea și administrarea civilă să rămână în mâna organelor locale.

Guvernul maghiar interpretà aceasta dispoziție a armistițiului în favorul său, nevoind să admită o altă autoritate de Stat și administrativă decât cea ungurească. Și au reușit să câștige de partea lor chiar și comandamentul armatei franceze de Vest, și în parte pe unii factori ai Conferinței de pace.

In schimb însă Consiliul Dirigent susținea îndreptățirea sa de a guvernà și a administrà însuș teritoriile unite cu Vechiul Regat în baza hotărîrilor dela Alba Iulia afirmându-se ca un guvern și ca autoritate locală instituită de suveranitatea națională a Românilor din Ardeal și Banat în baza principiului de autodeterminare.

Punctul de vedere al Consiliului Dirigent n'a putut însă triumfà în mod oficial, ci a trebuit să se impună prin fapte împlinite și prin puterea efectivă ce exercità în contra protestelor continue ale Colonelului francez Vix din Budapesta, care însă n'au găsit ascultare la Consiliul Dirigent. D-l Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, a luat asupra sa personal răspunderea acestei

cu vrednicie, — ducând cu noi liniște, libertate și stăpânire dreaptă în toate colțurile țării.

(ss) IULIU MANIU
Președintele Consiliului Dirigent»

Iată și cuvintele de încheiere a «Ordinului de mobilizare» din 21 Martie 1919.

« Români!

Evenimentele zilelor ultime petrecute în Țara ungurească, unde s'a înstăpânit duhul răsvrătirii, ne fac să grijim de orânduiala bună în Țara noastră proprie. Guvernul maghiar a ordonat mobilizare generală în scopul de-a ține și mai departe în jugul secular frații noștri încă neeliberați. Nu numai, ci vrea să-și îndrepte cetele sale în contra Ardealului nostru, pentru a-l subjugà din nou și pentru a prădà satele noastre înfloritoare și a jefui casele cetățenilor noștri pașnici. Ne este sfântă datoria să punem piedecă puternică acestor năzuințe cari ne amenință cu peire.

Nu avem dorul de-a cucerì, nici a prădà țara altora, ci vrem numai să ne apărăm patria și să ne mântuim țara noastră proprie, ceeace putem ajunge numai prin o armată puternică, care va ascultà și va urmà cu însuflețire și cu vitejia strămoșească poruncile Majestății Sale Regelui nostru Ferdinand I.

Nu frica de pedeapsă să vă ducă deci la împlinirea acestui ordin de chemare; ci mândria conștientă că îndepliniți o sfântă datorie față de pământul nostru liberat, față de frații, cari nu se pot bucurà încă de libertate și față de patria noastră română.

Este ceasul sfânt, când trebuie să punem stăpânirea noastră pe întreg pământul moștenit dela strămoși, când trebuie să punem temelia unui viitor demn și corespunzător jertfelor și suferințelor de veacuri ale părinților noștri!

Aveți să răspundeți chemării, pentru a dovedì lumii întregi, că ne iubim țara și moșia și că știm să o stăpânim cu vrednicie, — ducând cu noi liniște, libertate și stăpânire dreaptă în toate colțurile țării.

(ss) IULIU MANIU
Președintele Consiliului Dirigent»

procedări absolut necesare din punct de vedere românesc, pentru a împiedecà deoparte bolșevizarea Ardealului, iar de altă parte pentru a înstăpâni dominațiunea românească în pripă, înainte de semnarea tratatului de pace, luând astfel rând pe rând sub ocrotirea sa populația românească schingiuită de resturile puterilor maghiare care voiau să se refacă și să reînvie.

Inlăturarea acestor mari greutăți a fost extrem de anevoioasă și dacă Consiliul Dirigent a putut să le învingă are să mulțumească generalilor francezi cari trimiși de Comandamentul de Vest al armatei franceze și chiar de Conferința de pace, în urma plângerilor Maghiarilor, pentru a face anchetă, au văzut realitatea și s'au convins de dreptatea cauzei ce reprezintà Consiliul Dirigent și s'au mărginit a comunicà d-lui Iuliu Maniu instrucțiile ce le aveau, dar lăsându-i la judecata proprie sub răspunderea sa măsurile ce a crezut de bine a le luà de acord cu Comandamentul militar român pentru a pacificà și a scutì acest colț al Europei centrale de bolșevismul care-l amenințà.

Astfel a binemeritat pentru vecie pentru cauza românească în primul rând marele General și distinsul prieten al Românilor, *Berthelot*, Comandantul armatei din România și Rusia meridională, care vizitând Ardealul în zilele de 20 până în 31 Decemvrie 1918, fiind primit în mod entuziast pretutindeni de poporul românesc și putând constatà conștiința ridicată simțul de ordine și soliditatea organizației de Stat împrovizate abià în 4 săptămâni de guvernarea Consiliului Dirigent, — a găsit dreaptă și necesară această guvernare și a lăsat toată răspunderea internațională în sarcina președintelui Consiliului Dirigent.

Tot astfel s'a terminat misiunea Generalului *Patey* însoțit de Căpitanul francez *Ameil*, trimiși în chestia arestării Doctorului Apáthy, apoi a Colonelului francez de *Tilly*, a Colonelului francez *Trousson* și a Generalului *Pétain* însoțit de Maiorul *Miguel*.

Această grea încercare a prevederii și energiei Consiliului Dirigent și-a primit definitiva încoronare prin vizita istorică a însuș marelui Mareșal al Franței, Generalul *Franchet D'Esperey*, făcută în 23 Iunie 1919 în Sibiu președintelui Consiliului Dirigent în calea sa spre Arad și Seghedin, care a consfințit actele de afirmare națională a poporului românesc din Ardeal și Banat și înainte de încheierea tratatului de pace.

Dacă înlăturarea acestei a treia piedeci din calea înstăpânirii dominațiunii românești în Dacia superioară dovedește energia dârză a poporului românesc din Ardeal și Banat, ea este o bună ocazie de a relevà dragostea pentru poporul românesc și pătrunderea politică luminoasă a generalilor și ofițerilor superiori francezi vrednici de toată recunoștința poporului românesc și a generalilor și ofițerilor români cari au venit cei dintâi să îngrijească la o grea răspântie soarta poporului românesc.

In fruntea comandamentului generalii Prezan, șeful Marelui Cartier, Mărdărescu, Moșoiu și Holban, comandanții trupelor din Transilvania, și Panaitescu, șeful lor de Stat Major, vor rămâneà și în această parte a activității lor binemeritați pentru Patrie.

Faptul că Consiliul Dirigent a reușit să înstăpânească guvernarea românească în teritoriile unite cu Vechiul Regat a făcut de prisos luarea în posesiune a acestor teritorii din partea României întregite după încheierea păcii, procedură care a cauzat în alte părți atâta bătaie de cap diplomației internaționale și atâta vărsare de sânge popoarelor interesate în vestul Ungariei și în alte părți ale Europei centrale.

Apreciind pe deplin importanța și rostul forței armate pentru reușita nouei guvernări Consiliul Dirigent la început se folosește de Consiliile și gradele naționale române pe care le conduce în mod unitar și le prevede cu cele necesare. Concomitent organizează prin resortul de răsboiu o armată teritorială al cărei sâmbure au format-o corpurile de voluntari și legionari români. Prin concursul resortului de organizare se pune baza formării de noui regimente. In afară de această lărgire a liniei demarcaționale se face necesară chemarea sub arme a foștilor voluntari legionari din Rusia și Italia și a câtorva contingente de români a căror organizare în Munții apuseni se încredințează d-lui Dr. Ioan Suciu. Resortul armatei sub durata scurtei sale existențe contribue prin munca sa la organizarea jandarmeriei chemată să înlocuiască Consiliile și gradele naționale dizolvate în răstimp.

In urma încopcierii organizației de Stat guvernate de Consiliul Dirigent în cea a Statului Român întregit, resortul armatei se desființează. Consiliul Dirigent după acest timp este ajutat în acțiu-

nile sale de forța armată, pe care o dădeà armata română sub conducerea «Comandamentul trupelor din Transilvania», cu care Consiliul Dirigent susținea cele mai strânse raporturi de frățească colaborare.

Consiliul Dirigent intră în funcțiune lipsit de fonduri. In primele zile ale guvernării nu dispuneà nici măcar de o singură Cassă publică, care de altcum toate erau goale. Se ajută cu împrumuturi dela bănci. Resortul finanțelor ia în primire serviciile administrației fiscale, precum și casieriile publice și se pune în posesia averilor publice dependente de acel departament. Se organizează încasarea veniturilor și rând pe rând populația revine la plata impozitelor și taxelor fără de nici o constrângere. Se lansează «Imprumutul Unirii» în suma de Lei 100.000.000 care este acoperit cu semnăturile exclusiv ale populației din Ardeal și Banat. Se iau măsuri pentru împiedecarea speculei cu Coroane. Administrația fiscală s'a făcut în așà fel, că afară de suma de cca. Lei 300.000.000 cu care a contribuit Vechiul Regat la acoperirea speselor acelor servicii care erau de resortul guvernului regal, Consiliul Dirigent a suportat timp de un an și 4 luni cheltuelile întregului aparat de Stat, realizând precum se va vedeà din resortul alimentării frumosul excedent real de 72.000.000 Coroane.

Alimentarea se prezintà din primul moment ca una din cele mai grave probleme mai ales în ce privește aprovizionarea funcționarilor de toate categoriile, a muncitorilor și a locuitorilor orășeni și a celor lipsiți de alimente. Consiliul Dirigent organizează serviciul de alimentare pentru întreg teritoriul guvernat de el prin numirea de comisari, prin prohibirea speculei cu alimente, prin rechiziționarea și distribuirea dreaptă a alimentelor. Dispozițiilor potrivite luate la timp și cu chibzuință, este a se mulțumì că în timpul guvernării Consiliului Dirigent nu s'a înregistrat nici o grevă din lipsă de alimente. Pe lângă aprovizionarea cu alimente a populației civile resortul alimentării s'a îngrijit de alimentarea armatei teritoriale și a armatei de operații, chiar până când aceasta prin înaintarea sa s'a putut alimentà din teritoriile nou ocupate.

In acest mod s'a trecut peste criza de alimentare din iarna anului 1918 care se arătà amenințătoare.

Se constată în acest loc că în luna Decemvrie s'au trimis vagoane întregi de alimente pentru orașul București, care în urma ocupației străine erà amenințat de foamete.

Consiliul Dirigent, singura guvernare din răsboiu și de după răsboiu — se poate mândrì că nu numai a trecut fără zguduiri peste greutățile multiple ale alimentării după o revoluție care a nimicit multe resurse de natura aceasta, dar a realizat chiar un excedent prin resortul și serviciul alimentării, precum s'a spus mai sus, a cărui sumă se cifrează la 72.000.000 Coroane.

Consiliul Dirigent, recunoscând hotărîtoarea însemnătate a serviciului de comunicație, se îngrijește de buna lui funcționare. Poate nimic nu erà într'o stare așà de deplorabilă cum erau Căile Ferate. Inamicii la retragerea lor au dus cu sine aproape tot materialul rulant. După o statistică făcută în luna Decemvrie 1918, pe teritoriul guvernat de Consiliul Dirigent nu se găseau decât 50 locomotive cu aproape tot atâtea vagoane de persoane și câteva sute vagoane de marfă în stare de funcțiune. La aceasta se adăugà faptul că din personalul serviciului de C. F. lipseà aproape cu totul elementul românesc. Ajutat de oameni cari se angajaseră cu rară însuflețire în serviciul C. F., a izbutit să asigure circulația neîntreruptă a trenurilor reorganizând în acelaș timp întreg serviciul cu înființarea unei conduceri centrale în cadrele resortului de comunicație. Această conducere a fost transformată în înțelegere cu guvernul regal într'o Direcție centrală a C. F. R., încredințând conducerea acesteia d-lui ing. Leo Bohățiel, secretar general la Comunicație. Acest serviciu reface în parte materialul rulant, întreține liniile și se ocupă cu punerea în lucrare a liniilor aflătoare în construcție (Dorna-Ilva), organizează un serviciu central al căilor ferate particulare, se îngrijește de combustibil.

Spre lauda serviciului C. F. R., de pe lângă Consiliul Dirigent, este a se constatà că în afară de menținerea unei circulații regulate de trenuri, a executat însemnate transporturi de trupe, a executat două evacuări, a organizat și a executat în special transportul trupelor de operație dela Tisa în mod așà de mulțumitor și perfect încât prestațiile lui au contribuit în mare parte la succesele militare. Acest rezultat strălucit atins a fost recunoscut de d-l General Prezan, șeful Marelui Cartier General, care a ținut să exprime personal recunoștința sa șefului resortului de comunicație, precum și Directorului central al C. F. R.

Serviciul P. T. T. se preià în condiții asemănătoare cu C. F. Și acì trebuie luptat cu personal străin de neamul nostru, serviciul este lipsit de material, de refacere și de reparatură, și în cele mai multe părți întrerupt, liniile telefonice devastate. Resortul de comunicație ia dispozițiile necesare pentru punerea în funcție a serviciilor, pentru repararea liniilor devastate, organizează un serviciu central, care în urma începcierii organizației Consiliului Dirigent în cea a Statului Român întregit se transformă într'o Direcție Centrală P. T. T. încredințând conducerea acesteia d-lui ing. Augustin Maior, stând ea la dispoziția Consiliului Dirigent până la sfârșitul guvernării sale.

Serviciile privind podurile și șoselele au fost preluate și puse în funcționare reorganizându-le.

Consiliul Dirigent se poate mândrì că a învestit zeci de milioane coroane în refacerea drumurilor care începuseră a luà o înfățișare normală.

Resortul de interne preià și organizează întreaga administrație, municipală, județeană și comunală, făcând numirile necesare. Introduce chiar o viață autonomă a comunelor, pregătind și pe cea a municipiilor și județelor. Organizează jandarmeria cu concursul resortului armatei, precum și serviciul de siguranță generală. Institue un comisariat special pentru Munții Apuseni cu scopul ca să se îngrijească de nevoile Moților. Ia măsuri pentru respectarea libertății individuale, care prin arestări ilegale și bătăi neomenoase erà adânc violată. Asigură libertatea de locomoție prin reglementarea circulației în interior și a emigrării (eliberarea pașapoartelor). Efectuiază alegerile parlamentare într'o atmosferă de adevărată sărbătoare națională, prin măsuri de absolută libertate de propagandă, prin alegeri libere și curate. Nu s'a ivit decât o singură contestație, care găsindu-se întemeiată din punct de vedere formal, la propunerea Președintelui Consiliului Dirigent, Parlamentul a recunoscut-o.

Resortul justiției organizează justiția luptând cu enorme greutăți. Aproape toți judecătorii au denegat depunerea jurământului.

Adversarii guvernării române voiau să împiedece funcționarea normală a organismului de Stat prin retragerea lor din funcții, voind să dovedească prin aceasta că elementul românesc nu este în stare să conducă o viață de Stat în Transilvania. Intr'un moment dat se pusese în grevă o bună parte a funcționarilor publici, în unele părți chiar și profesorii și elevii școlilor.

In fața acestei situații și mai ales în vederea neturburatei funcționări a justiției, Consiliul Dirigent apelează la patriotismul și spiritul de abnegație al juriștilor români, cari în număr impunător de peste 300 au și răspuns la acest apel lăsându-și ocupațiile lor de advocat cu mult mai rentabile și punându-se la dispoziția Consiliului Dirigent. Resortul ajunge să pună în funcție normală justiția cu toate instituțiile dependinte, închisori, institute de corecție, etc., pentru întreg teritoriul. Modifică dispoziții de procedură și pregătește alte reforme cerute pentru bunul mers al « Justiției ».

Reorganizează corpul advocățesc, precum și corpul notarilor publici.

Jertfește sume importante pentru refacerea stricăciunilor și pentru repararea edificiilor aparținătoare acestui serviciu.

Resortul de agricultură ia măsuri pentru câștigarea și distribuirea de sămânță și a diferitelor mașini și utensile economice încă pentru primăvara anului 1919. Ia dispoziții pentru păstrarea stocului de vite și pentru împiedecarea devastării pădurilor, ia în posesie diferite ferme de Stat și alte averi. Depune o muncă neobosită pentru pregătirea proiectului reformei agrare și ia măsuri, dupăce legea a fost pusă în vigoare, pentru punerea ei în aplicare. Distribue pășuni și ajută țăranii și până la înfăptuirea reformei, prin darea pământului în folosință prin arenzi forțate.

Resortul de comerț oprește negoțul intermediar în coînțelegere cu celelalte resorturi și ia măsuri pentru împiedecarea speculei ce se încercà cu articolele de prima necesitate. Trimite misiuni la Viena și alte părți pentru lichidare, ajută prin măsuri chibzuite comerțul cinstit, institue după 8 luni de guvernare comerțul liber.

Resortul de Industrie preià întreprinderile de Stat, le organizează și le pune în funcție. Dă tot sprijinul necesar întreprinderilor particulare și rezolvă chestiunile muncitorești, care au prezintat multe greutăți sub diferite aspecte. Organizează o direcție a minelor și diferite inspectorate.

Consiliul Dirigent pune un pond special pe igienă. Se preiau spitalele publice, se reorganizează

serviciul sanitar în baza ideilor moderne și în special ținând seamă de cerințele igienei, se introduce serviciul surorilor de ocrotire și al ambulanțelor policlinicii cu tratament gratuit, se procedează la strângerea datelor statistice.

Resortul politicii sociale rezolvă problema orfanilor, văduvelor, invalizilor, apoi a asigurărilor sociale. Aplanează conflictele de muncă, și face totul în marginile posibilității, pentru îmbunătățirea situației materiale și sociale a păturii muncitorești.

Prin resortul artelor se pune baza unui conservator la Cluj și se preiau teatrele publice de Stat.

Resortul națiunilor conlocuitoare stabilește raporturi normale cu națiunea săsească, care la Adunarea ei din 8 Ianuarie 1919 dela Mediaș a recunoscut unirea.

Resortul de instrucție ia în primire îndată la început toate instituțiile publice de învățământ în afară de Universitatea din Cluj. Dispune ca în anul școlar 1918—1919 să se mențină programul de studii și ordinea dejà stabilită. Face în acelaș timp pregătiri pentru reorganizarea învățământului. Stabilește principiile conducătoare prin decrete, introduce limba română, reorganizează și naționalizează 1306 școli primare de Stat, 209 școli comunale, 40 școli civile, 8 preparandii, 20 licee, 4 școli reale de Stat, 7 licee confesionale de fete, 6 școli comerciale și 11 școli de arte și de meserii, dotează în mod corespunzător corpul didactic. Organizează școli de ucenici industriali și comerciali, înființează căminuri, pune bazele unei Politechnice din Timișoara. Distribue sute de burse pentru străinătate studenților și oamenilor de specialitate, pregătește cursuri de profesori secundari.

Cel mai important act săvârșit pe terenul învățământului a fost preluarea și organizarea Universității din Cluj și a instituțiilor dependinte, în special a clinicilor. Personalul didactic vechiu părăsește în întregime posturile. Consiliul Dirigent reorganizează întreg învățământul superior dela Cluj, îl întregește cu instituții noui cum sunt cel de Speologie, Pasteur. Câștigă forțe de reputație mondială spre a ținea cursuri, prof. Levaditi și alții. La 11 Februarie 1920 se face în cadrele unor mari serbări inaugurarea universității prin M. M. L. L. Regele Ferdinand I și Regina Maria.

Resortul de culte înlătură multe restricții din calea vieții autonome a diferitelor confesii, dă ajutor material pentru susținerea administrației bisericești și a școlilor confesionale, cât și pentru preoțime.

S'au arătat în alt loc serviciile importante prestate de resortul de organizare. Acì să fie amintit pe scurt că resortul de propagandă legat la început de cel al organizării se achită pe deplin de îndatoririle sale făcând o întinsă propagandă mai ales în legătură cu acțiunile de caracter militar.

Pentru a da o icoană fidelă a activității tuturor resorturilor remarcăm serviciile mari aduse de resortul codificării prin concursul pe care l-a dat la redactarea și confecționarea decretelor și ordonanțelor.

Consiliul Dirigent menține legătura diplomatică cu Viena și Praga întărind în funcțiunea sa de ministru plenipotențiar pe d-l Isopescul Grecul, numit în această calitate de Consiliul Național Român central dela Arad. Asemenea îl întărește ca ministru plenipotențiar pe d-l Dr. Ioan Erdelyi, numit de Consiliul Național pentru Budapesta revocându-l în luna Martie 1919, când atrocitățile și ororile comise de Unguri față de frații noștri de dincolo de linia demarcațională s'au trecut în sălbătăcii, fiind pe urmă din nou retrimis ca reprezentantul Guvernului Român în aceeaș calitate de d-l I. I. C. Brătianu. Organizează și trimite o delegație specială în frunte cu Dr. Alexandru Vaida-Voevod la Conferința de Pace pentru salvgardarea intereselor Unirii. A făcut dela început pe cont propriu o întinsă propagandă prin trimiterea de ziariști în frunte cu d-l Ghiță Pop în străinătate în favoarea cauzei românești, care atunci se dezbăteà în fața areopagului lumii.

In afară de această activitate, Consiliul Dirigent a avut prilej să primească mai multe misiuni oficiale compuse din mai mulți reprezentanți diplomatici, printre cari miniștrii Franței și Angliei dela București având cu ei importante consfătuiri și deliberând asupra diferitelor probleme ivite în legătură cu acțiunea militară și externă al Consiliului Dirigent.

Consiliul Dirigent organizează după eliberarea teritoriilor unite, de dușmani, vizita triumfală a M. M. L. L. Regele Ferdinand I și Regina Maria prin aceste teritorii. Această vizită a durat dela 23 Maiu până la 2 Iunie 1919. M. M. L. L. Regele și Regina venind cu trenul regal dinspre București au fost întâmpinați în seara zilei de 23 Maiu în gara Brașov de prefectul Brașovului și de șefii autorităților cari asistați de număr imens de popor au rostit cuvinte de bunăvenire. Trecând

prin gara Sighișoara târziu seara au fost din nou întâmpinați de prefectul județului Târnava-Mare și de mult popor. In 24 Maiu M. M. L. L. au fost așteptați și primiți în gara Oradea-Mare de Președintele Consiliului Dirigent și de mai mulți membri al acestuia, precum și de șefii autorităților. Acì M. M. L. L. primesc încă în aceeaș zi defilarea trupelor, precum și a unui conduct etnografic al populației din Bihor în număr de peste 100.000, care durează mai multe ore. După aceea a urmat banchet și recepții. M. M. L. L. fiind găzduiți în Palatul Episcopiei greco-catolice în 25, M. M. L. L. cercetează orașul Bichiș Ciaba și deacolo se îndreaptă la Careii-Mari, unde sunt primiți de prefectul județului, șefii autorităților, de popor în număr de peste 50.000 din județele Satu-Mare și Maramureș. Se face defilarea trupelor și a populației.

In 26 Maiu M. M. L. L. vizitează orașele Baia-Mare, Jibou, Dej și Bistrița fiind primiți pretutindeni cu mare însuflețire la toate gările dealungul liniei pe unde treceau M. M. L. L. și de un popor imens întru întâmpinare. La Bistrița se face M. M. L. L. un conduct etnografic și banchet.

In 27 Maiu M. M. L. L. și-au făcut intrarea în orașul Cluj, unde s'a primit defilarea trupelor, și a poporului. De acì M. M. L. L. au trecut la Turda unde în seara zilei de 27 Maiu s'a dat un banchet.

In altă zi M. M. L. L. împreună cu un număr mare de popor s'a dus pe Câmpia Turzii la locul de veșnică odihnă a lui Mihai Viteazul servindu-se acì un parastas de P. S. S. Episcopul deatunci Miron Cristea.

Deacì M. M. L. L. au plecat cu automobilele la Câmpeni fiind întâmpinați pe drum de poporul din comunele văii Arieșului.

Sosiți la Câmpeni, au fost găzduiți la casa prefectului Zosim Chirtop.

Deacì au făcut în ziua de 29 Maiu o excursie la Vidra, la casa lui Iancu, iar deacì prin Câmpeni s'au dus la Abrud.

In 30 Maiu 1919 M. M. L. L. și-au făcut intrarea triumfală în orașul Alba Iulia pe poarta pe care a intrat sunt acuma 300 de ani și mai bine Mihai Viteazul. In Alba Iulia se face conduct etnografic. Deacì M. M. L. L. au trecut la Blaj vizitând Mitropolia greco-catolică.

In 31 Maiu M. M. L. L. și-au făcut intrarea în orașul Sibiu, locul de reședință al guvernului provizoriu transilvănean, fiind sărbătoriți prin întâmpinarea la gară, prin serviciu divin, defilarea armatei, conduct etnografic și prin banchete.

In 1 Iunie M. M. L. L. cercetează mormintele celor căzuți la Orlat în luptele din 1916 și încă în aceeaș zi pleacă dela Sibiu prin Făgăraș și Brașov la București fiind pretutindeni salutați și ovaționați de un popor imens.

Astfel au fost sărbătoriți M. M. L. L. Regele și Regina într'un drum triumfal și în mijlocul unei însuflețiri delirante a unui popor recunoscător.

In urma împrejurărilor generale politice din Țară, Consiliul Dirigent este dizolvat prin Decret-Lege cu data de 2 Aprilie 1920, în mijlocul unei activități menite nu numai să pună stăpânire românească asupra acelor ținuturi, dar să aducă un nou aport moral și metode noui pentru refacerea și consolidarea Patriei Intregite.

Dar oricât de scurtă se pare guvernarea Consiliului Dirigent, ea se poate mândrì cu drept cuvânt că a îndeplinit mandatul primit dela Marele Sfat și în acest scurt interval Consiliul Dirigent a adus « în îndeplinire hotărîrile dela Alba Iulia, a preluat și a diriguit viața de Stat, s'a îngrijit de serviciile publice ».

Cel mai mare merit a lui este că a înlocuit stăpânirea străină reîntronând după 2000 de ani stăpânirea românească în Dacia superioară.

Sfârșind acest capitol, nu putem caracterizà mai bine această operă decât prin însemnatele cuvinte din Manifestul Consiliului Dirigent din 10 Aprilie 1920 prin care a predat guvernarea guvernului regal: « această mare și istorică schimbare s'a întâmplat în scurtul timp al unui an, fără atrocități, fără siluire omenească și fără întreruperea continuității vieții de Stat, fără nici o cruzime, fără nici o victimă pricinuită de puterea de Stat, ceeace va fi pentru vecie un titlu de înaltă mândrie a poporului românesc în fața lumii civilizate » [1]).

[1]) Vezi manifestul despre « predarea guvernării Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului guvernului regal din București » apărut în « Patria » din Cluj în numărul 80 din 15 Aprilie 1920.

PREGĂTIREA DIPLOMATICĂ A UNIRII

DE

VICTOR G. CĂDERE

MOTTO: «V'am spus: Nu suntem un popor şi nu suntem o ţară; suntem o ţară fără hotar, o ţară, care nu cuprinde un neam întreg, o ţară înconjurată de blestem şi chemare către noi, şi câtă vreme suntem o astfel de ţară, deosebitele generaţiuni nu sunt altceva decât ostaşi supt arme».

N. Iorga, discurs-Iaşi 24 Ianuarie 1909.

Realizarea Unirii este consecinţa logică a unei evoluţii, pe care diplomaţia şi politica au numit-o *principiul naţionalităţilor*, care a domînat în mod evident ultimul veac, fiind acceptat în conştiinţa lumii odată cu revoluţia din 1848 şi-am puteà zice — realizată aproape integral — prin pacea din 1919.

In ceeace priveşte existenţa poporului românesc de pretutindeni, principiul naţionalităţilor a animat pe tinerii generoşi, izgoniţi din Principate înainte de Unire de către Domnitorii, cari nu simţiau mersul vremii; — principiul naţionalităţilor este acela, care a adus recunoaşterea primei Uniri prin convenţia dela Paris şi înscăunarea lui Alexandru Vodă Cuza ca prim Domnitor al Principatelor Unite.

Politica românească din ţinuturile ardelene a făcut primul pas pentru afirmarea ideii naţionale, atunci când la 1791 consilierul Meheş a întocmit acel *supplex libellus valachorum*, care erà afirmarea drepturilor naţiunii române asupra pământului, pe care îl stăpâneà. Mai târziu, la 1848, generaţia luptătorilor pentru unitate aveà în frunte pe Simion Bărnuţiu, care cereà autodeterminare şi autoguvernare, dând în grija Românilor adunaţi pe câmpia Libertăţii dela Blaj că vor aveà a da socoteală urmaşilor despre acţiunea lor naţională. De atunci conducerea Românilor din Ardeal a rămas statornic ataşată ideii de realizare a Unirii, manifestând şi suferind pentru ea, cum a fost generaţia entuziastă dela 1881 a memorandiştilor, pentru ca să culmineze prin acţiunea voluntarilor şi a martirilor din timpul marelui răsboiu.

Incă dela 1907 politica dusă de conducătorii ardeleni se orientà intim după viaţa Vechiului Regat, a cărui organizare şi întărire erà garanţia că într'o zi înfăptuirea Unirii poate să treacă în domeniul realităţilor. Urmând linia de conduită trasată de Regele Carol, în vremea din urmă se studiau posibilităţile politice, prin care s'ar fi ajuns treptat, treptat, la gruparea elementelor românești.

Una dintre aceste teze, erà aceea susţinută de Aurel Popovici. Arhiducele Frantz Ferdinand, fostul moştenitor al Tronului Austro-Ungar, asasinat în împrejurările ştiute la Serajevo, simpatizà cu ideea de federalizare, fără a fi putut fixà însă limitele, în care această federalizare s'ar fi putut realizà. Această chestie interesà deopotrivă pe Ardeleni ca şi pe oamenii politici ai Vechiului Regat, cu cari d-l Alexandru Vaida-Voevod în special ţineà legăturile cele mai strânse.

Insă pe atunci nu s'a prevăzut războiul atât de apropiat şi mai ales izbucnirea revoluţiei, evenimente care au pus capăt existenţei hibride a împărăţiei bicefale.

Ideea înglobării tuturor Românilor într'un singur Stat, nu priveà numai pe cei aflători sub stăpânirea habsburgică, ci şi pe Moldovenii rămaşi sub ocrotirea Ţarului.

Dar, pe când legăturile între Transilvania şi Vechiul Regat erau alimentate printr'un curent permanent cultural şi politic, legăturile între Românii de pe ambele maluri ale Prutului erau mult mai slabe şi se menţin doar pe tărâmul religios şi al obiceiurilor comune ale poporului moldovenesc.

Rusii au urmărit sistematic izolarea ţinutului de peste Prut, pe care l-au lăsat apoi în ignoranţă totală, — rusificându-l pe nesimţite — ceeace făceà ca elemente alese dintre românii basarabeni, ca un Costache Stamate, Haşdeu şi alţii, să părăsească Basarabia pentru a fi apoi aproape toţi absorbiţi în viaţa politică a Vechiului Regat.

Dar, cu revoluţia rusească din 1905/6, fermenţii deşteptării au încins şi Basarabia. Încă de pe atunci se poate zice că datează o mişcare de autodeterminare naţional-culturală a Românilor basarabeni. Această mişcare, animată de către Emanuel Gavriluţă, care, împreună cu un grup de intelectuali, scot primul ziar românesc în Basarabia şi constituesc un grup, care adresează Dumei ruseşti o cerere pentru asigurarea limbii naţionale în şcoală, biserică şi justiţie.

Iată cum pretutindeni în atmosfera, care învăluià pământul românesc, pluteà conştiinţa că timpurile Unirii se apropie şi manifestaţiile publice, prin care Românii îşi afirmau voinţa de a se găsi laolaltă, se înteţeau şi deveniau tot mai ample. Aşà am puteà amintì congresul preoţilor din Ardeal, care a avut loc la Iaşi în 1912, vizita intelectualilor bucovineni la Iaşi, congresul studenţilor români de pretutindeni la Galaţi şi Craiova, mişcarea basarabeană alimentată de Universitatea din Iaşi, toate manifestări ce gravitau spre acelaş scop şi se bizuiau pe conştiinţa că Vechiul Regat, prin armata sa naţională, este o bază solidă pentru realizarea Unirii.

Inainte dar de existenţa oricăror alte evenimente exterioare, conştiinţa întregului popor român erà complet pregătită pentru Unire, şi nu se aşteptau decât momentele potrivite, care să deà posibilitatea înjghebării Statului Unitar român. Primul eveniment a fost izbucnirea războiului din 1914, continuat cu revoluţia din 1917 şi 1918.

In 1914, România se găsià legată de imperiul Austro-Ungar, prin actul diplomatic din 1894, care erà un tratat de alianţă, secret, având un caracter defensiv, semnat numai de guvernul român şi neadus vreodată în faţa Parlamentului.

Din punct de vedere economic România se găsià legată de industriile şi băncile germane, care aveau mult plasament în România.

O situaţie similară aveà Italia, a cărei acţiune erà urmărită dealtfel cu un viu interes în România. Deşì Italia erà a treia putere din Tripla Alianţă, totuş în ultimul timp interveniseră anumite înţelegeri între Italia şi Franţa, care ştirbeau ceva din siguranţa Triplei. Cu toate acestea diplomaţia dela Ball-Platz aveà o încredere completă în aceste tratate cu caracter defensiv şi pierdeà din vedere atât apropierea franco-italiană cât şi campania din anul 1913 în Balcani, care fusese primul succes real, diplomatic şi militar, al României.

In ceeace priveşte raporturile cu România, mai trebuie considerat şi faptul că Ţarul Nicolae al II-lea venise la Constanţa, la 14 Iunie 1914, şi această vizită lăsase oarecare îndoeli asupra viitorului chiar în sufletul Regelui Carol, autorul alianţei defensive româno-austro-ungare.

Toate aceste consideraţii aveau valoarea lor incontestabilă; dar deasupra se mai ridicà un factor imperceptibil, de o forţă formidabilă, care erà curentul pentru desrobirea fraţilor subjugaţi curent deopotrivă de puternic pe ambele versante ale Carpaţilor, unde ochii Românilor se căutau mereu pentru fericita clipă a întregirii neamului românesc.

O mişcare analoagă se desemnà în Italia, unde iredenta italiană reclamà Triestul, Tirolul italian şi coasta dalmatică. Aşà se explică cum atât Italia cât şi România, deşì principial legate, printr'un tratat de alianţă cu Puterile Centrale, rămân neutre la izbucnirea conflictului european.

Hotărîrea neutralităţii româneşti a fost luată în consiliul de Coroană, care a avut loc în ziua de 3 August 1914, sub preşidenţia Regelui Carol, ministru preşedinte fiind I. I. C. Brătianu. Acest consiliu constatà cum că tratatul nostru de alianţă cu Austro-Ungaria erà un tratat secret, cu caracter defensiv care nu ne mai obligà din momentul ce Austro-Ungaria începuse un războiu ofensiv

împotriva Serbiei, cu atât mai mult cu cât acest războiu era negația dreptului naționalităților, care formă rațiunea de existență și de evoluție a Statului român modern. A fi ajutat, în aceste condiții, Austro-Ungaria, ar fi fost a da mâna pentru sugrumarea unor State prietene și ar fi însemnat primejduirea pentru mâine a existenței Statului român.

Dela început vedem dar, că primul gest al guvernului responsabil al României este de a câștigà timp și în orice caz de a nu se angajà într'o acțiune protivnică intereselor Românilor.

Pentru motivele de mai sus, cât și pentrucă Vechiul Regat aveà nevoie să-și pregătească încă armata, precum și pentru a luà măsuri de precauțiune politică, necesare în cazul angajării în războiu, guvernul român inaugurează o politică de răgaz și de așteptare, care a devenit o lozincă aruncată imediat și peste Carpați, pentru orientarea conducerii Românilor din monarhia Austro-Ungară; aceste directive au fost făcute cunoscut în scris la începutul lunei August 1914 d-lui Alexandru Vaida-Voevod.

Atitudinea României a stârnit oarecare nedumerire în lagărul Puterilor Centrale și dela început, la București, imediat după izbucnirea războiului, s'au făcut presiuni mari pentru angajarea României de partea Aliaților, precum și contra-presiuni și chiar amenințări pentru a rămâne în tabăra Puterilor Centrale și eventual a ridicà armele contra Rusiei.

Mișcarea opiniei publice românești erà evident favorabilă Aliaților, dar guvernul din Petrograd, care conduceà acțiunea diplomatică a Aliaților în Orient, în urma pactului încheiat la Londra, se arătà refractar la cererile României mai ales în ceeace priveà fruntariile Banatului și Bucovinei.

Politica rusă față de România nu se puteà desvoltà cu ușurința dorită de împrejurări, din cauza amintirilor destul de recente și a greșelilor diplomației ruse din trecutul nu prea îndepărtat, care justificau rezervele românești. Pentru Rusia, doleanțele României căděau pe planul al doilea, întrucât diplomația și marele cartier rus considerau eventuala intrare a României în războiu mai mult ca un derivativ pasager, o țintă nouă pentru dispersiunea forțelor inamice și neglijau cu totul fondul problemei, care din punct de vedere românesc erà o problemă de interes național integral. Deși unii reprezentanți ai diplomației ruse la București credeau că ar fi mai bine să se deà asigurări României pentru intervenția imediată a armatei române, totuș Cancelaria Rusă a lucrat la început pentru asigurarea neutralității române.

Astfel, Sasanov a izbutit să încheie cu Ionel Brătianu o convenție de neutralitate binevoitoare, pe care o menționează telegrama secretă a cancelariei ruse No. 2922 din 13/26 Sept. 1914 și care recunoșteà României avantajul de a ocupà provinciile românești din Monarhia Austro-Ungară *în momentul când va judecà potrivit*, iar în schimb, guvernul dela București se angajà — prin d-l C. Diamandy, ministrul său la Petrograd — să păstreze o neutralitate amicală față de Rusia.

Convenția secretă de neutralitate ruso-română s'a semnat la Petrograd la 18 Sept./1 Octomvrie 1914, având următorul conținut:

«Ca urmare la conversațiile noastre, am onoarea a vă face declarațiile următoare:

« Rusia se angajează să se opună la orice atingere a *statului-quo* teritorial al României în fruntariile actuale. Ea se obligă deopotrivă să recunoască României dreptul să-și anexeze părțile din Monarhia Austro-Ungară locuite de Români. Cât privește Bucovina, principiul naționalităților va servì de bază la delimitarea teritoriilor anexate de către Rusia și de către România. Această delimitare va fi săvârșită după constatări făcute la fața locului. . .

« România poate ocupà teritoriile mai susmenționate, *când va judecà mai bine*. Rusia se obligă să facă să fie aprobate de către Cabinetele din Londra și Paris, instrucțiile de mai sus. . . ».

D-l Diamandy, reproducând în scrisoarea de răspuns textul de mai sus, conform uzanțelor diplomatice, adaugă:

« In schimbul acestei declarații sunt autorizat de d-l Brătianu, ministru-președinte al României, să vă declar că România se angajează din partea ei să păstreze o neutralitate binevoitoare față de Rusia, până în momentul când dânsa va ocupà părțile din Monarhia Austro-Ungară locuite de Români ».

Consecințele acestui act au fost determinante pentru acțiunea noastră ulterioară. Erà avantpactul angajării noastre de partea Aliaților. Iar ca consecință practică imediată a fost permiterea aprovizionării cu alimente, efecte și muniții a armatei sârbe.

In orice caz, în mod constant, acțiunea diplomatică a României, începând din Ianuarie 1915, tinde la următoarele obiective:

a) Ca prin o convenție cu tabăra protivnică Puterilor Centrale să fixeze granițele aspirațiilor naționale, garantându-se în acelaș timp, printr'o garanție comună a Aliaților, integritatea noastră teritorială;

b) Ca intrarea noastră în acțiune să se producă concomitent cu o mare ofensivă aliată, care să aibă loc împotriva Puterilor Centrale pe diverse puncte;

c) Să se asigure cooperarea italiană în cadrul aliaților sau cel puțin asigurarea unei stricte neutralități, și în fine

d) Aliații să ne asigure procurarea materialului de războiu, a artileriei de mare calibru și a munițiilor, care ne lipseau și nu mai puteau fi aprovizionate din Germania, care fusese furnizoarea noastră militară, până atunci.

Pe baza acestor puncte se încep în primăvara anului 1915 discuții în vederea acțiunii noastre militare și la 9 Aprilie d-l C. Diamandy, pleacă la Petrograd, cu instrucțiile de mai sus și cu o hartă, pe care se fixase granița aspirațiilor române. Momentul păreà prielnic pentru cererile române, cu atât mai mult, cu cât forțele militare ale României erau acuma solicitate cu insistență de Franța ca și de Rusia, ale cărei armate fuseseră oprite pe crestele Carpaților galițieni.

Situația păreà în adevăr favorabilă unei acțiuni pe frontul oriental și marele patriot Nicolae Filipescu arătà, din punct de vedere strategic, avantagiile angajării militare române.

Este adevărat că momentul dela Lemberg ar fi fost prielnic unei acțiuni militare, însă angajarea noastră ar fi fost — poate — prematură din punct de vedere politic, căci la acea epocă nu aveam nici un fel de garanție a situației noastre de aliat cu Rușii.

Astfel, prin telegrama sa No. 2040 din 20 Aprilie 1915, Sasonov nu acceptà de loc « exigențele » românești.

Dar lucru s'a putut observà și mai precis în Maiu 1915, când deși armatele ruse băteau în retragere, dar pentrucă Italia intrase în acțiune, Rusia considerà acum intervenția română ca inoportună.

Sasonov se plângeà d-lui Paléologue de atitudinea lui Brătianu și declarà că Rusia rămâne mare putere și insuccesul momentan al armatelor sale nu este un motiv de a ignorà trecutul, viitorul și misiunea sa istorică.

Pe de altă parte, Marele Duce Nicolae Nicolaevici arătà într'o telegramă secretă trimeasă Ministerului de afaceri străine din Petrograd, că « din moment ce s'a semnat alianța cu Italia, România va fi silită prin forța lucrurilor să se atașeze nouă (Rusiei) și se va mulțumì cu ce i se va da, căci marile puteri occidentale nu-i vor susține pretențiile ».

Chestiunea se mai complicà pentru România și din cauza intrării Turciei în războiu (Septemvrie 1914), ceeace adusese închiderea strâmtorilor și deci ruperea oricărei căi directe de aprovizionare cu materiale de războiu dela viitorii noștri aliați, cari dealtfel nici nu voiau să ne deà nimic fără un angajament ferm din partea noastră.

Prin urmare, diplomația română trebuià să pareze pe de o parte acest pericol de ordin general, și să capete asigurări pe de altă parte, că armatele române, odată intrate în campanie, vor fi aprovizionate prin Rusia, cale dealtfel plină de mari riscuri, după cum s'a dovedit mai târziu.

Afară de aceasta, împrejurările războiului au adus diplomația românească într'un impas, pentrucă în ziua de 2 Maiu 1915, ofensiva germano-austriacă — condusă de generalul Mackensen — sparse frontul rusesc la Gorlice și Rușii merg într'o retragere dezastroasă, care nu se oprește decât la sfârșitul anului 1915. Rând pe rând cad toate cetățile vestice ale colosului rusesc; Kovno, Varșovia, sunt ocupate, iar ofensiva germană nu se oprește decât în bălțile Pripet-ului pe linia San-ului.

Pe lângă dezastrul militar, informațiile care veniau din Rusia, arătau guvernului român că la Moscova avusese loc în Iunie grave turburări, ceeace făceà mult mai grea acțiunea de angajare a României alături de Aliați. Dejà ministrul nostru la Petrograd consilià prudență; aceste împrejurări obligau guvernul român să nu mai deà curs tratativelor angajate, atât din punct de vedere al nesiguranței care ne venià dela viitorul nostru Aliat imediat și direct, cât și pentrucă noi nu mai puteam contà pe transportul materialului de războiu, care ne fusese promis.

In timpul acesta nu trebuiau nesocotite nici relațiile noastre cu puterile Centrale; reprezentanții acestora la București își asiguraseră concursul câtorva personalități române — e drept fără mare ecou în opinia publică — și duceau o campanie tot mai activă pentru atragerea României de partea Austro-Germaniei.

Puterile Centrale făceau tot felul de oferte și presiuni, promițând unele avantagii teritoriale în Bucovina și Banat, satisfacerea iredentei basarabene, credite largi și altele. . .

Aceste oferte trebuiau să se transforme însă în amenințări de războiu în August 1915, prin concentrarea de forțe în platoul transilvănean, ceeace obligà și guvernul român să ia măsuri de apărare în Carpați.

Soarta părea vizibil favorabilă Imperiilor Centrale; în Septemvrie 1915 are loc întrarea Bulgariei în războiu de partea lor, ceeace a adus precipitarea evenimentelor pe frontul oriental, iar la sfârșitul anului 1915 Marele Cartier General al Puterilor Centrale studià cu acelaș interes o campanie contra României, ca și continuarea campaniei în contra Serbiei, lovită în coastă de Bulgari.

Sfârșitul anului 1915 prin urmare se prezintă pentru România deosebit de primejdios. Noroc că între cele două obiective ale armatelor Puterilor Centrale, a prevalat ideea să se atace Serbia și nu România, pentrucă diplomația germană nu pierduse încă speranța de a atrage România de partea sa. Iar când la începutul anului 1916, zdrobirea Serbiei este un fapt îndeplinit, acțiunea militară a Puterilor Centrale se îndreptà cu toată forța împotriva frontului de Vest, prin marele atac, care începeà în contra Verdun-ului.

Presiunea germană erà atât de puternică, încât Franța, văzând că frontul oriental fusese serios sdruncinat, se gândià din ce în ce mai mult să atragă pe Români de partea Puterilor Aliate, atât pentru concursul militar, pe care țara noastră îl puteà da, cât și pentru succesul politic, pe care acțiunea României îl reprezentà pentru cauza Aliaților în acele momente grele.

Dar din rapoartele secrete ruse se poate deduce că generalul Alexeiev considerà, că după intrarea Italiei în războiu pretențiile României trebuiau reduse, iar nicidecum avantajate, mai ales că Austro-germanii n'ar fi avut destule trupe ca să exercite o presiune serioasă asupra României.

Dealtfel oficialitatea rusească suspectà guvernul român, care încheiase o convenție comercială cu Puterile Centrale, încât în primăvara anului 1916 tratativele pentru intrarea în acțiune a României mergeau anevoie, deși diplomația franceză, sub presiunea evenimentelor dela Verdun, cereà cu insistență ca Rusia să facă toate concesiile, determinând participarea României în războiu.

In orice caz, în rândurile Aliaților se ajunsese la convingerea că aceste tratative trebuiau terminate într'un fel și cât mai curând, dându-se clar a înțelege guvernului român că dacă decizia sa nu vine în cursul verii, participarea României pierdeà din importanță și evenimentele ulterioare vor decide dacă va puteà realizà ceva din aspirațiile sale. Jocul devenià deci tot mai strâns.

In definitiv, ceeace voià să obție guvernul român erà:

1. O convenție politică, garantând statul-quo teritorial și recunoașterea de către marii Aliați a drepturilor României asupra teritoriilor locuite de Români din Dubla Monarhie, după o hartă acceptată de toți.

2. O convenție militară, care să garanteze întrarea în războiu a armatei române, prin asigurarea aprovizionării cu materiale de războiu, prin pregătirea unei mari ofensive la Sud și prin acceptarea planului de operații român, care erà în Transilvania și defensiva la Sud.

In vara anului 1916 intervenția României se prezentà din punct de vedere general al Aliaților, ca absolut necesară. Dejà și generalul Alexeiev, probabil și sub influența sugestiilor venite dela Marele Comandament Francez, înclinà acum pentru acceptarea cererilor României, cu ofensiva peste Carpați, dar puneà ca condiție intervenția imediată, care devenise pentru Aliați o necesitate, ce nu mai permiteà nici o amânare: Guvernul român trebuià să ia un angajament ferm, precizând și data intrării în acțiune, care nu puteà fi mai tardivă decât 15/28 August 1916.

România fu « pusă în întârziere » pentru a se decide să intre în acțiune « acum ori niciodată », mai întâiu prin intermediul colonelului Tatarinov, atașat militar rus, care la 23 Iunie/6 Iulie 1916

primise instrucțiile generalului Alexeiev de a demonstrà d-lui I. I. C. Brătianu, primul ministru și ministru de răsboiu, necesitatea absolută de a intrà în acțiune. La acest demers s'au asociat în numele guvernelor lor și Lt.-colonel Thompson, atașatul militar englez, căpitanul Pichon atașatul militar francez, și col. Ferigo, atașatul militar italian.

Se acceptau condițiile României, se dădeau garanțiile cerute, așà încât guvernul român nu mai puteà amânà decizia sa. Diplomația română luase toate garanțiile necesare pentru ca intervenția armată a României să se producă în cele mai bune condiții, iar la 4/17 August 1916 se semnează cele două convenții, politică și militară, de care depindeau de aici înainte soarta neamului românesc de pretutindeni.

Convenția politică garantà integritatea Statului român și fixà traseul nouei frontiere a României, prin o linie convențională, care începeà dela Cernăuți până la afluența Someșului cu Tisa, scoborà pe la Vest de Debrețin până în Seghedin, de unde pe cursul Tisei și Dunării reintegrà frontiera română la Turnul Severin.

Convenția militară se reduceà în linii generale la următoarele puncte:

România se angajà să mobilizeze toate forțele armate cu scop de a atacà Austro-Ungaria cel mai târziu la 28 August 1916.

In timpul acestei perioade de mobilizare a armatei române, Rusia trebuià să transporte în Dobrogea două divizii de infanterie și una de cavalerie ca să opereze în această parte împreună cu trupele românești.

Aliații se angajau să aprovizioneze România cu muniții și material de răsboiu prin intermediul Rusiei.

Armata română trebuià să fie aprovizionată în limitele posibilității cu cai, cu material sanitar, cu alimente și cu echipamente militare.

Armatele rusești și românești erau independente una de alta din punct de vedere al conduitei operațiilor. Cu toate acestea diviziile rusești detașate în Dobrogea erau subordonate Inaltului Comandament al armatei române.

Și în fine, pentru a ușurà operațiile armatei române, Rusia trebuià să lucreze cu energie pe frontul austriac și mai ales în Bucovina, unde trupele rusești trebuiau cel puțin să păstreze pozițiile lor și să mențină efectivele. Din partea lor, Aliații se angajau să înceapă ofensiva pe frontul lor dela Salonic cu cel puțin opt zile înainte de începerea operațiilor armatei românești.

Intrarea în acțiune a României erà așteptată cu nerăbdare de Aliații noștri și fu aclamată de ei, ca putând să deà o nouă întorsătură situației generale.

Armatele române au susținut curagios lupta și am puteà spune — fără nici o exagerare — că deși tragic pentru noi, am purtat răsboiul cu onoare, singuri pe un front de o lungime considerabilă și împotriva unui dușman cu mult superior numericește, foarte bine utilat și cu moralul ridicat.

La sfârșitul anului 1916 armata română, după o retragere penibilă, se fixà pe Siret, alături de armatele falsului nostru aliat moscovit.

Zadarnic am arătat toată încrederea noastră în Rusia, pe de o parte prin vizita Principelui Carol și I. I. C. Brătianu la Petrograd, mai târziu prin transportul tezaurului român și valorilor române la Moscova, nimic nu folosià pentru a deșteptà cavalerismul de aliat al acestui vecin, care întotdeauna a fost, și ne va rămâne protivnic.

Ministrul de externe al Țarului erà acum Stürmer, despre care se spuneà în mod public că erà numit prin influența lui Rasputin și erà dintre aceia asupra cărora Puterile Centrale puteau exercità influența lor.

Oficialitatea rusă considerà România ca un balast și aprecierile cele mai defavorabile pentru noi erau rostite de oameni cu răspundere ca Polivanoff, care, în raportul său din 7 Noemvrie 1916, declarà că prăbușirea campaniei românești serveà foarte bine cauza rusească.

In anul 1917 au loc însă două evenimente exterioare de o influență covârșitoare pentru desfășurarea ulterioară a răsboiului; acum se ajunge la punctul culminant în concentrarea forțelor coalizate de partea Aliaților, moment care coincide cu desfacerea acestor coaliții care au fost așà de greu de format.

Mai întâiu la 19 Martie isbucnește revoluția rusească, care detronà pe Țar și instalà guvernul provizoriu al lui Kerenski care echivalà — după cum s'a dovedit foarte curând — cu scoaterea Rusiei din gruparea forțelor comune. Insă în schimb, la 6 Aprilie, Statele-Unite intrau în răsboiu în rândul Aliaților.

Pe noi Românii, sfârșitul anului 1917 ne aduce într'o situație din cele mai tragice. Guvernul provizoriu rus fusese răsturnat în Noemvrie de către Soviete, care la 15 Decemvrie au semnat armistițiul pe întreg frontul oriental, silind astfel și armata română să adereze la încetarea ostilităților.

Armistițiul cu Puterile Centrale a fost însă începutul campaniei cu bandele bolșevizate ale fostei armate ruse, care se purtau în Moldova mai crud ca într'o țară cucerită.

Anul 1918 găsește prin urmare Regatul în armistițiu, alături cu un fost aliat, care se transformase aproape într'un inamic. In schimb însă popoarele subjugate ale Monarhiei austro-ungare, cât și acelea ale Rusiei revoluționare, se găseau animate de magia liberatorie a celor 14 puncte, anunțate lumii de președintele Wilson la 8 Ianuarie 1918 și din care reieșeà dreptul populațiilor de a dispune liber de destinele lor.

In locul dezamăgirilor suferite în anul 1917, apare pe orizont, pentru noi, un nou aliat, care cu încetul își desvoltă acțiunea sa. Erà iredenta națională basarabeană și aceea a ținuturilor românești din Ardealul cotropit, care la momentul oportun ne-au dat sprijinul lor eficace pentru întregirea națională.

Anul 1918 aduceà României tratatul de scurtă durată dela București, dar și unirea provinciilor subjugate de secole.

In timp ce România sta sub opresiunea tratatului de pace dela București, cea mai mare parte a armatei naționale erà demobilizată și trupele puține pe care le mai aveam sub arme, stăteau cu arma la picior, sau erau ocupate contra bolșevicilor.

Ni s'a reproșat injust de către Aliații noștri pacea dela București, pentrucă Regele Ferdinand n'a semnat niciodată acest tratat de pace, votat de parlamentul Marghiloman; și ni s'a reproșat injust faptul că noi am fi ieșit din rândul armatelor aliate, pentrucă în afară de orice altă considerație de forță majoră, de imposibilitate absolută, sentimentul general al țării rămăsese întreg de partea Aliaților. Apoi nu trebuie uitat rolul unităților de voluntari din timpul neutralității forțate a Regatului; dacă nu ar fi decât să amintim Legiunea de voluntari de ardeleni din Siberia, ar fi suficient să arătăm că demonstrații de solidaritate cu aliații făceau mai departe tocmai Românii din ținuturile oprimate.

După sfărâmarea frontului oriental și armistițiul cu Bulgaria, răsboiul poate să fie considerat ca intrat în faza lui finală.

Incă la 8 Octomvrie 1918, prin ultimatum-ul, pe care Guvernul dela Iași îl adresà Generalului Mackensen, armata română își reluà locul în rândurile Aliaților și unitățile militare înjghebate în pripă au reluat din nou drumul peste crestelé Carpaților. Intre timp revoluția își făceà drum în interiorul Imperiilor Centrale și, după prăbușirea Rusiei, urmà acum prăbușirea celorlalte două mari imperii asupritoare, a Germaniei și a monarhiei Austro-Ungare.

Revoluția înscrisese, atât pentru poporul rusesc cât și pentru popoarele din Dubla monarhie, dreptul de a dispune de ele însele, după propria lor voință, conform principiilor manifestului Wilsonian. Basarabia votase unirea încă din 27 Martie 1918. La fel, conducerea Românilor de peste munți nu a ezitat nici o clipă a proclamà dreptul de autodeterminare al poporului român și la 27 Octomvrie 1918 Bucovina declară solemn Unirea, iar la 1 Decemvrie Ardealul, întrunit în grandioasa adunare dela Alba Iulia, subscrie și el pactul unirii cu Regatul Român.

La 11 Noemvrie armistițiul pune capăt operațiilor militare pe toate fronturile; sfârșitul anului 1918 aduce unirea Românilor de pretutindeni, care a fost cu atât mai temeinic câștigată, cu cât jertfele tuturor au fost mai mari și pentrucă alături de sacrificiile Vechiului Regat, Românii din provinciile foste sub stăpânirea străină, au adus o conștiință națională hotărîtă, care a dovedit lumii voința comună de unire a neamului românesc de pretutindeni, după cum vom vedeà mai jos.

VICTOR G. CĂDERE

MOTTO: «De nobis sine nobis», erà plângerea de veacuri a Românilor asupriți.

Acțiunea pentru unitatea națională în Ardeal, Banat și Bucovina a existat încă de multe decenii în urmă; dar momentele hotărîtoare în realizarea acestui ideal au fost evidențiate mai ales după ce Vechiul Regat devenise un Stat organizat, având o armată și o diplomație proprie.

Legăturile permanente, care s'au stabilit între conducătorii politici ai Vechiului Regat și conducătorii din Ardeal, s'au accentuat mai ales după « ieșirea din pasivitate a generației dela 1905, de când s'ar puteà spune că conducerea politicii ardelene țineà o strânsă și intimă legătură cu guvernele României libere, indiferent de nuanța lor politică.

Cu isbucnirea răsboiului, rezolvarea chestiunii românești s'a pus în mod acut. Cu mare greutate d-l Alexandru Vaida Voevod și alți câțiva delegați vin la înmormântarea Regelui Carol, unde au putut luà legături mai strânse cu Ionel Brătianu, conducătorul guvernului român. Cu această ocazie politica de răgaz și de expectativă, pe care o inaugurase Consiliul de Coroană din 3 August 1914, este confirmată de către Șeful responsabil al Guvernului Român, care din motive tactice, urmărind pregătirea Regatului, țineà în acelaș timp legături cu Puterile Centrale pentru orice eventualitate. Aceasta însă nu a împiedicat pe șefii ardeleni de a fi în cele mai strânse legături cu Nicolae Filipescu, Tache Ionescu și ceilalți conducători importanți ai vieții politice din Vechiul Regat, cari cereau intrarea imediată în răsboiu împotriva Puterilor Centrale.

In perioada de neutralitate a Vechiului Regat, conducerea politică a Românilor din monarhia Austro-Ungară erà foarte grea, căci pe de o parte trebuià adormită atenția guvernului ungar în special, asupra scopurilor românești, și pe de altă parte trebuià ca punctul de vedere românesc să fie afirmat la momentul oportun fără șovăire.

Conducătorii politici ardeleni și-au împărțit rolurile. D-l Iuliu Maniu, împreună cu câțiva fruntași, conduceau în interiorul Transilvaniei acțiunea politică de afirmare directă a revendicărilor Românilor din Ardeal. D-l Isopescu-Grecul duceà la Viena campania de susținere a intereselor naționale române în parlamentul Vienez, iar d-nii Alexandru Vaida Voevod și Aurel Popovici, în cursul anului 1915, din Elveția, au intrat în legătură cu d-l Zimmermann, subsecretar de Stat la Ministerul de Externe din Berlin, prin care căutau să informeze pe conducătorii politici germani asupra doleanțelor românești și prin intermediul Berlinului să țină legătura cu Bucureștiul.

Anul 1915, care a fost și un an de succese pentru Imperiile Centrale, făceà din Germania arbitrul situației.

Prin legăturile stabilite la Berlin s'a câștigat de partea cauzei românești Contele Matzan, personaj influent și foarte apropiat de prințul de Coroană german, precum și Erzberger, reprezentantul centrului creștin-social german. Pretențiile pe care le exprimau delegații români păreau Germanilor de mică importanță, pe când Ungurii le considerau cu totul exagerate și nu le-ar fi admis niciodată.

Astfel, spre sfârșitul anului 1915, marele Stat Major Austro-Ungar ar fi văzut cu ochi buni o invadare a României, totuș Germania, care păstrà încă credința că România ar puteà intrà în răsboiu alături de Imperiile Centrale, a hotărît ca direcția ofensivei austro-germane să aibă ca obiectiv zdrobirea Serbiei. Tot în anul 1915 chestiunea soluționării pașnice a conflictului deschis între Guvernul Contelui Tisza și Românii din Transilvania a fost definitiv limpezită.

Germania își dădeà seama că trebuie făcut ceva pentru Românii din Austro-Ungaria. In adevăr în luna Aprilie 1915 a avut loc la Viena, în casele principelui de Lichtenstein, întrevederea între d-nii Iuliu Maniu, Vasile Goldiș și Aurel Popovici, din partea Românilor, cu Erzberger reprezentantul Impăratului Wilhelm II-lea.

Cererile prezentate de delegația română, deși nu păreau extraordinare, totuș avuseseră darul să exaspereze pe Contele Tisza, care nu înțelegeà să facă aproape nici o concesie pe chestiunea naționalităților. Cum discuțiile urmate nu puteau duce la vreo concluzie, din cauza intransigenței maghiare, bine cunoscută Românilor, d-l Iuliu Maniu a fost întrebat dacă, în caz de satisfacere a cererilor prezentate, s'ar angajà să subscrie, prin oarecare declarații, făcute în numele

Românilor, la scopurile de războiu urmărite de Puterile Centrale, la care D-sa a răspuns că « nu-şi poate luà un asemenea angajament, pentrucă răspunderea morală a acţiunii familiei române o are fratele cel mare, care este Regatul liber ». După această declaraţie, care curmà orice posibilitate de înţelegere cu Ungurii şi dădeà o directivă netă aspiraţiilor Românilor transilvăneni, d-l Iuliu Maniu a fost trimis pe front. Inainte de plecare, întâlnindu-se cu d-l Voicu Niţescu la Braşov, i-a făcut următoarea importantă declaraţie : « orice s'ar întâmplà, orice document s'ar prezentà, să se ştie că nici în faţa spânzurătoarei eu nu voiu cere ca România să intre în războiu alături de Puterile Centrale ».

Cu intrarea României în războiu împotriva Puterilor Centrale, situaţia Românilor din monarhia Austro-Ungară se clarifică într'un sens, dar în acelaş timp atrage asupra conducătorilor fireşti ai poporului de peste munţi cele mai crude persecuţii. De aici înainte soarta neamului românesc depindeà de rezultatul eventual al războiului. Primul aspect al luptei dintre Români şi Unguri a apărut cu ocazia tratatului de pace din Bucureşti, care reprezentà o îngenunchere morală şi economică de cel puţin 100 ani pentru întreg poporul românesc. Insă, războiul mondial nu se terminà cu pacea dela Brest-Litovsk. Câmpiile de luptă ale occidentului trebuiau să hotărască şi de soarta Statelor din orientul apropiat.

Nu mai puţin activi sunt Românii din Monarhia Austro-Ungară în străinătate, unde duceau o activitate intensă în vederea realizării unităţii naţionale.

Pretutindeni se formau corpuri de voluntari; în 1917 se formà la Kiew primul corp de voluntari ardeleni, cari în proclamaţia ce adresau lumii, spuneau între altele: « Noi cerem cu o voinţă indestructibilă încorporarea la România liberă, pentru ca să formăm împreună cu dânsa un singur Stat naţional român, clădit pe bazele unei adevărate democraţii; pentru îndeplinirea acestui ideal suntem decişi a riscà tot ce avem: viaţa şi averea noastră, femeile şi copiii noştri; viaţa şi fericirea acelor ce ne sunt scumpi şi nu vom dezarmà decât dacă vom fi învinşi sau vom fi fost răpuşi ». Semnat în numele voluntarilor de Dr. Victor Deleu şi alţii.

Aceşti *voluntari reprezentau aliatul nou al Regatului Român*; unii din ei au combătut alături de armata acestui regat, iar alţii s'au luptat în rândurile armatelor aliate în Siberia, pe Piave sau în Franţa; alţii au plătit convingerile lor afirmate acasă prin crunte prigoniri şi în numeroase cazuri cu moartea.

In Statele-Unite, unde trăià o puternică colonie de Români ardeleni, s'a organizat prin vrednicia unui tânăr profesor ardelean, Vasile Stoica, o Ligă naţională a Românilor, având cca 15.000 de aderenţi gata să meargă pe frontul francez; dacă acest plan nu s'a realizat, în schimb reprezentantul acestei Ligi, alături cu reprezentanţi ai Cehoslovacilor, Yugoslavilor, Polonezilor, Italienilor, Grecilor, etc., au constituit o « Uniune Medio-Europeană » dirijată în contra Austro-Ungariei. După o mare întrunire ţinută la « Carnegie Hall » în New-York în 15 Septemvrie 1918, d-nii Masaryk, I. Paderewsky, Hlinkovici şi Stoica au fost primiţi de preşedintele Wilson, care pentru întâia oară s'a pronunţat atunci că guvernul Statelor-Unite e de acord cu aspiraţiile naţiunilor oprimate din Dubla Monarhie. Numai în urma acestor intervenţii, preşedintele Wilson a semnat mesajul său din 18 Octomvrie 1918, care a fost clopotul de înmormântare a pajurei cu două capete a Habsburgilor.

După semnarea tratatului de pace la Bucureşti se formase la Paris Comitetul Naţional român, sub preşedinţia lui Tache Ionescu, compus din personalităţi din toate ţinuturile româneşti, cu misiunea de a susţineà cauza naţională în rândurile aliaţilor.

Acest Comitet naţional fusese recunoscut de către guvernele aliate. Din comitet făceau parte d-nii: Mironescu, Goga, Sever Bocu, Brătăşanu, Traian Vuia, Toma Stelian, Lucaci şi alţii; ei au ţinut contactul permanent cu lumea politică aliată pe timpul tratatului dela Bucureşti, astfel că prin oficiul său România nu rupsese legăturile cu prietenii şi aliaţii noştri.

Cu sfârşitul dezastros al războiului pentru Imperiile Centrale, isbucneşte şi revoluţia, acum conducerea Românilor de peste munţi trebuià să dea măsura înţelepciunii şi a hotărîrii, de care depindeà afirmarea şi realizarea drepturilor naţiunii române din fosta monarhie.

Când la sfârşitul lunii Septemvrie, jurnalele aduc vestea spargerii frontului în Macedonia şi a invadării trupelor anglo-franceze în Balcani, d-l Iuliu Maniu s'a deplasat imediat la Viena, unde

a luat contact cu conducerea unităților românești, care se aflau în Viena și în Praga; pe de altă parte, d-nii Alexandru Vaida Voevod și Mihaly iau inițiativa convocării unei adunări a comitetului național român. D-l Alexandru Vaida Voevod întocmește chiar un proiect de declarație, la care trebuiau să adereze și episcopii celor două biserici din Ardeal, pentru ca succesul mișcării, care începeà acum, să fie cât mai complet asigurat.

La 12 Octomvrie 1918 se adună în casele d-lui Lazăr Aurel, în Oradia, un comitet restrâns, compus din d-nii: Alexandru Vaida Voevod, Ștefan Cicio Pop, Aurel Vlad, Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihaly, Ion Suciu, Ciordaș, membrii ai comitetului executiv al partidului național român din Ardeal, pe lângă care se mai găseau prezenți: Sever Dan, Gh. Popovici și Gheorghe Crișan. Comitetul executiv hotărăște pe temeiul dreptului firesc ca fiecare națiune să dispună singură și liber de soarta ei, că de aici înainte organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu mai recunoaște îndreptățit parlamentul dela Budapesta și guvernul maghiar să dispună de destinele națiunii române și că de aici înainte apărarea intereselor naționale române, vor fi încredințate unor factori designați de propria lor adunare națională. Națiunea română, care trăește în monarhia Austro-Ungară, cereà astfel afirmarea și valorizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile la deplină viață națională.

Cu această declarație se deschide epoca nouă în viața românilor ardeleni și este primul pas spre adunarea dela Alba Iulia. Conducerea afacerilor străine și militare a românilor este încredințată d-lui Iuliu Maniu, trimițându-se imediat reprezentanți de ai națiunii române la Praga, Viena și Budapesta. In acelaș timp, o subcomisie de 6 membri se fixează la Arad, pentru conducerea tuturor chestiunilor privind interesele românești; ulterior la această subcomisie s'au adăugat d-nii Jumanca și Flueraș, ca reprezentanți ai partidului social democrat-român din Ungaria. D-lui Vaida i se dă misiunea de a cetì în parlamentul dela Budapesta, declarația Comitetului Național Român, lucru pe care d-l Alex. Vaida-Voevod îl îndeplinește în ziua de 18 Oct. 1918, după ce fusese amânat de 3 ori în șir de către președintele Camerei ungare.

In aceeaș seară, la Budapesta, d-nii Alex. Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Aurel Lazăr și I. Erdely iau contact cu Contele Károly, Oscar Iászi și alții, pe cari revoluția maghiară ce se anunță îi desemnà ca factorii politici ai Ungariei de mâine.

In această întrevedere Contele Károlyi a pus chestiunea unui eventual plebiscit, în Ardeal, idee care a fost respinsă categoric și foarte documentat de d-l Aurel Vlad. Dar ceeace conducătorii români voiau să-și asigure prin această luare de contact, erà mai ales promisiunea din partea elitei Ungariei de mâine că nu se va împiedicà adunarea generală ce se proiectà în Ardeal și care aveà să decidă în ultima instanță asupra viitorului populației românești.

In adevăr revoluția ungară a isbucnit în noaptea de 1 Noemvrie. Cum mișcarea aceasta atâțase lumea săracă, lume care credeà venit ceasul răzbunării pentru toate suferințele îndurate, întreaga Ungarie erà amenințată să intre într'o stare de anarhie, asemănătoare cu aceea din Rusia. Atunci alături de autoritatea oficială s'au instituit organe revoluționare, care erau consiliile și gărzile naționale ale fiecărei naționalități.

Imediat, comitetul național dela Arad — din inițiativa marelui luptător Dr. Ciceo Pop — dispune formarea gărzilor naționale, a căror organizare însă dela început a fost sabotată de către guvernul maghiar, care voià și credeà încă că se mai puteà ca o populație în majoritate românească să fie dominată de grupuri armate, minoritare.

Intre timp acțiunea d-lui Iuliu Maniu, care se stabilise la Viena, se desemnà în două direcții: pe deoparte d-l Iuliu Maniu urmăreà organizarea de unități românești compacte, care să constituiască prima forță de rezistență a Românilor, iar pe de altă parte nu neglijà nici acțiunea diplomatică prin luarea de contact cu comitetele naționale revoluționare dela Praga și dela Zagreb, precum și cu reprezentanții Aliaților, atât direct cât și prin presa țărilor aliate prin care trebuià să facă cunoscute lumii hotărîrile Consiliului Național Român.

D-l Iuliu Maniu dispuneà la Viena de regimentul 64 Infanterie român, de peste 100 ofițeri și alte unități românești mai mici. Atunci s'a întemeiat Sfatul ostașilor români din Viena și cu ajutorul Căpitanului Traian Popa au ocupat clădirea cazărmii Ferdinand; în acelaș timp d-l Maniu, împreună cu d-l Isopescu-Grecul s'au prezentat generalului Ströger-Steiner, ministrul de răsboiu

austriac, anunțându-i că regimentele românești sunt gata de a menține ordinea în Viena, dar că în schimb ministerul de răsboiu al fostei monarhii este obligat a pune la dispoziția d-lui Iuliu Maniu o parte din localul ministerului de răsboiu necesară acțiunei sale și că mai departe trupele românești să fie îndrumate cu tot echipamentul și armele direct în Transilvania, unde sub drapel românesc urmau să se închege împreună cu gărzile și legiunile românești, pentru a se opune bandelor neregulate maghiare și jefuirii Ardealului.

Tot dela Viena d-l Iuliu Maniu dă instrucții căpitanului Alexandru Simon la Praga, pentru ca cele trei regimente românești, aflătoare acolo să se organizeze într'o legiune română, punându-se cu totul la dispoziția conducătorilor naționali cehi, pentru a-i ajută la înscăunarea puterii guvernului revoluționar ceh.

Odată chestiunile militare puse la cale, d-l Iuliu Maniu nu pierde din vedere contactul diplomatic pe care trebuià să-l țină cu guvernul român pe de o parte și cu subcomitetul național român dela Arad, pentru ca prin acest organ să supravegheze îndeaproape acțiunea Ungurilor. Mai întâiu ia măsuri ca după instalarea Contelui Károlyi la Budapesta, un delegat dela Arad să plece la Belgrad pentru a participà la armistițiul ce se încheià între Ungaria și generalul Franchet d'Esperey; delegatul desemnat fiind împiedicat de a plecà, armistițiul cu Ungaria a fixat arbitrar pe Mureș linia demarcațională între Ungaria și Transilvania, separând în mod nejustificat populația românească și expunând pe românii rămași la Vestul acestei linii la cele mai crude persecuții ale jandarmilor și armatelor bolșevice maghiare.

După aceasta, d-l Iuliu Maniu întocmește un memoriu pentru Aliați, prin care arată nedreptățile făcute Românilor prin felul cum s'a încheiat armistițiul dela Belgrad și cere o urgentă clarificare a acestei situații.

Tot prin acest memoriu se cere ca la tratativele de pace să fie invitați și reprezentanții Consiliului Național Român din Transilvania și Ungaria. Deasemenea se protestează împotriva ocupării Banatului de către Sârbi, precum și împotriva felului cum se conduc aceștia în Banat. Acest memoriu, al cărui original se află în păstrarea d-lui V. V. Tilea, a fost trimes prin d-nii V. V. Tilea și Ionel Mocioni la Paris, pentru a fi prezentat aliaților. Tinerii mesageri ai președintelui partidului național român nu au putut merge deocamdată mai departe de Berna, unde, cu ajutorul ministrului român Păcleanu, memoriul mai sus amintit a fost înmânat tuturor miniștrilor aliați. Mai târziu, în Decemvrie 1918, a fost predat și d-lui Pichon, ministrul de externe al Franței. Intre timp, la 4 Noemvrie 1918 parlamentul dela Budapesta detronează pe regele Carol de Habsburg și instituește guvernul revoluționar, în frunte cu contele Károlyi. Din acest moment acțiunea Consiliului Național Român devine mai intensă și cu răspunderi tot mai mari; dealtfel nu mult în urmă, în ziua de 8 Noemvrie 1918, episcopii celor două biserici aderează cu totul la actul încheiat la Oradia Mare, recunoscând marele Consiliu Național Român, și promit a conlucrà din toate puterile la întruparea aspirațiilor naționale.

Comitetul Național Român preluà astfel trĕptat, treptat puterea întreagă asupra Ardealului, încât se poate spune că încă din Neomvrie 1918 noua ordine de lucruri stăpâneà aproape toate județele, care aveau majoritate de populație românească.

La 10 Noemvrie Consiliul Național român comunică Consiliului maghiar dela Budapesta că pe baza dreptului de liberă dispoziție preià deplina guvernare asupra teritoriilor locuite de Români și invită guvernul maghiar a predà toate atributele puterii guvernului național român, care se va constituì la Sibiu.

In fața acestei situații, guvernul dela Budapesta deleagă pe Oscar Iászi, ministrul naționalităților, să plece la Arad, unde și sosește în ziua de 13 Noemvrie însoțit de o numeroasă delegație.

Discuțiile urmate nu au dat rezultatul așteptat de Oscar Iászi și cuvântul hotărîtor îl are d-l Iuliu Maniu, care vine dela Viena pentru a protestà împotriva pretențiilor maghiare și în acelaș timp pentru a declarà categoric ruperea de Ungaria.

Imediat în urma adunării dela Arad se hotărăște convocarea marei adunări dela Alba Iulia pe ziua de 1 Decemvrie 1918; dela Arad au fost aleși apoi delegați, pentru a luà legătură cu guvernul român, d-nii George Crișan și Teodor Rocsin, cari pleacă peste munți la Iași, ducând

Regelui Ferdinand vestea convocării marei adunări dela Alba Iulia și invitația pentru armatele române de a sprijinì acțiunea Românilor din Transilvania.

Trupele române erau dejà în mișcare; d-l Iuliu Maniu insistă ca înaintarea în Ardeal să se facă după data de 1 Decemvrie, pentru ca astfel să se poată dovedì întregii lumi că chestia unirii cu Regatul Român a fost plebiscitată în cea mai deplină libertate pe câmpia dela Alba Iulia.

In cel mai deplin entuziasm populația românească a Ardealului a răspuns la apelul lansat de Comitetul Național Român și din toate părțile s'au adunat plenipotențiarii comunelor românești, cari într'un număr impozant au fost prezenți la 1 Decemvrie 1918.

Adunarea națională declară unirea tuturor teritoriilor locuite de Români cu Regatul Român,

Fig. 4. Adunarea Națională dela Alba Iulia, 1 Decemvrie 1918

fixează principiul acestei uniri și institue pentru conducerea afacerilor române din Ungaria și Transilvania un mare sfat național român, din care apoi s'a desemnat Consiliul Dirigent.

A doua zi după adunarea națională se deleagă d-nii Vaida Voevod și Goldiș precum și episcopii Cristea și Hossu, care pleacă la București, unde în ziua de 11 Decemvrie prezintă Regelui Ferdinand actul de unire al ținuturilor ardelene cu Vechiul Regat.

Astfel se termină o acțiune din cele mai extraordinare, care a putut să fie dată unei generații ca să o îndeplinească, iar în anul următor la conferința de pace, alături de președintele de consiliu român stăteau și împuterniciții ținuturilor noui unite, în persoana d-lor Alexandru Vaida Voevod, Iancu Flondor, Caius Brediceanu, Voicu Nițescu, Traian Vuia și alții.

Pe lângă acțiunea dusă de către reprezentanții ardeleni propriu zis, nu trebuie de uitat politica conducătorilor bucovineni, cari încă din anul 1912, prin alegerea d-lui Isopescu Grecul

în parlamentul dela Viena, au afirmat ideea integrității naționale și pentru Românii din Bucovina.

Grupul parlamentar român a protestat adesea în parlamentul dela Viena contra nelegiuirilor maghiare — din timpul războiului — iar în ziua de 4 Octomvrie reclamă dreptul de autodeterminare pentru românii din monarhia austro-ungară. La 22 Noemvrie d-l Isopescu Grecul citește în parlamentul austriac declarația Consiliului Național român din Viena, prin care se proclamă emanciparea definitivă a provinciilor românești.

In Bucovina, marele patriot Iancu Flondor, care împreună cu Gheorghe Popovici fusese animatorii ideei naționale, organizează marea adunare a reprezentanților claselor sociale românești din Bucovina.

In ziua de 27 Octomvrie 1918 această constituantă hotărăște Unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într'un Stat național independent.

Rezoluția Unirii este dusă la Iași Regelui Ferdinand, iar în urmă guvernul bucovinean prezidat de Iancu Flondor ia legătura cu guvernul român și comandamentul militar al corpului IV armată, desemnând, pe lângă Ionel Brătianu ca delegați la Paris la conferința păcii, pe d-nii Flondor și Roșca.

MOTTO: Auzi departe strigă slabii și asupriții către noi,
E glasul mândrei Basarabii robită 'n zilele de-apoi!
M. Eminescu

După ocuparea Basarabiei de către soldații Țarului, în 1812, un întuneric de nepătruns s'a lăsat asupra provinciei moldovenești de peste Prut. Abiă în 1905, după revoluția rusă, încep primele manifestări ale mișcării national-românești, condusă pe de o parte, de Paul Dicescu, ca reprezentant al aristocrației, și pe de altă parte, de către Emanuel Gavriluță, care editează primul jurnal român, intitulat « Basarabia », în jurul căruia s'au grupat o pleiadă de tineri români, printre cari am puteà enumerà pe d-nii: Pantelimon Halipa, Ilie Friptu, Tudose Roman, Mihai Minciună, Mateevici, I. Buzdugan, Bogos, C. Stere și alții.

Publicațiile în limba română se înmulțesc, dar, în acelaș timp, se întețesc din nou persecuțiile rusești, împotriva elementului românesc, mai ales după venirea arhiepiscopului Serafim, fost colonel în armata rusă și ajuns prelat prin stăruințele oculte dela curtea din Petrograd.

Ideea autodeterminării, cel puțin culturală a Basarabiei, își făcuse însă loc, pentru ca mai târziu gruparea generoasă dela 1905 să formeze cadrele viitorului partid național-român.

La izbucnirea revoluției, în Martie 1917, se înjghebează partidul național democrat moldovenesc, care își pune, ca prim punct de program: autonomia completă a Basarabiei, având ca organ de propagandă gazeta « Cuvântul moldovenesc » editată de d-l Halipa prin care se încearcă luminarea satelor. In urma înjghebării partidului se convoacă diverse congrese, care reprezentau oarecum punctul de vedere al diverselor clase din Basarabia. Astfel se organizează un prim congres al cooperatorilor basarabeni, la Chișinău, în zilele de 6 și 7 Aprilie 1917, care cereà autonomia Basarabiei, din punct de vedere administrativ, eclesiastic, intelectual și economic și în acelaș timp propune organizarea unui Divan legislativ, care să se ocupe de legile care privesc soarta Basarabiei.

In luna Aprilie are loc congresul învățătorilor, prezidat de învățatul și nobilul român Paul Gore; se hotărăște deasemenea autonomia Basarabiei și admiterea școalei moldovenești. La acest congres se formează o ligă a învățătorilor moldoveni, de pe urma căreia, puțin în urmă, s'au instituit cursuri pentru limba română, iar la 8 Septemvrie s'a deschis tipografia românească a Societății « Cultura Moldovenească » adusă de Simion Murafa dela Iași. Tot în luna Aprilie are loc și congresul preoților din Basarabia, cari cer și ei administrarea autonomă a Basarabiei și organizarea unui organ legislativ, care să se ocupe de conducerea afacerilor provinciei moldovenești.

Mișcarea cea mai importantă însă pentru activarea ideii autonomiste, erà congresul militarilor și țăranilor basarabeni, cari trebuiau să se întrunească în congres în luna Octomvrie.

Incă din luna Martie, militarii moldoveni depe frontul român se organizează aparte; alte grupe la Odesa, sub președinția Căpitanului Catelli, organizează acolo un partid moldovenesc. Deasemenea la Kiew foștii soldați ai Țarului se organizează sub conducerea Căpitanului Bogos și

cu ajutorul voluntarilor din Transilvania încep primele cursuri de limba română. La Sevastopol se organizează primele grupări ale marinarilor basarabeni.

După ce aceste soviete soldățești s'au constituit în primăvara anului 1917, în luna Maiu se face în Odesa un mare meeting moldovenesc, în care iau parte 10.000 de soldați, împreună cu profesori, doctori și diverși intelectuali din Basarabia. Acest congres declară necesitatea formării unei armate moldovenești independente, care să apere provincia de peste Prut și cere Generalului Cerbaceff autorizarea de a permite formarea a 16 cohorte de militari basarabeni, pentru apărarea provinciei de jafurile dezertorilor ruși de pe frontul român, ceeace li s'a și acordat de către Comandamentul rus.

Ca urmare a acestei acțiuni, sovietele ucrainiene, la instigațiile agenților lui Kerenschi, cer alipirea Basarabiei la Ucraina și atunci în marele meeting, care are loc la Odesa în ziua de 20 Iulie 1917, Comitetul militarilor moldoveni respinge orice pretenții ucrainiene asupra Basarabiei și obține, prin reprezentanții guvernului revoluționar rusesc, recunoașterea naționalității românești ca majoritară în Basarabia și dreptul pentru Românii de peste Prut de a organizà autonomia între hotarele istorice și etnografice ale Basarabiei.

In aceste împrejurări se convoacă marele congres al soldaților și țăranilor basarabeni la Chișinău, unde aproape 1000 de deputați, reprezentând peste 300.000 de militari mobilizați, hotărăsc în ziua de 21 Octomvrie 1917 proclamarea autonomiei basarabene. Ținându-se socoteală de dorința unanimă a diverselor congrese, care avuseseră loc anterior și în care s'a putut constatà voința fermă a diverselor clase sociale din Basarabia de a se organizà în provincie autonomă, se hotărăște convocarea unei adunări naționale, denumită Sfatul Țării, compus din 120 membri, dintre care 84 trebuiau să fie moldoveni, iar 36 alte naționalități minoritare din Basarabia, pentru a se ocupà cu conducerea treburilor publice.

După închiderea congresului general, Sfatul Țării, sub președinția d-lui I. Inculeț, este convocat în ședință solemnă pe ziua de 21 Noemvrie 1917, iar după constituirea guvernului de directori în ziua de 2 Decemvrie 1917 proclamă Basarabia ca republică federativă democratică, în corpul Statului rusesc. In acelaș timp, cum în Rusia se instalase dejà guvernul sovietic și cum, pe deoparte, anarhia erà din ce în ce mai mare în Basarabia, s'a simțit necesitatea pentru noua republică federativă, de a apelà la concursul forțelor aliate, și în primul loc la Români pentru salvarea averilor și a ordinei în Basarabia. Cum — pe de altă parte — armata română trebuià să-și asigure baza de aprovizionare în Basarabia, se iveà tot mai mult necesitatea unor strânse relații între republica Basarabiei și guvernul Regatului român. Aceste legături au fost luate prin d-l Pelivan, Directorul afacerilor internaționale basarabene, care intră în tratative, pe deoparte, cu guvernul român, iar, pe de altă parte, cu Generalul Cerbaceff, reprezentantul marelui cartier general rus pe frontul român.

In urma înțelegerilor care au avut loc la începutul lunei Ianuarie, armata română trece în Basarabia sub comanda Generalului Broșteanu și pune capăt, în scurtă vreme, agitațiilor și guvernelor sovietice care se formaseră în diferite orașe din Basarabia.

Republica federativă moldovenească a durat până în ziua de 24 Ianuarie 1918, când, într'o ședință solemnă, Sfatul Țării proclamă independența republicii federative, rupându-se astfel de Rusia. De aici înainte Basarabia este considerată ca Stat independent și pe lângă organizarea proprie, pe care o încearcă în interiorul țării, consiliul de directori, pentru rezolvarea chestiunii agrare, în acelaș timp examinà tot mai cu interes problema alipirii Basarabiei la Vechiul Regat. Chestiunea devenià actuală și prin aceea că Tziganco, unul dintre deputații minoritari din Sfatul Țării, duceà o intensivă acțiune pentru alipirea Basarabiei la Ucraina. Se formase chiar o delegație de câțiva deputați din Sfatul Țării, care trebuià să treacă Nistrul spre a luà legătură cu rada Uccriniană; însă, această delegație nu a putut să ajungă nici măcar până la Nistru.

Din toate părțile Țării veniau tot mai mult vești de deșteptarea sentimentelor naționale: în toate părțile se simțià cumcă majoritatea opiniei moldovenești cereà în mod insistent ca Basarabia să se alipească Vechiului Regat, luându-se oarecare garanții pentru respectarea reformelor revoluționare introduse de starea excepțională, în care Basarabia și-a câștigat independența.

Astfel, deși în Sfatul Țării erau oarecare curente minoritare contra, deși se urmărià în mod subversiv înscăunarea sovietelor în Basarabia și poate, mai departe, chiar în toată țara, în ziua de 27 Martie, anul 1918, după o ședință de noapte extraordinară, conducătorii republicii independente a Basarabiei, bazați pe votul a 86 deputați din Sfatul Țării declară unirea cu România, cu garanția respectării reformelor introduse de revoluție. Din acest moment consiliul directorilor predă în principiu exercitarea puterii reprezentanților guvernului român și când în toamna aceluiaș an unirile celorlalte provincii române erau pe cale de a se desăvârși, în ședința din 27 Noemvrie 1918 Sfatul țării renunță la condițiile Unirii, pe care le făcuse în primăvară și declară în mod solemn unirea fără condiții, unirea definitivă a provinciei Basarabiei cu Țara Românească.

Incă de la primele alegeri generale din România, Basarabia își trimite reprezentanți în Camera Deputaților, pe baza votului universal, ceeace echivalà cu o nouă consultare populară în privința dorinței majorității populației Basarabiei de a se unì cu Patria.

Când, în anul 1919, d-l Pelivan este trimis la Paris să secundeze pe Ionel Brătianu, președintele guvernului și al delegației române la conferința de pace, se întâlnește acolo cu ceilalți delegați ai Ardealului, Bucovinei și Banatului, pentruca, împreună, să colaboreze la recunoașterea prin tratatul de pace a înfăptuirii unirii tuturor românilor.

Evenimentele, care s'au urmat la conferința de pace, până la încheerea tratatelor și convenția prin care s'au stabilit fruntariile actuale ale României, ies din cadrul studiului ce mi-am propus să desvolt.

De sigur că alături de persoanele, pe care le-am menționat, mulți alți români și-au dat prinosul lor de muncă pentru înfăptuirea Unirii. Poate că multe din acțiunile și legăturile în lumea internațională, care au făcut cauza română simpatică înaintea forurilor europene, sunt încă necunoscute, dar atât cât documentarea actuală mi-a permis, am căutat să schițez cadrul, în care s'a mișcat acțiunea și pregătirea diplomatică a Unirii. Rămâne ca alții să continue și să desvolte mai precis detaliile acestei pregătiri, pentru ca generațiile care vin să cunoască cât mai temeinic oamenii și faptele din zilele cele mari ale Neamului Românesc.

FORMAȚIILE DE VOLUNTARI

DE

ELIE BUFNEA

CUVÂNT INAINTE: VOLUNTARII, DE VOICU NIȚESCU

Războiul din 1916—1919 al României a fost actul de supremă conștiință națională al tuturor Românilor.

Incă din 1914, din clipa când ultimatul Austro-Ungariei a fost trimis Guvernului sârb, opinia publică din România s'a declarat categoric de partea Puterilor Antantei și împotriva Puterilor Centrale.

In Ardeal, Banat și Bucovina, conștiința românească se liberase cu decenii înainte. Țelul ei era lămurit încă de mult: Privirile batalioanelor românești duse pe frontul galițian, erau îndreptate spre România. Dezastrul dela Lemberg se anunță ca primul lor act spre înfăptuirea idealului național. Prizonierii ardeleni, bănățeni și bucovineni, ajunși în câmpurile de concentrare ale Rusiei și apoi aceia din lagărele Italiei, se pregătiau de zor să-și potrivească uniforma după sufletul lor. După intrarea României în războiu, toți acești prizonieri făceau sforțări ca să intre în armata României sau ca să se înșirue alături de ea și de armatele aliate, pentruca împreună să apere și să cucerească libertatea neamurilor.

Corpurile de voluntari, legiunile și detașamentele alcătuite în Rusia, Siberia, Italia, Franța și Statele-Unite din rândurile prizonierilor fostei împărății austro-ungare, miile de voluntari ardeleni înrolați în armata română veniau să completeze, să întărească rândurile acesteia și să intensifice sforțările ei și ale ostașilor Antantei întru desăvârșirea credinței supreme.

Capitolul, pe care-l redactează fostul voluntar Elie Bufnea *și în care înfățișează alcătuirea diverselor formații de voluntari, încadrând în istoricul lor și actele ostașilor români dela Viena, Praga, precum și pe acelea ale Românilor din America, precum și interesanta alcătuire a detașamentului din Turcia și înfine contribuția gărzilor naționale, este mărturia vie că războiul românesc din 1916—1919 l-au făcut* toți *Românii, nu numai cei ce au purtat o uniformă, dar și cei ce n'au avut norocul s'o poarte, nu numai bărbații, dar și femeile și chiar și copiii.*

Istoria formațiilor de voluntari români în războiul mondial se fixează deci alături de jertfa celor 800.000 de ostași ai României vechi pe pergamentul Unirii, pentru ca veșnică să rămână, ea se adaugă la bronzul, care înfățișează actul nemuritor al acesteia.

Unii mai mult, alții mai puțin, dar toți Românii și-au dat tributul lor de sacrificiu. Omagiul lor pe care-l vor aduce, acum când se împlinesc 10 ani dela actul Unirii, întâiului făuritor al acesteia, mucenicului căzut la Turda, va fi primit deopotrivă și umbrele lui Horia și Avram Iancu îi vor binecuvântà pe toți cu egală satisfacție căci toți *au mers pe urmele lor și nimeni n'a cruțat nici sânge nici os pentru înfăptuirea visului care i-a dus la moarte.*

Iar dania, care la mijlocul luni Maiu se va așezà pe altarul curat al catedralei Unirii, va însemnà în acelaș timp și avertismentul, pilda nemuritoare pentru generațiile ce vor venì, ele înțelegând să păstreze cu sfințenie ceeace au înlesnit martirii de ieri și a înfăptuit marea generație de azi.

VOLUNTARII DIN RUSIA

Când, în 1916, primul Corp de voluntari români în Rusia a luat ființă, numărul lor — cu toate ingerințele rusești și cu toată lipsa de sprijin din partea Guvernului român, — a crescut atât de repede, încât a întrecut pe acel al Cehilor, ce se formase încă de doi ani și care a avut un nucleu

chiar din ziua declarației de războiu a Rusiei în contra Puterilor Centrale. Acest nucleu a fost așà numita « Drujina Cehească », ale cărei unități, formate din Cehii stabiliți în Rusia încă înainte de 1914, au luptat din primele zile ale războiului alături de trupele rusești.

Revoluția rusească a fost bine primită de Corpurile de voluntari. S'a profitat mult în primele faze ale revoluției, pentrucă numărul voluntarilor a crescut simțitor în toate corpurile și cu numărul lor le-a crescut și prestigiul. Aceste unități militare nu erau un produs al revoluției ruse, ci erau manifestările în formă concretă, revoluționară ale tendințelor de eliberare a naționalităților subjugate Habsburgilor și organizarea lor a început odată cu războiul mondial. Inceputul l-au făcut Cehoslovacii, apoi Sârbii, pentrucă în Rusia prizonierii de războiu cari erau în măsură și aveau posibilitatea să formeze unități militare antihabsburgice încă din 1914, nu puteau fi alții decât Slavii. Politica urmată de Guvernul țarist chiar după intrarea României în războiu, nu se împăcà în mod sincer cu formarea unor trupe de români ardeleni și bucovineni, cari erau, cum au și fost, o elocventă manifestare politică pentru o Românie Mare, un scop care dureà pe țariști și lovià în planurile lor de viitor, întocmai cum lovià în autoritatea Habsburgilor.

Pe de altă parte, atitudinea Guvernului român în chestiunea voluntarilor a fost prea șovăitoare, — admițând formarea Corpului abià după șapte luni dela intrarea în războiu, deși fusese sesizat prin mii de scrisori și petiții, — lăsându-i pe voluntari și după acest timp fără un sprijin stăruitor și efectiv.

Iată deci pentru ce, cu toată arzătoarea dorință a prizonierilor români, nu s'a putut înjghebà un nucleu de organizație militară ardelenească pe teritoriul Rusiei, înainte de intrarea României în războiu și pentru ce unitățile românești apar aproape la doi ani după primele formații de slavi austro-ungari.

Până în primăvara anului 1917, între cele două Guverne n'a existat nici o convenție sau alt aranjament referitor la prizonierii români și la organizarea Corpului din Rusia. Abià în Ianuarie 1917, Guvernul Român a trimis pe Colonelul C. G. Pietraru la Darnița, lângă Kiew, să ia contact cu Românii ardeleni și bucovineni concentrați acolo, în așteptarea organizării Corpului. In urma raportului depus de Colonelul Pietraru, Ministerul de Războiu la 23 Februarie 1917, prin ordinul No. 1191 hotărăște înființarea Corpului. Este delegat cu recrutarea voluntarilor și cu organizarea Colonelul Pietraru, sub direcția superioară a Generalului Coandă, atașat al Marelui Cartier General român pe lângă Marele Cartier General rus.

După stăruința Colonelului Pietraru și în urma stăruințelor personale ale Generalului Coandă și Ion I. C. Brătianu,— Gucikow, Ministrul de Războiu al Rusiei, a promis aprobarea unui număr de 30.000 voluntari, urmând ca Marele Stat Major rus, să dea cuvenita autorizație și ordinele necesare către comandanții lagărelor de prizonieri.

Generalul Romanowsky, Șeful Marelui Stat Major rus a permis însă recrutarea a numai 5000 voluntari și numai din circumscripția militară a Moscovei, unde numărul prizonierilor români erà mult inferior acestui efectiv.

Nici după crearea oficială a Corpului, cauza voluntarilor nu s'a bucurat de o solicitudine mai efectivă din partea celor dela cari așteptau asistența. Abià prin Iunie 1917, sosește dela Iași personalul necesar recrutării voluntarilor și ajutoare materiale pentru susținerea cheltuelilor de propagandă și de organizare.

Pentru recrutare s'au alcătuit șase comisii. Intre membrii comisiilor erà un ofițer al armatei române ca președinte, un refugiat din Transilvania sau din Bucovina, la cari se mai adăugà un ofițer cunoscător al limbii ruse.

Comisiile s'au constituit astfel:

Comisia I: Locot.-Colonel Popovici Petre, Imbroane Avram și Sublocotenent Cimponeriu Gheorghe.

Comisia II: Maior Protopopescu Victor, Voicu Nițescu, Sublocotenent Câmpean Simion, și mai târziu Bogdan Gavrilă.

Comisia III: Maior Plesnilă Gheorghe, Vicar Iacob Popa, Sublocotenent Cucu Ilie.

Comisia IV: Maior Calotescu Romulus, Preot Proca Constantin, Sublocotenent Nedelcu Nicolae și mai târziu Pescariu Ariton.

Comisia V: Maior Verulescu Constantin, Prof. Iorgu Toma, Sublocotenent Deciu Emil.

Comisia VI: Maior Gheorghiu Petre, Branisce Victor și Sublocotenent Lugojan Filaret.

Serviciul Central din Kiew a fost organizat astfel: Comandant: General C. Coandă; Șef de Stat Major: Colonel C. G. Pietraru; Adjutant: Locot. Gh. Ispravnicu; Șef al Biuroului: Sublocot. Petre Nemoianu; etc.

In recrutarea numărului de voluntari admis de Guvernul rus, un memoriu al Colonelului Pietraru menționează următoarele greutăți:

«*a)* Reaua voință a autorităților militare și civile ruse;

«*b)* Opoziția patronilor fabricilor și proprietarilor de moșii, asupra cărora din cauza stărilor anarhice nu aveau influență nici autoritățile bine intenționate;

«*c)* Amenințările de tot felul ale prizonierilor nemți și unguri;

«*d)* Amenințările din partea soldaților ruși, cari vedeau în recrutarea de voluntari o prelungire a războiului».

Totuș cei 5000 de voluntari s'au concentrat mai repede decât s'a prevăzut, deoarece prin diverse manopere au putut fi concentrați la Darnița și voluntari din circumscripția militară a Kiewului, de unde recrutarea nu erà permisă.

Abià la 22 August 1917, Guvernul Rus a aprobat recrutarea unui număr de 30.000 voluntari din întreaga Rusie. Numărul recruților și al propagandiștilor a sporit și zilnic se prezentau la Kiew, unde se mutase punctul de concentrare, câte 200 voluntari spre a fi trimiși în România.

La Darnița, lângă Kiew li erà etapa de formare în unități și de echipare. Acì voluntarii semnau următorul:

ANGAJAMENT

«*Subsemnații ofițeri, subofițeri și soldați de naționalitate română, declarăm pe onoare și conștiință, că voim să luptăm alături de armata română, pentru desrobirea țărilor noastre de sub dominațiunea austro-maghiară și alipirea lor la România.*

«*Prin acest angajament noi devenim ofițeri, subofițeri și soldați români, cu aceleași drepturi și datorii, ca și cei din armata română. Timpul servit în armata austro-ungară, ca și cel în calitate de prizonier ni se va socotì la vechimea gradului nostru. Noi și familiile noastre vom aveà aceleași drepturi la pensiuni, ajutoare și recompense ca și ofițerii, subofițerii și soldații români, luându-se în seamă și timpul servit în armata austro-ungară și cel în calitate de prizonier.*

«*Din momentul subscrierii acestui angajament, ne considerăm ca făcând parte din armata română și prin urmare aceia dintre noi, cari nu vor răspunde la chemare, vor fi considerați ca dezertori și pedepsiți conform legilor românești.*

«*Tot astfel ni se vor aplicà toate dispozițiunile legale și regulamentare în vigoare în armata română.*

«*Dumnezeu să ne ajute, ca prin sângele nostru să ne desrobim țările și să facem România-Mare, unită într'un singur trup și pe vecie.*

«*Darnița, la 5 Martie 1917 st. v.*»

La Darnița, în 1917, au decretat Ardelenii și Bucovinenii, unirea pământurilor românești din Austro-Ungaria cu Patria-Mamă, anticipând asupra principiilor noui de autodeterminare politică, ce au dus la distrugerea Monarhiei de Habsburg.

In ziua de 16 Aprilie 1917, atunci când Regatul Vechiu erà mai bine de jumătate cotropit de dușmani, voluntarii din Rusia își strigau, dela Darnița, mărturisirea credinței lor în largul lumii, printr'un documentat manifest, adresat tuturor guvernelor aliate și neutre:

«*Astăzi*, — spune manifestul, — *când noi Românii, ca și celelalte neamuri subjugate, ne-am convins definitiv că nouă, ca Români, nu ne mai este posibilă existența în cadrele Statului austro-ungar; noi, cari în limbă, în cultură, în structura socială și în întreaga noastră ființă etnică și politică, formăm un trup unic și nedespărțit cu toate celelalte părți constitutive ale Națiunii Române, cerem cu voință nestrămutată încorporarea noastră la România liberă, pentru a formà împreună cu Ea, un singur Stat național românesc, pe care îl vom zidì pe bazele celei mai înaintate democrații. Pentru acest ideal ne punem în cumpănă tot ce avem, viața și averea noastră, femeile și copiii noștri, viața și fericirea urmașilor noștri. Și nu ne vom oprì, până ce nu vom învinge ori vom pierì.*

« Sângele nostru nu se va vărsà în zadar. Credem ferm, că între viitoarele State fericite, naționale și democratice, va fi și România tuturor Românilor ! »

Acest manifest, redactat în părțile lui esențiale de Dr. Pompiliu Nistor, a fost semnat de 250 ofițeri în frunte cu Victor Deleu, Ion Vescan și Vasile Chiroiu și de 250 soldați ca delegați ai miilor de voluntari.

Firul politicii de memorande și de petiții la Impărat, a fost tăiat prin manifestul dela Darnița, care exprimă crezul și voința energică a Românilor din toate provinciile subjugate, de-a se unì cu Țara-Mamă.

In toiul revoluției ruse, detașamentele voluntarilor se strecurau vesele și hotărîte spre Moldova, — cuibul visurilor și al năzuințelor lor. Primul detașament, compus din 116 ofițeri și 1250 soldați, pleacă din Kiew spre Iași în ziua de 3 Iunie 1917, iar al doilea detașament, compus din 100 ofițeri și 550 soldați, pleacă spre Moldova în ziua de 15 Iulie 1917.

Sosirea primilor voluntari la Iași, a fost unul dintre cele mai înălțătoare momente ce a trăit Neamul Românesc în Capitala refugiului și a durerilor. Iată cum descrie d-l Voicu Nițescu în vol. I al cărții sale: *« Douăzeci de luni în Rusia și Siberia »*, această neuitată sosire a voluntarilor:

« Cine a zărit acel tren împodobit cu brad și cu frunze de stejar intrând triumfal în gara Iași în acordurile înălțătoare ale muzicilor militare; cei cari au văzut acele fețe vioaie și hotărîte de voluntari și au simțit vibrarea vânjoaselor mâni ale Transilvănenilor, cari fluturau numeroasele steaguri tricolore, unele mai frumoase decât altele, pentru a căror biruință și glorie veniau hotărîți să moară: cine a stat aproape de Șeful Marelui Stat Major român când acesta sărutà pe căpetenia voluntarilor — advocatul Ion Vescan — și mai ales cine a văzut pe soldații din Regat îmbrățișând și sărutând pe frații lor transilvăneni, bănățeni și bucovineni și cine a auzit pe Generalul Prezan spunând în puternica sa cuvântare, care răsunà ca o sfidare la adresa acelor vremuri maștere, că « prin sângele ce vor vărsà împreună oștenii Regatului cu frații lor ardeleni, se pecetluește pentru totdeauna Unirea visată de părinții și strămoșii noștri » — va însemnà această zi ca pe una din cele mai frumoase ale istoriei noastre.

« Ziua următoare — 8/21 Iunie — n'a fost mai puțin înălțătoare. Icoana, înfățișând pe Vlădicul Moldovei în clipa când acesta luà jurământul voluntarilor și când sute de brațe puternice se înălțau către cer, jurând credință unui Rege, care suferià și credeà alături de poporul său, va rămâne neștearsă pentru toți ochii cari au avut norocul s'o vadă. Cuvântul Regelui, care întărià nădejdiile în biruința dreptății și a libertății, răscumpărate cu prețul a sute și mii de vieți, va răsunà mereu în sufletele celor ce l-au auzit, ca o vie garanție a viitoarei așezări de Stat.

« Pe voi, Regele căruia i-ați jurat credință — spuneà M. S. Ferdinand I — *vă privește cu dragoste și cu încredere, căci în sosirea voastră salutà chezășia cea mai puternică, că visul atâtor veacuri se va înfăptuì, că dorul unui neam în sfârșit se va stinge».*

« In după amiaza aceleiaș zile de pe piedestalul statuei lui Cuza Vodă, Prim-Ministrul Țării le adresà voluntarilor cuvinte de mulțumire, pentru puternica contribuțiune morală și de sânge pe care aceștia veniau s'o dea sforțătilor Vechiului Regat, — iar un voluntar vânjos ars de soarele stepelor rusești — advocatul Deleu, îi răspundeà în mijlocul entuziasmului general « că Munții Carpaților sunt prea mici față de înălțimea inimilor care bat în piepturile voluntarilor oștirilor românești».

« Inspre apusul soarelui o superbă horă încheià în fața statuii Domnului Primei Uniri, măreția acestei zile. In rând cu voluntarii horiau miniștri, generali, ostași de rând și toți cei pe cari îi sortise norocul să fie martori la această sărbătoare».

*

Când s'a aprobat înființarea Corpului, s'a hotărît ca instrucția militară a voluntarilor să se facă în Moldova și să fie utilizați după nevoile provocate de războiu.

In urma luptelor grele de pe frontul românesc, regimentele 26 Rovine, 5 Vânători, 3 Olt și 19 Caracal, au fost completate cu primele două batalioane ale voluntarilor, cari au luat astfel parte la hărțuelile de pe front, unde au lăsat 31 morți, — prima pecete de sânge pe angajamentul semnat la Darnița. Activitatea acestor voluntari se confundă cu activitatea regimentelor în care au servit.

Pe lângă Ministerul de Răsboiu funcționă o *Comisie consultativă*, formată din d-nii Octavian Goga, Leonte Moldoveanu și Iancu Nistor, care da informații și lămuriri în chestiunile Ardelenilor și Bucovinenilor, iar pe lângă Marele Stat Major al armatei a început să funcționeze, dela 14 Iunie 1917, *Biuroul Ardelean-Bucovinean*, cu îndatorirea de a se ocupà de toți românii voluntari în Corpul din Rusia sau în armata română, de prizonierii de naționalitate română aflați în lagăre și de deportați.

Dar completarea cu voluntari a cadrelor armatei române diminuà principala însemnătate a voluntarilor — însemnătatea politică. Deaceea, în urma unui memoriu prezentat Majestății Sale Regelui Ferdinand de către ofițerii voluntari, s'a înființat, — în locul « Comisiei consultative » și a « Biuroului Ardelean-Bucovinean » — «*Serviciul Central al Voluntarilor Ardeleni-Bucovineni*», cu îndatorirea de a lucrà pentru înrolarea ca voluntari a tuturor Românilor din provinciile subjugate, aflați în țările aliate ca prizonieri sau ca refugiați.

La Hârlău s'a înființat un *Comandament al Corpului voluntarilor* și, sub comanda Colonelului Marcel Olteanu, s'au organizat toate serviciile necesare unei divizii.

In primul rând s'a organizat *Regimentul 1 Turda*, sub comanda Colonelului Buricescu Dragu, iar prin Decemvrie 1917, pe măsură ce sosiau voluntarii dela Kiew, s'a organizat *Regimentul 2 Alba-Iulia*, sub comanda Locotenent-Colonelului Constantin Pașalega. Aceste două regimente au jucat în curând un rol important în operațiile de dezarmare a Corpului II de armată rus, răsvrătit — în Moldova — și două batalioane au fost trimise să lupte în contra bolșevicilor în Basarabia. *Regimentul Avram Iancu* s'a înființat mai târziu și, din cauza evenimentelor politice din primăvara anului 1918, nu i-a revenit nici un rol mai important.

Prin Decemvrie 1917, s'a constituit și un « *Comitet Național al Românilor din Țările subjugate*, » ca exponent politic civil al voluntarilor, — celelalte organizații având caracter pur militar.

Ocuparea Ucrainei de către trupele austro-germane și pacea dela București, au tăiat însă drumul nouilor voluntari spre Kiew și deacolo spre Iași.

Dârza rezistență românească prin forța împrejurărilor vitrege a fost îngenunchiată și Marele Cartier General în 2 Februarie 1918 — în timpul tratativelor de pace cu Puterile Centrale — a disolvat Corpul voluntarilor Ardeleni-Bucovineni. « Serviciul Central al voluntarilor Ardeleni Bucovineni » s'a transformat într'un simplu biurou de informații și a fost lichidat formal în Maiu 1918, după încheierea păcii dela București.

Astfel, voluntarii primului corp din Rusia ajunși pe pământul Canaanului românesc — în Moldova — dupăce au luat parte activă la sbuciumul armatei române în lupta îndârjită pentru întregirea Neamului, mai mult ca o elocventă manifestare națională ardelenească, conformă cu preceptele timpului de autodeterminare politică — ei înșiși discipoli ai principiului fundamental al revoluției ruse din primele zile, de « *samo-opredelenie* », — *desinehotărîtor*, — au fost demobilizați și au rămas în Moldova, în așteptarea unor evenimente mai fericite.

Acești voluntari, în majoritatea lor țărani cuminți, cu sufletul nealterat de nici o influență străină, preocupați numai de marea problemă a Unității Naționale, ideea călăuzitoare ce le-a încălzit sufletul, au trecut în Vechiul Regat cu desăvârșire dezinteresați, conduși numai de conștiința luptătoare a neamului nostru.

Raportul Colonelului Pietraru cu data de 2 Aprilie 1918, prezentat Ministerului de Răsboiu, face următoarele aprecieri asupra rostului politic al Corpului și asupra felului cum au răspuns acești voluntari chemării drapelului românesc:

« In acest scurt timp de trei luni și jumătate, sau mai bine zis de două luni și jumătate, au fost trimiși în țară 374 ofițeri și 8261 soldați, iar în Rusia au rămas la lucru la depozite sau la Kiew, gata de pornire în țară, încă 22 ofițeri și 1460 soldați. In total dar am angajat în Rusia 396 ofițeri și 9721 soldați din cifra cca 120 de mii prizonieri de origine română (după cum o dă statistica Marelui Stat Major rus), adică o proporție de 8,43%.

« Este un rezultat foarte satisfăcător și de care țara și neamul românesc trebuie să fie mândri. Cu mijloace foarte reduse și într'un timp foarte scurt, *noi am adunat un total de 10.117 voluntari, adică o proporție de 8,43%, pe când celelalte naționalități, care luptau pentru aceleași aspirațiuni, deși intrate de mult timp în răsboiu, au dat rezultate mai slabe.*

« Cei dintâiu cari vin în ordine după noi sunt Cehii. Ei au început acțiunea cu mult înaintea noastră, au avut mijloace financiare mult superioare, datorite sprijinului ce-l aveau dela toți prizonierii lor și dela numeroșii bogătași așezați de mult în Rusia; au întrebuințat în medie peste 200 propagandiști în toată Rusia și totuș n'au adunat decât două Divizii de infanterie a câte patru regimente de trei mii de oameni, adică în total 24 mii de oameni, ceeace față de numărul de prizonieri aflați în Rusia, de cel puțin 300 mii oameni, dă numai o proporție de 8%.

« Jugoslavii nu au adunat decât trei Brigăzi de infanterie, de un efectiv total de circa 15.000 oameni, deși acțiunea lor a durat mai bine de doi ani și a avut mai ales în timpul imperiului sprijinul puternic al țarismului ca și al aliaților francezi.

« La un total de circa 200 mii prizonieri, Jugoslavii nu dau decât un procent de 7½.

« Polonii, cari aveau ca massă de recrutare nu numai pe Polonii din Austro-Ungaria, dar încă și pe cei din Rusia, nu formaseră — după spusele lor — decât trei Divizii de infanterie.

« Toate aceste arată că, punând în cumpănă diferitele elemente (timp. bani, greutăți de învins, cifra totală a prizonierilor), *noi suntem în fruntea tuturor și chiar la o bună distanță de toți.*

« Din punct de vedere moral am obținut astfel rezultate admirabile, căci manifestarea aceasta puternică a fraților noștri de dincolo de Carpați, a arătat tuturor marilor noștri aliați că lupta României pentru a se unì cu țările locuite de Românii de dincolo de Carpați, nu erà o luptă de anexiune care se hotărăște de cabinete și diplomație, sprijinită pe forța armată, cât mai ales voința puternic manifestată a unor frați despărțiți prin vitregia vremurilor și răutatea vecinilor, de a se unì la un loc, cu toate greutățile prin care vor trece. Este aici o puternică manifestare a dreptului la viață liberă națională, care a fost văzută și judecată la justa ei valoare, nu numai de Rușì, dar încă, și mai ales de numeroșii reprezentanți aflați în Rusia, din partea aliaților noștri: Francezi, Englezi, Italieni, Belgieni, Sârbi, Cehi și Poloni.

« Oricare ar fi greutățile actuale, datorite unor împrejurări absolut neprevăzute, cauza noastră dreaptă stă astfel bine în picioare în fața lumii civilizate și, de sigur, mai de vreme sau mai târziu va primì rezolvarea cuvenită ».

In 20 Iulie 1917, apare la Kiew « Foaia voluntarilor români din Austro-Ungaria » — *România Mare*. Erà începutul mișcării prin presă a voluntarilor. Cu toate că nu i s'a dat foii caracterul de organ general al tuturor formațiilor de voluntari din țările aliate, — în realitate erà. Foaia dela Kiew, pe lângă bucuria, mângâerea și nădejdea pe care a purtat-o ca pe o făclie mântuitoare printre prizonierii români din Rusia și în tot locul unde neamul nostru tânjià de lipsa scrisului românesc, a fost o gazetă de directivă națională slujind marile interese ale întregii românimi.

Redactată cu entusiasm și cu desăvârșită cunoaștere a mentalității și dorințelor Românilor din Ardeal și Bucovina de către d-nii Sever Bocu, directorul gazetei, Ghiță Pop, Ion Iosif-Schiopul, foști redactori la « Tribuna » din Arad, și de bucovineanul Filaret Bobos, — « România Mare », a restabilit echilibrul moral în sufletele prizonierilor români. In nenumărate scrisori, prizonierii și-au exprimat bucuria pentru apariția gazetei, care le-a dat astfel prilejul să facă prețioase mărturisiri de credință. Culegători ai ziarului erau tipografii: Vasile Macrea, Ion Zârnoveanu și Nicolae Stoica.

In afară de documentate articole de politică națională și de apeluri către prizonieri, ziarul aduceà știri din Regatul Român, analizà situația fronturilor de luptă, publicà comunicatele oficiale ale Statelor Majoare și alături de dările de seamă asupra mișcării voluntarilor români, cehi și jugoslavi, s'a dat o deosebită atenție știrilor din Monarhia de Habsburg, luate după ziare aduse de prizonierii austro-ungari sau de ziarele țărilor neutre.

Revoluția rusă, ce se desvoltà sub ochii voluntarilor, a fost deasemenea pe larg comentată în « foaia voluntarilor ».

Alături de scrisorile dela prizonieri s'a publicat și o interesantă poștă a redacției plină de sfaturi și de îndemnuri personale, o adevărată corespondență publică completată de o rubrică de întrebări și de adrese ale rudelor, prietenilor și cunoscuților.

După modelul foiletoanelor vechilor ziare românești din Ardeal, « România Mare » publică și ea un bogat foileton, literar, informativ și cultural, semnat de Mihail Sadoveanu, Marilina Bocu, Locot. Modreanu și de redactorii ziarului.

Sub acest aspect de organ politic, cultural și informativ, « România Mare » își continuă apariția până când Kiewul cade sub stăpânirea bolșevică, la sfârșitul anului 1918, după ce apăruseră 23 numere.

VOLUNTARII DIN SIBERIA

Mai puțin norocoși decât Voluntarii trecuți în Moldova au fost acei Români, cari în urma evenimentelor din Rusia au rămas fără voia lor împrăștiați în diverse localități ale colosului rusesc.

Bolșevicii ajungând în 1918 stăpâni ai Rusiei, au căutat să împiedece acțiunea de formare a Corpului de voluntari. Totuș, emisarii români, unii trimiși oficial din România, alții plecați de bunăvoie în largul Rusiei, își continuau cu stăruință propaganda printre românii închiși în lagărele rusești. Propaganda se făceà în vederea continuității Corpului de voluntari trecut în Vechiul Regat.

Generalul Berthelot, în trecerea sa prin Rusia spre Franța, a dat ideea formării unui front rusesc contra Puterilor Centrale, front ce urmà să fie susținut, în parte, de trupele de voluntari.

Generalul credeà că un front cu flancul drept rezemat pe Murman, cu centrul pe Wolga, cu baza Siberia și cu flancul stâng pe Marea Neagră — cu baza regiunea Cazacilor de Don și eventual Caucazul, — va duce cu timpul la înfrângerea Centralilor. Dar pentru executarea acestui plan mare, se recereà un număr formidabil de soldați. Cele două divizii cehoslovace și micile detașamente de români și de sârbi erau insuficiente, iar despre o armată rusească contrabolșevică, gata să continue răsboiul, nu se puteà vorbì. Astfel s'a hotărît transportarea voluntarilor pe frontul francez.

Voluntarii români neavând trenuri proprii s'au atașat în grupuri mici unităților cehoslovace, iar unii s'au concentrat în număr mai mare în Samara, un oraș pe malul stâng al Wolgei. Aici în Samara, în acel timp când Regatul Român erà cotropit de armate străine, Ardelenii și Bucovinenii au luat hotărîrea de-a înjghebà un nou Corp de voluntari.

Erà hotărîrea fermă a românismului de-a continuà lupta în contra Puterilor Centrale pentru unitatea politică a tuturor Românilor și pentru a demonstrà aliaților și lumii întregi că Poporul Românesc n'a depus armele și nu recunoaște silnicia păcii dela București.

Corpul urmà să se formeze în Samara și parte la Wladivostok, degajându-se acolo de trupele cehoslovace. In acest scop din Samara au plecat mai mulți propagandiști în diferite regiuni ale Rusiei.

Unii dintre cei cari au plecat în Siberia, au făcut un punct de concentrare la *Celiabinsk*, un orășel în Siberia vestică.

Cei cari au plecat în Extremul Orient, și-au ales ca punct de concentrare *Wladivostokul.*

Astfel Corpul voluntarilor români din Siberia s'a format în trei centre: Samara, pe Wolga, — Celiabinsk, în mijlocul Siberiei de vest, și Wladivostokul, extremul punct estic al Rusiei.

S'a întâmplat în curând un mare eveniment în frământările din Rusia: *contrarevoluția armatelor naționale de voluntari și ocuparea Siberiei de către aceste trupe.*

Austro-Germanii, cari încheiaseră cu bolșevicii pacea dela Brest-Litowsk și stăpâniau încă din primăvara anului 1918 Ucraina, aveau un interes deosebit să nimicească trupele voluntarilor formate din foștii soldați austro-ungari. Ei au și cerut Guvernului sovietic să dezarmeze pe voluntarii cehi, români, jugoslavi, etc., silindu-i să depună o parte a armamentului, dar cererea Centralilor fiind reînnoită, Sovietul din Moscova a pretins dezarmarea completă, amenințând pe comandanții voluntarilor cu moartea, iar pe voluntari cu lagărul de prizonieri și muncă silnică.

In acest timp, Maiu 1918, trupele voluntarilor erau resfirate peste tot lungul Siberiei: avangarda ajunsese la Wladivostok, iar coada coloanei erà la Pensa, nu departe de Moscova; voluntarii erau deci eșalonați pe o distanță de aproximativ 8000 km.

La Celiabinsk, în vederea dezarmării generale, a fost convocată o conferință a tuturor comandanților, dar în răstimp prizonierii unguri cari pentru a balansà activitatea trupelor naționale, făceau bolșevism unguresc în serviciul sovietelor ruse, au atacat în câteva rânduri trenurile voluntarilor. Voluntarii rezistând și trecând apoi la contra-atac, în mai puțin de trei luni, întreaga Siberie, dela Wladivostok și până în Urali, și Rusia europeană din Urali până pe malul drept al Wolgei, au ajuns sub stăpânirea trupelor de voluntari.

Totuș sforțarea aceasta uriașă a trupelor de voluntari, n'a distrus bolșevismul din Siberia și nici formarea armatei « contrarevoluționare » rusă nu a fost în stare să contrabalanseze curentul bolșevic. Mari detașamente bolșevice s'au retras în pădurile seculare și au ocupat regiuni, de unde puteau atacà ușor linia ferată transsiberiană. Viața ce au trebuit s'o ducă acești refugiați, i-a dezorganizat cu vremea și a făcut din ei bande de jefuitori înarmați, *partizani* ai bolșevicilor, după cum se numiau ei înșiși. Nici desele incursiuni făcute în interiorul Siberiei de către trupele naționale n'au putut stârpì detașamentele acestea de haiduci.

S'au format astfel două fronturi în Siberia: frontul principal pe Wolga în contra armatei bolșevice a Sovietului din Moscova, și frontul intern bolșevic dealungul căii ferate siberiene în contra partizanilor bolșevici.

In tot acest timp de sbucium pentru voluntari, unitățile lor erau în continuă formare și completare. Cehii făceau propagandă și formau a treia divizie — Jugoslavii își completau un regiment, — noi Românii eram în aceleași frământări de concentrare, de refacere și de organizare, pentru ca, toți împreună, să menținem starea militară și politică creată de voluntari în Siberia.

In vederea acestui scop, toți voluntarii români din Siberia s'au raliat recunoscând ca organ de conducere « Comitetul Național » ales de grupul din Celiabinsk la 3 August 1918, al cărui președinte eră d-l Voicu Nițescu; atunci s'a format și primul regiment « Horia », al noului Corp de voluntari.

Acest Comitet Național, reprezentând ideea unității de Stat național Român, a încheiat cu Consiliul Național al trupelor Cehoslovace, care reprezentà în Siberia ideea unității de Stat Cehoslovac, un tratat prin care, pe lângă fixarea normelor de comandament și asigurarea finanțării Corpului, se mai recunoșteà și asigurà noului Corp deplină suveranitate națională.

Dintre clauzele principale ale tratatului menționăm următoarele:

« § 1. Comitetul Național Român se recunoaște ca reprezentantul politic și organul executiv al Corpului voluntarilor Români în raporturile cu Consiliul Național Ceho-Slovac, secția pentru Rusia.

« § 2. Corpul voluntarilor români se organizează de către Comitetul Național Român cu concursul Consiliului Național Ceho-Slovac, pentru a continuà luptà cu Puterile Centrale în strânsă legătură cu armata Ceho-Slovacă și cu Aliații, în primul rând pe teritoriul Rusiei și al României și în caz de nevoie, pe teritoriul Franței. El nu va puteà renunțà la această obligație, înainte de realizarea scopului său, decât în cazul când s'ar încheià pacea generală.

« § 3. In cazul când frontul din Rusia, împotriva Puterilor Centrale, s'ar desființà înainte de desmembrarea definitivă a Austro-Ungariei și înainte de realizarea idealului politic al Ceho-Slovacilor, Românilor, Sârbilor și altora, Corpul Român va trece împreună cu armata cehoslovacă și armatele celorlalte naționalități, pe frontul francez, pentru a luptà acolo, până la încheierea păcii generale.

« § 4. In cazul când România ar reluà lupta împotriva Puterilor Centrale, Corpul voluntarilor Români își rezervă dreptul de a se atașà la armata română și a trece sub comandamentul ei suprem ».

Acest tratat iscălit la Celiabinsk în ziua de 24 August 1918, este primul tratat cu caracter politic și militar încheiat între cele două popoare, — preludiu al alianței politice de mai târziu.

Astfel alcătuit, cu un Comitet Național în frunte, cu un regiment organizat și cu al doilea în formație, Corpul românesc începe să ia parte, ca *unitate națională independentă*, în activitatea comună a trupelor de voluntari din Siberia.

Atâta ideal, atâta abnegație și spirit de jertfă animà sufletul ardelenilor și bucovinenilor, — că în cele mai grele împrejurări, după pacea dela București, s'au găsit o seamă de ofițeri demobilizați din primul Corp și din armata Regatului cari în vara anului 1918, au luat drumul pribegiei, din Moldova peste Rusia, în Siberia, pentru a da acolo mână de ajutor și îndemn la organizare.

Trecând peste piedeci, ce adesea par supraomenești, gata din moment în moment să plătească cu viața îndrăzneala și curajul lor, au ajuns în Siberia următorii ofițeri ardeleni: Căpitan Băleanu, Locotenent Laurențiu Telegariu, Ioan Laza, Elie Bufnea, Gâșteanu, Sublocot. Augustin Seleș,

Ioan Centea, Furtună, Ilie Iana și alții, — dând organizării Corpului existența lor și dovada reală a spiritului de jertfă.

Concomitent cu acțiunea desfășurată de românii rămași sau reîntorși în Ardeal, în preajma prăbușirii Puterilor Centrale, a urmat și activitatea desfășurată, în aceeaș direcție de către Corpul voluntarilor români, aflători în Siberia. Deși aruncați de soartă la depărtări de mii de kilometri, lipsiți de știri, de sprijinul și de sfatul celor de acasă, inima și mintea Românului s'a dovedit întotdeauna aceeaș, pornind, în mod conștient, pe aceleași cărări.

Din aceste manifestări ale sufletului românesc în Siberia, face parte și adunarea ținută în ziua de 29 Octomvrie 1918 în Celiabinsk, garnizoana Corpului voluntarilor români, la care au participat câteva mii de voluntari.

In această adunare, prezidată de președintele Comitetului Național din Siberia, s'a dat, cu o înțelegere vrednică de înălțimea cauzei, răspunsul voluntarilor români la manifestul Impăratului Carol, adresat popoarelor monarhiei Habsburgice, în ajunul prăbușirii.

In această adunare, care a premers cu o lună adunării naționale dela Alba-Iulia din 1 Decemvrie 1918, s'au declarat pământurile românești: Transilvania, Bucovina, Banatul, Maramurășul, Crișana, Sătmarul și Bihorul, deslipite de Austro-Ungaria și alipite pe veci României, iar M. S. Regele Ferdinand, a fost proclamat Rege al tuturor Românilor.

Cu această ocaziune « Comitetul Național » a trimis M. S. Regelui Ferdinand, următoarele două telegrame:

« *Miile de voluntari din Rusia, originari din Austro-Ungaria, organizați într'un puternic Corp de voluntari, au aclamat pe Majestatea Voastră de Rege al tuturor Românilor. Ei sunt gata și așteaptă ordinele Majestății Voastre. La 29 Octomvrie, ei au proclamat desfacerea pământurilor românești de către Austro-Ungaria și alipirea lor la România și acum așteaptă ca împreună cu vitejii lor frați din Regat, să încoroneze pe Majestatea Voastră, cât mai curând, la Alba-Iulia.*

« *Corpul voluntarilor români și Comitetul Național Român din Rusia depun omagiile lor în fața Majestății Voastre, cu prilejul continuării războiului din partea României. Românii subjugați din Transilvania, Banat, Crișana, Maramurăș, Sătmar, Bihor și Bucovina, sunt mândri de-a fi de acì înainte supușii credincioși ai Majestății Voastre, iar voluntarii români din Rusia, urmărind cu încredere și entusiasm înaintarea fraților lor de sânge și de arme în adâncul moșiei strămoșești, așteaptă nerăbdători ordinele Majestății Voastre* ».

Indată după cunoașterea mesagiului Președintelui Wilson, trimis Guvernului român, președintele Comitetului Național din Rusia, d-l Voicu Nițescu, a notificat telegrafic, dela Celiabinsk, în numele voluntarilor români din Rusia, Președintelui Wilson, proclamarea desfacerii pământurilor românești de către Austro-Ungaria și alipirea lor la România, pentru alcătuirea unui Stat Național Român Unitar.

In acelaș timp a urmat un călduros schimb de telegrame între Comitetul Național Român din Rusia și între reprezentanții diplomatici ai Țărilor aliate, cu sediul în Omsk.

In iarna anului 1918, s'au făcut și unele schimbări în Comandamentul Corpului.

Din lipsă de ofițeri superiori, Comitetul Național luând act de dorința colonelului ceh Kandletz, un ofițer cu un frumos trecut militar în frământările Cehoslovacilor în Rusia, l-a numit Comandant al Trupelor voluntare române.

Incă în aceeaș iarnă 1918—19, Corpul voluntarilor români a fost transferat în Irkutzk, Capitala Siberiei de Răsărit, unde a sosit și grupul dela Wladivostok.

In acest oraș, Corpul românesc s'a reorganizat pe baze noui, în Batalioane independente, formând o nouă organizație militară: « *Legiunea română de voluntari Transilvăneni-Bucovineni* ».

S'au organizat două Batalioane active: « *Horia* » și « *Mărășești* », un *Batalion de Rezervă*, o *Companie de Pioneri*, un *Escadron de Lăncieri*, o *Companie a Statului Major al Legiunii*, două trenuri blindate, « *Horia* » și « *Mărășești* », și o seamă de detașamente speciale, cu un efectiv total de aprox. 3000 de voluntari. Acest număr a mai crescut cu prizonierii cari soseau dela « *Centrul de Triaj* » al Legiunii.

Astfel reorganizată, Legiunea Română a intrat în primăvara anului 1919 în mod efectiv în acțiune, pe frontul intern bolșevic, primind spre pază cel mai periculos sector de Cale Ferată din Siberia, pe o distanță de aprox. 1000 km., în regiunea secularei păduri « Taiga », cel mai nesecat cuib de organizații bolșevice.

In timpul de șapte luni, cât Corpul voluntarilor a păzit sectorul din regiunea pădurii « Taiga », a făcut în interiorul Siberiei, urmărind detașamentele bolșevice, 37 de incursiuni ale căror drumuri au variat între 100—800 km. lungime, jertfind peste 60 de morți și mulți răniți.

Pentru educația culturală a soldaților a apărut câtva timp la Celiabinsk *Gazeta Transilvaniei și a Bucovinei*, vechea *Gazeta Transilvaniei* din Brașov. In toamna anului 1916, după ocuparea Brașovului de către armata română, « Gazeta Transilvaniei », suspendată de autoritățile ungare a reapărut, punându-se în serviciul Idealului Românesc și a continuat să apară zilnic până la retragerea armatei române din Brașov, când toți redactorii și tipografii au luat drumul pribegiei.

După doi ani dela retragerea armatei române din Brașov, « Gazeta Transilvaniei » a reapărut în Siberia la Celiabinsk, militând cu însuflețire pentru întregirea neamului și întărind conștiința națională a voluntarilor sub conducerea directorului ei Voicu Nițescu, președintele comitetului național din Rusia, asistat de vechiul redactor Victor Branisce, gazeta fiind un ziar de propagandă națională, de cultură și de informații pentru voluntari.

Mai târziu apăreà în Irkutsk și se susținеà din abonamente gazeta *Neamul Românesc* în 2000 exemplare, iar în garnizoana centrală Taișet, pe calea ferată, se organizase un « Cerc cultural al soldaților » sub conducerea scriitorului acestor rânduri.

In această tribună improvizată — *Neamul Românesc*, — s'au desbătut toate chestiunile de ordin general ce frământau sufletul voluntarilor din Siberia și toate chestiunile interne ale Legiunii române, stăruindu-se și asupra situației politice de acolo.

In afară de munca ziaristică s'au ținut și peste 40 de conferințe. Deasemenea s'au pus bazele unui fond al Legiunii, care în momentul evacuării din Siberia numără aproximativ 150.000 ruble.

S'a înființat și o bibliotecă românească, ale cărei cărți în majoritate au fost scrise cu mâna sau cu mașina. Tip de bibliotecă românească în Siberia!

In sufletul voluntarilor Români a pulsat conștiința desăvârșită a idealului românesc și în măsura posibilităților de cunoaștere a situației de acasă —, în chestiunea Banatului, care a durut mai mult sufletul voluntarilor, într'o adunare spontană, ei au protestat contra împărțirii acestei provincii românești. Ofițerii din garnizoana Taișet, au trimis Comandantului suprem, Generalului *Janin*, o declarație - protest, prin care au cerut alipirea Banatului întreg la România Mare.

In toamna anului 1918 bolșevicii atacă frontul de pe Wolga, apărat de divizia I cehoslovacă și de grupuri din armata contrarevoluționară rusă. Batalionul românesc din Samara, în retragerea Cehoslovacilor, asigură și apără flancul stâng al acestora, iar o companie, și mai târziu un batalion din grupul dela Celiabinsk, este detașat în orașul *Kurgan*, unde a preluat paza orașului și a regiunii, instituind acolo comandament românesc.

In această situație a rămas corpul românesc, până ce iarna grea a fixat frontul de pe Wolga, înapoi în Urali și când datorită fortificațiilor naturale acest front nou erà mai ușor de apărat decât cel de pe Wolga, permițând astfel trupelor românești să se concentreze toate în orășelul *Petropawlowsk*, în mijlocul Siberiei, spre a formà soldații printr'o bună instrucție.

Situația politică internă a Siberiei în vara anului 1919, se schimbase mult. Guvernul provizor ce se formase cu un an mai înainte la Samara, pe Wolga, dispăruse. Altele care au răsărit în diferite părți ale Siberiei, au avut aceeaș soartă. La Omsk, capitala Siberiei contra-revoluționare, guvernase un Directorat, dar în urma unei mișcări nocturne s'a transmis puterea lui Kolceak, instituit Guvernator Suprem și Dictator al tuturor Rușilor.

Printre voluntarii cehi, cei mai numeroși din Siberia, se frământà însă dorința de plecare în patrie și activitatea lor în acest sens a fost hotărîtoare, pentru ca Guvernele aliate să decidă evacuarea trupelor alogene din Siberia, lăsând pe ruși singuri să-și stabilească forma de guvernământ.

Dela această dată frontul din Urali a început să se clatine.

Mai erà acì și o chestiune de politică internă a voluntarilor, de-a nu mai sprijinì pe Kolceak, care în actele sale se dovedise a reprezentà vechea politică țaristă. Putregaiul rusesc din preajma țarului erà acum grupat în jurul lui Kolceak. Organizația lui erà cuprinsă și minată de germenii distrugerii. O mică sforțare din partea roșiilor, — și Siberia erà a lor. Nu pentrucă ei ar fi fost tari, ci pentrucă erà slab Statul contrarevoluționar al lui Kolceak, cu toate armatele naționale de acolo, dintre care, Legiunea română, spre onoarea ei, a fost o excepție demnă.

Legiunea aceasta nu erà în serviciul idealului contrarevoluționar rus, cum nu erau nici celelalte trupe alogene, ci formată în 1918 pentru un scop politic românesc înalt, — după un an, Legiunea erà în serviciul ideii integrității teritoriului românesc până la Nistru. Aceasta erà ideea națională pe care o reprezentà Legiunea (Corpul voluntarilor) în Siberia și de care d-l Dr. Al. Vaida-Voevod, delegat la Conferința Păcii, a făcut uz, când a fost adusă în discuție chestiunea Basarabiei. Dar în frământările interne din Siberia, Legiunea română erà trupa pe care se puteà contà cu încredere, în cazul necesității de a menține sau de-a restabilì ordinea. Dovada o face raportul confidențial No. 97/919 al Comandantului Legiunii române către Comandamentul ceho-slovac:

«... *Și numai împrejurările complicate în viața internă a trupelor cehești au făcut că românilor în loc de sectorul Irkutzk — Sliudianka, li s'a dat un sector intern...*».

Deci nici situația internă a trupelor alogene nu erà strălucită, căci se simțise nevoia pumnului de fier al Legiunii române.

Partizanii bolșevici din laturile căii ferate, numărau zeci de mii de baionete, în timp ce armatele roșii regulate, forțau drumurile Uralilor.

Odată cu toamna a început *pohodul*, — cea mai îngrozitoare retragere din istoria războaielor moderne. Depărtarea ei n'a atras atențiea lumei preocupată de activitatea Conferinței de Pace. In 1919/20 Siberia a fost teatrul desfășurării tragediei unui neam și troenele de zăpadă au îngropat sub ele o întreagă armată de ofițeri și soldați și un popor întreg de femei și copii.

Trupele rusești de pe front se retrăgeau în dezordine și Guvernatorul și-a părăsit Capitala — Omskul. In interiorul Siberiei, prin gări, s'au instituit *Comitete de Siguranță Publică*, un fel de soviete deghizate. La Vest de sectorul românesc bolșevicii constituiseră soviete regulate.

Armata contrarevoluționară de pe front pierduse de mai multe zile contactul cu inamicul și se retrăgeà în sănii, călări și pe jos pe unica șosea siberiană paralelă cu calea ferată. Insuș Kolceak a trecut cu mare greutate printre bandele bolșevice sub protecția trupelor aliate voluntare dealungul Siberiei. Ajuns în Irkutzk, a fost arestat împreună cu fostul său președinte de consiliu, Pepeliaev, cu familiile și garda lor, — iar când de către Vest se apropiau rămășițele celor trei armate ale sale, hărțuite de partizanii bolșevici și de intemperiile iernei, Guvernatorul a fost împușcat împreună cu familia și tovarășii săi.

Diviziile 30 și 35 ale armatei roșii au înaintat repede către răsărit. Peste tot drumul au trecut biruitoare. Convoiul ofițerilor și soldaților ruși se măcinà în încăerările cu dușmanii locali.

Kappel, cel mai energic dintre generalii ruși, căruia i se datorà, în bună parte salvarea rămășițelor armatei lui Kolceak, sufletul acestei armate, care începuse să-i poarte numele, « *Kappelevtzi* », a înghețat pe cal. Descălecat, a murit după câteva minute în vagonul infirmeriei batalionului românesc « Mărășești ».

Succesorul său la comandă, Generalul Wolkow, este împușcat în sania sa, iar ofițerii Statului-Major sunt spânzurați de-alungul șoselei.

Armatele Naționale se retrăgeau în trenuri pe ambele linii paralele ale căii ferate. Polonezii, zece mii, — cari cei dintâi au ajuns în contact cu diviziile bolșevice, au rezistat cu îndărătnicie, dar rând pe rând au cedat și Armata Roșie a trecut peste ei.

Latișii au scăpat abià o mână de oameni în două vagoane. Cehii nu mai voiau să lupte în Siberia. Din Corpul jugoslav au mai rămas abià 500 soldați a căror situație morală nu erà de natură a asigurà o rezistență norocoasă. Calea ferată erà complet blocată de trenurile goale ale armatei cehoslovace. Statul Major, la 1500 km. mai spre răsărit, nu mai credeà în existența Legiunii române. Printr'o telegramă întrebà, — unde s'au prăpădit românii și ce efectiv a mai rămas.

Dar în acest timp, românii erau în ariergardă și rezistau celor două divizii bolșevice.

Despre situația Legiunii române în ceeace privește serviciul de ariergardă, încă mai înainte urmaseră unele consfătuiri între Statul-Major al Legiunii și între Divizia III-a cehoslovacă. S'au făcut atunci precizări în sensul ca Legiunea română să constituie o rezervă a trupelor cehoslovace de ariergardă, care trebuiau să susțină ele retragerea.

Dar în timpul verii, 1919, când s'a hotărît evacuarea trupelor aliate din Siberia, Legiunea română a fost fixată ultima pe lista de ordine la evacuare și deci, implicit, urmă să susțină ea retragerea celorlalte trupe naționale.

Acest vechiu aranjament, în urma scoaterii din luptă a trupelor poloneze și jugoslave și în urma slabei rezistențe a diviziei a treia cehoslovacă, a rămas, prin fatalitatea întâmplărilor, cel din urmă și definitiv.

Când ultimele patrule ale Diviziei a III-a cehoslovacă au trecut printre trupele românești, spre răsărit o parte din trupele Legiunii române, Batalionul « Mărășești », Escadronul de Lăncieri, un detașament de distrugere din Compania de Pioneri, trenul blindat « Mărășești » și trenul blindat cehoslovac « Kurganetz », se aflau concentrate în gara Șeragul.

Avantgarda bolșevică, formată din trei batalioane de infanterie și din câteva grupuri de călăreți și două tunuri, în dimineața zilei de 3 Februarie 1920, a ajuns cu capul coloanei la câțiva km. de Șeragul.

S'au luat toate măsurile de pază, dictate de situația locurilor și de tactica militară.

O recunoaștere de lăncieri români e înconjurată de bolșevici. Românii sunt parte uciși, parte capturați. Aceștia refuzând să deà informații inamicului au fost uciși și ei în chinuri, împreună cu comandantul lor, plutonierul Rus Crăciun.

In noaptea de 3/4 Februarie o brigadă bolșevică a ocupat satul Tractovaia de lângă gara Șeragul. Un batalion de trupe cehoslovace din regimentul 12 care cantonà în sat, s'a retras lăsând descoperit flancul românilor. Bolșevicii înaintează până în gara Șeragul și atacă prin surprindere pe voluntarii români, cari dormeau în vagoane. Aceștia se reculeg repede, ies din vagoane, fac front împotriva dușmanului, pe un ger de 40 grade și pe o noapte luminată de reflexul câmpului de zăpadă. Rezistă dârz, adăpostindu-se după troenile de zăpadă înghețată. Mitralierele românești seceră șirurile rusești cari înaintau descoperite pe cărări săpate în nămeți de unde nu puteau să se ferească nici la dreapta nici la stânga. Voluntarii câștigă prin salturi îndrăsnețe terenul, degajează gara, scot pe bolșevici din sat și îi aruncă în fugă dezordonată înapoi spre șoseaua Moscovei.

Românii au pierdut 8 voluntari morți și au avut 8 grav răniți. Bolșevicii au lăsat zăpada înroșită și presărată de cadavre.

Succesul românesc a fost în lunga retragere a trupelor aliate și primul succes al acestor trupe în interiorul Siberiei, contra bolșevicilor.

A doua zi, la o gară mai spre răsărit, în Kuitun, bolșevicii au căutat să încercuiască Legiunea, dar planul le-a fost dejucat.

In seara zilei de 4 Februarie 1920, trupele bolșevice au trimis Legiunii delegați pentru încheierea unui armistițiu.

Armistițiul s'a încheiat cu cehii. Bolșevicii, pe lângă alte îndatoriri, s'au obligat să rămână 50 km. înapoia trupelor de ariergardă și să înainteze către răsărit, numai în măsura posibilităților de retragere a voluntarilor. Astfel « Legiunea română » prin acțiunea Ei energică a limpezit vâltoarea din Siberia, salvând onoarea trupelor aliate de acolo. A rămas și pe mai departe în ariergardă, fiind înlocuită numai în apropiere de Irkutzk, unde existau tensiuni aspre între români și bolșevicii locali. Trecută din nou în ariergardă, a păzit tunelele căii ferate din jurul lacului Baical, până la completa scurgere a trupelor de voluntari în Transbaicalia, ocupată de japonezi.

La Karbin, în Manciuria, sosise din Țară, sub conducerea Maiorului Victor Cădere, Misiunea română, pentru evacuarea Legiunii și a prizonierilor de răsboiu.

In ziua de 10 Maiu, la Wladivostok, în fața autorităților străine s'a sărbătorit vitejia legionarilor români. Țara le-a predat un drapel sub flamura căruia au jurat, din nou, credință Majestății Sale Regelui Ferdinand.

Aliații au recunoscut acolo excelentele servicii aduse cauzei comune de către voluntarii români din Siberia, și i-au distins cu 30 de medalii franceze, 40 cruci de răsboiu cehoslovace, 31 de-

coraţii ruseşti, 7 decoraţii engleze şi italiene, la care se adaugă recunoştinţa românească, prin conferirea Crucii Comemorative a războiului fiecărui voluntar, cu bareta specială « *Siberia* » şi un însemnat număr din medaliile « Steaua României », « Coroana României », « Virtutea Militară » şi « Bărbăţie şi Credinţă ».

Cu această ocazie s'a semnat următorul act istoric, păstrat acum în arhiva Casei M. S. Regelui:

« *In anul una mie nouă sute douăzeci, dela Christos, luna Maiu, ziua douăzeci şi trei, stil nou, la Wladivostok,*

« *Departe de căminurile dragi, de codrii străbuni, de apele curate, de glia roditoare şi scumpă a Patriei,*

« *Români din patru unghiuri, alcătuiţi într'un Corp de luptători voluntari, încă din vara anului 1918,*

« *Păstrând cu sfinţenie fala strămoşească şi cinstind prin fapta lor numele românesc,*

« *După multe suferinţe, ajungând a vedeà calea spre Patrie deschisă,*

« *Urmaşi ai Moţilor, ai Grănicerilor, ai Sucevenilor, ai Bănăţenilor şi ai Orheienilor, ca oaste românească au jurat cu suflet curat, cu dreapta pe drapelul Neamului, credinţă ostăşească şi cetăţenească Prea Inaltului Rege, Măriei Sale Ferdinand I al tuturor Românilor* ».

Peste câteva zile voluntarii s'au îmbarcat pe două vapoare ale amiralităţii britanice, « *Tras-los-Montes* » şi « *Huntsgreen* », şi după şase săptămâni de călătorie au debarcat la Constanţa cu credinţa nestrămutată că şi-au făcut datoria, au sângerat pentru integritatea hotarelor Ţării, dela care pretind drepturile consfinţite prin legi, pentru cei mai buni cetăţeni.

VOLUNTARII DIN ITALIA

In Italia încă din 1916 după intrarea României în războiu, Românii prizonieri austro-ungari şi-au manifestat dorinţa de a luptà ca voluntari în cadrele armatei italiene.

Din ţara cu o admirabilă tradiţie de lupte şi de frământări pentru independenţă, din acest muzeu al conştiinţei de rassă, nu se puteà să nu plece o Legiune de voluntari români, să încerce cu preţul vieţii lor, restaurarea Daciei-Traiane.

« Comitetul Naţional al românilor din monarhia Austro-Ungară » format dintr'o seamă de intelectuali refugiaţi în străinătate, a adresat reprezentanţilor Franţei şi Italiei un memoriu, referitor la organizarea unor legiuni de voluntari în Apus:

« *Lupta pentru libertate* — spune memoriul — *a poporului român din Austro-Ungaria e un fapt, o realitate. Ea a fost şi va dăinuì atât timp cât vor mai trăì români cinstiţi. Această luptă e rezultatul vieţii însăş a conştiinţei şi a demnităţii umane. Ea nu poate fi făcută să dispară prin tratate, concesiuni ori alte forme abstracte, ci numai prin realizarea fără rezervă a libertăţii naţionale.*

« *Legiunile formate de supuşii Austro-Ungariei contra fostei lor Patrii sunt dovada cea mai vie că Statul austro-ungar nu e numai un anahronism istoric, ci o nedreptate omenească, o imoralitate socială.*

« *In ultima ofensivă italiană, când toate regimentele româneşti au fost concentrate pe frontul italian, s'au făcut aproape 10.000 prizonieri. Noi credem că condiţiile de înrolare a prizonierilor români pentru legiune sunt foarte potrivite: Mediul este favorabil războiului şi românii şi italienii nu au încetat o clipă de a se simţì fraţi* ».

Ca urmare acestui memoriu şi în urma stăruinţei d-lui Traian Vuia şi a d-lui Simion Mândrescu, care a avut partea leului în străduinţele din Italia, — Orlando, Preşedintele Consiliului de Miniştri italian, a permis concentrarea ofiţerilor în orăşelul Cittaducale din Italia de mijloc, imediat după Congresul din Aprilie 1918 ţinut în Roma de către naţionalităţile din Austro-Ungaria.

La 10 Maiu 1918, cei 84 ofiţeri români din Cittaducale, prin cereri individuale, adresate Ministerului de Războiu, îşi oferă din nou serviciile armatei italiene, »...*pentru a puteà luptà contra inamicului nostru secular şi în contra aliaţilor săi, pentru triumful cauzei comune, fiindcă prefer să mor în luptă, decât să mă întorc sub îngrozitorul jug austro-ungar* ».

Pe front alpinii zădărniciseră marea ofensivă austro-germană dela Piave şi în beţia victoriei erà firesc ca cererile româneşti să mai fie lăsate uitării, dar amintirea catastrofei dela Caporetto, după care mâini energice şi viguroase au pus stăpânire pe destinele Italiei, a făcut să se înceapă mai hotărît şi organizarea voluntarilor români. Italienii şi-au dat seamă că trebuie descătuşat entu-

siasmul amorțit și asigurată încrederea în victorie prin punerea în valoare a tuturor energiilor sincere de pe pământul italian.

S'au destinat ca locuri de concentrare pentru viitorii voluntari, o seamă de localități din nordul Italiei, în raionul imediat al frontului.

Totuș, abià în luna Iulie 1918, s'a aprobat înființarea și organizarea Legiunii voluntarilor din Italia.

Incă în luna Iunie 1918, mici unități de voluntari români desvoltaseră o frumoasă activitate pe frontul italian la Piave, și, cu o lună mai târziu, în ziua de 28 Iulie, la Ponte di Brenta de lângă Padova, în zona de răsboiu, o companie românească își sărbătorià ziua primirii drapelului.

Serbarea a avut loc sub patronajul generalului Diaz, comandantul suprem al trupelor italiene. Voluntarii erau echipați în uniformă de *alpini* și purtau ca semn distinctiv colorile naționale.

Activitatea acestor voluntari se confundă de acum înainte cu activitatea unităților italiene la care erau atașați.

Generalul Caviglia, comandantul armatei a VIII-a, în cadrul căreia au luptat voluntarii, în *lauda solemnă* ce le-a adresat, după câteva strălucite biruințe, spune:

« *Viteaz detașament de voluntari, pregătit cu neclintită credință în supremele probe, cu oțelită contopire de suflete, sosit în ceasul răsbunării, dădù mărețe dovezi de bravură, întrecându-se cu frații italieni, îndrăsneață mână de oameni, vie înfățișare a dragostei de Patrie...* ».

Incă după pacea dela București, în Italia s'a început organizarea unei mișcări în favorul românilor. S'a constituit « *Comitetul italian Pro-Romeni* » din care au făcut parte senatori, deputați, profesori, industriași și doamne din societatea italiană. Președinte de onoare al Comitetului Central a fost ales Principele Prospero Colonna, Primarul Romei.

In curând s'a constituit și un « *Comitet de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina* », pentru ca să dea, prin lucrările lui, un avânt mai mare organizării Legiunii române și să facă propagandă pentru realizarea aspirațiilor românești.

In forul Traian din Roma, în ziua de 25 August 1918, « *Comitetul italian Pro-Rumeni* » a organizat în cinstea românilor din Transilvania, Banat și Bucovina o mare manifestație de simpatie. Intreaga Italie, prin miniștrii săi, prin reprezentanții autorităților sale civile și militare și printr'o imensă mulțime de cetățeni adunați la picioarele « Columnei lui Traian », a prezentat românilor subjugați, din Monarhia de Habsburg, și întregului neam românesc, salutul solidarității și fraternității latine.

Ziarul « *La Tribuna* » la 25 August, între altele scrie următoarele:

« Manifestația va fi cinematografiată din îngrijirea Comisariatului General pentru propagandă și filmul va fi proiectat în Italia și în străinătate, pretutindeni unde legionarii români se pregătesc să lupte pentru cauza națională și pentru civilizația latină, ca ei să știe și să vadă cu câtă căldură și cu cât entusiasm îmbrățișează Italia mișcarea lor de revanșă ».

Dintre discursurile rostite cu această ocazie, îndeosebi impresionant a fost salutul Primarului Romei, Principele Prospero Colonna, care între altele a spus:

« La picioarele acestui important monument, ridicat pentru a glorificà pe Traian al nostru și al vostru, sufletele se simt cuprinse de un sentiment frățesc de emoție. Deoarece acì se înalță marile amintiri care unesc cele două popoare într'o eternă comunitate de spirite și de credință: acì sufletul latin retrăește în amintirile celor mai mari cuceriri pe care le-a făcut pe tărâmul civilizației.

« Voi, cari ați fost așezați de către Traian la marginile extreme ale imperiului, bulevard suprem al civilizației latine, luați astăzi în fața lumii o înaltă și nobilă semnificație.

« Cu o îndrăsneală cavalerească, nesocotind dureri, sacrificii, ruine, poporul vostru eroic pentru a nu lipsì dela misiunea sa seculară, în această oră istorică, în care se decide soarta civilizației, se reculese în mândria originei sale romane și ridică încă odată în contra barbarilor acvilele civilizației, pe care Traian, cu încredere sigură, le încredințase legionarilor săi. Acvilele, care au condus dejà legiunile voastre biruitoare la strălucirea Capitolului, se vor reîntoarce nu peste mult în vechiul cuib; elè v'au arătat ieri calea onoarei, pentru a vă arătà mâine calea gloriei!

« Pe această cale își înalță ele dejà sborul lor nemuritor. Să le salutăm din acest loc cu vechea încredere și cu vechiul entusiasm; în această încredere găsim încă unirea sufletelor noastre; în

această încredere virtutea latină își regăsește energiile sale nemuritoare, pentru ceasul irevocabil al triumfului comun ».

Această manifestație a avut un mare răsunet în presa mondială, fiind multă vreme comentată.

Lucrările de organizare a Legiunii române au fost continuate cu stăruință. Numărul voluntarilor de pe front a crescut simțitor, și în diferite centre din raionul frontului s'au concentrat mii de voluntari pentru instrucție și echipare.

Comandant al Legiunii române a fost numit generalul de brigadă, cavaler Lucian Ferigo.

La 15 Octomvrie 1918, în urma grandioaselor manifestații de solidaritate și simpatie pentru români, s'a publicat sub semnătura Ministrului de Răsboiu V. Zuppelli, următorul:

Decret de constituire a legiunii române

« In urma hotărîrilor luate de Guvernul Regal pentru a satisface dorința exprimată de Comitetul de acțiune român din Italia și care concretizează aspirațiile românilor aflători acì, precum și ale prizonierilor austro-ungari de naționalitate română, se va constituì o « Legiune română », destinată să opereze alături de trupele italiene pe frontul nostru.

« Comandant al legiunii a fost desemnat generalul de brigadă, cavalerul Lucian Ferigo.

« Pentru operațiunile referitoare la constituirea sa, se înființează cu începere dela 15 c., un depozit român cu sediul în Albano Laziale (Roma); comandant al acestui depozit a fost desemnat colonèlul cavaler Camil Ferraioli (infanterie-rezervă).

Constituirea organică a legiunii și a depozitului

« Legiunea se va constitui în batalioane de infanterie de linie, care vor fi grupate succesiv în unități mai mari, potrivit structurii organice a armatei Regale italiene.

« Depozitul român va fi considerat și va aveà atribuțiile unui depozit normal al infanteriei armatei Regale italiene.

« *Dependențe.* Până când unitățile Legiunii române vor fi puse la dispoziția Comandamentului suprem, Legiunea va depinde direct de acest minister; depozitul român, depinzând și el de comandantul Legiunii române, va puteà corespunde direct cu acest minister pentru toate nevoile serviciului.

« *Operații de recrutare și formare a diferitelor unități.* Inrolarea voluntarilor români, se va efectuà de către una sau mai multe comisii însărcinate de comandantul Legiunii, de acord cu Comitetul de acțiune, care vor operà în câmpurile de concentrare a prizonierilor de răsboiu, potrivit dispozițiilor luate rând pe rând de comandantul Legiunii.

« După terminarea operațiunilor de recrutare, se vor luà dispoziții pentru trecerea celor înrolați la depozit; constituirea unităților se va regulà de către comandamentul Legiunii.

« *Gradele ierarhice.* Vor fi acelea ale armatei Regale italiene.

« *Uniformele.* Vor fi cele ale infanteriei de linie a armatei Regale italiene, cu insignele tricolore române.

« Pe gulerul hainei, în locul stelelor, se va pune numărul regimentului.

« Pe beretă, în locul trofeelor italiene, se va coase o cocardă tricoloră română, în interiorul căreia se va mai pune și numărul regimentului.

« Distincțiile de grad, pentru gradații de trupă, vor fi egale cu cele ale armatei Regale italiene și pentru ofițeri vor constà din trese de metal pe epolete, corespunzând în număr gradului. Pentru ofițerii superiori tresele vor fi însoțite și de o bordură de argint.

« Ofițerii și militarii de trupă ai armatei Regale italiene, trimiși pentru a face serviciu în Legiunea română sau la depozitul român, vor păstrà uniforma respectivă, înlocuind — cei din arma infanteriei — propriile insigne cu cele ale Legiunii române.

« *Disciplina și justiția militară.* Până când nu se vor luà dispoziții speciale, vor fi în vigoare și pentru Legiunea română regulamentul de disciplină și Codicele penal militar italian.

« *Dispoziții de ordin administrativ.* Militarii înrolați în Legiunea română vor aveà onorariile stabilite pentru militarii armatei Regale italiene.

« Toți ofițerii români, cari au fost dejà admiși de Comitetul de acțiune român din Italia, indiferent de ziua în care vor fi iscălit actul de înrolare, vor aveà onorarii corespunzătoare gradului lor începând din 16 curent.

« Ceilalți ofițeri cari se vor înrolà în urmă și oamenii de trupă, vor fi considerați, în ceeace privește actele administrative, în acelaș mod, ca și militarii italieni, acordându-li-se drepturile din ziua iscălirii actului de înrolare.

« Ofițerii și oamenii de trupă italieni cari vor intrà în Legiunea română, vor fi administrați de către depozitul român.

« Ofițerii acestui Minister și ai Comisariatului pentru arme și muniții vor da din propria inițiativă, sau în urma cererii comandantului Legiunii, ordine executive în consecință după competența respectivă ».

Ministru, (ss) *V. Zuppelli.*

Firește că și până la data publicării acestui decret, Legiunea română din Italia a existat și a luptat pe front, dar n'a fost recunoscută în mod oficial decât prin « Decretul de constituire », care a stabilit principiile de organizare.

Imediat după apariția Decretului, Guvernul italian a dispus ca prizonierii români din Austro-Ungaria, cari doresc să servească ca voluntari în Legiunea română, să fie concentrați în tabăra dela Avezzano, provincia Aquila, și s'a început formarea regimentelor.

Primul regiment s'a format la Petra-Lata lângă Roma. In ziua de 5 Decemvrie 1918, la Morino, se sfințește drapelul acestui prim regiment românesc « Horia », de către vrednicul luptător Vasile Lucaci.

Peste o lună — la 6 Ianuarie 1919 — pe piața Siena din Roma, se sfințește drapelul celui de al doilea regiment al Legiunii.

Cu ocazia acestei solemnități au fost decorați: șase voluntari cu medalia de argint, 16 voluntari cu medalia de bronz și șapte voluntari cu crucea de războiu.

Prăbușirea neașteptată a Monarhiei de Habsburg, a împiedecat însă participarea tuturor unităților românești la ultima ofensivă italiană.

S'au distins însă: detașamentul de sub comanda Locot. Emilian Piso, în lupta dela Vittorio Veneto, și acela comandat de Sublocot. Dumitru Radu.

Au luat parte pe front și alte detașamante de voluntari, formate în raionul frontului, care toate s'au purtat cu o admirabilă bravură, despre care nu odată au amintit rapoartele comandanților de luptă.

După încheierea armistițiului s'a început repatrierea voluntarilor români din Italia.

In ziua de 3 Februarie 1919, sub comanda Colonelului Siliprandi, pe vapoarele « Regina d'Italia » și « Meran » în portul Tarent, s'a îmbarcat pentru patrie, regimentul 1 « Horia », compus din 80 ofițeri și 2600 soldați, iar la 16 Martie 1919 s'a îmbarcat pe vaporul « Nippon » al doilea regiment, sub comanda Colonelului Giusti, — urmând la scurte intervale și restul unităților Legiunii — pentru ca să dea o simțită și frățească mână de ajutor armatei române în luptele contra bolșevicilor unguri.

VOLUNTARII DIN FRANȚA

Voluntari români în armata franceză au existat încă dela intrarea Franței în războiu, dar Ardelenii și Bucovinenii, foști prizonieri în țările aliate, au fost primiți în cadrele armatei franceze numai după 14 August 1916. Astfel cu toată simpatia Franței pentru cauza românească, nu s'a putut formà o legiune de voluntari români pe frontul de Vest înainte de intrarea în războiu a României.

Cei dintâi voluntari, români ardeleni, au fost recrutați dintre prizonierii austro-ungari, căzuți în 1914—1915 în captivitatea sârbească. Acești prizonieri, odată cu retragerea sârbilor, au fost trecuți în Italia, apoi în Franța, la lucrul câmpului sau în fabrici, unde s'au bucurat, firește, de același tratament ca și restul prizonierilor austro-germani.

FORMAȚIILE DE VOLUNTARI

Un important număr de voluntari în Franța au dat și prizonierii români făcuți de francezi pe frontul italian, și anume prizonierii din regimentele de honvezi: 21 Sibiu, 22 Vârșeț, 23 Cluj și 24 Brașov în care elementul românesc erà în majoritate.

Un punct de onoare pentru voluntarii noștri din Franța, este faptul că, nesfătuiți și neinițiați de nimeni, în mod individual și răzleț, au cerut înrolarea ca voluntari în cadrele armatei franceze.

Nici un soldat voluntar nu puteà însă avansà în armata franceză peste gradul de sergent, iar ofițerii au fost deposedați de gradele avute în armata Austro-Ungară și erau avansați numai după ce comandamentul francez aveà ocazie să aprecieze capacitatea lor militară.

Acest fapt a îndepărtat pe mulți intelectuali de voluntariat. Cu toate acestea s'a înjgebat și în Franța un mănunchi de voluntari cari — organizați în mici unități — au luptat pe frontul de Vest înglobați în detașamente franceze. Activitatea acestor voluntari români nu poate fi urmărită în mod special, — ea se confundă cu aceea a unităților franceze alături de care au luptat.

O deosebită importanță politică sau militară n'a avut această legiune așà cum a avut Corpul din Rusia, Legiunea din Italia sau propaganda din America și Legiunea din Siberia, pentrucă oficialitatea română din Franța neînțelegându-i rostul n'a ajutat-o să se organizeze, — iar necunoștința limbei franceze a fost cauza totalei lipse de propagandă ardelenească a voluntarilor prin ei înșiși.

Ca urmare a acestei indiferențe și a chestiunii gradelor, Legiunea din Franța a fost formată exclusiv din grade inferioare, soldați simpli, conduși de un elementar simț politic al țăranului ardelean, mândru că i s'a dat ocazie să servească drapelul Țării. Francezii izolând pe ofițerii prizonieri de trupă, propagandă logică și intensivă pentru voluntari a lipsit în Franța. Abià mai târziu, când la Paris a început să funcționeze « Consiliul Unității Naționale Române », și când în vederea conferinței de pace au sosit o seamă de ardeleni, organizarea voluntarilor a intrat într'o fază mai hotărîtă și legiunea s'a format ca trupă națională independentă.

Nouii voluntari se recrutau acum în vederea luptelor contra Ungariei bolșevice. In 2 Martie 1919, cu ocazia primirii drapelului, Legiunea română a defilat la fortul de Sucy înaintea primului ministru al Țării, Ion I. C. Brătianu, a d-lui Al. Vaida-Voevod, ministru al Transilvaniei.

In primăvara anului 1919, ei au fost îmbarcați pe vasele « *România* » și « *Dacia* » pentru patrie, unde au susținut, alături de alți voluntari și de armata română, luptele dela Tisa în contra bolșevicilor unguri.

Cu începere dela 7 Ianuarie 1919, apare la Paris foaia voluntarilor și a soldaților români din Franța « *România Mare* », refugiată dela Kiew, în urma ocupației bolșevice, continuând să apară cu No. 26, tipărindu-se în « Imprimerie Jubois et Bauer ».

Direcțiea ziarului o are și acolo tot d-l Sever Bocu. Alături de d-sa mai colaborează la acest ziar al voluntarilor, scriitori din toate părțile pământului românesc, dându-i astfel caracterul de ziar al tuturor Românilor.

Articolul de fond recomandă « înțelegerea și solidaritatea sfântă între toți fiii națiunii », față de marile pericole ce amenințau atunci existența țării, abià făurită.

PROPAGANDA DIN AMERICA

In nici o țară aliată, organizarea unităților naționale de voluntari români n'a întâmpinat greutăți mai mari, decât în America.

Marea majoritate a acelora cari, nefiind încă cetățeni ai Statelor-Unite, ar fi dorit să lupte ca voluntari români într'o unitate națională, erau muncitorii din fabrici. Guvernul aveà însă absolută nevoie de ei, față de împrejurarea că cetățenii țării erau încorporați în armată.

Dar guvernul Statelor-Unite doreà ca frământările războiului să închege într'o singură rasă diferitele naționalități scurse în America, formând astfel o rasă americană, și căutà chiar să evite tot ce ar trezì în aceste naționalități un spirit deosebit de cel american.

In această situație, o unitate națională nu se puteà formà în America, mai ales că nici constituția americană nu permite organizarea și instruirea de trupe neamericane pe teritoriul republicii.

Totuș, la 9 Iulie 1918, la stăruința câtorva senatori, ca un rezultat al propagandei cehoslovace a lui T. G. Masaryk, — Congresul a votat o lege pentru organizarea unei « *Legiuni slave*, — dar

nici Guvernul, nici Marele Stat Major al armatei, n'au aprobat această hotărîre și s'a renunțat astfel la organizarea acestei trupe străine.

Reprezentanții românilor, cerând Guvernului american să aprobe organizarea unei Legiuni române, acesta a răspuns prin luna Octomvrie 1918, că sunt mari dificultăți de transport pentru Europa și uzinele abiă sunt în măsură să echipeze armatele americane, care sporesc necontenit.

In acest timp aderaseră să intre în legiune, ca voluntari, 15.000 *de români din Statele-Unite.*

Față de refuzul categoric al americanilor, de-a permite organizarea de legiuni străine în țara lor, intervenind și armistițiul, s'a preconizat ideea înființării unui « *Corp român de ocupație* » a ținuturilor desrobite și mărginașe, prin repatrierea câtorva zeci de mii de români necetățeni americani.

Nici acest proiect n'a putut fi însă executat, din cauza lipsei de fonduri.

O mare parte dintre românii Statelor-Unite, cari doriau, cu un moment mai de grabă, să lupte pe front pentru triumful ideii, căreia își închinau viața, s'au înrolat ca voluntari în armata americană. Incă de la prima proclamație către țară a președintelui Wilson, pentru formarea unei armate de voluntari, tineretul român din America a răspuns peste așteptări, prezentându-se la oficiile de recrutare, pentru a fi repartizați la unitățile ce aveau să treacă în primul rând Oceanul. In unele centre cum este Youngstown, Ohio, unde există o mare colonie românească, românii au dat Statelor-Unite 146 voluntari, iar mai târziu, după introducerea serviciului militar obligator alți 120 de soldați. Pretutindeni românii americani au dat dovadă de patriotism și loialitate și dintre toate naționalitățile, în proporție cu numărul lor, au dat cel mai mare procent de voluntari din armata americană.

Grupul de voluntari din Youngstown și-a păstrat caracterul său pur românesc, formând « Bateria 112 mortiere de tranșee », care s'a distins pe frontul francez.

Din punct de vedere românesc, este importantă frumoasa propagandă ce s'a făcut în America, pentru cauza românilor din Monarhia de Habsburg.

Delegația plecată din Iași în America în primăvara anului 1917, compusă din regretatul Vasile Lucaciu, părintele Ion Moța și Vasile Stoica, pe lângă organizarea unei unități de voluntari ardeleni și bucovineni pentru frontul francez, aveà misiunea să facă propagandă pentru cauza Transilvaniei, Banatului și Bucovinei.

Dar pentru o propagandă stăruitoare, trebuiau însemnate sume de bani, care în situația de atunci, nu se puteau creà, decât la fața locului, cu ajutorul muncitorilor români.

In Statele Unite și în Canada la isbucnirea războiului mondial se aflau peste 200.000 români, în majoritatea lor din Ardeal, Banat și din Bucovina.

In multe orașe americane s'au stabilit colonii românești, organizându-și societăți și cluburi, conduse de muncitori mai răsăriți.

In vederea înjghebării unei mari organizații românești, s'au ținut câteva adunări populare, iar în 5 Iulie 1918, într'un congres al tuturor organizațiilor românești din America, a luat ființă *Liga Națională Română*, al cărei președinte a fost ales d-l Vasile Stoica.

« Liga Națională » aveà de scop, în afară de organizarea legiunii de voluntari, să continuie propaganda în mijlocul marelui public american și să informeze pe oamenii politici de peste Ocean asupra chestiunilor noastre.

In Washington s'a întemeiat un biurou românesc de informații politice și propaganda s'a făcut prin toate mijloacele posibile, prin memorii, prin articole de ziare, prin broșuri și prin conferințe.

S'au organizat și s'au ținut conferințe în New-York, Washington, Boston, Baltimore, Chicago, în saloane particulare.

Dar scopul acestei propagande a Ligii Naționale erà între altele să câștige în partea noastră cercurile conducătoare ale Statelor-Unite și să le convingă de dreptatea cauzei românești.

Aceasta se petreceà atunci când Regatul Vechiu erà încă sub regimul păcii dela București și o declarație de simpatie a Statelor-Unite ar fi fost o încurajare pentru țara care sufereà și pentru grupurile de români ce se frământau în America și luptau în Italia, Franța și Siberia.

FORMAȚIILE DE VOLUNTARI

Un eveniment important a fost și manifestația de înalt patriotism pe care a făcut-o Biserica Ortodoxă a emigranților români din Statele Unite în 10 Martie 1918, în orașul Youngstown O. In prezența membrilor Legației Române și a unui mare număr de oameni politici și de ziariști americani, parohiile românești întrunite în congres bisericesc, s'au declarat unite cu Mitropolia din București, arătând astfel și mai puternic profunda hotărîre a românilor ardeleni de a fi uniți cu frații lor din Regatul liber.

« *Socotind* — declară parohiile în Hrisovul lor de închinare și de credință — *că ocârmuirea ungurească, potrivit planurilor sale de desrobire a Neamului Românesc încăput pe mâna ei, a schimbat din temelie menirea acestei Mitropolii și a întregii biserici românești din Ungaria și Transilvania, prefăcând-o, dintr'un așezământ de cultură și viață creștinească, într'o unealtă de apăsare și de chinuire, — hotărîm, ca nimeni dintre noi fiii bisericii române ortodoxe din America, nici preot nici mirean, de astăzi înainte să nu mai fie supus nici să mai aibă nici un soiu de legătură cu Mitropolia Română ortodoxă din Ungaria și Transilvania; legăturile care au fost să se rupă și numai atunci să fie statornicite iarăș când Transilvania și ținuturile românești din Ungaria vor fi desrobite, făcând parte din Regatul liber al României*».

Această hotărîre și manifestare s'a făcut sub conducerea și din îndemnul protopopului Ioan Podea.

In bună parte, ca o urmare a propagandei românești în America, susținută de Liga Națională, Guvernul Statelor Unite a trimis Guvernului român la Iași mesajul următor:

« *Guvernul Statelor Unite a avut necontenit în vedere viitoarea fericire și integritatea României ca țară liberă și independentă și încă înainte de a există stare de războiu între Statele Unite și Austro-Ungaria, președintele a trimis Regelui României un mesagiu de simpatie și apreciere. De atunci încoace, împrejurările s'au mai schimbat și prin urmare președintele dorește să vă informez, că Guvernul Statelor Unite nu pierde din vedere aspirațiunile neamului românesc, atât din afară cât și din lăuntrul granițelor Regatului. Au fost martore la luptele, suferințele și jertfele aduse de acest neam pentru desrobirea sa de dușmani și apăsători. Guvernul Statelor Unite simpatizează adânc cu spiritul de unitate națională și cu aspirațiunile românilor de pretutindeni și nu va neglijà să-și întrebuințeze la timpul potrivit influența sa, ca justele drepturi politice și teritoriale ale neamului românesc să fie obținute și asigurate față de orice năvălire străină* ».

Acest mesagiu a produs atât în România cât și printre românii din America, o bucurie fără margini.

Importante legături s'au creiat în America între diferiții reprezentanți ai naționalităților oprimate.

Cehoslovacii erau reprezentați prin T. G. Masaryk, președintele Republicii, care în 1918 se află în America în strânse legături cu Casa Albă; Polonezii prin I. J. Paderewsky, fostul președinte al Consiliului de miniștri din Polonia; Jugoslavii prin H. Hlincovici, iar Românii prin d-l Vasile Stoica.

Aceștia au organizat o seamă de adunări populare și meetinguri și au împrăștiat în toate părțile Americii o mulțime de broșuri și hărți etnografice și au plasat importante articole în marile ziare și reviste, lămurind opinia publică americană asupra chestiunilor popoarelor respective.

Prin contribuțiile neprecupețite ale muncitorilor români din America, Liga Națională a putut deci să susțină și să facă o frumoasă propagandă românească peste Ocean. A ajutat chiar și editarea revistei « *La Transylvanie* », ce apăreà la Paris; — deasemenea a trimis o importantă sumă de bani voluntarilor din Siberia, cari însă n'au avut norocul să primească frățescul ajutor.

VOLUNTARII DIN ARMATA ROMÂNĂ

In afară de organizațiile unitare de voluntari, cari au reprezentat însăș realitatea principiului autodeterminării politice, s'au înrolat în Armata Română, în mod individual, peste 20.000 de ardeleni, bănățeni și bucovineni.

Unitățile dobrogene au avut un mare procent de « mocani » din jurul Sibiului, dintre cei duși cu oile în Dobrogea, — regimentele din Oltenia numărau mulți bănățeni, — regimentele prahovene aveau în rândul lor mulți « mocani » din județul Brașovului, iar regimentele din nordul Moldovei aveau mulți bucovineni din Ardeal și Bucovina, trecuți în Regat prin așà zisa « Vama Cucului ».

In tot cursul războiului acești fii ai românimii din provinciile subjugate au dat cu prisosință nobila contribuție de sânge și de vieți, alături de frații lor liberi.

ACTIVITATEA ROMÂNEASCĂ DIN VIENA IN 1918

Comitetul Național al Românilor din Ardeal și Ungaria, încă din luna Septemvrie 1918 jucà rolul unui guvern, unii membrii având conducerea unor acțiuni naționale bine precizate. Astfel d-lui Iuliu Maniu îi erau încredințate afacerile externe și militare ale Transilvaniei. In această

Fig. 5. Sfințirea întâiului steag român în Viena la 14 Noemvrie 1918 în prezența generalului Baron Ionel Boeriu

calitate, *sublocotenentul de artilerie* Iuliu Maniu pleacă la Viena, după ce părăsise frontul italian în contra dispozițiilor Comandamentului ungar.

Din punctul de vedere românesc, Austria prezentà o importanță militară capitală. Din primele zile ale războiului Praga devenise garnizoana regimentelor 2 Brașov, 37 Oradea și 51 Cluj, formate din contingente în majoritate românești, iar în Viena staționà regimentul 64 Orăștie, cu un efectiv de peste 5000 români.

La îndemnul d-lui Iuliu Maniu se constitue în Viena *Sfatul Soldaților Români* și 100 ofițeri români în frunte cu Generalul Ion Boeriu s'au pus la dispoziția conducătorului politicii românilor din Transilvania, iar la Praga se constitue Legiunea Română.

Prima dispoziție luată în Viena a fost destituirea comandantului regimentului 64 și înlocuirea lui cu Căpitanul român Loichița; apoi frumoasa « Ferdinandskaserne » a fost cucerită de trupele românești. Impreună cu d-l Isopescul Grecu, d-l Iuliu Maniu s'a prezentat Generalului Strögер-Steiner, Ministrul de Răsboiu al Austriei, și după ce i-a făcut cunoscut, că a luat comanda trupelor românești din Viena, a cerut să i se pună la dispoziție o aripă a clădirii Ministerului. După puțină meditație, cererea românească a fost satisfăcută.

FORMAȚIILE DE VOLUNTARI

In capitala Austriei izbucnește revoluția. Singura armată disciplinată erà trupa românească. Cum suburbiile și chiar centrul Vienei erau prădate de răsvrătiți, românii, în înțelegere cu Guvernul austriac, au luat paza Capitalei. In schimb austriacii au pus la dispoziția trupelor române alimentele necesare, marele lagăr din Wiener-Neustadt pentru concentrări și trenuri pentru transport spre casă. Românii deveniseră astfel stăpânii militari ai Capitalei Habsburgilor.

Acțiunea din Viena aveà de scop să organizeze trupe românești regulate pentru nevoile din Transilvania, dezorganizând astfel trupele ungare ce se retrăgeau de pe frontul italian, — și să împiedece pe români de a prestà jurământ Republicii Ungare, ci Consiliului Național Român. Ținta românească a fost ajunsă: în Viena s'au organizat detașamente românești cu un efectiv de aproape 40.000 soldați, cari, după ce au depus jurământ pe drapelul național, au fost trimiși în Transilvania; în Praga s'a constituit « Legiunea română » și din ordinul d-lui Iuliu Maniu a rămas până în 26 Noemvrie 1918 la dispoziția « Consiliului Național Cehoslovac ».

Acțiunea militară din Viena a avut influență și asupra guvernului din Budapesta, care a recunoscut îndreptățirea soldaților români de a nu depune jurământul pe drapelul unguresc, ci pe cel românesc. Pe această chestiune a căzut cabinetul Wekerle în 1918.

LEGIUNEA DIN PRAGA

Când Monarhia de Habsburg se găsià pe panta prăbușirii, când de pe fronturi soldații se îndreptau spre vetrele părăsite pentru a le apărà și pentru a susține nouile organizații de State ce se înfiripau pe ruinele Austro-Ungariei, soldații români din regimentele 2, 37 și 51 infanterie, aflătoare în Praga, s'au grupat într'o Legiune română, sub comanda Căpitanului Alexandru Simon și Locotenent Zeno Herbay.

Legiunea se constituise în vederea plecării în Transilvania unde se simțià nevoia unei organizații militare românești, dar evenimentele politice din Boemia au dat acestei armate un alt rost important. Din ordinul d-lui Iuliu Maniu, Legiunea a rămas în Praga la dispoziția Consiliului Național Cehesc.

Astfel, în zilele de 28 și 29 Octomvrie 1918, — zilele de reînviere a Statului Cehoslovac, — românii din Praga, în loc să execute ordinele comandamentului austro-ungar, au ajutat pe revoluționarii Cehi să pună stăpânire pe instituțiile publice din Praga și să dezarmeze armata Generalilor Kestranek și Stonsché. Sub scutul acestei Legiuni de români, cu asistența și ajutorul ei, s'au înarmat primele detașamente cehești de rezistență din organizațiile naționale de « Socoli ».

La renașterea Republicii Cehoslovace au contribuit astfel în mod efectiv și soldații ardeleni și recunoașterea acestui fapt din partea Cehoslovacilor va fi deapururi o puternică chezășie a prieteniei sincere ce leagă cele două popoare.

Cu ocazia serbărilor deceniului Cehoslovac, la 28 Octomvrie 1928, ziarul d-lui Edward Beneș, « Vecerni Ceske-Slovo » publică, între altele, sub titlul *Legiunea română și ziua noastră de 28 Octomvrie*, următoarele:

« Această Legiune română în număr aproximativ de 300 oameni a mers apoi înarmată în insula Slava și acolo s'a pus la dispoziția Consiliului Național. Știrea despre acest fapt a fost primită în toate părțile cu mare entusiasm și când Comandamentul Ceh din insula Slava făcù comunicarea, că armata Cehă are înainte de toate nevoie de arme, Legiunea română a plecat la cazărmile din Bruska și de acolo a adus Comitetului Național patru camioane mari cu mitraliere și cu puști pentru infanterie; apoi muniții, prin care fapt s'a înlesnit înarmarea primei formații militare Cehe.

« După acest prim succes această Legiune română a întreprins o propagandă politică dela cazarmă la cazarmă, așà fel că în ziua de 30 Octomvrie aveà mai mult de 1000 oameni și peste 30 ofițeri. In fața acestor împrejurări comandamentul militar austriac fu nevoit să capituleze înaintea Consiliului Național și Legiunea română a plecat în ziua de 26 Noemvrie, după ce și-a îndeplinit și ultima sa obligație, la Praga, — prin Jugoslavia spre Transilvania.

GĂRZILE NAȚIONALE

După patru ani de răsboiu pentru o himeră care nici nu erà a lor, popoarele oprimate din monarhia austro-ungară au primit cele 14 puncte ale Președintelui Wilson ca pe o evanghelie genera-

toare de energie și de demnitate națională. Erà în preajma zilei de 18 Octomvrie 1918, când în Parlamentul din Budapesta d-l Dr. Alexandru Vaida-Voevod a cetit declarația Comitetului Partidului Național Român prin care s'a dat prima și cea mai grea lovitură integrității politice a Ungariei.

Resturile armatei ungare căutau — în această situație — să păstreze prin violență moștenirea Sf. Ștefan. Zilele de revoluție au sosit. Ele au dat naștere în mod spontan, la orașe ca și la sate, Gărzilor Naționale Românești pentru apărarea avutului și a siguranței publice. O astfel de organizație militară erà imperios necesară în teritoriile în care se desfășurà cu febrilitate acțiunea politică pentru eliberarea Ardealului și a Banatului.

Gărzile au primit o temeinică și metodică organizare și unitate de comandă sub conducerea d-lui Ștefan Ciceo-Pop, membru al Consiliului Național Român din Arad însărcinat cu organizarea militară, și sub comanda efectivă a Colonelului Alexandru Vlad.

Gardiștii prestau următorul jurământ:

« *Jur Atotputernicului Dumnezeu, cum că întru toate voiu fi cu credință și supunere către Consiliul Național Român din Ungaria și Transilvania, care este supremul for al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania. Conștient de datoriile ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieții mele voiu fi fiu credincios Națiunii Unitare Române și nu voiu ridicà mâna mea asupra fraților mei, locuească pe orice fel de teritor politic. Așà să-mi ajute Dumnezeu* ».

Din « Gărzile Naționale » făceau parte toți intelectualii Ardeleni ca și țăranii în stare de a purtà arma; nimeni nu erà obligat să se înroleze — participarea în gărzi erà voluntară. Deși răsărite simultan, deși organizații revoluționare, gărzile au păstrat cea mai severă disciplină, față de conducerea românească a Transilvaniei. Cea mai puternică organizație a fost în Arad unde funcționà Consiliul Național. Gărzile s'au înarmat cu arme provenite din depozitele armatei Austro-Ungare sau le-au luat dela Armata Germană, care se retrăgeà din România veche spre Nord-Vest, după indicațiile și conform autorizației Consiliului Național Român.

La Bran 40 gardiști dezarmează o coloană de artilerie germană, cu ajutorul a două mitraliere, iar la Brașov sunt reținute de către gărzile românești mai multe trenuri supraîncărcate cu prăzi de răsboiu, destinate Germaniei. La Gârbova, în jud. Alba, s'a luat cu forța dela Germani o seamă de tunuri, iar la Curtici sunt dezarmate mai multe unități ale armatei Makensen și se reținadevărate herghelii de cai luați din România.

Aceste gărzi au păstrat ordinea în Ardeal în timpul revoluției, salvând averea și întreprinderile industriale ale multor cetățeni, rezistând cu îndârjire și trupelor bolșevice ungare până la sosirea Armatei Române.

Cu ajutorul și sub scutul gărzilor s'a organizat și a putut fi ținută Adunarea Națională dela Alba-Iulia, pentru care fapt 21 ofițeri, comandanți de gărzi au fost acceptați ca membri ai « Marelui Sfat Național », — Parlamentul din acel timp al Ardealului. Armata Română a putut avansà repede până în Nordul Ardealului, tot mulțumită gărzilor, care curățind țara de inamici, aceasta n'a întâlnit nici o rezistență până la Ciucea, unde gărzile au dat sprijin dârz fraților din Regat.

După înaintarea Românilor în inima Ungariei, gărzile îndepliniau atribuții de trupe de etapă, menținând pretutindeni ordinea și veghind la siguranța publică, pentru ca mai târziu din cadrele lor să se recruteze primele elemente ale jandarmeriei din Ardeal sau să se completeze Regimentele Voluntarilor cari luptau la Tisa.

DETAȘAMENTUL ROMÂNESC DIN TURCIA

O seamă de soldați români, repartizați în diverse unități ale Armatei Austro-Ungare, au luptat pe frontul turcesc din Siria, Palestina și Mesopotamia.

După căderea frontului palestinean pe la sfârșitul lunii Septemvrie 1918, soldații români cari luptaseră acolo alături de armata turcească, s'au constituit într'un detașament românesc împreună cu o parte din prizonierii luați de Turci în luptele cu Armata Română. Acest detașament s'a retras împreună cu un detașament cehesc prin Munții Taurus spre Constantinopol, unde Comandamentul aliat i-a dat sprijin, recunoscându-l ca armată aliată.

Detașamentul, pus sub comanda Locotenentului Nicoară Vasile (azi Maior), care l-a organizat aveà un efectiv de 429 de oameni.

Scopul pentru care se formase detașamentul românesc și cehesc erà în primul rând să dezorganizeze unitățile armatei Austro-Ungare din Turcia prin această organizare pe națiuni și în în al doilea rând de-a ajunge cât mai curând în Patrie unde în mod instinctiv își dădeau seama că prezența lor este necesară.

Sufletul românesc, oriunde erà el în toamna anului 1918, se îndreptà în mod conștient pe aceleași cărări.

Organizațiile trupelor de voluntari au fost rezultatul desăvârșitei conștiințe naționale luptătoare a Românilor din Monarhie, aruncați în vârtejul de fier și plumb al unui răsboiu care nu erà al lor dar care decideà de soarta națiunilor. Răspunzând impulsurilor seculare ale Neamului nostru, înflăcărate în strălucirea spadei Muceniculuí dela Turda — ctitor al Marei Uniri — voluntarii au întors baionetele contra Patriei maștere și prin această sângeroasă contribuție materială, prin hotărîta și energica lor contribuție morală — alături de nobila jertfă și de uriașele eforturi ale Vechiului Regat, s'a realizat ceeace martirii unui lung și dureros pomelnic românesc abià au îndrăznit să viseze: *Unitatea Politică a tuturor Românilor.*

II

CADRUL COSMOLOGIC

TRANSILVANIA IN CADRUL UNITAR AL PĂMÂNTULUI ȘI STATULUI ROMÂN

DE

G. VÂLSAN

In răsăritul Europei peninsulare, la marginea imensei câmpii ruso-siberiene, acolo unde Carpații se încovoaie într'un arc vast spre a se unì cu Balcanii, acolo unde Dunărea, « regele fluviilor Europei », se varsă în Marea Neagră, locuește cel mai depărtat și cel mai stingher vlăstar al rassei latine: Românii.

Strânși în ghem, par'că instinctiv alegându-și, împotriva atâtor năvăliri și dușmănii, forma cea mai potrivită pentru rezistență etnică, ei sunt înrădăcinați pe bastionul ocolit de munți al Transilvaniei, revărsându-se pe povârnișurile din jur până spre limitele formate de Tisa, Dunăre, Marea Neagră și Nistru, adică pe aproape 300.000 kmp. Aceste ape închid cea mai mare parte a neamului românesc într'o elipsă aproape perfectă. In cadrul acestor hotare naturale, care coincid în bună parte și cu hotarele actuale politice, Românii se întind în massă compactă și neîntreruptă. In trăsături largi, afară de insulele de Secui și Germani, localizate mai ales în Estul Transilvaniei și înglobate cu totul în massa românească, numai spre marginile elipsei se află și alte neamuri: Unguri, Germani și Sârbi în Vest, Ruteni în Nord, Ruși, Bulgari și Tătari în Est. In schimb și Românii se revarsă peste marginile elipsei atât spre Sud, în Serbia și Bulgaria, cât și spre Est, în Rusia meridională («Republica Moldovenească » și Ucraina), până la Nipru, precum și subt formă de insule răzlețe în Macedonia, Epir, Albania, Istria, Ungaria și Ceho-Slovacia.

Nimeni nu a îndrăznit să conteste această impunătoare massă a Românilor. In ținuturile odată subjugate s'au putut întrebuința toate sistemele de desnaționalizare și de persecuție, s'au putut face colonizări menite să comprime sau să spargă blocul românesc, s'au putut ademeni Români să se mute în alte ținuturi spre a se rărì o populație prea omogenă, s'au putut fabricà statistici după « limba vorbită de predilecție » ca să se arate mai mic numărul Românilor, s'a putut ajunge la teorii istorice care să înfățișeze un popor actualmente de peste 13 milioane ca strecurându-se pe furiș din peninsula balcanică spre a ocupà prin surprindere — și atât de bine! — o țară în care alții erau stăpâni. . . Toate aceste manopere nu au putut niciodată acoperì faptul existenței noastre covârșitoare în aceste ținuturi, fapt afirmat chiar de dușmanii noștri de când există documente sau tradiții înregistrate de documente. Nici hărțile etnografice cele mai parțiale nu au putut decât să știrbească pe ici pe colo massivitatea întregului. Nu se poate tăgăduì că suntem acì poporul cu mult cel mai numeros, cu mult cel mai omogen, că ocupăm toți munții cu versantele lor, deci că stăpânim punctele cele mai importante ale regiunii, — pe când celelalte neamuri nu au decât o localizare insulară sau periferică, — că suntem deci pivotul puternic al țării care alcătuià odinioară vechea Dacie.

Trecutul însă ne-a fost dușman. Asupra Românilor, moștenitori direcți ai popoarelor antice ale acestei Dacii, și păstrătorii unei străvechi culturi populare, care se poate numără printre cele mai originale ale Europei, a venit stăpânirea unor regate și imperii care înțelegeau să trăiască pe robia popoarelor și pentru folosul unei minorități. Pământul românesc a fost împărțit de timpuriu

și vreme de secole s'a încercat tot ce a fost cu putință spre a se sfâșià unitatea românească. Dar eram atât de bine « *poporul carpatic* », închegarea națională realizată pe ambele povârnișuri ale acestui lanț de munți erà atât de puternică, încât toate silințele au rămas zadarnice și a fost de ajuns să vie cel mai mare războiu al lumii, ca unirea Românilor să se îndeplinească, spontan și irezistibil, în cadrele unui Stat care nu făceà decât să reînvie antica formă de Stat dacă și romană.

Unirea poporului român nu se poate caracterizà ca un simplu fapt politic, determinat de împrejurări istorice favorabile. Se poate spune chiar că aspectul politic este cel mai puțin reprezentativ al acestei uniri, fiindcă activitate politică înseamnă și luptă, iar lupta e însoțită totdeauna de exagerări, cel puțin verbale, care ar puteà înșelà asupra valorii fondului, pe un observator grăbit. Unirea poporului nostru are temeiuri mult mai profunde decât o înțelegere de natură politică. Părțile neamului nostru, chiar dacă au trăit veacuri întregi despărțite politicește și atrase de cercuri de activitate deosebită, nu au putut pierde conștiința identității de origine și de rassă, a omogenității de limbă și de cultură, a simțimântului puternic de izolare față de toate neamurile care ne înconjoară. Plămada veacurilor ne-a dat acelaș suflet național, pe care nu îl putem smulge din noi și care se bucură și se întristează la fel, pe tot pământul românesc. Ne acceptăm în întregime trecutul, plin mai mult de durere și nenoroc, precum luăm răspunderea grea a viitorului, pe care nu îl putem vedeà altfel decât unul singur pentru toți.

Acest adânc simțimânt de *unitate* națională, înrădăcinat în suflete cu puterea unui instinct, e greu să fie lămurit analitic. El e rezultatul unei lungi evoluții obscure, al unei încete cristalizări psihice, pe care poate o va explicà odată știința. Până atunci, și ca o pregătire pentru cercetări viitoare, nu e de prisos să cercetăm din punctul de vedere al unității, cadrul concret al acestui fenomen sufletesc colectiv, pământul care adăpostește neamul românesc.

Nu cunoaștem destul de bine care e influența teritorului asupra sufletului național și nici asupra Statelor. Geografia politică sau Geopolitica sunt începuturi de științe, care numai pipăie obiectul lor, aflându-se în faza adunării de materiale, a apropierii faptelor în vederea unei clasificări cel puțin provizorii și în vederea emiterii de analogii și hipoteze. Nu împărtășim deci părerea unor geografi moderni prea grăbiți, care pun prea mare greutate pe elementul fizic și cred, nu numai că au găsit explicarea evoluției popoarelor și Statelor în înfățișarea geografică a teritoriului, dar chiar că au dreptul să prooroceasсă binefaceri sau calamități viitoare pentru State, de pe liniile înscrise pe fizionomia pământului, tot așà cum cărturăresele citesc ursita omului de pe liniile palmei sau cum astrologii fixează horoscopul de pe figurile constelațiilor și de pe mersul planetelor.

Pentru noi, valoare primordială, în astfel de cercetări, are elementul *uman* și ce a fost el în stare să realizeze după o evoluție uneori seculară, împotriva sau cu ajutorul factorilor istorici, politici, economici, geografici sau de altă natură. Iar când elementul uman e alcătuit dintr'o massă etnică omogenă și covârșitoare, atunci importanță primordială are acest *fapt etnic*, față de care toți ceilalți factori sunt secundari. Realitatea etnică, în acest caz, trebuie întâiu bine stabilită și caracterizată, și numai după aceia se poate pornì mai departe la analiza celorlalte elemente, în vederea unei explicări.

Faptul esențial pentru noi este că în această parte a Europei există unitatea indiscutabilă a poporului românesc, ca rezultat nu numai al unui consensus de viețuire în comun și de aspirații viitoare, ci și al comunității de rassă, de limbă și de cultură. Această unitate există cu veacuri înainte de a se puteà îndeplinì unirea politică într'un mare Stat românesc. Ea erà o forță activă mereu în creștere, care trebuià să arunce în aer cu timpul hotarele silnice, apăsând ca niște lanțuri de robie asupra massei etnice românești. Războiul nu a făcut decât să grăbească rezolvirea unei crize de neînlăturat. Această criză nu a fost un mister pentru nici un observator imparțial, cu atât mai mult cu cât nu erà un fenomen special românesc, ci comun și altor popoare — ca Sârbii, Ceho-Slovacii, Polonii — sfâșiate și îngrădite de hotarele dinainte de războiu.

Față de această realitate activă, care și-a dovedit forța și care și-a creat Statul, în chip firesc, din însuș teritoriul pe care viețuià, considerațiunile asupra alcătuirii pământului, hotarelor, curentelor economice, trecutului, etc. sunt lăturalnice și nu au valoare decât întrucât pun în evidență aptitudinea cu care știe un neam să se folosească de împrejurări prielnice sau defavorabile de na-

tură geografică, economică istorică, politică, etc. La atitudinea celor care caută tot felul de slăbiciuni la baza Statului român actual, se poate răspunde: Cu atât mai impresionantă e unitatea românească, cu cât acest popor a fost mai înapoiat, cu cât a venit mai târziu de aiurea reușind să ocupe atât de minunat un teritoriu, cu cât împrejurările istorice l-au ținut mai mult timp despărțit, cu cât munții l-au îmbucătățit mai radical, cu cât legăturile economice îl chemau spre alte orientări decât cea actuală, cu cât starea din trecut erà mai bună decât cea de acum. Dacă un popor știe să treacă peste atâtea greutăți și preferă să facă atâtea sacrificii, numai spre a se simți *unit* în același Stat plin de neajunsuri, înseamnă că *această dorință de unire este puterea cea mai mare* și că în această putere se va găsi mijlocul de a șterge amintirile trecutului, de a face munții permeabili așà ca să nu mai fie o piedecă, de a întoarce curentele economice și de a găsi modalitatea de viețuire care să-l mulțumească. Voința popoarelor a făcut mult mai mari minuni și trebuie numai să lăsăm să treacă timpul necesar ca Statul tânăr să-și creieze organele potrivite de manifestare.

Să fie însă atât de primejduită unitatea românească, iar Statul actual, care nu e decât expresia concretă a acestei unități, să aibă temelii atât de șubrede? Vecinii noștri dela Apus o repetă mereu, căutând să ne convingă pe noi și să se convingă și pe ei. De zece ani, o mulțime de prooroci, organizați ca asociațiile de concerte simfonice, fiecare cu instrumentul în care s'a specializat, fac turneuri în toate orașele mari ale străinătății și repetă marele program, care începe cu pastorala vremurilor de sub stăpânirea ungară dinainte de războiu, și sfârșește cu marșul funebru al stării actuale plină de prevestiri grozave. Mii de volume aruncate în vitrinele librăriilor mari repetă același cântec.

Unul din instrumentele mai utilizate este cel geografic, care modulează necontenit aria armonioasei alcătuiri a vechiului regat ungar: o câmpie ocolită de munți și o formă de Stat perfectă, căci se apropie de elipsă, având un minimum de hotare pentru un maximum de teritoriu; apoi, ca nervurile unei frunze ovale, un fluviu central, care adună toate apele acestui basin. Cine ar puteà visà o creațiune geografică mai perfectă? Cum s'a putut distruge o astfel de capo-d'operă? Și distrugând-o, cum nu se vede că s'a comis un asasinat geografic, care va aduce după sine tot felul de calamități? [1])

Aceasta e, în rezumat, aria cântată de geografii unguri. E vorba de un derivat nou al misticismului național, anume *misticismul geografic, care ridică individualitatea unui teritoriu la rangul de divinitate* răsplătitoare sau răsbunătoare. Că Statul nu înseamnă nimic dacă nu e privit în funcțiune de locuitorii lui, că Statul este o ficțiune când cuprinde atâtea neamuri cu tendință centrifugă, că Statul e o pacoste și o monstruozitate când majoritatea locuitorilor este asuprită și sufere, toate acestea nu înseamnă nimic. Armonia Statului ungar să nu dispară, încolo poate să se zvârcolească și să piară toate neamurile, afară de cel ales! Că « armonia » acestui Stat nu e așà de deplină cum se susține, că un lanț muntos bine definit nu se întindeà decât pe jumătate a vechiului Stat ungar, că acest Stat erà închis hermetic între pământuri străine și numai după mari silințe a izbutit să-și înmoaie vârful piciorului într'o mare, că minunatul fluviu central veneà din altă țară și treceà în altă țară care îi stăpâneà gurile, că toată circulația continentală erà forțată s'o aibă o direcție contrară căilor naturale de apă, că întreg podișul Transilvaniei erà cu totul excentric și separat prin munți de restul Statului, că depresiunea Tisei a fost până acum câțiva zeci de ani o imensă baltă despărțind regiunile carpatice de restul Ungariei, mai radical decât un lanț de munți, — toate aceste amănunte nu au tulburat pe savanții care nu vedeau decât divinitatea Statului milenar ungar. Este și aceasta o concepțiune; și ea poate mângâià pe inconsolabili. Partea slabă e însă că nu toți locuitorii acestui Stat-minune au primit-o; că acești locuitori care nu au primit-o, au fost *cei mai mulți* și că, după ce au răbdat secole întregi, acești locuitori și-au croit State proprii în care se simt *mai bine* decât în minunea de Stat ungară.

Acestea sunt realități etnice, mult mai puternice decât armonia geografică fictivă a Statului ungar.

[1]) V. în deosebi studiul d-lui *Francis Fodor*, profesor-asistent de Universitate: *The Treaty of Trianon in the Light of Geography*, în volumul: *Justice for Hungary*, London 1928, volum la care mai colaborează: Contele Albert Apponyi, Albert Berzeviczy, Oliver Eöttevényi, Béla Földes, Eugene Horváth, George Lukács, Emil Nagy, Baronul Julius Wlassics și Contele Paul Teleki.

Dar pentru că geografii unguri se arată atât de îngrijați de « discordia geografică » a Statului actual românesc, pe care nu încetează de a o denunță fără întrerupere în centrele de cultură ale lumii, să examinăm pe scurt înfățișarea geografică a Statului român actual și mai ales poziționea Transilvaniei în cadrul acestui Stat.

Cum am mai spus, oricâte « disarmonii » s'ar găsì, ele au o importanță minimă și cad pe un plan secundar față de unitatea etnică și sufletească românească, unitate care a știut să se închege de atâta timp și atât de omogen pe deasupra acestor disarmonii. Dar chiar putința înfăptuirii unei atât de puternice unități dă de bănuit că « discordanțele » geografice, descoperite prin perspectiva dela Budapesta, nu sunt reale sau prezintă un alt aspect decât se afirmă cu intenții străine de știință sau măcar de observarea împărțială.

Kjellen, unul din marii reprezentanți ai Geografiei politice moderne, — citat cu deosebită plăcere de geografii maghiari —, spune cu drept cuvânt că « un Stat nu plutește în aer ci e ca o pădure prinsă de pământul din care își suge hrana și sub față căruia rădăcinile copacilor stau împletite ». Evident, mai ales atunci se poate spune că un Stat e un organism trăitor, când este expresia acestei mulțimi de copaci care după o viață de secole s'au încleștat de pământ în așà fel încât pământ și copac alcătuiesc o singură făptură. Insă acești « copaci înfipți în pământ » sunt tocmai massa locuitorilor care, prin oricâte nenorociri a trecut, nu s'a deslipit de pământul țării sale. Nu se poate pretinde că un Stat modern viabil și demn de acest nume, ar puteà face abstracție de voința și sentimentul marei majorități a locuitorilor săi. Și tocmai așà a făcut fostul Stat ungar care și-a întins puterea asupritoare asupra atâtor « păduri » străine. O astfel de formațiune, contrară caracterizării lui Kjellen, nu puteà rezistà decât prin mijloace artificiale. Deaceea, cu toată tinerețea și neexperiența sa, Statul român actual, care nu e decât expresia massei etnice românești alcătuind peste trei sferturi din populația țării, se poate spune anticipat că e o formație politică mai viabilă și cu mai mulți sorți de izbândă și de rezistență decât vechiul Stat ungar.

Și cu atât mai mult, cu cât pământul românesc e departe de a prezintà discordanțele geografice pe care le văd ochii împăenjeniți de supărare ai vecinilor noștri.

Fără a tăgăduì valoarea elementului geografic, nu suntem apreciatorii prea entusiaști ai determinismului geografic — care se reduce în bună parte la un fel de metafizică sau mistică geografică —, și credem că însușirile fizice ale pământului sunt numai *virtualități* sau *potențe* care își capătă valoare deosebită din punct de vedere uman *în primul rând* prin capacitatea de creație, adică prin munca, stăruința, inteligența popoarelor [1]). Dar dacă ni se aduc înainte însușirile geografice

[1]) Bine înțeles, aceasta nu înseamnă că înlăturăm valoarea altor factori umani sau fizici care intră în subtila componentă geografică. Totul depinde de gradație și de împrejurări. Cine ar puteà negà importanța *civilizației* la care a ajuns o epocă și importanța cantității de civilizație asimilată de un popor? Mijloacele cu care putem acționà astăzi asupra naturei (de pildă asupra Carpaților) sunt cu totul altele decât pe care le-a avut la îndemână antichitatea sau evul-mediu; iar putința de a folosì aceste mijloace e cu totul alta la popoare primitive și la popoare europene. Cine ar puteà negà importanța *evenimentelor istorice* care se abat asupra unui popor și îi pot schimbà destinele? Admirabilul regat dac, devenit «Dacia felix» romană, cade în obscuritate și sălbătecie din cauza năvălirilor barbare, apare în lumina istoriei abià la sfârșitul evului-mediu, ca apoi să fie îngenunchiat și împărțit între State cu mai mult noroc și cu mai multă putere. Cine ar puteà negà că însăși *poziția* unui popor pe glob influențează soarta acestui popor? A fi așezat mai la Nord sau mai la Sud, mai la Est sau mai la Vest, nu rămâne fără urmări. Nu a însemnat puțin pentru ce suntem azi, faptul că ne-am aflat mai departe decât Ungurii față de focarele civilizației europene și faptul că am fost în contact imediat cu Orientul, servind de dig Statelor ungar și polon, împotriva valurilor distrugătoare venite din Est și din Sud. — Cine ar puteà negà importanța unor *prefaceri geografice*, ca de pildă schimbarea climei — mai caldă sau mai rece, mai ploiasă sau mai secetoasă, — o coborîre sau o ridicare lentă a solului, aducând invazia sau secarea mărilor, o străpungere a munților printr'un fluviu puternic? Dacă astfel de evenimente nu s'au întâmplat în scurta epocă istorică pe care o putem urmărì, ele nu sunt prea depărtate și au avut loc în epoca geologică cea mai recentă, în cuaternarul vechiu și mediu, când omenirea devenise numeroasă și ajunsese la oarecare civilizație chiar în regiunile noastre. In această vreme Carpații aveau ghețari, Dunărea nu existà și o bună parte din câmpia panonică și română erà încă acoperită de lacuri. Șesul Tisei, cu nenumăratele sale bălți și brațe de râu moarte, cu revărsările și schimbările de curs, care au format până în zilele noastre o barieră fizică lungă de cincisute de km. și largă de mai multe zeci de km. între regiunile carpatice și adevărata Ungarie, această imensă zonă de baltă, secată și fertilizată abià în ultimul secol, este urma vechiului lac panonic.

excepționale și pline de virtuți misterioase ale fostului Stat ungar, ca simetria alcătuirii solului, forma rotundă, hotarele reduse, fluviul central, etc., nu ne putem reține de a atrage atențiunea că *astfel de însușiri are*, într'un plan deosebit, *și Statul românesc actual*. Ce poate fi mai simetric decât alcătuirea pământului român, cu marele podiș transilvan, așezat tocmai în mijlocul țării, ocolit de toate părțile de un lanț de munți, apoi de o zonă de coline, de o zonă de câmpii, și de o zonă de lunci, iar totul închis în admirabilul oval format de trei fluvii navigabile: Tisa-Dunăre-Nistru? Simetrie perfectă, formă rotundă, hotare minime față de întinderea teritorială, totul există. Dacă astfel de caracterizări geografice, au virtuți misterioase, atunci pământul românesc și Statul care acopere acest pământ, le vor aveà în aceiaș măsură în care le va fi avut fostul Stat ungar. Pentru trecut putem spune că avem o dovadă, căci una din cauzele care pot explicà mai plauzibil unitatea etnică românească, este tocmai această « armonie » a pământului românesc.

Desigur există o deosebire de alcătuire: Fosta Ungarie prezintă o câmpie centrală, pe axa unui fluviu, apoi o centură de coline și munți pe care alergà hotarul. Dimpotrivă, Statul român prezintă o cetate centrală încadrată de munți, coline, câmpii și apoi de fluvii pe care aleargă hotarul. Ei și? Unde sunt *legile* geografice care să demonstreze că o alcătuire e mai favorabilă pentru un Stat, decât alta? Singură experiența istorică ar puteà dovedì — problematic și aceasta, fiind că atâtea împrejurări nu ar mai fi identice! — valoarea mai mare a unei formațiuni față de cea-alaltă. Statul ungar a avut o mie de ani pentru experiență. Experiența unui Stat român a fost întreruptă din antichitate. Să-i lăsăm timpul necesar de manifestare și apoi să ne pronunțăm.

Se mai spune că numai muntele desparte bine două state, alcătuind hotarul natural cel mai eficace; fluviul mai mult unește decât desparte, deci nu poate formà un bun hotar, iar hotarul convențional lasă descoperită o țară. Ca această obiecțiune să-și capete deplină valoare, ar trebuì să se adauge că e vorba de Statul-divinitate care face abstracție de locuitorii săi și se gândește să trăiască în dușmanie și războiu cu vecinii săi. E vorba de *concepția egoistă a Statelor înarmate și dominatoare*. « Munții nu sunt un paravan care să se poată mută după voie acolo unde are nevoie Statul » a spus un om politic ungur vorbind de Carpați. Aceasta, în concepția maghiară, înseamnă că dacă munții nu pot fi mutați pe hotarul cuvenit poporului ungar, după numărul și așezarea sa, acest hotar trebuie necesar împins până la munți ca Ungaria să fie bine apărată, indiferent dacă în acest fel se strivesc popoare alogene și se mutilează alte formațiuni de State. Dar pentru țări liniștite și pentru o Europă care vreà pace — cum cere vremea noastră și cum sperăm că va cere imperios viitorul — nu e oare mai favorabil, când nici nu se poate altfel ținând seamă de realitatea etnică, un hotar convențional sau un hotar de fluviu « care mai mult unește decât desparte », decât un hotar de munți? Nu se nimicește astfel unul din motivele care pot îndemnà la războiu? Carpații-hotar erau o armă puternică în mâna Ungariei dominatoare, care apăsà cu toată cetatea Transilvaniei asupra trupului încovoiat al vechei Românii. Carpații în mijlocul României devin inofensivi și servesc numai ca mijloc de *apărare* a miezului țării în cazul unei agresiuni. Prin chiar alcătuirea pământului său, *Statul român are forma cea mai pacifică ce se poate închipuì*, prezintând vecinilor săi nu zidul munților, ci curțile câmpiilor sale ocolite de drumuri deschise pentu toată lumea.

Dar prezența Carpaților în mijlocul României, se spune, desface acest Stat în două jumătăți despărțite printr'un gol imposibil de umplut. O astfel de formă de Stat nu poate viețuì; e o monstruozitate a Europei. Ca Europa să nu mai adăpostească un astfel de monstru geografic, trebuie neapărat ca Transilvania să fie realipită Ungariei, care nu își simte stomacul incomodat înghițând întreg masivul Bihorului, cum nu s'ar fi simțit de loc incomodată dacă înghițeà și tot lanțul carpatic, în cazul când parodia de tratat din 1918 ar fi devenit o realitate. — In treacăt fie zis, e mișcătoare această grijă a geografilor unguri de soarta Statului român. E identică cu grija Germanilor de soarta Alsaciei-Lorenei despărțită de Franța prin munții Vosgi, grije pe care nu o manifestă când cer anexarea Austriei, cu Tirol, Stiria și Carintia așezate de cealaltă parte a Alpilor. E de observat însă că astfel de apariții monstruoase au avut loc foarte des în trecut și că — lăsând la o parte Elveția așezată de atâtea secole pe ambele versante ale celor mai înalți munți din Europa, — alături de noi există un Stat, format la fel și de curând, fără ca Geografia să se fi alarmat: Balcanii au în Bulgaria o situație la fel cu a Carpaților în România, și nu se poate spune că Balcanii sunt

mai permeabili sau mai populați decât Carpații. Iar după 1913, Statul bulgar care se întindeà până la Marea Egee, aveà o alcătuire mai paradoxală, fără ca Europa să fi protestat la apariția acestui super-monstru. Și motivul e ușor de înțeles. E acelaș motiv pe care îl învocă azi cu tărie Germanii când cer anexarea Austriei: *unitatea etnică*, în fața căreia trebuie să se închine munții, râurile, mările și toate armoniile geografice. Fiindcă Statul e făcut în vederea popoarelor și pentru mai buna viețuire a popoarelor. Și din acest punct de vedere mai mare monstruozitate a fost în Europa armonicul Stat ungar străin de voința popoarelor care îl locuiau, decât orice altă formațiune de Stat străbătută de munți și locuită de o massă etnică omogenă.

Dar dece alcătuesc Carpații în mijlocul Statului român un gol imposibil de umplut? Fiindcă sunt *înalți și masivi*, fiindcă au *trecători puține* și fiindcă sunt *nepopulați*.

Nu e locul acì să analizăm de aproape aceste caracterizări [1]). Ne vom mărginì numai la câteva date din care să se vadă valoarea unor astfel de afirmațiuni.

E inexact că ar fi *înalți* Carpații românești. Abia câteva colțuri izolate din Carpații Meridionali și Munții Rodnei ating 2.400 m. In genere culmea oscilează în Carpații Meridionali între 1500—2000 m., iar în Carpații Orientali între 1100—1500 m., deasupra nivelului mării. Aceasta e caracteristica munților *mijlocii* în Europa. Și încă, între munții mijlocii, Carpații vin după Pirinei, Balcani, Rhodope și Pind. Vârfurile lor cele mai semețe abia ating înălțimea trecătorilor obișnuite din Alpi.

Masivitatea Carpaților este relativă. Ca lărgime, numaì nodul de munți dintre Maramureș-Ardeal-Moldova atinge 130 km. și aceasta din cauza direcției speciale a munților Rodnei. După aceasta vine nodul muntos din jurul Retezatului, cu 70 km. lărgime. Restul Carpaților nu trece lărgimea de 50 km., ajungând pe alocuri 20—30 km. [2]). *In genere Carpații sunt de trei ori mai înguști decât Alpii, acolo unde aceștia sunt mai înguști* (linia Chambéry-Torino). Nu lărgimea dă caracterul de masivitate al Carpaților, ci mai curând lipsa văilor *largi*. Căci deși sistemul carpatic e străpuns de văi numeroase, adesea în toată lărgimea lor [3]), aceste văi sunt înguste și numai pe ici și colo au fundul destul de încăpător pentru așezarea unui sat. Dar acest fapt nu trebuie exagerat fiindcă, vom vedeà, nu el este cauza principală a lipsei de sate mai numeroase în Carpați. In orice caz îngustimea văilor e compensată printr'un alt caracter care face una din originalitățile munților noștri: dela oarecare înălțime, povârnișurile repezi și împădurite ale munților încetează și încep *plaiurile*, suprafețe ușor ondulate, urmele unor vechi « platforme », cu forme de maturitate, cu văi largi și râuri line. Aceste platforme au extensiunea cea mai mare tocmai unde Carpații sunt mai masivi, adică între M. Rodnei și Ceahlău și în jurul Retezatului și Paringului. Populația nu s'a urcat decât pe plaiurile dintre 800—1200 m. (țara Dornei, basinul Branului, M. Sebeșului, etc.), dar plaiurile mai înalte, acoperite de admirabile pășuni și străbătute de numeroase drumuri de culme, au fost folosite de păstorie, care a atins o desvoltare cum rar se mai întâlnește în alți munți ai Europei [4]). *Carpații nu au o creastă ca alte sisteme de munți, ci poartă pe culmile lor o adevărată țară înaltă, ținut ideal de păstorie.* Acest fapt are mare importanță pentru explicarea legăturii Românilor cu Carpații, a ocupației pastorale mult mai desvoltate în trecut și a întregului trecut al poporului românesc.

Trecătorile puține ale Carpaților sunt iarăș o afirmare relativă. Trecătorile carpatice sunt de două feluri: *drumuri de culme*, foarte numeroase și afară de rare excepții, *singurele* utilizate în trecut (din antichitate până acum o sută de ani). Circulația, din regiunea colinelor, porneà pe linia culmilor dintre râuri, iar nu pe văile înguste, bolovănoase, împădurite și mlăștinoase. Azi acest fel de trecători nu mai sunt folosite decât de păstori și paza frontierei le redusese mult până în ajunul războiului [5]). *Drumurile de văi* sunt relativ recente și în legătură cu desvoltarea relațiilor

[1]) Am făcut-o mai pe larg în «Carpații în România de azi», *Convorbiri literare*, 1924.

[2]) Firește e vorba de zona munților propriu zișì, cuprinsă între depresiunile subcarpatice.

[3]) Nu numai Dunărea la Porțile de Fier, Jiul, Oltul, Buzăul, ci și o mulțime de afluenți ai Buzăului și Siretului trec de linia culmilor înalte și înaintează cu izvoarele adânc în basinul transilvan. Bâsca Mare se apropie până la 15 km.de cursul Oltului ardelean, Bicazul până la 20 km. de cursul Mureșului, iar Bistricioara până la 6 km tot de cursul Mureșului.

[4]) Poate numai păstoritul Românilor din Peninsula Balcanică să fi întrecut pe al Românilor din Carpați.

[5]) Exemple tipice: *Vâlcanul*, cu urme de cale romană, trece Carpații la 1621 m. *alături* de adânca vale a Jiului care străpunge Carpații și care numai de vreo 30 ani are o șosea bună; *Tabla Buții*, cu urme de cale romană, trece Carpații la 1340 m. *alături* de o curmătură care nu are decât 1050 m. și care nu este nici azi folosită pentru circulație. Chiar drumul *Branului* erà în parte o trecătoare de culme.

economice de pe ambele versante carpatice. *Aceste drumuri sunt numeroase*, deși nu însoțesc toate văile care străpung Carpații. Ele sunt rare, dar joase în Carpații Meridionali și dese, dar mai înalte în Carpații Orientali. Afară de Prislop (1413 m.), Poiana Rotundă (1245 m.) și Tihuța (1227 m.), care fac legătura între Maramureș, Ardeal și Bucovina, există între Ardeal și Moldova opt trecători principale cu altitudine maximă între 750—1100 m. Dar fiindcă ele nu sunt însoțite de căi ferate, cercetătorul Apusului, care ne cunoaște țara după Atlase, are impresia că lanțul carpatic e aproape impenetrabil, înșelare de care știu să se folosească studiile geografice de propagandă maghiară. In realitate, privitor la trecători, acest singur lucru e adevărat: *avem puține trecători însoțite de căi ferate*, nu fiindcă nu permite alcătuirea Carpaților, ci *fiindcă acești munți au fost până acum un hotar care preferă să nu fie deschis în prea multe puncte*, și fiindcă, decând nu mai sunt hotar, nu a fost destul timp spre a se construi multe căi ferate [1]).

Sunt Carpații nepopulați? Care e valoarea « vidului carpatic »? Dacă urmărește cineva hărțile de densitate și etnografice, confecționate la Buda-Pesta, ajunge la curioasa concluzie că lanțul carpatic e din ce în ce mai ocolit de oameni, pe măsură ce se mărește numărul locuitorilor din România și pe măsură ce legăturile deacurmezișul munților sunt mai dese și mai puțin stânjenite. Pe aceste hărți « vidul carpatic » se accentuiază tot mai mult, diferind de vidul înregistrat de harta lui Langhans (1912) care a lucrat după aceleași date statistice, diferind și de imaginea înregistrată de harta lui de Martonne (1918) în care nici nu există *vid*, ci numai o zonă de populație rară.

Vid de populație nu există în nici o parte a Europei peninsulare și cu atât mai puțin poate există într'o regiune de munți bogați, aproape fără stâncărie, cum e regiunea Carpatică. O întreagă viață omenească (păstori, vânători, pescari, lemnari, pietrari, etc.) e legată din timpuri foarte vechi de lanțul carpatic și această viață capătă o desvoltare continuă, în raport cu înmulțirea populației cât și cu apariția de îndeletniciri nouă (exploatare în mare a pădurilor, a minelor în deosebi de cărbuni, crearea de industrii variate, utilizarea energiei apelor, vilegiatură, băi, sport, etc.). Această populație e lipită de Carpați, din care își scoate hrana, cum populația agricolă își scoate hrana din câmpie, cum populația de pescari a Bălții și Deltei își scot hrana din Dunăre sau Marea Neagră fără a locui pe înseși apele lor. Ca orice regiune muntoasă, Carpații au de sigur o populație mai rară decât colinele și câmpiile din jur, dar nu sunt pustii și fără contact cu viața omenească. Carpații au o populație mai rară și decât alți munți ai Europei, dar această rărime trebuie privită în raport cu densitatea regiunilor din jur. Dacă Alpii, așezați între regiuni cu densitate de 100 până la peste 200 locuitori pe km.p., au o densitate de 1—10 locuitori pe km. p., ce se poate aștepta dela Carpații ocoliți de regiuni cu densitate de 50—60 locuitori pe km. p.?

Se face însă o confuzie voită între două noțiuni deosebite: *sat* și așezarea acestuia în natură și pe hartă e un lucru, iar cucerire și folosire a muntelui e alt lucru. Sat nu înseamnă o plantație de oameni trăind numai din pământul pe care sunt fixate casele lor. Satul își creiază o largă arie de circulație și de folosire a ținutului din jur, cu atât mai largă cu cât satul nu se poate hrăni prin cultura intensivă a solului din imediată apropiere, ci prin procedeie care cer o exploatare de suprafețe întinse de pământ. Satele sunt puține în zona carpatică propriu zisă, dar ele sunt numeroase și mai în imediata lor apropiere. Alcătuirea Carpaților favorizează o astfel de așezare, căci dacă văile carpatice sunt înguste, chiar în marginea munților există, atât pe un versant cât și pe altul, câte o zonă de « depresiuni subcarpatice », în care pantele se domolesc, văile se lărgesc, iar înălțimile scad sau dispar cu totul. Astfel de depresiuni care, mai ales în Transilvania, iau o extensiune considerabilă ajungând adevărate « țări » (Țara Hațegului, Țara Oltului, Țara Bârsei, Trei Scaune, Ciceurile, Giurgeu) sunt relativ intens populate tocmai pentru că locuitorii pot folosi nu numai pământul șes al depresiunii, ci și muntele vecin. Cea mai mare parte a satelor de păstori, care trăiesc exclusiv din munte, nu se află pe plaiurile înalte, ci pe poala muntelui, imediat ce valea începe a se lărgi. Din aceste sate pornesc păstorii primăvara pe plaiuri, unde locuiesc tot timpul verii, ca să se coboare toamna, odată cu începerea înghețului. In stadiul actual de densitate a populației acest fel de așezare, moștenire a unui adânc trecut, rămâne încă cea mai prielnică. De vremece loc e destul, pentru ce și-ar părăsi locuitorul cu desăvârșire vechiul sat așezat lângă șesul cald spre a se urcă pentru

[1]) In lucru sunt căile ferate de pe valea Jiului și valea Buzăului. Pasul Bârgăului, are, dela războiu o cale ferată îngustă.

totdeauna pe văile sau pe plaiurile munților, când aceștia sunt atât de apropiați încât pot fi folosiți fără sacrificarea vetrelor strămoșești? Numai când densitatea va crește, făcând satul neîncăpător și șesul neîndestulător, sau când interiorul munților va oferi un deosebit centru de atracție, cu mai mari foloase decât așezarea actuală, numai atunci populația acestor sate va trimite colonii permanente spre miezul muntelui. *Carpații însă prin natura lor fizică, nu se opun la o populare mult mai intensă decât cea actuală.* Când se deschide o cale ferată (ca la Ghimeș), când ia avânt o regiune de vilegiatură (ca împrejurimile pitorești ale Bucegilor, de la Bran până la Sinaia) sau o stațiune balneară (ca Borsec, Slănicul Moldovei), când se descopere o mină de cărbuni (ca Pietroșani), în foarte scurt timp locuitorii se adună, satele apar și Carpații se populează până în creștet (valea Prahovei).

Să nu uităm că până de curând *Carpații au fost hotar* — și mai ales hotar între două ținuturi de populație identică — de care, de voie și de nevoie, populația trebuiă să se depărteze. Pierind hotarul, nu mai există piedecă împotriva populării acestor munți, atât cât densitatea și avuțiile lor o vor cere. Cu atât mai mult cu cât mijloacele tehnice moderne, care au știut să ciuruiască de tuneluri uriașul zid al Alpilor, vor ști să străpungă și Carpații, să le netezească drumurile și să le ia orice caracter de obstacol, reducându-i la dimensiunile unui accident pitoresc în centrul României și la un izvor de avuții și de energie.

Cu drept cuvânt vecinii noștri din Apus se laudă cu stăruința depusă în secarea mlaștinelor Tisei. « Ungaria a construit diguri care ar puteà unì cele două țărmuri ale Atlanticului ». Aceasta arată ce formidabil obstacol a fost zona Tisei între regiunile carpatice și restul Ungariei, dar mai arată că oricât de formidabil ar fi fost obstacolul, el poate fi învins prin voință și cu mijloacele tehnice moderne. Ce au făcut Ungurii pentru Tisa, vor face și Românii pentru Carpați, fiindcă obstacolul pe care îl prezintă acești munți în mijlocul României de azi nu trebuie privit cu ochii evului-mediu, ci cu ochiul omului modern, puternic și stăpân pe energiile naturii.

Am insistat asupra Carpaților, fiindcă ei sunt singurul argument serios de natură geografică adus împotriva Statului Român. Carpații *nu* sunt un gol cu neputință de umplut. Rărirea populației carpatice nu este decât în mică măsură un rezultat al conformării geografice; ea este mai ales un rezultat al slabei densități generale a României, agravat prin împrejurarea că acì a stăruit mult timp un hotar de natură politică. A afirmà că acești munți *sunt predestinați să rămâe hotar*, înseamnă a nesocotì mișcările de populație care au avut loc atât de des peste culmea lor, înseamnă a nesocotì toată viața pastorală care s'a desvoltat pe ambele lor versante, înseamnă a nesocotì faptul etnic, care arată pe Români stăpânind tot lanțul carpaților românești, iar în singurul loc unde Ungurii se apropie de acest lanț, în Secuime, îi arată și pe aceștia trecând culmea (Ciangăii din județul Bacău) [1]). Inseamnă a nesocotì chiar trecutul *politic*, care, în afară de formațiunile de State ale antichității, a văzut « plantațiunea » Cavalerilor Teutoni trecând creasta muntelui la cotitura carpatică, regatul ungar stăpânind Severinul, voevodatul muntean stăpânind Amlașul și Făgărașul, voevodatul moldovean stăpânind Secuimea și Ciceul.

Geografii unguri cari nu pomenesc nimic de piedeca fizică a mlaștinilor Tisei, existentă până în secolul trecut, și care uită că Transilvania este ocolită de toate părțile de munți, deci și spre Vest, se împiedecă numai de linia Carpaților. Dar dacă Tisa a fost învinsă, iar M. Apuseni au devenit permeabili, (deși în evul-mediu alcătuiau un obstacol atât de important încât nu au putut fi cuceriți decât după ce s'a îndeplinit încercuirea pe văile Someșului și Mureșului) [2]), nu e acum firesc ca și Carpații să fie biruiți? Ei vin la rând și numai funcțiunea lor de hotar a întârziat deplina cucerire. Aceasta însă *trebuie să se facă*, indiferent de Statele din care fac parte. E o necesitate de civilizație, o poruncă dată de desvoltarea economică a Europei și totul se reduce la o chestiune de timp și la o problemă care privește pe ingineri. Prin rezolvarea ei va folosì nu numai Statul român, ci și Ungaria, Ceho-Slovacia și toată Europa centrală, care se vor împărtăși mai ușor din avuțiile carpatice și din Estul Carpaților, precum vor câștigà linii directe de legătură cu Marea Neagră.

[1]) Cum și în Carpații nordici Rutenii ocupă ambele versante.

[2]) Numele «Transilvania» a fost dat din cauza Munților Apuseni: «țara *de dincolo* de ținutul pădurii». Așadar s'a distins o *Silvanie* și o *Trans-silvanie*. Geografii unguri latiniști din evul-mediu au avut, ca și poporul, un mai just sens geografic decât savanții Ungariei de azi. Ei au recunoscut și piedeca despărțind câmpia ungară de podișul din Est și caracterul distinctiv al regiunii carpatice, atât de diferit de al câmpiei stepice maghiare.

A da acestei probleme o valoare fatală Statului românesc şi a le impune un rol predestinat, înseamnă a nu ţine seamă nici de adevărul ştiinţific şi istoric, nici de spiritul vremii noastre.

Locuitorii dela Apus sau Răsărit de Carpaţi, indiferent de naţionalitate, *iubesc* aceşti munţi şi, dacă ar fi posibilă o alegere, nu credem că s'ar găsi vreunul, conştient, care să le dorească dispariţia şi înlocuirea lor prin o bucată din câmpia ungară sau din marea câmpie ruso-siberiană, chiar dacă li s'ar făgădui un pământ de două ori mai fertil decât vestitul cernoziom rusesc. Aceasta înseamnă că *însuşirile bune ale acestor munţi întrec neajunsurile lor geografice*. Am văzut la ce se reduce valoarea argumentelor ridicate la Budapesta; Carpaţii au fost consideraţi de geografii maghiari numai din punctul de vedere naţional maghiar. Spre a ne îndeplini complet îndatorirea de lămurire, e folositor să expunem pe scurt şi însuşirile *pozitive* ale acestor munţi şi rostul lor în mijlocul pământului românesc.

Aceste însuşiri pozitive sunt atât de evidente încât nu e nevoie să insistăm. Regiunea carpatică are toate caracterele regiunilor muntoase din Europa centrală, deosebindu-se prin ceasta profund de marea câmpie ruso-siberiană care începe la răsărit de Nistru. Trimiţându-şi ramificaţiile pe o zonă largă în jur, Carpaţii au tulburat prin ridicarea şi împingerile lor podişul Moldovei care din această cauză prezintă denivelări apreciabile şi capătă înfăţişarea unei ţări de coline asemănătoare colinelor Transilvaniei [1]). Având un climat cu mult mai puţine excese continentale de temperatură şi cu vânturi mai domolite decât ale stepelor din Est, Carpaţii au fost un ţinut prielnic şi un adăpost pentru viaţa vegetală şi animală. Adunând pe culmile sale ploile, Carpaţii sunt scutiţi de secetele obişnuite din Est şi alcătuesc *o casă de ape* puternică, de unde se alimentează mii de pârae care se adună în câteva artere principale colectate de cele trei fluvii periferice ale pământului românesc: Tisa, Dunărea şi Nistrul. Prutul şi Nistrul sunt ape carpatice, izvorând din Carpaţi şi purtând materiale carpatice. Ele închid spre Est zona de influenţă carpatică, pe care spre Vest o închide cursul Tisei.

Cum pornesc apele din Carpaţi aşà au pornit pădurile, care s'au propagat pe culmile dealurilor şi pe văile râurilor, în Vest până în câmpia panonică, iar în Est până în malul Nistrului, de unde începe stepa pontică. Numai dealungul Dunării s'a putut insinuà în cuprinsul pământului românesc o fâşie de stepă care se subţiază şi se pierde în şesul Olteniei. Fagul, caracteristic Europei peninsulare, înaintează numai până în Basarabia şi Dobrogea. La Răsărit de Nistru nu se mai găseşte fag decât departe spre Sud, în Caucaz.

E de ajuns să semnalăm aceste câteva caractere, din care am exclus cu totul pe om, spre a vedeà ce rol *proeminent* are acest lanţ de munţi şi câtă *unitate* aduce pentru toate regiunile din jur. Nu se poate vorbì de Carpaţi ca de un element izolat şi stingheritor, când ei sunt însăş axa sau, cum li s'a zis atât de nimerit, *coloana vertebrală* a întregului pământ românesc.

Din această scurtă caracterizare geografică rezultă că numirea de « Carpaţi » în ţinutul nostru poate aveà două înţelesuri: Înţelesul restrâns priveşte lanţul muntos continuu care ocoleşte spre Est şi Sud podişul Transilvaniei (deci lanţul format de Carpaţii Orientali şi Carpaţii Meridionali sau aşà numiţii « Alpii Transilvaniei »). Înţelesul larg se referă la tot complexul muntos şi deluros dintre Câmpia Panonică şi Câmpia Pontică (sau a Rusiei Meridionale) şi care e determinat în întregime de prezenţa şi evoluţia geologică şi geografică a Carpaţilor româneşti. In acest complex intră deci şi masivele Bihor (M. Apuseni), Poiana-Ruscă şi Banatic, precum şi regiunea cuprinsă între ele: podişul (sau depresiunea) Transilvaniei [2]).

Spre a deosebi înţelesul restrâns de înţelesul larg, e de preferit a da celui de al doilea numirea de « *regiune carpatică românească* ». Epitetul « românească » nu trebuie luat ca un semn de varietate

[1]) E caracteristic că şi în Moldova şi Basarabia (care nu e decât Moldova dela răsărit de Prut) nu relieful a atras atenţia poporului, ci *pădurea* care îmbracă ţinutul mai accidentat. Numirei de Transilvania din Vest, corespunde numirea de *Codru* din Est, numire care se dă întregei regiuni de coline, chiar dacă nu mai e acoperită de pădure. Atât într'o parte cât şi în alta *pădurea* şi *codrul* (presupunând umezeală mai mare şi cursuri de apă mai numeroase) sunt o imitaţie în mic a muntelui. Poporul românesc, prin excelenţă *popor de munte şi de coline* s'a răspândit dela munte mai ales în curpinsul acestor regiuni împădurite. In ţinutul de Codru se află populaţia românească cea mai veche, cea mai deasă şi cea mai curată din tot podişul moldovenesc.

[2]) E oarecare contradicţie formală între aceste denumiri: *podiş* şi *depresiune*, care arată relativitatea ca-

națională. El *se impune* acestei regiuni, fiindcă răspunde unei realități necontestate: ținutul este ocupat aproape în întregime de masa etnică românească. In felul acesta putem distinge ținutul de o altă formațiune similară: regiunea carpatică slovaco-ruteană, din Carpații Nordici.

Înțelesul larg dat Carpaților corespunde ultimelor rezultate la care a ajuns studiul genezei încrețirilor alpino-carpatice în Europa. Nu e vorba, cum s'a crezut, de două regiuni străine și cu trecut deosebit, numai întâmplător învecinate, ci de o singură regiune și de același proces de formare a unui sistem de munți [1]). La aceasta se adaugă alte caractere de natură similară: Rocele alcătuitoare sunt aceleași și în munții din Vest și în Carpații propriu-ziși, mișcările suferite au fost de aceeaș natură, iar înfățișarea geografică — plaiuri și culmi domoale cu văi înguste și râuri repezi — este și ea aceeaș. Atât în Munții Apuseni, cât și în Poiana-Ruscă și Munții Banatici, s'au putut urmări aceeaș serie de trei platforme principale găsite în Carpați [2]). Această înrudire se continuă prin viața vegetală și animală până la viața omenească, prezentând și ea caractere identice sau foarte apropiate de așezare și densitate, de rassă și de cultură populară. Singură evoluția istorică și politică a fost deosebită, deși nici în această privință nu se poate tăgădui dependința dintre diferitele părți ale regiunii carpatice.

Simțind slăbiciunea argumentului pur geografic, care poate fi răsturnat și făcut favorabil tezei românești, geografii maghiari încep a accentuà *obiecții de natură economică*: Transilvania ar aveà legăturile cele mai lesnicioase cu șesul Ungariei, prin trecătorile largi ale Mureșului și Someșului. Dacă e vorba de legăturile numai cu Ungaria, de sigur, acestea sunt mai lesnicioase pe valea Mureșului. Fie că Transilvania făceà parte din vechiul Stat ungar, fie că face parte din Statul actual românesc, *aceste legături rămân aceleași*, impuse de natură și de interesele economice ale celor două ținuturi. Hotarul, dacă e bunăvoință de ambele părți, nu împiedecă circulația bogățiilor. Dar când e vorba de legăturile Transilvaniei *cu restul lumii*, atunci lucrurile se schimbă. Nu prin Ungaria poate aveà Transilvania comunicație mai prielnică cu restul lumii. Ungaria nu puteà duce bogățiile transilvane decât la Fiume, după o foarte lungă cale de uscat — deci cu mare cheltuială —, sau, dacă împrumutà calea de apă, le puteà duce la Dunăre. Acesta să fie interesul negustorului ardelean? Interesul lui e să ducă avuțiile cât mai repede și mai ieftin *la Mare*, și această Mare se atinge repede pe la Răsărit. Din Sighișoara, oraș industrial așezat în centrul Transilvaniei, distanța

racterizărilor geografice. Ea însă este inevitabilă, căci ambele numiri sunt justificate. Ridicarea treptată a munților a așezat pieziș stratele la periferia basinului transilvan, dându-i o formă de căldare rotundă, fie că fundul însuș al acestei căldări a rămas nemișcat, fie că a suferit și el o ridicare sau o prăbușire. In orice caz, față de munții vecini, fundul basinului apare ca o regiune coborîtă (ca o *depresiune)*, pe când față de câmpiile din jur el se arată ca un fost *podiș*, înălțat cu 600—700 m. deasupra nivelului mării *actuale* (care nu e identic cu nivelele, panonic și pontic, al mărilor din trecut). Acest «podiș» este o formă a trecutului. Astăzi nu mai există. Deși ocrotit de toate părțile de munți, el a fost mâncat de râurile externe care spărgând bariera de munți, l-au transformat într'o țară de dealuri mijlocii și mici, despărțite prin văi largi cu versante line. La această activitate s'a adăugat apariția prăbușirilor locale periferice care i-au dat o centură de șesuri de dimensiuni variabile. Totul încadrat între munți mijlocii, străpunși în întregime de cursurile de apă principale. In felul acesta s'au atenuat caracterele neprielnice ale podișurilor tipice încercuite de lanțuri de munți și *ținutul a căpătat alcătuirea cea mai potrivită cu putință pentru viețuirea omenească.*

[1]) Impreună cu Alpii, Carpații s'au ridicat prin o serie de forțări repetate, având ca puncte de sprijin în Apus capătul lanțului alpin din golful Genovei, iar în Răsărit regiunea Porților de Fier. Intre aceste capete, valurile terestre s'au propagat și s'au amplificat dela Sud spre Nord, în tot decursul erei secundare și terțiare până în cuaternar, când au atins maximum de extensiune. Primele valuri au fost distruse prin mișcări ulterioare. Din ele nu au rămas decât crâmpeie, risipite în actuala câmpie panonică, și căpătâiele care formează M. Banatici. Valuri mai târzii au dat Poiana-Ruscă și M. Apuseni, a căror continuare s'a scufundat deasemenea sub șesul panonic. Numai ultimele serii de valuri s'au păstrat întregi sau aproape întregi și ele alcătuesc lanțul propriu zis carpatic. Pe toată întinderea lor, Carpații au caracteristica de a fi alcătuiți din două șiraguri despărțite prin o zonă largă de depresiuni. In Carpații românești această zonă de depresiuni a fost mai largă decât ori unde și ea a dat *basinul transilvan, care nu este deci decât o depresiune intracarpatică*, așezată între cele două șiraguri carpatice de Vest (M. Apuseni) și de Est (Carpații Meridionali și Orientali). V. în deosebi *E. Argand*, Plissements précurseurs et plissements tardifs des chaînes des montagnes, Neuchâtel, 1920; *H. Stille*, Grundfragen der vergleichenden Tektonik, Berlin, 1924 (p. 231 urm.).

[2]) *Em. de Martonne*. Excursions géographiques de l'Institut de Géographie de l'Université de Cluj en 1921. Résultats scientifiques (Lucrările Institutului de Geografie al Univ. Cluj, 1924).

în linie dreaptă până la Fiume este de 800 km., iar până la Constanța nici de 400 km. Chiar dacă se ia drumul de apă, prin Mureș-Tisa-Dunăre (cu Porțile de Fier, scumpe!) se ajunge la Mare, *tot în răsărit, după un ocol imens* care înseamnă bani pierduți și scumpire a mărfii. Mult mai prielnic e ca aceste avuții să treacă munții și să atingă Dunărea cât mai repede. In această privință poziția Dunării e semnificativă: ea se află pretutindeni *la egală depărtare de munți* și poate fi atinsă pe la Turnu-Roșu fără a urcà deloc muntele, iar pe la Buzău urcând numai două sute metri din șesul Bârsei, mare ținut industrial ardelenesc. Deci *și din punct de vedere economic Transilvania are frontul spre Răsărit, adică spre Marea Neagră, și nici de cum spre vechea Ungarie.*

In complexul Statului carpatic românesc, am văzut că Transilvania alcătuește un fel de nucleu central. Această provincie *nu poate trăi nici singură nici izolată* — căci se sugerează de multe ori și ideea « independenței » Transilvaniei, ca și cum ar fi vorba de stările din Evul-mediu. Incercuirea sa prin munți, poziția sa continentală, ar pune-o repede în inferioritate față de țările vecine. Cele mai apropiate și mai firești legături le are Transilvania cu cele opt provincii românești care îi dau ocol de toate părțile. Un hotar politic spre una din aceste provincii a putut fi, în trecut, impus cu sila; astăzi ar fi o absurditate și nu poate fi cugetat sau dorit de nici un voitor de bine al Transilvaniei.

Din toate aceste câteva date, aruncate mai mult în treacăt și care ar aveà nevoie de o desvoltare neîngăduită de limitele acestui articol, rezultă unitatea incontestabilă a pământului românesc și locul imposibil de separat pe care îl are Transilvania în acest complex. A separà Transilvania de restul pământului românesc, a pune Carpații ca hotar între jumătatea de Est și jumătatea de Vest, înseamnă a nu ține seamă tocmai de Geografia invocată în sprijinul unei astfel de concluzii, înseamnă a despicà o ființă vertebrală în două, fiindcă e bisimetrică și are șira spinării proeminentă.

Transilvania nu e o anexă a câmpiilor vecine. O astfel de concepție răstoarnă realitatea. Dimpotrivă, anexe sunt mai curând zonele de șesuri periferice: șesul înclinat spre Vest până la Tisa, șesul înclinat spre Sud până la Dunăre și podișul moldovean tulburat de împingerile Carpaților. In deosebi șesul până la Tisa și șesul Dunării sunt, din punct de vedere fizic, adevărate creațiuni carpatice, căci sunt alcătuite din materiale carpatice așternute de râuri la poalele munților în vechile mări și lacuri care acopereau aceste ținuturi. Transilvania e un ținut central care *comandă* regiunile vecine, nu numai prin poziția sa înaltă și forma de cetate între munți, dar și prin climatul său, prin apele sale și prin toate influențele legate de o astfel de alcătuire geografică.

Cine privește o hartă a Europei, vede cât de evident apare caracterul de cetate între munți a Ardealului. Nici o altă regiune din Europa nu i se poate comparà. Cadrilaterul boem, singurul asemănător, e mult mai puțin bine definit și mult mai slab apărat [1]).

Fiind o cetate între munți, care puteà adăpostì milioane de oameni, Transilvania a avut însușirile cetăților: a servit de *centru de rezistență*, de *refugiu*, a avut *rol conservativ* și o *viață proprie*, care s'a manifestat în latura politică prin mai multe secole de independență.

Aceste însușiri s'au dovedit dealungul istoriei nu numai pentru poporul român ci și pentru celelalte naționalități ale Ardealului. Germanii s'au păstrat cu obiceiurile și civilizația lor din secolul XII. Ungurii după dezastre ca cel dela Mohaci, au găsit acì refugiul cel mai sigur în așteptarea unor vremuri mai bune. Românii, deși ținuți în inferioritate civilă și politică, au rezistat ca popor aparte și nu au putut fi niciodată cuceriți sufletește. Acelaș rol de ocrotire l-a avut Transilvania și pentru locuitorii regiunilor vecine, în vremuri de primejdie. Istoria e prea plină de exemple ca să fie nevoie să mai insistăm asupra lor.

Cu însușirile sale geografice și cu caracterul său unitar, România este un *Stat prin excelență carpatic.* Argumentarea asupra discordanței Statului român actual e datorită numai unei înșelări de perspectivă. Ținutul românesc însă nu trebuie privit din șesul Tisei și din punct de vedere al unei formațiuni de stepă. Noi *suntem un popor carpatic, iar țara noastră e o « Muntenie ».* Sunt țări de șes și țări de munte, fiecare cu caractere proprii [2]). Ținutul nostru are cadrul tipic al unei « Muntenii »,

[1]) Dar și el, ca și Transilvania, a păstrat rolul de ocrotitor al poporului boem, aproape încercuit de massa germană care a izbutit să ocupe și munții înconjurători.

[2]) Lucrul începe să fie descoperit și studiat de Geopolitică. V. *R. Hennig*, Geopolitik, Berlin, 1928, p. 58—59.

ajunsă azi la un *optimum* al condițiilor de viață. Fără această notă nu se pricepe nimic nici din persistența noastră, nici din așezarea și unitatea noastră, nici din trecutul atât de neprielnic din care totuș am ieșit victorioși. Numai considerându-ne legați de Carpați și de anexele lor, numai atunci se lămuresc simplu și logic « enigmele » românești, dela nepomenirea noastră în evul-mediu, până la extensiunea etnică surprinzătoare, și până la episoadele de desvoltare a Statelor din Estul Carpaților, sprijinite pe munte și tinzând să prindă a doua bază de sprijin la Dunăre și la Mare.

Caracterul de ținut unitar, având Transilvania ca nucleu central, apare și mai evident dacă privim regiunea carpatică românească *în raport cu poziția sa în Europa.* Această regiune a alcătuit în toate timpurile singurul « bastion » de apărare a Europei peninsulare și civilizate împotriva valurilor de nomazi din imensele câmpii ruso-sibiriene. Transilvania singură nu a putut îndeplini niciodată un rol atât de important. Și în această privință, Transilvania își capătă deplina semnificație ca *parte dintr'un întreg sistem de apărare.* Și acest sistem, pe lângă « cetatea » Transilvaniei, ocolită de munți mai puțin accesibili tocmai spre Est, mai cuprinde « Cetatea Dobrogei », ocolită de apele Dunării și Mării, cu înălțimile cele mai mari și zona de bălți cea mai desvoltată spre Nord adică spre dușman, — mai cuprinde și Basarabia care a servit ca un fel de scut al întregii formațiuni carpatice, — mai cuprinde și cursul Dunării între Porțile de Fier și Deltă, ultima linie de rezistență înainte de pătrundere în regiunile mediterane.

Această conformație de luptă lămurește o mulțime de constatări și evenimente istorice din cele mai importante: firea vitează și dârză a Dacilor, însemnătatea Statului lor, care pe lângă complexul carpatic stăpânea — ca o dependință — câmpia panonică; forma Statului lor carpatic, identică formei Statului românesc actual; valoarea cuceririi romane care a păstrat provinciei dace aceleași hotare și care a accentuat caracterul defensiv al ținutului... Dar ca dovadă că o alcătuire naturală, oricât de perfectă, nu poate rezistà cu timpul stăruinței și unei forțe covârșitoare omenești, găsim vechea Dacie înecată cu încetul de puhoiul năvălirilor, din care nu a putut ieși decât istovită și îmbucătățită. Chiar redusă la crâmpeie, Dacia și-a continuat dealungul veacurilor rostul de bastion al Europei. Istoria Principatelor Române nu e decât desfășurarea peripețiilor unei lupte necontenite împotriva Răsăritului și popoarelor lui, care veneau și din Est și din Sud. *La această luptă a luat parte în măsură aproape egală și Transilvania*, deși despărțită politicește. Faptul că Ungurii au reușit, după o rezistență de două secole, să cucerească această jumătate din regiune carpatică, i-a forțat și pe ei să împartă soarta întregii regiuni românești. Cucerirea Transilvaniei — provincie cu totul excentrică față de restul Statului ungar — a dictat sensul istoric al acestui Stat: « apărător al creștinătății » și al civilizației europene. Insă când Ungaria se laudă cu această misiune, uită să-și aducă aminte că nu singură a avut acest rol, îndeplinit într'o mai mare măsură și cu mai mari jertfe de principatele dela exteriorul Carpaților, care au servit ca pavăză sau ca tampon Transilvaniei și întregii formațiuni politice maghiare.

Primejdia Răsăritului nu a trecut nici în vremurile noastre. Ba poate astăzi ia un aspect mai neliniștitor și ascunde mai multe surprinderi. Regiunea carpatică română, care chiar îmbucătățită și-a continuat menirea impusă de așezarea sa, are nevoie de consolidare deplină spre a puteà luptà mai departe. Un Stat carpatic românesc, așà cum a fost realizat în zilele noastre, — expresie deplină a conformării geografice și a unei desăvârșite unități etnice, — este *o necesitate europeană* și o garanție pentru desvoltarea în liniște a civilizației europene.

COLINELE TRANSILVANIEI

DE

EM. DE MARTONNE

Relieful și evoluția văilor. Făcând înconjurul basinului transilvănean se bagă de seamă în multe puncte scufundarea mai mult sau mai puțin bruscă a cutelor carpatice sub sedimentele lui terțiare. E limpede că ne aflăm în fața celei mai întinse din ariile de înnecare ce au fărâmițat clădirea Carpaților încă dela începutul neogenului, poate chiar dela începutul terțiarului. Eocenul se găsește în adevăr acoperind șisturile cristaline, nu numai lângă Cluj, dar și lângă Sibiu, la poalele chiar ale munților Făgărașului, și e vorba de depozite marine sau salmastre. Gresii mai mult sau mai puțin argiloase în masse groase din vârsta oligocenă sunt cunoscute la nord și nord-est; aproape pretutindeni se vede aceeaș serie neogenă alcătuită mai cu seamă din straturi detritice, mărturii de lacuri sau de lagune mărginite de câmpii mari aluviale. Gresiile și argilele se urmează cu bancuri de gips și cu lentile de sare. Unele pături albe sunt alcătuite din cenușa vulcanilor. Ușor i-a fost eroziunii să sape, în acest ansamblu de terenuri puțin consistent, văi largi și adânci, atunci când cele din urmă mișcări orogenetice au alungat pentru totdeauna apele din adâncătura transilvăneană, iar scufundarea câmpiilor dunărene a redeșteptat puterea râurilor. Oricare ar fi deosebirile de înălțime, depășind adesea mai multe sute de metri, n'ai nicăeri impresia muntelui. Coastele nu pot să ție la pante de peste douăzeci de grade, fără să fie atacate de lăsări și alunecări care dau o topografie ciudată de mici movile și mușuroaie, cu bălți și mlaștini mărginite de trestii.

Ca și în basinul parizian, variațiile de facies sunt dese, dar anume orizonturi au acelaș caracter pe mari întinderi. Nisipurile sarmatice cu boabele lor de gresie, încununând pantele repezi ale coastelor argiloase, se regăsesc trecând din valea Someșului în a Mureșului și chiar în a Oltului. Ca și în basinul parizian straturile n'au rămas nici pe departe orizontale; le-am văzut săltate și frânte pe marginea Bihorului. Explorările făcute pentru căutarea gazelor naturale au arătat că tot basinul e supus unor ondulări în formă de domuri și de adâncături alungite; sarea străbate adesea în anticlinale crăpate deosebit de ascuțite și alunecările de teren sunt atunci cele mai caracteristice. E vrednic de luat aminte că orientarea mijlocie a acestor accidente, conformă cu acelea ale cutelor carpatice, nu stă în nici un raport cu aceea a cursurilor de ape principale. Scurgerea lor pare stăpânită de atracția porților de ieșire către câmpia ungurească.

Relieful eroziunii colinelor transilvănene are o lungă istorie. Când privești de pe unul din vârfurile de deasupra Clujului valea largă a Someșului, înfundată cu 400 m. în depozitele terțiare, și urmărești linia orizontului formată de înălțimile martore ale vechei suprafețe, înțelegi mai bine spărturile afluenților Dunării sau Tisei deacurmezișul lanțurilor carpatice. Înălțimile de 600 până la 700 m. ajunse de coline, nu sunt departe de aceea a urmelor de vechi pasuri sau văi foarte bătrâne, care se găsesc deasupra strâmtorilor Jiului sau Oltului. Toată cărătura văilor în straturile mobile ale basinului transilvănean este vădit mai târzie decât aceste spărturi care au trebuit să se producă într'un moment când tributarii Dunării de jos n'aveau mai multă greutate să străbată massivul Alpilor Transilvaniei decât au acuma Someșul și Mureșul să ocolească Bihorul.

Lucrurile s'au schimbat mult deatunci, și dacă lupta continuă între capetele de izvoare, ea pare să se încheie acum în folosul Tisei. Streiul câștigă în paguba Jiului în pragul Crivadiei, între

basinele Hațegului și Petroșanilor, așà cum Visa câștigă în paguba Cibinului la Ocna Sibiului lângă Sibiu. Nivelul de bază al Mării Negre nu mai are avantajul pe care arată să-l fi avut la începutul cuaternarului. Câmpia ungurească e pe cale de scufundare și ombilicul cel mai adânc pare să fie spre acel golf de câmpie dela Muncaci, unde se surpă aproape în întregime clădirea carpatică. Astfel s'ar lămuri cum eroziunea capetelor de izvor ale Someșului amenință Crișul repede și Mureșul însuș.

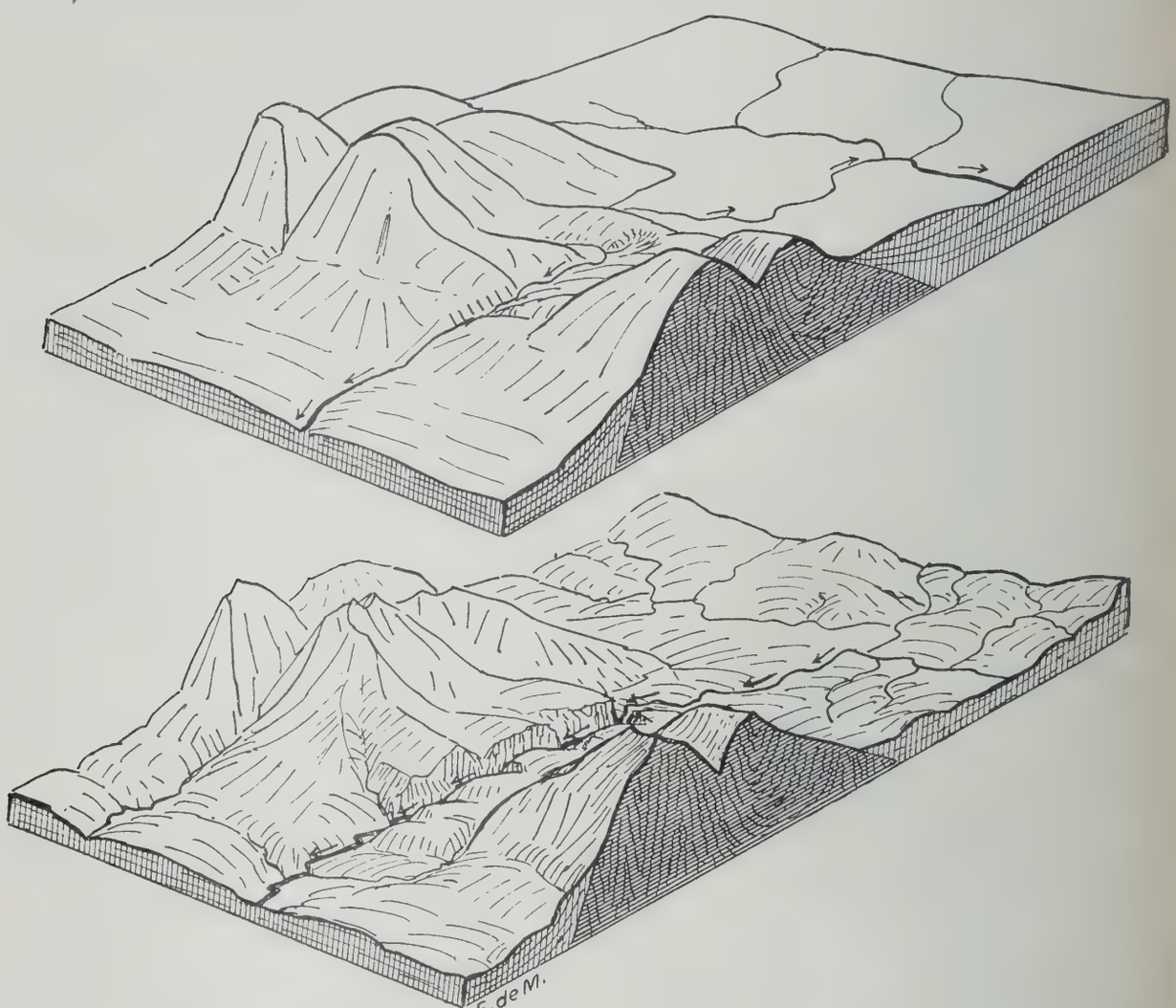

Fig. 6. Străpungerea văilor ardelene

Climat, vegetație și populare. Relieful colinelor transilvănene, oricât de modest apare în raport cu lanțurile carpatice, e cu toate acestea în plină muncă de elaborare. Văile au încă o pantă destul de repede. Mureșul, Someșul, Oltul sunt râuri de munte cu puternice creșteri de primăvară, destoinice de umflări de prăpăd când ploi ciclonale, cu urcare de temperatură, aduc iarna topirea zăpezei.

Climatul e aspru cu o nuanță munteană și continentală în acelaș timp. La Cluj ca și la Sibiu, zăpada se vede acoperind până în Martie nu numai Bihorul și culmile Făgărașului, dar și vârfurile colinelor terțiare. Media temperaturii din Ianuarie este în aceste două orașe sub -5^0, ca și la Bistrița pe Someșul de sus; ea e încă de -4^04 la Alba-Iulia, a cărei înălțime nu e decât 248 m. Din Decemvrie în Martie ea este aproape pretutindeni inferioară lui 0. Primăvara vine pe neașteptate și din luna lui Aprilie media depășește 10^0. Ploile grăbesc încolțirea vegetației, a cărei întârziere față de câmpiile dunărene, abià dacă se simte în marile văi. De mirare sunt marile temperaturi ale verii, însoțite deseori de o secetă care poate să compromită recoltele. Clujul la

360 m. și Sibiul la 415 m. au timp de două luni medii care trec de $+19^0$, ajungând $+19^07$ la Sibiu în Iunie. Valea Mureșului e și mai caldă și Alba-Iulia înregistrează $+20^01$.

Cingătoarea de munți are urmările ei obișnuite; brizele oceanice pătrund anevoie în basin; aerul se face lesne stătător în văi, îmbrobodite în negură iarna și supraîncălzite vara. Vânturile care coboară din munți, sorb umezeala mai mult decât o precipită. Aproape pretutindeni totalurile de ploaie anuală sunt sub 80 cm.; ele nu ajung nici 60 cm. între Târnava și Someșul-Mic.

Această uscăciune relativă explică ușurința cu care s'a întins despădurirea. Spinările desgolite ale colinelor transilvănene nu sunt deloc mai monotone decât orizonturile imense de stepă ale câmpiei dunărene. Pădurea nu încununează decât vârfurile de nisip sarmatice de peste 600 m., păduri de fag amestecate cu carpen și stejar, adesea cu brâu de stufișuri spinoase și mirositoare pe poale. Negreșit că ea a trebuit să se întindă în vechime cu mult mai jos, dar e puțin probabil ca fundul marilor văi să fi fost vreodată împădurit. Terasele de pietrișuri ale Mureșului sau chiar ale Oltului sunt acoperite de lœss, ca și coastele colinelor, uneori până la mai mult de 100 m. deasupra thalwegului. Descoperirile preistorice arată o populare destul de înaintată a acestor coridoare cu pământul roditor, mărginite de păduri bogate în vânat și străbătute de râuri cu pești.

Se știe că Dacii ocupau puternic Transilvania în timpul campaniilor lui Traian. Romanizarea a lucrat destul de repede, de vreme ce urme numeroase ale unei vieți orășenești bine organizate sunt date la iveală în toate marile văi. Decadența ei după retragerea legiunilor și a autorității administrative, lămurește tăcerea cronicarilor vechiului ev-mediu despre aceste țări socotite ca lăsate pradă barbarilor. Din aceste vremuri vânzolite, când hordele străbăteau în voie drumurile marilor văi, trebuie să dateze faptul acesta atât de caracteristic al Transilvaniei: concentrarea așezării românești pe înălțimi. Colonii unguri și germani au găsit câmpul liber în văile pe care au început să le colonizeze din secolul al XII-lea, aproape în același timp când Românii începeau la rându-le să coboare din nou către ele.

Călătorul care ține drumurile văilor, are mai pretutindeni impresia unei populări foarte amestecate și în care Românii sunt adesea în minoritate; el e izbit de marile sate clădite regulat, cu case aliniate și întorcându-și frontonul dela drumul mare, de întinderea ogoarelor pe terase și de frumoasa înfățișare a culturilor, cuprinzând adesea livezi frumoase și chiar vii. Orașele care sunt numeroase arată ca niște așezări apusene cu bisericile lor catolice și clădirile publice de dimensiuni respectabile. Trebuie să intri în ascunzișurile colinelor ca să găsești satul românesc tipic, ocupând în general capul lărgit al unei vâlcele cu 100 sau 200 m. deasupra marei văi vecine, cu căsuțele lui sub acoperiș de stuf sau șindrilă, împrăștiate la noroc într'un fel de livadă uriașă; pădurea e adesea la doi pași, pășunele se întind pe spinările rotunjite, unde se văd înșirându-se nenumărate turme.

Astfel e contrastul acesta fundamental pe care-l găsești pretutindeni. Dar mai sunt și altele, după regiuni, mai mult sau mai puțin apropiate de munții mărginași, mai mult sau mai puțin mâncate de eroziune.

Aspecte regionale. Inaltele coline dela Cluj sunt aproape niște munți mici. Vârfurile lor atrag privirea trecând peste acoperișurile caselor, în vechiul oraș universitar. Eroziunea a tăiat adânc straturile terțiare, ridicate pe marginea Bihorului, desenând coaste și platforme sculpturale. Rareori contrastul e mai tăios între așezarea curat românească și viața pastorală a înălțimilor, de o parte, și între așezarea amestecată cu elemente ungurești sau săsești și viața agricolă a văilor, de alta.

Pădurea care încununa toate crestele se fărâmițează puțin câte puțin către Răsărit, în timp ce înălțimile scad. Acoperământul de nisip sarmatic a dispărut aproape cu desăvârșire în regiunea pe care Românii o numesc Câmpia, iar Ungurii Mezöseg. Amândouă cuvintele înseamnă același lucru, dar înțelesul e același ca în Apusul Franței și înseamnă un pământ despădurit, fără să ție seamă de topografie care e încă destul de accidentată. Climatul nu ajunge să explice aspectul de adevărată stepă. Argilele salifere ies la fața locului aproape pretutindeni pe coastă și uneori până pe vârfuri. Izvoare sărate, ape sălcii în fundul văilor, o floră halofilă specială, fie pe malul mlăștinilor, fie pe coastele colinelor uscate, totul arată că pădurea nu puteà să prospere aici. Pășunatul a dus la capăt opera unei despăduriri ușoare. Terenurile salifere ies la iveală și la Răsărit în marginea lanțului vulcanic al Harghitei. Dar nu e o câmpie. Înălțimile sunt prea puternice, topografia prea complicată. Se descopăr aici dislocări violente ale straturilor; sarea apare în massive lângă

Sovata, unde lacuri sărate ocupă un fel de mari doline. Tufurile vulcanice acoperind neogenul, formează podișuri mari uscate, crestate de văi zâmbitoare, pe marginea cărora se așează satele. Pădurea stărue pe înălțimile care ajung până la 1000 m. Massa Secuilor își găsește aici limita; nu s'ar puteà face nici o deosebire între satele românești sau maghiare.

In centrul chiar al basinului transilvănean nu găsim vreo depresiune, ci un dedal de coline în care singura trăsătură limpede e seria de văi aproape paralele ale Mureșului de mijloc, ale celor două Târnave și a Oltului. Nisipurile încununând înălțimile, care ajung dela 600 până la 700 m., sunt peste tot locul împădurite și argilele dau pe coaste alunecări care se desvoltă în adevărate circuri; gresiile oligocene sunt adesea tăiate în chip de strâmtori. Calea ferată care urcă valea Târnavei mari, aduce înaintea călătorului peisagii vesele, puțin obișnuite în Transilvania interioară. El ține urma unei colonizări germane, însemnată printr'un șir de sate mari sau de burguri cu biserici întărite cu clopotnițe ascuțite, cu cetăți, cu mânăstiri. Sighișoara cocoțată pe pintenul unui cot de râu, întâmpină mândră cu edificiile ei peste mulțimea caselor înalte și peste povârnișurile acoperite cu vii.

Dar regiunile cele mai populate și cele mai bogate ale Transilvaniei sunt adâncile și largile coridoare golite, spre Apus și spre Răsărit, chiar la marginea munților, de Mureșul care curge în lungul Bihorului și de Oltul care curge în lungul munților Făgărașului. Câmpia Oltului e mai înaltă (400 m. în mijlociu); ea seamănă mai mult cu un basin de munte cu povârnișul de aluviuni torențiale foarte înclinat, care împinge râul către nord silindu-l să reteze din coline. Populația e mai curat românească, afară de aceea din orașe ca Făgărașul și Sibiul.

Câmpia Mureșului are mai mult înfățișarea de coridor, cu câteva gâtuiri acolo unde eroziunea s'a izbit de o temelie mai rezistentă, ca între Aiud și Vințul de sus. Terasa de jos, foarte desfășurată, coboară cu râul dela 230 la 200 m. Climatul e uscat și cald vara. Se fac bogate recolte de porumb și de grâu. Sate mari se înșiră dealungul drumului. La fiecare 15 sau 20 km. se ivește un burg însemnat. Desimea populației trece de 120 locuitori pe km^2. Dealungul Mureșului se așează în rând cele mai multe orașe ale Transilvaniei, dela Târgul-Mureșului până la Deva, trecând prin Aiud, Alba-Iulia și Orăștie.

MUNȚII APUSENI

DE

FICHEUX ROBERT

Aruncați-vă ochii pe o hartă a României Mari: la vestul lanțului carpatic, între lacul deopotrivă de neted al câmpiei ungurești și al mării văluroase a colinelor Transilvaniei se înalță pe neașteptate o insulă muntoasă, pământ mic (abiă 17.000 km.[2]), puțin cunoscut până acum în ciuda frumuseților lui naturale, a bogățiilor, a interesului istoric, dar pe care studii de curând făcute l-au pus în lumină [1]).

Nume și margini. In cele mai multe atlasuri el e numit Munții Bihorului (sau Bihariei); dar Românii s'au oprit de mult la numele de Munții Apuseni, termen popular, care ar fi potrivit să fie primit pentru totdeauna.

N'ar fi apoi fără folos nici să se hotărască ce trebuie să se înțeleagă exact prin Munții Apuseni: cu acest termen mulți autori, etnografi și filologi îndeosebi, au desemnat teritoriul așezat între valea Mureșului la Sud, Someșul cald la Nord și izvoarele Crișului Negru la Vest; acest înțeles e prea îngust. Geograficește vorbind Munții Apuseni cuprind toată regiunea muntoasă și supusă înrâuririi muntelui, așezată între cele două ramuri ale arcului carpatic, un fel de bastion înaintat supraveghind ambele mari depresiuni sau drumuri ale Mureșului la Sud și ale Someșului la Nord; ei au prin urmare ca hotare, însemnate printr'o cingătoare de orașe: la sud valea Mureșului dela Arad la Feldioara-Răsboeni prin Lipova, Deva, Alba Iulia, Teiuș; la est Arieșul până la Turda și afluentul lui Turi până la Feleac și Cluj; la nord valea Nadașului și a Crișului repede de sus (Henzu) prin Huedin și Morlaca, creasta munților Mezeș sau Zălaului până la Zălau, după aceea micul masiv al Șimleului Silvaniei și în sfârșit Beretăul (sau Barcăul) până la ieșirea în pusta panonică; la vest contactul acestei câmpii cu întâile terase ale pintenului Oradea la Lipova prin Șiria; cu toate că așezate la oarecare depărtare de masiv, orașele Salonta Mare și Arad pot fi socotite ca orașe de contact între câmpie și munte.

Teritoriul astfel mărginit nu reprezintă nici o regiune istorică la fel cu Banatul sau Moldova, nici administrativă ca Basarabia și Bucovina, nici exclusiv etnică, cum e Țara Secuilor, nici economică așișderea zonei petrolifere a colinelor valahe. Dar e o regiune esențial geografică în care condițiilor fizice stăpânitoare li se adaugă trăsături economice, omenești, istorice diferite și acestea amestecându-se și lucrând unele asupra altora dau masivului Apusenilor o originalitate foarte vie, mai ales când sunt puși alături de regiunile vecine.

Caractere generale ale masivului. Marginea. In întregul lor Munții Apuseni se înfățișează cu aspectul unui masiv muntos aproape rotund, de 140 până la 160 km. diametru, destul de înalt, odată ce culminează în trei puncte la 1849 m. (Bihor Cucurbeta), 1838 m. (Vlădeasa) și 1827 m.

[1]) Nu există nici un studiu de ansamblu asupra Munților Apuseni. D-l *David* le-a consacrat o scurtă descriere (Munții Apuseni, Cunoștințe folositoare, Seria C, No. 3, București «Cartea Românească», 1923); *L. Sawicki*, un studiu morfologic scurt (Beiträge zur Morphologie Siebenbürgens, «Bul. Acad. Șt.» din Cracovia, Febr.-Mart., 1912, pag. 130—264); d-l *Em. de Martonne*, o măreață dare de seamă de excursie științifică (Masivul Bihorului. Lucrările Inst. de Geogr. al Univers. Cluj, 1924, cu numeroase ilustrații). Autorul acestui articol pregătește o teză de doctorat despre Munții Apuseni și problemele demografice în Munții Apuseni sub direcția d-lui Em. de Martonne. In cursul acestui studiu au să fie citați câțiva autori cari au lucrat în Munții Apuseni, cu lucrările lor esențiale.

(Muntele Mare) și are pe toată întinderea o înălțime depășind 600—700 m., adică peste 200—300 deasupra basinului transilvănean, și 500—600 m. deasupra câmpiei panonice.

Din orice punct s'ar apropia cineva — afară de mici spații la nord în regiunile Huedin-Calata și dinspre povârnișul septentrional al munților Rez — el se arată totdeauna ca un bloc compact, ridicându-se deodată peste ținuturile înconjurătoare; dela Arad se vede, pe timp frumos, cum se profilează către est creasta netezită a muntelui Hegyes-Drocea și abruptul lui drept, ca o faleză întunecată înaltă de peste 350 m. și stăpânind câmpia în care unduiază moale valul grâurilor coapte; din trenul care șerpuește în fundul văei Mureșului nu se zărește decât un povârniș înalt acoperit de o deasă și posomorîtă manta păturatecă, în care frunzișul luminos al mestecenilor îngădue să se ghicească uneori brazda văilor adânc scobite; sau chiar abruptele albe uimitoare ale calcarelor Trăscăului, pe care le întrerup din loc în loc tăieturi strimte, partea de sus a unor chei și mai strimte

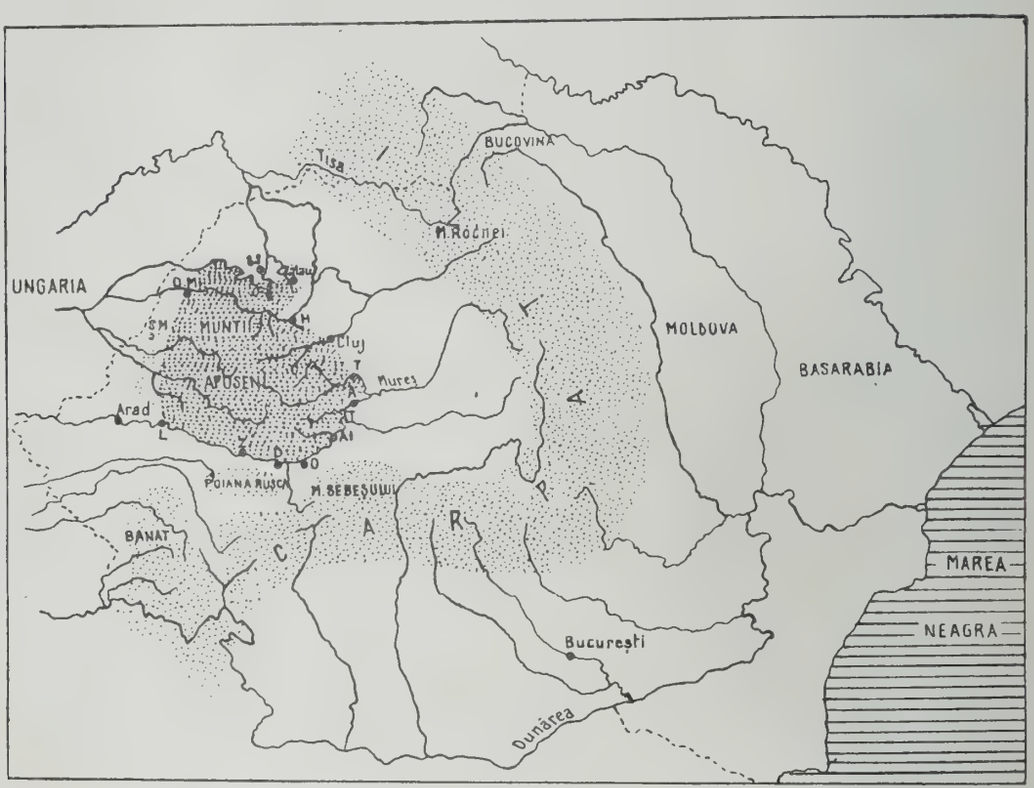

Fig. 7. Munții Apuseni în România Mare

încă, la diferențe de altitudine de 600—1000 m.; la nord, țăranul în timp ce-și mână în lungul colinelor prăfoase transilvănene boii și bivolii, își oprește adesea privirea pe silueta grea și părând foarte apropiată a Muntelui Mare și a Vlădesei, foarte sus în cer și de atâtea ori îmbrobodită în cețuri sau zăpadă (Huedin 500 m., Vlădeasa 1838 m.).

Toți cei cari se apropie de Munții Apuseni au fără voie părerea unui munte greu de străbătut, dar care ispitește prin taina pe care lasă să creadă că o închide pragul lor fortificat.

Natura a fixat de mult conturele masivului: fracturi puternice i-au sfărâmat marginile, au săpat la poalele lor golfuri largi (Agriș, Turda, Huedin-Calata, Oradea Mare, Vad), basine (panonic, transilvănean, al Șimleului Silvaniei), văi adânci (Mureș); și timp de milenii aceste adâncături tectonice au fost ocupate de ape lacustre care au așezat, în jurul masivului, ajuns o insulă, o bogată aureolă de terenuri sedimentare felurite; mai târziu, și astăzi încă, râurile scăpate din vârfurile muntelui au spălat o fâșie groasă din aceste depozite și au scos puțin câte puțin la iveală marginile de falie ale insulei; astfel aceleași cursuri de apă care sus desgolesc și macină fără odihnă muntele, la poale îl curăță de învelișul sedimentar și contribue la păstrarea înfățișării lui muntoase.

E de ajuns ca drumețul cel mai puțin înștiințat să urce întâile coaste ale masivului ca să simtă în ce măsură a intrat într'o lume nouă. Ieșit din niște pământuri uscate, de stepă, calde, adesea cu totul despuiate [1]), iată că-l întâmpină un vânt răcoros; ape limpezi, îmbelșugate, repezi și cântătoare, păduri întinse de fagi și chiar de coniferi, pășuni, mai puține ogoare și mai multe stâne, îl fac să presimtă, în lipsa stațiilor meteorologice și a cifrelor statistice precise, climatul mai aspru al ținutului bătut dela vest de vânturi calde, dar ploioase, dela est de Crivățul mai uscat, dar aprig și rece. Oricât s'ar numì Oradea cu numele făgăduitor de « Nisă a Transilvaniei », interiorul masivului cunoaște înghețurile târzii, dese chiar în nopțile de vară, ploile bogate [2]), care putrezesc fânețele de Iunie și pun în primejdie secerișurile, lungile zăpezi care amână plecarea turmelor transhumante. Dacă e adevărat că influențele mediterane pătrund în România prin sud, în Banat de pildă, ele rămân fără urmare asupra Munților Apuseni, cu climatul curat continental. Cu toate acestea odinioară întinse calote de zăpadă au acoperit culmile muntelui, a căror mărturie o găsim în forme tipice ale nivației, firide de tasare unde se strângeau apele ploilor, și îngrămădire de blocuri de rocă în firide; din epoca glaciară nu mai rămâne decât ghețarul fosil păstrat în minunata peșteră dela Scărișoara, sau aceà ciudată faună vernicolă al cărui studiu face faima Institutului de Speologie al Universității din Cluj [3]).

Altitudinea, caracterul compact, întinderea Munților Apuseni, izolarea în mijlocul unor re-

Fig. 8. Ieșirea din cheia Hesdatului lângă Turda

giuni umile explică individualitatea lor climatică, rostul de ecran și ca urmare de rezervor hidrologic. Inconjurați de pământuri mai uscate și deseori cu adevărat stepice (Pusta ungară, Câmpia cu eflorescențe saline din împrejurimile Turdei), ei sunt castelul de apă care dă viață numeroaselor râuri răsfirându-se din nodul lor central și prin ele muntelui întreg și periferiei acestuia. Aproape toate aceste râuri ies din masiv prin sfredelituri eroice (Fig. 13) amintind străpungerile Oltului sau Jiului deacurmezișul Carpaților; cele mai multe sunt chei epigenice, câteodată cu totul impracticabile: iată la nord Crișul repede și străpungerea Vadului; apoi Beretăul cu a Marcei; Crasna cu a Șimleului Silvaniei și în sfârșit Egrișul, Almașul, Someșul și afluenții lui; iată la vest Crișul Negru cu cheia Borzului; Crișul Alb cu a Tălagiului și a Cociubei, Cigherul; la sud Mureșul străbătând defileul Zamului și Soimoș-Lipova, cu rețeaua lui de afluenți foarte scurți (Valea Glodului, Geoagiului cu cheile Ardeului și ale Teiului, Aidului cu aceea dela Trăscău-Cărpiniș) sau lungi (Ampoiul cu străpungerea dela Tăuți, Valea Boiței și cheia dela Crăciunești, Valea Galdii și cheia dela

[1]) Martore numirile de pusta ungurească și Câmpia de est de Turda: acì sunt sate care-și zic: Sânnicolaul pustiu și Ceanul pustiu.

[2]) Clujul în marginea masivului primește 637 mm. ploaie.

[3]) Cf. *Em. Racovitza*, « Bull. de la Soc. des sciences » din Cluj, III, 31 Ianuarie 1927, și studiile publicate în Biospeologica de Institutul de Speologie din Cluj (1907—26).

Intregalde, Valea Mănăstirii cu a Remetei, în sfârșit Arieșul cu măreţele chei ale afluenților lui, a Petridului pe Hesdat, a Copandului pe Turi, a Surducului pe Jara). Prin labirintul cursului lor adesea straniu, râurile acestea curg repezi și limpezi cu un maximum în timpul creșterilor la sfârșitul primăverii. Ele duc buștenii plutitori sau înălbesc fâșiile lungi de pânză groasă țesute în zilele iernii; ele atrag satele, alcătuind uneori singura uliță, de pe care trecând iau necurățeniile; ele deșiră pe malurile umbrite de sălcii salba mormăitoare a morilor de făină de grâu sau de cucuruz, pive de postav sau șteampuri de aur. Ele sunt aici binefăcătoare. Mai la vest dimpotrivă, satele le ocolesc; ele trebuie zăgăzuite; creșterile lor se fac pustiitoare. Și se poate zice că Munții Apuseni iau sfârșit acolo, unde întâile mori de vânt înlocuesc morile de apă, unde râurile dau în cursul lin, împrăștiat, mâlos al apelor șesului, unde țăranca în zadar mai caută în amurgurile de vară lostrița sperioasă.

Aspect general. Uimit de contrastul care delimitează Munții Apuseni și câmpiile și colinele înconjurătoare, călătorul rămâne la fel când, străbătând muntele, i se pare că descopere privelişti cunoscute, colțuri din Masivul Central sau din Morvan-ul francez, din Ardenii belgieni, din Pădurea Boemiei; nici urmă de munte înalt, ci aspectul monoton al vechilor masive roase pe care cursuri de apă voinice caută să le întinerească

Fig. 9. In cheia Hesdatului, lângă Turda

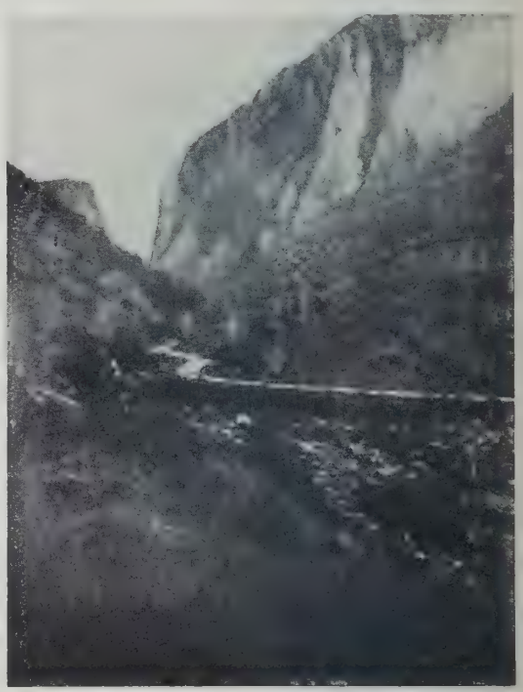

Fig. 10. Ieșirea din basinul Trăscăului la Cărpiniș

prin văile adânci și înguste. Dar mai cu seamă peisajul verde care i se desfășură înaintea ochilor, cu greabănele înalte, pleșuve și netezite parcă să servească de drumuri naturale (plaiuri), cu împletitura încurcată a văilor scobite adânc, colții îndrăzneți calcaroși (Munții Trăscăului 1150—1250 m., « clipele » Vulcanului 1266 m., ale Pietrei Bulzei 963 m.), pământul stâncos pe care-l calcă, satele de lemn și de vălătuci pe care le străbate, țărancele pe care le întâlnește ținându-se alene după căruța scârțâitoare, porturile albe închenărate cu negru pe care le admiră în treacăt pentru simplicitatea lor discretă, limba latină, buciumul de câmp pe care îl ascultă, toate îi aduc aminte năvalnic de Carpați.

Pe o hartă la scară mică, Munții Apuseni par excentrici și străini arcului carpatic; și nu sunt cu toate acestea decât una din verigele, și nu din cele mai mărunte, ale acestui mândru lanț. Au fost despărțiți de el foarte de mult prin scufundarea basinului transilvănean, deopotrivă cum

surparea coridorului Timiș-Cerna a izolat Munții Banatului, și fractura Bistrei masivul Poianei Rusce. Se pare că chiar pe teren există continuitatea între Munții Apuseni și marele lanț; din înălțimea Dealului Ursului, la est de Deva, se vede foarte limpede dincolo de larga și verdea vale a Mureșului și curătura agricolă a Țării Hațegului, crestele munților Sebeșului și chiar vârfurile Retezatului (2417 m.); dela Feleac, de lângă Cluj, se poate să se zărească pe timp frumos, pe deasupra mării împietrite a colinelor transilvănene, silueta munților Rodnei în Carpații de nord.

Geologie. Din punct de vedere geologic origina comună a masivelor muntoase e vădită. Se regăsește de o parte și de alta aceeaș orientare a cutărilor, aceleași roce (roce cristaline și seria de șisturi cristaline, fliș cretacic detritic, roce vulcanice, mai ales andesite, dacite și tufuri) și în lungul

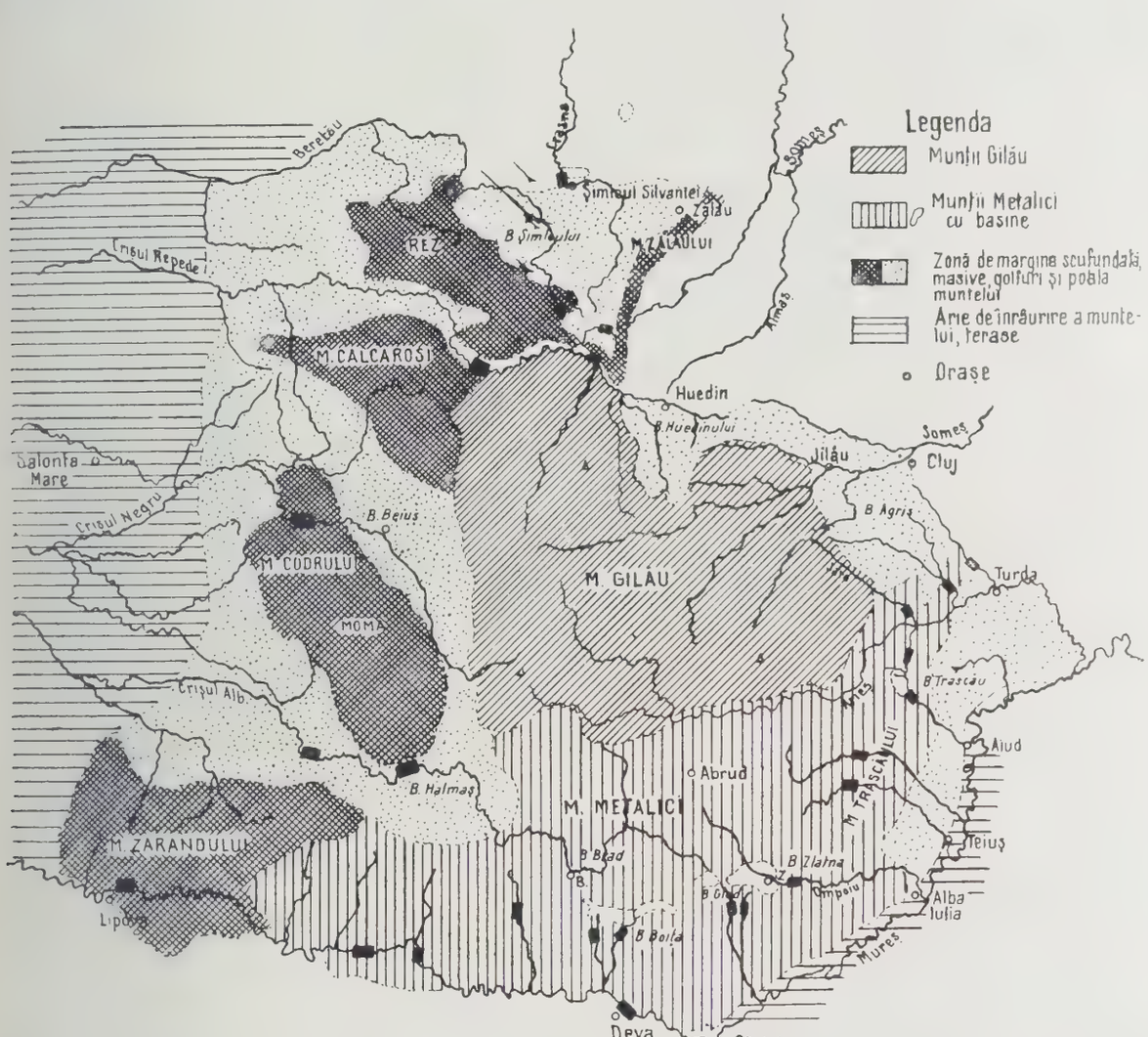

Fig. 11. Regiunile naturale ale Munților Apuseni. Nod hidrografic chei principale, masivele și basinele, brâul orașelor

fracturilor de margine aceleași iviri ale sării (Uioara), ale gazului metan (Sărmășel, Turda). Născute amândouă ca urmare a cutărilor alpine, au cunoscut până la o epocă foarte recentă (cuaternară) mișcări de ridicare sincronice, dar de amplitudini deosebite. Acelaș paralelism în structură prin prezență în ambele sisteme muntoase a acelor basinuri interioare cunoscute în Carpați cu numele de depresiuni subcarpatice și pe care le urmărești în Munții Apuseni dela depresiunile Huedinului la basinele Șimleului Silvaniei, Beiușului, Bradului. . .[1]). O serie întreagă de horsturi cristaline

[1]) *St. I. Mateescu*, geolog, autor de lucrări asupra regiunii de curbură a Carpaților și asupra depresiunilor dela Huedin și Zălau din Munții Apuseni, stabilește adesea o paralelă geologică între aceste adâncături premuntoase așezate de o parte și de alta a basinului transilvănean.

ieșind prin straturile terțiare ale Transilvaniei sau ale golfurilor panonice rămân ca niște martori ai vechei continuități a Munților Apuseni și a Carpaților: la nord Măgura Șimleului (596 m.), micul masiv șistos al Mocirlei (Hegyes 420 m.), la sud în vecinătatea Buziașului, la sud de Timiș.

Lipsa unei hărți geologice precise și la scară mare ne împiedecă să cunoaștem cu multe amănunte structura Munților Apuseni. Ea pare cu toate acestea mai complexă decât aceea a Munților Banatului sau a Poienei Rusce. Geologi și geografi au descoperit un mare număr de falii, mai des N S și EW, care au dislocat, au compartimentat blocul muntos în horsturi mai mult sau mai puțin ridicate (munții Gilăului, munții Metalici și masivul Codru-Moma, de pildă), în basinuri interioare (Brad, Beiuș, Boița, Zlatna) sau de margine (Huedin, Agriș, Turda). O aruncătură repede de ochi pe o hartă geologică îngădue atunci să se deosebească în Munții Apuseni marile regiuni următoare: (Fig. 11).

In centru, un miez în bună parte primar, numit munții Gilăului, format din granit și șisturi cristaline, și mărginit la vest, la est și la sud de formidabile dislocări. Partea răsăriteană e din punct

Fig. 12. Zidurile Clujului

de vedere geologic mai simplă decât zona apuseană, unde prezența calcarelor permiene și secundare și o structură mai complexă introduc mai multă varietate în topografie;

La Sudul munților Gilăului, o întinsă regiune alcătuită din terenuri secundare, cutate violent, unde flișul cretacic detritic joacă în topografie rolul primordial, crestele jurasice ale munților Trăscăului la est, « clipele » calcare numeroase (Plesa Ardeului 856 m., Măgura Boiței 665 m. etc.), piscurile vulcanice (Geamena 1357 m., Poenița 1437 m., Detunata 1169—1265 m.), bacinurile, de tot mici, scufundate (Boița, Armindea, Trăscău, Zlatna) neapărând decât ca accidente, însemnate cu toate acestea, în întregul peisajului. Sunt munții Metalici;

La vest o mare zonă de scufundare, rampă la marginea șanțului panonic, prezintând o serie de horsturi primare (munții Mezeșului sau Zălaului, Măgura Șimleului, munții Rez, masivul Codru-Moma și al lui Hegyes-Drocea sau Zărandului) și de depresiuni sau basinuri (golfurile dela Agriș-Turda, Huedin, Șimleul Silvaniei, Oradea-Mare-Vad, basinurile Beiușului, Hălmagiu-Brad);

Pe tot înconjurul masivului o aureolă de terenuri terțiare și cuaternare adesea foarte mobile și pătrunzând până în inima masivului prin golfuri și basinuri scufundate; printre aceste depozite trebuie amintite aluviunile fluviatile sau deltaice acoperind terasele sau albiile râurilor și desfășurându-se la poalele muntelui pe vechea linie de țărm al lacurilor panonice-transilvănene (delta Crișului Repede, Drăgan, Sebeș la nord de Ciucea [1]), deltele trunchiate [2]) a Mureșului lângă Lipova sau a Crișanei, terasele poligenice ale Beiușului etc.);

In sfârșit, aproape pretutindeni și stăpânind peisajul cu formele lor svelte sau grele, masive eruptive cu rocele cele mai felurite, dar adesea tocite de eroziune; ele sunt rezultatul manifestațiilor vul-

[1]) *Ficheux R.*, Remarques sur le réseau hydrographique du Bihor septentrional (« Mém. de l'inst. français de hautes études en Roumanie», Bucarest, 1929, t. II).

[2]) *Ficheux R.*, Les niveaux de base pannoniques dans le massif du Bihor (« Bull. de l'Assoc. des géogr. français», avril-mai 1928).

canice care au durat foarte mult, din cretacic în terțiarul superior; dar dacă prin vârsta și natura rocelor se înrudesc cu vulcanii carpatici ai Harghitei și Călimanului, topografia lor prea evoluată nu amintește formele tipice ale acestor năpraznici vulcani, cum nu amintește dealtminteri nici pe aceea a vulcanilor Masivului Central francez cu care au fost asemănați [1]). Dar prin pitorescul formelor, varietatea pe care o aduc în peisajul moale și încâlcit al Munților Metalici, bogăția în minerale felurite și mai cu seamă în aur și argint, izvoarele termale (Baia Felix lângă Oradea, Moneasa în Codru), manifestările acestea vulcanice sunt de o foarte mare însemnătate. In nordul masivului se ridică uriașul vulcan al Vlădesei și micii lui vecini, masivele Borodului Mare. La sud, în Munții Metalici, nu sunt decât vulcani mai mici, dar mai feluriți în roce și singurii bogați în minereuri (Frasin 978 m., rhyolitic, Detunata bazaltic, Colțul Mare 1090 dacitic, Corabia andesitic, etc.). Pretutindeni în sfârșit apar roce eruptive vechi, mai ales de augită porfirică, dar care în topografie nu se comportă altfel decât rocele sedimentare secundare sau rocele cristaline cu care ele sunt în contact (partea sud-estică a Munților Metalici zisă muntele Cetera).

Evoluția reliefului. Oricât de felurită ar fi în amănunt constituția geologică a Munților Apuseni

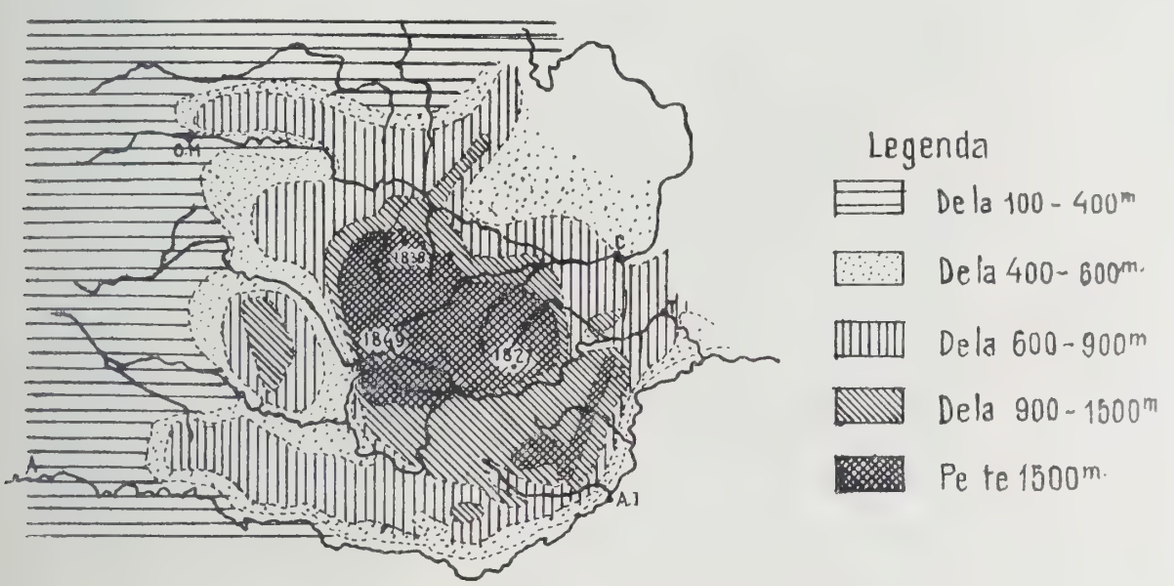

Fig. 13. Harta hipsometrică a Munților Apuseni

structura sau natura rocelor înrâuresc numai rar în mod absolut asupra topografiei. Aceleași suprafețe netezite trec fără schimbare de aspect apreciabilă în Munții Metalici dela gresiile flișului, pe augitul porfiric, în muntele Gilăului, de pe șisturile cristaline pe graniturі, gresii și verrucane permiene, în munții Mezeșului (Zălaului) dela șisturile cristaline pe dacitele și andesitele Vlădesei; falii incontestabile rămân nevăzute în soclul primar al munților Gilăului și nimic nu dă de gol ochilor călătorului formidabila cutare a flișului Munților Metalici. Pentrucă Munții Apuseni, cu toată vârsta relativ recentă, prezintă toate caracterele vechilor masive muntoase mâncate de o lungă și puternică eroziune. Această eroziune a fost cu atât mai activă cu cât Munții Apuseni au format multă vreme o insulă puțin întinsă și înaltă, cu cât nivelul de temelie lacustră era apropiat pentrucă golfuri adânci pătrundeau până în inima muntelui, cu cât felul terenurilor adesea impermeabile dădeà naștere la un păenjiniș foarte des de râuri. Putem să regăsim urma acestor lacuri, ca niște degete, care băteau muntele, și să le urmărim chiar scăderea progresivă de nivel [2]): câteva rari fâșii de platformă continentală (plajă) aproape de Turda sau de Bucerdea vinoasă (lângă Alba Iulia), sau mai bine pe povârnișurile vestice ale masivului Hegyes-Drocea lângă Șiria-Pâncota-Pauliș, delte pre-

[1]) *Sawicki L.*, Le massif central français et le massif du Bihor, parallèle morphologique (« La géographie », Paris, 1912, t. XXV, pag. 73—90).

[2]) *Ficheux R.*, Nivelurile de bază... op. cit. arată altitudinile următoare 670 m., 620, 550, 500, 450, 360, 300, 260, 250, 205; mai sus fixarea nivelurilor de bază se face delicată și îndrăzneață; dedesupt nivelurile de 180, 160, 140, 120 m. sunt exclusiv fluviatile.

făcute de eroziune (Mureșul lângă Lipova, Crișul Repede lângă Vad, Drăgan Sebeș lângă Ciucea-Iegeriștea) rămân martorii pe marginile basinelor panonic și transilvănean ai vechilor linii de țărm. La sfârșitul epocii terțiare și aproape în zorii cuaternarului (levantin) lacurile băteau încă blocul muntos însuș, la vest și la nord; dar încă de mult ele erau pe cale de regresiune. Fiecărei coborîri și dări îndărăt a apelor lacustre îi corespundeà o întinerire a văilor și prin urmare a reliefului muntos; găsim astăzi urma acestor numeroase cicluri de eroziune în văi, când în formă de umeri pe care i-i subliniază călătorului profilurile în trepte ale coastelor, culturi, o casă răzleață, câteodată un cătun întreg, când în formă de adevărate platforme pe care se poate umblà fără greutate leghe întregi, urmând linia șerpuită a crestelor și pe care le întrec adesea piscurile unor roce mai tari (« clipele » Ptr. Grohotișului 1131 m., Stâna 1111 m. la vest de Ighiu și Țelna, Vulcan, Zsidoh 954 m. la sud de Zlatna), sau martorii unor suprafețe mai vechi (Muntișorul 1622 m. la izvoarele Someșului Rece în munții Gilăului).

Maturitate a vârfurilor, uniformitate a crestelor profilându-se unele îndărătul altora la înăl-

Fig. 14. Cetatea dela Deva

țimi concordante, tinerețe și scobire în adânc a văilor, acesta e aspectul general al unui colț oarecare din Munții Apuseni.

Această evoluție morfologică a Munților Apuseni amintește prin destule trăsături pe aceea avută de Carpați; și ei, prin poziția de istm îngust înălțat între două șanțuri lacustre adânci au avut de suferit loviturile unei eroziuni aprige; se regăsesc și aici aceleași creste netezite, aceleași întineriri succesive de văi; aceleași lacuri care s'au izbit de marginea răsăriteană a Munților Apuseni au bătut în acelaș timp întâile coaste ale Carpaților; deaceea nu trebuie să ne mirăm că vedem un geograf ca Sawicki căutând pe chenarul lanțului carpatic deltele și platformele litorale pe care le regăsise pe malurile Munților Apuseni. Cum să nu stabilești un paralelism, mai mult, un sincronism între ciclurile și suprafețele de eroziune care există în cele două masive? După Sawicki (1912), care a semnalat cel dintâiu existența în Munții Apuseni a unei întinse peneplene dislocate, d-l de Martonne [1]) (1921) a arătat acolo trei mari suprafețe de eroziune, zise a Trăscăului, a Mărișelului N. Fenești unguresc, corespunzând platformelor Boresculuì, râului Seș și a Gornoviței, descoperite de el încă din 1907 în Carpații Meridionali [2]). Ni s'a îngăduit (1924—1927) să adăugăm noui precizări observațiilor prețioase ale acestor doi maeștri. Am putut să stabilim o întreagă genealogie a formelor aparținând la mai bine de douăzeci de cicluri de eroziune, foarte regulat așezate în caturi dela 1800 la 100 m. și neprezentând decât deformații locale și de mică amplitudine. Deseori mai multe cicluri intră în formația unei platforme de oarecare întindere; dar unele din ele, rămase fără

[1]) *Sawicki L.*, Beiträge... și *Em. de Martonne*, Le massif du Bihor, op. cit.

[2]) *Em. de Martonne*, Recherches sur l'évolution morphologique des Alpes de Transylvanie (Paris, teză 1907, Fac. de Științe).

îndoială mai mult timp la acelaș nivel, au creat însele întinse suprafețe de eroziune: să citǎm ca exemple ciclul de 205—210 m., care e legat de un nivel de bază exclusiv panonic, și cel de 680—700 m. care trebuie să fi făcut parte dintr'un nivel de bază panonico-transilvănean, într'un timp când Munții Apuseni erau încă o insulă. Intinderea platformelor construite de aceste cicluri multiple de eroziune arată stabilitatea relativ lungă a lacurilor în deosebitele lor stadii de regresiune; succesiunea regulată e o mărturie în sprijinul eustatismului în aceste regiuni carpatice; în sfârșit păstrarea perfectă lasă să se bănue vârsta lor recentă; toate par într'adevăr posterioare terțiarului inferior și un foarte mare număr dintre ele datează chiar din cuaternar [1]).

Prefacerile rețelei hidrografice. In cursul acestei lungi evoluții chemarea a două niveluri de bază deosebite a adus între râurile panonice și râurile transilvănene ale Munților Apuseni, lupte asemănătoare celor care, în Carpați, au opus râurile getice râurilor transilvănene. La fel cum aici Jiul și Oltul au sfârșit prin a prinde apele care drenau depresiunile subcarpatice transilvănene și a le atrage deacurmezișul enormului lanț de munți în câmpia valahă, în Munții Apuseni cursurile de apă panonice, favorizate de nivelul de bază mai adânc al șanțului unguresc, cel din urmă secat, și-au împins capetele treptat până în Transilvania; astfel se explică largul basin drenat de Mureș,

Fig. 15. Sat-colonie pe drum: Fenești Săsesc lângă Cluj

care printr'un șir de capturi, dintre care cea mai vizibilă este cea dela Holdea [2]), a atras la el cea mai mare parte a apelor transilvănene; astfel Crișul Repede prin capturile succesive ale Jadului, ale Văii Surdicii, ale Drăganului, Sebeșului, Calatei, Henzului, a tăiat deplin istmul septentrional al Munților Apuseni, la sud de munții Rez și Zălaului și a intrat în luptă cu afluenții Someșului. Pe tot chenarul Munților Apuseni e încă ușor să se observe astăzi asemenea prefaceri hidrografice; structura în basine și golfuri mai mult sau mai puțin scufundate ajută aceste lupte: s'a putut reconstituì o întreagă rețea de râuri, care, născute în munții Metalici, se duceau prin munții Trăscăului să se arunce în lacul transilvănean; astăzi ele sunt decapitate de Arieșul de jos, care a târît apele lor spre nord, înainte să le readucă printr'un mare ocol Mureșului; acelaș Arieș a captat o veche Jara care, ca toate râurile munților Gilăului, se scurgeà către nord-est înainte să fie atrase la sudest; aceleași lupte între Crișul Alb și Crișul Negru în basinul Beiuș-Hălmagiu; în sfârșit cursurile de apă ale Crișanei, la intrarea în câmpia panonică, n'au contenit să-și schimbe rețeaua rătăcitoare a albiilor lor pietroase, spălând din belșug deltele și terasele piciorului de munte și prefăcând această margine a masivului într'o mică Olandă amenințată statornic de inundații.

Se vede din aceste câteva observații de geografie fizică ce interesant și întins câmp de studii oferă Munții Apuseni geologilor și geografilor; fericiți, aceia cari, dela Universitatea din Cluj aș-

[1]) *Ficheux R.*, Remarques sur le réseau hydrogr., op. cit., 1923.

[2]) Vechiu curs Mureș-Bega care există încă la ciclul de 300 m. și pe care l-a capturat capul unui Mureș de jos lângă Tătărești aproape de Ilia.

zată în marginea masivului, găsesc acì foloasele lucrului ușor pe teren și pot să se bucure de acest minunat parc de experiențe pe care natura li l-a pus la îndemână. Economiști, filologi, istorici și preistorici, ingineri, sociologi, toți aceia pe cari îi pasionează problemele complexe ale geografiei economice și omenești, ar află, la rându-le, în acelaș loc, atâtea subiecte de studiu. La început, alături de complexitatea faptelor de geografie fizică, aspectul omenesc al Munților Apuseni pare să prezinte o mare simplicitate. Două fapte ajung să-i vădească originalitatea: Munții Apuseni sunt un « munte », iar acest munte este un « pământ românesc ».

Populație, sate și orașe. Munte! Aceasta lămurește mica densitate relativă a populației, ca și inegala ei repartiție. Masivele abià dacă sunt populate, basinele în schimb sunt uneori prea mult; în ochii călătorului lipsit de statistici [1]) contrastul izbește neapărat, atât e de ascuțit: poți să rătăcești zile întregi în Codru fără să întâlnești altceva decât ciobani rari, dar basinul Beiușului, de tot aproape, e o « cale a laptelui » de sate mărunte care se pitulează în marginea teraselor sau în adâncurile văilor. Dar iată cifre: lângă Trăscău (15 loc. pe km^2.) basinul Zlatnei numără în 1910, 198 loc. pe km.^{2}. Valea Mureșului 122; lângă munții Gilăului (12 loc.), depresiunea Huedinului strângeà 83 locuitori pe km.^{2}.

Cu toată cifra urcată a nașterilor, mai cu seamă la Români, mai mică la Unguri, și mai mică încă la coloniștii germani, această populație crește încet: mortalitatea infantilă, ca urmare a lipsei

Fig. 16. Vedere generală spre munții Gilăului, luată de pe Mărișel spre Sud; în întâiul plan valea Răcătăului

de igienă mai mult decât a unei grele ereditați, epidemii grele (holera în 1873), insuficiența mijloacelor pe care le oferă regiunea, o emigrație chiar depărtată (America, via Triest), mai cu seamă atracția orașelor dela periferie, urmările legilor agrare și miniere, chemarea lucrătorilor străini în exploatările industriale, pustiirile războiului și în sfârșit acum de curând o mișcare de emigrare către centrele de colonizare ale câmpiilor vecine, toate lămuresc sporul încet al cifrei populației Munților Apuseni. In multe sate se văd case părăsite, alte sate rămân staționare din punct de vedere demografic, puține își cresc populația.

Această populație trăește aproape numai la sate, în mijlociu de 400—1900 locuitori; pământul lor variază dela 700—6000 ha. în munte, 100 ha. în basine ca acela al Beiușului, 1000 ha. în câmpie și la piciorul muntelui. Cele dintâiu nu sunt decât o pulbere de locuințe de lemn și de vălătuci, sate foarte întinse pierdute în păduri, pășune, pe povârnișurile văilor, pe care nu le străbați decât după un mers de multe ceasuri și care arată în sărăcia și caracterele arhaice, izolarea lor temută. Cele

[1]) Cea din urmă statistică generală e cea din 1910 făcută de administrația ungurească; în 1926 s'a făcut un recensământ ale cărui rezultate n'au fost publicate; ele sunt discutate și probabil că operațiile recensământului vor reîncepe.

de al doilea, clădite la întâmplare pe malul râurilor, într'o scobitură în mijlocul pădurilor, lângă un tăpșan care ține biserica pitică, au înfățișările cele mai neașteptate; când un grup de case de lemn și de vălătuci în mijlocul grădinilor și livezilor (Feleac), când o stradă lungă cu locuințe aliniate regulat, cu frontonul la uliță și despărțită printr'o curte sau grădină (Fenești săsesc). Satele dela piciorul muntelui sunt mai bogate, mai populate, mai întinse, mai bine repartizate pentru o exploatare mai rațională a solului cultivabil; fără să fie tipul cel mai răspândit, satul-colonie cu plan geometric, cu casele toate la fel, cu străzi peste măsură de largi e de sigur unul din cele mai ciudate (Șiria).

Orașe [1]) nu există se poate zice nici unul înlăuntrul muntelui: nu se întâlnesc decât mici târguri: Beiuș, Ciucea, Brad, Baia de Criș, Zlatna, Câmpeni, Boița, Trăscău, a căror rază de influență este scurtă și care păstrează caracterul rural; prezența funcționarilor, a câtorva comercianți, a unui târg, ajunge ca să le deosebească de celelalte sate. Adevăratele centre urbane din Munții Apuseni se găsesc în marginea masivului, la punctul de contact al muntelui, al piciorului muntelui, cu regiunile vecine; ele alcătuesc un cearcăn bogat de târguri arătând astfel limita economică a Munților Apuseni: Cluj (105.000 loc. în 1923) [2]), Gilău, Huedin, Zălau, Șimleul Silvaniei, Oradea Mare

Fig. 17. Tip de crupă netezită (plaiu) în munți Gilăului, cu cătunul Bolzești

(90.000 în 1923), Salonta Mare (15.488 în 1920), Arad (75.000 în 1923), Lipova, Zam, Deva (11.000 în 1923), Orăștie, Alba Iulia (14.000 în 1923), Teiuș, Aiud, Turda (23.000 în 1922). Aproape toate sunt așezate la ieșirea văilor care pătrund în inima muntelui (Gilău pe Someș, Alba Iulia pe Ampoiu) și căutând locuri înalte în stare să primească un castel (Deva) sau o cetate (Cluj), apără intrarea acestor drumuri naturale. Mai multe și-au păstrat urma vechilor ziduri și au luat loc între cele șapte burguri (Sieben-Bürgen) ale Transilvaniei (Cluj). E vorba de centre vechi care se înșirau pe marile drumuri: Calea Traiană a epocii romane, străbăteà Apulum (Alba Iulia) înainte să ajungă la Potaissa (Turda), Napoca (Cluj) și Porolissum (Moigrad). Adesea pustiite de năvăliri, de focuri, de represalii ca urmare a unor răscoale sociale sau politice, ele nu s'au desvoltat cu adevărat decât din ziua în care au ajuns centre de maghiarizare ale propagandei ungurești; numeroase privilegii le-au asigurat atunci întâietatea asupra câmpiilor cu sate vecine și au dat, înlăuntrul cuprinsului lor fortificat, precumpănirea elementului maghiar, sas sau evreesc. Ele își sporesc statornic populația, dar de după războiu aproape numai prin afluxul populației rurale înconjurătoare; năzuesc astfel să se romanizeze din ce în ce și vor sfârși prin a nu mai fi acele creații artificiale voite de pe-

[1]) *Suciu P.* le-a consacrat interesante observații în Probleme ardelene (Cluj, 1924, Bibliot. Soc. și Econom. 46 pag.).

[2]) Cifre puse la îndemână de « Anuarul statistic al României », 1926.

litica de maghiarizare, insule în parte străine în mijlocul unei regiuni în majoritate românești.

Etnografie. Căci Munții Apuseni sunt esențial un pământ românesc. Parte a vechei Dacii, ei apar dealungul istoriei ca fiind populați de timpuriu; cu toate lacunele unei explorări preistorice, la începuturi [1]), săpăturile ne-au dat un material destul de bogat ca să putem admite vechimea ocupației de către om, a insulei pe care o formau Munții Apuseni între lacurile panonice și transilvănene; anumite colțuri retrase ale masivului, cum e Valea înaltă a Arieșului, au în înfățișarea exterioară a caselor, a lucrurilor de gospodărie, atâta rusticitate și arhaism [2]), încât te poți întrebà dacă n'ar fi cu putință să se regăsească aici vechiul element autohton, dac, asupra căruia colonizarea romană și-a pus, mult mai târziu, pecetea ei cu atâta putere. Pământ românesc el a rămas până în zilele noastre prin tipul locuitorilor, limbă, moravuri [3]), amintiri comune ale unui trecut eroic. Cu fața la năvălitorii dela Miazănoapte, dela Apus sau dela Miazăzi, Munții Apuseni au avut rostul unui pământ de scăpare, cum l-au avut Carpații înaintea năvălirilor dela Est și dela Sud-Est. Și aici s'a păstrat mai curată poate decât aceea din alte provincii ale României Mari, o populație de români căreia mediul muntenesc i-a insuflat acel duh de mândră neatârnare care te uimește totdeauna când îl simți până și la cel mai umil țăran.

Fig. 18. Valea înaltă matură, a Someșului Cald, cu cătunul din Giurcuța

Pe o hartă etnografică [4]) Munții Apuseni formează un bloc compact de populație românească; ne pare rău că după transformările adânci pricinuite de marele războiu n'avem încă o statistică românească precisă care să ne îngădue să cunoaștem fața etnică actuală a acestei regiuni; siliți suntem să ne încredem statisticilor ungurești (1910): ele ne încredințează că mai mult de 80% din populația Munților Apuseni e românească; elementul alogen (unguri, apoi germani, slovaci) n'a pătruns în acest bârlog de munte decât foarte de curând (sec. 18 și sfârșitul sec. 19), în orașe (Oradea Mare) în marile văi și drumuri (Mureș), în basinele interioare cele mai bogate (Huedin, Trăscău), în regiunile miniere (Brad, Zlatna), în centrele administrative (Cluj, capitala Transilvaniei), mai cu seamă la Nord și Vest, totdeauna sub apăsarea propagandei de maghiarizare pornită dela Budapesta. Pretutindeni aiurea elementul românesc stăpânește și îndată ce te apropii de munte ajunge aproape exclusiv: astfel la Est, Trăscău, în miezul unui bogat basin agricol unguresc, dar Bedeleu

[1]) Vezi lucrările d-lui *Martin Roșca* apărute în «Dacia»; la Cluj există un interesant Muzeu preistoric.

[2]) In legătură cu aceasta e interesant să se compare la Cluj bogățiile Muzeelor preistoric și etnografic.

[3]) Cu toate că ridicată și tipărită de serviciul cartografic austriac, harta Statului Major de 1: 75.000 arată o toponimie aproape exclusiv românească.

[4]) Numeroase sunt cărțile etnografice asupra Transilvaniei și Munților Apuseni. Multe sunt greșite; ele sunt adesea la scară prea redusă ca să fie consultate cu folos. Cele mai bune sunt acelea ale d-lui *de Martonne* («Ann. de Géogr.», Paris Colin, 1920) și ale d-lui *V. Meruțiu* (1: 200.000 în colori, pe sate, publ. de Serv. Geogr. al Armatei Române).

în coasta munților Trăscăului e românesc; la Vest Șiștire, pe chenarul câmpiei e unguresc, și în capul văii, în scobitura de pădure care îl ascunde privirilor năvălitorilor, Susturogi e românesc; iată la Nord Vlaha, în fundul largei și primitoarei lui văi, sat unguresc; dar Fenesul, strâns în brazda unui râu de munte, mai în susul văii, e un sat românesc.

Marginea occidentală a Munților Apuseni este etnicește mai amestecată; asupra ei [1]) ungurii își manifestă revendicări teritoriale; salba de orașe Arad, Salonta Mare, Oradea Mare și Timișoara la Sud, cu Satul Mare la Nord, e obiect de litigiu între învinșii și învingătorii Tratatelor dela Versailles și Saint Germain. Nu aici, în câteva cuvinte, se poate desbate o asemenea problemă: să observăm cu toate acestea, în treacăt, că această panglică de câmpie și de orașe face și trebuie să facă parte integrantă din Munții Apuseni: ea e debușeul natural obligat al marilor văi, al golfurilor și basinelor interioare, cărora le-am arătat mai sus însemnătatea geografică. Vadul și Crișul repede, Beiușul și Crișul Negru, Hălmagiul și Crișul Alb, Mureșul; ea trăește prin și pentru munte; calea ferată care străbate pământul din vale e singurul mare drum care îngădue locuitorilor marginei occidentale a Munților Apuseni să iasă de acasă, fiind în acelaș timp calea strategică necesară apă-

Fig. 19. Tip de „umăr" de vale, cu un cătun al Mărișelului

rării României apusene. In fiecare vară țăranii cari și-au isprăvit în fânețele joase cositul mirositor, vin la piciorul muntelui să facă secerișul; orașele câmpiei sunt pietele către care ei se îngrămădesc în zilele de târg. A-i izolà de munte ar însemnà a despărți două organe care nu funcționează decât pentrucă lucrează împreună, unul pentru celălalt. Caracterul etnic al orașelor din această zonă de graniță e mai artificial decât vocația lor geografică. Elementul evreesc negustor rămâne în orașul românesc ceeace erà în așezarea ungurească; lumea administrativă e înlocuită de alta; centrul urban în mijlocul unui pământ românesc nu poate decât să se romanizeze; transformarea se operează sub ochii noștri cu o grabă uimitoare, mărturie a unei evoluții firești împotriva căreia atacurile politice rămân neputincioase, fără să fie mai puțin o primejdie.

Mijloace și trebuințe ale regiunii. Tot ca munte, Munții Apuseni rămân într'o situație economică precară. E înainte de orice un domeniu pastoral și forestier, proporția pământurilor arabile pe care le îmbunătățesc rar îngrășăminte naturale și chimice e slabă în întregul masiv. Viața agricolă e mai mult extensivă decât intensivă, și aici ca și aiurea legea agrară se soldează deocamdată printr'o scădere a producției: culturi slabe, din lipsa unor bune unelte și a unei educații destul de înaintate a țăranului, producție mărginită prea adesea la trebuințele strict casnice, lipsurile acestea care caracterizează viața agricultorilor români pier când exploatarea este în mâinile țăranilor unguri

[1]) Printre numeroasele broșuri apărute despre revizuirea Tratatelor, să se cetească aceea foarte explicită de *Halmai Elemer*, A revizio gondokat a világ politikában Rotthermere Lord actiója. « Magyarok világszövetsége a reviziert », (Budapest, 1927).

și germani; aceștia, bucurându-se dinainte de terenuri mai bogate, adeseori și mai cultivați, dar mai aprigi la câștig, amintind prin aceasta pe țăranul din Europa Apuseană, încurajați de guvernul unguresc au exploatat cu mai multă pricepere mijloacele vegetale ale regiunii. Cele mai multe dintre podgoriile care rivalizează pe coastele Ighiului, Turdei, Oradiei sau Aradului, cu podgoriile dela Tokai, sunt în mâna ungurilor. In atingere cu acești țărani mai înaintați, românii au realizat uneori progrese mari și, nici o îndoeală că, fără starea de subjugare în care stăpânii lor politici i-au ținut atâta timp, ei ar fi evoluat mai repede și ar fi îmbogățit mai mult pământul pe care-l locuiau. Și astăzi ei sunt totodată jumătate ciobani și jumătate plugari, jumătate plugari și jumătate mineri, sau jumătate lucrători de pădure. Și rămâi încremenit în fața puținelor mijloace de care cei mai mulți dispun ca să-și crească numeroasele familii.

Pădurea, fagii, brazii, uneori exploatată de o comunitate sindicală, de cooperativă, scapă prea adesea exploatării directe prin țărani și din toate părțile se ridică plângerile împotriva acaparării

Fig. 20. Stână în regiunea apuseană a munților Gilău, lângă Tomasca

pădurilor de societățile străine sau de negustorii evrei, cari disprețuesc interesele imediate ale populației. Domeniul pastoral în schimb e aproape numai în mâinile ciobanilor români: nu se pomenește transhumanțe îndepărtate în Munții Apuseni; nimic care să aducă aminte de sălașele Banatului, iar numărul stânelor el însuș e restrâns; singure satele dela piciorul muntelui sau de pe brâul masivelor își trimit turmele de boi și de oi în munte; sunt și îndrăsneți, dar puțin numeroși, cari coboară uneori după seceriș în câmpie sau se avântă până la Dunăre când vine iarna. Mai puțin însemnată decât în Carpați, viața pastorală e stingherită aici de chestiuni de proprietate, dar mai ales de concurența industrială și de ispita centrelor orășenești. Munții Apuseni nu sunt lipsiți de mijloace industriale. Lemnul dă naștere în centre ca Oradea Mare și Arad unei însemnate industrii de mobile sau în țara Moților (Munții Metalici) fabricării de numeroase lucruri de casă sau agricole (ciubere, molde, furci, etc.) pe care țăranii săraci ai regiunii au obiceiul să se ducă să le vândă în toată țara, până în Basarabia. Carierele de piatră sunt multe, dar numai cele de marmoră (basinul Beiușului) sau de calcar de ciment (Turda) prezintă un interes economic apreciabil. După romani și turci, ungurii au exploatat pe marginea răsăriteană zăcămintele de sare dela Turda și dela Uioara, și acum de curând emanațiile de gaz metan (Turda, Uioara, Sărmășel, Zălau); dar marele izvor de bogăție al Munților Apuseni e exploatarea de minereuri prețioase în Munții Metalici. Centrele sunt Bradul, Cristiorul, Boița, Abrudul, Zlatna, unde se îngrămădesc uzinele moderne, proprietăți ale unor puternice societăți sau ale Statului. Dar alături de exploatarea rațională se păstrează exploatarea arhaică țărănească a căutătorilor de aur, cu straniile lor mori de pisat piatra, șteampurile. Aceste centre miniere sporadice, ca întâmplătoare în întregul regiunii, n'au asupra ei înrâu-

rirea adâncă la care te-ai așteptà. « Munții noștri aur poartă, noi cerșim din poartă'n poartă » cântă țăranii. E fapt că acest colț al Munților Apuseni, care ascunde în vulcanii lui stinși aurul, argintul, cositorul, arama, plumbul, e unul din cele mai sărace ale masivului; exploatarea e astăzi șovăitoare de pe urma legilor miniere, a greutăților muncii, a lipsei de capitaluri, a lucrătorilor neîndemânatici, în acelaș timp țărani și mineri. Criză trecătoare, nici vorbă, dar care ar trebuì rezolvată cât mai repede.

In sfârșit, orașele dela periferie grupează un anumit grup de industrii de transformare, încălțăminte, mori, ateliere de construcții, manufacturi de tutun, etc. a căror consumație e pur locală.

Astfel Munții Apuseni apar din punctul de vedere economic ca o regiune înzestrată cu mijloace reale, nu încă sau rău exploatate: pentru ieșirea dintr'o tânjire pe care administrația ungurească s'a ferit multă vreme s'o alunge, e nevoie de bune legi, de o politică economică întemeiată pe trebuințele reale ale Munților Apuseni; trebuie lucrat poporul și acestui scop i se închină nume-

Fig. 21. Case și țărani din Țara Moților (Grohot)

roase asociații culturale ca « Astra »; Munții Apuseni trebuie în sfârșit luați în curentul activității economice a țării întregi. Ei au rămas până astăzi la marginea Statului unguresc, dar și la marginea Statului român. Lucrările de care au trebuință sunt o rețea de căi de comunicație mai deasă, legături mai repezi cu regiunile vecine. Natura 'á îngreuiat străbaterea în acest masiv muntos; multă vreme căile ferate l-au ocolit, ca altădată drumurile de poștă. Câteva trenulețe șerpuitoare gâfâie adâncindu-se înlăuntrul muntelui, dela Oradea Mare la Beiuș, dela Arad la Brad, dela Alba Iulia la Zlatna, dela Turda la Abrud, dela Huedin la Călățele, dela Cighia la Dobrești în Bihor. E prea puțin ca să se puie în exploatare o regiune atât de întinsă. Lipsa de mijloace de transport sporește izolarea Munților Apuseni și întârzia în aceeaș măsură evoluția lor. Așà de grabnice sunt trebuințele provinciei în această direcție încât, în multe puncte, s'au creat servicii de autobuze, dela Ciucea la Șimleul Silvaniei, dela Aleșd la Oradea Mare, dela Deva la Brad, dela Zlatna la Abrud, dela Cluj la Gilău și la Turda, etc. Cu ele viața va puteà să străbată într'un viitor apropiat prin toate cotloanele muntelui și împreună cu ea mai multă bogăție și bună stare. Tot cu ele se va organizà poate acel izvor nesecat de venituri, turismul: așezați între două regiuni de înfățișare stepică, cu climat apăsător, înconjurate de un brâu de orașe înfloritoare, Munții Apuseni ar puteà să joace rolul pe care l-au împlinit minunat în Cehoslovacia Tatra sau masivele boeme. Climatul înviorător, apele termale[1]), frumusețile naturale ale munților obiceiurile locuitorilor, toate acestea puse mai mult în valoare, pot să atragă spre ei oaspeți.

[1]) Nu sunt decât puține orașe de băi (Baia Felix lângă Oradea Mare, Moneasa în Codru). O singură stațiune de înălțime, Stâna de Vale la Est de Beiuș, dar fără nici un confort. Totul e de făcut în acest domeniu.

Regiunile naturale ale Munților Apuseni. Să străbatem în fugă, pentru acești oaspeți întâmplători, diferitele regiuni ale Munților Apuseni; sub o uniformitate fizică și omenească aparentă, blocul acesta muntos ascunde în adevăr o plăcută felurime de înfățișeri; el este un agregat de « mici țări » deosebite una de alta, prezentând fiecare o adevărată individualitate geografică. Impărțirea în regiuni naturale pe care o dăm aici, se întemeiază în întâiul rând pe observații geologice, morfologice, hipsometrice, dar acestea se găsesc sprijinite de fapte din geografia economică și omenească. Ea întregește și îndreaptă împărțirea dată de Sawicki; vom deosebì patru mari regiuni naturale, fiecare cu un număr de ținuturi: Munții Gilăului, Munții Metalici, regiunea scufundată dela Nord și dela Vest și însfârșit înconjurul sau zona de înrâurire a munților (fig. 11).

Munții Gilăului. Munții Gilăului sunt inima masivului, miezul central, singurul având înfățișeri în adevăr muntenești; aproape în întregime alcătuit din roce primare, mărginit în toate părțile de falii uriașe, el apare ca un mare horst disimetric, înălțat spre Sud, adâncindu-se spre nord,

Fig. 22. Remetea: case țărănești de lemn și stuf, în fund munții Trăscăului

masă înaltă pretutindeni superioară lui 1100 metri, culminând în trei puncte de 1838 m. (Vlădeasa) 1849 m. (Bihor cu Cucurbeta) și 1827 m. (Muntele Mare) și având suprafețe mari între 1300 și 1600 m. Lăsând deoparte Nordul unde treci fără greutate din basinul transilvănean până la greabănele cele mai înalte ale masivului, pretutindeni încolo pătrunzi în munte prin văi strâmte, adânci de sute de metri, păduroase, umede și reduse adesea la chei impracticabile (Someș Cald, la Nord de Mărișel); în susul acestor chei unde auzi apele repezi învârtejindu-se din cascadă în cascadă, văile se lărgesc adesea și se arată cu covoarele lor ierboase, cu mersul șerpuit al râurilor leneșe, cu prezența posibilă a caselor (Giurcuța de Jos lângă Mărișel), ca niște luminișuri în mijlocul unui des acoperământ forestier. Lăsați văile și cățărați-vă pe vârfuri, pe drumurile umblate numai de micii cai muntenești: înainte-vă zarea se lărgește și muntele pare un podiș vălurit pe care îl despică în creste netezite și cotite tăieturile adânci ale văilor, subliniate de negură; în depărtare se arată măguri așezate pe această masă uniformă iar în pășuni la marginea văilor, pe dâmburi, se deșiră locuințe fără număr. Sunt aspecte de munte bătrân, ros: o peneplenă a zis Sawicki, două platforme încrucișate a adaus d-l De Martonne; să zicem astăzi cinci platforme cel puțin, nu prea deformate, trepte gigantice ale unei scări care coboară spre Nord. Partea orientală este din toate punctele de vedere mai simplă; crupele se coboară regulat dela 1600 la 1800 m. spre Nord și hidrografia urmează panta SW-NE a acestei mese de granit și de șisturi cristaline. Numai pe margine din consecventă ajunge net subsecventă la contactul întâilor straturi terțiare ale depresiunii Huedinului. Partea occidentală mai felurită din punct de vedere geologic și în mijlociu deasemenea mai înaltă prezintă următoarele trei aspecte: forme grele ale masivului Vlădeasa, cu rețeaua lui hidrografică regulată Sud-

Nord, ținut carstic al regiunii Tomasca cu peșterile ei pitorești, cu dolinele, cu pierderile de râuri ascunse în veșmântul des al pădurii, fără să uităm măreața peșteră cu ghețar fosil dela Scărișoara, una din minunile Munților Apuseni, și în sfârșit greabănele semețe și cotite ale văii înalte a Arieșului amintind aspectul uniform al munților Gilăului răsăriteni.

Caracteristica acestei întinse regiuni este înălțimea: ea lămurește climatul aspru dar înviorător (stațiunea de vară dela Stâna de Vale), ploile îmbelșugate, acoperirea prelungită cu zăpadă, marile valuri de vânt. Deaici deopotrivă și bogatul veșmânt păduros pe care îl stăpânesc peste 1600 m. numai pășuni slabe și tufișuri de ienupăr. Limita pădurii e mai înaltă la Vest decât la Est; culturile pe un sol rece, sunt prea puțin productive, dar se întâlnesc până la 1250 metri; regiunea e puțin locuită și satele nemăsurate și risipite peste orice închipuire rămân pe marginea masivului; pretutindeni aiurea nici o altă locuință decât stânele sărace. Dar aceasta nu înseamnă că muntele e pustiu; drumuri mari țin plaiurile cotite ducând dela marginea Nord a Munților Apuseni (Gilău-

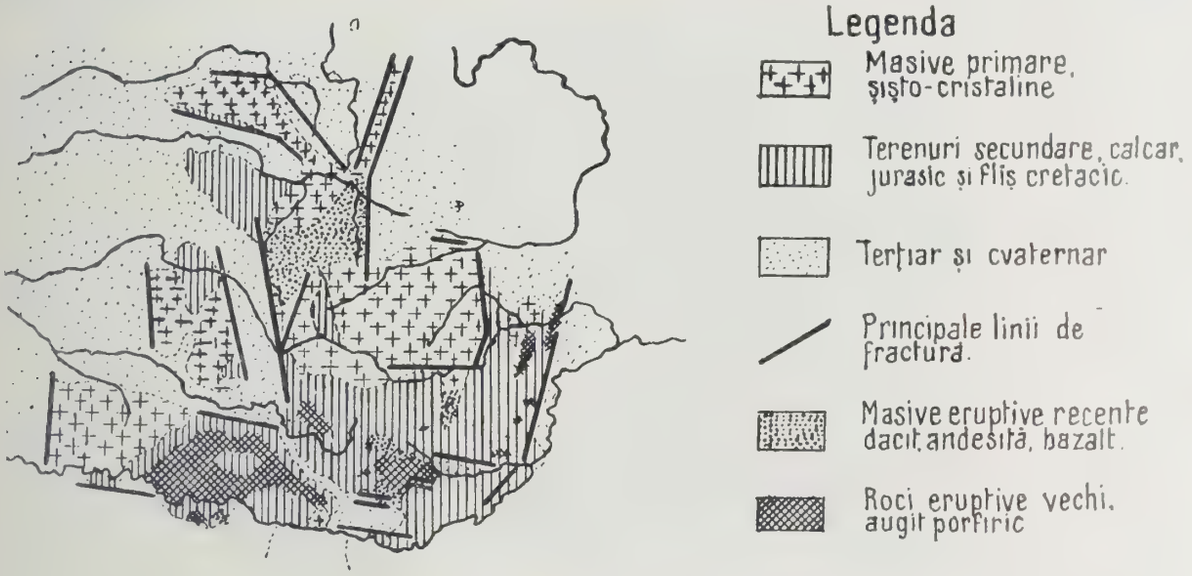

Fig. 23. Schiță geologică a Munților Apuseni

Cluj) la izvoarele Arieșului. Vara turmele, iarna industria forestieră (puțin rațională) înviorează crestele și văile. Populația e aproape exclusiv românească și în 1848 ca și în 1915 a izbutit să respingă asalturile năvălitorilor unguri veniți dela Miazănoapte.

Munții Metalici. La sudul munților Gilăului până la valea Mureșului se întind Munții Metalici. O uriașe fractură urmată de Arieșul de Mijloc desparte cele două regiuni naturale. Intre ele contrastul e violent. Văzută din vârful Muntelui Mare regiunea aceasta a Munților Metalici se arată ca un nemăsurat covor verde în care labirintul nesfârșit al crupelor și văilor pune arabescurile cele mai fanteziste, iar piscurile vulcanice, « clipele » calcare, lunga coloană vertebrală a Munților Trăscăului aruncă în monotona ei uniformitate câteva puncte pitorești. Toată această regiune este tăiată adânc de o eroziune activă: vârfurile la înălțimi concordante (mai multe platforme de eroziune între 600—1200 m.) sunt netezite, tocite în crupe largi îmbrăcate de pășuni; dar văile adânci cu așezarea în caturi a «umerilor», strâmtorile numeroase, martore ale prefacerilor rețelei hidrografice, sunt adesea impracticabile. Natura detritică a flișului explică evoluția înaintată a reliefului și singure rocele tari, vulcanice și calcare ies în peisagiul moale al acestor Munți Metalici. Ținutul a fost năprasnic lovit de dislocări: contactele anormale ale caturilor geologice, mozaicul strâns al faliilor, scufundările în mici basine (Trăscău, Zlatna, Glod, Boița, Brad), vulcanismul vechiu și nou pretutindeni simțit, mărturisesc de violența mișcărilor în această zonă sudică a Munților Apuseni. Astfel pe un foarte mic spațiu se juxtapun ținuturi foarte deosebite:

Ținutul flișului cu relief moale și confuz, monoton în întregul lui, domeniu al vieții pastorale și pădurene, greu de pătruns în afară de marile văi a Arieșului la Nord și a Crișului Alb și Ampoiului

la Sud. Cheile care sfârtică Munții Trăscăului sunt impracticabile. Satele sunt dealtminteri rare, împrăștiate în verdeață. Aici trăiesc Moții, Mocanii, Buciumanii cari sunt socotiți printre cei mai primitivi dintre locuitorii Munților Apuseni, dar și printre cei mai neatârnați; aici e leagănul numeroaselor răscoale sociale sau politice împotriva jugului unguresc, al eroilor ca Horia, Cloșca, Avram Iancu mereu veneraţi; aici în sfârșit s'au păstrat moravurile și obiceiurile cele mai vechi și cele mai pitorești, cum e de pildă « Târgul fetelor » de pe Găina [1]);

Regiunile calcare destul de întinse sau simple « clipe » alcătuesc în mijlocul zonei flișului o eșarfă îngustă, interesantă numai prin pitorescul abrupturilor, cheilor, peșterilor; dar e o regiune aproape pustie, o piedecă circulației;

Regiunile vulcanice, când întinse (la SW de Munții Metalici în regiunea pe care Sawicki a numit-o Muntele Cetera), când reduse în vecinătatea vulcanilor izolați, nu reprezintă nicidecum tipul ideal al Masivului Central francez cu care au fost comparate. Nici cratere, nici râuri de lavă; nimic

Fig. 24. Piuă de pisat minereul de aur, a țăranilor căutători de aur, de lângă Abrud (șteamp)

decât drumuri eruptive între pereții unei rupturi, mâncate de eroziuni, dar păstrând profilul conic clasic; cea mai mare parte din acești colți vulcanici sunt acoperiți de păduri; unii datorează naturii rocelor lor o celebritate exagerată (snopul de bazalturi al Detunatei). Dar prezența minereurilor prețioase a atras împrejurul lor o populație destul de numeroasă. Exploatarea aurului e foarte veche și se poate vedeà încă în râpile carierelor urma pungilor de exploatare din epoca romană. Abrud și Zlatna erau capitalele industriale ale acestui trecut îndepărtat și veniturile exploatării erau așà de mari încât au ajuns să însănătoșeze starea financiară de plâns a imperiului roman sub Traian [2]). Dar astăzi marele răsboiu, lipsa de capitaluri, un utilaj neîndestulător, o legislație minieră neprevăzătoare au slăbit deocamdată viața industrială a acestor regiuni; se constată întoarcerea la viața pastorală și agricolă; niciodată viața țăranilor căutători de aur n'a fost așà de jalnică. Sate și orașe se depopulează;

In sfârșit micile basine scufundate, pline de sedimentele lacurilor terțiare, apoi în parte spălate, apar ca oaze mai favorizate în ansamblul Munților Metalici; de aceea întâlnești aici uneori colonii străine care au gonit în muntele apropiat pe întâii ocupanți români. Nu rar dai de țărani cari folosesc o parte din timpul lăsat de exploatarea agricolă cu munca în minele vecine; nu e vorba dealtminteri de deplasări la mare depărtare; aceste basinuri sunt tot așà de izolate de restul ținutului ca și văile muntenești; dar în sate mai bine ținute țăranul mai deschis e în contrast cu omul

[1]) *Ficheux R.*: Une foire aux filles en Roumanie (14 p. dans l'Ethnographie, Paris 1927).

[2]) *J. Carcopino:* Les richesses des Daces et le redressement de l'Empire romain sous Trajan (Dacia t. I)

pădurilor sau al pășunilor; puneți alături Risculița și Burzeștii și aveți să înțelegeți până la ce punct poate mediul să facă deosebiți niște oameni ieșiți cu toate acestea din aceeaș tulpină.

Regiunea scufundată dela Nord și dela West. La Nord și la West de Munții Gilăului și de Munții Metalici se întinde o vastă regiune formată din mici « țări » perfect individualizate. In întregul lui e vorba aici de o rampă scufundată mai jos decât centrul muntelui, dar spânzurată deasupra șanțului adânc panonic, el însuș dislocat în masive și basine.

Masivele toate cristaline afară de munții calcaroși, formați din calcare secundare, se arată sub forma de peninsule puțin ridicate (Munții Zălaului 700—900 m., Rez 500—800 m., Calcaroși 300—800, Codrul Moma 500—1100 m., Zarandului 400—800 m.), foarte tăiate de eroziune și acoperite de o manta deasă păduroasă care scoate la iveală individualitatea lor în mijlocul ținuturilor despădurite care le înconjoară. Multă vreme scăldate de lacuri foarte ramificate ele au suferit de loviturile a numeroase cicluri de eroziune care le-au netezit vârfurile și le-au tăiat

Fig. 25. Râpă de nisipuri pontice lângă Beiuș

în platforme suprapuse, corespunzând fiecare unui nivel al lacurilor pe calé de regresiune. Nimic mai uniform decât suprafețele mlăștinoase ale Munților Rez în jurul a 700 m.; nimic mai izbitor decât platformele uscate ale Munților Calcaroși, sfredelite de numeroase doline, de văi fără râuri, cu martorii suprafețelor de eroziune mai vechi (la Crucii 711 m., Culmea Roșiorul 733 m. în valea înaltă a Mierei dominând crupe de 639, 605, 623, 647 m.). Ele sunt relativ puțin populate, populația adunându-se îndeosebi pe brâu sau uneori în luminișuri (Șinteu, slovac în Munții Rez), sau lângă mici mine sau izvoare termale (Moneasa în Codru). Singuri Munții Calcaroși fac și aici excepție dela această regulă prin pulberea de case și de căsuțe care se împrăștie în această săracă și neumblată regiune. Populația e aproape pretudindeni română.

Falii numeroase hotărnicesc de toate părțile aceste masive vechi și înseamnă contactul neașteptat cu depresiunile de margine. Acestea iau când forma de adâncături, de scufundare înceată (golfurile Agrișului, Huedinului, Șimleului Silvaniei), când a unor adevărate șanțuri de prăbușire (basinul Beiușului). Caracterul lor comun este că au fost multă vreme ocupate de lacuri care au așezat pe ele straturi dese de terenuri mișcătoare, că sunt în mare parte despădurite și menite agriculturii, că sunt centre de atracție pentru populație, că nu mai sunt exclusiv românești, cu toate că elementul românesc păstrează majoritatea, că sunt în sfârșit drumurile naturale care îngădue să ajungi până în miezul Munților Apuseni. Dar înfățișarea lor se schimbă după locuri, înălțime (basinul Huedinului 500—800 m., Basinul Beiușului 200—500 m.), și mai cu seamă după natura rocelor. Aici o topografie de « coaste » dă colinelor un profil mai energic, peisagiului întreg mai multă putere (Agriș, Huedin, Șimleu); colo caracterul prea mișcător al terenurilor, rătăcirea cursurilor de apă pe terase largi dau naștere unui relief puțin subliniat, moale, unei aluvionări intense (Beiuș, Vad,

Oradea Mare, Hălmagiu). Acelaș contrast în viața omenească: aici sate mari, relativ bine clădite, în care se găsesc ferme mărețe, populate de români dar și de sași (Lona sas) dar și de unguri (Valcăul unguresc); colo o puzderie de sate mărunte, cele mai multe românești, o viață agricolă amestecată cu o exploatare pastorală sau forestieră.

Zonele acestea apăsate, coridoare vitale pentru Munții Apuseni, se deschid la Nord și la West spre un picior de munte mai mult sau mai puțin larg, de mică înălțime (200—400 m.), format din coline moi, monoton, cu puțină pădure și mult câmp, cu sate mari, cu o populație mai deschisă decât cea din basinele interioare, mai înaintată, de veche viță românească, asupra căreia cu toate acestea înrâurirea ungurească a lăsat câteva urme. Pe nesimțite acest picior de munte coboară către câmpie și către terasele marilor văi care ies acolo.

Zona de înrâurire a muntelui. Deacum aurul se depărtează în adevăr de munte, dar aerul pe care îl respiri, apa repede care râură pe albia nemăsurată a pâraelor, turmele pe care le întâlnești,

Fig. 26. La ieșirea dela biserică; sat român lângă Beiuș

țăranii cu căciulă, pe cari îi vezi secerând înaltele spice, carele de lemn aducând combustibil în locurile acestea fără cărbune, toate te fac să te gândești la Munții Apuseni apropiați. Terasele fluviolacustre se întind, uniform de netede, în număr de cel puțin patru, la înălțimi de 110—120, 130—140, 150—160, 180 m. Regularitatea, netezimea lor îngădue să le deosebești ușor de colinele piciorului de munte care le stăpânește, uscăciunea relativă, de câmpia care se desfășură dedesubt. Pe aceste trepte uriașe populația e bogată, dar grupată în sate mari printre care se înșiră cadrilaterele regulate ale satelor de colonii, săsești, ungurești sau românești (Glogovaț lângă Arad, Agia lângă Salonta, Sâmbăteni lângă Șiria). Mai jos în sfârșit, câmpia abiă umplută, fără pantă, cu drenaj imperfect, amenințată de inundații venite din munte sau de râurile de scurgere din timpul ploilor torențiale din Iunie și Iulie. Dacă îndiguirea râurilor înlătură cea dintâiu dintre primejdii, ea o sporește pe a doua. E o adevărată mică Olandă panglica aceasta, de care odinioară serviciul hidrologic ungar se ocupă activ. Satele sunt mai rare decât pe terase, dar tot așà de însemnate. Ținut ocupat de curând de om care l-a cucerit, el e un mozaic etnic remarcabil, litigiu între două țări vecine; românii nu sunt fără îndoeală decât într'o slabă majoritate; dar considerații strategico-economice biruind discuțiile etnografice sunt îndestulătoare pentru ca această lizieră a Munților Apuseni cu salba ei de orașe să rămână României, așà cum a hotărît comisia de delimitare a frontierei.

Mureșul face parte întreg din această zonă de înrâurire a muntelui: partea de jos e alcătuită numai din terase fluvio-lacustre sau din delte trunchiate ca acelea ale celor Trei Crișuri; partea de mijloc nu e decât o salbă de basine și de strâmtori apărate adesea de castele; în sfârșit în marginea colinelor transilvănene valea se lărgește și terase întinse stăpânesc lunca inundabilă a Mureșului.

Coridorul acesta aproape exclusiv românesc ar puteà să fie mai populat decât e astăzi; lucru ciudat, partea de mijloc ar aveà mai degrabă tendința să se depopuleze în folosul cursului de jos, unde centre mari industriale ca Aradul atrag pe țărani. Multă vreme ea a rămas în afară de marile drumuri transilvănene; poșta plecà dela Timișoara, Valea Bega până la Dobra și Deva ocolind brazda adâncită a Mureșului dincolo de Lipova, Lalasinț și Zam; aici se găsesc unele din cele mai sărace sate ale Munților Apuseni. Puținătatea pământurilor arabile, întinderea în schimb a pădurilor pe povârnișurile văilor lămuresc în parte exodul țăranilor către alte colțuri de țară, la nevoie chiar către America.

Aceștia sunt Munții Apuseni, până astăzi prea puțin cunoscuți. Pentru cetitorii cari au străbătut aceste rânduri am vrea, ca încheiere, să stăruim asupra a două fapte ale geografiei regiunii. Mai întâiu Munții Apuseni sunt un pământ carpatic. Am încercat să arătăm legăturile care unesc aceste două masive de munți din punct de vedere geologic, morfologic, etnografic. In năprasnica tabără întărită pe care o alcătuește lumea carpatică la hotarele Europei orientale [1]), Munții Apuseni au rostul unui fort, unul din cele mai folositoare liniei apărării, unul din cele mai bine organizate de natura însăș. El supraveghează stepele Apusului și marile drumuri ale Mureșului și Someșului, așà cum Munții Banatului supraveghează pe acelea ale Dunării și ale Timișului. Priviți harta și minunați-vă de fericita potrivire a acestei fortărețe. Iată înainte șanțurile și mlăștinile ocrotitoare (Mureș, Crișana), apoi marele povârniș al teraselor și al piciorului de munte (Pusta, Câmpia, Sălajul, Almașul), descoperit cu socoteală pentru ca foarte departe să se zărească dușmanul. Indărătul povârnișului se înalță întâile linii de apărare cu forturile păduroase și greu de apropiat (Munții Zălaului, Rez, Calcaroși, Codru, Zarandului), cu deschizăturile lor întărite (Cheile Șimleului, Marca, Soncoiuș, Aciuța, Lipova). Indărătul basinelor interioare sunt tot atâtea șanțuri sau drumuri acoperite care îngăduie apărătorilor să se miște dela un capăt la altul al frontului de atac fără să iasă din front (Beiuș, Hălmagiu, Brad, Boița). Iată în sfârșit turnul central, mai înalt decât bastioanele de întâia linie și mai greu de ajuns, cu labirintul nesfârșit al văilor ca o încurcătură; aici e ascunsă comoara, aici așteaptă netemători pe dușman cei mai vechi, dar și cei mai viteji dintre apărători; aici răsună în ceasurile critice ale asalturilor chemarea poruncitoare a buciumului, precum odinioară buccinatorii îndemnau legiunile romane la luptă. Aceasta este fortăreața Munților Apuseni; multă vreme ea s'a împotrivit atacurilor; dar inamicul a sfârșit prin a se așezà pe povârniș, a se prefirà în șanțurile dinăuntru (Beiuș); apărătorii s'au retras în bastioanele până acum neprihănite; numeroasele asalturi împotriva turnului au dat greș; sub căpetenii mândre (în 1701, 1721, 1727, 1760, 1784, 1848), Horia, Cloșca, Avram Iancu, țăranii-soldați au încercat să oprească pe dușman și să-l arunce afară din citadelă. Rămași cu propriile puteri, trădați uneori, ei n'au izbutit, dar împotrivirea lor a știut să sperie pe adversar. Acesta desnădăjduit de încăpățânata îndârjire românească și puțin sigur s'o înfrângă vreodată a preferat să amâne, să facă blocusul fortăreței, să-și întindă mai înainte cuceririle în basinul transilvănean, lăsând Munții Apuseni măreții lui izolări. Timpul n'a micșorat văpaia luptătoare a Moților, Mocanilor, Buciumanilor; în parlamentul unguresc delegații lor au reluat lupta, și din Munții Apuseni, la chemarea capilor, Maniu, Ciceo Pop, ca să nu amintesc decât pe câțiva, a pornit strigătul de liberare și votul unirii cu România Mare (Alba Iulia, 1 Decemvrie 1918).

Ne-a venit de multe ori sub condei, în cursul acestui studiu, să vorbim de o criză în viața economică a Munților Apuseni. Unii au semnalat-o încă de mult și s'au folosit ca să trimeată critici vii nouii administrații de după răsboiu. Nu ne vom face ecoul acestor plângăreți interesați. Se întâmplă uneori că din pricini poruncitoare câțiva membri ai unei familii sunt siliți să se expatrieze. In mediul străin care-i primește ei simt la început oarecare greutate de aclimatizare. Dar după cum li se arată mai multă sau mai puțină simpatie, cu cât lumea se silește să le ușureze amărăciunea mutării în altă țară, prin atenții mai mult sau mai puțin delicate, adaptarea se face mai mult sau mai puțin repede. Se poate ca în ciuda silințelor celor mai vrednice de laudă acești surghiuniți să se simtă incapabili de aclimatizare; dacă în loc de încurajări, nu găsesc la gazde decât jigniri și critici, părerile de rău

[1]) S. Mehedinți: Le pays et le peuple roumain. (Bucarest, Cartea Românească 1927, 142 p.).

după țara natală se schimbă într'o împotrivire pe față oricărei adaptări. Constrânși de o soartă nenorocită să rămână în slujba unei lumi pe care o urăsc, ei pier de « dor de țară », se veștejesc. Ei își încredințează plângerile medicului chemat la căpătâiu; leacul e poruncitor; trebuie să se întoarcă acasă, să părăsească locurile, aerul stricat în care se înnăbușe, să se reînvioreze în sânul familiei. Intorși acasă în adevăr, surghiuniții încep să trăiască din nou; ei mai au luni întregi, câteodată ani, semnele suferințelor trecute, dar înconjurați de iubirea părintească și de simpatia binevoitoare a compatrioților își recâștigă sănătatea.

Aceasta nu e o fabulă, ci istoria reală a Munților Apuseni: ghiciți în ființa nenorociților surghiuniți pe românii acestui ținut, în aceea a gazdelor, administrația cârcotașe ungurească; doctorul isteț nu e decât conferința păcii dela 1919, care redând căminului natal, care este lumea carpatică, Munții Apuseni, le-a îngăduit să-și recâștige sănătatea. Ei nu sunt deocamdată decât niște convalescenți dar îngrijirea grabnică a Vechiului Regat, așà cum poate fi ea la început, îl va scoate din această criză. Singur aerul țării de naștere — pe care ei n'ar fi trebuit să-l părăsească niciodată — ar ajunge să-i facă mai mândri și mai zdraveni. Dar și așà, trebuie să li se lase timpul să-l respire!

Valenciennes, Aprilie 1929.

REGIUNILE NATURALE ȘI UNITATEA BANATULUI ROMÂNESC

DE

G. VERGEZ-TRICOM

Când se vorbește de Banat se pare că vine în minte noțiunea limpede a unei unități geografice bine definite. Dar dacă trebuie precizată noțiunea: nu e aceeaș populație care se frământă, nu e aceeaș viață care se duce dela un capăt la altul al acestui pământ; dela nord la sud, dela est la vest nu se găsește nici chiar peisagiilor geografice un aer de rudenie. Vrem acum să delimităm regiunea? Abià suntem în stare să-i fixăm hotarele naturale. Cu neputință să formulăm cea mai mică părere care să aibă valoare fără restricție pentru toată regiunea. Dacă ne-am luà după documentele puse la îndemână de observațiile geografice pe teren, Banatul apare fărâmițat în mai multe « țări », în regiuni izolate, în mici lumi închise, atât de deosebite din punct de vedere fizic și omenesc încât s'ar părea că nici un fel de legături nu se pot face între ele.

Trebuie atunci să tăgăduim unitatea acestei regiuni? Să nu vedem decât o juxtapunere de mici cutii pe care norocul istoriei le-a grupat multă vreme într'o aceeaș soartă? Dar o lume întreagă de impresii fără trup, tot ceeace știm despre istoria pământului, despre populația lui, obiceiuri, mentalitate, se ridică și se răsvrătește împotriva acestei încheieri.

Cine a străbătut Banatul și l-a studiat nu scapă de această îndoită și tulburătoare impresie. Trebuie să fie atunci puteri de ordin geografic, istoric sau social, care caută să fărâmițeze ținutul, pe când altele caută să-l unifice. Le vom studià pe unele și pe altele după o scurtă descriere a Banatului.

1. *Pământul.* Banatul se arată cu înfățișări foarte deosebite, după cum intrăm în el pe la Vest, venind din câmpia ungurească, sau pe la Est, venind din Valahia.

De o parte e un șes fără nici o cută; dela un anotimp la celălalt, râurile nu și-ar recunoaște matca abià scobită în acest neteziș, dacă omul n'ar fi avut grije s'o sublinieze cu un îndoit dig. O impresie generală de uscăciune, o vegetație naturală rară și săracă de colori șterse, în care precumpănește ocra, iată ceeace izbește dela început. Pământul argilos și uscat se face praf în soarele de vară, terciu lipicios la cea mai slabă furtună. Pădurile au pierit de pe acest sol bogat și adânc, afară de câteva pete pe nisipirile neroditoare; pășuni și mai cu seamă puternice culturi de porumb și de grâu se întind fără sfârșit, întrerupte numai de șirurile regulate ale copacilor care mărginesc drumurile oficiale și de pătratele duble de sălcii subțiri, care ocrotesc de vânt sate uriașe geometrice cu case frumoase de vălătuci, spoite în alb, în gălbui sau în albastru. Semănate la întâmplare, ele cuprind populații eterogene, germani, unguri, români, sârbi, evrei, sosiți după sec. XVIII în unde succesive și care nu s'au amestecat încă după o atât de lungă conlocuire.

Dacă intri în Banat, dimpotrivă, pe la Sud, priveliștea e cu totul alta. După plăcuta Oltenie, plină toată de pâlcuri de copaci, dai, fără trecere, prin valea Dunării, de un munte înverzit și sălbatic pe care nu-l mai lași până la Baziaș la Vest, până la Caransebeș la Nord. Față de netezimea, de râurile rătăcitoare, de peisagiile goale și uscate ale Banatului de Nord, stau aici munți cu vârfuri rotunde, dar cu coaste priporoase. Pretutindeni roca aspră, în boiuri de rugină întunecată, plesnește cu vârfuri ascuțite covorul neîntrerupt de iarbă și de păduri; pretutindeni o risipă de ape limpezi și reci ca ghiața curge în fundul văilor înguste, umbrite și singuratice. Văzută de pe vârfuri, regiunea aceasta se isprăvește într'o mutonare veșnică de piscuri pustii, scobite de câteva ba-

sine adânci, ca acela al Almașului, unde se îngrămădesc populația și culturile. Ici și colo, pe înălțimi, sătuce răslețe, pitite într'o încreștitură a terenului, sugrumate de pădurea înconjurătoare, își risipesc în toate vânturile casele de lemn; dar aglomerările principale se înșiră în lungul văilor Berzava, Nerei, agățate de umerii cari întrerup iuțeala coastelor. Suntem în ținutul verdeței, al pădurii și al creșterii de vite precum și al exploatărilor fierului și cărbunelui, risipite în adâncul văilor.

Muntele acesta formează un bastion prăbușit aproape drept într'o zonă care face trecerea spre câmpie. E o regiune de coline încâlcite, făcute din pietrișuri, din nisipuri și din argile, care se desfășoară într'o semicunună la nordul și la vestul zonei muntoase și acopere toată partea cuprinsă între Mureș și Timiș. Ea se sfârșește în terase mari netede care coboară în trepte către câmpie. Nu mai e muntele înverzit și nu e încă nici Pusta cea aridă; pășunile slăbesc, dar ținutul e al pomilor roditori; culturile și produsele de tot felul au o varietate care nu se găsește nici la câmp, nici la munte; satele mai puțin regulate decât la șes, dar mai bogate decât în munte, sunt îngrămădiri anarhice de căsuțe ascunse în pâlcurile întinse de verdeață.

Oficial, Banatul se mărginește cu Dunărea la sud, cu Mureșul la nord, cu crestele Carpaților la Est, cu frontiera la Vest. De fapt, acest hotar nu este precis decât la Est, unde înaltele vârfuri ale Alpilor Transilvaniei despart în adevăr două lumi deosebite: Oltenia și Banatul. La Sud muntele încalecă Dunărea și găsim pe ambele maluri aceleași peisagii, aceleași populații, aceeaș viață. La Vest fruntariile se croiesc arbitrar, într'un ținut unde deoparte și de alta nu există nici o deosebire de nici un fel. La Nord adevărata limită a Banatului începe cu mult înainte de Mureș. In valea Bistrei ea se așează aproape de poarta transilvăneană; dincolo e țara Hațegului, deosebită mai cu seamă din punct de vedere etnografic și ai cărei locuitori nu privesc de loc spre Timișoara, metropola Banatului, ci spre Deva. Mai la Vest această graniță urmează aproape spinarea ținutului care alcătuiește linia de despărțire a apelor, între Timiș și Mureș. Tot ținutul așezat pe malul stâng al Mureșului, cu toate că oficial Bănățean, se leagă din punct de vedere etnografic de Transilvania, din punct de vedere economic de Arad.

In această scurtă călătorie ne-am găsit în fața a cel puțin trei regiuni naturale bine individualizate. Să ne continuăm cercetarea în chip mai științific și vom vedeà, dacă datele deosebite geografice adâncesc, înmulțesc, sau șterg diversitatea aceasta și ce lămuriri aduc ele asupra cauzelor.

FACTORII DE DIVERSITATE IN BANAT

Ei sunt de ordin fizic și omenesc. Dar cauzele omenești, felul de viață, populareа, formele de locuință, istoria chiar sunt așà de mult înrâurite de cauzele fizice, de geologie, formele de relief și urmările lor imediate, încât acestea apar în cele din urmă ca temeiurile cele adânci ale fracționării pământului micii regiuni. Banatul duce, și foarte apăsător, greul naturii lui fizice.

Patru rânduri de fapte au contribuit să-i imprime o înfățișare cu totul originală: așezarea geografică cu totul proprie; marile mișcări tectonice al căror sediu a fost: natura terenurilor care îl compun și jocurile complicate ale eroziunii, ele însele în parte răspunzătoare de compoziția geologică a ținutului.

Muntele Banatului reprezintă malul extrem al unui continent odinioară legat cu Carpații, cu Masivul Poenei Rusce, cu Bihorul, Boemia și mult mai intens spre W. Câmpia este un vechiu fund de Mare, în care s'au scufundat rămășițele acestui vârf masiv și s'au strâns sfărâmăturile lui. Tot interesul Banatului din punct de vedere fizic stă în poziția de zonă litorală: aici au fost mai puternice mișcările tectonice și au atacat massa continentală cu mai multă furie, fără cu toate acestea s'o facă să dispară cu totul, aici s'au simțit mai mult urmările alternativelor de retragere și înaintare a Mărilor.

Formațiile care fac parte din acest masiv arhean sunt încă precumpănitoare și astăzi în compoziția geologică a muntelui bănățean: e vorba de gneisuri și de șisturi cristaline; deosebirile între ele făcute de geologi sunt fără mare interes pentru geograf. Ajunge să știm că sunt în întregul lor roce tari, dar eterogene din punct de vedere fizic; alcătuite din materiale care nu au toate aceeaș împotrivire față de atacurile eroziunii; mult timp expuse la aer sau înghițite sub ape, ele au pus la îndemână în clădirea marginii muntoase un bogat material detritic și puțin roditor; sunt astăzi foarte alterate și suprafața lor se sfărâmă ușor și se schimbă într'un nisip sclipitor de mică.

Masivul acesta a fost disociat prin fracturi, prin scufundări care au început înainte de era secundară, dar au durat cu faze de repaus până la sfârșitul terțiarului cel puțin; în anumite părți, la est de coridorul Timiș-Cerna, regiunea Reșița-Anina, mișcările acestea, deși încetinite, continuă și astăzi.

Faliile acestea, sunt în bună parte orientate în linii mari N-W, S-E, ca acelea care mărginesc coridorul Timiș-Cerna, N-N E, S-S W, ca dislocările foarte complicate care strâng sau brăzdează formațiile secundare cutate ale regiunii Reșița-Anina, Oravița-Sasca și ale zonei dintre Orșova și Almaș, sau ca faliile mărginașe prin care Banatul muntos cade la Vest în câmpia Vrăniuțului și Dentei. Sunt și dislocări în direcție perpendiculară pe cele dinainte, dar e greu să se știe dacă sunt contimporane cu ele sau le sunt posterioare. E vorba de cele care mărginesc la Nord și la Sud basinul Almașului, aceea care urmează la Nord Poganișul și aceea pe care Nera, la Sud de Biserica Albă, o desgolește cu al ei curs « supra-impus ». Drumul acestor falii e încă bine însemnat de urmele formațiilor eruptive care le urmează foarte exact și pe care le-au întovărășit fie o mineralizare puternică (aurul, pietrele scumpe din regiunea Oraviței), fie izvoare minerale (Buziaș, Apa Acră, lângă Lipova). Mai multe râuri le urmează, cel puțin într'o parte a cursului lor: Timișul, Teregova la Armeniș, Cerna, Bela Reca, Nera de sus, Poganișul de sus, Berzava până la cotul de Est, în sus de Reșița.

Rezultatul acestor dislocări a fost dispariția pe locul câmpiei de azi ungurești, a vechiului masiv: în partea muntoasă el s'a scufundat, în bucăți rămase spânzurate la înălțimi deosebite, care merg scoborîndu-se din Carpații mari spre câmpie.

Incercați din nou de mișcări tectonice și de cicluri de eroziune ulterioare, ei alcătuiesc serii de masive izolate prin coridoare și basine de scufundare: la Est de linia Lugoj-Reșița-Moldova cu înălțimi trecând de 1000 m. e vorba de un masiv destul de compact: acela al Semenicului și al Poienei Rusce, despărțiți prin câmpia largă a Timișului, și la Sud de Almaș, Munții Almașului care nu trec peste 1100 m. La Vest martorii vechi sunt nespus de mai puțin înalți și mai puțin compacți; culmile lor, toate sunt între 500—600 m.; e vorba de masivele Baziaș, între Dunăre și Nera, de acela dela Dognace, între Caraș și Berzava, de acela al Arieșului între Berzava și Poganiș și în sfârșit de capătul masivului Semenicului între Timiș, Poganiș și Berzava. Aceste masive sunt mărginite de mari întinderi sau despărțite de golfuri largi, în care s'au strâns sedimentele terțiare, provenite din sfărâmarea muntelui vechiu: martor e basinul dela Vrăniuț și golful dela Ezeriș.

La Nord și la Vest de limitele arătate pe o hartă, masivul vechiu nu dispare cu desăvârșire. Cel puțin până la o linie meridiană Timișoara-Vârșeț, el e înecat la o așà de mică adâncime sub sedimentele mai recente, încât se regăsește în recife izolate în largul muntelui; pe malul drept al Poganișului se ascute într'o serie de creste negre și păduroase, înalte dela 400—430 m.; pe malul stâng al Mureșului el apare la o înălțime cevà mai mică și fluviul îi ferăstruiește într'o cheie destul de îngustă. La Vest, măgurile Vârșețului care se înalță la 590 m., sunt un martor înaintat al masivului și, în plină pustă, un mare nod vulcanic de 200 m. îl dă de gol la sud de Gataia. Dar când nu iese la suprafață, masivul nu e niciodată scufundat adânc și sedimentele terțiare și cuaternare nu l-au acoperit aici decât cu o pieliță de cel mult 200 m. La nord de linia crestelor de 400 m., care urmează malul drept al Poganișului, pretutindeni, pe coastele sau în fundul văilor, se găsesc gneisuri și micașisturi, la înălțimea de 180 m. Cam la aceiaș înălțime, puțin la Nord de Lugoj, se exploatează bazaltul care arată vecinătatea masivului vechiu; aceeaș observație în basinul dela Ezeriș. Roca veche iese încă, la 300 m. la Vest între Surduc și Forotic, iar Cernovețul și-a « supra-impus » cursul. La Sud de tot am văzut că Nera taie capătul masivului într'un curs deopotrivă « supra-impus » și în fundul aproape al tuturor râurilor care se varsă în Caraș se află gneisuri și șisturi.

Formațiile secundare sunt foarte localizate și relativ puțin desvoltate, dar însemnătatea lor e de întâiul ordin. Se găsesc: într'o lungă fâșie groasă prinsă într'o zonă veche scufundată, orientată N E S - V, cuprinsă între Reșița și Dunăre; în fâșii de aceeaș orientare, dar așezate mai puțin regulat, în munții Almașului; se urmăresc pe malul drept al Dunării și continuă în formații mai dese la Est de coridorul Cernei. Toată seria secundară se găsește reprezentată, dar precumpănesc mai cu seamă calcarele tari ale Jurasicului inferior și ale Cretacicului.

Aceste formații au fost cutate puternic și ciopârțite literal în falii de aceeaș orientare ca acelea care privesc masivul vechiu. Sondagiile făcute pentru căutarea cărbunelui arată o serie de dislocări foarte însemnate, ca aceea dela Polom, Pohuj și Plesiva. Ele ne lămuresc în acelaș timp că sedimentele secundare sunt relativ puțin groase, cel puțin 600—800 m.; ele sunt așezate într'un compartiment scufundat, compartiment destul de puternic basculat spre Nord; la Reșița Permianul este la 300 m. dedesubtul suprafeței solului; spre valea Carașului nu e decât la 50—60 m. și la Anina, mulțumită cutărilor și dislocărilor, iese aproape deasupra.

Interesul geografic al acestei zone se datorește la două fapte: sunt mai cu seamă formațiile cretacice ale cuprinsului, calcare tari pe care eroziunea le-a respectat mai mult decât formațiile mai vechi dimprejur; caracterul lor însuș de calcare a făcut să se desvolte acolo forme morfologice speciale karstului și le-a schimbat în zone de păduri și pășune. Regiunea e în acelaș timp industrială mulțumită prezenței cărbunelui, fierului, aramei și chiar a metalelor prețioase. Aceste trei din urmă elemente, exploatate încă dela începutul sec. al XIX pe marginea de afară a fâșiei, nu mai sunt astăzi; dar exploatarea fierului și a cărbunelui în partea centrală e încă activă. Zona aceasta se individualizează prin urmare puternic: e un înalt relief care pune stavilă între Estul și Vestul muntelui bănățean, dar al cărui centru constituie cea mai bogată regiune a Banatului.

Formațiile secundare ale Munților Almașului sunt așezate mult mai încâlcit și sunt mult mai felurite. Risipite în terenuri vechi și mai puțin bogate în minereuri și în metale prețioase decât în fâșia de mai sus, ele au contribuit, și să dea masivului Almașului înălțimea mijlocie cea mai ridicată poate a masivului, și să-i păstreze caracterul compact și nepătruns. Industria e împrăștiată în exploatări pitice; învelișul păduros e mai des și mai continuu decât oriunde; muntele cade pe fiecare mal al Dunării, în abrupturi aproape verticale. Aici sunt Cazanele, partea cea mai îngustă și cea mai sălbatică a defileului Porților de Fier, din punct de vedere morfologic locul critic unde fără îndoială că s'a săvârșit captura care a deschis definitiv trecere spre Est apelor venite din basinul panonic.

Sedimentele terțiare sau mai noui sunt și ele de un interes capital. Ele sunt toate alcătuite dintr'un material detritic smuls muntelui de agenții de eroziune; ele sunt toate formate din nisipuri, din pietrișuri și din sfărâmături de piatră mai mult sau mai puțin grosolane. Epoca așezării lor se întinde din sarmatic până în cuaternarul mediu; lipsa fosilelor a făcut studiul greu și atribuirea cutărui sau cutărui strat sarmaticului sau ponticului e foarte gingașe. Geologii admit că basinul Armașului, regiunea Liubkova în marginea Dunării, și zona colinelor care alcătuiesc spatele ținutului dintre basinul Almașului și acela al Mehadiței de sus, fac parte din întâiul mediteranean. Sarmaticului trebuie să i se atribuie regiunea Porții Orientale și zona dintre Nera și Timiș, așezată în marginea muntelui. Golful Caransebeș, dela Armeniș, și tot restul ținutului, sunt în pontic.

Dar sunt multe deosebiri de făcut în formațiile acestea terțiare generale, în pontic în special. Tot ce se găsește lângă munte își arată caracterul de depozit de râu prin belșugul pietrișurilor. Zona colinelor dintre Timiș, Bega și Mureș care culminează pela 360 m., e aproape în întregime alcătuită dintr'un covor de pietriș, făcut din pietre mici, dela o boabă de mazăre până la o alună, în care precumpănesc quarțurile și între care își ridică vârfurile rocele secundare sau vechi. Înăuntrul muntelui compoziția geologică se complică și mai mult. Regiunea cuprinsă între Caransebeș și Poarta Orientală, împrejurimile Mehadiei, basinul Almașului formează depresiuni sau golfuri în care apele au întârziat mult sau băteau la piciorul formațiilor vechi care stăpânesc aceste depresiuni. In tot lungul muntelui până la o înălțime care nu întrece 500 m. în basinul Almașului, dar urcă până la 840 m. în regiunea Porții Orientale, văile și râurile care ies din masivul muntos arată pe coastele lor desvelite, îngrămădiri de pietre rău calibrate, dintre care unele sunt uriașe. Toată regiunea vădit că a fost în timpul cuaternarului locul unei activități puternice din partea torenților care au îngrămădit în ea conurile acestea de dejecție.

Cu cât te depărtezi de piciorul muntelui cu atât materialele firește se subțiază. Până cu puțin mai jos de Caransebeș formațiile rămân de pietriș; straturile de aluviuni se alternează cu straturile de argilă mai fină arătând perioade de reluare sau de liniște a eroziunii. Dar cu puțin în sus de Lugoj și în toată zona care se întinde mai mult de 10 km. dela munte, produsele spălate și măcinate au dat naștere la acea formație pulverulentă a pustei. Pietrele sunt rare: câteva pietre frumoase

date bine dearostogolul arată cu toate acestea originea fluviatilă a formației. In toată valea Timișului până la Timișoara, între acest oraș din urmă și Denta, totul e acoperit de o formație superficială care amintește loessul. Mai la Vest stăpânesc straturile mai noui și cu caracter curat aluvionar, mai la Sud stăpânesc nisipurile.

Interesul geografic al depozitelor terțiare e de întâiul ordin. El pornește din mai multe cauze. Aceste elemente s'au așezat în gropi de scufundare rămase mult timp basine maritime sau lacustre. Toate au o trăsătură comună caracteristică: sunt terenuri crude, cu mică împotrivire la eroziuni; ele au putut să-și păstreze în regiunile unde s'au așezat caracterul de basin, de coridor turtit, de zonă joasă. Rostul lor omenesc este foarte mare: ca material detritic și mișcător, produs al spălăturii, el formează pretutindeni zona arabilă cu deosebire; dar valoarea nu le e pretutindeni aceeaș; după compoziție, fizică sau chimică, ele fac cu putință individualizarea, în sânul acestei regiuni care pare a fi atât de uniformă, a unei game întregi de regiuni secundare, rodnice sau sterpe, păduroase, cu mlaștini sau lucrate. Zona dintre Timiș și Mureș e mai cu seamă o regiune de crâng de stejar; coridorul Timișului, între Armeniș și Caransebeș, mai cu seamă o zonă de pășuni uscate; câmpia Timișului în jos de Lugoj o regiune de culturi bogate; basinul Almașului e un teritoriu de culturi mai sărace.

Examenul geologic ne descopere deci în Banat o îmbucătățire, o varietate pe care eram departe s'o bănuim la întâia privire. Deosebirea e de pe acum limpede. Se bagă de seamă: 1. O zonă de munte vechiu în care deosebirile de înălțime ale diferitelor compartimente scufundate ne fac de pe acum să presupunem împărțiri ulterioare; 2. un munte calcaros înalt, greu de suit, dar zonă industrială; 3. o regiune joasă în care varietatea terenurilor unită cu așezarea geografică (câmpie, depresiune închisă, coridor, pământ de coline), îngăduie deopotrivă să se deosebească « țări » foarte diferite. Câteva observații despre morfologie sau mai exact despre profilul terenului ne vor ajută să delimităm exact aceste « țări » și să le hotărîm caracterele cu o precizie îndestulătoare.

Varietatea rocelor și faptul că Banatul încalecă regiuni care au o istorie destul de complicată, zonă continentală, zonă de țărm, zonă de fund de Mare, aduc în chip necesar o mare bogăție de forme morfologice. Se deosibesc mai întâiu forme de acumulare și forme de eroziune, acestea precumpănind în partea muntoasă, celelalte în valea Timișului și în câmpie; mai trebuie deosebite formele de relief fluviatil și formele de țărm. Aceste jocuri complicate au adus în desenul rețelei hidrografice schimbări foarte mari pe care nu le putem cunoaște în toate amănuntele, dar ale căror episoade esențiale și noui, le surprindem. Toate aceste fapte ajută la crearea unităților naturale ale pământului și le înseamnă cu trăsături originale.

In partea muntoasă, zonă veche sau de formație secundară, domnesc exclusiv formele de eroziune fluviatilă, desvoltate în peneplene sau în umeri de văi. Fie că te miști pe înaltele vârfuri, în împrejurimile Semenicului și ale altitudinilor de 1400 m., fie că te miști la 500 m. deasupra Caransebeșului sau între Reșița și Crașova, la 600 m. între Crașova și Anina sau între Sasca și Liubkova, la 700 m. între Dalboset și Dunăre, descoperi mari orizonturi plane sau abiă ondulate, sau chiar mutonări de crupe, care se mențin aproape la aceleași înălțimi. In aceste mari podișuri sau între aceste crupe, văi foarte înguste pe ale căror coaste se pot urmări, sub formă de umeri, prelungirile platformelor. Existența acestor niveluri și îngustimea văilor, iată trăsăturile morfologice cele mai caracteristice ale muntelui bănățean.

A le căutà vârsta sau cauza formației, a voi să le urmărești în continuitatea lor prin întreg muntele, a căutà chiar să le enumerì ar însemnà o sarcină care ar întrece cu mult cadrul și obiectul studiului de față. Ne vom mulțumì să observăm marele număr al acestor niveluri: se pot socotì vreo 20 de cicluri din înălțimea masivului Semenicului până în câmpie, dar ținând seama de extensiunea lor foarte schimbăcioasă, n'au toate acelaș interes geografic. Cele care joacă cel mai mare rol sunt cele care au adus desvoltarea platformelor.

Nivelul de 1300—1400 m. formează împrejurul punctelor culminante ale Banatului, o zonă ondulată și descoperită, de capturi, în care circulația e din cele mai lesnicioase. Cursul de sus al râurilor, ca Semenicul, Timișul, Minișul, Nera, se desfășoară în văi mature, puțin adânci, mlăștinoase. Nivelul acesta alcătuiește o insuliță izolată în chiar miezul Banatului.

Dedesupt, în aceeaș regiune, se găsește un nivel de 1200 m. care e poate același cu nivelul de 1100 m. din munții Almașului, dar se deosebește de cel dinainte, căci profilurile transversale ale râurilor dau la iveală prezența unor umeri, unul deasupra altuia, care fac parte din aceste două cicluri. Ne găsim aici în plină zonă forestieră și platforma primitivă a fost măcinată în crupe izolate de eroziunea de mai târziu. E o regiune puțin umblată.

Observația din urmă se potrivește și nivelurilor de 900 și 800 m. care sunt nivelurile înalte cele mai desvoltate și ale căror urme se găsesc aproape pretutindeni. Se întâlnesc mai cu seamă larg desvoltate ca o margine a celor dintâi în regiunea așezată la Est de Semenic și în Munții Almașului. Cele mai înalte vârfuri ale zonei calcaroase dela Est le aparțin și ele, mai ales marginea internă și externă; dar vechea platformă a fost aici foarte disociată și scăzută la creste ascuțite, mai totdeauna pustii și păduroase.

Aceste trei niveluri se așează, cum se vede, cu deosebire în partea de Est a muntelui bănățean, cam între brazdele Timiș-Cerna și Berzava-Poniasca. Datorită înălțimii lor ele caracterizează foarte limpede o întâie regiune a Banatului: aceea a muntelui vechiu.

Nivelurile de 700 și 600 m. se regăsesc în toată regiunea precedentă mai cu seamă în stare de umeri în văi; ele urmează într'un chip continuu și totdeauna în aceeaș formă, marginile coridorului Caransebeș; nu le găsești desfășurate în platforme însemnate decât în zona calcaroasă dela Vest, dela Reșița până la Dunăre, când pe calcare, când pe formații mai vechi. Ele sunt tăiate de canioane, ca acelea ale Carașului, ale Nerei, ale Minișului de Sus, cu coastele ciuruite de peșteri. Partea cea mai joasă formează o zonă descoperită, înaltă de 600—650 m., cu iarbă sau crânguri sărace. Deasupra, nivelul de 700 sau acela de 800 m. se ridică în creste răslețe și aliniate N-N E, S-S E. In această zonă s'a desvoltat un relief Karstic, caracterizat, dar destul de puțin evoluat. Dacă mersul pe pietrăriile goale e câteodată destul de anevoios, nu se întâlnesc strâncării proprii regiunii, vrednice de numele lor; studiul terenului n'a fost făcut în amănunt: nu știm dacă există o circulație subterană a apelor, nici care poate să le fie însemnătatea, nici dacă râurile îndură sau nu pierderi. Formele cele mai desvoltate sunt dolinele, în general mici, care te întâmpină în stare izolată sau în salbe ținând fundul văilor secate. Iată deci a doua regiune: aceea a muntelui calcaros.

Grupul următor de niveluri, cu mult mai complicat, nu cuprinde numai forme fluviatile, ci în anumite locuri și la anumite altitudini forme de proximitate de nivel de bază, dacă nu chiar forme răspicate de țărm.

Niveluri de 500 și de 400 m. se găsesc încă în munte, în stare de platforme întinse, mai cu seamă cel dintâiu, dar numai pe marginea N. și V. Înăuntru nu le vezi decât în formă de umeri, în văile pe care ele nu le urcă dealtminteri prea sus. Pe tot malul stâng al coridorului Caransebeș, în deosebi deasupra acestui oraș se găsesc două serii de relief, cu forme foarte netede, ale căror cote se mențin cu deosebiri de câțiva metri în jurul a 500 și 400 m. La 5—6 km. din sus de Reșița, pe malul stâng al Berzavei, muntele calcaros se isprăvește la acest râu, într'o serie de promontorii cu desăvârșire rectiline și exact la aceleași altitudini. Pe marginea Vest a muntelui în Munții Dognacea, ai Arinișului, și Baziașului se observă forme asmănătoare, dar mai puțin întinse.

Tăieturile transversale făcute în lungul diferitelor râuri, Timișul, Poganișul, Berzava, Dunărea și afluenții lor, au îngăduit să se reconstituie vechi talveguri care se sfârșeau toate la 500 și 400 m. Observații asemănătoare au fost făcute de d-l Ficheux pe marginea de Vest a munților Bihorului. Observația pe teren nu îngăduie să se afirme că avem înainte platforme de roadere marină: n'am puteà să ne întemeiem pe forma reliefurilor, iar argumentele geologice lipsesc; dar concordanța altitudinilor și reconstituirea talvegurilor vorbesc în sprijinul acestei ipoteze. Se poate zice cel puțin că în această epocă, pe care credem că o putem fixà în cuaternarul vechiu, malurile lacului panonic erau vecine cu limita care s'ar puteà trage într'o figură specială.

Aceste trei blocuri izolate pe care le-au modelat ciclurile de 500 și 400 m. formează o a treia regiune: aceea a muntelui puțin înalt.

Cu nivelurile mai joase, ieșim din muntele propriu zis ca să pătrundem în zona mărginașe, unde s'au îngrămădit elementele detritice, smulse acestui munte. Spălările s'au făcut în materiale mișcătoare; din această pricină topografia este confuză și cercetarea, gingașe de făcut. Se deosebesc trei elemente de peisaj. Creste împădurite, care, cum am văzut, se apropie sau trec peste 400 m.

Sunt rămăşiţe de masiv vechiu scufundat şi înnecat în ruinele lui şi care trebuie alipit nivelului de 400 m., ale cărui crupe sunt. Aceste crupe se regăsesc pe malul drept al Poganişului, pe cursul de sus al Cernoveţului şi între Timiş şi Mureş.

Dedesubt, o serie de coline încurcate şi păduroase, tăiate de văi foarte largi; la întâia privire nu deosebeşti decât o mutonare anarhică, dar văile au umeri bine păstraţi. Acelaş sistem de tăieturi controlate prin observaţii pe teren, cu notarea de cote cu barometrul şi cu luarea de croquiuri numeroase ne-a dat putinţa să reconstituim cinci talveguri vechi ale căror niveluri de bază trebuie să se stabilească în apropierea cotelor următoare: 300 m., 260 m., 250 m., 205 m. Formele păstrate nu sunt fără îndoială formele de ţărm; în terenurile acestea foarte crude, trebuie să presupunem că ele au fost foarte transformate; e deci cu neputinţă să se tragă cu precizie limitele lacului panonic în această epocă şi în acest loc. Lucrul poate fi cu toate acestea încercat cu oarecare izbândă în coridorul Caransebeşului, mai cu seamă în ce priveşte ultimul nivel, cu deosebire caracteristic. Tăieturile în legătură cu cele trei talveguri precedente duc la reconstituirea unei mari câmpii aluviale, asemenea cu câmpia de astăzi a Timişului, dar cu o aplecare cu mult mai slabă; elementele sunt însă prea fragmentare ca să ne putem face pe teren o părere despre aceste câmpii. Cu totul altfel stă treaba cu talvegul de 205 m.: câmpia aici e încă foarte bine păstrată; o urmăreşti perfect de bine până la Timiş-Slatina; ea formează dela acest sat până la Lugoj şi mai departe o terasă continuă, în pantă slabă către talvegul actual al fluviului şi e formată din sfărâmături de piatră. Până la Caransebeş, panta longitudinală e simţitoare (20 m. la 40 km.); dincolo, orizontalitatea e aproape absolută în acelaş timp cu afinarea elementelor care alcătuiesc terasa. E prin urmare verosimil să se admită că ţărmul nu erà departe de Lugoj în epoca nivelului de 205 m.

Dedesubtul acestei serii de coline se observă trei terase nemăsurate cu desăvârşire netede, care coboară până la câmpia de astăzi; ele sunt la înălţimi de 180—190 m., 150—160 m., 130—140 m. alcătuite din argile foarte fine, sunt analooaele terasei de 205 m. descrisă în paragraful precedent şi reprezintă cicluri ulterioare. E foarte verosimil că zona colinelor a format la început o regiune asemănătoare de mari terase măcinate cu vremea.

Deşi cele trei elemente pe care le-am analizat aduc în peisagiu anumite varietăţi de aspect, vom grupà cu toate acestea întreg pământul într'o aceeaş regiune, aceea a colinelor şi a teraselor mărginaşe, căci precum vom vedeà, unitatea lui e făcută din elementele de geografie omenească.

Două alte cicluri de eroziune au modelat a cincea regiune, aceea a câmpiei: nivelul de 110—120 m. şi cel de 90—100 m. care alcătuieşte fundul celor mai multe văi principale, dar n'a urcat încă în văile adiacente şi nu se întâlneşte nici la N. de Mureş. Cel dintâiu formează o terasă destul de continuă, compusă din elemente foarte fine, pe care sunt aşezate cele mai multe din satele Câmpiei.

Ne rămâne un al şeaselea grup: al depresiuniloe interioare: basinul Almaşului, regiunea Liubkovei, basinele Gârliştei şi Ezeriş, regiunea Porţii Orientale. Toate sunt zone de scufundare veche, umplute mai târziu de sedimente sarmatice şi pontice. Ele îşi au fiecare originalitatea lor, care e făcută din înălţime, din gradul mai mare sau mai mic de izolare, din calitatea solului; dar ele au şi un aer de familie; sunt zone joase adâncite, unde precumpănesc formele de relief în coline, lângă munte, şi formele în terase, în părţile joase. Unele au interesul că au fost sediul celor mai noui, mai ciudate şi mai puternice certuri hidrografice. Golful Caransebeşului, Poarta Orientală, regiunea Mehadiei, basinul Almaşului şi regiunea Liubkovei au format altădată un singur şi acelaş coridor şerpuit; dovadă sedimentele cu totul la fel care le umplu şi astăzi. Ele nu mai formează acum decât un fel de lanţ de ganglioni, despărţiţi unii de alţii ca urmare a ursitelor ciudate ale reţelei hidrografice.

Când apele ocupau coridorul Timişului, râurile se aruncau deadreptul în acest braţ de mare: conuri de dejecţie, aşezate la altitudini variind între 650—840 m. sunt martore şi astăzi. Pe măsură ce apele dădeau îndărăt spre N., un Timiş de jos se stabilià pe câmpia astfel descoperită; adâncirea şi apropierea nivelului de bază, făcură din el un râu muncitor, care îşi adause la rând ca afluenţi râuri cum sunt Teregova, Hidegul, Timişul de Sus, care datorită retragerii apelor se îndreptau nu spre N., ci pe deasupra Porţii Orientale, spre regiunea Mehadiei. Aşà se lămuresc, în apropiere de Teregova, coturile caracteristice ale acestor râuri spre Nord.

Spălarea a fost aşà de mare că în multe locuri Timişul a luat acoperământul sedimentar, a ajuns la rocă şi a adâncit în ea un curs « supra-impus ».

Regiunea Mehadiei își aveà scurgerea spre basinul Almașului și nu spre S. ca astăzi; mărețe conuri de dejecție, dela 5—600 m. dovedesc sosirea în golful Mehadiei a unor râuri muncitoare venite din Sud. Mulțumită fără îndoeală scăderii nivelului de bază getic, apele golfului Mehadiei își deschiseră o trecere spre Sud care se face prin chei foarte strimte. In epoca nivelurilor de 5—600 m. (care sunt post-pontice) scurgerea se făceà încă spre basinul Almașului, cum stau mărturie urmele talvegurilor, umerii de văi și sfărâmăturile de piatră în zona colinelor așezată între regiunea Mehadiei și Basinul Almașului. După epoca nivelului de 500 m. s'a făcut răsturnarea scurgerii.

Apele basinului Almașului și ale regiunii Mehadiei se scurgeau în epoca nivelului de 600 m. spre Liubkova, în Dunăre. Pe peneplena acestei altitudini, semnalată mai sus, între Sasca și Dunăre, există urma unei mari văi care se îndreaptă spre Sud, pe când cursul de azi « supra-impus » al Nerei, prin fâșia calcaroasă, nu cuprinde umeri la această altitudine. Dar în epoca nivelului de 500 m., legătura spre Liubkova s'a rupt și cursul actual al Nerei s'a stabilit deacurmezișul barei calcaroase.

Un rezultat ciudat al acestor prefaceri a fost izolarea desăvârșită, fizică și omenească, a basinului Almașului, la picioarele acestui uriaș zid calcaros, care n'are altă ieșire decât în cheia impracticabilă a Nerei spre W. și un șir de trecători puțin lesnicioase spre Est. Altă urmare: regiunea Mehadiei e deschisă topografic spre N., și hidrografic spre S.

Examenul morfologic ne-a îngăduit să circumscriem limpede șase regiuni naturale în Banat. Vom duce la capăt portretul lor adăugând trăsăturilor fizice trăsăturile de geografie omenească, socială, istorică, și care fac originalitatea fiecăreia dintre ele.

Muntele înalt este prin altitudinea și massivitatea lui, o regiune de climat aspru, mult timp sub zăpadă; ținut de pășune și de pădure, ea e dușmănoasă mult omului care n'a putut nici să se așeze în văile ei prea înguste. Pe o hartă de populație ea se înscrie ca o regiune aproape pustie. Istoria, felul de proprietate care domnește astăzi dau de gol această lungă lipsă de ocupație omenească. Turcii, după confiscarea pământurilor în folosul Sultanului au transmis următorilor lor neatinsă această proprietate de Stat și, din secolul al XVIII-lea, ea n'a izbutit să ajungă proprietate individuală. Imbucătățită și împărțită ca bunuri de familie, coloniștilor ei soldați, de Maria Terezia, rămâne astăzi proprietatea colectivă a urmașilor acelor grăniceri, strânși în asociație de exploatare, « comunitatea de avere ». Ceeace nu e al ei e proprietatea societății Uzinelor și Domeniilor Reșița, care a achiziționat-o în bloc dela guvernul maghiar.

Munții Almașului sunt cu totul deșerți și în Munții Semenicului singura regiune ocupată e zona de 900 m. care privește spre Poarta Orientală. Intâlnești aici tipuri de sat dublu, pe care l-am descris ca fiind acela al regiunilor muntoase și pastorale. Inăuntrul muntelui găsești deopotrivă trei sate grupate: Waidenthal, Valiug și Wolfsberg, care sunt creații ale mijlocului sec. al XIX-lea și au fost populate mai cu seamă de Germani; dar aceasta e o încercare de populare venită din afară, și nu o ocupare spontană. Singurii locuitori sunt ciobanii cari vin cu turmele lor să petreacă vara pe vârfuri: pășunile sunt însă puțin întinse.

Această massă e de nepătruns și aproape de netrecut. Nici o cale ferată, nici un drum în munții Almașului, în Munții Semenicului una singură și ea e nouă, pentrucă a fost făcută ca să lege cele trei sate amintite, de restul lumii. E în întreg Banatul o zonă de izolare completă care trebuie întoarsă pe la N. sau pe la S.

Muntele calcaros, din orice punct te apropii de el, se arată cu aspecte de zid înalt, cenușiu deschis, drept și, la întâia privire, de nepătruns; intri mai ușor în el venind dela Reșița. Trenul care pleacă din Oravița nu-l atinge decât cu prețul unor mari lucrări de artă și al unor puternice icneli din partea locomotivei. Văzut din basinul Almașului formează o barieră măreață, țeapănă, de 900—1000 m., pe care o ferăstruește numai valea Minișului, singura cale de pătrundere.

E o zonă cu mult mai felurită decât cea precedentă și această felurime are tot pe atât cauze omenești pe cât fizice: altitudine, varietatea subsolului, disociere mai mare sau mai mică a pământului prin eroziune, prezență a felurilor de viață, agricole sau industriale.

Partea cuprinsă între Miniș și Nera și-a păstrat întreg acoperământul de calcar urgonian și Malm foarte tare. Aceste calcare constitue o zonă înaltă, pustie și păduroasă, în toate asemenea

muntelui înalt descris în paragraful trecut. Intre Nera şi Dunăre, această zonă e coborîtă dela 600—700 m. şi alcătueşte un podiş puţin accidentat, când păduros, când desvelit. El e ocupat de om de foarte mult timp, precum mărturiseşte economia primitivă şi numărul de sate de vârfuri care nu se întâlnesc decât aici.

Regiunea la N. de Miniş e cu totul deosebită; ea a fost foarte atacată de eroziune, care a plesnit şi a măcinat massa calcară şi atinge uneori straturi vechi. Deaceea peisagiul cuprinde elemente foarte felurite; acolo unde acoperământul calcar nu este atacat se văd podişuri ondulate, acoperite de crânguri sărace sau de iarbă, crăpate de doline cu fundul neted, dat culturilor, tăiate de canioane adânci ca acela al Caraşului şi stăpânită de trepte lungi paralele, acoperite de păduri şi păşuni. In unele puncte ca la Anina, la Câlnic, a dat naştere la anticlinale şi a modelat depresiuni cu forme noui, sedii ale exploatărilor de cărbuni, sau a scobit, la limita a două formaţii de tărie inegală, basine mult adâncite, în care se îngrămădesc ca la Craşova casele şi pomii roditori.

Ca şi muntele înalt, muntele calcaros e străbătut anevoie; un singur drum trece prin miezul lui, prin valea Minişului şi Anina; el e nou, făurit de trebuinţe industriale şi menit să lege basinul Almaşului cu regiunea Oraviţei. Legătură cu totul artificială: oamenii Almaşului nu privesc spre Oravita, nimeni nu se duce la târg dincolo de bara calcaroasă şi aceasta formează într'adevăr o stavilă fizică şi omenească, despărţind două lumi deosebite, aceea a Oraviţei, unde populaţia se amestecă cu elemente străine, unde felurile de viaţă şi mentalitate au şi început să fie acelea ale câmpiei, şi lumea Almaşului, regiune de populaţie curat românească şi care şi-a păstrat vechile forme. Poate că nici n'ar fi încă vreo legătură între cele două regiuni, dacă un decret recent n'ar fi făcut din Oravita capitala noului judeţ al Caraşului: din trebuinţa drumului după treburi la Oravita s'a înfiinţat de doi ani un serviciu de autobuze între Oravita şi Bozovici, care va fi poate o introducere la legături mai strânse între cele două regiuni.

Trebuie să mergi până la Berzava ca să găseşti un al doilea drum, şi acesta se opreşte la Reşiţa, e nou şi se menţine pe marginea muntelui. Calea ferată care îl dublează rămâne, ca şi el, excentrică zonei, şi nu vorbim decât ca să amintim de calea Oravita-Anina, de interes curat local şi industrial, care n'ar puteà să ajungă o cale de mare trafic în forma ei actuală.

Legătura cea mai veche între lumea panonică, valea Dunării şi basinul Almaşului s'a făcut prin părţile de Sud. Lucrul se înţelege dacă ne amintim că în această parte relativ joasă, netedă, muntele se strâmtează mai mult şi poate să fie străbătut mai uşor. Nu trebuie să ne mirăm atunci că aflăm aici un drum foarte vechiu, umblat încă din vremea romană; fapt caracteristic, el n'o ia pe valea Nerei, cheie impracticabilă, ci trece prin satele podişului: Sasca, Cărbunarii, Şopote; tot pe înălţimi, ea trimite două drumuri spre Dunăre, spre Moldova şi Liubkova.

Această zonă calcaroasă apare ca o regiune de slabă populare; partea de Sud e românească, dar satele dunărene sunt amestecate cu Sârbi. Nordul zonă industrială are, afară de satele populate de crasoveni, o populaţie foarte amestecată şi flotantă de ţărani muncitori, veniţi din străinătate şi din toate unghiurile Banatului.

Muntele de mică înălţime ne va oprì mai puţin. E în întâiul rând o zonă de păduri şi de păşuni, care ar aveà pe marginea masivului acelaş rost de izolator ca şi muntele înalt, dacă n'ar formà aşchii despărţite una de alta şi puţin întinse, străbătute chiar, ca munţii Dognacea, de exploatarea minieră.

Regiunea colinelor şi a teraselor mărginaşe e mult mai interesantă. E o regiune descoperită, agricolă şi pastorală. In opoziţie cu cele precedente, care sunt zone păduroase, unde funcţia pastorală întrece cu mult pe celelalte. Aici trăsătura cea mai izbitoare a geografiei umane e felurimea îndeletnicirilor; alături de întinse ţinuturi pastorale care scutesc pe ţăran să alerge în fiecare vară la munte pe urma turmei lui, e loc pentru culturile grâului, porumbului, pentru nemărginitele livezi de poame ale căror produse le vor servì la fabricarea unor mari cantităţi de ţuică. Trebuie pusă aici aparte, regiunea colinelor păduroase care se găsesc la S. de Mureş; din motive în legătură cu compoziţia solului, despădurirea nu s'a făcut şi zona aceasta se dedă încă în mare parte la exploatarea lemnului. Pământul nu se cultivă decât în perimetrii curăţaţi.

E o regiune de mare trecere, zona vie cu deosebire, aceea în care omul s'a aşezat mai demult şi a însemnat-o din plin cu pecetea lui. O dovedesc formele de aşezare omenească şi studiul popula-

ţiei. O hartă demografică ne arată regiunea ca un focar de populare intensă; o hartă etnografică ne descopero o populare în care stăpâneşte elementul românesc, dar amestecat: e o regiune foarte lovită de năvăliri şi colonizare. Chiar printre Români, ce deosebire între tipurile fizice şi câte n'ar da la iveală studiul numelor proprii! Locuitorii regiunii Caransebeşului au o înfăţişare fină, vioaie, tip oacheş, uscat, pe care n'o arată oamenii din regiunea Vrăniuţ. Cutare sate din marginea de Nord cuprind elemente turceşti mai mult sau mai puţin topite în populaţia băştinaşe primitivă. Altele, de pe marginea de West, au înghiţit elemente tiroleze.

Dar studiul însuş al acestor aşezări omeneşti e cu deosebire luminos. E singura regiune a Banatului, unde s'au desvoltat oraşe, târguri, în contact cu muntele. Poziţia lor e caracteristică: ele sunt lipite de munte, la ieşirea unui râu care serveşte de cale de pătrundere înăuntru: e cazul Oraviţei, Ciclovei, Sascei, Bocşei. Lângă aceste mici oraşe, mari sate agricole sunt aşezate între coline sau pe terase, sau ca o cunună în jurul masivului. Indoita funcţiune a regiunii se răsfrânge într'o formă de sat, care cuprinde un sat îngrămădit şi sălaşe împrăştiate, care sunt case ciobăneşti.

Vechimea ocupaţiei omeneşti şi schimbările aduse de secole, se dau de gol încă din desenul aglomerărilor: satele cele mai vechi sunt grămezi de case care se grupează în cartiere, agăţate fiecare pe coline deosebite şi cu totul despărţite unele de altele. In fiecare cartier casele se deşiră în mijlocul unui labirint anarhic de străduţe. Nici vorbă că acest model antic a fost schimbat după marea mişcare de colonizare din sec. XVIII. S'a procedat la o regularizare a planului satului, prin adăogarea de cartiere noui, clădite geometric, şi s'a ajuns chiar la modelul curat geometric, în cinste la câmp; s'ar găsi exemple din toate stadiile intermediare, între modelul vechiu şi modelul nou.

O trăsătură care deosebeşte această zonă de cele dinainte: comunicaţiile sunt uşoare. Căile ferate sunt numeroase, mai ales încete, dar drumurile pornesc în toate direcţiile, înlesnind viaţa economică şi legăturile sociale. O uniformitate absolută în această regiune nu se poate zice că este; cum există deosebiri în populare, se strecoară, deasemenea şi în porturi şi dialect. Mănunchiuri de sate s'au cristalizat chiar, în genere, în jurul unei văi, alcătuind astfel mici comunităţi, de caracter la origină curat economic şi foarte vioaie şi astăzi. Suntem în zona colinelor păduroase dela Sudul Mureşului. Ea e întoarsă spre Arad, Lipova şi Timişoara; portul femeiesc cu pieptar şi îngrămădirea de fuste umflate amintesc portul bavarez şi nu costumul românesc al Banatului. Satele din valea Bistrei, până la Poarta Transilvaniei, sunt drenate spre Caransebeş, capitala economică şi culturală a unei regiuni care se întinde până la Teregova. Aici la fel, porturi deosebite, cu cusături în culori aprinse şi oprege cu fire lungi fâlfâitoare.

Dacă scoborîm valea Timişului, până la Lugoj, găsim o altă unitate, adunând satele înconjurătoare şi pe toate din valea Bega până la Marginea. Toată această vale întoarce spatele regiunii colinelor păduroase ale Mureşului, de care cu toate acestea n'o desparte nicio piedică; lumea nu se duce la târg nici la Arad, nici la Timişoara, ci numai la Lugoj. Porturile sunt asemănătoare cu cele din ţinutul Caransebeşului, dar cu un sistem de cusături în aur, special acestui colţişor al Banatului. Partea mijlocie a văii Poganişului, cu Apadia, Zorlentul Mare, Furluc, Delineşti formează şi ea o mică lume aparte mai închisă, şi care tinde să se grupeze în jurul Zorlentului.

Unitatea formată de satele din acest mare golf de coline şi de terase, pe care le închid măgurile Vârşeţului, Munţii Baziaşului şi la Est zidul regiunii calcaroase e încă bine caracterizată: porturile şi tipurile de locuinţă sunt deosebite de cele de aiurea. Nu mai sunt oprege şi în locul căsuţei cu clădirile risipite într'o curte, apare un fel de fermă ale cărei clădiri înconjoară curtea fără întrerupere între ele.

Cu toate acestea, şi lăsând de o parte nişte deosebiri care aduc în trăsăturile geografiei acestei zone mai mult nuanţe decât antinomii fundamentale, se poate zice că în regiunea colinelor apare ca zonă civilizată cu deosebire aceea care deschide oamenilor dinăuntru o fereastră asupra lumii.

Câmpia e mult mai uniformă şi în legătură cu regiunea precedentă e o zonă nouă de creaţie artificială, şi, în anumite privinţe, străină.

Fără îndoială, marginile marilor văi scot la iveală multe staţiuni preistorice, care dovedesc vechimea ocupării omeneşti; dar nu trebuie să se bage mai puţin de seamă că prin jocul aptitudinilor naturale şi al împrejurărilor istorice ea a rămas mult timp goală. Impărţită între păduri şi mlăştini, în stare naturală e puţin uşor de străbătut; ea n'a putut să adăpostească decât o popu-

laţie de pescari sau de ciobani călători. Ajunsă mai târziu zonă de drumuri şi de pustiire a oştilor năvălitoare, a fost martoră la fuga şi a puţinei populaţii care o locuiă. După ştirile vremii, ea erà la începutul secolului XVIII, înainte de marea mişcare de colonizare, un ţinut nelucrat, pustiu şi nesănătos. Coloniştii ştiu câte vieţi omeneşti a costat îmbunătăţirea lui.

Astăzi este regiunea cea mai bogată din tot Banatul, ale cărei puncte privesc toate mai mult sau mai puţin spre Timişoara, dar nu e Banatul; e un produs ciudat şi măreţ al civilizaţiei şi al voinţei omeneşti. Caracterele ei sunt limpezi; e un pământ de sate mari regulate, cu uliţi care se taie în linii drepte, şi aşezate la depărtare aproape egale unele de altele; altădată pământ al vălătucilor, astăzi pământ al cărămizii şi al ţiglei, al gardurilor de scânduri spre deosebire de ţinuturile muntelui, pământ al gardurilor vii, al caselor şi acoperişurilor de lemn. E un ţinut de populare puternică, în care se întâlnesc populaţiile cele mai pestriţe, cu toate că unele elemente mai puţin numeroase s'au topit în întreg. Au fost Spanioli, Tirolezi, Francezi din Lorena pe cari nu-i mai regăseşti decât în oarecare trăsături fizice păstrate: astfel la Biled, la N. de Timişoara, numeroşi locuitori au păstrat un chip loren, foarte caracteristic. Rămân Bulgarii, cari şi-au scăpat limba şi portul ciudat, Sârbii cari nu se deosebesc de români decât prin limbă, Germanii, Ungurii, Evreii, Românii. Toţi oamenii aceştia şi-au păstrat obiceiurile chiar când locuiesc în acelaş sat şi trăiesc fiecare în cartiere deosebite, perfect recunoştibile. Mai adesea, în deosebi în partea S. a câmpiei, se urmează la depărtare de câţiva km. un sat sârbesc, un sat german, un sat maghiar, un sat român, precum la Sud de Berzava se urmează Giertamos, San-Martin unguresc, San-Martin sârb, Beregsau. Contopirea poate că se va face, însă ea va cere secole.

E deasemenea zona holdelor dese de grâu, a câmpurilor de cucuruz înalte cât omul călare, a marilor venituri agricole, a vitelor cu coarne, a cailor frumoşi cari trag trăsura sau căruţa pe drumuri bine ţinute, a căilor ferate numeroase, în contrast cu regiunile muntoase, pământuri de culturi sărace, ale oiei, ale boilor ca animale de tras, şi ale drumurilor prost făcute. E un pământ care plesneşte de bogăţie, dar în care pier vechile datini şi porturile de demult.

Zona depresiunilor se înrudeşte mai mult cu zona colinelor mărginaşe, decât cu oricare altele, până într'atât încât în ea găsim exagerat caracterul de izolare sau de trecere. Basinurile Ezerişului, Craşovei, scobite în zona calcaroasă, se alipesc de acest grup; dar regiunile cele mai caracterizate în această privinţă sunt acelea ale basinului Almaşului, ale Porţii Orientale şi ale Bela Recăi de sus. Cele două din urmă sunt, prin altitudinea şi prin aşezarea lor, regiuni de verdeaţă şi de păşuni. Ţăranul lucrează pământul numai pentru trebuinţe personale, dar asprimea climatului nu-i îngăduie totdeauna să şi le mulţumească. Deaceea precumpăneşte creşterea vitelor. Fără îndoeală că precumpănirea acestei ocupaţii dă caracterul de izolare relativă a aşezării omeneşti. Familia trăeşte în mijlocul micei ei averi, în case răsleţe, de tip foarte primitiv; în unele sate din valea Bela Reca, la Corneareva de pildă, aceste tipuri potrivite unui climat aspru sunt încovoiate asupra lor însele şi cu desăvârşire închise în afară. Cu toate acestea locuinţa nu e cu totul împrăştiată; alături de asemenea sălaşe risipite sunt sate îngrămădite; dar lucru ciudat, cu toate că ţinutul Porţii Orientale şi al coridorului Timiş-Cerna e de când se pomeneşte o mare cale de năvălire şi de negoţ, toate aceste nuclee se ţin ca speriate, foarte departe de drum şi nu încep să coboară la el decât foarte de curând. Avem aici un exemplu ciudat de zonă de trecere, care rămâne din punct de vedere omenesc o regiune de izolare.

Acest ultim caracter e şi mai accentuat în basinul Almaşului care nu comunică cu exteriorul decât pe drumuri proaste şi prin mijloace la întâmplare, destul de noui. Ar trebuì să studiez în amănunt această stranie regiune cu pământ sărac, unde îndeletnicirile se împart între îngrijirea pământului şi creşterea vitelor, unde locuinţa se împrăştie bucuros, unde satele îngrămădite se ţin, ca în regiunea de mai sus, departe de drumuri, dealtminteri proaste.

In timpul romanilor erà o zonă destul de umblată şi prin ea treceà un drum foarte vechiu. Astăzi circulaţia a părăsit-o şi s'a mutat mai la N., prin regiuni mai practicabile. Basinul a rămas un pământ înapoiat, în care dacă porturile s'au menţinut rău, mentalitatea şi procedeele de cultură au rămas primitive; nu se călătoreşte decât puţin sau deloc, ştirile pătrund târziu şi scâlciate, după o călătorie lungă dela locul de origină, învăţământul e foarte puţin răspândit; legăturile sociale, chiar dela sat la sat sunt puţin vioaie; e un raiu ascuns în care şi-au dat întâlnire legendele vechi cu vechile forme de vocabular.

Valea Dunării e, ca și regiunea Porții Orientale, o zonă de trecere care n'a putut să rupă cercul de adâncă izolare în care e închisă: pricina e că legăturile sunt greu de făcut. Drumul care ține marginea Dunării e nou și n'a fost făcut decât cu multe greutăți; el străbate ținuturi cu desăvârșire pustii. Satele sunt clădite pe conurile de dejecție ale văilor care ajung la fluviu, sau pe câmpii pitice, terțiare, interioare, izolate unele de altele prin zone largi, pustii, ca aceea a Cazanelor. Aceste sate n'au aproape nicio legătură între ele, nici cu fluviul. Regiunea n'a căpătat nimic dela marea arteră fluvială. In timpul turcilor ea a fost locul unei mari emigrări venite din S.; astfel se lămuresc satele sârbești din regiunea Moldovei. Românii au trecut și ei Dunărea: se găsesc în număr mare în Craina sârbească; astăzi legăturile dintre cele două maluri sunt aproape cu desăvârșire întrerupte. Ele nu sunt mai vii cu regiunile exterioare. Partea în jos de Cazane privește spre Orșova și Turnu-Severin, dar restul văii e lipsit de orice centru.

Cercetarea prelungită a împrejurărilor fizice, istorice și omenești ale Banatului ne-a dus astfel la recunoașterea de multiple regiuni cu caractere bine definite: zone de mare circulație, cum sunt câmpia, regiunea colinelor; zone de izolare, cum sunt muntele înalt, muntele calcaros, muntele de mică înălțime, depresiunile, zonele de trecere. Se văd dela întâia privire raporturile care pot să existe între zonele de mare circulație, și chiar cele care pot să se stabilească între regiunile muntoase și anumite părți din regiunea colinelor sau a câmpiei. Dar o impresie stăruie: aceea a îmbucătățirii și a precumpănirii regiunilor de izolare: nu există un centru, ci mai multe și, în cele mai multe din regiuni, nu se văd punctele prin care ele pot să intre în contact. Ce legătură poate să fie între regiunea Porții Orientale și basinul Vrăniuț, între Porțile de Fier și zona calcaroasă? Și această izolare pare îngreuiată de faptul că nu se descopăr agenți destui cari să facă legătura între aceste părți: nu sunt medici cari să facă drumuri circulare, nu sunt căruțași, nici colportori cari să servească regulat aceste mici regiuni, și să poată, cum lucrul s'a făcut atât de des și atât de mult în Franța, să poarte dela un loc la altul veștile și poveștile și să facă să ia parte fiecare unitate la viața generală.

Cu toate acestea părerea despre un ansamblu bănățean există; există un patriotism local foarte puternic, așà de puternic încât a doua zi după războiu, ungurii s'au simțit bănățeni înainte să fie unguri și n'au voit să părăsească pentru noua patrie, patria unde se născuseră și trăiseră.

FACTORII DE UNITATE AI BANATULUI

Trebuie atunci să căutăm în aceste blocuri izolate, împrăștiate, închise, fără legături vădite între unele și altele, factorii de unire care au fost destul de puternici ca să aducă gruparea tuturor părților în acest mare întreg numit Banatul.

Acești factori sunt de ordin economic sau de ordin istoric și moral.

Cei dintâi sunt în legătură cu împrejurări de viață care au făcut și mai fac din Banat, cu toate greutățile reale de comunicație, o regiune de mare circulație omenească.

E obiceiul să se ridice în slavă bogăția Banatului; e un loc comun care nu e totdeauna exact, sau cel puțin nu trebuie aplicat pământului în întregime. Regiunea bogată e câmpia, dela Timișoara la Denta, e în zona colinelor mărginașe partea externă unde se desvoltă marile terase, e golful Vrăniuț, al Timișului, valea Bega, a Bistrei. Aici pământul e roditor, țăranul destul de învățat ca să întrebuințeze metode și instrumente moderne; mai cu seamă în pusta propriu zisă e o zonă de cultură și de creștere de vite de mare producție. Dar e cu totul altfel în munte și în depresiunile interioare. In munte terenul arabil e rar, climatul aspru. In jurul Wolfsbergului și Waidenthalului, înfipte în plin masiv al Semenicului, la 900 m. înălțime, abia cu anevoia s'au smuls pădurii și pășunilor câteva hectare de pământ care nu dau decât niște sărace secerișuri. La Corneareva, în valea Bela Reca, în multe locuri grâul nu ajunge să se coacă.

Rocele vechi precumpănesc; descompunerea lor nu dă decât un pământ nisipos, cu mică, prea bogat în silice, prea sărac în calcar. Formațiile secundare nu cuprind nici un element care să poată să le vie în ajutor. De vreme ce produsele smulse muntelui au fost apoi așezate în basinuri interioare și peste zonele periferice, acestea au un sol care nu este mai roditor: basinul Almașului, în ciuda aparențelor, e pământ sărac. Aluviunile râurilor sunt prin urmare și ele sărace și pietricelele predomină; să amintim în sfârșit că toată marginea muntelui e închenărată cu o fâșie de conuri de dejecție, cu materiale foarte grosolane, uscate și de nefolosit.

Imprejurările naturale în munte nu sunt prin urmare prielnice. Imprejurările omenești nu sunt nici ele cu mult deosebite. Țăranul câmpiei este un om învățat: am văzut la N. de Timișoara pe unii cari au fost la Universitate; nu e vorba de un țăran, ci de un «farmer» englez. Starea e cu totul alta în munte. Țăranul e neștiutor și ruginit, lipsit de capitaluri, de sămânță bună, de vite selecționate, de instrumente moderne, producția e lăsată la voia întâmplării, rutinei, în loc să fie condusă metodic; țăranul năzuiește să producă tot ceeace este trebuincios în loc să se specializeze în producția pentru care pământul pare mai înzestrat. Se practică încă pârloaga, ceeace micșorează întinderea solului efectiv cultivat; brațele de muncă sunt adesea neîndestulătoare: numai în câmpie se cunosc migrațiile agricole pe vremea marilor munci, pe când în munte lumea se mărginește să-și împrumute brațele între sate și între familii; din acest fapt anumite munci sunt, spre marea lor nenorocire, întârziate sau o parte de pământ din lipsă de brațe rămâne nelucrat. Ingrășământul e aproape necunoscut, produsele sunt slabe, și, când e belșug de roade, ca în ținuturile de poame, putinătatea și încetineala mijloacelor de comunicație nu îngăduie exportul, iar pentru păstrare nu e pricepere.

Toate aceste împrejurări contribue să facă din Banatul muntos un ținut de viață primitivă și anevoioasă. Mijloacele pe loc fiind aproape totdeauna neîndestulătoare, trebuie căutate altele mai departe: de unde trebuința mișcării din loc, ca să fie duse vitele la pășune în munte sau în câmpie și ca să câștige ceva bani în exploatările industriale. Se poate să mai fie nevoie de scurgerea unui prisos de producție sau de aprovizionare cu produse care lipsesc în regiune: țăranii Porții Orientale sau ai văii Bela Reca, ai ținutului Porților de Fier au nevoie de cereale; oamenii din câmpie au nevoie de turmele muntelui. Intre toate aceste ținuturi care par că-și întorc spatele, trebuie să se stabilească prin urmare legături necesare.

Acestea există sub mai multe forme.

E mai întâiu transhumanța. Trebuie hrănite toată iarna turme numeroase; agricultura, primitivă, nu cunoaște încă livada artificială, mai cu seamă în ținutul muntos; comunicațiile pe drumuri sau căi ferate sunt nesocotite, iar cumpărarea de hrană la vite nu intră în obiceiurile țărănești; nu e nici obiceiul să se transporte foarte departe fânul din livezile de coasă; el e adunat pe loc în căpițe strânse în jurul unei căsoaie vremelnice; în loc ca turma să stea iarna multă vreme în grajd, la sat, ea se mișcă tot anul dela sat la sălaș, din sălaș în sălaș, dela sălaș în muntele înalt, deaici în lunca râurilor, ca să mănânce proviziile de fân care sunt disponibile. E vorba de nesfârșite călătorii care au avut odinioară o desvoltare și mai mare, dar care rămân încă destul de vii în obiceiurile țărănești. Din valea Bela Reca, populațiile se duc vara pe vârfurile înaltelor masive bănățene; iarna le găsești până în lunca Dunării, lângă Turnu-Severin, sau aceea a Timișului, lângă Lugoj. Oamenii de pe Bistra se treapădă necontenit către masivul Retezatului sau acela al Poienei Rusce; din satele zonei colinelor din West, șiruri de oi trec în Aprilie spre Semenic; tot pe Semenic se întâlnesc oamenii din zona calcaroasă cu cei din basinul Almașului; ei nu rămân acolo prea mult, căci pășunele sunt puțin întinse și iarba se pârpălește repede, dar atât ajunge ca să facă legătura între niște zone diferite care fără acest fapt n'ar întreține raporturi.

Trebuie să ținem socoteală și de migrațiile lucrătorilor care sunt foarte însemnate. Am văzut că mijloacele agricole slabe și neîndestulătoare, au nevoie de o întregire. In Franța, mult timp și încă și astăzi, în anumite puncte industria rurală la domiciliu dădeà această întregire de venit. Acest fel de industrie nu există în Banat. Nu e decât o industrie de familie, care-și consumă întreaga producție și lucrează omenesc numai când se întâmplă; această industrie înseamnă numai țesutul sau torsul cânepei și al lânei. Alături există o mare industrie extractivă și metalurgică. Dar spre deosebire de ceeace se întâlnește în Apus, aceasta nu întrebuințează brațe muncitoare statornice și specializate decât într'o foarte mică măsură. Cea mai mare parte din lucrători sunt lucrători țărani cari se bagă în lucru pentru trei sau șase luni și se întorc pe urmă acasă pe vremea lucrărilor agricole. Mulți își rup contractul chiar înainte de termen și pleacă pe opt sau zece zile, câte le trebuie ca să se ducă la un târg, să cumpere ceva și să se întoarcă. La Reșița, la Bocșa, la Doman, la Sasca, pretutindeni se aud plângeri de instabilitatea brațelor de muncă. Cu toate silințele industriașilor ca să fixeze pe lucrători și familia lui, punându-i la îndemână casă și hrană cu preț redus, cea mai mare parte din oameni preferă să-și lase nevastă, părinți și copii la sat și să vie să doarmă la gazdă

în oraș; dar orașul nu-l fixează: el nu cunoaște decât o grabă, să-l părăsească. La Reșița, Doman, Sasca, lucrătorii rămân săptămâna, pleacă Sâmbăta dimineața sau Vineri seara și se întorc Luni; ceasurile de muncă sunt socotite așà ca să le fie lăsate 48 ceasuri de concediu la fiecare 15 zile. Nu e fără interes să se observe că aceste călătorii, adesea destul de îndepărtate, se fac pe jos; lucrătorii nu se uită că trebuie să meargă o noapte întreagă ca să ajungă acasă; ei pleacă și se întorc în cârd; cântând și vorbind drumul pare mai puțin lung. Ești uimit de depărtările uneori foarte mari pe care lucrătorii ajung să le străbată. La Doman, lângă Reșița, sunt unii cari au venit dela Poarta Orientală și din valea Dunării; la Sasca câțiva sunt din regiunea Caransebeșului. In aceste împrejurări și dacă ne gândim că Banatul întreg colaborează la alcătuirea acestei mulțimi muncitoare, nu ne va mai mirà cunoștința destul de precisă a țării lui, pe care o are bănățeanul, nici amestecul nemai pomenit care a putut să iasă dintr'o asemenea stare de lucruri.

Târgurile mișcă periodic un număr de oameni și mai mare. Târgurile locale sunt foarte numeroase și împrejurul lor se face unitatea micilor regiuni secundare pe care le-am enumerat în capitolul precedent. Se țin cel puțin două târguri mari anuale, care sunt prilejul unei puternice adunări de oameni veniți din toate unghiurile Banatului; dar în fiecare săptămână e târg și deci prilej de plecat de acasă. Cu spiritul lui drumeț și în împrejurările elementare în care trăește, bănățeanul nu lasă să treacă aceste prilejuri. Acasă produsele sunt din belșug, dar banul e rar; îi trebuie ceva? repede țăranul nostru ia un vițel, două gâște sau câțiva purcei, țăranca ceva poame, două duzini de ouă și un kg. de pătlăgele roșii, fără să uite ultimele cusături sau ultimele împletituri de ață. Toată noaptea poate au să se tot ducă, cu picioarele goale, cu coșuri în cap, împingând înainte purceii cari guiță; în zori au să ajungă la târg, au să-și isprăvească treaba, au să-și facă cumpărăturile și după amiazi au să reià drumul satului. In câmpie unde viața e mai înaintată, sau la țăranul bogat drumul se face în trăsură, dar principiul rămâne același. Deplasare continuă, pricinuind o pierdere de timp mare pentru un folos mic, care pune în mișcare mii de oameni veniți de pretutindeni și îi îndatorează să se cunoască mai bine.

Sistemul serbărilor culturale, cu coruri de țărani, cu atâta îndreptățire încurajate astăzi, ajung la același scop.

Aceste mari mișcări ambulatorii sunt deci în întâiul rând agenți de unire, pentrucă ele crează legături între regiuni diferite și oameni așezați în toate punctele teritoriului. Mulțumită lor întâmplările istorice au putut să apese cu toată greutatea și bănățenii au luat cunoștință de ei înșiși.

Răsboaiele împotriva soldaților turci și viața sub regimul otoman, luptele cu germanizarea austriacă sau cu maghiarizarea au trebuit să fie firește lungi și grele, să aducă mari mizerii și adânci suferințe. Ele n'ar fi fost îndestulătoare, nici vorbă, dacă ar fi rămas singure, să nască în bănățeni părerea că făceau parte din același pământ și că erau frați. Dar înaintea străinului, fie că venià cu chipul năvălitorului sau, ca după sec. al XVIII-lea, cu chipul colonistului, bănățenii au băgat de seamă că ei alcătuiau o lespede aparte, cu limba, religia, obiceiurile, portul și civilizația proprie. Fără îndoială că preoții în sate și elita intelectuală în orașe și-au avut partea lor ca să facă simțită această părere mulțimii, dar ea s'a găsit destoinică să ajungă aici și singură.

In fața Turcilor, Germanilor, Ungurilor și altora Românii din Banat au simțit că ei înfățișau mai mult decât un popor, o formă de civilizație, primitivă ce e drept, dar desăvârșită în înțelesul că ea răspunde la toate trebuințele, chiar artistice, fără amestec din afară. Bănățeanul își face casa, își cioplește mobila, își fabrică uneltele, plugărește, toarce, țese cânepa, face lâna; își crește de ce are nevoie să se hrănească, își fierbe țuica; cusăturile, scoarțele țesute, cântecele, poeziile populare, furcile sculptate îi mulțumesc trebuințele intelectuale și artistice. Civilizația aceasta întreagă și atât de deosebită de civilizația apuseană, pe care o aduceau străinii, a contribuit să izoleze pe Români și le-a îngăduit să se menție. Mișcările necontenite la care i-am văzut dedându-se le-au dat putința să se numere și să vadă că această civilizație se întindeà cu mult peste marginea satului lor, peste un întreg pământ care se chemà Banatul. Nici vorbă că ea dădeà peste maluri, dincolo de hotarele Banatului, dar devreme ce aici se găsià în fața unor adusături străine, credem că din această opoziție a trebuit să se nască patriotismul bănățean, de origină populară și românească.

Dar am observat că el depășește astăzi limitele blocului românesc și că se întinde la elementul străin. Aceasta pentrucă patriotismul deaici se complică cu factori intelectuali. Ziarele, fotogra-

fiile, revistele cărțile, conferențiarii, învățații, călătorii cântă frumusețile pământului, istoria lui, bogățiile holdelor, ale zăcămintelor miniere, originalitatea populației țărănești. Această bogăție, această solidaritate între părțile aceluiaș întreg, toți, țăranii dela munte și coloniștii dela șes, industriași și negustori din orașe, români, sârbi, germani și unguri, simt mai mult sau mai puțin conștient, că ei le-au creat. Patriotismului românesc și popular i se substitue un patriotism nou, creație omenească, făcută dintr'o mândrie legitimă, îndestulată. Și acest sentiment foarte puternic, rezumat de chintesență al întregii geografii fizice, omenești și istorice a ținutului, face într'adevăr unitatea indestrictibilă a Banatului.

La capătul acestei lungi analize încheierea se impune foarte scurt. Istoria geologică și morfologică a Banatului tind să facă din el un pământ fragmentat, ale cărui bucăți nu par la întâia privire ușor de pus la loc. Chiar dintr'o asemenea îmbucătățire s'a născut unitatea pământului, din punerea alături a unor regiuni diferite care au trebuință unele de altele, și realizatorul acestei unități este omul.

PRIVIRE SINTETICĂ ASUPRA STRUCTURII GEOLOGICE A SUBSOLULUI TRANSILVANIEI

DE

I. POPESCU-VOITEȘTI

I. INTRODUCERE

Pentru ca studiul geologic de sinteză al unei regiuni să poată fi făcut în condiții normale, el trebuie să fie bazat în prima linie pe un studiu geologic de detaliu și în a doua, să țină seamă de cadrele structurale regionale mari, în care regiunea se găsește încadrată în mod firesc. Astfel, deci, înainte de a încercà o expunere sintetică a acestor regiuni, să vedem în ce stadiu se găsește studiul lor geologic privit din ambele puncte de vedere.

Progresele realizate prin studiul geologic în regiunile carpatice [1]). Studiul geologic de detaliu al regiunilor din interiorul lanțului carpatic este azi, în general vorbind, departe de a fi complet, și aceasta din mai multe motive.

Regiunile din interiorul și de pe versantul intern al lanțului Carpaților, regiuni unde se găsește și cheia deslegării tuturor problemelor geologice de sinteză, au aparținut până la 1919 monarhiei austro-ungare și astfel studiul lor geologic de detaliu căderà în sarcina institutelor geologice dela Viena și Budapesta.

Institutului geologic vienez îi revenià sarcina studiului numai al regiunilor bucovinene. Problemele științifice interesante pe care structura atât de complicată a Alpilor le puneà geologilor dela « Geologische Reichs-Anstalt » și importanța economică ce prezentau pentru Statul austriac Alpii Orientali, au făcut ca acest Institut, care erà unul din cele mai vechi și mai bine dotate din Europa și care erà servit de geologi numeroși și cu o reputație mondială, să-și concentreze toate forțele în această parte a Alpilor. Numai mai târziu găsim că studii de detaliu sunt întreprinse și în părțile bucovinene și acestea numai în legătură directă cu problemele alpine, așà că și aceste studii se mărginesc numai la Carpații Mici *(Vetters)* și cei de Nord *(Uhlig)*, pe când studiul Carpaților Bucovinei a rămas tot la stadiul vechilor reambulări generale de recunoaștere, făcute acum o jumătate de secol de *Paul* și *Tietze*, puținele studii izolate de detaliu, cum au fost cele ce priviau « Klippele » calcare dela Câmpulung și Pojorâta *(Uhlig, Trauth)*, necontribuind cu mult la clarificarea problemei structurale de ansamblu a regiunii.

De amintit acì mai sunt și unele contribuții românești, mai ales acelea ale lui *Sava Athanasiu* în Nordul Moldovei și Sudul Bucovinei.

Cea mai mare parte însă a regiunilor intracarpatice căderà în sarcina Institutului Geologic dela Budapesta, care, din cauza bogățiilor naturale ale subsolului lor, au făcut obiectul unor studii geologice generale mai legate, cel puțin în primele timpuri.

Din aceste prime timpuri datează lucrărilor geologilor *Stur*, *Hauer* și *Stache*, *Szajnocha*, *Zapalovicz* publicate la Viena; *I. Böckh*, *Inkey*, *Posepny*, *Primics*, *Herbich*, *Toula*, *Koch*, *Loczy*, etc.,

[1]) Intreaga literatură geologică privitoare la aceste regiuni se găsește adunată și publicată de Institutul Geologic al României într'un volum: « Bibliografia geologică a României », de *D. Rotman* și *A. Codarcea*; pe când cea românească, publicată dela 1919 până azi se găsește într'un capitol special dela finele acestui articol.

publicate la Budapesta, unele chiar destul de detaliate *(Herbich, Koch)*, în care se dau unele orientări largi atât asupra structurii geologice a regiunilor ardelenești, cât mai ales indicații importante asupra bogăției subsolului lor.

In răstimp în jurul Institutului Geologic Unguresc se grupează numeroși tineri geologi *(H. Böckh, Nopcsa, Schreter* ș. a.), cari sub conducerea celor mai bătrâni încep un studiu de detaliu mai legat. Ca o urmare directă avem apariția, în 1892, a unei prime hărți geologice de ansamblu a Ardealului, datorită sârguinții lui *Koch Antal*, primul profesor de geologie la Universitatea din Cluj; iar în 1896 Soc. Geologică din Budapesta publică, cu concursul Institutului Geologic Unguresc, o primă hartă geologică generală 1: 1.000.000, întocmită de *I. Böckh, Koch, Schafarzic, Pethö, Telegdi Roth, Szontag* și alți, în care se găsește redată pentru prima dată o vedere generală asupra regiunilor românești din interiorul Carpaților.

Intre 1890 și 1915 studiile geologice se intensifică, având ca rezultat o serie importantă de publicații însoțite de hărți de detaliu, care duc la editarea a numeroase hărți geologice 1: 75.000, dintre care 22 privind regiunile românești. Pe baza acestora *L. Loczy* întocmește o nouă hartă generală, 1: 900.000, reeditată apoi la Budapesta, după războiu, în 1922, de *C. Papp*, hartă care dacă nu se distinge printr'o îmbunătățire reală a datelor geologice consem-

Fot. Voitești 927

Fig. 27. Cheile Bicazului

nate în cea dela 1896, izbește prin intenționata reliefare a vechei granițe a regatului unguresc.

Cusurul cel mare care se oglindește bine și în această hartă și de care a suferit întreaga muncă geologică, dealtfel și importantă și destul de minuțios executată de geologii unguri, este că ei n'au ținut seamă niciodată de lucrările geologilor țărilor vecine, cu cari trebuiau să-și racordeze și ridicările pe teren și hărțile. Acestui cusur, de neînțeles dealtfel, se datorește faptul că pe această hartă, publicată în 1922, în zonele vecine cu vechiul regat, se găsesc redate formațiile geologice și limitele lor, așà cum le văzuseră acum o jumătate de veac *Paul, Tietze, Inkey, Primics, Herbich* și alți pionieri ai geologiei Transilvaniei, când dela 1895 încoace geologii români ca: *Mrazec, Murgoci, Sava Athanasiu, Simionescu, Popovici-Hatzeg, Reinhard, Voitești* și *Teisseyre*, publicaseră numeroase lucrări de detaliu prin care atât limitele cât și faciesurile acestor formații limitrofe erau destul de bine și clar indicate.

Privite în totalitatea lor, cercetările geologilor dela Budapesta se grupează tot mai mult în jurul regiunilor miniere: aurul, fierul și cărbunii din Munții Apuseni, ai Țibleșului, ai Banatului și din Carpații Meridionali; sarea, petrolul și gazul metan, din Basinul Transilvaniei, acestea atrag mai mult atenția lor, ceeace-i depărtează din ce în ce mai mult de un plan de lucru unitar.

Aurul Transilvaniei a fixat pe vechii Daci pe aceste meleaguri; aurul a făcut pe Traian să-şi dureze acì coloniile sale trainice, din care a născut Neamul Românesc; tot aurul a atras acì vremelnic şi pe unele din hordele lui Atila, aşà că nu-i de mirare dacă tot numai în jurul exploatării bogăţiilor miniere ale ei, s'a concentrat şi activitatea descendenţilor lor; căci nimic nu-i mai adevărat ca strânsa legătură dintre istoria unei regiuni şi constituţia geologică a solului şi subsolului său.

Lipsa aceasta de coordonare şi de racordare cu lucrările geologilor ţărilor vecine, este suplinită însă în mare parte de către aceştia. Astfel, în 1903, cu ocazia Congresului Geologic Internaţional dela Viena, *Uhlig* publică monumentala sa operă « Bau und Bild der Karpathen », în care se dă pentru prima dată o largă descriere ştiinţifică a structurii Carpaţilor şi regiunilor interioare lor; la acelaş congres *Mrazec* pune bazele clasificării şisturilor cristaline în Carpaţii Meridionali.

In 1905, *Murgoci* indică pentru prima dată existenţa pânzelor de încălecare în Carpaţii Meridionali, indicând vârsta cretacică mijlocie a acestui important fenomen, vârstă verificată azi ca justă şi în Alpi; iar ca urmare, el prezintă în 1910 Congresului Geologic Internaţional dela Stokholm şi prima încercare de sinteză a Carpaţilor Meridionali.

In răstimp (1907) şi *Uhlig* publică o sinteză tectonică a Carpaţilor Nordici şi Orientali, iar în

Fot. Voiteşti 927

Fig. 28. Lacul Tâlharului în valea Bicazului

1911 *Mrazec* şi *Voiteşti* dau la lumină prima încercare de sinteză tectonică a tuturor regiunilor carpatice româneşti, în acord cu nouile descoperiri tectonice din Alpi şi din Carpaţi.

Nici hărţi geologice generale nu le-au lipsit. Căci lăsând la o parte pe acele ale lui *Gr. Ştefănescu* (49 foi, 1: 175.000) şi *M. Drăghiceanu* (1: 800.000, Wien, 1890) în care erau consemnate numai datele geologice mai vechi şi acestea numai pentru vechiul regat; *Murgoci* şi *Voiteşti* dau la lumină o primă hartă geologică 1: 2.500.000 a întregii regiuni dintre Dunăre, Tisa, Nistru şi Marea Neagră, iar în 1921 *Voiteşti* publică prima hartă geologică a aceloraşi regiuni, la scara 1: 1.500.000, pe care se găsesc consemnate toate datele noui atât de dincolo cât şi de dincoace de Carpaţi.

Pentru toată lumea ştiinţifică, ce se interesă de geologia Carpaţilor, aceste lucrări au fost bine venite, pentru autorii hărţii geologice editate la Budapesta în 1922, ele au fost ca şi neexistente. Numai rar şi numai sub imboldul interesului mare ce aveau de a pune în valoare cât mai multe din bogăţiile subsolului ardelean şi în special petrolul, şi mai târziu, căutând sărurile de potasiu şi descoperind întâmplător domul cu gazul metan dela Sărmăşel în 1908, şi gazul metan, au fost siliţi să dea uneori atenţie şi lucrărilor geologilor români, şi aceasta se observă numai cu privire

la tectonica cutelor diapire speciale din Subcarpații românești, descrise de *Mrazec*, cu ajutorul cărora numai, ei și-au putut explică *(Loczy, H. Böckh, Böhm, Lazăr)* și structura Basinului Transilvaniei, considerat până acì ca o cuvetă sinclinală mare, cu stratele neîncreţite.

După 1919 studiul geologic al acestor regiuni a fost reluat de geologii români. Mulți dintre aceștia, mai ales cei mai în vârstă, aveau studii făcute ori începute și pe versantul interior al munților. Astfel dela această dată dispare și lipsa de unitate și cea de coordonare în cercetările geologice de pe ambele versante ale Carpaților românești, și aceasta mai ales prin concentrarea tuturor acestor studii sub o singură direcție, aceea a Institutului Geologic al României.

Falanga de geologi români, mică la număr la început, mărită treptat cu o parte din geologii minoritari cari au rămas legați sufletește de nouile provincii alipite patriei mame, atacă concentric problemele geologice ale versantului interior.

Astfel, în Bucovina de Nord *D. Ştefănescu* aduce precizii de detaliu în zona Flișului, iar în cea de Sud *Voitești* stabilește raporturile stratigrafice de facies și tectonice cu zona Flișului Moldovei. In acelaș timp se atacă zona Cristalinului, începând cu Bucovina și Maramureșul unde sunt de relevat lucrările d-lor *Mircea Savul, Kräutner, Reinhard* și *Atanasiu*, dar mai ales în Transilvania, și în special în zona Tulgheșului și Hăghimașului, unde *I. Atanasiu* aduce precizii stratigrafice

Fot. Voitești 925

Fig. 29. Masivul de sare dela Praid tăiat de apa Corondului

foarte importante, care nu numai că stabilesc o orizontare precisă a formațiilor sedimentare mezozoice, dar prin determinarea stiuației lor față de Cristalin, pun și unele probleme tectonice noui. Una din aceste probleme, care dealtfel reiese evident din hărțile 1: 50.000 publicate de dânsul pentru regiunea Tulgheșului și Gheorgheni, este legătura indisolubilă ce apare între petecele de roce mezozoice (Triasic-Jurasic-Cretacic inferior) și șisturile și rocele cristaline mai vechi, și lipsa acestor petece din zona șisturilor cristaline mai noui și mai puțin metamorfozate (superioare), raporturi care nu pot fi explicate, după noi, decât pe cale tectonică. In prelungire spre Sud zona cristalină este studiată de *Macovei, Atanasiu* și *Băncilă.*

De mare importanță pentru stratigrafia Flișului cretacic din Carpații Orientali și din partea internă a curburii sudestice a Carpaților, sunt rezultatele cercetărilor lui *G. Macovei* și *I. Atanasiu*, iar mai spre West ale lui *Preda* în zona superioară a Munților Bratocii și *Jekelius* în regiunea Brașovului, și aceasta mai cu seamă pentru Cretacicul inferior și în special pentru determinarea vârstei aptiene a puternicelor conglomerate, păstrate ca enorme petece-klippe din Bucegi și până în Ceahlău. Explicarea dată de dânșii formării lor, prin o acțiunea litorală regresivă a apelor mării aptiene, dacă poate fi satisfăcătoare pentru explicarea prezenței marilor blocuri de calcare recifale,

rupte și sedimentate pe loc din coasta recifilor calcaroși, ea nu explică însă în mod satisfăcător și prezența a tot atât de numeroaselor și uneori enormelor blocuri de roce și șisturi cristaline, prin faptul că aceste șisturi nu apar la zi, ca în regiunea dintre Prahova și Trotuș, decât la depărtări enorme de locul unde aceste conglomerate se găsesc azi situate. O explicare a nașterii lor în legătură cu tectonica regiunii, este după noi mult mai plausibilă și anume în legătură cu marginea frontală pe cale de înaintare și exondare a unora dintre pânzele de încălecare de Cristalin-Mezozoic, margine dispărută demult după aceea prin acțiunea eroziunii și prin mișcările tectonice post-cretacice.

Studiul Munților Perșani este început de curând de *Preda* și *Schmid* și el promite deasemenea rezultate destul de interesante.

In eruptivul Munților Gurghiului și Hărghitei sunt de relevat interesantele studii ale profesorului *Szadeczky*.

In Munții Hațegului frumoase rezultate ne-au adus studiile lui *Laufer* (olandez), executate aub auspiciile Institutului Geologic al României.

In massivul Poiana Ruscă, *Cantuniari*, pe lângă un studiu geologic general, aduce contribuții

Fot. Voiteşti 925

Fig. 30. Lacul Ursului în plin sezon. Lac de apă sărată format prin disoluție pe spinarea masivului de sare dela Sovata

importante și din punct de vedere practic al zăcămintelor de cărbuni din Cretacic. Tot dânsul întreprinde, în afară de studiul minuțios al pământurilor caolinice din regiunile interioare Carpaților, și unul de detaliu al raporturilor existente între formațiile carbonifere și cele cristaline din regiunea Reșiței.

In Munții Cernei, după un studiu geologic de detaliu al regiunii Văii Cernei, *Voitești* pune într'o lumină nouă nu numai structura geologică a acestei Văi, dar și felul de manifestare și caracteristica izvoarelor termale dela Băile Herculane, indicând în acelaș timp și măsurile conforme pentru captarea lor. Tot d-sa, împreună cu Prof. *Petkovici* dela Univ. din Belgrad, a început studiul tectonic și stratigrafic al lanțului muntos străbătut de Dunăre între T.-Severin și Baziaș. Din primele cercetări întreprinse împreună cu *Petkovici* în 1928, reiese nu numai confirmarea pe deplin a structurii în pânze de supracutare a Cristalinului acestei regiuni, fenomen descoperit pentru prima dată de *Murgoci* în 1905, studiat apoi în detaliu pe teritoriul românesc (1907—1910) și pe cel sârbesc împreună cu *Radovanovici*, ale cărui note de studiu au fost publicate de Unguri în timpul războiului (Földt. Közl. Vol. 46, Budapest 1916), dar existența cu siguranță a mai mul-

tor pânze de supracutare, cel puțin în partea aceasta a Cristalinului, unde de sigur se găsește și cheia de deslegare a tectonicii generale a șisturilor cristaline din întreg lanțul Carpaților românești.

In masivul Munților Apuseni, atât de interesanți nu numai prin bogatele lor zăcăminte de minereuri, ci și prin problemele pe care le ridică complicata lor structură, dealtfel destul de amănunțit studiați de geologii unguri, mai ales cu privire la eruptiv, atât geologii Institutului Geologic al României *(Szadeczky, Protescu* și alți), cât și cei dela Universitatea din Cluj *(Voitești, Stanciu, Mateescu, Lațiu, Luca)*, au început o serie de cercetări noui menite să aducă în curând soluții definitive multora din aceste probleme.

Rezultate științifice importante s'au obținut și în regiunile basinelor interne. Astfel, în Basinul Transilvaniei, grație lucrărilor întreprinse cu privire la zăcămintele de gaz metan, se cunosc azi bine domurile dela Sărmășel, Samșud, Saroșul Unguresc, Basna *(Atanasiu, Jekelius, Luca)* și Copșa Mică *(Voitești)*, iar cu privire la stratigrafia sedimentarului acestui basin, *Jekelius* determină prezența Meoțianului în baza formațiilor pliocenice, din regiunea Baraolt, formații care se presupune azi a se găsi la partea superioară a stratelor cuvetei transilvane și mai înspre interior. O analiză microscopică a acestor depozite pe baza frecuenții prezenții Coccolithelor *(Luca)*, ar da de sigur, în lipsă de alte resturi fosile, posibilitatea separării depozitelor aparținând formațiu-

Fot. Voiteşti 925

Fig. 31. Depozitul de Aragonit dela Corond. Depozit din izvoarele minerale vulcanice de pe marginea apuseană a masivului Hărghitei

nilor marine și salmastre în care Coccolithele apar frecuent, de cele de apă dulce, pliocenice, în care aceste protozoare marine lipsesc.

Prezența Meoțianului și a Dacianului s'a determinat și în seria de strate pliocene, cunoscute ca pontice, în Depresiunea Zălaului *(Voitești, Mateescu, Protescu)*, ca și a Dacianului în formațiile pliocenice de pe marginea de N. și NE. a Munților Plopișului (Rez). O lumină nouă în paleogeografia Numulitucului basinelor interne este datorită studiului repartiției formelor mari de Numuliți *(Voitești)*, după cum determinarea prezenței Paleocenului în argilele roșii din baza acestei formații ca și explicarea modului de formare a acestor argile *(Mateescu)*, aduc contribuții noui și importante, atât stratigrafice, cât și tectonice și paleoclimatice.

In fine, prezența manifestațiilor de petrol în formațiile de bază ale depozitelor cuvetei transilvane, cunoscută mai de mult *(V. Lazar*, ș. a.) și mai ales unele noui descoperiri ca cele de Ozokerită din regiunea de lângă Alba Iulia *(V. Pop)*, ne fac să credem tot mai mult în realitatea presupunerii *(Voitești)*, că zăcămintele de gaz metan din Transilvania nu constituiesc zăcăminte, absolut independente de cele de petrol, cum se crede în general, ci gazul formează acì zăcăminte

separate la partea superioară a domurilor cu zăcăminte de hidrocarburi petrolifere; iar puritatea lor în gaz metan se datorește în prima linie faptului că metanul este un gaz a cărui lichefacere nu se poate obține în interiorul scoarței, ea necesitând nu numai presiuni mari (54,9 atm.), care ar fi putut fi realizate ușor în timpul cutărilor stratelor, dar și temperaturi scăzute mult sub zero (—81,8° C.), care sunt nerealizabile din cauza imposibilității existenței lor în scoarță.

Verificarea acestor presupuneri în anticlinalul Boldeștilor, lângă Ploești, ne face să credem și mai mult în posibilitatea existenței unor zăcăminte de petrol și în părțile mai profunde ale domurilor de gaz metan din Câmpia Transilvaniei.

Cum vedem, studiul geologic al regiunilor interioare Carpaților, judecat după importantele rezultate stratigrafice, tectonice și practice obținute de geologii români în acest prim deceniu de activitate, se găsește pe calea cea bună, care va duce în curând la umplerea tuturor lacunelor existente încă azi asupra structurii acestor regiuni.

Un prim rezultat al coordonării tuturor acestor date noui îl avem în darea la lumină a celor două hărți geologice generale în colori 1 : 1.500.000, aceia alcătuită de *Voitești* la Cluj în 1921, și aceea alcătuită și admirabil de bine editată de Institutul Geologic al României în 1926. Acest prim

Fot. Voitești 924

Fig. 32. Aspectul Daco-granitelor pe valea Drăganului, în Vlădeasa

rezultat va fi în curând încununat prin publicarea de către Institutul Gelogic a primei hărți geologice a României Mari, în colori, la scara 1 : 500.000.

Grație unei fericite inspirații a geologilor români *(Murgoci* și *Voitești)*, polonezi *(Nowak* și *Swidersky)*, cehoslovaci *(Kettner)*, cu colaborarea neîntrecutului prieten francez al studiului științific al Carpaților *Em. de Martonne*, prezenți la Congresul Geologic internațional dela Bruxelles în 1922 și cu aprobarea unanimă a biuroului acestui Congres, se pun bazele «Asociației pentru înaintarea geologiei Carpaților», al cărei scop principal este tocmai coordonarea tuturor studiilor geologice privitoare la lanțul întreg al Carpaților.

In scurtul timp din 1922 până azi, s'au grupat în jurul acestei Asociații toți geologii de seamă: cehoslovaci, polonezi, iugoslavi și români, ținându-se în acest interval și două congrese, unul în Polonia în 1925 și altul în România în 1927, ambele cercetate și de numeroși geologi străini, aparținând tuturor țărilor. Importantele publicații făcute cu ocazia acestor congrese reprezintă cea mai temeinică garanție că în curând structura Carpaților — această puternică coloană vertebrală a ținuturilor românești — va fi tot așà de bine cunoscută ca aceea a Alpilor.

II. PRIVIRE SINTETICĂ ASUPRA STRUCTURII SUBSOLULUI REGIUNILOR ROMÂNE DIN INTERIORUL ARCULUI CARPAȚILOR

A. *Liniile structurale generale ale Alpilor.* Carpații, în general vorbind, constituiesc o prelungire directă a Alpilor, după cum la Dunăre, între Baziaș și T.-Severin ei se continuă fără întrerupere în Balcanul Occidental, și aceasta atât din punctul de vedere morfologic, cât și din punctul de vedere structural.

Această strânsă legătură de continuitate cu Alpii, implică în mod necesar ca orice încercare de sinteză a Carpaților, bazată în prima linie pe studiul lor geologic de detaliu, să fie făcută în o perfectă concordanță cu nouile concepții structurale ale Alpilor.

Astfel dar, pentru o mai lesnicioasă înțelegere a structurii Carpaților și prin aceasta și a

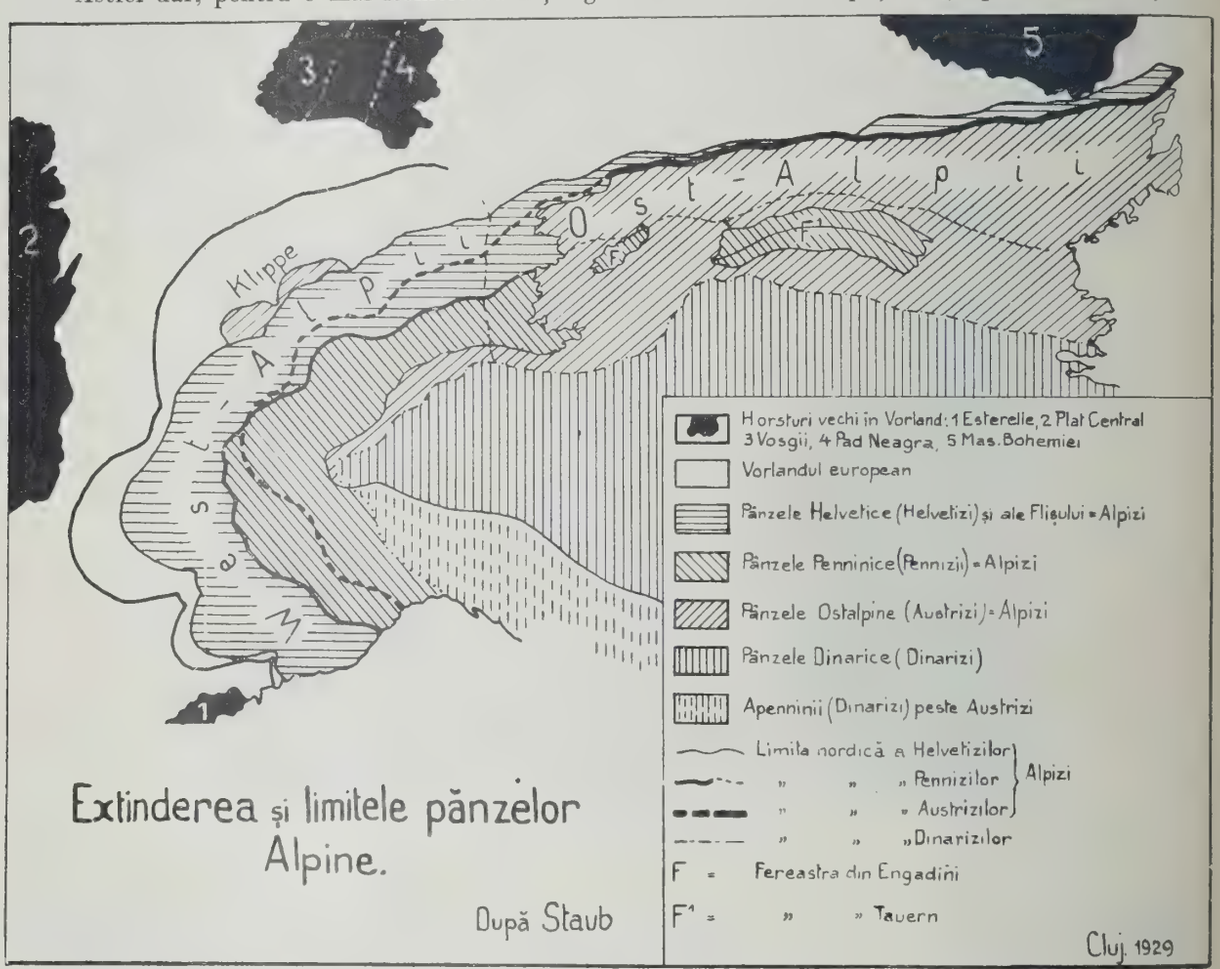

Fig. 33.

regiunilor românești interioare cari fac parte integrantă din însăș ființa lor, găsim absolut necesar să rezumăm în câteva cuvinte trăsăturile structurale generale ale Alpilor, după cele mai noui și mai de frunte lucrări sintetice, date la lumina de *Lugéon* [1]), *Termier* [2]), *Argand* [3]), *Kober* [4]),

[1]) *M. Lugéon.* — Les grandes nappes de recouvrement des Alpes du Chablais et de la Suisse. « Bull. Soc. Géol. », France, 1901.

— Les grandes nappes de recouvrement des Alpes Suisses, C. R. du congrès géologique international, Wien, 1903.

— Les nappes de recouvrement de la Tatra et l'origine des klippes des Carpathes. « Bull. Lab. de Géologie ». Laussane, 1903.

[2]) *P. Termier.* — Les nappes des Alpes orientales et la synthèse des Alpes. « Bull. Soc. Géol. Fr. » (4). T. III, 1903.

[3]) *E. Argand.* Les nappes de recouvrement des Alpes occidentales, etc. « Beitr. Geolog. Schweiz, N. Folge ». 28, 1911.

— Les nappes de recouvrement des Alpes Pennines. «Mat. pour la Géol. de la Suisse », nouvelle série, XXXI, 1911.

— Sur l'arc des Alpes occidentales. «Eclog. Géol. Helvet.», XIV, 1916.

— La tectonique de l'Eurasie. C. R. congrès géol. intern. Bruxelles, 1922.

[4]) *L. Kober.* — Der Bau der Erde. Berlin, 1921.

— Bau und Enstehung der Alpen. Berlin, 1923.

Staub [1]) și *Collet* [2]), ale căror concepții sintetice, admise azi de întreaga lume științifică, constituiesc cununa de lauri a geologiei moderne.

Lanțul Alpilor cuprins între Marea Ligurică în West și Depresiunea Vienei în Est, constituește relieful cel mai nou, în acelaș timp și cel mai puternic al Europei Centrale; iar din punct de vedere structural Alpii reprezintă o gigantică îngrămădire de steve numeroase de roce sedimentare și cristaline, puternic cutate, cutele fiind împinse, încălecate și îngrămădite, unele peste altele, dinspre Sud în spre Nord.

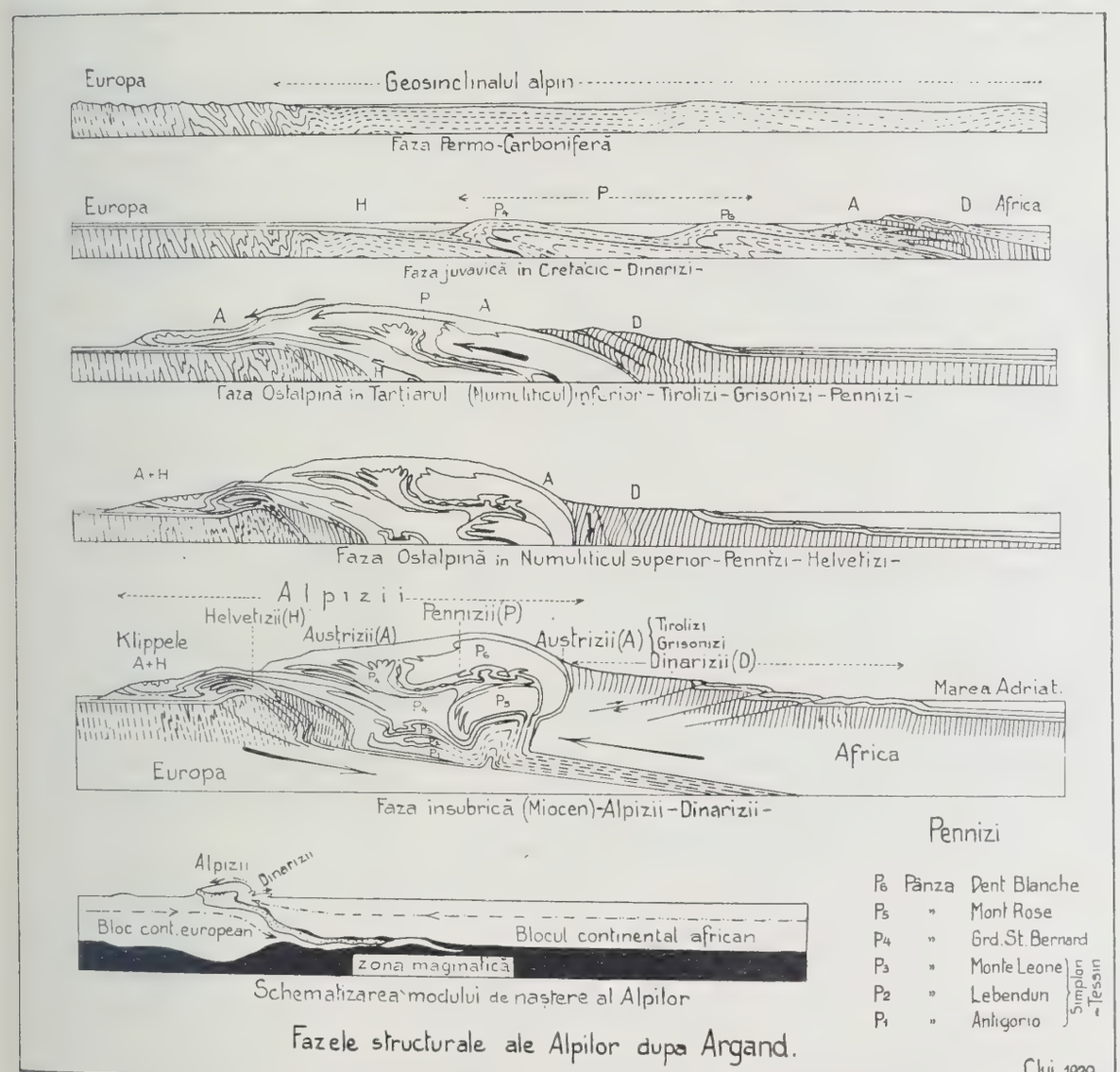

Fig. 34.

Leagănul în care au luat naștere formațiile geologice îngrămădite în acest gigantic lanț de munți, îl formă un mare geosinclinal marin — «Tethys» *(Suess)* —, de direcție est-westică, geosinclinal care la finele Paleozoicului se găseà încadrat între două puternice masse continentale: spre Sud Continentul Indo-African *(Argand)*, iar spre Nord Continentul European.

Continentul european se găseà în timpul acesta puternic încrețit, așà că din Anglia și până în regiunea mediteraniană, el erà străbătut de puternicele catene hercyniene. Dintre acestea (Fig. 33),

[1]) *R. Staub.* — Der Bau der Alpen (Versuch einer Synthese), Bern, 1924.

[2]) *L. W. Collet.* — The Structure of the Alpes. London, 1927.

porțiunile reprezentate azi prin Masivul «Esterelle» dintre Marsilia și Nisa, «Platoul Central» francez, «Vosgii» cu «Pădurea Neagră» și «Masivul Boemiei», constituiau părțile muntoase mai proeminente ale țărmului dinspre geosinclinalul alpin, prelungite și în zona litorală a acestui geosinclinal prin pinteni și masive orografice, deși mai puțin proeminente, totuș destul de culminante, reprezentate azi prin masivele centrale ale Alpilor de West ca: «Mercantour», «Pelvoux» și «Belledonne», «Mont Blanc» și «Aiguilles Rouges», «Masivul Aarului» și «St. Gothard», care prin imediata lor apropiere de puternica zonă încrețită în Alpi, au fost așà de mult influențate de cutările alpine, încât azi formează un singur corp orogenic cu Alpii.

Cele trei mari zone de faciesuri geologice mezozoice: faciesul «helvetic», cel «penninic» și cel «ostalpin», corespund celor trei mari zone bathimetrice ale geosinclinalului alpin: cel helvetic, sedimentelor marine epicontinentale, depuse în apele neritic-bathiale ce acopereau marginea Continentului nordic, european, spre Sud de masivele centrale; cel penninic, sedimentelor abisale, depuse în zonele cele mai adânci ale mijlocului geosinclinalului, și cele ostalpine, sedimentelor bathiale-neritice, depuse în apele marine epicontinentale ce acopereau marginea Continentului sudic, indoafrican.

Faciesul helvetic, spre Nord, trece pe nesimțite în cel «jurasic» tipic (Munții Jura), iar cel ostalpin, spre Sud, în cel «dinarid» tipic, ambele depuse pe zonele continentale limitrofe.

Fenomenele de cutare care au încrețit atât de puternic formațiile mezozoice mai adânci ale acestui mare ocean, de dimensiile Oceanului Atlantic actual, ale cărui ape se întindeau la anumite epoci peste Europa, în Nord până în Anglia, iar peste Africa, în Sud, până la marginea Saharei, încep a se face simțite chiar dela finele Paleozoicului, prin apariția a două creste geanticlinale submarine, care reprezentau în acelaș timp și primele faze embrionare ale cutelor alpine pennine.

Începând cu acest prolog, o sguduitoare dramă tectonică se desfășoară între cele două mari continente, cel European și cel Indoafrican, care strivesc între marginile lor epicontinentale, rigide, fundul geosinclinalului alpin, mai puțin rezistent.

In desfășurarea acestei drame, pe care o vom urmări în mod succint act cu act, «Continentul Indoafrican» este acela care are un rol activ precumpănitor, pe când fundul geosinclinalului alpin și rama epicontinentală a marginii «Continentului European», sufăr pasiv acțiunea, cutându-se și recutându-se în cute mari gigantice, împinse și strivite unele peste altele dela Sud spre Nord.

In adevăr, din studiul geologic de detaliu al formațiilor ce iau parte la alcătuirea Alpilor, reiese că dela finele Paleozoicului, din Permian, Continentul African, unit pe vremea aceasta cu cel Antartic, se rupe de acesta și cu gigantica sa massă solidă, alunecând încet peste zona magmatică profundă (*Wegener* [1]), strivește pas cu pas totul în cale, apucând treptat dedesubt și cutele geosinclinalului alpin și pe acelea ale marginii Continentului European.

Acțiunea aceasta tectonică al cărei prolog începe în Permian prin nașterea celor două creste geanticlinale submarine, se desfășoară treptat până în zilele noastre, când mai încet, când mai sbuciumat, perioadele mai sbuciumate corespunzând fazelor în care acțiunea de strivire cu îngrămădire a cutelor, spre Nord, sub greutatea enormului tăvălug African, atinge momentele sale de paroxism.

Primul paroxism se definește în Cretacicul mediu (ante-Gosau) — « faza juvavică » *(Staub)* — prin o înaintare puternică a Continentului African pe marginea căruia sunt purtate și depozitele dinaridice epicontinentale — «Dinarizii ». Sub influența acestei puternice presiuni, primele două creste anticlinale submarine își accentuează relieful, iar depozitele neritic-bathiale din apropierea imediată a țărmului african se strivesc. Ca efect mecanic imediat: depozitele neritic-bathiale, îngrămădite, se deslipesc în parte de subasementul lor de Cristalin, care, prin îngrămădire sub presiune, se rupe și el în solzi gigantici formând astfel, împreună, cu sedimentarul, un prim pachet de cute-solzi, corespunzător cutelor ostalpine superioare — « Tirolizii ». Acest pachet este la rândul său apucat dedesubt și împins înainte de marginea Continentului African, care din cauza rezistenței ce întâmpină se spintecă și ea în o serie de solzi gigantici — «Dinarizii » (Fig. 34).

[1]) *A. Wegener.* Die Entstehung der Kontinente und Ozeane. 4. umgearb. Auflage. Leipzig, 1929.

Sub impulsul acestor prime mișcări paroxismice, apele geosinclinalului alpin sunt silite să emigreze mai spre Nord, în depresiunile nou născute pe marginea din față (nordică) a lanțului născând, formată de « Vorlandul » european, când ia naștere și geosinclinalul Flișului cretacic superior-paleogen.

Un al doilea paroxism se manifestă în Terțiarul vechiu (Eocen-Oligocen), « faza ostalpină inferioară », cu două subfaze: « grisonidă » și « pennină ».

Sub presiunea constantă și mereu crescândă a Dinarizilor, pachetul de cute-solzi tirolide strivește de data aceasta până în fundamentul lor massele de roce sedimentare peste care înaintează, transformându-le într'o gigantică îngrămădire de cute — « Grisonizii » —, care împinse la rândul lor peste cele două prime cute ce începeau încă din Carbonifer fundul geosinclinalului alpin, le transformă în două anticlinale gigantice de Cristalin-Mezozoic, culcate unele peste altele spre Nord (cel nordic, Fig. 34, corespunzând anticlinalului Marelui « St. Bernard »-P_4, iar cel sudic, anticlinalului « Dent Blanche »-P_6), ambele constituind astfel primele două anticlinale din zona penninică de mare adâncime.

După *Kober*, întreaga primă parte a acestei faze s'a petrecut tot în Cretacicul mediu și tot pentru această dată pledează, cum vom vedeà, și constatările făcute până acum în Cristalinul Carpaților românești *(Murgoci, Mrazec, Voitești)*.

In jumătatea a doua a acestei faze, în « subfaza tirolidă », se petrece cel mai important act tectonic pentru Alpi în general și în special pentru Alpii Orientali.

« Tirolizii » sunt puternic împinși ca un gigantic pachet de cute ce trece spre Nord și peste « Grisonizi » și peste primele două cute pennide. Sub enorma greutate a massei lor, mai întâiu pachetul de cute grisonide este strivit și întins prin laminare până spre marginea nordică a Alpilor; apoi cele două cute pennine sunt la rândul lor îngrămădite și împinse mult spre Nord, strivind sub greutatea lor nu numai restul geosinclinalului, care se cutează pe loc în trei noui mici cute pennine (P_1—P_3), dar și întreaga zonă de depozite helvetice din depresiunea marginală și de pe marginea soclului european, care, prin această îngrămădire, se individualizează deacum ca un nou pachet de cute ce se adaugă lanțului alpin — « cutele helvetice » —, strivite și împinse peste vechile massive centrale, al căror Cristalin este, prin aceasta, și el strivit și transformat în solzi ce iau parte la mișcare.

Fot. Voitești 924

Fig. 35. Cheile Turzii săpate în calcare jurasice

Ca un ultim răsunet mai ales în profunzime al acestor puternice mișcări, o nouă cută ia naștere între cele două prime cute pennine — cuta « Mont Rose » (P_5), care boltind în sus toate stevele acoperitoare, provoacă complicații în « Grisonizi », dar mai ales în « Tirolizi », a căror margine frontală (« Silvretta ») deslipită, este în urmă încălecată de massa principală sudică a stevei tirolide (« Oetztal ») și împinsă spre Nord, ca un pachet gigantic, până în actuala regiune a Alpilor Nordici calcaroși, pe care-i constituesc.

O ultimă fază — « faza insubrică » — începe cu Terțiarul mijlociu (Miocen), când după puternicele cutări ale Pennizilor și Helvetizilor apele geosinclinalului alpin se găsesc împinse tot mai mult spre Nord, în depresiunile frontale ale lanțului alpin, de unde pătrund și în unele depresiuni interioare zonei cutate (Bas. Vinei și Depres. Panonică).

Cu finele Oligocenului marginea nordică a Dinarizilor din regiunea Alpilor de West, începe o mișcare de așezare cu subîmpingere, care are ca efecte imediate: mai întâiu o puternică îngrămă-

dire în adâncime a tuturor stevelor de pânze, silindu-le prin aceasta să se ridice în sus, exondând astfel complet puternicul lanț al Alpilor; apoi și concomitent cu aceasta, se produc și cele mai puternice intruziuni și extruziuni de magme acide și bazice în regiunile de presiuni intense. Prin această așezare cu subîmpingere, zona de rădăcină a tuturor pânzelor, este strivită, gâtuită și răsfrântă peste cap înapoi; în acelaș timp, sub influența rezistenței și răsfrângerii înapoi a enormei masse a Alpilor, marginea Dinarizilor este silită și ea să se răsfrângă și să se fractureze în pachete-solzi de steve de strate, care se îngrămădesc alunecând unele peste altele spre Sud, constituind, astfel, pânzele dinaridice. Numai în regiunea Alpilor Orientali, unde printr'o mișcare de scufundare treptată, lanțul alpin se afundă, Dinarizii pot înaintà mai puternic în interior peste pânzele ostalpine superioare.

Mișcarea de înălțare a lanțului alpin, ajuns astfel la maximum de complicație structurală, se continuă apoi cu mici întreruperi în tot Pliocenul, având în Cuaternar o puternică recrudescență, subliniată atât de bine prin « glaciațiune » și prin numeroasele « terase » ale cursurilor de ape. De-altfel ea se continuă în mod lent și în zilele noastre.

Cum vedem, structura Alpilor apare pe cât de complicată pe atât de grandioasă în liniile sale structurale mari. Continentul African în mișcarea sa de translație spre Nord, strivește treptat for-

Fot. Voiteşti 923

Fig. 36. Urmele eroziunii valurilor mării miocenice păstrate în vechiul ţărm de calcar jurasic la Sând, Turda

mațiile geosinclinalului alpin, desvoltate în diferitele sale faciesuri litologice: dinarid, ostalpin, pennin și helvetic, provocând sub puternica și constanta presiune a massei sale formarea de pachete — pachete de cute, ce se acoper și se strivesc treptat cu propagarea mișcării dela Sud spre Nord; pachetele de cute cele mai vechi, « ostalpine », acoperind complet pe cele mai noui, « pennine » și « helvetice », și cu toate împinse și îngrămădite peste marginea soclului continental european.

Această gigantică zidire a Alpilor a fost, progresiv cu exondarea, atacată și de eroziune, mai întâiu în Cretacicul superior, apoi în Terțiarul vechiu, dar mai ales dela finele Oligocenului până azi. Numeroase steve de pânze au fost astfel complet distruse. In Alpii de West (Fig. 33), din întreaga îngrămădire de pânze ostalpine n'a mai rămas decât porțiunea încleștată în zona lor sudică de rădăcină (pe linia Sesia—Canavese—Ivrea) și câteva « klippe » din marginea lor frontală, păstrate ca petece exotice peste Flișul și Prealpii (« Helvetizi ») Elveției. Și steva de pânze pennine a fost puternic atacată de eroziune, iar acolo unde, aruncate peste vechile noduri cristaline, ele se găsiau cu mult înălțate prin îngrămădire, ca în regiunea din dreptul massivelor « St. Gothard » și « Aar », eroziunea le-a desgolit până la bază, prilejind astfel și posibilitatea studierii complexului lor până în cele mai mici detalii ale fundamentului.

Dela linia Rinului spre Est lanțul Alpilor lăsându-se treptat, eroziunea s'a mărginit să atace numai steva superioară de pânze ostalpine și aceasta numai în regiunea axială, așà că dela această linie, pânzele pennine — « Penninzii » — și în parte și cele helvetice — « Helvetizii » — sunt acoperite de pânzele ostalpine — « Austrizii » (« Grisonizi » și « Tirolizi »). Numai în regiunile de maximum de înălțare a axei Alpilor Orientali, ca în « Engadini », dar mai ales în Munții « Tauern », eroziunea putând distruge local întreaga steva de pânze ostalpine, a prilejit grație acestor deschizături în formă de mari « ferestre tectonice », să se vadă sub « Austrizi » prezența pânzelor pennine, cu toate caracterele litologice ce ele prezintă în zona pennină a Alpilor Westici, și prin aceasta s'a putut prin urmare stabili în mod neîndoios, nu numai continuarea « Pennizilor » spre Est, dar și grandiosul fenomen al încălecării Austrizilor peste Pennizi și peste Helvetizi.

Aceasta este pe scurt structura Alpilor și succesiunea etapelor în care s'a desăvârșit pas cu pas această grandioasă catenă de munți.

B. *Liniile structurale generale ale Carpaților.* Dela Viena spre Est, în continuarea Alpilor se

Fig. 37.

așează lanțul Carpaților. Intre ambele catene se interpune însă Depresiunea miocenică a Vienei care maschează legătura directă de continuitate. Numai relieful « Carpaților Mici », spre NE, și Munții « Leitha », spre SW de Dunăre, leagă în această zonă de întrerupere lanțul Carpaților de zona centrală a « Alpilor Murului ». Depresiunea Vienei nu-i dealtfel decât ultimul răsunet spre NW al marei Depresiuni Panonice, din interiorul Carpaților și Alpilor Orientali, după cum Depresiunea Basinului Transilvaniei nu este decât ultimul ei răsunet spre Est (Fig. 37).

Deși în Carpații românești studiile de detaliu nu sunt atât de înaintate ca în Alpi, unde de-aproape 100 de ani lucrează cei mai de frunte geologi ai Europei, să încercăm totuș o paralelizare structurală bazată și numai pe cunoștințele ce avem până acum.

După *Kober* și *Vetters*, Carpații Mici reprezintă din punct de vedere structural prelungirea estică a regiunii ostalpine inferioare din Semmering.

In adevăr, fundamentul Carpaților Mici este format de o serie de strate compuse: din Cristalinul vechiu cu mult granit, din cuarțite permiene, din urme de Triasic și din calcare jurasice (cu șisturi piritoase) cu Belemnites, serie care din Semmering, prin Carpații Mici, se poate urmări în

mod constant până în Munții Tatra, din Carpații de N-West, constituindu-le fundamentul vizibil. Această serie a fost denumită de *Uhlig* [1]) în Tatra cu numele de « Pânză Hochtatrică » (Fig. 39, *a*). După *Kober*, această pânză s'ar rezemà în profunzime peste pânzele lepontine, echivalente « Pennizilor » din Alpi. Atât în Carpații Mici, cât și în Tatra, peste această pânză, se găsește încălecat pachetul de roce mezozoice de faciesul subtatric — « Pânza Subtatrică » — format: din cuarțite, din calcare și din șisturi vărgate triasice și din Jurasic de faciesul ostalpin, cu calcare de « Hierlatz », « Fleckenmergel » și calcare silicioase cu Aptychus. Regiunea ei de rădăcină s'ar găsì în Sud de Tatra, strivită dealungul liniei tectonice a Granului, de o nouă stevă tectonică de strate, de facies ostalpin tipic, care apare în zona « Innere Gürtel » constituită din Cristalin, din Paleozoic și din Mezozoic și din a cărei regiune frontală ar fi luat naștere șirul de « klippe » pienine [2]). Incălecările acestea sunt cel puțin anteeocene, Eocenul găsindu-se așternut transgresiv peste toate și nefiind deloc sau slab dislocat. In Carpații Mici, peste pânza subtatrică urmează, după *Kober*, pânza de Lunz (« Lunzer Decke »), cu o desvoltare tipică ca în marginea de NE a Ostalpilor, formată numai din Triasic: stratele de Werfen cu Melaphyre, Muschelkalk, Gresia tipică de Lunz și Dolomite, peste care transgresează Eocenul. In afara acestei zone urmează imediat șirul « klippelor » carpatice interne pienine și subpienine.

Carpații Mici și Munții Tatra au astfel legături de continuitate mai mult sau mai puțin directe cu Alpii, pe când spre E de Tatra, până în Carpații Maramureșului, întreaga zonă de Cristalin și de Mezozoic vechiu, dispare prin scufundare sub o puternică cuvertură de Fliș cretacic-paleogen, continuitatea lor fiind abià marcată prin șirul rar de « klippe » mezozoice vechi, înșirate ca o ghirlandă în prelungirea « klippelor pienine », din Bucovina până în Carpații de N-West. Din cauza aceasta și comparația structurală a Carpaților cu aceea a Alpilor este cu totul îngreunată.

In Carpații Orientali, începând ceva mai spre Nord de izvoarele Tisei și până la Pauleni, ceva mai sus de Miercurea Ciucului, Cristalinul și Mezozoicul vechiu reapare din nou ca o puternică fâșie, cu maximum de lărgime în Munții Rodnei. Ea se ascute la ambele extremități, care se pierd, prin scufundare, în zona Flișului. După cele mai noui date geologice ce avem asupra acstui Cristalin *(I. Atanasiu, Macovei* ș. a. [3]), în massa sa se pot distinge din punct de vedere al metamorfismului, două serii de șisturi cristaline.

O serie de șisturi mai puțin metamorfozate, constituită în majoritate: din filite grafitoase, din șisturi sericitoase, cloritoase și din șisturi amfibolice, cu puține fâșii de gneisuri albe și roșietice, mai mult sau mai puțin strivite. In filite se găsesc încleștate și numeroase fâșii sinclinale de calcare cristaline și de cuarțite negre. Seria aceasta este întru totul asemănătoare cu seria de roce cristaline filitoase de pe jumătatea răsăriteană a Munților Apuseni, a Munților Gilăului, și noi nu ezităm a le considerà ca formând una și aceeaș unitate structurală a Transilvaniei. Dealtfel, înspre NE, prin Cristalinul Munților Zălaului (Mezeș) și prin cel din Preluca, el se leagă aproape direct cu pintenul de Cristalin ce Munții Rodnei înaintează în dreptul acesta. O deosebire marcantă între ele ar forma-o numai prezența în Carpații Orientali a fâșiilor de gneisuri roșii cu ochii, de tipul gneisului din Perșani și din Munții Făgărașului, care, după *Reinhard*, este de natură tectonică.

A doua serie de șisturi cristaline pe care o găsim separată de *Atanasiu* în regiunea dela Tulgheș, este formată: din roce eruptive granitice (granite, diorite), din micașisturi cu Grenate și din Amfibolite, al căror metamorfism este mult mai adânc pronunțat. Această serie este mai puțin răspândită, apărând împreună cu Mezozoicul ca petece-petece ce se înșiră pe crestele dominante ale regiunii, în direcția NNW-SSE.

In ceeace privește raporturile dintre aceste două faciesuri cristaline *Atanasiu* și cu el *Macovei*, cred că seria de șisturi mai puternic metamorfozată ar formà subasementul profund al seriei filitice, de sub care ea apare numai grație eroziunii în unele zone de bolte mici anticlinale, oval alungite, cu flancurile revărsate spre W și E, peste seria filitelor, care constituiește majoritatea acestui Cristalin. Din harta geologică a regiunii Tulgheșului (op. cit. 9, harta 12), ca și din profilele ce

[1]) *V. Uhlig*. Bau und Bild der Karpathen, 1903, și Die Tektonik der Karpathen, 1907.

[2]) Să nu se confunde « Penninii » din Alpii centrali de West, cu « Pieninii » dela marginea exterioară a Carpaților nordici.

[3]) Guide du Congrès de l'Association pour l'avancement de la géologie des Carpathes. II-e Sess. București, 1927.

însoțesc descrierea regiunii (op. cit. 9, pag. 50), reiese că raporturile dintre aceste două serii pot fi explicate mai ușor și mai plauzibil și în alt fel, decât cel admis de *Atanasiu* și *Macovei*.

Două considerații de o deosebită importanță pentru noi reies evident din studiul aceste hărți:

1. Șisturile cristaline mai puternic metamorfozate apar numai ca petece și numai pe coamele înalte ale regiunii, sub formă de mici sinclinale orientate, în șiruri, NNW-SSE, în mijlocul cărora se găsesc conservate petecele de Mezozoic. Sinclinalele acestea de Cristalin-Mezozoic se reazămă direct pe grupa șisturilor filitice, care le înconjură de toate părțile, formându-le suportul și în părțile scobite adânc de văi (Putna și Bistricioara). Dacă șisturile mai vechi ar apăreà de sub seria filitelor, cum crede *Atanasiu*, ele ar trebuì să aibă continuitate între ele în adâncime și aceasta ar trebuì să se vadă foarte limpede în tăietura văilor adânci, unde normal massa lor ar trebuì să se și lărgească. Aceasta însă nu apare niciodată. Din contră, filitele sunt acelea care apar în văi și ele mulează, înconjurându-le de toate părțile, petecele de micașisturi cu grenate și de granodiorite, care rămân placate tot timpul numai pe culmile înalte ale regiunii.

2. O a doua considerație importantă este faptul că aparițiile de Mezozoic (Triasic, Liasic și Jurasic-Neocomian), sunt legate exclusiv numai de apariția acestor șisturi cristaline vechi și numai

Fot. Voițești 916

Fig. 38. «Cetatea». Un vechiu vulcan care a adus Rhyolitele aurifere de loc Roșia Montană. In mijloc roca masivă, cu vechile exploatări romane; pe margini, albă, cenușa vulcanică îngrămădită în timpul repetatelor erupții

rar și aceasta numai pe marginea exterioară (estică) a lor, Mezozoicul se găsește alunecat, în direcția înclinării generale a pantei muntelui și peste grupul de șisturi cristaline filitoase.

Atât felul de apariție și de așezare al petecelor de șisturi cristaline cu metamorfismul mai pronunțat peste seria filitelor, cât și legătura petecelor sinclinale de Mezozoic conservate numai în zona de apariție a primului grup de șisturi cristaline, nu pot aveà după noi decât o singură explicare și aceasta numai tectonică și anume: petecele de șisturi cristaline cu metamorfismul mai intens, împreună cu Mezozoicul lor, reprezintă resturile de eroziune ale unei puternice steve de strate, încălecată peste întreaga serie a grupului de șisturi filitoase.

Dacă urmărim resturile conservate azi din această pânză, vedem că le găsim prezentând aceleași caractere geologice: Cristalin vechi; Permian?; Triasic dezvoltat în « faciesul de Hallstadt »; Liasic marin, dezvoltat în « faciesul de Adneth », Doggerul și Malmul de tipul ostalpin, toate desvoltate deci în faciesul pânzei ostalpine superioare. Așà se găsesc conservate aceste resturi în Carpații Orientali, în extremitatea nordestică și pe versantul nordic al Perșanilor și tot așà apar și

în jumătatea westică a Munților Apuseni, începând dela West de masivul granitic din Munții Gilăului și până în Munții Bihorului, Codru Muma și Pădurea Craiului, înspre Apus.

Incălecarea acestei gigantice pânze ostalpine s'a făcut în Cretacicul mediu, trecând, treptat, dela West spre Est, peste masivul Gilăului și cuvertura sa de șisturi cristaline filitoase, până în Carpații Orientali. Pe timpul acesta încă nu existau nici Depresiunea Panonică, nici aceea a Basinului Transilvaniei. Cu fenomenul acesta tectonic se începe și primul act de naștere al Carpaților românești. Pânza aceasta — « Pânza Transilvană » — cum a denumit-o *Uhlig*, care a întrevăzut-o pentru prima dată în 1907 (op. cit. 8), indicată de *Mrazec* și *Voitești* [1]) și de *Reinhard* [2]) în 1911 (10) și (11) și mai târziu de *Mrazec* și *Jekelius* în 1927 (op. cit. 9, planșa 3), ca și Austrizii din cari face parte integrantă, a fost pusă în mișcare de puternica massă a Dinarizilor, pe care o suportă direct în regiunea Munților Bacony și Vertes. In Munții Apuseni, ca și în Carpații Orientali, ea încalecă peste grupul Cristalin filitos și peste Mezozoicul sedimentat peste el, grup care constituie o pânză aparte și care, după cum vom vedeà, a fost numită « Pânza Bucovinică » în Carpații Orientali *(Uhlig)* și « Pânza Conglomeratului de Bucegi » în cei Meridionali *(Voitești)*.

Acum când firul tectonic al regiunilor carpatice vechi este prins, să începem să-l depănăm treptat cu desăvârșirea structurală a lanțului Carpaților.

Firul istoric al trecutului geologic al Carpaților începe tot din Paleozoicul superior (Permo-Carbonifer), ca și al Alpilor, cu care cel puțin până în Miocen formà un lanț muntos în perfectă continuitate; iar desăvârșirea lor structurală se datorește aceloraș cauze de deplasare spre Nord, spre Europa, a Continentului African [3]), care în mersul său strivește întreg geosinclinalul alpino-carpatin și marginea țărmului european, apucându-le dedesubt.

Limitele uscatului European care încadrà în Permian geosinclinalul alpin în regiunile carpatice, erau întrucâtva deosebite de acelea ale zonei alpine propriu zise. In timpul acesta regiunile carpatice erau și ele încrețite de Munții Hercynieni, cari brăzdau Continentul European cu puternicile lor creste, dirijate NW-SE, și în special în părțile acestea se întindeà ramura lor variscă, care uneà pe vremurile acestea Munții Sudeți cu Munții Măcinului, din Dobrogea de Nord, într'un puternic lanț, ce urmăreà de aproape marginea Platformei Podolico-Ruse, o veche carapace solidă, ce formà un uscat continental exondat încă din Paleozoicul inferior. Din Permian, lanțul acesta se scufundă treptat, pe distanța dintre Sudeții actuali și Horstul Dobrogii de Nord, așà că dacă la Apus de Sudeți, vechiul masiv al Boemiei este acela care constituià rama exterioară a geosinclinalului carpatic, spre E și SE de Sudeți, țărmul geosinclinalului este format de Platforma Podolico-Rusă și de Horstul Dobrogii nordice cu Prebalcanii, aceștia formându-i-l și spre Sud.

In regiunea Carpaților Meridionali, ca și în regiunile de Câmpie din Banat, Oltenia și Muntenia, mai existau de sigur unele noduri de cute varisce, în felul masivului Boemiei, dacă nu chiar munți mai reliefați, a căror direcție (west-estică?) nu se mai poate cunoaște azi, după puternicele modificări suferite în timpul cutărilor alpino-carpatine, dar a căror existență ne este în mod neîndoios indicată, atât prin prezența Carboniferului cu resturi de plante continentale carbonificate, ce formează chiar depozite de cărbuni exploatabili (Reșița și Baia Nouă, în Banat; Schela, Porceni-Bumbești-Stănești, în Gorj), cât și prin prezența conglomeratelor permiene, o formație marină cu totul litorală.

Axul vechiului geosinclinal carpatic ar coincide azi, în Carpații Meridionali, cu regiunea Munților Almașului și Semenicului, de unde se legà de sigur prin o arcuire în semicerc, peste Munții Apuseni actuali și peste actualul Basin al Transilvaniei, cu extremitatea orientală a geosinclinalului Alpin.

[1]) *L. Mrazec* și *I. P.-Voitești*. Contribution à la connaissance de la nappe du Flysch carpath. « Anuarul Inst. Geologic », Vol. V, 1911.

[2]) *M. Reinhard*. Rocele granitice granulare din Carpații de Sud și Est. « Anuarul Instit. Geologic », Vol. V, 1911.

[3]) Deplasarea totală a continentului african spre Nord împreună cu încălecarea sa peste marginea sudică a continentului european, și cu translația executată apoi de ambele continente spre Nord, se evaluază azi la aproximativ 50°—60° latitudine (*Wegener* op. cit, 7), ceeace a atras după sine și marile modificări climatice suferite de ambele continente din Carbonifer până azi.

Căci numai în aceste părți ale Carpaților Banatului (Svinița) și mai spre E. în cei Meridionali (Dâmbovicioara), găsim formațiile mezozoice inferioare și mai ales cele mijlocii (jurasic-neocomiane) desvoltate într'un facies bathial de maximum de adâncime; pe când de o parte și alta a acestei zone, faciesurile sunt în general neritice și neritic-litorale. In special în partea aceasta din Munții Banatului și din Carpații Meridionali a geosinclinalului, variațiile faciesurilor Mezozoicului inferior și mai ales ale faciesurilor Liasicului, Jurasicului și Cretacicului inferior, ne arată că fundul acestui geosinclinal erà încrețit și de unele creste anticlinale, formate în general de șisturi cristaline și de roce eruptive vechi (granite în special), care-l separau în tot atâtea basine diferite de sedimentare. Șisturile cristaline care formau fundul acestui geosinclinal, reprezentau întreaga serie a formațiilor paleozoice, în cele mai multe părți inclusiv și Carboniferul superior, mai mult sau mai puțin puternic metamorfozate, încă din timpul cutărilor varisce, când a avut loc și întruziunea multora din masivele granitice de tipul granitului de Șușița *(Mrazec)*.

In stevele de Cristalin din regiunea de adâncime mai mare a geosinclinalului, unde stratele sale s'au putut conservà mai complete, acestea par a prezentà o cristalinitate gradată, mult mai puternică în părțile inferioare și în apropierea masivelor granitice, unde predomină gneisurile și micașisturile, mai puțin puternică în regiunea mijlocie, unde pe lângă micașisturi se găsesc și șisturi amfibolice, cloritoase și sericitoase, și, în fine, în părțile cu totul superioare, filitoase, metamorfismul este așà de slab, că nu-i greu de distins natura sedimentară a formațiilor gresoase, argiloase, calcaroase ori conglomeratice, din care aceste filite au luat naștere.

Pe multe din crestele anticlinale secundare, din cauza exondării lor, steva de șisturi cristaline nu se găsește păstrată complet, căci de pe cele ce însemnau creste orografice în Carbonifer și Permian, șisturile au fost erodate uneori până la massa granitelor și din cauza aceasta, multe din sedimentele mezozoice depuse peste ele mai târziu, se găsesc așezate când direct peste granite, când peste seria micașisturilor filitoase, conservându-le astfel.

Prezența acestor creste anticlinale secundare ca și faptul că ele au fost între timp puternic erodate în perioadele de exondare continentală, ne indică precis că și în Carpați, ca și în Alpi, fenomenele tectonice de încrețire, au început să se facă simțite foarte de timpuriu, din Mezozoicul inferior.

Din cauza acestor mișcări de încrețire cu exondare a crestelor formate, apele mării mezozoice se întind treptat și peste marginile exterioare, ajungând la finele Jurasic-Neocomianului să treacă cu mult în afara vechilor țărmuri.

Această revărsare peste zonele continentale limitrofe, are o cauză tectonică binecuvântată, căci către finele Cretacicului inferior, mai precis către finele Aptianului, fundul geosinclinalului carpatic ajunge să fie complet strivit de giganticul tăvălug al Dinarzilor, care ca un puternic pinten pătrunde în timpul acesta până în Munții Bakony, aproape de marginea vestică a Munților Apuseni, în interiorul arcului carpatin (Fig. 37).

Deși de după răsboiu încoace majoritatea geologilor români sunt ostili ideilor care admit existența pânzelor de încălecare în Carpați, explicând complexitatea fenomenelor tectonice ce structura lor prezintă, prin vechiul și greoiul sistem al faliilor, părăsit din cauza aceasta demult de geologii alpini, noi nu vom ezità nici de data aceasta a explicà structura actuală a Carpaților la luminile ce ne vin din Apus, cum n'a ezitat *Murgoci* [1]) la 1905 și la 1910, cum n'am ezitat împreună cu *Mrazec* la 1911 și cum nu ezită s'o facă nici unul din geologii străini: austriaci, polonezi, cehoslovaci și jugoslavi [2]), cari se ocupă cu problemele structurale ale lanțului carpatic.

In regiunile carpatice românești se pot distinge următoarele două stadii tectonice principale:

Unul la finele Cretacicului inferior, în timpul căruia s'a desăvârșit în mare parte structura zonelor carpatice cristaline, în regiunea cărora se găsià până la această dată și geosinclinalul carpatic.

Un altul la finele Oligocenului, cu recurențe destul de intense în Miocen și la finele Pliocenului când s'a desăvârșit structura în pânze-solzi a Flișului cretacic-paleogen, al cărui geosinclinal se

[1]) *M. Murgoci.* — Sur l'existence d'une grande nappe de recouvrement dans les Carpathes méridionales. C. R. Acad. Sc. Paris, 1905.

— Synthesis of South Carpathians. C. R. du XI-e Congrès Géologique International. Stockholm, 1910.

[2]) *Sv. Radovanovici.* — Beiträge zur Gebirgstektonik des Nordostlichen Serbien, von *Geza* v. *Bene*, în Földt. Közl. Vol. XLVI, Budapest, 1916.

găsià de data aceasta în afara marginii lanțului de Cristalin și Mezozoic vechiu; în timpul recurentelor din Miocen și dela finele Pliocenului, luând naștere și cutele mio-pliocenice din Subcarpați și din basinele interne.

STRUCTURA CRISTALINULUI CARPAȚILOR. — PÂNZELE MEZO-CRETACICE

Cristalinul regiunilor carpatice împreună cu Mezozoicul vechiu, puternic cutat în timpul primului paroxism, își aveà structura în pânze complet desăvârșită numai la finele Cretacicului infe-

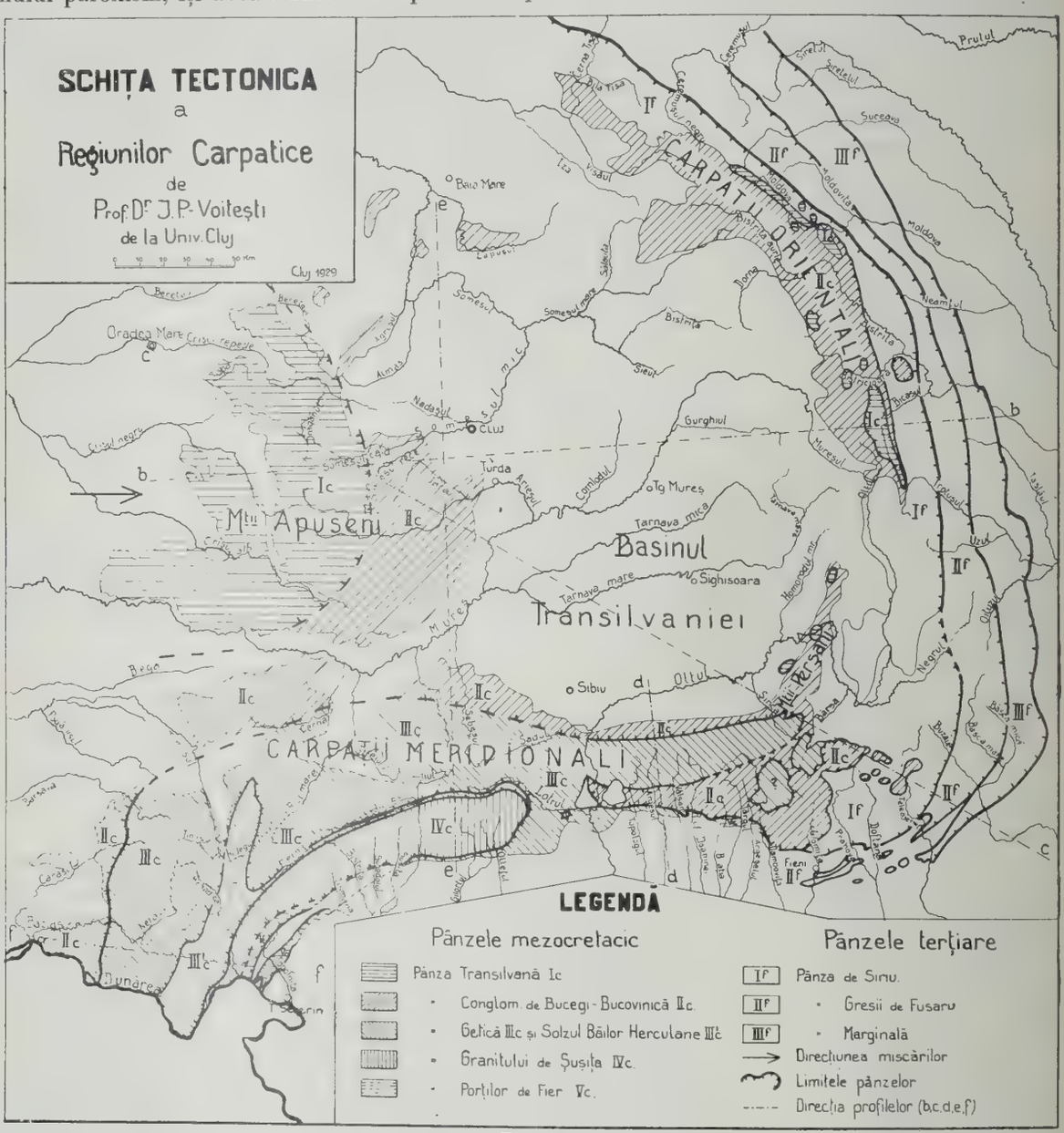

Fig. 39.

rior, când cutele sale formau o catenă destul de muntoasă, denumită de noi « Catene Dacice » din cauza marei lor desvoltări în vechea Dacie. Pânzele acestea iau naștere sub enorma și constanta presiune a pintenului ce formau Dinarizii în partea centrală a Carpaților, unde înaintà până în Munții Bakony și Vertes și până către marginea occidentală a Munților Apuseni.

1. *Pânza Transilvană (Uhlig)* [1]). Prima stevă de strate, strivită până în fundamentul său de

[1]) Numirea este dată de *Uhlig* (op. cit. 8) în 1907, care a întrevăzut-o pentru prima dată. Dealtfel, în nomenclatura acestor pânze, ne vom ține de cea adoptată de *Mrazec* și noi în 1911 (op. cit. 10).

Cristalin, pusă în mișcare de acțiunea de înaintare a tăvălugului dinaridic, este Pânza Transilvană. Ea vine dinspre West spre Est, din regiunile ocupate azi de marea Depresiune Panonică, trecând peste nodul varisc al Munților Apuseni și peste actuala regiune ocupată de Depresiunea Transilvaniei, până în Carpații Orientali, spre Est și în Perșani, spre Sud (Fig. 40).

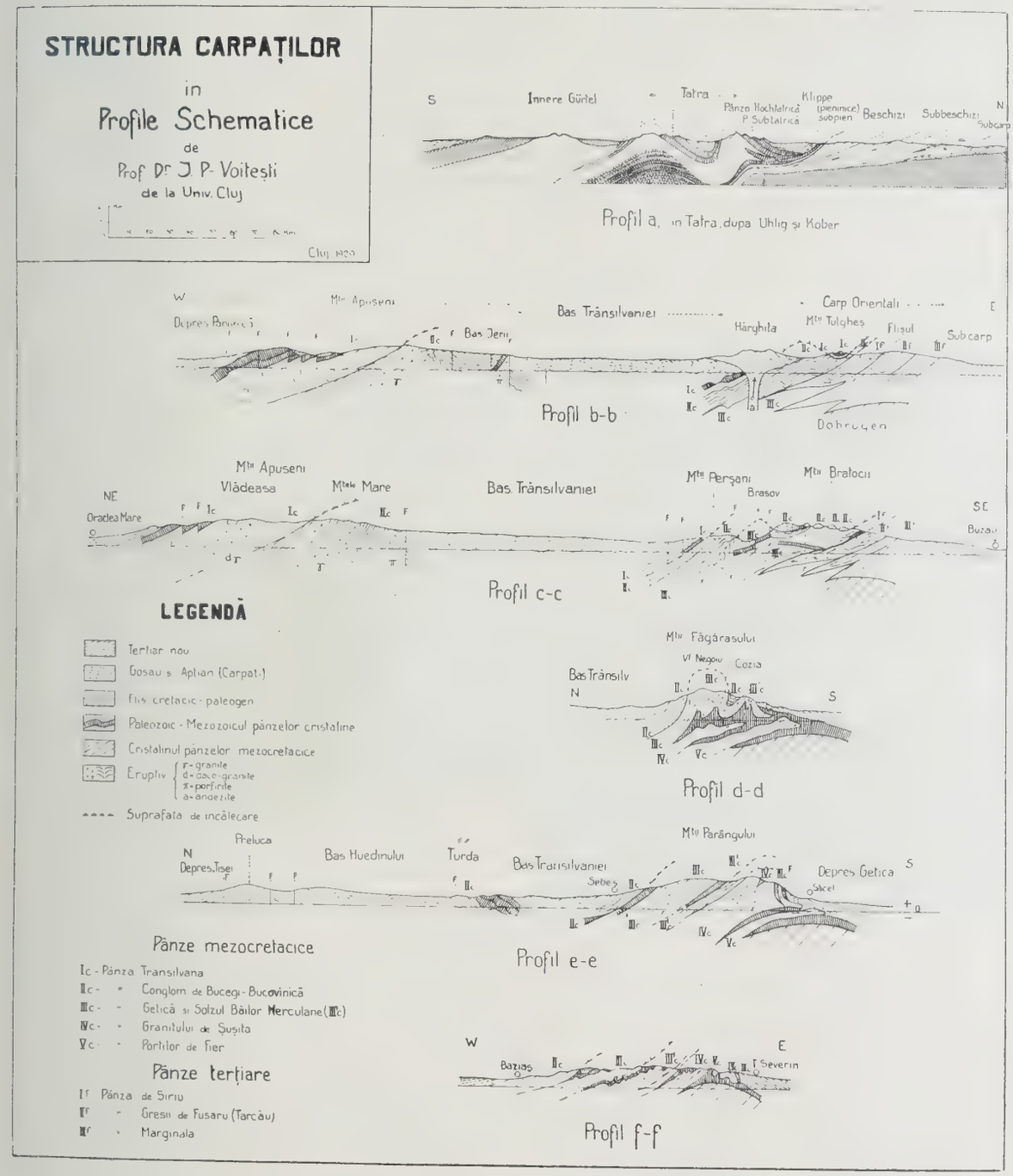

Fig. 40.

In alcătuirea ei intră: Cristalinul (Granite, Diorite, Micașisturi cu Grenați, Șisturi cu Biotit, Amfibolite), Paleozoicul (Permian) și Mezozoicul vechiu (Triasicul în « faciesul de Hallstadt », Liasicul în « faciesul de Adneth », Doggerul, Malmul și Neocomianul în faciesul tipic ostalpin, cu petece de conglomerate aptiene de tipul de Gosau).

Cum am arătat mai înainte, această pânză se găsește conservată mai bine în partea de West a Munților Apuseni (Munții Bihorului, Codru-Muma și Pădurea Craiului), pe când în Carpații Orientali, ea apare conservată numai ca petece sinclinale de eroziune peste grupa șisturilor filitoase, în regiunea Tulgheșului și deacì, spre Nord, până în Bucovina; iar în Perșani, numai în extremitatea lor de NE și pe versantul dinspre Basinul Transilvaniei. Din Mezozoicul marginii sale frontale, alunecat înainte, ca și din acela al pânzei imediat inferioare, îngrămădit și împins înainte, au luat naștere « klippele » de Mezozoic, ce urmăresc deaproape marginea externă a Cristalinului Carpaților Orientali, bine individualizate numai din Bucovina spre NW, până în regiunea Pienină a Carpaților Nordici. Tot marginea acestei pânze a procurat, fie prin eroziune, fie sub formă de « morenă tectonică » și blocurile exotice (de tip ostalpin), de roce cristaline și mezozoice, atât de răspândite în conglomeratele cretacice apțiene din afara Cristalinului (Bucegi, Brașov, Izv. Doftanei, Tigăile, Bratocea, Ciucaș, Bakot, Ceahlăul, ectc.) cât și (mai târziu, în Terțiar) din Basinul Transilvaniei. Pânza Transilvană reprezintă în totalitatea sa un echivalent al pânzelor ostalpine superioare — « Pânza de Hallstadt » —, iar mișcarea sa tectonică a fost însoțită de puternice intruziuni de roce porfirice (porfire, diabaze, porfirite).

Fot. Voiteşti 926

Fig. 41. « Cetatea », cu vechile exploatări romane, de aur, la Roșia Montană

2. *Pânza Bucovinică (Uhlig). — Pânza Conglomeratului de Bucegi (Voiteşti).* Sub greutatea massei pânzei transilvane, ia naștere o a doua pânză de Cristalin-Mezozoic, bine caracterizată mai ales prin faciesul de metamorfism mai puțin intens al șisturilor cristaline ce intră în alcătuirea ei, decât prin Mezozoicul ce le acoperià, care aveà de sigur asemănări foarte multe cu cel ostalpin. In alcătuirea acestei pânze intră: Cristalinul format din grupul șisturilor filitoase, cu foarte puține gneisuri, desvoltate ceva mai mult în jurul massivului granitic din Munții Gilăului, grup alcătuit mai ales: din șisturi micacee, cloritoase și sericitoase, cu fâșii de șisturi amfibolice; din filite grafitoase, cu intercalații de fâșii sinclinale de cuarite negre (liasice?) și de calcare cristaline (jurasice?), toate străbătute de numeroase vine de cuarț și de roce porfirice (diabaze, porfire, porfirite). Mezozoicul acestei pânze, bine reprezentat în partea sa de rădăcină, în Munții Apuseni, este format: de gresii și conglomerate cuarțitice liasice, de calcare recifole și de marne cu Aptychus, jurasic-neocomiene. In regiunea ei frontală Mezozoicul este reprezentat prin faciesul jurasic-neocomian din Piatra Craiului, din Bucegi (exclusiv? depresiunea Rucăr—Dâmbovicioara și aceea a Brașovului), în Carpații Meridionali, și prin majoritatea « klippelor » de calcar jurasic-neocomian, ce apar înglobate în conglomeratele apțiene (unele poate mai noui) de tipul conglomeratului de Bucegi, ce se înșiră pe marginea internă a Flișului, dela Prahova, peste Bratocea—Țigăile, Ciucaș, Ceahlău, Rarău până în Bucovina de Nord.

Cristalinul acestei pânze constitue numai el aproape întreg Cristalinul Carpaților Orientali, cel puțin în partea lor vizibilă de azi, Cristalinul Leaotei, al Bucegilor, al Pietrii Craiului; iar deacì spre West, până la Olt, tot el constitue lama de Cristalin separată de *Reinhard* [1]) și de noi [2]) între

[1]) *M. Reinhard.* Șisturile cristaline din Munții Făgărașului. « Anuar. Inst. Geol. » Vol. III. București, 1910.

[2]) *I. P.-Voiteşti.* Contributions à l'étude du Nummulitique gétique. « Anuarul Inst. Geol. », Vol. III. București, 1910.

marginea sudică a fâșiei gneisului de Cumpăna și marginea nordică a fâșiei gneisului de Cozia și lama de șisturi cristaline filitice separată de *Reinhard* [1]) pe marginea versantului nordic, transilvan, al culmei înalte a Munților Făgărașului. Mai spre West, tot acestei pânze credem că i se poate alătură și Cristalinul Munților Sebeșului, acela al Munților Poiana Ruscă, la Nord de fractura Bistrei, și Cristalinul de pe versantul occidental al Munților Banatului, spre West de Baziaș-Oravița—Reșița.

Cristalinul acestei pânze încalecă în toată întinderea sa peste Cristalinul pânzei getice format de grupul întâiu Cristalin *(Mrazec)* și peste sedimentarul suportat de acesta și păstrat ca petece numai în câteva sinclinale, ca: cel din Munții Banatului, din Burila (Vâlcea) și cel din Depresiunea Brașovului, constituite din Permo-Carbonifer, din Triasic, din Liasic cu cărbuni și din Jurasic-Neocomian. Seria aceasta este conservată complet numai în Banat, pe când în restul regiunii stratele permo-carbonifere au fost mai mult sau mai puțin complet laminate.

Cristalinul pânzei conglomeratului de Bucegi a jucat destul de puternic și în timpul cutărilor oligocen-miocene, din care cauză marginea sa frontală, în Basinul Brezoi-Titești, între Valea Vâlsanului (Câmpiile Vâlsanului) și Prahova (Sinaia-Bușteni) încalecă și peste Flișul, fie cretacic, fie paleogen, dealtfel ca și în Carpații Orientali.

Din cauza acestor repetate mișcări de translație peste Cristalinul grupului I-iu, șisturile cristaline ce o constituiesc, în special dela Olt spre E, cuprind atât în Carpații Meridionali, cât și în Carpații Orientali, numeroase lentile și fâșii de gneis cu ochiuri de tipul gneisului de Cozia și de Cumpăna *(Reinhard*, 11 și 14), mai mult sau mai puțin puternic sdrobite, pe care le-a rupt și târît în baza lor, din massa Cristalinului grupului I-iu peste care au trecut.

Fot. Voitești 926

Fig. 42. Un « șteamp », pe Roșia, pentru măcinat roca auriferă. Proprietarii se văd în stânga

In Munții Apuseni, îi aparține acestei pânze întreaga serie de șisturi filitoase de pe marginea lor orientală, din Munții Gilăului și Munții Trăscăului, unde au aceeaș constituție ca și în Carpații Orientali, numai că ei fiind mai aproape de zona de rădăcină, injecțiile de roce porfiritice și în special de diabaz-porfirite, sunt foarte puternic reprezentate, mai ales pe marginea lor sudică și sudestică (Munții Drocea, ai Zarandului și ai Trăscăului).

La Turda, în Cheile Turzii și de acì spre Sud până în Arieș, calcarele titonic-neocomiene sunt slab metamorfozate la contactul *(Luca)* lor cu porfiritele, ceeace ne arată că erupția lor este post-jurasic-neocomiană.

3. *Pânza getică (Mrazec* și *Murgoci)*. Este pânza care are cea mai mare desvoltare în Carpații Meridionali, cuprinși între Defileul Dunării și Perșani. Cristalinul său este constituit din întreg complexul de șisturi cristaline adânc metamorfozate și bine cunoscute al grupului I-iu *(Mrazec, Murgoci* și *Reinhard)* și din massele intrusive granitice din Munții Semenicului și Almașului, din Țarcu și Retezatul, precum și de granit-gneisul cu ochiuri din Munții Făgărașului unde constituiesc 2 fâșii: cea nordică a gneisului de Cumpăna și cea sudică a gneisului de Cozia, care se întind, prima neîntrerupt, a doua întreruptă pe distanța încălecată de Cristalinul pânzei conglomeratului de Bu-

[1]) Pânza conglomeratului de Bucegi în Valea Oltului. « Anuarul Instit. Geol. », Vol. VIII, (1914), București, 1918.

cegi, până în Perșani. Cu multă probabilitate acest Cristalin se întinde, formându-le fundamentul, și pe sub grupul de șisturi filitoase din Carpații Orientali. Mezozoicul flancului direct al pânzei getice este conservat numai în câteva zone sinclinale de șisturi cristaline (Munții Banatului, între Baziaș și Bogșa, în Depresiunea Hațegului, a Rucărului și a Brașovului, etc.) și este constituit: din Carboniferul productiv (Reșița, Moldova Nouă, etc.), și din Permianul gresos-conglomeratic (Verrucano), ca formațiuni paleozoice; din Triasic dolomitic, din Liasic productiv, din Dogger gresos calcaros roșietic, din Malm și din Titonic-Neocomian de faciesul neritic-bathial, bogat în resturi de Amoniți, Brachiopode, etc., ca formațiuni mezozoice. Jurasic-Neocomianul flancului direct are treceri gradate spre faciesul de adâncime maximă (bathială) a geosinclinalului, apucat și uneori strivit dedesubtul Cristalinului, cum apare deschis în larga fereastră tectonică din regiunea Defileului Dunării dintre Berzasca și Svinița, formând numeroase cute de îngrămădire din cauza puternicilor presiuni la cari a fost supus. Acì, în afară de Jurasic-Neocomianul tipic de adâncime, apare și Liasicul gresos conglomeratic, ca și Permianul format de conglomerate și gresii roșcate, străbătute de porfire roșii.

Pânza getică încălecă dela interiorul spre exteriorul Carpaților Meridionali, acoperind complet întreaga serie de formații mezozoice-bathiale (Svinița) și neritic-bathiale (Cazane), pe care numai în parte și uneori complet strivite le mai putem vedeà, grație eroziunii, în gigantica fereastră a Parângului *(Murgoci)*, în Valea Cernei și în regiunea de margine a munților dintre Vârciorova și Baia de Aramă, pe flancul direct al unităților tectonice inferioare ei.

Fot. Voitești 926

Fig. 43. Proba cu «Șăitrocul», ca să se vadă conținutul în aur al măcinișului.

Dela Polovragi spre E ea acopere complet fereastra Parângului și numai în Valea lui Stan, lângă Brezoi, pe Olt, mai apar câteva iviri de Mezozoic-Paleozoic (Verucano-Liasic? Jurasic) din autoctonul ei, îngrămădit pe planul său de încălecare.

Pe marginea de Sud a Cristalinului ferestrei Parângului, Cristalinul pânzei getice împreună cu Carboniferul productiv, Permianul și Jurasic-Neocomianul flancului direct, formează o șuviță, ce cu unele întreruperi prin scufundare și laminare dealungul fracturii meridionale a munților, se poate urmări dela Polovragi-Novaci, în Est, pe la Stâncești, Bumbești, Porceni, Schela, Baia de Aramă, până la Gura Văii; calcarele de Gura Văii aparțin flancului invers (?) al acestei șuvițe marginale. Mișcarea de încălecare a acestei gigantice pânze este însoțită de cele mai puternice intruziuni de roce eruptive din Carpați. Granite, Sabrouri, Serpentine, Diabase, etc., străbat în masse enorme din adâncime pe planul de încălecare, iar aparițiunile lor sunt bine deschise azi numai în regiunea din Munții Almașului, pe când mai spre Est, ele sunt complet strivite și aceasta mai ales în regiunea de maximum de elevație a zonei muntoase din massivul Mândrei (Munții Parângului și ai Lotrului).

Marginea de Nord a ferestrei Parângului coincide după noi cu marea fractură Valea-Cernei-Petroșani-Valea Jiețului. Pe această linie se observă bine cum din baza pânzei getice, se desfac, prin digitație, mai multe cute secundare, dintre care cea inferioară constituiește Cristalinul care între Plavișava și Ogradina, pe Dunăre, și de acì spre Nord prin Culmea Sesceminului, dintre Mehadia și Băile Herculane, răsfrânge încălecându-l întreg sinclinalul de Liasic (calcaros-șistos, negru, fără cărbuni), Dogger-Malm al Văii Cernii. Această cută secundară — «Solzul Băilor Herculane» — dela izvoarele Jiului spre Est este complet strivită, împreună cu rocele serpentinoase,

de marginea pânzei getice. Poate că aceasta este pânza-solz care reprezintă complexul de roce separat de *Mrazec* pe marginea nordică a ferestrei Parângului, spre Est de Jiu, sub numele de « Grupul mezozoic ».

4. *Pânza granitului de Șușița.* Pânza aceasta apare bine numai în fereastra Parângului. Cristalinul ei, considerat până acum ca autohton, este format de granitul de Șușița și de cuvertura lui de șisturi cristaline slab metamorfozate, constituind Grupul al II-lea Cristalin, bine cunoscut și bine definit de *Mrazec* ca să mai revenim asupra lui. Invelișul de Mezozoic ce acopere direct acest Cristalin, este constituit de gresii, șisturi argiloase negricioase (fără cărbuni) și de calcare negricioase, liasice, și din calcare vinete-pătate și albe aparținând Jurasicului mediu și superior. In general fereastra în care apare pânza granitului de Șușița are forma ovală-alungită și constituie regiunea de cea mai mare îngrămădire a fundamentului de Cristalin al Carpaților Meridionali, sub acțiunea presiunilor exercitate în înaintarea sa de pânza getică. Inspre West, în regiunea Cazanelor, pânza granitului de Șușița este reprezentată vizibil numai prin sinclinalul de rădăcină al ei, format de șisturile și calcarele negre liasice și de calcarele albe ale Jurasicului mediu și superior. Pe măsură însă ce zona se ridică și se lărgește, apar treptat de sub Mezozoic, mai întâiu învelișul de șisturi cristaline, apoi și massa granitică (între Toplița și Băile Herculane), formând de acì spre Est, în Munții Cernii, în Munții Vulcan și în Massivul Mândrei, o puternică boltă, peste care mai apar conservate numai câteva petece sinclinale de Mezozoic: Liasic și Tithonic-Neocomian, ca în Munții Cernii, în Munții Vulcan și în Munții Parângului.

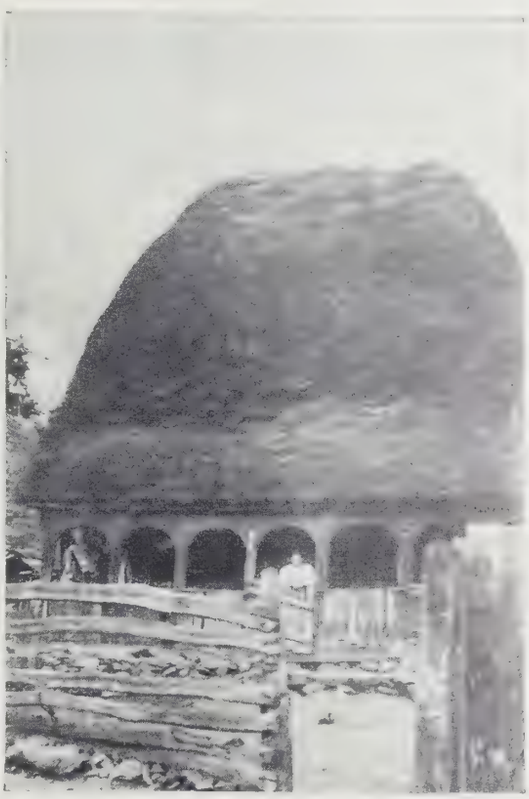

Fot. Voiteşti 926

Fig. 44. Casa unui Moț din Munții Apuseni

5. *Pânza Porților de Fier (Voiteşti).* La marginea externă a Cristalinului Carpaților Meridionali, începând cu regiunea dela Vârciorova, apare o serie de șisturi cristaline de un facies bine caracterizat prin puternica dezvoltare ce o iau acì gneisurile cuarțoase, compacte, dure, cu structura microgranitică, facies care nu se găsește reprezentat în Grupul al II-lea Cristalin. Raporturile lor cu Cristalinul Grupului al II-lea în regiunea dintre Orșova și Vârciorova nu ne sunt cunoscute. Cristalinul acesta se deosebește dealtfel și de seria Grupului I. El se aseamănă însă foarte bine cu grupul de șisturi cristaline ce formează învelișul aparițiunilor de granit de Albești, grup bine individualizat și ca facies și din punct de vedere tectonic, la marginea meridională a Cristalinului din jud. Muscel, între Bratia și Dâmbovița, unde este prins sub marginea meridională a Cristalinului de Leaota, din pânza Conglomeratelor de Bucegi.

La Vârciorova, acest Cristalin se arcuiește spre Sud, răsturnând peste cap un pachet de roce mezozoice, format de calcare jurasice și de « Strate » tipice « de Sinaia » (cretacice inferioare), peste care trecând le încălecă.

Spre Sud de Vârciorova, Cristalinul acesta face mai multe cute: un sinclinal larg între Orșova și Valea Slătinicului, suportat direct de « Stratele de Sinaia »; un anticlinal scurt în dreptul acestei văi, în inima căruia apare din nou un pachet de Strate de Sinaia care se ascute spre E sub Cristalin și se lărgesc spre SW în regiunea « Porților de Fier »; de acì până la Gura Văii, lângă Severin, Cristalinul face o serie de cute strânse, de sub care nu mai apar Stratele de Sinaia, pânza lăsându-se treptat în adâncime sub depozitele miocenice ale Depresiunii Getice. La Gura Văii,

peste Cristalinul acestei pânze apare o serie de șisturi filitoase, puternic sdrobite, cu numeroase șuvițe și noduri sdrobite, de roce pegmatetice și de gneis cu ochiuri de feldspath roz, peste care spre Sud, urmează o puternică zonă milonitică în baza căreia apare o injecție lamelară de Gabrou. Milonitele, formate numai din sfărâmături de roce și șisturi cristaline suportă calcarele (jurasice) de Gura Văii, puternic sdrobite, peste care se așează transgresiv, gresia de Gura Văii. Totul spre Sud este complet acoperit de depozitele de coastă — conglomerate și gresii — ale Miocenului superior (Sarmațian?).

Șisturile filitoase aparțin de sigur seriei filitice a pânzei granitului de Șușița, rupte de pe suprafața acesteia, strivite, frământate și aduse acì de pânza getică în marginea ei frontală, căreia îi aparțin poate calcarele.

Iată, pe scurt, cum vedem noi structura architectonică a Carpaților, în cadrele marilor fenomene tectonice alpine și dacă ea nu-i atât de grandioasă ca aceea a Alpilor, este totuș destul de

Fot. Voiteşti 924

Fig. 45. Intrarea în mina de cărbuni « Petrila ». Basinul Petroșenilor

impunătoare prin numărul și dezvoltarea stevelor de strate, suprapuse unele peste altele, ca pânze de încălecare, în timpul paroxismului tectonic din Cretacicul mijlociu.

Este natural ca această scurtă expunere să prezinte multe, chiar destul de numeroase lacune, căci pe deoparte studiul geologic de detaliu al regiunilor carpatice este azi abià la început pentru a ne puteà procurà toate datele necesare unei documentări mai strânse a acestei noui probleme carpatice, pe de altă parte, într'un articol de sinteză ca acesta, nici datele de cari dispunem nu se pot discutà cu toată amploarea cerută de o astfel de documentare. Un fapt rămâne însă stabilit. Oricare ar fi aversiunea unora dintre colegii geologi pentru structura în pânze a regiunilor carpatice, Carpații fiind o directă continuare a Alpilor, nu puteau să aibă o altă dezvoltare structurală decât aceea în pânze ca și Alpii.

Comparând unitățile tectonice carpatice cu cele din Alpi, se poate admite, cum dealtfel am făcut-o dela început, că Pânza Transilvană și cu Pânza Conglomeratului de Bucegi — Bucovinică aparțin grupului de pânze ostalpine, care, după *Uhlig*, ar fi reprezentate în Tatra, prima prin Pânza Subtatrică și cea de a doua prin Pânza Hochtatrică.

Celelalte trei pânze aparțin, după noi, grupului alpin central, grupului de pânze născute în zona geosinclinală a Pennizilor și anume: Pânza Getică ar fi echivalentul pânzei penninice cea

superioară (P^6 în Fig. 34) — Pânza « Dent Blanche » —, pe când Pânza gneisului de Șușița ar fi echivalentul Pânzei « Grand St. Bernard » (P^4 în Fig. 34). Solzul strivit în regiunea Cernei și pe marginea nordică a ferestrei Parângului, între aceste două pânze ar reprezentà Pânza « Mt. Rose » (P^5 în Fig. 34), pe când Pânza Porților de Fier ar fi echivalentul grupului inferior de pânze al « Simplonului-Tessin » (P^{1-3} în Fig. 34). Corespondentul « Helvetizilor », în Carpații Meridionali, rămâne ascuns sub cuvertura de Cretacic-Paleogeon a Depresiunii Getice. Existența lor se face remarcată totuș, în partea de Est a Depresiunii, prin câteva creste orografice importante, cum este Culmea Slătioarei. Dela Olt spre Est, dar mai ales dela Dâmbovița spre Est, de unde pânzele Flișului — echivalentele « Helvetizilor » — încep a ieși treptat, individualizându-se și începând cu cele mai interne, de sub cuvertura mio-pliocenică, prezența Mezozoicului și chiar a Cristalinului în subasementul lor, ne este indicată prin unele șiruri de « klippe » importante.

Astfel, pe linia de strivire a anticlinalului de Apțian-Senonian dela Fieni-Urseiul, în Dâmbovița, apar numeroase « klippe » mari, de un calcar jurasic alb, compact, cu resturi de Diceras și Nerinea, acoperite de un calcar breciform cu Belemnites și Ostrea, care de sigur au fost desrădăcinate de pe suportul lor de Cristalin, căci îm Marnele roșii senoniene de pe flancul nordic, puternic dislocate,

Fot. Voitești 924

Fig. 46. Răcirea coxului. Minele de cărbuni din Lupeni, basinul Petroșanilor

în zonele brecifiate apar pe liniile de solzi numeroase bucăți colțuroase de un granit cu feldspathul roz (Urseiul). Klippe de felul acesta se găsesc pe aceeaș dislocație și mai spre Est, la Șotriile, pe Doftana, și la Bertea-Vulpea, unde dislocația aceasta se leagă de aceea a mărginii Flișului intern.

Pe o linie și mai nordică, apar enormele klippe de diabaz-porfirite de sub vf. Crăițelor, lângă Tesila, pe Doftana, care trebuie să aibă aceeaș origină; iar pe o linie cu totul marginală Subcarpaților, la Podenii-Noui, massivul de sare din Valea Dulce, aduce la zi odată cu brecia sa tectonică, klippe enorme: de calcar cu crinoide și jurasic-neocomian fosilifer; de unele blocuri de gresii tufacee roș permiene?) de diabaze și un porfir roșu cu felspatul alb; de o rocă granitcă cu feldpsatul cenușiu în cristale mari, și de numeroase feluri de șisturi cristaline și de roce corneene.

Toate acestea ne îndreptățesc a crede că subasementul de Cristalin Mezozoic vechiu al Flișului, este fracturat în o serie de solzi încălecați dela interior spre exterior, unii peste alții, liniile de solzi corespunzând poate dislocațiilor care separă între ele pânzele Flișului cretacic-paleogen, echivalent, cum am spus, întru totul « Helveților ».

Ordinea în care cred că au luat naștere pânzele mezocretacice în Carpați, ar fi următoarea:

Sub impulsul dat de « Dinarizii », a luat naștere mai întâiu pachetul de strate ale « Pânzei Transilavne ». Sub acțiunea de îngrămădire a acesteia, a luat naștere puternica « Pânză Getică », mai întâiu ca o creastă anticlinală deversată în afară, apoi ca o puternică lamă care înaintând, încalecă către exterior peste întreg geosinclinalul carpatic, îngrămădind și strivind pe planul de încălecare toate cutele formate în față-i ca: Pânza-solz a Văii Cernei »; « Pânza Granitului de Șușița » și « Pânza Porților de Fier », acestea două din urmă cu o extindere mai redusă, nașterea lor fiind datorită probabil existenței unor noduri varisce vechi în fundamentul din față, care opunându-le rezistență le ridică în sus, prilejind astfel, nașterea lor prin îngrămădire.

Ultimului act al paroxismului mezocretacic este datorită, înfine, puternica înaintare spre Est a « Pânzei Transilvane », care strivind între baza ei și suprafața « Pânzei Getice » geosinclinalul de rădăcină al acesteia, îl deslipește ca o lamă și împingându-l înainte spre E și SE, constituește « Pânza Bucovinică » în Carpații Orientali și « Pânza Conglomeratului de Bucegi » în cei Meridionali.

CUTĂRILE TERȚIARE

Cu Cretacicul superior forțele orogenetice nu numai că încep o scurtă perioadă de repaus, dar și una de destindere. Dacă ar fi să privim lucrurile prin prisma vederilor lui *Wegener*, ar trebuì să

Fot. Voiteşti 924

Fig 47. Mine de cărbuni « Lonea ». Basinul Petroșanilor

admitem că Africa suferă în timpul acesta o derivă spre West, care face ca Blocul continental European îngrămădit să se întindă în direcția aceasta, subțiindu-se și prin aceasta așezându-se pe unele locuri, pe altele fracturându-se, — fracturile transversale lanțului carpatic —, în toate aceste regiuni apele marine pătrunzând treptat cu întinderea și fracturarea lor. Astfel, în interiorul Carpaților ia naștere Depresiunea Panonică, cu dependența ei din Maramureș și din Basinul Transilvaniei; iar în exteriorul lor, iau naștere Depresiunea Getică și geosinclinalul Flișului cretacic-paleogen. Judecând lucrurile după discontinuitățile ce prezintă depozitele cretacic-paleogene și în special considerând perioada continentală ce a separat Senonianul de Eocen, pare că tensiunile tectonice n'au încetat cu totul nici în acest interval de timp. La finele Oligocenului, aceste tensiuni se fac mult mai bine simțite, atingând din nou o perioadă paroxismică. De data aceasta, dintre pânzele cristaline, numai cele superioare au jucat mai puternic, ceeace ne arată, că și de data aceasta tot « Dinarizii » sunt aceia cari provoacă tensiunea. Sub impulsul lor dela West spre Est, « Pânza Transilvană », geluind puternic Cristalinul « Pânzei Conglomeratului de Bucegi »-« Bucovinică », aceasta, împreună cu cuvertura sa de Mezozoic, redusă prin eroziune la « klippe », este împinsă

peste marginea geosinclinalului Flișului, pe care strivindu-l prin îngrămădire, de sigur până în fundamentul său adânc de Cristalin, îl forțează să se cuteze și, treptat cu presiunea, cutele rupându-se la limita dintre faciesuri, se transformă în trei mari pânze-solzi, încălecați unii peste alții, dela interior către exterior (*Mrazec* și *Voitești*, op. cit., 10 și 15): « Pânza de Siriu », cea mai internă, formată în general din Cretacic (inferior și Senonian) este cea dintâiu strivită de marginea înaintândă a « Pânzei Conglomeratului de Bucegi »- « Pânza Bucovinică»; la rândul său ea strivește sub ea, prin înaintare un nou pachet de Fliș, « Pânza de gresii de Fusaru » (« de Tarcău »), formată din Cretacic inferior și superior, acesta de tipul marnelor roșii senoniene și din faciesul gresos al Paleogenului (Gresia de Fusaru și de Tarcău); iar aceasta, îngrămădește și încalecă peste « Pânza marginală », cel mai exterior pachet de Fliș, format din Senonian (marnos-gresos) și din faciesul marginal al Paleogenului.

După acest paroxism, grație căruia lanțul Carpaților își completează structura, desăvârșindu-și-o, forțele de îngrămădire din nou se destind și cu aceasta se face simțită o nouă și mai puternică perioadă de întindere și de fracturare a zonelor continentale europene. Din cauza acestei întinderi, zonele subțiate se adâncesc tot mai mult; depresiunile interne Carpaților își lărgesc de data aceasta la maximum extinderea (Depresiunea Panonică, Depres. Transilvaniei), iar în zonele din fața Flișului nasc depresiuni noui (Subcarpații, Câmpia Română, etc.) în care apele marine pătrunzând,

Fig. 48. Defileul Dunării la « Cazane » Fot. Voitești 928

pun din nou stăpânire pe toate aceste zone adâncite cu începuturile timpurilor miocenice, ape care pătrunzând adânc prin golfuri și în munți, unde se îndulcesc mult, prilejesc nașterea diferitelor depozite importante de cărbuni (Petroșani, etc.).

In timpul acesta multe dintre fracturile vechi, cretacice, se redeschid, unele spintecând formațiunile până la magmele eruptive din fundamentul lor. Una dintre acestea este și fractura din spatele Carpaților Orientali, pe care apar, începând cu Miocenul superior, puterniccle erupțiuni vulcanice, care au adus și îngrămădit massele de lave și cenușe, ce formează azi Culmea Călimanilor și a Harghitei și în prelungire spre Nord, Gutinul, Oașul etc. In zona acestei linii blocul continental al Carpaților este nu numai puternic subțiat prin întindere, dar chiar rupt și deslipit în două, așà că în regiunea dintre Cristalinul Perșanilor și al Carpaților Orientali, numai sedimentele Flișului, mai elastice deși întinse și ele destul de mult, mai fac legătura între Carpații Meridionali (Perșani) și cei Orientali, îndepărtați unii de alții, prin îndepărtarea celor două baze ale fracturii.

Influența acestei linii care se prelungește prin ambele extremități și în spre NW și în spre SE, interesând astfel întreg subasementul Carpaților, Subcarpaților și al Câmpiei Române, se face simțită pe întreaga zonă atinsă de ea, din Dobrogea, în SE, până în Carpații de Nord în dreptul Pasului Ducla în spre NW, prin scufundarea ce a provocat fundamentului tuturor acestor regiuni la nivelul ei, scufundări care se continuă și azi.

Este interesantă constatarea că această puternică regiune de fractură, cu direcția NW-SE, este paralelă cu fractura care mărginește vechiul bloc continental Podolico-Rus, ca și cu direcția vechilor cutări varisce sudeto-dobrogene, scufundate dealungul ei, încă din timpurile mezozoice.

Influența acestei puternice spintecări a fundamentului regiunilor carpatice, se resimte și în fracturile secundare, de aceeaș direcție, cum sunt acelea care ratează marginea de SW a Basinului Transilvaniei și marginea de NE a Munților Apuseni.

Sistemul acesta de fracturi este încrucișat de un altul, de direcție NE-SW și chiar N-S, toate născute sub influența fenomenelor de întindere cu scufundare a blocului carpatic, prilejind dealungul lor, ivirea tuturor masselor eruptive mai noui (Dacite, Andezite, Bazalte) din interiorul Carpaților, de care sunt dealtfel legate și bogățiile miniere ale Ardealului.

Începând cu finele Miocenului, mișcările tectonice de îngrămădire se fac din nou simțite. Sub impulsul lor, zonele carpatice muntoase încep a se ridicà în bloc, ridicând cu ele și depresiunile interne, silind astfel apele lacurilor pliocenice dela poalele lor, să se adune în părțile mai adânci din Basinul Transilvaniei (în spre Sud și SE), și din Depresiunea Tisei. Această nouă recrudescență a forțelor tectonice ajunge la un maximum de intensitate numai către finele timpurilor pliocenice — începutul Quaternarului, când regiunile carpatice se ridică în bloc, atingând înălțimile actuale și când depozitele mio-pliocenice din Basinul Transilvaniei, strivite între cadrele sale muntoase, formate de Munții Sebeșului și Munții Apuseni spre West, de Călimani și Harghita, spre West, sunt silite să se încrețească în cute, a căror direcție este în general paralelă cu aceste margini, cutele fiind strivite cu atât mai puternic cu cât sunt mai în apropierea acestor blocuri, ceeace evidențiază și mai mult rolul lor în fenomenul de îngrădire.

Tot sub influența acestor forțe de îngrămădire, au ieșit la suprafață, spintecând inima anticlinalelor și massivele de sare din cuprinsul Basinului Transilvaniei, ca dealtfel și cele din regiunile exterioare Carpaților (zona Flișului și Subcarpații) și noi credem că tot sub influența acestor puternice îngrămădiri au luat naștere ca o consecință naturală a presiunilor exercitate asupra formațiunilor cretacic-terțiare și petrolul și gazul metan, și anume prin distilarea sub presiune și la temperatura corespunzătoare acestei presiuni mari, a tuturor substanțelor organice conținute de depozitele sedimentare încrețite.

Cu acest ultim episod se încheie șirul de fenomene tectonice care au contribuit la desăvârșirea structurii pe care regiunile carpatice ne-o înfățișează azi.

Cu încheierea acestui ultim episod nu însemnează însă că de acum aceste regiuni vor rămâne veșnic liniștite. Zi de zi, fără discontinuitate, aceste mișcări se continuă și în zilele noastre, când mai nesimțite, când făcându-se simțite prin vreun cutremur de pământ, sau prin vreo intensificare mai puternică a fenomenelor vulcanice; așà că întreaga gamă a fenomenelor care supun scoarța solidă a pământului la o continuă transformare, la o continuă prefacere, nu încetează nici un moment, și de aceste transformări și prefaceri nu pot fi scutite nici regiunile carpatice românești.

Cluj, Aprilie 1929

LITERATURA GEOLOGICĂ ROMÂNEASCĂ ASUPRA TRANSILVANIEI, BANATULUI, BUCOVINEI ȘI MARAMUREȘULUI (1919—1929)

1. 1918 I. C. MOTAȘ. Generalități asupra industriei miniere și metalurgice din Banat și Ardeal. *An. Min. Rom., Vol. I.*
2. » ROTH K. v. TELEGD. Über die Entstehung der Lignitbecken bei Bélbor, Borszék und Ditro. *K. u. k. Kriegsvermessung, No. 1.*
3. » J. SZADECZKY. Über die kontinentale Entstehung des auf den Kalotaszeger und Kapuser Teil des Gyalauer kristallinen Massivs gelagerten unterenbunten. Ton. *Muz. Füzetek. Bd. IV, No. 2*
4. » — Möglichkeit einer Oberkreidevergletscherung und Frage der Überschiebung im westlichen Kreuzgebirge von Siebenbürgen. *Muz. Füzetek. Bd. IV, No. 3.*
5. 1919 I. C. MOTAȘ și V. PUȘCARIU. Minele de aur dela Roșia-Montană. *An. Min. Rom., Vol. II, No. 4.*
6. » I. C. MOTAȘ. Minele de aur dela Brad și Săcărâmb. *An. Min. Rom., Vol. II. No. 4.*
7. 1920 I. P.-VOITEȘTI. Energiile naturale ale României (cărbuni, petrol, gaz natural). *Revista Transilvania*, Sibiu, 1920.

8. 1920 I. C. MOTAŞ. Zăcămintele de bauxit din Munţii Bihorului. *An. Min. Rom., Vol. III.*
9. » — Minele de asfalt din Ardeal. *Ibid.*
10. » — Mina de cărbuni dela Ilieni. *Ibid. No. 8—9.*
11. » I. POPESCU. Salinele din Cacica (Bucovina). *Ibid.*
12. 1921 I. P.-VOITEŞTI. Privire generală asupra Geologiei României cu o hartă geologică 1: 1.500.000, în colori, 16 profile şi schiţe în text. *An. Min., Vol. Rom. IV*, Bucureşti, 1921.
13. » — Elemente de Geologie generală cu o privire asupra Geologiei României; 471 pag. şi 349 fig. Ediţ. I premiată de Academia Română, Bucureşti, 1921. Ediţ. II, Cluj (« *Ardealul* »), 1924.
14. » — Studiu geologic asupra izvoarelor minerale dela Băile Herculale, *An. Min. Rom., Vol. IV*, Bucureşti, 1921.
15. » V. LAZAR. Gazul metan din Transilvania. *An. Min. Rom., Vol. IV.*
16. » K. MÖCKEL. Hornblendegesteine aus der Umgebung der « Hohen Rinne » (Păltiniş, jud. Sibiu). *Verh. u. Mittl. d. Siebenb. Verh. f. Naturwiss. LXXI.*
17. » G. M. MURGOCI. Date noui relative la zăcămintele petrolului. *Analele Minelor, An. IV, No. 8—9*, 1921.
18. 1922 I. P.-VOITEŞTI. Grundzüge der Geologie Rumäniens mit besonderer Berücksichtigung der östlichen Karpathen. Rev. *Petroleum, No. 14—20*, Berlin-Wien, 1922.
19. » — Considérations sur la géologie du sel des massifs des régions carpathiques roumaines. C. R. Congrès international de Géologie, pag. 1389—1400. Bruxelles, 1922.
20. » — Considérations sur la géologie des gisements de pétrole des régions carpathiques roumaines. *Ibid.*, pag. 1401—1406.
21. » I. ATANASIU. Cretacicul din Muntele Beneş. *D. de S. ale Şed. Inst. Geol. Rom., Vol. XI.*
22. » E. JEKELIUS. Der mittlere und obere Jura im Gebiete des Hăghimaşul Mare in Siebenbürgen. *Bull. Sect. Scient. Acad. Roum., Tom. VII.*
23. » — Bemerkungen über einige Fossilien aus dem Tithonkalke West-Siebenbürgens. *Bull. Sect. Scient. Acad. Roum., Tom. VII.*
24. » V. LETSÖ. Câmpul de gaz natural dela Sărmăşel. *An. Min. Rom., Vol. V.*
25. » E. LOBONŢIU. Privire generală asupra morfologiei Sălajului. *Anuar. Lic. S. Bărnuţiu*, 1922.
26. » D. ROTMAN. Aurul şi argintul din Transilvania. Rev. *Natura. An. XII, No. 2.*
27. » — Exploatarea petroliferă dela Săcelu (Maramureş). *An. Min. Rom., Vol. V.*
28. » E. I. BUJOIU. Asupra minelor de manganez şi fier din regiunea Moneasa-Vaşcău. *An. Min. Rom., Vol. VI.*
29. » M. M. DRĂGHICEANU. Tectonica Transilvaniei. Partea I. Liniile tectonice directrice ale Basinului Transilvaniei cu privire la emanaţiunile gazului metan şi a acidului carbonic; la ivirea apelor termale şi minerale reci; la cursul apelor superficiale, şi la mişcările seismice. *D. de S. ale Şed. Institutului Geologic Rom., Vol. XI.*
30. 1923 I. P.-VOITEŞTI. The Mode of Appearance of the Petroleum Deposits in the Carpathian regions, with general considerations on the genesis of the Petroleum and the Salt of the actual Deposits, *Journ. Instit. of Petroleum Technologists, Vol. IX, No. 38, pag. 291—300* şi *309*, London, 1923.
31. » — Discuţiune asupra comunicării d-lor Murgoci şi Nopcsa relativă la tectonică Carpaţilor Banatului. *D. de S. ale Şed. Inst. Geol. Rom., Vol. VI.*
32. » L. MRAZEC. Discuţiune asupra comunicării d-lor Murgoci şi Nopcsa relativă la tectonica Carpaţilor Banatului. *D. de S. ale Şed. Inst. Geol. Rom., Vol. VI.*
33. » E. JEKELIUS. Die Paleontologie der Süsswassermollusken. *Bull. Sect. Scient. Acad. Roum. T. VIII.*
34. » — Les dépôts de Geyserite du bassin dacien de Baraolt. *Bull. Sect. Scient. Acad. Roum., T. VIII.*
35. » — Puţul artezian dela fabrica de zahăr din Bod (Braşov).
36. » — Geyserite daciene din Hărghita. *D. de S. ale Şed. Inst. Geol. Rom., Vol. XI.*
37. » — Cărbunii liasici din împrejurimile Braşovului.
38. » — Basinul cu ligniţi pliocenici al Oltului. *D. de S. ale Şed. Inst. Geol. Rom., Vol. XI.*
39. » — Cărbunii liasici din împrejurimile Braşovului. *Inst. Geol. Rom. Studii technice şi economice, No. 3, f. 1.*
40. » — Zăcăminte de lignit din basinul pliocenic din Valea superioară a Oltului. *Inst. Geol. Rom. Studii tehnice şi economice, No. 3, f. 2.*
41. » K. MÖCKEL. Comunicare preliminară asupra studiilor petrografice din Poiana Ruscă. *D. de S. ale Şed. Inst. Geol. Rom., Vol. XI.*
42. » FR. NOPCSA. On the geological importance of the primitive reptilian fauna in the upper-most Cretaceous. *Q. I. G. S., No. 313.*
43. » J. SZADECZKY. Asupra originei şi vârstei şisturilor cristaline din ţinutul Arieşului. *D. de S. ale Şed. Inst. Geol. Rom., Vol. XI.*
44. 1924 I. P.-VOITEŞTI. Raporturile geologice între zăcămintele de sare şi cele de petrol. *An. Min. Rom., Vol. VII*, Bucureşti, 1924.
45. » — Consideraţiuni geologice asupra regiunii şi sondajului dela Ţigani, lângă Zalău, Raport, 1924.
46. » I. AGRICOLA. Mina şi zăcămintele de cărbuni din Mehadia. *An. Min. Rom., Vol. VII.*
47. » I. ATANASIU. Zăcămintele de lignit din basinul pliocenic dela Borsec. *Inst. Geol. Rom., Studii tehnice şi economice, Vol. III, f. 3.*

48. 1924 ȘT. MANCIULEA. Contribuțiuni la studiul șesului Tisei. *Bul. Soc. Reg. Rom. Geogr., XLII.*
49. » I. C. MOTAȘ. Sonda de gaz natural No. 7 din Bazna. *An. Min. Rom., An. V., No. 3.*
50. » N. TEODOREANU. Recherches sur deux cranes de Capraprisca, Adametz. *Bull. Sect. Scient. Acad. Rom., An. IX, No. 3—4.*
51. 1925 I. P.-VOITEȘTI. Geology of the Salt Domes in the Carpathian regions of Roumania (16 fig.). *Bull. Amer. Assoc. of Petroleum Geologists, Vol. IX, No. 8, pag. 1165—1206.* Tulsa, Oklahoma, U. S. A., 1925.
52. » — Noțiuni de geologia petrolului, cu privire specială asupra petrolului românesc (16 fig. și 1 hartă). Rev. *Muz. Geol. Miner. Univ. Cluj*, Cluj, *Vol, I, No. 1, pag. 1—88.* Cluj, 1925
53. » — Privire generală asupra trecutului geologic al Olteniei (1 schiță geol.). *Arhivele Olteniei, An. IV, No. 17, pag. 35—43.* Craiova, 1925.
54. » V. STANCIU. Talcul de la Cireșor. Rev. *Muz. Geol. Miner., Vol. I, No. 1,* Cluj, 1925.
55. » — Formele cristaline ale cerussitelor dela Dognecia și Rusca-Montană. Rev. *Muz. Geol. Miner. Univ. Cluj, Vol. I, No. 1.*
56. » S. ATHANASIU. Salina dela Cacica, Bucovina. Rev. *Natura, An. XIV, No. 5.*
57. » P. ENCULESCU. Solul din împrejurimile orașului Careii-Mari. *Viața agricolă, An. XVI, No. 11.*
58. » F. LAUFER. Contribuțiuni la studiul geologic al împrejurimilor orașului Hațeg. *An. Inst. Geol. Rom., Vol. X.*
59. » S. SZENTPÉTERY. Galenit und Sphalerit Göthit und Pyrolusit von Toroczkö. *An. Min. Rom., Vol. VIII, No. 2.*
60. » — Geologische Verhältnisse der Eisenerzgrube bei Toroczkö. *An. Min. Rom., Vol. VIII, No. 2.*
61. » — Physiographie der Gesteine der Toroczkö. Eisenerzgrube. *An. Min. Rom., Vol. VIII, No. 2.*
62. » — The copper ores and diabases of Transylvania. *An. Min. Rom., Vol. VIII, No. 1.*
63. » H. TALMANN. Einige Harpoceraten aus dem Toarcien de Királyerdö. *Geol. Zentralbl. Bd. 31, No. 12.*
64. 1926 I. P.-VOITEȘTI. Betrachtungen über die Tektonik und das Alter der karpathischen Salzstocke. *Mitteil, der Geograph. Gesellschaft., Bd. 69, pag. 242—252.* Wien, 1926.
65. » — Considerațiuni cu privire la comunicarea d-lui Preda: Geologia reg. din stânga Teleajenului. *D. de S. ale Șed. Inst. Geol. Rom., Vol. IX,* (1921), *pag. 27—44.* București, 1926.
66. » E. JEKELIUS. 1. Asupra unor marne neocomiene din Munții Apuseni. 2. Asupra Foraminiferelor din niște marne neocomiene din Carpații de Sud. *D. de S. ale Șed. Inst. Geol. Rom., Vol. VIII.*
67. » — Geologia pasului Bran. *D. de S. ale Șed. Inst. Geol. Rom., Vol. VIII.*
68. » ȘT. MATEESCU. Observațiuni morfologice și geologice asupra depresiunii Huedinului. *An. Inst. Geol. Rom.. Vol. XI.*
69. » B. LOBONȚIU. Scurtă privire generală asupra geologii Transilvaniei. *D. de S. ale Șed. Inst. Geol. Rom., Vol. VIII.*
70. » J. SZADECZKY. Relații geologice ale unor roce utilizabile în industria ceramică, aflate în munții din marginea apuseană a Ardealului și vârsta șisturilor cristaline din Valea Drăganului. *D. de S. ale Șed. Insr. Geol. Rom.. Vol. XI.*
71. » I. ATANASIU. La masse cristalline et les dépôts mésozoïques des Monts Hăghimaș dans la partie orientale de la Transylvanie. *Guide des excursions A. G. C.*
72. » I. BANYAI. Studiu geologic asupra flancului de Vest mijlociu al Muntelui Hărghita. *D. de S. ale Șed. Inst. Geol. Rom.. Vol. X.*
73. 1927 I. P.-VOITEȘTI. Les Nummilites de grande taille des régions carpathiques et leur distribution géographique (avec 3 planches paléont.). Rev. *Muz. Geol. Miner. Univ. Cluj, Vol. II, No. 1,* Cluj, 1927.
74. » — Contributions à la connaissance de l'extension des Nummilites de grande taille dans les régions carpathiques en particulier et dans celles méditerranéennes en général (avec 4 planches paléont. et 2 esquisses paléontgéographiques). *C. R. du XIV-e Congrès Géolog. Internat., pag. 1143—1172.*
75. » I. BANYAI. Zăcămintele aurifere din Muntele Boteș (Abrud). *An. Inst. Geol. Rom., Vol. XII.*
76. » — Über das Kontaktgebiet von Aranyosbánya. *An. Min. Rom., An. X.*
77. » — Contribuțiuni geologice asupra regiunii Abrud.
78. » E. JEKELIUS. Structura geologică a regiunii liasice cu cărbuni, Vulcan-Codlea. *D. de S. ale Șed. Instit. Geol. Rom.. Vol. X.*
79. » G. MACOVEI. Aperçu géologique sur les Carpathes Orientales. *Guide des excursions A. G. C.*
80. » I. MAXIM. Lacurile clorosodice concentrate dela Băile Ocnei Sibiului. *Rev. de Hidrologie Medicală și Climatologie, An. V, No. 5.*
81. » G. MACOVEI și I. ATANASIU. La zone interne du Flysch dans la région de la haute vallée de la Prahova et du bassin supérieur de l'Olt. *Guide des excursions A. G. C.*
82. » — La chaîne volcanique Călimani-Hărghita. *Guide des excursions A. G. C.*
83. » G. MACOVEI. Observațiuni în legătură cu comunicarea d-lui G. Murgoci: Asupra geologiei Porților de Fer. *D. de S. ale Șed. Inst. Geol. Rom., Vol. X.*
84. » ȘT. MATEESCU. Date noui asupra studiului geologic al depresiunii Zalăului. Rev. *Muz. Geol. Miner., Univ. Cluj. Vol. II, f. 1.* Cluj, 1927.
85. » L. MRAZEC și E. JEKELIUS. Aperçu sur la structure de bassin Néogène de Transylvanie et sur ses gisements de gaz. *Guide des excursions A. G. C.*

86. 1927 L. MRAZEC. Discuțiuni asupra lucrării d-lui I. Banyai: Studiul geologic asupra flancului de Vest mijlociu al Muntelui Hărghita. *D. de S. ale Șed. Inst. Geol. Rom., Vol. X.*
87. » G. MURGOCI. Asupra geologiei Porților de Fer. *D. de S. ale Șed. Inst. Geol. Rom., Vol. X.*
88. » I. PRELIPCEANU. Bemerkungen über einigen Kohlenvorkommisse in der Flyschzone der Bukowina. *Bul. Fac. de Șt. Univ. Cernăuți, An. I, f. 1.*
89. » M. REINHARD și I. ATANASIU. Geologische Beobachtungen über die Kristallinen-Schieffer der Ost-Karpathen. *An. Inst. Geol. Rom., Vol. XII.*
90. » D. ȘTEFĂNESCU. Cercetări geologice în basinul superior al râului Suceava. *D. de S. ale Șed. Inst. Geol. Rom., Vol. X.*
91. » L. ZECHMEISTER și V. VRABELY. Über Telegdit, ein fossilies Harz aus Siebenbürgen. *Zentrallb. für Miner., Geol. u. Paläont., No. 8.*
92. » V. LUCA. La répartition des Cocolithes dans les terrains pétrolifères de Roumanie. *Annales de l'Office Nation. de Combust. liq., II-e*, Paris. 1927.
93. » MIRCEA SAVUL. Studiu asupra șisturilor cristaline și a zăcămintelor de Manganez din regiunea Șarul Dornei. *Anuar. Inst. Geol., Vol. XII*, București, 1927.
94. » G. S. ATHANASIU. Radioactivité de quelques sources minérales, thermales et d'eau douce de Transylvanie de Crișana et de Banat. *Anuar. Inst. Geol. Rom., Vol. XII*, București, 1927.
95. 1928 ȘT. MATEESCU. Studiul solurilor din Nord-vestul Transilvaniei (11 fig. și o schiță agrogeologică). *Bul Agriculturii, Vol. V, No. 9—10.* București, 1928.

HĂRȚI GEOLOGICE

A) HĂRȚI GENERALE

1. M. MURGOCI și I. P.-VOITEȘTI. Harta geologică a Carpaților de Sud-est și a regiunilor vecine 1: 2.500.000, în colori *Moniteur du Pétrole* și *Geografia Militară*, de Col. C. Teodorescu; *Vol. II*, București, 1912.
2. L. MRAZEC și I. P.-VOITEȘTI. Esquisse tectonique des Carpathes Méridionales et Orientales d'après les données actuelles (1911). Edit. Inst. Geologic. (*Anuar. Inst. Geol. Rom., Vol. V*). București, 1923.
3. I. P.-VOITEȘTI. Harta geologică a României Mari 1: 1.500.000, în colori Edit. *An. Min.*, București, 1921.
4. — Carte des manifestations salines des régions carpathiques roumaines 1: 1.500.000 (Cluj, 1922). Edit. *An. Min.*, București 1924.
5. — Harta zonelor și manifestațiunilor de petrol din România 1: 2.000.000. Edit. *Muz. Geol.-Paleont. Univ.* Cluj, 1925.
6. Institutul Geologic al României. Harta geologică a României 1: 1.500.000, în colori. *Atlasul Geologic, Foaia 1* București, 1926.

B) HĂRȚI SPECIALE

(Publicate cu ocazia Congresului geologilor Carpatini)

7. L. MRAZEC și E. JEKELIUS. Esquisse tectonique du Bassin transylvain 1: 500.000.
8. E. JEKELIUS, V. POPOVICI HATZEG, O. PROTESCU și G. MURGEANU. Esquisse géologique des environs de Sinaïa et Brașov 1: 200.000.
9. — Esquisse géologique du Bassin supérieur de l'Alt 1: 200.000.
10. — Esquisse géologique des environs de Gheorgheni 1: 200.000.
11. I. ATANASIU. Carte géologique des environs de Toplița et Borsec 1: 75.000.
12. — Carte géologique des environs de Tulgheș 1:50.000.
13. G. MACOVEI și I. ATANASIU. Carte géologique des environs de Bicaz 1: 50.000.

COMUNICĂRI NEPUBLICATE

A) INSTITUTUL GEOLOGIC AL ROMÂNIEI

1. 1923–24 I. ATANASIU și E. JEKELIUS. Gazul metan din Transilvania. *Șed. din 21 Martie 1924.*
2. » A. CODARCEA. Comunicare preliminară asupra zăcămintelor de minereuri dela Ocna de Fer din Banat. *Șed. din 30 Martie*
Șed. din 30 Maiu 1924.
3. » M. DRĂGHICEANU. Tectonica Transilvaniei. Partea II. *Șed. din 11 Aprilie 1924.*
4. » TH. KRÄUTNER. Câteva date asupra geologiei Munților Rodnei și Bârgăului, cu o privire critică asupra literaturii geologice a acestei regiuni. *Șed. din 30 Maiu 1924.*
5. » J. SZADECZKY. Date noui asupra șisturilor cristaline din Munții Apuseni. *Șed. din 4, 5 și 8 Aprilie 1924.*
6. » S. ATANASIU. Salina dela Cacica, Bucovina. *Șed. din 13 Martie 1925.*
7. » A. CODARCEA. Studii geologice în Valea Moravița și Valea Ferendia în împrejurimile Ocnei de Fer. *Șed. din 1 Maiu 1925.*
8. » TH. KRÄUTNER. Studii geologice în Munții Rodnei. *Șed. din 3 Aprilie 1925.*

9. 1924–25 J. SZADECZKY. 1. Extremitatea nordică a masivului cristalin al Gilăului;
2. Masivul cristalin dintre Petridul și Oclișul;
3. Munții cristalini ascunși din vecinătatea Clujului. *Șed. din 15 și 22 Maiu 1925.*
10. 1925–26 M. DRĂGHICEANU. Tectonica Transilvaniei. Partea III. Liniile tectonice directrice ale Munților Metalici, cu privire la zăcămintele metalifere: aur, argint, cupru, etc.; la ivirea apelor termale; cursul apelor superficiale; și la mișcările sismice. *Șed. din 20 Noemvrie 1925 și 19 Martie 1926.*
11. » TH. KRÄUTNER. Observațiuni geologice în Munții Bistriței și Munții Bărgăului. *Șed. din 29 Martie 1926.*
12. » J. SZADECZKY. Munții ascunși din Nord-vestul Ardealului. *Șed. din 22 Ianuarie 1926.*
13. » E. SZADECZKY. Comunicare asupra cristalinului din Munții Mezeș. *Șed. din 25 Ianuarie 1926.*
14. 1926–27 E. CASIMIR și EL. ZAMFIRESCU. Analize chimice ale unor Amfibolite din mina Terezia, Ocna de Fer, Banat. *Șed. din 18 Martie 1927.*
15. » TH. KRÄUTNER. Geologia regiunii din cursul superior al Bistriței Aurii, Valea Tibăului și Gârlibaba. *Șed. din 6 Maiu 1927.*
16. » ȘT. MATEESCU. Asupra cărbunelui dela Cuciulat din Oligocenul mediu. *Șed. din 1 Decemvrie 1926*
17. » O. PROTESCU. Cercetări geologice, în regiunea Munților Rez și Pădurea Craiului. *Șed.din 19 Aprilie 1927*
18. » O. SCHMIDT. Cercetări geologice în ramificațiunile Munților Făgăraș. *Șed. din 21 Ianuarie 1927.*
19. » J. SZADECZKY. 1. Vârsta eruptivului din Vlădeasa;
2. Vârsta șisturilor cristaline din ținutul Borsecului;
3. Munții ascunși în Ardealul central și de răsărit. *Șed. din 8 și 15 Aprilie 1927.*
20. » H. WACHNER. Studii geologice și morfologice în Basinul Mureșului de Sus. *Șed. din 10 Decemvrie 1926.*
21. » — Studii geomorfologice la marginea de răsărit a Câmpiei Tisei. *Șed. din 28 Ianuarie 1927.*
22. 1927–28 ȘT. CANTUNIARI. Contribuțiuni la studiul geologiei Banatului: regiunea Câlnic-Lupac-Vodnic. *Șed. din 11 Maiu 1928.*
23. » TH. KRÄUTNER. Structura geologică a geosinclinalului mesozoic din Bucovina: regiunea Rarăului. *Șed. din 4 Maiu 1928.*
24. » V. LAȚIU. Contribuțiuni la studiul petrogenetic și microscopic al Bazaltului cu înclusiuni exogene de cuarț dela Racoșul de Jos. *Șed. din 16 Martie 1928.*
25. » N. METTA. Câteva observațiuni la analiza unui exemplar negru de carbonat de calciu dela Korond. *Șed. din 23 Martie 1928.*
26. » J. SZADECZKY. Contribuțiuni la cunoașterea geologică a regiunii Hărghita-Călimani. *Șed. din 27 Aprilie 1928.*

B) INSTITUTUL GEOLOGIC AL UNIV. CLUJ

1. 1921 I. P.-VOITEȘTI. Geologia și tectonica Văii Cernii din regiunea Mehadia-Băile Herculane.
2. 1923 — Faciesurile zonei Flișului bucovinean și raporturile lor cu Cristalinul și Subcarpații, Cluj, 1923.
3. 1924 — Raporturile dintre sedimentarul și eruptivul din regiunea Roșia Montana-Detunatele.
4. 1925 V. LUCA. Raporturile geologice ale regiunii dela West de Turda. *Teza de licență.* Cluj, 1925.
5. » I. P.-VOITEȘTI. Modul de apariție și tectonica Masivelor de sare dela Sovata, Praid, Dej, Turda și Uioara.
6. 1926 I. MAXIM. Contribuțiuni la explicarea fenomenului de încălzire a apelor lacurilor sărate dela Sovata. *Teza de licență.* Cluj, 1926. Rev. *Muz. Geol. Miner., Vol. III* (în curs de publicare).
7. » I. P.-VOITEȘTI. Zăcămintele de Aragonit dela Corond răspândirea și modul lor de așezate față de restul formațiunilor geologice.
8. » V. LUCA. Câteva date asupra vârstei calcarelor metamorfice din Valea Ierii. Cluj, 1929. Rev. *Muz. Geol. Miner., Vol. III* (în curs de publicare).
9. 1928 I. P.-VOITEȘTI. Structura geologică a Defileului Dunării între T.-Severin și Baziaș în colaborare cu Prof. Petkovici dela Universitatea din Belgrad.

ZĂCĂMINTELE MINERALE ALE DACIEI SUPERIOARE

DE

VICTOR STANCIU

INTRODUCERE

Progresul mineralogiei este strâns legat de progresul industriei miniere, care la rândul ei este în funcțiune de o mulțime de factori economici. Cum după răsboiu criza economică a fost permanentă, industriei miniere i-au lipsit cele mai favorabile condiții de desvoltare și astfel și studiul cunoașterii zăcămintelor de minereuri la noi a stagnat. Cercetările cu razele Roentgen în cristale au dat noui directive mineralogiei, care în timpul din urmă a ajuns la noui metode de cercetare științifică, metode care au influență binefăcătoare și asupra cercetărilor practice ale zăcămintelor de minereuri. Microscopul metalic, cu migăloasele lui analize, a coborît în domeniul zăcămintelor de minereuri și aduce noui lumini asupra genezei acestor zăcăminte. Metodele de investigație optică, cu perfecționarea lor în ultimii ani, ne dau posibilitatea să cunoaștem mai deaproape consanguinitatea rocelor și să punem ordine în variațiile lor nesfârșite. Geologii țărilor din jurul Carpaților, asociați în congrese, prin cercetări de amănunt și ansamblu descifrează din nou structura munților noștri, punând astfel pe noui baze știința zăcămintelor de minereuri. Dar chiar și practicianul în fața nouilor condiții ale vieții de după răsboiu, e pus în fața nouilor necesități și probleme miniere. Intensificarea producției economice reclamă tot mai imperios și la noi îngrășăminte artificiale, și în timpul din urmă s'au făcut și la noi încercări cu exploatarea fosforitelor din peșteri și fabricarea azotaților cu ajutorul gazului metan; nouile probleme ale apărării naționale reclamă și ele studiul amănunțit al posibilităților bazate pe zăcămintele de minereuri dela noi din țară; și la rândul ei industria națională ca să poată ține piept concurenței străine, caută în interiorul țării noastre mineralele necesare la îmbunătățirea materialului întrebuințat. Lupta grea a concurenței a îmbunătățit și la noi mijloacele de extragere și prelucrare a materialului minier și în vremuri grele pentru industria minieră ne-a dat dovada trăiniciei acestei ramuri economice din țara noastră. Descrierea amănunțită a acestor strădanii ar puteà să ne dea oda dorită despre activitatea celor zece ani din urmă, noi ne mulțumim să constatăm că acești 10 ani au pregătit calea și au dat botezul de rezistență a activității miniere, ce va începe abià după stabilizarea economică a țării. Noua fermentație a vieții economice va găsì la noi materialul mineral de care are nevoie, chiar dacă unele necesități nu vor puteà fi satisfăcute în măsura în care o va cere noua desvoltare a industriei. Dar care țară din lume, oricât de mare ar fi ea, are tot materialul de care are nevoie? In țara noastră însă vom găsì multe și prețioase minereuri, în schimbul cărora vom puteà primì altele pe care nu le avem noi. Iată deci motivul care ne impune să dăm un scurt rezumat, inventar al zăcămintelor miniere din Ardeal și Banat.

Colecțiile muzeelor din lume sunt bogate în eșantioane dela noi, minerale rare, care nu se găsesc în alte părți, dar acestea și multe alte minerale, care nu pot formà obiectul unei exploatări profitabile, nu pot fi luate în scurtul nostru inventar. Nici nu dorim să indicăm toate locurile unde se găsesc minerale exploatate sau exploatabile, căci pentru aceasta se găsește statistica Ministerului Industriei, bine făcută, cu date multe, corecte și pusă la punct pentru cei din urmă ani.

Din perspectiva ultimelor studii de laborator proiectăm câteva din datele şi părerile ce le avem despre zăcămintele de minereuri dela noi şi mărturisim că am fi cei mai fericiţi, dacă ni s'ar răspunde şi nouă în felul cum s'a răspuns cercetătorilor francezi, prin descoperirea marilor zăcăminte de fier dela La Bruyère. In pământul atât de cunoscut şi cercetat al Franţei nu erà cunoscut, până mai acum 20 şi câţiva de ani, cel mai mare zăcământ de fier al acestei ţări bogate în mineralul zilei de astăzi. A trebuit să coboare în adâncimi cazmaua minerului pentru ca ea să aducă vestea celei

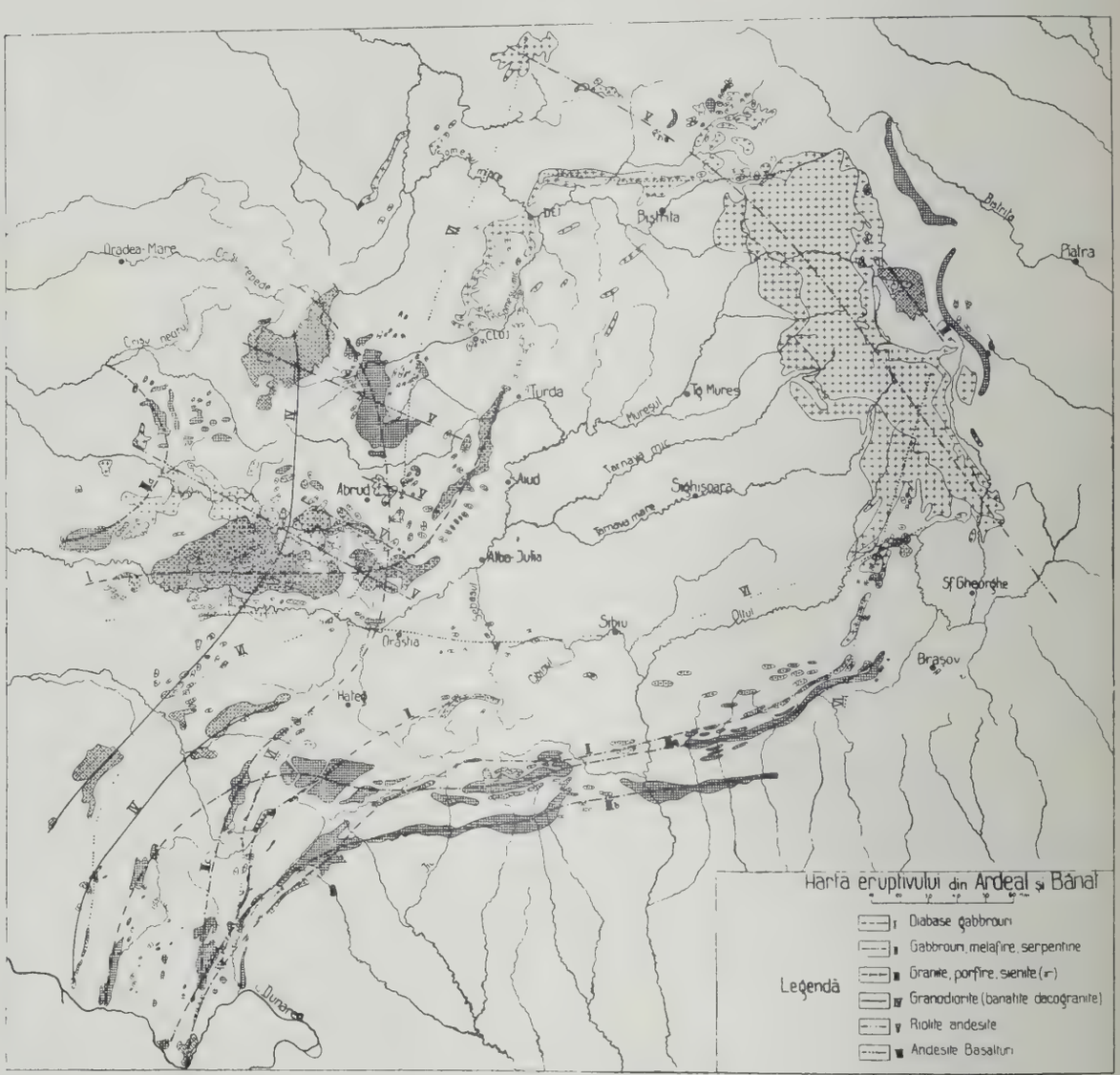

Fig. 49. Harta eruptivului din Ardeal şi Banat

mai mari împărăţii a fierului, din care 300 şi mai bine de ani se pot satisface necesităţile întregii lumi. Această comoară nu a fost cunoscută până foarte recent în Franţa. Şi atunci de ce să credem noi că cunoaştem totul, de ce să nu lăsăm să se întrevadă şi un La Bruyère al nostru?

Zăcămintele miniere dela noi le putem împărţi în zăcăminte de origine vulcanică şi zăcăminte de origine sedimentară. Svârcolirile scoarţei pământului nostru, cu creţele grele de sinclinale şi anticlinale, cu fracturile sudate de revărsările magmei fierbinţi din interior, cu clocotul gazelor — mineralizatoare — degajate din aceste magme, au dat naştere zăcămintelor de minereuri, întocmai cum vuietul apelor ce se prăvălesc din înălţimi, ce trec de nori, şi cu strigătul biruitor al valurilor

mării, anunţă prăbuşirea unei părţi a uscatului, pentru ca din resturile lui să sedimenteze alte zăcăminte. Bogăţiile miniere ale pământului nostru au fost câştigate prin sudoarea feţei lui crispate. Cu cât un ţinut a fost mai mult frământat, mai fracturat şi injectat cu magme, cu atât are zăcăminte miniere mai variate. Nimic nu se câştigă fără muncă.

Fig. 50. Harta Cadrilaterului aurifer

FORMAŢIILE ERUPTIVE DIN DACIA SUPERIOARĂ

Eruptivul dela noi se poate împărţi în paleoeruptiv sau eruptivul vechiu, mezoeruptiv şi neoeruptiv sau eruptivul nou. Gruparea, pe cât pare de firească, pe atât e de complicată prin faptul

că unele roce granitice, pe care le considerăm ca eruptiv vechiu, se dovedesc a fi mai înrudite cu rocele mezoeruptive. Astfel granitul dela Aronești (la nord de Bistra), care face trecere spre granitul din Munții Gilăului, este, prin bazicitatea lui, mai aproape de rocele mezoeruptivului, iar unele dintre granitele dioritice (granidiorite) ale Someșului rece, au întru toate caracterele magmei care a dat naștere andezitelor amfibolice ale neoeruptivului. Cu toate acestea, condițiile fizice și chimice ale magmelor consolidate în roce, mineralizatorii fenomenelor postvulcanice și mai ales consanguinitatea rocelor, ne dau posibilitatea să grupăm eruptivul din țara noastră în trei categorii:

I. Cea mai veche grupă o formează rocele eruptive precretacice, care au luat naștere înainte de cutările Carpaților noștri. In timpul cutărilor aceste roce au fost metamorfozate, erodate, în

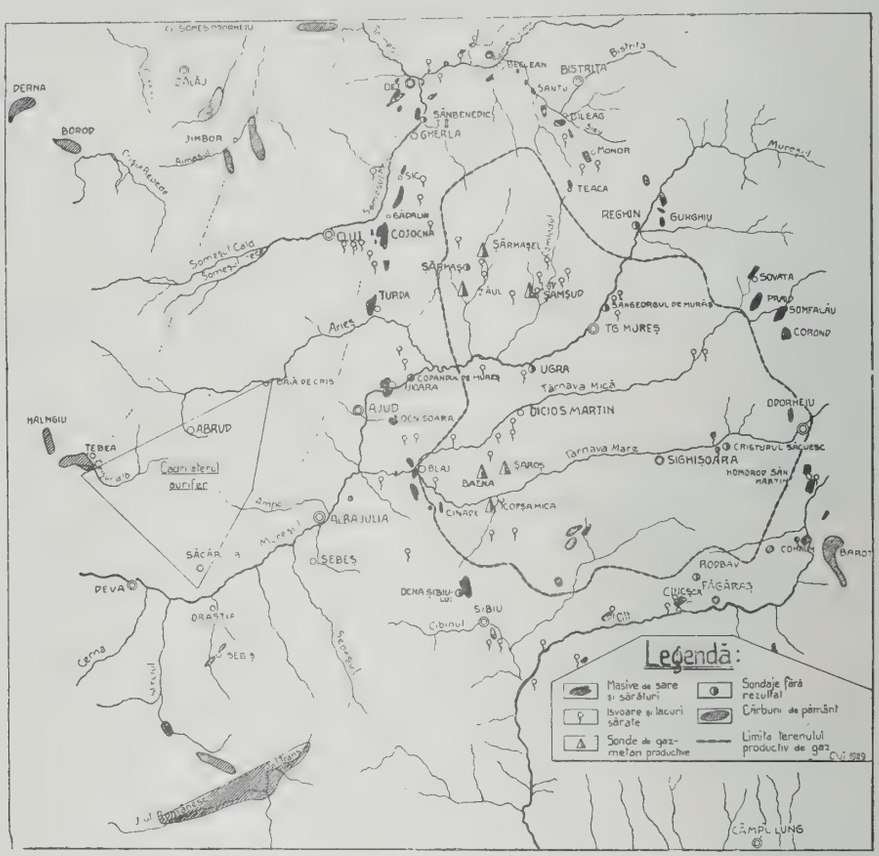

Fig. 51. Harta Câmpiei ardelene cu zăcămintele minerale sedimentare

bună parte nimicite. Din ele ne-au mai rămas numai resturi. Variațiunile pe care ni le prezintă eruptivul metamorfozat din șisturile cristaline este a se atribui în parte acestor roce eruptive, de un caracter în general bazic. Diabazele și gabbrourile Munților Apuseni (Fig. 49), gabbrourile, melafirele și serpentinele Catenelor Dacice (Fig. 50) au fost consolidate înainte de cutarea Carpaților, cutare ce a avut loc în Cretacicul mediu. Aceste roce bazice se pot grupà după două linii tectonice: una este linia Mureșului și alta o linie tectonică din Carpații Getici. Bogate în fier și magneziu, aceste roce au secreționat zăcămintele de Cr, Fe, din Valea Cernii, iar prin dezagregarea lor au dat materialul multor alte zăcăminte de fier. O mare parte a zăcămintelor de minereuri din provincia minieră Hunedoara—Cerna sunt legate genetic de aceste roce bazice.

Cutările Catenelor Carpatice au adus la suprafață magmele granitice și porfirice (III). Porfirele și porfiritele urmează linia de fractură a Mureșului. Granitele și gneisurile granitice străbat în liniile mari de fracturi ale cutărilor. Astfel, ca o continuare a rocelor granitice din Serbia, la Orșova, Porțile de fier, urmând linia de curbură a Catenelor Getice, se poate urmări o ramură nordică a granitelor (III a) până în Munții Perșani, iar ramura sudică (III b) până în Valea Vâlsanului.

Din puternicul massiv granitic al Retezatului rămurește o fractură nordică, cu întreruperi, dar cu influențe vizibile în șisturile cristaline și în calcarele dolomitice din jurul Ghelarului. O altă linie cu erupții granitice (III c), o putem urmări tot dela Dunăre, între Cristalinul și Cretacicul dintre Suchevița și Moldova-Nouă, trece prin subasmentul massivului Poiana Rusca, apare în cristalinul dela Rapolt, în cristalinul din stânga Arieșului, apoi în Muntele Mare, Someșul rece, Călățele și se pierde în direcția Munților Plopișului. Paralelă cu aceasta avem o altă linie de eruptiv granitic în marginea vestică a Munților Apuseni, Heghiș, Codru și Pădurea Graiului (III d). Această din urmă linie de eruptiv e secundată în Cretaciul superior de linia granidioritelor și banatitelor (IV), care fixează o a doua provincie a zăcămintelor de minereuri: provincia Reșița—Băița.

Incepând din Mediteraneul inferior liniile de eruptiv nou (neoeruptiv) (V) cu riolite, andezite și dacite au, în partea lor cea mai mare, direcția NW-SE, urmând marea linie de fractură a Harghitei, Călimanului, eruptivul din Bârgău, Țibleș, Gutin și Ouașu. Aceeaș linie se poate urmări și la eruptivul din Munții Apuseni. La NW de Săcărâmb, în lungul văii mediterane a Crișului Alb, putem să urmărim conurile riolitice din Mediteranul inferior, cele andezitice din Mediteranul superior și dacitele sarmatice, ale neoeruptivului. Paralel cu această linie avem neoeruptivul dela Stă-

Fot. Anca

Fig. 52. Bucium-Sasa, un important centru al minieritului din Munții Apuseni

nija, riolitele și andezitele dela Bucium—Roșia și linia andezitelor ce pornește din Valea Arieșului, peste Munții Gilăului până la Vlădeasa, din care o parte formează aceste roce. In Pliocen acestor linii de eruptiv li se adaugă încă altele, care țin seama de formarea Basinului Transilvaniei. Aproape normal pe direcția eruptivului descris mai înainte, paralel cu liniile ce le descriu partea cea mai mare a râurilor: Crișul Alb în partea lui superioară, Abruzelul, Arieșul, între Sălciua și Buru, Someșul Mic între Apahida și Dej și între Jibău și Seini, apare o linie de neoeruptiv cu direcția NNE—SSW. Această linie de eruptiv leagă munții metalici din Munții Apuseni ai Bradului, Zlatnei și Abrudului cu munții metalici ai Chioarului cu Baia-Mare, Baia-Sprie și Capnic, iar în spre sud se poate urmări până la Oravița, Ciclova și Moldova nouă. Pe o mare întindere, începând dela Cristalinul Munților Gilăului până la Cristalinul din Munții Lăpușului, avem prea puține urme despre existența acestei linii, deși structura generală a regiunei, granițele dintre Cristalinul Măcești (Meseșului), direcțiile râurilor Agrișul și Almașul, care formează în parte granița dintre Oligocen și Mediteranul inferior, granița dintre Mediteranul inferior și superior, direcția Someșului dela Apahida spre Nord, până la andezitul dela Cânciu, filoanele eruptive din Cristalinul Lăpușului, toate ne arată, că retragerea mării sarmațiane s'a făcut paralel cu această linie de fractură, care atinge cu un capăt Munții metalici Apuseni, cu altul Munții metalici ai Chioarului. Tot astfel din

Valea Mureșului și până în Valea Timișului este întreruptă această linie de eruptiv nou, care însă prin metamorfismul de contact ce l-a exercitat asupra unor formațiuni și zăcăminte de minereuri ne lasă să întrevedem existența ei în subasmentul massivului Poiana Rusca.

Partea cea mai mare a filoanelor metalifere apare dealungul liniilor structurale și au această direcție NNW—SSE și NNE—SSW, atât la Săcărâmb, Barza, Roșia, Buciume, cât și la Baia-Mare și Baia-Sprie. Prezența agenților mineralizatori ai filoanelor auri-argintifere este strâns legată de aceste erupțiuni de andezite amfibolice, care în unele locuri trec în dacite, iar în altele fac trecerea spre riolite. E instructiv să știm că în cursul vremurilor s'a exploatat aur și din tufurile dacitice din jurul Dejului. Considerăm deci Munții metalici Apuseni, eruptivul nou din vestul Banatului și Munții metalici ai Chioarului făcând o singură provincie de zăcăminte de minereuri. Ca o ultimă manifestare a acestei linii de eruptiv putem considerà cele două Detunate, care au și ele această direcție N—S. Paralel cu această linie avem linia Harghita—Homorod—Perșani (VI a), cu erupțiunile ei de andezite bazice și bazalte și care se continuă în linia Dâmboviței și dincolo de Zimnicea și de Dunăre în linia de bazalte din valea Șiștovului din Bulgaria.

Basinul transilvan, la N și S are tufuri vulcanice așezate în linia eruptivă dintre Cânciu și Rodna-Veche (VI b), la nord, și între formațiunile neogene ale basinului și Cristalinul Munților Făgărașului, ai Sibiului și Valea Mureșului, la sud. In această din urmă linie de eruptiv (VI c) avem bazaltele din Valea Oltului, Cohalm, andezitul cu Hipersten dela Uroiu și Deva, bazaltul dela Căpâlnaș și Topolovăț.

Munții Perșani, Harghita, Munții Rodnei și Maramureșul formează a patra provincie de zăcăminte miniere. Această din urmă provincie nu este prea unitară, dar nici importanța ei economică nu este prea mare.

A cincia provincie de zăcăminte miniere o formează Câmpia cu zăcămintele ei de minerale sedimentare: sare, cărbuni, gaz metan, etc. Tot aici amintim și zăcămintele de minerale sedimentare din celelalte părți ale țării.

Este prea natural ca nu numai rocele eruptive să formeze zăcămintele de minereuri dela noi. Pentru clasificarea regiunilor miniere am luat totuș distribuția eruptivului pe pământul nostru, considerând că materia primă, în cele mai multe cazuri, ale zăcămintelor de minereuri, o livrează rocele eruptive și agenții mineralizatori, cari au acționat genetic, sunt tot ai lor.

I. ZĂCĂMINTELE DE MINEREURI ALE PROVINCIEI HUNEDOARA-CERNA

Mineralele din această provincie sunt de mult cunoscute. In multe locuri găsim monete romane de ale împăraților Hadrianus, Septimius Severus și mai ales dinarii de argint cu efigia împăratului Caracalla, Marcus Aurelius Antonius. Romanii au desvoltat pe acelea dintre cetățile dace, care erau în apropierea exploatărilor miniere. Așà ne putem explicà de ce au dat o deosebită strălucire Ulpiei Traiane, vechei Sarmisegetuze, care după cum se vede din ultimele descoperiri, nu erà cea mai importantă cetate dacă. Pentru cuceritorul roman însă, Sarmisegetuza, așezată în apropierea bogatelor mine de fier — unele, ca cele din Valea Fierului, abià la câțiva km. depărtare — și în drumul care făceà cea mai scurtă legătură între bogățiile aurifere ale Munților Apuseni și Roma, erà mai importantă decât Grădiștea din Munții Orăștiei. Exploatările romane ale armatorilor Sotericus și Gaurianus au fost numai continuarea exploatărilor dace, mult mai vechi. Ghelarul, cu minereurile lui de fier, a continuat să provadă lumea cu fier chiar și în timpurile cele mai întunecate din istoria pământului nostru. Un furnal din Valea Caselor, de lângă Ghelar, descoperit în anul 1895 și despre care se presupune că ar fi din secolul al IX-lea, ne arată că fierul erà prelucrat în nemijlocita apropiere a minei și că exploatările au fost continuate în toate timpurile. Din timpul Huniadeștilor dela Hunedoara și până astăzi, fierul Teliucului, Ghelarului și împrejurimilor a purtat toate răsboaiele ținutului.

Erupțiunile gabbroice antecretacice, cu roce bogate în fier și magneziu, au dat materialul necesar formării minereurilor acestui ținut. Din aceste gabbrouri s'au separat peridotitele, care au dat naștere *serpentinelor* dela Cracu Ursului, Dubova, Plavisevița și Ogradena și al celor din valea superioară a Râului Mare și Râul Sebeșului. Din aceste roce s'a separat magmatic chromitele, cu 32—49% Cr_2O, dându-ne cele mai importante zăcăminte de crom din țara noastră.

Urmărind direcția acestor gabbrouri, care este totodată direcțiunea de racordare a Carpaților Getici, se înșirue minele de fier dintre Hunedoara și Orșova. Astfel întâlnim limonitele și itabiritele dela Ogradena, Orșova, hematitele dela Mehadia, megnetitele dela Iablanița, limonitele dintre Bârseaca, Rudăria și Iablanița, manganul dela Iardastița Mehadiei, magnetitele dela Armeniș, Ilova și Poiana Mărului de pe versantul nordic al Țarcului.

Incepând din Valea Timișului dela Căvăran și Sacul spre est putem urmări trei ramuri ale zăcămintelor de fier din acest ținut: la sud, intercalat în Cristalinul epizonar filitic, o ramură ale cărei minereuri sunt îndeosebi oxizi, magnetit și hematit, și care ramură se racordează la magnetitele dela Armeniș peste Poieni, Răchita, Stirminoasa, Fața Turcului, la Valea Fierului din nemijlocita

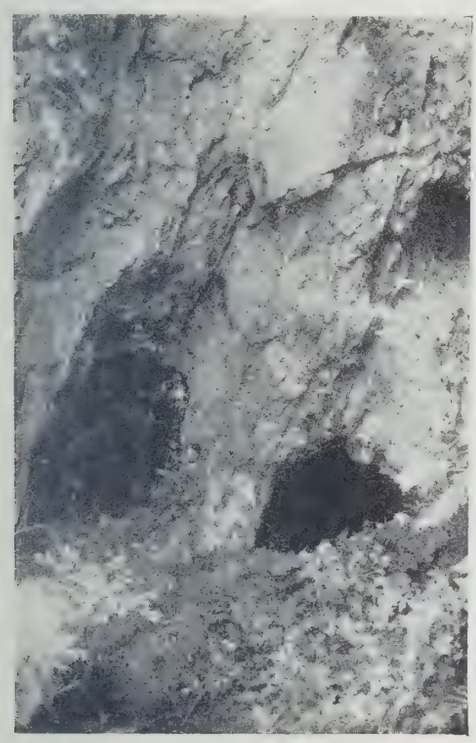

Fot. Anca

Fig. 53. Intrarea în Corande, cele mai mari exploatări subterane ale minieritului roman. In jurul craterului de odinioară al Frasinului (Bucium) sunt săpate aceste « Corande » uriașe

Fot. Anca

Fig. 54. Eșirea din Corande. Bucium Sasa, la Frasinul

apropiere a Sarmisegetuzei, dar se poate urmări și în Munții Șebeșului, în regiunea din dreapta Streinului.

Ramura mijlocie și ramura nordică a zăcămintelor de fier, care sunt totodată și cele mai importante, se întind dela Căvăran la Hunedoara și sunt așezate la contactul dintre calcarele dolomitice devoniane ale masivului Poiana Rusca și șisturile cristaline. Zăcămintele din ramura nordică înclină spre sud, iar cele din ramura mijlocie au o înclinare în general nordică. Cea mai bogată în zăcăminte este ramura mijlocie, care cuprinde minele dela Runcu, Ascuțita Mare, Poiana Bradului, Lozna, Ruschița, Rusca, Crivina, Vadul Dobrii, Alun, Ruda, Ghelar, Gavojdia, Teliuc și Linghina, conținând în general sideroză, dar având în cele mai multe locuri și o zonă de oxidare în partea lor superioară.

Ramura nordică a zăcămintelor cuprinde hematitele și limonitele dela Sacul, Românești, Gladna, Nadrag, Dâmbu cu fier, Luncani, Fărășești, Poieni, Bătrâna, Arieș și Nandru.

Geneza acestor zăcăminte, al căror material l-au livrat gabbrourile, este strâns legată de apariția magmelor granitice în zonele de fractură a șisturilor cristaline în timpul cutării lor din Cre-

tacicul inferior și mediu. Mineralizatorii degajați din magmele granitice au depozitat în filitele zonei sudice, care în unele locuri au contact direct cu masele granitice, hematite și magnetite. Și tot astfel a ridicat din adâncime, pe zonele de contact dintre calcarele dolomitice și șisturile cristaline, soluțiuni minerale, care prin metasomatoză — depozitând fierul și luând cu sine calcarul, pe care-l transportă mai ușor — au dat siderozele din ramura mijlocie și ramura nordică a zăcămintelor. Aceste zăcăminte de siderază au fost oxidate și hidratate la suprafață, formând « pălăriile de fier ». In ramura nordică această hidratare a pătruns mai adânc, așă încât zăcămintele sunt în cea mai mare parte limonitizate, dar e posibil ca în adâncime să se găsească încă siderază în cantități mari. Influența eruptivului asupra calcarelor dolomitice dela Cerișor ne-a dat zăcământul de talc al acestui ținut.

Neoeruptivul a avut puțină influență asupra acestei provincii de zăcăminte minerale. Cu toate aceste putem observà și influența andesitelor amfibolice, cari apar pe liniile de fractură dintre Orșova, Zam și Oravița-Săcărâmb și ale căror mineralizatori au silicifiat și îmbogățit în sulf zăcămintele cuprinse în această zonă: Fărășești, Poieni și Lozna dându-ne, pe lângă pirite, zăcămintele de galenă argintiferă dela Fărășești și Poieni. Aceste din urmă fac trecere către zăcămintele dela Nemești, care aparțin regiunei Munților metalici Apuseni.

Importanța economică a acestei provincii miniere o ridică și faptul că în valea superioară a Jiului și Streiului avem și lignitul dela Petroșani, iar în partea sudică zăcămintele de cărbune liasic dela Bârzasca și lignitul mediteran dela Bozovici și Mehadia.

II. PROVINCIA NEOERUPTIVĂ A ZĂCĂMINTELOR DE MINEREURI (ORAVIȚA, ABRUD, BAIA-MARE)

Această provincie cuprinde regiunea neoeruptivului apusean din Banat (Moldova-Oravița), partea răsăriteană a Munților Apuseni și eruptivul Băii-Mari.

Cu toate că partea de nord a acestei provincii este despărțită de partea centrală și cea sudică prin marele geosinclinal dintre Cluj și Dej la nord și masivul Poiana Rusca la sud, provincia aceasta — în caracterele genetice ale zăcămintelor de minereuri — este unitară. Filoanele metalifere sunt toate în neoeruptiv sau în rocele dela contactul cu neoeruptivul.

Erupțiunile riolitelor au început grandioasele manifestațiuni vulcanice, în Mediteranul inferior. Andesitele mai bazice cu piroxeni și hipersten au continuat erupțiile riolitelor. Andesitele acide cu amfiboli și mică vin în al treilea rând, iar acestea trec pe nesimțite în erupțiunile andesitelor cu tot mai mult cuarț, în dacitele pliocenice (sarmatice). In Mediteranul superior funcționează simultan vulcani ale căror lave erau riolitice cu vulcani ale căror lave erau andesitice și vulcani cu lave dacitice. Urmărind ordinea, în care s'au făcut erupțiunile, se pare că cele dintâi erupțiuni au fost în sud și s'au continuat tot mai spre nord. Marea fractură dintre Boița-Baia Mare, dealungul căreia apar riolitele dela Boița, Trestia, Măgura, Techerău, Zlatna, Bucium și Roșia, se continuă în Munții Gilăului, se pierde în rocele sedimentare ale geosinclinalului Clujului și Dejului, pentru ca să reapară în partea nordică a Munților Lăpușului și să formeze riolitele din eruptivul Băii Mari. Inaintarea acestei linii de eruptiv s'a făcut treptat și astfel în direcția normală pe ea s'au format noui fracturi, dealungul cărora se înșiruie vulcanii riolitici ai diferitelor basinuri. Astfel avem un basin la nord între Boița și Măgura, un al doilea între Petroșani, Zlatna și Techerău; riolitele dela Bucium-Roșia formează un al treilea basin. In Munții Gilăului putem observà — cu toate că avem mai puține date — aceeaș direcție NW-SE a masivelor riolitice, întocmai ca și la riolitele dela Baia Mare.

Prin scufundarea basinului transilvan se face o nouă fractură în regiunea noastră. In această fractură apar andesitele bazice. Linia andesitelor cu piroxen are direcția NNE-SSW între Musariu, Stănija, Boteș-Corabia, Vâlcoiu, Chicera și se continuă ca andesite cu amfibol și cu mică neagră, în aceeaș direcțiune, până la Baia Arieșului. Andesitele cu amfibol au și la sud, în linia de eruptiv NW-SE între Săcărâmb-Brad, o desvoltare destul de considerabilă. Paralel cu andesitele amfibolice, ca o continuare a lor, apar dacitele. In partea nordică a acestei provincii, în eruptivul dela Baia Mare, pe lângă riolite găsim și andesitele bazice, iar în partea nordică a masivului eruptiv apar și dacitele.

Erupțiile riolitelor, ca ale tuturor rocelor acide, au fost foarte violente. Tufurile lor au fost aruncate la înălțimi mari și împrăștiate pe o mare întindere. Pe suprafețe mari acoperite de tufuri abià găsim rocă masivă și aceasta, de cele mai multe ori, este ultima lavă consolidată în interiorul craterului vulcanic. Dacitele au și ele cantități mari de tufuri, iar andesitele au de cele mai multe ori conuri vulcanice zidite din lavă și brecie vulcanică. In craterul vechilor vulcani s'a consolidat lava ultimei erupții, dând o rocă granulată sau cel puțin macroporfirică. Fenomenele postvulcanice au avut puternice influențe asupra masei lor efusive. Mineralizatorii au metamorfozat în parte roca, chiar în cursul erupției, propilitizând-o și dând coloarea verde caracteristică pentru multe roce din această regiune. In Petroasa culeurile mai vechi sunt zidite din andesite propilitizate, iar culeurile superioare din andesite normale. Intre andesitele propilitizate și andesitele normale nu există nici o zonă de trecere și astfel trebuie să presupunem, că erupțiile vulcanului la început ne-au dat lave propilitizate, iar mai târziu lave normale. Deci propilitizarea a avut loc în timpul mișcării magmei spre suprafață. Teoriile mai vechi aduceau în strânsă legătură propilitizarea rocelor andesitice cu formarea filoanelor. Insăș propilitizarea erà considerată ca un fenomen postvulcanic.

Fot. Anca

Fig. 55. Detunata, frumos lacolit de bazalt prismatic în hotarul Buciumului

Influențele postvulcanice s'au manifestat dealungul fracturilor, atât în rocele eruptive cât și în rocele sedimentare vecine. Aceste fracturi sunt de natură tectonică. Dealungul acestor fracturi au pătruns agenții mineralizatori și au depozitat în ele minereuri, dând naștere diferitelor filoane metalifere. In fisurile rocei au pătruns apele termale, îmbogățite cu diferite soluțiuni și au metamorfozat adânc roca, silicifiind-o în unele părți, caolinizând-o în altele, ridicându-i o parte a conținutului și lăsându-i în schimb alt material. Astfel rocele rezistente, ca riolite, andesite și dacite, sunt descompuse, metamorfozate și injectate cu alte minerale, pe care nu le aveau la început. In regiunea noastră găsim foarte adeseori diferite sulfuri și în unele filoane telururi, arseniuri, stibiuri în forma aceasta primară.

Apele de infiltrație vin la rândul lor să schimbe și ele natura mineralelor. Inarmate cu diferite gaze, luate din magmele vulcanilor în strângere, cu temperatura lor mai ridicată, pot să ia și să transporte ușor o mulțime de minerale, pe cari le concentrează și le depun apoi dealungul fracturilor, pe unde pot circulà mai lesnicios. Acest transport neasigurat este atacat și el de influențele chimice ale mineralelor întâlnite în drum și astfel, adeseori, din aceste soluțiuni se separă unele minerale sau metale native, ca aurul, argintul, cuprul, plumbul ș. a. Apele, de cele mai multe ori, transportă acest material până la nivelul hidrostatic al regiunii, unde-l depozitează.

La suprafața pământului mineralele ridicate de lave sunt supuse oxidării și hidratării. Din piritele sulfuroase se formează hidroxizi de fier sau, întrucât sedimentarea se poate face în calcare,

apele ridică calcarul, mai ușor solubil și lasă în schimb fierul mai greu de transportat, dându-ne siderozele.

Direcțiile fracturilor tectonice din această regiune sunt NNE și SSW și normale pe aceste direcțiuni. Cele mai multe filoane au aceste două direcțiuni. Filoanele metalifere trec adese în rocele sedimentare din jur. Fracturile tectonice de direcțiunile amintite mai sus, în diferite locuri au putut să fie modificate de împrejurări locale, de rezistența inegală a rocelor, de falii, etc. Astfel și direcțiunile filoanelor metalifere pot să varieze, să se împletească, să se încrucișeze și să ne dea cele mai variate rețele de filoane.

Zona primară a zăcămintelor metalifere din munții noștri este puțin exploatată. Câteva zăcăminte de pirită, galenă și sfalerită sunt abiă cunoscute. In această provincie minieră s'a exploatat mai cu seamă metalele nobile: aurul și Ag. din zona de concentrație. Exemple din străinătate ne arată însă, că, atunci când zona de concentrație nu mai rentează, bogățiile zonei primare pot să dea un nou avânt mineritului. La noi nu poate fi vorba de secătuirea zăcămintelor cu toate că, din timpurile cele mai vechi și până astăzi, mineralele acestei regiuni, — cea mai bogată regiune auriferă a Europei — au fost exploatate fără milă și fără sistem.

Prima amintire ce se face despre țara noastră este în legătură cu bogățiile ei aurifere. Ce a căutat acel Darius Hisdaspe la 513 a. Chr. în țara noastră dacă nu aurul râului « Maris », Mureșului nostru de astăzi? Coloniile grecești dela gurile Dunării cunoșteau drumul Argonauților prin defileele Carpaților unde «munții se bat în capete», ca să ajungă la «lâna de aur» a Munților Apuseni. Astfel, mult înainte de venirea Romanilor în ținuturile noastre, minele dela noi erau exploatate. Monedele grecești și câteva cuvinte grecești: Ampoiul (pentru o regiune cu vinuri), Crișuri pentru regiunile cu (χρυσός) aur, rămase ca cuvinte fosile aici la noi, sunt din aceea vreme. Romanii la început au arândat bogățiile miniere ale ținutului nostru și, când penetrația lentă a arândașului s'a făcut în toate regiunile miniere, a venit Traian împăratul și a organizat « Dacia Felix » militărește, în vederea intensificării mineritului din acest ținut, cu « procurator aurariarum » la Zlatna și subprocuratori la Baia de Criș și Abrud. Romanii au cunoscut și exploatat și zăcămintele miniere din Banat. Nu au pătruns și nu au putut luà în stăpânirea lor regiunea Băii Mari cu toate că, judecând după exploatările grandioase și în stil mare ale mineritului lor din Munții Apuseni, unde și astăzi vedem că toate filoanele rentabile au fost cunoscute și exploatate de Romani, nu ne putem închipuì ca stăpânitorii lumii, cari știau toate, să nu fi cunoscut bogatele zăcăminte ale Băii Mari, exploatate și ele din timpuri tot atât de vechi ca și acelea din Munții Apuseni. Grandioasele exploatări romane dela Cetatea Roșiei și dela Corandele Frasinului, sunt cele mai frumoase monumente ce ne-a putut lăsà viețuirea strămoșilor noștri pe acest pământ. In timpurile care au urmat, bogățiile miniere au călăuzit pașii istoriei. Toți barbarii și nomazii s'au îndreptat spre bogățiile aurifere ale Daciei. In evul mediu minele noastre și ale Cehoslovaciei erau cele mai cunoscute din întreagă Europa. Ţinutul Băii Mari și al Rodnei acopereà cheltuielile curții regale și da aurul necesar regelui. In regiunea Oraviței, după alungarea Turcilor, mineritul a luat un nou avânt și regiunea a rămas până în zilele noastre terenul exploatărilor intensive și rentabile.

In viitor, cu perfecționările tehnice de care dispunem astăzi, reluând multe din zăcămintele exploatate fără sistem, mineritul dela noi va primì o nouă strălucire. Exploatările noui ne vor pune pe urma filoanelor necunoscute sau cunoscute ca filoane de puțină valoare astăzi, filoane care în adâncime ne pot ascunde bogății nebănuite. Până în anul 1914 din această regiune s'au extras anual peste 3000 kgr. aur, 8000 kgr. argint.

Din harta alăturată se pot cetì localitățile în care avem exploatări aurifere în Munții Apuseni. La aceste trebuie să adăugăm exploatările dela Baia-Mare, Baia-Sprie și Capnic în nord, și cele dela Dognecea, unde în granodiorite mai găsim și astăzi urmele mineritului roman, apoi Oravița și Ciclova la sud.

Dacă în locul celor 5800 săgeți de lemn s'ar instalà vreo 300 săgeți de oțel, sistem californian, și s'ar exploatà atât de intensiv încât să aibă măciniș suficient, s'ar puteà întreì producția de aur și argint și am puteà aveà un vagon aur și 2,5 vagoane argint la an. S'ar mai extrage, ca și în trecut, cantități considerabile de plumb, cupru, stibiu și zinc și alte metale, regiunea aceasta având cele mai variate minerale.

In această provincie minieră au fost descoperite și au rămas rarități, ce nu se mai găsesc în alt loc, următoarele minerale:

Stützit, (Ag_4Te) la Săcărâmb.

Dietrichit, (ZnFeMn) SO_4 Al_2 (SO_4) + 22 H_2 O, — Baia Sprie.

Felsöbányit, $2Al_2$ O_3 SO_3 + 10 H_2 O — Baia Sprie, Capnic.

Dognácskait, Bi_2 CuS — Dognecea.

Rézbanyit, 4 PbS. 5 Bi_2 S_3 la Băița (Herrmann l-a numit astfel, dar s'ar puteà să fie un Cosalit 2 PbS + Bi^2 S cunoscut și din alte locuri).

Szmikit, Mn SO_4 H_2 O — Baia Sprie.

Semseyit, sulfostibură de Pb — Baia Sprie.

Veszelyit, 7 (Zn Cu) O (P. As)$_2$ O_5 + 9 H_2 O. — Ocna de fier.

Ludwigit, 3 $MgOB_2$ O_3 + FeO. Fe_2 O_3 — Ocnele de fier (Moravița).

Szajbelyit, 2 Mg_5 B_4 O_{11} $3H_2$ O — Băița.

Fizelyit, PbS. Ag_2 S. 4 Sb_2 S_3 — Chinabaia.

Telurul a fost descoperit la noi și câteva telururi amintesc, prin numele lor, locul unde au fost găsite: *Silvanitul* (Transilvania), *Nagyágit* (numele unguresc al Săcărâmbului).

Telururi avem:

Silvanit, ($AuAg_2$) Te_3 — Baia Arieșului, Săcărâmb, Bucium.

Krennerit, 3 AgTe + 10 AuTe — Săcărâmb.

Petyit, (AgAu)$_2$ Te — Săcărâmb.

Nagyágit, (PbAu)$_2$ (Te SSb)« — Săcărâmb, Baia Arieșului, Bucium.

Regiunea telurilor se poate fixà între Baia Arieșului și Săcărâmb, deci în partea estică a cadrilaterului aurifer al Munților Apuseni și la Băița.

Pseudobrookitul, 2 Fe_2O_3. 3 TiO_2 dela Uroiu, descris de prof. Koch, a fost mai târziu descoperit și în alte locuri.

Unele dintre mineralele descrise mai întâiu din regiunile noastre, s'au dovedit a fi varietăți a mineralelor cunoscute. Astfel *Capnicitul*, un hidrofosfat aluminos dela Capnic, este un *wavellit* cu impurități.

Marea varietate a mineralelor din această regiune, găsite la sud, în Banat, în centrul regiunii, în Munții Apuseni și la nord, în munții Băii Mari, în aceleași condiții de zăcământ, încă ne îndreptățește să considerăm unitară această provincie de zăcăminte minerale, cu toată desmembrarea ei, prin geosinclinalul Poiana Rusca la sud și geosinclinalul Cluj—Dej la nord.

Mineralele mai comune ca *pirita*, *galena*, *calcopirita*, *marcasitele*, *hematita*, *cuarțul*, *calcite*, *dolomite*, *sideroză*, *apatite*, *gips*, *limonită*, *vad*, le întâlnim în aproape toate locurile cu exploatări mai mari și mai vechi. Dar în întreg cuprinsul acestei provincii s'au găsit cele mai variate și mai rari minerale.

Dintre mineralele acestei regiuni, pe lângă aur și argint, au fost menționate în literatura de până acum următoarele minerale mai puțin comune:

Grafit — Pietroasa (Maramureș) și Baia Arieșului.

Sulf — Călimani.

Telur — Săcărâmb, Baia Arieșului, Băița și Ciclova.

Arsen — Săcărâmb și Capnic.

Mercur — Valea Dosului.

Platină la Pian (?).

Realgar, AsS cu auripigment — Baia Sprie, Capnic, Moldova Nouă, Săcărâmb.

Antimonit — Baia Sprie, Capnic, cu *baritine*.

Bismutinit (BiS_3) — Băița și Oravița.

Tetradimit, Bi_2 (TeS)$_3$ (2 Bi_2 Te_3 + Bi_2 S_3) — Băița și Oravița.

Hessit, (Ag^2 Te) — Boteș, Săcărâmb, Băița.

Petzit, (AgAu) Te — Săcărâmb.

Galene la Baia Mare, Capnic, Baia Sprie, Rodna, Bătița, Dognecea, Poiana Mărului, Șinca, Oravița și în aproape toate filoanele mai mari din Munții Apuseni.

Chalcocit, (Cu_2 S) — Capnic, Dognecea, Sasca.
Blendă (sphalerit) (ZnS) — Baia Mare, Capnic, Săcărâmb, Rodna Veche.
Alabandit, (MnS) — Săcărâmb, Baia Arieșului, Capnic, Căraciu.
Cinnabarit, (HgS) — Capnic, Fața Dosului.
Covellit, (CuS) — Abrud, Sasca (raritate).
Greenockit, (CdS) — Ocna de fier.
Pirrhotit, (Fe_7 S_8) — Dognecea.
Bornit, în toate minele de cupru.
Chalcopirit, Cu_2 S Fe_2 S_3 — în mai multe locuri; deosebit de frumoase la Sasca.
Pirite.
Cloanthit, (CoFeNi)As_2 — Oravița, Capnic.
Kobaltit, Co(S + As)$_2$ — Oravița.
Marcasite.
Arsenopirite, [Fe(As + S)$_2$ — Oravița, Ciclova, Zlatna și Rodna.
Alloclasit, (2 CoS + CoAs) + 4 BiAs) — Oravița.
Miargirit, (Ag_2S + Sb_2S_3) — Baia Sprie.
Freieslebenit, 5 (PbAg$_2$)S + 2 Sb_2S_3 — Capnic, Baia Sprie
Bournonit, 3 (Cu_2Pb)S + Sb_2 S_3 — Capnic, Baia Sprie, Săcărâmb.
Plumosit, 2 PbS. Sb_2 S_3 — Baia Sprie.
Tetraedrit, sulfostibiură de Cu. — Capnic, Săcărâmb.
Stephanit, sulfostibiură de Ag — Baia Sprie.
Florină, CaF_2 — Capnic, Stănija, Moldova.
Tridimit — Uroiu, Harghita nordică.
Arsenit, As_2 O_3 — Capnic.
Tellurit, TeO_2 — Baia din față, lângă Zlatna.
Cervantit, Sb_2 O_3 Sb_2 O_5 — Baia Sprie.
Cuprit, Cu_2 O — Oravița, Moldova.
Rutil, Ti O_2 — Munții Plopișului, Pian.
Pirolusit, MnO_2 — Sasca, Rozoare.
Diaspor, Al_2 O_3 H_2 O — Valea Galbenă, Râmeți, Valea Ida.
Goethit, Fe_2 O_3 + H_2 O — Ocna de fier.
Manganit, Mn_2 O_3 H_2 O — Rozoare.
Limonit (ocră), *vad*, *calcită*, *dolomită*, *sideroză*, *magnetit*, *rhodochrosit* — Capnic, Săcărâmb, Baia Arieșului, Rodan Veche, Fizești, Boița.
Smithsonit, Zn CO_3 — Băița, Dognecea.
Aragonit — Băița, Baia Arieșului, Zlatna, Trăscău, Vața.
Stronțianit, $SrCO_3$, în formațiuni diluviale.
Cerussit, $PbCO_3$ — Băița, Borșa, Dognecea, Rusca-Montană, Sasca, Moldova Nouă, Rodna, Baia Arieșului, Zlatna, Ruschița.
Ilmenit, (FeTi)$_2$ O_3 — Pian.
Magnetit, *chromit* — Porțile de fier.
Malachit, *azurit*, $CuCO_3$ + H_2o CuO_2 — Băița, Dognecea, Oravița, Sasca, Moldova Nouă, Trăscău, Ghelar, Ilia, Deva, Ruda, Săcărâmb, Zam, Techerău, Căzănești.
Apatit.
Piromorphit — Capnic, Dognecea, Oravița, Sasca, Rusca Montană, Zlatna.
Olivenit, hidroarseniat de Cu — Oravița.
Vivianit, Fe_3 P_2 O_8 + 8 H_2 O — Roșia, Săcărâmb, Deva, Rodna Veche.
Hoernesit, Mg_3 As_2 O_8 + 8 H_2 O — Oravița, Ciclova.
Annabergit, Ni_3 As_2 O $_8$ + 8H_2O — Zlatna.
Chalkophillit, 7 CuO. As_2 O_5 + 14 H_2 O — Moldova.
Fischerit, hidrofosfat aluminos — Gladna Română.
Pharmacosiderit, hidroarseniat feros — Trăscău, Sângiorgiu, Baia de Arieș.

Baritină, $BaSO_4$ — Baia Sprie, Baia Mare, Capnic, Baia Arieșului.
Celestit, $SrSO_4$ — Băița, Baciu, Dobrin.
Anglesit, $PbSO_4$ — Poiana Mărului.
Anhidrit, $CaSO_4$ — Capnic și Ocna.
Krokoit, $PbCrO_4$ — Băița, Rusca Montană, Moldova.
Gips.
Melanterit, $FeOSO_3 + 7\ H_2O$ — Oravița, Rusca.
Chalkanthit, $CuO\ SO_3 + 5\ H_2O$ — Oravița.
Alunogen, $Al_2O_3.\ 3\ SO_3 + 18\ H_2O$ — Toria, Covasna, Baia Arieșului, Certege, Săcărâmb.
Aluminit, $Al_2O_3\ SO_3 9H_2O$ — Roșia, Deva.
Alunit, $K_2O.\ 3\ Al_2O_3, 4\ SO_4 + 6\ H_2O$ — Toria, Puturosul.
Wolframit, (TeMn) WO_4 — Baia Sprie.
Scheelit, $CaWO_4$ — Oravița (în calcare).
Wulfenit, $PbMoO_4$ — Băița, Sasca, Rusca Montană, Moldova.

Din acest tabou s'ar păreà că Băița ar trebuì să aparțină tot acestei regiuni, fiindcă multe dintre mineralele amintite se găsesc și la Băița. Dacă aruncăm o privire asupra împrejurărilor geologice din regiunea Băița, vedem că neoeruptivul din valea Crișului Alb atinge și această regiune, dar varietatea — mult mai mare — a mineralelor dela Băița, minerale pe care nu le mai găsim în alte localități din țara noastră și topica zăcămintelor minerale din ținutul Băiței, ne îndreptățesc s'o înglobăm în provincia granidioritelor, căreia îi aparține și ca situație geografică.

Cu toate că exploatările din această provincie de zăcăminte minerale au avut în vedere în general metalele nobile, avem multe exploatări rentabile de minereuri de fier, cupru, mangan, și altele, cum sunt exploatările din Valea Arieșului până la Trăscău. Concentrarea mineralelor nobile descrește cu adâncimea, ca în urmă, sub nivelul hidrostatic al regiunii, exploatarea să fie tot mai puțin rentabilă. Exploatarea zăcămintelor primare de pirite, calcopirite, galene și alte sulfuri auri-argintifere, pot însă să dea substratul rentabil al exploatărilor de fier, aramă, plumb etc. Astfel exploatările de metale nobile dela Oravița, Sasca și Moldova Nouă au fost continuate prin exploatări a calcopiritelor, minereurilor de fier și mangan din Valea Florimunda dela Moldova Nouă, a minereurilor de Pb, Cu, Hi, As, Bi dela Oravița și Ciclova. Blendele, piritele și galenele auri-argintifere dela Bucium, Baia de Arieș, Vulcoi, Iara, Tg.-Lăpușului și Capnic, reprezintă bogății care abià în viitor vor puteà fi puse în adevărata lor valoare. Extragerea Pb, Sb și fabricarea sulfatului de cupru din sulfurile acestei regiuni în uzinele dela Fernezei și Zlatna sunt numai începuturi pentru punerea în valoare a diferitelor minerale importante ale acestei provincii.

III. ZĂCĂMINTELE DE MINEREURI ALE PROVINCIEI REȘIȚA ȘI PARTEA VESTICĂ A MUNȚILOR APUSENI

Partea vestică a Munților Apuseni și regiunea Ocnei de fier-Reșița din Banat se pot grupà într'o singură provincie de zăcăminte de minerale.

Nota caracteristică a acestei provincii o dă metamorfismul regional și metamorfismul de contact al granodioritelor, numite în partea lor sudică banatite, iar în nord, în Vlădeasa, dacogranite. Această linie de eruptiv, activă în Cretacicul superior și Eocen, a frânt în bucăți diabasele-porfirite antecretacice și liniile de granit din timpul cutărilor carpatice și a fost întreruptă ea însăși de alte linii de eruptiv terțiar. Astfel influențele multiple ale paleo, mezo și neoeruptivului asupra acestui ținut a dat o mare varietate de zăcăminte. Pe lângă zăcămintele de fier, diferiți carbonați și oxizi, așà cum i-am întâlnit în provincia Hunedoara-Orșova, avem în această regiune diferite sulfuri, arseniuri, borați, cromați, uranați, sulfați, molibdenați și fosfați. Unele dintre zăcămintele exploatabile, cum ar fi bauxitele, sunt antecretacice, altele, cum sunt unele filoane din ținutul Băiței, s'au format în Terțiar. Granodioritele prin acțiunea lor postvulcanică au metamorfozat pe cele dintâi și materialul adus de ele la suprafață a fost la rândul lui metamorfozat de acțiunile postvulcanice ale neoeruptivului. Astfel această provincie ar puteà fi numită, după Bergeat, *provincia metamorfismului regional*.

Banatitele sunt diorite cu cuarț. Unele dintre ele au o structură porfirică și sunt numite în unele lucrări dioritporfirice cu cuarț. Despre aceste din urmă credem că sunt dacite andesitice, având toate caracterele dacitelor andesitice din neoeruptivul celorlalte regiuni Carpatice. Banatitele au și unele varietăți mai bazice, ceeace le apropie de dioritele gabroice. Granodioritele, pe lângă feldspatul calcosodic dominant, conțin cantități considerabile de feldspat potasic, ceeace le apropie de magma foyalitică. O mică cantitate de ortoză găsim întotdeauna în banatite și existența acestei ortoze în magmele atât de diferențiate ale acestei linii de eruptiv, este un argument al consanguinității banatitelor dela sud și dacogranitelor dela nord. O altă notă caracteristică a acestor banatite este conținutul lor bogat în fier. Cât de aproape sunt de magma foyalitică ne-o dovedește și prezența sfenului.

La contactul cu calcarele jurasice banatitele ne-au dat frumoase exemple de metamorfoză de contact la Ocna de fier (Moravița) și Dognecea, unde hematita și magnetita este înconjurată de o largă zonă de granatfels. De aici avem frumoșii *grenați* verzui, uneori însoțiți de *piroxen*, *clorite*, *tremolit*, *epidot*, *serpentină*, *asbest*, *calcite*, *cuarțuri* și mineralul special al Ocnei de Fer: *ludwigitul* (3 Mg O, Fe O, Fe_2 O_3 B_2 O_3), care conține 16% B_2 O_3. Dintre oxizii de fer *oligistul* se găsește în cantități mai mari în adâncime, iar *magnetita* mai ales la suprafață, uneori ca pseudomorfoze după oligist. Influențele solfatariene ale granodioritelor abia dacă sunt simțite. Cu atât mai bogate sunt în sulfuri regiunile în cari banatitele sunt încrucișate de erupțiuni mai noui. Astfel în partea nordică a masivului granodioritic dela Ocna de Fer și Dognecia sunt foarte puține sulfuri, la sud de Valea Petru și Pavel, în Dealul lui Ion, sulfurile și arseniurile domină filoanele metalifere. Prezența acestor minerale este a se atribui influenței postvulcanice a andesitelor dacitice sarmațiene a căror linie se poate urmări spre sud până dincolo de Dunăre și merge paralel cu linia granodioritelor. Astfel la Oravița, Ciclova, Sasca Montană și Moldova Nouă, unde neoeruptivul a metamorfozat rocele mai vechi, s'au format zăcămintele atât de bogate și atât de mult exploatate ale acestor localități. Prin caracterul lor însă zăcămintele din aceste localități aparțin zăcămintelor din provincia neoeruptivului caracteristic pentru Munții Apuseni.

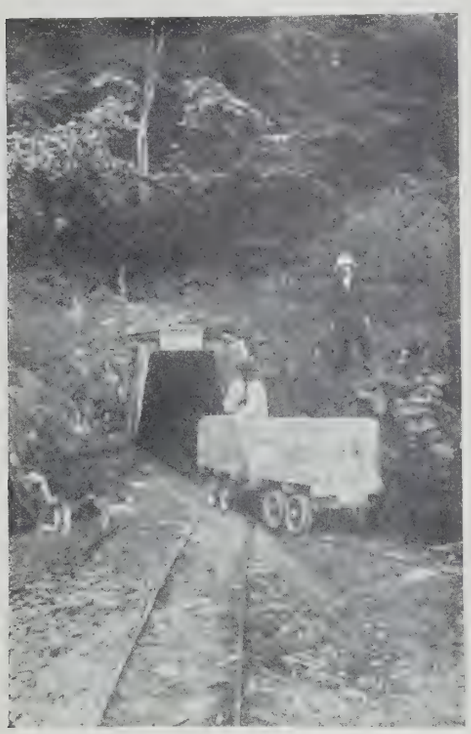

Fot. Anca

Fig. 56. Intrarea într'o mină a Societății « Aurifera »

Mai avem un loc încă, în care neoeruptivul influențează asupra acestei provincii și anume în valea Crișului Alb, unde imprimă caracterul de metamorfism regional marginii răsăritene a acestei provincii, la Băița. Cu toate aceste influențe însă, Băița, prin caracterul zăcămintelor pe care le are își păstrează — prin topica lor — caracterul general al provinciei granodioritelor. Zăcămintele de pirite și calcopirite din jur sunt și ele în parte influențate de fenomenele postvulcanice ale neoeruptivului, geneza lor însă nu ne-o putem lămuri decât în strânsă legătură cu metamorfismul regional al granodioritelor, pe care le întâlnim atât la nord, cât și la sud de conglomeratele permiane ale regiunii. Mineralele variate ce le găsim la Băița fac atât de interesantă această localitate minieră. *Rézbányitul*, descoperit la Băița și numit astfel după numele unguresc al localității, conține 4 Pb S + 5 Bi_2 S_3 și pare a fi un *closalit* (2 Pb S^1 + Bi_2 S) cu impurități. Tot aici au fost descoperite mineralele *szajbelyit* 2 Mg_5 B_4 O_{11} + 3 H_3 O_3 și *sommarugitul* Ni (S As_2) au un *gerdorffit* cu aur. Alte minerale descrise din această localitate sunt până acum unice la noi în țară. Astfel avem *uraninitul* U_3 (U_6 O_2) *pechblenda* vestită, *tirolitul* un hidroarseniat de cupru, *auricalcita* 2 Cu CO_3 + H_3 Zn O_2, *krokoitul* Pb Cr O_2, *brochantitul* 4 CuO. SO_3, *linaritul* (Pb O. Cu O. S O_3 H_2 O) și minerale cu molibden: *wulfenitul* Pb Mo O_4 *molibdenitul* Mo S_2, apoi minereuri de bismut pe lângă

rézbányit avem *cosalit* și *emplektit* (Cu S. Bi S), *polidimitele* (Ni_4 S_5), *celestinele* Sr SO_4 și *argentitele* Ag_2 S dela Băița le găsim în cele mai vestite colecții din lume și sunt podoabe ale marilor muzee.

Dar dacă Băița, localitate minieră atât de însemnată pentru mineralele ei, din punct de vedere economic este astăzi în declin, bogățiile miniere din celelalte localități ale regiunii ne îndreptățesc să vestim încă un frumos viitor acestei provincii de zăcăminte miniere. Unele dintre aceste zăcăminte cum sunt cele dela Ocna de Fier, Dognecea și Reșița, sunt de mult în exploatare și formează și astăzi unele dintre cele mai importante mine ce le avem; altele cum sunt *piritele* și *calcopiritele* dela Zam-Vața, exploatate și apoi abandonate, prin lucrările de până acum abia au fost explorate și iarăș altele, cum sunt *bauxitele* din nordul regiunii, cu toată valoarea lor atât de însemnată în epoca aluminiului, a substanțelor refractare și a cimentului cu priză repede, abia au fost cunoscute și așteaptă atât explorările amănunțite cât și exploatarea lor.

Zăcămintele de fier dela Ocna de Fer, Dognecea, Anina, Târnova au mare asemănare cu zăcămintele de fier din Peninsula Scandinavă. Banatitele au străpuns calcarele cretacice și cristali-

Fot. Anca

Fig. 57. Exploatări miniere sătești (Bucium). Impărțirea între «părtași» a materialului scos din mină

zându-le le-a injectat cu diferite minerale de contact: *grenați*, *vesuviane*, *wollastonite*, *tremolite*, *piroxeni* și minereuri de fier — *hematite*, *magnetite* — iar în hotarul sudic al Dognecii cu *pirite*, *galene bornite*, *calcopirite*, *bornite tetraedrite*, *sfalenite*, *ludwigite*, *bizmutinite anglezite* și chiar *aur* nativ. In zona de contact s'au separat magmatic minereurile de fier în granatfelsuri cu piroxeni. Aceste zăcăminte ne dau valorosul material prelucrat în uzinele Reșiței din vecinătate.

In zona de oxidație a acestor mine găsim *limonite*, *goethite*, *pirolusite*, *cuprite*, *cerussite*, *smithsonite*, *malachite* și mineralul rar *veszelyitul* 7 (Zn Cu) O. $(P\ As)_2\ O_5 + 9\ H_2\ O$.

Ținutul dintre Mureș și Crișul Negru are deasemeni mai multe zăcăminte miniere: astfel sunt zăcămintele de *pirită* dela Săvârșin și Roșia *calcopirită* și *hematită* la Zam, Căzănești, Vața de Sus, Ciungani, Prislop, Prihodești, zăcămintele de fier și de mangan dela Moneasa și Corbu, calcopiritele dela Araneag și Drăuți, limonitele dela Tăuți, Vașcău, Briheni, Călugăr și Criștior. Unele dintre aceste zăcăminte (Corbu și Moneasa) sunt de origine metasomatică, altele au luat naștere datorită metamorfismului regional exercitat de granodiorite și gabbrouri. Este mare asemănarea între zăcămintele de fier dela Ocna de Fier și zăcământul de pirite dela Căzănești, Ciungani și mai ales cu zăcămintele de hematită și magnetită dela Măgura din hotarul Vației de sus, unde zăcămintele apar în blocuri situate în zona de contact dintre granodiorite și calcarul jurasic.

Bauxitele din Valea Galbenă, Valea Iada și Valea Mierei le găsim în calcarele triasice-jurasice din Munții Bihorului. Ele sunt amintite mai întâiu de cavalerul Carol Hauer în 1863 și considerate, până înainte cu 15 ani, ca minereu de fer cu 28% Fe, 20% $Al_2 O^1$,40% Si O_2, 10% H_2O și 2% Mg. Analizele ulterioare au dovedit cu bauxitele noastre conțin în medie, 57—60% $Al_2 O_3$, 3,5% Si O^1, 20% Fe O. Cele mai valoroase bauxite conțin peste 60% $Al_2 O_3$ sub 2% Si O_2 și mai mult de 15% Fe O. Până acum cunoaștem bauxitele din 15 locuri. Bauxitele dela Frăsinoasa, de coloare brună ruginie, au cel mai mare procent de Al, iar silice sub 3%. Cele dela Isvorul Râmețului conțin multă magnetită și sunt de coloare neagră. Valoarea acestora este redusă, conținând 14—55% Si O_2. Bauxitele dela Petroasa sunt de coloare brună întunecată și conțin 61% $Al_2 O_3$. Cele dela Fruntea Râmețului sunt bauxite normale cu 56—57% $Al_2 O_3$ cu 26—34% $Fe_2 O_3$ și 10—11% Si O_2. Bauxitele din Muntele Cucului sunt în general bauxite normale cu mai puțin fier, de coloare cenușie-albăstrie uneori chiar de coloare albă. Bauxitele decolorate conțin adese filoane de sulfuri, astfel o parte din bauxitele din Muntele Cucului și cele dela Isvorul Râmețului, situate mai aproape de regiunile cu neoeruptiv.

In privința genezei acestor importante zăcăminte trebuie să admitem că sunt antecretacice și că sunt de origine metasomatică. Din lateritele adunate în văile și dolinele calcarelor triasice și jurasice și sub acțiunea diagenetică a metamorfismului de contact al granodioritelor (dacogranitelor din Vlădeasa), s'au concentrat și au primit forma ce o au astăzi.

Cantitatea bauxitelor exploatabile este evaluată la 1.000.000 vagoane și astfel ar puteà da întregii lumi cantitatea de aluminiu necesară pe timp de 50 de ani.

IV. PROVINCIA NEOERUPTIVULUI DIN CARPAȚII ORIENTALI

Neoeruptivul din Carpații Orientali cuprinde masivele Harghita, Călimanii, Munții Bârgăului, Țibleșul și Gutinul dela Baia Mare. Această puternică linie de eruptiv se poate urmări pe o întindere de 270 km. în Dacia Superioară, dar atât spre nord cât și spre sud se continuă în Vihorlat-Ouaș și în linia Munților Perșani, care în falia Dâmboviței poate fi urmărită, în subasment, până dincolo de Dunăre în linia bazaltelor din valea Svistov-Slomer din Bulgaria.

Această puternică linie de neoeruptiv poate fi împărțită în o parte centrală, care cuprinde Călimanii și Harghita, o parte sudică la care aparțin Munții Perșanilor și ai Homorodului și o parte nordică, în care grupăm neoeruptivul Bârgăului, al Rodnei, Țibleșul și Gutinul. Partea nordică este despărțită de cea centrală prin falia Bistriței și Someșului Mare, care retează brusc linia de eruptiv a Călimanilor, astfel încât partea nordică — între Călimani și Gutin — este reprezentată numai prin câteva insule de eruptiv, cari străbat Cristalinul, Cretacicul și Paleogenul acestui ținut. Aceste insule pot fi grupate în linii de eruptiv, paralele cu marginea nordică a Bazinului Transilvan și astfel se racordează cu neoeruptivul din Munții Apuseni. Partea sudică încă diferă de masivul Călimani-Harghita, având roce mult mai bazice, andesite cu piroxen și bazalte și este separată de partea centrală prin linia Sovata-Tg. Secuesc. Direcția acestei linii este paralelă cu marginea SE a Bazinului Transilvan. Erupțiunile acestei regiuni se pot urmări până în Levantin.

Harghita și Călimanii formează cea mai puternică linie de eruptiv din țara noastră. Principala și cea mai puternică erupțiune a acestui masiv este ponțiană și lavele ei au un caracter bazic: andesite cu piroxeni-hipersten și andesite cu piroxeni și amfiboli. Erupțiunile ulterioare au un caracter de andesite acide cu biotită și chiar cuarț făcând astfel trecerea spre dacite. Manifestările postvulcanice ale acestor vulcani stânși se pot urmări în multele ape carbonizate, în solfatara dela Toria cu depozitul ei de sulf și în mofetele dela Toria-Puturosul și Covasna. Eroziunea încă nu a nimicit bombele și tufurile acestor vulcani și chiar craterele lor au rămas întregi; unele ocupate de lacuri — lacul Sf. Ana — ne dovedesc că activitatea vulcanică a acestui ținut s'a încheiat abia în Pliocenul superior.

Eruptivul vechiu nu se mai poate urmări în toată întinderea lui în această provincie. In Munții Perșani, ca o continuare orografică a Cristalinului Făgărașului, găsim diabasele dela Comana și Lupșa și granite-gneisuri la Tohan și Vlădeni. Aceleași roce granodioritice și gneisuri le întâlnim și în Cristalinul Rodnei și Vișăului și în Cristalinul și Mezozoicul dela Hăghimaș-Gherghiu.

Un grup special de roce intrusive formează sienitul eleolitic dela Ditrău, străbătut de filoane aplitice și lamprofire. Sienitele eleolitice cu sodalită se numesc *diroite*. Variația mare de roce filoniene ale acestui masiv a făcut ca părerile cercetătorilor să fie împărțite, atât în ce privește vârsta cât și caracterul general al masivului. Cu tot caracterul normal-foyaitic al acestor magme ele nu sunt atât de departe de sienitele și granitele cu ribekit și egirină dela Muntele Carol, iar unele din filoanele lamprofirice ce străbat acest masiv în compoziția lor, se apropie de magmele granodioritelor noastre.

Zăcămintele de minereuri ale acestei provincii urmează și ele subdiviziunile ce le-am dat neoeruptivului. Zăcămintele din Călimani-Hărghita formează o grupă, iar cele dela Rodna și cele din Munții Perșani formează o altă grupă. Aceasta din urmă se aseamănă foarte mult cu zăcămintele din sudvestul Banatului. Ca și la Oravița și Ciclova, zăcămintele mai vechi au suferit influența metamorfismului de contact al eruptivului nou. Această asemănare între zăcămintele de minereuri din regiunea Rodnei și între zăcămintele dela Moldova Nouă-Oravița este menționată de mai mulți autori. Asemănarea dintre sărăcăcioasele zăcăminte din Munții Perșani și între ele din bogata regiune a Rodnei este și mai evidentă. La Poiana Mărului în Cristalinul, care este o continuare a crostalinului din Munții Făgărașului, la contactul dintre șisturile filitice și porfire, s'au exploatat galene și alte sulfuri argintifere din cari, la 1000 kg. minereu s'a extras 15 gr. aur și 300—320 gr. argint. Aceste zăcăminte de galene, cari sunt și cele mai bune detectoare dintre galenele cunoscute la noi, și sunt însoțite de mai multe filoane de pirite, au mare asemănare cu zăcămintele dela Rodna Veche, unde aceleași roce porfirice sunt însoțite de șisturi cristaline și influențate de metamorfismul neoeruptivului. La Rodna Veche unele filoane, la contactul dintre șisturi și andesite, se lățesc lenticular având 10—15 m. grosime și un conținut de 60% pirită și pirhotină, 20% blendă și 7% galenă auri-argintifere. Restul filonului îl formează cuarțul, în care sunt prinse diferite minerale: *plumosite*, *arsenopirite*, *bournonite*, *marcasite*, *chalcopirite* și diferiți carbonați ca *dolomite*, *calcite*, *siderază*, *aragonită*, *rodochrosit*, *malachit*, *smithsonit*, *cerussite*, etc.

Tot aici trebuie să amintim minele de mangan dela Cârlibaba și Iacobeni și cele din Răzoare (Mașca), prinse în șisturi cristaline străbătute de filoane lamprofirice. Tot în șisturi cristaline injectate de eruptiv găsim zăcămintele de pirite, blende și galene argintifere dela Corbu și Bildor.

Puternicul masiv al Harghitei și Călimanilor are relativ puține exploatări miniere. Frumoasele hematite din Muntele Cucului le găsim în multe muzee, dar nu au format niciodată baza unei exploatări rentabile. Astfel de zăcăminte se găsesc în mai multe locuri, ele însă n'au fost și nici nu vor fi în curând exploatate. Zăcăminte de sideroză și ankerită, a căror geneză este legată de rocele eruptive ale Harghitei, sunt sferosideritele dela Covasna-Vainafalău. Prinse în gresia cretacică, străbătută de șiroiri de calcită, aceste sferosiderite sunt atât de mult silicifiate încât pare că ar fi prinse într'o rocă eruptivă. Silicifierea acestor zăcăminte s'a făcut de către apele termale ale Harghitei.

In regiunea dintre Bazinul Ardealului și șesul Bârsei, în argila albastră a Levantinului, cu inclusiuni de tuf andesitic și fosile de apă dulce, se găsesc lignitele și sferosideritele dela Racoșul de sus, Varghiș, Baraolt, Baționul Mare și Bibarț, iar mai la nord, spre Muntele Cucu, încă avem limonite în conglomeratele vulcanice.

Bogăția deosebită a acestei regiuni o formează apele minerale, care însoțesc și celelalte linii de eruptiv nou. Apele minerale sunt tratate într'un alt loc și de aceea nu ne ocupăm de ele aici.

Nici chiar filoanele aceluiaș zăcământ metalifer nu au toate aceeaș geneză. Cu atât mai puțin se poate spune că ar aveà o geneză unitară zăcămintele metalifere ale unei regiuni, în care — în timp și spațiu — s'au manifestat atât de mulți agenți modificatori și atât de variat. Gruparea zăcămintelor metalifere, luând ca bază eruptivul din care zăcământul și-a luat materialul brut, sau care a pus în activitate forțele modificătoare ale acestui material, credem că corespunde mai bine încercării noastre de a tratà împreună zăcămintele similare.

V. PROVINCIA ZĂCĂMINTELOR SEDIMENTARE

Dintre rocele sedimentare nu vom amintì decât pe acelea care au o deosebită însemnătate economică. Acestea sunt sarea și cărbunii, fosfații peșterilor, asfaltul, gipsul, gazul natural, petrolul, diferitele cariere de piatră, argilă, caolină, etc.

România este una dintre țările cele mai bogate în sare. In Ardeal, la periferia Basinului transilvan, se înșirue massivele de sare și izvoarele sărate dela Turda, Cojocna, Corpade, Sic, Dej, Sasnireș, Sugatag, Rona, Dragomirești, Adrian, Orșova, Sovata, Praid, Corund, Ocna Sibiului și Uioara. In Dacia Superioară avem 73 de izvoare și lacuri sărate.

Referitor la originea acestor massive putem să fixăm teoria d-lui prof. Mrazec, cara arată că massivele de sare dela noi sunt în zăcământ secundar și numai în baza plasticității ce o are, sarea s'a ridicat sub formă de cute diapirice din adâncime, în locurile în care se găsește astăzi. Teoria la început aveà în vedere câteva cazuri speciale; astăzi vedem că toate massivele noastre de sare au țâșnit sub presiunea stratelor înconjurătoare, diapiric, dând massivele de astăzi. De unde s'au ridicat, din adâncimi mai mari spintecând și sedimentele mai vechi, sau numai din adâncimi mai mici, penetrând numai formațiunile mai noui, are puțină importanță. Mai mare importanță are faptul că pe liniile de spintecătură, eliberate de sub cătușile stratelor argiloase, se ridică și se îmmagazinează în rocele poroase, zăcămintele de petrol și gazul metan din Câmpia Ardealului. Harta Câmpiei ardelene, care indică cele mai importante massive și izvoare sărate, arată și limita câmpurilor producătoare de gaz metan, explorările și exploatările făcute până acum. Gazul metan este una din bogățiile importante ale Daciei Superioare și prezența lui în domurile anticlinale ale Basinului Transilvaniei, lasă să bănuim și prezența altor hidrocarburi în adâncime. Aceeaș indicație ne-o dau și zăcămintele de asfalt din județul Bihor, la Derna de sus, Brusturi și Șiștirea, precum și ozokerita dela Odorheiu.

Dintre zăcămintele sedimentare cele mai importante sunt cele de cărbuni. Cărbunii de piatră, după calitatea lor, îi împărțim în atracite, huile, lignite și turbe.

Antracitul Banatului are o putere calorică de 6240—7850 calorii și astfel este inferior antracitului dela Schela, care are cca 9000 calorii. Antracit avem la Secul și la Eibenthal-Svinița.

Huilele noastre liazice-cretacice, conțin între 79—90% carbon și le găsim în Banat în jurul Reșiței la Doman, la Steierdorf-Anina, la Clocotiș și Lupac, la Bârseasca-Drencova, Rudăria, Prigor și Rusca; în Bihor la Borodul-Mare; în județul Brașov la Cristian, Râșnov și Holban-Codlea; în județul Alba la Săsciori și Sebeșel.

Zăcăminte terțiare de *lignite brune* avem în basinul Petroșani, care este totodată și cel mai important zăcământ de cărbuni din țara noastră. Cu toate că conținutul relativ urcat de sulf îl face impropriu pentru fabricarea cocsului metalurgic, are o putere calorifică de 6500 și 7000 calorii și astfel este superior huilelor dela Borodul Mare și Săsciori. Intreg basinul carbonifer, între Petrila și Câmpul lui Neag, pe o lungime de aproximativ 50 km. și o lățime de 2—9 km. are diferite straturi, ale căror grosimi variază între câțiva cm. și 30 m. Acestui basin se atașează cel dela Merișor, mai puțin important. Zăcămintele dela Almaș, Mera, Tămașa, Răgara și Aghireș au între 4200—5600 calorii, iar cele din valea Crișului Alb: Țebea, Mesteacăn, Baia de Criș și Hălmagiu între 4200—5000 calorii. Deaceeaș calitate sunt lignitele dela Bozovici, Lăpușnic și Mehadia cu 4000—5000 calorii.

In Pliocen avem deasemeni mai multe zăcăminte de *lignite-turbe*, care pot fi utilizate. Astfel sunt lignitele dela Dubova, Grădiștea, Hermanul Unguresc, Homorod, Baraolt, Racoșul de sus, Sf. Gheorghe, Gheorgheni, Borsec, Bilbor, Derna, Budoi, Idișel, Deda și din multe alte localități. Din cauza valorii lor calorifice reduse sunt destinate utilizării locale a regiunilor în care se găsesc.

Producția agricolă intensivă reclamă îngrășăminte artificiale. Rocele dela noi conțin cantități mici de apatite, care dau fosforul necesar solurilor agricole. Zăcăminte de fosfați și guano avem în peșteri, dintre care peștera Cioclovina este în exploatare. Cunoscută sub raportul zăcămintelor de fosforite mai este și peștera Luncii și în parte peștera Pobraz și Onceasa. Fosforitele acestor peșteri sunt de origină organică. Oasele mamiferelor, mai ales ale Ursilor de peșteri, cari s'au retras să moară generații după generații în aceste locuri de liniște, ne-au dat fosforitele peșterilor. Aproape toate peșterile noastre mai mari conțin fosfați proveniți din oasele mamiferelor diluviale. Când agricultura sau alte necesități vor cere ca acești fosfați să fie ridicați, toate peșterile noastre vor fi cercetate și utilizate. Nevoia găsește mijloacele.

Inainte de a aveà fabrici de ceramică fină, zăcămintele de caolină și argile refractare erau puțin cercetate. Astăzi cunoaștem o mare parte din caolinele din valea Cernii, Seini—Racșa, Păniceni, caolinele Munților Apuseni și multe din argilele de calitate superioară.

Locuitorii țării noastre sunt dintre puținii fericiți, cari pot aveà multe dorințe. Pământul mult frământat în cursul vremurilor geologice, cu posibilitățile lui atât de variate, poate satisface o mare parte a necesităților de material prim al producției noastre.

Urmând cu stăruință și înțelegere studiul zăcămintelor miniere, putem fi siguri că pământul țării își va deschide tainițele în care vom găsì materiale miniere suficiente pentru satisfacerea tuturor necesităților viitoare ale vieții noastre economice.

VEGETAȚIA ȘI FLORA ARDEALULUI

SCHIȚĂ GEOBOTANICĂ

DE

AL. BORZA

1. *Explorarea botanică a Transilvaniei și Banatului.* S'ar părea un lucru nefiresc să vorbim despre flora și vegetația ținuturilor ardelene și bănățene deosebit de a României întregi, când toată lumea știe și vede, că vegetația cis- și transcarpatină este în bună parte identică, la fel cu poporul ce locuește aceste plaiuri, iar flora este atât de unitară, încât cei mai serioși cercetători au vorbit, cu mult înainte de marea Unire, de o floră dacică sau românească, cuprinzând sub această denumire toate ținuturile românești *(Pax, Kerner, Adamović, Grecescu)*. O separare a acestei unități naturale pe provincii este totuș posibilă numai din motivul că cercetările floristice, statisticile și chiar sintezele geobotanice s'au făcut înainte de unire pe provinciile istorice.

Fot. Bujorean

Fig. 58. Peisaj de Câmpie la Zau-Moinești. Pădure, stepă, lac și pământ arător

Cercetările botanice încep în Ardeal prin veacul al XVIII-lea, făcute de farmaciști germani. Deatunci se lucrează necontenit la alcătuirea statisticei formelor vegetale ce populează acest pământ (flora ținutului) și de altă parte la studiul tapetului vegetal ca ansamblu (vegetația regiunii).

Dintre cercetătorii florei Ardealului, cari nu mai sunt în viață amintim acì pe cei mai însemnați: *Lerchenfeld, Kitaibel, Baumgarten, Kerner, Heuffel, Fuss, Schur, Barth, Rochel, Janka, Freyn, Wolff* tatăl și fiul, *Simonkai, Csato, Péterfi, Alexi, Porcius, Römer, Richter, Borbás, Knapp, Landoz, Hayek.*

Dintre cei în viață, cari au lucrat sau muncesc acum în acest domeniu amintim pe *Bihari*, *Bányai*, *Bujorean*, *Borza*, *Chețianu*, *Degen*, *Gürtler*, *I. Grințescu*, *Györffy*, *Nyárády*, *Jávorka*, *Pax*, *E. Pop*, *I. Pop*, *Prodan*, *Sóo*, *Tuzson*, *Ungar*, *Zsák*.

Sinteza geobotanică fundamentală a florei noastre se datorează profesorului *F. Pax* dela Breslau.

Aproape toți aceștia și-au îndreptat atenția spre plantele cu flori și criptogamele vasculare. Criptogamele (sau plantele fără flori) s'au bucurat de puțină atenție, încât cunoașterea lor este încă plină de lacune mari. Muscineele sunt mai cunoscute, pe urma activității lui *Demeter*, *Barth*, *Péterfi*, *Degen*, *Györffy*, *Pop*. Algele au fost studiate de *Schaarschmidt (Istvánffy)* și *Moesz*, cari s'au interesat și de ciuperci, împreună cu *Chețianu*, *I. Grințescu*, *Pater*, *Sofonea* și *Tiesenhausen*. Dintre cercetătorii mai vechi ai criptogamelor amintim pe *Baumgarten*, *Lerchenfeld*, *Heuffler*, *Schur* și *Fuss*. Acesta a dat și un conspect sistematic al tuturor criptogamelor cunoscute în Transilvania pe la 1890: 1543 specii. O statistică mai nouă se prepară acum.

O parte însemnată a materialului documentar de plante adunat de acești cercetători se află depozitat în Herbarul Muzeului Botanic dela Universitatea din Cluj (cuprinzând și colecțiile Muzeului Ardelean). Herbare însemnate se păstrează la Sibiu și București. Importante colecții ardelene sunt însă și în străinătate, la Lwow, Budapesta, Viena și Paris. După înfăptuirea Unirii, Institutul de Botanică sistematică și Muzeul Botanic al Universității Daciei superioare a înțeles chiar dela

Fot. Bujorean

Fig. 59. Dealuri surpate și lacuri la Suat pe Câmpie

început datoria sa de a continuă cu energie opera înaintașilor de cercetare a florei ardelene și în genere românești. Pentru aceea am întemeiat revista « Buletinul Muzeului Botanic și al Grădinii Botanice dela Universitatea din Cluj » (singura revistă botanică românească) pusă în primul rând în serviciul cercetărilor taxonomice și floristice. Am fondat și o publicație de plante uscate, intitulată « Flora Romaniae exsiccata », la care colaborează cei mai mulți botaniști români, și care contribue în mod temeinic la lămurirea formelor critice și puțin cunoscute ale florei noastre. Prin aceste două publicații, din care au ieșit câte 9 volume, am isbutit să adăugăm numai la flora Transilvaniei 31 specii, subspecii și varietăți, necunoscute până acum, descriind și 134 specii și forme noui pentru știință în genere, din Transilvania. Alături de această contribuție reală, datorită mai ales botaniștilor *Borza*, *Bujorean*, *Nyárády*, †*Péterfi*, *Prodan*, *Pop*, *Zahn*, stă contribuția cercetătorilor străini, cari prin monografii și note răslețe au mai adaus 37 forme, varietăți, specii florei noastre și 55 forme, varietăți și specii noui pentru știință. Contribuții mai substanțiale în această

privință datorăm operei « Flora Hungarica » de *Jávorka* și studiilor sistematice de *Sóo*, făcute în parte în baza unui material bogat, pus la dispoziție acestui cercetător maghiar tot în institutul nostru.

Muzeul Botanic din Cluj a inițiat și primele studii paleofloristice după metoda nouă a analizei de polen din turbării. D-l *E. Pop* a obținut rezultate ce deschid orizonturi cu totul noui și senzaționale în cunoașterea trecutului florei și vegetației noastre.

Ne-am ținut pe urmă de datorie să începem studiul vegetației după metodele moderne fitosociologice, studiind experimental și autecologia componenților tapetului vegetal și sinecologia plantelor asociate în tovărășii vegetale. Câmpia Ardealului este acum în studiu (*Borza*, 1928). Stațiunea meteorologică-ecologică a Grădinii Botanice (*Bujorean*, 1925, 6—7) va servì ca bază cu instrumentariul său. Lucrările se fac sub auspiciile d-lui *F. C. Clements* dela Fundația Carnegie din Washington. Alte contribuțiuni reale ecologice datorăm d-lui *Prodan*, care a scris și « Flora pentru determinarea plantelor ce cresc în România », primul manual destul de complet al Florei noastre întregi (1923), pe când d-l *Ungar* a publicat în nemțește o ediție completată a Florei Ardelene de *Fuss* (*Ungar*, 1925), pentru școlari.

Fot. Bujorean

Fig. 60. Stejari seculari la Balda pe Câmpie

Mai nou s'a afiliat și Cercul Botanic al Societății de Științe de Cluj — împreună cu toate institutele botanice și botaniștii români — la Uniunea Geobotanică a Carpaților, care urmărește explorarea vegetației Carpatice și cartografierea ei. Președintele grupului român este scriitorul acestor rânduri, iar secretar *E. Pop*.

De încheiere mai putem amintì o altă direcție de cercetări, studiile etnobotanice (relativ la plantele cultivate sau cunoscute de poporul român), urmărite de Institutul Botanic din Cluj. (*Borza*, 5 studii).

2. *Câteva cuvinte despre factorii fizici ai vegetației.* Deși în literatura românească nu avem poezii, care să preamărească bogățiile vegetale ale Ardealului, cum o fac în « Siebenbürgen, Land des Segens, Land der Fülle und der Kraft » compatrioții sași, entuziasmați de « Gürtel der Karpathen, mit dem grünen Kleid der Saaten, Land voll Gold und Rebensaft », — căci duiosul « Noi » al poetului *Goga* utilizează « codrii verzi de brad și câmpurile de mătasă » numai ca un cadru pentru jalea, lacrimile și visurile noastre neîmplinite, și nu le cântă pentru farmecul lor —, totuș lumea întreagă știe de vegetația bogată a acestui binecuvântat colț de țară și de incomparabila bogăție a florei ardelene și bănățene.

Această vegetație extrem de variată și interesantă vom analiza-o mai la vale din toate punctele de vedere. Vom premite acì însă câteva notițe relativ la factorii fizici, de care depinde vegetația în primul rând — pe lângă factorii istorici și biotici —: *a)* relieful; *b)* factorii solului sau edafici; *c)* factorii climei.

Relieful ținutului este extrem de variat, cuprinzând cununa Carpaților Orientali sau românești, cu piscuri numeroase peste 2000 metri înalți dela fața mării, și întinzându-se până în șesul plan al Tisei. In mijlocul arcului carpatic se întinde depresiunea colinoasă a Câmpiei, la o altitudine de 300 — 500 metri. Plastica aceasta a țării înrăurește adânc clima. Știm doar, că la o ridicare de 100 m. a terenului îi corespunde o scădere cu 0.55° C a temperaturii anuale mijlocii. Munții și dealurile permit o expoziție variată vegetației pe fețele lor diverse ; gradul de inclinație infinit de variat încă produce atâta variație în vegetație. Massa mare a masivelor muntoase are și ea influență importantă asupra vegetației. Iată deci o serie de factori ai reliefului pe care nu-i poate modificà omul cât de puțin!

Nu mai mic este rolul factorilor edafici pentru înfățișarea vegetației. Subsolul și solul ținutului nostru este extrem de variat. Avem munți calcaroși și roci silicioase în cea mai mare variație. Pământurile sunt condiționate parte de subsol, de roca mumă, parte produse de climă și vegetație. Noi avem întreaga gamă de soluri, dela cele mai aride și mai sărace în humus (sărături aride), până la solurile cele mai humide și bogate în humus: cernoziomul negru, cernoziomul castaniu degradat, soluri brune de pădure, soluri podzolizate, turbării, mlaștini, tundre și soluri turboase de munte, bogate în humus. Plantele dela noi își pot alege deci din belșug solurile ce le convin, dacă se pot introduce în tapetul vegetal odată constituit. Atât calitățile fizice, cât și chimismul solului — atât de variate la noi — sunt de interes pentru distribuția plantelor. Cercetări exacte ecologice sunt acuma în curs în această privință. Nu s'au făcut încă cercetări asupra faunei și microflorei solului, ce joacă un rol nebănuit de mare în viața vegetației și în economia națională!

Insfârșit clima, cu întreg complexul ei de factori, hotărăsc în cea mai mare măsură soarta vegetației.

Clima generală a Transilvaniei este temperată și excesivă (*Dobrescu*, 1926), în Banat se resimte influența climatului mediteran, cu ploi bogate iarna. Lipsește în Ardeal climatul danubian, stăpânitor pe Dunărea de jos și climatul ucrainian secetos al bărăganelor.

Dată fiind întinderea mare a ținutului nostru și relieful său atât de bogat, e firesc să găsim atâtea deosebiri climatice pe zone de altitudine și pe regiuni. Temperatura, lumina, apa (precipitările atmosferice, umiditatea atmosferei) și vânturile variază după masive, văi, basine, altitudine. Ploaia, spre pildă, ce cade în Ardeal este la altitudinea sub 100 metri de 652 mm. anual, între 100—200 m. de 694 mm., între 200 și 300 metri de 854 mm. anual, între 300—500 m. de 788 mm. anual și între 700—900 metri de numai 771 mm. pe an. In schimb apa ajunge în Maramureș și Munții Bihorului și până la 1400 mm. pe an.

Despre clima generală a Transilvaniei ne informează observațiile meteorologice, făcute ici, colo și de 75 de ani (Sibiiu). Serviciul meteorologic este susținut astăzi în Ardeal, — după reorganizarea făcută de Institutul Meteorologic Central din București, — de observațiile ce se fac la 30 stațiuni de gradul al doilea și la 248 stațiuni pluviometrice.

In tabloul alăturat, d-l *Bujorean* a trecut datele meteorologice culese în 5 stațiuni din regiuni diferite, pentru a arătà deosebirile regionale în clima Ardealului.

Deosebirile în climele regionale se reoglindesc neapărat în vegetația țării și ne explică deosebiri floristice adesea izbitoare.

Dar mai importante decât deosebirile regionale sunt deosebirile locale, ale stațiunilor sau habitatelor celor mai mici și particulare, unde trăește planta. Cunoașterea acestor microclimate locale particulare este de cea mai mare importanță în fitogeografia ecologică. Un început pentru studiul acesta s'a făcut în anii din urmă la Cluj, unde am organizat o stațiune meteorologică-ecologică, cu bogat instrumentariu, pentru cercetări de această natură (*Bujorean*, 1925, 1926, 1927).

Tabloul alăturat (Tabloul II) ne arată, spre pildă, datele de temperatură culese în aceleași locuri (stațiuni de plante) din Grădina Botanică a Clujului, în zilele de 28 Iulie 1928 și 11 Februarie 1929 (cel mai mare ger care s'a observat acì din 1881, de când se fac observații meteorologice regulate).

Tabloul I

ațiunile sferice		Nebulositatea 0—10	Perioada	VÂNTUL										Zile cu		
				Frecvența pe direcțiuni în procente %								Tăria după scara Beaufort 0-12				
Zile cu — 0.1 mm.	Perioada			N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Mijlocie	Perioada	+ Zăpadă	T × Manif. electrice	- Vânt tare
120,1	1881—1915 (35 a.)	5,5	1851—1925 (75 a.)	2,8	6,9	12,2	4,5	3,5	9,7	11,1	8,0	—		24,0	30,4	20,6
24,4		6,6		3,2	7,0	15,9	5,0	2,9	8,1	9,7	6,8	—		15,4	—	4,9
32,7		5,5		3,0	8,1	12,0	5,0	3,6	10,7	11,1	10,3	—		5,8	7,7	5,9
38,0		4,8		2,2	5,4	8,1	3,6	3,7	12,5	13,7	8,9	—		0,0	20,3	6,5
25,0		5,1		2,8	7,3	13,0	4,1	3,8	7,6	9,9	5,9	—		2,8	2,4	3,3
125,3	1851—1925 (75 a.)	5,6		8,0	2,9	8,4	29,1	18,1	2,5	12,0	19,0	1,9		25,5	16,0	12,8
		6,9		7,2	2,8	7,3	30,3	19,7	2,3	12,0	18,3	1,9		15,3	—	3,5
		5,8		7,7	2,6	8,4	29,9	17,7	2,0	12,2	19,5	2,2		6,9	3,5	4,2
		4,5		9,1	3,3	9,1	25,6	14,8	2,6	13,7	21,8	1,8		—	11,5	2,0
		5,2		7,9	2,7	8,7	30,7	20,3	2,9	10,5	18,3	1,7		3,6	1,0	3,1
140,1	1881—1915 (35 a.)	5,8		12,6	7,9	15,5	6,9	12,5	8,4	7,0	13,1	1,4		23,2	20,1	25,7
36,8		7,1		13,9	7,5	15,3	8,6	14,9	9,4	5,9	11,4	1,4		16,7	0,1	5,1
39,3		6,0		12,6	7,6	15,5	7,7	14,6	9,0	7,8	13,3	1,6		3,6	8,4	8,5
32,8		4,7		12,9	7,6	15,4	4,6	8,9	7,6	8,2	16,6	1,4		—	18,7	6,9
31,2		5,5		11,0	9,0	15,8	6,6	11,6	7,7	5,9	11,1	1,3		2,7	2,9	5,2
130,0	1886—1915 (30 a.)	5,2		9,5	8,6	3,8	14,0	11,4	9,3	7,6	12,7	1,2		22,0	29,2	17,2
35,1		6,6		10,4	8,6	4,4	13,4	14,1	9,3	8,3	10,5	1,2		17,1	0,1	3,4
37,1		5,8		10,1	7,9	3,5	21,0	12,0	13,1	8,1	13,3	1,4		3,0	9,5	5,5
28,5		3,8		9,7	7,6	2,3	8,6	6,3	8,0	8,7	19,4	1,1		—	16,4	5,1
29,3		4,9		8,5	8,4	4,3	12,9	12,5	7,0	5,1	11,5	1,1		1,9	3,2	3,2
131,2	1889—1925 (26 a.)	5,0		6,6	5,6	9,4	10,2	6,2	9,1	12,1	7,7	1,3		36,3	29,6	18,6
27,7		5,7		8,4	6,4	8,5	8,0	6,5	7,7	11,7	9,1	1,3		21,6	—	4,6
35,7		5,1		5,2	5,6	12,5	10,6	8,6	10,5	12,7	6,3	1,6		8,8	6,9	7,2
40,0		4,4		7,0	4,2	6,1	4,7	6,7	9,2	12,9	9,3	1,1		—	21,1	3,7
27,8		4,5		6,1	6,5	10,1	7,3	5,1	8,9	11,0	8,0	1,2		5,9	1,6	3,1

DATE CLIMATOLOGICE NORMALE DIN ARDEAL

Tabloul I

Locul	Long. E de Gr.	Lat. N.	Altitudinea m. dela nivelul Mării Negre	Anul și Anotimpuri	TEMPERATURA AERULUI C°																					Presiunea atm. redusă la 0° 700 mm +				Umezeala aerului			Precipitațiunile atmosferice				Nebulositatea 0—10		VÂNTUL												Zile cu		
					Mijlocii			Extreme mijlocii			Extreme absolute				Mijlocii lunare extreme					Zile de						Mijlocie	Extreme absolute			Absolută mijl. mm.	Relativă % mijl.		Normala	Maximum absolută în 24 h. mm.	Zile cu — 0.1 mm.				Frecvența pe direcțiuni în procente %								Tăria după scara Beaufort 0-12					
					Normale mijlocii	Perioada	Variația mijlocie dela o zi la alta	Maximum	Minimum	Diferența	Maximum	Minimum	Diferența	Perioada	Cea mai ridicată Val.	Cea mai ridicată Data	Cea mai coborîtă Val.	Cea mai coborîtă Data	Perioada	Ighet min. —0°	Iarnă max. — 0°	Vară max. — 25°	Tropicale max. — 30°	Perioada	Mijlocie	Maximum	Minimum	Perioada			Perioada					Perioada		N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Mijlocie	Perioada	+Zăpadă	T× Manif. electrice	+Vânt tare
Cluj	23° 34'	46° 46'	363.2	Anul	8,1	1881—1915 (35 a.)	—	—	—	—	38,6	−29,4	68,0	1881—1915 (35 a.)	9,5	1900	6,8	1881		—	—	—	—		29,7	56,7	04,7		6,9	77,6		653,9	65,0	120,1	1881—1915 (35 a.)	5,5		2,8	6,9	12,2	4,5	3,5	9,7	11,1	8,0	—		24,0	30,4	20,6
				Iarna	−3,1		—	—	—	—	16,6	−29,4	45,4		1,0	1902	−6,3	1890		—	—	—	—		31,0	56,7	04,7		3,5	88,0		73,2	26,0	24,4		6,6		3,2	7,0	15,9	5,0	2,9	8,1	9,7	6,8	—		15,4	—	4,9
				Primăvara	8,8		—	—	—	—	29,9	−17,0	46,9		10,1	1894	5,5	1902		—	—	—	—		27,9	43,7	06,1		6,1	70,8		169,8	55,0	32,7		5,5		3,0	8,1	12,0	5,0	3,6	10,7	11,1	10,3	—		5,8	7,7	5,9
				Vara	18,3		—	—	—	—	38,6	6,3	32,3		20,3	1905	16,3	1913		—	—	—	—		28,8	39,5	15,9		11,0	72,1		278,4	65,0	38,0		4,8		2,2	5,4	8,1	3,6	3,7	12,5	13,7	8,9	—		0,0	20,3	6,5
				Toamna	8,5		—	—	—	—	32,0	−20,0	52,0		10,1	1895	6,3	1908		—	—	—	—		31,2	49,7	06,9		6,8	79,8		129,9	52,0	25,0		5,1		2,8	7,3	13,0	4,1	3,8	7,6	9,9	5,9	—		2,8	2,4	3,3
Sibiu	24° 19'	45° 47'	419	Anul	9,0	1881—1925 (45 a.)	2,1	14,0	3,2	10,8	36,7	−34,2	70,9	1881—1925 (45 a.)	22,9	1984	−11,6	1896	1881—1925 (45 a.)	127,7	31,6	51,2	7,0	1881—1925 (45 a.)	25,4	51,6	00,1	1881—1925 (45 a.)	7,4	79,5		675,8	90,9	125,3	1851—1925 (75 a.)	5,6	1851—1925 (75 a.)	8,0	2,9	8,4	29,1	18,1	2,5	12,0	19,0	1,9		25,5	16,0	12,8
				Iarna	−2,3		2,6	2,5	−6,0	8,5	16,8	−34,2	51,0		4,8	1295	−11,6	1896		76,6	26,8	—	—		26,6	51,6	00,1		3,8	88,3		77,1				6,9		7,2	2,8	7,3	30,3	19,7	2,3	12,0	18,3	1,9		15,3	—	3,5
				Primăvara	9,8		2,0	15,5	3,3	12,2	32,6	−20,7	53,3		18,3	1924	−2,0	1907		25,3	0,9	5,7	0,4		23,6	40,0	01,1		6,7	75,0		173,9				5,8		7,7	2,6	8,4	29,9	17,7	2,0	12,2	19,5	2,2		6,9	3,5	4,2
				Vara	18,9		1,7	24,0	12,1	11,9	36,7	4,5	32,2		22,9	1894	15,3	1925		—	—	41,2	5,6		24,7	34,5	11,6		11,8	74,2		294,5				4,5		9,1	3,3	9,1	25,6	14,8	2,6	13,7	21,8	1,8		—	11,5	2,0
				Toamna	8,5		2,0	13,8	3,2	10,6	34,5	−21,2	55,7		19,8	1892	−1,7	1880		25,8	3,9	4,3	1,0		26,5	43,5	04,4		7,2	81,3		131,3				5,2		7,9	2,7	8,7	30,7	20,3	2,9	10,5	18,3	1,7		3,6	1,0	3,1
Timișoara	21° 16'	45° 45'	92	Anul	11,0	1896—1915 (20 a.)	—	15,9	5,6	10,3	38,0	−22,0	40,0	1896—1915 (20 a.)	11,8	1910	10,3	1912	1896—1915 (20 a.)	82,5	21,9	84,2	18,8	1896—1915 (20 a.)	54,2	82,8	29,1		8,2	78,1		653,2	100	140,1	1881—1915 (35 a.)	5,8		12,6	7,9	15,5	6,9	12,5	8,4	7,0	13,1	1,4		23,2	20,1	25,7
				Iarna	0,7		—	4,1	−2,7	6,8	19,0	−22,0	41,0		3,8	1902	−2,4	1901		55,6	20,8	—	—		56,2	82,8	29,1		4,4	86,6		114,4	31,0	36,8		7,1		13,9	7,5	15,3	8,6	14,9	9,4	5,9	11,4	1,4		16,7	0,1	5,1
				Primăvara	11,3		—	16,8	5,5	11,3	32,2	−10,7	43,9		12,4	1914	9,5	1902		14,3	0,2	13,9	1,5		52,5	69,3	31,4		7,8	74,1		175,9	45,0	39,3		6,0		12,6	7,6	15,5	7,7	14,6	9,0	7,8	13,3	1,6		3,6	8,4	8,5
				Vara	21,0		—	26,8	14,0	12,8	38,0	9,0	29,0		22,7	1905	19,0	1913		—	—	62,7	16,3		52,3	63,1	39,5		12,7	71,3		210,9	100,0	32,8		1,7		12,9	7,6	15,4	4,6	8,9	7,6	8,2	16,6	1,4		—	18,7	6,9
				Toamna	11,0		—	16,0	5,9	10,1	34,4	−13,2	47,9		12,4	1907	8,4	1908		12,6	0,9	7,6	1,0		55,5	75,0	30,0		8,1	80,4		152,1	63,0	31,2		5,5		11,0	9,0	15,8	6,6	11,6	7,7	5,9	11,1	1,3		2,7	2,9	5,2
Jimbolia (Jud. Timiș)	20° 43'	45° 47'	82	Anul	11,0	1886—1915 (30 a.)	—	16,0	3,6	12,4	39,0	−26,5	65,5	1886—1915 (30 a.)	12,1	1886	10,0	1888	1886—1915 (30 a.)	91,8	28,5	90,4	38,0	1886—1915 (30 a.)	54,9	76,1	30,2	1886—1912 (17 a.)	8,1	77,3		629,0	83,0	130,0	1886—1915 (30 a.)	5,2		9,5	8,6	3,8	14,0	11,4	9,3	7,6	12,7	1,2		22,0	29,2	17,2
				Iarna	−0,3		—	3,2	−3,3	6,5	20,0	−26,5	46,5		5,9	1900	−10,5	1893		66,0	25,5	—	—		56,8	75,3	30,2		4,2	88,8		114,0	40,0	35,1		6,6		10,4	8,6	4,4	13,4	14,1	9,3	8,3	10,5	1,2		17,1	0,1	3,4
				Primăvara	11,4		—	16,7	5,1	11,6	34,7	−15,5	50,2		20,0	1908	2,1	1907		11,6	1,8	9,8	1,0		53,3	69,6	33,5		7,5	73,8		178,4	83,0	37,1		5,8		10,1	7,9	3,5	21,0	12,0	13,1	8,1	13,3	1,4		3,0	9,5	5,5
				Vara	21,5		—	27,9	14,4	13,5	39,0	8,0	31,0		25,6	1890	18,1	1899		—	—	70,8	33,0		53,3	64,0	40,3		12,6	68,0		181,1	59,0	28,5		3,8		9,7	7,6	2,3	8,6	6,3	8,0	8,7	19,4	1,1		—	16,4	5,1
				Toamna	11,3		—	16,3	4,5	11,8	35,1	−15,5	50,1		20,5	1892	−0,4	1908		14,2	1,2	9,8	4,0		56,4	76,1	30,2		8,3	79,0		155,5	49,0	29,3		1,9		8,5	8,4	4,3	12,9	12,5	7,0	5,1	11,5	1,1		1,9	3,2	3,2
Sfântul Gheorghe (Jud. Trei Scaune)	25° 48'	45° 52'	527,6	Anul	7,8	1899—1915 (16 a.)	—	13,3	2,3	11,0	36,3	−29,2	65,5	1899—1915 (16 a.)	20,8	1900	−9,3	1901	1899—1915 (16 a.)	137,2	36,5	46,0	7,5	1899—1915 (16 a.)	15,0	40,7	691,0		7,1	80,6		627,0	71,0	131,2	1889—1925 (26 a.)	5,0		6,6	5,6	9,4	10,2	6,2	9,1	12,1	7,7	1,3		36,3	29,6	18,6
				Iarna	−2,6		—	1,1	−7,2	8,3	16,5	−29,2	45,7		3,3	1910	−9,3	1901		81,3	31,3	—	—		15,9	40,7	692,4		3,6	88,6		76,0	29,0	27,7		5,7		8,4	6,4	8,5	8,0	6,5	7,7	11,7	9,1	1,3		21,6	—	4,6
				Primăvara	8,5		—	14,2	2,4	11,8	29,6	−16,8	46,4		16,7	1907	−2,5	1907		29,0	1,7	4,5	0,1		13,4	28,2	691,9		6,1	75,0		144,3	35,0	35,7		5,1		5,2	5,6	12,5	10,6	8,6	10,5	12,7	6,3	1,6		8,8	6,9	7,2
				Vara	17,7		—	24,2	11,3	12,9	36,3	4,9	31,4		20,8	1900	15,7	1911		—	—	36,2	6,6		14,0	25,2	0,18		11,5	77,2		279,4	71,0	40,0		1,1		7,0	4,2	6,1	4,7	6,7	9,2	12,9	9,3	1,1		—	21,1	3,7
				Toamna	7,8		—	13,8	2,6	11,2	31,8	−18,3	50,1		15,5	1909	−2,1	1902		26,9	3,5	5,3	0,8		16,7	33,7	694,3		6,9	82,0		127,3	40,0	27,8		1,5		6,1	6,5	10,1	7,3	5,1	8,9	11,0	8,0	1,2		5,9	1,6	3,1

Acest conspect tabelar arată atât de sugestiv variația mare a factorului temperatură dela un loc la altul, deosebindu-se după substrat, după cum vegetația este încheiată ori necompactă, deosebirea temperaturii din pământ și deasupra pământului, la distanțe variate, unde pot trăi plantele.

TEMPERATURA AERULUI ȘI A PĂMÂNTULUI IN STAȚIUNI FELURITE Tabloul II

	Temperatura sau insolația	28 Iulie 1928			11 Februarie 1929			
		Insolația	Temperatura minimă	Temperatura maximă	Insolația	Temperatura maximă	Temperatura minimă	Cu sau fără zăpadă
1	Aerului în umbră la 2 m. dela pământ	—	35.0	15.3	-	-18,0	-31,5	
2	Aerului la soare la 2 m. dela pământ	—	-	-	14.5	-12,5	-33,5	
3	Insolația și temp. aerului la soare, la 2 dm. dela pământ	-	—	—	24,0	-10,7	-36,5	Deasupra stratului de zăpadă
4	La suprafața pământului, pe o stâncă de calcar	69,0	47.0	13,0	25,0	-9,5	-33,0	
5	Insolația la suprafață	77,5						
	Temperatura la 1 cm. în pământ argilos acoperit de vegetație rară		53,0	17,0	10,0	-8,5	-11,5	Sub stratul de zăpadă de 5 cm.
6	Insolația la suprafață	36,5						
	Temperatura 1 cm. în pământ argilos cu vegetație deasă		24,5	16,5	-6.5	-9.5	-13,8	Sub stratul de zăpadă de 5 cm. și sub iarbă.
7	Pământului la 7 cm. adâncime fără vegetație .	—	28,6	21,6	—	-11,0	-18,0	Și fără zăpadă
8	Pământului la 7 cm. adâncime, cu vegetație descheiată, de plante anuale	—	—	—	—	-9,4	-13,8	Sub zăpada de 5 cm.
9	Pământului la 7 cm. adâncime cu vegetație încheiată	—	—	—	—	-7,5	-10,5	Sub zăpada de 5 cm. și sub iarbă
10	Pământului la 20 cm. adâncime fără vegetație .	—	24,9	20,7	—	-9,0	-13,0	Și fără zăpadă.
11	» » » » adânc. cu veget. descheiată	—	—	—	—	-6,8	-6,8	Zăpadă de 5 cm.
12	» » » » » » încheiată .	—	—	—	—	-6,0	-7,0	Zăpadă de 5 cm. și iarbă

Înțelegem deci posibilitățile infinite de staționare în Transilvania a plantelor cu cele mai variate nevoi ecologice și vedem motivată întrucâtva bogăția florei noastre. Dar vom înțelege deplin și momentele critice și obscure din trecutul florei: cum s'au putut păstrà, în butul climei generale ploioase sau reci elemente cu nevoixerotermice în locșoare ce totdeauna se găsesc într'un teren așà de variat; cum s'au păstrat în timpuri uscate și călduroase elemente cu nevoi oecologice contrare în stațiuni umede și reci (mlaștini, munți înalți, etc.).

Înțelegem și fenomenul paradoxal în vegetația Ardealului, de a aveà în Câmpia cu o climă generală pronunțat de pădure, ochiuri de stepă ierboasă veritabilă, datorită factorilor edafici și de relief locali.

3. *Etajele de vegetație.* Relieful muntos și în legătură cu el modificarea climei în sens vertical produce o orânduire a vegetației pe zone verticale distincte, caracterizate prin alte tovărășii vegetale și alte specii de plante, adaptate la aceste climate deosebite. Acestea le vom numì etajele vegetației noastre.

Câmpiile și colinele, până la altitudinea de aproximativ 850 metri, sunt acoperite de plante de cultură, de câmpii ierboase, de fânețe și de păduri de stejar. Acesta este etajul stejarului sau campestru.

Urmează etajul fagului sau montan caracterizat prin pădurile de fag, ce ajung până la 1200—1350 metri în medie, în Carpații meridionali se urcă până la 1400 metri, iar în colțul sudvestic al Bihariei chiar până la 1500 metri.

Etajul molidului sau montan superior atinge în medie limita de 1760—1800 metri, unde încetează pădurile închegate. (Fig. 64).

Etajul subalpin este caracterizat prin jepi (durzăi) și alte tufe cu ierburi însoțitoare, ajungând limita superioară la 2290 m. pe Rătezat și în genere 2100 m. în alte regiuni muntoase. (Fig. 62, 67-70).

Deacì în sus urmează golul de munte, cu ierburi și tufușoare pigmee rezistente la vânt, insolație, uscăciune și apăsarea zăpezii. Acesta este etajul alpin, adesea reprezentat prin stânci și grohotișuri golașe.

Fiecare etaj de vegetație are o floră aparte, pe lângă elementele comune mai ales zonelor învecinate. Sunt puține speciile ce se găsesc dela șes până la munte, deci cu o amplitudine ecologică foarte mare; astfel sunt mai ales plantele ruderale, ca urzica, traista ciobanului, păpădia.

Elementele floristice ale etajelor diferite sunt deosebite și ca element geografic, și în privința obârșiei lor, și ca vechime în flora noastră.

Plantele ochiurilor de stepă și ale stejărișelor de câmpie sunt de răspândire central și est-europeică precum și mediteraneană, de origină pontică ori europeică și de vechime diluvială ori postdiluvială.

Etajul montan (al fagului) și al molidului sunt populate cu plante preponderent central-europeice, altaice, caucazice, balcanice, — moesiace și endemice, de vechime prediluvială și diluvială și de origină locală, nordică și sudică.

Etajul subalpin și cel alpin este populat de elemente geografice centraleuropeice, alpine, altaice, arctice-boreale și arctice-altaice, apoi din specii balcanice, moesiace, caucazice și foarte numeroase endemice. Ca elemente genetice, deci ca loc de origine, aceste specii s'au născut poate pe loc în parte, altele au imigrat din nord, altele din Alpi, din Balcani și Nord-Est. Ele sunt în parte vechi, reprezentând rămășițele florei de munte terțiare; în parte au venit în epoca glacială și în parte sunt postglaciare, recente (multe endemisme), născându-se pe loc din forme mai vechi prin mutație, bastardare și adaptare la mediu (cele mai multe Hieracii).

4. *Tovărășiile de plante.* Nenumărații indivizi de plante de neam felurit ce alcătuesc etajele de vegetație, nu sunt amestecați fără nici o regulă, deavalma. Plantele se asociază între ele după norme naturale permanente, alcătuind tovărășii, care se repetă în stațiuni similare și sunt adesea de întindere foarte mare. Plantele întovărășite caută să se completeze în spațiul aerian, orânduindu-se în straturi sau etaje (copaci, tufe, ierburi, mușchi), își împart complementar și solul, dar se completează și în timp, desvoltându-se pe grupe de sezon (*Borza*, Noțiuni de fitosociologie, 1924).

Tovărășiile permanente de aceleași specii de plante se numesc asociații. Asociații, reprezentând mai multe feluri de combinații de specii, având însă aceeaș structură socială și înfățișare fisionomică, țin de acelaș tip de formație.

Acolo, unde condițiile orografice, climatice și edafice sunt aceleași, se desvoltă aceeaș asociație și devine matură, numită « climax climatic ». Teoretic fiecare etaj de vegetație ar trebuì să poarte aceeaș asociație climax. Dar văzurăm că relieful, solul și microclimatele locale câte stațiuni deose-

bite nu creiază pentru vegetație! Condiții localnice mai prielnice decât cele generale, produc o vegetație de postclimax (pădure dealungul râurilor în stepă); condiții mai neprielnice decât cele generale opresc vegetația în desvoltarea ei pe o treaptă de subclimax permanent (ochiu de stepă pe o față de deal prăpăstioasă în domeniul pădurilor).

La aceste cauze naturale, care produc asociații felurite în același etaj vertical de vegetație sau în aceeaș zonă orizontală, se mai adaugă amestecul omului, care distruge direct sau prin foc și animale păscătoare așà de des echilibrul social al vegetației naturale. Pe urma activității omului se nasc succesiuni, transformări și denaturări de tovărășii, chiar înfiripări de noui asociații care se pot cuprinde sub denumirea de asociații secundare, artificiale și seminaturale. Acestea nu au stabilitatea mare a climaxurilor naturale mature, joacă însă un rol foarte important în icoana actuală a vegetației (Fig. 58, 61).

Studiul fitosociologic al tovărășiilor vegetale dela noi se face abià acum de botaniștii din Cluj. Ar fi prematur să avem pretenția de a da de pe acum un tablou complet al asociațiilor dela noi.

In următoarele vom enumerà pe scurt tovărășiile mai pregnante din fiecare etaj de vegetație.

Etajul campestru. Climaxul climatic al șesurilor și dealurilor noastre a fost, înainte de apariția omului, de sigur stăjerișul amestecat dacic în mai multe combinații de esențe, mai des ori rărit, trecând și în cărpinișuri, iar în lunci în goronișuri. Dealungul apelor curgătoare găsim zăvoaie de sălcii și plopi, arinișuri și cătinișuri. In ținuturile nisipoase dela Satu-Mare găsim mestecănișuri întinse, răspândite și aiurea pe sol sărac. Porumbariștele și mărăcinișurile de rug și dracilă sunt mai răspândite în câmpie, ca și tufăriile de persecuțe *(Prunus nana)*. Făgetul coboară în Banat până la Dunăre. Alunișul e răspândit și el, în fragmente amestecate prin păduri.

Tovărășiile lipsite de elemente lemnoase (Fig. 58) sunt la noi mai mult seminaturale și antropogene. Numai ochiuri mici de stepe de colie *(Stipa pennata)* sunt preistorice, pe pantele repezi expuse la soare, deasemenea câmpurile de pelin, câmpurile de *Salicornia* în sărăturile uscate, apoi rogoziștile, stuhăriile, câmpurile de pipirig și vegetația acvatică a bălților și lacurilor; acestea din urmă orânduite zonal și succedând repede, pe măsură ce seacă ori se umple tăul. Rozoarele multicolore, pășunile și fânețele variate ca compoziție floristică, fânețele de luncă, sunt seminaturale; sunt variate și combinațiile de vegetale ierboase uscătive pe terenele alunecate, dar toate numai de scurtă durată în seria de succesiune naturală. Asociațiile stâncăriilor calcare și necalcare sunt descheiate și variază în compoziția lor floristică după regiunea geografică în care se află, având afinitate floristică cu stepele, pe care le-au putut populà de sigur.

Specifică pentru noi este asociația Saxifragetum Rochelianae în munții Trăscăului și ai Belioarii, dintre asociațiile de stânci calcare.

Etajul montan este caracterizat prin asociația climax al codrului de fag dacic, cu variante floristice regionale și de altitudine numeroase. In locuri cu climă nuanțată mai continental s'au păstrat în acest etaj păduri montane de stejar, vechĭ. Pe alocuri coboară pădurile de molid în acest etaj. Zăvoiul de munte cu *Telekia speciosa*, mlaștinile cu turbă, afinișurile sunt încă tovărășii naturale în acest etaj, împreună cu câteva tovărășii descheiate de pe stâncării. Fânețele, poenile de munte, pășunile, smeurișurile și asociațiile tăieturilor sunt antropogene și nestatornice, dacă le lipsește protecția omului (Fig. 61).

In *etajul molidului* (nu subalpin, Rübel) climaxul este acum pădurea de molid, iar local codrul de fag, amestecat cu brad alb. Rar găsim ca relicte păduri de pin (în Munții Apuseni). Jnepărișurile comune și pitice, asociațiile de *Calluna*, de *Bruckenthalia*, turbăriile de *Sphagnum*, asociațiile deschise ale stâncăriilor uscate și umede, de calcar ori alt substrat, precum și zăvoiul montan superior sunt naturale, pe lângă asociațiile seminaturale ale fânețelor și pășunilor, deși tufărișele pitice de *Calluna*, etc. datorează și ele mult amestecului gospodăresc al omului. In acest etaj așà este de mare vigoarea molidului, încât ar copleși totul cu codrii săi monotoni și floristicește săraci, dacă n'ar intervenì omul. Limita superioară a pădurilor variază după regiune și masive (după cum este arătat în excelenta operă colectivă a silvicultorilor din fosta Ungarie, publicată în decursul războiului sub titlul « Die Verbreitung der forstlich wichtigen Bäume und Sträucher im ung. Staate » de *Fekete* și *Blattny)*.

In *etajul subalpin* găsim în climax climatic (Fig. 62) asociația jepilor, a ienupărului pitic, a arinului verde, a smirdarului *(Rhododendron Kotschyi)*, a răchitișului subalpin (pe lângă pârae). Zăvoiul

subalpin este alcătuit din plante ierboase, ferigi gigantice. Plaiurile ierboase de *Nardus stricta* și cele mai bogate, stăpânite de *Deschampsia flexuosa*, altele de *Festuca Porcii* (în Nord), altele de *Viola declinata — Scorzonera rosea*, sunt asociații influențate de păscut.

Asociația artificială a stânelor am amintit-o. Mai mult pe stânci calcare - conglomeratice găsim asociația *Gypsophila petraea — Saxifraga luteoviridis* cu *Oreochloa disticha*.

Etajul alpin este caracterizat la noi prin asociația în climax climatic, numită Curvuletum (dominată de *Carex curvula*), prin Trifidi-distichetum (cu *Juncus trifidus* și *Oreochloa disticha*) din munții cristalini granitici, și prin adpressifruticion-ul Loiseleurietum (pe muntele Vârful-cu-dor, Babele, Doamnele!). Grohotișurile sunt populate de asociații de tranziție. In căldările alpine, unde se topește zăpada târziu, (« Schneetälchen ») asociația dominată de *Ranunculus crenatus* și *Soldanella pusilla* e caracteristică, iar pe stânci Salicetum herbaceae și în Carpații de Est Salicetum reticulatae. Pe culmi joacă mare rol și asociația dominată de *Dryas octopetala*.

Pe la 2300—2400 metri tapetul compact de vegetație se desface, și pe teren se înstăpânesc fragmente de asociații subnivale, dominate de *Androsace chamaejasme*, de *Oxyria digyna*, cu *Primula minima*, *Silene acaulis*, *Cerastium lanatum*, *Luzula spicata*, *Polygonum viviparum*, *Minuartia sedoides*, etc. cu ierburi și rogoaze, apoi asociații de licheni și asociații de alge epi- (și de sigur și) endo-

Fot. Bujorean

Fig. 61. Dealuri plesuvite de om și fânețe cu brândușă la Borzești

litice. Numeroase flori intensiv colorate împodobesc aceste deșerturi pietroase alpine, grupate în colonii (*Viola alpina*, *Myosotis alpestris*, *Pedicularis Oederi*, *Papaver pyrenaicum* ssp. *Corona Sancti Stephani*, floarea reginii și altele), răsplătind pe cei ce se urcă pe culmi.

5. *Desvoltarea istorică a vegetației Ardealului.* Pentru înțelegerea icoanei actuale a vegetației cu distribuția geografică a elementelor ce o compun, este de importanță capitală cunoașterea trecutului acestei flore. Flora paleozoică și chiar cea mezozoică n'au de sigur nici o legătură cu flora actuală, care își are obârșia în flora terțiarului. Aceasta este destul de bine cunoscută din fosilele vegetale studiate mai ales de *Stur*, *Staub*, *Heer* și *Pax*. Acesta din urmă a dat și un tablou sugestiv al vegetației terțiare.

Clima tropicală din cretacic s'a răcit treptat, devenind în neogenul terțiar de caracter mediteran-subtropic. Pe țărmul golfurilor de mare din țara Hațegului, a Bârsei, a Giurgeului, Ciucului, a Sălajului și în Câmpie stăpâneau păduri (mlăștinoase adesea), compuse din conifere ca *Sequoia*, *Taxodium*, *Glyptostrobus* și *Pinus* (unele americane și estasiatice astăzi!), pe lângă foioase felurite, ca palmieri subtropici, *Cinnamomum*, *Laurus*, *Nerium*, *Cercis*, cu *Quercus*, *Castanea*, *Fagus*, *Betula*,

Juglans, *Acer*, *Carpinus*, *Celtis*, *Fraxinus*, *Vitis*, *Tilia*, cu numeroase specii identice sau asemănătoare celor de azi. Etajele superioare ale munților purtau de sigur o altă vegetație, cu specii care nu s'au prea păstrat ca fosile, ci au rămas ca documente vii până astăzi (« endemisme », « elemente dacice, balcanice, caucazice »).

Această floră s'a schimbat radical, răcindu-se clima la sfârșitul terțiarului, în preajma epocii glaciare a cuaternarului. S'au stins pe rând elementele mediteraneene. Doar *Celtis*, *Juglans*, *Vitis*, *Carpinus duinensis*, *Corylus Colurna*, *Fraxinus Ornus*, *Tilia tomentosa*, *Castanea* (?) de s'au păstrat din elementele lemnoase, în regiunea Cernei din Banat și *Castalia lotus* în apele termale dela Oradea. Elementele terțiare s'au retras și în văi, văgăuni, stâncării adăpostite, unde clima locală, clima celui mai mic loc este adesea așà de deosebită de clima generală a regiunii.

Mai ales în perioada glaciară s'a înrăutățit mult clima și a trebuit să se modifice mult icoana vegetației. Deși cojocul nordic imens de ghiață permanentă s'a oprit la poalele Carpaților Centrali, pe la Cracovia, și deși ghețari mici s'au format în Carpații noștri abià pe câteva piscuri din Munții Rodnei, Făgărașului, Parângului și Retezatului, totuș clima generală a ținuturilor dacice s'a înrăutățit mult. Calota de ghiață nordică, ce aveà o întindere de mai multe milioane de kilometri pătrați, a legat de ea o presiune maximă atmosferică continuă, din care porneau vânturi reci și uscate înspre

Fot. Bujorean

Fig. 62. Munții Parângului, cu vegetație de jepi, pășuni alpine și iezenul din graniță

vestul și sudul Europei. La noi a avut mult de suferit vegetația lemnoasă foioasă sub acest regim. S'au înstăpânit coniferele ce suportă mai bine această climă și vegetația ierboasă de stepă, care a venit mai ales pe aripile vântului și a găsit și loessul la îndemână precum și întinsele terenuri devenite uscate, după secarea mării sarmatice, respectiv pontice și a bălților levantine. Atunci au venit în munții noștri elementele arctice-boreale, altaice, arctice-altaice și alpine, ce s'au păstrat apoi până în zilele noastre în munți, pe plaiurile alpine, în mlaștini reci, prin tundrele munților și în stațiuni corespunzătoare prin păduri. Glaciațiunea a fost în cursul miilor de ani, cât a durat, când mai intensivă, când mai redusă, îngăduind poate stabilirea unor perioade interglaciare ce alternează cu cele de o mai intensivă glaciațiune. In Carpații noștri aceasta nu se poate deslușì și nu se poate recunoaște nici deplasarea succesivă dela Vest spre Est a glaciațiunii, stabilită de *Limanowski* pentru regiunile mai nordice. Cert este, că pe timpul răcirii mai mari a climei s'au petrecut migrațiuni însemnate de plante.

Dovada acestor migrațiuni, deplasări, amestecuri de elemente o găsim nu atât în depozitele fosile dela Avrig, care nu sunt în loc primar și nici nu pot fi datate stratigraficește cu certitudine, ci mai ales în studiul analitic al polenului fosil păstrat în turba mlaștinilor. Acest studiu a luat o

desvoltare mare în ultimii ani. Cele mai importante rezultate se datoresc Institutului de botanică sistematică din Cluj, unde lucrează d-l *E. Pop*, care ne comunică rândurile ce urmează, precum și d-lui *Peterschilka* (Praga).

« Analizele de polen în turba Carpaților orientali dovedesc, că la o altitudine de 800 m., îndată după glaciațiune (dar probabil și în timpul ei) pădurea erà alcătuită din pin (până la 90 %) și chiar se pare că din jepi *(Pinus montana)*. Se mai amestecau *Picea*, *Betula*, *Salix*. Clima deatunci — « *preborealul* » (și glaciarul?) — erà mult mai rece și mai uscată, decât cea de azi. Ea a favorizat atât de mult desvoltarea pinetelor, încât în Carpații noștri orientali nu existau zone de vegetație lemnoasă, grupate după altitudine. Elementele celorlalte zone actuale erau răslețite printre codrii de pini (molidul), sau trăiau la depărtări foarte mari de Carpați. Chiar în interiorul Ardealului, la marginea Câmpiei turba ne arată mai mult polen de pin, decât de alți copaci.

După retragerea completă a lespedelui de ghiață de pe centrul și nordul Europei, clima devine mai caldă, însă tot uscată. Pădurile sufăr intensive prefaceri. Noul climat aduce amurgul pinetelor și zorile molidișurilor în munți și ale stejerișurilor cu alun pe dealuri. Ulmul, teiul, alunul și chiar stejarul urcă în molidișurile munților întrecându-și cam cu 300 m. actualele lor granițî superioare de vegetație. Pinul se retrage în culmi, molidul îi urmează într'un brâu lat, apoi mai jos stăpânesc

Fot. Bujorean

Fig. 63. Valea Țigăneștilor din Bucegi cu brâne de vegetație alpină

stejerișurile mixte; pădurea este deci aranjată în zone de altitudine în timpul călduros postglaciar. Față de actual aceste zone erau însă incomplete: lipsià cea a făgetelor. Fagul, ca și carpenul, există singuratec printre ceilalți copaci, clima însă nu-i permiteà o vegetație atât de abundentă, ca să alcătuiască masive pe socoteala celorlalte zone forestiere de atunci. Borealul cald trece într'un climat *atlantic* mai umed, acesta iarăș în altul mai uscat (*subboreal*), toate mai calde ca al nostru. In cursul acestor perioade călduroase vegetația arborescentă nu îndură schimbări esențiale. Spre sfârșitul subborealului și la începutul perioadei actuale se desvoltă dintr'odată și pentru un timp destul de scurt carpenul, care probabil se închegase într'o zonă forestieră proprie pe sub cea a molidului. Făgetele încă tot nu existau. In climatul umed și rece — *subatlantic* — care a urmat lungei epoci călduroase postglaciare și care ține până azi, carpenul se împuținează, stejerișurile se retrag din munți, în schimb fagul ia o desvoltare hotărîtă și exuberantă. Abià în această ultimă perioadă se alătură pe sub molid o zonă de fag — atât de puternică azi. Asemenea se desvoltă bradul, care înaintea subatlanticului nu se găsià în Carpații orientali ».

Rezultatul acestor deplasări zonale, ale migrațiunilor, ale stingerii parțiale a vechilor elemente ori păstrării lor în refugiile — ce se pot recunoaște așà de bine încă — este vegetația actuală, cu zo-

nele, formațiile și asociațiile ei, și cu amestecul așà de profund și multiplu al elementelor floristice componente, cu liniile de vegetație așà de numeroase care trec peste și pe la marginile ținutului nostru.

6. *Omul și vegetația. Plantele de cultură.* Mai mult decât factorii fizici din trecut și recenți, a influențat vegetația noastră omul. In ultimii ani au descoperit *Breuil* și *Roșca* urmele omului paleolitic, (din Chelléen-ul inferior) pescar și vânător. Mai târziu au început să lucreze păstorii și agricultorii, cari au tăiat tot mai multe păduri, mai ales în Câmpie și șesul Tisei, și mai ales în timpurile interglaciale și postglaciare xeroterme, când clima uscată favorizà acțiunea lor destructivă. Din epoca preromană se cunosc rămășițele culturii de secară și grâu. Intr'un vas roman, din veacul al II-lea sau III-lea, aflat la Holțman lângă Sibiiu, s'au păstrat semințe de plante cultivate pe timpul stăpânirii romane: grâu, secară, meiu, mazăre, in, linte, măzăriche *(Vicia ervilia)* și burueni de sămănături, printre care mediteraneanul *Melilotus indicus* (după *Pax*). Printre ruinile unei clădiri din Napoca romană s'a găsit în 1922 o cantitate mare de semințe carbonizate, din care am putut determinà grâul *(Triticum vulgare* și *T. compactum)*, secara și neghina. La Roșia s'a găsit la 1855 o

S. K. V. Fot. Lindner

Fig. 64. „Cazanul" Negoiului în Munții Făgărașului, cu limita superioară a pădurilor

tablă cerată, în care se aminteà ceapa. Meiul se cultivà pe o scară întinsă mai târziu prin evul mediu, până când porumbul (cucuruzul) l-a înlocuit de vreo două secole. Cultura viței de vie este preromană în Dacia. Pomi fructiferi, legume, plante de leac și podoabă se cultivau tot deatunci. Acum găsim prin grădinile țărănești numai din mere vreo 150 varietăți autohtone, ajungând la mare importanță horticolă și comercială rassele produse de țăranii români: pătule, poinice, geogenești, șiculane, popești (*Borza*, 1921). Dintre cele vreo 158 specii de plante cultivate pentru podoabă, leac și în legătură cu credințele populare de țăranii români din Ardeal, am putut stabilì (*Borza*, 1925) că cele mai vechi sunt: trandafirul, jelea, mătăcina, busuiocul, isma, măgheranul, calapărul, lemnul-Domnului, filiminele, cimbrul, loboda, introduse în cultură în timpurile preromane și ale formării poporului român. Restul zestrei culturale romane s'a pierdut și abià în ultimele secole s'au introdus din nou crinul, viorelele, iarba-șerpească, stânjineii, căldărușile, rezeda, scumpia, bujorul, tătăișile, rujmalinul, etc. Restul de vreo 130 specii sunt introduse în ultimele două secole, având foarte multe obârșie americană, sudafricană, estasiatică.

In zilele noastre — mai ales după reducerea ariei pădurilor ca o consecință a « revoluției » din 1918 și a reformei agrare, — abià 3.627. 315 hectare, adică 37,7 % din suprafața Ardealului și a

Banatului au mai rămas împădurite, deși pe timpul când s'a ivit omul pe aceste plaiuri, întreaga țară erà o pădure, cu excepția unor mici ochiuri de stepă poate pe unele pante repezi expuse spre Sud în Câmpie și cu excepția golurilor de munte pe vârful Carpaților, goluri mult mai mici și ele odinioară; exceptând și mici terenuri de inundație, temporar înierbate.

Din teritoriul neîmpădurit 2.935.768 hectare, adică 28,7 % sunt acum pământ arător, iar 2.191.922 hectare, adică 21,4 % din întinderea totală, sunt fânețe și pășuni (*Foriș*, 1927).

Culturile, așezările (Fig. 61)și drumurile oamenilor sunt întovărășite și la noi de burueni de semănături, de plante sălbătecite adventive, de plante « ruderale », al căror număr se urcă la vreo sută cincizeci, și care se tot înmulțesc prin specii ce sosesc și se răspândesc chiar vertiginos și în zilele noastre (*Galinsoga parviflora*, *Borza*, 1918). Multe din aceste plante antropofite sunt cosmopolite, ca traista ciobanului *(Capsella bursa pastoris)*, altele sunt plante indigene sălbatice, care se răspândesc ușor prin locurile virane produse și lucrate de om, pe când în terenurile înveșmântate cu un covor vechiu (matur) compact, n'ar mai puteà străbate și găsì un loc. De categoria aceasta a « apofitelor » țin multe burueni « nemorale » de grădină și 50—60 specii « pontice » de stepă. Și buruienile semănăturilor prezintă la noi un colorit oriental. Caracteristic este spre pildă pentru Banat prezența plantei *Delphinium orientale* în semănături.

Omul chiar și la munte influențează mult vegetația. Pentru a dobândì pășune alpină cât de multă, el stârpește cu foc jepii. Dar însăș pășunea plaiurilor de munte este împestrițată cu elemente ruderale din etajele inferioare *(Plantago media, Cerastium caespitosum)*. Iar în jurul stânelor se formează o vegetație specială ruderală de stâne, dominată de *Rumex alpinus*, urzici, podbeal, *Chenopodium bonus Henricus*, *Poa annua*, *Telekia speciosa*.

Pădurile etajelor inferioare sunt și ele în bună parte modificate de amestecul omului, care le « amenajează », le cultivă, scoate din ele esențele ce-i sunt mai de folos (bradul alb în Munții Apuseni! stejarul la șes) introduce în schimb altele (salcâmul, pinul). Pădurile plantate artificial ocupă multe sute de hectare și sunt de mare utilitate în Câmpia despădurită și prin locurile legate prin aceste plantații. Experiențele de împădurire dela Sabed în Câmpie, dela Gurghiu, etc. vor da numai deacì înainte roadele, ajungând esențele la desvoltare suficientă. Importante sunt în această privință și bogatele și variatele culturi de esențe străine din parcurile boierești dela Simeria *(Ocskay-Fái)* și Timișoara *(Ambrozy)*, etc.

7. *Statistica florei vasculare a Transilvaniei și Banatului.* După un calcul al nostru recent, flora ținuturilor ciscarpatine cuprinde un număr de 2832 specii, repartizate pe 119 familii și 610 genuri. Acì nu sunt cuprinse, bineînțeles, plantele cultivate, ci exclusiv numai cele spontane. Numărul acesta de specii (căci varietățile, subspeciile neînsemnate, hibrizii, formele nu le-am socotit [1]) este de sigur foarte mare și justifică reputația bine stabilită a florei transilvane. Bogăția mare a florei noastre se învederează mai ales făcând o comparație cu flora României întregi, cu flora Poloniei, cu a Europei și a lumii întregi. Pentru țara întreagă acum elaborăm o statistică. După conspectele de *Grecescu* și cercetări mai noui, în vechiul Regat se găsesc vreo 65 specii care lipsesc dincoace de munți. După *Săvulescu*, în Basarabia se mai găsesc alte 23 specii care lipsesc în restul țării. După *Panțu*, *Prodan*, *Nyárády* și mai ales după cercetările noastre proprii, în Cadrilater mai avem încă 15 specii. Flora României ar cuprinde deci circa 2965—3000 specii. Flora Transilvaniei și a Banatului posedă deci 95.33 % din totalul florei române. Polonia are aproximativ 2672 specii (inclusiv varietățile mai importante). Flora noastră prezintă deci un plus de 293 specii, deși Transilvania are o întindere de 5 ori mai mică decât Polonia. Socotind flora Europei întregi la 9395 specii, noi posedăm 31.57 % din ele, iar din flora vasculară a lumii întregi, socotită de Kausneroff la 150.000 specii, noi deținem 1.88 %.

Numărul speciilor ciscarpatine este majorat mult prin contribuția Banatului, căci 221 specii și subspecii din Banat lipsesc în Transilvania propriu zisă ori n'au fost găsite încă.

Este interesantă repartizarea plantelor ciscarpatine pe familii, în comparație cu Polonia și cu Europa. Iată de fapt, care sunt cele 10 familii mai bogate în specii în fiecare din aceste trei teritorii:

[1]) Am neglijat mai ales formele nenumărate de *Rosa*, *Thymus*, *Mentha*, *Rubus*, *Centaurea*, *Hieracium*.

Europa (9395 specii)		Transilvania (2832 specii)		Polonia (2672 specii)	
1. Compositae	1336	1. Compositae	394	1. Compositae	347
2. Leguminosae	837	2. Gramineae	198	2. Gramineae	172
3. Gramineae	570	4. Labiatae	194	3. Rosaceae	151
4. Cruciferae	543	4. Leguminoase	158	4. Caryophyllaceae	139
5. Caryophyllaceae	515	5. Caryophyllaceae	135	5. Leguminosae	135
6. Umbelliferae	500	6. Cruciferae	130	6. Cyperaceae	131
7. Labiatae	420	7. Rosaceae	124	7. Cruciferae	123
8. Scrophulariaceae	387	8. Cyperaceae	116	8. Scrophulariaceae	109
9. Liliaceae	263	9. Scrophulariaceae	112	9. Ranunculaceae	96
10. Ranunculaceae	242	10. Umbelliferae	100	10. Labiatae	94
11. Cyperaceae	240	11. Ranunculaceae	97	11. Umbelliferae	93

Nu putem da încă statistica speciilor noastre după durată, formă biologică, habitat, timpul înfloririi, etc. Putem însă arătà, că în flora Ardealului sunt 172 specii lemnoase, deci 6 %, și 2660 specii ierboase, deci 94 % din totalul florei ardelene. Nu socotim acì, bineînțeles, microspeciile de *Rosa* și *Rubus*.

Distribuția celor 2832 specii este foarte inegală pe regiuni și pe etaje verticale de vegetație. Am arătat mai sus, că numai în Banat se găsesc, și lipsesc din Transilvania 221 specii. Cunoaștem repartiția unui mare număr de specii pe grupuri de munți, deși în privința aceasta cunoștințele noastre actuale sunt încă foarte incomplete și vagi. Tot așà numai aproximativ se poate da repartiția plantelor pe etaje și zone de vegetație. Amintesc doar, că numai în etajul alpin cresc circa 303 specii (după *Grecescu*). Coborînd spre șes, numărul speciilor ce compun tapetul vegetal, crește rapid.

8. *Elementele geografice ale florei Ardealului.* Dintre cele 2832 specii de plante cu flori și ferigi care populează plaiurile noastre, fiecare specie prezintă o arie de răspândire proprie ce foarte rar se acopere exact cu aria altei specii. Totuș găsim un grup mai mare ori mai mic de specii, a căror arie se întinde aproximativ peste aceleași regiuni geografice. In sensul acesta vorbim despre elementele geografice ale florei. In flora Transilvaniei și a Banatului, deosebim următoarele grupe, în privința răspândirii lor actuale:

Elementul centraleuropeic cuprinde speciile răspândite în « Europa medie », deși depășind uneori limitele acestei unități geografice vagi. Acest element este cel mai răspândit în flora României și alcătuește fondul și grosul florei ardelene. N'avem decât să amintim, că cei mai răspândiți copaci și arbuști dela șes (răchitele, plopii, carpinul, alunul, mesteacănul, fagul, stejarul și gorunul, ulmul, păducelul, jugastrul, teiul-mic, cornul, frasinul, dârmozul, călinul), arborii și tufele dela munte (bradul, tisa, ulmul de munte, ienupărul, arțarul și paltinul, afinele) precum și multe plante lemnoase din etajul subalpin și alpin țin acì (jepii, *Juniperus nana*). Dar și cele mai multe plante ierboase, flori și ierburi răspândite la noi dela șes până la munte, sunt comune cu întreagă Europa medie. O serie întreagă din elementele centraleuropeice lemnoase își ating la noi granița răsăriteană a ariei lor: fagul, carpenul, bradul.

Multe plante de largă răspândire la noi și în Europa centra'ă, își întind aria până departe în Siberia. Acesta este elementul europeic-sibiric, reprezentat la noi prin răchite, arin, păducel, sânger și un lung șir de peste 100 specii ierboase, răspândite pe întreaga întindere a țării, în etajul colinelor și cel montan, ocolind înălțimile alpine.

Unele plante socotite ca central-europeice își au limita de Est pe la noi, cum este fagul. Acesta poate fi considerat ca element atlantic.

Elementul arctic-alpin și boreal cuprinzând și elementul arctic-altaic și altaic, care se întinde din arctisul circumpolar ori în genere din Nord și ajung spre Sud până în munții Europei centrale ori meridionale, numără, după *Kulczynski*, în Europa Centrală vreo 279 specii. Ele se găsesc în cea mai mare parte și la noi și sunt răspândite mai ales în etajele superioare, unde joacă adesea un rol important în compoziția vegetației, cum este molidul, zâmbrul, *Loiseleuria procumbens* ce acopere munți întregi; multe sunt plante de mlaștini turboase (*Ligularia sibirica* și *Ledum palustre*, care a dispărut din ultima stațiune românească dela Sighet).

Ca element istoric aceste plante sunt parte vechi rămășițe ale florei alpine terțiare ori imigrate în diluviu sub impulsiunea glaciațiunii, venind cele mai multe dispre N. W. (America de Nord) și ajungând departe spre Sud, până în Pirinei și Munții Dinarici (*Arctostaphylos uva ursi*, descoperit de noi pe muntele Scărița la Poșaga!) ori venind din N. E., din Siberia de Nord, acestea în număr mic. Acì ține spre pildă planta *Linnaea borealis*, descoperită recent pe Piatra Cușmii la Bistrița.

Elementul propriu zis alpin, cuprins dealtfel și în grupa centraleuropeană, are interesul de a fi remarcat, fiindcă el reprezintă de o parte rămășițele vechii flore terțiare, născută poate chiar în Alpi, de altă parte face în etajul alpin legătura între Carpații orientali și occidentali, atât de slăbită prin influența epocii diluviale, care acì a decimat vegetația în măsură incomparabil mai mare, decât în Carpații noștri, a produs și disjoncțiunea ariilor unor plante, care se găsesc acum numai în Tatra înaltă și în Carpații românești: *Polygonum viviparum*, *Salix herbacea*, *reticulata* etc. Chiar și în regiunea montană mai găsim la noi elemente alpine, ca *Aposeris foetida*, *Cnidium apioides*, *Heliosperma quadrifidum*.

Mai nou s'a dovedit, că unele din elementele considerate alpine, sunt balcanice ori daco-balcanice *(Geranium macrorrhizum)* și în migrațiunea lor spre Nord au atins numai Carpații orientali și Alpii de vest.

Fot. Nyárádi

Fig. 65. Nufărul Castalia lotus dela Băile Episcopești

Elemente balcanice se numesc acele specii, care sunt răspândite în munții peninsulei balcanice, ajungând unele până în Asia minoră. In etajul câmpiilor dela noi avem puțini reprezentanți din această floră, așà teiul arginției *(Tilia tomentosa)* din Banat. Munții adăpostesc un număr mai mare din aceste elemente atât în etajul montan (caracteristică este *Pulmonaria rubra*) cât și în cel subalpin (*Rhododendron Kotschyi* = smirdarul) și alpin. Partea ce a mai mare a acestor elemente se găsește în munții Banatului numai și în Carpații sudici, până la linia Oltului. Puține trec mai departe, înaintând până în munții Rodnei (smirdarul, *Ranunculus crenatus* dintre cele mai caracteristice). Mai nou s'a constatat, că flora munților Apuseni adăpostește remarcabile elemente balcanice *(Pedicularis limnogena, Dianthus Simonkaianus)* ce fuseseră considerate ca endemisme ardelene.

Ca vechime aceste balcanisme sunt de sigur specii vechi, terțiare, păstrate la noi în condițiile particulare ale stațiunilor: stânci calcare, mlaștini turboase, păduri umbroase. Ele sunt relicte, ce nu se răspândesc mai nou, ci sunt adesea sortite peirii.

Și mai mic este procentul elementelor caucazice care se găsesc mai ales în etajul montan al Banatului *(Corylus Colurna, Syringa vulgaris)* și în cel subalpin, până la munții Rodnei. In privință genetică și istorică acest element e ca și cel precedent.

Pax mai deosebește elementul moesiac ce înconjură Balcanii și se întinde peste vechea Ilirie înspre Alpi. Un procent disparent al florei Banatului ține acì.

Elementul mediteranean, cu aria principală în sudul Europei, este foarte bine reprezentat în flora noastră, în etajul campestru și montan, dar numai în colțul sudvestic al regiunii, în Banat și platoul Mehedințului învecinat *(Pinus Pallasiana, Saponaria glutinosa, Celtis australis, Haynaldia villosa, Physocaulis nodosus)*, altele ating munții Apuseni *(Ruscus aculeatus, Fraxinus Ornus, Primula Columnae, Tamus communis)* ori se găsesc chiar izolate în inima Bihariei *(Saponaria bellidifolia)*. Acestea fac impresia de relicte terțiare, uneori din perioada xerotermă postdiluvială, având centrul genetic de sigur în regiunea mediteraną.

Oricât s'ar părea de paradoxal, totuș trebuie să considerăm ca element tropical al florei noastre drețele dela Băile Episcopești de lângă Oradea, minunații nuferi *(Castalia lotus thermalis)* ce plutesc cu frunzele și florile lor în lacul termal al acestor băi și în pârâul ce curge deacolo înspre Rontău. Această plantă, de sigur întovărășită și de tovarăși criptogamici microscopici încă puțin studiați, și împreună cu un melc din aceleași ape, sunt relicte vechi, din flora terțiarului — până unde ne conduc și fosilele păstrate în tuful calcaros de alături —, și nu poate fi vorba de o introducere, în timpuri istorice, de pașalele turcești dela Oradea, a acestei minunate plante ornamentale (Fig. 65).

După elementul centraleuropeic și europeic-sibiric, cel mai mare rol îl are în popularea câmpiilor și dealurilor elementul numit pontic sau al stepelor est-europeice. Acesta pornind din stepele Asiei de vest și mai ales ale meleagurilor Mării Negre, dă nota caracteristică a vegetației dobrogene, a câmpiilor Moldovei, Basarabiei, Munteniei și Olteniei, e larg răspândită în Câmpia Ardealului, în câmpiile Tisei din România și Ungaria, dar domină și în centrul Moraviei, își are ultimele stațiuni în nordul Boemiei, în Silezia și Polonia. Spre vest unele elemente « pontice » străbat până în Franța, Spania și nordul Africei chiar (acestea se numesc « acvilonare »). Ca origină și vechime acest element este în parte pontic și terțiar, în parte pontic și iliric, diluvial și post-diluvial, intrat la noi sau răspândit vertiginos în timpul stepelor diluviale. Ierburile uscăcioase ale acestui element năvalnic cuceresc și acum tot mai mult terenurile smulse de mâna omului din domeniul pădurii. Flora pontică străbate pe văile râurilor și dealungul drumurilor, pe coastele și rozoarele expuse spre miazăzi, până în inima munților (Câmpeni, Ciucea). Unele par a-și aveà în masivele calcaroase din munți cuibul de refugiu din timpurile diluviale și calde postdiluviale, când stepa devenise climaxul dealurilor.

Fot. Nyárády

Fig. 66. Planta Potentilla Haynaldiana din munții Parângului

In domeniul întins al florei pontice, dela Est spre Vest, elementele caracteristice stepei se tot împuținează. Cercetările ultimilor ani au adus contribuții prețioase și exacte la cunoașterea acestei sărăciri treptate. *Săvulescu* (1927) arată că în Basarabia se găsesc 23 specii de stepă, cari nu pătrund în Muntenia, Dobrogea și Transilvania. In schimb sunt după *Pax* peste 12 specii românești care cresc încă în Transilvania centrală, dar lipsesc în șesul Tisei. Alte vreo 25 specii de stepă cresc în Vechiul Regat și în Banat, lipsesc însă în Transilvania propriu zisă. E cert însă că unele dintre acestea sunt moesiace, ilirice-mediteraneene și nu pontice *(Cerastium banaticum, Acanthus longifolius, Saponaria glutinosa)*.

Dacă răspândirea regională a acestor diverse elemente geografice ale florei noastre și liniile de vegetație ce se pot trasà la limita ariei lor, ce trece adesea peste teritoriul nostru, ne permit să întrezărim o împărțire regională a florei ardelene, cu atât mai mult se va evidențià caracterul de ansamblu al florei ardelene și caracteristica subdiviziunilor ei, dacă ținem seamă de elementul endemic. Sub acestea înțelegem speciile ce cresc numai pe teritoriul nostru, în Carpații românești ori în vreo regiune mai restrânsă ori chiar și numai într'o singură localitate, lipsind complet aiurea pe rotogolul pământului. Endemismele se pot numì și elemente dacice. Sub acestea se înțeleg și un număr de plante, care își au centrul de dispersiune în cetatea munților Transilvaniei, se găsesc însă ici-colo și în regiunile învecinate, din Carpați și Balcani. România și în special Transilvania este incontestabil cea mai bogată țară în endemisme din Europa. Numărul speciilor și subspeciilor ori microspeciilor bune, endemice, se cifrează la 190, și numărul lor crește necontenit, pe măsură ce se aprofundează studiul taxonomic și floristic al speciilor noastre. Dar se și reduce uneori acest număr, prin

descoperirile făcute în peninsula balcanică. Acestea sunt vechile relicte terțiare. Dar endemismele au și altă origină. Unele sunt de sigur microspecii noui, răsărite din specii vechi păstrate la noi *(Hieracium)*. Altele reprezintă variante regionale; altele sunt fiicele de munte ale speciilor de baștină de șes ori viceversa; sunt și variații datorite substratului. Mare este numărul hibrizilor locali permanentizați (bogata floră endemică de *Hieracii)*.

Ca etaje de vegetație, șesul și dealurile au mai puține forme endemice; destul de slab se prezintă etajul montan; cu atât mai bogat este în endemisme etajul subalpin și mai ales alpin. Mai multe endemisme găsim în Banat, în munții Cernei (23 specii); în munții Făgărașului și Brașovului găsim vreo 24 specii, în Retezat și Parângu 7 specii, pe lângă o pleiadă de *Hieracii* al căror excelent cunoscător la noi este d-l *Nyárády*; în Carpații răsăriteni sunt 5, iar în munții Rodnei-Bistriței 8, în munții Apuseni 10, în munții Rodnei-Ciucului 3, în Ciuc și Carpații sudici 4, în Câmpie vreo 8, iar în Carpații românești sunt mai larg răspândite 43 specii endemice. Alături de acestea mai trebuie să așezăm cele 5 specii *Thymus*, 30—40 forme mai însemnate de *Mentha* și aproximativ 70 *Hieracii*.

9. *Impărțirea floristică a Ardealului.* Analiza floristică a vegetației transilvane ne îngăduie să-i fixăm caracterul geobotanic. In totalitatea ei flora aceasta face parte din domeniul centraleuropeic,

Fot. Nyárády

Fig. 67. Iezerul Bâlii în munții Făgărașului

din provincia pontică, alcătuind, împreună cu flora Olteniei, Munteniei, a Moldovei, Bucovinei și în parte a Basarabiei, districtul daco-român. Acesta cuprinde atât Carpații noștri cât și platoul Câmpiei ardelene, împreună cu depresiunea subcarpatică. Cunoscând, din cercetările mai noui, rolul elementului montan în Câmpie și immixtiunea elementelor de stepă pontică în flora văilor de munte, bănuind deabinele și istoria vegetației din cercetările paleobotanice recente, afirmăm hotărît unitatea acestei flore cu fond centraleuropeic, colorat în etajul inferior cu elementul pontic și smăltat în etajele superioare cu elemente balcanice, asiatice, boreale, alpine, pancarpatice și clenodii endemice.

Diversitatea elementelor floristice și în vegetație, datorite deosebirilor în altitudine, relief și sol precum și particularitățile ce derivă din vicisitudinile geologice-istorice, ne permit să împărțim teritoriul nostru în circumscripții excelent caracterizate. Iată această împărțire, după *Pax*, cu modificările ce le cred necesare:

a) Circumscripția Rodnei, cuprinzând munții noștri de miazăzi, ai Maramureșului și ai Rodnei, până la trecătoarea Bârgăului. Ajungând înălțimi alpine, cu multe piscuri peste 2000 metri, având și sol variat, vegetația udată din belșug de multă apă prezintă o bogăție floristică excepțională.

Numai în această regiune geobotanică găsim endemismele: *Heracleum simplicifolium*, *Silene nivalis*, *Festuca Porcii*, *Ligularia carpatica*, *Melampyrum saxosum*; tot acì mai cresc raritățì ce în puține puncte din Galiția ori din munții Bistriței au mai fost găsite: *Saussurea Porcii*, *Melandryum Zawadzkii*, *Hieracium pojoritense*, etc. Acest masiv este ultima cetate carpatică unde s'au păstrat vechi plante prediluviale și s'au putut elaborà prin tainicele puteri ale naturii specii noui.

b) Circumscripția Bistriței, cuprinde masivele muntoase ale Bârgăului, Bistriței, Călimanului, abia atingând etajul alpin. In etajele inferioare, pe lângă flora generală estcarpatică găsim elemente rare, ca *Linnaea borealis* (descoperită de curând pe Piatra Cușmii), endemismul *Astragalus Roemeri* pe Pietrile roșii dela Tulgheș, unde apare dejà *Campanula carpathica*, datorită substratu'ui de calcar. In această circumscripție joacă un mare rol fitogeografic mlaștinile turboase ale Dornei și Borsecului, unde s'au păstrat bine elemente venite în diluvialul rece din Nord și Nord-Est.

c) Circumscripția flișului Transilvano-Moldovean, cuprinzând și masivele calcare din această zonă, poartă o vegetație de păduri cetinoase-foioase, cu floră săracă. Numai insulele clipelor calcare prezintă o bogăție floristică, mai ales în etajul montan superior și subalpin. *Primula leucophylla*,

Fot. E. de Martonne

Fig. 68. Basinul superior al Lăpușnicului în Munții Retezatului

Festuca lutea endemice, apoi vechi elemente dace și balcanice, ca *Melandryum Zawadzkii*, *Centaurea carpatica*, *Eritrichium Jankae*, *Sempervivum simonkaianum* dau o notă specială acestei circumscripții, pe când *Gentiana phlogifolia* se mai întâlnește și în munții Făgărașului.

Saxifraga Huetiana se găsește numai în această circumscripție a Carpaților românești.

d) Circumscripția Bucegilor sau a Bârsei cuprinde masivele impunătoare calcaroase sau conglomeratice ale Bucegilor, munții Buzăului și Pietrii Craiului cu toate etajele de vegetație (Fig. 63) și floră extrem de bogată mai ales în etajul subalpin și alpin. Acì regăsim multe din podoabele clipelor calcare din Est — ceeace denotă un trecut geologic și biogeografic comun — pe lângă o serie întreagă de endemisme și daco-balcanisme din categoria relictelor din florele terțiare, răspândite din Dacia până în Asia minoră și Caucaz; altele sunt forme noui răsărite probabil mai nou din fondul vechiu. Numesc câteva din particularitățile acestui ținut: *Bromus barcensis*, *B. fragilis*, *Dianthus callizonus* (numai pe Piatra Craiului), *Cerastium transsilvanicum*, *Draba compacta* și *Haynaldi*, *Saxifraga demissa*, *Geranium Caroli Principis*, *Thesium Kernerianum*, *Erigeron nanus*, *Anthemis pyrethriformis*, *Gypsophila petraea*, *Primula Baumgarteniana*.

e) Circumscripția Alpilor Transilvaniei cuprinde lanțul munților mai mult cristalini ce încep cu munții Făgărașului și se înlănțue până în Retezat și munții Vâlcanului, deși sunt întrerupți de trecătoarea Oltului la Turnu Roșu, fără vreo importanță fitogeografică sensibilă. Masivele acestea sunt cele mai înalte din Carpații noștri, atingând în Negoiu 2544 metri (Fig. 64). Relieful lor bogat și insulele calcaroase ofer adăpost prielnic plantelor, în toate etajele verticale. Nu-i deci mirare, că acì s'a păstrat mai bine ca în munții precedenți o serie întreagă de elemente terțiare și elemente ce au migrat în diluviu și timpuri postdiluviale, găsindu-și acì limita de Est *(Moehringia pendula, Arabis procurrens, Galium Kitaibelianum, Hieracium Pavichii, Symphyandra Wanneri* și mălinul sau iorgovanul termofil: *Syringa vulgaris)* ori limita apuseană *(Saxifraga luteoviridis, Cortusa Matthioli)*. Fiecare masiv își are speciile sale diferențiale: *Potentilla Haynaldiana* (Fig. 10) și *Silene Lerchenfeldiana* cresc numai pe Parâng și apoi în munții Dinarici; *Pedicularis Baumgarteni, Draba stylosa, Aconitum hunyadense, Hieracium Paltinae, fritzeiforme, atratiforme, nigrilacus, paltinae, Mágocsyanum* și o pleiadă întreagă de microspecii, varietăți și hibrizi numai în Retezat. Răspândite în catena întreagă sunt *Aquilegia transsilvanica, Dianthus Henteri*. In Parâng și Retezat crește *Draba Simonkaiana*, în munții Făgărașului găsim *Silene dinarica, Poa ursina, P. pruinosa, Hieracium făgărașense* și *H. Nyárádyanum*.

Fot. Nyárády

Fig. 69. Tăul Negru în Retezat, cu vegetație subalpină

f) Circumscripția Cernei și a Mehedințului se alipește la grupul precedent nu numai orograficește, ci și floristicește. Mergând spre Vest întâlnim tot mai numeroase elemente balcanice, moesiace, mediteraneane-ilirice și endemice, atât în etajul inferior, — mai ales în flora stâncăriilor calcare dela Băile Herculane și din Cazane, — cât și în etajul montan, ce culminează în piscul Domugledului și Pietrii Cloșanilor. Având o climă deosebit de dulce în timpurile actuale și fiind favorizată și în timpurile de bejenie ale glaciațiunii de o climă benignă, această regiune a păstrat chiar copaci din terțiar și epoci xeroterme, ca nucul, carpinița, fagul, pinul de Crimeea *(Pinus Pallasiana), Corylus Colurna, Celtis australis, Acer monspessulanum*. Cu atât mai numeroase sunt plantele ierboase saxicole ce-și au unica stațiune în țară acì ori încă în Dobrogea. Endemisme sunt: *Prangos carinata, Potentilla banatica, Psilurus hirtellus, Centaurea Degeniana, Satureja pulegium, Ferula Heuffelii, Tulipa hungarica*, etc. trandafiri speciali, *Primula auricula* var. *serratifolia, Onosma viride* și *banaticum, Aethionema banaticum*, etc. pe lângă multe podoabe sudice *(Acanthus longifolius, Saponaria glutinosa, Campanula crassipes, Symphytum Ottomanum, Asperula taurica*, etc.).

Cirsium candelabrum (balcanic) și *Agrostis alpina* (din Alpi) au fost descoperite recent de tot.

Acest masiv are flora cea mai veche și mai bogată din întreaga Transilvanie și Țara Românească.

g) Circumscripția Bihariei cuprinde masivul banatic al Poenii Rușcăi și munții Apuseni ai Bihorului, în care treptat se tot pierde influența mediteraneană *(Quercus conferta, Tamus communis, Carex brevicollis, Syringa vulgaris, Fraxinus Ornus, Vitis vinifera, Primula Columnae)* și balcano-asiatică *(Saxifraga Rocheliana, Bruckenthalia spiculifolia)*. Vegetația e diferențiată în obișnuitele zone dela șes până la etajul subalpin, dintre care fiecare păstrează câte o trăsătură floristică particulară. Dar și în sens orizontal această circumscripție trebuie divizată în 4 subdiviziuni, cu floră binișor distinctă. Poiana Ruștcăi, până la Mureș, e mai săracă în genere, adăpostește totuș vița sălbatecă și melinul. Masivul Bihorului, ce culminează în Vlădeasa, dă refugiu plantei balcanice așà de rare *Pedicularis limnogena* și plantelor nordice, purtând podoaba atât de distinsă a melinului ardelenesc, *Syringa Josikaea*, ce se mai întâlnește sporadic până prin Galiția. Munții calcaroși ai grupului munților Apuseni, începând cu Cheia Turzii și întinzându-se între Arieș și Mureș poartă podoabe endemice, ca *Hypericum umbellatum*, *Centaurea Reichenbachioides* și raritați, ca *Ferula Sadleriana*, *Lilium Jankae* (balcanic?) și *Allium obliquum* din Cheia Turzii, ce își are unica stație în Europa acì. Munții Belioara-Scărița în sfârșit se disting prin relicte sudice termofile, ca *Primula columnae*, *Sa-*

Fot. Nyárády

Fig. 70. Valea Bucurii în Retezat cu iezere. Vegetația subalpină și alpină

ponaria bellidifolia, ce se mai întâlnește în Italia și Albania; nordice: *Arctostaphylos uva-ursi*; endemisme: *Aquilegia subscaposa*, *Centaurea dacica*, *Helianthemum skericense*, etc.

h) Circumscripția munților Țibleș-Lăpuș poartă pe munții, ce abià ating 1842 metri, o vegetație puțin specială, cu elemente montane estcarpatice, sus chiar cu *Alnus viridis* și *Viola declinata*, pe lângă *Telekia speciosa* montană. *Achillea lingulata* (balcanică!) este singura specialitate floristică a acestor munți, care s'ar puteà alipì prea bine la precedenta circumscripție.

i) Circumscripția Harghitei (Archita) și Perșanilor este compusă din munți vulcanici, ajungând numai la etajul montan superior, pretutindeni cu vegetație de stejar, fag și molid monotonă. Totuș mlaștinile turboase ascund plante rare arctice-boreale, ca *Saxifraga hirculus* și rogoaze, descoperite mai nou. In păduri cresc elemente sudice, ca *Anemone transsilvanica* și *Waldsteinia ternata*.

Elemente rarisime în flora noastră sunt *Spiraea salicifolia*, *Viola epipsila*, *Betula humilis*, *Achillea impatiens* și *A. girgeuensis* descoperite recent de d-l *Nyárády* conservatorul Muzeului Botanic dela Universitatea din Cluj.

j) Circumscripția Câmpia Transilvaniei cuprinde pe lângă « Câmpia » în sens strict (dintre Mureș și Someș) și regiunile colinoase ale Târnavelor, până la Sibiiu și Alba Iulia. Această circumscripție

puțin înaltă, locuită din timpuri străvechi de om, este profund schimbată în caracterul vegetației. In spre Sud găsim încă păduri (Fig. 60) de stejar-carpin (cu fag puțin); în Câmpia propriu zisă pădurile au fost decimate și se păstrează mai ales pe pante nordice. Pe fețe găsim stepe condiționate de factori de relief favorabili (expoziție, pantă). In Câmpie s'au păstrat câteva elemente din epoca de înflorire și stăpânire în climax a stepelor: epoca diluvială și xerotermă. Astfel sunt *Centaurea ruthenica* și *trinervia*, *Adonis wolgensis*, *Salvia nutans*, *Nepeta ucranica*, *Acer tataricum*, *Ruta suaveolens*, *Paeonia tenuifolia*, *Fritillaria tenella*, răspândite foarte sporadic, pe lângă 5 specii de colie (fâșcă) atât de caracteristică pentru stepe. Endemismele regiunii sunt: *Salvia transsilvanica*, *Astragalus Péteriif* (la Suat), *Potentilla tuberosa* (Turda), *Koeleria rigidula*, câteva *Rose* și isme, etc. Sărăturile așà de răspândite în această circumscripție încă sunt populate de elemente orientale-pontice rari, ca *Petrosimonia triandra*, *Suaeda*, *Plantago Cornuti*, *Artemisia salina*. La Turda se mai păstrează în grădina descoperitorului Wolff: *Chenopodium Wolffii*.

k) Circumscripția Crișurilor și Tisei se întinde între Biharia și Tisa, fiind populată de elemente de munte, apoi de plante de cultură — care au înlocuit pădurile de stejar — întovărășite de speciile stepelor pontice. *Castalia lotus* dela Băile Episcopești (Fig. 65) este podoaba tropică a acestei circumscripții, care dispune și de nisipării întinse, înspre Nord, încă puțin cercetate.

10. *Ocrotirea comorilor botanice din Transilvania.* De încheiere trebuie să arătăm, ce s'a făcut pentru salvarea comorilor botanice ale Transilvaniei, grav amenințate — și în parte nimicite dejà — de exploatările agricole, prin păscut, de turiști, vânători și oameni răi. Inainte de 1919 o singură faptă avem de înregistrat în această privință: împrejmuirea unui locșor la Cenade pe Târnave, unde *I. Barth* descoperise *Polygala sibirica*. Planta însă a dispărut, putând fi ușor găsită. Sub stăpânirea românească a cerut întâiu Facultatea de Științe, iar neisbutind aceasta, a intervenit direcția Grădinii Botanice din Cluj pentru exproprierea unor terenuri și păstrarea lor ca monumente ale naturii (parcuri naturale și rezervațiuni științifice). Până acum s'au creat, în baza legii pentru reforma agrară, următoarele rezervațiuni sub administrația Grădinii Botanice: 1. Coline cu stepă la Cluj; 2. O mică porțiune de fânaț la Cluj; 3. Stepă la Suat, (Fig. 59) cu planta endemică *Astragalus Péterfii*; 4. Fânețe la Moinești-Zau (Fig. 58) (cu *Paeonia tenuifolia)*; 5. Două văi alpine în Pietrosul Mare din Maramureș (cu *Pinus Cembra* etc.); 6. Valea, iezerul și căldarea alpină a Bâlii, în munții Făgărașului (Fig. 67); 7. O vale alpină în munții Parângului (Fig. 62); 8. Stâncării întinse în Piatra Craiului; 9. Stâncăria « Pietrile roșii » la Tulgheș (cu planta endemică *Astragalus Römeri)*; 10. Masivul abrupt al Hăgimașului Mare; 11. Lacul cu nufărul lotus dela Băile Episcopești.

Sunt în curs de rezolvire și alte cereri ale Grădinii Botanice.

La intervenția acestei direcții s'a angajat și Comunitatea de Avere din Caransebeș să ocrotească flora extrem de importantă din Cazanele Dunării și de pe muntele Domugled. Administrația Monopolurilor Statului îngrijește de vegetația sărăturilor dela Turda. Comuna Feldru ocrotește vegetația Corongișului.

La intervenția Grădinii Botanice și a Societăților de Științe din Cluj și București este în pregătire și înființarea unui mare Parc Național în munții Retezatului, destul de sălbateci și acum și enorm de bogați în plante endemice proprii și alte plante rare, pe lângă fauna lor extraordinară. (Fig. 68, 69 și 70).

Actualele și viitoarele rezervațiuni și parcuri naturale vor servì nu numai la păstrarea unor specii sau tovărășii ori medii complexe vegetale, ci sunt cele mai ideale câmpuri de observație și cercetări fitosociologice și ecologice în acelaș timp. Ele vor fi pentru generația viitoare și cea mai ideală școală de iubire a Naturii și a Patriei.

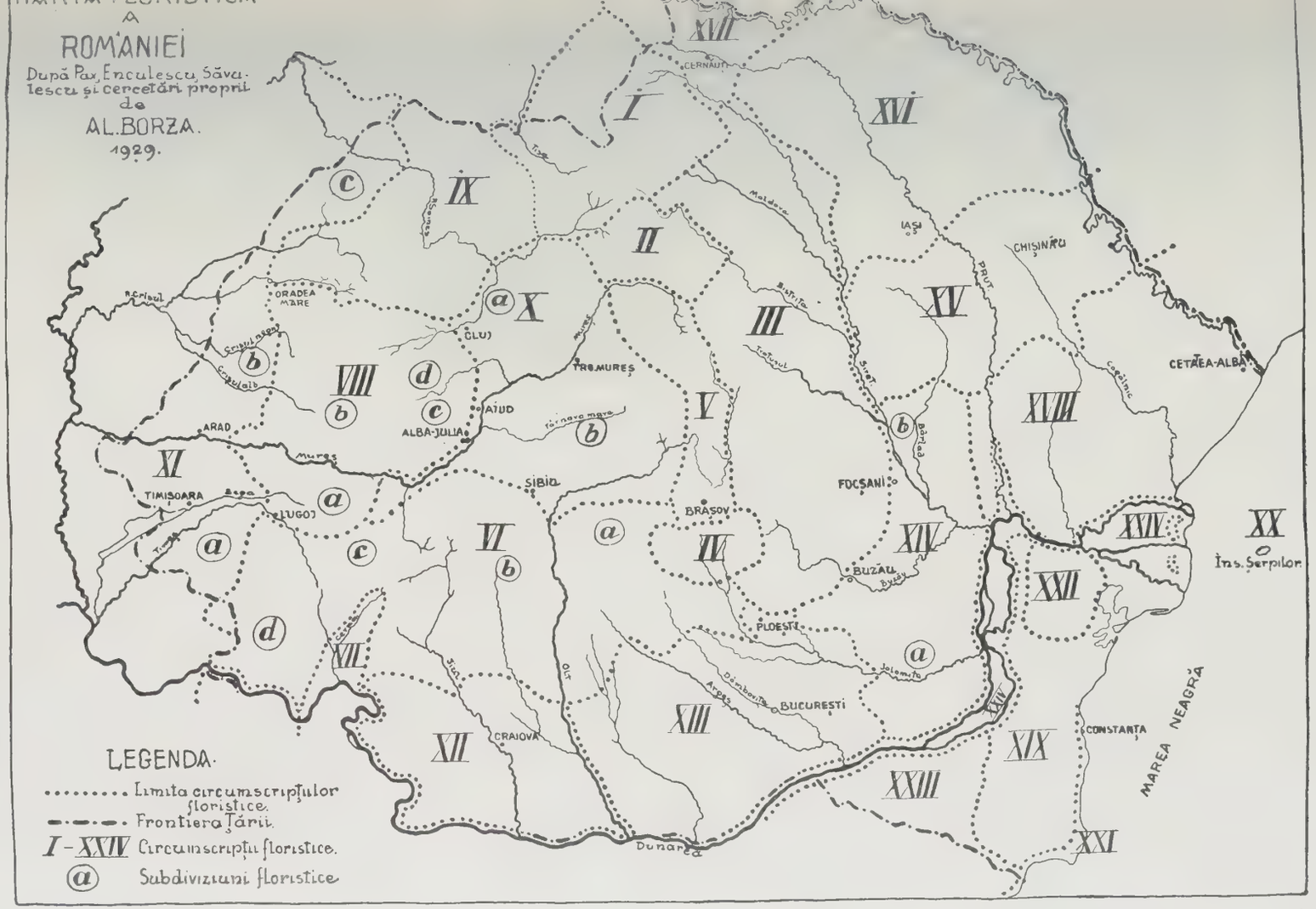

HARTA FLORISTICĂ A ROMÂNIEI. *Ținutul Centraleuropean. Provincia Dacică.* Districtul Carpaților românești cu circumscripțiile: I. M. Rodnei, II. M. Bistriței, III. Flișul transilvano-moldovean, IV. Bucegii, V. M. Harghitei—Perșani, VI. Alpii Transilvaniei cu subdiviziunile a) M. Făgărașului, b) M. Parâng-Lotru, c) M. Retezatul, d) M. Banatului, VII. M. Cernei și Mehedințului, VIII. Biharia cu subdiv. a) Poiana-Ruscăi, b) Bihorul, c) Munții Apuseni, d) Belioara-Scărița, IX. M. Țibleș-Lăpuș, X. Podișul Ardelean cu a) Câmpia Transilvaniei, b) Regiunea Târnavelor. Districtul Tisei cu circumscr. XI. Câmpia Crișurilor și Tisei, a) Șesul Banatului, b) Ș. Crișurilor, c) Ș. Sătmarului. Districtul Subcarpatic cu circumscr. XII. Oltenia, XIII. Muntenia, XIV. Bărăgan cu a) stepa și b) dumbrăvile, XV. Codrul moldavo-basarabean, XVI. Stepa moldavo-basarabeană de Nord, XVII. C. Bucovino-pocutică.

Provincia eupontică. Districtul Dunărean. Circumscr. XVIII. Bugeacul, XIX. Stepa Dobrogei, XX. Insula Șerpilor, XXII. Pădurile Dobrogii de Nord, XXIV. Lunca inundabilă a Dunării.

Ținutul Mediteranean. Provincia euxino-moesiacă. Circumscr. XXI. Caliacra, XXIII. Deliormanul.

FAUNA ARDEALULUI, BANATULUI ȘI PĂRȚILOR UNGURENE IN LUMINA CERCETĂRILOR MAI RECENTE

DE

P. A. CHAPPUIS și V. L. BOLOGA

Privire generală asupra Faunei vertebrate [1]). Natura sălbatică, adesea virgină a munților ardeleni a fost și este un refugiu ideal pentru o faună bogată, pe care civilizația n'a putut-o încă nimicì și preschimbà radical, ca în alte părți ale Europei. Din fericire, — pentru naturalist, — până în curând munții noștri au fost o « terra incognita » pentru industrie și tehnică, care nivelează toate în natură, și pentru turiștii superficiali sau pseudovânătorii cosmopoliți, bucuroși de a împroșcà cu plumb orice ființă vie. Astfel s'a putut păstrà pe lângă o floră extrem de interesantă și o faună neturburată, ținută în echilibru biologic numai de legile Firii. Ardealul are în pădurile sale seculare încă o bună parte din acele ființe, pe care Francezul și Germanul le cunosc numai din cronici sau din grădini zoologice. Dar vremea cea nouă vine și pe la noi; cu ea va pătrunde în munți tot mai mulți tăietori de copaci (chiar azi sunt prea mulți!) și trenuri încărcate cu bușteni vor transportà păduri după păduri. Și într'o bună zi munții noștri vor fi sau pleșuvi, cum este Karst-ul, sau vor fi plantați cu păduri monotone, curățite și îngrijite, care nu vor mai crește după legile Naturii ci după regulamentele Casei Pădurilor. Atuncea zoologul român care va dorì să vadă un râs sau o capră neagră, va fi silit să meargă la cea mai apropiată grădină zoologică — sau în Caucaz! Cu ultima pădure seculară din Maramureș, din Parâng sau de pe Bucegi va dispare din Europa cel din urmă colțișor cu faună palearctică nealterată. Și-i păcat că vedem cu ochii cum se apropie această zi, care ne va ridicà la rangul de țară complet « civilizată! ».

E drept, de dragul câtorva plante rare, al unor animale sălbatice și al unui mănunchiu de naturaliști nu se poate oprì procesul de occidentalizare — în bine și în rău, — al Țării. Cine nu știe să înnoate în curent, se va înnecà! Dar să învățăm dela cei din Apus și cum să păstrăm ceeace avem, nu numai cum să nivelăm. Există un mijloc de a salvà, după exemplul țărilor mai civilizate, colțuri de natură neatinsă: crearea de parcuri naționale, de rezervațiuni. In Apusul Europei (din fericire nu și în America!) ideea a venit ceva prea târziu. Rezervațiunile de acolo nu au mai putut salvà o natură de tot virgină. Dar totuș, ele au putut ferì de nimicire câte ceva mai arhaic. La noi, creându-se azi cu bună chibzuială un număr de parcuri naționale, s'ar puteà păstrà o faună și o floră de tot originală, încă neatinsă. Este însă ceasul al unsprezecelea!

Munții au fost întotdeauna cei mai buni păstrători ai faunei străvechi. Astfel și la noi în marile masive găsim o viață animală mai impresionantă decât la șes. Cel mai grandios mamifer al Europei, Zimbrul (*Bison bonasus*) a trăit în colțul muntos din estul Ardealului până la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Ultimul exemplar a fost omorît în 1790 de un braconier în munții Călimanului [2]).

[1]) Prescurtări folosite în text:

Arch. Zool. Exper. = Archives de zoologie expérimentale, Paris.

Abeille = L'Abeille, Journal d'Entomologie, Paris.

Arh. Olt. = Arhivele Olteniei, Craiova.

Bul. sci. Cluj = Buletinul Societății de științe din Cluj.

Verh. Mitt. = Verhandlungen u. Mitteilungen des sieb. Ver. f. Naturw. Sibiiu.

[2]) *B. Szalay* în « Verh. Mitt. », LXII, 1916.

O podoabă a pădurilor este şi astăzi cerbul răgăzan (*Cervus elaphus*). Cele mai frumoase exemplare din Europa de mijloc, viguroase, fără nici un semn de degenerare încă, trăiesc în Ardeal şi Bucovina, unde cu timpul s'a format o subspecie, *C.e. carpathicus*, cu variante de munte, *montanus*. Pretutindenea se mai află încă, în plină vigoare, căprioara (*Cervus capreolus*), cel mai graţios animal al vechiului continent. In regiunile alpine ale tuturor masivelor ardelene trăieşte capra neagră (*Rupicapra rupicapra* L.), pradă dorită de vânători şi de braconieri. In anii de după războiu aceştia din urmă au măcelărit acest rumegător interesant şi caracteristic în aşà măsură, încât specia e periclitată, mai ales în Bucegi. Unii autori afirmă [1]) că până în veacul trecut trăià în zona alpină a Carpaţilor şi capra alpină (*Capra ibex* L.); lucrul e dubios, în orice caz azi nu-i mai găsim nici urmă. Comun este în regiunea păduroasă a Ardealului porcul sălbatic, mistreţul (*Sus scrofa*).

Bogată e fauna munţilor noştri în animale răpitoare, atât în ce priveşte numărul speciilor, cât şi al indivizilor. Râsul (*Felis lynx*), complet exterminat în Alpi, se găseşte în Maramureş şi Ardeal. In estul Ardealului (Harghita) e destul de frecventă o altă specie de râs, *Lynx pardalis*, care din punct de vedere zoogeografic e un oaspe meridional, rătăcit la noi din Balcani. Pisica sălbatică (*Felis catus*), ca şi lupul (*Canis lupus*) şi vulpea (*Canis vulpes*) sunt răpitoarele cele mai obişnuite în Dacia superioară. Un prădător încă destul de des întâlnit în pădurile şi zmeurişurile Carpaţilor este Moş-Martin al ţăranului român, ursul brun (*Ursus arctos alpinus*), ca şi bursucul (*Meles meles*), frecvent mai ales în pădurile dela picioarele munţilor. In apropierea satelor, ale căror cotețe le dijmuiesc, trăiesc dihorii: Dihorul (*Putorius putorius*), jderul (*Mustela martes* şi *foina*), foarte rar ermelinul (*Putorius hermineus*) şi, frecventă, nevăstuica (*Putorius nivalis*). Vidra (*Lutra vulgaris*) e răspândită în văile bogate în peşti.

Fig. 71. Căţelul pământului (Spalax typhlus), rozător mediteranean din care se găseşte în Ardeal o subspecie. (După Brehm).

Dintre lilieci se cunosc în Ardeal vreo 16-18 specii şi mai multe varietăţi: *Rhinolophus*, *Vespertilio*, *Vesperugo*, etc., etc. Specii ardelene par a fi *Eptesicus siculus Daday*, *Rhinolophus ferrumequineum homorodensis Danay* şi *Myotis myotis spelaea Bielz*.

Din fauna alpină mai trebuiesc amintite unele rozătoare: Marmota (*Arctomys marmota*) în munţii Făgăraşului şi Retezat, *Microtus ulpius Miller*, din munţii Haţegului, înrudit cu şobolanul Alpilor *Microtus nivalis Martius*.

Aproape toate mamiferele din regiunile muntoase, — cu excepţia speciilor alpine, — se găsesc mai mult sau mai puţin şi în pădurile dinspre şes. O demarcaţie precisă găsim numai între animalele tipice de pădure şi cele de stepă. Deaceea nu ne vom mirà dacă în zona de trecere înspre şesul Banatului şi al părţilor Ungurene ca şi în depresiunile ardelene găsim mai toate formele pe care le-am văzut în regiunile păduroase ale munţilor. Aceiaşi sunt liliecii (*Chiropterele*); *insectivorele*: ariciul (*Erinaceus europ.*), cârtiţa (*Talpa europaea*), adesea cu forme albinotice, *Sorex fodiens*, *Sorex vulgaris*, *Sorex aranaeus*, rozătoarele ca iepurile sălbatic (*Lepus timidus*), deosebit de frecvent în regiunile mănoase ale Aradului, hârciogul (*Cricetus frumentarius*), *Myoxidele* (*Myoxus avellanarius*, *M. dryas*, *M. glis*), marmota de stepă (*Spermophilus citillus*), şoarecii sălbatici (*Mus silvaticus*, *Arvicola arvalis*, pe câmpuri; *Arvicola amphibius*, pe lângă ape). O specie de rozător, însă rară, cu atât mai interesantă în fauna Ardealului este căţelul pământului (*Spalax typhlus*), animal orb, complet adaptat vieţii subterane. El fiind o formă meridională, trebuie considerat drept reprezen-

[1]) Cf. *Bielz, E. Alb.* în « Verh. Mitt. », 1850 şi 1888.

tant rătăcit al unei faune străine în regiunea noastră. In Ardeal există o varietate a formei din șesul unguresc (*Sp. hungaricus transsylvanicus Méhely*). In jud. Cluj și Turda Arieș a fost găsit de d-l A. Orosz în 12 locuri [1]). Un alt rozător, care azi mai există în Europa numai în două locuri (unele insule al fluviului Elba și în delta Ronului) și a cărui completă stingere e numai chestie de ani, brebul (*Castor fiber*) pare a fi fost destul de frecvent în Ardeal (cf. localități cu nume care conțin tulpina « breb »). Ultimele exemplare au trăit în regiunile noastre pela 1823 la Moldova-veche (Banat), pe niște insule dunărene. Azi brebul nu mai există la noi.

Deși Ardealul și părțile mărginașe nu se pot compară în ce privește pasările sale cu paradisul ornitologic delta Dunării, totuș se poate afirmà că și în privința aceasta sunt multe lucruri demne de remarcat. Chiar atât de multe, încât în cadrul restrâns al acestui studiu abià vom puteà semnalà unele chestiuni din cele mai importante. Fauna ornitologică a Ardealului a fost studiată destul de amănunțit în trecut, și lucrările zoologilor sași și maghiari au adus în această privință multă lumină. Pentru Banat avem în prezent un foarte bun specialist român, pe d-l Linția, ale cărui lucrări, mai ales cele din urmă, au contribuit mult la cunoașterea păsărilor și vieții lor la noi [2]).

In ce privește căile de migrație a păsărilor, o linie principală, Baltica-Balcani-Egipt, numai atinge regiunile noastre la periferie. Ea urmează cursul drept al Dunării, ocolind Banatul. Astfel suntem lipsiți de un principal mijloc de studii ornitologice. Totuș unele ramificații secundare ale acestei linii principale trec Dunărea și Banatul, ajung chiar și Ardealul, care uneori este atins și de ramificații ale unei alte căi principale, Rusia-Balcanii orientali. Sunt în Ardeal chiar și unele puncte de popas, cum este Câmpia.

In munți mai trăiește, — dar tot mai rar, — vulturul (*Aquila chrysaëtos*); mai frecvent este vulturul de apă (*Haliaetos albicilla*). In ierni grele se rătăcește dela est și vulturul de stepă (*Aquila nipalensis*). Bogată e fauna noastră în alte specii de răpitoare de zi, ca șoimii, ulii, ereții, șoricarii, pleșuvul (*Gyps cinereus Sav.*, *Vultur monachus* L.); Huhurezul (*Bubo maximus*), devenit extrem de rar în Europa centrală, e bine reprezentat în pădurile noastre. Bufnița din Urali (*Strix uralensis*) se rătăcește uneori în părțile estice ale Ardealului. O pasăre reprezentativă a pădurilor muntoase e cocoșul sălbatic (*Tetrao urogallus*). Dintre ciocănitoare sau gheonoaie (*Picus* L.) avem vre o 6 specii, între care o formă scandinavă rătăcită în ierni grele, *Picus leuconotus*. Foarte bine e reprezentată ordinea *Insessores*, care cuprinde și pasările cântătoare. Frumosul pescăruș (*Alcedo ispida* L.) se găsește pretutindenea în apropierea apelor curgătoare. Reprezentant al unei faune meridionale e *Merops apiaster*, frecvent în Banat. O pasăre devenită foarte rară în Europa centrală, *Coracias garrula*, e destul de frecventă în regiunile noastre, de pildă în părțile Aradului. Rândunele avem 3 specii, ciocârlii tot 3; *Phileremos alpestris*, pasăre nordică, nu arareori se abate în timp de iarnă grea înspre Banat. Vrăbiile sunt reprezentate prin două specii, cintezii (*Fringillaceele*) prin vreo 8-9, pițigoi (*Parus*) se găsesc vreo cinci. Aproape fiecare iarnă apar grupuri de mătăsari (*Ampelis garrulus*), păsări nordice deosebit de grațioase și frumos colorate la vârful aripilor [3]). Gaița (*Garrulus glandarius*) se găsește pretutindenea în apropierea pădurilor de stejar. *Nucifraga caryocatactes* e frecventă în pădurile masivului bihorean. Țarca sau Coțofana (*Pica caudata*), Stanca sau cioaca (*Corvus monedula*) și cele trei specii cunoscute de cioare (*Corvus*) sunt ubicvitare, pe când cel mai frumos reprezentant al neamului, corbul negru (*Corvus corax*), începe să devie tot mai rar. Cioara alpină (*Pyrrhocorax alpinus*) se găsește în regiunile muntoase, mai ales în Bihor. Sturzii (*Sturnus vulgaris*) preferă regiunile de trecere dela munte la șes, ca și colibriul faunei noastre, sfredelușul (*Troglodytes parvulus*). Codobaturile (*Motacilla*) se găsesc în trei specii, pe când sturzii și mierlele (*Turdus*) sunt reprezentați prin cel puțin opt. Din neamul privighetorilor (*Lusciola*) avem vreo 5-6 specii. Ordinea *Grallatores* e foarte bogat reprezentată în stepele și mlăștinile noastre. Dropia mare (*Otis tarda*) și cea mică (*Otis tetrax*) se găsesc în regiunea Aradului ca și găinușele de mlaștină (*Ortygometra*, *Rallus*, *Gallinula*, *Fulica*); nagâțul (*Vanellus cristatus*), de a cărui dispariție se plâng orni-

[1]) *A. Orosz* în « Bul. sci. » Cluj, III, 1927, (pp. 65—66). E de remarcat că pe un exemplar, — al 13-lea —, prins de curând, s'a găsit un purece specie nouă, necunoscut până acuma.

[2]) Cf. și « Buletinul primului Congres al Naturaliștilor din România, ținut în Cluj la 19-21 Aprilie 1928 ». Cluj, 1929.

[3]) Pentru timpul din urmă cf. *C. Motaș* în « Rev. științ. V. Adamachi », Iași, X, 1924, pag. 365 și *Ionescu-Argetoaia* în « Arh. Olt. », III, 1924, pag. 151.

tologii germani, trăiește la noi încă în grupuri mari. Cocoarele (*Grus cinereus* și *Ardea*, 7 specii), Cocostârcul negru și alb (*Ciconia nigra* și *alba*), sitarii sau becasinele (*Ascolopax*, 3 specii), *Scolopax rusticola*) fac parte integrantă din fauna pasărilor noastre. Chiar și ibisul sfânt al Egiptenilor (*Ibis falcinellus*) se rătăcește adesea în mlăștinile noastre. Din ordinea înnotătoarelor (*Natatores*) constatăm prezența temporară a lebedei (*Cygnus olor*); gâștele sălbatice (*Anser*) sunt reprezentate prin vreo 3, diverse rațe (*Anas*, *Rhynchaspis*, *Glaucion*, *Fuligula*, *Erismatura*, *Mergus*) prin 12-14 specii. Oaspeți rari sunt meridionalii cormoran și pelican. Cufundacii (*Colymbus*) în schimb vin, — tot așà de rar, — dela nord. Pescarii (*Lestris* și *Larus*) sunt deasemenea venetici, cu excepția lui *Larus ridibundus*, care trăiește în valea Mureșului și a Crișului. Am amintit mai sus existența în pădurile muntoase a minunatului cocoș sălbatic. Afară de el Ardealul și părțile mărginașe mai au o mulțime de găini sălbatice, de pădure și stepă: *Tetrao tetrix*, *T. bonasia*; găinușa de stepă (*Syrrhaptes paradoxus*) oaspe rătăcit uneori din stepele rusești; potârnichea (*Perdix cinerea*), Prepelița (*Coturnix communis*) sunt vânatul cel mai răspândit în stepele și câmpurile noastre. Porumbeii sălbatici (*Columbae*) se găsesc în patru specii: *Columba palumbus*, rară, *C. oenas*, destul de frecventă în păduri, *C. livia*, Turturica (*C. turtur*).

Pe cât de bogată e fauna ornitologică, din care am enumărat numai o parte de specii care ne păreau sau mai caracteristice sau deosebit de interesante, pe atât de slab sunt reprezentate la noi, — ca dealtfel în întreagă Europa,—reptilele și amfibiile. Broasca țestoasă (*Chelonia*) se găsește într'o singură specie, și ea în continuu regres numeric, b. ț. palustră (*Cistudo europaea*). Pretutindenea se găsește șopârla comună (*Lacerte agilis*), cu o variantă roșietică (*var. ruba*) și fragilul (*Anguis fragilis*), pe când forma prin excelență mediteraneană, frumoasa *Lacerta viridis* se întâlnește numai în regiuni cu climă mai dulce și insolație intensă (ex. Podgoriile Aradului, Cladova). Iubitoare de soare intens e și *Lacerta muralis*, pe când șopârla de munte (*Lacerta vivipara*) e adaptată traiului greu în regiuni muntoase (Retezat, munții Bihorului, munții Sibiului, regiunea muntoasă a Secuimii). Dintre șerpi găsim frecvent, pretutindenea unde-i apă, năpârca (*Tropidonotus natrix*); *Tropidonotus tesselatus* e mai rară; o găsim uneori în regiunea Aradului și în Banat. Un șarpe introdus deodată cu cultul lui Esculap (ex. la Băile Herculane) e mediteraneanul *Calopeltis Aesculapii*, cel mai mare șarpe dela noi (peste un metru lungime). Destul de rară e *Coronella austriaca*. Șerpi veninoși avem din norocire numai doi: Vipera (*Pelias berus*), diseminată în multe variante (ex. vipera neagră) în Secuime, munții Rodnei, Bran, împrejurimile Clujului, Mehadia, Cladova, și vipera cu corn (*Vipera ammodites*), în munții Banatului și la Deva. Asupra ei a făcut d-l R. Călinescu un studiu zoogeografic interesant, asupra căruia vom mai revenì. De remarcat este la acest reptil meridional acomodarea sa la climatul dur de munte (Retezat).

Din amfibii avem broaștele (*Anura*) și salamandrele (*urodela*). Comună e *rana esculenta* și *temporaria*. D-l R. Călinescu a studiat în ultimul timp [1]) variantele speciei esculenta în România și a găsit pentru Ardeal forma tipică var. *ridibunda* și, rară, pe lângă Sibiu, var. *lessonae*. Buratecul (*Hyla arborea*) pare a fi destul de frecvent în pădurile Ardealului și Banatului. Se mai găsește și *Rana agilis*. Comune sunt *Pelobates fuscus*, *Bombinator igneus*, *Rufo vulgaris*, *Rufo variabilis*, numite de popor broaște râioase. Salamandra pătată (*Salamandra maculosa*) și tritonii (*Triton cristatus*, *Tr. taeniatus*) se găsesc pe întreg teritoriul Daciei superioare.

Fauna ichtiologică (peștii) e relativ săracă. Dintre peștii cartilaginoși (*Chondrostei*) găsim cega (*Accipenser ruthenus*), nisetrul (*Acc. Güldenstädtii*), *Accip. glaber*, *Accip. schypa* și, ici-colea, rătăcit din Dunăre, morunul (*Accip. huso*); toți se află numai în râurile mai mari, ex. Mureș, Criș, în cursul lor inferior, liniștit. Dintre peștii osoși (*Teleostei*) sunt reprezentate 3 ordine: *Acanthopteri*, *Anacantini* și *Physostomi*, cu vreo 32—34 specii. Cităm bibanii (*Perca*, *Lucioperca*), *Acerina cernua*, *Cottus gobio*, *Lota vulgaris*, neamul crapilor și caracudelor (*Cyprinus*, *Carassius*) și alte forme aproape înrudite cu ei, ca linul (*Tinca vulgaris*), mreana (*Barbus fluviatilis*), porcușorul (*Gobio fluviatilis*) și vreo trei Abramizi. Ubicvitar e *Alburnus* (2 specii) și *Leuciscus*. Un pește, care după Hermann Otto [2]) se găsește numai în Criș, e *Leucascus abruptus*. Interesanți pentru însușirea lor de a respirà prin intestin sunt cei trei *Cobitis* (*C. taenia*, *C. barbatula* și *C. fossilis*). Frecventă e hrăpăreața știucă

[1]) « Bulet. secț. științ. Academiei Române », XI, 4.

[2]) *Hermann Otto*, « A magyar halászat könyve ».

(*Esox lucius*) și destul de des se găsește în râurile mari (Olt, Mureș) somnul (*Silurus glanis*). Pe cât de obișnuit erà păstrăvul (*Salmo* (*Trutta*) *fario*), podoaba râulețelor repezi și cristaline de munte, pe atât de rar începe să devie în urma industrializării apelor. Uneori se rătăcește chiar și câte o formă marină sau salmastră mai rezistente, ca de pildă *Petromyzon* până în râurile ardelene.

Pentru o zoogeografie a Ardealului [1]). Am căutat să dăm în cele precedente un tablou întrucâtva complet al faunei vertebrate ardelene, fiindcă aceste ființe, cele superioare în scara zoologică, impresionează și interesează mai mult, fiindcă la ele se recurge în primul rând pentru stabilirea caracterului faunistic al unei regiuni și mai ales, fiindcă au fost studiate mai temeinic. Avem în privința aceasta la dispoziție o seamă de lucrări mari și mici, bune și precise, datorite zoologilor maghiari și mai ales sași [2]).

Insă zoologia modernă a ieșit de mult din stadiul pur descriptiv. Ea tinde să deà sinteze. O disciplină de sinteză a materialului faunistic cunoscut și clasificat este zoogeografia. Ea caută să fixeze ariile de extindere a animalelor și să explice cauzalitatea lor. In primul rând ea urmărește să găsească locul unei regiuni în categoriile fundamentale zoogeografice. In privința aceasta nu există nici o greutate pentru clasarea faunei Ardealului: ea are, ca și întreaga Europă, caracterele principale comune cu fauna imensului masiv terestru care se estinde din vestul Europei până la coastele orientale ale Siberiei, dela marginea mărilor arctice până la munții Atlas în Africa, până la Himalaia în Asia; este regiunea *palearctică*. Insă în cadrele acestei mari regiuni avem patru subregiuni: europeană, mediterană, centralasiatică și manciuriană. Și în privința clasării « grosso modo » a Ardealului în vreo subregiune n'avem greutăți: există destule elemente pentru a puteà afirmà definitiv că Ardealul, prin caracteristicile principale ale faunei sale, aparține *subregiunii europene*. Insă acì survin primele greutăți. Nici o subregiune nu-i absolut curată, lipsită de unele elemente infiltrate din subregiuni învecinate. Cazul îl avem și în Ardeal, chiar foarte des și sub aspecte deosebit de variate. Foarte mare e numărul speciilor caracteristice mediterane care și-au câștigat drept de cetățenie la noi: amintim numai o serie de păsări, citate ca elemente mediterane în cele precedente; dintre mamifere pe *spalax typhlus* (cățelul pământului); în sfârșit reptila vipera cu corn (*vipera ammodytes*). Se mai găsesc chiar și elemente centralasiatice, — ce-i drept foarte rar, — între pasările migratoare, rătăcite uneori la noi. Dar chiar și subregiunile au zone cu un caracter zoogeografic diferit. Alta va fi fauna europeană în nord (Scandinavia, Finlanda, zona tundrelor), alta în Europa de mijloc, alta în stepele pontice. Din toate aceste zone se găsesc specii, pasagere sau definitiv infiltrate, și la noi.

Pentru a stabilì caracterul zoogeografic al unei entități geografice, cum e Ardealul, știința zoologică mai trebuie să studieze mijloacele și căile de pătrundere ale diferitelor elemente, piedicile care au oprit infiltrația celor care lipsesc, să cunoască trecutul geologic, paleontologic și paleogeografic al zonei studiate, în sfârșit să aibă la dispoziție materialul faunistic cât se poate de amănunțit studiat din punct de vedere taxonomic; subspecii și variații pot pune caracterul zoogeografic al unei zone mai restrânse într'o lumină de tot nouă. Mici particularități, infime variante faunistice sunt în stare să clarifice chestiuni nedesluşite încă în geologia istorică, precum pe dealtăparte un fapt geologic bine stabilit e în stare să explice dintr'odată un șir întreg de enigme faunistice și taxonomice.

Pentru Ardeal ne lipsesc azi încă o bună parte de astfel de elemente de judecată. Deși geologia regiunilor noastre a fost, — și, mai ales, este, — bine studiată, totuș multe chestiuni, chiar din cele mai fundamentale pentru zoogeografie, n'au găsit până acuma o soluție definitivă. Lipsesc mai departe cercetări taxonomice amănunțite. Astfel *timpul pentru o sinteză zoogeografică asupra Ardealului n'a sosit încă*; vor trece decenii, vor trebuì eforturi, va fi nevoie mai ales de cercetări coordonate, până ce ea se va face.

[1]) In cele ce urmează folosim « Ardealul » pentru întreg teritoriul Daciei superioare, deci « Ardeal, Banat și Părțile Ungurene ». Ardealul propriu zis îl vom numì « Transilvania ».

[2]) Din bogata literatură mai veche cităm trei excelente lucrări, de care ne-am folosit mai ales la alcătuirea capitolului precedent: *E. Albert Bielz*, Fauna der Wirbeltiere Siebenbürgens, Sibiiu, Filtsch, 1856, VI + 190 p. 8°; de acelaș: Die Fauna der Wirbeltiere Siebenbürgens, nach ihrem gegenwärtigen Stande übersichtlich dargestellt, « Verh. Mitt. », XXXVIII, 1888; *Simonkai Lajos*, Aradmegye és város faunája, în « Aradmegye ... Monographiája », Vol. I, p. II—III, Arad, 1893, II + 134 pag.

De bună seamă, s'a făcut câte ceva și în domeniul acesta; dar fragmentar. Noi suntem azi cu zoogeografia Ardealului în situația unui gospodar sărac, care vreà să-și zidească o căsuță fără a aveà bani pentru a cumpărà deodată tot materialul brut necesar. El începe să adune pe apucate. Azi aduce un car cu pietre, mâine găsește ieftin câteva sute de cărămizi; în răstimp a cumpărat o fereastră veche, a pus mâna pe ceva fierărie, ba, fără a fi început măcar să dureze temelia, a făcut rost și de câteva grinzi pentru coperiș. El va strânge cu răbdare materialul care tocmai îi este accesibil, îl clasează frumos, — și-l pune la oparte și așteaptă zile mai bune. Gospodarul cu dare de mână în schimb, va cumpărà deodată tot ce-i trebuie pentru temelie, va începe să o zidească și când va vedeà că ea se înalță, se va gândì la procurarea cărămizilor pentru zid. Zoogeografia Ardealului n'a ajuns încă în faza aceasta de alcătuire sistematică și ordonată.

Totuș, materialul adunat pe apucate ne lasă să întrezărim cam cum va fi alcătuită zidirea. Dacă la gospodarul sărac din pilda noastră vom vedeà cantități mai mari de piatră de var și vom găsì pe lângă cărămidă nouă și de cea veche, dintr'o casă demolată, nu va fi greu să presupunem că noua căsuță nu va fi de lemn, că temelia va fi de piatră de var și zidurile se vor durà nu numai din cărămidă nouă.

Astfel, din cele câte le știm despre fauna Ardealului, vedem că ea are caracter *paleoarctic*, mai special: *european*; că în ea sunt infiltrate elemente *mediterane*, *nordice* și *pontice*. Uneori chiar vom puteà urmări căile pe care au pătruns oaspeții și întâmplările care le-au permis să rămâie la noi, sau le-au tăiat calea de retragere și i-au silit astfel să se adapteze.

In privința aceasta avem mai ales din ultimii zece ani o seamă de cercetări frumoase. D-l Raul I. Călinescu se ocupă mai ales cu zoogeografia vertebratelor noastre. D-sa caută să urmărească aria de întindere în România a câte unei specii mai interesante și, dacă e vorba de specii infiltrate, calea și epoca pătrunderii. Astfel ne-a dat lucrări interesante privitoare la *șuița* [1]) (*Spermophilus citillus*), pe care o găsește în șesurile noastre până la o înălțime de 250 m., și la broasca *Rana esculenta*, pe care în Ardeal o află în forma ei tipică (formă central-europeană) și în variația rară *lessonae* Boul, lângă Sibiu [2]). Cu deosebit interes însă pare a urmări d-l Călinescu peripețiile formelor mediterane rătăcite la noi. In două lucrări [3]) ne dă o zoogeografie amănunțită a viperei cu corn la noi, pe care în Ardeal o găsește în Banat și Transilvania vestică până la Deva. Ca element mediteranean ea preferă regiuni mai calde (isotermele 8—10°), uscate, ceeace n'a împiedicat-o însă într'un caz special să se adapteze vieții la munte (Retezat, până la 2000 m.). Absența ei în Carpații meridionali și răsăriteni dovedește că nu-i autohtonă. Ea trebuie să fi pătruns la noi într'o epocă postglacială, și anume la începutul cuaternarului, împinsă de extensiunea climatului mediteranean în spre nord. Pe deoparte a pătruns pe marginea de est a Balcanilor în Dobrogea și prin Porțile de Fier în Oltenia și Transilvania de vest. Aria ei de extensiune la noi reprezintă două tentacule zoogeografice mediterane împinse înspre miazănoapte.

Urmărirea din punct de vedere zoogeografic a unei specii, în toată aria ei de întindere și pe căile de pătrundere, așà cum a făcut-o d-l Călinescu cu *vipera ammodytes* înseamnă aducerea unei bune părți de material pentru clădirea zoogeografiei sintetice a Ardealului. Când ai vreo câteva elemente de acestea întrunite, poți face un pas înainte: să cauți să determini caracterul zoogeografic și devenirea lui pe o zonă mai restrânsă. Intr'o altă lucrare [4]) d-l Călinescu ne dă o astfel de sinteză în mic pentru regiunea Mehadiei cu termele ei. Ea a servit, — după părerea autorului, — în epoca glacială drept refugiu unei faune pliocene și preglaciale iubitoare de căldură, care de acì iradià în timpurile inter- și postglaciale. Peste acest strat autohton preglacial se așează altul, postglacial, deasemenea iubitor de căldură, cu caractere pontocaspice și mai ales mediterane. Peste ele se așează un alt strat nordic și central-european, precum și forme de munte, care s'au coborît la șes. Deși părerile d-lui Călinescu iau forma unei teorii și în amănunte pot fi discutate, cercetările sale au o valoare mare, deoarece ele arată cum trebuie lucrat metodic în domeniul zoogeografiei Ardealului.

[1]) *R. I. Călinescu*, Marmota de stepă a Olteniei: șuița, « Arh. Olt. », II, pp. 456—459, 1927.

[2]) *R. I. Călinescu*, Sur les variétés de Rana esculenta L. en Roumanie, « Bul. secț. sci. Acad. Rom. », XI, 4.

[3]) Vipera ammodytes Cuv. în România, « Lucr. Inst. de Geografie », Cluj, II, pp. 259 — 287, 1926; Vipera cu corn în Oltenia, « Arh. Olt. », IV, pp. 439—444, 1925.

[4]) Din urmările biogeogafice ale perioadei glaciale în Oltenia, « Arh. Olt. », IV, pp. 243—248, 1926.

O altă cale pentru adunarea elementelor zoogeografice este alcătuirea inventarelor faunistice și îndeosebi taxonomice ale unei regiuni. In măsură mai mare s'au făcut mai de mult astfel de inventarii de *Bielz* (vertebrate și insecte); *Méhely*, *Linția* (păsări); *A. Kamner; Karl Petri* (insecte); *Friedrich Deubel* (coleoptere); *Bálint Sándor* (insecte); *Friedrich Birthler* (carabizi); *Paul Born* (carabizi), mai ales din vechiul Regat și Bucovina; *Csiki Ernö* (insecte); *Dietl Ernö* (coleoptere); *Friedwalsky János*, *Karl Fuss* (insecte); *Ludvig Ganglbauer* (coleoptere); *Heller K. M.* (coleoptere bănățene); *Hermann Otto* (coleoptere transilvănene); *Max von Hopffgarten* (insecte, special coleoptere); *Constantin de Hormuzachi* (insecte, special coleoptere bucovinene); *Oskar v. Kirchsberg* (coleoptere transilvănene); *Mallász Josef* (coleoptere); *A. L. Montandon*, *Ormay Sándor*, *Ferdinand Pax* (lepidoptere); *Zilâhi-Kiss Endre* (insecte, spec. himeno- și coleoptere). Un capitol de sinteză zoogeografică asupra coleopterelor montane carpatice găsim în sfârșit în: *Karl Holdhaus und Friedrich Deubel*: « Untersuchungen über die Zoogeographie der Karpathen », *Jena*, 1910, II, 202 pag.

Toate aceste lucrări, adesea excelente și temeinice, atât cele vechi, datorite mai ales cercetătorilor sași și unguri (dintre Români găsim numai pe *Hormuzachi*, *Montandon* și *Linția*) cât și cele noui, scrise în bună parte și de autori români (*Călinescu*, *Linția*), reprezintă numai o parte mică din elementele necesare pentru o sinteză zoogeografică. In anii de creație științifică intensă, cari sperăm că vor urmà primului deceniu dela Unire, unul din obiectivele principale ale științei zoologice românești va trebuì să fie complectarea *sistematică* a materialului zoogeografic. Cu atât mai vârtos, cu cât în cei 10 ani dela Unire s'au deschis alte orizonturi, cu perspective negândite pentru zoogeografia Ardealului prin cercetările noui asupra faunei nevertebratelor, mai ales însă a faunei cavernicole.

Cercetări mai noui asupra faunei nevertebrate. Biospeologia. In ce privește cercetările sistematice zoologice asupra nevertebratelor, — în primul rând asupra *artropodelor*, — în Ardeal și Banat, trebuie să ne ocupăm cu o direcție de tot nouă: studiile biospeologice întreprinse de d-l prof. *Emil Racoviță*, directorul Institutului de Speologie din Cluj și de colaboratorii săi. Ele măresc cunoașterea faunei și a biocenozelor din caverne [1]). Dela întemeerea institutului (1920) până acuma [2]) s'au cercetat peste 1000 caverne, dintre care 116 în România. In Ardeal și Banat s'au săvârșit, — deoarece aceleași peșteri au fost vizitate de mai multe ori, — peste 200 descinderi în caverne, recoltându-se un material deosebit de bogat, care conține o mulțime de specii încă necunoscute [3]). Din acest material s'au prelucrat abià câteva ordine, deoarece repartizarea sa la specialiști se face numai după ce s'a cercetat un număr mai mare de grote. Astfel savantul căruia i se predă un grup mai mare poate studià serii întregi din aceeaș specie sau din specii înrudite, de proveniență diferită. El poate constatà, pe lângă caracterele sistematice ale animalelor, și toate acele preschimbări cauzate de izolarea într'o regiune subterană. Mai temeinic s'au studiat până acuma coleopterele subterane din Munții Apuseni, Munții Bihorului, Banat și Carpații meridionali. Indeosebi d-l prof. *René Jeannel*, până de curând subdirectorul institutului de Speologie din Cluj, s'a ocupat cu ele. Coleopterele care trăiesc în mediul subteran aparțin mai ales familiilor *Carabidae* și *Sylphidae*, câteva — însă deaceea nu mai puțin interesante — se țin de alte unități sistematice, ca spre exemplu *Megalobythus Goliath* Jeann. din peștera Corobana Mândruțului (lângă Albac). Acest *Pselaphid* e de 2, 6 mm. lungime; totuș el este un gigant între ceilalți din genul său. Nu s'a mai găsit în nici

[1]) Este imposibil să intrăm acì în amănunte asupra Speologiei (știința golurilor subpământene), asupra rosturilor și importanței ei. Ele se găsesc clar și frumos formulate în discursul de recepție la Academie (Ac. Rom. disc. de recepț. No. LXI, 64 pag., 1926) al d-lui prof. *E. Racoviță*, retipărit într'o broșură bogat ilustrată sub titlul Speologia. O știință nouă a străvechilor taine subpământești, Cluj, « Ardealul », 1927, 70 pag.

Amintim că, prin mutarea d-lui prof. *Racoviță* și a colaboratorilor săi din Franța la Cluj și prin întemeierea Institutului de Speologie, România a devenit centrul de unde se dau directivele în noua știință, fondată în bună parte de d-l *Racoviță*, Biospeologia. La Cluj e direcția celei mai importante reviste de specialitate, « Biospeologica », care apare în Paris, făcând parte integrantă din « Archives de zoologie expérimentale et générale ».

[2]) Cf. *E. G. Racovitza*, L'Institut de Spéologie de Cluj, Cluj, « Ardealul », 1926, 50+10+II pag.

[3]) Cf. *E. G. Racovitza* et *R. Jeannel*, Énumération des grottes visités, « Biospeologica » (Paris), LIV, pag. 293–608. După cercetările din anii din urmă se poate constatà că la noi Munții Apuseni sunt o regiune biospeologică extrem de interesantă, cu faună de tot specifică, ca d. ex. Pirineii.

un alt loc, este deci o formă de tot specială, caracteristică pentru regiunea noastră. Mai lățit [1]), dar tot rar, e un alt coleopter orb endemic, *Caecolinus endogaeus* Jeann., un *Staphylinid*. Din această familie se mai găsesc și alte specii subterane, aparținând genului *Lathrobium*. Aceste forme, găsite răzleț, nu ne pot servì deslușiri asupra vechimii și originii coleopterelor oarbe; le vom găsì mai curând la *Carabidae* și *Sylphidae*, bine reprezentate în fauna noastră cavernicolă. *Carabidae* sunt gândaci prădători; au un aparat bucal puternic, cu care prind și îmbucătățesc prada; sunt repezi și războinici. Trăiesc peste zi sub pietre și pornesc noaptea la vânătoare. De ei se ține subfamilia *Trechinae*, care are și reprezentanți cavernicoli [2]). De tot altfel se prezintă *Silfidele*; ele se nutresc cu cadavre, sunt un fel de hiene și ciocli între gândaci. Se mișcă leneș, fug, când simțul lor olfactiv bine desvoltat, le anunță prezența unui dușman; se adună în număr mare acolo unde putrezește un cadavru. O subfamilie a lor, *Bathyscinae* [3]), trăiește la noi aproape exclusiv în peșteri și crăpături; alta, *Catopinae*, se găsește în pământ, la intrarea peșterilor, etc. Coleopterele oarbe dintre *Trechinae*, *Bathyscinae* și *Catopinae* i-au servit d-lui *Jeannel* materialul pentru unele cercetări excelente, în care formulează teorii bine fundamentate asupra originii și migrațiilor lor în timpul perioadelor geologice trecute. Cu excepția *Catopinelor*, toate aceste insecte nu au aripi; fiind adaptate la un traiu într'o atmosferă foarte umedă, viața la suprafață le este imposibilă. Din cauza aceasta ele azi nu mai pot migrà și nu se pot extinde. Ele au rămas deci acolo unde se găseau atuncea când climatul a devenit mai uscat, silindu-le astfel să se retragă dela suprafața pământului. Influența conservatoare a vieții subterane, grație căreia ni se păstrează în caverne o faună străveche, din epoci geologice îndepărtate [4]), a favorizat și aceste forme; astfel le putem reconstituì azi istoria, studiind ariile și înrudirile lor. După *Jeannel*, *Trechinele* oarbe, subterane din genurile *Chaetoduvalius* și *Duvalius* au origini diferite [5]). Cam la începutul perioadei terțiare, în Eocen, trebuie să fi început imigrarea primelor *Trechinae* din Asia, într'un timp când Marea Obică încă nu există, când deci speciile orientale puteau să se lățească în Europa, care pe atuncea aveà aspectul unui arhipelag. Două massive terestre, formate încă în Paleozoic și rămase întotdeauna deasupra mării, le stăteau la dispoziție: Egeida, (massivul mediteranean) și masivul hercinic (la nord). Cele dintâi *Trechinae*, ajunse în Europa la începutul eocenului, ocupară numai Egeida și se răspândiră acolo. Trebuie să presupunem că pe vremea aceea, în timpul regresiunilor marine, Banatul și Munții bihoreni au stat în legătură cu Egeida. Astfel îi fu posibil unui coleopter mic, orb, foarte rar, *Chaetoduvalius saetosus*, să imigreze în Ardeal, unde îl găsim și azi la Câmpeni, pe Detunata și în munții la nord de Aiud. El nu este înrudit cu ceilalți *Trechinizi* ardeleni, ci cu specii din Bosnia-Herțegovina și Pirinei. Ceva mai târziu, dar totuș încă în Eocen, se întâmplă o a doua imigrație de *Trechinae* din Asia. Deastădată nu le erà accesibilă numai Egeida, ci și massivul hercinic. Acesta din urmă, neexistând încă Carpații, erà separat de Munții Bihorului și Banatului, cari în schimb își mai păstrau încă legătura cu Egeida [6]). Astfel *Trechinizii* proaspăt imigrați în Egeidă, aveà putința de a ajunge până la noi. E vorba mai ales de speciile subgenului Duvaliotes, foarte variate, care se găsesc și azi în toate regiunile Munților Apuseni, Biharia, în Munții Banatului și în Carpații meridionali. Punctul extrem la nord, până unde au pătruns, este malul stâng al Crișului repede la Vadul Crișului (Peștera Zichy) și Aleșd (Peștera dela Igrița). In spre apus se găsesc în regiunea calcaroasă a Muntelui mare, la vest de Turda, în catenele calcaroase ale Munților Trăscăului și în Carpații meridionali până la Turnul roșu. Acest defileu trebuie să fi existat încă de atuncea; el erà ocupat de o strâmtoare marină. Pentru *Duvaliotes*, care veneau din vest, el constituià o piedecă

[1]) *R. Jeannel*, Deux Staphylinides endogés aveugles des monts Bihor, « Bul. sci. Cluj », I, pp. 337—347, 1923; și Megalobythus Goliath, psélaphide cavernicole nouveau des monts Bihor, « Bul. sci. Cluj », I, pp. 232—237, 1922.

[2]) *R. Jeannel*, Notes sur les Trechini. « Bul. sci. Cluj », I, pp. 154—170, 1921; și Monographie des Trechinae, « Abeille » (Paris), XXXII, pp. 221—550, XXXIII, pp. 1—592, XXXV, pp. 1—808, cu 2270 fig.

[3]) *R. Jeannel*, Monographie des Bathyscinae, « Arch. Zool. expér. » (Paris), LXIII, pp. 1—436, 498 fig.

[4]) Cf. op. cit. de *E. Racoviță*, «Speologia», cap. III. Ce sunt relictele, pp. 39-45 și Peșterile muzeu de relicte, pp. 46-53.

[5]) *R. Jeannel*, Les Duvalius oculés des Carpathes et des massifs de refuge des Alpes méridionales, « Bul. sc. Cluj », III, pp. 11—22, 1926; Nouveau Duvalius de Roumanie, « Bul. sc. Cluj », III, pp. 23—24, 1926; Nouveaux Duvalius de Transylvanie, « Bul. sci. Cluj », III, pp. 25—28, 1927.

[6]) Este evident că, dacă presupunerile acestea ale d-lui *Jeannel* s'ar confirmà definitiv, o parte din ipotezele zoogeografice ale d-lui *Călinescu* asupra faunei mediterane la noi, expuse în capitolul precedent, ar suferì mici modificări.

de neînvins. La sud aria lor de întindere ajunge până în Oltenia [1]) (Baia de Aramă) și la ieșirea văii Cernei (Băile Herculane); la vest limita e dată de șesul unguresc.

Mureșul împarte acest areal în două zone, diferite în ce privește evoluția speciilor. Speciile dela sud aparțin toate grupului *Duvaliotes Budai*, cele dela nord grupului *Duvaliotes Redtenbacheri*. Ambele grupe se pot derivà dela un grup de *Duvalioți* din Bosnia, pe când toate speciile care trăiesc la sud de Cazane (Dunăre), în Kučai, aparțin unui alt subgen, *Paraduvalius*, care se găsește și în Bulgaria. Acest fapt permite presupunerea, că vechea legătură terestră nu se făcea dela nord la sud, cum adesea se crede, ci se întindeà înspre sudvest. Nu trebuie să ne gândim îndată la o catenă de munți înalți; o zonă de păduri neîntreruptă erà suficientă. O legătură directă între massivul bihorean și Munții Banatului se pare că nu există; acest lucru se poate deduce nu numai din desvoltarea independentă a speciilor de *Duvalius*, ci și din a *Bathyscinelor*, care trăiesc pe acelaș areal. Acestea din urmă trebuie să fi imigrat în acelaș timp. Și ele au pătruns probabil din Bosnia la noi, deoarece în munții din răsăritul Serbiei nu se găsesc *Silfide* și speciile bulgare aparțin unei alte serii evolutive. *Bathyscinele* imigrate la nord de Mureș se țin de genurile *Pholemon* și *Drimeotus* [2]). Cele cari trăiesc în Banat și în Carpații meridionali aparțin genurilor *Mehadiella*, *Sophrochaeta*, *Cloșania* și *Tismanella*. Mult mai târziu, pela sfârșitul Miocenului, probabil în timpul regresiunii tortoniane, le-a reușit speciilor de *Duvalius* care trăiau pe Massivul hercinic, în Bohemia, să progreseze dealungul Carpaților nou formați. Carpații erau atuncea o peninsulă lungă, înălțată din Mările sarmatice, bogată în păduri; astfel ea oferià *Duvalizilor* condiții bune de traiu. Și azi îi găsim, în specii variate, cu arii discontinue, dela Maramureș până la Brașov. Acolo însă ei se opreau la malul strâmtorii marine, care corespundeà defileului Oltului de azi. Toate aceste specii aparțin subgenului *Duvalidius*. Un mic grup de 5 *Duvalidius* se găsește însă și la vest de Turnul roșu, în munții Parâng și Țarcul: originea lor e însă enigmatică; e însă cert că n'au venit dealungul Carpaților. Poate sunt relicte ale unei imigrații pe căi încă necunoscute, din Massivul hercinic. *Trechus* și *Choleva* [3]), veniți cu *Duvalidius* din Bohemia, aveau aripi; pentru ei linia Oltului nu însemnà o piedică. Astfel ei putură pătrunde în Banat și Massivul Bihariei. Dela ei se trag speciile extrem de rare, găsite numai la nord de Mureș, *Choleva biharica* și *Choleva Winkleri*. In tot timpul Neogenului, legătura terestră cu Egeida a fost întreruptă prin o fâșie de mare, care s'a retras abià la sfârșitul Pliocenului. Din momentul acesta până la formarea defileului Dunării, speciile egeice putură să pătrundă din nou spre miazănoapte. Veniră unele specii mediterane, ca *Trechus pulchellus* și *Choleva Reitteri*. E natural că pe aceeastă cale urmară și alte specii. Astfel găsim în munții Băilor Herculane o rassă polifaringeală de *Planaria alpina*, ale cărei rudenii apropiate trăiesc în Balcani și în Munții dinarici meridionali. Deoarece specia aceasta e stenotermă și trăiește în apă rece, n'a putut trece Dunărea în timpuri mai recente, ci trebuie să fi ajuns în munții de lângă Valea Cernei încă înainte de a se fi format Dunărea [4]).

Dintre *Crustaceele* colectate de Institutul de Speologie au fost studiate ordinele *Coppepodae* și *Syncaridae* de *Chappuis* [5]). *Copepodele* sunt niște crustacee (raci inferiori) mici de aprox. 1 mm. lungime. Ele trăiesc în apă. Studiul acestei ordine de crustacee e încă la începuturile sale. Pentru Ardeal se cunoșteau înainte de 1919 numai speciile descrise de *Daday* pela 1880. Ele au fost identificate mai târziu cu forme răspândite și în alte părți ale Europei, de mult cunoscute. Din apele subterane nu se cunoșteà chiar nimica. Nu ne vom mirà deci, dacă în 1919—1928 s'au descris 13 specii noui de *Harpacticide* [6]) și 4 de *Cyclops* din grotele noastre. Mai bogată a fost recolta, atât

[1]) *R. Jeannel*, Diagnoses préliminaires des coléoptères cavernicoles nouveaux d'Olténie, « Bull. Soc. entomol. de France », 1928, pp. 267—273.

[2]) *R. Jeannel*, Un nouveau Drimeotus endogé des monts Bihor, « Bul. sci. Cluj », I, pp. 604—605, 1923.

[3]) *R. Jeannel*, Révision des « Cholévas » Latreille pour servir à l'histoire du peuplement de l'Europe, « Abeille », (Paris), XXXII, pp. 1—160, 237 fig.

[4]) Pentru întregire cităm încă două lucrări biospeologice asupra speciilor ardelene: *R. Jeannel*, Étude préliminaire des Coléoptères aveugles du Bihor, « Bul. sci. Cluj », pp. 411—472, 56 fig., 1923; *J. v. Mallász*, Ein verkannter Anopthalmus, *Ibid.*, II, pp. 13—16, 1924.

[5]) *P.A. Chappuis*, Sur les Copépodes et les Syncarides des eaux souterraines de Cluj et des monts Bihor. «Bul. sci. Cluj», II, pp. 157—182, 47 fig. 1925; Nouveaux Copépodes cavernicoles, « Bul. sci. Cluj », IV, pp. 20—34, 31 fig., 1928.

[6]) *P. A. Chappuis*, Description de deux Harpacticides nouveaux de Transylvanie, « Bul. sci. Cluj », II, pag. 23–26, 4 fig. 1924; Harpacticiden aus der Kiemenhöhle des Flusskrebses, «Archiv. für Hydrobiologie », XIII, pp. 525—520, 4 fig. 1927.

în ce privește speciile, cât și indivizii, în apa de băut a Clujului. Din apaductul clujan s'au adunat 23 specii diferite de *Copepozi*, dintre care 10 noui. Aceste animale trăiesc exclusiv în apă bogată în oxigen; prezența lor este o dovadă a calității bune a apei din Cluj. Deoarece se cunoaște abiă o parte mică a faunei *Copepozilor* ardeleni, nu s'a putut încă atacà problema originii și a imigrării lor. Un alt crustaceu interesant al apelor noastre subterane este *Bathynella Chappuisi*, care până acum erà cunoscut numai din Elveția și Germania meridională. Rudeniile acestui gen și ale *Parabathynelelor* (care trăiesc în Serbia și Arhipelagul malaiez), sunt specii străvechi, a căror patrie e Australia și Tasmania. O arie de întindere atât de mare, discontinuă, indică o vechime filogenetică deosebit de mare a ordinei *Sincarizilor*, de care se țin aceste specii. Intr'adevăr găsim în Permul și Carbonul Germaniei și Britaniei resturi fosile de specii aproape înrudite, care trăiau în aceste epoci geologice îndepărtate în apă dulce. *Bathynella Chappuisi* se găsește în apele subterane ale Clujului, în Peștera Zichy (la Vadul Crișului), Peștera Meziadului (pl. Beiuș), în Peștera cu apă (Cheia Răsmeții lângă Aiud). Ea trăiește în munții noștri, ca un relict al faunei de apă dulce din Carbon.

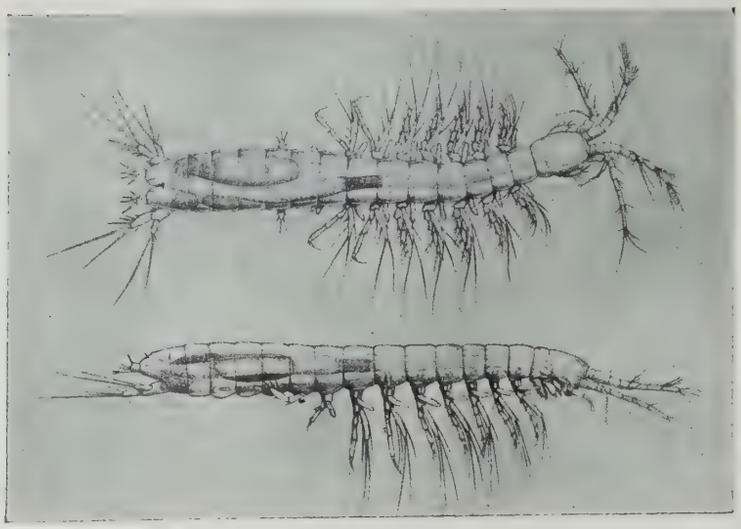

Fig. 72. Bathynella Chappuisi (după Delachaux), crustaceu subteran din Ardeal, relict din epoci geologice străvechi (Carbon) cu rudenii recente în Australia și Tasmania. (Foarte mărit).

Un alt animal interesant al faunei acuatice subterane este *Planaria Racovitzai* din peștera izvorului Crișului negru și din Peștera Tărtăroaiei (Băița, pl. Vășcău). Este o planarie rămasă până de curând necunoscută, oarbă, care nu-i înrudită de aproape cu nici o altă specie de planarii [1]). De tot recent d-l *P. de Beauchamp*, care studiază planariile recoltate de Inst. de Speologie din Cluj, a descris încă trei specii subterane noui din Ardeal și va publicà în curând încă alte specii noui găsite în grotele ardelene.

Dar nu numai fauna nevertebrată subterană, și cea dela suprafață a fost studiată intens în ultimul deceniu de zoologii Ardealului. *I. Lepși* a cercetat planctonul, — sărac în specii, — al Mureșului, care conține destul de puține protozoare, nu prea interesante. In schimb a reușit să descopere în apa Beriului (Orăștie) o nouă varietate a unui infusoriu, *Strombidium gyrans var. Transylvanica* [2]).

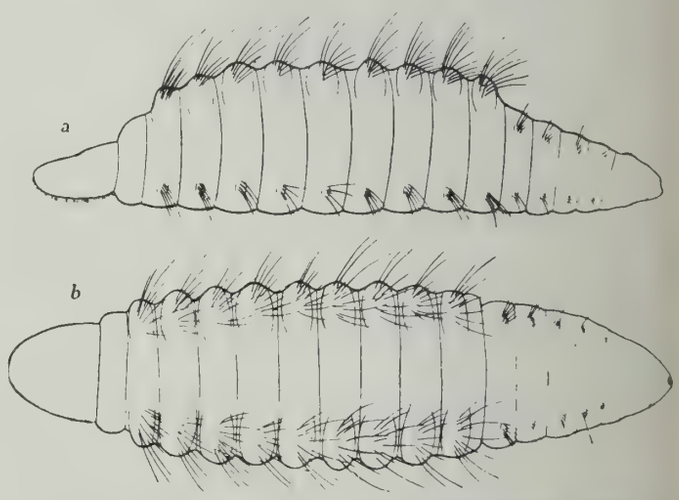

Fig. 73. Hystricosoma Chappuisi (după Michaelsen). Râmă (oligochet) parasit, singurul reprezentant al unui nou gen, găsit până acum numai în Ardeal. (Mărit de 200 ori).

Intre viermi trebuie remarcată descoperirea unui *râme* (*Oligochet*), găsită pe racul apelor noastre dulci, *Astacus fluviatilis*. Este singurul

[1]) *P. de Beauchamp*, Nouvelles diagnoses de Triclades obscuricoles, « Bull. Soc. zool. France », (Paris), LIII, pp. 510—513.

[2]) *I. Lepși*, Über das Oktober-Plankton des Murăs, Verh. Mitt. 75—76, pp. 31—38, 8 fig., 1926; Über eine Varietät von Strombidium gyrans Stokes, Verh. Mitt. 75—76, pp. 39—44, 2. fig., 1926.

reprezentant cunoscut până azi al unui nou gen, *Hystricosoma*. V. Michaelsen, care l-a descris [1]), l-a numit după descoperitor *Hystricosoma Chappuisi*.

Această râmă nu-i singurul parasit al racului nostru din râurile Someș, Criș și Mureș. S'au găsit pe *Astacus fluviatilis* și *Chaetogaster limnaeae*, râmă care parasitează deobiceiu numai melcii apelor dulci, parasitul clasic al racilor *Branchiobdella parasita* și, lucru interesant, și un *Copepod*, *Nitocra divaricata*, care trebuie considerat drept un ectoparasit sau comensal al racului.

Studiului faunei insectelor de suprafață i s'au închinat o seamă de cercetători ardeleni. *A. Müller* adună sistematic toate datele asupra *Ortopterelor* ardelene. El a încercat să reconstituiască și originea și să stabilească aria lor de difuziune [2]). După cum am amintit, *Jeannel* presupune că fauna coleopterelor oarbe subterane a imigrat la noi în epoca terțiară. *Holdhaus* și *Deubel* [3]) sunt de aceeaș părere în ce privește majoritatea coleopterelor montane de suprafață. *Müller* încearcă să ne explice migrațiile unei părți a artropozilor dela noi în alt fel. El crede că au ajuns acì postglacial, deci în Cuaternar; după părerea sa ortopterele noastre de azi se compun din forme baltice, deci la ultima analiză siberiene, care au trecut cu ușurință peste Carpații răsăriteni, răcoroși și împăduriți și s'au așezat mai ales în văile umede, ierboase, iar în munți, conform firii lor euriterme s'au ridicat până la 2000 m. Afară de aceea se mai găsesc la noi și elemente pontice, care constituiesc cam $^1/_4$ a tuturor ortopterelor ardelene. Aceste specii au imigrat mai întâiu din Rusia meridională în șesul Munteniei și deacolo au pătruns prin văile Oltului, Jiului și Dunării înspre miazănoapte, în Ardeal și Banat. Dela sud auvenit forme daco-balcanice, care s'au răspândit dealungul Carpaților, pe când din sudvest au pătruns elemente mediterane și ilirice prin valea Mureșului în sus [4]).

Cu *coleopterele* ardelene s'a ocupat în afară de *Jeannel* și nestorul zoologilor transilvăneni, *Karl Petri*. El a dus după 1912 mai departe frumosul catalog al faunei coleopterelor ardelene început de *Deubel*. Ordinea coleopterelor este azi mai temeinic studiată pentru Ardeal. Se cunosc vreo 5000 specii cu peste 1000 varietăți. Multe din ele sunt specific ardelene și nu se găsesc în alte părți [5]). Fauna coleopterelor de munte după *Holdhaus* și *Deubel* [6]) este în cea mai mare parte preglacială și își are rădăcinile în epoca terțiară. Din toate genurile care sunt reprezentate în fauna noastră montană găsim resturi fosile în zăcămintele terțiare. Afară de aceea aflăm în munți, separați azi prin piedici care nu pot fi trecute de cele mai multe insecte, specii aproape înrudite, care se află acolo din vremuri când piedecile nu existau încă. Munții Europei centrale, cari în timpul epocilor glaciale au fost acoperiți de ghețari, au o faună de coleoptere mult mai săracă decât munții noștri, cari nu erau deloc sau foarte puțin sub ghiață. Acest fapt nu se poate explicà decât dacă presupunem că fauna montană preglacială a fost decimată în epocile glaciale în Europa de mijloc, iar la noi și în Europa meridională a putut persistà netulburată. In ce privește originea faunei noastre montane, ea va fi probabil asemănătoare celei din grote. Speciile trebuie să aibă origini din sud, din Egeidă, sau din nord, din Massivul herciñic. Deoarece însă fauna coleopterelor din resturile vechii Egeide încă nu-i destul de bine cunoscută, iar cea hercinică a fost tare decimată de epocile glaciale, nu putem încă stabilì azi precis originea speciilor dela noi. De bună seamă de origine mediterană este uriașul carabid *Procerus gigas*. După *Müller* [7]) se pare că această specie își urmează calea de expansiune în spre nord, deoarece în timpul din urmă s'a găsit adesea și la miazănoapte de Carpați.

Țările cu interese agrare atribuie în ultimul timp o deosebită atenție unui grup de *Himenoptere*, *Ichneumonidelor*, deoarece multe specii dintre ele parasitează insectele stricăcioase culturilor.

[1]) *W. Michaelsen*, Schmarotzende Oligochäten nebst Erörterungen über verwandschaftliche Beziehungen der Archioligochäten, Mittlgen. zool. Staatsinstit. Hamburg, XLII, pp. 91—103, 3. fig.

[2]) *A. Müller*, Über Herkunft und Verbreitung der Orthopteren Siebenbürgens, Verh. Mitt., 72—74, pp. 194—247, 1922—1924; Nachtrag zur Orthopterenfauna Siebenbürgens, *Ibidem*, 75—76, pp. 159—162, 1926.

[3]) Cf. *op. cit.*

[4]) Cf. și celelalte lucrări mai recente de *A. Müller*, Zur Kenntniss der siebenbürgischen Blattwespen, Verh. Mitt., 70—71, pp. 1—21, 1922; Zur Verbreitung des Procerus gigas Creutz. in Siebenbürgen, *Ibidem*, 77, pp. 51—53.

[5]) *K. Petri*, Ergänzungen und Berichtigungen zur Käferfauna Siebenbürgens, Verh. Mittl., 75—76, pp. 165—206, 1926.

[6]) Cf. *op. cit.*

[7]) Cf. *art. cit.*

D-l *A. Kiss de Zilah* se ocupă de speciile ardelene din punct de vedere al sistematicii [1]). El a constatat prezența între Dunăre și Carpați a 2393 specii, dintre care 139 descrise de dânsul. Cam prin aceeaș cifră sunt reprezintați, — după *D. Czekelius* [2]), care i-a studiat, fluturii ardeleni.

Mușteі columbace (*Simulium columbacense*), ale cărei ravagii s'au resimțit mai ales în Banat și care a dat naștere unei întregi literaturi științifice românești, i s'au închinat și câteva studii de interes deosebit pentru Ardeal. D-nii *Ciurea* și *Dinulescu* [3]) au studiat invazia ei din 1923 în Banat, Transilvania apuseană și Bihor. D-l *Călinescu* [4]) caută să stabilească aria întinderii ei normale și aria invaziilor maximale. *V. Bologa* [5]) a încercat să adune datele istorice ale invaziilor din trecut în Banat și Ardeal.

De interes pentru fauna nevertebrată a Ardealului sunt și o seamă de lucrări mai noui, cari studiază speciile regiunilor învecinate, spre ex. cercetările d-lui *Orest Marcu* asupra *Coleopterelor*, în special a *Bostrichizilor* bucovineni, ale d-lor *C. Motaș* despre *Hidracarienii* din România [6]) și *C. Walser* despre aceiași din Europa orientală [7]), ale d-lor *Motaș* și *Knechtel* despre coleopterele apelor dulci românești [8]) și însfârșit ale d-lui *W. K. Knechtel* despre *Thysanopterele* din România [9]).

Toate aceste lucrări din ultimul deceniu asupra nevertebratelor ardelene se resimt de tendințele zoogeografice mai noui în zoologie. Acest curent modern ne impresionează mai ales în cercetările d-lor *Müller*, *Călinescu*, *Chappuis* și ne deschide perspective nebănuite în studiile d-lui *Jeannel*.

Sunt pietre de mozaic, azi încă răzleţe, cărora însă, adăogându-se în viitor altele, noui, se va formà însfârșit tabloul zoogeografic clar al Ardealului. Când se va serbà jubileul de 50 de ani al marii Uniri, autorii cari vor scrie despre Fauna Ardealului, probabil nu vor mai fi nevoiți să evite în titlu cuvintele «Zoogeografia Ardealului», deoarece, dacă se va lucrà cu sistem în direcția inaugurată în cei din urmă 10 ani, ea se va puteà atuncea scrie complet.

---

[1]) *Andreas Kiss von Zilah*, Beiträge zur Kenntniss der ungarischen und siebenbürgischen Ichneumoniden- (Schlupfwespen) Fauna, « Verh. Mitt. », 72—74, pp. 32–146, 1925—1926; Zweiter Beitrag zur Kenntniss der... etc., *Ibidem*, 75—76, pp. 74—120, 1915—1926; Über einige neue Arten und Varietäten heimischer Hymenopteren, *Ibidem*, 77, pp. 12—20.

[2]) *D. Czekelius*, Beiträge zur Schmetterlingsfauna Siebenbürgens, « Verh. Mitt. », 70—71, pp. 71—77, 1922 și 72—74, pp. 248—257, 1922—1925.

[3]) *J. Ciurea* et *G. Dinulescu*, Ravages causés par la mouche de Golubatz en Roumanie, « Ann. trop. med. Parasit. », XVIII, pp. 323—341, 1924.

[4]) Biogeografia mușchii columbace, « Arh. Olt. », VI, No. 29—30, 1927.

[5]) Musca columbacă. Din izvoare ungurești, « Arh. Olt. », III, pp. 443—445.

[6]) «Annal. scient. Univ. Jassy », XII, 1924.

[7]) » Bull. scient. Cluj », II, 1924.

[8]) » Bull. scient. Acad. Roum. », VII, 1921.

[9]) » Bull. scient. Acad. Roum. », VIII, 1922—1923.

III

VIAȚA ECONOMICĂ

REFORMA AGRARĂ

DE

EMIL PETRINI

I. ROMÂNII ŞI PĂMÂNTUL

Este interesant să se urmărească lupta pe care au dus-o Ungurii în decursul timpului contra Românilor şi teama pe care o aveau că Românii vor ajunge să stăpânească în deplină proprietate pământul pe care au robit şi pe care l-au muncit pentru folosul altora.

Procesul acesta durează din timpurile cele mai vechi şi, graţie muncii încordate şi tactului depus de conducătorii români, a trecut neobservat mult timp, iar când Românii au început a cumpără suprafeţe de pământ mai mari, atunci nu numai economiştii, dar chiar şi oamenii politici şi particularii au dat semnalul de alarmă, nu au lipsit articole de gazetă, discursuri, broşuri şi la nevoie chiar atacuri la adresa guvernelor, atunci când li s'a părut că măsurile luate nu sunt destul de drastice ca să poată împiedică trecerea pământului în mâinile Românilor.

In ultimii ani dinainte de războiu chestiunea trecerii proprietăţilor maghiare în mâinile Românilor erà discutată de toţi, iar presa aduceà o serie întreagă de atacuri la adresa conducătorilor români şi în special la adresa băncilor româneşti. Este de remarcat că, deşi unii, pe de o parte acuzau băncile şi asociaţiile româneşti socotindu-le chiar periculoase ideii de Stat naţional maghiar, în acelaş timp le lăudau şi le aduceau de exemplu. Astfel Tokaji László în cartea sa intitulată Eladó Órszag —Ţară de vânzare— la pag. 10 spune: *Astra-Emke a Românilor şi Albina, instituţii asemănătoare pe care noi nici astăzi nu le avem*, în timpurile din urmă servesc unor astfel de scopuri care pot turburà nu numai interesele, dar chiar şi ideea de Stat naţional maghiar ».

Tot pericolul de care se vorbeşte mai sus nu se rezumă decât la faptul că *Astra îndeamnă, iar Albina ajută pe Români să cumpere pământ.*

Acelaş autor la pag. 27 spune:

« Lucrul cel dintâiu şi cel mai arzător ce ar trebuì făcut este: înfiinţarea unei «*Albine*» maghiare mari, a unei instituţii puternice naţionale maghiare care să poată începe cu succes lupta pe faţă cu toate veleităţile de expansiune ale naţionaliştilor » şi mai departe criticând politica urmărită de instituţiile de credit maghiar, care nu urmăreau decât încasarea dividendelor, spune:

«Da, s'au comis greşeli, şi astăzi se poate vedeà că băncile noastre româneşti pe lângă că s'au desvoltat şi întărit, dar au adus un serviciu neprețuit politicii româneşti cu privire la desvoltarea populaţiei agricole ».

Cel dintâiu care a ridicat această chestiune este contele Emeric Mikó, supranumit şi contele cel mare, care încă dela 1861 prin diferite scrieri şi discursuri atrage atenţia asupra pericolului ce va survenì dacă proprietarii maghiari îşi vor vinde pământul, iar în cartea sa intitulată «*Ideile fundamentale*» spune că fiecare vânzare de proprietate i se pare că e o piatră scumpă ce se aruncă din coroana Ungariei.

Şi această frică, care a început încă de acum 50 ani a dăinuit până în ultima clipă de existenţă a monarhiei Austro-Ungare iar lupta pe care au dus-o Unguri a fost lupta pe viaţă şi pe moarte, după cum declară însuş contele Bethlen, pentru a împiedică desnaţionalizarea poporului unguresc.

Pentru a dovedì aceasta nu avem decât să citim un mic pasaj din lucrarea contelui St. Bethlen[1]):

« *Să nu uităm niciodată că pe acest teritoriu întins sunt așezate între Români, multe insule mici locuite de Maghiari, cari nu numai că sunt incontinuu în pericol, dar pe care Românii îi și desnaționalizează* ».

Deși cumpărări de moșii au făcut și celelalte naționalități, totuș groaza cea mare o au de Români și nici nu se sfiesc a o spune. Astfel tot Bethlen în aceeaș carte, arătând procedura urmată în adunarea datelor pe care se bazează lucrarea sa, spune textual:

« Din moșia vândută s'au trecut numai acele jugăre care în adevăr au trecut în proprietatea românească. De multe ori teritoriul vândut a fost mai mare decât cel care este trecut în listă, pentrucă s'a trecut numai partea care a intrat în proprietatea românească, pe când partea care a fost cumpărată de un ungur sau de altă naționalitate nici nu poate figurà pe listă ».

Cu alte cuvinte se întrebuințează orice mijloace pentru a arătà populației ungurești pericolul mare ce prezintă pentru ea poporul românesc, care după acelaș autor erà calificat de *flămând după pământ.*

Contele St. Bethlen, în aceeaș lucrare, analizează situația din fiecare județ și pe baza a o serie de cifre caută să atragă atenția tuturor asupra viitorului nenorocit pe care-l pregătesc Românii populației ungurești, în unele județe între care citează jud. Bistrița despre care spune că poate fi socotit azi în totul un județ al naționalităților, unde nu se mai poate așteptà la pierderi de proprietăți maghiare, pentrucă nu mai există.

Este interesant să urmărim aprecierile pe care le face contele St. Bethlen asupra situației din diferitele județe. Astfel vorbind de județul Bihor, după ce arată că în 6 din cele 17 plăși ale județului aproape nu se găsesc Români, spune:

« Cu toate acestea în comuna maghiară Bereg Böszormény, din plasa Cristurul de câmpie, care numără 3300 locuitori unguri, Românii au reușit să cumpere 1300 jug. de pământ. *Prin această cumpărare au trecut Crișul care până acum a' despărțit nu numai aceste două plăși, dar a format și hotarul dintre Unguri și Români. Aceasta este una din acele înaintări triste pentru noi, prin care Românii ajung să pătrundă tot mai adânc în șesul mare unguresc* ».

Vorbind de județul Arad spune:

« In județul Arad numai acolo nu am avut pierderi, unde nu au fost proprietăți maghiare sau Români, în toate celelalte locuri a înflorit parcelarea în măsură înspăimântătoare pe contul maghiarimii », și termină cu aceste cuvinte: « *Județul Arad este o pagină tristă a politicii agrare maghiare. Am pierdut în ultimii cinci ani în totul 37.000 jugăre.* O distrugere atât de intensă nu ar puteà s'o suporte timp mai îndelungat nici măcar o națiune de două ori mai mare decât a noastră. *Județul Arad este astăzi cuibul principal al activității politice naționale române* ».

In județul Timiș, deși precizează că Românii au putut să se întindă numai în mod artificial, arată că totuș au reușit să cumpere diferite proprietăți ungurești în suprafață de 6.000 jugăre, iar asupra acestor cumpărări face următorul comentariu:

« Din acestea aproape 500 jugăre sunt pădure pe care deputatul St. Ciceo Pop în legătură cu popii greco-catolici au reușit a le cumpărà pentru partizanii lor. Acest caz ne arată că deputații români pot păgubì ideea națională maghiară, nu numai în parlament, dar și în sate și că pot întrebuințà bine legăturile câștigate în centru precum și prestigiul lor în acest scop ».

Cu privire la județul Solnoc Dobâca, azi Someș, spune că « în acest județ nu există plasă în care să nu fi trecut măcar o moșie maghiară în proprietatea românească; socotește teritoriul trecut în mâinile Românilor cam la 12—13.000 jugăre cu o valoare de circa 4 milioane coroane.

Din toate județele, cel care le-a dat mai mult de gândit a fost județul Cojocna în care spune că au avut, proporțional, pierderile cele mai mari din Ardeal, ba chiar din toată țara.

« Activitatea românească erà cea mai puternică în jurul centrului culturii maghiare a Ardealului, în jurul Clujului. Faptul acesta ne dă de gândit și este egal cu falimentul societății maghiare din Ardeal ».

« Acea indolență, acel fanatism răsăritean cu care conducătorii acestei societăți, precum și organele culturale și politice, văd activitatea febrilă pe care o desvoltă Românimea în jurul ei și

[1]) Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon az utols o 5 évben. Grof Bethlen István, 1912.

cu care-i pregătește cosciugul în care va îngropà această societate incapabilă și inconștientă — repet — acest fanatism este egal cu impotența de reacțiune a unui organism mort ».

Tot în acelaș mod descrie situația din celelalte județe, arătându-și însă bucuria că în județul Huniedoara este un simptom favorabil, bucurie pe care o redau textual: «Contele Alexandru Andrássy a cumpărat o pădure dela proprietățile comunale românești; aceasta este singura cumpărătură maghiară în dauna Românilor, pe care o cunosc din întreaga țară. Cred că alt caz nici nu mai există ».

Groaza lor erà atât de mare că chiar un om de talia contelui St. Bethlen, astăzi Primul Ministru al Ungariei, nu se sfiește să aducă Românilor, și în special Vechiului Regat, acuzații care nu cadrau cu situația lui.

Astfel vorbind de cumpărarea moșiei Papolțu din județul Trei Scaune în întindere de 8000 jugăre spune: « Am fost informat că Albina vreà să cumpere această proprietate și tratativele sunt în curs. *Reușita acestui târg ar fi o pierdere mare atât din punct de vedere național, cât și din punct de vedere agrar, deoarece mai mult ca probabil că acest teritoriu va ajunge în mâinile păstorilor din România, care în ce privește contrabanda de vite și importul boalelor contagioase între animale au ajuns un record european* ».

Credem că aceste cuvinte nu mai au nevoie de nici un comentar.

In această situație când poporul român erà urgisit politicește, erà natural să se caute să se desvolte cel puțin economicește și singura cale de desvoltare nu puteà fi alta decât cumpărarea de pământ, singurul care-i puteà pune la îndemână hrana de toate zilele și puteà ajutà să-și crească copiii și să-i îndemne către o carieră mai liberă, atât pentru binele personal cât și al națiunii românești.

Și acì a fost meritul cel mare al conducătorilor poporului român cari în mod tenace au căutat să adune surplusul de bani din punga fiecăruia pentru a întemeià acea faimoasă Albină și celelalte bănci românești, a căror activitate a produs atâta nemulțumire și atâta groază în cercurile ungurești.

Cu banii băncilor românești s'au cumpărat moșiile ungurești care în urmă s'au parcelat și au intrat astfel în stăpânire românească.

Trebuie să recunoaștem cu toții că instituțiile financiare românești și-au făcut mai mult decât datoria în această privință; scopul lor principal nefiind repartizarea dividendelor, ci ridicarea poporului din punct de vedere economic și cultural, aceste instituții au fost factorii cei mai importanți în desvoltarea poporului românesc. Instituțiile maghiare nu s'au ocupat decât în cazuri foarte rare și în măsură foarte mică de interesele culturale și economice.

In sprijinirea acestei afirmații ne vom servì de datele adunate de Societatea Secuiască din Brașov și publicate de Dr. Kenéz Béla [1]) din care extragem următorul tablou:

Felul instituțiilor după naționalitate	Numărul lor	Capitalul de care dispun în milioane de cor.	Venitul net în milioane de cor.	Sumele destinate pentru scopuri de interes general
Românești	97	10,11	2,08	109,060
Maghiare.	142	34,23	4,21	61,488

Cu alte cuvinte 97 instituții românești cu un capital total de 10,11 milioane cor. au avut un venit net de 2,08 milioane cor. din care au dat pentru scopuri culturale 109.060 coroane, pe când cele 142 instituții ungurești cu un capital de 34,23 milioane cor., au avut un venit net de 4,21 milioane, în schimb nu au dat pentru scopuri culturale decât 61.488 adică aproape jumătate din suma dată de Români.

Cred că e interesant să arătăm cum descrie contele St. Bethlen, trecerea proprietăților ungurești în mâinile Românilor, cu ocazia conferinței ținute în ziua de 5 Maiu 1913 la Asociația Regnicolară maghiară de agricultură. Vorbind despre obiectul politicii maghiare din Transilvania [2]),

[1]) Dr. *Kénéz Bela*: Nep és Föld, pag. 130.

[2]) A magyar birtok politika filadatai Erdélyben.

după ce arată că o bună parte din proprietarii unguri caută să se retragă la orașe schimbându-și cariera, iar moșiile maghiare intră pe mâna Valahilor, spune: « Dar cine alții decât Valahii ar cumpără moșiile în aceste regiuni? moșierul maghiar vecin nu se poate gândì, el e bucuros dacă-și poate menține propria sa moșie. In sate, țăranii maghiari, se găsesc foarte răsleți și acolo unde sunt, sunt numai servitori zileri, sau muncitori de pământ, mici proprietari cu 1—2 jugăre. La 3 zile după ce s'a aflat că moșierul maghiar vreà să-și vândă moșia, popa sau învățătorul din sat câștigă pentru Valahi împrumutul necesar de la Albina sau dela Casa de Păstrare din satul vecin, iar în ziua a patra se prezintă cu 15—20 gospodari valahi la moșier căruia îi promite un preț atât de mare, încât însuș proprietarul se sperie ».

Dar după cum erà de așteptat, parcelări nu au făcut numai Românii și băncile românești, ci au făcut și diferiți oameni de afaceri de naționalitate maghiară și chiar bănci ungurești. Iată ce spune în această privință Tokaji László [1]): « Acestea — vorbind de « Albina » și celelalte bănci românești — au dat bani pentru cumpărarea și parcelarea proprietăților maghiare și au parcelat. Dr. Iuliu Morariu, Dr. Ioan Mihu, Dr. Iuliu Vulcu, Dr. Victor Bontescu și Dr. Gh. Măcelariu, advocați respectivi, funcționari de bancă, cetățeni maghiari de naționalitate română.

Și dacă ar fi parcelat numai acești onorați domni români! Iată în fine și ei, după convingerea lor, au servit o cauză bună și cavalerul recunoaște și destoinicia adversarului, dar au parcelat mai multe bănci maghiare, mari și mici, advocați și chiar agricultori de tot felul de confesiuni, cărora nu li se cuvine recunoștință ».

Contele St. Bethlen, în rezumatul lucrării sale [2]), după ce arată că, deși proprietarii unguri își vând moșiile din timpuri îndelungate, totuș parcelările în massă nu s'au început, decât cu 8—10 ani înainte. Cu toate acestea atunci când un Institut de parcelare din Budapesta a voit să înființeze în Ardeal o filială, proprietarii maghiari s'au opus socotind drept un gest nepatriotic vânzarea moșiilor maghiare la Valahi și se întreabă unde este astăzi acest principiu? Apoi, spune textual: « De atunci Instituțiile financiare maghiare 'au îmbrățișat cu multă plăcere această ramură de speculă ce aduce un mare profit și mulți moșieri ardeleni le cer ajutorul.

Dar nu numai băncile se ocupă de astfel de afaceri, ci fiecare individ parcelează în Ardeal, începând cu bancherii, continuând cu advocați, moșieri, preoți, învățători, ofițeri, pensionari, samsari, comercianți de lemne, cu un cuvânt fiecare stă la pândă în vederea unui câștig bun.

Și se poate crede că pieirea noastră nu se va intensifică? Durere! mi-e teamă că nu va trece o generație și prevederile mele se vor împlinì »!

Este de necontestat, după cum am arătat mai sus, că Românii căutară să cumpere pământ pentru a-și îmbunătăți soarta și să-și asigure existența pe pământul strămoșesc și, unde puteau, cumpărau pământ făcând sacrificii enorme, plătind prețuri care după cum a spus și Contele Bethlen speriau pe moșierii maghiari; aceste cumpărături nu le puteau face decât numai din moșiile mari și mijlocii. Din proprietățile țărănești, putem spune că nu s'a cumpărat decât suprafețe neimportante, țăranul ungur având acelaș spirit conservator și o nemărginită dragoste de pământ, ceeace a făcut pe Tokaji László să spună că în mâinile țărănimii, proprietatea agricolă este de zece ori mai bine asigurată decât în mâinile inteligenței.

Chestiunea cumpărăturilor făcute de Români a preocupat în mod deosebit toate cercurile ungurești și s'au făcut studii amănunțite pentru ca pe baza datelor adunate și a concluziilor trase să se atragă cât mai mult atenția cercurilor competinte. Un asemenea studiu este lucrarea lui Tokaji Lászlo, intitulată « Țară de vânzare » despre care am mai vorbit și care la pagina 14 spune că Românii caută să cumpere suprafețe cât mai mari cu scopuri tendențioase.

Această lucrare se bazează pe o serie întreagă de tablouri în care sunt trecute cumpărăturile făcute de toate naționalitățile din Ardeal.

Este foarte interesant să urmărim cele mai importante tablouri și anume:

Tabloul I. Circulația proprietăților mai mari de 50 jugăre în ultimii 10 ani. Din examinarea acestui tablou rezultă:

[1]) *Op. citat.*

[2]) *St. Bethlen*, op. citat.

Românii au cumpărat:	Numărul proprietarilor	Suprafaţa în jug.	In valoare de cor.
Dela Maghiari	719	166.394	57.548.556
» Saşi	9	2.199	556.890
Maghiarii au cumpărat:			
Dela Români	76	54.388	5.260.364
» Saşi	19	4.413	1.926.310
Saşii au cumpărat:			
Dela Maghiari	86	37.025	12.961.750
» Români	9	1.397	449.000

Acum dacă scădem cumpărăturile făcute de Maghiari dela Români avem:

Cumpărături făcute de Români dela Unguri	719 propr.	166.394 jug.	57.548.556 cor.
Cumpărături făcute de Maghiari dela Români	76 »	54.388 »	5.260.367 »
	683 propr.	112.005 jug.	52.288.189 cor.

Cum credem că este bine să se ştie care sunt judeţele unde Românii au cumpărat moşii mai mari de 50 jug., dăm mai jos următorul tablou:

No. curent	Judeţele	Moşii cumpărate de Români dela Unguri			Moşii cumpărate de Unguri dela Români		
		No.	Supr. jug.	Valoare în coroane	No.	Supr. jug.	Valoare în coroane
1	Alba inferioară . .	73	16.429	6.753.000	4	340	257.000
2	Bistriţa Năsăud .	6	3.411	903.800	—	—	—
3	Ciuc	4	383	63.600	2	159	102.000
4	Făgăraş	5	1.181	288.060	1	126	50.517
5	Trei Scaune . . .	17	10.840	2.115.430	2	3.650	285.000
6	Hunedoara . . .	71	22.597	7.223.542	8	42.635	1.690.600
7	Târnava Mica . .	49	7.128	3.254.623	10	876	383.300
8	Cojocna	121	20.378	6.464.813	18	3.069	1.157.400
9	Mureş Turda . .	49	7.017	3.167.600	13	1.282	491.600
10	Târnava Mare . .	22	8.217	2.869.348	—	—	—
11	Sibiu	2	593	140.000	—	—	—
12	Sălaj	103	23.594	9.626.353	—	—	—
13	Solnoc Dobâca . .	127	32.651	8.859.901	9	1.191	432.950
14	Turda Arieş . . .	65	10.980	5.308.486	9	1.060	410.000
15	Odorhei	5	995	510.000	—	—	—
		719			76		

Din examinarea acestui tablou reiese în mod cert că județele Solnoc-Dobâca, Cojocna și Sălaj, stau în frunte în ceeace privește cumpărăturile făcute de Români, lucru care l-a împins pe contele St. Bethlen să-și arate nemulțumirea și teama de viitor.

Tot din acest tablou reiese că chiar în județele Ciuc, Trei Scaune și Odorhei, unde populația maghiară este în majoritate, Românii au putut cumpără suprafețe relativ destul de însemnate, ceeace dovedește încăodată mai mult puterea de muncă și tenacitatea poporului român.

In tabloul No. 3 sunt trecute toate proprietățile mai mici de 50 jug. cumpărate de Români și Maghiari și dat fiindcă în acest tablou se oglindește una din cele mai frumoase pagini de activitate economică a poporului român, îl vom da în întregime:

Județele	Cumpărăturile făcute de:			
	Români		Unguri	
	jug.	val. în cor.	jug.	val. în cor.
Alba Inferioară	3.021	1.510.500	—	—
Cojocna	2.932	1.466.000	—	—
Trei Scaune	2.187	1.093.500	—	—
Sălaj	1.762	881.000	—	—
Turda Arieș	909	454.500	—	—
Solnoc Dobâca	613	306.500	—	—
Hunedoara	591	295.500	—	—
Târnava Mare	437	218.500	—	—
Ciuc	335	167.500	—	—
Făgăraș	155	77.500	—	—
Mureș Turda	135	65.500	—	—
Brașov	—	—	108	54.000
Bistrița Năsăud	—	—	55	27.500
Odorhei	—	—	33	16.500
Sibiu	—	—	26	13.000
Total	13.077	6.538.000	222	111.000

Cum nu se precizează dacă cumpărăturile făcute de Unguri sunt din pământul românesc, socotim că e mai nimerit a fi considerate ca atare și a le scădeà din cumpărăturile făcute de Români: Făcând calculele cuvenite găsim că:

Românii au cumpărat . . . 128.555 jug. în valoare de 6.427.000 cor.
Ungurii au cumpărat . . . 222 » » » » 111.000 »

Dacă centralizăm acum datele din ambele tablouri găsim că Românii au cumpărat dela Maghiari din proprietățile mai mari de 50 jug.

643 propr. cu 112.006 p. în val. de 52.888.189 cor.;
mai mici de 50 jug. 12.855 p. în val. de 6.427.000 cor.;
Total 124.861 p. în val. de 58.715.189.

In afară de cumpărăturile făcute de Sași și care și acelea însumează peste 30.000 jug.

Cumpărări de pământ după cum am arătat mai sus au făcut și celelalte naționalități, cărora însă nu li se dedeà atâta importanță; prin vinderea moșiilor maghiare către Români se pierduseră atâtea centre importante de maghiarizare, iar toți cumpărătorii deveneau noui factori puternici de rezistență la maghiarizare, astfel că Români erau întotdeauna puși în discuție. Dr. Kenéz Béla în cartea sa «Popor și pământ» s'a declarat în mod deschis: «Am adus pe Români ca exemplu, căci de aceștia trebuie să ținem socoteală când discutăm chestiunile politice, economice și naționale.

Este știut că Românii cu cele 3 milioane de suflete formează o massă compactă și dispun de un sfert din suprafața țării, iar poporul acestora e favorizat pe tărâmul economic de o mulțime de factori energetici ».

Cred că din cele expuse până acì se pot ușor deduce greutățile cu care au fost obligați să lupte Românii pentru a-și puteà asigurà un traiu mai bun.

Pierzând pământul, Ungurii vedeau foarte bine că pierd totul, și planul lor strategic de maghiarizare și supunere a Românilor nu se mai puteà executà; la un moment dat erau foarte mândri de desvoltarea ce o luà maghiarizarea orașelor în care Românii erau în număr foarte mic, situați numai prin mahalale, iar comerțul și industria erau în mâinile Ungurilor și ale Sașilor.

Deși Românii nu se puteau stabilì în orașe, decât cu multă greutate, totuș au început să îndrepte tinerele generații către studii superioare și către ocupațiile practice. Aceasta însă nu erà pe placul Ungurilor, cari vedeau în orice acțiune românească o acțiune îndreptată împotriva națiunii maghiare. Astfel contele Bethlen vorbind de maghiarizarea orașelor spune că « este un fenomen temporar care va ține numai până atunci, până când conducătorii Valahilor nu vor începe lupta și în orașe cu aceeaș măsură care au făcut-o acum prin sate ».

Iar mai departe spune textual: « Burghezia valahă e în deplină desvoltare ».

«In privința aceasta e de ajuns să mă refer la faptul că în timp ce între Slovaci sunt 1561 bărbați cu 8 clase liceale în etate de peste 24 ani, după datele ultimului recensământ, între Valahi sunt 6.525.

Numărul lor se apropie mult de al Germanilor cari-i întrec cu mult în bogăție și cultură și între cari găsim 7.056 indivizi cu 8 clase liceale. In urma fundațiilor, stipendiilor bogate și în urma ajutorului primit din străinătate, numărul tineretului absolvent va crește cu iuțeală mare ».

Cu alte cuvinte prietenii noștri Unguri ar fi dorit ca Românii să rămână în o situație de inferioritate care le-ar fi dat posibilitatea de continuă asuprire, dar nu le conveneà nici desvoltarea Românilor pe tărâmul economic, pentru că, revedeau ziua când se va desvoltà aproape pe nesimțite o generație industrială și comercială valahă care va inundà orașele maghiare tot așa cum au invadat-o avocații valahi.

II. 1 DECEMVRIE 1918

Adunarea dela Alba-Iulia ținută la 18 Noemvrie (1 Decemvrie) 1918 înfăptuind Unirea — visul de veacuri al poporului românesc, — a hotărît în acelaș timp aplicarea a o serie de reforme între care votul obștesc și reforma agrară.

Proclamația Consiliului Dirigent dată în Sibiu la 29 Noemvrie (11 Decemvrie) 1918 și publicată în primul număr al Gazetei oficiale referindu-se la necesitatea aplicării reformei agrare, spune:

« Pământul care și până acum a fost muncit cu sudori de sânge în decurs de veacuri de plugari, să ajungă în aceà măsură în stăpânirea țăranului, cum hărnicia lui o cere, ca să fie fericit, iar prin munca celor mulți roada pământului nostru să fie înzecită. Numai popoarele care produc maximul, care supraproduc, au drept de existență în familia cea mare a națiunilor ».

Prin Inaltul Decret regal No. 3631 din 11 Decemvrie 1918 se decretează pentru totdeauna unirea ținuturilor cuprinse în hotărîrea Adunării naționale din Alba-Iulia cu Regatul României, prin Inaltul Decret regal No. 3632 din aceeaș zi se precizează atribuțiile Consiliului Dirigent și prin art. 5 al aceluiaș Decret se dă în atribuțiile Consiliului, în primul rând, misiunea de a prezentà M. S. Regelui Ferdinand I proiectul de reformă electorală pe baza votului universal și proiectul de reformă agrară în ținuturile asupra cărora se întinde administrația lui, Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș.

Perioada de transformare prin care treceà țara impunea măsuri serioase pentru asigurarea producției agricole; în acest scop prin ordonanța No. 82 A din 8 (21)Februarie 1919 se ordonà pentru cauză de utilitate publică arendarea obligatorie pe anul 1919 a moșiilor Statului, corporațiunilor și ale unor particulari.

Fac excepție:

1. Din moșiile Statului părțile pe care se fac culturi de model și creșteri de vite de soiu precum și cele care sunt rezervate prin înființarea de stabilimente industriale.

2. Din moșiile particulare — fie persoane naturale sau de drept — acelea ce au inventarul necesar și a căror cultură este garantată.

3. Pădurile și terenurile silvice.

T A B L O U

cuprinzând întinderea moșiilor cu peste 100 jug. cadastrale precum și pădurile aparținătoare de aceste moșii din Transilvania și celelalte părți anexate, după Magyarorszàg gazda czimtár, din anul 1915

No. curent	Județele	Intinderea moșiilor cu peste 100 jug. cad. (fără pădure) jug. cat.	La % din totalul județului	Intinderea pădurilor cu proprietatea cu peste 100 jug. cad. jug. cat.	La % din totalul județului	Total jug. cad.	La %
1	Alba Inferioară	130.139	51,8	121.077	48,2	251.216	100,0
2	Arad și Cenad.	258.263	49,2	266.465	50,8	524.728	100,0
3	Bistrița Năsăud	100.198	29,9	234.716	70,1	334.914	100,0
4	Bihor	342.478	41,5	482.911	58,5	825.389	100,0
5	Brașov	51.994	33,1	104.910	66,9	156.904	100,0
6	Caraș Severin	376.391	29,7	889.913	70,3	1.266.304	100,0
7	Ciuc	68.498	32,2	143.684	67,8	212.182	100,0
8	Cojocna	193.445	46,0	227.071	54,0	402.516	100,0
9	Făgăraș	63.830	31,1	141.678	68,9	205.508	100,0
10	Hunedoara	193.729	28,3	489.705	71,7	683.434	100,0
11	Maramureș	115.833	22,7	395.064	77,3	510.897	100,0
12	Mureș Turda	102.645	26,9	278.849	73,1	381.494	100,0
13	Odorheiu	34.831	31,5	75.684	68,5	110.515	100,0
14	Salagiu	150.000	54,7	124.102	45,3	274.102	100,0
15	Satmar și Ugocea	244.663	54,7	202.405	45,3	447.068	100,0
16	Sibiu	107.262	32,1	226.719	67,9	333 981	100,0
17	Solnoc Dobâca	123.537	43,1	163.147	56,9	286.684	100,0
18	Târnava Mare	100.776	37,7	166.379	62,3	267.155	100,0
19	Târnava Mica	74.830	66,0	38.428	34,0	113.258	100,0
20	Timiș Torontal	329.920	81,2	76.047	18,8	405.967	100,0
21	Trei Scaune	72.662	21,7	261.129	78,3	333.791	100,0
22	Turda Arieș	125.866	51,5	118.647	48,8	244.513	100,0
	Total jugăre . . .	3.361.790	39,2	5.228.730	60,0	8.590.520	100,0
	» hectare . . .	1.934.576	39,2	3.008.924	60,8	4.943.500	100,0

Potrivit art. 2, pășunile se arendau cu precădere comunelor, interzicându-se sub pedeapsă spargerea lor.

Articolul 4 stabilește că arendașii nu pot fi decât agricultori și de preferință cei ce muncesc singuri pământul și cei ce se vor constituì în asociații — stabilește în mod hotărît că arendările intermediare sub orice formă sunt interzise și nule.

In grija cea mare ca și partea morală să fie salvată prin art. 5 al ordonanței, nu se admite să participe la asociație aceia cari nu răspund mobilizării ordonate de Consiliul Dirigent și acei jefuitori cunoscuți, cari dețineau încă și atunci valori jefuite.

Articolul 6 indică pe cei ce pot luà în arendă astfel de terenuri și anume: 1) acei ce au luat parte la răsboiu, văduvele și orfanii lor; 2) acei cari nu au pământ dar au posibilitatea să-l lucreze;

TABLOU

cuprinzând numărul și întinderea proprietăților mai mari de 100 jug. cadastrale (fără pădure) din Transilvania și celelalte părți anexate după felul pământului. După datele din Magyarország gazda czimtár 1915

No. curent	Județele	Arătură	Grădină	Fânețe	Vii	Pășune	Stuf	Neproductiv	Total
		jug.	jug.	jug.	jug.	jug.	jug.	jug.	jug.
1	Alba Inferioare	50.479	1.247	18.396	1.864	45.282	127	12.744	130.139
2	Arad și Cenad	143.360	1.363	20.572	744	73.908	214	18.102	258.263
3	Bistrița Năsăud	5.015	258	5.252	9	79.089	75	10.500	100.198
4	Bihor	150.172	1.329	25.004	575	143.059	1.630	20.709	342.478
5	Brașov	7.520	193	6.409	—	30.459	—	7.413	51.994
6	Caraș Severin	71.650	15.403	18.642	35	209.234	615	60.812	376.391
7	Ciuc	4.673	412	12.053	—	46.360	—	5.000	68.498
8	Cojocna	73.403	2.876	35.598	356	82.751	618	7.843	193.445
9	Făgăraș	5.040	140	4.812	—	44.401	41	9.396	63.830
10	Hunedoara	23.471	1.501	13.002	80	121.310	20	34.345	193.729
11	Maramureș	9.251	268	28.103	449	66.000	—	11.762	115.833
12	Mureș Turda	42.988	2.021	15.549	433	35.328	321	6.005	102.645
13	Odorheiu	8.453	600	5.528	18	18.938	—	1.294	34.831
14	Salagiu	76.212	802	20.252	196	42.868	139	9.531	150.000
15	Satu Mare Ugocia	140.791	1.699	27.638	321	58.360	315	15.539	244.663
16	Sibiu	4.734	112	4.800	8	79.907	—	17.701	107.262
17	Solnoc-Dobâca	60.122	2.345	19.680	351	38.878	496	1.665	123.537
18	Târnava Mare	10.186	373	7.675	113	65.650	14	16.765	100.776
19	Târnava Mică	33.575	1.071	10.917	636	22.741	339	5.551	74.830
20	Timiș-Torontal	214.420	1.795	27.532	561	60.205	1.009	24.398	329.920
21	Trei Scaune	24.323	1.141	13.307	1	21.763	24	12.103	72.662
22	Turda Arieș	49.321	1.295	20.740	325	44.932	648	8.605	125.866
	Total jugăre	1.209.159	38.244	361.461	7.975	1.421.423	6.645	317.783	3.361.790
	» hectare	695.822	22.008	208.006	4.072	817.973	3.824	182.871	1.934.576
	» La %	35,96	1,14	10,75	0,21	42,28	0,20	9,46	100,00

3) familiile celor mobilizați prin ordinul de chemare al Consiliului Dirigent; 4) cei cari au pământ mai puțin de 10 jugăre; 5) toți plugarii din comună cari au mijloace de producție.

In ce privește ordinea s'a stabilit că nu se poate trece la o altă categorie decât după ce s'au satisfăcut toți cei din categoria anterioară; loturile de arendă pentru toate categoriile se fixau după numărul de brațe de muncă, vite și unelte ce posedă îndreptățitul.

Cu alte cuvinte grija de căpetenie a fost de *a nu se da pământ decât celui ce-l poate muncì pentru ca astfel producția să fie asigurată.*

Arendarea se făceà pe bază de contract și membrii asociației răspund solidar pentru plata arendei și pagubelor ce vor cauzà.

Ordonanța fixează și normele după care se va plătì arenda care în nici un caz nu va puteà fi mai mare decât aceà fixată prin contractele în vigoare la aceà epocă. Pentru pământurile care nu erau arendate, arenda se fixà de Comisia județeană compusă din referentul agricol al județului și câte un reprezentant al proprietarilor și al țăranilor.

O comisie centrală instituită pe lângă Consiliul Dirigent compusă din un delegat al resortului agriculturii, unul al internelor și unul al justiției judecà apelurile celor nemulțumiți cu hotărîrea Comisiei județene. Apelurile trebuiau introduse în termen de opt zile de la data hotărîrii Comisiei județene.

Arendașii erau obligați să despăgubească pe vechiul proprietar sau deținător sub orice formă pentru semănăturile și muncile făcute.

In acelaș timp obligă pe proprietarul sau deținătorul sub orice formă, care a declarat că se obligă a executà cultivarea rațională a moșiei sale, să o cultive de fapt sub pedeapsa închisorii până la șase luni și amendă în bani egală cu valoarea recoltei sustrasă țării din vina lui.

Celelalte articole conțin dispoziții de ordin general.

Această ordonanță este începutul arendării forțate care a permis ca porțiunile din moșii destinate exproprierii să fie date sătenilor chiar înainte de înfăptuirea reformei agrare.

Odată luate măsurile pentru cultivarea întregului teren agricol grija conducătorilor a fost de a nu împiedecà înfăptuirea reformei agrare prin înstrăinarea în total sau în parte a moșiilor. In acest scop s'au emis ordonanțele No. 1149 A din 25 Martie 1919 pentru restrângerea înstrăinărilor unor imobile și 1150 A din 27 Martie acelaș an pentru examinarea actelor, prin care s'au înstrăinat bunuri imobile după data de 18 Octomvrie 1918.

In baza primei ordonanțe se oprește înstrăinarea bunurilor imobile care au o întindere mai mare de 10 jug. cad. Bunurile sub 10 jug. pot fi înstrăinate cu condiția ca cumpărătorii să dovedească că și mai înainte au fost cultivatori de pământ.

Ca măsură de prevedere s'a oprit și parcelarea moșiilor care înainte se făceà pe o scară destul de întinsă.

Articolul 6 al aceleeaș ordonanțe prevede că bunurile imobile înstrăinate după 18 Octomvrie st. n. 1918 se vor puteà exproprià în întregime sau în parte, oricine ar fi noul proprietar. Pentru cazul în care s'ar fi făcut vânzări, aliniatul ultim al art. 6 prevede că actele de înstrăinare precum și ordonanța judecătorească de intabulare, trebue înaintate în termen de 60 zile resortului de agricultură spre aprobare.

In acest scop ordonanța No. 1150 A prin art. 1 înființează pe lângă resortul agriculturii o comisie compusă din trei membri, dintre cari doi numiți de resortul agriculturii, iar al treilea delegat de Consiliul Dirigent, pentru examinarea actelor de înstrăinare trimise resortului agriculturii, potrivit prevederilor ultimului aliniat al art. 6 din ordonanța No. 1149 A și a decide dacă se aprobă sau nu actele trimise.

Articolul 3 al ordonanței stabilește că aprobarea actului de înstrăinare nu influențează întru nimic exproprierea fondului; nici actul înstrăinării nici aprobarea lui nu sunt opozabile exproprierii.

Efectul de drept al aprobării atinge nu mai raportul juridic dintre părți, dându-i acestui raport o putere legală. Refuzarea aprobării atrage după sine desfacerea raportului juridic dintre părți iar actul de înstrăinare se consideră neexistent chiar din ziua încheierii lui.

Ambele aceste ordonanțe și-au avut un rol bine definit în aplicarea reformei agrare și au meritul de a fi împiedecat de a se sustrage dela expropriere o bună parte din pământul care a intrat astăzi în stăpânirea celor ce-l muncesc.

In acel timp nu mai există în Ardeal nici o urmă din personalul agricol ce erà sub vechiul regim, iar din fostele expozituri dela Cluj, Târgu-Mureș și Oradea-Mare nu mai rămăsese nici urmă.

REFORMA AGRARĂ

Sporirea producției agricole și reforma agrară, două mari griji, au făcut ca organizarea serviciilor agricole din Vechiul Regat să fie extinsă și în Ardeal. In acest scop în vara anului 1919 s'a început la Sibiu organizarea serviciilor agricole prin înființarea primelor Consilierate agricole.

Lipsa unui personal anume pregătit — în Ardeal sub vechiul regim numărul Românilor cari urmau școlile de agricultură erà foarte restrâns — a făcut ca pe lângă pleiada de Ardeleni cari au urmat în Vechiul Regat la Școala Centrală de agricultură dela Herăstrău și cari s'au prezentat la datorie la primul semnal, să mai fie întrebuințați puținii agronomi din Ardeal, iar restul personalului să se recruteze din agricultori practici, preoți și învățători cari până la reorganizarea serviciilor au dat cel mai desăvârșit concurs.

Inainte de organizarea serviciilor agricole grija conducătorilor a fost de a începe să adune datele necesare pentru aplicarea reformei agrare. In acest scop s'au întocmit o serie de chestionare care s'au trimis încă din luna Decemvrie 1919 tuturor comunelor de pe teritoriul administrat de Consiliul Dirigent.

Aceste chestionare cuprindeau:

1. Numărul total al locuitorilor din fiecare comună.
2. Numărul locuitorilor după naționalitate.
3. Numărul locuitorilor după religie.
4. Numărul locuitorilor cari au fost soldați în ultimul războiu și în ce armată.
5. Numărul invalizilor.
6. Numărul agricultorilor.
7. Repartizarea cultivatorilor după întinderea pământului cultivat (peste 1000 jugăre cadastrale); dela 100 până la 1000 jug; dela 50 până la 100 etc.
8. Numele proprietarilor și arendașilor cu moșii mai mari de 100 jugăre cadastrale.
9. Suprafața teritoriului comunei din punct de vedere agricol (arături, fânețe. pășune, pădure etc.), precum și o serie de alte științe privitoare la numărul vitelor, suprafețele însămânțate în 1918, numărul întreprinderilor industriale și comerciale, precum și la numărul meseriașilor și comercianților.

Deși aceste chestionare trebuiau să sosească complete cu datele cerute până la 15 Februarie 1919, totuș din cauză că toate serviciile erau în curs de organizare, iar funcționarii comunali aglomerați peste măsură cu preluarea nouilor servicii, nu a fost posibil de a se primì aceste date decât după un an.

Datele din chestionare în cea mai mare parte au fost eronate și înapoiate comunelor spre refacere. Numai cu multă greutate s'au putut întocmì câteva tablouri pe care le dăm mai jos sub titlu de document [1]).

In ședința dela 12 August 1919 Marele Sfat Național din Transilvania, Banat și țările ungurene a votat proiectul legii de reformă agrară din aceà provincie, proiect aprobat de M. S. Regele Ferdinand I prin Inaltul decret-lege din 10 Septemvrie 1919.

Acest decret-lege, prin care se declară dreptul Statului de expropriere pentru cauză de utilitate publică, fiind piatra fundamentală a reformei agrare din provinciile de peste Carpați, vom arătà mai jos principiile pe baza cărora a fost întocmit.

Articolul 1 al decretului-lege arată că exproprierea se va face:

1. Pentru a sporì, a completà și întregì economicește proprietățile rurale țărănești.
2. Pentru a promovà intensificarea economiei rurale, lăsându-se, ori creindu-se după împrejurări, proprietăți mijlocii și ferme de model.
3. Pentru a înlesnì desvoltarea industriei naționale, oprindu-se pe seama existentei ori viitoarei industrii astfel de terenuri, a căror circumstanțe geografice, topografice și geologice indică incontestabil această calitate a lor.
4. Pentru a ușurà traiul în orașe și din centrele miniere, industriale și balneare, rezervându-se terenuri acomodate, spre a se creà mici gospodării pe seama muncitorilor și altor locuitori cu mijloace modeste de traiu.

[1]) Starea economică a Transilvaniei Val. Popa și N. Istrati. Bulet. Statistic al României No. 6-7 / 1921.

Prin acest decret-lege se prevede pentru unele categorii de terenuri exproprierea în întregime în mod imperativ, iar pentru altele se enunță numai posibilitatea de expropriere în întregime.

Intre cele dintâiu intră:

1. Toate proprietățile imobiliare, fără deosebire de caracter și întindere ale supușilor Statelor străine, fie că sunt străini prin origină fie că au devenit străini prin căsătorie sau alt mod. In această categorie sunt puși și acei locuitori ai României întregite cari vor optà pentru cetățenie străină.

NUMĂRUL PROPRIETARILOR DE PĂMÂNT CU MAI PUȚIN DE 5 JUG. CAD. PRECUM ȘI AL MUNCITORILOR AGRICOLI REPARTIZAȚI PE JUDEȚE

No. curent	Județele	Numărul agricultorilor cari dețin mai puțin de 5 jugăre cadastrale	La % din numărul total	Numărul muncitorilor agricoli fără pământ de cultură	La % din numărul total
1	Alba Inferioară	20.920	4,1	13.708	3,4
2	Arad	39.201	7,6	52.032	12,8
3	Bistrița Năsăud	10.694	2,1	8.712	2,1
4	Bihor	45.596	8,8	44.345	10,9
5	Brașov	11.787	2,3	7.039	1,7
6	Caraș Severin	45.109	8,7	33.232	8,2
7	Ciuc	15.691	3,0	9.803	2,4
8	Cojocna	19.839	3,8	20.519	5,1
9	Făgăraș	9.622	1,9	2.986	0,7
10	Hunedoara	39.355	7,6	12.494	3,2
11	Maramureș	20.038	3,9	17.248	4,2
12	Mureș Turda	24.584	4,8	14.733	3,6
13	Odorhei	13.403	2,6	8.002	2,0
14	Sălaj	26.762	5,2	13.406	3,3
15	Satu Mare Ugocia	29.114	5,6	30.516	7,5
16	Sibiu	25.831	5,0	8.935	2,2
17	Solnoc Dobâca	23.836	4,6	13.884	3,4
18	Târnava Mică	13.121	2,6	7.571	1,9
19	Târnava Mare	16.641	3,2	10.404	2,6
20	Trei Scaune	19.397	3,8	18.786	4,6
21	Timiș Torontal	30.541	5,9	33.944	8,4
22	Turda Arieș	15.086	2,9	25.725	5,8
	Total . . .	516.168	100,0	406.064	100,0

2. Toate proprietățile imobiliare fără deosebire de caracter și întindere al tuturor persoanelor morale, publice sau private, instituții, corporații, fundațiuni, bănci, întreprinderi etc. al căror domiciliu sau teren de activitate este în afară de teritoriul României întregite.

3. Proprietățile care prezintă un deosebit interes din punct de vedere științific.

In a doua categorie, care se vor puteà exproprià în intregime, intră:

1. Toate proprietățile imobiliare care au fost trecute actualilor proprietari după 1 Noemvrie 1917 în baza ordonanțelor fostului guvern ungar, privitoare la restrângerea liberei circulații a imobilelor.

2. Toate proprietățile rurale fără deosebire de caracter și întindere ale tuturor subiectelor prevăzute la punctul 2 din categoria I-a chiar când domiciliul lor este între granița României întregite.

Fac excepție și nu vor puteà fi expropriate:

a) moșiile sau părțile de moșii care servesc implicit unui scop special științific, artistic, educativ, sanitar, caritativ sau economic național;

b) pădurile, pășunile de munte și izlazurile comunelor politice, ale composesoratelor și comunităților de avere ale fostelor regimente de graniță;

c) condominiile formate din contribuțiunile benevole ale mai multor proprietăți trecute în cărți funduare cu raportul părților aliquote ale fiecărui coproprietar și care se vor exproprià potrivit prevederilor din categoria a patra de mai jos;

d) pădurile care servesc pentru acoperirea trebuințelor normale de lemne de foc și construcție ale subiectelor indicate mai sus sau ale personalului lor, însă numai în măsura în care vor acoperì acele trebuințe;

e) pământurile cultivabile ale comunităților bisericești și școlare până la maximum 32 jug. cad. care au destinația de terenuri parohiale, dotațiuni învățătorești până la maximum 16 jug. cad. dacă servesc de fapt acestui scop, precum și 5 jug. cad. pământ cultivabil pentru trebuințele bisericești.

3. Toate proprietățile rurale, fără deosebire de caracter și întindere ale alienaților și curanzilor fără descendenți.

4. Toate proprietățile rurale de peste 20 jug. cad. care după 31 Iulie 1914 au trecut în mânile unor proprietari cari până atunci nu se ocupau cu agricultura, afară de transmisiuni ereditare legale.

O altă categorie prevede posibilitatea exproprierii în întregime a terenului cultivabil după următoarele norme:

Tot ce trece peste 30 jug. în comunele rurale și peste 10 jug. în comunele urbane din moșiile care începând dela 1900 până la 1918 au fost date 12 ani consecutiv în arendă sau în parte, cu excepția minorilor cari ajunși la majorat la expirarea contractelor și-au lucrat singuri moșiile. Nu beneficiază de această excepție proprietarii minori ai moșiilor care și înainte de a trece în proprietatea lor au fost date în arendă cel puțin șase ani consecutivi.

Infine a patra categorie care prevede că se vor puteà exproprià din terenurile cultivabile ale tuturor proprietăților rurale, inclusiv extravilanele comunelor urbane, oricine ar fi proprietarul lor și oricare ar fi capacitatea lui juridică sau caracterul imobilului expropriat, partea întrecătoare peste 500 jug. cad. Sub acest maxim și până la minimum 200 jug. cad. exproprierea se va face proporțional după cheia de 20%.

Dacă necesitățile cer, se va puteà scoborî cu exproprierea la moșiile de 200 jug. și sub această limită, însă numai cu prealabila învoire dată la șeful resortului de agricultură de comun acord cu șefii resortului de industrie, ocrotiri sociale și finanțe.

In comunele urbane, centrele miniere, industriale și balneare deasemenea se vor puteà exproprià și în părți de moșii mai mici de 200 jug. cad., însă numai până la limita de 50 jug. cad.

In amândouă aceste cazuri la cererea celui expropriat, i se va oferì, dacă împrejurările permit, alt teren echivalent în hotarul comunei.

Pentru rezolvarea problemei locuințelor se prevede exproprierea succesivă în măsura trebuințelor și a terenurilor existente în comunele rurale într'o rază de cel mult 600 m, iar în cele urbane, centrele miniere, industriale și balneare într'o rază de cel mult 1000 m.

Pentru rezolvirea problemei locuințelor se va puteà exproprià și parte din izlazul comunal, fără însă a se reduce suprafața necesară pentru numărul normal de vite; deasemenea pentru acelaș scop se prevede exproprierea până la 5 jug. și a grădinilor de legume și pomi roditori și hemeiști.

Pentru un loc de casă se socotește maximum ¼ jug.

Deasemenea prevede că se vor puteà exproprià toate intravilanele din comunele urbane, centrele miniere, industriale și balneare care dela 1 Ianuarie 1919 stau cel puțin trei ani nezidite.

Decretul-lege prevede dreptul proprietarului de a rezervà din moșia sa o parte scutită de expropriere în limitele art. 2 și 4 pentru un copil al său care până la 1 Decemvrie 1918 și-a început studiile agronomice, cu obligația ca la terminare să se ocupe cu agricultura.

Deasemenea prevede că partea expropriată să fie aleasă astfel ca interesele proprietarului și ale sătenilor să fie satisfăcute și să poată fi exploatate cu ușurință.

Articolul 8 prevede că în cazul când unui proprietar i se va fi expropriat întreaga moșie dintr'o comună la cererea lui, va trebuì să i se exproprieze și zidirile și terenurile nesupuse exproprierii.

Dacă se trece cu exproprierea sub 500 jug. cad. la cererea proprietarului se va exproprià moșia în întregime împreună cu clădirile.

Viile, grădinile de legume și pomi, pometurile, hemeiștele și izlazurile comunale în general sunt scutite de expropriere și nu intră în calculul terenului de expropriat.

NUMĂRUL TOTAL AL LOCUITORILOR CARI SE OCUPĂ CU AGRICULTURA

No. curent	Județele	Numărul total al locuitorilor	Numărul total al agricultorilor cari se ocupă cu agricultură producătoare și susținuți	La % din numărul total al locuitorilor
1	Alba Inferioară	229.897	169.158	73,6
2	Arad	413.407	293.720	71,0
3	Bistrița Năsăud	126.116	94.793	75,2
4	Bihor	495.990	377.972	76,2
5	Brașov	103.995	51.294	49,3
6	Caraș Severin	463.362	318.956	68,8
7	Ciuc	151.635	120.209	79,3
8	Cojocna	298.519	199.369	66,8
9	Făgăraș	95.669	83.052	86,8
10	Hunedoara	333.052	241.131	72,4
11	Maramureș	171.769	110.207	64,2
12	Mureș Turda	216.816	152.965	70,6
13	Odorheiu	125.555	93.299	74,3
14	Salagiu	235.716	177.063	75,1
15	Satu Mare-Ugocea	295.187	192.797	65,3
16	Sibiu	171.465	111.874	65,2
17	Solnoc Dobâca	250.886	193.706	77,2
18	Târnava Mică	106.122	93.260	87,9
19	Târnava Mare	148.353	113.241	76,3
20	Trei Scaune	150.097	105.864	75,0
21	Timiș-Torontal	447.031	376.235	84,2
22	Turda-Arieș	177.706	136.053	76,6
	Total . . .	5.208.345	3.806.218	73,1

Cu prealabila învoire a șefului resortului de agricultură, dată de comun acord cu șefii resorturilor de industrie, ocrotiri sociale și finanțe se vor puteà exproprià și orice fel de păduri și parcuri particulare situate în intravilanul comunelor urbane, centrelor miniere, industriale și balneare, care nu sunt în legătură directă și nu servesc vreunei locuințe.

Deasemenea cu aceleași forme se prevede exproprierea pășunilor de munte și a pădurilor cu condiția ca atât părțile expropriate cât și cele rămase să poată fi exploatate în bune condiții. Terenurile astfel exploatate se vor da numai comunelor, obștilor ori cooperativelor din comună; astfel de terenuri formează o proprietate indiviză și pot fi date fie ca proprietate, fie pentru folosință, în care scop proprietatea rămâne a Statului. Sub orice formă s'ar da, controlul exploatării revine Statului.

In cazuri excepționale și cu îndeplinirea acelorași forme se admite exproprierea pădurilor pentru transformare în pământ cultivabil, dacă terenul de pădure este propriu culturii și dacă interesele economice permit aceasta.

Odată cu imobilele expropriate se vor exproprià drepturile de apă, de vamă și orice prerogative precum și toate fabricile, instalațiile și orice stabilimente și drepturi aflătoare pe terenurile expropriate.

Drepturile de apă, de vamă și prerogativele nu vor puteà fi trecute la particulari; fabricile, instalațiile și stabilimentele se vor trece de preferință în proprietatea sau folosința asociațiilor din comună sau regiune.

Mineralele aflate în subsolul terenului expropriat rămân în orice caz în proprietatea Statului și după ce va fi trecut terenul în stăpânirea nouilor proprietari.

Organele de aplicare. Conducerea superioară a lucrărilor de reformă agrară cădeà în sarcina Consiliului superior pentru reforma agrară instituit în baza art. 13 din decretul-lege.

Acest consiliu erà compus din doi președinți, 12 membri titulari, 24 supleanți și personalul necesar.

Cei doi președinți și membrii erau numiți de Consiliul Dirigent, iar personalul auxiliar de șeful resortului de agricultură; membrii supleanți puteau ocupà și altă funcțiune publică.

Consiliul aveà trei secțiuni, una pentru Ardeal, a doua pentru Banat și a treia pentru părțile ungurene.

Sediul Consiliului erà acelaș ca și al Consiliului Dirigent, iar după încetarea activității Consiliului Dirigent sediul urmà să fie ales de Consiliul superior pentru reforma agrară.

Atribuțiile Consiliului superior pentru reforma agrară erau:

1. Să hotărască ca instanță de apel în toate chestiunile privitoare la expropriere și împroprietărire, în afară de cele care cad în competința Curților de apel.

2. Să înainteze șefilor resorturilor de agricultură, finanțe și justiție părerea noastră motivată în toate chestiunile privitoare la noui dispoziții legislative sau administrative.

3. Să hotărască ce suprafață și în ce măsură să se ia din proprietățile Statului pentru a se împărți celor îndreptățiți și prevăzuți în art. 33 al decretului-lege.

4. Să hotărască câtă suprafață să se rezerve din moșiile expropriate, ce destinație să li se dea și unde să se facă rezervele necesare în scop de utilitate publică.

Ca organe ajutătoare ale Consiliului superior de reformă agrară s'au prevăzut comisiile locale pe comune și Comisii județene pe județe.

Comisia locală se compuneà din:

a) judecătorul ocolului în care este așezată moșia sau substitutul său;

b) consilierul agricol județean sau substitutul său;

c) proprietarul moșiei sau împuternicitul său;

d) doi delegați ai sătenilor desemnați de ei în fața judecătorului la începerea operațiunilor.

Comisia județeană se compuneà din:

a) un judecător numit de președintele Tribunalului dintre judecătorii de Tribunal;

b) doi delegați numiți de Prefect;

c) consilierul agricol județean sau delegatul resortului de agricultură;

d) un delegat al Băncii Agrare;

e) un inginer geometru;

f) un inginer silvic și în caz de trebuință alți specialiști numiți de șeful resortului de agricultură.

Articolul 14 al decretului-lege prevede că în termen de 30 zile dela publicarea lui în gazeta oficială, toți proprietarii moșiilor care potrivit dispozițiilor decretului-lege sunt expropriabile, trebuià să facă judecătoriei de ocol respective declarații în care să arate o serie de date privitoare la moșiile lor. Pe baza declarației și a extraselor de carte funduară, judecătorul în calitate de președinte al comisiei locale, potrivit dispozițiilor articolului 16 din Decret, după ascultarea celor interesați trebuià să caute să facă o înțelegere definitivă între proprietar și săteni în ce privește suprafața de expropriat cât și prețul. Înțelegerea făcută se consemnà într'un proces-verbal, iar în cazul când nu s'a putut face înțelegere se consemnau motivele în procesul-verbal.

Procesul-verbal al Comisiei locale trebuià să fie trimis în original Comisiei județene, o copie Băncii Agrare și una Resortului de agricultură. Comisia județeană, în cazul când din lucrările Comisiei locale reiese că s'a făcut învoeală între proprietari și săteni, trebuià să delimiteze la fața locului suprafața expropriată, să stabilească hotarele și să fixeze prețul, ținând seama de calitatea pământului și celelalte împrejurări. Tot Comisia județeană, asociindu-și la nevoie experți, prețuià acaretele și inventarul viu și mort expropriat, precum și restul de pământ pe care proprietarul ar fi dorit să-l vândă.

NUMĂRUL VITELOR CORNUTE: VACI, BOI, VIȚEI ȘI NECORNUTE: CAI, OI, CAPRE ȘI PORCI, AFLĂTOARE IN TRANSILVANIA, BANAT ȘI PĂRȚILE UNGURENE DUPĂ CHESTIONARELE PRIMITE IN ANUL 1919, CU OCAZIA STUDIILOR RELATIVE LA REFORMA AGRARĂ ȘI ȚINÂND SEAMĂ DE GRANIȚA FIXATĂ PRIN TRATATUL DE PACE

No. curent	Numele județului	Vite cornute (Vaci, boi viței)	%	Oi și capre	%	Cai	%	Porci	%
1	Alba Inferioară	90.331	4,7	153.332	5,5	5.013	1,5	31.190	3,0
2	Arad Cenad	119.203	6,2	87.378	3,1	45.520	13,4	101.646	9,8
3	Bistrița Năsăud	64.246	3,3	125.513	4,5	9.880	2,9	16.002	1,5
4	Bihor	163.292	8,5	105.989	3,8	41.068	12,1	95.243	9,2
5	Brașov	30.116	1,5	9.924	0,4	8.497	2,5	26.755	2,6
6	Caraș Severin	174.798	9,1	485.055	17,4	31.770	9,4	120.358	11,7
7	Cojocna	108.287	5,6	172.388	6,2	8.533	2,5	33.807	3,3
8	Ciuc	72.607	3,8	59.987	2,2	9.278	2,8	14.430	1,4
9	Făgăraș	53.481	2,8	56.222	2,0	6.099	1,8	24.901	2,4
10	Hunedoara	125.365	6,5	229.346	8,2	10.206	3,0	44.048	4,3
11	Maramureș	53.852	2,7	126.786	4,5	6.609	2,0	9.175	0,9
12	Mureș Turda	85.023	4,4	92.764	3,3	7.682	2,3	30.865	3,0
13	Odorheiu	51.030	2,6	65.902	2,4	8.884	2,6	18.129	1,8
14	Sălaj	97.491	5,1	86.192	3,1	5.366	1,6	42.645	4,1
15	Satu Mare Ugocea	110.658	5,8	67.537	2,4	15.061	4,5	51.429	5,0
16	Sibiu	77.704	4,0	209.218	7,5	13.881	4,1	36.592	3,5
17	Solnoc Dobâca	97.003	5,1	207.083	7,4	5.400	1,6	31.253	3,0
18	Târnava Mică	45.476	2,4	58.660	2,1	2.809	0,8	25.121	2,4
19	Târnava Mare	80.527	4,2	43.669	1,6	12.131	3,6	45.652	4,4
20	Timiș Torontal	105.773	5,5	148.868	5,3	70.913	20,9	178.295	17,3
21	Trei Scaune	52.763	2,7	52.576	1,9	8.886	2,6	30.866	3,0
22	Turda Arieș	68.028	3,5	145.772	5,2	5.079	1,5	24.474	2,4
	Total	1.927.054	10,0	2.790.191	10,0	338.567	10,0	1.032.876	10,0

Articolul 18 prevede că proprietarul trebuie despăgubit pentru toate investițiile și ameliorările făcute, dacă valoarea acestora nu se cuprinde în prețul terenului expropriat.

Ca măsură economică se prevede în acelaș articol ca în cazul când cei îndreptățiți nu ar prezentà destulă garanție pentru lucrarea sau folosirea economică a pământului expropriat, vor puteà fi luați în considerare și alți locuitori neprevăzuți în articolul 33.

In cazul în care Comisia locală a stabilit prin procesul-verbal că locuitorii cu sătenii nu s'au putut înțelege, Comisia județeană hotărăște.

Hotărîrile Comisiei județene puteau fi atacate cu apel în timp de 15 zile la Consiliul superior, în afară de cele privitoare la preț care se atacau cu recurs în acelaș termen dela primirea sau publicarea hotărîrii în gazeta oficială, la Curtea de apel din Cluj.

In ce privește prețul terenurilor expropriate pe baza art. 20, se fixează pe jug. cad., pe categorii și calități de pământ. La fixare se ține seamă de prețul de vânzare al pământului în localitate și vecinătate în anul 1913, prețul regional de arendare — evaluare făcută de instituțiile de credit, venitul net la jugăr cadastral, calitatea pământului după aprecierile specialiștilor, impozitul funciar și orice alte date luate din ultimii cinci ani până la 1913. Acelaș articol prevede că socoteala se face în lei.

Hotărîrile comisiilor județene pronunțate în ședință trebuiau afișate la primăria comunei și Prefectura județului și publicate în gazeta oficială.

Hotărîrile privitoare la preț trebuiau înmânate proprietarului la sediul administrației moșiei.

Până la terminarea lucrărilor de expropriere și achitarea prețurilor de răscumpărare prin Banca Agrară, sătenii intrați în folosința individuală sau în tovărășiile înființate de Bancă trebuiă să plătească arenda Băncii pentru folosință, care în caz de neînțelegere se stabilià în mod definitiv de către Comisia județeană.

Proprietarul are drept la renta obligațiilor de răscumpărare din ziua în care proprietatea a fost declarată definitiv expropriată.

In cazul că prețul moșiei nu s'a fixat definitiv, urmà să primească dela Banca Agrară un avans.

Articolul 29 stabilește că contractele de arendă ale moșiilor supuse exproprierii se desființează de drept pentru partea expropriată, reducându-se și arenda proporțional fără nici un fel de pretenții pentru nici una din părți.

Loturile de împroprietărire se fixau avându-se în vedere capacitatea de muncă și mijloacele de care dispuneau îndreptățiții, după calitatea și prețul pământului și după prețurile locale; loturile sunt de completare, întregi și loturi de colonizare.

Articolul 33 stabilește ordinea în care trebuiau împărțiți țăranii muncitori de pământ și anume:

1. Acei capi de familie, servitori și muncitori agricoli din partea locului cari în ultimii doi ani dinaintea mobilizării și întrucât au fost demobilizați și în timpul exproprierii au lucrat pe moșia expropriată și cari în războiu au devenit invalizi, dar împreună cu familiile lor sunt capabili de a lucrà pământul. Tot acì se înșiră văduvele și familiile celor căzuți în războiu, dacă îndeplinesc condițiile amintite.

2. Servitorii și muncitorii agricoli din partea locului, capi de familie, cari în ultimii doi ani și în timpul exproprierii — dacă au fost demobilizați — au muncit pe moșia expropriată, dacă au făcut serviciul militar în războiu, fără a fi dévenit invalizi.

3. Toți capii de familie cari în războiu au devenit invalizi, dar împreună cu familiile lor sunt capabili a muncì pământul. Tot acì se înșiră și văduvele și familiile celor căzuți în războiu.

4. Toți capii de familie, cari au făcut serviciu militar în războiu, fără a fi invalizi.

5. Bărbații neînsurați cari au devenit invalizi în războiu dar sunt capabili să lucreze pământul.

6. Bărbații neînsurați cari au luat parte la războiu fără a fi invalizi.

7. Familiile celor mobilizați prin ordinul Consiliului Dirigent.

8. Cei emigrați cari s'au reîntors, respectiv familiile lor dacă n'au alt susținător.

9. Capii de familie cari nu au luat parte la războiu.

10. Bărbații neînsurați cari nu au făcut servicii militare în decursul războiului. Intre cei de o categorie au precădere cei cu familii mai mari, considerându-se de membri ai familiei toți susținuții de acelaș cap respectiv, singurul susținător al familiei, fără considerare că sunt consângeni legitimi, adoptați sau ba.

Aceia cari au proprietate mai mare de cinci jugăre cadastrale nu puteau fi luați în considerare decât numai după îndestularea tuturor celor înșirați în punctele 1—10; aceia cari au proprietatea mai mică de cinci jugăre cadastrale vor primì numai atât cât le lipsește până la cinci jugăre cadastrale, după îndestularea celor lipsiți cu desăvârșire din aceeaș categorie.

Articolul 36 prevede că, dacă după îndestularea sătenilor va mai rămâne pământ disponibil, se vor puteà înființà noui proprietăți mijlocii și ferme model.

Articolul 36 precizează că nu vor puteà beneficià de pământ, nici de arenzi, aceia cari au comis acte de trădare împotriva Statului Român. Aceia cari nu au urmat ordinului de chemare al Consiliului Dirigent sau au dezertat din armata română, alienații și toți cari din orice cauză stau sub curatelă, precum și aceia pe cari comisia județeană îi va găsì de nevrednici.

Infine, ca măsură de ordin general, ultimul aliniat al art. 39 prevede că consilierul agricol al județului este dator a propune comisiei județene să ia pământul dela aceia cari nu-l vor lucrà fără să fi fost împiedecați de vreo forță majoră.

Articolul 40 prevede că răscumpărarea proprietăților și despăgubirea proprietarilor expropriați se va face prin Banca Agrară înființată printr'un decret-lege special.

In scop de a ușurà operația de expropriere și împroprietărire potrivit art. 49 din decretul-lege, Statul a pus la dispoziția Băncii Agrare suma de 25.000.000 lei fără dobândă.

Deasemenea se prevedeà că Statul va contribuì până la 35% din prețul cumpărării imobilului la împroprietărirea celor lipsiți de mijloace suficiente ca să-și poată începe gospodăria.

Prețul cuvenit proprietarului se face în obligații de Stat, amortizabile în cel mult 50 de ani și cu o dobândă de cel mult 5% pe an.

Pentru aducerea la îndeplinire a acestui decret-lege, Consiliul Dirigent prin ordonanța No. 1000 R. A. din 15 Septemvrie 1919 ordonă ca până la 30 Septemvrie acelaș an să se ia de către toate autoritățile măsurile necesare pentru delegarea persoanelor din care se compun diferitele comisii precum și numirea experților și funcționarilor necesari.

La 20 Noemvrie 1919 Resortul agriculturii dă instrucțiunile No. 1004 R. A. privitoare la constituirea și funcționarea comisiunilor locale. In aceste instrucțiuni se indică normele după care trebuie să lucreze judecătoriile de ocol care sunt obligate să primească declarațiile dela proprietar și să le înainteze președintelui comisiei locale.

Deasemenea sunt indicate normele după care trebuie să lucreze comisiile locale.

La 20 Noemvrie 1919 Resortul agriculturii cu No. 1005 R. A. dă ordonanța privitoare la anunțarea imobilelor expropriabile și despre cererile de împărtășire cu imobile expropriate. Această ordonanță este bazată pe art. 54 al decretului-lege; în ea se precizează libertatea oricărui cetățean de a anunțà autorităților imobilele expropriabile în baza legii și a cere exproprierea lor, indicându-se și normele după care trebuie să procedeze autoritățile precum și comisiile locale și județene.

Am arătat mai sus că până la exproprierea definitivă și împărțirea pământului celor îndreptățiți și în scopul de a se asigurà producția agricolă, s'au luat măsuri pentru arendarea părților de moșii expropriabile la cei îndreptățiți, emițându-se ordonanța 82 A din 8/21 Februarie 1919, în care se dădeau primele indicații pentru arendarea obligatorie pe anul 1919 a moșiilor Statului, corporațiunilor și a unor particulari.

Cum însă se prevedeà că reforma agrară nu se va puteà înfăptuì atât de curând, s'a hotărît să se mențină acest mod de arendare și pe anii următori. In acest scop pe lângă Resortul agriculturii s'a înființat o comisie pentru arendări și reforma agrară, compusă din membrii Consiliului superior pentru reforma agrară, numiți în baza prevederilor decretului-lege.

In acelaș timp s'a emis ordonanța 20.393 A, din 10 Februarie 1920, prin care se stabilesc normele după care se vor arendà moșiile expropriabile precum și ale deținătorilor cari nu le pot muncì cu mijloace proprii.

Deoarece această ordonanță a fost începutul de drept al reformei agrare din Ardeal, vom da mai jos în rezumat normele stabilite pentru executarea arendărilor forțate.

In primul rând se arendau toate moșiile mai mari de 30 jug. cad. de teren arabil, care nu aveau inventar propriu, chiar dacă nu cădeau sub expropriere, întrucât deținătorul sub orice formă nu puteà garantà exploatarea moșiei.

In al doilea rând intrau în prevederile acestei ordonanțe părțile expropriabile din moșiile ce cad sub prevederile legii pentru reforma agrară și a căror expropriere este în afară de orice discuție.

In fine din moșiile arendate și care se expropriau în întregime, dacă arendașii au inventar propriu, se va lăsà pe seama lor numai suprafața necesară pentru întreținerea inventarului viu, a personalului și familiei arendașului.

Dela data ordonanței subarendările sunt interzise și declarate de nule, iar moșia subarendată intră în mâna generală și se împarte îndreptățiților.

In baza acestei ordonanțe Comisia județeană pentru reforma agrară face aceste arendări care însă trebuie ordonate numai cu avizul și în prezența Consilierului agricol județean și organul executiv al Comisiei.

Dacă Consilierul agricol face opinie separată, hotărîrea comisiei județene se suspendă până când va hotărî comisia pentru arendări și reforma agrară din resortul agriculturii.

Contra hotărîrii de arendare a comisiei județene au drept de recurs proprietarul sau deținătorul moșiei sub orice formă, țăranii și delegatul Băncii Agrare. Recursul se prezintă comisiei județene ca împreună cu actele necesare să le trimită spre hotărîre comisiei pentru reforma agrară în timp de 15 zile dela hotărîrea comisiei județene.

Pământul destinat arendării pe baza acestei ordonanțe, se va împărți pe baza dispozițiilor decretului-lege avându-se în vedere în special art. 4, 6, 18 și 33.

O măsură foarte bună a fost aceea luată prin art. 33 al ordonanței care ordonă Consilierului agricol sau împuternicitului său să oblige arendașii să exploateze pământul ținând seama de prevederile științei și instrucțiile resortului agriculturii.

Prin Decizia ministerială No. 21825 din 27 Maiu 1920, se înființează la Cluj o secție a Comitetului agrar compusă din un delegat al Comitetului agrar din București ca Director al secției și doi membri aleși din sânul Comitetului superior pentru reforma agrară în Transilvania, Banat și țările ungurene.

Atribuțiile acestei secții erau de a conduce și executà toate lucrările de ordin administrativ privitoare la reforma agrară, iar chestiunile de ordin principial, tehnic și juridic rămăseseră în sarcina Consiliului superior pentru reforma agrară.

Odată cu înființarea acestei secții și în vederea accelerării lucrărilor pentru reforma agrară prin Decizia Ministerului No. 21826/920 s'a dispus ca recursurile făcute de părți cu privire la arendările forțate să fie trimise spre judecare Comitetului agrar din Cluj în loc de comisiilor județene cum prevedeau vechile ordonanțe.

Cu No. 21823/820 s'a atras atenția Președinților comisiilor locale asupra îndatoririi ce au de a luà măsuri ca comitetele locale să întocmească listele celor în drept a fi împărtășiți cu pământ potrivit art. 33 decret-lege, cum și a strânge la fața locului elementele necesare comisiei județene pentru aplicarea exproprierii.

Pentru ca lucrările să se facă în condițiile cele mai bune, cu No. 21842/920 se trimit comitetelor locale instrucțiuni asupra modului cum trebuie să procedeze pentru stabilirea dreptului de împroprietărire.

In acelaș timp pentru ca Consiliul superior pentru reforma agrară să se poată ocupà mai intens de aplicarea reformei agrare, prin Decizia No. 5617 din 22 Iulie 1920, s'a desființat pe ziua de 1 August acelaș an comisia de arendări forțate instituită pe baza ordonanței Consiliului Dirigent No. 20393/A, iar toate atribuțiile acestei comisii au fost date comisiilor județene.

Prin aceeaș Decizie s'au mai luat o serie de măsuri prin care lucrările de arendare forțată s'au pus în concordanță cu prevederile decretului-lege.

Constatându-se că o parte din comisiile județene au supus arendării forțate numai acele părți de moșii pentru care sătenii făcuseră cerere, altele s'au ocupat numai cu arendarea locurilor necesare însămânțărilor de toamnă, iar altele nu au supus arendării forțate pășunile și fânețele deși cădeau sub prevederile legii, prin Decizia Ministerului No. 30313 din 5 Noemvrie 1920 s'au completat ordonanțele și deciziile anterioare, hotărîndu-se să se dea în arendă pământul de cultură, pășune și fâneață de șes, pășune și fâneață de munte și deal, supus exproprierii; arendarea se va puteà face până la 200 jugăre și chiar sub această limită cu aprobarea comitetului agrar.

In acelaș timp se ordonă că între săteni și proprietari nu pot intervenì înțelegeri particulare pentru pământul supus exproprierii.

Intre alte măsuri luate trebuie menționat că hotărîrile comisiilor județene privitoare la arendarea forțată nu sunt supuse apelului.

Sistemul arendărilor forțate s'a continuat; în anul 1921, după cum reiese din raportul No. 9894/921 al Direcției generale a reformei agrare din Cluj, ajunsese să se dea prin arendă forțată peste 1.300.000 jugăre față de 154.136 cât se dăduseră în 1919.

Pentru documentare dăm mai jos un tablou de suprafețele date în arendă forțată în anii 1919, 1920 și 1921 pe județe și categorii de teren.

III. LEGEA PENTRU REFORMA AGRARĂ

Cu I. D. R. No. 3610 din 23 Iulie 1921, s'a promulgat legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș care cuprinde dispozițiile Decretului lege, cu oarecare completări și modificări atât în partea principială cât și în partea privitoare la procedura de aplicare.

Această lege de accelerare a lucrărilor a suferit diferite modificări între care cele principale s'au făcut prin I. D. L. No. 2867/922.

Ca și la Decretul lege, în baza acestei legi se prevăd mai multe categorii de exproprieri și anume:

I. *Exproprieri în întregime.* Proprietățile rurale și extravilanele urbane aparținând persoanelor juridice care urmăresc satisfacerea unui interes public ca biserici, mânăstiri, școli, spitale, etc.

Cu următoarele excepții:

a) proprietățile rurale și extravilanele urbane ale persoanelor juridice care urmăresc satisfacerea unui interes privat, ca Bănci, Societăți comerciale și anonime, Sindicate profesionale, etc.;

b) proprietățile rurale și extravilanele urbane ale alienaților incurabili și curanzilor pe viață, fără descendenți;

c) proprietățile rurale și extravilanele urbane care au fost vândute de bună voie sau prin licitație între 1 August 1914 și până la promulgarea legii, cu excepția cumpărăturilor făcute de cultivatorii de pământ, preoții, învățătorii sau membrii familiilor lor până la 100 jugăre, precum și cumpărăturile făcute de proprietarii cari și-au vândut proprietățile lor și au cumpărat altele în schimb, cu scop de a face o cultură intensivă.

La categoriile *a-c* inclusiv se expropriază în întregime numai pământul cultivabil.

d) pășunile, fânețele și pădurile comunale urbariale și composesorale și ale asociațiilor cu anume excepții prevăzute de lege;

e) pământurile destinate instrucției practice agricole a diferitelor școli care au avut această destinațiune înainte de 1 Decemvrie 1918 și care în nici un caz nu puteà fi mai mare de 200 jugăre de fiecare școală;

f) câte 32 jugăre cadastrale de fiecare parohie care aveau la 1 Decemvrie 1918 destinația așà numitelor sesiuni parohiale, sesiuni reduse, etc., câte 8 jugăre pentru cantori și câte 16 jugăre maximum pentru școli sub formă de dotațiuni învățătorești și care trebuiau să servească acestui scop cum și până la 10 jugăre din pământul cultivabil al bisericilor;

g) grădinile școalelor primare până la 5 jugăre;

h) câte 200 jugăre cadastrale teren cultivabil pentru fiecare Mitropolie, 100 jugăre pentru fiecare Episcopie și 30 jugăre cadastrale pentru mânăstiri.

Dacă nu ar fi existat prin lege, se ordonă crearea proprietăților pentru Mitropolii și Episcopii, dar numai după satisfacerea îndreptățiților;

i) casele de locuit, parcurile, intravilanele rurale, clădirile, viile și stabilimentele industriale, morile și apele care le alimentează.

Spre deosebire de Decretul lege care prevedeà exproprierea fabricilor, instalațiunilor și a oricăror stabilimente aflătoare pe terenurile expropriate;

j) pădurile care servesc trebuințelor normale de lemne de foc și construcțiuni ale subiectelor de mai sus;

k) maximum 30 jugăre cadastrale pentru întreținerea orfelinatelor, căminelor de invalizi, etc. care erau înainte de 1 Decemvrie 1918;

TABLOU DE SUPRAFEȚELE DE TEREN DATE ÎN ARENDA FORȚATĂ ÎN ANII 1919, 1920 ȘI 1921

No. curent	Numirea județelor	1919					1920					1921				
		Terenuri date de diferite organe ad-tive conform ord. C. D. No. 82 919					In baza ordonanței Consiliului Dirig. cu No. 7.153 și 20.393 920					In baza deciziei Comitetului agrar No. 5.617 și 30.313 1921				
		Arătură	Fânețe	Pășune	Pășune de pădure	Total	Arătură	Fânețe	Pășune	Pășune de pădure	Total	Arătură	Fânețe	Pășune	Pășune de pădure	Total
		Jugăre					Jugăre					Jugăre				
1	Alba Inferioară	—	—	—	—	—	23.581	7.025	10.094	—	40.700	31.575	9.279	12.525	—	53.379
2	Arad	—	—	—	—	—	33.009	1.768	4.869	670	40.316	97.996	3.409	21.421	3.330	126.156
3	Bihor	16.785	10	3.835	—	20.630	20.750	10	8.214	—	28.974	47.626	2.646	19.168	14.826	84.266
4	Bistrița	114	155	3.084	—	3.353	828	1.446	8.390	—	10.664	2.506	1.444	3.738	8.283	15.971
5	Brașov	300	150	250	—	700	2.500	830	1.000	—	4.330	4.149	1.573	1.153	1.357	8.232
6	Cojocna	8.320	992	7.890	766	17.968	13.743	11.367	36.883	45.284	107.007	40.504	15.768	39.882	46.112	142.176
7	Ciuc	850	1.420	—	9.750	12.020	2.850	3.500	—	18.000	24.350	4.300	10.000	—	50.000	64.300
8	Caraș Severin	1.282	373	1.222	—	2.877	26.865	7.742	6.293	24.990	65.890	46.520	4.816	—	30.870	82.206
9	Făgăraș	120	116	250	—	486	155	135	292	—	582	3.134	3.136	2.807	—	9.077
10	Hunedoara	1.864	120	304	—	2.288	6.725	1.221	3.120	144.756	156.822	15.715	622	3.195	153.632	173.164
11	Maramureș	264	1.800	2.000	—	4.664	1.591	6.342	2.301	—	10.234	1.629	6.375	2.301	—	10.305
12	Mureș Turda	3.000	36	700	—	3.736	30.000	453	1.000	—	31.453	50.000	1.000	—	12.507	63.507
13	Târnava Mare	679	334	320	2.496	3.829	4.036	2.283	2.150	7.421	15.890	3.610	2.910	2.725	10.462	19.707
14	Odorheiu	310	60	318	688	1.376	461	688	1.400	2.250	4.799	1.266	813	79	2.687	4.845
15	Satu Mare	—	—	—	—	—	29.353	3.261	22.013	3.083	67.710	41.251	5.391	28.470	16.964	92.076
16	Sibiu	670	936	2.000	—	3.606	1.402	1.373	8.337	—	11.113	2.134	1.792	7.630	—	11.556
17	Solnoc Dobâca	11.697	2.104	12.397	—	26.198	18.119	2.251	27.338	—	47.708	37.765	1.506	26.500	—	65.780
18	Târnava Mică	16.480	6.120	13.514	—	36.114	11.374	2.464	10.027	—	23.865	10.647	2.796	9.912	—	23.355
19	Trei Scaune	415	—	150	890	1.455	1.250	—	500	2.000	3.750	4.731	178	2.185	5.436	12.530
20	Timiș Torontal	—	—	—	—	—	42.216	6.119	2.131	—	50.466	125.936	5.355	20.961	—	152.252
21	Turda Arieș	3.160	1.661	3.388	—	8.209	16.233	4.067	11.171	419	31.890	63.507	5.120	15.300	25.760	109.687
22	Sălaj	850	350	1.000		2.200	6.031	725	21.982	25.687	54.425	14.030	2.054	32.036	20.630	68.750
	Total	67.736	17.576	51.234	14.590	151.136	278.939	60.043	160.821	271.058	770.861	609.280	82.502	223.527	385.982	1.304.291

II. *Embaticurile (emphyteusis)* plantate sau nu, precum și terenurile ținute de săteni în arendă cel puțin cinci ani neîntrerupt, dacă nu vor fi construit case, sălașuri, etc.

III. *Pământul rural al absenteiștilor.* Se socotesc absenteiști aceia cari dela 1 Decemvrie 1918 până la depunerea legii au lipsit din țară fără să aibă vreo însărcinare oficială în străinătate.

In această categorie intră proprietățile mai mari de 50 jugăre cadastrale.

O altă categorie prevede *posibilitatea exproprierii* proprietăților rurale care au fost trecute actualilor proprietari după 1 Noemvrie 1917 în baza ordonanțelor fostului guvern ungar privitor la restrângerea liberei circulații a imobilelor. Această expropriere se poate face numai cu prealabila învoire a Comitetului agrar și în nici un caz nu se pot exproprià moșiile minorilor.

Pământul cultivabil rural și extravilan urban al proprietarilor particulari se expropriază după următoarele norme:

a) Tot ce trece peste 30 jugăre cadastrale în comunele rurale și 10 jugăre cadastrale în comunele urbane din toate moșiile care au fost arendate timp de 10 ani agricoli între 1914 și 1918.

b) Tot ce trece peste 50 jugăre cadastrale la munte și deal și 100 jugăre cadastrale la șes din toate moșiile arendate la 1 Maiu 1921, în afară de moșiile minorilor și cele arendate pe baza dispozițiilor ordonanțelor No. 82 A/918, 7153 A/918, 20393 A/ 5617 și 30313/920.

c) Din moșiile cultivate de proprietarii lor tot ce trece peste:

50	jugăre	cadastrale	la	munte;								
100	»	»	»	deal;								
200	»	»	»	șes	în	regiunile	cu	cereri	de	împroprietărire		mari;
300	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		mijlocii;
500	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		satisfăcute.

In scop de a sporì și completà proprietățile rurale țărănești prin colonizare, Comitetul agrar poate reduce exproprierea dela 300 și 500 jugăre cadastrale la 200 jugăre cadastrale.

Legea prevede, spre deosebire de Decretul lege principal, exproprieri în raport cu numărul cererilor de împroprietărire din o regiune; de unde și diferitele categorii de regiuni cu cereri de împroprietărire mari, mijlocii și satisfăcute.

In regiunile unde cererile de împroprietărire nu pot fi satisfăcute, cu prealabila învoire a Comitetului agrar se puteà trece cu exproprierea și sub 100 jugăre cadastrale, dar numai până la 50 jugăre, cu condiția ca această reducere să nu dezorganizeze gospodăriile model mijlocii.

In cazul însă în care proprietarul nu este agricultor și nici părinții lui nu au fost agricultori, cu îndeplinirea acelorași forme exproprierea se poate scoborî până la 10 jugăre cadastrale.

Dispoziția din Decretul lege de a se lăsà proprietarului, care are un fiu agronom sau care urmează o școală de agricultură, încă o parte scutită de expropriere, se menține, specificându-se că i se lasă în plus încă jumătate din cota ce i se cuvine.

O dispoziția care în Decretul lege nu exista este aceea privitoare la exproprierea loturilor celor colonizați după 1 Ianuarie 1885 cu scop de a împlântà Unguri în massele românești; aceste loturi se expropriază până la limita lotului de împroprietărire fixat în regiune.

In cazurile în care lipsa de pământ este mare se poate scoborî cu exproprierea la moșiile stăpânite în indiviziune până la 50 jugăre de fiecare coproprietar.

Tot pentru completarea terenului de cultură în regiunile cu cereri mari de împroprietărire legea permite a se exproprià și părți din islazurile urbariale, composesorale, comunale, ale asociațiilor particulare constituite în baza legii din 1913 art. X și ale comunităților de avere, pășunile de munte însă numai cu avizul serviciului silvic, și chiar păduri dacă terenul este potrivit pentru cultură.

In regiunile cu populație deasă cu învoirea proprietarului și aprobarea Comitetului agrar, se poate exproprià și sub limita de 50 jugăre; în acest caz se va da proprietarului în schimb o suprafață de pământ echivalentă, fie în comună, fie în regiunile de colonizare.

Problema locuințelor, care în special în orașele din Ardeal a fost pentru Români una din cele mai importante, ca și în Decretul lege este rezolvită după aceleași norme, permițând exproprierea tuturor terenurilor situate într'o rază de cel mult 600 metri în comunele rurale și cel mult 1000 metri în centrele miniere, industriale și balneare.

Deasemenea tot pentru locuințe se permite exproprierea din pășunile comunale, ținând seama de contigentul normal de vite, din pădurile comunale și chiar ale Statului.

Exproprierea intravilanelor din comunele urbane, centrele miniere, industriale și balneare, prevăzută în Decretul lege, să se facă; pentru toate acelea care stau nezidite dela 1 Ianuarie 1919 cel puțin 3 ani, legea prelungește termenul la 5 ani, punând ca punct de plecare promulgarea legii.

Pășuni comunale. Problema pășunilor comunale, care pentru populația românească erà una din cele mai importante, a fost deasemenea rezolvată după aceleași norme ca și în Decretul lege.

Terenul expropriat pentru înființarea și completarea pășunilor comunale este destinat a fi folosit de toți locuitorii din comună, proprietari de vite, fără să se țină seamă dacă au sau nu pământ cultivabil.

Pentru înființarea și completarea pășunilor comunale se expropriază:

a) pământul propriu numai de pășune și fâneață aparținând proprietarilor particulari, care întrece suprafața necesară întreținerii vitelor proprii;

b) întreg pământul de fâneață și pășune aparținând composesoratelor care întrece întinderea necesară întreținerii contingentului normal de vite ale composesorilor;

c) întreg pământul de fâneață și pășune aparținând comunităților de avere, rezervându-li-se suprafața necesară pentru întreținerea contingentului normal de vite;

d) Parte din pășunile comunale, urbariale și ale asociațiilor particulare create în baza legilor VII, XXXIX și XLIII din 1908 care întrec trebuințele de pășunat ale contingentului normal de vite;

e) parte din păduri însă numai cu avizul serviciului silvic și aprobarea Comitetului agrar;

f) atunci când nu sunt pășuni sau pășunile existente nu pot satisface trebuințele tuturor locuitorilor, legea prevede completarea pășunilor și din terenul arabil, socotindu-se numai până la 1 jugăr de fiecare cap de familie;

g) în regiunile de munte și deal se pot exproprià pentru pășune și fânețe și poieni.

Calculul, după care se stabilesc necesitățile de pășuni ale comunelor, se face după numărul capilor de familie, socotindu-se pentru fiecare cap de familie până la 10 jugăre cadastrale la munte, până la 5 la deal și 2 la șes.

Pentru comunele de munte în care locuitorii se ocupă cu creșterea vitelor, legea prevede posibilitatea de a se socotì până la 22 jugăre de cap de familie, iar în comunele de deal în aceleași condiții până la 10 jugăre cadastrale.

Păduri comunale. Completarea pădurilor comunale existente și înființarea de noui păduri acolo unde nu existau s'a făcut după următoarele norme:

1. De preferință și în primul rând din proprietățile expropriate în întregime și din pădurile Statului.

2. Potrivit cu necesitățile din orice pădure până la limita de 100 jugăre cadastrale la șes și deal și 200 jugăre cadastrale la munte.

3. In cazuri de necesitate se va puteà exproprià și din pădurile comunale, urbariale, composesorale etc., suprafața întrecătoare peste limitele fixate de lege, — precum și pădurile cumpărate în baza ordonanțelor fostului guvern ungar din 1 Noemvrie 1917, privitoare la restrângerea liberei circulații a imobilelor.

Calculul suprafeței pădurilor comunale se face după numărul capilor de familie, socotindu-se de fiecare cap în regiunile agricole până la 3 jugăre cadastrale, în regiunile în care existența populației este asigurată și pentru creșterea vitelor se va puteà merge până la 5 jugăre, iară unde nu este pământ de cultură de loc și pe lângă vite locuitorii se mai ocupă și cu industria lemnului, până la 7 jugăre cadastrale.

Trebuie menționat că în grija mare ca pădurile, avuția țării, să nu cadă pradă lăcomiei de pășune, s'a prevăzut ca exproprierea lor să se facă cu avizul serviciului silvic, iar în ce privește exproprierea pădurilor și constituirea lor în păduri comunale, art. 34 prevede că se face cu avizul și sub direcția serviciului silvic al Statului.

Pentru a împiedecà eludarea reformei agrare s'a prevăzut dreptul de preemțiune al Statului prin Casa centrală a împroprietăririi pentru moșiile întregi dela 50 jugăre în sus.

Celelalte dispoziții sunt mai mult sau mai puțin aceleași ca și în Decretul lege.

Prețuirea. Prețul terenurilor se stabilește după aceleași norme ca și în Decretul lege, cu următoarele precizări prevăzute în lege:

a) In nici un caz prețul nu va trece peste prețul din 1913. Leul se socotește egal cu Coroana.

b) Terenul expropriat pentru pășuni în mod excepțional se va prețuì socotindu-se leul egal cu două coroane.

c) Pentru vii și sădiri se va socotì prețul mijlociu din ultimii cinci ani până la 1913.

d) La păduri se ține seamă de felul și calitatea lemnului, căile de comunicație, depărtarea de centrele de desfacere; în orice caz prețul fixat nu poate întrece mijlocia din ultimii cinci ani înainte de 1913 a prețurilor din localitate sau regiune.

e) La clădiri și instalații industriale se ține seamă de prețul de cost, vechimea, starea de întreținere și modul de utilizare.

f) La embaticuri prețul se stabilește îmmulțind arenda plătită anual cu 15 sau după valoarea în natură a prestațiunilor anuale după mijlocia prețurilor 1886—1895.

Organele de aplicare. Prin legea pentru reforma agrară, Consilul superior pentru reforma agrară se desființează și se înlocuește cu Comitetul agrar, care potrivit art. 56 din lege este organul consultativ al Ministerului agriculturii în toate chestiunile privitoare la expropriere, împroprietărire, înființare de proprietăți mijlocii și darea în folosință a pământului expropriabil în perioada interimară.

In baza legii modificătoare din Iunie 1922, Secția Comitetului agrar pentru Transilvania se desființează și toate lucrările trec asupra Comitetului agrar din București, cu atribuțiile prevăzute în lege.

Conducerea lucrărilor se făceà de Casa centrală a Improprietăririi sătenilor, prin Direcția generală a reformei agrare din Cluj, care aveà în subordine Consilieratele agricole, Agronomii regionali și organele cadastrale.

Comisiile de expropriere lucrau deasemenea cu Direcția dela Cluj.

Din 1924, Direcția dela Cluj desființându-se, toate lucrările au trecut asupra Centralei din București.

Nu trebuie să pierdem momentul pentru a recunoaște ajutorul neprețuit dat de d-nii magistrați însărcinați cu executarea reformei agrare.

Deasemenea nu trebuie uitate munca și devotamentul organelor agricole care, cu toate greutățile, au rămas la posturile lor.

Organele cadastrale, luptând cu greutăți mari materiale, deasemenea și-au făcut datoria.

Ca organe ajutătoare ale Comitetului agrar în ce privește exproprierea erau Comisia de ocol și Comisia județeană.

Compunerea lor după ultimele modificări este următoarea:

Comisiile de ocol, câte una sau mai multe în fiecare circumscripție de ocol, se compuneau din:

a) Un judecător de ocol sau de Tribunal;

b) Agronomul regional;

c) Un delegat al Ministerului de agricultură.

Comisiile județene, câte una sau mai multe în fiecare județ, se compuneau din:

a) Un consilier de Curte de Apel sau judecător de Tribunal;

b) Consilierul agricol;

c) Un delegat al Ministerului Agriculturii și Domeniilor.

Comisiile de ocol pentru expropriere se pronunță în prima instanță asupra situației juridice a proprietății din punct de vedere al exproprierii, determină valoarea pământului și fixează lotul tip.

Deasemenea fac verificarea tablourilor de împroprietărire pe baza de procese verbale individuale, după care se stabilesc listele celor îndreptățiți.

Comisiile județene se pronunță în prima instanță asupra prețului, când Comisia de ocol nu s'a pronunțat, hotărîrea definitivă căzând în competența Curților de Apel din regiune.

Se pronunță în ultima instanță asupra apelurilor făcute contra hotărîrilor Comisiilor de ocol în materie de expropriere. Hotărîrile lor sunt definitive și executorii, fără drept de opoziție, apel sau recurs, cu rezerva dreptului de revizuire din partea Comitetului agrar.

Stabilește prețul de arendă pentru perioada interimară până la împroprietărire.

Prin legea modificătoare din 1922, toate atribuțiile Băncii agrare au fost suprimate întrucât în baza art. 137 din aceà lege toate operațiile se fac de către Stat, iar toate convențiile încheiate între Stat și Banca agrară, modificarea Statutelor Băncii agrare și toate celelalte privilegii ca beneficiare de toate drepturile asigurate prin legi speciale ungare, institutelor privilegiate de Credit funciar, scutirea de impozite și taxe fiscale etc., sunt și rămân desființate.

Pentru acest motiv în lege nu se mai vorbește despre atribuțiile Băncii agrare.

După cum am arătat mai sus, prima lege din 1921 a suferit o serie de modificări făcute în scop de accelerare a lucrărilor, micșorându-se numărul membrilor diferitelor Comisii, scurtându-se termenele de apel și în general aducându-se modificări întregii proceduri.

Lucrările de expropriere pe baza primei legi și a modificărilor survenite au continuat și, cu toate rigorile legii, putem spune că spre cinstea neamului, s'a petrecut în cea mai deplină liniște.

Din examinarea registrelor Casei Centrale a Improprietăririi rezultă că până astăzi s'au expropriat:

Din diferite moșii particulare	2.906.073	jugăre
S'a cedat de Stat din proprietățile sale	212.497	»
Total expropr.	3.118.570	»

In momentul exproprierii acest teren erà repartizat pe următoarele categorii:

Terenuri cultivabile inclusiv fânețele	935.283	jugăre
Pășuni (fără pădurile afectate ca pășuni)	563.378	»
Păduri inclusiv pădurile afectate ca pășuni	1.516.971	»
Vii și pometuri	2.297	»
Parcuri	18	»
Intravilane	1.701	»
Terenuri expropriate pe baza art. 14 și 40	12.431	»
Embaticuri	32.422	»
Mine, cariere etc.	11	»
Diferite terenuri	252	»
Neproductiv	53.806	»
Total	3.118.570	jugăre

Lucrările de expropriere pot fi considerate în general din punct de vedere juridic ca terminate, afară de câteva cazuri care mai sunt în judecata Comitetului agrar, mai sunt însă de făcut lucrări de măsurătoare și parcelare.

Lucrările de împroprietărire. Potrivit dispozițiilor legii se fac de următoarele organe:

Comitetul local compus din Secretarul comunal, primar, preoți, învățători, dirigenți și 2—3 săteni delegați, întocmește tabloul sătenilor cu drept la împroprietărire.

Comisia de ocol pentru împroprietărire compusă din aceleași persoane ca la expropriere judecă listele întocmite de Comitetul local și stabilește ordinea de preferință.

Comisia județeană pentru împroprietărire se compune din aceleași persoane ca și la expropriere, judecă în ultimă instanță toate contestațiile ivite la întocmirea tablourilor de împroprietărire stabilind în mod definitiv lista celor îndreptățiți.

Hotărăște ca instanță de apel mărimea lotului tip și face tragerea la sorți a celor împroprietăriți.

In ce privește ordinea de preferință la împroprietărire, legea menține dispozițiile Decretului-lege întocmit de Consiliul Dirigent precum și dispozițiile contra celor nevrednici a fi împroprietăriți.

Deasemenea menține înființarea de noui proprietăți mijlocii, singurele în stare să ridice agricultura de astăzi. Aprobă a se dà teren școlilor primare și normale, posturilor și secțiilor de jandarmi, bineînțeles după îndestularea sătenilor cu pământ.

Lotul este de complectare, întreg până la 7 jugăre și de colonizare până la 16 jugăre.

Dispozițiile luate de Consiliul Dirigent cu privire la asigurarea unei bune culturi a pământului sunt menținute și prin noua lege în baza căreia Casa Centrală a Improprietăririi are dreptul de a stabilì și impune noulor proprietari obligația cu privire la planul de cultură și să-i îndrumeze către o cultură rațională și intensivă.

Pentru cei cari nu vor îndeplinì obligațiile impuse pe baza cererii serviciului agricol județean, judecătorul de ocol îi va deposedà fără somație.

Plata loturilor se poate face în total sau în parte. Statul contribuie cu 50% din prețul pământului expropriat. Pentru pământul destinat constituirii și completarea pășunilor și pădurilor comunale Statul nu contribuie cu nimic.

Aplicarea în fapt a lucrărilor de expropriere și împroprietărire. Aplicarea reformei agrare a fost făcută de organele agricole, Consilieri agricoli și Agronomi regionali pe baza hotărîrilor definitive și a măsurătorii cadastrale.

O serie de circulări și instrucții adresate tuturor organelor a dat îndrumările necesare pentru ca lucrările să se facă în cele mai bune condiții și cât mai repede posibil.

După promulgarea legii modificătoare din 23 Iunie 1922 s'a adresat Președinților comisiilor de expropriere circulara No. 13575 din 7 Iulie 1922 prin care s'au arătat din nou normele după care trebuie să se lucreze atât la expropriere cât și la împroprietărire.

Intrucât din cauza lipsei de fonduri nu s'a putut pune la dispoziția Ministerului sume suficiente și întrucât nu aveam nici personal suficient pentru executarea lucrărilor de măsurătoare, parcelare și aplicare pe teren, lucrările definitive de împroprietărire au întârziat.

Insă pentru ca sătenii să poată intrà mai curând în stăpânirea pământului ce li se cuvine prin punctul 29 din instrucțiile sus amintite, s'a hotărît ca în cazul în care lipsesc planurile sau nu sunt conforme cu starea de fapt, așà că va trebuì un plan nou, darea în stăpânire să se facă de organele agricole județene pe baza lotului tip și tabloul celor îndreptățiți.

In baza acestei dispoziții aproape în întreg Ardealul sătenii au intrat în stăpânirea pământului și pe măsură ce organele Cadastrului înaintează cu lucrările, se face și definitivarea.

După datele puse la dispoziție de Casa Centrală a Improprietăririi până la 1 Ianuarie 1929 s'a dat în stăpânirea locuitorilor:

Prin împroprietăriri definitive		300.196 jugăre
In arendă prin aplicarea punctului 29		332.727 »
Total		632.923 jugăre
Numărul celor înscriși pe tablourile de împroprietărire se ridică la:		
Români	337.082	
Alte naționalități	117.591	454.673
Din aceștia au primit pământ:		
Români	212.803	
Unguri	45.628	
Germani, Sași, Șvabi	15.934	
Diferite naționalități	6.314	280.679
După mărirea și felul loturilor au primit:		
1 jugăr	67.228	săteni
2 »	83.987	»
3 »	68.557	»
4 »	43.980	»
5 »	14.745	»
6 »	999	»
7 »	1.183	» 280.679

Pentru a ne face o ideie de modul cum a fost repartizat terenul expropriat, dăm mai jos tabloul întocmit pe anul 1928:

Dat la împroprietărire definitivă			300.196 jugăre
Dat potrivit punctului 29			332.727 »
Destinat colonizării și împroprietăririi refugiaților			57.365 »
Pășuni comunale			917.518 »
Păduri afectate comunelor	698.985 jugăre		
» rămase pe seama Statului	456.085 »		1.155.070 »
Vetre de sat			29.703 »
Rezerve de interes general			192.851 »
Embaticuri și art. 40			29.873 »
Disponibil			61.645 »
Terenuri vândute			4.634 »
Neproductiv predat comunelor			36.988 »
Total			3.118.570 jugăre

Articolul 107 al legii prevede că înainte de parcelare organele de aplicare vor destină pământul expropriat mai întâiu pentru împlinirea intereselor generale obștești, spitalicești și ale Statului, pentru completarea și constituirea pășunilor comunale, pentru mărirea vetrelor de sat, drumuri, adăpători.

Din tabloul de mai sus reiese că pentru trebuințele de interes general s'a rezervat suprafața de 192.851 jugăre. Sub titlu de document dăm mai jos repartiția acestei suprafețe:

Școli primare și normale	33.350	jugăre
Biserici, sesii parohiale	58.137	»
Șesii notariale	452	»
Școli de agricultură	2.906	»
Ferme model și pepiniere	10.395	»
Vii și pometuri	687	»
Pășuni de munte	23.164	»
Loturi zootehnice	15.750	»
Loturi model	5.691	»
Personalul silvic	4.449	»
Cantoane pentru șosele și C. F. R.	3.068	»
Spitale, infirmerii, etc.	283	»
Câmpuri de tragere	3.749	»
Jandarmerii rurale	1.361	»
Cimitire de oameni și animale	1.358	»
Teren de sport și tir	5.281	»
Drumuri publice și de exploatare	14.704	»
Case naționale și Căminuri culturale	821	»
Ministerul justiției	794	»
Parcuri	50	»
Bănci populare	103	»
Diverse	6.298	»
Total	192.851	jugăre

Din examinarea datelor de mai sus reiese în mod evident că prevederile legiuitorului s'au îndeplinit satisfăcându-se interesul general, cultural, economic, social și de educație fizică.

Repartiția terenului de pădure și pășune. Din păduri s'au expropriat pentru:

Teren arabil (art. 12)	7.761	jugăre	
Pășuni comunale (art. 24)	354.140	»	
Păduri comunale	698.985	»	
Păduri rămase pe seama Statului	456.085	»	1.516.971

Pentru păşuni comunale s'au expropriat şi s'au destinat:

Prin dispozitivul de parcelare	132.864	jugăre	
Din terenul anume expropriat pt. păşune	430.514	»	
Din păduri afectate pentru păşune . . .	354.140	»	917.518

Lucrări de măsurătoare cadastrale. Ca şi în vechiul Regat lucrările de măsurătoare se fac sub conducerea Direcţiei Cadastrului şi lucrărilor tehnice din Casa Centrală a împroprietăririi, care le execută printr'un serviciu special condus de un inspector general cu titlu de director.

SITUAŢIA

lucrărilor de măsurătoare şi parcelare executate de către Inspectoratul General Geodezic şi Cadastral pentru Transilvania până la 1 Noemvrie 1928

No. curent	Judeţul	Suprafaţa măsurată	Suprafaţa rămasă de măsurat	Suprafaţa parcelată		Suprafaţa rămasă de parcelat
		jug.	jug.	jug.	st.	jug.
1	Alba	65.607	12.739	25.071	1.052	35.297
2	Arad	91.617	3.858	52.638	202	30.918
3	Bihor	494.633	90.121	357.661	264	155.832
4	Braşov	100.411	16.428	14.865	1.394	45.801
5	Caraş	73.298	27.856	16.218	1.001	116.604
6	Ciuc	262.960	1.741	122.473	249	13.201
7	Cluj	197.487	63.793	80.407	23	158.755
8	Făgăraş	25.572	19.688	18.779	1.076	22.360
9	Hunedoara	43.660	202.865	21.719	1.231	219.444
10	Maramureş	9.339	27.212	341	704	36.551
11	Mureş	129.962	65.859	29.903	750	128.776
12	Năsăud	68.454	12.854	20.390	1.089	24.819
13	Odorheiu	29.726	23.586	5.555	1.079	31.747
14	Sălaj	192.005	86.304	39.068	1.290	174.330
15	Satu Mare	175.920	64.237	124.011	417	120.293
16	Severin	77.871	12.012	8.324	1.030	81.206
17	Sibiu	94.290	18.844	65.284	43	29.084
18	Someş	123.185	29.262	28.542	1.435	98.430
19	Târnava Mare	79.595	5.232	43.253	898	26.085
20	Târnava Mică	88.314	8.365	41.570	1.315	38.706
21	Timiş Torontal	311.095	594	115.919	1.337	130.981
22	Trei Scaune	132.207	23.523	23.584	1.434	85.192
23	Turda	169.032	20.958	48.574	769	80.438
	Total general	2.996.220	837.931	1.304.161	882	1.874.850

Lucrările în Ardeal s'au făcut după metoda grafică; sub formă de încercare s'a mai creat un serviciu la Arad care execută lucrările după metoda numerică.

Inspectoratul general din Cluj are în atribuţia sa şi lucrările de punere la punct a Cadastrului, care se fac sub conducerea unui inspector general ajutat de diferiţi funcţionari.

Lucrările de aplicare a reformei agrare au început în 1921 şi se împart în:

1. Lucrări de triangulare şi bornare a punctelor triangulare.
2. Ridicarea statuquo-ului.
3. Parcelarea pe plan.
4. Aplicarea parcelării.

Am arătat mai sus situația lucrărilor de măsurătoare și parcelare executate până la finele lunii Noemvrie după datele puse la dispoziție de Direcția Cadastrului și lucrărilor tehnice.

Intrucât măsurătoarea se face și pentru părțile care rămân proprietarului, suprafața măsurată este cu mult mai mare decât cea expropriată.

Plata pământului expropriat și stabilirea debitelor celor împroprietăriți. Potrivit dispozițiilor legii agrare, plata pământului expropriat se face îndată ce exproprierea este definitivă. Plata se face în rentă amortibilă sau în rentă amortizabilă de 50 de ani cu dobânda de 5% pe an.

Până în ziua de 7 Iunie 1928 s'a intervenit la Ministerul de Finanțe ca să se emită rentă pentru: 1628 moșii în întindere de 646.656 jugăre în valoare de lei 5.650.260.043,51.

Pentru pământul dat la împroprietărire 50% căzând în sarcina locuitorilor s'au debitat până la 7 Iunie 1928:

29.904 lotași cu o valoare de lei 38.685.920.

Colonizare. Capitolul XV al legii determină condițiile în care trebuie să se facă colonizarea.

Deși terenul cultivabil expropriat în Ardeal a fost relativ în suprafață mică, totuș în regiunile cu cereri de împroprietăriri satisfăcute au rămas o serie de rezerve pe care s'a hotărît să se facă colonizarea locuitorilor din regiunile în care nu erà pământ disponibil pentru satisfacerea tuturor îndreptățiților.

Până la 1928 s'au stabilit:

In județul	Arad	1.026 coloniști
» »	Bihor	877 »
» »	Sălaj	707 »
» »	Satu Mare	613 »
» »	Timiș Torontal	1.177 »
	Total	4.399 coloniști

In afară de aceștia pe baza unui jurnal al Consiliului de Miniștri s'a stabilit o colonie de 481 Români refugiați din Ungaria și Jugoslavia în județele Arad, Bihor și Timiș-Torontal, acestora li s'au dat loturi egale cu ale celorlalți coloniști.

Pentru a venì în ajutorul coloniștilor potrivit dispozițiilor legii, Statul a luat măsuri ca din creditul de 50 milioane deschis pentru colonizare să se acorde împrumuturi coloniștilor pentru a-și construì case de locuit.

Cu aceste împrumuturi s'au construit:

In județul	Satu Mare	106 case
		114 grajduri
		27 șoproane
		9 șuri
		44 pătule

Efectele reformei agrare. Ar fi banal să mai discutăm aceste efecte în special pentru poporul românesc din Ardeal care din cauza situației anormale în care a trăit o mie de ani în care timp a cunoscut toate greutățile, toate grijile și toate umilințele.

Cele câteva pagini dela începutul acestui studiu justifică și învederează într'un mod cât se poate de clar greutățile și lupta pe care a trebuit să o ducă pentru a-și asigurà hrana de toate zilele, cu atât mai mult cu cât datele citate sunt ale autorilor unguri.

Lupta pentru pământ erà cu atât mai învederată cu cât erà singurul mijloc de existență afară de toiagul pribegiei.

Reforma agrară a făcut dreptate, a dat pământul celui care-l muncește și prin aceasta s'a asigurat nu numai desvoltarea individuală, dar și propășirea țării. Nu trebuie uitat că din pământul expropriat s'au înfruptat cu toții, cei cari aveau trebuință, fără deosebire de naționalitate. Binefacerile acestei importante reforme se revarsă asupra tuturor.

Reforma agrară așà cum s'a făcut se poate socotì ca o adevărată revoluție socială, ale cărei efecte se vor vedeà mai târziu.

Pentru a învederà și mai mult necesitatea acestei reforme agrare dăm mai jos repartiția proprietăților din Ardeal înainte și după aplicarea reformei agrare.

	Inainte de reforma agrară		După reforma agrară	
Proprietățile	de 0— 10 jugăre	4.407.884	jugăre	7.289.953 jugăre
»	» 10—100 »	3.741.300	»	3.741.300 »
»	peste 100 jugăre	4.980.985	»	1.899.916 »
	Total	12.930.169	jugăre	12.930.169 jugăre

De unde înainte de răsboiu proprietatea mică de 0—10 jugăre ocupà 4.407.884 jugăre, astăzi ocupă 7.289.953 jugăre, adică cu 2.882.069 jugăre mai mult.

Cu alte cuvinte a intrat în folosința celor mulți mai bine de jumătate din suprafața proprietăților de peste 100 de jugăre și astfel s'a îndeplinit lozinca: pământul să fie dat celui care-l poate muncì.

CULTIVAREA PĂMÂNTULUI IN TRANSILVANIA ÎN ULTIMII ZECE ANI

DE

IOAN LUCA CIOMAC

I. PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA AGRICULTURII TRANSILVANIEI

Imprejurările naturale favorabile în care se desvoltă provincia Transilvaniei imprimă o parte caracteristică, de importanță deosebită pentru poporul românesc de pe acest pământ.

Aceste împrejurări se referă atât la condițiile de sol, de climă, cât și la cele economice propriu zise.

Transilvania, împreună cu Banatul, Crișana și Maramureșul, formează un tot unitar din punct de vedere economic; provinciile acestea se întregesc reciproc, iar din punct de vedere agricol ele se găsesc într'un echilibru natural favorabil pe care nu-l influențează prea mult nici accidentele climaterice, care în unii ani se abat mai mult asupra părții de vest.

Cu toate că Transilvania propriu zisă nu este o provincie cu pământuri excelente pentru agricultură, populația ei se întreține aproape exclusiv din agricultură. Ceeace caracterizează mai mult această regiune, bogată în pășuni, fânețe și păduri, este configurația accidentată, care privită în întregime ne indică terenuri proprii pentru creșterea animalelor de tot soiul.

Transilvania formând un platou măreț are o agricultură prosperă, care se va evidenția în datele ce vom arătà în prezenta lucrare.

Platoul, dealurile, văile râurilor și toate colțurile unde plugul poate să pătrundă sunt lucrate cu adevărată artă de către agricultorul român, sas sau ungur.

Fiecare scoate din acest pământ, dacă nu o producție, care să rivalizeze cu aceea a șesurilor Dunării sau a Cernoziomului basarabean, dar atât cât să-i asigure o existență omenească și cinstită.

Banatul și nord-vestul Transilvaniei, cu excepția Maramureșului muntos, sunt pe de altă parte adevărate grânare al căror renume este îndeosebi cunoscut. Cu toate acestea dacă Transilvania propriu zisă arată o producție mai redusă pe unitatea de suprafață, ea este însă mult mai constantă, pe câtă vreme Banatul și celelalte părți ne arată o curbă de producție cu salturi mari, ceeace și face ca populația din acele părți să cunoască și să simtă mai des neajunsurile anilor lipsiți de precipitațiile atmosferice normale.

Versiunea că Transilvania de azi ar fi mereu avizată la import din Vest este o susținere nedovedită, căci dacă până în 1918 această provincie nu puteà să aibă legături normale cu Regatul român din cauza barierelor, astăzi situația este cu totul schimbată și orice nevoi se pot tot așà de ușor satisface din rezervele întinselor câmpii ale Munteniei, Olteniei, Moldovei și Basarabiei.

Este interesant de reținut deci că în Transilvania, datorită climei favorabile și terenului bine lucrat, nu se pot constatà variații extreme în producție, astfel că nevoile consumului pot fi lesne satisfăcute pe loc, dacă problema căilor de comunicație și a transportului în genere se îndrumează către asigurarea celui mai mare randement.

Pe de altă parte, chiar cu toată criza inevitabilă produsă de reforma agrară, suprafețe cultivabile au ajuns extraordinar de repede la acelaș cuantum ca și înainte de reforma agrară.

Că astăzi nu se poate evidenția un surplus mare de producție față de trecut, acest lucru se datorește faptului că producătorul consumând el însuș, gustă de fapt senzațiile unui traiu mai omenesc, drept consecință a stăpânirii în deplină proprietate a unor suprafețe pe care mai înainte le munceà exclusiv pentru alții.

Agricultura Transilvaniei mai este importantă pentru Regatul României mari și pentru alte considerente de ordin tehnic agricol.

Populația de acì trăită în contact intim cu alte naționalități privilegiate a putut să-și asimileze o serie din măsurile luate de guvernele stăpânirii trecute, măsuri care tindeau fără îndoeală către îmbunătățirea agriculturii în general.

Pe de altă parte contactul cu Sașii și Șvabii, minorități caracterizate printr'un deosebit simț de organizare, a făcut ca elementul românesc să-și însușească și să imite metodele de lucru ale acestora, fără să-și piardă însă din calitățile personale.

Astfel, putem vedeà peste tot în aceste părți că gospodăriile românești rivalizează cu acelea ale Sașilor și Șvabilor și că vitele lor sunt deasemenea îngrijite și hrănite în cele mai bune condiții.

Nu se poate negà iarăș o oarecare influență și acolo unde fostul latifundiar mai indulgent a dat prilej celor ce-i lucrau pământul să aibă o gospodărie în care aplicau multe lucruri folositoare văzute la proprietar.

Din punct de vedere agricol, Transilvania înseamnă pentru noi un aport de mare importanță, căci pe lângă un pământ bun avem și o populație agricolă, harnică, vrednică, cinstită și cuminte.

Pe de altă parte reforma agrară a cimentat și a legat pe țăranul muncitor pentru totdeauna de pământul către care a privit mereu, pe care l-a lucrat cu sfințenie — deși pentru alții — și de care nu se va despărți niciodată.

Rămâne numai ca noul proprietar să aibă posibilitatea consolidării gospodăriei sale și să știe *a cruță*, pentru urmașii cari vor formà baza unei burghezii sănătoase și solide.

II. SITUAȚIA, SUPRAFAȚA, CLIMA ȘI POPULAȚIA

Situația. Provincia Transilvaniei se mărginește la nord, răsărit și sud cu masivul Carpaților, la nord-vest cu fluviul Tisa, la vest cu pusta ungară, iar la sud-vest în parte cu masivul Carpaților și cu fluviul Dunărea.

Porțiunea cuprinsă la nord între județele Satu-Mare, Maramureș și Bucovina, mărginită la est și sud cu Moldova și Muntenia, la sud-vest cu Banatul, iar la vest cu județele Arad, Bihor și Sălaj, poartă numele de Ardeal sau Transilvania veche propriu zisă.

Lanțul munților Carpați ca și masivul munților Apuseni (munții Bihor, Metalici, Codrului, etc.) din centrul Ardealului au vârfuri înalte (Negoiu 2544 m., Pietrosul 2297 m., Cucurbeta 1849 m.) și sunt formați din șisturi cristaline, granit, gneis și piatră de calciu. In Munții Metalici se găsesc multe minerale, andesite cu conținut de aur, apoi argint, aramă, etc.

Platoul Transilvaniei cu înălțimi variind între 500 și 600 metri este o regiune deluroasă, străbătută de văi cu râuri ale căror direcții sunt către vest, vărsându-se în mare majoritate în râul Tisa și parte în fluviul Dunărea.

Șesurile râurilor sunt toate foarte productive. In special șesurile râurilor Târnave, Mureș, Someș, și Criș au terenuri, care dau producții însemnate, cu deosebire în anul ce urmează inundațiilor.

Din punct de vedere geologic platoul Transilvaniei aparține formației neozoice-terțiare (oligocen, miocen și pliocen) și cuaternare (aluviu și diluviu) pe șesurile râurilor de care am amintit. Banatul și nord-vestul Transilvaniei este numai aluviu și diluviu cu excepția mezozoicului jurasic, care formează masivul Bănățean. Regiunea dela Deva, Sibiu și Făgăraș are la bază și șisturi cristaline; deasemenea o parte însemnată a masivului Bănățean și munții Apuseni.

Din punct de vedere agronomic, platoul Transilvaniei, Banatul și nord-vestul provinciei sunt un podzol. Regiunile limitrofe Carpaților la sud ne arată și soluri turboase și turbării ca și podzoluri-schelet. Soluri de pădure găsim în regiunea: Brașov, Mercurea Ciuc, apoi în porțiunea ce ar formà un dreptunghiu și care ar cuprinde Sibiul, Târgu Mureș, Cluj, Aiud, Alba-Iulia. Soluri de

pădure mai găsim la granița de vest; tot acì în colțul de către Arad-Timișoara, avem cernoziomul-ciocolat mărginit de cernoziomul degradat, răspândit mult și în așà numita « Câmpie ardeleană ».

Aceste categorii de soluri se lucrează relativ ușor și cu unelte de tot felul și mai ales atunci când precipitațiile atmosferice sunt repartizate normal în cursul perioadelor de lucru.

Clima Transilvaniei propriu zise este continentală; aceea a Banatului are tranziții de climă mediteraneană.

Temperatura medie anuală se ridică la 7°—8° C. dealungul lanțului de munți al Carpaților și Apuseni; platoul are o medie de 8°—9° C., iar vestul și sud-vestul au o medie de 10°—11° C. Temperatura cea mai joasă a verii (+16°—+17° C.) o arată lanțul muntos, iar cea mai ridicată (+20°—+22° și +22°—+23° C.), o găsim în vestul și sud-vestul Transilvaniei.

Temperatura iernii (Ianuarie) cea mai joasă (—8°,—7° C.) o găsim în colțul muntos din nord-vest; platoul are o temperatură de —5°,—4° C., iar vestul și sud-vestul ne arată temperaturi variind între —3° și —2° C., și sub —2°.

In ce privește precipitațiile anuale găsim următoarea situație: în centrul Ardealului plouă de fapt mai puțin sub 400 mm. anual, dar numai pe o porțiune redusă. Intre 700—900 mm. plouă în regiunea munților; în sud-vest și vest găsim 400—600 mm., iar restul Transilvaniei are precipitații variind dela 500 până la 700 mm.

Direcția vânturilor predominante este dela est la vest și est-nord-vest; în Banat predomină vântul de sud-vest, iar vara vântul de nord-vest.

Suprafața și populația. Transilvania de astăzi are o suprafață de 102.200 km² cu o populație totală de 5.487.966 locuitori și cu o densitate de 54,5 locuitori pe km².

In ce privește repartizarea pe regiuni avem în 1923 următoarea situație, față de aceea din anul 1910:

Provincia	Suprafața în km.	Populația în		Densitatea în	
		1910	1923	1910	1923
Ardeal	57.807	2.678.357	2.859.753	48.1	51.5
Banat	18.393	977.500	950.968	56.—	54,5
Crișana	22.619	1.442.197	1.525.903	63.5	67,5
Maramureș	3.381	150.468	151.342	44.—	45.—
Total	102.200	5.248.522	5.487.966	52.9	54.5

Rezultă că deși Ardealul propriu zis formează unitatea cea mai mare ca suprafață, are o densitate numai de 51,5 locuitori pe km². Această stare se datorează faptului că massivele muntoase sunt în genere foarte slab populate.

Populația cea mai deasă o are Crișana și Banatul. Aceste două provincii sunt de fapt și cele mai agricole cu condiții economice excelente, datorită centrelor de desfacere mari, legăturilor de căi de comunicație bune, momente care condiționează o desvoltare normală a așezărilor omenești de tot felul.

Maramureșul, datorită vieții parazitare a elementului străin, care exploatează masivele muntoase cu brațele Românilor de baștină, are densitatea cea mai mică dintre toate provinciile Transilvaniei.

O regiune foarte importantă din punct de vedere agricol o formează așà numita « Câmpie ardeleană », care este cuprinsă între râurile Someș, Arieș și Mureș pe o suprafață de circa 5000 km². Această regiune este pur agricolă și cu o populație curat românească. Terenul este un cernoziom degradat cu subsol de margă, lipsit de păduri și în multe părți lipsit de apă. Dealurile, colinele, platourile și în special văile câmpiei sunt foarte productive.

Populația Transilvaniei este formată din agricultori în majoritate și anume numărul total al sătenilor, cari se ocupă cu agricultura se ridică la 3.806.218 sau 73% din numărul locuitorilor întregii provincii.

După numărătoarea populației din 1921, Transilvania propriu zisă (Ardealul) arată o populație de 2.685.883 suflete și anume:

			1921	1910
Români	1.557.813	sau	58%	55%
Unguri	812.765	»	30.3%	33.8%
Germani	233.729	»	8.7%	9.1%
Alții	80.576	»	3 %	2.1%
Total . . .	2.685.883	sau	100,0%	100,0%

Dintre județele Ardealului, cel mai populat este Hunedoara cu 340.145 locuitori, iar densitatea cea mai mare o are Brașovul cu 67,8 locuitori pe km².

Față de datele statisticilor vechi, găsim pentru Ardeal o creștere de 3% pentru Români.

In Crișana numărul Românilor reprezintă 52,7% și al Ungurilor 37,1% față de totalul populației, iar în Maramureș găsim 36,3% Români față de 28,7% Unguri, 12,6% Evrei și 20,8% Ruteni.

Banatul ne arată circa 40% Români și 15% Unguri.

Față de marea majoritate a Românilor, cari locuesc teritoriile revenite la patria mamă în 1918, găsim că 80% din numărul Românilor se ocupă exclusiv cu agricultura; pe de altă parte populația rurală în Transilvania ne arată un procent de 81,56% din populația totală a provinciei.

Populația românească este prin urmare stăpânitoare nu numai de drept, dar și de fapt a teritorului întregii Transilvanii de astăzi.

III. REPARTIȚIA SOLULUI

După statistica ungară din 1911 suprafața Ardealului, Crișanei și Maramureșului erà astfel repartizată:

	Ardeal		Crișana		Maramureș	
	ha.	%	ha.	%	ha.	%
Terenuri agricole . .	1.540.225	26,90	857.254	41,1	386.204	24,2
Grădini de pomi. . .	92.562	1,62	26.276	1,2	12.110	0,8
Fânețe	857.606	14,98	167.137	8,0	265.065	16,1
Vii	16.952	0,30	15.724	0,7	3.093	0,2
Pășuni	788.924	13,78	305.787	14,7	184.023	11,6
Păduri	2.205.169	38,52	583.865	28,0	685.217	43,0
Trestiș	2.296	0,04	3.870	0,1	2.669	0,2
Teren neproductiv, construcții, drumuri, etc..	221.102	0,86	122.586	6,2	6.354	3,9
Total	5.724.836	100,0%	2.082.500	100,0%	1.592.927	100,0%

După situația din 1919 repartiția solului în Ardeal și Banat a fost:

	ha.	%
Terenuri arabile	3.285.402	32,15
Fânețe	1.257.372	12,30
Vii.	53.166	0,52
Păduri	3.644.727	35,66
Pășuni	1.258.862	12,36
Teren necultivabil, căi de comunicații, construcții, etc. . .	720.466	7,05
Total . .	10.219.998	100,0%

Ultimele date statistice ne arată situația următoare pentru întreaga Transilvanie:

	ha.	% din totalul terenului
1. Terenuri arabile	2.979.749	28,9
2. Fânețe naturale și pășuni	2.034.685	19,8
3. Culturi arborescente și arbuști	193.691	1,8
4. Păduri	3.627.315	35,1
5. Clădiri, drumuri, ape, cariere, mine, teren neproductiv	1.483.070	14,4
Total	10.318.510	100,0%

In comparație cu situația din 1919 ar rezultà un minus de 3,2% la terenurile arabile, un minus de 4,8 la fânețe și pășuni și un minus de 0,5 la păduri; pe de altă parte, am aveà un plus de 1,3 la vii și un plus de 14,4 la clădiri, drumuri, ape, etc.

Realitatea însă nu poate fi aceasta, căci de fapt, terenul arabil, pășunile și fânețele au crescut în contul terenurilor neproductive.

Nepotrivirea aceasta urmează a se atribuì mijloacelor insuficiente de investigație în 1919, când serviciul exterior statistic sufereà aceleași lipsuri ca și toate serviciile asupra cărora răsboiul a avut o influență nefastă.

Asupra repartiției propriu zise a suprafețelor de pământ ale Transilvaniei, găsim că, până la reforma agrară, 2.536.738 ha. (sau 34%) în proprietăți până la 10 ha. se aflau în mâna a 843.448 proprietari (sau 87,6%); apoi 2.153.117 ha. (29%) în proporție până la 100 ha. se aflau în mâinile a 113.887 proprietari (sau 11,8%) și în fine 2.751.457 ha. (sau 37%) în proprietăți de peste 100 ha., aparținând la 4601 proprietari (sau 0,6%).

După reforma agrară, proprietățile de 0—100 ha. ne arată 84,5% iar cele peste 100 ha. ne arată 15,5% în Transilvania. Aici deci s'a expropriat 27,%, împroprietărindu-se 75% români și 25% minoritari [1]).

Dacă ne referim la stăpânirea pământului de către diferite naționalități, în vremea stăpânirii ungare, găsim, chiar după autorii unguri, că: la proprietatea sub 100 jugăre (1 jug=5755 m²) Românii (58%) stăpânesc o medie de circa 1 jug. iar Ungurii (28%) 6 jugăre; din proprietatea mare Românii posedă 2%, iar Ungurii 98%.

Tot statisticile vechi ne arată că, în ce privește profesia, 80% din populația românească erà agricolă, trăind în mediu de pe ½ j. c. iar 45% Unguri și alții, trăind de pe o suprafață de 15 j. c.

O distribuție interesantă a proprietății găsim în cele patru județe din Ardeal, locuite de Sași, și anume:

Județul	Proprietate parcelară %	Proprietate mică %	Proprietate mijlocie %	Proprietate mare %
Bistrița	6	84	5	5
Târnava Mare	8	77	5	10
Sibiu	15	76	4	5
Brașov	10	80	5	5

Rezultă așadar că proprietățile Sașilor sunt proprietăți mici. Pentru a se puteà întreține, ei fac o cultură intensivă și cresc vite bune, care le dau venituri însemnate. Pe lângă aceasta, în ultimii ani, cultura sfeclei de zahăr și a plantelor medicinale a luat la Sași un avânt frumos.

IV. LUCRAREA PĂMÂNTULUI, TEHNICĂ, AMELIORĂRI, ASOLAMENTE

Pământul Transilvaniei are o cantitate însemnată de substanțe nutritive cu deosebire în Banat, în Țara Bârsei și pe șesurile râurilor. Părțile mai accidentate, deși sunt mai spălate de ape, sunt

[1]) După Al. Nasta.

și ele destul de productive. Cu toate acestea, toate terenurile din Transilvania, care se îngrașă regulat cu azot și superfosfat, răsplătesc prin producția mai mare, cheltuiala făcută.

Pe lângă îngrășăminte, transilvăneanul nu neglijează o muncă rațională, căci el nu se poate sprijini prea mult pe factorul de producție «natură», așà cum este cazul în Moldova sau în Muntenia, din cauza timpului și a vremii capricioase.

In ce privește lucrarea propriu zisă a pământului, în Transilvania ea se efectuează cu foarte multă atenție și cu multă îngrijire.

In Ardeal, lucrarea pământului rivalizează cu aceea ce o dau pământului lor popoarele din vestul Europei. Aici sunt Sașii cu deosebire, cari constitue un element de valoare pentru agricultură. Ungurii și Românii au mai putut să ia exemple bune de lucrarea pământului atât dela fostul mare proprietar cât și dela exploatările Statului.

Ardealul este regiunea unde plugul schimbător are cea mai multă întrebuințare din cauza conformației accidentate a solului. Totuș și celelalte pluguri cu 1, 2 și mai multe brazde sunt foarte întrebuințate. Materialul de proveniență germană (Sack, Eberhardt, etc.), cehoslovacă (Bächer) și română (Reșița) este cât se poate de căutat. Vechile pluguri cu grindeie de lemn sunt pe punctul de a dispăreà și nu se întâlnesc decât la gospodarii, care încă nu au avut posibilitatea schimbării lor.

In ultimii ani, au luat peste tot un mare avânt autotractoarele de tot felul. Se pare că fabricatele International Cormick, Fordson și Lanz au pătruns mai ușor, atât în regiunile de deal ca și în cele de șes.

Grapa și tăvălugul sunt întrebuințate pretutindeni. Aceste instrumente s'au generalizat numai datorită exemplelor foștilor mari proprietari.

Odată cu plugurile de fier, cu întrebuințarea grapei și tăvălugului, agricultorii s'au inițiat și în privința arăturilor mai adânci, care astăzi se execută și la deal și la câmpie. Mai rău stă chestiunea la munte unde pământul cultivabil se găsește în foarte mică suprafață. In aceste regiuni, este drept, trebuie făcut încă foarte mult pentru ridicarea agriculturii, cu atât mai mult cu cât elementul românesc predomină.

Arăturile de toamnă și adânci au sporit producția Transilvaniei cu 25—35%.

O problemă agricolă importantă, care în Transilvania este de mult rezolvată, în comparație cu Vechiul Regat, se referă la: semănatul seminței și preparatul acesteia.

In această privință, cu excepția unor județe foarte sărace și cu pământ în adevăr slab, celelalte se bucură de o organizație cooperatistă deosebită, unde prin mici tovărășii se procură mașini de semănat și mașini de treer. In cele mai multe regiuni ale Transilvaniei astăzi nu se mai seamănă cu mâna, ci numai cu mașina în rânduri.

Pe de altă parte, prin propaganda dusă perseverent în ultimii ani, s'a demonstrat sătenilor foloasele întrebuințării trioarelor și a sulfatării. Ba, activitatea Camerelor agricole a dat în unele părți rezultate foarte bune, căci sătenii folosesc și sulfatarea uscată. Pentru unele regiuni este caracteristic semănatul sub brazdă, semănatul în gunoi de grajd proaspăt împrăștiat, ca și numita cultură « In etaje ». Semănatul sub brazdă se practică de sătenii români în regiunile deluroase și în anii de secetă, după porumb. Astfel de cultură nu este recomandabilă din cauzele pe care le știm cu toții și în marea lor majoritate ele ies compromise din iarnă și rare. Semănatul grâului în teren proaspăt gunoit se practică foarte mult în regiunile cu podzol spălat, sărac, unde și sistemul este bienal cel mult, dacă nu și simplu, de grâu după grâu. Cultura în etaje se practică mult. Prin aceasta se înțelege amestecul de secară cu grâu (sărjoaca sau sârjița). Sătenii o apreciază, căci îi scutește de un amestec ulterior pentru pâine și ei mai motivează amestecul cu probabilitatea nereușitei uneia din plante. Este dela sine înțeles că un astfel de amestec nu are mare valoare comercială și el se folosește mai mult pentru consumul propriu. O deosebită atenție se dă gunoiului de grajd. Acesta se strânge cu îngrijire și se manipulează cu pricepere, deși nu fiecare posedă o grapă de gunoiu sistematică. In multe locuri se înțelege greșit împrăștierea gunoiului, căci, după ce se cară din curte, se depune la marginea tarlalelor sau se face grămezi pe tarla. In acest chip o mare parte din azot se evaporează, iar altă parte împreună cu însemnate cantități de potasă sunt spălate de ploi și se îmbibează în terenul pe care s'a depozitat. Nu

mai vorbim de microorganismele atât de importante pentru pământ, care își încetează activitatea și devin nefolositoare.

Dacă apoi, primăvara se împrăștie un astfel de gunoiu spălat și uscat, el nu mai are nici o valoare și nici descompunerea și humificarea lui nu mai au loc în condiții normale.

O influență bună au în această privință exploatările săsești și șvăbești. La acestea, aproape peste tot, există platforme de beton în care gunoiul se tratează separat, iar urina deasemenea.

Paralel cu gunoiul de grajd se întrebuințează, după cum am amintit, îngrășămintele chimice și anume îngrășămintele azotoase și fosfatice. Pentru producerea celor dintâiu există fabrica din Dicio-Sânmartin, care fabrică cianamida de calciu pe cale sintetică, prin extragerea azotului din aer cu ajutorul gazului metan. Fabrica și procedeul sunt unice în Europa. Producția însă neputând fi consumată în țară se exportă până în America.

Ingrășămintele fosfatice se produc de fabricile « Mărășești » și « Phoenix » din Baia-Mare. Alte fabrici produc mai puțin.

Cianamida de calce conține 20—21% azot, iar superfosfatul 16—18% fosfor.

In ultimul timp s'a descoperit în județul Hunedoara o peșteră (Cioclovina), care conține guano de păsări. Cantitatea evaluată se ridică la circa 6000 vagoane și se exploatează rațional. Acest îngrășământ se amestecă, uniformizându-se cu mașini speciale și se transformă în praf fin, ușor de manipulat. După analizele făcute ar conține 16—17% fosfor. Producția de guano se vinde în parte în țară ca îngrășământ fosfatic pentru cereale și vii, iar în cantitate mai mare se exportă.

Atât fabricile, Camerele de agricultură, instituțiile de Stat ca și asociațiile agricole de tot felul fac o propagandă, foarte intensă în ultimul timp, pentru întrebuințarea îngrășămintelor chimice. Peste tot se fac experiențe și se publică rezultatele favorabile care se obțin. Propaganda se face prin vorbă, prin scris și să sperăm că la apariția acestor rânduri se va puteà face și prin radio, când se va terminà instalarea postului de 24 Kv. de emitere, dela București.

După datele de până acum se recomandă gunoire cu îngrășăminte artificială în cantitate de circa 120 kg. superfosfat, 120 kg. azot și 60—80 kg. potasă pe jugărul cadastral (5755 m^2).

In privința consumului de îngrășăminte chimice, Sașii și Șvabii stau în primul loc. Aceasta a și determinat pe cunoscutul nostru coleg agronom Dr. Fr. Konnerth să stabilească, că numai țăranii sași consumă atâta superfosfat cât toți ceilalți țărani la un loc.

Semnul este foarte îmbucurător și numai așà ne putem explicà rezultatele frumoase ce le obțin Sașii în producția cerealelor și furajelor de tot felul.

O altă problemă importantă a Transilvaniei se referă la chestia ogorului negru. Acesta este cunoscut de secole și echivalează cu ceeace se numește în Moldova « Pârloagă ». Ogorul negru există și astăzi în Transilvania peste tot acolo unde pământul este relativ slab, unde este în suprafață relativ suficientă și unde se practică o cultură extensivă.

El este caracteristic pentru sistemul trienal ca și în regiunile unde există încă așà numita « Silă de Câmp ». Ogorul negru s'a practicat mult și la Sași. După măsurile luate de ei în a doua jumătate a secolului trecut, vedem că se trece la sistemul altern, odată cu comasarea. Astfel că unde înainte, în sistemul trienal ameliorat, ogorul arătà în Țara Bârsei 19,53%, după 15 ani (în 1895) ogorul scade la 6,67% din totalul terenului arabil [1]). In 1925 județul Brașov nu ne arată nici o suprafață rămasă ogor. Se înțelege dela sine că ogorul negru are avantajele sale, pe care le cunoaștem. Totuș față cu suprafețele reduse de astăzi, cu mijloacele de cultură actuală și cu valoarea produselor agriculturii, menținerea lui este o piedecă pentru progresul economic din Transilvania [2]).

Astăzi trebuie să facem posibilă desvoltarea în măsură egală și a creșterii vitelor, care nu pot fi de calitate bună, după cum ne-a arătat îndeajuns practica de până acum, decât dacă hrănim intensiv. Hrana intensivă nu se poate executà pe pășuni sărăcăcioase și nici cu fânețe slabe, care și așà se reduc în folosul culturii cerealelor.

O hrană intensivă se poate face numai cu plante de nutreț a căror producție o face posibilă numai sistemul de cultură alternă.

[1]) « Das Sächsische Burzenland ».

[2]) După datele statistice rezultă că în Ardeal ogorul ocupă în 1915 22% din suprafață. In 1925, găsim numai 14,46% ogor, ceeace ne arată că și stările generale economice s'au îmbunătățit simțitor.

Minoritățile noastre de astăzi din Transilvania au înțeles acest lucru la timp și numai așà ne putem explicà culturile lor frumoase, vitele lor bune ca și rezultatul favorabil ce îl au din punct de vedere financiar.

Iată de ce trebuie condamnat sistemul trienal învechit, ogorul negru și creșterea extensivă a vitelor la populația românească din Transilvania. Este rolul școlilor și al Camerelor de agricultură ca prin propagandă continuă să desrădăcineze ideile învechite, care mai conduc agricultura și producția ei.

Se pare că în afară de Sași și Șvabi precum și de Românii învecinați cu gospodăriile lor, acest lucru l-au înțeles mai ușor locuitorii din partea de Vest a Transilvaniei. In adevăr, în Banat și Crișana, aproape întreaga populație cultivă plante de nutreț, a învățat a le manipulà rațional și crește de fapt cele mai frumoase animale din țară.

A treia problemă de foarte mare importanță pentru Transilvania se referă la ameliorări. Lucrările de ameliorare sunt totdeauna lucrări de durată, care costă sume importante și se armonizează într'un îndelungat șir de ani.

Aproape fiecare provincie a Transilvaniei are lucrări de ameliorare.

In primul rând trebuie citate lucrările de ameliorare și asanare efectuate în stil mare către finele secolului al XVII-lea, după începerea colonizării Banatului. Aceste lucrări grandioase au avut de scop de a redà culturii suprafețe imense inundabile și mocirloase. Canalul Bega a făcut legătura cu fluviul Tisa prin porturi interne și astfel transportul cerealelor s'a putut urmà ieftin și pe cale scurtă.

Productivitatea pământurilor a crescut, așezările omenești s'au înmulțit, populația a prosperat și fiscul a avut partea lui de beneficiu din aceste lucrări. Astăzi Banatul este una dintre cele mai productive provincii numai datorită lucrărilor de ameliorare, care prin societățile special formate se continuă și se întreține în aceleași bune condiții ca și în trecut.

Odată cu secarea bălților, construirea canalurilor de scurgere și a digurilor, s'au făcut plantații de tot felul a căror continuare este o datorie de prim ordin.

Crișana cunoaște lucrări mari de îndiguire a Crișurilor, precum și lucrări ample de irigație, pe lângă altele de drenaj.

Și Transilvania propriu zisă are drenaje și irigații pe suprafețe întinse. Aproape că nu există comună unde fânețele dela șes să nu aibă canaluri sistematice pentru scurgerea apelor și pentru protejarea contra inundațiilor. Foștii mari proprietari au învestit în multe locuri sume importante pentru drenaje, canalizări ori irigații.

Aceste lucrări au fost în parte scutite de expropriere, totuș din cauza împrejurărilor locale unele au revenit și terenului expropriat.

Cazuri tipice de canalizare vedem în așà numita Câmpie «Ardeleană», unde sătenii întreține în comun șanțuri de scurgere a apelor pe văi și pe locurile așezate, spre a scutì fânețele de inundații.

Vom încheià prezentul capitol amintind chestiunea asolamentului în exploatările din Transilvania.

Trebuie să spunem dela început că nu peste tot se cunosc avantajele unui schimb normal al plantelor pe terenurile cultivate. Sunt multe regiuni unde se cultivă cereală după cereală, pe pământ îngrășat proaspăt.

Găsim astfel de exploatări atât în Ardeal cât și în Banat.

Deasemenea găsim sistemul bienal în exploatările mici și mijlocii din Banat, cu deosebire acolo unde încă nu s'a făcut comasarea. Aici se cultivă însă și plante de nutreț.

Pe valea Oltului și în sudul Transilvaniei, găsim asolamentul de 3 ani în 3 câmpuri și anume: 1. grâu; 2. prășitoare (porumb, 1/10 cartofi și sfeclă); 3. plante de nutreț (borceag, 1/5 ovăz pentru nutreț verde). Alții folosesc 4 câmpuri cu: 1. cereale de primăvară; 2. prășitoare; 3. ogor negru; 4. cereale de toamnă. Proprietățile mai mari cu asolamente mai bune de 4, 5 și 6 ani, de ex: 1. cereale de toamnă; 2. prășitoare (cu gunoiu); 3. cereale de primăvară (cu trifoiu); 4. trifoiu de coasă și sămânță; 5. pășune de trifoiu.

Pe Câmpia Ardeleană găsim asolamente de 2 și 3 ani cu 50% porumb. In nordul Transilvaniei găsim aceleași asolamente, dar cu ogor gunoit.

In regiunile săseşti unde se uzitează cultura alternă, găsim următoarele asolamente:

I. 1. Porumb
2. Ovăz cu trifoiu
3. Trifoiu
4. Grâu

sau

II. 1. Cereale de toamnă
2. Prăşitoare
3. Plante furajere
4. Trifoiu

III. 1. Prăşitoare
2. Cereale de primăvară
3. Plante de nutreţ
4. Cereale de toamnă

sau

IV. 1. Porumb
2. Ovăz
3. Ogor negru
4. Grâu

In împărţire de 5 tarlale avem:

1. Porumb
2. Ovăz nu trifoiu
3. Trifoiu
4. Trifoiu
5. Grâu

sau

1. Porumb
2. Ovăz cu trifoiu
3. Trifoiu
4. Măzăriche
5. Grâu

In rotaţie de 6 ani se obişnueşte:

1. Porumb
2. Ovăz cu trifoiu
3. Trifoiu
4. Grâu
5. Leguminoase
6. Grâu

Saşii recomandă împărţirea de 6 ani şi aceea de 4 ani de sub No. 1.

Folosul asolamentelor raţionale se răsfrânge asupra solului, producţiei, muncii animale şi omeneşti, asupra întrebuinţării maşinilor, etc.

Un punct important din programul de propagandă pentru îmbunătăţirea agriculturii trebuie să-l formeze în primul rând rânduirea şi îmbunătăţirea asolamentelor. In modul acesta vom ajunge în scurtă vreme să ridicăm producţia agricolă cu 25—40%.

Totdeodată, deoarece porumbul ocupă locul cel mai important în cultura prăşitoarelor şi dat fiind că această plantă se cultivă pentru hrana vitelor şi oamenilor, fără însă ca rezultatele acestei nutriţii să fie dintre cele mai bune, o altă grijă trebuie să fie aceea de a scoate treptat această cultură din asolament, înlocuind-o cu altele mai rentabile cum sunt: tutunul, sfecla de zahăr şi de nutreţ, cartoful, etc. Este evident că aceste culturi cer mai multe zile de muncă, dar nu trebuie să uităm că munca trebuie neapărat sacrificată în interesul sănătăţii proprii şi în interesul rentabilităţii.

V. CULTURA PLANTELOR

a) *Suprafeţele însămânţate* [1]). Datele statistice ale anilor 1919—20 sufăr de multe lipsuri. Dezorganizarea produsă de evenimentele cunoscute a contribuit ca serviciile să nu poată aveà posibilitatea coordonării precise a datelor.

Acest fenomen este dealtfel general, la toate ţările, care au trecut prin diferite transformări în ultimii 15 ani.

După statistica publicată de serviciul special al Ministerului de Agricultură şi Domenii din Bucureşti, găsim că în 1919—1920 semănăturile de toamnă şi primăvară au avut următoarele întinderi în Transilvania, în comparaţie cu cele din 1920—21:

Toamna		Primăvara	
1919	1920	1920	1921
ha.	ha.	ha.	ha.
694.857	831.688	843.903	1.636.112

[1]) După *M. Filotti*: Statistica suprafeţelor însămânţate în România în anul 1920—1921.

Sau în total găsim că în 1919—20 s'au însămânţat 1.538.760 ha. iar în 1920—21 un total de 2.467.800 ha. (66,30%).

Aceste suprafeţe se repartizează astfel pe proprietăţi:

Anul	Marea proprietate ha.	Mica proprietate ha.	Obşti ha.
1920—21	310.291	2.072.564	84.945

Creşterea suprafeţei cultivate, în comparaţie cu cea din anul precedent, nu se poate stabili cu exactitate, deoarece datele pentru anul 1919—20 nu sunt complete. Cu cereale s'au însămânţat 2.154.565 ha. reprezentând 87,31% din suprafaţa totală a semănăturilor.

Grâul a ocupat 775.915 ha. din care 678.181 ha revin grâului de toamnă, iar 97.734 ha. celui de primăvară.

Porumbul s'a cultivat pe o suprafaţă egală cu cea destinată grâului, anume 773.567 ha.

Cultura *secarei* s'a făcut pe 138.332 ha. din care 114.444 ha semănate toamna şi 23.888 ha. primăvara. *Orzul* a ocupat 168.215 ha. 34.750 ha. fiind cultivate în toamnă şi 133.465 ha. în primăvară.

Ovăzul se întinde pe o suprafaţă de 293.171 ha. iar *meiul* pe 5233 ha.

Plantele textile şi *oleaginoase* s'au cultivat pe 35.009 ha. sau 1,42% din totalul semănăturilor.

Cânepa ocupă locul de frunte dintre toate plantele acestui grup, fiind cultivată pe 20.480 ha. Urmează *floarea soarelui* cu 6777 ha. rapiţa cu 4368 ha. şi *inul* cu 3384 ha.

Leguminoasele şi tuberculele ocupă 90.931 ha. reprezentând 3,65% din întreaga suprafaţă însămânţată în Transilvania. Cultura *cartofilor*, cea mai răspândită după aceea a cerealelor, s'a făcut pe 71.347 ha. în teren propriu şi pe 31.981 ha. în porumb. *Fasolea* în teren propriu acopere o întindere de 9280 ha. iar ca cultură accesorie, printre porumb, 80.467 ha.

Cu *plante industriale şi diverse* s'au făcut însămânţările cele mai puţin importante, totalul suprafeţei destinate lor atingând numai 10.161 ha. sau 0,41% din totalul întinderii cultivate.

Plantele de grădinărie s'au cultivat pe 21.014 ha. *Plantele de nutreţ*, în afară de *fânefele naturale*, ocupă 156.120 ha. sau 6,36% din întreaga suprafaţă însămânţată în această provincie.

Rădăcinile de nutreţ (sfeclă de nutreţ, napi, etc.) ocupă 11.385 ha. lucernă 38.106, trifoiul 58.028 şi celelalte fâneţe artificiale 48.603 ha.

Judeţele cele mai agricole din Transilvania sunt: Timiş Torontal cu 516.572 ha; Sătmar cu 251.977 ha.; Bihor cu 204.662 ha.; Arad cu 198.524 ha.; Caraş Severin cu 145.959 ha. şi Solnoc-Dobâca cu 131.777 ha. Celelalte judeţe au mai puţin de 100.000 ha. cultivate. Suprafeţele cultivate în epoca 1922—1927, în Transilvania, pe o serie de 6 ani deci, se rezumă astfel în % din totalul terenurilor arabile.

Pentru simplificare, voiu indicà numai grupa de plante:

No. curent	Categorii	1922	1923	1924	1925	1926	1927
1	Cereale	87,12	76,08	78,96	78,10	78,92	77,38
2	Fâneţe artificiale şi alte culturi pentru nutreţuri	7,05	7,82	6,74	6,93	6,72	7,15
3	Alte culturi şi ogoare	5,82	16,10	14,30	14,97	14,36	15,47
4	Culturi alimentare	4,37	4,52	3,79	4,17	3,89	3,98
5	Plante industriale	1,46	1,85	1,63	1,84	1,85	2,03
6	Ogoare	—	9,73	8,88	8,96	8,62	9,46

Dintre cereale, grâul şi porumbul sunt cele mai importante. In anii 1922—1927, se arată următoarele variaţii în % a terenului arabil: grâul 27,19%—36,17%, iar porumbul 27,15—30,94%; din aceste date reiese că după 1923 suprafeţele luate în cultură s'au stabilizat, fapt care şi corespunde cu începuturile de definitizare ale reformei agrare în Transilvania.

Pe lângă grâul de diferite selecții (Szekács, Stephani, Dioseg, Sămânța, Hatvan, Banat, Konopi) se cultivă porumbul dinte de cal, cu bob rotund, Lăpușneac, Secuiesc, Bankut, Alcsut, Cincuantin, precum și o serie de corcituri, care încurcă astăzi orice clasificare a porumbului în Transilvania.

Grâul de primăvară este grâul de Transilvania sau corcituri de proveniență necunoscută.

Secara este indigenă sau Petkus, mai puțin rezistentă.

Orzul de toamnă cu 4 și 6 rânduri se cultivă peste tot; iar orzul de primăvară în genere este varietatea Hanna.

Ovăzul de toamnă se cultivă cu deosebire în Banat. In restul țării găsim ovăzul comun de Transilvania, ovăzul Sieger, Goldthorpe, Swalöf și altele.

Lucerna este de proveniență de Provence, aclimatizată.

Trifoiul este de Transilvania, foarte apreciat pentru export și se caută în toată Europa, fiind productiv și rezistent.

Sfecla de nutreț este mai mult din varietatea Saccharosa, Ekendorf, Olerndorf și mai puțină Mamuth.

Lintea de Transilvania este cunoscută, iar mazărea Victoria dă producții bune.

Ceapa de apă și ceapa de Macău sunt foarte apreciate; ea se cultivă pe suprafață mare de către sătenii din țara Făgărașului și de cei din Banat și din regiunea Aradului.

Cartofii sunt de multe varietăți; sunt mai mult căutați cartofii rose și Woltmann, apoi cartofii pentru salată precum și o serie de varietăți pentru industrie.

Tutunul de Făgăraș este deasemenea cunoscut, deși calitatea este inferioară. Astăzi regiunea Făgăraș nu se mai ocupă atât de intens cu cultura de tutun. Centrul de cultură al tutunului pare a fi devenit regiunea de Vest și podișul transilvan (Câmpia), unde de fapt locuitorii se ocupă astăzi în mod intens cu cultura lui.

In ce privește culturile permanente și arborescente media suprafețelor ocupate pe o perioadă de 5 ani (1923—1928) se calculează astfel, în hectare:

Fânețe naturale	865.188 ha.
Pășuni	1.357.071 »
Livezi de pruni	58.502 »
Arbori fructiferi	55.696 »
Vii productive	39.504 »
Vii neproductive	5.555 »

Cifrele maxime și minime ale acestor culturi ne arată că suprafețele ocupate de fânețe naturale în cinci ani au scăzut cu circa 60.000 ha , ale pășunilor cu 107.000 ha., ale livezilor de pruni și pomi au rămas aproape constante, ale viilor pe rod au crescut cu 6000 ha., iar ale viilor neproductive au scăzut cu aproape 1500 ha.

Aceste cifre corespund și cu starea de fapt căci, în urma lucrării mai intensive și raționale a pământului, pășunile și fânețele naturale fac loc culturilor furajere artificiale.

Sădirile de pomi fiind culturi cu totul speciale și cerând învestiri importante de capital, astăzi nu se mai pot face pe suprafețele mari, ci agricultorii se mulțumesc să-și regenereze plantațiile vechi.

In ce privește viile, chestiunea e mai grea; viile foștilor proprietari au suferit în urma exproprierii. Totuș ele nu au fost neglijate. Mai mult au suferit viile absenteiștilor. In schimb micii proprietari au început plantații noui, pe suprafețe mai mici.

Insămânțările făcute în 1928 în Transilvania se rezumă astfel:

1. Cereale	2.412.831 ha.
2. Fânețe artificiale, alte culturi furajere	241.071 »
3. Alte culturi	461.223 »
4. Culturi alimentare	127.137 »
5. Plante industriale	63.541 »
6. Ogoare	270.545 »

Față de situația din 1919, găsim o creștere apreciabilă a suprafețelor însămânțate și cultivate.

b) *Producția.* Producția plantelor cultivate este icoana gradului de intensivitate, a puterii naturale a pământului cât și a muncii pe care o depune omul. Am amintit dela început, că pământul Transilvaniei nu poate fi asemănat cu șesurile Olteniei și Munteniei sau cu cernoziomul Moldovei ori Basarabiei. Dacă țara Bârsei ori Banatul au producții ridicate datorită muncii intensive și întrebuințării îngrășămintelor, apoi restul Transilvaniei cu pământuri mai slabe nu poate arătă aceleași rezultate, astfel că media generală a producției o găsim modificată.

Producția cerealelor pe anii 1920—1928 se prezintă astfel (în hectolitri) pe unitatea de suprafață:

No. curent	Cereale	1920 hl.	1921 hl.	1922 hl.	1923 hl.	1924 hl.	1925 hl.	1926 hl.	1927 hl.	1928 hl.
1	Grâu	9,1	11,6	10,2	10,5	8,6	15,5	14,—	12,4	17,—
2	Secară	9,6	11,6	10,2	10,9	9,8	15,2	15,3	11,8	15,3
3	Orz	12,3	10,8	13,2	14,4	10,5	17,8	17,8	15,—	20,8
4	Ovăz	17,3	16,6	14,5	13,8	11,9	17,5	24,6	21,2	25,2
5	Porumb	17,2	10,7	11,4	11,6	17,1	17,7	26,—	15,—	12,—

Cu excepția anilor lipsiți de precipitații sau cu o repartizare inegală a acestora, producția plantelor de hrană este în creștere și se menține la nivelul celor dinainte de războiu. In adevăr, după statistica din 1910 găsim că grâul a avut o producție de 13 hl., secara de 14,5 hl. și porumbul 17,6 hl. Aceste cereale formează baza alimentării omenești în Transilvania.

Producția plantelor textile (cânepa și inul, etc.) variază între 5 și 11 hl., fasolea și mazărea 10—16 hl.; cartofii 70—90 q.; sfecla de zahăr 150—240 q.; sfecle de nutreț 150—200 q.; fânul de trifoiu și lucerna produc 30—50 q.; iar fânul natural 15—20 q. la hectar (1 q.=100 kg.).

Producția viilor pe rod variază între 25—50 hl. pe ha.

Datele anului 1927 ne arată că Transilvania a contribuit la producția generală a țării cu următoarele procente din producția totală:

Grâu	34,5%
Secară	32, %
Orz	13,7%
Ovăz	31,9%
Porumb	24,9%

Față de producția restului țării, găsim că numai vechiul Regat prezintă cifre mai mari decât Transilvania, ceeace nu ne poate mirà dacă luăm în considerare caracterul agricol al vechiului Regat.

c) *Calitatea produselor solului Transilvaniei* [1]). Rezultatele pe care ni le arată statisticile precum și instituțiile speciale pentru controlul semințelor (Cluj și București) ne îndreptățesc să afirmăm că și din punct de vedere al calității producției se evidențiază un progres vădit dela an la an.

Astfel, după datele recente de analiză, recolta grâului de toamnă din 1927 ne arată o *greutate hectolitrică* medie de 77,7 kg. față de 75 kg. în 1926. In multe regiuni ale provinciei s'au găsit grâne de 80—82 kg., dar marea majoritate a variat între 76—79 kg. greutate hectolitrică.

Greutatea a 1000 boabe a variat la grâu între 28,4 grame și 55,4 cu o medie de 35,98 grame.

După clasificarea făcută de d-l prof. Dr. C. Nițescu și C. Velea în lucrarea citată, găsim că 81,91% din producția de grâu din 1927 este formată de grâne excelente (mai grele de 80 kg. la hl.) și de grâne foarte bune (78—80 kg.), restul de 18,09% îl formează grânele de 74—76 kg.

Cu privire la *procentul de impurități*, în 1927, s'a găsit că: puritatea grâului este puțin inferioară anului precedent, însă procentele semințelor de buruieni mult mai reduse. S'au găsit și multe boabe

[1]) *C. Nițescu* și *C. Velea*: Calitatea grânelor din Transilvania Recolta 1927.

sparte și atacate de insecte (1,87%). Grâul cel mai curat (98,68%) a fost în județul Brașov, și cel mai puțin curat în județul Sălaj (90,88%).

Sticlozitatea medie a fost 28,30% (47,25%—10,00%) iar facultatea germinativă a variat dela 93% până la 100%.

Grâul de primăvară: greutatea hectolitrică 79,17 kg., greutatea a 1000 boabe 34,85 gr., puritatea 91,11%, germinația 97%.

Secara: greutate hectolitrică 65—77,5 kg., greutatea a 1000 boabe 25,88 g., puritatea 91,15% cu o abundență de semințe de buruieni și alte cereale (grâu și orz). Aceste fapte justifică pe deplin afirmația ce am făcut în altă parte cu privire la așà numita « cultură în etaje ».

Orzul de primăvară: greutate hectolitrică 57—67 kg. cu o medie de 65 kg., greutatea a 1000 boabe 38,85 g., puritatea 95,45% cu medii de 0,02%—76% semințe de buruieni; germinația 96-100%. Calitatea este superioară față de anii trecuți.

Ovăzul: greutate hectolitrică 45,16 kg (72,86% oveze de calitate foarte bună, 27,14% oveze ușoare și mijlocii); greutatea a 1000 boabe 24,20 g. (20,7—28,24 g.), puritatea 95,64%, germinația 96%. In general calitatea este mai bună decât în trecut.

Porumbul: greutatea hectolitrică 79,82 kg. (75—83 kg.), greutatea a 1000 boabe 267,55 g., puritatea 98,7%, germinația 63% (0—99%).

La *fasole* greutatea hectolitrică a fost 83,5 kg., greutatea a 1000 boabe 265,6 grame, puritatea 98,4%.

La *mazăre* s'a găsit o greutate hectolitrică de 83,5 kg., greutatea a 1000 boabe 221,1 g., iar puritatea 87,75%.

Celelalte semințe de plante prezintând o importanță mai redusă, omitem a le înșirà.

O suprafață importantă fiind ocupată de trifoiu și lucernă este necesar să ne oprim puțin asupra acestora, cu atât mai mult cu cât ele se caută mult pentru export, ba, trifoiul roșu de Transilvania are un nume bun, definitiv stabilit pe piețele europene.

Astfel, după cercetările făcute de autorii suscitați, se dau următoarele date:

a) Trifoiu natural

Puritatea	maximă	96,9%	Germinația 95%
	minimă	57,6%	
	medie	88,0%	

b) Trifoiu decuscutat

Puritatea	maximă	99,50%	Germinația medie 96,5%
	minimă	93, 0%	
	medie	98,28%	

Trifoiul este foarte atacat de cuscuta mare și mică.

Din această cauză calitatea scade nu numai pentru export, dar și pentru consumul intern, căci, în mod fraudulos, se vând semințe atacate de cuscută, astfel că se infectează foarte ușor toate culturile de acest fel.

Lucerna este una din cele mai valoroase plante de nutreț. O agricultură și o creștere rațională de animale astăzi nu se mai concep fără cultivarea lucernei. Răspândirea acestei culturi în Transilvania este avantajată de situația terenului, de calitatea lui și de climă. Fânul de lucernă se poate recoltà de 3—4 ori pe vară, după timp.

Analiza de lucernă făcută la stațiunea de controlul semințelor din Cluj ne arată următoarele rezultate:

Puritatea	maximă	98,5 %	corpuri străine 4,93%
	minimă	79,—%	
	medie	95,07%	
Germinația	maximă	99%	
	minimă	77%	
	medie	94%	

In Transilvania se cultivă și multă sparcetă atât pentru producerea de fân și semințe cât și pentru pășune permanentă. Astfel de pășuni vedem peste tot în câmpia Ardeleană. Sparcetei îi place și locurile mai sărace dar bogate în var.

Producția de sparcetă se consumă în interiorul țării, calitatea ei este influențată mult de stările meteorologice din timpul recoltatului.

Nu putem lăsà nerelevată importanța mare a pomiculturii.

Dacă ne gândim că: în Transilvania peste 55.000 proprietari posedă o suprafață de aproape 150.000 hectare, pomi impuși la un venit impozabil de aproape 32.000.000 lei, atunci grija de care se bucură pomicultura aici este deplin justificată.

Numărul pomilor de toate speciile (pomi roditori) se ridică în Transilvania la circa 21.000.000 în valoare de peste 75.000.000 lei.

D-l Anton Oprescu, comentând însemnătatea culturii pomilor la noi, ne arată că valoarea recoltei de prune în 1928, a fost de aproape 3 miliarde lei, sau 13.000 lei, venit mediu la ha., iar un hectar cultivat cu meri aduce un venit anual de 20.000 lei cel puțin.

Producția mijlocie la ha în Transilvania este socotită la 3070 kg.

Calitatea fructelor din Transilvania este recunoscută; în special mărul Pătul, Ionathan și Ponic, apoi piersicile și caisele, vișinele, cireșele, perele și nucile sunt peste tot căutate pe piețele Europei.

Anual se exportă cantități însemnate de fructe, care din întreaga țară aduc un venit de peste 700 milioane lei.

VI. SITUAȚIA ACTUALĂ. MĂSURI PENTRU IMBUNĂTĂȚIREA AGRICULTURII

Datele enumărate pe scurt până aici ne evidențiază un progres apreciabil în agricultura Transilvaniei. Acest progres trebuie judecat la justa lui valoare, ținând socoteala de enorma schimbare produsă prin aplicarea reformei agrare. Dacă țări cu o cultură veche, cu o organizație reputată de sute de ani și fără aplicarea reformei agrare, abià acum sunt pe punctul de a se reculege din toate nevoile cășunate de răsboiu asupra producției, atunci de ce am pretinde o situație mai privilegiată pentru noi? Ceeace trebuie să ne bucure și să servească de exemplu și altor țări putem rezumà astfel: răsboiul și reforma agrară cauzând un dezechilibru în producție, numai înțelepciunea, hărnicia și cumințenia poporului au putut ajutà ca efectele rele moștenite să nu propage mai departe desorganizarea completă. Prin urmare, la baza organizării de astăzi trebuie să recunoaștem cele trei calități ale poporului și apoi să ne formulăm teoriile de critică agrară ori agricolă. Progresul deși lent, este evident. El se traduce mai bine prin practică decât prin statistică. Starea agricultorilor din Transilvania, fără deosebire de naționalități, este mulțumitoare. Micile neajunsuri ori frecări sunt inevitabile oricărui început. O reformă atât de radicală nu poate să nu producă oarecare neînțelegeri. Străduința Administrației, reorganizată și ea și adecuată oarecum împrejurărilor schimbate, este de a retușà și de a ordonà pe căi bune greșelile, care eventual s'au făcut, fără ca prin aceasta să se știrbească din valoarea imensă a operei, recunoscută utilă chiar de către dușmani.

Agricultura Transilvaniei este în plină regenerare. Românii și minoritarii lucrează din toate puterile spre a-și aranjà gospodăriile după cerințele moderne, de a-și mărì inventarul viu și mort și de a-și coordonà activitatea cu ritmul vieții de astăzi. Ar fi greșit să se creadă în persistența nemulțumirilor, căci astfel de afirmații nu pot fi decât rodul unei imaginații prea iritate. Liniștea care domnește peste tot la țară, râvna cu care fiecare caută să-și organizeze gospodăria sunt pentru noi cel mai bun prilej de propagandă despre rezultatele ultimului deceniu pe tărâmul agriculturii în Transilvania.

Paralel cu munca agricultorului, organizarea agriculturii oficiale în ultimii zece ani a luat o față nouă. Și oficialitatea a simțit nevoia unei organizări noui și nevoia însușirii metodelor și vederilor din Vestul Europei.

Pornind dela Ministerul Agriculturii și Domeniilor, ca organ central de reprezentare a intereselor generale agricole, vedem că peste tot se depune o activitate demnă de toată lauda.

Organizarea școlilor de agricultură, viticultură și horticultură, înființarea celor de gospodărie casnică într'un număr destul de apreciabil în întreaga Transilvanie, apoi desvoltarea ce au luat-o

fermele model, pepinierele și herghelíile Statului, care acționează în mod direct asupra îmbunătățirii agriculturii, și în fine ținând seamă de rolul foarte mare al învățământului agricol ambulant, nu putem spune că interesele și promovarea agriculturii nu se bucură de solicitudine oficială. Dacă rezultatele nu sunt imediate și nici în măsură prea vizibilă, nu trebuie să uităm că evoluția în agricultură depinde de timp.

Agricultura oficială face sforțări fără reclamă, iar în timpul din urmă prin Institutul de cercetări agronomice s'a pornit o acțiune științifică și una de propagandă, care nu pot rămâne fără rezultat.

Pe de altă parte fermele model, ca focare de cultură agricolă, sunt mereu în cel mai intim contact cu plugarul sătean căruia îi vin în ajutor cu semințe și animale alese de tot soiul.

Nu trebuie să uităm nici activitatea Camerelor de Agricultură. Acestea desvoltă după împrejurările fiecăreia o activitate lăudabilă din toate punctele de vedere. In Transilvania dealtfel, aceste camere au găsit și un teren propriu, căci aici nu se poate negà spiritul de ordine al întregii populații românești și minoritare.

Camerele de agricultură în scurtă vreme, pe calea evoluției normale, dacă își vor înțelege rostul de îndrumare și stimulare, vor devenì centre indispensabile de acțiune agricolă, așà cum putem vedeà în țările din Apus.

Cercetând mai departe, găsim că acțiunea de îmbunătățire a agriculturii se duce în mare măsură de *Cooperație* și *Asociație.*

Cooperația a avut o soartă vitregă în Transilvania. Astăzi situația ei se îmbunătățește pe măsură ce plugarii devin mai conștienți de foloasele ce le aduce cooperația.

Băncile populare pentru acordarea de credite agricultorilor, casele de împrumut pe gaj, cooperativele de producție, desfacere ori consum, sunt o serie de organizații serioase, care împânzesc satele, sădind peste tot locul, încredere în forțele proprii și ajutând la înlăturarea intermediarilor periculoși, cari sufocă în multe părți viața satelor noastre din Transilvania.

In prezent asaltul organizatoric ce se dă agriculturii în general este temeinic studiat. O serie de legi și măsuri de îmbunătățire așteaptă să contribue la ridicarea producției cantității și calității, la organizarea transporturilor și la prepararea mijloacelor de consum în interior și peste hotare.

La baza acestor legi stă o muncă științifică, pe care specialiștii agronomi o coordonează și o studiază pentru toate împrejurările specifice.

Infăptuind reforma agrară, agronomii țin de datoria lor să înfăptuiască și îmbunătățirea agriculturii, singura ramură de bogăție, care stă la baza întregii noastre existențe.

Ultimii zece ani de agricultură în Transilvania trebuie să-i considerăm ca cei mai grei și de sacrificiu pentru noi, iar truda și munca, care se depune de atâția oameni, nu va fi răsplătită decât atunci când plugarul liber și stăpân pe bucata de pământ va puteà să arate tuturor: *gospodărie frumoasă*, *semințe* și *animale de soiu.*

Conștienți de calitățile plugarilor noștri împroprietăriți, acest timp nu va întârzià prea mult.

FERMELE MODEL DIN TRANSILVANIA SUB STĂPÂNIREA ROMÂNEASCĂ

DE

ION LUCA CIOMAC

I. *Situația din trecut.* Privind o hartă agronomică a Ardealului vom vedeà că deși această provincie nu prezintă caractere de regiune agricolă propriu zisă, totuș ne arată suprafețe întinse unde ocupația principală a locuitorilor este numai agricultura și creșterea vitelor.

Industria, ca atare, își are deasemenea locurile proprii și anume acolo unde materialul prim, mâna de lucru, căile de comunicație și centrele de desfacere asigură o desvoltare normală și rapidă.

După datele statistice dinaintea războiului, cercetătorul poate află că în Ardealul propriu zis, adică în cele 15 județe de dincoace de Piatra Craiului, agricultura a produs atât încât numai în anii de mare secetă erà nevoie a se importà cereale; altfel însă producția redusă asigură totuș consumul animalelor și al populației din această provincie, populație, care este cumpătată în toate.

Această situație se prezentà în Ardeal, astfel, ca o stare de tolerare pentru populația, care peste 60% erà românească, deoarece aproape majoritatea pământului și cu deosebire totalitatea celui arabil bun și productiv în adevăr se găsià în mâinile proprietarilor mari străini.

Dacă populația românească de aici nu trăià o viață de belșug, totuș se puteà hrăni, ducând o existență puțin de invidiat pe pământuri accidentate, greu de lucrat și spălate de ape.

In aceste împrejurări grele, poporul român din Ardeal se desvoltă anevoie și numai datorită unei natalități viguroase a putut rezistà tuturor piedecilor de ordin economic, ce se puneau de stăpânire. Numărul a ținut piept și a învins, iar munca încordată a răsbit orice loviri, dealungul secolelor.

Urmărind un plan bine studiat de maghiarizare, Ungurii tindeau metodic către ocuparea văilor râurilor mai mari (Mureșul, Crișul, Someșul, etc.) prin care voiau să facă legătura pustei Tisei, deci a massei maghiare, cu grosul populației din Secuime, sugrumând în acest chip cu încetul tot ce li se păreà străin în calea lor.

In felul acesta Ungurii ajung să creeze puternice colonii în mijlocul massei românești, cu elemente dacă nu totdeauna de cea mai bună calitate, dar în orice caz puternic sprijinite și îndrumate de către Stat. Coloniile ungurești, plantate printre Români cu scopul vădit de a da naștere cu timpul Statului național unitar mereu visat, în locul celui cosmopolit, se înființau cu predilecție pe moșiile marilor proprietari, « nobili de Ardeal », cari ajungeau în stare financiară proastă, fie din pricina anilor răi, fie din cauza lor proprie, prin luxul nechibzuit ce-l duceau, sau pe moșii de mână moartă (Legea din 1894). Astfel, moșii de mii de pogoane se parcelau prin servicii speciale țăranilor și coloniștilor unguri pe preț de nimic, iar pentru crearea de sate și gospodării noui, Statul făceà avantaje și dădeà mijloace cu un belșug, care pentru noi chiar astăzi încă sunt demne de invidiat; apoi diferite bănci privilegiate, organizație specială, se ocupau intens cu chestia colonizărilor și salvau dela ruină pe magnații unguri.

Războiul și revoluția ce i-a urmat, găsesc Statul ungar în plină activitate de colonizare, stăpân ca și diferite bănci peste un număr important de moșii pe care le exploată cum puteà.

Reforma agrară, naționalizând la timp pământul Ardealului, a rezolvat, pe cale scurtă și simplu, o problemă vitală pentru națiunea română.

Statul român, primind dela Unguri toate bunurile ce i-au aparținut, devine stăpânul de drept al unui însemnat număr de moșii, cărora trebuie să li se deà o destinație.

Pe lângă aceste moșii, destinate pe vremuri colonizării, s'au mai luat în primire și altele, care exploatate și mai înainte de Statul maghiar, serveau de model pentru agricultură.

Dela început administrația românească destină aceste moșii ca ferme model, exploatându-le în regie proprie și grupându-le întâiu în regiuni domeniale, câte 2—3 la un loc, iar în urmă fiecare moșie devenind de sine stătătoare erà în legătură directă cu centrul.

După această scurtă schițare, ne putem lămuri pentruce fermele de astăzi au o repartizare neuniformă și concentrată în regiunile cele mai curat românești.

Este dela sine înțeles că moșiile în marea lor majoritate au fost complet lipsite de inventarul mort și viu necesar unei exploatări raționale, fie că acest inventar a lipsit și pe vremea Ungurilor, fie că a dispărut odată cu răsboiul și în timpul revoluției.

In prima linie deci, administrația românească trebuià să învestească sume importante atât pentru repararea și amenajarea clădirilor ruinate, cât și pentru procurarea de mașini, unelte, vehicule și animale de tot felul.

Intr'o astfel de situație, munca ce trebuià depusă de către administratorii agronomi nu îngăduia acestora să se ocupe cu prea multe detalii.

II. *Situația fermelor sub regimul român.* Luate în primire într'o stare deplorabilă, fermele duceau o viață grea, luptându-se cu tot felul de neajunsuri pe care nu le puteà aprecià decât numai acela ce le-a cunoscut dela început.

Fiecare fiind situată într'o regiune diferită, trebuià să răspundă deci la anumite probleme specifice regiunii în care se află. Intocmirea unui program de lucru a fost prin urmare condiția primordială pentru desvoltarea acestor instituții, program, care urmând să se realizeze în mai mulți ani, trebuià să se desvolte în decursul timpului și să se amplifice.

Trebuie deosebite două feluri de programe: unul privind refacerea și reorganizarea fermei, iar altul privind scopul ce trebuie să urmărească ferma în regiune.

Ca și la alte instituții ale Statului s'a introdus și la ferme contabilitatea oficială cu mecanismul ei greoi și cu nenumăratele formalități, care dela început cereau o serie de funcționari pentru conducere. Veșnicul formalism nicăeri nu poate fi mai dăunător și direct distrugător ca în agricultură. Totuș n'a putut fi evitat la ferme, de vreme ce ele erau instituții productive ale Statului.

Prinse în acest formalism, fermele erau nevoite să se conformeze strict atât în ce privește executarea cheltuelilor cât și manipularea veniturilor, care trebuiau imediat vărsate la Stat.

Punerea în aplicare a programului de refacere și de reorganizare s'a lovit, chiar dela început, de criza de fonduri la timp, astfel că programul tehnic clădit pe cel dintâiu erà mereu în suferință. Apoi lipsa unui personal suficient, devotat și disciplinat a contribuit ca lucrările să meargă destul de greu.

Primii ani de exploatare românească nu dau rezultate favorabile, mai ales pentrucă nici timpul n'a favorizat agricultura; secete și apoi ploi necontenite compromiteau mereu recolta, iar vitele trebuiau hrănite cu nutrețe, aduse din alte părți.

In acest timp, oamenii interesați, — profitori de profesie — cari vedeau în ferme un dușman sau un concurent, nu pierdeau nici o ocazie și nu se dădeau în lături dela nici un sacrificiu, pândind și criticând aceste organizații, care se găseau la primele lor începuturi. Pe lângă acestea, o serie întreagă de alte împrejurări nefavorabile ivite în timpurile cele mai grele, se pare că voiau anume să vină în ajutorul defăimătorilor. Primele începuturi de producție mulțumitoare și primele rezultate alc creșterii vitelor, cu care se îmbogățiseră fermele, nu puteau satisface imediat toate cererile și profanii rău intenționați găseau astfel cel mai bun prilej pentru a-și pune în aplicare planul ce-l urmăreau pentru distrugerea fermelor.

Vedem dar că imediat după trecerea moșiilor amintite în patrimoniul Statului nostru, starea lor erà cât se poate de rea, iar greutățile începutului le găsesc cu totul dezorganizate, luptând astfel aproape 4 ani ca să se mențină, până când în primăvara anului 1923, odată cu unificarea administrativă generală, trec cu tot inventarul lor sub directa conducere a Ministerului din București.

Ar fi să nu ținem seamă de o muncă dezinteresată, dacă n'am recunoaște că și până atunci sforțările făcute de conducătorii lor au căutat să mențină, să desvolte și să îndrumeze cu sârguință lăudabilă aceste instituții, unde agronomii trebuiau să-și găsească adevăratul lor câmp de muncă și activitate.

După 1923 începe o epocă nouă în gospodăria fermelor din Ardeal. Coordonându-se prin conferințele ținute la Minister activitatea ce trebuià s'o desfășoare fiecare fermă, se stabilește dela început planul de lucru al fiecărei instituții, hotărîndu-se ce anume plante să se producă și ce anume rasse de animale să se crească. Pe de altă parte, se mai discută și se concretizează și planul de refacere al clădirilor și al inventarului mort, stabilindu-se o perioadă de 4—5 ani pentru aducerea lui la îndeplinire.

Fondurile se repartizează în conformitate cu aceste prevederi, iar banii se ordonanțează normal și la timp. In modul acesta se evită, în limitele posibile, facerea de datorii, se creează acestor instituții un alt prestigiu față de populație și furnizori, prestigiu care din pricina vicisitudinilor arătate mai sus erà pe punctul critic de a se pierde.

Conduși de principiile stabilite de Minister, împreună cu administratorii respectivi și inspectorii regiunilor, se începe aplicarea de fapt a tuturor măsurilor reclamate de împrejurări.

Astfel, în domeniul culturii cerealelor, se începe însămânțarea speciilor alese și care s'au dovedit apte pentru pământul dat; se începe îmbunătățirea inventarului prin cumpărarea de mașini și unelte noui, în limitele sumelor disponibile. Se pune pe bază rațională și științifică nutrirea animalelor, întocmindu-se rațiile alimentare în conformitate cu furajele produse și se completează lipsurile dela alte ferme. Se începe selecționarea și triarea serioasă a întregului stoc de animale dela toate fermele, reținându-se numai acele corespunzătoare scopului urmărit de fermă. Cu privire la clădiri, se începe construirea de grajduri, șuri, magazii, locuințe; se începe refacerea împrejmuirilor dărâmate și se pun bazele pentru ameliorațiuni, săpându-se și desfundându-se șanțurile de scurgere sau canalizare de pe moșii. Se dă o deosebită importanță plantațiilor cu pomi roditori și celor de ornament, împrejmuindu-se cu salcâmi aproape întreaga suprafață a fermelor, pe lângă mici împăduriri în regiunile lipsite de lemn.

Se începe pe de altă parte o radicală reformare a inventarului de unelte și mașini vechi.

In general, se evită dijma la culturi, admițându-se numai în mod izolat pentru prășitoare și aceasta din cauza extraordinarei scumpiri a mânii de lucru din ultimii ani. Concomitent cu organizarea interioară a fermelor, se începe alcătuirea unei serii de experiențe cu privire la cultura plantelor, la diferite îngrășăminte chimice și se strâng datele relative la producția diferitelor specii de animale crescute de instituții.

Anii fiind favorabili, producția cerealelor este mulțumitoare, iar animalele se îmbunătățesc simțitor, prin hrana abundentă și îngrijirea omenească ce li se dă.

Se începe astfel o puternică propagandă de răspândire a cerealelor bune și vitelor frumoase. Pentru intensificarea propagandei se distribue, gratuit și în schimb, semințe curate și saramurate de grâu, orz, ovăz și porumb, iar comunele aleargă la ferme pentru tauri podolici și Pinzgau, apoi pentru berbeci de țigaia și țurcani, pentru vieri și purcele mangalița, Bazna, etc.

Astăzi, după un număr de ani relativ mic, satele din regiune știu că, dacă au nevoie de ceva bun și ales, pot găsì ușor la ferme iar acestea, deși reduse la număr, caută pe orice cale să satisfacă mulțumitor pe cei cari li se adresează.

Activitatea depusă în acești ani de către administratori este demnă de toată lauda, iar cine vizitează astăzi o fermă, a cărei stare o cunoșteà cu 5 ani în urmă, nu poate rămâne decât mulțumit, și nu de puține ori uimit, de progresul ce s'a realizat într'un timp așà de scurt și cu foarte puține mijloace bănești.

Dacă în genere evoluția în agricultură este înceată, atunci la fermele Statului ar fi trebuit să fie abià apreciabilă, dacă ne gândim la greutățile pe care trebuie să le îndure conducătorul în cursul unui an agricol, mai ales când el nu poate dispune cu totul liber de organizația pe care o conduce.

III. *Fermele și nevoile agriculturii.* Față cu schimbarea situațiilor în agricultură ca rezultat al modificării structurii agrare dela noi, fermele în forma lor de astăzi trebuie să răspundă anumitor nevoi.

Nevoile de astăzi ale agriculturii noastre pot fi eventual și trecătoare, deaceea fermele trebuie să răspundă nevoilor viitoare.

Concretizăm astfel aceste nevoi:

1. Este necesară o îmbunătățire a mijloacelor de cultură deocamdată, mai mult decât o intensificare silită, care față cu condițiile de exploatare și condițiile naturale ale solului nostru, nu totdeauna favorabile, poate să nu ajungă la nici un rezultat practic dacă ținem în seamă costul tuturor investițiilor.

Așadar, încercări și experiențe trebuie să aibă loc peste tot, spre a determină din vreme toți factorii ce pot duce la o intensificare în agricultura noastră.

2. Pe lângă climă și sol, rezultatul întreprinderilor agricole depinde mai ales de calitatea semințelor ce se încredințează pământului; calitatea semințelor astăzi este nesatisfăcătoare, astfel că, în general, comerțul de cereale nu poate obține cele mai bune prețuri pe piața mondială, pentru produsele românești. Se impune deci o acțiune puternică din partea Statului cu privire la cultivarea semințelor alese și o propagandă susținută în acest sens. Pe de altă parte, e nevoie de a se ajută organizațiile particulare cât și proprietarii, cari ar urmări acelaș lucru. Părăsirea acestei inițiative numai în seama acestora, nu este justificată nici prin controlul ce eventual s'ar face, nici prin exemplele străinătății și nici prin asigurarea că aceștia nu se vor dedà la specule nepermise, făcând astfel produsele lor inaccesibile marii agriculturi.

Mijloacele de care dispune Statul sunt mai sigure, mai controlabile și mai accesibile oricui, decât acelea ale unor asociații, care au la bază rentabilitatea comercială în primul rând.

3. In acelaș timp, îmbunătățirea animalelor noastre trebuie să fie susținută alături cu îmbunătățirea plantelor. Deși rezultatele de până astăzi par a fi mulțumitoare, situația nici pe departe nu s'a schimbat față de ce a fost în trecut. Cu câteva expoziții și cu o reclamă mai mult ori mai puțin chibzuit aranjată nu se pot schimbà stări rele, adânc înrădăcinate în practica noastră.

Acțiunea trebuie condusă de sus în jos, cu mijloace largi, cu conlucrarea tuturor factorilor competenți și fără jignirea ori contestarea drepturilor anumitor bresle, căci acestea în fața științei trebuie să se bucure de situații egale, la care au dreptul pe baza studiilor și muncii ce se depune.

Deaceea, pentru a evità o supralicitare dăunătoare intereselor generale, trebuie admis ca munca specialiștilor să se împartă în sensul ca unii să fie experimentatori, iar ceilalți să pună în practică și în măsură mare rezultatul experiențelor, răspândind astfel în massa agricultorilor rezultatele obținute. Căci numai contribuția egală a tuturor poate să producă încrederea în massa poporului că se urmărește în adevăr binele ei.

In consecință, o cât mai mare răspândire a animalelor de rassă ce s'au stabilit a fi proprii regiunilor diferite este în dreptul și în competința Statului, prin organele și instituțiile sale dela exterior.

4. In legătură cu cele de până aici, oricum se va crede nimerit să se organizeze agricultura în viitor și orice organe se vor destinà pentru aplicare în practică a acestei organizări, trebuie să ne gândim cu tot dinadinsul la o propagandă activă, dezinteresată, făcută în largă măsură pentru îmbunătățirea agriculturii dela noi.

Pe lângă alte organizații semioficiale și pe lângă sprijinul dat prin cele arătate mai sus de către Stat, organul central agricol, care este Ministerul, va trebuì să-și lărgească câmpul său de activitate în această direcție și având exemplele vii ale străinătății, să acorde cel mai mare sprijin propagandei agricole sub toate formele ei.

Despre toate aceste nevoi s'a ținut cont în organizarea fermelor în genere, ceeace se va puteà constatà din cele ce voiu expune mai la vale asupra fiecărei ferme, arătând realizările din cei din urmă zece ani.

FERMA MAERIȘTE (Jud. Sălaj)

Istoric. Moșia, care astăzi formează proprietatea fermei Maeriște, are o existență foarte veche, ca și comuna însăș, care până în 1926 purtà numele de Hidig.

După răsboiu moșia în suprafață de 666. ha. trece în posesiunea Statului român, iar prin reforma agrară, se expropriază 290 ha., 6327 m² din ea și se împarte locuitorilor îndreptățiți.

Situația. Ferma este situată în partea de N. V. de orașul Zălau, capitala județului Sălaj.

Gara cea mai apropiată este Sărmășag la 4 km. pe linia Zălau-Carei-Mari, cu rampă de îmbarcare.

Clima este extremă, cu o repartiție neuniformă a precipitațiilor atmosferice, care variază dela 354 până la 674 mm. anual.

Vânturile predominante sunt cele dela N. V. Râul Crasna, care mărginește aproape întreaga parte a hotarului de Est, în timpul ploilor mari se revarsă inundând pământurile din jur.

Terenul este de natură argilo-nisipoasă iar în unele părți lutos. Din întreaga suprafață $^1/_3$ este teren plan, $^1/_3$ este ridicături mai mici, iar $^1/_3$ este ceva mai accidentat. Unelte și mașini de orice fel se pot întrebuința cu ușurință peste tot.

Scopul fermei este:

1. Să formeze un centru agricol, de unde plugarii din împrejurimi să învețe lucrarea rațională a pământului și creșterea vitelor;

2. Să selecționeze și cultive cereale, înlesnind plugarilor procurarea de sămânță aleasă;

3. Să procure sătenilor reproducători aleși pentru ameliorarea rasselor locale (vite albe, porci, oi, pasări).

Ferma are un câmp de experiență, în care se rezolvă problemele ce se pun, cu privire la: îngrășămintele chimice, îngrășămintele verzi și diferite metode de cultură, care se încearcă din anul 1926.

CAPITAL DE EXPLOATARE

No. curent	Specificarea capitalului	După inventar					In comerț				
		Valoarea		Exprimat în %	Revine la ha.		Valoarea		Exprimat în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.	Lei	B.		Lei	B.
1	Inventarul mort	297.408	—	—	789	65	851.000	—	39,06	2.259	09
2	Inventarul viu:										
	a) animale de rentă	174.900	—	—	464	38	364.200	—	16,72	966	99
	b) » » muncă	189.150	—	—	502	21	241.650	—	11,08	641	03
3	Valoarea produselor aflate în magazie la 31 Decembrie 1927 . .	—	—	—	—	—	371.615	—	17,08	987	64
4	Fondul alocat pentru exploatare prin prin buget pe anul 1928	—	—	—	—	—	350.000	—	16,06	929	23
							2.178.465	—	100,00		

Valoarea întregului capital de exploatare, repartizat la suprafața moșiei, vine lei 5784,04 la hectar, din care inventarului mort îi aparține 30,06%, ceeace face la ha. 2259,09 lei, inventarului viu 27,80% din care, 11,08 costul animalelor de muncă, ceeace face la ha. 641,03 lei, iar 16,73% revine animalelor de rentă, la ha. 966,99 lei.

Capitalul circulant are partea sa de 33,14% din care fondului alocat pentru exploatare, prin buget, pe acest an, îi revine 16,06, ceeace face la ha. 992,29 lei.

Capitalul de exploatare, în raport cu cel fonciar, are 12,18% față de 87,82%.

Programul de viitor al fermei. a) Să producă cereale selecționate proprii regiunii, pentru schimb cu populația agricolă.

b) Să popularizeze metodele noui de cultură și să vulgarizeze uneltele și mașinile agricole.

c) Să continue experiențele cu îngrășămintele chimice și experiențele cu îngrășăminte verzi, ce s'au început.

d) Să crească ca și până acum porcul Mangalița pur, care reușește bine și pentru care ferma și-a creat un nume bun.

e) Să crească vita albă podolică, proprie regiunii pentru aprovizionarea comunelor cu tauri de prăsilă.

f) Să crească oaia țigaie, din care ferma are o turmă frumoasă și uniformă, încercând însă trecerea la merinos, care se crește în genere în regiune.

g) In acelaș timp vor trebuì completate clădirile, după planul de amenajare al fermei, unde s'au prevăzut schimbările ce trebuie făcute cât și transformările necesare spre a aveà un tot bine organizat.

h) Datorită plantațiilor, instalațiilor de moară (care se vor completà și cu mașini de extras uleiu din floarea soarelui), clădirilor construite la « pădurea satului » și ameliorațiunilor făcute în ultimul timp, această instituție deși așezată într'o regiune cu pământ sărac, va devenì o adevărată oază pentru săteni, cari vor găsì la ea tot ce le trebuie, inclusiv exemple, pe care le vor puteà urmărì ei înșiși deaproape.

FERMA MODEL COJOCNA

Istoric. Ferma Cojocna s'a înființat în anul 1870, prin comassarea terenului ce aparținea Statului. Ea erà înființată cu scopul de a produce animale, care se întrebuințau la transportul sării din ocnele de sare ce erau acì, pentrucă pe atunci calea ferată lipsià.

In 1876 fiind construită calea ferată, alte ocne iau locul celei din Cojocna, acì încetând exploatarea, așà că au încetat și veniturile moșiei. Atunci Statul a căutat să folosească moșia pentru creșterea bovinelor de rassa Podolică. In 1888 simțindu-se nevoie în Ungaria de cai de cavalerie, Mini-

CAPITALURILE INVESTIBILE

Capital fondiar

No. curent	Specificarea capitalului	După inventar					In comerț (1928)				
		Valoarea		Exprimat în %	Revine la ha.		Valoarea		Exprimat în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.	Lei	B.		Lei	B.
1	Valoarea terenului	515.512	—	72,6	396	—	10.748.194	—	91,9	8.276	—
2	» clădirilor	166.450	—	27,4	128	—	841.000	—	8,1	645	—
	Total	681.962	—	100,00	524	—	11.589.194	—	100,00	8.921	—

sterul Agriculturii a transferat tamaslâcul dela Cojocna la Turda, iar la Ferma Cojocna a înființat o crescătorie de rassă Ardelenească, cu scopul a o ameliorà, fiind degenerată.

Situație. Ferma Cojocna este situată la 35 km. de orașul Cluj și la 7 km. depărtare de comuna Cojocna.

Gara cea mai apropiată de fermă este Boj, la o depătare de 6 km., însă din cauza drumului puțin practicabil, care leagă ferma de această gară, ferma se folosește de gara Cojocna, care este la o distanță de 14 km., având însă șosea pietruită.

Regiunea în care se află ferma, este deluroasă, cu văi înguste. Ferma este așezată într'o vale deschisă în partea de NV.

Clima. Clima în regiunea în care se află ferma este continentală, cu vânturi mari toamna și primăvara, din partea de Vest.

Precipitațiile anuale, după o experiență de 20 ani, ar fi suficiente culturii plantelor, media anuală fiind aproximativ 600 mm.

Terenul este în mare parte argilos, de coloare mai închisă, variind pe alocuri spre galben; subsolul margă.

Scopul fermei. Ferma-model Cojocna urmărește două scopuri: 1. Cultura plantelor și 2. Creșterea vitelor.

Din punct de vedere al culturii plantelor se ocupă cu cultivarea lor rațională, producând semințe alese.

In această regiune agricultura se face de micii agricultori. Din lipsă însă de unelte și mașini agricole și din cauza unei semințe degenerate, producția s'a micșorat.

Deaceea, scopul ce-l urmărește ferma este ca printr'o cultură rațională să arăte cum se poate sporì producția, atât cantitativ cât și calitativ.

In ceeace privește selecționarea cerealelor, ferma are de scop să selecționeze și să producă semințe de cereale, spre a ajunge la varietăți bune, aclimatizate în regiune și de mare producție.

Din punct de vedere al creșterii vitelor, ferma are de scop de a produce un material bun de reproducție, cu deosebire în ce privește calul, oaia și porcul.

Valoarea terenului, repartizată la suprafața întregului complex de 1303 hectare, revine după valoarea de inventar la 396 lei hectarul, iar după valoarea din comerț, la 8276 lei ha. în mediu.

CAPITAL DE EXPLOATARE

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimat în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
1	Inventarul mort	1.670.600	—	25,7	1.282	—
2	Inventar viu:					
	a) animale de muncă	1.096.700	—	15,3	841	—
	b) » » rentă	1.189.800	-	16,6	913	—
3	Valoarea semințelor și furajelor din magazie.	1.876.511	—	27,3	1.440	-
4	Valoarea materialelor etc. din magazie.	36.635	—	0,5	28	—
5	Fondul de exploatare pe 1927	1.000.000	—	14,6	767	—
	Total	6.870.246	—	100,0	5.271	—

Valoarea întregului capital de exploatare repartizat la suprafața moșiei revine lei 5271 la hectar, din care, inventarului mort îi aparține 25,7%, ceeace face la ha. 1282 lei, inventarului viu 31,9%, ceeace face la ha. lei 1754, din care 15,3% costul animalelor de muncă, ceeace face la ha. 841 lei, iar 16,6% revine animalelor de rentă, la ha 913 lei.

Capitalul circulant are partea sa de 42,4%, ceeace revine 2235 lei la ha., din care fondului alocat pentru exploatare pe anul 1927 îi revine 14,6%, ceeace face la ha. 767 lei.

RAPORTUL DINTRE CAPITALUL FONDIAR ȘI CEL DE EXPLOATARE

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimată în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
1	Capitalul fondiar	11.589.194	—	62,7	8.921	—
2	Capitalul de exploatare.	6.870.246	—	37.3	5.271	—
	Total	18.459.440		100,0	14.192	—

Capitalul de exploatare în raport cu cel fondiar are 37,3% față de 62,7%.

Programul de viitor al fermei-model Cojocna. Având un renume în întreaga câmpie ardeleană și bucurându-se de simpatia tuturor sătenilor, rolul ce trebuie să-l aibă această fermă este dinainte fixat. Ea va trebuì, ca și până acum:

a) să cultive pe aceeaș scară întinsă cerelele selecționate, pe care, sulfatate, să le distribue sătenilor, pe o rază cât mai mare;

b) să execute şi mai departe experienţele începute acum doi ani direct pe parcelele sătenilor, cu sămânţa şi atelajele proprii;

c) să continue experienţele cu îngrăşăminte chimice, pentru îmbunătăţirea fâneţelor şi păşunilor, după planul elaborat separat;

d) să cerceteze şi să rezolve chestiunile specifice agriculturii câmpiei cu privire la cultivarea cerealelor şi plantelor furajere (trifoiu, lucernă, esparcetă), să continue experienţele începute la cereale (îngrăşăminte chimice, culturi comparative; selecţia porumbului);

e) să crească şi să mărească numărul iepelor fătătoare din rassa amintită şi care de peste 20 ani s'a dovedit a fi foarte corespunzătoare pentru agricultură; în acest scop să-şi procure un armăsar ½ sânge aclimatizat, din Ardeal;

f) să crească şi să desvolte turma de porci mangaliţa şi aceea de oi ţurcane pentru care sătenii se interesează foarte mult la fermă;

g) să instruească stagiarii, practicanţii şi ucenicii agricoli.

FERMA GORĂSLĂU (Jud. Sălaj)

Istoric. Moşia pe terenul căreia s'a înfiinţat ferma Gorăslău aveà o întindere de 1016 jug. 1227. Astăzi ferma posedă 554 jug. 121 (cadastrale), teren arător, păşune, fânaţ şi pădure.

Situaţia. Moşia fermei Gorăslău este situată pe malul drept al Someşului, într'o regiune românească, deluroasă, în majoritate acoperită cu păduri.

Ca centru mai mare în apropiere este oraşul Zălau, cu care se leagă printr'o şosea bine pietruită.

Ca centru mai mic este comuna Jibou, la o depărtare de 8 km. Gara cea mai apropiată este Someş-Odorheiu, situată la o depărtare de 5 km de la fermă. Comunicaţia între fermă şi gară se face foarte greu, mai ales în timpurile ploioase, neavând un drum pietruit şi trebuind să se treacă cu pod plutitor peste Someş.

Clima este continentală. Primăvara de multe ori este bântuită de vânturi reci şi ploi generale. Toamna este ploioasă, iar iernile sunt scurte.

Terenul fermei se poate clasà în trei categorii: nisipos pe şesuri, argilo-lutos la poalele dealurilor şi mlăştinos cuprinzând eleşteele, mlaştinile şi locurile unde creşte stuf şi răchită.

Scopul fermei este: 1. Să cultive şi să amelioreze cerealele, spre a servì de exemplu populaţiei româneşti din regiune. Producţia de seminţe este vândută sau schimbată sătenilor în mod avantajos.

2. Creşterea animalelor de rassă şi în special a bivolilor, ferma posedând păşuni apte pentru aceştia.

3. Creşterea porcilor mangaliţa în stare pură.

4. Creşterea pe o scară întinsă a gâştelor Emden şi raţelor Peking, datorită aşezării favorabile a fermei, lângă râul Someş.

CAPITALURILE INVESTIBILE

Capital fondiar

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea din inventar					Valoarea din comerţ				
		Valoarea		Exprimat în %	Revine la ha.		Valoarea		Exprimat în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.	Lei	B.		Lei	B.
1	Valoarea terenului	267.525	39	61,01	854	20	830.361	35	29,88	2.651	32
2	» clădirilor şi reparaţii . .	170.945	—	38,99	545	82	1.948.800	—	70,12	6.222	47
	Total	438.470	39	100,00	1.400	02	2.779.161	35	100,00	8.873	79

CAPITALUL DE EXPLOATARE

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimată în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
	A) Capital fix:					
1	Inventarul mort	69.747	—	9,72	222	70
2	Inventarul viu:					
	a) animale de muncă	79.000	—	11,01	252	24
	b) » » rentă	139.250	—	19,40	444	62
	B) Capital circulant:					
1	Valoarea produselor din magazie la 31 Dec. 1927. .	171.558	55	23,90	547	78
2	Valoarea materialelor din magazie la 31 Dec. 1927 .	58.171	50	8,10	185	78
3	Fondul fix alocat pt. exploatare prin bugetul, an 1927	200.000	—	27,87	638	60
	Total	717.727	05	100,00	2.291	72

RAPORTUL DINTRE CAPITALUL FONDIAR ŞI CEL DE EXPLOATARE

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimată în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
1	Capital fondiar	2.779.161	35	79,48	8.873	79
2	» de exploatare	717.727	05	20,52	2.291	72
	Total	3.496.888	40	100,00	11.165	51

Aşadar din valoarea totală a fermei, capitalul de exploatare reprezintă 20,52% faţă de 79,48% cât revine capitalul fondiar.

Programul de viitor al fermei: a) să producă cerealele şi plantele proprii nisipului;
b) să experimenteze îngrăşămintele chimice, uneltele şi maşinile de tot felul;
c) să crească porcul mangaliţa propriu regiunii;
d) să crească bivolul, animal răspândit pe o mare suprafaţă şi foarte căutat pentru muncă, în locul boului;
e) să crească gâştele Emden şi raţele Peking;
f) să exploateze varul;
g) să exploateze lemnul şi cărbunele de lemn.

FERMA CÂMPIA-TURDEI (Jud. Turda)

Istoric. Moşia pe care este situată ferma-model Câmpia Turdei a fost în vechime proprietatea unui englez.

In 1908 moşia trece în stăpânirea băncii Wiener-Verein, iar în 1912 trece în proprietatea Băncii Altruiste Maghiare din Budapesta. După războiu, prin schimbarea situaţiei politice, moşia trece în 1918 ca proprietate a Statului român.

Până în 1923 această moşie în suprafaţă de 222,70 ha. a fost cultivată în arendă forţată de către săteni, iar în 1923 s'a început cultura în regie, printr'o administraţie proprie, afectându-i-se o suprafaţă de 175 ha. 48, iar restul până la 222 ha. 70 adică 47,22 ha. s'a luat din nou în arendă forţată.

Situația. Ferma-model Câmpia Turdei este situată într'un centru foarte important industrial și cultural, la 3 km. de centrul industrial Câmpia Turdei și 10 km. de orașul Turda, de care este legată prin căi de comunicație bine întreținute. Ea este așezată pe un platou la poalele munților Apuseni și este apărată de orice inundație.

Forma moșiei este un pentagon, mărginită la N. cu loturile micilor proprietari din Câmpia Turdei, la S. cu moșia expropriată a lui N. Betegh, la E. cu linia C. F. R. și la W. cu parcelele nouilor împroprietăriți.

In partea de SW. la 18—20 km sunt Munții Apuseni.

CAPITALURI INVESTIBILE

Capital fondiar

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimată în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
1	Valoarea terenului și investițiilor .	3.719.600	—	69,74	21.196	—
2	Valoarea clădirilor și anexelor . . .	1.615.000	—	30,26	9,200	—
	Total . . .	5.334.600	—	100,00	30.396	—

Clima este continentală, influențată de munții Apuseni. Vânturile din această direcție sunt reci, dăunătoare semănăturilor de primăvară. Iarna suflă crivățul.

Precipitațiile atmosferice sunt în cantitate suficientă, circa 600 mm.

Terenul este de natură argiloasă și sărac în humus. Din analizele mecanice făcute solului, la Academia Agricolă din Cluj, s'a constatat că în compoziția mecanică, procentul cel mai mare îl dă argila cu 57—60% în orizontul *a* (0—15 cm) și puțin variat în plus sau minus în celelalte orizonturi.

CAPITAL DE EXPLOATARE

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimată în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
	A) Capital fix:					
1	Inventarul mort	951.300	—	42,85	5.300	—
2	Inventarul viu	360.000	—	16,57	2.050	—
	B) Capital circulant:					
1	Valoarea produselor în magazie . .	530.700	—	24,45	3.024	—
2	Fondul de exploatare.	350.000	—	16,13	1.994	—
	Total . .	2.292.000	—	100,00	12.368	—

In al doilea rând vine praful fin cu 32—33% și pe urmă nisipul cu un procent mic. Pietriș nu se află.

Subsolul dela 60 cm. este format din prund și pietriș.

Din analizele chimice rezultă că cele mai multe săruri și humus se află în orizontul prim. Din săruri, procentul cel mai mare îl prezintă calciul 0,376, pe urmă vin acidul fosforic, azotul și potasa.

Humusul prezintă un procent, care variază între 139—159 în orizontul prim.

Scopul fermei. Scopul pe care îl urmărește ferma Câmpia Turdei este:

1. Cultura și selecționarea cerealelor pentru a produce semințe alese, care să fie distribuite în mod avantajos cultivatorilor din regiune.

In acest scop s'au amenajat câmpuri de experiență și de selecție, unde se lucrează pe o scară întinsă și se utilizează pe lângă îngrășămintele animale și îngrășăminte chimice ca: sgura lui Thomas, Kainitul, salpetru de Chili, superfosfatul, cianamida etc.

2. Industrializarea laptelui prin înființarea unei lăptării moderne.

3. Să servească de gospodărie model și să îndrumeze pe micii agricultori spre o cultură rațională.

4. Să dea educație profesională prin înființarea unei școli de ucenici agricoli.

Valoarea întregului capital fondiar, repartizată la întreaga suprafață revine la ha. lei 30.396; din care valoarea terenului reprezintă 69,74%, iar restul de 30,26% valoarea clădirilor și anexelor.

Valoarea întregului capital de exploatare repartizată la suprafața moșiei revine lei 12.368 la hectar, din care inventarului mort, îi aparține 42,85%, inventariului viu 16,57%, valorii produselor îmmagazinate îi revine 24,45% iar fondului de exploatare 16,13%.

RAPORTUL DINTRE CAPITALUL FONDIAR ȘI CEL DE EXPLOATARE

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimată în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
1	Capitalul fondiar	5.334.600	-	71,07	30.396	—
2	Capitalul de exploatare.	2.292.000	—	28,93	12.368	—
	Total . .	7.626.600	—	100,00	42.764	—

Din expunerea diverselor capitaluri rezultă că averea fermei Câmpia-Turdei s'ar ridică la valoarea de 7.626.600 lei după valoarea de astăzi, din care capitalul fondiar reprezintă 71,07% iar restul de 28,93% revine capitalului de exploatare.

Programul viitor al fermei. Considerând situația extrem de favorabilă a acestei ferme din toate punctele de vedere, planul de lucru pentru viitor va fi:

a) Desvoltarea ei ca fermă experimentală, cu câmpuri de experiență și selecție, urmărind:

1. Selecția grâului, orzului, porumbului și ovăzului.

2. Experiențe cu îngrășăminte chimice.

3. Experiențe în vederea asolamentelor și culturi comparative.

b) Instalarea unei curățătorii mobile, pentru nevoile sătenilor din regiune;

c) Odată cu completarea clădirilor se va introduce în fermă o lăptărie de rentă;

d) Instalarea în clădirile din Câmpia Turdei (cedate până în 1923 Societății Ocrotirii Orfanilor de războiu) a unui laborator chimic complet, care va prelucrà întregul material rezultat din experiențe (analiza de pământuri, analize de îngrășăminte, analize de cereale, furaje, etc.);

e) Instalarea unei stupine demonstrative moderne, pe lângă care se vor ținea cursuri pentru propagarea culturii albinelor și înființarea unui atelier pentru construcții apicole;

f) Centru de propagandă agricolă, prin demonstrații și conferințe ținute de personalul fermelor din jur, precum și de personalul de specialitate;

g) Centru de motocultură;

h) Stațiune meteorologică de gradul al II-lea (A luat ființă în luna Februarie 1927).

FERMA CEANU-GRIND (Jud. Turda)

Istoric. Ferma « Ceanu-Grind » se compune din 2 secții: Ceanu și Grind, având ca suprafață totală 1148 ha. Prima secție a fost expropriată dela fosta proprietate a contelui englez Paget și a contesei Wesselény. Terenul acestei ferme în cea mai mare parte a fost exploatat ca pășune, iar partea arabilă formà 2 corpuri: Bolduți cu o întindere de 300 ha. și Angleuș, care erà destinată pentru pepinieră de salcâmi și vie.

Lucrarea pământului din Bolduți se făceà în dijmă. Mai târziu în 1900—1903 secția Angleuș a fost arendată și unul din arendași a înființat acì o herghelie.

In anul 1917 contesa Wesselény vinde moșia Statului, care intenționà să înființeze pe acest teritoriu o herghelie modernă. Insă din cauza evenimentelor neașteptate lucrările au fost oprite, iar în 1918 moșia trece în stăpânirea Statului român, înființându-se o fermă, pe suprafața de 400 ha. 6711 m.², restul fiind distribuit sătenilor.

In ce privește secția Grind, în suprafață de 1033 ha., în 1907 devine proprietatea Statului maghiar, care o cumpără spre a o distribuì în scop de colonizare.

In 1919, prin expropriere, ferma a rămas cu 309 ha. 8497, la care s'au adăugat mai târziu încă 6 ha. 5664 vie și 10 ha. 2422 pădure.

Situația fermei. Ferma Ceanu-Grind este așezată în mijlocul Câmpiei ardelene. Secția Ceanu se află în hotarul comunei Ceanu, mărginindu-se la N. cu moșia lui Mihail Borș, la Sud cu moșia G. Cosma, la vest cu moșia școalei din Năsăud, iar la Est cu șoseaua județeană Turda-Sărmaș și cu țăranii împroprietăriți din comuna Tritul de jos.

In jurul fermei, la o distanță de 6 km. se află comuna Viișoara, iar la 8 km. comuna Ceanu-Mare. La o depărtare de 18 km. se află orașul Turda. Târguri săptămânale de desfacere sunt Miercurea în Câmpia Turdei, Sâmbăta în Turda, Ludoșul de Mureș și Viișoara.

Secția Grind se află la 15 km. depărtare de conacul Ceanu în apropierea comunei Grindeni. Centru de desfacere și aprovizionare este Ludoșul de Mureș. Calea ferată Feldioara-Războeni-Galați se află la 12 km de secția Grind.

CAPITALURILE INVESTITE

Capital fondiar

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimată în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
1	Valoarea terenului și invest.	10.386.600	—	59,25	14.280	—
2	» clădirilor și anexelor	7.143.180	—	40,75	9.821	—
	Total	17.529.780	—	100,00	24.101	—

Clima fermei, mai ales la Cean, este caracteristică a câmpiei. Vântul, specific câmpiei, este rece în lunile Februarie și Martie, producând daune semănăturilor de toamnă. Primăvara și toamna sunt scurte, invers vara și iarna.

Terenul fermei se poate împărți în 3 categorii: teren arabil, pășuni, fânețe și râturi. In general pământul fermei este argilos cu mult salpetru și lipsit de var. Grosimea solului arabil este de 30—40 cm. Subsolul este de natură argiloasă. Din suprafața totală a fermei (727 ha. 33), 52,46% este ocupat de pășuni și fânețe, 25,88% teren arabil si 10,92% pădure.

Scopul fermei este multiplu și anume:

1. In mijlocul Câmpiei Ardealului, cu clima și pășunatul ei caracteristic, aceste exploatări agricole au de scop coordonarea factorilor de producție pentru o cât mai bună reușită, servind de exemplu țăranilor din jur.

2. Ameliorarea rasei locale de vite albe transilvănene prin distribuire de buni reproducători.

3. Cultivarea plantelor agricole selecționate din punct de vedere al rezistenței la boli și al producției.

4. Răspândirea pomiculturii, înființându-se în acest scop o școală de pomi.

5. Răspândirea culturii trifoiului, lucernei și sparcetei în vederea îmbunătățirii raselor de vite din Câmpie.

6. Să servească agricultorilor din jur ca model de gospodărie din toate punctele de vedere.

Valoarea întregului capital fondiar fiind repartizată pe întreaga suprafață a moșiei revine la ha. 24.101 lei; din care valoarea terenului reprezintă 59,25%, iar restul de 40,75% clădirilor și anexelor.

CAPITAL DE EXPLOATARE

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimată în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
	A) Capital fix:					
1	Inventarul mort	525.000	—	14.51	721	—
2	Inventar viu:					
	a) animale de muncă	349.000	—	9,64	480	—
	b) » » rentă	1.099.100	—	30,37	1.511	—
	B) Capital circulant:					
1	Valoarea produselor îmmagazinate 1927	1.145.862	—	31,66	1.575	—
2	Valoarea fondului de exploatare 1927 .	500.000	—	13,82	687	—
	Total	3.618.962	—	100,00	4.974	—

Valoarea întregului capital de exploatare repartizată pe întreaga suprafață a moșiei de 727,33 ha. revine 4974 lei la hectar, din care inventarului mort îi aparține 14,51% ceeace face 721 lei la ha.; inventarului viu 40,01% ceeace face 1991 lei la ha.; valorii produselor îmmagazinate 31,66% ceeace face 1575 lei la ha. și fondului de exploatare 13,82% ceeace face 687 lei la ha.

RAPORTUL DINTRE CAPITALUL FONDIAR ȘI CEL DE EXPLOATARE

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimată în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
1	Capitalul fondiar	17.529.780	—	82,89	24.101	—
2	Capitalul de exploatare.	3.618.962	—	17,11	4.974	—
	Total	21.148.742	—	100,00	29.075	—

Deci averea fermei Ceanu-Grind se ridică la valoarea de 21.148.742 lei, din care capitalului fondiar revine 82,89% iar restul de 17,11% capitalului de exploatare. Toate valorile sunt calculate după prețul de astăzi din comerț.

Programul pe viitor al fermei este:

a) câmp de înmulțire pentru cerealele selecționate la Câmpia Turdei;
b) câmp de experiențe cu îngrășăminte chimice;
c) urmărirea selecției porumbului, începută la 1927;
d) desvoltarea tamaslâcului de bovine podolice, până la un număr de 100 vaci mame;
e) desvoltarea turmei de porci Bazna, până la 40 scroafe fătătoare;
f) desvoltarea pepinierei de altoi și arbori de ornament pe o suprafață mai mare.

FERMA MODEL ȘERCAIA (Jud. Făgăraș)

Ferma Șercaia a aparținut Domeniilor Statului Maghiar, care în 1879 a înființat aici o fermă model cu scopul de a duce propaganda unei agriculturi raționale.

Prin alipirea Ardealului, această fermă trece în proprietatea Statului român. In 1923 a fost declarată ca Fermă-model, lăsându-i-se o suprafață de 324 jug. cad. (86 ha. 48) din 1200 jug., restul fiind expropriat și repartizat locuitorilor din împrejurime.

Situația fermei. Ferma e situată la N.E. jud. Făgăraș, lângă șoseaua națională Brașov — Sibiu și calea ferată Brașov—Sibiu, având halta « Șercaia Doamnei ». La o depărtare de 3 km. se află comuna Șercaia, iar la depărtare de 12 km. orașul Făgăraș. Târgurile cele mai apropiate sunt în Șercaia, Vad, Veneția de jos și Făgăraș.

CAPITALURILE INVESTITE

Capitalul fondiar

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimată în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
1	Valoarea terenului și plantației . . .	4.485.000	—	48,68	24.057	—
2	Valoarea clădirilor și anexelor	4.727.600	—	51,32	25.358	—
	Total	9.212.600	—	100,00	49.415	—

Toată moșia fermei este străbătută de canaluri de scurgere a apei, cu direcția de scurgere în râul Olt.

Clima regiunii este caracterizată prin ierni friguroase și veri cu temperaturi uscate. Primăvara este scurtă.

Precipitații atmosferice cad într'o cantitate suficientă.

Terenul este în suprafață de 186 ha. 43 din care 49,38% este teren arabil, iar 39,21% fânețe și pășune.

CAPITAL DE EXPLOATARE

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimată în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
	A) Capital fix:					
1	Inventarul mort	210.000	—	12,93	1.126	—
2	Inventarul viu:					
	a) animale de muncă	250.000	—	15,39	1.340	—
	b) » » rentă	390.000	—	24,01	2.090	—
	B) Capital circulant:					
1	Valoarea produselor îmmagazinate. . .	574.104	—	35,35	3.080	—
2	Valoarea fondului de exploatare pe 1927	200.000	—	12,32	1,072	—
	Total	1.624.104	—	100,00	8,708	—

Pământul în general este argilo-nisipos; productiv.

Din analiza mecanică a solului rezultă că 37,80% este argilos, restul fiind nisip.

Din analiza chimică s'a constatat că solul fermei conține 0,520% Oxid de calciu; 0,121% Acid fosforic; 0,123% Azot; 0,075% Potasă; 0,024% oxid de sodiu; 0,122% Humus.

Scopul fermei este promovarea agriculturii și a creșterii vitelor lucrând în această direcție astfel ca:

1. Să servească pentru completarea instrucției elevilor practicanți, cari sunt ținuți la fermă pentru facerea stajului de practică agricolă, unde se deprind totodată și cu cunoașterea contabilității în cancelaria fermei.

2. Vânzarea de semințe alese.

3. Vânzarea de buni reproducători (porci mangalița, tauri de bivol).

4. Împrumutarea de mașini agricole.

Deci capitalul fondiar are o valoare de 9.212.600 lei, din care 48,68 % revine terenului și 51,32 % clădirilor; repartizat la întreaga suprafață a moșiei revine la ha. primului 24.057 lei iar celor de al doilea 25.358 lei.

Valoarea întregului capital de exploatare repartizată pe întreaga suprafață a moșiei revine 8708 lei la ha.; din care inventarului viu îi aparține 52,33 %, inventarului mort 12,93 %, valorii produselor îmmagazinate 35,35 %, ceeace face 3080 lei la ha. și fondului de exploatare 12,32 % ceeace face 1072 lei la ha.

RAPORTUL DINTRE CAPITALUL FONDIAR ȘI CEL DE EXPLOATARE

No. curent	Specificarea capitalului	Valoarea		Exprimat în %	Revine la ha.	
		Lei	B.		Lei	B.
1	Capital fondiar	9.212.600	—	85	49.415	—
2	Capital de exploatare	1.624.104	—	15	8.708	—
	Total . .	10.836.704	—	100	58.123	—

Așadar capitalul întreg al fermei are o valoare de 10.836.704 lei, din care 85 % revine capitalului fondiar, iar 15 % revine capitalului de exploatare.

Programul de viitor al fermei este:

a) Cultivarea și îmmulțirea cerealelor selecționate pentru răspândire în regiune;

b) Câmp de experiență pentru îngrășăminte chimice (înființat în 1926);

c) Desvoltarea crescătoriei de bivoli ardelenești pe aceeaș bază ca și până acum;

d) Desvoltarea crescătoriei de porci mangalița albă, continuând selecția severă;

e) Desvoltarea crescătoriei de păsări Orpington.

FERMA MODEL FĂGĂRAȘ

Istoric. Ferma Model Făgăraș a fost una dintre fermele cele mai frumoase din Ardeal, situată în orașul Făgăraș lângă Olt, cu un teren de calitate foarte bun, potrivit pentru orice culturi și câmpuri de experiențe, fiind instalată cu ecaretele cele mai corespunzătoare, cu inventarul viu și mort, având instalată — și în funcțiune — o lăptărie, în care se pregăteau brânzeturile: caș special de Făgăraș, Gruyère și Trapist, care înainte de războiu erau cumpărate și pe piața din Paris.

Reforma agrară nu a cruțat nici această frumoasă Instituție a Statului, pe care în Ianuarie 1923, a expropriat-o în întregime, împroprietărind în clădirile Administrației fermei: Școala Normală de băieți, iar clădirile laterale s'au demontat și transportat la conacul Beclean. Pe terenul expropriat s'au împroprietărit: Bisericile, Școalele, Batalionul de jandarmi, funcționarii cu loturi de case, etc. Ferma Făgăraș de azi s'a mutat la conacul Beclean aproape ruinat, cu data de 1 Aprilie 1923, primind numele Ferma Model Făgăraș, iar pentru refacerea conacului Beclean în Ferma Model Făgăraș, Direcția Generală a Fermelor din București a luat la timp toate măsurile și dispozițiile necesare.

Situația. Ferma Făgăraș este așezată lângă și spre Sud de șoseaua națională Brașov-Sibiu. Are o formă dreptunghiulară, între orașul Făgăraș și comuna Beclean, paralel cu calea ferată.

Clima este rece și vânturile dominante sunt dela Est. Cele dela Vest sunt ceva mai calde. Temperatura medie anuală este de 8° cu 700 mm. precipitații.

Terenul este șes, de natură argilo-nisipos, lesne de lucrat. Grosimea solului este variabilă; în unele locuri subsolul este prundos, iar în altele reține apa.

Suprafața este următoarea:

Denumirea terenului	Suprafața	
	ha.	arii
Teren arabil	135	10
Fânațe	9	—
Pășune	36	32
Grădina	3	—
Ciurte	2	—
Pomiște	3	—
Drumuri	3	—
Piscicultura	10	—
Total	201	42

Scopul fermei este: 1. Desvoltarea crescătoriei de animale rasa Pinzgau, cu scopul de a crește tauri de prăsilă, pentru regiunea Făgărașului.

2. Fabricarea de brânzeturi, pentru a pregătì maeștri-lăptari.

3. Crescătorie de găini (o rassă potrivită pentru regiunea Făgărașului, cu scopul de a îmbunătățì rasele de găini).

4. Apicultura servește pentru a da ocazie elevilor de a învățà apicultura.

5. Curățătoria de cereale și de decuscutat trifoiul și lucerna, cu scopul de a curățì semințele pentru însămânțare ale țăranilor din județul Făgăraș și cele limitrofe.

6. O școală de ucenici agricoli, care de o parte învață o meserie și de altă parte și agricultura, formând agricultori practici. și maeștri buni pentru proprietari

7. Stagiari și elevi practicanți, pentru stagiul de practică.

8. Câmp de experiențe și selecția plantelor, pentru selecționarea plantelor, cu observarea ca toate semințele fermei selecționate să se schimbe cu ale țăranilor, afară de semințele necesare pentru însămânțarea fermei.

9. Ca anexă o crescătorie de păstrăvi și crapi pentru demonstrație și repopularea râurilor cu pești, stimulând totodată populația de a instalà crescătorii moderne de pești.

CAPITALURI INVESTITE

Dela anul 1918 până la 1923 nu s'a făcut nici o investire, iar dela 1923 s'au făcut investiri cu întreținerea și transformarea clădirilor:

Valoarea terenului	Lei	904.000	
» clădirilor	»	1.431.000	Lei 2.335.000
» inventarului viu	»	449.560	
» » mort	»	262.245	» 711.805

Fondul alocat pe 1928 este de 1.000.000 adică lei 500.000 exploatare și 500.000 reparații, etc.

FERMA MODEL BOIU

Este situată între comunele Boiu și Topa pe hotarul comunei Boiu, plasa Sighișoara, gara și oficiul poștal Vânători, județul Târnava Mare.

A fost înființată la anul 1920. In baza Reformei Agrare, din fosta moșie a Statului ce aveà o suprafață de 776 ha. 9250 m², s'a rezervat o suprafață de 71 ha. 9375 m. p. Această suprafață s'a

exploatat până la 1923 în procente din recoltă cu sătenii, iar din anul 1923 a fost administrată în regie proprie.

Suprafața rezervată pentru ferma de model după ramuri de cultură se repartizează precum urmează:

1. Teren arabil	45	ha.	
2. Fânațe	3	»	
3. Pășune	3	»	
4. Conac și teren ocupat de clădiri	2	»	3020 mp.
5. Teren neproductiv	1	»	7625 »
6. Grădini cu pomi fructiferi	2	»	6510 »
7. Parc și diverse plantații	11	»	6820 »
8. Plantații de hamei	2	»	5760 »
Total	71 ha.		9375 mp.

Clima este continentală cu precipitații atmosferice, în mediu de 3 ani, de 629, 1 mm, repartizate pe an normal, iar terenul conform analizei mecanice și chimice arată următoarele rezultate:

ANALIZA MECANICĂ

	Adâncimea la 15 cm.	Adâncimea la 50 cm.	Adâncimea la 100 cm.
Pietriș mic . . . 1,5 mm.	—	—	—
Nisip . . . . . 0,5 mm.	0,40 %	1,30 %	0,50 %
» . . . . . 0,25 mm.	4,50	5,20	4,30
» . . . . . 0,11 mm.	9,80	8,30	9,20
Praf de nisip . . —	45,00	48,11	50,00
Argilă . . . . . —	40,30	37,09	36,00

ANALIZA CHIMICĂ

Oxid de calciu . .	1,501 %	1,85 %	1,113 %
Acid fosforic . . .	1,121	0,065	0,042
Azot	0,192	0,135	0,122
Potasă	0,152	0,068	0,057
Oxid de sodiu . .	0,045	0,027	0,018
Humus	1,239	0,924	0,739

Scopul fermei:

1. Răspândirea culturii de hamei căutând prin diferitele sisteme, metoda cea mai corespunzătoare și rentabilă;

2. Immulțirea ovăzului și a cartofilor selecționați și căutarea prin diferite culturi comparative a varietăților celor mai proprii pentru regiune, pentru a influența mărirea producției; producerea de semințe de trifoiu.

3. Creșterea bivolului pentru tracțiune grea, cu scopul de a împărți reproducători comunelor și pentru a exploată mai rațional pășunatul din prundurile Târnavei Mari.

4. Creșterea curcilor bronze.

La înființare ferma a preluat clădiri în stare detestabilă, care an de an s'au întregit prin refaceri și reparaturi radicale, construindu-se pentru cultura de hamei o uscătoare sistematică.

Valoarea clădirilor dela înființare și până azi a crescut.

Exploatarea agricolă s'a făcut conform planului și asolamentului stabilit și aprobat, și în limita bugetului alocat an de an.

Administrația instituției se face de personalul bugetar prescris de Legea contabilității și Regulamentul fermelor, plata personalului la o fermă cu o suprafață redusă formează un % considerabil, față

de fondurile alocate pentru exploatare, iar muncile agricole manuale se fac de argați angajați cu anul.

Ca animale de tracțiune se folosesc cai și boi, iar ca animale de rentă bivoli.

Scopul fermei:

Ferma model Boiu în urma scopului fixat urmează să îndeplinească in regiunea în care este

Fig. 74. Uscătoarea de hamei

plasată, misiunea de îndrumătoare și încurajatoare a culturii hameiului, care este răspândit în acea regiune, dar a cărui valorizare întâmpină greutăți din cauza neorganizării. Pentru hamei se aruncă sume considerabile, importându-se un produs, ce e drept mai bine îngrijit și manipulat, dar nici de cum de o valoare superioară acelui produs în țară. Această misiune o va puteà duce la bun

Fig. 75. Bivoli la scăldat în râul Târnava

sfârșit, dacă se va impune fabricilor de bere, ca hameiul produs în țară să se cumpere cu prețuri care să asigure producătorilor un câștig proporționat cu învestirile și muncile cerute de această cultură.

Luând în considerare învestirile ce au trebuit să se facă pentru refacerea clădirilor și luînd în considerare că ferma a început cu un inventar foarte redus, iar în exploatarea agricolă s'a ocupat cu diferite încercări, această instituție nu poate arătà o rentabilitate imediată.

FERMA MODEL CUCIULATA

Este situată la 500 metri de comuna Cuciulata și șoseaua Națională Făgăraș-Homorod, pe hotarul comunei Cuciulata, plasa și gara Rupea, județul Târnava-Mare.

Ferma Cuciulata a existat și sub regimul unguresc și a format o secție a Domeniului Statului

Fig. 76. Cultura de hamei

din Făgăraș, având o suprafață de 1.654 ha. 2000 m² care an de an s'a redus până la 1925, când în baza reformei agrare s'a rezervat în mod definitiv suprafața de 150 ha. pentru această instituție.

Terenul este argilos, păstrează bine umiditatea, iar după analiza mecanică și chimică prezintă următoarele compoziții:

ANALIZA MECANICĂ

		Sol	Subsol
Pietriș mic . . .	1,5 mm.	—	—
Nisip	0,5 »	0,30 %	0,10 %
»	0,25	9,50	6,50
»	0,11	12,30	11,80
Praf de nisip . .		24,00	28,90
Argilă		53,90	52,70

ANALIZA CHIMICĂ

	Sol	Subsol
Oxid de calciu	0,219 %	0,501 %
Acid fosforic	0,107	0,091
Azot	0,183 %	0,204 %
Potasă	0,062	0,075
Oxid de sodiu	0,041	0,052
Humus	2,100	1,650

Clima. Cât privește clima, aceasta e temperată cu o temperatură maximă de 29,5° și minimă de 24,8° iar precipitațiile atmosferice variază, având o medie de 542,7 mm.

Ferma dela început a fost înzestrată cu clădiri suficiente, toate însă vechi, neglijate atât în decursul războiului, cât și după război; în parte au fost devastate de săteni în 1918. Refacerea și repararea acestora a început abiă în anul 1923, refăcându-se numai acelea, care au fost necesare

instituției cu suprafața redusă ce i-a rămas; restul clădirilor au fost date pentru alte scopuri, unele mai rele desființate, iar din materialul rezultat s'au refăcut cele menținute.

Afară de clădiri, această instituție a primit dela regimul unguresc un stoc de animale și un inventar mort.

Fig. 77. Vederea generală a conacului din Cuciulata

Numărul animalelor a scăzut, în proporție cu reducerea suprafeței; s'a menținut însă, un stoc de animale bine selecționate și de valoare. Tot așà s'a procedat și cu inventarul mort, repartizându-se la alte instituții toate mașinile, uneltele etc., care prisoseau instituției; cele nefolosibile și uzate s'au vândut sau ca mașini, sau ca fier vechi. Valoarea acestora nu a scăzut, fiindcă inventarul a fost întregit cu mașini mai noui.

Fig. 78. Armăsar de 2 ani (născut 1926)

Animalele menținute, care reprezintă o valoare considerabilă, au fost bine întreținute.

Scopul fermei. Pentru împrejurările în care se găsește instituția, ținând seamă de nevoile regiunii, s'a fixat ca scop:

1. Immulțirea grâului, ovăzului, orzului de primăvară, porumbului și a cartofilor selecționați și producerea de semințe de trifoi și diferite ierburi; căutarea prin diferite încercări practice pe teren, cu diferite culturi comparative, cu diferite varietăți folosind cele mai moderne metode în exploatarea agricolă, pentru a găsì cele mai bune, mai productive și rezistente varietăți, ținând seamă și de rentabilitate, cu scop de a înființà astfel, introducerea în regiune a acestor varietăți.

2. Creşterea calului pentru tracţiune uşoară, folosind ca bază a acestei crescătorii iepe de rassa ardelenească 1/2 sânge englez, iar ca armăsari s'a folosit din anul 1924 armăsarul « Tulipan » de rassa Lipiţeană, cu scopul de a întări baza, câştigând astfel produşi mai corespunzători şi rezistenţi, cu cari prin montă publică se va influenţà.

3. Creşterea curcilor bronze şi a găinilor de rassa Plymouth, cu scop de a introduce aceste pasări în regiune şi de a influenţà îmbunătăţirea celor existente.

Fig. 79. Iepele la păşune, cu mânzi

Administraţia fermei este condusă de un personal tehnic bugetar, iar lucrările agricole se execută de un personal de serviciu care este plătit anual, şi anume: Personalul bugetar dintr'un fond alocat în acest scop, iar personalul de serviciu din fondul de exploatare.

Exploatarea agricolă se face în baza asolamentului şi a planului de însămânţare aprobat de

Fig. 80. Iepele şi întreg stocul tineret femel

Minister şi în limita bugetului alocat, care sume se întrebuinţează conform nevoilor urmând ca personalul de conducere să justifice toate cheltuelile.

Rezultatele obţinute în produse agricole variază atât la producţia la ha. cât şi la calitate, ceeace este a se atribuì din Ciuculata anotimpului; s'a ajuns însă prin o selecţie mecanică la un

Fig. 81. Armăsăruşi din 1925

rezultat îmbucurător, căci astăzi produsele instituţiei sunt căutate de agricultorii din regiune.

Instituţia la început a trebuit să cedeze produsele în plus instituţiilor, care s'au înfiinţat şi nu au dispus de inventar şi nici de fonduri; aceasta a influenţat foarte mult veniturile instituţiei.

Luând însă în considerare fondurile minimale alocate instituției și îndeosebi fondul alocat pentru personalul bugetar, care a format aproape 50% din fondurile alocate in stituției, ferma Cuciulata a vărsat sume și a dat produse și produși în valoare, care acopăr întreg bugetul, prezentându-se și un venit net satisfăcător.

Un bilanț real, din evidențele ce se găsesc la instituție impuse de legea contabilității, nu se

Fig. 82. Iapa Săgeata No. 12 cu produșii ei din 1926, 1927, 1928

poate face; se poate însă arătà creșterea averii care formează active și vărsările făcute, care formează venit; la acestea luându-se și valoarea produselor vândute cu prețul de favoare și acelora date fără plată, socotite după prețul de piață, în acest caz în 1928 am aveà următorul rezultat:

1. Creșterea averii a inventarului viu și mort în 1928, față de 1927	lei	152.382
2. Sumele vărsate și diferența de preț a produselor date cu preț de favoare și valoarea celor date fără plată.	»	364.147
Total	lei	516.529
Ca pasive din această sumă ar urmà să se scadă bugetul alocat pentru anul 1928, inclusiv plata personalului	lei	390.260
Deci se prezintă un venit net de	lei	126.269

Fig. 83. Iepe Nonius la pășune

La o exploatare particulară, unde personalul bugetar nici nu exista la o suprafață așà mică, venitul instituției se urcă cu suma de lei 175.260, deci venitul exploatării se ridică la suma de lei 301.329.

Din cele de mai sus se poate vedeà că această instituție cu toate că i s'a impus, prin legea contabilității, un personal bugetar a cărui plată este egală cu fondul de exploatare, totuș arată rezultate nu numai morale, ci și materiale, și servește în regiune, ca un exemplu practic pentru exploatările agricole.

FERMA MODEL SEMLAC

Este situată lângă șoseaua națională Arad Nădlac-Seghedin, pe hotarul comunei Semlac, plasa și gara Pecica, județul Arad.

S'a înființat în anul 1923, rezervându-se în baza legii pentru reforma agrară din moșia fon-

Fig. 84. Oi merinos

dului Religionar catolic un conac și suprafața de 300 ha. 2817 m^2, care s'a redus în anul 1927 de comitetul agrar la 207 ha. 60 m^2.

Terenul este șes; după analiza mecanică și chimică a solului prezintă următoarele date:

ANALIZA MECANICĂ:

Pietriș mic	1—5 mm.	0,08 %
Nisip	0,5 »	0,49 %
Nisip	0,25 »	0,50 %
Nisip	0,11 »	3,18 %
Praf de nisip		50,88 %
Argilă		44,46 %

ANALIZA CHIMICĂ:

Oxid de calciu	4,98 %

Fig. 85. Câmpul de experiențe dela Izvin

Acid fosforic	0,087%
Azot	0,111%
Potasă	0,088%
Oxid de sodiu	0,073%
Humus	1,18 %

Valoarea inventarului viu și mort an de an a crescut, în urma investirilor făcute și prin creșterea inventarului viu, prin fătări.

Clădirile, deși sunt construite din material solid, s'au luat în primire într'o stare foarte neglijată, care în parte, an de an și în limita bugetului alocat s'au refăcut și reparat radical.

Fig. 86. Porci mangaliţa dela Izvin

Clima. Regiunea în care se găsește ferma are caracterul climei de stepă, cu precipitațiuni atmosferice de peste 600 mm, cu o repartiție foarte neegală, iar temperatura anuală variază dela 45° C. până la 20° C. In urma diferenței de temperatură furtunile în această regiune sunt foarte dese.

Scopul instituției:

Fig. 87. Taurul de reproducţie: «Maka», Simmental de 5 ani importat din Elveţia, dela Izvin

Având în vedere că această fermă este plasată într'o regiune foarte înaintată în agricultură, scopul fermei s'a fixat ținând seamă de împrejurările în care se găsește.

1. Immulțirea grâului, orzului, ovăzului, porumbului și a măzărichii selecționate și căutarea prin culturi comparative și prin diferite încercări practice pe teren, cu diferite varietăți, pentru a găsi cele mai bune, mai rezistente în contra boalelor creptogamice și mai rentabile pentru regiune.

2. Creșterea calului Nonius pentru tracțiune agricolă cu scopul de a ajută prin montă publică cu reproducătorii instituției, îmbunătățirea calului din regiune.

3. Creșterea oilor de rasa Rambouilet, cu scop de a influență îmbunătățirea oilor din regiune și în deosebì a lânii prin împărțirea de berbeci crescătorilor de oi.

Fig. 88. Vaca «Sofica», Simmental de 3 ani (Izvin)

4. Creșterea porcului Mangalița cu scop de a crește un număr cât mai mare de masculi pentru a fi repartizați comunelor și crescătorilor, pentru îmbunătățirea porcilor.

Valoarea inventarului viu existent la fermă dela înființare și până în anul 1928 a crescut din an în an ajungând la un număr de animale cu o valoare considerabilă.

Exploatarea agricolă și reparațiile anuale s'au făcut din fondurile bugetare alocate.

Exploatarea agricolă s'a făcut în baza asolamentului și a planului de cultură aprobat de Minister. Anul 1928 a dat cele mai frumoase rezultate.

Exploatarea agricolă este condusă de personal bugetar, iar lucrările manuale se execută de personalul de serviciu.

Ca putere de tracțiune la lucrările agricole se întrebuințează pentru arături de toamnă autoplugul « Excelsior », iar pentru arături de însămânțare și alte lucrări, se întrebuințează iepele de rassa Nonius, care în acelaș timp se folosesc și pentru reproducție.

Fig. 89. Vacile fermei de rasă Simmental, la pășune (Izvin)

Diferența de valoare la inventarul mort între anii 1927 și 1928 este de . .	lei	373.043
Diferența de valoare la inventarul viu între anii 1927 și 1928 este de . . .	»	83.650
Sumele vărsate și valoarea produselor destinate pentru vânzare din anul 1928 se urcă la suma de	»	737.011
Total	lei	1.193.704

Această sumă reprezintă venitul brut al fermei, din care scăzând fondul alocat de 636.480 în care este cuprinsă și plata bugetarilor, se arată un câștig curat de 557.224 lei. Acest venit curat reprezintă, față de valoarea totală a inventarului viu și mort 20%, ceeace se poate considerà ca un câștig frumos într'o exploatare agricolă.

Fig. 90. Tăurașii fermei de rasă Simmental, la păşune (Izvin)

Din cele arătate mai sus, ferma Semlac nu numai că îndeplinește misiunea de conducătore și îndrumătore în exploatările agricole din regiune, dar dă și un rezultat bănesc satisfăcător.

Se poate deci sperà, că această instituție cu ajutorul moral și material și cu munca serioasă a personalului angajat pentru conducerea exploatării să deà din an în an rezultate tot mai frumoase.

Fig. 91. Elevii şcoalei de motocultură la arat (Izvin)

FERMA MODEL IZVIN

Este situată lângă șoseaua națională Timișoara-Lugoj, în hotarul comunei Izvin, plasa și gara Recaș, halta Senia, județul Timiș.

A fost înființată în anul 1923, rezervându-se, în baza legii pentru reforma agrară, suprafața de 241 ha. 7100 m² din fosta moșie a Statului cu o suprafață de 962 ha. 8.115 m. p. In anii 1925 și 1927 s'a mărit suprafața fermei până la 387 ha. 3.115 m².

Fig. 92. Animalele de muncă ale fermei, la întoarcerea miriştei (Izvin)

Regiunea în care este situată ferma, este aridă cu precipitații atmosferice de cca. 600 mm. pe an.

Solul fermei este argilos, greu de lucrat și foarte compact — impermeabil.

Scopul fermei s'a fixat:

1. Immulțirea semințelor selecționate și căutarea prin culturi comparative și diferite încercări practice a varietăților celor mai proprii, mai bune și mai rentabile pentru regiune, pentru a le populariză, influențând astfel producția agricolă.

Fig. 93. Remiză pentru mașini combinată cu pătul (Izvin)

2. Creșterea bovinelor de rasa Simmenthal cu indivizi bine aleși cari reprezintă caracterele rasei pure, produși din părinți cu o lactație superioară, cu scopul de a crește reproducători pentru a influența la crescătorii mici și mari îmbunătățirea bovinelor din regiune și urmărind în același timp industrializarea laptelui.

Fig. 94. Stațiunea de ameliorarea plantelor «Dragșina»

3. Formarea de mecanici agricoli, la Școala de Motocultură, înființată la această instituție în anul 1925, de cari se simte mare lipsă, având în vedere că în ultimul timp se trece tot mai mult dela munca animalelor la puterea de tracțiune motrică.

Afară de aceasta se mai intenționează ținerea cursurilor teoretice de iarnă și practice vara pentru proprietarii de autopluguri și autotractoare, cu scop de a face posibil acestora de a-și însuși manipularea și conducerea acestor mașini și a altora moderne folosite în exploatarea rațională agricolă de azi.

4. A contribuì prin curățitoare de semințe mari și mici (instalația făcută în anul 1925) la îmbunătățirea semințelor agricultorilor din regiune.

Fig. 94 a. Grâu de Banat. Spic cu cap de buzdugan

La înființarea instituției clădirile găsite erau în o stare deplorabilă, unele chiar ruine.

Prin construcții noui, refacerea și repararea celor existente, clădirile existente azi la instituție au o înfățișare schimbată de tot, iar valoarea acestora a crescut an de an.

Proporția între animalele menținute la fermă și între suprafața cultivabilă, dela înființare și până azi, a devenit tot mai normală. Până în prezent, s'a urmărit numai scopul de a crește tineret, care să formeze baza crescătoriei.

Rațiile de hrană fixate animalelor au crescut an de an în proporția creșterii producției, așà încât azi rațiile fixate pentru anul agricol 1928/1929 asigură animalelor o hrană corespunzătoare.

Incasările din vânzarea de animale și produsul acestora sunt minimale, deoarece s'au predat multe animale altor instituții.

Exploatarea agricolă s'a făcut și se face în regie, în limita fondurilor alocate, care în împrejurările de azi sunt minimale, socotite după suprafață și în baza planului de exploatare și a asolamentului fixat și aprobat.

După șase ani de exploatare conform asolamentului ferma a arătat rezultate frumoase față de regiune; aceasta este a se atribuì în mare parte muncii serioase depuse de personalul de administrație și tehnic existent la această instituție.

Fig. 95. Grâu de Banat

Conducerea administrației și executarea diferitelor lucrări se fac de personalul bugetar și de serviciu, angajat pentru acest scop. Față de suprafața instituției și față de celelalte ferme, ferma Izvin este mai încărcată cu personalul bugetar (maeștri) ceeace este a se atribuì împrejurării, că la ferma Izvin se găsesc atelierele centrale (mecanic, fierar, lemnar și tâmplar) care lucrează pentru toate fermele din Banat, iar de altă parte servesc și pentru instruirea practică a elevilor și cursiștilor dela școala de motocultură, unde în fiecare an sunt plasați tot mai mulți elevi.

Se constată o diferență considerabilă a creșterii valorii inventarului mort și viu în anul 1928 față de 1927, ceeace se explică prin împrejurarea, că s'au cumpărat mașini noui, iar la ateliere s'au refăcut din ruinele de mașini, mașini folosibile; la inventarul viu, se explică prin fătări și creșterea tineretului.

Diferențele amintite mai sus prezintă un venit considerabil care reprezintă un câștig material însemnat și anume:

1. Diferența la inventarul mort între anii 1927 și 1928	lei	1.217.302
2. Diferența la inventarul viu, între anii 1927 și 1928	»	394.000
3. Sumele vărsate și valoarea produselor destinate pentru vânzare în plus, pentru anul 1928	»	1.088.395
Total	lei	2.699.697
Această sumă reprezintă venitul brut al instituției, din care scăzând fondurile alocate pentru anul 1928, inclusiv plata personalului bugetar și cheltuielile cu școala de motocultură în sumă de	lei	1.380.109
Avem un venit net de	lei	1.319.598

Acest venit net, față de valoarea întregii averi, ce o reprezintă ferma Izvin, este un procent considerabil, care îndreptățește pe deplin existența ei.

Din cele arătate mai sus, în scurtul timp de șase ani, activitatea acestei instituții a atins în parte scopurile fixate și se poate sperà că, cu sprijinul autorităților superioare, scopul să fie complet atins în scurt timp, această instituție devenind o adevărată exploatare agricolă de model.

FERMA MODEL DRAGȘINA

Este situată în partea sud-estică a județului Timiș la 5 km de șoseaua Timișoara-Buziaș, tăiată în două de drumul comunal Dragșina Chevereșul Mare; aparține plasei Buziaș Oficiul poștal Cheveleșul Mare.

Instituția a fost înființată în anul 1923, rezervându-se în baza reformei agrare din moșia fondului religionar catolic, un conac și un teren cu o suprafață de 202 ha. din suprafața de 490 ha. ce a fost afectat acestui conac. Suprafața primită în decursul acestor șease ani a suferit dese schimbări.

Ferma e situată în regiune de șes, presărată de bălți și ape ce s'au format de afluenții râului Timiș.

Pământul este argilos; după analiza mecanică și chimică prezintă următoarea compoziție.

ANALIZA MECANICĂ

	Sol	Subsol
Pietriș mic 1—3 mm.	0,64%	0,60%
Nisip 0,5 »	2,45%	1,75%
Nisip 0,25 »	1,38%	2,08%
Nisip 0,11 »	20,08%	18,72%
Praf de nisip	37,52%	38,51%
Argilă	37,93%	38,34%

ANALIZA CHIMICĂ

	Sol	Subsol
Oxid de calciu	0,192%	0,135%
Oxid fosforic	0,093%	0,079%
Azot	0,173%	0,165%
Potasă	0,103%	0,095%
Oxid de sodiu	0,085%	0,072%
Humus	1,750%	0,270%

Clădirile la luarea în primire a fermei s'au găsit într'o stare deplorabilă lăsată de fostul arendaș, iar după războiu până la anul 1923 nefiind clarificat dreptul de proprietate au fost neglijate. Astăzi în urma reparațiilor făcute, aspectul clădirilor s'a schimbat radical.

Valoarea clădirilor și animalelor în afară de a terenului, a crescut în mod considerabil, în urma investirilor făcute la clădiri și a diferitelor mașini procurate pentru instituție.

Scopul. Ferma Dragşina prin situaţia ei geografică şi topografică ce ocupă în Banat se pretează foarte bine pentru o staţiune de ameliorare a plantelor, pentru experienţă şi cercetări agricole. Deci, ca scop al acestei instituţii s'a fixat:

1. Ameliorarea şi producerea de seminţe de cereale de toamnă şi primăvară, porumb, seminţe de măzăriche şi lucernă.
2. Studierea şi cercetarea diverselor probleme agricole în mod practic, în laborator şi pe teren.
3. Stabilirea nevoii de îngrăşare a solului.
4. Determinarea cantităţilor de sămânţă ce trebuie date la ha.
5. Căutarea celor mai bune metode de luptă în contra secetei.
6. Stabilirea asolamentului celui mai rentabil pentru regiune.

In urma lucrărilor de refacere şi a organizării nouii instituţii, lucrările pentru ameliorarea plantelor au început de abia în anul 1925, cu selecţionarea mecanică şi cu înfiinţarea unui câmp de încercări cu o suprafaţă de 10 ha. şi a unei grădini de selecţionare de 5.000 m^2 Lucrările s'au în-

Fig. 96. Sala de lucru a staţiunii «Dragşina»

ceput cu seminţe mai bune, adunate dela proprietarii din regiune pentru a obţine material de bază. In grădina de selecţie s'au însămânţat diferite seminţe de elită adunate din fermă şi regiune.

Incercările dela început au dovedit superioritatea grâului de Banat, faţă de alte grâne.

După aceste constatări, s'au eliminat grânele străine menţinând numai grâul de Banat cu care s'au făcut diferite încercări în culturi comparative, folosind ca material tot grâu de Banat de diferite provenienţe.

Lucrările s'au continuat, ajungându-se în anul 1928 la desfacerea tipurilor curate.

Afară de grâu, ferma a mai făcut diferite încercări cu ovăz de primăvară şi porumb, făcând diverse culturi comparative pentru a găsi cele mai proprii varietăţi pentru regiune.

Pentru stabilirea nevoilor de îngrăşăminte s'au început în anul 1928 încercări cu diferite îngrăşăminte chimice, la sfecle şi ovăz. La ovăz după metoda lui Mitscherlich, cu patru repetiţii, la sfecle de nutreţ după normele fixate de Institutul internaţional de agricultură din Roma cu şase repetiţii.

Asemenea s'a început în toamna anului 1927 încercări cu însămânţarea grâului pentru stabilirea cantităţilor de sămânţă necesară, pentru a stabili producţia optimă. O serie s'a făcut pe cinci par-

cele a 5000 m² fără repetiții, cu cantitățile de: *a)* 87,5 kg, *b)* 96,5 kg, *c)* 105,5 kg, *d)* 114,5 kg, *e)* 123,5 kg.; altă serie s'a efectuat pe cinci parcele a 273 m² cu patru repetiții, cu cantitățile arătate mai sus.

In acelaș timp, s'au făcut încercări și cu porumb însămânțându-se la diferite distanțe, iar pentru stabilirea modului de lucrare se mai fac încercări cu porumb moșoruit și nemoșoruit.

Pentru stabilirea varietății celei mai potrivite regiunii, s'au făcut încercări în 1927 cu patru varietăți, iar în anul 1928 cu cinci varietăți de sfeclă de nutreț.

Pentru stabilirea asolamentului celui mai potrivit pentru regiune, s'au fixat șase asolamente cu 40 parcele.

Lucrările pentru pregătirea pământului pentru diferite însămânțări s'au făcut în mod cât se poate de rațional cu mijloacele ce au stat la dispoziție instituției așà încât rezultatele obținute au fost influențate numai de factori de vegetație asupra cărora ferma nu a putut aveà nici o influență. Cât privește precipitațiile atmosferice căzute în ultimii cinci ani, media prezintă o cantitate de 566,4 mm, care ar fi suficientă dacă ar fi uniform repartizată pe epocile de vegetație. Cât privește temperatura, aceasta prezintă schimbări foarte mari, dela + 45° C. la umbră până la — 27° C.

Fig. 97. Culturi comperative cu diferite varietăți de ovăz

Exploatarea agricolă se face în regie, în limita bugetelor alocate și în baza asolamentelor și a planului de exploatare stabilit și aprobat de Minister. Rezultatele obținute din exploatare sunt foarte variate; în ultimii ani au fost tot mai satisfăcătoare, iar anul 1928 prezintă cele mai frumoase rezultate.

Administrația fermei este condusă de personal tehnic bugetar, iar lucrările agricole se execută de personalul de serviciu angajat cu anul și lucrători de vară. Numărul personalului este stabilit și aprobat de Minister.

Rezultatele obținute în selecția plantelor și a diverselor încercări, luând în considerare că aceste lucrări s'au început deabià de trei ani, nu se pot comunicà, fiindcă ele formează obiect de studiu, asupra cărora o concluzie definitivă încă nu se poate spune.

Pentru a executà lucrările de selecție, la sfârșitul anului 1927, s'au înființat la instituție un laborator și o magazie pentru semințe selecționate, care în decursul anului 1927 și 1928 s'a înzestrat cu diferite aparate necesare pentru examinarea semințelor.

Lucrările nu au putut să ia avântul dorit fiindcă instituția a fost dotată cu un buget foarte redus, care deabià îngădue o exploatare mai intensivă, dar nicidecum nu a fost suficient, pentru lucrări de selecționare și încercări.

Se constată o diferență considerabilă a creșterii inventarului viu și mort, a producției, atât media la ha. cât și în total, iar dacă se va examinà calitatea produselor din ultimii doi ani față de trecut, se va constatà o îmbunătățire, care este rezultatul unei munci serioase a personalului tehnic, însărcinat cu conducerea acestei instituții.

Din cele arătate mai sus se poate vedeà, în scurtul timp de șase ani, un rezultat real ce s'a obținut la această instituție, cu mijloacele și cu sprijinul moral dat de autoritățile superioare. Se poate constatà că a satisfăcut scopului fixat, de a fi un focar de cultură agricolă în această regiune.

FERMA-MODEL GHILAD

Este situată între comunele Ghilad și Ciacova pe hotarul comunei Ghilad, plasa și gara Ciacova, județul Timiș.

Această instituție s'a înființat în anul 1923, rezervându-se în baza reformei agrare din moșia fondului religionar catolic, un conac și suprafața de 417 ha. 7800 m² din suprafața de 1.030 ha. și 3050 m² ce aparțineà acestui conac.

Terenul este șes, iar compoziția solului conform analizei mecanice și chimice este următoarea:

ANALIZA MECANICĂ:

		La adâncime de:		
		15 cm.	50 cm.	100 cm.
Pietriș mic	1—5 mm.	0,10%	0,26%	1,65%
Nisip	0,5 »	0,30%	0,32%	0,95%
Nisip	0,25 »	1,32%	1,53%	1,50%
Nisip	0,11 »	12,27%	8,75%	1,73%
Nisip praf		43,38%	48,87%	52,20%
Argilă		42,63%	40,22%	41,97%

ANALIZA CHIMICĂ:

Oxid de calciu	0,233%	0,175%	0,198%
Acid fosforic	0,097%	0,072%	0,076%
Azot	0,103%	0,102%	0,095%
Potasă	0,054%	0,085%	0,071%
Oxid de sodiu	0,031%	0,042%	0,032%
Humus	1,020%	0,93 %	0,700%

Valoarea terenului dela înființare, din anul 1923 până la 1928, precum și valoarea inventarului mort și viu, an de an au crescut, în urma investirilor făcute și din creșterea inventarului viu prin fătări.

Regiunea în care este plasată ferma are caracterul climei de stepă cu precipitații atmosferice de peste 600 mm. cu o repartiție foarte neegală, iar temperatura anuală variază. Schimbările de temperatură fac ca în această regiune furtunile să fie dese și puternice.

Cât privește clădirile, la înființarea institutului au fost într'o stare detestabilă, rămase neîngrijite de foștii arendași.

Scopul fermei este:

1. Immulțirea grâului, ovăzului și a porumbului selecționat și căutarea prin diferite încercări practice și culturi comparative, cu diferite varietăți și cu mijloacele și metodele cele mai moderne, spre a găsì pe cele mai productive, mai bune și mai rezistente varietăți, ținând seamă de rentabilitate, cu scopul de a influență astfel popularizarea acestor varietăți și mărirea producției.

2. Creșterea calului Nonius pentru tracțiunea agricolă, cu scopul de a influență prin montă cu reproducătorii instituției îmbunătățirea calului din regiune și creșterea de cai de tracțiune pentru fermele Statului. Tot aici se cresc produșii iepelor dela fermele din Banat dela etatea de șase luni până la etatea de 3½ ani, când după clasificare se repartizează pentru reproducție și tracțiune.

3. Creșterea animalelor bovine de rassa Podolică pentru tracțiune cu scopul de a întregì stocul boilor de jug necesari fermelor din Banat.

4. Creșterea gâștelor Emden ½ sânge, cu scopul de a influență mărirea taliei gâștelor crescute în regiune prin împărțirea de gâscani diferiților agricultori.

Administrația fermei înzestrată cu inventarul mort și viu prin refaceri și reparaturi radicale a influențat ridicarea valorii inventarului mort; prin creșterea valorii animalelor tinere și prin fătări a influențat urcarea valorii inventarului viu, ridicându-se astfel averea instituției an de an.

Fig. 98. Grâu de Banat

Immulțirea animalelor și creșterea valorii inventarului este a se atribuì pe de o parte împrejurării, că la această instituție s'a forțat creșterea cabalinelor și a bovinelor cu scopul, ca în timp scurt fermele din Banat să fie cât mai repede înzestrate cu animale de tracțiune în număr suficient, pentru ca exploatarea agricolă să se poată face rațional. Prin îmmulțirea animalelor de tracțiune, care a dat posibilitatea de a se executà muncile agricole tot mai bine, a crescut în mod simțitor și producția, făcându-se astfel posibilă și o hrănire mai rațională a animalelor. In astfel de împrejurări s'a putut ajunge, ca din propriile produse, animalele să poată primì rații satisfăcătoare.

Cum s'a amintit mai sus, la ferma Ghilad s'au crescut animale cabaline și bovine de tracțiune, care s'au repartizat în fiecare an.

Exploatarea agricolă se face în baza planului și a asolamentului fixat și aprobat de Minister, ținând seamă întotdeauna de bugetele alocate.

Rezultatele obținute în urma exploatării făcute variază dela an la an. Anul 1928 dă rezultatele finale cele mai frumoase, mulțumită structurii schimbate a solului prin arături cu garnitura de aburi și îngrășări cu bălegar.

Producția s'a mărit datorită împrejurărilor arătate mai sus și se va mărì în viitor în proporția

Fig. 99. Garnitura de arat cu aburi

în care va crește stocul animalelor față de suprafața cultivabilă, sporindu-se prin menținerea unui stoc mai mare de animale și producția de bălegar, care influențează și este absolut necesar exploatării acestei ferme.

Administrația fermei este condusă de personal bugetar, iar lucrările se execută de personalul de serviciu angajat cu plată anuală.

Ca putere de tracțiune pentru lucrările agricole se folosește o garnitură de arat cu aburi — « Fowler », cai și boi. Iepele de tracțiune se folosesc și pentru reproducție și toate sunt de rassa Nonius.

Valoarea inventarului viu și mort se va puteà constatà din cele ce urmează:

Fig. 100. Porci «York»

1. La inventarul mort o diferență în plus la anul 1928 față de 1927 de lei 42.186
2. La inventarul viu o diferență în plus la anul 1928 față de 1927 de lei 255.007

Fig. 101. Mânze rasa «Nonius», de 3 ani

Asemenea prezintă o creștere de venit, sumele vărsate la Stat și valoarea produselor disponibile pentru vânzare în anul 1928 de lei 1.217.000

Total lei . . . 1.514.193

Fig. 102. Junci de rasă «Podolică»

Această sumă formează venitul brut al anului 1928, deci urmează ca din această sumă să se scadă suma de lei 680.192 care, este bugetul alocat pentru anul 1928 inclusiv plata personalului bugetar, rezultând astfel un venit net de lei 834.001.

Din cele de mai sus rezultă, că în acești șase ani de exploatare și cu mijloacele avute, instituția și-a ajuns în parte scopul fixat.

CONCLUZII

Făcând o recapitulare a celor expuse până acì unde s'a arătat pentru fiecare fermă în parte: situația ei, scopul ce-l urmărește, capitalurile învestite, producția în decursul celor 10 ani, dela

Fig. 103. Grâu de toamnă «Bănățean» selecționat

trecerea lor sub regimul român, animalele și semințele răspândite în regiune, efectele ce se constată din activitatea lor și programul de viitor, se poate vedeà rolul ce-l au fermele-model pentru plugăria țării și ce ar trebuì să facă Statul ca efectele de ameliorare să se vadă mai repede și într'un mod mai pronunțat.

Știind că sătenii în genere nu întrebuințează mașina de semănat, că nu se împacă cu arăturile și semănăturile de toamnă, cu cultivarea plantelor furajere, etc., se pune întrebarea cât le mai trebuie plugarilor noștri, ca să-i ajungă pe cei din occident, cari de mult sunt grupați în asociații, al căror rol este să rezolve cu ajutorul specialiștilor toate problemele care sunt în legătură

Fig. 104. Berbeci «Merinos

cu progresul agriculturii? Numai astfel ne putem da seama, de rolul ce-l au fermele-model, pentrucă numai ele au posibilitatea să vie în contact intim cu plugarul și numai ele îi pot da exemple vorbitoare, singurele în care crede țăranul.

Afară de popularizarea cunoștințelor necesare plugăriei direct cultivatorului din regiunea sa, fermele influențează și indirect prin aceea că dau o pregătire practică fiului săteanului atunci când dânsul urmând o școală de agricultură trebuie să-și facă, conform programului acestor școli, anul de practică.

Acì trebuie deschisă o parenteză și anume: dată fiind importanța cunoștințelor practice pe care un plugar cu carte trebuie să le poseadă și fiindcă aceste cunoștințe în întregul lor se pot căpătà numai urmând toate lucrările într'o gospodărie model, cel puțin în tot timpul unei campanii agricole dintr'un an, ușor se poate înțelege că o asemenea pregătire se poate căpătà numai la o fermă-model.

Fig. 105. Grâu de Banat

Deoarece absolvenții școalelor inferioare și medii în majoritatea cazurilor fac anul de practică la ferme, iar cei cu școlile superioare numai într'o proporție foarte mică, ar fi bine ca și aceștia prin regulamentele respective *să fie obligați* a face acest an de stagiu la ferme și numai la ferme, căci nici o altă instituție cu caracter agricol nu poate să-i dea unui candidat de inginer-agronom posibilitatea de a face legătura între teoria învățată pe băncile școalei și practica din câmp. Numai

Fig. 106. Grâu de Banat

acì, stând cu piciorul pe glie, se pot completà cunoștințele privitoare la partea practică, de care are o mare nevoie un inginer-agronom, pentru ca să poată fi util societății.

Incă unul din rolurile pe care îl au fermele-model și care din ce în ce are să crească și mai mult e acela de a pune în practică, în cultura mare, metodele privitoare la tehnica agricolă, care cu timpul trebuie să aducă un impuls nou agriculturii, ca ramură de producție a economiei naționale.

Din această cauză ferma Câmpia Turdei, având rolul de staţiune de experienţă şi selecţiune, va puteà face faţă scopului acesta.

In anul 1927 Ministerul a înfiinţat pe lângă această fermă un laborator pentru cercetarea datelor din câmpul de selecţiune, iar în anul curent a luat fiinţă şi un laborator de chimie, care va aveà de studiat şi aplicat în practică, la faţa locului toate problemele, care sunt în legătură cu solul, planta şi îngrăşămintele. Acelaş lucru s'a făcut şi la ferma Dragşina.

E necesar deci ca forurile competente să pună acuma, când încă toate aceste instituţii sunt la începutul activităţii lor, tot ceeace lipseşte pentru intensificarea producţiei, şi în primul rând să se găsească formula amelioratoare a regimului antieconomic al legii contabilităţii publice, care îngreuiază progresul fermelor.

Lucrând în această direcţie şi luându-se în consideraţie progresele realizate de ferme până acum, cu drept cuvânt şi sigur s'ar puteà spune atunci că fiecare din aceste instituţii va devenì un centru agricol modern, din ce în ce mai important, capabil să dirijeze plugăria din regiune prin exemple pratice, reale şi uşor de imitat de către plugari, astfel că agricultura din fiecare regiune ar fi întotdeauna la curent cu metodele de lucru cele mai noui şi cele mai rentabile, ceeace ar face ca plugăria noastră să înflorească repede îmbogăţind ţara.

Fig. 107. Curci albe

PĂDURILE TRANSILVANIEI

DE

V. N. STINGHE

Așezarea Transilvaniei — în cea mai mare parte pe un platou înalt și închis de munți — a creiat totdeauna condiții de vegetație special favorabile pădurii.

Fără a intră în considerații geologice — ele ies din cadrul preocupărilor acestei tratări — putem afirmà că în ce privește *solul*, pădurea — care dealtfel, sub acest raport, este o asociație vegetală în genere puțin pretențioasă — găsește în Transilvania pământuri care îi priesc destul de bine, chiar foarte bine uneori. Așà de sigur, exuberanța vegetației rășinoaselor din răsăritul și nordul podișului ardelean, din județul Ciuc ori din Maramureș, este în bună parte datorită fertilelor soluri forestiere rezultate din desagregarea rocelor de origină vulcanică, cum și a celor cristaline; pe solurile formațiilor geologice secundare și terțiare vegetează activ bradul și fagul; iar stejarul, care dintre speciile Transilvaniei este cel mai exigent față de calitățile solului, găsește și el, pe întinderi mari, în regiunea dealurilor, dealungul cursurilor de apă, în șesul bănățean, pământul profund și reavăn care-i convine.

Nici una din speciile forestiere, care formează podoaba vegetației Europei medii, nu lipsește din binecuvântatul pământ al Transilvaniei, unde nu numai darurile solului, ci și acelea ale atmosferei, *climă* temperată, o potrivită umiditate a aerului și precipitate suficiente — față de care pădurea este foarte pretențioasă — cu mici excepții în « Câmpia Ardealului » și spre hotarul vestic al țării, — le sunt împărtășite cu dărnicie.

Speciile care populează pădurile Transilvaniei sunt numeroase; menționate însă în primul rând trebuesc să fie cele cinci care formează masive mai mari: *moliftul* și *bradul* dintre « rășinoase », *fagul*, *stejarul* și *gorunul* dintre « foioase ». Bineînțeles nu lipsesc nici celelalte « esențe forestiere de valoare », dar ele, următor cerințelor biologice, se găsesc numai împrăștiate în masivele formate de cele dintâiu; sau dacă se adună uneori la un loc, formează numai grupuri relativ mici: frasinul, paltinul, ulmul, teiul, carpinul. Singurul lucru pe care putem să-l regretăm este faptul că *pinul* și *laricele*, specii foarte valoroase, nu sunt reprezentate într'o proporție mai mare.

Harta pădurilor (Fig. 109), care însoțește aceste considerații [1]), lămurește într'o oarecare măsură modul cum sunt răspândite și grupate aceste specii.

Este cunoscut faptul că între harta pluviometrică și cea orografică a unei țări, pe de o parte, — și aceea a distribuției vegetației forestiere pe de altă parte, — există un oarecare paralelism, în sensul că pe locurile cele mai înalte și mai bogate în precipitate găsim speciile a căror existență o condiționează o cantitate mai mare de apă și în genere un climat mai umed. Așà vedem bradul și moliftul ocupând pozițiile înalte din masivele muntoase ale Retezatului, Făgărașului, Brașovului, Ciucului, Călimanului, Rodnei, Vlădesei, etc. Fiecare din aceste specii formează uneori întinse masive pure; alteori vin în amestec amândouă; foarte adesea se prezintă amestecate cu foioase, mai

[1]) Harta pădurilor este prelucrată, cu oarecare modificări, după cea dată de d-l ing. insp. silv. Andrei Puksa în studiul său «Economia forestieră din Transilvania» publicat în volumul «Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat», Cluj, 1927.

Această hartă la rândul său este o reducere după harta mare întocmită de Bedö Albert și anexată la lucrarea «Descrierea economică și comercială a bogățiilor forestiere» (în ungurește), Budapesta, 1896.

ales cu fagul, în special la poalele munților. E locul însă să remarcăm aici o însemnată particularitate a pădurii ardelene de rășinoase: spre deosebire de ceeace se găsește pe versantul sudic al Car-

Fig. 109. Harta pădurilor Transilvaniei cu indicația speciilor predominante

pații, pe cel ardelean proporția moliftului depășește cu mult pe aceea a bradului (moliftul față de brad, e reprezintat în proporția 7 : 1; în vechiul regat, 1 : 1).

Harta pădurilor (Fig. 109) indică nu numai locul unde azi rășinoasele formează masive compacte, care pot da prilej la exploatări mai întinse, ci și limita de jos, până unde — după indicațiile naturei însăș — aceste specii, tehnicește, pot fi cultivate [1]).

Cea mai mare parte din suprafața păduroasă a Transilvaniei este ocupată de *fag*. Bineînțeles pe harta forestieră această specie nu apare figurată decât acolo unde predomină. Dar în natură — mai ales la limita ariei lor de vegetație — esențele forestiere se prezintă în amestec între ele: fagul se amestecă cu bradul și moliftul spre limita superioară a distribuției sale, și cu speciile de stejar,

Fig. 110. O pădure virgină de molift din jud. Ciuc, proprietatea Statului

ma' ales cu gorunul, spre cea inferioară. Așà încât, pentru o bună informație, trebuie să se știe că fagul în Transilvania e chiar mai răspândit decât indică harta (ocupă 46,8% din totalul suprafeței împădurite); calitățile lui biologice îi permit adesea să se ridice până la limita de altitudine a vegetației forestiere, substituindu-se în acest caz rășinoaselor.

Speciile de *stejar* — să citäm numai pe cele nobile: stejarul propriu zis, gorunul și gârnița — au făcut în Transilvania într'un timp nu prea depărtat și mai fac și azi, în parte, mândria pădurii de șes și de coline. Ele apar acolo unde solul este mai bogat și unde o climă mai caldă, cel puțin în cele 5 luni de vegetație — satisface exigențele lor biologice. Adesea sunt însoțite aceste trei specii de valoare, de una relativ inferioară, *cerul*.

[1]) Limitele zonelor de vegetație sunt date după lucrarea: «Die Verbreitung der forstlich wichtigen Bäume und Sträucher» de Ludwig Fekete și Tibor Blattny, Schemnitz, 1913.

Intru completarea expunerii acesteia, pentru fiecare din cele 23 de județe ale Transilvaniei, se va găsi în tabloul I, întinderea totală ocupată de fiecare specie precum și proporția în care diferitele specii forestiere intră în compoziția pădurilor respective. Să se remarce abundența *carpinului*, în afară de speciile citate până acum; după care, în ordine vin: mesteacănul, plopii și sălciile, teiul, frasinul, salcâmul, ulmul și paltinul, care pe harta forestieră sunt marcate cu aceeaș coloare ca și fagul; o menționare specială se cuvine *salcâmului* («acațul » în Ardeal), care deși introdus din America, s'a răspândit considerabil și s'a încetățenit cu desăvârșire.

Fig. 111. O pădure de fag. Domeniul Reșița

In ce privește speciile de rășinoase, în afară de brad și molift, ocupă o suprafață mai mare *pinul*, care de sigur în parte e spontaneu, dar în mare măsură a fost introdus prin plantații.

Cum am arătat chiar dela începutul acestei expuneri, pădurea, — cu puține excepții — găsește în Transilvania, peste tot, condiții prielnice de desvoltare.

Excepțiile le alcătuesc 2 zone de *stepă*, care apar pe harta pădurilor: una, de formă circulară, în mijlocul țării, așà numită « Câmpia Ardealului », situată pe un platou cu relief neregulat și cu o altitudine de circa 500 m. deasupra nivelului mării; alta, o fâșie dealungul frontierei vestice, care constitue o parte numai — limita răsăriteană — dintr'o stepă mai întinsă, cea panonică. Din tot întinsul Transilvaniei, numai aici pădurea nu găsește condițiile prielnice existenței sale: umiditate în atmosferă, umiditate în sol și mai ales precipitate atmosferice. O simplă privire asupra hărții pluviometrice ne va învederà lucrul.

INTINDEREA PĂDURILOR DIN TRANSILVANIA ŞI PROPORŢIA SPECIILOR

Tabloul I

No. curent	Judeţul	Suprafaţa ocupată de fiecare specie în hectare													Total
		Brad	Molift	Pin	Larice	Fag	Gorun	Stejar pedunculat	Gârniţă	Cer	Carpin	Mesteacăn	Anin, Plop şi Salcie	Ulm, Frasin, Paltin Tei, Salcâm, Castan şi diverse	
1	Alba	1.764	1.718	65	95	38.180	20.801	19.082	133	—	992	15	377	481	83.703
2	Arad	—	96	373	2	52.404	23.979	7.803	8.670	13.225	9.248	613	1.329	5.150	122.892
3	Bihor	1.630	16.150	114	—	131.047	33.968	9.365	3.334	20.762	2.644	1.454	274	2.502	223.244
4	Braşov	10.012	7.655	1.288	65	27.401	4.839	2.620	—	—	2.108	915	608	609	58.120
5	Caraş	7.381	1.060	1.538	13	136.572	25.622	2.551	3.023	6.444	6.968	214	23	18.799	210.208
6	Ciuc	5.071	177.451	857	26	25.519	888	—	10	—	29	1.671	1.227	92	212.841
7	Cluj	2.912	53.229	2.332	—	33.707	41.618	663	977	6.179	1.581	945	146	634	144.923
8	Făgăraş	3.674	23.163	17	—	49.547	2.016	1.698	—	20	524	2.080	1.058	2.463	86.260
9	Hunedoara	733	51 819	523	59	218.627	29.186	22.933	13	3.810	1.366	2.885	533	1.008	333.494
10	Maramureş	4.452	66.177	39	2	67.214	4.904	94	—	40	1.265	510	713	698	146.048
11	Mureş	15.983	62.273	193	115	79.723	5.707	14.129	73	—	9.222	257	277	1.388	189.340
12	Năsăud	23.471	77.670	29	47	57.185	4.768	4.422	1.568	270	3.180	319	260	558	173.747
13	Odorheiu	1.509	18.405	478	—	60.510	13.930	206	86	1	5.072	522	383	159	101.261
14	Sălaj	29	28	76	—	21.210	30.665	3.226	80	10.120	2.965	1.669	168	881	71.117
15	Satu-Mare	84	2.405	169	—	49.470	18.590	21.770	2.305	3.926	2.216	240	628	1.049	102.852
16	Severin	7.444	13.114	1.339	22	176.351	29.724	1.670	7.050	17.221	14.251	447	465	4.228	273.326
17	Sibiu	240	72.509	857	136	48.553	11.917	16.808	477	—	5.957	9.325	1.813	784	169.376
18	Someş	1.237	1.732	27	—	81.412	38.854	1.195	70	479	6.973	973	107	663	133.722
19	Târnava-Mare	3	6	779	—	38.392	25.888	13.738	—	—	12.288	533	1.696	413	93.736
20	Târnava-Mică	10	—	24	18	5.293	7.643	6.058	—	—	9.120	—	548	489	29.203
21	Timiş	—	—	30	—	313	8.698	5.908	10.759	12.860	1.377	—	193	4.165	44.303
22	Trei-Scaune	15.942	39.852	1.097	—	116.526	11.860	17.773	17	59	1.330	10.478	1.817	2.901	219.652
23	Turda	1.311	26.689	140	—	32.908	16.511	—	13	—	487	2.140	530	1.154	81.883
	Total	104.892	713.141	12.384	600	1.548.064	412.576	173.712	38.658	95.416	101.163	38.205	15.172	51.268	3.305.251
	Proporţia procentuală a speciilor din suprafaţa împădurită	3,17%	21,57%	0.37%	0,01%	46,82%	12,48%	5.26%	1.17%	2.84%	3.06%	1,15%	0,45%	1,55%	100%
		25,12%				21,85%						6,25%			

Dacă totuș suprafețele păduroase ale Transilvaniei se prezintă cu multe întreruperi, faptul e în legătură directă cu modul cum s'au efectuat în decursul timpurilor așezările omenești. Scrierile istorice ne învață că încă din mileniul dinainte de Cristos, ținuturile Transilvaniei de astăzi au fost locul unei intense vieți omenești, în special în partea S-Vestică. Agricultura pe care o practică poporul cu atâta vechime, și-a dobândit totdeauna pământul luându-l pădurii, acolo unde calitățile solului și climei au convenit culturii cerealelor. Deaceea vedem bunăoară în șesul fertil al Banatului (harta fig. 112 și tabloul II), numai 6,1 procent de împădurire, în timp ce județul muntos, cu relief accidentat, cu climă aspră, Trei-Scaune prezintă un procent de 56,2.

REPARTIȚIA PROCENTUALĂ
A PĂDURILOR DIN TRANSILVANIA PE JUDEȚE ȘI CAP DE LOCUITOR — Tabloul II

No. curent	Județul	Intinderea teritorială în hectare	Numărul locuitorilor	Intinderea			Procentul pădurilor	Suprafața păduroasă pe cap de locuitor în ha.
				Pădurilor	Poenilor	Totală		
				Hectare				
1	Alba	364.600	242.371	83.703	1.016	84.719	22,96	0,35
2	Arad	600.500	402.303	122.892	9.159	132.051	20,46	0,31
3	Bihor	789.700	513.868	223.244	6.963	230.207	28,27	0,43
4	Brașov	149.100	113.600	58.120	3.106	61.226	38,98	0,51
5	Caraș	450.300	210.100	210.208	12.426	222.634	46,68	1,00
6	Ciuc	506.500	141.421	212.841	17.276	230.117	42,02	0,42
7	Cluj	507.900	352.029	144.923	11.972	156.895	28,53	0,41
8	Făgăraș	244.400	90.439	86.260	8.730	94.990	35,29	0,95
9	Hunedoara . .	781.000	348.200	333.494	24.818	358.312	42,70	0,96
10	Maramureș . .	333.100	151.342	146.048	17.180	163.228	43,20	0,96
11	Mureș	420.300	245.941	189.340	9,703	199.043	45,05	0,77
12	Năsăud	433.200	101.322	173.747	41.160	214.907	40,11	1,32
13	Odorheiu. . . .	293.900	122.697	101.261	7.770	109.032	34,45	0,83
14	Sălaj	381.500	241.038	71.117	3.057	74.174	18,64	0,30
15	Satu-Mare . .	490.200	368.694	102.852	2.224	105.076	20,98	0,28
16	Severin	658.000	245.054	270.326	38.375	311.701	41,54	1,12
17	Sibiu	361.900	192.060	169.376	19.862	189.238	46,80	0,88
18	Someș	471.400	257.529	133.722	7.520	141.242	28,36	0,52
19	Târnava-Mare .	333.800	168.258	93.736	7.813	101.549	28,08	0,56
20	Târnava-Mică .	172.400	124.085	29.203	299	29.502	16,94	0,24
21	Timiș	731.300	495.814	44.303	2.089	46.392	6,06	0,09
22	Trei-Scaune . .	388.900	145.531	219.652	12.924	232.576	56,48	1,51
23	Turda	351.400	184.270	81.883	2.405	84.288	23,30	0,44
	Total Transilvania .	10.220.000	5.487.966	3.305.251	267.848	3.573.099	32,34	0,60

De sigur în legătură de reciprocitate cu intensitatea despăduririlor stă densitatea populației, care și-a făcut așezările sale mai ales acolo unde a găsit, în condiții bune, teren de cultivat. Fenomenul își găsește expresia în cifrele tabloului II, conținând date pentru suprafața păduroasă, ce revine pe cap de locuitor: minimul cu 0,09 ha. pentru județul Timiș, maximul cu 1,51 ha. pentru

județul Trei-Scaune. Dealtfel — după cum ușor se poate vedeà și din harta III (Fig. 113) — un oarecare paralelism există între aceste țifre și cele care redau procentul de împădurire pe județe. Admițând cu diverși scriitori [1]), că 0,35 ha. este minimul necesar pentru un ținut cu industrie desvoltată, ca să-și îndestuleze nevoile de material lemnos, suntem conduși a constată că înăuntrul țării unele județe sunt avizate să importe lemn pentru trebuințele lor, din altele care îl au în surplus.

Chestiunea repartiției suprafeței păduroase pe cap de locuitor este de multă importanță pentru viața economică a țării și pentru mișcarea ei demografică. In tot cazul se stabilește că, — date fiind restul condițiilor economice ale țării, printre care, în primul rând stadiul de desvoltare al mijloacelor de transport — pădurea, contrar credinței mai vechi, poate să întreție, să alimenteze o populație înstărită; că pădurea se poate pune, sub acest raport, alături de celelalte ramuri de cultură a pământului.

Nu numai în trecutul îndepărtat pădurea a trebuit să cedeze agriculturii o parte din solul său, ci și în timpurile recente.

Pornind imediat după războiu și până în ultimii ani, pe calea legiferată a reformei agrare începută la 1919 (prin decretul 3911, completat prin legea dela 23 Iulie 1921), — în mică parte și pe cale neregulată, în epoca agitată din preajma Unirii, — o mare suprafață păduroasă și-a schimbat destinația: a fost transformată în pășuni și locuri de cultură.

După datele adunate de direcția generală a pădurilor din Transilvania în 1919, sub Consiliul Dirigent (pe baza statisticilor ungurești) pădurile teritorului transilvan unit cu România, ar fi

Tabloul III

TRANSFORMĂRILE SUFERITE DE PROPRIETATEA FORESTIERĂ DIN TRANSILVANIA, IN PERIOADA 1919—1928

Natura proprietății	Intinderea suprafeței păduroase în anul	
	1919	1928
	Hectare	
Păduri ale Statului	1.080.579	681.744
» » comunelor și județelor . .	810.161	648.333
» » composesoratelor	758.820	655.707
» » altor pers. morale și juridice	310.069	197.608
» » particularilor	1.252.150	1.121.859
Total	4.211.779	3.305.251
Păduri expropriate pentru pășuni comun.	—	710.572
» defrișate	—	195.956
Total	—	4.211.779

reprezentat 4.211.779 ha.; după ultimele ridicări ale Casei Pădurilor, ele însumează azi 3.305.251 ha. Cifrele adunate tot de Casa Pădurilor cu privire la reforma agrară indică 710.572 ha. ca luate definitiv culturei forestierei [2]). Adăugată această cifră la aceea de 3.305.251 ha. cât este actuala întindere a pădurilor obținem numai 4.015.823 ha.; urmează că diferența de 195.956 ha. s'ar fi defrișat în mod neregulat. Să ne oprim puțin asupra acestei cifre: concluzia asupra defrișerilor neregulate e numai în mică parte adevărată, dacă ne referim la stăpânirea românească; cifra de 4.211.779 ha. pe care o utilizează scrierile ungaro-germane [3]) se bazează pe statistici făcute în 1896; de sigur că o bună parte s'a defrișat anterior anului 1919; așà, s'a putut stabilì distrugerea pădurii pe minimum 50.000 ha. în timpul războiului.

[1]) Prof. Dr. M. *Endres*. Forstpolitik, între alții.

[2]) Harta pădurilor No. 1 (Fig. 109), fiind întocmită după indicații de dinainte de războiu, nu redă această reducere a suprafeței forestiere.

[3]) Vezi de ex. *Hitschmann*: Vedemecum für Landwirt 1922. Viena.

Rămânând la cifra de 710.572 ha., care dealtfel trebuie considerată ca provizorie, se poate spune în general că prefacerile agrare din ultimii 11 ani au redus cu mai mult de $^1/_6$ suprafața forestieră a Transilvaniei. De sigur la baza acestei reforme a pământului au stat nevoi reale, sociale și economice, comprimate de multă vreme; numai așà se pot explicà proporțiile impunătoare care i s'au dat, proporții pe care nu le-am întâlnit în istoria economică a nici unei alte țări europene.

Fig. 112. Procentul de împădurire pe județe în Transilvania după situația din 1927

Faptul a fost și va fi încă bogat în consecințe, în ce privește rațională utilizare a rezervelor de lemn moștenite și viitoarea putere de producție lemnoasă a țării, pe de o parte — pe de altă parte prin modul cum se vor repercutà efectele acestei defrișeri asupra culturii agricole însăș.

Statul a fost în trecut și a rămas și în prezent cel mai mare proprietar de păduri: cu 681.744 ha.; totuș suprafețele stăpânite de fiecare din celelalte categorii de proprietari, considerați în grup, depășesc întinderea ce o posedă Statul: *persoanele morale*, ale căror păduri sunt administrate de Stat, au 764.694 ha. iar *persoanele morale și instituțiile publice*, care au o administrație proprie, posedă 736.954 ha.; în fine proprietarii *particulari* (împreună cu societățile diverse) stăpânesc 1.121.859 ha. ceeace face $^1/_3$ din suprafața totală.

Reforma agrară a adus adânci prefaceri și în ceeace privește repartiția proprietății. Suprafețe, cărora le-a menținut destinația pentru cultura forestieră, au fost totuș luate dela proprietarul lor de până atunci spre a fi date să servească altor interese. Absenteiștii au fost expropriați în între-

Tabloul IV

SUPRAFAȚA PĂDURILOR DIN TRANSILVANIA REPARTIZATĂ PE CATEGORII DE PROPRIETARI

No. curent	Județul	Natura proprietății				
		Păduri ale Statului ha.	Păduri proprietatea județelor, comunelor, composesoratelor, parochiilor, etc. sub ad-ția Statului ha.	Pădurile Instituțiilor publice și pers. morale ha.	Păduri particulare ha.	Totalul suprafeței păduroase ha.
1	Alba	11.998	26.469	20.665	24.580	83.703
2	Arad	37.734	35.318	9.770	40.070	122.892
3	Bihor	76.696	34.818	64.252	47.470	223.244
4	Brașov	—	—	58.118	2	58.120
5	Caraș	69.074	900	9.384	130.850	210.208
6	Ciuc	—	113.229	49.647	49.965	212.841
7	Cluj	29.687	24.057	17.484	73.695	144.923
8	Făgăraș	21.583	26.166	35.731	2.780	86.260
9	Huniedoara	73.257	101.501	32.817	125.919	333.494
10	Maramureș	40.904	55.590	11.671	37.883	146.048
11	Mureș	40.904	17.962	21.914	108.560	189.340
12	Năsăud	1.841	110.390	50.995	10.521	173.747
13	Odorheiu	196	57.609	11.883	31.573	101.261
14	Sălaj	—	12.479	7.365	51.273	71.117
15	Satu Mare	31.246	11.331	25.912	34.363	102.852
16	Severin	143.030	—	12.788	117.508	273.326
17	Sibiu	28.750	4.890	134.435	1.301	169.376
18	Someș	19.799	22.819	7.770	83.334	133.722
19	Târnava-Mare	279	5.631	79.706	8.120	93.736
20	Târnava-Mică	338	3.805	10.660	14.400	29.203
21	Timiș	18.706	3.601	14.125	7.871	44.303
22	Trei-Scaune	12.206	65.141	43.477	98.823	219.652
23	Turda	23.516	30.988	6.294	20.985	81.883
	Total în 1928	681.744	764.694	736.954	1.121.859	3.305.251
	Total în 1921 la începutul reformei agrare	564.823	758.096	783.954	1.266.373	3.372.592

gime în folosul Statului; Statul la rândul său, în folosul comunelor (pentru păduri și pășuni), școlilor, bisericilor a dat cât a fost necesar; iar din pădurile tuturor celorlalți proprietari — la nevoie — a fost expropriată o parte însemnată, în sensul că uneori nu li s'a rezervat decât « cota intangibilă » de 100 sau 200 de jugăre, după regiune; (unor industrii, proprietari de păduri, li s'a lăsat mai mult: celor de sticlă, distilerii de lemn, etc.).

Reforma agrară a însemnat așadar și o mare mișcare a proprietății. Cifrele adunate de Casa Pădurilor după sentințele pronunțate până în 1928, arată că o suprafață de 756.535 ha. pădure a făcut obiectul exproprierilor și împroprietăririlor. Dar în tablourile statistice această mișcare nu

se poate urmări ușor (vezi tabloul IV) deoarece aceeaș categorie de proprietari pe de o parte au dat, pe de alta au primit.

Un fapt de mare importanță și pe care trebuie să-l remarcăm, este că împroprietărirea cu păduri nu s'a făcut în folosul persoanelor fizice, ci numai pentru cele morale, reprezentând comunități mai mult sau mai puțin mari. Avantajul acestui mod de procedare constă în aceea că proprietatea

Fig. 113. Suprafața păduroasă pe cap de locuitor în Transilvania pe județe după situația din 1927

forestieră a fost ferită de o prea mare îmbucătățire, care îi este totdeauna neprielnică, dacă nu chiar fatală.

Nu este lipsit de interes să amintim aspectele principale sub care se prezintă stăpânirea indiviză a pădurilor în Transilvania, fiindcă sunt acolo întocmiri pe care nu le găsim în Vechiul Regat, nici în Basarabia. Proprietatea indiviză — în forma sub care legile existente ale țării o mai recunosc — se prezintă ca proprietate comunală, composesorală și fond grănițăresc.

Pădurea comunală nu este un bun destinat a creiă venituri comunei, cum lucrul e conceput în mod curent în restul țării (excepție Bucovina), ci e menit să satisfacă în primul rând și permanent pe cât se poate, nevoile de lemn ale populației; dă proprietarilor deci produse în natură. Sub

această formă ea provine mai rar din cumpărări și danii, mai adesea din operația segregării, hotărîtă prin legea dela 1871 și este pusă sub administrația Statului, — spre deosebire de proprietățile unui mic număr de comune, mai ales cele urbane, care — și în raport cu proveniența lor: cumpărarea, dăruirea — sunt mai ales producătoare de venituri și au administrație aparte.

Tot pentru satisfacerea nevoilor de lemn în natură este destinată și *pădurea composesorală*, proprietate a unei comunități mai restrânse din interiorul comunei, care își trage origina fie dela liberalitățile princiare și regale, « composesorate nobile », fie dela operația segregării (prin care s'a cedat populației iobage o parte din proprietatea forestieră a stăpânului spre a se răscumpără drepturile de folosință pe care aceà populație le câștigase în pădurile moșiei), « composesorate urbaniale ». Dar pentrucă unele composesorate, în special cele din Ciuc, stăpânesc întinderi păduroase care de-

Fig. 114. Exploatări forestiere. Depozit de lemn de fag. Domeniul Reșița

păsesc cu mult nevoile lor în materie, această formă de proprietate indiviză constitue pe alocurea și un izvor de venituri.

Infine *fondurile grănițărești* — două au mai rămas — întocmiri care au la originea lor fapte în legătură cu interesele militare ale fostelor stăpâniri, fie că au administrație independentă, cum e cel dela Caransebeș, fie că sunt administrate sub controlul Statului ca acela dela Năsăud, — sunt destinate nu numai să îndestuleze în natură nevoile de lemn ale proprietarilor, ci să producă și venituri pentru a ameliorà bună starea « grănicerilor ».

Legile după care se administrează pădurile și se rezolvă în general toate chestiile forestiere din Transilvania sunt: «Codul silvic» din Vechiul Regat (1910) extins dincolo la 1923 printr'o lege cu un « articol unic », apoi « legea modificatoare » a unor articole din codul silvic (1921) și în sfârșit « legea pentru satisfacerea trebuințelor normale de lemn, etc. » (1924) care în partea II prescrie « administrarea de Stat » a pădurilor unor categorii de proprietari, persoane morale.

Codul silvic, chiar în primul articol, supune « *regimului silvic* » pădurile tuturor persoanelor juridice și pe cele ale societăților, iar dintre pădurile particulare pe acelea față de care există un interes de ordin public ca existența lor să nu fie periclitată. Punându-se așadar principiul că pă-

durea trebuie să fie păstrată, se recunoaște și prin lege rolul covârșitor pe care aceasta îl are și în economia apelor unei țări, în fixarea coastelor și în stabilizarea reliefului; fapt asupra căruia nu se poate îndestul insistà, mai ales când, din cele mai diverse motive, se agită mereu ideea defrișărilor.

In afară de proprietățile persoanelor morale, — marea majoritate a pădurilor particulare din Transilvania a fost supusă regimului silvic de către *Casa pădurilor*, care este instituția cu rolul de a aplicà legile silvice.

« Supunerea la regim silvic » a unei păduri implică oarecare restricții în ce privește exploatarea; ea nu se poate efectuà decât conform unui plan dinainte stabilit, găsit bun de consiliul tehnic silvic și aprobat de Casa pădurilor. Planul care se face, ia numirea de *regulament de exploatare*, dacă urmărește numai să asigure « *regenerarea* » pădurii paralel cu exploatarea și este obligator pentru

Fig. 115. Exploatări forestiere. Cale ferată îngustă proprietate particulară, Salard

proprietățile particulare; el se numește *amenajament* când caută în plus să fixeze și principiul unei continuități în exploatări; la această *continuitate* și permanență, care se obține printr'o raționare a suprafețelor sau volumelor de exploatat anual în raport cu întinderea totală a pădurilor, sunt obligate proprietățile forestiere ale Statului, ale persoanelor morale și ale societăților.

Legea silvică se preocupă mult de refacerea pădurilor. Ca să le asigure mai temeinic, într'un articol special prevede ca, înainte de începerea exploatării în orice pădure supusă regimului silvic, să se depună la dispoziția Casei pădurilor o garanție suficientă din care Statul să poată efectuà lucrările de împădurire, dacă nu le face proprietarul.

Așà se explică de ce aceà instituție a dat o extensiune din ce în ce mai mare « pepinierelor » sale, în care se cresc « puețiì » de specii forestiere, ce trebuesc plantați: în 1928 a avut în Transilvania 112 milioane bucăți. Așa se explică mai departe atenția care se dă culegerii semințelor de arbori de pădure: în 1928 s'a cules acolo 33.600 kgr. sămânță de molift și ceva brad și larice, iar de foioase 86.700 kgr. mai ales de stejar și salcâm.

Cu parte din acest material s'a împădurit 3675 ha. pe proprietățile Statului și 6538 ha. pe proprietățile persoanelor morale administrate de Stat; o altă bună parte din el a fost pus la dispoziția

proprietarilor particulari: sămânța, 23.800 kg. rășinoase, 5.000 kgr. foioase, cu plată; pueți, 6.680.000 bucăți, mai ales de salcâm și molift, — gratuit.

Administrația silvică în Transilvania se face de 6 direcții silvice și 142 « ocoale silvice » cu conducerea cărora sunt însărcinați 226 ingineri silvici. Aceștia sunt ajutați în lucrări de 61 conducători (personal cu școală specială după absolvirea liceului inferior), de brigadieri (au școală specială după absolvirea învățământului primar) și de pădurari (gradați în armată, cu învățământ primar și uneori o școală specială), aceste două categorii din urmă însumând 1772 inși.

Acestui personal îi revine să administreze complet, adică să facă lucrări de amenajare, exploatare, regenerare și pază în cele 681.744 ha. păduri ale Statului și în cele 764.694 ha. păduri ale comunelor, composesoratelor, școlilor și parohiilor, care conform legii din 1924 sunt administrate de

Fig. 116. Exploatări Forestiere. Depozit de bușteni de molift proprietate particulară. Deda-Bistia

Stat. Afară de aceasta mai au să controleze aplicarea legii și în cele 736.954 ha. proprietăți ale instituțiilor publice și persoanelor morale, cari își fac singure administrația, precum și în cele 1.121.859 ha. pădure particulară. După aceste cifre revin 14.625 ha. de fiecare inginer și 1864 ha. de fiecare pădurar și brigadier.

Dintre diversele probleme, ce se pun în legătură cu pădurile unei țări, de sigur cele cu caracter economic reușesc să intereseze mai mult. Cât produc masivele noastre forestiere din Transilvania? Cât se exploatează efectiv și cât ar trebuì să se exploateze? Care e consumul intern și ce se poate da pentru export? Ce material crește în păduri și ce prelucrează industria? Sunt o sumă de întrebări al căror răspuns prezintă un mare interes.

Cu toate acestea suntem siliți să mărturisim că tocmai pe acest domeniu suntem puțin armați, spre a da lămuriri. Lucrul este natural. Terenul cel mai puțin accesibil pentru orice ridicări statistice îl constituesc tocmai pădurile. Ele nu încep să ne fie cunoscute — e vorba mai ales de cele particulare, greu accesibile, din munți și dealuri înalte, care alcătuesc însă o mare parte a suprafețelor păduroase — decât din momentul și pe măsură ce intră toporul în ele, deși interesul ar fi să se cunoască dinainte, tocmai în vederea aranjării exploatărilor.

Deaceea nu vom puteà da decât cifre cu totul aproximative stabilite nu numai pe măsurători, ci și pe deducții, comparații, etc.

In socoteli de felul acesta se pornește dela ceeace se chiamă «*creșterea* medie pe an și hectar», adică dela cantitatea de lemn, care se adaugă volumului pădurii prin creșterile dintr'un an. De fapt creșterea concretă e foarte variată, după cum a fost anul de mănos și de ploios, dar pentru calcul se ia o valoare mijlocie. Totuș trebuesc făcute câteva distincții, pentrucă oricum s'ar prezentà anul, nu crește aceeaș cantitate în pădurile de rășinoase ca în cele de stejar sau fag; apoi este o deosebire simțitoare între ceeace se produce — pe de o parte în pădurile crescute din lăstar și destinate a fi tăiate mai tinere — așà zisele *crânguri*, cu sau fără «rezerve» (arbori mari lăsați să vegeteze mai departe între lăstari) — iar pe de alta, în pădurile crescute din sămânță și destinate a fi exploatate la vârste înaintate — păduri numite de *codru*.

In tabloul V au fost date cifre, din care să se vadă câte păduri sunt «tratate» în crâng și câte în codru [1]).

Tabloul V

TRATAMENTUL CE SE APLICĂ PĂDURILOR

Regimul	Natura proprietarului				
	Pădurile Statului	Păd. pers. morale adm. de Stat	Păd. pers. morale cu adm. proprie	Păduri particulare	Total
	Suprafața în 1000 ha.				
Codru:					
Rășinoase	183	285	160	203	831
Fag	288	295	221	327	1.131
Stejar și alte foioase . .	95	90	75	82	342
Total	566	670	456	612	2.304
Proporția procentuală	24.5%	29%	20%	26.5%	100%
Crâng simplu și compus					
Fag	75	51	61	230	417
Stejar și alte foioase . .	39	40	214	276	569
Foioase moi	2	3	6	4	15
Total . . .	116	94	281	510	1.001
Proporția procentuală	12%	9%	28%	51%	100%
Total general . .	682	764	737	1.122	3.305
Proporția procentuală.	20.5%	23%	22.5%	34%	100%

In tabloul VI se poate urmări creșterea medie pe an raportată la un ha. și apoi la suprafața întreagă din categoria respectivă de păduri. Cifrele nu sunt rezultatul unor determinări precise pentru fiecare caz, totuș sunt judicios stabilite și pot servì de bază unui studiu.

Totalul creșterilor anuale pe întreaga întindere păduroasă a Transilvaniei însumează 8.509.000 m³ din care 6.266.000 m³ produși de pădurile de *codru* și 2.243.000 m³ de cele de *crâng*; în materialul produs anual în codru, bradul și moliftul — care fac în special obiectul industriei și comerțului de lemne — intră cu 2.346.000 m³.

[1]) Datele care urmează până la finele acestei lucrări — întrucât n'au o altă indicație specială — sunt luate din teza de doctorat a d-lui *D. A. Sburlan:* «Holzproduktion, Holzindustrie und Holzhandel Rumäniens», Viena, 1929 (în manuscript).

Regimul	Pădurile Statului			Pădurile persoanelor morale administrate de Stat			Pădurile persoanelor morale cu administrație proprie			Păduri particulare			T o t a l		
	Suprafața pădurii în 1000 ha.	Creșterea medie anuală		Suprafața pădurii în 1000 ha.	Creșterea medie anuală		Suprafața pădurii în 1000 ha.	Creșterea medie anuală		Suprafața pădurii în 1000 ha.	Creșterea medie anuală		Suprafața pădurii în 1000 ha.	Creșterea medie anuală	
		pe ha. m^2	în total 1000 m^2		pe ha. m^2	în total 1000 m^2		pe ha. m^2	în total 1000 m^2		pe ha. m^2	în total 1000 m^2		pe ha. m^2	în total 1000 m^2
Codru															
Rășinoase . . .	183	3.0	549	285	2.8	798	160	3.2	512	203	2.4	478.2	831	3.0	2346,2
Fag	288	2.8	806.4	295	2.8	826	221	3.0	663	327	2.4	784.8	1.131	2.7	3080,2
Stejar și alte foioase	95	2.6	247	90	2.6	234	75	2.5	195	82	2.0	164	342	2.4	840
Total	566	2.8	1602.4	670	2.7	1858	456	3.0	1370	612	2.3	1436	2.304	2.7	6266.4
Crâng simplu și compus															
Fag	75	3.0	225	51	3.0	153	61	3.0	183	230	2.2	506	417	2.6	1067
Stejar și alte foioase tari . .	39	2.4	93.6	40	2.2	88	214	2.4	513.6	276	1.5	414	569	1.9	1109,2
Foioase moi . .	2	5.0	10	3	4.6	13.2	6	4.6	27.6	4	4.0	16	15	4.4	66,8
Total . . .	116	2.9	328.6	94	2.7	254.2	281	2.6	724.2	510	1.8	936	1.001	2.3	2243
Total general .	682	2.9	1931	764	2.8	2112.5	737	2.8	2094.2	1.122	2.1	2372	3.305	2.6	8509.4

Aceste cifre constituesc «*posibilitatea anuală*» a pădurilor, adică alcătuesc cantitatea, care *se poate exploată anual*, fără ca prin aceasta să se reducă ceeace s'a numit «capitalul lemnos».

Din totalul producției o parte este lemn de foc care nu prezintă pentru industria țării o mare importanță; ceeace interesează viața industrială este lemnul de lucru. Tabloul VII dă cu aproximație ceeace se produce din ambele aceste categorii în pădurile Transilvaniei.

Tabloul VII

CANTITĂȚILE DE LEMN DE FOC ȘI DE LUCRU PE CARE LE PRODUC PĂDURILE TRANSILVANIEI

Regimul	Volum lemnos total în 1000 m.c.	Procentul de lemn de		Lemn de lucru		Lemn de foc	
		lucru %	foc %	Specie moale 1000 m.c.	Specie tare 1000 m.c.	Specie moale 1000 m.c.	Specie tare 1000 m.c.
Codru:							
Rășinoase	2346,2	100	—	2346,2	—	—	—
Fag	3080,2	20	80	—	616	—	2464
Stejar și altele	840,0	50	50	—	420	—	420
Total . . .	6266.4	56	46	2346,2	1036	—	2884
Crâng, simplu și compus							
Fag	1067,0	—	100	—	—	—	1067,0
Stejar și altele	1109,2	20	80	—	221,8	—	887,4
Foioase și moi	66,8	10	90	6,7	—	60,1	—
Total . . .	2243,0	10	90	6,7	221,8	60,1	1954,4
Total general . . .	8509.4	40	60	2352,9	1257,8	60,1	4838,4

Dar cifrele din tabloul de mai sus arată numai ceeace se produce, nu ceeace se consumă, respectiv se scoate anual din pădure efectiv. Asupra volumului total de lemn, care se exploatează anual în pădurile Transilvaniei, nu avem date, deoarece nici o lege nu obligă pe proprietari sau antreprenori să facă declarații în această privință. Cu cifrele pe care le dă Statul și câteva instituții publice, nu se poate face un calcul, pentrucă lipsesc pădurile particulare care dau în consum cea mai mare cantitate de material lemnos. O idee asupra intensității exploatărilor, în special în pădurile de rășinoase, putem aveà însă dacă cercetăm desvoltarea luată dela Unire încoace de industria, care prelucrează lemnul din această provincie.

Ancheta industrială din 1919 [1]) constată în Transilvania pentru prelucrarea lemnului un număr total de 265 întreprinderi industriale mari (utilizând o forță motrice mai mare de 5 HP. sau mai mult de 20 lucrători permanenți) cu un capital învestit în diverse instalații de 202.000.000 lei (după valoarea din 1919: 100 lei=16,25 fr. aur), utilizând o forță motrice de 31.125 HP. și un număr total de lucrători de 22.574, — nesocotind aici și lucrătorii din pădure, ci numai cei din fabrică.

Datele publicate ca rezultat al acestei anchete nu ne înlesnesc să detaliem câte din aceste întreprinderi erau fabrici de cherestea, câte fabrici de mobile, tâmplării mecanice, etc.

Cele mai noui date cunoscute asupra industriei din Transilvania, anume cele dela sfârșitul anului 1926 [2]) arată că numărul total al acestor întreprinderi industriale pentru prelucrarea lemnului a crescut la 487; capitalul învestit în diverse instalații a sporit la 47.000.000 lei aur (respectiv 282.000.000 lei după valoarea din 1919), forța motrice utilizată la 44.895 HP., numărul lucrătorilor la 27.773.

[1]) Făcută de ministerul de industrie și comerț și publicată în «Buletinul Industriei», 1921, No. 7—9.

[2]) Indicatorul industriei românești, 1927.

Tabloul următor VIII dă detalii mai multe asupra celor mai de seamă industrii pentru prelucrarea lemnului din Transilvania la finele anului 1926.

Tabloul VIII

Felul industriilor	Numărul întreprinderilor	Capitalul învestit 100 Fr. aur	Forța motrice HP.	Numărul mașinelor mari	Personalul utilizat
Fabrici de cherestea	274	32.729	32.946	780	17.884
Tâmplării mecanice	52	1.857	1.110	228	641
Fabrici de mobile.	83	3.988	2.179	784	3.575
Fabrici de butoaie și ambalaje	21	549	465	203	405
Fabrici de calapoade, tocuri, etc.	11	1.155	458	222	356
Fabrici de dopuri și art. de plută	2	72	15	68	50
Fabrici de perii, site, etc.	11	643	208	219	472
Fabrici de bastoane și alte art. de lemn	20	598	596	352	480
Distilerii de lemn	4	1.456	1.187	—	950
Instalațiuni p. injectat traverse	3	482	377	–	250
Fabrici de hârtie și celuloză	6	3.080	3.608	8	1.183
Total. . .	487	46.965	44.985	2.894	27.773

După cum se vede din acest tablou cele mai numeroase și în acelaș timp și cele mai importante în activitatea industrială a provinciei sunt *fabricile de cherestea*, care au în funcție, la un loc, 780 de gatere. Aceste fabrici sunt așezate mai ales în regiunile bogate în păduri de rășinoase: astfel în basinul superior al Mureșului, dela obârșia sa și până la Târgul-Mureș se găsesc instalate 38 de fabrici cu 174 de gatere; în basinul superior al Oltului și pârâului Negru, 27 fabrici cu 66 gatere; în regiunea Sibiului, 13 fabrici cu 55 gatere, etc. Cele mai de seamă centre pentru industria cherestelei sunt: Gheorgheni (8 fabrici, 34 gatere); Brașov (8—14), Reghin (6—31), Sibiu (6—18), Arad (6—15), Toplița rom. (4—19), etc.

Cele mai mari fabrici de cherestea sunt: aceea din Tălmaci-Sibiu, a Societății « Feltrinelli », cu 27 gatere — în acelaș timp cea mai mare din întreaga țară; a Soc. « Lomaș » din Gălăuțaș-Mureș,— a Soc. « Bistrița Năsăud » din Gheorgheni, a Soc. « Ardeleana » din Păpăuți-Trei-Scaune, toate cu câte 14 gatere, etc.

In total sunt în Transilvania: 148 fabrici de cherestea cu câte 1—2 gatere; 74 fabrici cu câte 3—5 gatere; 18 fabrici cu câte 6—10 gatere și 8 fabrici cu mai mult de 10 gatere.

După datele publicate de Ministerul Industriei și Comerțului [1]), producția acestor 274 fabrici a fost în anul 1926 de 3.070.000 m³ de cherestea, ceeace face 5.120.000 m³ lemn brut (socotind că dintr'un m³ lemn brut iese 60% cherestea). Admițând — statistica oficială nu face această detaliere — că 80% din materialul lemnos prelucrat a fost rășinos, ceeace nu e mult, dacă ținem seama de localizarea fabricilor de cherestea — arătată mai sus — rezultă că se prelucrează în aceste instalații, circa 4 milioane m³ lemn brut de rășinoase anual. In acelaș timp producția anuală sau creșterea normală a celor 831.000 ha. păduri de brad și molift este — după cum am arătat mai înainte (vezi tabela VI), abiă de 2.346.000 m³, ceeace arată că exploatarea acestor păduri depășește, în intensitatea lor actuală, cu mult o folosire normală a produselor lor.

Și trebuie să mai remarcăm că în cifra de mai sus (4 mil. m³) nu se cuprinde și cantitatea de lemn prelucrată de foarte risipitoarele joagăre de apă (al căror număr nu se cunoaște, dar care trebuie să fie mai mare de 800 — după cum arată statistici mai vechi); deasemenea nu s'a socotit și consumul de lemn brut rășinos al fabricilor de celuloză și hârtie (circa 100.000 m³ anual); apoi nu s'a ținut seamă de nevoile minelor de cărbuni și minereuri (pentru stâlpi de galerii); de consu-

[1]) Ibid.

mul foarte mare al construcțiilor rurale (case de bârne, cioplitură); de prelucrarea șindrilei; de nevoile autorităților (c. f. r., poșta și telegraf) și ale industriilor.

Insumând cu aproximație toate aceste cantități, vedem că pădurile de rășinoase ale Transilvaniei sunt supuse unor exploatări, ce depășesc chiar *dublul* creșterii lor anuale [1]). Nădăjduim însă că înainte de a se epuizà pădurile acestei frumoase provincii — în special cele particulare — măsuri de prevăzătoare politică forestieră și de sănătoasă administrație vor îndrumà exploatarea lor pe calea cea rațională.

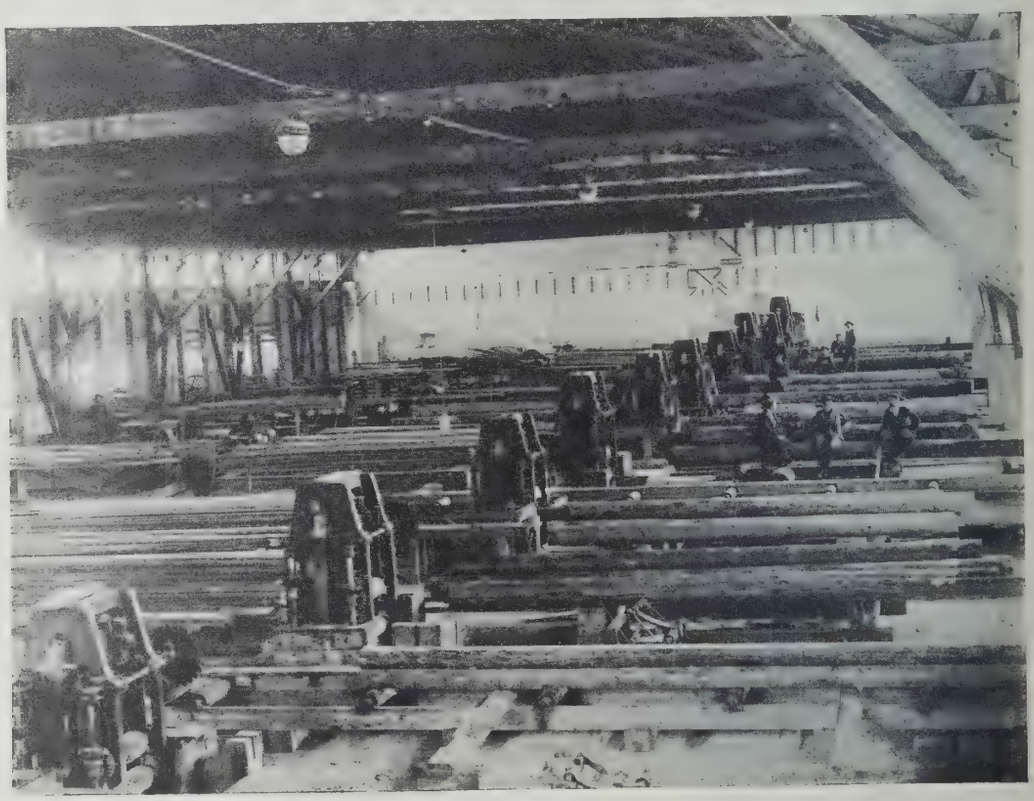

Fig. 117. Exploatări forestiere. O fabrică de debitat lemn proprietate particulară. Reghinul-Săsesc

[1]) Am dat aceste indicațiuni pentru o orientare generală și pentru a fi comparate cu afirmări contrare, făcute în unele publicații recente (Vezi articolul d-lui Tiberiu Markus în «Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat», editată de Camera de Comerț și Industrie din Cluj, 1927).

CREȘTEREA ANIMALELOR ÎN TRANSILVANIA

DE

TIBERIU CRISTEA

Bogăția animală actuală a Ardealului este în general cunoscută. Până ce s'a ajuns însă la situația înfloritoare de astăzi, a trecut mult timp cu diverse greutăți și adevărate crize economice, care au reclamat jertfe adesea extraordinare din partea agricultorilor.

In timpurile vechi populația erà rară, iar terenul agricol vast, constând în majoritate din izlazuri bogate în ierburi și păduri întinse, care asigurau precipitații atmosferice abundente. Prin urmare toate condițiile erau cât se poate de prielnice pentru creșterea animalelor domestice.

Această epocă patriarhală a dăinuit cu mici variații până la mijlocul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, când se începe organizarea învățământului agricol, perfecționarea căilor de comunicație și, concomitent cu aceasta, traficul mai intensiv de mărfuri în raport internațional. Desvoltarea industriei în țările occidentale și concentrarea brațelor muncitoare la orașe reclamà alimente în cantități tot mai mari, în special pâine, carne, lapte, etc. Astfel, cererea față de cereale creșteà mereu, plătindu-se prețuri din ce în ce mai avantajoase. Această situație ademenește pe cei mai mulți agricultori, atât pe cei mari, cât și pe cei mici, să-și sporească mereu producția de cereale. Se începe o activitate febrilă, un fel de « Battaglia del grano », desțelenindu-se terenuri virgine, livezi, izlazuri, păduri, etc. și însămânțându-se cu grâu. Firește că reducerea livezilor și izlazurilor a avut repercusiune asupra creșterii animalelor domestice, diminuându-se succesiv numărul lor.

Cultura unilaterală a pământului pe deoparte, pe de altă parte diminuarea ca număr a animalelor și concomitent cu aceasta lipsa de îngrășăminte naturale, au provocat istovirea solului, ce s'a manifestat în scăderea producției anuale. Aceasta însă n'a neliniștit pe nimeni. Procedeul arătat mai sus și-a urmat calea sa, desțelenindu-se și însămânțându-se cu cereale suprafețe tot mai mari, ca astfel prin mărirea suprafețelor însămânțate să se compenseze scăderea producției la hectar. A trebuit să vină criza generală din 1861 și anii următori, ca agricultorii să fie aduși la simțul realității. In acest interval construcția căilor ferate din America de Nord s'a terminat, ajungând în mâna unor capitaliști puternici, cari au instituit tariful minimal pentru transporturi, admirat de toată lumea. Astfel s'a început exportul de cereale din țările transatlantice în cantități crescânde, având ca urmare scăderea rapidă a prețurilor pe piețele Europei, până la 40%.

In aceste condiții agricultorii noștri n'au mai putut concurà, ci au trebuit fatal să-și schimbe întreg sistemul de exploatare, fixând ca scop principal producția de animale și numai ca scop secundar producția de cereale.

Grație acestui sistem impus de împrejurări și menținut până astăzi de spiritul practic al populației, numărul animalelor domestice a crescut mereu din an în an, perfecționându-se calitativ și mărindu-se valoarea lor, după cum vom vedeà în capitolele următoare.

I. CREȘTEREA CAILOR

Baza cailor din Transilvania și Banat o formează calul primitiv ardelean.

Originea acestui cal este obscură. Știm din istorie, că atât Romanii, cât și Dacii aveau cavalerii renumite. Despre faima cavaleriei lui Decebal amintește și Ovidiu în poeziile sale, accentuând

valoarea mare a cailor daci. Tot din istorie știm că barbarii, cari au năvălit pe plaiurile noastre, cum erau Hunii, Gepizii, Avarii, Cumanii, Pecenegii, etc. și pe urmă Ungurii au adus cu ei cai de origină orientală, iuți ca fulgerul și tenaci.

Calul primitiv ardelean deci trebuie considerat ca un produs ieșit din corcirea mai multor rase orientale, cu caractere foarte apropiate de calul scit și tătar. El în cursul secolelor s'a schimbat mult ca exterior, datorită pe deoparte adaptării la mediul ambiant, pe de altă parte infuziunii de sânge arab, spaniol și pe urmă englez.

Ipologii Monostori și Kovacsy deosebesc patru epoce în istoria calului unguresc, inclusiv cel ardelean.

Prima epocă se socotește dela descălecarea Ungurilor până la lupta dela Mohaci (1526). In această epocă grija principală a domnitorilor erà conservarea calului primitiv cu aptitudinile originale și înmulțirea lui numerică. Acest cal erà mult apreciat și căutat și în țările vecine, după cum reiese din faptul că Regele St. Ladislau a oprit cu desăvârșire exportul cailor de călărie, pedepsind pe contravenienți cu moartea, dacă erau oameni de rând, cu confiscarea averii și moartea, dacă erau dintre soldații încredințați cu paza frontierei și în sfârșit cu pierderea demnității și a averii, dacă erau grofi. Această prohibiție a rămas în ființă până în secolul al XIII-lea, contribuind mult la mărirea numerică a stocului cabalin.

Primul imbold pentru îmbunătățirea calitativă a calului l-au dat jocurile fastuoase de cavaleri, aranjate pe vremea regilor Anjou, pe urmă libertatea exportului de cai, care a stimulat nu numai pe aristocrați, dar chiar și pe iobagi să îmbrățișeze mai intens această ramură, care asigură un izvor de câștig apreciabil. Astfel, se amintește de istoricii unguri, că în secolul al XIV-lea se exportau foarte mulți cai în Italia, plătindu-se pentru un cal la Piemont în anul 1382 frumoasa sumă de 1906 franci.

Ardealul în toate timpurile a fost socotit ca țara clasică a creșterii calului, care bătea prin superioritatea produșilor ei toate celelalte regiuni din fosta Ungarie. Cronicile vechi descriind pompa și fastul feeric, cu care s'a sărbătorit cununia Regelui Matia cu Beatrice, amintesc că « Ardelenii credincioși, în cursul mesei regale, au oferit reginei ca dar de nuntă ce aveau ei mai prețios: cai ».

A doua epocă a creșterii calului se socotește dela catastrofa dela Mohaci (1526) până la urcarea pe tron a Regelui Carol al III-lea (1711). Această epocă este caracterizată prin ameliorarea calului primitiv cu armăsari orientali, turcești, arabi, persani, etc. Locul de frunte al Ardealului pe terenul creșterii calului în această epocă îl recunoaște toată lumea din fosta Ungarie. In această țară frumoasă împodobită cu văi, coline și munți toată suflarea se ocupà cu predilecție de creșterea calului începând dela vodă până la cel umil iobag. Rolul conducător îl are bineînțeles aristocrația, care dispuneà de herghelii numeroase, a căror faimă a trecut peste granițele țării, cum sunt herghelile din patrimoniul familiilor Frater, Wesselényi, Bethlen, Bánffy, Barcsay, Kemény, Teleky, Prepostváry, Csaky, Mikes, etc. Aceste herghelii emulau între ele, ca să ajungă la material de reproducție cât de prețios. In această privință ei aveau la dispoziție sursă de aprovizionare mai bogată decât oricând, fie în prada de răsboiu, capturată dela Turci, fie în cadourile primite de principii Ardealului și de demnitarii lui înalți dela Sultan și dela diverșii demnitari înalți turci, sau dela voevozii din Moldova, fie în materialul cumpărat.

Astfel, putem citì în hrisoavele vechi, că herghelia lui Mihail Teleky, ministrul principelui Appafy, s'a bucurat mult timp de o reputație specială, datorită armăsarului pur sânge arab Aadjaz, primit ca danie dela Sultanul Mohamed al IV-lea în anul 1668.

Firește că aceste herghelii particulare au contribuit în măsură largă la înmulțirea cailor din proprietatea iobagilor din jur, deoarece le erà îngăduit și lor, să-și ducă iepele la armăsarii selecționați din herghelii.

A treia epocă a creșterii calului din Ardeal este epoca calului spaniol, care se socotește dela anul 1711 până la anul 1814, când urmează epoca calului englez.

Importul armăsarilor spanioli l-au început aristocrații, urmând moda, ce a fost îmbrățișată mai de mult în celelalte țări din Europa. La început importul erà mai redus, pe urmă tot mai intens, ajungând în Ardeal câțiva armăsari celebri, cari au creat familii bine apreciate. Intre aceștia menționăm armăsarul *Hanibal*, primit ca danie de Contele Bánffy din Bonțida în anul 1741 dela

Regina Maria Terezia. Acest armăsar își transmiteà admirabil caracterele sale asupra urmașilor, motiv pentru care produșii lui erau foarte căutați și bine plătiți de către celelalte herghelii din Ardeal. Tot atât de celebru erà și armăsarul Galant, cumpărat de familia Wesselényi pentru herghelia din Jibou, în anul 1740, pe prețul de 200 auri, în vârstă de 28 ani. El pe lângă toată vârsta înaintată s'a dovedit ca un reproducător excelent, care a lăsat urme adânci în herghelie.

Sângele spaniol a avut o influență amelioratoare asupra calului din Ardeal, mărindu-i considerabil talia, care până atunci erà cu mult mai mică, datorită sângelui oriental.

La începutul secolului al XVIII-lea creșterea calului în Ungaria propriu zisă a regresat mult față de Ardeal. Astfel se explică faptul că pe la mijlocul acestui secol, când Regina Maria Terezia a început să se intereseze mai deaproape de această ramură a economiei naționale, foarte multe herghelii noui și-au procurat materialul de reproducție din Ardeal. Dispozițiile luate de Regina Maria Terezia au fost perfecționate și sistematizate de Impăratul Iosif al II-lea. Acest Monarh luminat a pus bazele creșterii raționale a calului prin numeroasele măsuri înțelepte ce le-a luat. El începând cu anul 1776 a desfășurat o activitate febrilă în toate direcțiile hipiculturii. El a stabilit condițiile (calitatea, coloarea, vârsta, talia) acelor iepe, care pot fi bătute cu armăsari pro-

Fig. 118. Cal primtiv de câmpie (după Monostori)

veniți din herghelile imperiale. A înființat școala veterinară din Budapesta. A încurajat editarea de cărți de specialitate. A încredințat pe directorul școalei veterinare din Viena, Ioan Amad Wolstein, cu redactarea unui regulament hipic, iar pe medicul veterinar al curții imperiale, Scotti, cu scrierea unei instrucții pentru montă. Aceste lucrări le-a recomandat tuturor herghelilor particulare și le-a trimis tuturor ofițerilor de cavalerie. In anul 1782 a dat ordin, prin care prevede că orice țăran poate să-și aducă iapa la armăsarii imperiali, monta fiind pentru ei gratuită. Prin un alt ordin din 1785 el constată că creșterea calului din țară deaceea nu progresează, deoarece județele folosesc armăsari improprii, rău conformați. Deaceea invită județele, să-și procure armăsari buni, pe preț de favoare, prin guvern. Tot în acest ordin sunt instrucții pentru recrutarea șefilor pentru stațiunile de montă dintre călărești invalizi din armată, pentru modul de îngrijire a iepelor în gestație, a mânjilor, îngrășarea pășunilor, crearea de adăposturi pe pășuni, etc. Multe din aceste instrucții se potrivesc și astăzi.

Tot de numele acestui înțelept monarh este legată înființarea hergheliei din Mezöhegyes și Babolna, pe urmă înființarea depozitelor de armăsari. El, pentru a asigurà îmbunătățirea calului dela țară a dispus, ca de fiecare iapă țărănească montată cu armăsarii Statului să i se plătească

proprietarului o primă de câte un florin. Odată cu aceasta a dat ordin ca produșii bine reușiți să fie cumpărați pentru armată direct dela crescători prin bună învoială și acelor crescători, cari vor dovedì că au vândut armatei patru produși ieșiți din armăsarii Statului, să li se dăruiască câte o iapă în gestație din herghelìile imperiale.

Grație acestor directive sănătoase, care pe urmă s'au continuat și perfecționat, calul primitiv ardelean s'a ameliorat succesiv, intervenindu-se în secolul din urmă cu sângele englez.

Astăzi, *calul primitiv ardelean* (Fig. 118) se găsește în număr foarte redus în special în regiunile de șes ale Ardealului. Caracterele acestui cal, după Monostori și Wellmann, sunt următoarele: Talie mică, 130—155 cm. Părul de obiceiu de coloare închisă cu predilecție murg. Capul uscățiv, cam berbecat. Gâtul subțire, lung, de multe ori de cerb. Greabănul înalt și ascuțit. Spinarea de o lungime mijlocie și ascuțită. Șalele rău prinse și înguste (șale de lup). Crupa cam teșită. Pieptul destul de bine conformat, deși nu prea lung, cu musculatură puțin desvoltată. Pântece de fân. Deșerturi supte. Șolduri proeminente. Membre solide. Copite foarte bune. Aplomburile de multe ori defectuoase (cagneaux, prea îndoite în regiunea cotului, etc.).

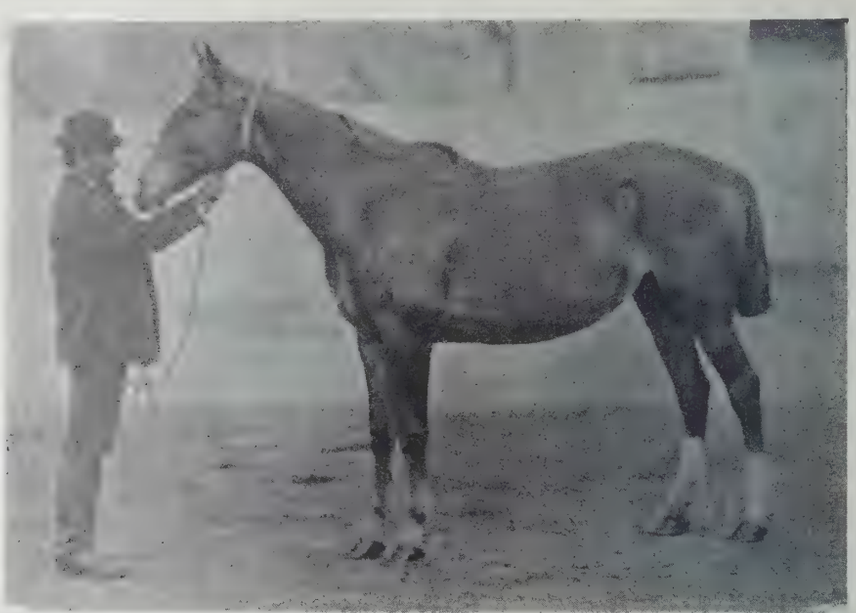

Fig. 119. Cal de câmpie ameliorat

Din această descriere se vede că conformația acestui cal nici pe de parte nu este ideală. In schimb însă este puțin pretențios, tenace, rezistent și docil. Grație acestor calități excelente, s'a urmărit ca defectele lui să fie treptat eliminate fără a-și pierde calitățile bune, scop ce în bună parte s'a și realizat, înlocuindu-se succesiv tipul rustic cu un alt *tip ameliorat*. Caracterele acestui tip din urmă (Fig. 119), după Monostori, sunt următoarele: Conformația exterioară în general plăcută. Cap proporțional. Gât bine conformat. Șale cam lungi. Crupă cam teșită. Dintre defectele aplomburilor posterioare se observă des chiar și astăzi coatele de vacă.

Vedem deci, că deși multe defecte au dispărut complet sau au fost atenuate, unele persistă și astăzi, rămânând eliminarea lor o problemă a viitorului. Aceste defecte însă sunt disparente față de însușirile excelente ale acestui cal, care i-au creiat o reputație strălucită în trecut și care sunt o chezășie pentru utilitatea creșterii lui și în viitor.

Calul ardelean primitiv are două varietăți, datorită influenții mediului ambiant. Una este varietatea de câmpie, cealaltă varietatea de munte. Caracterele acestor varietăți sunt aproape identice, deosebindu-se mai mult în ceeace privește talia. Varietatea de munte se numește *cal secuiesc*, deoarece el crește în județele locuite de Secui (Ciuc, Odorhei, Trei-Scaune). Talia acestui cal este de 125—130 cm. Are un corp mai îndesat și membre mai scurte, decât calul ardelean de câmpie.

Intre caii autohtoni din Ardeal trebuie să mai amintim calul de munte (mocănesc, calul Moților și calul săsesc și șvăbesc).

Calul de munte (Fig. 120) se crește în regiunile muntoase din Ardeal, în special în Țara Moților. Acest cal are o talie mică, 110 cm. Coloarea părului este de obiceiu murgul. Ochi inteligenți, plini de expresie. Urechi mici. Coamă și coadă abundentă, stufoasă. Gât scurt. Greabăn puțin pronunțat. Spinare dreaptă și lungă. Crupa teșită. Membre excelente. Copite de fier. Coate de vacă foarte frecvent. Acest cal se utilizează ca animal de povară (pentru transportarea de cercuri, ciubere, alimente, etc.). El este perfect adaptat mediului primitiv, în care trăește. Se mulțumește cu hrana cea mai simplă. E blând, cuminte și extraordinar de tenace. Când îl vezi traversând cu pași siguri potecile cele mai ascunse dintre munți, te uimește cu câtă precauție avansează prin locurile primejdioase, pipăind mai întâiu cu copita locul unde își așează piciorul.

Calul săsesc (Fig. 121) și șvăbesc este calul adus de coloniștii germani (Sași, Șvabi). Acest cal are o talie mare, 164—176 cm., e corpolent. Cap greoiu, gras. Spinare scurtă. Șale largă. Crupă masivă, de obiceiu formă de pepene. Corp larg și profund. Membre masive. Copite mari. Acest

Fig. 120. Cal de munte

cal este ameliorat prin Nonius mare, care l-a modificat complect. Exemplare pure de rasa originală se găsesc foarte rar.

Din cele precedente reiese că până pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea herghelile particulare din Ardeal au avut un rol foarte important în ceeace privește îmbunătățirea calului autohton, intervenția directă a Statului fiind foarte redusă. Dela această dată până la înfăptuirea unității noastre naționale intervenția directă a Statului s'a intensificat treptat prin înființarea de herghelii, prin crearea de depozite de armăsari ale Statului înzestrate cu reproducători selecționați și numeroși, prin reglementarea autorizării pentru montă publică a armăsarilor particulari, prin crearea de debușeuri potrivite în străinătate, organizarea unui târg anual pentru cai în capitală, cumpărături de remonți pentru armată direct dela crescători pe prețuri convenabile, import de armăsari pur sânge pentru herghelile Statului, expoziții, alergări, etc. Firește, că importanța herghelilor particulare a scăzut mereu în raport cu progresarea acțiunii de Stat, limitându-se în urmă la creșterea și furnizarea de armăsari de reproducție pentru depozitele Statului și la furnizarea de remonți pentru armată. Crescătorii mici nu mai aveau nevoie de armăsarii din aceste herghelii, decât în cazuri excepționale, deoarece își găsiau armăsari potriviți la stațiunile de montă publică, întreținute de Stat.

Principiul, de care erà călăuzit guvernul unguresc în ceeace privește ameliorarea cailor din Ardeal și Banat, erà: Calul ardelean de câmpie să fie îmbunătățit prin armăsari de jumătate sânge

englez mai ușori, calul șvăbesc și săsesc prin armăsari Nonius și ½ sânge englez mai robuști (Furioso, North-Star), calul ardelean de munte (secuesc) prin armăsari lipițani și arabi, iar calul Moților l-a neglijat complect, considerându-l puțin important din punct de vedere zootehnic.

Acest program s'a continuat și se continuă și sub regimul românesc. Firește că importanța intervenției directe a Statului a crescut și mai mult în urma aplicării reformei agrare, care a avut ca urmare desființarea multor herghelii particulare vechi și reducerea considerabilă a efectivului cabalin la cele existente. Astfel fiind se înțelege dela sine că îndrumarea rațională a creșterii calului a rămas aproape în întregime în sarcina Statului și că Statul trebuie să aducă sacrificii serioase pentru desvoltarea acestei ramuri importante a economiei naționale, atât din punct de vedere al agriculturii, cât și din punct de vedere al apărării naționale.

Pentru a puteà aprecià cât se poate de obiectiv cum a știut Statul să-și îndeplinească datoriile sale pe terenul hipic, voiu trece în revistă în primul rând instituțiile hipice ale Statului și pe urmă voiu arătà măsurile indirecte luate de Stat, precum și rezultatele obținute.

Fig. 121. Cal săsesc

Instituțiile hipice din Ardeal și Banat. Herghelile Statului sunt destinate a contribuì în mod larg la ameliorarea cabalinelor din posesiunea crescătorilor particulari. Ele produc cu jertfe bănești considerabile armăsari selecționați, bine conformați, cu origină cunoscută cari își transmit cu siguranță calitățile lor bune asupra produșilor. Acești reproducători se pun la dispoziția crescătorilor particulari din țară prin depozitele de armăsari, care parte îi distribue la stațiunile de montă publică, unde montând timp de patru luni iepele micilor crescători, înbunătățesc materialul cabalin dela țară, parte îi cedează pe timp limitat herghelilor particulare, din posesiunea crescătorilor mari și mijlocii rezervându-și Statul dreptul de preempțiune pentru cumpărarea pentru depozitele sale a produșilor bine reușiți, ieșiți din acești armăsari. Statul deci prin această măsură realizează un scop triplu. Intâiu, vine în ajutorul herghelilor particulare, scutindu-le de sarcina de a-și cumpărà reproducători selecționați de pe piață cu jertfe materiale considerabile. Al doilea, asigură herghelilor particulare un debușeu permanent și sigur, plătind produșii cu prețuri mult mai convenabile, decât cele de pe piață. Al treilea, Statul își poate aprovizionà depozitele sale cu reproducători selecționați, înzestrați cu calități superioare cunoscute.

Firește, că nevoia de armăsari buni la țară este cu mult mai mare, decât să se poată satisface complet pe aceste două căi, adică prin produșii ieșiți din herghelile Statului și din cele particulare.

Deaceea Statul mai cumpără armăsari adulți și armăsărușI și dela micii proprietari, ba din când în când recurge chiar și la import din străinătate, după cum se procedează dealtfel și în alte țări.

Herghelia Statului Bonțida. Această herghelie este situată în județul Cluj, la o distanță de 22 km. de capitala Ardealului, lângă șoseaua Cluj—Dej, fiindu-i afectată o moșie de 3804 jugh. cadastrale.

Poziția geografică a moșiei este cât se poate de prielnică pentru creșterea calului. Colinele întinse cu pășuni bogate dau din belșug hrană pentru cai și asigură o mișcare suficientă pentru gimnastica funcțională a tineretului.

Clima este temperată, cu variații foarte mari. Temperatura mijlocie anuală este $+9^0$ C, cea maximă $+32^0$ C, cea minimă -26^0 C. Regiunea este destul de bogată în precipitări atmosferice, ajungând cantitatea anuală de apă căzută la 680 mm. Terenul moșiei este argilos, argilo-nisipos și lutos. Vegetația florei de pe pășuni și fânețe este abundentă.

In această herghelie se cresc tulpinele de cai Nonius mic și Furioso-North-Star, capturate de bravura soldatului român din vestita herghelie ungurească dela Mezöhegyes.

Tulpina Nonius. Intemeietorul acestei tulpini este un armăsar, Nonius senior, născut în anul 1810 în Calvados (Normandia) din armăsarul sânge englez Orion, și din o iapă mai grea anglo-normandă. El era așezat în herghelia Rosieres din Franța, desemnat ca reproducător de directorul acestei herghelii, Solare, cu titlu de experiență. Aprecierile franceze asupra acestui armăsar nu erau deloc elogioase, crezându-se că el niciodată nu va devenì un armăsar pepinier bun.

In anul 1815 acest armăsar a fost capturat de armata austriacă și în anul 1816 a ajuns în herghelia dela Mezöhegyes, înființată de Iosif al II-lea în anul 1775 cu iepe provenite din Ungaria, Ardeal, Moldova, Arabia, Polonia și Germania.

Nonius senior aveà o conformație puțin plăcută și lipsită de armonie. El, după descrierea lui Wellmann, aveà o talie de 174 cm. la panglică, cu următoarele semnalmente: murg deschis, cap mare, berbecat; ochi mici, adânciți în cap; urechi lungi și îndepărtate; jgheab îngust, gât scurt, bine prins; greabăn lung, înalt; șale lungi, rău legate; coaste puțin rotunjite; spată dreaptă, membrele posterioare prea îndoite în regiunea coatelor și adunate.

Totuș acest armăsar a devenit celebru, dând dovadă de aptitudini excelente, pe care le-a transmis întocmai asupra produșilor săi. El a funcționat 22 ani ca pepinier la herghelia Mezöhegyes, desemnându-i-se iepele cele mai corpolente. Produșii lui au excelat prin mărimea corpului, prin omogeneitatea lor și prin o constituție solidă și rezistentă, aptitudini, datorită cărora ei au fost adunați în grup, formând o tulpină bine distinctă. Numărul descendenților acestui armăsar celebru este foarte mare, ajungând în anul 1909 la 7776 capete, dintre care 3744 armăsari și 4052 iepe.

Până la anul 1862 tulpina Nonius se îmmulțià prin consanguinitate, adică împerechindu-se membrii tulpinei între ei fără infuziunea altuí sânge. Dela acestă dată în urmă se întrebuințează și purul sânge englez, cu scopul de a evità pe de o parte incestul, pe de altă parte de a corijà unele defecte, în special capul prea mare și șalele prea lungi, rău legate, moștenite dela Nonius senior.

In anul 1881 tulpina a fost divizată în două: în tulpina Nonius mic și în tulpina Nonius mare. In tulpina întâia au fost împărțiți acei membri din tulpina veche, cari au o talie sub 167 cm., iar în tulpina a doua aceia, cari au o talie mai mare decât 167 cm.

Tulpina Nonius mic se crește la Bonțida, Nonius mare la Parța.

Noniusul mic de astăzi este un cal cu o talie mijlocie de 157,2 cm. la baston. Circumferința toracelui e de 186 cm. în medie. Perimetrul fluierului 20—21 cm. El este un cal robust, puternic și rezistent. Coloarea părului e murgul. Defectele caracteristice Noniusului au dispărut sau au fost atenuate mult, grație selecționării metodice. Capul deși este cam mare, nu e disproporționat față de corp. Profil convex bine pronunțat (cap berbecat) se vede din ce în ce mai rar, limitându-se în cele mai multe cazuri și acest defect la treimea inferioară a profilului, fără să displacă spectatorului. Gât bun, de obiceiu drept, bine prins atât cu capul cât și cu trunchiul. Greabăn destul de ridicat cu musculatură puternică. Spinarea largă, mușchiuloasă, bine încordată. Șale scurte, bine legate. Crupă ovală. Coada bine prinsă. Piept larg și profund, cu pulmoni și cord puternic. Membre excelente. Aplomburi aproape fără defecte. Copite cam moi și fărâmicioase.

Este de remarcat în special osătura puternică, musculatura bine desvoltată și corpul massiv, calități care înzestrează acest cal cu o rezistență și tenacitate extraordinară, admirată de toți cunoscătorii.

Acest cal este bun atât pentru călărie, cât și pentru tracțiune. El poate fi utilizat cu același folos fie pentru muncile agricole (plug, grapă, mașini de semănat, cărat, etc.) fie pentru armată la artilerie, cavalerie sau tren.

Efectivul actual al tulpinei Nonius mic din herghelie este compus din:

5 armăsari pepinieri: 73 iepe fătătoare: 86 armăsărușI și 85 iepșoare.

Tulpina Furioso-North-Star. A doua tulpină de cai, ce se crește la Bonțida, este Furioso-North-Star, numită astfel după cei doi armăsari celebri Furioso și North-Star, cari au pus temelia acestei tulpini.

Furioso senior erà un armăsar pur sânge englez, murg vișiniu, cu o talie de 168 cm. și cu exterior corect. El s'a născut în 1836 în herghelia Contelui Gheorghe Károlyi. In 1841 a ajuns în proprietatea Prințului Lichtenstein, care l-a vândut în același an Statului pe prețul de 2706 florini, fiind așezat provizor în Babolna și pe urmă la Mezöhegyes.

Fig. 122. Armăsarul pepinier North-Star XVII

North-Star senior erà un armăsar tot pur sânge englez, negru, importat de Stat din Anglia în anul 1852, pe prețul de 130 lire sterlinge.

Ambii acești armăsari aveau o osătură cu mult mai puternică, decât cum este obișnuită la purul sânge englez. Ei se distingeau prin un exterior armonios și mersuri corecte și frumoase. Toate aceste calități ei le-au transmis admirabil asupra urmașilor lor, devenind procreatorii tulpinei de jumătate sânge tip robust, care poartă numele lor și astăzi. Iepele, care le-au montat în herghelie, erau de proveniență diferită, însă produșii, grație puterii extraordinare de transmisiune a armăsarilor, în scurt timp au devenit homogeni, formând un grup bine distins.

Caracterele actuale ale acestei tulpine sunt următoarele (Fig. 122): Talia variază dela 164—172 cm. la panglică. Coloarea părului murgă, rar roibă sau neagră. Capul este cu ceva mai greu, decât al purului sânge, dar armonios și plăcut. Gâtul puternic, bine prins. Greabănul destul de proeminent. Linia superioară frumoasă, nu prea lungă. Șale bine legate. Crupă lungă și ușor înclinată. Torace profund și larg. Membre puternice. Aplomburi corecte. Tendoane și copite sănătoase.

Trapul acestor cai este foarte caracteristic, ușor, întins și cu spor, parcurgând distanțe mari în timp relativ scurt față de massa lor considerabilă.

Ca utilitate sunt cai admirabili pentru tracțiune, dar se pot folosì bine și pentru călărie. Dresajul lor din cauza nervozității este cam anevoios, dar odată dresați sunt foarte tenaci și rezistenți.

Efectivul actual al acestei tulpini este compus din: 7 armăsari pepinieri; 44 iepe fătătoare; 53 armăsăruși și 45 iepșoare.

Herghelia Statului Parța. Această instituție este situată în județul Timiș la 17 km. de Timișoara, întinzându-se pe o moșie cu o suprafață de 2543 jugăre. Ea este înconjurată de C. F. Timișoara-Reșița-Oravița. Cea mai apropiată gară este Păduricea, la o distanță de 1 km. de centrul moșiei.

Poziția geografică a moșiei este șes. Clima este dulce, fără variații prea mari, cu veri călduroase și ierni scurte. Primăvara începe repede, cu o vegetație foarte bogată.

Solul este foarte fertil cu humus bogat în săruri de calciu și prielnic culturilor de cereale și furajelor artificiale (trifoi, lucernă, sfeclă, etc.). Pășunile sunt de o calitate bună, cu o floră bogată.

Baza herghelei de astăzi este tulpina de cai Nonius mare (Fig. 123), al cărui istoric se vede din capitolul precedent. Caracterele acestui tip sunt identice cu ale tipului mic, existând între ele o singură deosebire mai marcantă, anume talia mai mare și conformația mai robustă. Acest tip își găsește amatori în special în regiunile de șes, unde muncile agricole sunt executate în majoritate cu cai și unde în urma distanțelor prea mari dintre conac și moșie este nevoie de un mijloc de loco-

Fig. 123. Nonius mare dela herghelia Parta

moție, care să parcurgă repede și în timp scurt aceste distanțe. Deaceea Ungurii au creat acest tip pentru nevoile speciale ale pustei ungurești și ale regiunilor de șes.

Efectivul actual al herghelei este compus din: 4 armăsari pepinieri, 57 iepe fătătoare și 152 armăsăruși și iepșoare.

Herghelia Statului Sâmbăta de Jos. Această instituție este situată în comuna Sâmbăta de Jos din județul Făgăraș pe o moșie cu o suprafață de 495 hectare.

Solul este argilos cu mult pietriș. Clima este aspră. Primăverile sunt târzii, verile scurte, nu prea călduroase, toamnele foarte lungi. Regiunea este bogată în precipitări atmosferice și bântuită adeseori de grindină.

Tulpina Lipițană. Herghelia Sâmbăta de Jos a luat ființă în anul 1873, cu un stoc inițial de 30 iepe lipițane, de proveniență din herghelia Karst, vechiul Carso de lângă Triest, iepe aduse dela herghelia Mezöhegyes. La aceste au fost adăugate și alte iepe lipițane, adunate dintre caii de serviciu dela celelalte herghelii din Ungaria și originare parte din herghelia Lipița parte din Piber. Insfârșit s'au mai cumpărat 50 iepe de reproducție din herghelia Piber. Materialul de reproducție în anul 1912 era compus din 332 capete, dintre cari 8 armăsari pepinieri, aparținând tulpinelor Favory XII, Maestoso-Erga, Neapolitano V. Conversano Sardinia II. Conversano Slatina și Pluto Fantasca II.

Bineînțeles și suprafața moșiei era mai mare pe vremea Ungurilor (3600 ha).

Această herghelie în anul 1913 a fost ridicată dela Sâmbăta de Jos și mutată la Babolna (Ungaria actuală), rămânând la Sâmbăta de Jos numai 9 iepe reformate și repartizate la fermă ca animale de tracțiune.

Aceste iepe formează baza herghelei de astăzi.

Calul lipițan (Fig. 124) are o talie mică de 150-165 cm. Coloarea surul și dereșul, mai rar murgul și negrul, excepțional roibul. Astăzi e preferit murgul. Cap rustic cam greoiu, de obiceiu jumătate berbecat. Gât cam gros, sus prins. Greabăn scurt, cam șters. Spinarea cam lungă. Linia superioară cam înclinată. Crupă ovală, nițel ridicată. Torace cilindric, nu prea profund. Piept larg. Membre solide. Copite de fier. Aplomburi corecte.

Acest cal are un temperament vioi, fără să fie nervos, La mers fie în pas, fie în trap este caracteristică tendința spre avansare. Trapul este ritmic, cu ridicarea prea mult a membrelor, totuș cu spor.

Hipologii unguri ca Döhrmann, Podmaniczky, Wellmann, Monostori, etc. consideră calul lipițan ca animalul ideal pentru ameliorarea calului de munte, motivându-și părerea prin faptul că acest cal blând, inteligent, sobru, puțin pretențios, care avansează cu atâta siguranță pe pote-

Fig 124. Armăsar lipițan dela Sâmbăta de jos

cile cele mai primejdioase, ascunse între stânci seculare, este produsul regiunilor muntoase celor mai sărace. Aptitudinile sale superioare sunt rezultatul luptei continue cu toate mizeriile, ce le-a suportat acest cal din generație în generație. Deaceea el cu drept cuvânt se numește: calul săracului.

Calul lipițan deci întrunește toate calitățile admirabile ale calului nostru primitiv de munte (calul Moților), având în plus o talie mai înaltă, un exterior mai plăcut și un mers superb, aptitudini pentru care este foarte apreciat și la tracțiune ușoară, cumpărându-se de amatori cu prețuri convenabile.

Armăsarii lipițani au contribuit în mare măsură la îmbunătățirea cailor de munte din județele muntoase din Ardeal, în special Ciuc, Năsăud, Făgăraș, Hunedoara, Caraș și Severin. Ei sunt ceruți și astăzi de populație fără a se puteà satisface toate cererile, fiind stocul actual de armăsari prea mic.

Herghelia actuală are un efectiv de: 4 armăsari pepinieri; 29 iepe mame; 28 armăsărușI și 34 iepșoare.

Adăpostirea și îngrijirea cailor de prăsilă în herghelile Statului. Intreg materialul de prăsilă este adăpostit în grajduri spațioase igienice, bine aerisite. Armăsarii pepinieri sunt așezați în boxe individuale, fără să fie legați. Armăsarii destinați pentru monta publică și tineretul destinat pentru

dresaj și antrenament sunt legați și despărțiți prin stănoage. Ceilalți cai sunt plasați după vârstă și sex în grupuri mai mari, în mai multe grajduri, unde stau liberi, legându-se numai pe timpul, când li se dă hrana.

In fiecare grajd este apă în permanență într'un jgheab special.

Hrana se dă individual fiecărui animal (grăunțele în jgheab, fânul jos), supraveghindu-se ca fiecare cal să-și consume efectiv rația sa. In jgheaburi sunt întotdeauna bulgări de sare.

Curățirea pielei se face deobiceiu prin bușonare cu șomoioage de paie, fără a se întrebuința țesala și peria, decât în caz de nevoie (noroiu, praf, etc.).

Așternutul din grajduri se ridică din șase în șase săptămâni, înlocuindu-se cu altul nou. Bălegarul se curăță îndată ce se observă. Grajdurile se desinfectează de trei ori pe an, în afară de maladii.

Toți caii din herghelie se plimbă zilnic. Primăvara, vara și toamna ei stau toată ziua la pășune, aducându-se la grajduri numai seara. Iarna ei se scot la plimbare timp de 1—2 ore atât înainte cât și după masă, iepele gravide în pas, tineretul în pas, trap și galop, în culoare anume construite [1]).

Directivele tehnice ale herghelilor. Herghelile Statului au ca scop să mențină caracterele bune ale familiilor de cai din herghelie, eliminând după putință defectele și mărind treptat dimensiunile corporale, tenacitatea și în sfârșit velocitatea mersului la produși.

In spre realizarea acestui scop se tinde:

1. Prin o selecționare rațională a animalelor mascule și femele, destinate reproducției, ținându-se seamă de origine, exterior, performanțe și de descendenți.

2. Prin o hrană, îngrijire și adăpostire cât se poate de bună și igienică, avându-se în vedere ca toți produșii ieșiți din herghelie să fie supuși începând cu vârsta plăpândă la o gimnastică funcțională metodică prin mișcare abondentă, ca astfel să li se desvolte bine toate organele, în special pulmonii, să li se oțelească musculatura și tendoanele și în consecință să le crească vigoarea și rezistența la maximum posibil.

3. La familiile Nonius și Furioso-North-Star se intervine și prin armăsari pur sânge englez din două motive. Intâiu se evită incestul. Al doilea prin purul sânge se elimineză defectele, ce se observă la unele mame, născându-se produși mai nobili, cu exterior plăcut și rezistenți. Pe urmă produșii femeli ieșiți din asemenea împerechieri se dau la timpul lor iarăș la armăsari aparținând familiei originale (Nonius, Furioso-North-Star), dacă ei au un exterior prea gentil, ca astfel descendenții să devină mai masivi.

Creșterea mânzilor. Tehnica creșterii tineretului este la toate herghelile Ministerului Agriculturii și Domeniilor (Direcția Generală Zootehnică și Sanitară Veterinară) aproape la fel, deosebindu-se cel mult în ceeace privește marcarea produșilor, condițiile probelor de calificare și cantitatea rațiilor alimentare, care diferă bineînțeles după greutatea corporală a produșilor fiecărei herghelii.

Așà fiind voiu arătà pe scurt metoda, ce se urmează la herghelia Bonțida, după descrierea d-lui Dr. P. Spânul, directorul acestei instituții:

« Scopul creșterii tineretului este, după cum se știe, a produce indivizi puternici, sănătoși și rezistenți, cu osătură bună, articulații largi și musculatură și tendoane de fier.

« In acest scop obișnuim mânzii sugători după două săptămâni de viață cu mâncatul ovăzului. La etatea de patru săptămâni ei primesc și consumă un kgr. de ovăz pe zi. Rația li se urcă treptat cu vârsta, ajungând la etatea de șase luni la trei kgr. care le primește și după înțărcare, când li se mai dă un sfert până la o jumătate de kilogram, uruială de mazăre sau bobușor. Tineretul mai primește pe zi patru kgr. lucernă.

« La hrănire se mai iau în considerare și dispoziția individuală, tinzându-se într'acolo ca toți mânzii să aibă o stare generală de întreținere bună, dar nicidecum să se prezinte drept niște namile prea grase.

« Mânzul născut primăvara iese în a șasea până în a zecea zi după naștere cu mamă-sa la pășune și petrece astfel în libertate pe pășunele bogate, întinse și foarte accidentate ale instituției

[1]) V. mai detailat monografia: Herghelia Națională Bonțida de Dr. P. Spânul 1928.

întregile zile lungi de primăvară, vară și toamnă. Aici, căutându-și hrana, face totodată și abundentă gimnastică funcțională spre desvoltarea pulmonilor și a cordului, precum și spre întărirea articulațiilor, mușchilor și a tendoanelor. Noaptea se duce la adăpost, dar și aici are dinaintea grajdului un padoc, unde poate să stea și noaptea sub cerul liber.

« Iarna face mișcare 3—4 ore din zi în culoare elipsoide construite anume pentru acest scop, mânat fiind de călăreți speciali, în pas, trap și galop. Restul zilei de iarnă îl petrece în padoc sau în grajd. Grajdurile sunt foarte largi, încăpătoare, răcoroase și bine aerisite.

« La înțărcare se face înfierarea mânzilor, care consistă în aplicarea unui fier pe partea stângă a șeii cu inițiala numelui tatălui, d. e.: F. 33 (Furioso-33), N30 (Nonius-30) și semnul familiei $\frac{III}{I}$ (Furioso) sau + (Nonius), iar pe partea dreaptă a regiunii șeii, numărul de ordine a mânzului născut în anul respectiv din fiecare armăsar pepinier în parte și inițiala herghelei cu coroana.

« La $3\frac{1}{2}$ ani mânzii se iau în dresaj la călărie și la patru ani la tracțiune. După un antrenament corespunzător se supun la probe de viteză și fond, la călărie și tracțiune.

« Probele la călărie se țin pe o distanță de 3000 m. cu 65 kgr. în spinare, în galop. Probele în ham se fac pe o distanță de 20 km. în trap. Timpul minimal necesar pentru parcurgerea acestor distanțe oscilează din an în an, la călărie între 3'54"—4'42", la tracțiune între 56'—63'.

« Produșii cari nu dovedesc destulă putere și rezistență, se exclud dela reproducție.

« Produșii herghelei, reușiți și cari se validitează la probe, dau mai întâiu armăsarii pepinieri pentru această herghelie.

« Restul de tineret mascul trece ca armăsari pentru monta publică și particulară. Acești armăsari transmit cât mai multe caractere superioare ce le au, ameliorând astfel din generație în generație materialul cabalin din țară și apropiindu-l de calul ideal, ce îl reclamă agricultura și industria țării, precum și armata.

« Armăsarii de patru ani neapți pentru prăsilă se castrează și sau se dau remonți pentru armată sau se trec la serviciu la una din instituțiile zootehnice ale Statului sau se vând prin licitație publică la particulari.

« Dintre iepele de patru ani, cele mai bune se încadrează reproducătoare în herghelie până la completarea numărului pentru instituție. Restul se vinde la crescătorii cu renume, unde se întrebuințează pentru reproducție.

« Cele neapte pentru reproducție se iau la serviciu ».

Conducerea tehnică a herghelilor Statului. In fruntea fiecărei herghelii stă câte un director, numit de Ministerul Agriculturii și Domeniilor (Direcția Generală Zootehnică și Sanitară Veterinară) dintre medicii veterinari specializați în creșterea calului atât teoretic cât și practic, în țară și străinătate. Ei sunt ajutorați de unul sau mai mulți medici veterinari, de unul sau mai mulți ingineri agronomi pentru exploatarea moșiei și de personalul inferior necesar, recrutat din comunele situate în jurul herghelei.

Directorul herghelei lucrează direct cu Ministerul, stând sub controlul organelor tehnice ale Ministerului.

In fiecare toamnă se face clasarea tuturor animalelor din herghelii de o comisie numită de Minister dintre cele mai competente persoane. Această comisie examinează minuțios întreagă activitatea herghelei și dă directive tehnice direcției herghelei.

Grație acestei organizații la toate instituțiile hipice ale Direcției Generale Zootehnice se poate constată o uniformitate bine coordonată în toate lucrările tehnice, obținându-se rezultate tot mai bune din an în an.

Din punct de vedere *sanitar veterinar* situația este pe deplin mulțumitoare. Mai frecvente sunt boalele chirurgicale, în special la tineret. Epizootii cu caracter grav în ultimii ani nu s'au ivit. La Bonțida s'au constatat aproape în fiecare an câteva cazuri sporadice de antrax, fără să cauzeze pierderi mari, grație vaccinărilor preventive, făcute la timp. Mortalitatea în general se menține la o medie de circa 3% din efectiv cu mici oscilații, înregistrându-se cazurile de moarte cele mai multe în rândul tineretului, care după cum este știut, e mai puțin rezistent față de orice afecțiune.

Dintre bolile externe cu caracter enzootic, merită să fie menționată oftalmia periodică, deoarece această boală constitue o primejdie permanentă pentru herghelia Sâmbăta de Jos.

Date concrete cu privire la pagubele cauzate de oftalmia periodică pe timpul stăpânirii ungurești se găsesc foarte puține în literatură. Totuș am izbutit să adunăm câteva date, fără a găsì o statistică continuativă pentru toți anii dinainte de războiu.

Din aceste date oficiale se poate reconstruì situația următoare:

Oftalmia periodică în herghelia Făgăraș se ivià enzootic, aproape în fiecare an, totuș câteodată se constată câte o pauză mai mare sau mai mică. De ex.: fostul medic veterinar al herghelei, Pistelka, în darea de seamă despre anul 1886 și 1887, menționează că această boală în anul 1876 (Oct.) până în 1877 (Martie) a atins 21 animale, reaparând din nou în anul 1887 la toate secțiile, dar în special între armăsărușii și iepșoarele de un an dela secția Ucea.

In anii 1900 și 1913 ofta'mia periodică s'a ivit iarăș cu caracter grav, după cum reiese din lucrarea lui Döhrmann, fost comandant al herghelei Mezöhegyes.

Din aceste date răslețe ne putem întocmì următorul tablou statistic:

Anul	Stocul întreg cabalin	Numărul animalelor atinse de oft. period.	%
1876/77	—	21	—
1886	481	11	2.2
1887	437	26	5.9
1888	437		
1889	406	13	3.2
1900	Epizootie cu caracter grav		
1913	429	10	2.3

Cazurile de oftalmie periodică, constatate la herghelia și depozitul de armăsari din Sâmbăta de Jos de la Unire încoace în %, conform datelor, ce ni s'au pus la dispoziție de direcția herghelei, sunt următoarele:

Anul	Herghelia Ghidran	Herghelia Lipițană	Depozitul de armăsari	Depozitul de creștere
	%			
1920	4.0			
1921	7.6			
1922	3.3	51.9 [1])	6.2	—
1923	—	8.3	7.6	—
1924	—	5.8	3.6	—
1925	—	9.5	5.1	6.0
1926	—	11.1	9.0	
1927	—	3.6	2.3	1.9
1928	—	0.9	—	—

[1]) Procentul este așa de mare deoarece în acel an s'a făcut întâia oară o selecționare tehnică serioasă dela înființarea herghelei și în acest procent intră și cazurile vechi, dela început.

Comparând aceste date cu datele de pe vremea stăpânirii ungurești, vedem că ele confirmă întocmai experiența administratiei ungurești, adică existența permanentă a primejdiei de oftalmie periodică la herghelia din Sâmbăta de Jos, fără a se atenuà intensitatea ei.

Din aceste date mai vedem că oftalmia periodică a atins toate categoriile de animale dela instituție, fără considerare de vârstă. Mai vedem că în herghelia Ghidran care atât la Mezöhegyes cât și la Bonțida erà indemnă de această boală, s'au ivit cazuri numeroase de oftalmie periodică, după ce a fost mutată la Sâmbăta de Jos, începând după plecarea ei la Rădăuți și pe urmă la Ruşeț.

Etiologia oftalmiei periodice fiind necunoscută, nu cunoaștem exact nici calea pe care se produce infecția. Majoritatea autorilor, ca Leblanc, Foggia, Dieterichs, Moussy, Reynal, Zundel, Schwarznecker, Hugues și alții sunt de părere că oftalmia periodică este o boală enzootică. Ea se ivește în special în regiunile expuse inundațiilor, mlăștinoase; infecția se produce prin intermediul apei și în special al furajului recoltat din aceste regiuni. Prin un material bogat de documentare ei demonstrează că în multe cazuri s'a observat că între grupuri mari de cai, indemni de această boală și plasați provizoriu în asemenea regiuni infectate, s'au ivit numeroase cazuri de oftalmie, care au încetat numaidecât, dacă acești cai au fost mutați în alte locuri sănătoase.

Firește că grajdurile nepotrivite, lipsa de măsuri igienice, etc. înlesnesc ivirea boalei. Ar fi o greșală însă a se atribuì oftalmia periodică numai acestor împrejurări, deoarece, după cum zice Prof. Bayer, oftalmia periodică de multe ori apare în grajdurile cele mai igienice și cruță grajdurile cele mai mizerabile.

Atât este cert, că valea Oltului, în special terenurile mlăștinoase de lângă malurile lui sunt un focar permanent de infecție.

Rezultatele tehnice ale herghelilor. Procentul natalității, adică raportul între numărul iepelor bătute și în re numărul mânzilor născuți este în ultimii ani mijlociu între 70—80%, ajungând în 1926 la herghelia Bonțida la 84,95%. Dacă avem în vedere că natalitatea la Mezöhegyes și la Făgăraș oscilà între 50—76%, putem fi pe deplin mulțumiți cu rezultatele noastre.

Cum însă rolul principal al herghelilor Statului este să aprovizioneze depozitele de armăsari cu reproducători masculi crescuți de ele și buni de prăsilă, dau mai jos un tablou, din care se vede, câți armăsari a furnizat fiecare herghelie în timpul de sub stăpânirea românească. La socotirea procentului de rentabilitate s'a ținut seamă de faptul că armăsarii crescuți de hergheliile noastre naționale se varsă la depozite, după ce au împlinit vârsta de patru ani. Cu alte cuvinte, procentul rentabilității a fost calculat, raportându-se numărul armăsarilor predați la depozite, la efectivul iepelor de prăsilă, ce erau în herghelie la data nașterii acestor armăsari.

Anul	Herghelia Bonțida			Herghelia Parța			Herghelia Sâmbăta de Jos		
	Numărul iepelor mame	Numărul armăsarilor vărsați la dep.	%	Numărul iepelor mame	Numărul armăsarilor vărsați la dep.	%	Numărul iepelor mame	Numărul armăsarilor vărsați la dep.	%
1919	156	--	—	-	—	—	9	—	—
1920	123	—	-	—	—	—	17	—	—
1921	157		—	62	—	—	17	—	—
1922	133	10	6,5	72	—	—	25	3	33,3
1923	129	11	8,8	74	—	-	23	—	—
1924	120	9	5,7	81	—	--	23	—	—
1925	113	2	1,5	89	6	8,3	22	4	16,0
1926	108	27	20,8	58	10	13,5	24	4	17,3
1927	114	31	25,8	54	17	20,9	29	6	26,0
1928	119	26	23,0	57	9	10,1	33	8	36,8

Aruncând o privire asupra acestui tablou vedem că rezultatele în primii ani de după războiu, adică până în 1925, sunt mai slabe, datorită greutăților postbelice, ca lipsa de experiență, lipsa de fonduri, etc. cu care s'au luptat toate instituțiile hipice. Din această pricină generațiile de cai, cari s'au născut și crescut în această epocă de mizerie, erau compromise, rămase în desvoltare, motiv pentru care a fost nevoie să fie reformate înainte de a fi putut ajunge la vârsta adultă.

Ca să putem aprecià mai bine rezultatele obținute în ultimii ani de hergheliile noastre, cred că este util să facem o comparație cu rezultatele realizate de hergheliile ungurești înainte de războiu.

Datele cele mai noui privitoare la aceste herghelii se găsesc în rapoartele anuale, publicate de guvernul unguresc asupra activității guvernului și asupra situației generale din țară. Aceste publicații conțin date statistice și cu privire la herghelia din Mezöhegyes. Dar ele nu se pot utilizà, deoarece nu se specifică detaliat, câți armăsari au fost vărsați la depozitele de armăsari dintre produșii proprii ai hergheliei, câți dintre produșii hergheliei de fermă (Ménesbirtok) și câți dintre produșii cumpărați în vârstă de un an și crescuți la herghelie împreună cu produșii proprii. Din publicația Baronului Podmantizky asupra hergheliilor Statului și celor particulare din Ungaria din 1903 reiese că în efectivul iepelor din această herghelie nu se luau nicicând iepele dela fermă, deși numărul lor treceà peste 100, în schimb armăsăruşii proveniți dela aceste iepe se creșteau împreună cu produșii hergheliei și contau ca produși ai hergheliei. Tot din această publicație se poate cunoaște că Herghelia Mezöhegyes, începând cu anul 1878 cumpărà armăsăruși de un an dela crescătorii particulari și îi țineà tot la herghelie până la vârsta de trei ani, când cei apți pentru reproducție se vărsau la depozite împreună cu armăsarii de trei ani, produși de herghelie și de ferma hergheliei.

Dealtfel privind cu ochi critici datele menționate se poate conchide numai decât ,că ele nu arată producția proprie a hergheliei. Conform acestor date herghelia Mezöhegyes a vărsat la depozite în anii:

1914 . . . . . 222 armăsari
1913 . . . . . 207 »
1912 . . . . . 226 »

Efectivul iepelor mame, din care trebuià să provină acești armăsari, erà în anul:

1912 . . . . . 546 iepe
1911 . . . . . 546 »
1910 . . . . . 506 »

Dar un asemenea rezultat nu există la nici o herghelie din lume. nici chiar la celelalte herghelii din Ungaria.

Astfel fiind vom luà ca bază de comparație rezultatele hergheliilor Babolna, Kisbér și Făgăraș, unde nu sunt asemenea complicații.

Iată aceste rezultate.

Anul	Babolna			Kisbér			Făgăraș		
	Efectivul iepelor	Armăsari vărsați la depozite	%	Efectivul iepelor	Armăsari vărsați la depozite	%	Efectivul iepelor	Armăsari vărsați la depozite	%
1914	182 [1])	56	30,7	201 [1])	35	17,4	—	—	—
1913	201	39	19.4	201	39	19,4	—	—	—
1912	183	30	16,3	215	30	13,4	100	26 [2])	26,0
1911	—	—	—	—	—	—	114	26	22,8

[1]) Efectivul iepelor se referă la anul 1912, 1911 și 1910 adică la data, când s'au născut armăsarii vărsați la depozite.

[2]) Herghelia a fost mutată la Bábolna în anul 1913. Efectivul iepelor e luat cu 3 ani în urmă (1910—1909).

Prin urmare, comparând aceste date cu rezultatele herghelilor noastre, putem constatà cu satisfacție că ele astăzi funcționează absolut normal, uneori întrecând chiar rezultatele înregistrate de Unguri.

Din cele precedente reiese că producția calitativă a herghelilor naționale este la înălțime, rămânând ca un deziderat mărirea succesivă a producției cantitative ca astfel să se poată satisface cu o zi mai înainte nevoia de armăsari selecționați, ce se resimte la țară. Realizarea acestui deziderat este numai în funcție de fonduri financiare.

Din punct de vedere tehnic este necesar ca pentru herghelile Bonțida și Parța să se importe cât de curând câte un armăsar pur sânge englez, tip robust din Anglia sau Franța, deoarece armăsarii actuali nu mai corespund cerințelor din cauza vârstei. Efectivul herghelei din Sâmbăta de Jos să fie mărit, importându-se cel puțin 30 de iepe și 1 sau 2 armăsari din Lipița sau Piber și căutându-se a se plasà această herghelie pe o moșie indemnă de primejdia oftalmiei periodice, cu preferință în Câmpia Ardealului. Odată cu aceasta ar fi necesar să se pună bazele unei herghelii de cai de munte pentru nevoile ținuturilor locuite de Moți. Pentru aceste ținuturi nici în trecut sub stăpânirea ungurească și nici astăzi dela Unire încoace nu s'a făcut nimic. Deaceea ar fi nimerit ca moșia, ce se va destinà pentru adăpostirea herghelei lipițane, să servească și pentru scopurile acestei herghelii. Ea ar puteà luà ființă la început cu un număr de cel puțin 30—40 iepe și câțiva armăsari, urmând să se tindă spre ameliorarea calului de munte prin selecționare, prin bună îngrijire și prin hrană abondentă.

Depozitele de armăsari ale Statului. Statul, după cum am amintit, întreține mai multe depozite de armăsari selecționați, pe cari îi distribue la stațiunile de montă, situate în diverse comune, ca astfel să se îmbunătățească materialul cabalin din proprietatea crescătorilor dela țară.

Primul depozit în Ardeal a luat ființă în anul 1792 cu 30 de armăsari, proveniți din Mezöhegyes. Acești armăsari au fost plasați în 13 grajduri țărănești în comuna Mușna. Aceste grajduri, firește nu corespundeau cerințelor și din această cauză între armăsari s'au ivit diverse maladii. Deaceea depozitul în anul 1807 a fost mutat la Dej, mărindu-i-se efectivul la 60 armăsari.

Prin urmare, primul depozit din Ardeal este depozitul din Dej. Pe urmă treptat cu nevoia crescândă au luat succesiv ființă mai multe depozite, astfel că la sfârșitul războiului mondial funcționau în Ardeal și Banat în total 6 depozite de armăsari, în Dej, Homorod, Salonta Mare, Satu Mare, Sft. Gheorghe și Vârșeț cu un efectiv total de 1131 armăsari.

Aceste depozite, afară de depozitele Satu Mare și Salonta Mare, au fost evacuate în cursul revoluției din 1918, în baza ordinului Guvernului unguresc, mutându-se armăsarii la alte depozite, situate în interiorul Ungariei de astăzi. Depozitele din Satu Mare și Salonta Mare ne mai putând fi evacuate la timp grație înaintării rapide a armatelor noastre, Guvernul unguresc în ultimul moment a luat dispoziția ca armăsarii din aceste depozite să fie dați în folosință crescătorilor domiciliați în apropierea depozitelor, cu condiția ca după 5—6 ani ei să treacă în proprietatea definitivă a întreținătorilor.

Consiliul dirigent, apreciind importanța depozitelor de armăsari, a dispus încă în 1919, ca toate contractele încheiate de comandamentele fostelor depozite de armăsari din Salonta Mare și Satu-Mare, să fie înlocuite cu alte contracte, prin care Statul Român își rezervă dreptul de a ridicà armăsarii Statului dela întreținători oricând, lăsându-i provizoriu și pe mai departe la ei cu condiția să fie utilizați pentru monta publică și autorizându-i să perceapă o anumită taxă de montă dela proprietarii iepelor bătute, ca despăgubire pentru întreținerea armăsarilor.

Grație acestei măsuri Statul român și-a asigurat chiar dela început un stoc de circa 400 armăsari selecționați cu origină cunoscută, cari pe urmă au fost ridicați dela întreținătorii particulari și așezați în depozitele din Homorod, Sâmbăta de Jos și Parța, formând baza depozitelor de astăzi.

Primul depozit de armăsari, care a luat ființă sub stăpânirea românească, este Depozitul din Homorod (1921) din județul Târnava Mare, instalat în clădirile vechiului depozit de pe vremea stăpânirii ungurești. Al doilea e depozitul din Sâmbăta de Jos (1921) din județul Făgăraș, așezat în clădirile vechei herghelii, și al treilea este depozitul din Parța (1923) din județul Timiș-Torontal pe aceeaș moșie cu herghelia Nonius mare.

După cum vedem toate aceste depozite sunt situate în regiunea de Sud a Ardealului și Banatului. Astfel aprovizionarea cu armăsari a stațiunilor de montă din județele de Nord este foarte

dificilă, parcurgând armăsarii pe C. F. distanțe considerabile, uneori de câteva sute de km., atât la plecarea lor dela depozite la stațiuni cât și la înapoierea lor.

Clădirile depozitelor actuale sunt înzestrate cu întreg inventarul necesar pentru buna lor funcționare. Ingrijirea armăsarilor la depozite este cât se poate de bună. Alimentația e rațională. Gimnastica funcțională a armăsarilor este asigurată prin călărie zilnică de câte două ore. Călărețiі recrutați din flăcăii dela sate primesc o educație tehnică îngrijită, la un curs teoretic și practic, ce îl fac la depozite, însușindu-și noțiuni elementare din creșterea calului, cum sunt îngrijirea rațională a armăsarilor, conducerea stațiunilor de montă, primul ajutor veterinar, selecționarea iepelor destinate pentru reproducție, arta călăriei, etc.

Armăsarii se trimit sub conducerea acestor călărețі de obiceiu la sfârșitul lunei Februarie la stațiunile de montă publică, situate în diverse comune, stând la dispoziția crescătorilor patru luni, adică până la 1 Iulie, când se retrag iarăș la depozit.

Cum din rasa armăsarilor Statului repartizați la stațiunile de montă se pot cunoaște mai ușor tipurile de cai, spre care tinde programul oficial hipic, dau acì alăturat un tablou statistic (Tabloul I, pag. 404) arătând efectivul armăsarilor Statului, cari funcționează în prezent în Ardeal și Banat, pe rase.

Din aceste date se vede că în anul 1928 efectivul acestor armăsari erà de 509 capete, de următoarele rase:

Rasa	Numărul armăsarilor	% din întreg efectivul
Nonius	228	44,8
½ Sânge englez	179	35,2
Pur sânge englez	16	3,1
½ Sânge arab	15	2,9
Angloarab.	12	2,3
Lipițani	38	7,5
Ardenezi	11	2,2
Oldenburg	5	1,0
Ostfriez.	5	1,0
Total . .	509	100

Prin urmare, se vede că Statul încurajează în primul rând creșterea calului Nonius și a sângelui englez, în vederea îmbunătățirii calului ardelean de câmpie și a calului săsesc și șvăbesc, în al doilea rând creșterea calului Lipițan și arab pentru ameliorarea calului de munte. Cu alte cuvinte se continuă programul hipic vechiu.

Tabloul II (pag. 405) acì anexat arată evoluția și rezultatul activității depozitelor de armăsari din Ardeal și Banat. Acì vedem cum a crescut treptat efectivul armăsarilor dela 14 din 1920 până la 506 (1924) rămânând efectivul de 500, cu mici oscilații, aproape constant până astăzi. Această creștere provine parte din armăsarii rămași de sub vechia stăpânire, parte din cumpărături în țară și străinătate, parte din producția herghelиilor naționale.

In intervalul 1920—1928 s'au produs în efectivul depozitelor următoarele mișcări:

156 armăsari au fost reformați fie pentru bătrânețe, fie pentru diverse defecte
166 » » » importați din Germania și Belgia
165 » » » cumpărați în țară dela crescători
398 » » » primiți dela herghelиile naționale.

In ceeace privește rezultatul campaniilor de montă vedem că numărul iepelor bătute de armăsarii Statului crește mereu, cu mici oscilații. Numărul iepelor bătute de un armăsar într'o campanie s'a urcat de la 28.1 (1921) până la 47,3 (Homorod, 1928).

REPARTIZAREA

pe rase a armăsarilor din depozitele Statului din Ardeal şi Banat, 1921—1928

Tabloul I

	RASA ARMĂSARILOR																				
	repartizaţi la staţiunile de montă publică											Totalul armăsarilor dela staţiunile de montă publică	la herghelíile particulare								Total general
	Pur sânge englez	½ sânge englez	½ sânge arab	Anglo-arab	Nonius	Gidran	Lipiţan	Ardenesi	Huţuli	Oldenburg	Ostfriez		Pur sânge englez	½ sânge englez	½ sânge arab	Nonius	Gidran	Lipiţani	Ardenesi	Oldenburg	Ostfriez	
Homorod	8	70	7	—	93	2	4	1	—	1	—	186	1	4	—	2	—	—	2	—	—	195
Parţa	2	13	1	1	93	1	1	1	—	—	—	113	2	2	—	4	1	1	3	—	—	126
Sâmbăta de Jos . . .	3	88	7	1	33	6	28	4	—	4	5	179	—	2	—	3	—	4	—	—	—	188
Total în 1928	13	171	15	2	219	9	33	6	—	5	5	478	3	8	—	9	1	5	—	—	—	509
1927	13	180	16	2	215	8	32	3	—	4	4	477	3	10	—	8	1	7	4	—	1	511
1926	10	172	14	2	205	6	31	6	4	3	4	457	4	6	—	7	2	5	2	2	—	485
1925	7	181	14	2	208	10	28	7	—	1	3	461	4	12	2	11	1	4	13	3	—	511
1924	6	217	24	2	176	11	29	1	—	3	3	472	3	13	2	5	1	5	—	4	1	506
1923	3	219	18	1	173	11	21	—	—	1	1	448	1	16	—	4	1	3	—	1	—	474
1922	1	183	19	1	110	13	21	—	—	—	—	348	1	18	—	3	—	3	—	—	—	373
1921	—	53	6	—	25	1	8	—	—	—	—	93	—	1	—	—	—	—	—	—	—	94

Tabloul II

SITUAȚIA

depozitelor de Armăsari din Ardeal și Banat, 1920—1928

Numele depozitului de armăsari	Numărul stațiunilor de montă	Numărul total al armăsarilor repartizați			Numărul herghelilor, cari au primit armăsari din depozite	Numărul armăsarilor reformați	Sporul anual al efectivului de armăsari dela depozite				Numărul total al iepelor bătute de armăsari		Numărul iepelor bătute de un armăsar	
		la stațiuni	la herghelii particulare	Total general			Prin import	Prin cumpărături în țară	Crescuți la herghelile Statului	Total	dela stațiuni	dela herghelile particulare	la stațiuni	la herghelile particuare
Homorod	88	186	9	195	8	—	—	2	4	6	8.809	253	47,3	28.1
Parța.	72	113	13	126	13	—		—	9	9	3.435	241	30.4	18,5
Sâmbăta de Jos. . .	90	179	9	188	9		—	1	38	39	5.012	226	28.0	25.0
Total în 1928	250	478	31	509	30		-	3	51	54	17.256	720	36,0	23,2
1927	236	467	32	511	33	20	6	16	70	92	17.190	811	36.8	25.3
1926	239	457	29	485	27	18	3	24	29	56	18.223	872	39.8	30.0
1925	241	461	52	511	39	17	16	16	35	43	19.292	1.290	41.8	24.8
1924	216	472	38	506	34	18	19	22	10	51	16.684	908	35,3	23.8
1923	177	448	26	474	25	20	25	26	21	72	17.141	736	38.2	28.3
1922	153	348	14	373	25	38	97			97	11.239	715	32.2	51.0
1921	37	93	1	94	1	25	—	57	169	226	2.614	34	28.1	34.0
1920								1	13	14				

Comparând numărul iepelor bătute de câte un armăsar în ultimii trei ani (1926—1928) cu rezultatul realizat în anii 1912—1914 de depozitele Dej, Homorod și Sâmbăta de jos, reiese următoarea situație:

Depozitul	Numărul iepelor bătute de un armăsar			Media
	1912	1913	1914	
Dej, Homorod, Sâmbăta de Jos [1]).	47	34	36	39
	1926	1927	1928	
Homorod	42,2	44,4	47,3	44,6
Parța	40,1	34,2	30,4	34,9
Sâmbăta de Jos . . .	37,4	31,5	28,0	32,3
Media generală	39,9	36,7	36,0	37,2

Din această situație vedem că activitatea desfășurată de depozitul Homorod este excelentă, a depozitelor din Parța și Sâmbăta de Jos satisfăcătoare cu tendință spre progres.

Rezultatele mai slabe, ce se constată la depozitul Sâmbăta de Jos, se datoresc în bună parte faptului, că raza de activitate a acestui depozit este prea mare și prea îndepărtată de reședința sa, aprovizionând cu armăsari în special stațiunile de montă, care funcționează în județele de Nord ale Ardealului. Astfel activitatea stațiunilor nu poate fi supravegheată de aproape de direcția depozitului.

Nădăjduim că treptat se va mări numărul depozitelor și se va sporì efectivul armăsarilor limitându-se raza de activitate a fiecărui depozit la câteva județe din jurul lui.

Starea creșterii calului la țară. Ardealul și Banatul, după cum am văzut din istoricul creșterii calului, pe tot timpul stăpânirii unguresti a stat în fruntea tuturor celorlalte regiuni din fosta Ungarie, excelând prin superioritatea calitativă a calului crescut pe aceste plaiuri. La această faimă a calului din Ardeal au contribuit incontestabil în măsură largă herghelile particulare.

Iată ce zice de valoarea acestor herghelii d-l General N. Botez, inspectorul tehnic al remontei din Ministerul de Răsboiu, care în anul 1921 a vizitat 50 de herghelii particulare din Ardeal și Banat [2]):

« Herghelile existente ce am vizitat în luna Iunie 1921 au efectivele înjumătățite și chiar a patra parte din aceea ce erau înainte de răsboiu, produșii tineri au fost mai toți desfăcuți prin târguri și oprite numai iepele reproducătoare cele mai de valoare. Din vizitarea acestor herghelii, din explicațiile ce mi s'au dat de proprietari și consultarea registrelor, mi-am făcut ideie de valoarea materialului prețios, sacrificiile enorme făcute de Stat și particulari, dovedită, pasiunea cum s'au iubit și crescut acolo caii, cari au făcut fala și faima Ungurilor, cari cu cai și-au creiat o industrie specială foarte remunerătoare pentru Stat și particulari.

« Herghelile de pur sânge englez, de troteuri, pur sânge american, pur și ½ sânge englez, arab sau anglo-arab au adesea vechime de sute de ani și au rămas moștenire din tată în fiu familiilor, care au moștenit și dragostea și pasiunea cailor, și care nu înțeleg rostul vieții fără acest animal prețios.

« Privind produșii cari cu deosebită artă ți se prezintă aproape pretutindeni, nu știi ce trebuie să admiri mai mult: valoarea materialului, priceperea producătorului, sau pasiunea cu care s'a

[1]) Datele statistice ungurești specifică activitatea acestor depozite, după cum urmează:
In anul 1912 373 armăsari au bătut în total 16.470 iepe
» » 1913 384 » » » » » » 13.231 »
In anul 1914 382 armăsari au bătut în total 13.912 iepe.

[2]) Buletinul Direcțiunii Generale a Serviciului Zootehnic și Sanitar Veterinar Nr. 10—12 din 1922. Pag. 25.

lucrat și sacrificiile făcute. Sunt proprietari cari prin arenda forțată fiind deposedați de pământ și în lipsă de nutreț pe care să-l producă, au cumpărat cu kilogramul de pe piață nutrețul necesar hergheliei, care la unii se ridică la sute de mii de lei anual.

« Valoarea materialului existent astăzi în herghelile din Ardeal, Maramureș și Banat este atât de mare că personal nu o pot evaluà în bani, deoarece conține animale a căror valoare prezintă astăzi sute de mii de lei bucata și sunt produși ai căror părinți au fost importați din Anglia pe vremuri înainte de războiu, cu prețuri care nouă ni se par fantastice ».

Firește că dela data vizitei d-lui General Botez până astăzi, multe din aceste herghelii s'au desființat cu desăvârșire, neputând face față nevoilor fie din lipsă de debușeu, fie din lipsă de pășune, fie din lipsă de fonduri. Numărul actual al herghelilor particulare este foarte redus, variind conform informațiilor primite dela Societatea Agrară Ardeleană din Cluj între 10—20. Date statistice exacte lipsesc, deoarece situația se schimbă mereu.

Așà fiind, îndrumarea creșterii calului rămâne în întregime în sarcina Statului, care la rândul său se degajează de această datorie pe două căi. Intâia, prin întreținerea cu sacrificii considerabile a instituțiilor hipice existente (herghelii, depozite de armăsari), ca astfel micii crescători să aibă la dispoziție pentru iepele lor armăsari bine selecționați și în consecință să se amelioreze treptat creșterea calului dela țară. Al doilea, Statul încurajează inițiativa particulară prin diverse avantajii prevăzute de legea creșterii, îmbunătățirii și apărării sănătății animalelor, cum sunt acordarea de prime de conservare pentru armăsarii și iepele de prăsilă, acordarea de prime pentru caii vânduți armatei, aprobarea de subvenții pentru încurajarea herghelilor cu un efectiv de cel puțin 10 iepe mame etc.

Grație acestor măsuri salutare creșterea calului de țară în Ardeal și Banat progresează din an în an atât din punct de vedere cantitativ cât și din punct de vedere calitativ.

Din punct de vedere cantitativ pierderile considerabile cauzate de războiu în stocul cabalin s'au refăcut complet în ultimii 10 ani, după cum se poate vedeà din datele statistice de mai jos.

Anul	1895	Numărul	cailor	din	Ardeal	și	Banat	. . . .	482.041
»	1911	»	»	»	»	»	»	. . . .	495.633
»	1920	»	»	»	»	»	»	. . . .	344.316
»	1927	»	»	»	»	»	»	. . . .	468.542

In termen de șapte ani (1920—1927) stocul cailor a crescut cu 124.226 capete, ajungând aproape la normal, adică la efectivul dinainte de războiu.

Cei mai mulți cai se cresc în județul Timiș-Torontal (15 cai pe km²); pe urmă vine județul Arad (10), județul Brașov (8), județul Odorhei (6), județul Bihor (5); apoi urmează județele Făgăraș, Sălaj, Sibiu, Târnava Mare (câte 4); județele Caraș-Severin, Năsăud, Satu-Mare, Treiscaune (câte 3); județele Alba, Ciuc, Maramureș, Mureș, Târnava-Mică, Turda (câte 2) și restul județelor (Cluj, Hunedoara, Someș) cu câte un cal pe km².

Din punct de vedere calitativ caii cei mai ameliorați și mai uniformi se găsesc în județul Timiș-Torontal și Arad, unde de mai multe decenii se lucrează cu tipul Nonius. Cei mai primitivi cai se găsesc în regiunea locuită de Moți și în Maramureș, unde se crește calul primitiv de munte (mocănesc). In județele Bihor, Sălaj și Satu-Mare se găsesc cai de jumătate sânge englez mai ușori, dar agricultorii mai săraci posedă și cai ardeleni de câmpie neameliorați. In județele locuite de Șvabi și de Sași sunt în general cai mai grei; în județele locuite de Secui cai lipițani și arabi, amestecați cu cai secuești neameliorați.

O caracterizare perfectă a stocului cabalin din fiecare județ bineînțeles încă nu se poate da, deoarece aria geografică a diverselor rase de cai nu este încă delimitată cu linii fixe, datorită lipsei de omogeneitate a cailor crescuți de micii agricultori.

Nădăjduim, că în raport cu intensificarea intervenției directe a Statului, în special cu înmulțirea stațiunilor de montă publică se va trece și peste această dificultate și în viitorul apropiat vom aveà regiuni de creștere fixe pentru diversele tipuri de cai.

II. CREȘTEREA BOVINELOR

Micul agricultor din Ardeal apreciază mai mult în general dintre toate animalele domestice vitele cornute, deoarece ele îi dau lapte pentru alimentația familiei, îngrășăminte pentru îmbunătățirea pământului și tot ele sunt tovarășul cel mai sigur pentru munca grea a câmpului.

In timpurile vechi, în tot cuprinsul Ardealului și Banatului, se creșteau numai vitele albe, care s'au adaptat admirabil sistemului de exploatare extensivă a pământului, precum și condițiilor climatice, telurice și furajere din aceste ținuturi. Firește, că în aceste vremuri și încă mult timp nu se poate vorbì de o creștere metodică, deși nu se poate tăgăduì că la selecționarea animalelor de prăsilă se aveau în vedere anumite principii în special în ceeace privește coloarea părului, mărimea taliei, lărgimea corpului și direcția coarnelor, principii, care în câtva diferiau după regiuni.

Importarea de rase mai precoce s'a început în secolul al XIII-lea de către coloniștii nemți, cari au adus cu ei vite colorate, formându-se astfel câteva insule, unde se prăsià acest soiu de vite. Aceste prime încercări au rămas izolate pe regiuni mici fără să aibă nici o influență amelioratoare asupra stării generale a boviculturii din restul țării.

Importul mai sistematic și pe o scară mai întinsă s'a început abià pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, intensificându-se treptat din ce în ce mai mult până astăzi. Atenția agricultorilor la început erà îndreptată în special spre vitele din Tirol, apoi din Bern, Freiburg și Olanda, dar s'au adus animale și din alte țări, în cantitate mai mare sau mai mică, de toate rasele posibile, încrucișându-le, fără nici o metodă, cu vitele albe autohtone.

Urmându-se această procedură greșită timp de mai multe decenii, creșterea vitelor cornute mari alocurea a ajuns în așà haos, încât nu s'a putut îndreptà, decât numai prin mari sforțări.

Guvernul în vederea îndrumării raționale a creșterii vitelor, în anul 1880 a convocat la o consfătuire pe agricultorii și bărbații de specialitate cei mai reputați, cerându-le avizul.

Această consfătuire a stabilit două principii. Intâiu, să se fixeze pe regiuni mai mari, ce anume rase să se prăsească în viitor, ținându-se seama de materialul de vite existent și de condițiile geografice, climatice, agrogeolice, etc., din fiecare regiune. Acest program odată stabilit să fie respectat fără șovăire timp îndelungat. Al doilea guvernul să se îngrijească, să aibă la dispoziție fiecare regiune tauri buni de prăsilă, corespunzători ca rasă și suficienți ca număr în raport cu numărul femelelor existente.

Relativ la punctul întâiu în ceeace privește Ardealul și Banatul s'au desemnat următoarele regiuni de creștere:

a) Pentru vitele cornute de stepă (albe): județele Alba, Arad, Bihor, Ciuc, Cluj, Mureș, Odorhei, Satu-Mare, Sălaj, Someș, Târnava Mare, Târnava Mică, Trei-Scaune, Turda și regiunea de șes din județul Timiș;

b) Pentru vitele bălțate (Pinzgau, Simmental): județele Brașov, Caraș-Severin, Făgăraș, Hunedoara, Sibiu și ținuturile colinoase și muntoase din județul Timiș;

c) Pentru vitele brune: județele Maramureș și Năsăud.

Guvernul și-a dat toată silința, imediat după consfătuire, să satisfacă nouile îndrumări, însă la început a întâmpinat foarte mari greutăți neavând nici mijloace materiale pentru import din străinătate și nici atari tamaslâcuri indigene, de unde și-ar fi putut procurà taurii necesari.

El a învins neajunsurile, luând următoarele măsuri:

a) I-a invitat pe toți crescătorii de vite albe, să producă prin selecționare tauri buni de prăsilă, luând obligația să le cumpere produșii masculi cu un preț urcat;

b) A cumpărat tăurașii dela proprietari mai mici și i-a crescut pe spesele lui în depozitele din Turda și Obat și

c) A prăsit în tamaslâcurile din Mezöhegyes și Cojocna vite albe, spre a puteà pune la dispoziția proprietarilor mari, reproducători necesari pentru îmbunătățirea soiului din tamaslâcurile lor și în scopul reîmprospătării sângelui.

Prin aceste măsuri, guvernul a reușit să realizeze 2 scopuri și anume:

a) Să formeze din tamaslâcurile bine conduse un exemplu pentru micii crescători, arătându-le totodată în mod practic, ce vite trebuie să crească și

b) Să stimuleze crescătorii prin ajutorul dat indirect, rămânând totodată și banii în țară.

Cu mult mai grea a fost rezolvarea problemei taurilor de altă rasă. In cei doi ani după începerea activității guvernul a fost nevoit să importeze tauri din străinătate. Procedarea aceasta însă nu s'a putut urmà timp mai îndelungat, pentrucă îngreuià foarte mult bugetul și atunci a înființat tamaslâcuri de pur sânge.

Domeniilor particulare guvernul le-a dat vite de prăsilă procurate prin specialiștii săi, amortizând prețul pe mai mulți ani și rezervându-și totodată dreptul de precădere pentru cumpărarea tăurașilor reușiți.

Dela 1879 la 1888 s'au plasat în modul acesta 1367 de vite importate. După o pauză de câțiva ani, în anii 1891 și 1892 s'au mai importat peste 400 vite Pinzgau, iar în iarna anului 1893/94, alte 2418 vite de rase felurite. Contingentul din urmă s'a distribuit, cea mai mare parte economilor mici. Grație acestor importări, care în anii următori s'au continuat, s'a putut formà frumoasele rase regionale, de altă parte exemplul însuș a încurajat mulți proprietari să-și procure fără ajutorul și mijlocirea Statului, material de prăsilă, punând bază tamaslâcurilor particulare înfloritoare din țară, care au dat un material excelent de tauri.

Dacă luăm în considerație, că 76 la sută din totalul vitelor cornute a fost în mâna țăranilor, pentru îmbunătățirea creșterii lor Statul a trebuit să cheltuiască sume foarte mari, neputând aștepta dela economii mici să jertfească pentru acest scop, micile lor capitaluri.

Acestei activități atât de rodnice i se dă în fine și sancțiunea legislativă prin legile din 1894 și 1913.

Bineînțeles că regiunile de creștere stabilite în anul 1880 s'au modificat mult, potrivit nevoilor. Mai interesantă este situația județului Năsăud. In acest județ, conform programului oficial urmà să se crească vite de rasă brună. Guvernul a și făcut încercări serioase, importând junici și tauri Algau în număr destul de mare și distribuindu-le populației gratuit. Totuș această încercare a rămas infructuoasă, populația preferind să crească vite de rasa Pinzgau, de care prăsesc și astăzi. Prin urmare vedem ce importanță are factorul om chiar și la stabilirea unui program de ordin material.

Câteva date statistice. Din cele precedente am văzut că importarea mai sistematică a vitelor de rase precoce s'a început abià în ultimele decenii ale secolului trecut, adică odată cu intensificarea exploatărilor agricole. Până la această dată stocul vitelor cornute mari erà compus în majoritate covârșitoare din vite ardelenești de stepă, în regiunile mai sărace din vite de stepă tip moldovenesc, mocănesc, bucșan și din vite primitive rișca.

Date statistice avem numai dela 1870 în urmă.

Din aceste date, culese din publicațiile ungurești, făcând îndreptările cuvenite cu privire la județele de frontieră, a căror suprafață s'a redus față de întinderea ce o aveau sub stăpânirea ungurească, ne putem întocmì următoarea situație:

Anul	Numărul taurinelor
1870	1.484.673
1884	1.586.461
1895	1.850.633
1911	1.897.767
1927	1.557.289

Prin urmare numărul taurinelor dela 1870—1911 a crescut, iar în ultimii 16 ani a scăzut cu peste 300.000 capete. Atât că datele statistice din 1927 nu se pot considerà ca definitive, deoarece ele sunt adunate de primăriile comunale, la diverse date și fără un control exact. Poate că în unele județe, unde există anumite taxe zootehnice în folosul Camerelor de Agricultură, care taxe se percep odată cu conscrierea animalelor, crescătorii mici nu declară toate animalele din proprietatea lor, ca astfel să scape de aceste contribuții.

In ceeace privește proporția între numărul vitelor de stepă și de alte rase precoce, ne pot servì ca orientare următoarele date:

Anul	Vite de stepă %	Alte rase %
1884	80.3	19.7
1895	65.9	34.1
1911	50.0	50.0
1921	34.0	66.0

De aici vedem că aria geografică a raselor precoce se mărește treptat din an în an, în contul ariei geografice a vitelor de stepă.

Tabloul de mai jos dă lămuriri cu privire la densitatea populației bovine, arătând câte taurine se cresc în fiecare județ pe 1 km²:

Județul	Capete pe 1 km.²	Județul	Capete pe 1 km.²
Alba	16	Năsăud	11
Arad	15	Odorhei	20
Bihor	16	Sălaj	24
Brașov	27	Satu-Mare	18
Caraș-Severin	11	Sibiu	17
Ciuc	11	Someș	12
Cluj	12	Târnava Mare	15
Făgăraș	9	» Mică	27
Hunedoara	13	Timiș Torontal	14
Maramureș	14	Trei-Scaune	12
Mureș	18	Turda	15

Din acest tablou vedem că în județele cele mai bogate în vite sunt Brașovul, Târnava Mică și Sălajul, cel mai sărac județ este Făgărașul.

Ca întregire la cele precedente voiu descrie pe scurt diversele rase și tipuri bovine, ce se prăsesc în prezent în Ardeal și Banat.

Vitele de stepă varietatea transilvăneană. Rasa bovină cea mai veche dintre rasele autohtone este rasa de stepă varietatea ardeleană (Fig. 125), sau în termen popular vitele albe. Când și cum a ajuns acest tip în aceste ținuturi nu se știe. Atât este cert, că el este răspândit după Brehm în Rusia, Mongolia, Tartaria, Polonia, Bulgaria, Ungaria, Sârbia, Sudul Italiei și România.

Xenopol[1]) zice: « După așezarea Geto-Dacilor, caii serviau pentru călărie. Boii erau întrebuințați pentru lucrarea câmpului și cărături, probabil și carnea lor pentru hrană. Vacile pentru laptele lor, din care știau a extrage untul, prin urmare și smântână și brânză ». Judecând după bazoreliefurile de pe columna lui Traian aceste vite ale Geto-Dacilor erau de rasa de stepă. Despre Avari, cari au trăit vreo două secole și în Dacia, se afirmă hotărît, după Cselko, că au prăsit vite de stepă, deoarece în istorie se amintește că ei au dăruit regelui longobard Agilulf vite sure cu coarne lungi adică vite de stepă.

Dacă acest tip s'a menținut două mii de ani, faptul este o dovadă incontestabilă, că vitele albe erau admirabil adaptate condițiilor primitive de aici. Ele au rezistat cu ușurință tuturor mizeriilor, dând maximul de beneficiu în special ca animale puternice de tracțiune, cu o talie destul de mare.

Vacile albe au o talie între 130—140 cm. la baston, cu o greutate între 340—580 kgr. Taurii au o talie mai mare între 135—150 cm. și o greutate corporală între 460—760 kgr.

[1]) Vezi: Istoria Românilor din Dacia Traiană, pag. 58.

Coloarea părului este albă, numită și bălană de diferite nuanțe dela argintiu până la fumuriu. Vacile sunt de o coloare mai deschisă, taurii au păr mai închis. La tauri în jurul ochilor de multe ori se văd pete negre. Pe marginea internă a urechilor cresc peri negri, iar în centru gălbui. Pielea conține pigment cenușiu. Jurul orificiilor naturale pe urmă botul, vârful coarnelor, cutia cornoasă a unghiilor și perii din coadă sunt de coloare neagră, limba plumburie.

Capul proporțional, partea facială nasală prelungă, subțiindu-se spre bot. Baza craniului, creasta fronto-parietală, formează o linie dreaptă și e acoperită la vaci cu o cunună de peri, la tauri cu peri mai lungi creți, cari se întind până pe frunte.

Fruntea e plană sau puțin bombată, partea nasală a profilului e puțin berbecată. Capul prea berbecat se consideră ca o greșală. La vaci partea inferioară a frunții poate fi puțin concavă. Coarnele sunt lungi, rotunde, la vaci mai subțiri și mai lungi decât la tauri. Mai apreciate sunt coarnele mari însoțite de frunte largă. Coloarea coarnelor este albă gri sau albă gălbuie, vârful coarnelor negricios cenușiu. Ochii cenușii negri și vioi. Gâtul e lung și subțire. Partea superioară a gâtului puternică. Salba foarte desvoltată și la tauri creață. Greabănul înalt, lung și subțire. Spinarea și șa-

Fig. 125. Boi de stepă, varietatea transilvăneană

lele au o lungime mijlocie, sunt subțiri, însă mușchiuloase. Crupa e mai puțin mușchiuloasă, linia superioară e inegală, orizontală sau puțin oblică.

Lărgimea crupei dela șolduri spre regiunea ischiadică se subțiază. Coada lungă groasă, de obiceiu jos prinsă. Toracele e nițel îngust, dar lung, profund și cu o cavitate mare. Pântecele cilindric. Deșerturi mari. Ugerul mic, păros, cu sfârcuri puțin desvoltate. Spata lungă, înclinată, regiunea umărului mușchiuloasă. Genunchiul anterior și fluerul uscățiv, curat. Tendoane bune. Unghii rezistente. Regiunea coapsei și a gambei puțin mușchiuloase. Jaretul și fluerul sunt curate și uscate. Genunchii la membrele anterioare uneori înclinați puțin înainte și apropiați înăuntru. Genunchii la membrele posterioare câteodată apropiați înăuntru. Partea anterioară a corpului de obiceiu e mai desvoltată, decât aceea posterioară. Pielea groasă și tare, greu detașabilă dela bază. Părul e dur, scurt și gros.

Rasa de stepă are două varietăți: varietatea de câmpie și varietatea de munte, cele dintâiu se numesc și vite ungurești, cele din urmă vite românești ardelene. Caracterele ambelor varietăți sunt aproape identice. Singura deosebire este că vitele aparținătoare varietății de câmpie au membre mai lungi și coarne oblice mai apropiate de vertical. Varietatea ardeleană are membre mai scurte, corp mai profund, e animal mai îndesat și coarnele tind spre orizontal.

Vitele au o singură utilitate, puterea de tracțiune. Boii sunt rezistenți, foarte puțin pretențioși, mulțumindu-se cu hrana cea mai modestă. Au temperament blând, dar vioi și cu spor la muncă. Aceste calități le asigură întâietatea față de toate celelalte rase în ceeace privește puterea lor de tracțiune.

Vara li se dă de obiceiu furaj artificial verde (lucernă, trifoi, etc.) iarna paie, coceni (tulheni), pleavă, puțin fân și excepțional grăunțe.

Producția de carne este mai slabă. Animalele tinere se îngrașă destul de repede, dându-li-se furaj concentrat. La noi însă de regulă numai boii bătrâni reformați de 10—14 ani se îngrașe. Perioada de îngrășare ține 8—11 luni. Sporul zilnic e în mijlociu de 0,92 kgr. Grăsimea se depozitează în măsură mică între fibrele musculare, majoritatea ei acumulându-se în cavitatea abdominală (în jurul rinichilor, a mezenterului, etc.). Carnea nu este bună decât pentru supă. Pentru friptură este mai puțin potrivită și în orice caz inferioară cărnurilor provenite dela animalele de rasă precoce. Rendementul de carne este 40—52% din greutatea vie.

Vitele albe au o producție minimală de lapte (750—800 l. anual) însă laptele este bogat în grăsime 4.0—4.3%. Varietatea ardeleană este cu ceva mai bună producătoare de lapte, decât cea de câmpie.

In Ardeal acum 30 de ani s'au făcut încercări pentru a creà din vitele albe un tip mai gentil, mai precoce și producător bun de carne. In această privință crescătoriile Contelui Teleky Arved și Francisc Sperker au ajuns la rezultate satisfăcătoare. Lesxay în Gârbău și Josika în Cara au selecționat un tip de vite, care da anual 1600—2000 litri lapte, adică mai mult decât vitele Pinzgau, ținute în condiții similare.

Junicile sunt proprii pentru reproducție în vârsta de 3—4 ani, taurii cu 2½—3 ani. Monta se face dela Ianuarie-Iunie în liber. Fătările au loc din Octomvrie până în Aprilie. Fecunditatea e 70—80%. Vitele stau de primăvara până târziu toamna la pășune. Viței sug 6—8 luni. Tineretul primește și fân până la 1 an. Vițeilor masculi li se dau și grăunțe 1—2 kg. zilnic în anul întâiu în afară de fân. Vacile mănâncă iarna paie, tocături, pleavă coceni, primind fân sau otavă numai înaintea fătării și pe timpul alăptării vițelului.

Vitele albe pierd necontenit teren, luându-le locul vitele mai precoce. Aceasta din cauza că ele nu se mai potrivesc condițiilor actuale de agricultură.

Vitele mocănești. Vita mocănească se găsește încă, dar tot mai rar în munții Ardealului. E o rasă după Wellmann din grupul primigenius, dar cu puțin sânge brachyceros. Este un animal cu corp mic. Talia 113 cm. la vaci și 126 cm. la tauri (panglică). Greutatea corporală între 170—320 kgr. în mijlociu 200 kgr. la vaci, 350 kgr. la tauri. Coloarea părului plăvan, porumbiu, galben murdar. In jurul botului inel de nuanță mai deschisă. Pete negre în jurul ochilor. Pe laturile corpului pete roșii brune. Pielea pigmentată. Botul și limba plumburii. Vârful coarnelor, unghiile și perii coadei negri. Cap mare, lung și subțire. Creasta capului dintre coarne puțin bombată. Coarne mai mici, decât la vitele de stepă. Gât lung subțire. Linia superioară de grosime mijlocie. Salba mică. Greabăn înalt, ascuțit. Spinare ascuțită lungă, îngustă și puțin mușchiuloasă. Șale lungi. Deșărturi mari. Crupa defectuoasă, înclinată și subțiată spre baza cozii, linia superioară inegală. Toracele e îngust, dar destul de profund și lung. Pântecele de obiceiu de paie. Ugerul mijlociu. Membrele de lungime mijlocie, solide, cu osătură puternică, puțin mușchiuloasă.

Vitele mocănești sunt rezistente, tenace, foarte puțin pretențioase, obișnuite în cursul secolelor cu toate mizeriile. Ele sunt admirabile pentru tracțiune, dar mai slabe decât vitele de stepă și cu mai puțin spor la muncă. Producția de lapte este mai bună, decât a vitelor de stepă. Ea se poate cifrà la 1100—1200 kgr. pe an, care cantitate relatată la o greutate vie de 1500 kgr. corespunde unei producții de peste 2000 kgr.

Acest tip astăzi nu se mai crește în sânge pur, fiind eliminat treptat prin încrucișarea de absorbție cu ajutorul taurilor de rasa Pinzgau, în județul Maramureș prin tauri de rasă brună.

In județele limitrofe cu Moldova s'au introdus mai de mult și vite de stepă tip moldovenesc și bucșan (numite și vite « bușa » sau românești), dar fără să aibă vreo importanță din punct de vedere zooeconomic, fiind absorbite de massa mare a celorlalte rase crescute în regiune.

In afară de aceste două varietăți albe de stepă se mai găsește, dar astăzi foarte rar, în special în județul Maramureș și Caraș-Severin, o rasă de vite numite « rișca » sau vite din Bosnia, care au

fost aduse parte din Galiția parte din Bosnia. Această rasă face parte din tipul de taurine brachyceros. Vitele au o coloare argintie închisă, talie mică (110 cm.), greutatea corporală a vacilor 180 kgr. Ele se desvoltă târziu. Au un exterior gentil, cu multe defecte, însă sunt producătoare foarte bune de lapte. Producția anuală de lapte este între 1000—1600 kgr. care cantitate corespunde unei producții de 3000—4000 kgr. raportându-se la o greutate vie de 500 kgr.

Vitele Bern. Vitele Bern au fost importate din Elveția în a doua jumătate a secolului XIX în primul rând de diverse domenii particulare, dar pe urmă ele au pătruns și la țară prin încrucișări de tauri Bern cu vaci autohtone.

Această varietate astăzi nu mai există în Elveția, luându-i locul Simmentalul. Ea are caractere aproape identice cu rasa Simmental, deosebindu-se numai prin talia mai mică, greutatea corporală mai redusă, coloare și aptitudini.

Importanța acestei varietăți pentru noi rezidă în faptul, că ea a contribuit la formarea unei varietăți locale bine cunoscută din județele Caraș și Severin, numită rasa Bern sau rasa regională de vite din Lugoj [1]).

Caracterele acestei varietăți sunt: Coloarea părului roșu închis, în afară de cap, partea inferioară a corpului și a membrelor, care sunt albe. Aceste vite se desvoltă mai târziu decât Simmentalul, însă ele sunt mai rezistente și mai puțin pretențioase. Ele sunt animale admirabile pentru tracțiune, în schimb au o producție de lapte și de carne mai redusă decât Simmentalul.

In județele Caraș și Severin până în anul 1912 s'au utilizat numai tauri de rasa Bern, timp de 20 ani. Dela această dată până astăzi este în curs simmentalizarea vitelor cornute, ne mai găsind crescătorii tauri suficienți de rasa Bern.

Astfel varietatea bovină lugojană dispare treptat, înlocuind o varietate Bern-Simmental, cum se poate numì astăzi.

Vitele Simmental. Introducerea rasei Simmental în Transilvania și Banat a început în ultimele două decenii din secolul al XIX-lea adică dela data, când crescătorii din Elveția, asociați în sindicate au transformat cu totul aspectul faunei domestice bovine, creând un tip uniform. La început atât în Elveția, cât și la noi erau preferite animalele de coloare galbenă deschisă, din care există și astăzi multe exemplare, în special în județul Târnava Mare (Mediaș și jur). Pe urmă erau mai mult apreciate animalele de coloare roșu închis, considerându-se mai rezistente, iar astăzi se preferă o nuanță intermediară galben închis.

Metoda, întrebuințată la noi, a fost simmentalizarea prin încrucișarea de absorbție cu tauri de rasă pură. S'au importat în măsură mai redusă și vaci și junici pentru a creà crescătorii de rasă pură.

Grație priceperii și stăruinței depusă de Stat și de crescători, astăzi în Transilvania și Banat ne putem mândrì cu mai multe centre compacte de Simmental (Fig. 126).

Iată condițiile ce le cere la noi regulamentul legii creșterii pentru un bun reproducător de rasa Simmental:

Un corp lung, larg, cărnos, partea posterioară mai desvoltată, fesele scoborîte și rotunde, spinarea dreaptă și fără cocoașe la coadă, fluerul cât mai gros.

Coloarea să fie bălțată alb cu galben, fie mai deschis, fie mai închis, fără pete mici sub formă de stropituri. Pigment negru nu trebuie să existe.

In nici un caz nu se admit peri negri în urechi, la salbă, la genunchi, vârful cornului negru, pete negre pe bot însă se admit pete roșii sau galbene închise pe bot, căci pigmentul roșu sau galben este îngăduit pe orice parte a corpului la rasa Simmental.

Capul de regulă este alb, fără a se exclude dela prăsilă animalele cu pete roșii pe cap.

La această caracterizare se mai poate adăugà că unghiile și coarnele trebuie să fie galbene ca ceara. La vaci ugerul să fie bine desvoltat, bine prins, la palpație glandular. Sfârcurile să fie desvoltate, de o mărime potrivită și la bază destul de depărtate una de cealaltă. Pielea ugerului să fie fină, ușor detașabilă și acoperită cu peri scurți și fini.

Taurii sunt buni pentru reproducție la vârsta de $1\frac{1}{2}$ ani, junicile la $1\frac{3}{4}$—$2\frac{1}{4}$ ani.

[1]) V. I. Radulovici, Rasa Simmental din județele Caraș și Severin, 1926.

Animalele de această rasă au mai multe aptitudini, fiind vite și de carne și de lapte și de tracțiune.

Din cercetările biometrice, făcute de Luția [1]) și Radulovici și din constatările făcute de prof. universitar G. Constantinescu [2]), reiese, că vitele Simmental s'au adaptat admirabil mediului ambiant din Ardeal și Banat, având dimensii corporale destul de apropiate de cele din Elveția.

Înălțimea la greabăn este în mijlociu 138.95 cm. la vaci și 146.82 cm. la tauri.

Greutatea vie în medie la tauri adulți (4—7 ani), 862.85 kgr., la tauri tineri (2½—4 ani) 789,27 kgr. la vaci adulte (4—13 ani) 587.46 kgr. la junici (2½—4 ani) 515.04 kgr.

Producția de lapte în medie variază între 2400—3500 kgr. anual, cu grăsime de 3.63% în mijlociu, după Luția.

Boii îngrășați au o greutate vie între 700—800 kgr. ajungând după o îngrășare de 5—6 luni la 1050—1200 kgr.

Fig. 126. Vacă Simmental din Mediaș

Centrele cele mai compacte de această rassă sunt în județele Târnava Mare, Timiș Torontal, Brașov, Târgul Mureș.

Vitele Pinzgau. Aceste vite provin din Austria. Ele au fost importate în special pentru județele din Sudul Ardealului, pe urmă pentru ținuturile locuite de Moți și pentru județul Năsăud în ultimul sfert al secolului XIX.

Aceste vite au conformație plăcută, armonioasă, cu osătură și musculatură puternică, cu dimensiuni corporale largi, dar totuș mai reduse decât la Simmental (Fig. 127).

Deosebirea principală între vitele Pinzgau și Simmental consistă în coloare. Capul și corpul e complet roșu de diverse nuanțe cu o dungă albă, regulată pe spinare, care începe la greabăn, se lărgește treptat spre baza cozii, se continuă pe coadă, perineu, regiunea inguinală, partea inferioară a abdomenului și pieptului și trece și peste partea superioară a membrelor, formând brățară.

Talia e între 123—135 cm. Greutatea corporală variază între 300—700 kgr.

Vitele Pinzgau au trei aptitudini: putere de tracțiune, carne și lapte. Fiind mai rustice și mai puțin pretențioase decât Simmentalul, ele se adaptează ușor condițiilor mai primitive.

Boii sunt blânzi, destul de vioi, puternici și foarte buni la jug. Ei se îngrașă bine, ajungând, cu o alimentație rațională de îngrășare dela o greutate incipientă de 700—800 kgr. la 1000—1200 kgr. de cap. Vacile dau 1500—1800 kgr. lapte anual, cu o grăsime de 3,8—4%.

[1]) *G. Luția*, Cercetări biometrice asupra aclimatizării rasei Simmental în Transilvania. « Biblioteca Zootehnică », No. 1.

[2]) *G. Constantinescu*, Rezultatul aclimatizării rasei Simmental în România, « Buletin Zootehnic », No. 5—6, 1927.

Aceste vite se desvoltă tot atât de repede, ca Simmentalul. Exemplarele cele mai frumoase se găsesc în județul Sibiu.

Vitele brune. Vitele brune se cresc în județul Maramureș.

Fig. 127. Pinzgau și Simmental din județul Brașov

Importarea sistematică de tauri și junici s'a început în anul 1897 [1]), continuând până în 1916, când importul s'a întrerupt, reîncepându-se abià în 1925. La început s'au importat vaci, junici și tauri din Inntal, Montafon și Algau, iar din 1904 încoace numai din Elveția. Numărul vacilor

Fig. 128. O vacă cu viţea de rasă brună din județul Maramureș

și junicilor importate sub stăpânirea ungurească varià între 100—400 capete anual. Ele au fost distribuite la crescătorii mici în condiții de favoare.

[1]) *V. I. Szergely*, Aclimatizarea vitelor de rasă brună din Maramureș 1928.

Coloarea părului este cenușiu de diverse nuanțe (Fig. 128). Partea internă a membrelor, ugerul și regiunea inferioară a abdomenului au o coloare mai deschisă, galbenă-albă. Pe spinare dela greabăn până la baza cozii se întinde de regulă o dungă de o coloare mai deschisă sau mai închisă. Lipsa ei completă sau lărgimea prea mare se consideră ca defect. Capul e ușor, botul e înconjurat de un inel și are coloare plumburie. Corpul e armonios, larg, profund și îndesat. Membrele sunt relativ scurte, cu osătură puternică și corecte.

Aptitudinea principală a acestor vite este producția de carne și de lapte, dar se pot utilizà și la tracțiune, grație constituției lor puternice.

Aceste vite s'au adaptat excelent condițiilor puțin prielnice din județul Maramureș, rezistând foarte bine la clima aspră și mulțumindu-se uneori cu hrană foarte modestă. Diferența principală între vitele brune crescute în județul Maramureș și între cele prăsite în Elveția este, conform cercetărilor lui Szergely, că coloarea vitelor noastre este mai închisă, sunt mai mici la talie și dimensiunile corporale sunt cu ceva mai reduse. In schimb însă ele sunt mai rezistente.

Talia variază între 105—135 cm.; greutatea corporală la vaci între 450—680 kgr. Media producției anuale de lapte este de 3563 kgr.

Bivolii. Bivolii au origină foarte veche. Ei provin din India, de unde s'au răspândit în Africa, ajungând pe urmă și în Europa în secolul al IV-lea. In Ardeal ei au fost aduși de Avari, probabil în secolul al VI-lea.

După datele statistice din 1927 în Ardeal sunt în total 145.091 bivoli. Mai mulți bivoli se găsesc în județul Făgăraș (11 pe km^2); apoi urmează județele Târnava Mare (5), Cluj, Sălaj, Sibiu (câte 4), Brașov, Târnava Mică (3), Someș (2). In celelalte județe numărul lor este foarte redus.

Bivolii în special ca animale de muncă sunt prețioși. Boii de bivol au o putere fizică extraordinară, putându-se executà prin patru boi de bivoli munca a șase boi de stepă. Pagubă că sunt mai leneși, decât boii de stepă, se mișcă mai greoiu și îngrijirea lor este mai dificilă.

Bivolițele dau un lapte foarte bun, 900—1000 kgr., uneori și mai mult până la 1800 kgr. anual. Laptele este bogat în grăsime (5—15%).

Carnea bivolilor este mai puțin prețioasă, decât a taurinelor, având fibre musculare dure, de o coloare roșie închisă.

Creșterea bivolilor are un avantaj extraordinar în faptul că aceste animale sunt absolut nepretențioase, mulțumindu-se cu orice hrană mizerabilă. Astfel prăsirea lor este posibilă chiar și în regiunile cele mai sărace, unde existența taurinelor este imposibilă.

III. CREȘTEREA OILOR

Creșterea oilor este cea mai veche îndeletnicire a populației din Ardeal și Banat. Columella, care a trăit prin secolul întâiu după Hristos, în tratatul său asupra agriculturii, vorbind despre popoarele așezate în nordul Dunării, zice: « oarecari nații necunoscătoare de grâne, trăesc din turme de oi, din care cauză cei mai mulți din nomazi și din Geți au fost numiți mâncători de lapte ». Xenopol [1]) ne spune că la Geto-Daci « oile erau îngrijite atât pentru laptele, cât mai ales pentru lâna lor, foarte trebuitoare spre înveștmântare, în o țară așà de friguroasă în timp de iarnă, ca Dacia ».

Creșterea oilor mult timp a format cel mai însemnat izvor de venit pentru populația de pe aceste plaiuri. In special Ardealul cu munții săi înalți și cu pășunile întinse parcă erà creat de natură pentru îmbrățișarea acestei ramuri a economiei naționale.

Contingentul oilor erà foarte însemnat până pe la mijlocul secolului al XIX-lea, lâna reprezentând un izvor nesecat de venit pentru proprietari.. Atunci a început importul lânii din Australia care a adus o diminuare rapidă și neașteptată a prețului lânii. Ca urmare la domeniile mari s'a dat creșterii oilor o altă direcție, spre producția de carne. Insă nici această directivă nu s'a menținut timp mult, căci Franța, țara unde se exportà carnea, și-a închis granițele sub diferite pretexte. Rezultatul a fost că creșterea oilor în unele părți a căzut în părăsire, în altele a fost îndrumată în direcția producerii laptelui.

[1]) *A. D. Xenopol*, Istoria Românilor din Dacia Traiană, pag. 58.

Unii proprietari au făcut încercări de a îmbunătăți rassele autohtone prin încrucișări cu diverse rasse, ca Leicester, Southodown, Hampshire, Oxfordshire, Shroshire, Cotswold, Lincolnshire, Rambouillet, Buhara, Friză etc. sperând că prin ameliorarea rasselor autohtone vor găsi o ieșire din criza ce-i apăsă greu. Dar toate aceste încercări au rămas fără rezultate mulțumitoare, constrângându-i pe mulți din ei să abandoneze creșterea oilor, ca nerentabilă.

Astfel fiind, creșterea oilor autohtone din proprietatea micilor crescători dela țară s'a continuat și pe mai departe în sânge pur fără nici o corcire cu rase străine.

Acestei situații i se poate atribui faptul că majoritatea covârșitoare a oilor din Ardeal și Banat aparțin și astăzi raselor primitive (rața, țurcane și țigăi), existând numai în ținuturi izolate, la domeniile mai mari, situate în părțile de șes ale județelor de frontieră și în comunele înconjurătoare câteva insule de Merinos-Rambouillet.

Câteva date statistice. Stocul oilor în ultimii 32 ani erà următorul:

Anul 1895	2.668.775	capete
» 1911	3.497.532	»
» 1927	2.976.938	»

Din aceste date se vede că stocul oilor în raport cu situația din 1895 a crescut cu peste 300.000 capete, față de starea din 1911 a scăzut cu circa 500.000 capete.

In ceeace privește densitatea populației ovine, ne dă orientare tabloul de mai jos:

Județul	Numărul oilor pe 1 km²	Județul	Numărul oilor pe 1 km²
Alba	54	Năsăud	22
Arad	14	Odorhei	38
Bihor	16	Sălaj	25
Brașov	42	Satu-Mare	23
Caraș-Severin	32	Sibiu	38
Ciuc	17	Someș	28
Cluj	40	Târnava Mare	18
Făgăraș	14	» Mică	7
Hunedoara	28	Timiș Torontal	28
Maramureș	33	Trei-Scaune	19
Mureș	33	Turda	43

Cele mai bogate județe în oi sunt deci: Târnava Mică, Alba, Turda, Brașovul, Clujul, Odorheiul și Sibiul. Cele mai sărace sunt: Aradul, Făgărașul și Bihorul.

Oile Merinos. Oile Merinos, ce se găsesc astăzi în județele de frontieră din Ardeal și Banat (Timiș Torontal, Arad, Bihor, Sălaj și Satu Mare), sunt originare din Franța și se prăsesc în regiunea Rambouillet și Cherville.

Caracterele acestor oi (Fig. 129) sunt:

Talie 70—100 cm., greutate corporală 50—60 kgr. la oi și 90—100 kgr. la berbeci. Trunchiul larg și profund, membre scurte. Lână deasă bătută, îmbracă bine corpul. Lungimea șuvițelor 6—8 cm. Producția de lână nespălată este între 5—6 kgr. la oi, 8—10 kgr. la berbeci. Lâna este foarte fină (între AA și C).

Aceste oi se cresc la noi parte în sânge pur, parte ca metiși, rezultați din încrucișarea de berbeci Merinos cu țigăi. Metișii au un corp mai mare și lână mai dură (C, D, E).

Dintre domeniile, care se ocupă cu creșterea acestor oi menționăm: Ferma Ghilad (jud. Timiș-Torontal), Domeniul Tămașda (jud. Bihor), I. Stubenberg, Secuieni (jud. Bihor), Iuliu Karolyi, Carei-Mari (jud. Sălaj), Ștefan Barany, Mediesul-Aurit (jud. Satu-Mare).

Fig. 129. Oi merinos din județul Bihor

Oile autohtone. 1. *Oile rața.* Autorii unguri deosebesc la aceste oi două varietăți: varietatea de câmpie și varietatea de munte.

Varietatea de câmpie seamănă foarte mult cu varietatea de munte, diferind numai prin lun-

Fig. 130. Oi rața din județul Caraș

gimea, învârtiturile mici și dese ale coarnelor, direcția lor apropiată spre vertical și prin lungimea membrelor.

Varietatea de munte (Fig. 130) are următoarele caractere :

Talie 70—75 cm., greutate corporală 35—50 kgr.; lână galbenă-spălăcită, murdară albă sau sură deschisă. Direcția coarnelor tinde mai mult spre horizontal. Coarnele sunt destul de mari și prezintă învârtituri mai largi, decât la varietatea de câmpie. Corpul e mic, îndesat. Lâna este mai fină, decât a varietății de câmpie, conținând mai multe fire veritabile. Lungimea șuvițelor e de 25—30 cm.

Cantitatea anuală de lână 1,0—1,5 kgr. Lâna este bună pentru fabricarea de pâslă și de postav dur. Producția anuală de lapte 40—50 kgr.

Fig. 131. Oi țurcane

2. *Oile țurcane* (Fig. 131) provin din Moldova. Talia e 70—75 cm., greutatea corporală 35—60 kgr. Coloarea gălbuie albă sau sură deschisă, dar și negre uneori cu un reflex roșietic. Lâna este amestecată, constând din fire lungi aspre și fire scurte mai fine. Lungimea șuvițelor este 30—40 cm. Cantitatea anuală de lână 0,9—1,5—3,0 kgr., de lapte 20—55 kgr., uneori ajungând și la 70 kgr. Lâna se întrebuințează pentru industria casnică. Blana mieilor se utilizează pentru căciuli și cojoace, fiind acoperită cu lână cu multe ondulații (creață).

Fig. 132. Oi țigăi

Pentru ameliorarea oilor rațca și țurcane s'au făcut încercări prin încrucișări cu berbeci merinos, dar fără rezultate satisfăcătoare. In jumătatea a doua a secolului XIX s'au făcut încrucișări cu berbeci de rasele engleze Lincoln și Cotswold. Metișii aveau exterior plăcut. Dar aceste încercări nu s'au continuat, deoarece produșii erau mai pretențioși și mai puțin rezistenți.

3. *Oile țigăi* (Fig. 132) sunt originare din Asia Mică. Ele au o arie geografică cu mult mai redusă, decât țurcanele. Talia lor este 58—63 cm. greutatea corporală 30—40 kgr. la oi și 40—50 kgr. la

berbeci. Coarnele sunt învârtite în 1.0—1.5 spirale. Berbecii de obiceiu au coarne bine desvoltate, oile sunt fără coarne sau cu coarne rudimentare. Lâna e de coloare albă, afară de cap și membre, care sunt sau negre, sau roșii întunecate, sau albe. Șuvițele sunt compuse din fire veritabile. Lungimea

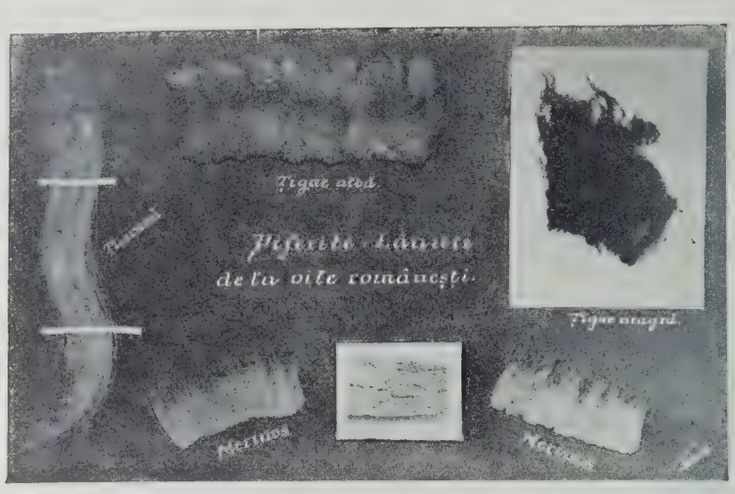

Fig. 133. Lânuri din Transilvania

lor e 6—7 cm. Cantitatea anuală 1.2—2.5 kgr. Lâna se utilizează pentru fabricarea de postavuri dure. Producția anuală de lapte 30—50 kgr. Carnea e delicioasă.

Prin urmare țigăile au mai multe aptitudini, fiind producătoare de lână de lapte și de carne. Figura 133 arată o colecție de șuvițe de lânuri (Merinos, Țurcană și Țigăi).

IV. CREȘTEREA PORCILOR

Creșterea porcilor pe plaiurile noastre are un trecut destul de vechiu. Strămunii noștri s'au ocupat pe o scară întinsă cu creșterea așà numitului porc roman. Celții creșteau porcul celt. Cronicarul ungur Anonymus în Gesta Hungarorum vorbește de porcarii unguri, descriindu-le portul. La începutul evului-mediu populația rurală aveà în general porci, deoarece au rămas urme scrise că magnații au dat libertate pentru toată lumea, să intre cu porcii în pădurile domnești, la ghindă, cerând în schimb un anumit procent din purcei, ca dijmă. La sfârșitul evului-mediu atât proprietarii mari, cât și cei mici aveau grajduri și adăposturi permanente pentru porci.

Creșterea porcilor a primit un imbold puternic pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, datorită în special culturii întinse de porumb, introduse de Turci. Dela această dată până astăzi creșterea porcilor s'a intensificat tot mai mult, ajungând porcii o ramură importantă de export.

In timpurile vechi se creșteà în general porcul primitiv de munte, care pe alocurea a fost îmbunătățit prin porcul polonez, adus de câțiva arendași din Polonia.

Porcul primitiv de munte se găsește și astăzi ici și colo în munți, însă în număr foarte redus. El este un animal mic, cu o talie de 60—70 cm., îndesat, rustic. Coloarea părului este brună sălbatecă sau neagră, cu pete asemănătoare colorii mistrețului. Acest porc are multe defecte, însă are o calitate neîntrecută: rezistența. El trăiește în liber chiar și iarna în frigul cel mai mare și se mulțumește cu hrana cea mai modestă (puțini cartofi, ovăz, etc.).

In Transilvania mai există un porc, care a dispărut. Acesta este *porcul de Salonta*. El se creșteà în județele Bihor, Arad și Satu Mare. Se afirmă că acest porc s'a adus aici de Romani. Aveà o talie de 92 cm., greutate corporală 180—190 kgr. un exterior proporțional, păr roșu-cărămiziu, creț, similar colorii porcului Tamworth din Anglia. Trunchiul erà larg, profund, cu dimensii mari. Osatură puternică. Prolificitatea mijlocie, 4—5 purcei. Se îngrășà destul de bine, dând slănină delicioasă. S'a încercat de fosta stăpânire să se crească în sânge pur la Kisbér, pe urmă să se amelioreze prin încrucișări cu vieri Tamworth, dar fără rezultat, din cauza tuberculozei. Metiși cu mangalița se găsesc și astăzi în regiunea Salontei, dar exemplare de sânge pur nu mai există.

Astăzi în Transilvania mai răspândită este rassa Mangalița, Bazna, York și Berk.

Date statistice. Stocul de porci din Ardeal și Banat din 1895 până astăzi este următorul:

Anul	Capete
1895	1.861.349
1911	1.494.703
1927	1.127.163

Efectivul deci în ultimii 16 ani a scăzut considerabil datorită conjuncturilor comerciale neprielnice.

Acest efectiv se repartizează pe județe, după cum se vede din tabela următoare:

Județul	Numărul porcilor pe 1 km²	Județul	Numărul porcilor pe 1 km²
Alba	10	Năsăud	2
Arad	17	Odorhei	12
Bihor	15	Sălaj	19
Brașov	16	Satu-Mare	11
Caraș-Severin	7	Sibiu	9
Ciuc	2	Someș	4
Cluj	7	Târnava Mare	14
Făgăraș	8	» Mică	16
Hunedoara	6	Timiș-Torontal	31
Maramureș	3	Trei-Scaune	7
Mureș	7	Turda	6

Populația porcină mai densă este în județele Timiș Torontal (31), Sălaj (19), Arad (17), Brașov, Târnava Mică (16), Bihor (15), Târnava Mare (14), adică în acele județe, care produc mai multe cereale. Mai sărace sunt în porci județele Ciuc, Năsăud și Maramureș.

Caracterele raselor actuale de porci: 1. *Porcii Mangalița* (Fig. 134) au cea mai mare arie geografică în Ardeal și Banat. Ei provin din Serbia. Atenția crescătorilor noștri asupra aptitudinelor acestui soiu de porci a fost atrasă în secolul al XVIII-lea de comercianții de animale cehi, cari cutreerau țara pentru cumpărături. Această faimă a porcilor sârbești a pătruns până la Palatinul Iosif, care a cumpărat 2 vieri și 10 scroafe din crescătoria din Topcider a Principelui Miloș, așezându-i la ferma Chișinău din județul Arad. Produșii ieșiți din această crescătorie pe urmă s'au răspândit în toată țara, înlocuind rasele primitive vechi.

Intinderea așà de generală a acestui soiu de porci își găsește explicația în faptul că ei s'au adaptat perfect mediului ambiant, se pot ținea chiar și la păsune și exploatează foarte bine hrana, producând grăsime excelentă și carne destul de delicioasă, în special purceii tineri.

Talia e în mijlociu 117 cm. greutatea corporală 25—28 kgr. la ½ an, 60 kgr. la 1 an, 80—100 kgr. la 2 ani, ajungând la 200—220 kgr. dacă se pun la îngrășare. Prolificitatea este satisfăcătoare, dând 5—6 purcei la o fătare și lăsându-se de regulă de 3 ori în doi ani să fete.

Tipul, ce se urmărește la noi oficial, este conform legii creșterii următorul:

Păr creț, bogat, un cap potrivit de mare, cu urechi aplecate înainte și acoperite cu păr creț, trunchiul lung, crupa largă, șuncile bine desvoltate, picioarele scurte și groase, coloarea părului albă murdară sau neagră cu alb pe abdomen.

Nu se autorizează vierii cu capul lung și subțire cu urechile mici și îndreptate în sus, cu spinare de crap, cu crupă strimtă și teșită, cu corpul turtit dintr'o parte într'alta cu picioarele lungi, cu fluerele prea subțiri, cu părul scurt și prea puțin creț.

Fig. 134. Porci Mangalița

2. *Porcii Bazna* se prăsesc în special în județele Târnava Mare, Târnava Mică, Sibiu, Alba, Turda, Cluj. Acești porci s'au creat prin încrucișarea de vieri Berk, cu scroafe Mangalița. Un proprietar din Mediaș cu numele Paul Erlich, arendașul băii din Bazna în anul 1873 a avut ca

Fig. 135. Scroafă cu purcei de rasă York

musafir pe un inginer din Anglia, care i-a trimis 1 vier, 1 scroafă Berk. El voià, să-i crească în sânge pur, dar murind scroafa, vierul l-a împerechiat cu scroafe Mangalița. Din acest început incidental a luat ființă soiul de porci Bazna, continuându-se creșterea prin selecționare metodică, făcută cu sprijinul Școalei de Agricultură din Mediaș.

Acest porc are o talie mijlocie, 75 cm. Purceii la vârsta de 6—8 săptămâni au 8 kgr., la ½ an 50 kgr., la 1 an 100 kgr. Purceii îngrășați au la ½ an 75 kgr., la ¾ an 100 kgr. și la 1 an 160 kgr. greutate vie.

Porcii Bazna au o coloare caracteristică neagră cu un inel alb, larg și regulat pe margini, care încinge corpul la mijloc. Corpul e proporțional, larg profund mușchiulos și cu osătură puternică. Scroafele sunt prolifice, fătând de 2 ori la an câte 6—8 purcei. Animalele tinere sunt producătoare de carne, cele adulte produc și grăsime.

Acest porc este rezistent și adaptat bine condițiilor din Ardeal.

3. *Porcii York și Berk* sunt originari din Anglia și se cresc în sânge pur în județele locuite de Șvabi și de Sași, precum și pe câteva domenii particulare.

Coloarea părului la York (Fig. 135) este albă fără pete negre, la Berk neagră cu alb la extremități.

Acești porci au talie mare, trunchiu lung, spinare dreaptă, șuncile desvoltate scoborîte și rotunde, membre scurte și fluer gros. Ei sunt producători de carne, mai precoci și mai prolifici, decât Mangalița și Bazna, dar și mai pretențioși atât în ce privește hrana, cât și îngrijirea.

Fig. 136. O curte țărănească din județul Brașov

In afară de aceste soiuri principale firește, că s'au importat și se cresc ici și colo și alte rase, fie în sânge pur, fie amestecate cu alte rase, cum sunt băltărețiii germani, Poland-China, Tamworth, Lincolnshire, etc., dar fără să aibă vreo importanță deosebită.

V. CREȘTEREA PĂSĂRILOR

In Ardeal și Banat aproape în toate județele avem condiții prielnice pentru creșterea păsărilor. Totuș această ramură a progresat foarte puțin la țară, nedându-i-se din partea crescătorilor atenția cuvenită, deși ea ar puteà să devină un izvor nesecat de venituri, foarte ușor realizabile, dacă cultura păsărilor s'ar face rațional fără a se cruțà capitalul modest, necesar pentru mici investiții.

Aruncând o privire asupra stocului de păsări, ce se cresc în curțile țărănești sau ce se aduc pe piață la oraș, ne surprinde la prima vedere materialul mixt, rezultat din diverse corcituri lipsite de orice metodă.

Incercări pentru ameliorarea păsărilor dela sate s'au făcut de mult prin expoziții, prin aranjarea de cursuri pentru propagarea principiilor creșterii raționale de păsări, prin publicații de po-

pularizare, prin distribuirea gratuită de ouă și de păsări, etc. Dar ele n'au avut răsunet, decât în câteva ținuturi izolate. Mai mare este progresul în regiunile locuite de Sași (Fig. 136) și Șvabi și în jurul orașelor, unde au luat ființă asociații avicole. Satele celelalte au și astăzi păsări de rase primitive, neameliorate, sau corcite fără nici un sistem cu alte rase.

Primul început pentru ameliorarea păsărilor s'a făcut de Asociația crescătorilor de păsări din Bistrița, care există și astăzi și care în anul 1871 a aranjat prima expoziție de păsări din fosta Ungaria, însoțită de distribuire de premii.

Firește că această expoziție a fost urmată cu încetul și de altele, luând ființă în orașele mai importante câte o asociație pentru creșterea păsărilor.

In cursul războiului multe din aceste asociații s'au desființat sau au încetat de a mai funcționà. Pe urmă, după terminarea războiului, unele din ele și-au reluat iarăș activitatea, adăugându-se la ele altele noui, chemate la viață din inițiativa mai multor amatori idealiști. Astăzi avem asemenea asociații în Cluj, Bistrița, Arad, Timișoara, Târgul Mureș, Brașov, Sighișoara, Sibiu și Oradea, a căror activitate este stânjenită foarte mult pe deoparte de lipsa de fonduri pe de alta de lipsa unei coordonări între activitatea lor.

Grație acestor asociații astăzi avem câteva crescătorii particulare, care posedă material bine selecționat.

Rasele preferite de amatori se pot cunoaște mai ușor din datele privitoare la expoziția zootehnică a Ardealului și Banatului, ce a avut loc în Cluj în anul 1924.

Iată ce păsări au fost expuse la această expoziție:

A. *Găini*

8	crescători	au	expus	35	golașe ardelenești
20	»	»	»	92	Orpington alb și galben
10	»	»	»	40	Plymouth-Roks
6	»	»	»	26	Minorca
3	»	»	»	13	Langshan
2	»	»	»	6	Wyandotte
1	»	»	»	13	Mechelner
1	»	»	»	3	Rhode Island
3	»	»	»	12	Leghorn
1	»	»	»	3	Dorking
4	»	»	»	17	Bantam
1	»	»	»	3	Faverolles
1	»	»	»	3	Reichshühner
1	»	»	»	4	Bibilici.

B. *Rațe*

3	crescători	au	expus	21	Rouen
1	»	»	»	3	Indiene alergătoare
1	»	»	»	3	Japoneze mute.

C. *Gâște*

5	crescători	au	expus	20	Emden
4	»	»	»	15	Japoneze.

D. *Curci*

2	crescători	au	expus	4	Bronzate
1	»	»	»	3	Norfolk.

Prin urmare, pentru refacerea și îndrumarea sănătoasă a creșterii păsărilor doi factori avem, amatori și material. Lipsește numai încurajarea oficială, care nu ne îndoim, că va veni.

VI. MĂSURILE LUATE DE STAT PENTRU IMBUNĂTĂȚIREA CREȘTERII ANIMALELOR DOMESTICE

In istoricul de după răsboiu al îndrumării creșterii animalelor domestice putem deosebì trei epoci: 1. Epoca postbelică; 2. Epoca de pregătire și 3. Epoca de organizare.

Prima epocă se poate socotì dela terminarea răsboiului până la finele anului 1922. Această epocă este plină de sbucium și de neajunsuri. Izvoarele de venit ale Statului erau secătuite, așà că lipsa de resurse financiare s'a resimțit în general, împiedecând orice încercare serioasă de organizare. Totuș chiar și în această epocă atât Consiliul dirigent (Resortul de agricultură), cât și guvernul din București au arătat un interes deosebit față de bogăția animală a Ardealului și Banatului, principalul izvor de câștig al populației din aceste ținuturi.

Resortul de Agricultură a creiat un serviciu special în acest scop, așà numita Secție Zootehnică și Sanitară Veterinară, care aveà în sarcina ei să se ocupe numai de îndrumarea și organizarea acestei ramuri de producție. De fapt din partea acestui serviciu s'au luat dispoziții pe deoparte să se facă anchete serioase în toate regiunile Ardealului pentru a se cunoaște starea actuală, pe de altă parte ca să se aplice și pe mai departe dispozițiile zootehnice și sanitare veterinare prevăzute de vechile legi ungurești, măsură care a avut un efect salutar, începându-se o acțiune vie în toate direcțiile, ce s'a resimțit numai decât. In acelaș timp Guvernul din București în vederea organizării viitoare a creșterii animalelor domestice a dispus trecerea serviciilor sanitare veterinare dela Ministerul de Interne la Ministerul de Agricultură și Domenii, ce s'a aprobat prin Inaltul Decret Regal No. 3.746 din 3 Septemvrie 1919, unde împreună cu Direcția Zootehnică dela acest Departament s'a contopit în Direcția generală zootehnică și sanitară veterinară. In acelaș timp din inițiativa profesorului Filip s'a instituit la minister o comisie, care sub președenția d-lui ministru de Agricultură a studiat problema îndrumării creșterii și apărării sănătății animalelor depunându-se rezultatul lucrărilor într'un memoriu. Tot în această epocă intră înființarea depozitelor de armăsari cu ajutorul armăsarilor rămași dela Unguri și distribuiți la țărani ridicându-se și adăpostindu-se în aceste depozite. Astfel în anul 1921 s'au putut organizà primele stațiuni de montă publică de după răsboiu al căror număr dela această dată până astăzi crește mereu, sporindu-se numărul armăsarilor succesiv prin tineretul mascul crescut în herghelii și prin cumpărări dela crescători In acest timp s'au pus bazele herghelìilor naționale, primite ca zestre dela Mezöhegyes. Concomitent cu aceasta s'a întocmit în fiecare an, începând cu anul 1920, situația numerică a animalelor constatându-se pe deoparte pagubele cauzate de răsboiu, pe de alta stabilindu-se lipsa excesivă de reproducători masculi. Cu părere de rău constatăm că Statul în această epocă din cauza lipsei de fonduri, n'a putut intervenì decât cu mijloace foarte modeste pentru completarea lipsurilor, rămânând această sarcină în grija inițiativei particulare și a primăriilor. In fine, tot în acest timp s'au trimis mai mulți medici veterinari tineri în străinătate pentru specializare.

Epoca a II-a de pregătire se începe din anul 1925. Această epocă este caracterizată prin organizarea și activitatea laborioasă a comisiilor zootehnice, chemate la viață de Direcția generală zootehnică pentru a înlocuì intervenția indirectă a Statului prin inițiativa crescătorilor. De fapt, Ministerul nu s'a înșelat în prevederile sale. Aceste organizații tinere în scurt timp au început o activitate febrilă prin adunarea de fonduri din contribuțiile crescătorilor, procurarea de animale de reproducție din țară și străinătate, înființarea de depozite de tauri, organizarea de expoziții cu premierea animalelor celor mai reușite, etc. Aceste comisii în scurtul timp al existenței lor au produs o mișcare vie, pătrunzând faima activității lor până la cele mai ascunse cătune și popularizând în special prin expoziții numele lor. Marile expoziții dela Cluj și Timișoara au avut darul să atragă atenția cercurilor celor mai înalte asupra problemei creșterii animalelor, arătând demonstrativ bogăția animală a Ardealului și Banatului și importanța ei ca factor economic. Tot în acest timp intră obținerea fondului de o sută de milioane lei, acordat pentru procurarea de reproducători masculi comunali prin legea promulgată la 26 Martie 1924. Direcția generală zootehnică a stăruit cu succes pe lângă d-l ministru al agriculturii, dublându-și bugetul și ajungând astfel în situația de a puteà face față tuturor nevoilor. Grație acestui succes instituțiile zootehnice ale Statului s'au putut reface complect sub conducerea medicilor veterinari tineri întorși din străinătate și cu con-

cursul desinteresat al personalului de specialitate vechiu, așà că ele astăzi sunt admirate și de străinătate, după cum am avut ocazie să vedem mai recent cu prilejul vizitei ilustrului profesor francez Dechambre.

Direcția generală zootehnică s'a interesat și de asigurarea unui debușeu potrivit pentru desfacerea surplusului de animale încheind primele convenții veterinare românești cu Cehoslovacia și Polonia, pe bază de reciprocitate.

In fine, văzându-se nevoia unei legi zootehnice în anul 1925 s'a pregătit un anteproiect de lege pentru creșterea, îmbunătățirea și apărarea sănătății animalelor care la 23 Decemvrie 1925 s'a sancționat, înscriindu-se în codul legislației române.

Dela această dată putem socotì epoca a treia de organizare. Ministerul, în scurt timp, la 25 Martie 1926, a și publicat Regulamentul legii creșterii coordonând și îndrumând pe cale corectă activitatea secțiilor zootehnice din Camerele agricole și stabilind norme generale pentru toată țara. Grație acestei legi în anul 1926 au început să funcționeze în toată țara comisiile de expetiză a reproducătorilor, stabilind lipsurile și inițiind completarea lor, conform legii, adică fie din fondurile zootehnice ale Camerelor agricole, fie prin împrumut din fondul de o sută milioane. Odată cu aceasta s'au pus bazele Institutului Zootehnic Național de pe lângă Facultatea de medicină veterinară din București și s'a creat fondul zootehnic central. Stabilirea regiunilor de creștere este acum în curs și sperăm că în câteva luni ele să fie fixate pentru toată țara.

In acelaș timp corpul veterinar a desfășurat o activitate rodnică și pe terenul studiilor cu caracter zootehnic. Buletinul Direcției generale zootehnice, Biblioteca zootehnică și diversele reviste de specialitate, mai ales Revista științelor veterinare din Galați conțin un material foarte bogat, rezultatul muncii dezinteresate a acestui corp. Este cert că sub fosta stăpânire ungurească în Transilvania nu s'au adunat atâtea date biometrice câte s'au cules și publicat de Corpul veterinar român dela Unire încoace.

Acum în ceeace privește rezultatul practic al intervenției indirecte a Statului, a Comisiilor Zootehnice și a Camerelor de Agricultură voiu da câteva date statistice.

Din tabloul III se vede, că în intervalul dela 1920—1928 s'au distribuit cu ocazia expozițiilor zootehnice micilor crescători din Ardeal și Banat în total următoarele sume de bani, ca premii de încurajare:

TABLOUL III, DE PREMIILE REPARTIZATE CU OCAZIA EXPOZIȚIILOR DE ANIMALE IN ANII 1920—1928

Anul	PREMIILE ACORDATE DE:					
	Stat la expoziții			Comisiile zootehnice sau Camerele Agric.		
	Regionale	Județene	De plasă sau comunale	Regionale	Județene	De plasă sau comunale
	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei
1920	—	4.500	—	—	—	—
1921	—	—	—	—	—	—
1922	—	30.000	—	—	—	9.000
1923	—	41.000	11.750	—	137.150	46.000
1924	160.000	—	104.000	1.012.000	328.431	407.300
1925	—	10.000	13.000	100.000	494.168	355.500
1926	—	25.000	25.000	—	436.074	296.400
1927	—	—	30.000	—	268.700	452.150
1928	—	—	25.000	—	214.900	204.000
Total . .	160.000	110.500	208.750	1.112.000	1.879.423	1.770.350

Premii acordate de Stat	Lei	479.250
» » » Comisiile Zootehnice (1922—1925). . .	»	1.889.549
» » » Camerele Agricole (1926—1928). . . .	»	1.872.224
Total . . .	Lei	4.241.023

Tabloul IV arată că în intervalul dela 1924—1928 s'au importat din străinătate și s'au dat comunelor următorii reproducători masculi:

a) Prin Comisiile Zootehnice 225 tauri Siemmenthal, 45 tauri Pinzgau, 16 tauri de rassă brună, 10 junici Siemmental și 30 vieri Jork în valoare totală de . . Lei 20.746,394

Din această sumă s'a acordat ca subvenție pentru comune . . . . . » 9.153.763

b) Prin Camerele de Agricultură 15 tauri Siemmental, 13 tauri Pinzgau, 4 tauri și 7 vaci brune, 45 vieri de carne în valoare de. . . . . » 2.733.767

Din această sumă s'a acordat ca subvenție pentru comune . . . . . » 558.309

Tabloul V arată, câți reproducători masculi s'au cumpărat de comune din împrumuturile fără dobândă, acordate de Comisiile Zootehnice și de Camerele Agricole, fie din fondurile proprii fie din fondul de 100.000.000 Lei, instituit prin lege.

Prin Comisiile Zootehnice s'au procurat în total 2814 tauri, 93 berbeci și 1477 vieri.

Prin Camerele Agricole s'au procurat 1384 tauri (dintre ei 41 tauri de bivol), 3 berbeci și 481 vieri.

Valoarea totală a acestor reproducători este de lei 88.424.360 din care lei 25.238.890 este subvenție dată comunelor de Comisii și Camere, lei 18.942.009 împrumut fără dobândă din fondul zootehnic și lei 24.360.792 împrumut fără dobândă din fondul de 100.000.000 dela Stat.

Principiul tehnic de care erà călăuzit guvernul român în domeniul zootehnic, a fost menținerea tuturor dispozițiilor salutare din legiuirile vechi și desăvârșirea lor cu noui dispoziții potrivite timpului de astăzi.

In conformitate cu acest principiu, nimic nu s'a distrus. Programul vechiu s'a continuat, adoptându-se nouilor condiții, precum și experienței câștigată în războiu.

Creșterea calului s'a îndrumat în direcția de a produce un cal, corespunzător atât pentru nevoile armatei, cât și pentru munca câmpului. In consecință depozitele de armăsari ale Statului în ținuturile de șes repartizează prin stațiunile de montă armăsari cu talie mai mare, cu osătură puternică, cu musculatură bine desvoltată, conformație plăcută, adică intervine cu ½ sânge englez mai robust (Nonius, Furioso, North-Star etc.). In regiunile colinoase intervine cu ½ sânge englez mai gentil; în munți, unde în trecut s'a crescut rassa Lipițană, se continuă acest program, iar în restul munților s'a fixat ca program îmbunătățirea calului de munte prin selecționare.

Creșterea taurinelor se continuă în direcția fixată prin legiuirile din Ardeal cu mici rectificări dictate în unele ținuturi de schimbarea condițiilor agricole. In regiunile de șes cu agricultură mai intensivă, cu grajduri igienice, cu suprafețe de culturi furajere artificiale mai întinse se crește rasa *Siemmental*. In regiunile colinoase și muntoase, unde condițiile agricole sunt mai puțin prielnice se crește rasa *Pinzgau*, în afară de județul Maramureș și ținuturile alpine ale județelor Satu-Mare și Someș, unde se crește rasa *Schwyz* (brună), animalul ideal al regiunilor alpine. Pe câmpie în locurile cu o cultură mai primitivă și cu condiții agricole mai sărace se crește rasa de stepă, tip ardelenesc și de șes. Aria geografică a raselor precoce a câștigat teren considerabil față de aria geografică a vitelor albe autohtone, ca urmare naturală a culturii tot mai intensive a pământului, în special a îmbrățișării culturii furajelor artificiale.

In privința creșterii *oilor* se încurajează în ținuturile de șes cu clima caldă creșterea rasei *Merinos*. In ținuturile unde s'au crescut *Țigăi* și mai înainte, se continuă. In restul Ardealului și Banatului se încurajează creșterea oilor Țurcane, perfecționându-se fie prin selecționare, fie prin sânge Friez sau Buchara, după regiuni.

In privința creșterii *porcilor* se încurajează creșterea porcilor de carne (York, Berk, Bazna) în regiunile, unde industria laptelui a prins ori a început să prindă teren, iar în restul Ardealului și Banatului se cresc și pe mai departe porci Mangalița, perfecționați prin selecționare.

S'ar puteà zice că crescătoriile vechi ale marilor latifundiari s'au distrus sau și-au redus stocul și așà creșterea animalelor a dat înapoi, lipsind animalele de reproducție selecționate, ce se creșteau

Tabloul IV

TABLOU

despre numărul reproducătorilor masculi, importaţi din străinătate în timpul dela 1924—1928 de Comisiile Zootehnice şi Camerele de Agricultură

Anul	Reproducători importaţi de Comisiile Zootechnice												Reproducători importaţi de Camerele de Agricultură											
	Tauri				Berbeci				Porci		Valoarea reproducătorilor	Subvenţiunea dată comunelor	Tauri				Berbeci				Porci		Valoarea reproducătorilor	Subvenţiunea dată comunelor
	Podolici	Simental	Puizgau	Bruni	Ţurcani	Ţigai	Frizi	Merinos	Mangaliţa	De carne	în Lei		Podolici	Simental	Puizgau	Bruni	Ţurcani	Ţigai	Frizi	Merinos	Mangaliţa	De carne	în Lei	
1924	—	Elveţia 92	Austria 13	7	—	—	—	—	—	—	6.646.071,—	3.225.896,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1925	—	Elveţia 110	Austria 32	9	10 junici Simental cu Lei 772.800 din Elveţia				—	—	12 358.518,74	5.100.497,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1926	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Austria 13	—	—	—	—	—	—	—	491.762	193.309
1927	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Elveţia 4 tauri 7 vaci	—	—	—	—		Ungaria 45	1.142.095	—
1928	—	Elveţia 23	—	—	—	—	—	—	—	Ungaria 30	1.741.805,—	827.370,—	—	Elveţia 15	—	—	—	—	—	—	—	—	1.100.000	365.000
Total . .	—	10 junici 225	45	16	—	—	—	—	—	30	20 746.394,74	9 153.763,—	—	15	13	11	—	—	—	—	—	45	2.733.767	558.309

TABLOU

despre numărul și valoarea reproducătorilor masculi, cumpărați de comune din împrumuturi, acordate de Comisiile Zootehnice și Camerele de Agricultură fie din fondurile proprii fie din fondul de 100 milioane lei

Anul	Numărul reproducătorilor masculi, cumpărați pentru comune de Comisiile Zootehnice										Numărul reproducătorilor masculi, cumpărați pentru comune de Camerele de Agricultură										Valoarea totală a reproducătorilor	Subvenția dată comunelor fără restituire pentru cumpărare de reproducători	Împrumuturi fără dobândă date	
	Tauri				Berbeci				Vieri		Tauri				Berbeci				Vieri				din fondurile zootehnice	din fondul de 100 milioane
	Podolici	Puisgau	Siemmental	Bruni	Țurcani	Țigăi	Merinos		De carne	De grăsime	Podolici	Pinzgau	Siemmental	Bruni	Țurcani	Țigai	Merinos		De carne	De grăsime				
																					Lei	Lei	Lei	Lei
1920	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9.000	—	—
1921	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12.000	59.000	—
1922	11	—	30	—	—	—	—	—	16	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	860.000	241.260	868.000	—
1923	32	15	237	10	—	—	—	—	65	125	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5.278.158	1.072.510	1.196.450	—
1924	114	126	691	6	—	20	—	—	52	548	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21 739.967	7.595.178	2.997.740	6.163.635
1925	168	153	798	—	57	—	—	—	64	437	17	16	4	—	—	—	—	—	—	—	26 885,448,74	8,354.548	6.827.805	11 051.605
1926	19	—	261	—	—	—	—	—	136	1	85	79	268	12	Bivol 21	—	—	—	34	154	14 055.717	3.781.444	2.965.650	4.180.133
1927	11	13	119	—	—	—	—	—	9	4	105	94	634	29	Bivol 20	—	3	—	54	239	19 605.070	4.172.950	4.027.364	2.965.419
Total .	355	307	2.136	16	57	20			342	1.135	207	189	906	41	Bivol 41	—	3	—	88	393	88 424.36074	25 238.890	18 942.009	24 360.792

la aceste pepiniere în trecut. Știm însă din istoria omenirii, că creștinismul a distrus complect templele păgâne vechi, care de multe ori conțineau opere de artă de o valoare extraordinară, pierdere, la care ne gândim și astăzi cu oarecare melancolie, fără să poată contestà nimeni, că numai prin ruina acestor temple s'a putut ajunge la progresul nebănuit de astăzi. Tot așà și noi suntem convinși, că desființarea marilor domenii prin reforma agrară a fost o necesitate istorică, a fost distrugerea unei stavile artificiale din calea spre progres a micilor plugari și că brațele oțelite și mintea luminată a țăranului nostru vor învinge toate piedecile și vor înlocuì cu succes pe exploatatorii lor de altădată.

Soluția ce trebuie să se ia în vederea realizării acestui scop frumos nu poate fi alta, decât aceea care a fost și va fi mult timp singura salvare a tuturor existențelor mici, adică asociația. Primele începuturi timide s'au și făcut, întrucât la sfârșitul anului 1928 aveam în Ardeal și Banat cinci sindicate pentru îmbunătățirea creșterii animalelor domestice și trei asociații pentru asigurarea mutuală contra mortalității vitelor, numărând cele dintâiu 522, cele din urmă 170 membri. Firește că trebuie mult apostolat până ce ideea va prinde teren și se va răspândì în cercuri tot mai largi.

Apărarea sănătății animalelor. Ministerul Agriculturii și Domeniilor pe lângă măsurile de îmbunătățire schițate mai sus nu a neglijat nici partea privitoare la conservarea stocului existent de animale domestice, adică apărarea sănătății lor.

Consiliul Dirigent dela început a organizat un serviciu special pentru conducerea serviciilor zootehnice și sanitare veterinare din Ardeal și Banat, punându-i în sarcină continuarea programului zootehnic și sanitar veterinar în spiritul legiuirilor din aceste ținuturi.

Efectul salutar al acestei dispoziții s'a cunoscut în scurt timp. Serviciile veterinare exterioare, rămase de sub fostul regim și ocupate în majoritate covârșitoare de medici veterinari de altă naționalitate decât cea românească, au început să funcționeze în conformitate cu instrucțiile primite dela secția zootehnică, ameliorându-se situația din zi în zi. Grație acestui fapt, cu mândrie putem să constatăm, că ni-a succes să apărăm bogăția principală a țăranului român de pagube incalculabile, la care erà expus prin epizootia de peripneumonie contagioasă, ce se ivise în cursul anului 1919 între vitele cornute din comuna Bod, jud. Brașov și din câteva comune din jur (Prejmer, Feldioara, Brașov, Zărnești, Tohanul-Vechiu), maladie introdusă de armata în retragere a lui Mackensen. Ardealul și Banatul erau indemne de această boală încă din anul 1902, după ce mai înainte suferiseră pagube serioase. Opera de combatere a peripneumoniei contagioase este pagina ca mai frumoasă din istoricul activității serviciilor veterinare din Ardeal și Banat în cei din urmă zece ani. Ea s'a putut realizà pe de o parte grație înțelegerii depline a situației din partea Consiliului Dirigent, care ne-a dat sprijinul cel mai larg posibil atât moral cât și material; pe de altă parte, grație muncii dezinteresate, depusă de medicii veterinari, detașați în combaterea boalei.

Odată cu desființarea Consiliului Dirigent, ce s'a făcut în baza decretului-lege No. 1462 din 2 Aprilie 1920, Direcția Generală Zootehnică și Sanitară Veterinară a conferit Secției Zootehnice din Resortul de Agricultură titlul de Direcția Regională Zootehnică și Sanitară Veterinară, lăsându-i sub ordine toate serviciile veterinare din Ardeal și Banat și precizându-i atribuțiile precum și situația de subordonare față de centru. Concomitent cu aceasta prin Inaltul Decret Regal No. 2344 din 1 Iunie 1920 s'a introdus și în Ardeal legile și regulamentele zootehnice și sanitare veterinare din vechiul Regat. Totuș executarea acestui Decret s'a făcut treptat, ca să nu se producă perturbații în mersul serviciilor în urma deosebirii, ce există între cele două legislații. La început s'au aplicat numai dispozițiile privitoare la drepturile și datoriile personalului veterinar și cele referitoare la despăgubirile, ce se cuvin pentru animalele ucise în baza legii de poliție sanitară veterinară. Așà că aplicarea întocmai a legislației din țară a început deabià la 1 Decemvrie 1927.

In vederea recrutării unui personal de specialitate bine pregătit, Școala Superioară de Medicină Veterinară din București a primit o nouă organizație prin legea din 23 Iulie 1921, transformându-se în facultate și învestindu-se cu dreptul de a conferì diploma de doctor în medicină veterinară, după normele celorlalte facultăți. Grație acestei măsuri de prevedere învățământul veterinar atrage din an în an tot mai multe elemente tinere. Așà că sperăm, că în câțiva ani să putem complectà toate golurile, ce s'au ivit în cursul timpului.

Tot în anul 1921 s'a făcut încă un pas înainte în vederea creării unei organizații uniforme pentru toată țara, prin înființarea a 10 regiuni zootehnice și sanitare veterinare.

In urma acestei noui orânduiri, Ardealul și Banatul s'a împărțit în trei regiuni, cu reședința în trei centre economice: Clujul, Târgul-Mureș și Timișoara. Aceste regiuni au luat ființă pe la sfârșitul lunei Septemvrie 1921, când Direcția regională zootehnică și sanitară veterinară din Cluj s'a desființat. Noua organizație, creată în spiritul descentralizării, s'a dovedit viabilă și potrivită noilor condiții din România Nouă, având regiunile în sarcina lor îndrumarea și controlul tuturor serviciilor zootehnice și sanitare veterinare din regiune, cu atribuții bine delimitate și destul de largi pentru a puteà satisface la timp nevoile crescătorilor de animale și ale industriei alimentare.

Direcția Generală Zootehnică și Sanitară Veterinară văzând, că unele dispoziții prevăzute de legea de poliție sanitară veterinară din 1912 nu se mai potrivesc cu nevoile de astăzi a pregătit un proiect de lege care s'a și votat de Corpurile Legiuitoare și s'a publicat în « Monitorul Oficial » No. 5 din 6 Ianuarie 1926, Regulamentul de aplicare al acestei legi s'a aprobat prin Inaltul Decret Regal No. 3971 din 16 Decemvrie 1926. Prin această lege s'a inaugurat și asigurarea obligatorie a animalelor destinate tăierii în comunele urbane, creindu-se un fond special de despăgubiri din contribuția măcelarilor. Astfel riscul crescătorilor de animale s'a redus în mod considerabil, fiind scutiți de multe procese, la care erau expuși mai înainte. Acest fond este declarat inalienabil, comunele fiind obligate a-l întrebuința exclusiv pentru scopul prevăzut de lege, adică pentru acordarea de despăgubiri și pentru îmbunătățirile de adus abatoriilor. Legea mai prevede două dispoziții salutare. Intâiu majorează despăgubirile, ce se dau pentru animalele ucise în baza legii de poliție sanitară veterinară, prevăzând între altele, despăgubiri pentru caii, catârii și măgarii atinși de răpciugă cu leziuni clinice și limfangită epizootică, precum și pentru vitele cornute mari și caii, declarați ca prime cazuri de dalac, sau cărbune emfizematos în localitate, dispoziții, care în vechile legi ungurești din Ardeal lipsesc. Prin această dispoziție se previn tăinuirile atât de dese în timpul din urmă și datorite în multe cazuri faptului, că proprietarii pe această cale încercau să salveze pielea animalelor moarte, care în caz de declarație a boalei de multe ori erau distruse de autorități fără despăgubire, conform legii.

Importanța majorării despăgubirilor se evidențiază și mai bine dacă facem o comparație între sumele plătite de Stat ca despăgubire crescătorilor din Ardeal și Banat în intervalul 1922—1924 și 1925—1927, adică în cei trei ani înainte și cei trei ani după punerea în aplicare a nouii legi.

In timpul 1922—1924 s'a dat despăgubire pentru 151 cai uciși pentru morvă, plătindu-se în total lei 118.135 și într'un singur caz de dalac s'a dat un ajutor de lei 100. In schimb în anii 1925—27 s'au despăgubit 250 cai morvoși, ordonanțându-se suma de lei 671.628 și s'au mai despăgubit 110 cazuri de dalac, plătindu-se în mâna alor 110 crescători în total suma de lei 553.800.

A doua dispoziție din lege prevede pedepse severe față de contravenienții la legea de poliție sanitară veterinară și pentru accelerarea judecății introduce procedura prevăzută de art. 65 din legea sanitară, adică judecarea contravențiilor în prima instanță de serviciile zootehnice și sanitare veterinare în bază de delegații speciale, date de Minister, și în a doua instanță de Tribunal.

In regulamentul acestei legi sunt prevăzute dispoziții amănunțite relativ la deschiderea și funcționarea de măcelării și debite de alimente de origină animală, controlul fabricilor de produse animale, al animalelor producătoare de lapte destinat consumațiunii publice etc., punându-le toate acestea sub supravegherea directă a serviciilor veterinare, dispoziții, care în legile vechi ungurești lipsiau.

Direcția Generală Zootehnică și Sanitară Veterinară arată grijă deosebită față de instituțiile sanitare veterinare cu caracter permanent, cum sunt abatoriile, cimitirele de animale, crematoriile, stabilimentele de ecarisaj, cheiurile de îmbarcare, târgurile de animale etc., năzuindu-se prin toate mijloacele a produce îmbunătățiri treptate. Dintre aceste îmbunătățiri merită să fie ridicate două chestiuni, care sunt de o importanță capitală și care reprezintă un progres vădit față de situația dinainte de războiu. Acestea sunt trichinoscopia și laboratorul de microbiologie și patologie veterinară din Cluj.

Inainte de războiu în Ardeal și Banat nu există nici un trichinoscop, punându-se oficialitatea pe punctul de vedere greșit, că porcii din fosta Ungaria ar fi fost indemni de această boală parazitară atât de primejdioasă pentru sănătatea omului. Astăzi opt abatorii din comunele urbane mai mari sunt înzestrate cu trichinoscoape moderne în majoritate cu proiecții, examinându-se amă-

nunțit cu privire la trichinoză toate cărnurile de porc, ieșite din abatorii și contribuindu-se astfel într'o măsură largă la ameliorarea sănătății publice.

In ceeace privește laboratul din Cluj știm că lipsa unui asemenea laborator pentru Ardeal și Banat se resimțeà de mult. Inainte de războiu porțiunile recoltate din cadavrele suspecte de vreo maladie se trimiteau la Budapesta pentru confirmarea diagnosticului prin cercetări minuțioase bacteriologice, procedeu, care provocà întârzieri în combaterea epizootiilor, expunându-se crescătorii de animale la pagube considerabile. Astăzi oricine se poate adresà direct la acest laborator, care este destinat anume să înlesnească combaterea epizootiilor din aceste ținuturi și care în timpul cel mai scurt posibil dă răspuns exact la orice întrebare, ce i se pune fie din partea serviciilor veterinare, fie din partea particvlarilor.

Primul început pentru înființarea acestui laborator s'a făcut de către Consiliul Dirigent Resortul de Agricultură, care în anul 1919 a cumpărat inventarul întreg al unui laborator particular de serovaccinuri adus din Budapesta de Farmacistul I. Crăciun din Timișoara, cu prețul de Cor. 102.500. Aparatele aparținătoare acestui laborator astăzi valorează circa 1.000.000 lei. Ele au fost completate prin noui cumpărături așà că astăzi orice cercetare de diagnostic se poate face cu aparatele cele mai moderne.

Instalarea laboratotului a întârziat din lipsa unui local potrivit. In fine după multă stăruință și grație solicitudinii Primăriei din Cluj, ne-a succes să înlăturăm și această dificultate și să punem în funcționare acest laborator modern, înființat cu sprijinul moral și material al Direcției Generale Zootehnice și Sanitare Veterinare, al Primăriei Cluj, al Comisiilor Zootehnice și al Camerelor de Agricultură din Ardeal și Banat.

Am văzut deci din această expunere, că creșterea animalelor domestice din Ardeal și Banat este bine îndrumată și că pentru apărarea sănătății capitalului animal s'au luat toate măsurile de prevedere, conform cu starea actuală a științelor veterinare, făcându-se prevenirea boalelor și combaterea epizootiilor în țara noastră tânără, după aceleași principii, ca și în țările occidentale cu o cultură veche. In expunerea noastră am fost cât se poate de obiectivi fără să ascundem nimic, deoarece progresul vădit, ce se poate constatà de oricare cercetător obiectiv pe terenul zooeconomiei în ultimul deceniu, ne îndreptățește pe deplin să privim cu satisfacție la munca dezinteresată prestată până astăzi și cu încredere în viitor, care va deslegà toate problemele grele încă nerezolvate și va înlătură și ultimele piedici inerente epocei postbelice.

Deaceea ca să dăm o icoană cât de clară despre starea zooeconomiei Ardealului și Banatului, vom arătà și situația comercializării și industrializării animalelor și a produselor de proveniență animală, chestiune care s'a discutat și se discută mereu în presă, reviste de specialitate etc., zugrăvindu-se întotdeauna un tablou destul de întunecat. Dar știm cu toții că agricultura din toată lumea trece în prezent printr'o criză generală de producție și de desfacere. Congresul Internațional de Agricultură din anul 1927, ce a avut loc în Roma, a constatat cu resemnare, că agricultura astăzi nu mai este rentabilă. Aceeaș constatare se face și de d-l A. P. Iacobsen [1]) atașatul agricol al Danemarcii pe lângă Legația Regală Daneză, când zice: « Din vara anului 1925 agricultura daneză nu mai este rentabilă ». Astfel fiind să nu ne surprindă că și la noi se resimte asemenea criză, când o țară ca Danemarca n'a putut scăpà de ea, deși ea are debușeul cel mai puternic din toată lumea.

Deaceea cred, că este util să mă ocup puțin mai amănunțit de situația comerțului nostru de animale arătând pe scurt evoluția și dificultățile prin care a trecut, ca astfel, la lumina acestor date, să putem aprecià mai bine caracterul de tranziție a dificultăți lor momentane.

VII. COMERCIALIZAREA ANIMALELOR

Inceputul comerțului de animale coincide cu înflorirea centrelor orășenești, care nu se mai puteau aprovizionà cu carne din ținuturile cele mai apropiate și așà au stimulat spiritele întreprinzătoare de a aduce animalele necesare din regiuni mai îndepărtate.

[1]) Vezi: *A. P. Iacobsen*, Agricultura din Danemarca, trad. de *Tiberiu Cristea*, București, 1927, pag. 89.

Primele urme despre comerțul de animale din Transilvania se găsesc după Dorner [1]) în secolul al XII-lea și XIII-lea, când se făceà comerț cu cai, boi și oi, cari pe drumurile primitive de atunci se puteau mânà pe jos mai ușor decât porcii.

Firește că războaiele dese, comunicația primitivă și lipsa siguranței publice au împiedicat mult timp desvoltarea unui comerț viu. La aceste dificultăți se mai adăugau și altele ca taxele vamale exorbitante, abuzurile vameșilor și comercianților necinstiți, pe urmă fluctuațiile valutare. Regele Sigismund printr'un decret din 1427 a încercat reglementarea comerțului de animale fără ca aceasta să-i reușească pe deplin. In a doua jumătate a sec. XV Matei Corvinul emite un nou patent regal cu privire la comerțul de animale, prin care, între altele, interzice agenților de a cumpărà animale în afară de târg și a le vinde mai departe, căci prin această operație păgubesc pe crescători.

Importanța comerțului de animale în secolul al XVII-lea se constată din faptul, că el se numeà « nervus errarii » adică nervul vistieriei Statului.

Dar nu numai Statul, ci și orașele realizau venituri considerabile după comerțul de animale. In anul 1695 mai mulți comercianți au înaintat o plângere colectivă către rege în care arată, că din toată Transilvania până la Györ trebuie să plătească de 55 ori diverse taxe după animalele mânate pe jos, iar ajungând la Viena li se cer noui taxe. Ei se mai plâng de drumurile rele, de hoți și de mulțimea banilor falși, cu cari plăteau în special comercianții din Austria.

Pentru comerțul de animale din Transilvania din secolul al XV-lea și putem să zicem că până azi, principala piață de desfacere erà și este Viena, unde în fiecare săptămână se adunau câteva mii (3000—3500) de vite de stepă, provenite în bună parte din Ardeal [2]).

In afară de aceasta se trimiteau multe animale pe piețele din Stiria și Bavaria. In Germania cel mai vestit târg erà la Buttstedt în Saxonia-Weimar, care aveà loc de trei ori pe an, adunându-se câte 16—20.000 boi din Polonia, Pomerania, Brandenburg și probabil și din Ardeal [3]).

In secolul al XVII-lea se făceà comerț considerabil de animale cu Turcia. Principele Transilvaniei, în anul 1694, a oprit exportul de animale cu destinația în Turcia, pe motivul că în această direcție s'au exportat așà de multe vite, încât aprovizionarea cu carne a populației și a armatei întâmpină dificultăți. Deaceea nu mai admite decât exportul la Viena.

In secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea centrele principale pentru desfacerea porcilor din Transilvania erau la Sopron, Györ, Timișoara, Kosice și Zemun. Livezile Timișoarei la târguri erau ticsite de turme de porci, adunate din regiunile cele mai îndepărtate. Piața de desfacere a porcilor slabi erà Sopron, iar a porcilor grași Györ, unde apoi îi cumpărau comercianții din Austria, Boemia, Germania și Saxonia.

Comercianții din Transilvania cutreerau și țările vecine, în special Muntenia și Moldova, cumpărând animale numeroase pentru aprovizionarea piețelor arătate mai sus.

In această privință găsim foarte interesante date în lucrarea marelui istoric Iorga: « Istoria Comerțului Românesc ».

In istoricul comerțului de animale anul 1835 este de o importanță capitală. Acest an a adus omenirii binefacerea căilor ferate, având ca urmare înlesnirea nebănuită a schimbului de mărfuri în raport internațional. Un transport de animale, care mai înainte erà pe drum câteva luni până ajungeà din Transilvania în Bavaria, acelaș drum îl parcurge cu trenul în 3 zile, reducându-se riscul din cauza epizootiilor și a transportului la minimul posibil. Astfel este firesc că odată cu întinderea rețelelor de căi ferate s'a schimbat și forma comerțului de animale. Pe când mai înainte el aveà ca scop aprovizionarea unor anumite centre mai mari, după înființarea căilor ferate el urmăreà traficul de animale dela țară la țară, cercetând toate centrele mai importante, potrivit legii eternea cererii și ofertei.

In aceste condiții atenția tuturor țărilor s'a îndreptat tot mai mult asupra primejdiei, ce amenință sănătatea animalelor prin traficul viu de animale, impunându-le să ia măsuri de poliție sanitară veterinară tot mai stricte, să-și reorganizeze serviciile veterinare și să perfecționeze controlul sanitar al traficului de animale și al produselor lor brute. Aceste măsuri erau la început motivate de primejdia epizootiilor, în special a pestei bovine. Pe urmă însă, pe la finele secolului trecut,

[1]) Vezi: *Enesei Dorner Béla*, A sertés tenyésztése és hizlalása, Budapest, 1921. Datele următoare, întrucât nu este indicat alt izvor, sunt luate tot după acest autor.

[2]) Vezi: *Tormai B.*, Allatorvosi feladatok a köztenyésztés terén, Budapest, 1902.

[3]) Vezi: *O. Süskind*, Vom Viehhandel, Augsburg.

devenise mai mult un paravan pentru a reduce concurența, creiată crescătorilor din țara destinatară, prin diverse restricții. Acesta erà cazul în special al vechiului Regat în raporturile sale comerciale cu fosta Monarhie Austro-Ungară.

In a doua jumătate a secolului trecut toate centrele mai mari și-au înființat abatoare publice înzestrate cu târguri moderne de animale, cu toate avantagiile, precum și neajunsurile acestor așezăminte organizate la fel în toate țările.

Firește că această transformare a avut repercusiune și asupra comerțului de animale din Ardeal. Vechii comercianți ambulanți au dispărut. Comerțul de animale cu țările dunărene a scăzut treptat, până la încetarea lui complectă, datorită măsurilor economice restrictive cunoscute, luate de fosta Monarhie Austro-Ungară. Odată cu aceasta a scăzut bineînțeles și importanța târgului de export din Timișoara, încadrându-se astfel cu încetul comerțul din Transilvania în comerțul puterilor centrale, care se năzuiau a întări alianța politică cu intensificarea raporturilor economice, asigurându-și reciproc debușeuri pentru produsele lor industriale și agricole, debușeuri garantate prin convenții comerciale și cu privire la traficul de animale prin convenții veterinare.

In asemenea condiții natural, că surplusul de animale al Transilvaniei își găseà un plasament sigur și mulțumitor, fie în centrele mai mari din fosta Ungarie, în special în Budapesta, dacă erà vorbă de marfă mai slabă, fie în Viena și Germania pentru marfa de calitate superioară, fie în celelalte orașe din Austria (Praga, Mährisch-Ostrau, Lemberg, Budweis, Kolomea etc.), dacă erà vorbă de marfă mijlocie. Porcii grași ajungeau la export de obiceiu prin centrele din Köbánya și Györ, care aveau favorul special, garantat prin convenții de a puteà exportà chiar și în caz de epizootii, declarându-se din punct de vedere sanitar veterinar ca stabilimente exteritoriale și punându-se în carantină numai ocolul infectat și ocoalele limitrofe.

In cursul răsboiului mondial tranzacțiile libere comerciale au fost înlocuite prin măsuri excepționale, rechiziții etc. Așà că în acest timp de un comerț de animale nu putem vorbì.

Cataclismul răsboiului mondial a schimbat nu numai harta Europei, dar și vechile raporturi economice. Locul blocului militar și economic al Puterilor Centrale l-au luat mai multe State naționale tinere, pline de viață. Cătușele economice impuse de Puterile Centrale față de Statele dunărene, au căzut, încopciindu-se și aceasta cu produsele lor în viața economică a Europei.

Transilvania, prin alipirea ei la patria-mamă, și-a văzut realizat visul său secular, deschizându-i-se odată cu aceasta pe lângă debușeurile din trecut, piețe noui pentru desfacerea produselor sale spre Orient, pe cale maritimă. Innodarea firului rupt al raporturilor economice n'a succes încă pe deplin, iar încheierea unor raporturi economice noui este deabià la început. Cauzele acestor neajunsuri sunt inerente greutăților postbelice ca dificultățile financiare, fluctuațiile valutare, criza temporală de producție, ca urmare a reformei agrare radicale, credite prea scumpe etc. Totuș, pe lângă toate aceste greutăți, crescătorii pot privì cu încredere în viitor, care va aduce deslegarea tuturor problemelor actuale.

Comerțul de animale actual se divizează în două categorii, în comerțul local (pentru animale de tracțiune, producție și tăiere) și în comerțul animalelor de tăiat destinate exportului. Categoria primă n'are nici o organizație specială, întrucât animalele de muncă și de reproducție se comercializează de crescători fără nici un intermediar, fie la târgurile obișnuite, fie la expozițiile zootehnice, aranjate periodic în acest scop. Tot la aceste tâguri își procură și măcelarii animalele de tăiere necesare pentru aprovizionarea cu carne a orașelor și a centrelor industriale din Ardeal.

Din Transilvania se exportează în majoritate animale grase pentru tăiat. In timpul din urmă s'au exportat câteva transporturi mai mici și pentru reproducție în Grecia și Cehoslovacia. Animalele grase de calitatea I se desfac de obiceiu la Viena; cele de calitatea II-a la Praga și calitatea III-a la Morawska-Ostrava (Cehoslovacia). In afară de aceasta s'au exportat câteva transporturi în Germania, Polonia și Turcia.

La cumpărarea și desfacerea animalelor destinate exportului colaborează patru, în unele cazuri chiar cinci factori și anume:

1. Negustorul mic dela țară (sfârnar, precupeț) care din încredințarea comerciantului mare sau a firmei comerciale, cutreeră târgurile din provincie și cumpără animale pentru îngrășare sau animale grase dela crescători pe riscul și cu banii comerciantului primind un anumit comision în schimb.

2. Comerciantul sau firma comercială care trimite animalele pentru tăiere pe pieţele mari de desfacere, cumpărându-le, fie prin negustori dela crescătorii mici, fie direct dela crescătorii mari, velniţe, îngrăşătorii etc.

3. Comisionarii, cari la locul de destinaţie desfac animalele primite dela comercianţi, pe lângă un comision de 1—2%.

4. Măcelarii engrosişti cari cumpără animale dela comisionari şi tăindu-le, vând carnea la măcelarii mici.

La aceştia se mai adaugă în Transilvania un factor postbelic:

5. Biuroul de comision, care contra unui comision ia în sarcina sa expediţia, îngrijirea transportului, aranjarea socotelei finale cu comisionarul dela destinaţie, schimbul valutei etc.

Prin urmare vedem, prin câte mâini trece marfa până ce ajunge dela producător la consumator şi constatăm că la formarea preţurilor chiar factorii principali n'au nici un cuvânt.

Ar fi interesant să cunoaştem, cu cât se scumpeşte marfa trecând prin această procedură. Dar ştim că adunarea unor asemenea date n'a reuşi nici într'o ţară ca Germania, unde în 1908—1910 Camerele de Agricultură au încercat să adune date, dar au fost constrânse pe urmă să renunţe la ele ca la o chestiune irealizabilă. Totuş ne poate servì spre orientare constatarea contelui C. Oppersdorf [1]), care arată că capitalul învestit în animale asigură o dobândă de 2,6% crescătorului, 13,5% comerciantului şi 11,6% măcelarului. Venitul comisionarilor se poate aprecià din faptul că unele Casse de târguri au plătit până la 24% dividende.

Iată cauzele adevărate ale crizei de desfacere, de care se plâng crescătorii din toate ţările şi care au stimulat pe crescători în multe ţări să se asocieze în cooperative în vederea desfacerii produselor lor. La noi în această privinţă încă nu s'a făcut nimic, rămânând ca o problemă a viitorului.

Unii comisionari şi exportatori străini se plâng contra comercianţilor noştri de animale, invinuindu-i, că nu se ţin de cuvânt, nu livrează marfa la termen, angajează credite la un comisionar şi expediază marfa pe numele altui comisionar etc. Este just că unii din comercianţii noştri au săvârşit asemenea abuzuri. Insă am fi nedrepţi, dacă am generalizà. Asemenea cazuri izolate se ivesc nu numai la noi, ci şi în alte ţări. Ele se datorează în bună parte moralei scăzute postbelice; ca exemplu ne pot servì datele statistice oficiale, adunate în 1921 de Administraţia Provincială (Landesamt) din München, din care reiese, că dintre 6137 persoane, care au solicitat brevet pentru comerţul de animale, 1476 persoane proveniau din elemente certate cu justiţia. Atunci, dacă într'o ţară cu o veche viaţă de Stat, cum e Bavaria, s'au putut strecurà asemenea persoane în breasla comercianţilor cinstiţi, să nu ne surprindă, că într'o ţară tânără ca a noastră, s'a putut întâmplà la fel.

Asemenea abuzuri sunt reprobate de toţi comercianţii noştri cinstiţi. Pentru combaterea lor nu ne stau alte mijloace la dispoziţie, decât sindicalizarea tuturor comercianţilor cinstiţi din Transilvania, desolidarizându-se de elementele necinstite, şi informarea conştiincioasă a străinătăţii.

In acelaş timp trebuie să remarcăm, că şi unii comisionari au săvârşit abuzuri, prin care au adus pe mulţi comercianţi cinstiţi dela noi la sapă de lemn. Asemenea abuzuri sunt: exercitarea comerţului în cont propriu, sustragerea mărfii de pe piaţă, când cererea e mică, şi punerea ei în vânzare, când cererea e mare etc.

Noi suntem siguri că dacă abuzurile se vor stârpì de ambele părţi, asociindu-se toate elementele bune la muncă cinstită şi mulţumindu-se cu câştig moderat, comerţului de animale din Transilvania i se va puteà da o desvoltare nebănuită, realizându-se beneficii frumoase atât pentru crescători, cât şi pentru comercianţi.

Condiţiile producţiei ieftine sunt date şi posibilităţile de progres pentru viitor sunt aproape nelimitate, depinzând totul de un singur factor principal, de debuşeu. Dar în această privinţă comerţul cu animale vii poate mult realizà în Transilvania, întrucât exportul încă n'a atins nivelul dinainte de războiu.

Totuş înainte de a expune situaţia actuală, în ceeace priveşte debuşeul, cred că va fi util, să cercetăm datele statistice privitoare la stocul actual de animale din Ardeal şi Banat, ca astfel la

[1]) Vezi: *C. Haas*, Die genossenschaftliche Viehverwertung in Deutschland, Prag.

lumina acestor date, să putem apreciă mai bine pe de o parte importanța exportului de animale, pe de alta disponibilitățile exportabile fără nici o influență dăunătoare pentru zooeconomia noastră națională.

Situația numerică a animalelor domestice. Situația numerică a animalelor domestice din Transilvania, conform datelor publicate de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, pe ultimii opt ani, este următoarea:

Anul	Cai	Boi	Bivoli	Oi	Capre	Porci
1920	344.316	1.807.037	112.728	2.842.479	235.988	1.006.076
1921	402.140	2.120.108	146.114	3.416.090	294.093	1.245.381
1922	391.925	1.969.320	140.193	3.591.265	287.528	1.069.789
1923	376.377	1.894.553	134.339	3.694.712	268.897	961.973
1924	385.908	1.830.486	135.838	3.896.839	291.798	1.014.494
1925	418.722	1.671.156	132.947	3.624.288	220.591	1.101.561
1926	421.206	1.565.313	139.601	3.475.361	229.586	1.171.216
1927	468.542	1.557.289	145.091	2.976.938	195.007	1.127.163

Din acest tablou, în special din diagrama alăturată (grafic I) se poate vedeà că *la cai* din 1920 până în 1921 a crescut stocul, probabil din cauza cailor eliberați dela armată cu prilejul demobilizării. Pe urmă se vede o scădere treptată și lentă până în anul 1924, ca apoi să se înregistreze o urcare succesivă, ajungându-și punctul culminant în 1927. *La boi*, se constată începând dela anul 1921 până astăzi o diminuare considerabilă, așà că între situația din 1927 și 1921 există o diferență în minus aproape de 700.000 capete. Această diminuare se explică prin mai multe cauze. Intâiu, și poate că aceasta e cea principală, în momentul înfăptuirii idealului național patria-mamă suferià de consecințele grele ale răsboiului. Gospodăriile rurale erau distruse, inventarul viu și mort ridicat de armatele inamice. Astfel a început o afluență de animale de muncă în special de bovine din ce în ce mai intensă din regiunile bogate în vite din Ardeal și Banat spre regiunile devastate, contribuind la refacerea lor. A doua cauză poate fi conjuncturile comerciale externe puțin favorabile din anii din urmă și regimul taxelor vamale prohibitive de export. A treia, că mulți muncitori agricoli împroprietăriți în cursul reformei agrare, ajungând la pământ au început să crească animale prea multe, față de puterea de producție a moșiei lor. Ei deci au fost constrânși în mod fatal să-și reducă treptat stocul de animale. Ultima cauză se poate căutà în îmbrățișarea mai intensă a creșterii raselor mai precoce în multe regiuni, în care mai înainte se prăsiau vite albe de stepă. Dar este știut că o asemenea evoluție a avut ca urmare în toate țările o diminuare numerică a stocului bovin. *La bivoli*, numărul e aproape constant, cu mici oscilații. *La oi*, în intervalul 1920 până la 1924 se constată o creștere, ca apoi, să scadă treptat din an în an. Scăderea bruscă din 1927 în raport cu situația din 1926 poate că se datorește în bună parte și pierderilor cauzate de distomatoză. *La capre*, efectivul scade mereu din an în an. *La porci* din 1921—1923 se observă o diminuare, pe urmă crește efectivul treptat până în 1926, ca apoi în ultimul an să scadă iarăș.

Calitatea animalelor domestice se ameliorează din an în an grație măsurilor luate de Ministerul Agriculturii și Domeniilor prin legea creșterii, îmbunătățirii și apărării sănătății animalelor, precum și grație fondurilor considerabile prevăzute atât în bugetul acestui Minister, cât și în bugetele Camerelor de Agricultură, fie pentru întreținerea instituțiilor zootehnice, fie pentru importul de animale de rase perfecționate.

Astfel fiind, cred că nu mă înșel când constat că valoarea capitalului animal crește din an în an.

Valoarea totală a întregului nostru stoc de animale din Ardeal și Banat se poate apreciă la *46,5 miliarde lei*, iar venitul anual, ce se realizează prin acest capitol la *14,2* miliarde lei,

luându-se în considerare toate veniturile efective (exportul, completările normale de cai pentru armată, tracțiune ușoară și industrie, valoarea cărnurilor, a pieilor, grăsimei, valoarea lânei, producția păsărilor, valoarea îngrășămintei și a tracțiunii animale) și din total scăzându-se cheltuelile de producție (amortizarea clădirilor, a mașinelor și a sculelor agricole, precum și valoarea furajului consumat și a așternutului utilizat).

Prin urmare vedem ce bogăție imensă reprezintă capitalul nostru animal și că această bogăție merită toată solicitudinea și orice sacrificii pentru a se asigură exploatarea ei cât de rațională.

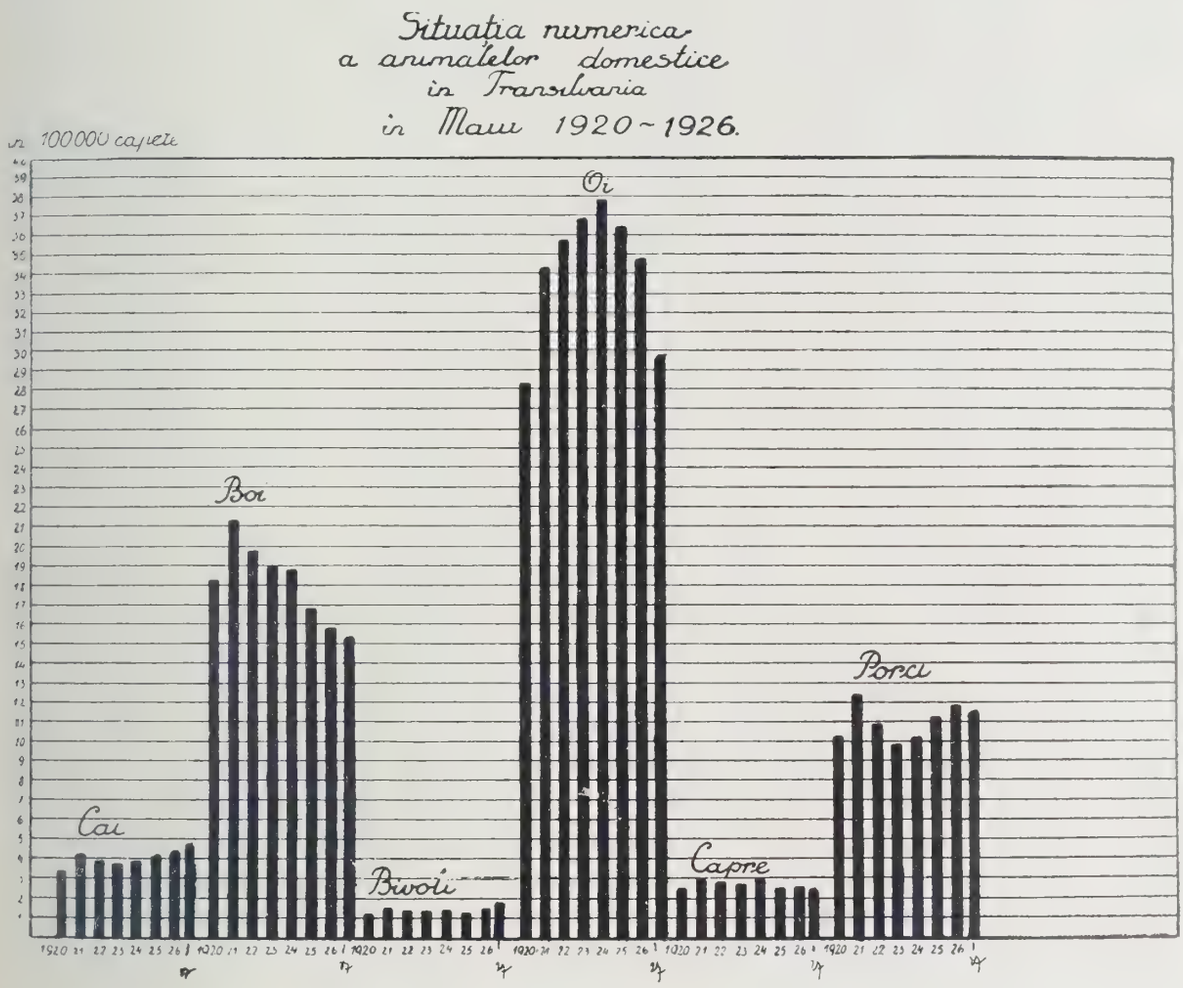

Graficul I

Astfel fiind, să cercetăm ce debușeuri ne stau la dispoziție pentru desfacerea surplusului nostru de animale și a produselor lor.

Exportul de animale. Date statistice cu privire la exportul de animale din Transilvania lipsesc atât asupra epocii antebelice, cât și asupra aceleia de după răsboiu, deoarece toate datele oficiale arată exportul total pentru toată țara. Dacă stabilim însă în procente raportul ce există între numărul total al animalelor exportate și între stocul animalelor din întreaga țară, făcând această socoteală pentru fiecare an ajungem la o bază echitabilă de comparație. Firește, că cifrele astfel calculate nu arată mărimea exportului din Transilvania, dar ele învederează într'o formă acceptabilă debușeul ce a stat în trecut și ce stă în prezent la dispoziția crescătorilor din această regiune pentru desfacerea surplusului de animale (grafic II și III).

Dacă aruncăm o privire asupra diagramelor alăturate întocmite în această bază, vedem oscilațiile mari la care erà și este supus exportul de animale din an în an. Odată cu aceasta putem constatà că în privința exportului de boi deabià am ajuns la $^1/_3$, la oi la $^1/_8$ parte și la porci la 54% a debu-

șeului ce-l aveam înainte de războiu. Cu toate că scăderea exportului la vietăți este compensată în parte prin creșterea exportului de carne, însă pe de o parte această compensație nu este completă, iar pe de altă parte chiar dacă ar fi completă n'ar însemnà nici decum, că prin ea s'a ajuns la

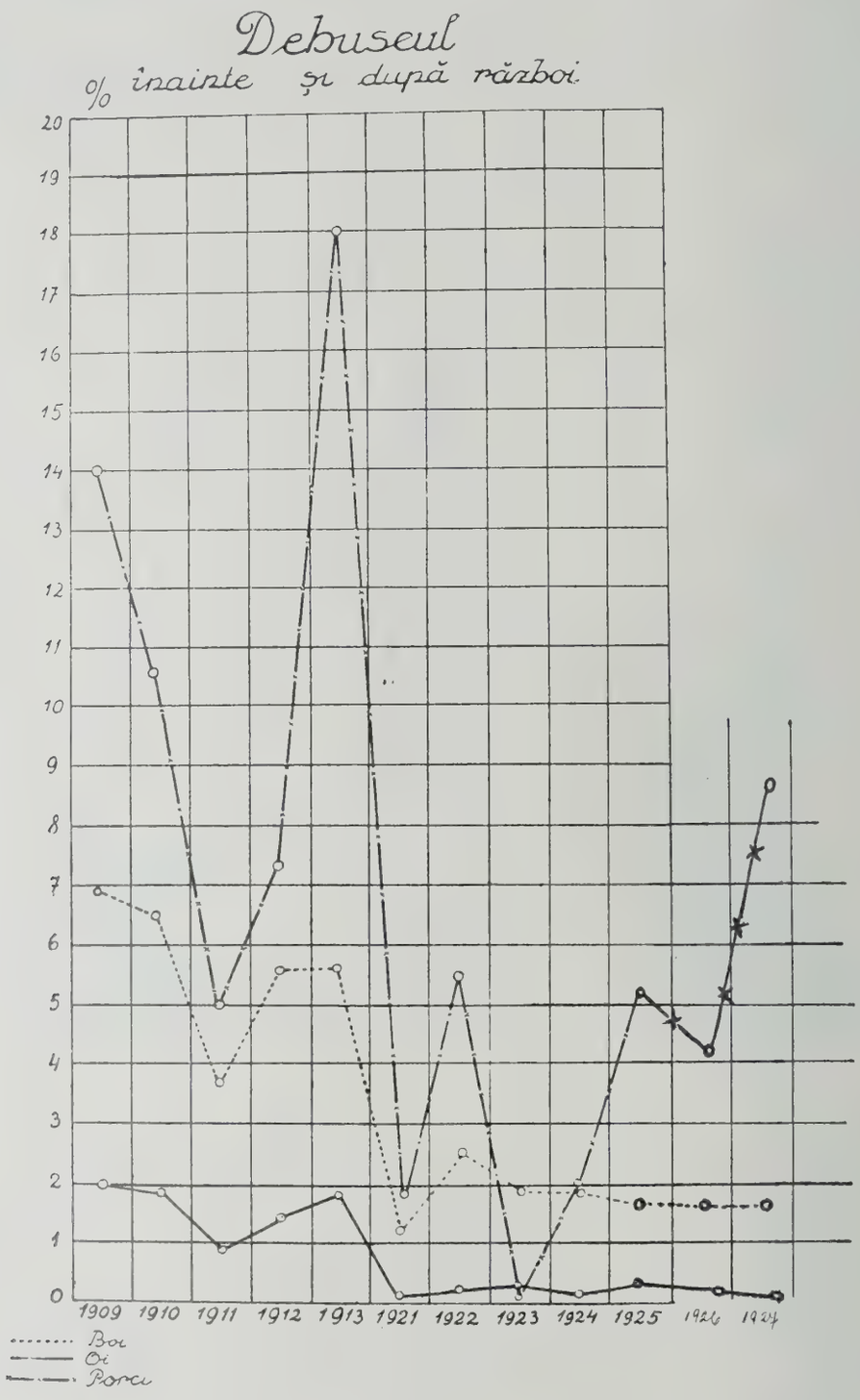

Graficul II

ultima limită a capacității de producție. Chiar diagrama ne evidențiază că în fosta Ungarie, în anul 1913 exportul de porci s'a urcat aproape la triplu față de anul precedent, datorită conjuncturilor favorabile. Prin urmare și la noi se poate mări exportul vietăților în condiții prielnice chiar

peste limita dinainte de războiu și suntem siguri, că se vor găsì mijloacele potrivite pentru ajungerea acestui scop ca stimulentul cel mai rațional pentru sporirea producției.

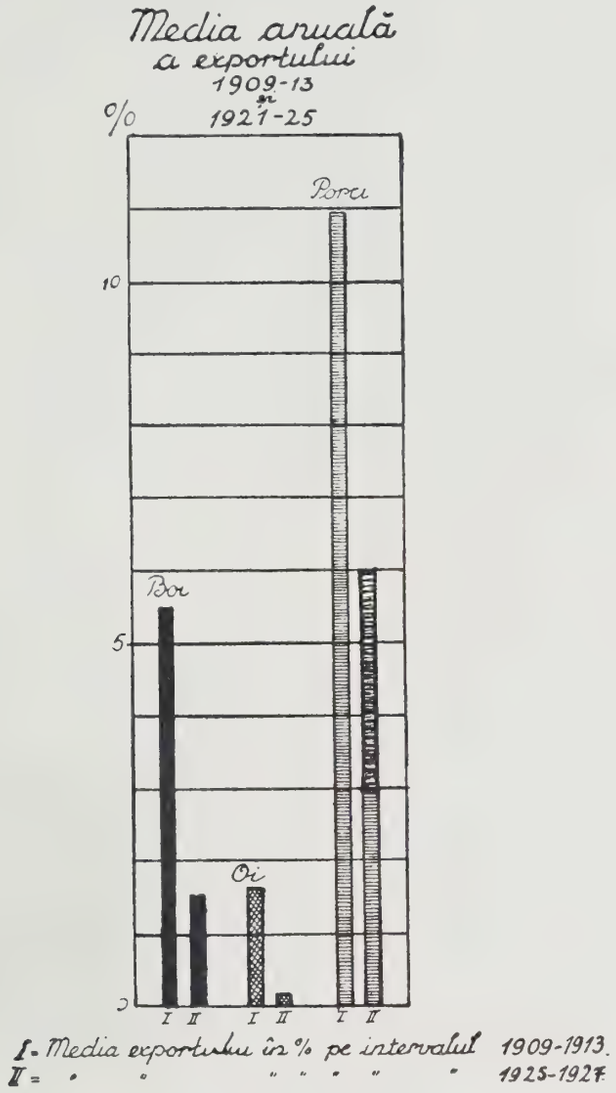

Graficul III

Este interesant să consultăm datele statistice din ultimii trei ani cu privire la numărul animalelor exportate prin punctele vamale situate în Ardeal și Banat în raport cu totalul exportului. In acest scop am întocmit tabela de mai jos:

Anul	Vitele cornute exportate			Oi exportate			Porci exportați		
	In total	Prin vămile din Ardeal	%	In total	Prin vămile din Ardeal	%	In total	Prin vămile din Ardeal	%
1926	61.988	31.246	50	25.026	4.344	16	189.880	173.453	91
1927	62.625	43.066	68	10.140	7.014	69	269.826	204.813	76
1928	75.654	53.075	70	11.710	8.605	73	192.893	114.606	58

Presupunând, că majoritatea animalelor exportate prin vămile din Ardeal şi Banat provin de fapt din aceste provincii, ce este probabil, fără să fie sigur, în acest caz în baza datelor din această tabelă putem face două constatări. Intâiu, că majoritatea exportului de animale vii se face din aceste provincii. Al doilea, că exportul de boi şi de oi creşte treptat, exportul de porci scade, fapt dealtfel confirmat şi de comercianţii de animale.

Cu privire la ţările, spre care se îndreaptă exportul nostru de animale vii, ne dau lămuriri datele din tabloul alăturat.

Ţara destinatară	Vite cornute mari exportate						Porci [1]) exportaţi					
	1926		1927		1928		1926		1927		1928	
	Capete	%	Capete	%	Capete	%	Tone	%	Tone	%	Tone	%
Austria	39.510	63	45.189	72	59.918	79	17.814	62	23.249	57	16.340	56
Ceho-Slovacia . . .	20.898	33	13.875	22	12.538	16	10.172	35	14.982	37	12.520	43
Ungaria	288	04	1.747	2,7	1.295	1,7	—	—	—	—	—	—
Grecia.	4	—	1.046	1,6	1.313	1,7	—	—	—	—	—	—
Alte ţări.	1.288	2	768	1,2	—	—	496	1,7	2.243	5,5	74	0,2
Total	61.988	—	62.625	—	75.654	—	28.482	—	40.474	—	28.934	—

Din acest tablou vedem că majoritatea animalelor, ce se exportă, sunt destinate tăierii (peste 90% din totalul exportat), pieţele principale fiind Austria (pentru vite 63—79%, *în mijlociu 71%*; pentru porci 56—62%, *în mijlociu 68%*) şi Cehoslovacia (pentru vite 16—33%, *în mijlociu 23%*; pentru porci 35—43%, *în mijlociu 38%*). Ungaria exportă în măsură mică (în mijlociu 1,6% din totalul exportului) boi de jug. Grecia, în ultimii doi ani a exportat animale de prăsilă de rasa brună (1,6—1,7%). Exportul în alte ţări a fost foarte redus şi fără nici o continuitate. Exportul de oi deocamdată este foarte mic şi se îndreaptă spre Cehoslovacia, Grecia şi Turcia.

Acum în ceeace priveşte capacitatea de plasament a pieţelor noastre principale de desfacere ne pot servì ca orientare datele statistice privitoare la tăierile de animale din Viena şi Praga.

In Viena, conform datelor ce le-am primit personal încă în anul 1927 dela Direcţia Generală a Serviciului Sanitar Veterinar din Viena, în intervalul dela 1919—1926 s'au tăiat:

Animalele tăiate în abatorul din Viena

Anul	Bovine	Porci	Cai	Viţei	Alte animale
1919	26.659	11.263	20.274	122	27.191
1920	17.961	15.337	13.500	4.752	6.194
1921	145.465	74.157	12.566	24.624	21.720
1922	199.793	115.106	12.340	19.201	15.391
1923	178.002	171.965	32.995	33.503	6.930
1924	157.787	450.871	27.415	25.393	2.959
1925	157.386	752.944	30.632	27.779	1.730
1926	162.348	803.089	34.451	30.391	1.995

[1]) Porcii sunt socotiţi în tone, calculându-se 150 kgr. = 1 porc.

In Viena deci numărul bovinelor tăiate erà mai mare în anul 1922, dela care dată a început să scadă treptat, înregistrându-se abià în anul 1926 o creștere lentă. Numărul porcilor tăiați este în creștere continuă.

Importul de animale al orașului Praga conform informațiilor din ziare, a crescut în 1928 considerabil, ajungând la 903.892 porci, față de 785.686 în 1927; diferența de 113.260 înseamnă o creștere de 15%. Cauza acestei creșteri este de căutat în special în desvoltarea consumului cărnii. In importul de porci destinat abatoarelor din Praga, Polonia participă cu 560.000 (372.000 în 1927). Pe lângă porcii din Polonia s'au adus pentru Praga 51.577 porci din Boemia și Moravia, 11.771 din Slovacia, 48.971 porci din Jugoslavia, 54.715 porci din România, 32.628 din Ungaria, restul neînsemnat provenind din alte țări.

Comparând aceste date cu datele statistice privitoare la exportul nostru de porci în Cehoslovacia din ultimii trei ani, vedem, că deși în Praga a crescut cu 15% consumul cărnii, noi nu am putut beneficià de această creștere, scăzând exportul nostru în 1928 cu 4% față de 1927.

In anul 1927 s'a făcut o încercare serioasă pentru organizarea internă a exportului nostru prin înființarea așà numitelor târguri de export în centrele cu o populație animală mai densă, situată lângă linii principale de C. F. R. și unele din ele în apropierea frontierei. Scopul acestor târguri erà de a venì în ajutorul crescătorilor de animale din Ardeal și Banat și Bucovina, adică regiunilor mai bogate în animale, prin organizarea comerțului intern de animale în speranță, că dându-se diverse înlesniri acestor târguri ele vor atrage pe cumpărătorii străini. Astfel au luat ființă târgurile de export din Cluj, Oradea Mare, Satu-Mare, Arad și Timișoara.

Așteptările nu s'au împlinit. Aceste târguri n'au contribuit cu nimic la remedierea crizei de desfacere a surplusului de animale din aceste ținuturi. Comercianții străini nu s'au prezentat și astfel târgurile în scurt timp au încetat de a mai funcționà. Ele totuș ne pot servì ca o învățătură prețioasă, arătându-ne că organizarea internă a comerțului trebuie să fie precedată de crearea de debușeuri sigure și potrivite cu străinătatea, altfel orice încercare rămâne infructuoasă.

Târgurile de animale. Târgurile de animale cele mai bine frecventate din Ardeal și Banat sunt: Alba-Iulia (bovine), Aiud (bovine, oi), Bistrița (bovine, cai), Caransebeș (bovine, oi, mai puțini cai și porci), Cluj (bovine), Cohalm (bovine, cai), Diciosânmartin (bovine), Dumbrăveni (Ibașfalău, bovine, cai), Gherla (bovine, oi, porci), Hațeg (bovine, oi), Huedin (bovine, cai, oi), Lăpușul-Unguresc (bovine, oi), Lipova (bovine, porci), Lugoj (bovine, oi, porci, cai), Mediaș (bovine, cai), Odorhei (bovine, oi), Oradea (bovine, cai, porci), Reghin (bovine, oi, cai, porci), Satu-Mare (bovine, porci, oi, cai), Sebeșul săsesc (bovine, oi, puțini cai și porci), Sibiu (bovine, cai), Sighet (bovine, cai, oi), Sighișoara (bovine ,cai), Târgul-Mureș (bovine, cai), Timișoara (bovine, cai, porci), Turda (bovine, porci, puțini cai și oi).

Industria cărnurilor proaspete. Exportul de carne frigorifiată s'a început încă în timpul dinainte de războiu dela abatoriile orașelor mai mari, însă într'o măsură foarte modestă. Date statistice despre această epocă n'avem. Publicațiile statistice maghiare conțin numai date generale privitoare la întreaga țară, fără a se arătà situația pe provincii etnice.

Totuș pentru a puteà aveà o bază de comparație am încercat să stabilesc mărimea exportului dinainte de războiu prin apreciere.

In ceeace privește exportul de carne de vite socoteala este foarte ușoară, întrucât carnea importată în fosta Ungarie în 1913 întreceà cantitatea cărnii exportate, așà că exportul net erà nul. Pentru exportul cărnii de porc am stabilit întâia oară exportul net din întreaga fosta Ungarie. Pe urmă această cifră am redus-o cu 50%, coeficient care corespunde raportului, ce există între stocul total al porcilor din fosta Ungarie și între stocul actual de porci din România întregită. Iar relativ la oi am luat exportul Ungariei dublu din aceleași considerații ca la porci.

Astfel am ajuns la datele statistice comparative cuprinse în tabloul următor:

Acest tablou cuprinde datele cu privire la întreaga țară.

Dacă voim, să cunoaștem exportul de carne numai din Ardeal și Banat, trebuie să consultăm datele relative la exportul de carne, ce s'a făcut prin punctele vamale din aceste regiuni. In acest scop am întocmit tabloul de mai jos, cuprinzând datele din ultimii trei ani.

Specificarea cărnurilor	Unitatea	1913	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Carne de vită	Tone	—	49,9	406,3	1842,2	1508,4	6120,1	9377	4729	5191
» » porc	»	3000	30,7	205,1	345,3	173,2	3365,2	9951	1445	131
» » oaie	»	2088	3,6	4,9	—	23,6	31,5	123	15	18

Anul	Cărnuri exportate		% din total
	In total	Prin vămile din Ardeal	
	Tone		
1926	19.444	8.735	44
1927	6.188	4.301	68
1928	5.340	4.941	94

Din acest tablou se vede că exportul de carne din 1926 până astăzi a scăzut aproape la jumătate. In 1926, prin punctele vamale din Ardeal și Banat treceà abià 44% din totalul cărnurilor exportate, astăzi 94%. Tendința de scădere a exportului de carne cred că se va menținea și în viitor deoarece țările exportatoare preferă exportul animalelor vii, ca astfel să le rămână lor produsele secundare (piei, oase, sânge, mațe etc.), necesare pentru industrie.

Exportul de carne pe țări se repartizează după cum urmează:

	Anul 1926	Anul 1927	Anul 1928
Austria	37%	69%	94%
Cehoslovacia	23%	21%	4%
Germania	37%	6%	—

Deaici se vede că scăderea din ultimii doi ani se datorește faptului că Germania nu mai importă carne dela noi.

Exportul de carne se face fie dela abatorul de export « Frigul » din Episcopia Bihorului, fie dela cel din Curtici, fie dela abatoarele orașelor mai mari din Transilvania, înzestrate cu instalații moderne pentru tăierea animalelor și pentru antrepozitarea cărnurilor în hale frigorifere. Bineînțeles că toate animalele destinate tăierii sunt examinate atât în viață, cât și după tăiere de medici veterinari de Stat, neadmițându-se la export decât cărnurile provenite dela animale perfect sănătoase. Cărnurile de porc se examinează și cu privire la trichinoză, trichinoscopia fiind obligatorie în caz de export. Transportarea cărnurilor se face în vagoane izotherme izolate cu plută și înzestrate cu rezervoare pentru ghiață, respectându-se strict cerințele igienice.

Industria alimentară din Ardeal, în afară de prepararea și exportarea de cărnuri proaspete, posedă mai multe fabrici de conserve, mezeluri și salam, care pot concurà cu orice preparate similare din străinătate.

Prima fabrică de salam a firmei I. Kessler și Fii a luat ființă în anul 1850, în Sibiu, ajungând la o reputația binemeritată, care și-a păstrat-o până astăzi. A doua fabrică mare, a firmei Braedt Frideric din Bistrița, a fost fondată în 1885. Pe urmă au luat ființă tot mai multe fabrici la intervale mai scurte, dintre care unele în cursul vremii și-au sistat funcționarea fie din lipsă de conducători potriviți, fie din alte motive. Astăzi în Transilvania există în total 14 fabrici mari cu instalații absolut moderne care prepară anual peste 6000 tone de salam, diverse mezeluri, conserve, pasteturi, șunci, cărnuri afumate, etc. în valoare de peste 600.000.000 lei. Desvoltarea treptată a

acestor fabrici se vede din diagrama alăturată (grafic IV) care arată înmulțirea numărului fabricilor din an în an.

Capitalul total învestit în aceste fabrici este de 36.327.500 lei. Produsele lor se plasează în interiorul țării, făcându-se export numai în cazuri excepționale și rare. Multe din ele înainte de războiu aveau debușeu în Austria, Elveția, Italia, Cehoslovacia, Turcia, Grecia și Olanda, însă greutățile postbelice și politica economică inaugurată aproape de toate Statele după războiu, n'au îngăduit încă preluarea raporturilor vechi comerciale.

Capacitatea de producție în prezent nu este exploatată nici pe jumătate conform informațiilor primite chiar dela fabrici, așà că dacă relațiile de credit și conjuncturile comerciale se vor ameliorà, va fi foarte ușor, a sporì producția într'o măsură foarte largă.

Industria laptelui și a derivatelor sale. Rentabilitatea creșterii bovinelor în alte țări cu o cultură mai avansată este asigurată în primul rând prin producția de lapte și prin industria laptiferă. In regiunile alpine, cum sunt ținuturile muntoase din Elveția, Austria, Bavaria, etc., această ramură

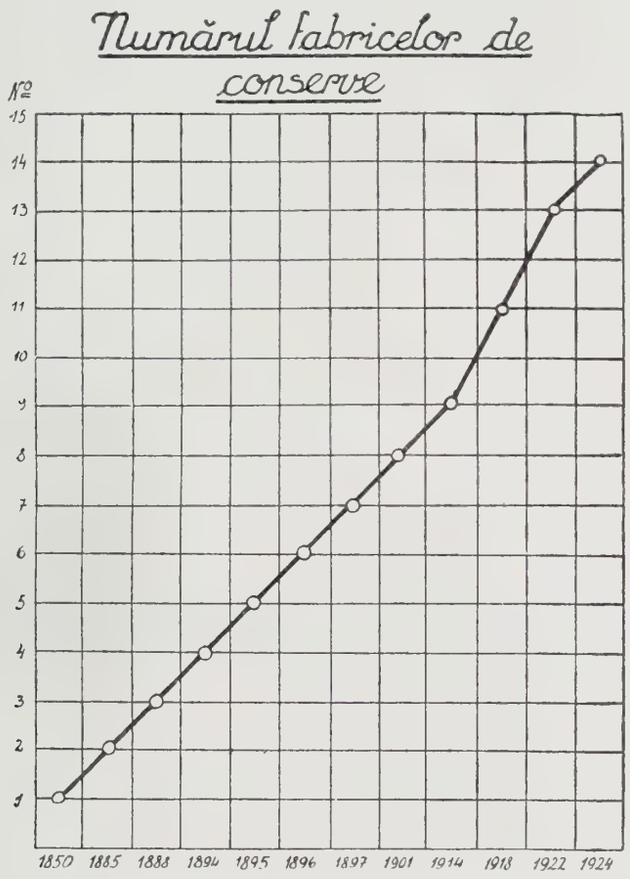

Graficul IV

de producție este cel mai principal izvor de câștig pentru populația rurală, pe care câștig se întemeiază însăș existența ei.

In Ardeal și Banat industria laptiferă este veche, însă mult timp nu s'a făcut nici un progres, rămânând o simplă industrie casnică și primitivă.

Primul început spre o organizație mai modernă și spre o exploatare mai rațională a laptelui s'a făcut în orașul Arad, în anul 1883, prin înființarea unei lăptării cooperative pentru asigurarea laptelui necesar pentru consumația publică a acestui oraș.

Exemplul Aradului l-a urmat în 1902 Brașovul prin crearea « Cooperativei de Lăptărie » și în 1910 Timișoara, înființând « Lăptăria Comunală ».

Odată cu aceasta s'a început o acțiune serioasă și din partea Statului la sate pentru a înjghebà cât de multe cooperative pentru valorizarea laptelui. Cooperativele nou înființate primiau dela

Stat diverse avantagii, întrucât ele în primul an de funcționare se dovedeau viabile. Astfel li se punea la dispoziție gratuit câte un maiestru lăptar cu studii la Școala de Lăptărie a Statului din Sârvár, plătindu-i-se leafa din bugetul Statului. Pe urmă li se acordau anumite subvenții în bani până la jumătate din valoarea inventarului ce-l aveau. In regiunile alpine, de ex. în județul Maramureș, Statul pentru a înlesni funcționarea lăptăriilor alpine, a construit grajduri și adăposturi pentru animale și drumuri prin munți.

Grație acestei încurajări și propagandei intense făcută de organele tehnice ale Ministerului de Agricultură, numărul acestor cooperative s'a ridicat în fosta Ungarie în anul 1911 la 554. In Ardeal și Banat la această dată erau în total 90 cooperative, repartizate pe județe după cum urmează:

Județul	Numărul cooperativelor în 1911	Județul	Numărul cooperativelor în 1911
Alba	1	Odorhei	10
Arad	5	Sibiu	3
Bihor	1	Someș	4
Brașov	1	Târnava Mare	2
Cluj	7	» Mică	1
Hunedoara	1	Timiș	12
Maramureș	5	Trei-Scaune	3
Mureș	29	Turda	3
Năsăud	2		

Intinderea succesivă a mișcării cooperative la sate se poate mai bine demonstrà, dacă cercetăm câte cooperative noui au luat ființă în fiecare an. In acest scop ne pot servì următoarele date privitoare la cele 90 de cooperative menționate mai sus:

In anul	1891—1895	s'a înființat	1	cooperativă
» »	1896—1900	» »	10	»
» »	1901—1905	» »	24	»
» »	1906	» »	24	»
» »	1907	» »	6	»
» »	1908	» »	8	»
» »	1909	» »	9	»
» »	1910	» »	2	»
» »	1911	» »	6	»
		Total	90	cooperative

Activitatea lor se poate cunoaște din următoarele date (1911):

Totalul laptelui livrat de membri	11.220.000	litri
Cantitatea laptelui ce s'a restituit membrilor, după smântânire	1.306.318	»
Laptele proaspăt vândut pe piață	3.107.000	»
Cremă	70.000	kgr.
Unt	401.000	»

Caș	209.000	kgr.
Brânză	99.000	»
Alte derivate	2.303.000	»
Cremă expediată la centrul cooperativei	26.492	litri

Beneficiul realizat de 8767 membri din producția laptelui desfăcut prin cooperative și provenit dela 11.508 vaci erà următorul:

Valoarea laptelui smântinit	67.044	coroane
» derivatelor	1.736.000	»
» cremei desfăcută prin centru	24.493	»
Total	1.827.537	coroane

adică în valuta noastră actuală *Lei 23.755.981.*

Numărul cooperativelor și al fabricilor de brânzeturi existente astăzi în Ardeal și Banat este conform datelor adunate de Direcția Generală Zootehnică și Sanitară Veterinară, următorul:

In județul Arad	8
» » Brașov	1
» » Caraș-Severin	4
» » Ciuc	1
» » Cluj	7
» » Hunedoara	3
» » Maramureș	1
» » Mureș	7
» » Odorhei	5
» » Sibiu	2
» » Târnava Mare	104
» » Târnava Mică	27
» » Timiș Torontal	15
» » Trei-Scaune	1
» » Turda	1
Total	187

Producția anuală din 1927 a acestor cooperative și fabrici este de circa 1.000.000 kgr. diverse brânzeturi (brânză de burduf, brânză bătută, brânză de putină, cașcaval, Trapist, Emental, Romadour, Olandeză, Telemea) și 263.090 kgr. unt. Ele mai desfac circa 900.000 kgr. lapte proaspăt și 300.000 kgr. lapte condensat (Fig. 137).

Dintre fabricile de brânzeturi, care merită să fie menționate, cea mai veche este a firmei F. Homm din Sibiu, care a luat ființă în 1872 cu un capital inițial de 10.000 coroane. Această fabrică în cursul timpului a fost complectată cu instalații moderne. Ea produce în prezent unt și caș putând prelucrà zilnic circa 5000 kgr. lapte.

A doua fabrică similară a luat ființă în comuna Baraolt în 1887, cu un capital inițial de 4000 lei aur, care în 1923 s'a urcat la 6000 lei aur. Ea produce anual 60—80.000 kgr. brânză secuească, brânză de salam, brânză de burduf și cașcaval în valoare de circa 6.000.000 lei.

Cea mai mare fabrică de brânzeturi este « Lica », industrie de alimente Carol Albrecht din Sibiu, fondată în 1902. Ea posedă 20 lăptării proprii și prepară anual 50—60 vagoane de diverse preparate de lapte, ca unt, caș secuesc, caș Liptau, Emental, Groyer, Edamer, Trapist, Romadour, cașcaval, etc.

Toate aceste fabrici au debușeu numai în țară.

Firește că în afară de aceste fabrici mai există numeroase întreprinderi mai mici, dintre care unele au preparate cu bună reputație în ținuturile lor, cum sunt Cașul de Mănăștur, Dezmir etc. Aceste preparate însă se desfac de obiceiu pe piețele locale cele mai apropiate.

Este cert că dintre toate formele de cooperative mai ușor pot luà ființă acelea, care își fixează ca singur scop prepararea de unt. Asemenea cooperative pot funcționà în orice localitate ascunsă

unde cantitatea de lapte este redusă, pe când fabricarea de brânzeturi are nevoie de cantități considerabile de lapte pentru a fi rentabilă. Prepararea exclusivă a untului mai are avantajul, că laptele smântânit ajunge iarăș în posesiunea membrilor, putându-l utilizà fie pentru consumația casei, fie ca hrană pentru animale tinere.

Primul început pentru desvoltarea unei industrii laptifere înfloritoare îl avem. E nevoie numai de o atenție specială din partea Guvernului pentru a se puteà pornì la o organizație rațională și temeinică după un program bine alcătuit.

Tendința generală a creșterii bovinelor din Ardeal și Banat, după cum am văzut la alt capitol este de a înlocuì treptat rasa autohtonă de vite de stepă cu alte rase mai precoce, producătoare

Fig. 137. Brânzeturi transilvănene

de lapte și de carne. Dar intensificarea producției de lapte va reclamà imperios crearea unui debușeu potrivit pentru valorizarea surplusului de lapte, ce nu se poate asigurà decât prin organizarea industriei laptifere.

Ca încheiere găsesc nimerit să accentuez încă odată că pentru Transilvania bogăția animală este unul dintre principalele izvoare de venit ale populației, care prin exploatare rațională se poate intensificà și desvoltà aproape nelimitat, contribuind în măsură largă la înlesnirea alimentației altor țări, mai puțin înzestrate cu asemenea produse.

Incheierea de convenții comerciale tarifare, bazate pe reciprocitate și complectate cu convenții veterinare, studierea permanentă a cerințelor pieţelor străine prin consilieri tehnici și îndrumarea producției conform acestor cerințe, furnizarea de produse de calitate superioară, potrivite gustului publicului consumator, înlesniri date crescătorilor, credite ieftine pentru îngrășarea animalelor și pentru încurajarea industriei alimentare, organizarea desfacerii, etc. sunt tot atâtea mijloace cunoscute și sigure pentru ajungerea scopului, mijloace, care — sperăm — se vor pune în aplicare în curând, îndulcind și strângând raporturile noastre economice cu străinătatea.

EXPLOATĂRILE MINIERE DIN TRANSILVANIA ȘI BANAT ÎN ANII 1919-1928 [1]

DE

I. IANCU

In Transilvania și Banat, industria minieră are un trecut de multe veacuri. In munții Apuseni, s'au exploatat substanțe minerale cu conținut de aur și argint, încă înainte de a ajunge această regiune sub stăpânirea Romanilor, iar sub stăpânirea Romanilor, mineritul a realizat rezultate frumoase de mare importanță.

In decursul secolelor lucrările de exploatare s'au extins și asupra substanțelor minerale cu conținut de plumb, antimoniu, cupru, fier, mangan, iar în secolul al XIX-lea a luat început exploatarea de aluminiu, aceea de cărbuni și asfalt, precum și de gazul natural. Salinele Ardealului au fost renumite, veacuri dealungul, în ce privește calitatea și cantitatea sării produse.

In ultimele decenii ale veacului trecut, industria minieră a Ardealului și Banatului, a luat un avânt deosebit.

Străinătatea arată mare interes față de exploatările de metale nobile și minereuri cu conținut de cupru, plumb și antimoniu. Cu capital străin se pun în funcțiune mai multe exploatări din Transilvania. In deosebi în munții Apuseni se constată o activitate pronunțată cu rezultate favorabile, realizându-se beneficii frumoase.

Exploatarea cărbunilor își ia început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ea se desvoltă repede și în scurt timp dă dovezi de vitalitate. Minele de cărbuni cele mai renumite ale Ardealului, acelea din Valea Jiului, în desvoltarea lor atât din punct de vedere tehnic, cât și economic țin pas cu exploatările de cărbuni din străinătate. Producția minelor de cărbuni din Transilvania și Banat la sfârșitul secolului al XIX-lea, nu numai că acopereà necesitățile acestor provincii, ci din prisosul lor procurà o cantitate remarcabilă și celorlalte părți ale fostei Ungarii.

Răsboiul mondial găsește industria minieră în deplină desvoltare. Minele de cărbuni erau prevăzute cu instalațiuni moderne și cu terenuri pregătite pentru exploatări intense. Minele de fier aveau o producție ce acopereà necesitățile furnalelor din Hunedoara, salinele produceau sare în cantități mari, iar minele metalice erau în plină desvoltare. Exploatările de pirită, plumb, antimoniu și cupru, etc., dovedeau deasemeni o tendință spre desvoltare.

In timpul răsboiului mondial însă nu s'a făcut nimic în ce privește asigurarea exploatărilor în viitor. Toată activitatea s'a concentrat în a exploatà cantități cât de mari de substanțe minerale, fără nici o investiție nouă și fără a deschide câmpuri noui de exploatație.

In urma extracției forțate ce s'a făcut timp de peste 4 ani, cât a durat răsboiul mondial, și în urma desorganizării complete, ce domnià după răsboiu, aproape toate exploatările au ajuns în stare deplorabilă. Micile exploatări în urma lipsei de fonduri și de mâini de lucru, aproape toate și-au încetat activitatea. Exploatările, care au avut la bază capitaluri mai mari, au continuat, ce e drept, lucrările de exploatare, însă și ele au fost nevoite a reduce activitatea la minimum, în urma lipsei de material absolut necesar continuării lucrărilor.

[1]) La întocmirea acestei lucrări ne-am folosit de datele «Statisticei Miniere a României» și de Memoriile diferitelor întreprinderi miniere.

La preluarea imperiului asupra Transilvaniei și Banatului, Statul Român găsește exploatările miniere aproape total epuizate, cu muncitori deplin bolșevizați și demoralizați și cu patroni desperați și fără nici o nădejde în viitor.

In împrejurările descrise, Statul Român n'a întârziat a luà grabnice măsuri pentru îmbunătățirea situației. In acest scop, în primul rând a organizat serviciile de supraveghere și control al minelor, menținând împărțirea veche teritorială și atribuțiile autorităților miniere regionale și locale. Se iau diferite măsuri folositoare în interesul desvoltării exploatărilor miniere, și se asigură acestora diferite favoruri pentru a încurajà industria minieră.

Pentru a puteà da o icoană cât se poate de clară asupra situației industriei miniere din Transilvania și Banat, în răstimpul 1919—1928, vom arătà la fiecare substanță minerală în parte situația exploatărilor respective, demonstrând și rezultatele realizate de ele în acel interval.

In lucrarea de față, nu ne vom extinde asupra situației geologice a diferitelor exploatări, nici asupra metodelor de lucru, ci vom arătà situația exploatărilor, în care erau după răsboiul mondial și desvoltarea lor în cei 10 ani de după răsboiu.

In lucrarea de față ne vom ocupà cu exploatările tuturor substanțelor minerale pentru care s'au acordat concesiuni de exploatare, și vom descrie scurt și situația carierelor existente.

Cum nu dispunem asupra datelor statistice complete de pe anul 1928, în descrierea de față vom arătà numai datele din anii 1919-1927.

I. EXPLOATĂRILE DE PETROL

Zăcămintele de țiței cad pe teritoriul comunelor Săcele, Săliște și Dragomirești din județul Maramureș.

Exploatarea lor nu are mare însemnătate în industria minieră din Transilvania.

Concesionarul acestor zăcăminte în timpul dominației ungurești a fost firma Compania Ungară de petrol, care în anul 1923 s'a transformat în societate anonimă română « Carpatina Română de Petrol ».

După terminarea răsboiului populația din localitate, cât și muncitorii militari au devastat șantierele, furând mult material și distrugând chiar și instalația de destilație.

La sfârșitul anului 1919 vechea societate a reluat activitatea reconstruind instalarea de distilare precum și atelierele. Aceste lucrări s'au terminat în anul 1921.

In anul 1920 se începe săparea a 2 sonde noui, cari în anul 1922 ajung adâncimea de 1203 m. și 585 m. Săpatul lor mai departe s'a suspendat pe motivul că sondele n'au dat rezultate corespunzătoare.

Dela 1923 până la 1928 sondajul sistează din cauza lipsei de capital. Sondele productive se exploatează prin lăcărit și pompat.

Țițeiul produs în mare parte s'a distilat în distileriile societății, iar o parte s'a consumat de motoarele cu țiței folosite de societate la lăcăritul și pomparea sondelor.

Următorul tablou ne arată producția acestor exploatări în anii 1919—1927 inclusiv.

Anul	Cantit. prod. în Kgr.	Valoarea prod. în lei
1919	47.259	nu o cunoaștem
1920	70.000	14.000
1921	75.412	75.412
1922	64.640	96.960
1923	66.000	132.180
1924	72.200	154.003
1925	60.000	120.100
1926	28.000	55.600
1927	6.000	12.300

II. EXPLOATAREA GAZULUI NATURAL

Suprafaţa basinului transilvănean, care conţine gaz metan are o întindere aproximativă de 20.000 km. p. Gazul se află acolo unde stratul înclină astfel că formează boltituri: aşà numitele domuri. Gazul se află numai în partea centrală a domurilor. Experţii americani au evaluat suprafaţa productivă în gaz a tuturor domurilor la 515,5 km. p. care deci abia face 2,5 % din suprafaţă.

Exploatarea gazului natural s'a făcut până la 1926 de către Stat şi de o societate particulară ungară de gaz metan (U. E. G.) pe hotarul comunelor Sărmăşel (jud. Cluj), Copşa Mică (jud. Târnava Mare), Bazna (jud. Târnava Mică), Saroş (jud. Târnava Mică), Ugra (jud. Târnava Mică), Şincai (jud. Mureş).

Cu începere din anul 1926 exploatările Statului prin comercializare au trecut în proprietatea Societăţii Naţionale de Gaz Metan.

Exploatările Societăţii Naţionale de gaz metan. Această societate exploatează gazul metan pe hotarele comunelor Sărmăşel (jud. Cluj), Copşa Mică (jud. Târnava Mare).

In Sărmăşel s'au săpat până în prezent 22 sonde, iar în Copşa Mică 3. Dintre sondele din Sărmăşel 8 sunt părăsite, restul parte în producţie, parte suspendate.

Gazul metan produs în aceste sonde este utilizat în industrie ca combustibil şi pentru iluminat şi nevoi casnice în comunele de mai jos. Cu acest gaz se alimentează Turda, Câmpia Turdei, Uioara, ca puncte mai importante: Sarmaş, Sărmăşel, Bolda, Frata, Sân-Iacob, Oprişan şi Cârcedia ca puncte secundare.

Producţia sondelor din Sărmăşel este transportată printr'o conductă de 48,5 km. la Turda, de unde la Câmpia-Turdei şi Uioara.

Comunele suscitate sunt alimentate dela conducta principală. Din aceasta pleacă conductele de distribuţie la diversele industrii.

Dela Sărmăşel pleacă o conductă specială spre gara Sărmăşel C. F. R. unde gazul prin ajutorul compresorului este introdus în butelii metalice la o presiune de peste 100 atm., servind la iluminatul vagoanelor C. F. R. şi la diverse utilizări în atelierele căilor ferate.

Inainte de contorul principal din Sărmaş, Societatea Naţională de gaz metan a construit o casă de compresoare, cu scopul de a ridicà presiunea gazului în conducta principală.

Pentru comprimarea gazului s'au instalat 3 agregate de compresori pentru a mări presiunea gazului la 18 atm. cu un debit de 10.000 m. c. pe oră.

S'au construit case de reducere de presiune la Turda şi Câmpia Turdei, s'a clădit şi instalat un atelier mecanic în Sarmaş precum şi anexele sale. Infine s'au construit locuinţe pentru personal, birouri, magazii, etc.

Următorul tablou ne dă consumaţia şi valoarea gazului metan în anii 1919 până la 1927 inclusiv.

Anul	Cantitatea de gaz m. c.	Valoarea în lei
1919	nu avem date.	
1920	59.674.489	2.442.667
1921	61.028.476	12.903.249
1922	90.025.735	14.766.581
1923	109.302.513	36.189.297
1924	118.092.815	66.538.169
1925	121.852.098	73.580.339
1926	126.181.124	84.541.353
1927	125.197.993	83.882.655

Trebuie să observăm că consumaţia gazului natural este totdeodată şi producţia sondelor în producţie; debitul sondelor este natural cu mult mai mare, acela depinzând dela presiunea sub care se ţin sondele.

Exploatările societăţii ungare de gaz metan. Aceste exploatări se găsesc pe hotarul comunelor amintite la pagina 451, alin. 2, cu excepţia comunelor Sărmăşel şi Copşa Mică, unde Societatea Naţională de gaz metan îşi are exploatările.

Sondele în producție se află pe teritoriul comunelor Bazna și Saroșul Unguresc, și anume în Bazna sunt 4 sonde în producție iar în Saroșul Unguresc 10.

Din câmpul Bazna pleacă o conductă la Mediaș cu 300 m/m diametru și una în comuna Bazna cu 160 m/m diametru. Casa de distribuție pentru câmpul Bazna este la Mediaș.

Din câmpul Saroș o conductă duce până la casa de distribuție din Seuca, unde are ramificație spre Diciosânmartin, Seuca și Târgu-Mureș.

Distribuția gazului în Mediaș se face de uzina orășenească, în Diciosânmartin de societatea de gaz metan din jud. Târnava Mică și în fine în Seuca de cooperativa Seuca.

Societatea după răsboiul mondial a adâncit sondele No. 11 din Saroș și 7 și 9 din Bazna.

S'au construit după răsboiu clădiri pentru personal și lucrători pe șantierul Saroșul Unguresc.

Următorul tablou ne dă consumația și valoarea gazului metan, consumat în 1919—1927.

Anul	Consumația în m. c.	Valoarea în lei
1919	nu avem date.	
1920	49.640.000	2.482.000
1921	29.034.190	2.322.725
1922	64.996.000	6.526.000
1923	76.727.915	15.731.596
1924	97.872.410	38.724.631
1925	103.225.265	41.663.504
1926	115.560.637	69.336.822
1927	126.813.775	64.675.025

III. EXPLOATĂRILE DE CĂRBUNI

Transilvania și Banatul sunt bogate în zăcăminte de cărbuni, al căror cuantum este destul de important. In ce privește însă calitățile lui, huila este în disproporție față de cărbunii bruni și lignit.

Exploatările de cărbuni se află pe teritoriul județelor: Hunedoara, Brașov, Trei Scaune, Cluj, Someș, Sălaj, Bihor, Caraș, Severin și Timiș-Torontal.

Cele mai importante exploatări din Transilvania sunt în județul Hunedoara; în sudul acestui județ se întinde una dintre cele mai frumoase și mai bogate regiuni ale României, Valea Jiului. Regiunea are forma unei albii lungă de cca. 48 km. (vest-est) și largă de 2—9 km. Lățimea cea mai mare a regiunei este în dreptul defileului Surduc.

Minele de cărbuni din Transilvania și Banat se găseau după răsboiul mondial într'o stare deplorabilă. Forțarea lucrărilor de abataj în timpul răsboiului, lipsa de personal disciplinat și de materiale după răsboiu a fost cauza situației grave. La aceste s'au adăogat incendiile multe în mine provenite în urma lucrărilor neraționale, apoi neglijarea lucrărilor de deschidere și pregătire, greve și mișcări revoluționare.

Imperiul român găsește exploatările de cărbuni în situația descrisă. Numai după o muncă asiduă de câțiva ani și plină de abnegație a reușit a aduce exploatările miniere în stare producătoare.

Următorul tablou, care cuprinde producția de cărbuni a tuturor exploatărilor în intervalul dela 1919 până la 1927 inclusiv și valoarea produselor ne dă o icoană clară despre exploatările de cărbuni:

Anul	Producția în tone	Valoarea lei
1919	1.337.253	238.992.920
1920	1.312.393	513.184.394
1921	1.506.839	846.800.187
1922	1.812.326	1.004.184.661
1923	2.157.250	1.610.038.332
1924	2.315.127	2.009.939.026
1925	2.438.137	1.967.336.031
1926	2.584.901	2.659.674.428
1927	2.726.322	2.382.470.260

In cele de mai jos vom arătà desvoltarea celor mai importante mine de cărbuni, arătând acolo unde va fi nevoie și greutățile cu care au avut ele să lupte în decursul desvoltării lor.

Fiind regiunea minieră cea mai importantă aceea a Văii Jiului, vom începe cu descrierea ei în prezenta lucrare:

1. *Minele de cărbuni din Valea Jiului.* Aceste mine formează proprietatea a 5 întreprinderi aparte și anume:

a) Minele societății anonime române pentru exploatarea de cărbuni « Petroșani »;
b) Idem « Lupeni »;
c) Idem « Valea Jiului de Sus »;
d) Minele societății comercializate « Lonea »;
e) Minele de cărbuni « Sălătruc ».

a) *Minele de cărbuni ale Societății anonime române pentru exploatarea de cărbuni Petroșani.* Aceste mine se împart în două grupuri:

a) Grupul Petroșani (cu minele din Petrila, Petroșani și Aninoasa) și
b) Grupul Vulcan.

Situația acestor mine la preluarea imperiului a fost tot așà de deplorabilă ca și a celorlalte mine de cărbuni.

După restabilirea ordinei și nereușirea grevei generale din 1920 și mai ales după naționalizarea societății în Februarie 1921, situația a început să se amelioreze.

Progresele obținute în intervalul dela 1919—1927 de grupul Petroșani, ni le arată următorul tablou:

Anul	Producția în tone	Efectivul total	Randament în tone și muncit
1919	284.650	4.324	65.08
1920	270.900	4.967	54.5
1921	372.600	5.545	67.2
1922	508.840	6.163	82.6
1923	577.400	6.340	91.1
1924	665.750	6.878	96.8
1925	684.880	7.106	96.4
1926	688.970	6.224	110.7
1927	661.890	6.039	109.6

Progresele obținute de grupul Vulcan ni le arată următorul tablou:

Anul	Producția în tone	Efectivul total	Randamentul în tone, muncit. și an
1919	262.770	2.857	92.0
1920	237.310	2.984	79,5
1921	262.810	3.120	84.2
1922	293.560	3.133	93.7
1923	337.250	3.180	106.1
1924	352.930	3.319	106.3
1925	351.280	3.682	95.4
1926	364.180	3.396	107.0
1927	380.830	3.610	105.5

Progresele obținute se datoresc în primul rând unei mai bune organizări a serviciilor, apoi nouilor instalații mecanice moderne. Numărul căldărilor cu aburi, a motoarelor electrice, a perforatoarelor a crescut.

Pentru asigurarea transportului la suprafață și subsol s'au introdus lucrări pentru centralizarea și mecanizarea lor. In locul transportului primitiv cu cai, s'a introdus transportul cu locomotive pneumatice, în care scop a fost nevoe a se instalà la suprafață noui compresoare. In unele galerii s'a introdus transportul prin locomotive electrice.

In special după naționalizarea societății a luat început realizarea unui bogat program de construcție, care s'a făcut parte în interesul bunului mers al exploatărilor, parte pentru a satisface cerințele sociale.

Valorizarea produselor societății Petroșani. Cea mai mare parte a produselor a fost furnizată căilor ferate române. O parte mai puțin importantă a fost vândută particularilor. Atât C. F. R. cât și cumpărătorii particulari reducând în mod simțitor, comenzile lor, producția din anul 1927 și 1928 a devenit staționară, iar efectivul personalului a fost redus. Criza agravându-se din ce în ce mai mult s'a continuat a se reduce treptat personalul.

b) *Minele societății anonime române pentru exploatarea cărbunilor « Lupeni ».* Minele de cărbuni ale Soc. « Lupeni » se află pe teritorul comunei Lupeni, jud. Hunedoara. Exploatarea se face prin 5 puțuri principale (Est, Ileana, Ștefan, Victoria și Carolina).

Următorul tablou ne dă producția, efectivul și randamentul pe intervalul dela 1919—1927:

Anul	Producția în tone	Efectivul total	Randament în t. pe muncit. și an
1919	316.550	3.873	81,7
1920	320.995	4.382	73,3
1921	345.900	4.339	79,7
1922	391.900	4.727	82,8
1923	472.400	4.958	95,3
1924	503.000	5.119	98,3
1925	504.100	4.938	102,1
1926	560.000	4.560	122,8
1927	590.000	4.405	133,9

Creșterea continuă a producției și a randamentului s'a putut obține prin desvoltarea centralei electrice, prin instalarea și punerea în funcțiune a nouei căldări și turbine cu aburi, prin instalarea unui nou compresor, prin concentrarea transporturilor în mină și punerea în funcțiune a mașinilor de producție.

In vreme ce până în anul 1926 transportul producției dela mină la separație se făceà prin instalații de transport deosebite și prepararea (separarea) cărbunilor se făceà prin trei separatori, astăzi trei mine transportă pe cale comună producția lor la o singură separație.

Se lucrează ca și restul minelor să transporte producția la această separație, fapt, prin care, separația a doua azi încă în funcțiune va devenì de prisos.

Pentru a puteà prelucrà toată producția într'o singură separație, s'a făcut transformarea și modernizarea fostei separații Ștefan, prin care transformare capacitatea instalației s'a mărit la 4800 tone pe zi.

Odată cu această transformare s'au făcut și propășiri în ce privește rațonalizarea lucrărilor subterane.

Valorizarea produselor societății « Lupeni ». Cele expuse la societatea Petroșani se referă și la această societate.

c) *Societatea anonimă română « Valea Jiului de Sus ».* Până la naționalizarea ei din anul 1926, Societatea erà întreprindere pe cuxe. După naționalizare s'a transformat în Societate anonimă română și formează proprietatea societăților naționalizate « Petroșani » și « Lupeni ».

Tabloul de mai jos ne arată producția, efectivul și randamentul în intervalul dela 1919—1927:

Anul	Producția în tone	Efectivul total	Randamentul în tone pe muncit. și an
1919	38.400	345	111,3
1920	26.250	373	70,4
1921	30.500	432	70,6
1922	35.500	418	84,9
1923	59.800	374	162,6
1924	70.500	425	165,9
1925	60.700	390	155,6
1926	59.700	356	167,5
1927	64.400	424	151,9

La exploatările acestei societăţi încă s'au făcut lucrări de îmbunătăţire a instalaţiilor. Compresoarele vechi au fost schimbate cu altele noui cu un debit mai mare. Numărul maşinilor acţionate cu electricitate şi aer comprimat a crescut.

In ce priveşte valorizarea produselor, societatea sufere aceleaşi dificultăţi ca şi celelalte societăţi din această regiune.

d) *Societatea anonimă română pentru exploatarea de cărbuni « Lonea »*. Minele societăţii « Lonea » au format proprietatea Statului până în anul 1926, când prin comercializare au trecut în proprietatea societăţii noui.

Tabloul următor dă producţia, efectivul şi randamentul pe anii 1919—1927 inclusiv:

Anul	Producţia în tone	Efectivul total	Randamentul în tone pe muncit. şi an
1919	124.654	2.504	49,78
1920	131.856	2.481	53,11
1921	128.404	2.495	52.27
1922	107.229	2.536	42,28
1923	89.210	2.354	37,90
1924	79.662	1.863	42,75
1925	78.187	1.930	40,50
1926	114.281	1.512	75,51
1927	125.952	1.416	89,00

Din datele tabloului reiese că în intervalul dela 1 Aprilie 1919 până la sfârşitul anului 1922 nici în personal, nici în producţie n'au fost schimbări mari.

In anul 1923, producţia scade în mod simţitor.

In anul 1924 din cauza unei explozii, ce s'a produs la un turbo-generator din centrala electrică, producţia de cărbuni s'a micşorat mult, în urma cărei împrejurări a trebuit să fie redus şi personalul angajat.

In anul 1925, generatorul deteriorat a fost înlocuit cu un alt generator adus dela Hunedoara, după ce a putut fi reluată activitatea.

In anul 1926, minele au fost comercializate, dela care dată producţia de cărbuni a început să crească. In acest an s'a comandat un nou generator cu care a fost înlocuit cel deteriorat.

Valorizarea cărbunilor se face prin predare la C. F. R. şi vânzare la particulari. Criza de valorizare survenită la celelalte mine din Valea Jiului se arată şi la aceste mine, din care motiv în ultimii ani s'a procedat la reducerea personalului.

e) *Minele de cărbuni din Sălătruc*. Minele de cărbuni din comuna Livezeni, punctul Valea Sălătrucului (lângă Petroşani) proprietatea Statului, au fost arendate până la 1 Februarie 1922 lui Mauriciu Marek. Dela această dată au trecut asupra d-lor Locot.-Col. V. Hergot şi C. Bălănescu, pe bază de redevenţă către Stat.

In anul 1926 vechea asociaţie dintre d-nii Lt.-Col. V. Hergot şi C. Bălănescu, transformându-se în societate anonimă română, în baza legii minelor a obţinut concesiunea perimetrului « Sălătruc » în suprafaţă de 235 ha.

Tabloul următor ne arată producţia, efectivul şi randamentul în tone, pe om şi an, în intervalul dela 1922—1927 inclusiv:

Anul	Producţia în tone	Efectivul total	Randamentul în tone de muncit. şi an
1922	8.957	146	61
1923	8.426	140	60
1924	6.227	96	64
1925	10.749	119	90
1926	10.034	170	59
1927	17.799	190	93

Se va pune în practică cât de curând un proiect de a introduce forța motrică, prin electricitatea minei, săparea unui plan înclinat și prelungirea liniei de garaj normale până la mină.

Producția minei în mare parte se predă C. F. R. și o mică parte se vinde particularilor.

Mina de cărbuni « Concordia » din Vulcan jud. Brașov. Mina Concordia cu toate instalațiile sale se află pe teritorul comunelor Vulcan și Holbac din jud. Brașov. Proprietarul minei este firma Friederich Czell și fii, Grupul Carol Czell Brașov.

Actualmente se lucrează în minele « Concordia » și « Toma ».

După preluarea imperiului în primii doi ani în mine s'au făcut numai lucrări de întreținere și pregătire, lucrările de abataj începându-se abiă în anul 1921. Cu începere dela anul 1922 producția crește în fiecare an în proporții mari precum ne arată și tabloul de mai jos.

In decursul anilor, proprietarul minei pe lângă diferite lucrări de deschidere a săpat și un puț de aeraj și a instalat pentru o mai bună aerizare a minei un ventilator.

In timpul din urmă instalațiile mecanice vechi ale exploatării au fost modernizate și înlocuite cu mașini noui corespunzătoare.

Producția și valoarea ei în intervalul dela 1919—1927 inclusiv, ne-o arată următorul tablou:

Anul	Producția în tone	Valoarea în lei
1919	8.298	1.647.200
1920	11.323	2.264.400
1921	13.542	4.739.861
1922	13.029	5.211.564
1923	14.704	8.822.250
1924	24.952	21.209.625
1925	31.157	23.368.125
1926	56.256	42.191.933
1927	75.370	60.295.948

O parte a producției se predă C. F. R., cealaltă parte se consumă în industria din regiunea Brașovului.

Minele de cărbuni ale societății « România Carboniferă ». Minele de cărbuni ale societății « România Carboniferă » se află pe teritoriul comunelor Baraolt, Căpeni și Hăgig în județul Trei-Scaune.

Societatea lucrează actualmente în galeriile așà numite Polensky, Cristodulo și Vasiliu.

Pentru desvoltarea exploatării și organizarea unei producții cât de mari în anii după preluarea imperiului, societatea a executat diferite lucrări de deschidere și a făcut diferite instalații moderne, îndeosebi trebuie amintită instalația de transport cu cablu fără fine.

Producția minei în timpul dela 1919—1927 inclusiv ne-o dă următorul tablou:

Anul	Producția în tone	Valoarea în lei
1919	31.184	2.260.832
1920	38.812	3.687.159
1921	32.623	7.829.496
1922	28.334	7.038.500
1923	47.643	14.292.750
1924	49.094	24.546.750
1925	71.762	32.492.872
1926	114.702	55.057.200
1927	131.412	52.565.000

Producția minei se predă în mare parte C. F. R., o parte mai mică se vinde particularilor.

In anul 1928 C. F. R. au redus cota, și industria particulară a redus în măsură mare activitatea, plasarea producției întâmpinând în ultimul timp mari dificultăți.

« Minele de Cărbuni din Ardeal » Societate anonimă. Sub această denumire se cuprind minele de cărbuni din Aghireș, Valea Nadașului, com. Băgara și cele din comuna Tămașa (jud. Cluj).

Societatea lucrează actualmente pe următoarele şantiere: Francisc, Dâncu, Băgara I, Ciocaş, Aghireş, Curturişul, Lunca, Tămaşa II şi Zimbora.

Transportul cărbunelui din abataje până la galeriile principale se face prin scocuri mişcătoare, acţionate de motoare Eikopf, alimentate cu aer comprimat.

In galeriile principale transportul se face cu cai, producţia ajunsă la suprafaţă se încarcă în vagonete corespunzătoare şi se transportă cu ajutorul unui funicular la separatorul instalat în gara Sorecani, Fabrica de gips. Cărbunele trecut prin separator se îmbarcă în vagoane şi se transportă la locul de destinaţie.

In timpul dela 1919—1927 inclusiv, producţia creşte, ea este arătată în tabloul următor:

Anul	Producţia în tone	Valoarea în lei
1919	16.973	2.454.225
1920	21.093	7.382.725
1921	21.747	8.934.450
1922	42.055	19.715.673
1923	62.097	37.258.200
1924	67.648	52.021.320
1925	74.594	53.932.185
1926	79.451	64.832.016
1927	81.869	65.503.386

Valorizarea cărbunelui se face prin vânzarea către C. F. R. şi particulari.

In timpul din urmă căile ferate reducând cota, societatea întâmpină dificultăţi la valorizarea producţiei.

Minele de cărbuni ale Societăţii « Ileana I. Kramer ». Minele acestei societăţi se află pe teritoriul comunei Aghireş (jud. Cluj).

Societatea lucrează în aşà numita galerie « Margit ».

Producţia minei în intervalul dela 1919 până la 1927 inclusiv este cuprinsă în tabloul de mai jos:

Anul	Producţia în tone	Valoarea în lei
1919	3.188	302.897
1920	4.402	586.206
1921	5.567	1.670.280
1922	6.360	1.971.848
1923	10.162	5.080.950
1924	9.500	5.325.351
1925	9.737	5.871.712
1926	11.036	6.724.296
1927	10.107	5.841.730

Producţia acestei mine se consumă aproape în întregime în fabricile de gips din Aghireş.

« Minele de Cărbuni din Surduc » S. A. Minele de cărbuni ale societăţii se află pe hotarele comunelor Cristolţel şi Solona din jud. Someş. Lucrările de exploatare se execută actualmente în mina Cristolţel; în mina din Solona se lucrează numai la deschiderea zăcământului.

In anul 1919 întreprinderea după preluarea imperiului se află într'o situaţie deplorabilă pentru faptul că în tot timpul războiului s'a lucrat numai la extracţia cărbunelui şi lucrări noui de deschidere nu s'au făcut deloc.

Intreprinderea în intervalul dela 1919 până la 1921 n'a luat nici o desvoltare. Exploatarea în aceşti ani se făceà în mod foarte restrâns, fără a face pregătiri noui pentru o exploatare mai raţională.

In sfârşit în anul 1922, acţionarii societăţii se hotărăsc să facă investiţii noui după ce au câştigat capital corespunzător pentru executarea noului program.

Producţia obţinută în timpul dela 1919 până la 1927 inclusiv se cuprinde în tabloul următor:

Anul	Efectivul	Producția tone	Valoarea lei
1919	145	12.199	1.152.905
1920	135	11.159	1.226.932
1921	110	8.766	2.163.374
1922	113	10.915	2.847.965
1923	136	13.175	5.324.737
1924	182	15.423	8.642.558
1925	170	14.730	8.522.464
1926	223	22.933	15.030.058
1927	310	31.822	23.101.060

Valorizarea cărbunilor se face la C. F. R. și la particulari. In timpul din urmă valorizarea a devenit mai grea, deoarece C. F. R. au redus cota, iar industria particulară în mare parte a sistat activitatea.

Minele de cărbuni din Lupoaia ale Asociației miniere de cărbuni « Valea Agrișului ». Minele de cărbuni ale asociației miniere, cu toate instalațiile sale se află pe teritoriul comunei Lupoaia (plasa Jibău, jud. Sălaj).

Situația minei la 1 Ianuarie 1919 erà aceeaș ca și la celelalte mine din Transilvania, fiind toate lucrările de extracție suspendate. Se lucrà cu personal foarte redus numai la întreținere.

Mina a fost cumpărată de Banca Generală a Țării Românești în anul 1920, luna Maiu, în urma cărei trazacții mina cu începere dela 1 Iunie acelaș an și-a reluat iarăș activitatea, și a lucrat fără întrerupere până în prezent.

Următorul tablou ne arată producția și valoarea ei pe timpul dela 1920—1927 inclusiv.

Anul	Nr. angajaților	Producția tone	Valoarea ei
1920	59	1.398	450.051
1921	250	7.729	3.091.600
1922	279	14.950	5.550.000
1923	219	18.529	10.190.840
1924	288	23.094	15.149.402
1925	312	27.833	20.318.390
1926	333	30.475	16.131.861
1927	311	32.577	29.297.619

Valorizarea cărbunilor s'a făcut în condiții destul de bune până în anul 1924, când condițiile au devenit mai grele din cauza crizei financiare. Din producția cca. 80% s'a predat C. F. R., iar 20% s'a vândut industriilor particulare.

Pentru organizarea minei și pentru a asigurà o producție cât de mare, societatea a făcut în tot timpul diferite îmbunătățiri și instalații noui de mașini.

Minele de cărbuni din Bobota ale întreprinderii minei de cărbuni « Sălăjana ». Exploatarea acestor mine se află pe hotarul comunei Bobota din jud. Sălaj.

In timpul revoluției din 1918 mina aceasta n'a fost scutită de devastări. Intreprinderea după preluarea imperiului, cu capital nou a început refacerea minei. Inainte de răsboiu mina, deși n'a fost învestită cu instalații noui, totuș erà în situație a produce cantități mai mari de cărbuni deoarece zăcământul erà ușor exploatabil. Societatea a desvoltat o muncă încordată prin executarea lucrărilor noui de deschidere, aceste lucrări asigurau creșterea producției.

Pentru evitarea diferitelor dificultăți s'a trecut dela transportul cu cai la acela mecanic efectuat cu trei locomotive cu aburi.

Producția minei în timpul dela 1919—1927 inclusiv se vede în următorul tablou:

Anul	Producţia tone	Valoarea lei
1919	1.227	294.800
1920	11.086	2.660.688
1921	18.710	7.484.000
1922	23.272	5.585.256
1923	22.051	9.519.410
1924	23.169	12.047.724
1925	40.422	23.444.586
1926	36.606	21.231.654
1927	41.962	26.855.936

Producţia minei se predă în parte C. F. R. iar o altă parte se vinde particularilor. In urma reducerii cotei din partea C. F. R., valorizarea cărbunelui întâmpină dificultăţi.

Minele de cărbuni din Tihău ale Soc. « Creditul Minier ». Minele soc. « Creditul Minier » se găsesc pe teritoriul comunelor Tihău şi Grădişte (plasa Tihău, jud. Sălaj).

Exploatarea se face prin galeriile Ferdinand şi Iosef care între ele la suprafaţă sunt legate cu un plan înclinat de 280 m. Cărbunele exploatat este de o calitate bună, transportul lui dela mină până în gara din Surduc se face cu cai pe o linie ferată îngustă de 4,5 km.

Producţia minei în timpul dela 1919 până la 1927 este următoarea:

Anul	Producţia tone	Valoarea lei
1919	3.934	418.000
1920	3.532	847.000
1921	1.205	482.000
1922	2.689	1.175.798
1923	3.817	2.099.680
1924	5.495	3.604.720
1925	7.824	5.594.177
1926	3.802	2.281.125
1927	7.959	5.593.760

Valorizarea producţiei se face la C. F. R. şi la particulari. In timpul din urmă însă plasarea producţiei întâmpină dificultăţi din cauza reducerii cotei căilor ferate; o parte din industria particulară a sistat activitatea.

Minele societăţii anonime « Prometheus ». Infiinţarea întreprinderii datează din anul 1912. In anul 1919, în timpul revoluţiei, instalaţiile minei şi ale întregii întreprinderi au suferit foarte mult în urma devastărilor şi a jafurilor petrecute în acel timp.

După războiu întreprinderea a reluat lucrul abiă în anul 1922, executând lucrări de deschidere şi de întreţinere. După o muncă de aproape un an întreprinderea a putut să înceapă lucrările de exploatare în anul 1923. Continuând acţiunea pentru desvoltarea exploatării şi pentru perfecţionarea instalaţiilor în anul 1925 au ajuns la maximul de producţie. Producţia de cărbuni precum şi valoarea ei şi efectivul în timpul dela 1923—1927 ni-l dau tabloul de mai jos:

Anul	Numărul muncitorilor	Cantităţile produse tone	Valoare lei
1923	176	14.238	4.271.400
1924	404	42.469	22.228.244
1925	468	73.039	42.148.416
1926	252	34.486	19.247.370
1927	138	27.275	14.911.250

Cea mai mare parte a cărbunilor exploataţi a fost furnizată C. F. R., o parte mică a fost utilizată la stabilimentul de var a întreprinderii. Cum însă în anii 1923—1927 industria de construcţie

a stagnat, varul produs n'a putut fi plasat, astfel fiind întreprinderea a sistat arderea de var. Intre împrejurările descrise plasarea cărbunilor produși în timpul din urmă a întâmpinat dificultăți.

Minele de cărbuni din Tătăruș și Budoiu ale Băncii Minelor S. A. Exploatările de cărbuni ale Băncii Minelor se compun din două grupe distincte:

1. Mina de cărbuni Budoiu.
2. Mina de lignit Tătăruș.

Și aceste exploatări au avut de suferit consecințele revoluției 1918, consecințe de care s'au resimțit continuu și se mai resimt și astăzi.

In anul 1919—1922 la aceste mine s'a lucrat puțin, deoarece lipsea capitalul necesar pentru refacerea lor de o parte, iar de altă parte erà lipsă și de debușeuri.

In anii 1923, 1924 și 1925 cu mari sacrificii au fost reparate toate instalațiile și repuse în funcțiune normală. Producția minelor din Budoiu ne-o dă tabloul următor:

Anul	Producția tone	Valoarea în lei
1919	—	—
1920	—	—
1921	—	—
1922	6.469	1.617.200
1923	14.843	5.195.120
1924	13.794	4.828.040
1925	14.431	9.385.025
1926	22.114	11.499.072
1927	29.777	16.434.853

Producția minelor din Tătăruș se cuprinde în tabloul ce urmează:

Anul	Producția tone	Valoarea în lei
1919	—	—
1920	—	—
1921	—	—
1922	4.283	1.071.350
1923	—	—
1924	4.303	1.061.857
1925	1.804	1.172.600
1926	2.274	1.182.532
1927	3.572	1.801.216

Lignitul produs s'a întrebuințat în mare parte pentru acoperirea necesităților proprii exploatărilor și o mică parte s'a vândut C. F. R.

Minele de cărbuni ale Societății anonime « Uzinele de fier și domeniile din Reșița ». Exploatările de cărbuni se află pe teritoriul comunelor Steierdorf-Anina, Doman și Cuptoare Secul și sunt cunoscute sub numirea de minele din Anina, Doman și Secul.

După răsboiul mondial aceste mine se găsiau tot în aceeaș stare deplorabilă ca și celelalte mine de cărbuni. Intensificarea producției în timpul răsboiului până la limitele posibilității, lipsa de personal disciplinat și de materiale, au cauzat această stare tristă.

După o muncă serioasă depusă în interesul acestor mine în anii 1919 și următorii, se deschid noui terenuri de cărbuni și se intră cu încetul în stare normală.

Minele din Anina. Exploatarea minelor de cărbuni se face actualmente prin patru puțuri și anume: puțul Regele Ferdinand, puțul No. II sau Gustav, puțul No. III sau Friederich și puțul No. IV sau Colovrat. Puțurile Ponor și Kübeck au fost sistate.

Puțul Regele Ferdinand servește ca puț central al exploatărilor din Anina, întrucât și cărbunele exploatat în celelalte puțuri se extrage tot prin acest puț. La acest puț se află și instalația de separație și spălare precum și stația centrală de pompe și stația compresoarelor.

Puțul No. II sau Gustav, cuprinde exploatarea inferioară a flancului estic din jurul puțului, precum și exploatarea superioară a revirului Brandfeld prin galeria principală.

Puțul No. III sau Friederich împreună cu puțul No. IV formează o exploatare, acest din urmă servind pentru extracție, iar cel dintâiu pentru aeraj. Aerisirea minelor din Anina s'a făcut și se face în modul următor: aerul proaspăt intră prin puțul Regele Ferdinand și este aspirat de două ventilatoare câte unul la puțul No. II și puțul No. III. Deasemenea aerul intră prin puțul No. IV care e aspirat tot de ventilatorul dela puțul No. III. La locurile slab aerizate se folosesc turboventilatoare mici transportabile.

Evacuarea apelor se face în general prin puțul Regele Ferdinand unde este instalația de pompe. Apele se scurg spre acest puț de unde se refulează la suprafață. Inainte aceste ape după refluare la suprafață se scurgeau liber. Incepând însă din anul 1928, apele se scurg la instalația de filtrare mecano-chimică din apropiere, instalație cu totul modernă. Apa curățită este trimisă la instalația cazanelor dela centrala electrică.

Luminatul în mină la 1919 se făceà numai cu lămpi cu benzină Wolf; lămpi electrice se întrebuințau numai în cazuri de salvare. Din luna Iulie 1928 începând s'au introdus o seamă de lămpi electrice dela firma « Ceag ».

Relativ la lucrările speciale miniere, deschideri, pregătiri, abataj, — sunt în preajma aplicării unui program mai vast de exploatare și mai economic. Pe lângă o mai accentuată concentrare a șantierelor de lucru, se tinde a se mări distanța între galeriile transversale de deschidere.

Deasemenea se tinde a se introduce mașini de rambleat precum și șlepuri portabile pentru înlocuirea căilor în mină. Societatea intenționează a introduce în mină mașini de havat.

Intrucât puțurile în Anina au atins o adâncime apreciabilă, exploatarea neputând înaintà decât în adâncime fiind cunoscut și exploatat zăcământul de cărbune pe toată întinderea sa și cum exploatarea în adâncime devine din ce în ce mai puțin rentabilă, s'a început din vara anului 1927 să se exploreze versantul estic al anticlinalului la locul zis Bohiu, unde încă din studiile anterioare geologice se presupune că se întinde o nouă aripă a acestui zăcământ, despărțită de anticlinalul din Anina prin o mare falie N. S. ce ar trece prin Valea Aninei.

In acest sens s'a pus o sondă, care la adâncime de 260 m. a dat de stratul de cărbuni, care studiat a fost constatat a fi identic cu cel din Anina.

Producția, valoarea și valorizarea. Producția minelor din Anina în intervalul dela 1919—1927 inclusiv ne-o dă tabloul de mai jos:

Anul	Numărul angajaților		Producția
	Funcționari	Muncitori	tone.
1919	149	3.592	128.700
1920	185	3.535	108.300
1921	181	3.542	118.500
1922	188	3.643	136.800
1923	194	3.931	170.000
1924	198	3.742	177.000
1925	208	2.762	181.000
1926	210	2.536	174.100
1927	176	2.636	171.500

Producția slabă de după răsboiu se motivează cu împrejurarea că pe timpul răsboiului s'au făcut foarte puține deschideri. Mișcările muncitorești, randamentul slab al muncitorilor și instalațiile deteriorate au contribuit și ele în măsură mare la scăderea producției în general.

Producția de azi a minelor este de 70 vagoane pe zi, însă s'a proiectat să se ridice producția la 120 vag. pe zi, ceeace numai în timp de 3 ani se poate realizà.

Cea mai mare parte a cărbunilor produși sunt întrebuințați de societate în uzinele și la domeniile ei; numai o mică parte este vândută particularilor. Scopul minelor dealtfel este producerea coxului metalurgic necesar furnalelor înalte din Reșița și nu producerea cărbunelui pentru vânzare în comerț.

Minele din Doman. Exploatarea se află pe teritoriul comunei Doman, jud. Caraș.

Azi exploatarea este aproape de fundul sinclinalului, așà încât rezerva de cărbuni estimată azi ajunge numai pentru exploatare normală de 4—5 ani. Din acest motiv s'a făcut mai multe sondaje pentru a se găsì continuarea zăcământului, precum s'au săpat și galerii subterane de explorare. Exploatarea se face prin 2 puțuri din care unul (puțul Doman) este pentru extracție, iar al doilea în imediata apropiere servește pentru aeraj. Producția și valoarea ei, precum și efectivul în răstimpul dela 1919 până la 1927 se vede din tabloul următor:

Anul	Numărul angajaților funcționari	Numărul angajaților muncitori	Producția tone.
1919	14	500	32.307
1920	17	441	30.204
1921	17	542	34.333
1922	17	547	38.400
1923	20	589	38.100
1924	20	368	19.659
1925	19	425	28.060
1926	23	430	21.800
1927	22	411	34.387

Cărbunii produși se supun separării la separația din Reșița, care a fost construită în anul 1923. Capacitatea separației este de 200 tone/8 ore. Cărbunii separați se întrebuințează la uzinele din Reșița. O parte se mai întrebuințează și pentru necesitățile proprii în Doman, la cazane și la încălzitul locuințelor.

Minele din Secul. Exploatările minei se află pe hotarul comunei Cuptoare Secul în jud. Caraș.

Exploatarea are două puțuri, unul de extracție, cu numele de Alfred, și al doilea de aeraj.

Cărbunii sunt extrași prin puțul Alfred până la nivelul galeriei principale Dercseny. Prin această galerie principală se transportă întreaga producție de cărbuni la suprafață cu un motor de benzină de 12 HP. până la separație.

Pentru constatarea întinderii zăcământului și a continuării lui s'a început o sondă în 1914, care a fost sistată în 1919, și iarăș continuată peste câtva timp ajungând în 1923 la adâncimea de 973 m. în stratele de cărbuni ale carboniferului superior.

Producția și valoarea ei precum și efectivul în timpul dela 1919 până la 1927 se cuprinde în tabloul de mai jos:

Anul	Numărul angajaților funcționari	Numărul angajaților muncitori	Producția tone
1919	17	301	9.466
1920	15	325	9.680
1921	15	363	9.795
1922	16	468	15.991
1923	12	459	14.590
1924	13	419	14.480
1925	14	335	18.380
1926	14	413	16.200
1927	14	352	16.150

Producția cea mai mare s'a obținut în anul 1925.

Cărbunele extras este supus separării în separația din Secul, și apoi după oprirea unei mici cantități pentru nevoile proprii ale exploatării, este trimis la spălătoria din Anina, de unde apoi se predă coxeriei, fiind acest cărbune foarte bun pentru coxificat.

Fabrica de cox și amoniac din Anina. Pendinte de minele de cărbuni din Anina este fabrica de cox și amoniac, în care se coxifică cărbunii produși în minele din Anina și Secul, separați în Anina și Secul și spălați în Anina.

Coxul produs se întrebuințează exclusiv în furnalele înalte din Reșița. Celelalte produse ale fabricii sunt puse în comerț.

Centralele electrice. Centrala electrică din Anina. Minele de cărbuni din Anina dispun și de centrale electrice, care este o centrală termo-electrică. Lucrările de transformare a vechei centrale și mărirea centralei pentru a se furnizà energie suficientă și ieftină minelor și exploatărilor societății s'au început încă în luna Maiu 1927. Lucrările principale sunt terminate, rămânând numai lucrări secundare.

Incepând dela 2 August 1928 s'a pus treptat în funcție nouile instalații dela casa centrală, așà că la 31 August 1928 s'a pus în funcție și noul generator.

Exploatările din Anina și Doman întrebuințează curent electric dela această centrală.

Centrala electrică din Bocșa-Uzine. Aceasta este o centrală termo și hidraulică. Curentul electric produs în această centrală este trimis la minele societății din Ocna de fier, precum și la fabrica de unelte agricole din Bocșa, proprietatea societății. O altă parte se vinde unei societăți de distribuție în Bocșa.

Centrala electrică din Brazova. Aceasta este o centrală hidro-electrică și are o turbină de 500 HP. Curentul se folosește la exploatările societății.

Industriile miniere din Banat, Societate anonimă română minieră. a) *Exploatările de cărbuni din Lupac.* Minele de cărbuni ale societății din jud. Caraș se află pe hotarul comunei Lupac. Concesiile înainte timp formau proprietatea conților maghiari Szécsenyi, dela care au trecut în proprietatea societății.

După răsboiul mondial în anii 1919—1921 în aceste mine s'au făcut numai lucrări de exploatare și întreținerea galeriilor de explorare.

In anul 1922 s'au început mici lucrări de exploatare care au fost continuate și în anii 1923 și 1924. In acest timp s'au executat lucrări și pentru constatarea basinului carbonifer. Pe baza acestor lucrări în anul 1925 s'a început adâncirea unui puț vertical din care apoi au luat început lucrările de exploatare.

Producția acestei mine o arătăm într'un tablou, care va cuprinde și producția minelor din Rusca Montană.

b) *Exploatarea de cărbuni din Rusca Montană.* Exploatările de pe hotarul acestei comune din jud. Severin se fac în concesiunile cumpărate dela conții Szécsenyi. In aceste exploatări în anul 1919 s'au făcut numai lucrări de explorare pentru stabilirea straturilor și constatarea direcției și înclinării lor.

In anii 1920—1923 s'au săpat diferite galerii, până s'a ajuns în straturile de cărbuni când s'a întreprins pregătirea lor.

In acelaș timp s'a început și construirea liniei ferate înguste, de 12 km. ecartament 0,75 m.

Pentru extracția cărbunelui și pentru mecanizarea lucrărilor s'au instalat mașini și compresoare. In anul 1926 s'a instalat o separație și o spălătorie.

Producția minelor din Lupac și Rusca Montană se cuprinde în următorul tablou.

Anul	Producția tone	Valoarea lei
1919	1.326	238.752
1920	290	71.699
1921	320	96.000
1922	4.240	1.625.133
1923	4.723	3.033.980
1924	12.334	9.227.178
1925	16.294	12.346.134
1926	16.439	12.658.015
1927	31.253	23.441.473

Producția în tot timpul s'a vândut în industria particulară din orașele Lugoș și Timișoara.

In timpul din urmă, din cauza crizei de industrie, lucrările au fost în câtva reduse. C. F. R. care în timpul din urmă încă a cumpărat cărbuni dela această întreprindere, a oprit cu desăvârșire recepționarea cărbunilor.

Minele de cărbuni din Mehadia. Aceste mine se află pe teritoriul comunei Mehadia, județul Severin.

După războiul mondial lucrările din lipsă de material necesar și mână de lucru au fost reduse. In a doua jumătate a anului 1919 lucrul a fost însă reluat în mod normal. In scopul de a deschide câmpuri noui de exploatare, s'au săpat mai multe galerii și s'au executat lucrări de pregătire. Prin aceste lucrări s'a constatat că straturile care erau cunoscute numai pe un teritoriu restrâns au continuare în spre Sud și printr'un plan înclinat s'a constatat zăcământul și în adâncime.

Pentru asigurarea unei exploatări raționale și pentru majorarea producției, cu începere dela anul 1919, an de an s'au executat diferite lucrări tehnice și s'au făcut diferite instalații.

Producția minelor în intervalul dela 1919—1927 inclusiv se cuprinde în următorul tablou:

Anul	Producția tone	Valoarea lei
1919	16.493	1.814.252
1920	17.900	5.771.186
1921	15.096	6.038.760
1922	25.184	10.473.360
1923	22.846	13.981.630
1924	22.000	18.040.000
1925	19.740	16.062.479
1926	14.500	9.250.113
1927	16.940	10.574.097

O mare parte a producției s'a predat C. F. R. și o mică parte se vinde particularilor. Cum însă C. F. R. în timpul din urmă au redus cota, societatea a fost nevoită a reduce numărul muncitorilor.

Minele de cărbuni Baia Nouă, Societate anonimă. Minele societății se află pe teritoriul comunei Eibenthal, jud. Severin. După răsboiul mondial și aceste mine au luptat cu greutățile acestor timpuri. Societatea abiă în anul 1921 a putut obține rezultate favorabile. Mina între 1919 și 1922 a fost rechiziționată de Ministerul de răsboiu.

Societatea, după ridicarea de sub rechiziție, face investiții noui pentru majorarea producției și îmbunătățirea situației. Pentru deschiderea stratului carbonifer în orizonturi noui, mai adânci, s'a început săparea unui puț de extracție. In interesul majorării producției s'a introdus la exploatare ciocane pneumatice.

Producția ei în intervalul dela 1919 până la 1927 inclusiv ne-o dă următorul tablou:

Anul	Producția tone	Valoarea lei
1919	18.506	5.551.830
1920	16.161	4.848.420
1921	23.422	6.884.224
1922	37.365	15.500.037
1923	43.350	21.674.850
1924	42.423	23.332.870
1925	36.789	21.153.790
1926	36.535	21.007.567
1927	42.634	24.514.492

Deoarece antracitul produs în această mină este în cea mai mare parte (peste 90%) mărunt, și e foarte greu inflamabil, nu poate fi întrebuințat pentru combustiunea cazanelor, el este folosit cu prisosință în diferite cărămidării din țară. O parte din producție, ce nu poate fi plasată în țară, se exportă în Jugo-Slavia.

Minele de cărbuni « Cozla » ale societății « Sârbo-Română ». Minele de cărbuni « Cozla » se află pe hotarul comunei Berzasca în jud. Caraș.

In anul 1919 formau proprietatea firmei: Societatea anonimă ungară de navigație fluvială și maritimă (M. F. T. R.) cu sediul în Budapesta. Minele în timpul revoluției din 1918 au avut mult de suferit, nimicindu-se arhiva și magazia cu toate materialele și alimentele.

Mina la 1 Martie 1920 a fost rechiziționată de Ministerul de Răsboiu și predată pentru administrare Ministerului de Industrie și Comerț. In anul 1925 a trecut în posesiunea Soc. « Sârbo-Română ».

La această mină în timpul dela 1919 până la 1928 nu s'au făcut investiții noui, ci s'au continuat lucrările cu instalațiile ce le aveà.

Producția minei pe intervalul dela 1919—1927 ne-o dă următorul tablou:

Anul	Producția tone	Valoarea lei
1919	1.903	761.280
1920	6.239	2.189.889
1921	4.771	2.385.300
1922	5.743	3.979.564
1923	4.483	4.834.566
1924	4.897	5.547.440
1925	1.786	1.430.398
1926	552	397.288
1927	2.119	1.661.558

Cărbunii exploatați se folosesc în deosebi la navigația și în cărămidăriile și țiglăriile din țară.

Minele de cărbuni ale Societății anonime « Lignitul ». Societatea «Lignitul » a intrat în posesiunea concesiunilor de pe teritoriul comunei Jablonița și Lăpușnițel, jud. Severin în anul 1921. In anii 1921—1923 au fost săpate mai multe sonde pentru constatarea zăcământului de cărbuni.

In anul 1923 s'a început săparea unei galerii de transport, care lucrări au fost continuate și în 1924. Tot în anul 1923 s'a început săparea a unui plan înclinat.

In anii 1927 și 1928 au fost continuate lucrările începute în anii anteriori.

Producția minei în răstimpul dela 1923—1927 ne-o dă următorul tablou:

Anul	Producția tone	Valoarea lei
1923	220	198.000
1924	1.036	850.302
1925	6.720	5.779.449
1926	8.819	7.672.530
1927	7.272	6.201.455

Producția din anii 1923 și 1924 a fost vândută industriei din Banat. Cu începere însă din anul 1925 majoritatea cărbunilor a fost vândută C. F. R. și o parte industriei particulare.

In cele de mai sus am arătat situația celor mai importante mine din Transilvania și Banat.

In afară de acele mine pe teritoriul Transilvaniei sunt încă următoarele mine de cărbuni în funcțiune a căror producție o trecem în tabloul de mai jos. Minele a căror producție se cuprinde în acest tablou sunt următoarele:

1. Mica societatea anonimă română, Minele de cărbuni din Țebea.
2. Dr. Ferenzy Geza, Aita de mijloc, Trei Scaune.
3. Ileana și Tiberiu Gregus, Sf. Gheorghe, Trei Scaune.
4. Asociația minelor de cărbuni « Maria » Cuciulat, județul Someș.
5. « Romita » din comuna Romita județul Sălaj.
6. Minele de cărbuni Rosenfeld din Borod.
7. » » » » » Cornițel-Bihor.
8. Soc. anonimă și întreprinderea industrială a minelor de cărbuni din Oradea Mare.
9. Minele de cărbuni din Vârciorova, județul Severin.
10. Geyza Szalay Sinersig, județul Timiș Torontal.

Dintre acestea, minele de cărbuni din Ţebea a Societăţii « Mica », minele de cărbuni a lui Rosenfeld din Cornițel sunt mai însemnate, care au produs și în anii din urmă cantităţi mai mari de cărbuni.

Producţia celor 10 mine în timpul dela 1919 până la 1927 ne-o dă tabloul de mai jos:

Anul	Producţia tone	Valoarea lei
1919	25.592	3.324.057
1920	33.862	8.287.425
1921	50.809	19.732.000
1922	79.461	23.027.283
1923	62.773	25.330.337
1924	64.288	35.939.100
1925	75.132	45.479.430
1926	91.786	56.429.258
1927	88.900	33.705.024

IV. MINE DE AUR ŞI ARGINT CONŢINÂND MINEREURI SIMPLE SAU AMESTECATE

Metalele prețioase în filoanele din Transilvania sunt diseminate în minereuri foarte complexe, în rocele eruptive din regiunile centrale și de nord ale Transilvaniei, astfel că exploatarea lor este foarte anevoioasă.

Regiunea centrală din Transilvania este un patrulater cuprins între Mureș și izvoarele Crișului Alb, cuprinzând localităţile: Brad, Săcărâmb, Zlatna, Baia de Arieș. In această regiune aurul se găsește nativ în blocuri, mai ales însă diseminat în cvarţ. S'au găsit blocuri până la 70 kgr.

Minele din Săcărâmb sunt unicele în Europa cu aur combinat cu telur.

Majoritatea aurului se găsește atât de strâns legat de cvarţ, încât separaţia lui este foarte anevoioasă, și mai des aurul se găsește înglobat în pirite complexe cu conţinuturi variabile de metale nobile.

In regiunea nordică dela Baia-Mare spre Est se găsesc depozite de minereuri sulfuroase, unde principalul minereu e pirita, apoi calcopirita, sulfostibiurile de argint și plumb, sulfoarsenuri.

Banatul încă are numeroase depozite de pirite și calcopirite, care pe vremuri au fost mult căutate pentru aur și argint, dar depozitele mai bogate în metale nobile s'au epuizat.

Minele de aur și argint în exploatare se află în judeţele: Hunedoara, Alba, Satul-Mare și Someș. Ele sunt exploatate de Stat și de particulari. Minele de aur și argint ale Statului sunt în Săcărâmb, Roșia-Montană și în regiunea Baia-Mare.

Exploatările particulare se împarte în exploatări făcute de societăţi anonime pe acţiuni, de asociaţii miniere pe cuxe și de persoane particulare.

Asociaţiile miniere pe cuxe și întreprinderile individuale din Munţii Apuseni și regiunea Baia-Mare sunt în majoritatea lor mici întreprinderi, făcute de sătenii și de muncitorii din acele regiuni.

După războiul mondial exploatările de aur și argint au întâmpinat aceleași dificultăţi ca și exploatările de cărbuni. La preluarea imperiului aproape toate exploatările se găseau într'o stare deplorabilă. Lipsa de muncitori specialiști și de materialul necesar exploatărilor, apoi lipsa de disciplină a împiedecat mult timp desvoltarea întreprinderilor miniere.

Următoarele două tablouri privitoare la producţia aurului și argintului în răstimpul dela 1919 până la 1927 inclusiv, demonstrează îndeajuns situaţia și desvoltarea acestor mine, în primii ani după războiu și în anii din urmă.

PRODUCŢIA DE AUR

Anul	Kgr.	Gr.	Valoarea în lei
1919	730	096	18.252.400
1920	701	579	28.063.160
1921	1.069	333	nu avem date
1922	1.308	090	145.606.460

Anul	Kgr.	Gr.	Valoarea în lei
1923	1.334	361	189.480.682
1924	1.305	478	186.138.082
1925	1.248	022	172.298.098
1926	1.683	907	246.418.189
1927	2.002	135	224.303.299

Din datele acestui tablou reiese, că producţia aurului în timpul dela 1919—1927 inclusiv a crescut cu 173 % şi că valoarea aurului produs în anul 1926 este de 12 ori mai mare ca aceea din 1919.

PRODUCŢIA DE ARGINT

Anul	Kgr.	Gr.	Valoarea în lei
1919	2.430	185	3.159.242
1920	2.134	629	3.137.905
1921	2.872	220	nu avem date
1922	1.941	612	7.331.600
1923	2.338	149	10.521.671
1924	2.242	915	10.093.117
1925	2.380	742	10.222.968
1926	2.912	612	12.244.627
1927	4.374	338	12.466.963

Din datele tabloului reiese, că producţia argintului a crescut cu 79 %, iar valoarea lui în anul 1927 este de 4 ori mai mare ca aceea din 1919.

Am amintit mai sus că Statul posedă mine de aur şi argint în regiunea Baia-Mare şi Roşia-Montană şi Săcărâmb.

Următorul tablou ne arată producţia de aur şi argint a acestor mine, precum şi a uzinelor metalice şi metalo-chimice ale Statului.

Anul	Aur		Argint	
	Kgr.	Gr.	Kgr.	Gr.
1919	154	022	2.151	421
1920	131	789	1.817	477
1921	266	018	2.383	840
1922	220	535	1.444	507
1923	271	875	1.957	062
1924	325	493	1.848	598
1925	193	581	462	940
1926	361	409	2.313	205
1927	474	046	779	233
Total ...	2.201	364	13.697	249

Din datele tabloului reiese, că producţia aurului a crescut cu aproape 308 %; producţia argintului variază din an în an însă nu arată nici o majorare faţă de primii ani după războiu.

Minele de Aur şi Argint din regiunea Baia-Mare. Exploatările de aur şi argint ale Statului din această regiune sunt următoarele: Valea Roşie, Dealul Crucii, Baia-Sprie Capnic şi Strâmbul-Băiuţ.

a) *Exploatarea din Valea Roşie.* Minele din Valea Roşie se află pe teritoriul oraşului Baia-Mare. Prin ele se exploatează o reţea de filoane cu conţinut de metale nobile, ce se află în trahitul profilitizat al acestei regiuni.

Prin munca asiduă depusă în interesul exploatării în decursul anilor 1919—1927 s'a reuşit a se dubla aproape randamentul de extracţie, mărindu-se şi cantitatea produselor metalifere obţinute, cu toate că numărul muncitorilor a fost redus cu circa 30 %.

Ţinând seama de condiţiile grele de exploatare cu care are de lucrat mina Valea Roşie, întindere mare, număr mare de filoane cu grosime mică şi cu un conţinut aurifer pro tonă mic şi foarte

variat, cât și de faptul că zonele mai bogate au fost exploatate în mod irațional în timpul războiului, rămânând mina fără deschideri și pregătiri pentru abataje, se poate spune că rezultatele și progresul obținut sunt apreciabile îndeosebi dacă se are în vedere, că actuala producție își are proveniența cca. 60 % din deschideri și pregătiri pentru abataj.

Desvoltarea exploatării impune completarea instalațiilor mecanice pentrucă numai prin producție ieftină și mare se poate face această exploatare producătoare de venit.

Instalații noui în legătură cu exploatarea și extragerea metalelor prețioase nu s'au făcut în acest timp.

Următorul tablou ne arată producția de minereu a acestor mine și produsele extrase din el pe cale mecanică și prin topire.

Anul	Producția de minereu Tone	Minereul prelucrat Tone	Produse metalifere obținute Aur Kgr.	Argint Kgr.	Plumb Kgr.
1919	9.462	6.336	42,506	78,668	—
1920	12.461	13.814	53,504	79,547	—
1921	13.852	9.463	31,004	43,897	—
1922	11.299	11.054	49,436	51,771	1,271
1923	12.751	14.771	64,490	68,341	355
1924	16.313	15.153	77,020	100,946	—
1925	18.387	16.258	85,324	103,572	312
1926	16.435	17.945	66,132	102,582	222
1927	18.250	18.891	111,493	132,235	151

b) *Minele din Dealul Crucii.* Aceste mine se găsesc în așă numitul « Dealul Eruptiv » pe teritoriul orașului Baia Mare.

Materialul de bază care cuprinde în sine mețalele prețioase din această regiune este format din trahit profilitizat. Masa de bază are forma eliptică a cărei axă mare este de apr. 3 km., iar axa mică de 800 m.

După războiu exploatarea a întâmpinat foarte multe greutăți din cauza apelor, care n'au putut fi evacuate, deoarece exploatarea nu dispune de pompe corespunzătoare.

In astefel de împrejurări conducerea minelor a fost constrânsă a concentrà lucrările pe părți ale filoanelor sărace în metale prețioase rămase de predecesori neexploatate.

Pe măsură cum mergeà evacuarea apelor se întindeà și exploatarea, obținând în anii din urmă rezultate ceva mai favorabile ca în primii ani după războiu.

Desvoltarea exploatării și mersul normal al ei condiționează evacuarea totală a apei din toate orizonturile inundate.

In acest scop s'au procurat 2 pompe electrice scufundabile, cu motoare electrice, iar pentru viitor se proiectează punerea în funcțiune a pompei «Katarakt », abandonată înainte timp.

Minereul produs în mină se transportă la șteampurile din apropierea ei, care sunt foarte învechite.

Următorul tablou ne arată producția minereului precum și cantitățile prelucrate în șteampuri, apoi aurul, argintul și plumbul obținut prin lucrarea mecanică și topire.

Anul	Producția de minereu Tone	Cantitatea de minereu prelucuat Tone	Produsele obținute prin prelucrare Aur Kgr.	Argint Kgr.	Plumb Kgr.
1919	6,027	5.368	50,325	156,777	1.991
1920	6,575	7.355	52,844	200,595	1.041
1921	8,691	7.325	67,410	195,732	1.690
1922	7,517	7.894	59,548	169,933	1.460
1923	5,025	5.084	45,801	136,906	2.055
1924	5,752	5.028	50,640	148,896	2.104
1925	7,217	7.795	92,938	201,924	2.555
1926	8,340	7.751	86,675	184,491	1.657
1927	8,500	8.027	75,803	147,423	1.033

c) *Minele din Baia-Sprie.* Exploatările se află pe hotarul orașului Baia-Sprie și au ca obiect filoanele metalifere din « Dealul Baia Mare » unde masa de bază constă din ortoclas-trahit și riolite bogate în feldspat.

Filoanele ce se exploatează azi sunt bogate în plumb, produsul principal al minelor este plumbul.

Minereul exploatat în această mină s'a prelucrat până la anul 1921 în șteampurile dela Baia-Sprie. Cum însă șteampul în acel an a ars, prelucrarea producției până la refacerea lui a sistat (la finele anului 1922), în care timp și lucrările de extracție au fost deasemeni sistate. După reclădirea șteampurilor lucrările pe toată linia au fost reluate.

In scopul de a extrage zincul din produsele minelor sunt în prezent în curs experiențe cu flotație.

Evacuarea apelor și acestor mine le-a cauzat multe dificultăți. Prin instalarea a două pompe s'a început evacuarea apelor în mod mai intensiv.

Următorul tablou ne arată producția de minereu, cantitatea prelucrată și produsele obținute pe cale mecanică și prin topire.

Anul	Cantitatea de minereuri produs Tone	Cantitatea de minereuri prelucrat Tone	Produsele obținute			
			Aur Kgr.	Argint Kgr.	Cupru Kgr.	Plumb Kgr.
1919	12.219	10.313	4,601	728,275	10.925	299.227
1920	6.619	11.588	4,528	1.134,646	5.104	499.636
1921	1.118	73	0,346	42,976	—	17.252
1922	3.579	4.950	1,408	215,748	2.757	102.848
1923	12.807	13.311	3,394	1.020,539	4.577	513.692
1924	11.906	9.706	2,569	521,721	2.626	281.366
1925	11.214	14.887	4,550	1010,919	4.687	482.829
1926	13.171	9.658	4,536	695,019	2.415	339.383
1927	5.635	4.139	2,010	362,684	685	172.221

d) *Minele din Capnic.* Exploatarea Capnic este formată din două mine distincte:

1. Mina « Rota » și 2. Mina « Capnic ».

Exploatările în aceste mine se fac în andezit profililitizat. Grosimea filoanelor, ce se găsesc în acest andezit, variază între 0,3—0,6 m.

Umplutura predominantă a acestor filoane este rodocrosita, sfalerita, galena, pirita și calcopirita, apoi calcita și dolomita.

Produsul principal al minelor este plumbul.

Evacuarea apelor și la aceste mine s'a făcut cu mari dificultăți.

Insuccesul în ce privește evacuarea apelor din Rota și neputința de a face lucrări în Capnic, sub galeria principală « Ferdinand, a determinat Statul, să reducă personalul prin transferări și concedieri, cari au continuat până în anii 1924 și 1925.

Tabloul următor ne arată producția minelor, cantitatea prelucrată, precum și produsele obținute prin procedeuri mecanice și topire:

Anul	Cantitatea de minereu extrasă Tone	Cantitatea de minereu prelucrată Tone	Producția de metale			
			Aur Kgr.	Argint Kgr.	Cupru Kgr.	Plumb Kgr.
1919	248	3.102	2,767	79,709	817	28.140
1920	—	1.014	4,937	301,466	13.286	12.215
1921	3.792	2.966	12,051	514,983	16.488	66.200
1922	4.527	4.644	2,797	101,650	1.640	39.235
1923	6.647	9.470	15,183	251,846	5.153	79.934
1924	7.069	5.470	10,377	207,314	3.625	112.090
1925	4.788	7.090	10,663	265,618	7.139	135.159
1926	4.762	8.009	12,403	265,107	4.869	135.786
1927	8.007	8.007	12,321	234,096	2.881	106.360

e) *Minele din Băiuț.* Aceste mine se află în comuna Băiuț, județul Someș.

Exploatarea se face la marginea erupției de trahit.

Filoanele numai acolo au conținut de metale prețioase, unde prin încrucișări s'au format aglomerări.

Produsul principal este aurul ce se află în cuarț și pirita ce se află în calcită.

După războiu și aceste mine au ajuns în situație grea, totuș au continuat lucrările fără întrerupere. Actualmente cea mai mare importanță o are deschiderea minei « Varatic ».

Șteampurile vechi fiind uzate au fost renovate și herturile schimbate.

Următorul tablou ne arată producția minei și cea prelucrată precum și produsele obținute.

Producția minelor precum și cantitățile prelucrate și produsele obținute ni le arată tabloul de mai jos:

Anul	Producția de minereu Tone	Cantitatea minereu prelucrată Tone	Produsele obținute			
			Aur Kgr.	Argint Kgr.	Cupru Kgr.	Plumb Kgr.	Antimoniu Kgr.
1919	3.221	6.243	20,922	69,063	1.859	675	—
1920	7.034	4.511	14,827	39,868	2.320	325	4,120
1921	6.958	5.562	18,727	54,312	3.847	3.076	7,127
1922	7.668	7.547	22,690	56,704	3.703	3.132	884
1923	9.458	7.310	32,576	70,239	7.431	4.300	—
1924	9.068	8.077	29,333	62,421	3.466	4.414	—
1925	10.912	10.917	48,373	79.628	6.913	2.976	—
1926	13.065	11.235	43,694	93,625	2.449	3.657	598
1927	10.902	10.844	39,772	97,105	6.674	3.075	2,992

Uzinele metalice și metalo-chimice din Firiza de Jos. Aceste uzine se află în comuna Firiza de Jos, la o distanță de 4 km. dela Baia Mare.

Ele preiau și lucrează produsele minelor Statului din Baia Mare, Baia Sprie, Capnic și Săcărâmb și a minelor particulare din regiunea Baia Mare și Maramureș.

Randamentul topitoarelor înainte de războiu a fost: 8.000—9.000 tone, iar actualmente 4.000 tone anual.

In afară de furnalul înalt, uzinele sunt înzestrate cu un laborator pentru analize pirometrice și chimice și cu diferite ateliere, necesare exploatării furnalelor.

Următorul tablou ne arată cantitățile de minereu, prelucrate în aceste uzine:

Anul	Produse în greutate uscată predate de minele Statului Tone	Produse în greutate uscată predate de particulari Tone	Metalele obținute	
			Aur Kgr.	Argint Kgr.
1919	3.231	172	40,476	867,800
1920	2.198	108	0,059	0,808
1921	2.222	89	71,123	1454,978
1922	2.129	137	75,381	1078,932
1923	2.572	512	172,368	1699,881
1924	1.948	586	143,632	1480,677
1925	2.838	866	153,768	1698,610
1926	2.605	1.843	203,856	1869,675
1927	2.113	1.774	202,921	151,787

Datele tabloului ne arată că cantitatea de minereu prelucrat în aceste uzine în ultimii 3 ani s'a majorat față de anii anteriori. In deosebi se poate constată că în ultimii 2 ani producția predată de întreprinderile particulare a crescut față de anii anteriori cu 100%.

Pentru reducerea pierderilor de fabricație se montează o instalație de prăfuire electrică a gazelor, cu ajutorul căreia se va recuperà 98% din pulberele pierdute, reducându-se aproape complet toate pierderile de metale prețioase și pierderile în plumb, inerente instalațiilor de topire.

In curs de studiu se află înlocuirea cuptoarelor actuale de aglomerare, precum și introducerea sistemului Parkers pentru desargintarea plumbului.

g) *Topitoarele din Strâmbu.* Aceste topitoare se află în comuna Strâmbu, jud. Someș, la o distanță de 55 km. de gara Galău de pe linia ferată someșană.

Ele prelucrează produsele minelor Capnic, Băiuț și Văratic.

Topitoarele sunt înzestrate cu un laborator pentru analize pirometrice și chimice.

Tabloul următor ne arată cantitățile de minereu prelucrat în aceste topitoare, precum și produsele obținute de aur și argint:

Anul	Produse în greutate uscată predate de Minele Statului	Metalele obținute	
	Tone	Aur kgr.	Argint kgr.
1919	207	0,102	17,051
1920	892	0,064	0,005
1921	1.383	—	—
1922	1.232	29,557	234,975
1923	1.558	30,813	191,104
1924	1.615	24,067	163,242
1925	1.937	31,610	249,666
1926	2.503	36,043	308,931
1927	2.061	45,148	296,047

Minele Metalice din Roșia Montană. Aceste mine se găsesc în comuna Roșia Montană, jud. Alba. După războiu se găseau în stare deplorabilă. In timpul războiului nu s'au făcut în aceste mine nici lucrări de deschidere, nici de pregătire. Lucrările noui de deschidere ce au fost întreprinse sub orizontul principal al minei în timpul războiului au fost sistate. Continuarea lor după războiu a fost începută cu dificultate. Acele lucrări au fost continuate în anul 1924 cu mai mare intensitate, obținându-se în urmă rezultate favorabile.

Pentru a se puteà produce minereu mai bun cu speze reduse, s'a început exploatarea surpăturilor Cotroanței, în care scop în anul 1928 s'au încheiat contracte de exploatare a surpăturilor cu proprietarii vecini. Aceste contracte pot fi considerate ca primul pas pentru colaborarea minei Statului cu societățile particulare.

Următorul tablou ne arată producția aurului și argintului în anii 1919—1927:

Anul	Aur kgr.	Argint kgr.
1919	22,852	9,594
1920	23,204	10,562
1921	23,110	10,201
1922	28,800	12,500
1923	18,908	10,650
1924	27,749	13,926
1925	30,823	20,256
1926	19,990	12,671
1927	15,674	11,815

Producția în urma situației grave în care s'au găsit minele și mai ales în urma concedierii personalului până în anul 1927 scade mereu.

Uzinele metalice și metalo-chimice din Zlatna. Acestea se află în com. Zlatna, jud. Alba. Ele au funcționat continuu dela 1919 până astăzi, cu o mică întrerupere din anul 1926, când au fost inundate.

In primii ani după războiu, în urma desorientărilor și a profundelor schimbări generale, uzinele înregistrează o mare scădere în toate ramurile de activitate.

Dela 1922 până în prezent au progresat mult înregistrând și unele îmbunătățiri de ordin tehnic.

Uzinele prelucrează nu numai produsele minelor Statului, ci și toate produsele particulare din Munții Apuseni.

Producția de aur și argint variază anual după calitatea șlicurilor preschimbate.

Tabloul următor ne arată cantitatea de șlicuri preschimbate în aceste mine în răstimpul dela 1922 până la 1927, precum și produsele obținute:

Anul	Șlicuri	Aur	Argint
1922	691 tone	16 kgr.	49 kgr.
1923	541 »	38 »	93 »
1924	635 »	18 »	292 »
1925	787 »	28 »	63 »
1926	943 »	49 »	221 »
1927	570 »	30 »	79 »

Minele de aur din Săcărâmb. Exploatările acestor mine se află pe hotarul comunelor Săcărâmb și Certejul de Jos, jud. Hunedoara.

Ele sunt astăzi puțin producătoare, sunt însă unicele în Europa, cu aur combinat cu telur și seleniu.

Săcărâmbul e unicul loc unde se găsește așà numitul minereu Nagyagit, foarte bogat în aur și argint.

Lucrările ce sunt astăzi în curs se găsesc pe părțile filoanelor de sub zona cimentației unde nu mai sunt atât de bogate în aur și argint.

In timpul răsboiului nici în aceste mine nu s'au făcut lucrări de pregătire.

Producția minei în aur și argint în timpul după răsboiu a scăzut în mod foarte simțitor. Șlicurile au fost prelucrate în uzinele din Firiza de Jos.

Tabloul de mai jos ne arată producția de aur și argint obținute din șlicurile prelucrate:

Anul	Aur	Argint
1919	7,097 kgr.	6,303 kgr.
1920	7,263 »	6,284 »
1921	9,923 »	8,470 »
1922	6,639 »	11,934 »
1923	9,131 »	11,688 »
1924	16,137 »	15,264 »
1925	16,380 »	30,630 »
1926	16,900 »	29,330 »
1927	19,958 »	54,788 »

Este știut că metalele nobile ce se obține din minereu cu conținut de aur și argint prin amalgamare în șteampuri sau prin topirea șlicurilor în cuptoare, nu sunt curate. Prin ambele procedeuri se câștigă un aliaj de aur și argint, conținând și alte materiale străine, cum sunt metalele nenobile ca plumbul, cuprul, fierul, nichelul, antimoniul, arseniul, cositorul, etc.

Aurul obținut în șteampuri conține 60%—80% aur, cca. 3% necurățenii, adică materii străine și restul argint. Argintul obținut prin topire în furnale conține 3%—11% aur, cca. 1% necurățenii și restul argint.

Pentru a separà aurul de argint și de materiile străine aflate în aliajele obținute la șteampuri și în topitoare, ele trebuiesc supuse unui proces chimic sau electro-chimic.

Inainte de răsboiu separarea aceasta s'a făcut pe cale chimică în localitatea Kremnitz (azi Cehoslovacia).

După alipirea Ardealului nefiind în țară o astfel de instalație, s'a impus necesitatea de a instalà o separație pentru prelucrarea producției de aur a Ardealului.

In anul 1923 s'a luat decizia de a instalà această separație în Baia Mare. Lucrările au fost terminate la finele lunii Noemvrie 1925 și instalația a fost pusă în funcțiune normală la 1 Ianuarie 1926.

Minele de aur și argint particulare. In industria minieră de aur și argint exploatările particulare au un rol important. Intre acestea locul întâiu îl ocupă Soc. An. « Mica » a cărei producție întrece producția totală a întreprinderilor miniere ale Statului și ale particularilor.

Restul întreprinderilor particulare este de mică importanță, deși unele dintre ele prin situația lor geologică și instalațiile ce le posedă merită atenția cercurilor miniere.

Minele societății « Mica ». Societatea « Mica » s'a înființat la 20 Martie 1920 cu scopul de a exploată carierele de mică din Munții Mănăileasa, jud. Gorj și Vâlcea. In anul 1921 ea a cumpărat minele de aur ale fostei societăți « Ruda 12 Apostoli » (Brad jud. Hunedoara).

Pe timpul cumpărării minele produceau între 34 kgr. aur lunar. Rezerve vizibile aproape nu existau. Dela începutul războiului mondial adică timp de 7 ani nu se făcuse decât o exploatare productivă fără nici o grijă pentru viitor.

Societatea « Mica » imediat ce intră în posesia definitivă a minelor a început lucrările de deschidere și de pregătire pentru viitor.

Putem zice astăzi că în afară de galerii și clădiri totul este reînoit.

Pentru forțe motrice s'a instalat un turbo-agregat de 1000 KW. care alimentează cu curentul necesar atât mina de aur cât și cea de cărbuni din Țebea. Pentru acționarea șteampurilor s'au montat motoare speciale electrice. S'au îngrijit și de rezerve corespunzătoare.

Instalația de șteampuri a fost modernizată și mărită. Pentru a evită o pierdere prea mare a aurului s'au instalat mese vibrătoare. Nămolurile și nisipurile, ce înainte se scurgeau în Criș, sunt astăzi decantate și transportate în halte speciale.

In mină s'au completat instalațiile pentru tracțiune electrică. Puțul Musariu a fost adâncit dela 60 m.—120 m. câștigându-se astfel 2 orizonturi cu rezultate satisfăcătoare, care asigură exploatarea minei Musariu pentru mai mulți ani.

Paralel cu aceasta s'a deschis mina Brădișor, care în anul 1927 a produs cca. 950 kgr. aur fin. Rezervele de minereu din această mină, care conțin cca. 20 gr. aur pro tonă, vor fi prelucrate prin flotație; uzina se găsește în curs de instalare.

Producția de aur și argint a minelor ne-o dă următorul tablou:

	Metalele obținute	
	A u r	Argint
Anul	Kgr.	Kgr.
1919	514,588	180,595
1920	488,571	176,293
1921	762,743	270,257
1922	969,946	357,821
1923	910,698	327,083
1924	891,362	323,964
1925	824,406	311,295
1926	1099,160	482,631
1927	1291,292	494,086
Total.	7752,766	2923,935

Comparând datele referitoare la producția de aur cu cele din tabloul despre producția tuturor exploatărilor din Transilvania, vedem că în primii ani după războiu producția de aur a societății erà 70% din producția totală, iar în anul 1927, 64%. Producția de argint a societății face peste 12% din producția totală a exploatărilor din Transilvania.

Micile exploatări de aur și de argint din Munții Apuseni și din regiunea Baia Mare precum și alte exploatări mici particulare. După războiu exploatările particulare au suferit și ele din cauza lipsei de capital precum și datorită faptului că lucrul de mână trebuià plătit și prețul materialului explozibil erà foarte urcat, în vreme ce aurul și argintul produsele principale ale micilor exploatări, nu se plăteau cu prețul mondial.

Micile exploatări aparținând țăranilor și muncitorilor, în urma acestor împrejurări au fost nevoite a sistà cu desăvârșire toate lucrările.

Mai târziu li s'au pus la dispoziție praf negru cu preț redus și s'au luat măsurile necesare ca aurul și argintul să fie plătit cu prețul mondial. In urma acestei dispoziții micile exploatări iarăș își reiau lucrul, sporind astfel producția aurului și argintului.

Intocmindu-se regulamentul special pentru micile exploatări din Munții Apuseni și din regiunea Baia Mare și-a luat începutul validarea drepturilor câștigate.

Unele din micile exploatări din Munții Apuseni în timpul din urmă au început o activitate valoroasă. Intre aceste socotim exploatarea minei Sf. Gheorghe la Suluțiu din comuna Roșia-Montană.

Asociația minieră Sf. Gheorghe la Suluțiu s'a înființat în anul 1852.

Până în anul 1927 minereul de aur a fost prelucrat în 3 șteampuri de lemn tip roman cu 36 săgeți. Capacitatea de prelucrare anuală a acestor șteampuri a fost de 4—600 tone.

In anul 1927 la o depărtare de 400 m. dela mină s'a construit o instalație nouă de prelucrare a minereului, sistem Californic, cu 20 săgeți și 2 baterii de câte 10 săgeți cu 4 mese de amalgamare.

Deșeurile auro-sulfuroase care scapă de pe mesele de amalgamare se prelucrează cu ajutorul a 4 mese vibrătoare, sistem Humboldt. Forța motrică o servește un motor de 100 HP. sistem Diesel.

In anul 1921 societatea a lucrat cu 12 muncitori, azi numărul angajaților este 102.

Producția a fost:

Anul	Aur fin kgr.	Argint fin kgr.	Lei
1923	3,336	36,042	611.500
1926	11,833	5,321	1.979.500
1927	15,431	7,023	1.698.000
1928 până la 31/8	33,200	59,435	3.415.000

O altă întreprindere de importanță mai mare este «Industria Aurului, Societate anonimă din Abrud».

Această societate anonimă s'a înființat în anul 1922 cu un capital social de lei 10.000.000. Societatea s'a format unindu-se pentru o mai bună și rațională exploatare, 12 asociații miniere în concesiuni situate în Dealul Frasin și Dâmbul Meselor în comuna Bucium, jud. Alba.

Nucleul societății «Industria Aurului» îl formează concesiunile și instalațiile aduse ca aport de asociația minieră «Concordia», care dela înființarea ei până la izbucnirea războiului mondial și prin bogățiile ei uneori chiar fabuloase, a contribuit în partea cea mai mare la buna stare și înflorirea regiunii din Abrud și în special a localității Bucium, ai cărei locuitori în vreme de tristă amintire prin ținuta lor demnă de român au atras admirația chiar și a dușmanului.

Exploatările se fac prin o galerie de 350 m. lungime, situată în Valea Abruzel și printr'un puț de 100 m. adâncime.

Prelucrarea minereului se face cu ajutorul unei instalații de stampare sistem californian, refăcute din vechea instalație cu 30 săgeți de câte 200 kgr. și întregite cu încă 15 săgeți de câte 500 kgr.

Forța motrică o servesc două motoare de gaz sărac a 40 HP. și 125 HP.

La sfârșitul anului 1925 un foc puternic a nimicit complet instalațiile, fapt care a cauzat pagube aproape ireparabile în mina societății, și în special populației întregi, al cărei singur reazăm și izvor de existență au fost minele «Concordia».

Producția societății a fost următoarea:

Anul	Producția obținută Aur kgr.	Argint kgr.	Valoarea Lei
1923	2,756	1,402	397.918
1924	5,045	1,261	732.232
1925	19,109	5,368	2.664.025
1926	19,397	5,025	2.859.388
1927	30,524	8,897	3.414.735

Trebuesc amintite mai departe minele societății anonime miniere române «Almășel-Porcurea».

Din cauza războiului mondial aceste exploatări la 1 Ianuarie 1919 erau complet părăsite, galeriile dărâmate, șteampurile prăbușite, având o parte mare de mașini neutilizabile.

In primăvara anului 1924, actualii proprietari ai cuxelor acestei societăți, azi transformată în societate anonimă română, intrând în stăpânirea minelor, au început imediat lucrări pentru punerea în valoare a lor.

S'au restabilit galeriile și s'au executat lucrări de explorare pe perimetri exclusivi de explorare.

S'a procedat mai departe la o instalație completă, cuprinzând un motor cu motorină și o centrală electrică la zi, apoi o pompă centrifugală cu electromotor în interiorul minei.

Este de nădăjduit că odată apele evacuate, rezervele vizibile vor fi imediat dublate.

Următorul tablou ne dă producția de aur și argint a micilor exploatări de minereu din Transilvania, în care nu se cuprinde producția minelor soc. « Mica »:

	Producția	
Anul	Aur kgr.	Argint kgr.
1919	61,486	91,869
1920	81,219	140,859
1921	40,572	218,143
1922	117,609	139,284
1923	151,798	54,004
1924	88,123	70,355
1925	223,995	1.606,577
1926	223,338	116,806
1927	246,797	3.101,019
Total . . .	1.422,841	7.006,248

Din datele acestui tablou reiese că producția acestei mine, în primii ani după războiu a fost foarte redusă. Dificultățile care au împiedecat majorarea producției le-am arătat mai sus.

Abiă în anul 1922 începe producția să crească, dela care timp începând cu excepția anului 1924 creșterea este continuă.

Dacă micile exploatări ar primì nu numai praful negru, ci și dinamita cu preț redus (preț cu care se poate obține acest material din străinătate) aceste întreprinderi s'ar desvoltà mai bine producând o cantitate de aur și argint mai mare.

In afară de exploatările amintite în anul 1927 în Transilvania au fost 24 exploatări în funcțiune, care au avut o producție de cel puțin un kgr. aur. Maximul producției acestei întreprinderi le-au atins minele văduvei Erdös Ludovic cu 30,600 kgr. Dintre aceste întreprinderi:

6 sunt pe teritoriul jud. Hunedoara
16 » » » Alba
2 » » » Satu-Mare

In afară de aceste mine au fost încă în funcțiune:

In jud. Hunedoara . . . . . 5 exploatări
» » Alba . . . . . 30 »
» » Satu-Mare . . . . . 2 »

care au avut o producție anuală sub un kgr. aur. Cea mai mare parte din exploatările mici n'a fost în funcțiune din motivele descrise mai sus.

IV. MINE DE CUPRU

Toate regiunile unde se găsesc zăcăminte de minereu cu conținut de aur și argint sunt bogate și în calco-pirite. In Banat, apare simultan calcopirita cu magnetita.

Exploatarea de cupru propriu zisă a fost făcută de societatea « Fabrica de acid sulfuric Phoenix », în minele sale din Sân-Dominic, jud. Ciuc și producția a fost prelucrată în uzinele din Baia Bălan.

In afară de numita societate au mai fost și alte exploatări de minereu de cupru, producția aceasta este de mică importanță.

Producția totală de minereu de cupru în minele din Transilvania se cuprinde în următorul tablou:

Anul	Cantitatea kgr.	Valoarea lei
1919	—	—
1920	45.600	18.240
1921	325.700	130.280
1922	3.050.000	662.500
1923	220.110	110.000
1924	4.327.000	463.080
1925	7.607.000	760.680
1926	11.900.000	1.120.292
1927	4.261.000	718.710
Total . . .	31.736.300	3.883.782

Cantitatea de cupru metal obținut din minereul de cupru a fost următoarea:

1919	14.286	66.909
1920	164.793	2.930.754
1921	13.792	1.505.966
1922	50.984	2.294.505
1923	60.938	2.577.502
1924	81.725	4.302.098
1925	132.611	7.448.796
1926	189.184	9.675.334
1927	215.455	10.476.877
Total . . .	973.818	41.278.741

Această cantitate de metal sa' obținut nu numai din minereul arătat în tabloul de pe pagina aceasta, ci s'a obținut în mare parte din șlicurile prelucrate în uzinele metalice și metalo-chimice ale Statului din Zlatna, Strâmbu și Firiza de Jos.

VI. MINE DE PLUMB

Producția de plumb se obține din minereurile plumboase prelucrate în uzinele metalice și metalo-chimice ale Statului din Zlatna, Strâmbu și Firiza de Jos.

Cantitatea produselor de plumb-metal și antimoniu obținute din minereurile plumboase prelucrate în uzinele Statului ne-o dă următorul tablou:

Anul	Cantitatea Kgr.	Valoarea lei
1919	543.990	930.183
1920	59.162	374.511
1921	585.111	3.552.943
1922	229.613	4.362.647
1923	402.433	9.798.477
1924	433.118	14.397.781
1925	496.417	19.331.300
1926	655.384	26.697.944
1927	836.886	27.639.716

Din datele tabloului reiese că producția plumbului și antimoniului în anul 1920 a scăzut la abiă 59.132 kgr. cu începere însă dela 1923 crește bine, ajungând în 1927 cantitatea dublă a anului 1923.

VII. MINE DE BISMUT ȘI MOLIBDEN

In regiunea zăcămintelor de plumb argintofer din nordul Transilvaniei se extrage și bismutul și molibdenul. Exploatarea acestora însă este foarte redusă.

S'a produs în anul 1923: 103 kgr. și în anul 1925: 65 kgr. de bismut.

VIII. MINE DE ZINC

In nordul Transilvaniei se găsesc și zăcăminte de minereuri de zinc, a căror exploatare este sistată deoarece nu avem uzine pentru prelucrare, iar uzinele din Silezia care sunt mai aproape de exploatările de zinc plătesc minereul acesta foarte slab așà încât exploatarea lor nu rentează.

IX. MINE DE MERCUR

In munții Apuseni în comuna Valea Dosului, jud. Alba, sunt zăcăminte de cinabru ce se prelucrează în uzina societății « Aurifera » din apropierea minelor.

Exploatarea este limitată de capacitatea uzinei și de plasarea mercurului.

Tabloul următor ne dă producția minereului de mercur (cinabru):

Anul	Producția Kgr.	Valoarea lei
1919	—	—
1920	—	—
1921	—	—
1922	—	—
1923	200.000	100.000
1924	1.583.000	831.075
1925	4.273.000	1.709.320
1926	2.006.000	402.480
1927	2.024.000	404.800

Mercurul produs în uzinele din Valea Dosului a fost următorul:

In 1924.	257.095	kgr.
» 1925.	3.260.800	»
» 1926.	3.594.025	»
» 1927.	3.560.000	»
Total . . .	10.671.920	kgr.

Societatea « Aurifera » a instalat uzina de mercur în anul 1923 și a pus-o în funcțiune în anul 1924. Valoarea mercurului produs în această uzină și arătat în tabloul de mai sus este 5.355.960 lei.

In anul 1928, uzina și-a suspendat activitatea din lipsă de capital.

X. MINE DE BAUXITĂ

Bauxita este foarte răspândită în Transilvania, exploatarea este însă foarte restrânsă. Exploatările actuale se află în jud. Bihor comunele Vadul Crișului, Dobrești, Roșia, Pietroasa și Rămeț și se fac de « Bauxita », soc. anon. rom. și « Aluminia » soc. anon. rom. In jud. Alba, com. Sohodol, se află deasemeni zăcăminte de bauxită, care sunt concesionate societății « Aurifera ».

Producția minereului de bauxită se cuprinde în următorul tablou:

Anul	Producția Kgr.	Valoarea lei
1919	—	—
1920	—	—
1921	—	—
1922	3.737.000	522.406
1923	4.162.000	1.165.234
1924	—	—
1925	—	—
1926	745.000	134.100
1927	1.706.000	307.080
Total . . .	10.350.000	2.128.820

XI. MINE DE PIRITĂ

România este bogată în pirite, ale căror zăcăminte se află în Munții Apuseni (centrul Transilvaniei) și în nordul Transilvaniei, precum și în Banat.

Cele mai însemnate zăcăminte se află în com. Borșa (jud. Maramureș) și în Rodna-Veche (jud. Bistrița Năsăud).

In Munții Apuseni, societatea anonimă română « Pyrit » are exploatări mari în comunele Techereu și Trâmpoele, jud. Alba. Această societate exploatează și zăcămintele dela Borșa și are exploatări și la Rodna-Veche.

Creditul Minier exploatează minele din Ilba jud. Satu-Mare, iar Statul are exploatări importante în Rodna-Veche.

Trebuie să amintim și minele de pirită și plumb, aur și argint, ale d-lui Iuliu Maniu din Baia-Arieș, jud. Turda.

In jud. Caraș-Severin în com. Maidan a exploatat cantități mai mici de pirită Polak Marcus, iar soc. Transilvania a exploatat în anul 1924 cantități mici în com. Almășel, jud. Hunedoara.

Minele de pirită din Borșa. Aceste mine formează proprietatea soc. anon. rom. « Pyrit » și se găsesc pe hotarul comunei Borșa, jud. Maramureș. Ele au avut tot timpul o capacitate de producție destul de mare, care însă n'a putut fi furnizată din lipsa de lucru. Producția ei a fost vândută fabricilor de acid sulfuric din țară, a căror consumație în anul 1919—1922 erà redusă, mai târziu însă a crescut.

Din lipsa de debușeuri societatea s'a ocupat în anii 1925—1926 cu exportul în străinătate a piritelor, dar mai târziu concurența crescând, exportul în țările străine a devenit imposibil.

In anul 1927—1928 în lipsa totală de debușeuri a scăzut producția în mod foarte simțitor.

La înrăutățirea situației a contribuit și prețul prea mare al explozibilelor, precum și urcarea repetată a tarifului de transport.

Minele de pirită din Techereu și Trâmpoele. Aceste mine formează deasemenea proprietatea soc. anon. rom. « Pyrit ». Ele sunt situate pe teritoriul comunelor Trâmpoele, Almașul Mare, Techereu și Poiana, toate în județul Hunedoara.

Aceste mine în urma distrugerilor întâmplate în timpul revoluției din 1918 n'au fost puse în funcție până în anul 1920. In anul 1921 exploatarea a fost în normală lucrare, la sfârșitul anului însă, din lipsa de debușeuri lucrările au fost reduse.

Situația critică a durat și mai târziu în urma căror împrejurări societate în anul 1924 reducând în măsură foarte mare lucrările pentru exploatarea piritei, a reluat lucrările de exploatare de aur din Fața Baia-Veche.

Societatea în timpul acesta a continuat exploatarea minelor de pirită din județul Năsăud.

Producția minelor soc. anon. « Pyrit » se cuprinde în următorul tablou:

Anul	Producția Kgr.	Valoarea Lei
1919	733.800	190.788
1920	10.154.700	3.548.640
1921	14.916.900	8.700.468
1922	12.961.600	7.829.080
1923	12.183.000	6.548.420
1924	15.632.000	13.006.933
1925	10.378.000	8.302.320
1926	23.165.000	17.416.940
1927	9.663.000	10.186.911

Minele de pirită ale Statului din Rodna-Veche. Exploatarea acestor mine se face pe hotarul comunei Rodna-Veche (jud. Năsăud), pe dealurile ce despart apa Bistriței de Someș.

Minele produc pirită și minereuri zincoase. Acestea se află în zăcăminte de contact între calcar cristalizat și șisturile cristaline și sunt deschise de o rețea întreagă de galerii.

Minereul produs este prelucrat în separaţie ce este instalată în apropierea minelor. Pentru ca în această instalaţie lucrarea să poată fi continuată şi iarna, a fost montat un motor cu benzină. iar pentru folosirea căderii apelor în mod economic, s'a instalat o fabrică cu un motor electric.

In anul 1928 s'a pus în funcţie o uzină hidroelectrică de 100 K. W.

Producţia minelor ne arată următorul tablou:

Anul	Producţia Kgr.	Valoarea Lei
1919	1.132.800	237.888
1920	733.900	154.119
1921	1.020.600	224.532
1922	1.594.600	478.380
1923	3.292.000	1.646.000
1924	4.956.000	2.972.700
1925	6.160.000	4.928.000
1926	8.745.000	6.821.100
1927	12.060.000	13.024.800

Minele de pirită « Ilba » a soc. « Creditul Minier ». Soc. Creditul Minier a cumpărat aceste mine dela fosta societate ungară Magyarhoni Ércbánya R. T. din Budapesta în anul 1920 până la care dată lucrările au fost complet sistate. Imediat după cumpărarea minelor, Creditul Minier a reparat instalaţia mecanică de preparat minereul şi a început lucrările pentru deschiderea unui nou orizont în mina Mihai, — aflat în parte în concesiunile asociaţiei « Hanno Iacobi » arendate societăţii.

Datorită acestor lucrări de investiţie continuate în tot cursul anului 1921 s'a putut exploată în plin începând din anul 1922.

In anul 1925 societatea în urma rezultatelor nefavorabile a instalaţiei de preparaţia hidrogravitică a dispus refacerea ei după sistemul flotaţiei, care abiă în anul 1928 a putut fi pusă în funcţiune. Cum însă între timp stocurile de minereu s'au acumulat, societatea a fost nevoită să oprească exploatarea şi să se mărginească numai la lucrări de întreţinere.

Pentru buna stare a personalului societăţii a mărit numărul locuinţelor şi pentru cultivare a înfiinţat o bibliotecă populară.

Următorul tablou ne dă producţia minei din Ilba:

Anul	Producţia kgr.	Valoarea lei
1919	—	—
1920	—	—
1921	6.357.600	3.714.560
1922	10.037.000	5.018.550
1923	10.244.000	2.561.000
1924	8.059.000	2.417.000
1925	2.026.000	607.680
1926	10.730.000	3.755.460
1927	2.284.000	455.940

Minele de pirită ale d-lui Iuliu Maniu din Baia-Arieş. In aceste mine în anul 1924 a fost reluat lucrul.

Producţia acestor mine se cuprinde în următorul tablou:

Anul	Producţia kgr.	Valoarea lei
1924	1.780.000	520.000
1925	360.000	432.000
1926	1.630.000	1.304.000
1927	1.798.000	1.798.279

In următorul tablou vom arătà producția totală de pirită a exploatărilor din Transilvania:

Anul	Producția kgr.	Valoarea lei
1919	1.866.600	428.676
1920	10.888.600	3.702.759
1921	15.937.500	8.925.000
1922	20.981.453	12.042.315
1923	25.512.000	13.212.970
1924	32.657.000	16.522.033
1925	26.983.000	16.687.000
1926	44.270.000	29.297.500
1927	35.805.000	25.465.930
Total	214.901.152	126.284.183

XI. MINELE DE FIER

Zăcămintele de minereu de fier nu sunt multe, cele existente însă reprezintă o valoare mare, prin calitățile cât și prin situația lor. Cele mai însemnate depozite de minereu de fier se află în partea sudvestică a Transilvaniei, regiunea Ghelar unde zăcământul are o lungime de cca. 40 km. cu o lățime de 100—150 m., urmează apoi Banatul, partea estică și nordică a Transilvaniei și în sfârșit Bihorul.

In prezent sunt următoarele mine în funcțiune:

1. Minele Statului din Hunedoara (Ghelar).
2. » de fier Lueta (jud. Ciuc).
3. » » » ale soc. an. Titan-Nădrag, Călan, Teliucul de Jos (jud. Hunedoara).
4. » » » ale uzinelor de fier și dom. din Reșița.

După războiu, în afară de aceste mine au mai fost puse în funcție și următoarele exploatări:

1. Minele de fier din Eșelnița ale lui Honicka și Fölker.
2. » » » Erzbergbau A.-G. din Ogradina.
3. » » magnetită Jablanița ale lui Bibel Ion.
4. Domeniile din Sebeș ale soc. an. din Moneasa.

Minele de fier ale Statului din Ghelar. Aceste mine sunt situate pe hotarul comunelor Ghelar și Arănieș jud. Hunedoara. Ele sunt cele mai importante prin bogăția lor din toată România. Capacitatea de producție a acestor mine este 20.000 vag. pe an. Actualmente însă produce numai 4000 vag. pe an, din motivul că furnalele din Hunedoara nu au nevoie de cantități mai mari de minereu, fiind în funcțiune unul singur din cele 5 furnale.

Tabloul de mai jos ne arată producția minelor în interval dela 1919—1927 inclusiv:

Anul	Producția kgr.	Valoarea lei
1919	54.262.400	3.255.720
1920	27.614.600	4.197.328
1921	37.502.500	9.883.053
1922	44.754.600	8.950.920
1923	49.751.000	14.925.150
1924	52.280.000	35.436.732
1925	43.752.000	20.436.984
1926	35.506.000	17.752.900
1927	45.613.000	22.957.073

Paralel cu mina principală din Ghelar, s'a exploatat o mină în com. Arănieș cu conținut de minereu de fier foarte bogat în mangan.

In anul 1924 epuizându-se zăcământul (în Arănieș) lucrările au fost cu desăvârșire sistate.

Lucrările de îmbunătățire făcute după războiul mondial în aceste mine nu au mare însemnă-

tate. Deschideri noui nu s'au făcut, deoarece lucrările de deschidere au fost făcute pentru cazul ca toate furnalelor din Hunedoara vor funcționà.

Numărul muncitorilor, cari în anul 1919 erà 650, în anul 1927 a scăzut la 488, iar randamentul a crescut dela 72,35 tone pe muncitor și an la 93,47 tone.

In ceeace privește valorizarea produselor, minereul de fier produs în această mină se lucrează în furnalele din Hunedoara.

Uzinele Siderurgice și Domeniile Hunedoara. Uzinele Hunedoara sunt situate în Valea Cernei lângă orașul Hunedoara (jud. Hunedoara) și la o distanță de cca. 13 km. de gara Simeria de pe linia Teiuș-Arad, cu care sunt legate printr'o cale ferată normală.

Uzinele și Domeniile Hunedoara se compun din:

1. Uzinele de fier Hunedoara.
2. » » » Covașdia.
3. Fabrica de mașini agricole din Zlești.
4. Minele de fier din Ghelar și
5. Domeniile forestiere Poieni.

In uzinele din Hunedoara sunt construite 5 furnale pentru o producție de 12.000 vag. de fontă anual.

Furnalele au fost construite în anii 1892 și 1897, uzinele sunt deservite de două uzini electrice una termică, situată în Hunedoara, cu o putere de 240 HP., cealaltă hidroelectrică situată la Cățenași pe Valea râului Govașdia, cu o putere de 500 K. W.

Uzinele dispun de ateliere mecanice, turnătorie, fabrica de cărămizi de zgură.

Uzina Govașdia este situată la 13 km. de Hunedoara pe calea ferată îngustă Hunedoara-Ghelar. Ea are un singur furnal cu o capacitate anuală de 700—900 vag. fontă. Furnalul în prezent nu este în funcție.

Această uzină dispune de o instalație hidroelectrică de 134 K. W. și o forjă pentru fabricarea uneltelor agricole.

Fabrica de mașini agricole din Zlești are o capacitate zilnică de producție de 320 sape și alte unelte agricole.

Despre minele de fier din Ghelar am vorbit mai sus.

Domeniul forestier Poieni asigură aprovizionarea uzinelor cu mangal și lemn pentru încălzit.

Produsul principal al uzinelor este fonta. In furnalul actualmente în funcțiune se produce cca. 1700 vag. fontă pe an.

Producția uzinelor în timpul dela 1919—1927 inclusiv ne-o dă următorul tablou:

Anul	Producția vag.
1919	—
1920	403.278
1921	1.459.827
1922	1.142.811
1923	1.082.570
1924	1.587.640
1925	1.849.700
1926	1.562.270
1927	1.740.730

In afară de fontă în uzinele din Hunedoara se mai produc unelte agricole, apoi diverse piese mecanice, tuburi de fontă, etc.

Minele de fier din Lueta a uzinelor de fier « Vlahița », Soc. anon. Exploatările de minereu de fier se află pe teritoriul com. Lueta din jud. Odorheiu. Exploatarea se face pentru siderită cu un conținut de fier de 25%—35%.

Producția acestor mine se cuprinde în tabloul următor:

Anul	Producţia kgr.	Valoarea lei
1919	1.262.000	100.960
1920	1.820.000	327.000
1921	2.752.600	688.000
1922	2.723.000	1.633.800
1923	2.272.000	1.364.440
1924	1.815.000	1.089.195
1925	4.639.000	1.994.845
1926	4.156.000	1.787.036
1927	3.708.000	1.894.440

Toată producţia a fost prelucrată în furnalele de fier din Vlahiţa, a căror producţie de fontă a fost:

Anul	Producţia Tone	Valoarea Lei
1921	775	3.598.325
1922	1.190	5.525.517
1923	1.679	10.072.374
1924	1.390	8.340.000
1925	2.073	6.986.309
1926	1.878	8.428.464
1927	2.051	9.196.648

MINELE DE FIER ALE UZINELOR DE FIER ŞI DOMENIILE DIN REŞIŢA

Exploatarea minieră din Ocna de fier Doghecea. Această exploatare de minereu de fier este cea mai importantă a soc. Reşiţa. Actualmente se lucrează în minele Reichenstein şi Marcus, dealtfel unite între ele.

In mina Reichenstein predomină minereurile de magnetită şi ceva limonită; în mina Marcus sunt frumoase hematite, dintre ele şi lentile de pirită, galenă, calcopirită şi bornită.

Producţia minelor ne-o arată următorul tablou:

Anul	Producţia Tone	Valoarea Lei
1919	43.944	4.069.434
1920	43.202	11.431.610
1921	43.025	14.799.774
1922	38.380	16.466.257
1923	40.050	26.228.745
1924	40.120	33.407.076
1925	41.740	37.062.046
1926	41.280	37.565.034
1927	31.010	23.406.620

Intreaga cantitate de minereu se prelucrează în furnalul din Reşiţa. Uzinele din Reşiţa dispun de 2 furnale înalte, dintre care cel cu No. 1 este în continuă funcţiune, iar al doilea (No. 2) este scos din funcţiune.

Furnalul 1 a fost prevăzut cu cele mai moderne aparate de măsurat, iar aparatele Cowper au fost reconstruite. Consumaţia gazului se controlează mereu.

Exploatarea furnalului este regulată în aşà fel, că rezultatele de exploatare sunt cele mai favorabile.

Deoarece în ţară până acum s'a găsit mult fier vechiu, oţelărie, societatea întrebuinţează un maximum de fier vechiu şi un minimum de fontă. Cum însă cantităţile de fier vechiu din ţară se

vor micșorà, iar vânzarea produselor Uzinelor Reșița va crește, va devenì de actualitate punerea în funcțiune a furnalului No. 2.

Următorul tablou ne dă producția de fontă a furnalului din Reșița:

Anul	Fonta Martin Kgr.	Fontă de turnător	Fontă Spiegel Kgr.	Feromangan Kgr.
1919	3.196.100	7.494.780	1.117.470	—
1920	12.611.300	1.462.865	—	—
1921	18.597.010	—	260.000	—
1922	4.569.380	—	145.330	246.200
1923	28.206.580	3.407.410	—	—
1924	37.157.900	2.514.120	—	—
1925	39.962.400	2.841.700	898.900	—
1926	42.876.400	1.543.200	1.057.590	—
1927	40.484.800	2.921.400	633.300	—

In Reșița este instalată și oțelăria cu 6 cuptoare Siemens-Martin, un melanjor și 1 cuptor electric. Pentru încărcarea cuptoarelor în ultimii ani, s'a montat a 3-a macara.

Am amintit mai sus că în anii de după războiu au fost în funcțiune și minele de fier din Eșelnița a lui Hanicica și Fölker. In aceste mine în anul 1922 s'a produs cantitatea de minereu de 200.000 kgr. în valoare de lei 40 000.

In minele de fier Erzbergbau A. G. Ogradina s'a produs:

In anul 1923 50.000 kgr. în valoare de 20.000 lei
» » 1924 100.000 » » » » 80.000 »

In minele de magnetită din Iablanița ale lui Bibel Ion s'a produs în 1924, 60.000 kgr. de minereu de fier în valoare de 15.000 lei și în minele din Sebeș (Moneasa, jud. Arad) în 1927 s'a produs cantitatea de 1.246.000 kgr. de minereu de fier.

Totalul producției de minereu de fier în Transilvania și Banat ni-l arată tabloul următor:

Anul	Producția Kgr.	Valoarea Lei
1919	112.680.900	10.129.014
1920	79.839.000	18.267.106
1921	91.109.000	26.936.587
1922	94.606.600	29.826.593
1923	99.293.000	44.833.637
1924	102.237.000	73.292.263
1925	107.384.000	66.394.985
1926	102.799.000	66.647.851
1927	97.138.000	54.395.600

Producția totală de fontă a fost:

In Hunedoara	10.781.826 vag.	în val. de	474.537.372 lei
» Reșița	25.395.929 »	» » »	1.126.843.600 »
» Vlahița	1.103.600 »	» » »	52.147.673 »
Total. .	37.281.355 vag.	în val. de	1.653.528.645 lei

In afară de minele de mai sus se află în:

Jud.	Hunedoara.	16 exploatări
»	Turda	7 »
»	Târnava-Mare.	1 »
»	Odorheiu.	2 »
»	Cluj.	1 »

Jud. Arad	5	exploatări
» Caraș	6	»
» Severin	16	»

de minereu de fier cari nu sunt în funcțiune.

XII. MINELE DE MANGAN

Zăcămintele de mangan se află pe teritoriul județelor Arad, Maramureș, Someș, Satul-Mare și Caraș. Exploatarea acestor zăcăminte este foarte redusă. După războiu numai în minele din Delinești, proprietatea Soc. Reșița s'a lucrat. Exploatarea acestei mine se face la zi. Toată cantitatea produsă se transportă la minele din Reșița, pentru furnalele înalte deacolo.

In anul 1927 mina a fost sistată din cauza stocurilor prea mari. Lucrarea s'a reluat în anul 1928.

Producția acestor mine ne-o dă următorul tablou:

Anul	Producția Kgr.	Valoarea Lei
1919	3.369.000	332.039
1920	3.369.000	332.039
1921	3.035.000	981.519
1922	5.383.300	2.131.256
1923	8.518.000	4.847.934
1924	6.194.000	4.940.332
1925	4.098.000	4.311.282
1926	3.581.000	3.670.605
1927	—	—

In minele din Mașca, jud. Someș, în tot timpul dela anul 1919 a fost sistat lucrul cu excepția anului 1923 când societatea anonimă p. Industria minieră și forestieră din Valea Lăpușului a produs 3.500.000 kgr. mangan în valoare totală de 700.000 lei.

XIII. MINELE DE CROM

Zăcămintele de crom se găsesc pe hotarele comunelor Dubova, Plavișevița, Eibental și Tisovița, jud. Severin.

După războiu numai în minele lui Baruch din Plavișevița și Dubova s'a lucrat între anii 1922 și 1923 obținându-se producția de 90.000 kgr. în valoare de 24.000 lei.

XIV. MINELE DE ASFALT

In Transilvania sunt numeroase depozite de roci îmbibate cu asfalt. Multe dintre aceste roci sunt argiloase, astfel că extracția este foarte anevoioasă. Altele sunt nisipoase astfel că extracția asfaltului este ușoară.

Cele mai importante și mai rentabile zăcăminte sunt acelea dela Derna de Jos și Tataros, jud. Bihor. In această regiune posedă azi concesiuni de exploatare pentru asfalt Banca Minelor care le-a cumpărat dela Soc. I. R. D. P.

Exploatările Băncii Minelor sunt în funcțiune.

Concesiuni de exploatare s'au acordat încă:

1. Soc. The Newschatel Asphalt Co. Ltd. în com. Derna.
2. Adrian și I. Bartoș, în com. Săcălăsău.
3. Dr. Alex. Bene, în com. Sisterea.

In aceste concesiuni nu se lucrează deloc.

Producția totală de asfalt ne-o arată următorul tablou:

Anul	Producţia Kgr.	Valoarea lei
1919	—	—
1920	—	—
1921	12.145.000	1.667.900
1922	12.084.800	4.834.000
1923	21.617.000	7.565.200
1924	19.421.000	4.795.200
1925	15.671.000	3.917.600
1926	24.766.000	6.191.400
1927	30.577.000	4.500.155
Total	176.281.800	37.472.970

Produsele de asfalt se prelucrează în instalaţiile de preparare a Băncii Minelor şi apoi se valorizează în stare negociabilă.

XV. OZOCHERITA

In nordvestul Transilvaniei (jud. Sălaj) se găsesc şi zăcăminte de ozocherită, exploatări propriu zise însă nu sunt.

Societatea Industria de ulei din Bihor are o concesiune în supraf. de 54 ha. 1396 mp. în com. Someş-Odorhei, jud. Sălaj. pe care însă nu s'a executat lucrări de exploatare.

XVI. MINE DE FELDSPAT

Pe hotarul comunei Teregova, jud. Severin între şisturi cristaline se găsesc bogate filoane de feldspat.

Exploatarea acestor filoane se face de « Minele de Feldspat şi Cuarţ Soc. An. ».

In anii 1919—1921 exploatarea nu a funcţionat din lipsa explozibilului şi a comenzilor. Abià în anul 1922 şi-a reluat lucrul, cum însă pe vremea aceea erà mare lipsă de vagoane, producţia n'a putut fi valorizată.

In anul 1923—1925 producţia creşte. In anul 1926 exploatarea este înzestrată cu instalaţii mecanice totodată se proiectează construirea unei instalaţii de prepararea mecanică a feldspatului şi a unei mori pentru măcinarea lui. Proiectul a fost înfăptuit în anul 1927. Intreprinderea şi-a mărit astfel capacitatea de producţie în aşà măsură încât nu numai în ţară, dar şi în ţările vecine poate concurà cu feldspatul bavarez şi suedez, creând astfel în ţară o industrie cu totul nouă.

Producţia a fost următoarea în anii:

1922	5	vagoane
1923	14	»
1924	16	»
1925	29	»
1926	118	»
1927	95,6	»

XVII. SULF

In Nordul Transilvaniei, jud. Năsăud se găsesc zăcăminte de sulf, care însă până azi n'au fost exploatate.

Este concesionat d-lui Dr. Th. Herbei, pe hotarul com. Mureşenii Vărgăului un perimetru de exploatare pe care însă până în prezent nu s'a făcut nici o lucrare de exploatare.

XVIII. MINELE DE SARE

In Transilvania sunt foarte numeroase şi importante masive de sare. Exploatarea lor este tot atât de veche ca şi a metalelor preţioase.

Rezervele vizibile şi posibile sunt foarte mari.

Exploatarea se face în șapte saline și anume: Uioara, jud. Alba; Ocna Sibiului, jud. Sibiu; Turda, jud. Turda; Praid, jud. Odorheiu; Ocna-Dejului, jud. Someș; Ocna Sugatag, jud. Maramureș; Costiu, jud. Maramureș.

Salinele din Uioara. Aceste saline la 1 Ianuarie 1919 se aflau într'o stare destul de critică. In acel timp erà în exploatare numai mina Ștefan, astăzi mina Regina Maria. In mina Rudolf astăzi Regele Ferdinand, din cauza inundării Mureșului din 1913 nu se puteà lucrà și se executau lucrări de curățirea nămolului depozitat de Mureș. Această mină are o singură ieșire care comunică cu suprafața.

Toate instalațiile și clădirile salinei se aflau într'o stare detestabilă. Drenajele din jurul masivului de sare, care dela inundarea Mureșului nu mai fuseseră curățite, nu corespundeau destinației lor.

Pe suprafața masivului de sare erau în foarte multe locuri surpături noui neconsolidate, iar cele vechi se măreau din zi în zi, luînd proporții îngrijitoare. Digul Mureșului încă lăsà mult de dorit.

Cu începere dela 1919 s'au făcut foarte multe îmbunătățiri în instalațiile existente și s'au executat multe lucrări subterane de pregătire.

Mașinile din centrala electrică au fost complet reparate.

Producția salinelor ne-o dă tabloul de mai jos:

Anul	Producția kgr.	Valoarea lei
1919	50.162.401	13.864.990
1920	42.169.709	6.543.253
1921	38.278.654	9.621.592
1922	61.532.465	11.171.996
1923	67.205.369	13.307.757
1924	68.018.733	32.150.662
1925	69.307.302	31.807.207
1926	65.778.354	61.709.774
1927	71.765.701	85.003.175

Salinele din Ocna-Sibiului. Aceste saline n'au instalații mecanice. Sarea se extrage cu un crivac mișcat de 6—8 cai. Timpul de lucru este numai 3—5 luni pe an. Fiind o exploatare simplă, în timpul dela 1919—1928 nu se înregistrează nici o îmbunătățire.

Producția salinei ne-o dă tabloul următor:

Anul	Producția kgr.	Valoarea lei
1919	3.889.190	972.297
1920	4.272.683	2.136.344
1921	2.984.000	1.790.640
1922	11.584.000	nu avem date
1923	1.907.000	1.346.672
1924	1.515.000	1.515.144
1925	1.953.000	1.678.743
1926	2.143.000	4.500.272
1927	2.175.000	5.872.441

Salinele din Turda. Salinele acestea nu dispun de instalații mecanice. In timpul dela 1919—1927 ele nu înregistrează nici o îmbunătățire pronunțată.

Producția salinei ne-o dă următorul tablou:

Anul	Producția kgr.	Valoarea lei
1919	4.048.000	566.847
1920	3.251.673	812.918
1921	2.230.000	1.281.654
1922	3.964.000	nu avem date
1923	7.731.000	5.161.550
1924	6.483.000	2.313.129
1925	6.979.000	3.500.008
1926	6.552.000	7.793.966
1927	5.385.000	7.081.888

Salinele din Praid. Producția acestor saline ne-o dă tabloul următor:

Anul	Producția kgr.	Valoarea lei
1919	—	—
1920	10.104.882	2.433.813
1921	10.610.600	2.583.064
1922	15.326.089	nu avem date
1923	10.061.917	4.088.503
1924	10.912.231	7.378.910
1925	12.171.378	9.833.208
1926	9.731.640	16.738.420
1927	12.004.895	22.425.144

Salinele din Ocna Dejului. Exploatarea minelor din Ocna Dejului, dat fiind calitatea sării precum și a împrejurărilor tehnice de transport, este una dintre cele mai vechi din Transilvania.

Revoluția a lăsat aceste saline neatinse, lucrându-se în ele fără întrerupere și satisfăcându-se tot timpul comenzile primite din străinătate și țară.

La 1 Ianuarie 1919 stabilimentul se prezintă destul de bine, deși în urma supraproducției din timpul războiului și a imposibilității de a înlocui piesele uzate ale mașinilor cu altele noui, a suferit foarte mult.

Pentru asigurarea bunului mers al exploatării după 1919 s'au făcut diferite îmbunătățiri în instalațiile existente, și pentru sondarea terenului s'a început săparea mai multor sonde.

Producția ne-o arată tabloul următor:

Anul	Producția kgr.	Valoarea lei
1919	42.405.725	10.601.500
1920	34.643.190	11.258.975
1921	21.775.000	13.065.000
1922	39.948.000	nu avem date
1923	37.755.000	27.372.647.
1924	24.452.000	22.432.020
1925	52.862.000	42.727.334
1926	48.707.000	43.093.025
1927	31.919.000	86.150.220

Salinele din Ocna-Sugatag. In timpul războiului mondial producția salinei a fost forțată pentru nevoile armatei. In afară de aceasta a trebuit să aprovizioneze cu sare o zonă mare din fosta monarhie.

După războiu sistându-se nevoile armatei și în urma stabilirii nouilor hotare ale țării și fosta zonă de aprovizionare s'a micșorat. In nădejdea însă, că, cu consolidarea situației politice, va fi reluat traficul cu Ungaria, s'a menținut producția mai departe la normal, până la mijlocul anului 1921, făcându-se mari rezerve de sare tăiată.

Cum însă cu Ungaria nu s'a putut luà traficul a trebuit redusă producția, care în anul 1922-1923 a scăzut la o treime a celei normale.

Produsele salinei sunt desfăcute în țară, conform legii asupra monopolurilor Statului, iar pentru export sarea a fost vândută prin licitație publică.

Pentru îmbunătățirea stării exploatării în decursul timpului au fost montate 2 pompe centrifugale care servesc pentru ridicarea apelor. Instalațiile mecanice vechi au fost tot timpul întreținute în stare bună.

Producția salinei ne-o dă tabloul următor:

Anul	Producția Kgr.	Valoarea lei
1919	28.746.812	2.483.740
1920	27.648.871	7.644.948
1921	5.083.000	2.923.400
1922	18.643.000	nu avem date
1923	13.390.000	11.381.092
1924	16.011.000	16.011.060
1925	12.352.000	12.351.524
1926	9.862.000	15.542.485
1927	10.489.000	17.249.077

Salinele din Cosciu. Producția salinei în primii ani după războiul mondial s'a micșorat în mod considerabil. Din lipsă de debușeuri se introduce reducerea personalului.

In anul 1921 și 1922 se fac lucrări mari de reparație la toate clădirile și la puțurile vechi.

In anii 1924—1926 pentru a face extracția sării mai ușor s'a făcut un plan înclinat și s'a instalat o pompă electrică de 40 HP. pentru evacuarea apelor din mină. Tot în acest timp s'a construit și o baie.

Tabloul următor ne dă producția salinelor:

Anul	Producția Kgr.	Valoarea lei
1919	19.188.730	1.657.906
1920	12.570.710	3.475.881
1921	15.990.000	9.594.772
1922	6.410.000	nu avem date
1923	7.895.000	13.310.535
1924	15.667.000	15.573.885
1925	8.233.000	7.373.840
1926	6.755.000	18.143.350
1927	6.255.000	11.631.600

XIX. CARIERE

Transilvania este bogată în fel de fel de cariere dintre care unele chiar renumite. In afară de materialele comune sunt și cariere, ce produc marmură colorată și albă de mare valoare.

Numărul carierelor cunoscute este de 589, dintre cari 535 particulare și 54 ale Statului.

Exploatarea carierelor în ultimul timp arată o desvoltare accentuată, în urma construcțiilor ce se fac pe tot teritoriul Transilvaniei.

Exploatările de pământ pentru cărămidă și-au majorat producția, în urma împrejurării că în ultimul timp s'au construit multe fabrici de cărămidă, care tot timpul au lucrat. S'a produs o cantitate mare de piatră sfărâmată și savură din calcar ce s'a întrebuințat la întreținerea șoselelor. Producția de marmoră tăiată și cioplită a crescut în timpul din urmă în mod foarte pronunțat. Din piatra de granit și bazalt încă s'au produs cantități mari. Carierele de andezit-trahit încă au fost tot timpul în exploatare, producând cantități mari de piatră brută sfărâmătură și savură.

Exploatarea nisipului comun și a nisipului pentru sticlărie tot timpul s'a făcut în măsură mare.

In cele de mai sus am arătat că exploatările minelor din Transilvania, care după războiul mondial ajunseseră într'o situație deplorabilă, nu numai că s'au refăcut în decursul anilor următori, dar au realizat rezultate frumoase, care le-a pus în situația de a aveà un rol important în economia națională.

Am arătat anume rând pe rând la fiecare substanță minerală în parte situația exploatărilor respective pe timpul preluării imperiului, și cu ajutorul datelor ce ne-au stat la dispoziție am demonstrat și îmbunătățirile făcute pentru asigurarea desvoltării exploatărilor și majorarea producției. Am arătat la fiecare substanță minerală cantitățile produse în timpul dela 1919—1927 inclusiv.

Dar aceste date, în cele mai multe cazuri dau dovadă de desvoltarea exploatărilor și de importanța ce o au în industria minieră.

Valoarea produselor miniere în răstimpul dela 1919—1927 inclusiv, conform datelor statistice arătate în decursul descrierii de față, atinge suma de 18.000.000.000 lei. Adăugând la aceasta, valoarea aproximativă a produselor miniere din anul 1928 adică 1.500.000.000 lei, și valoarea aproximativă a produselor carierelor în decursul celor 10 ani după războiu, obținem valoarea de 20.000.000.000 lei, sumă care în economia națională are o importanță apreciabilă.

Dacă avem în vedere pe lângă valoarea produselor miniere și investițiile mari făcute în intervalul dela 1919—1928 în interesul desvoltării exploatărilor miniere, și dacă avem în vedere și împrejurarea că întreprinderile miniere din Transilvania și Banat dau ocupație la peste 40.000 persoane, cu tot dreptul vom puteà afirmà că industria minieră din Transilvania ocupă unul dintre cele mai importante locuri ale industriei din această provincie.

EVOLUȚIA INDUSTRIEI DIN ARDEAL DUPĂ UNIRE

DE

CEZAR POPESCU

Inainte de Unire, Transilvania și Banatul erau considerate în vechea monarhie austro-ungară ca provincii depărtate pentru care o politică economică nu era necesară. La intervenția marilor agricultori latifundiari unguri, guvernul vechei împărății a înțeles să ducă o politică ostilă față de România de atunci, din care cauză nu existau pe aceà vreme decât puține legături economice între Ardeal și Vechiul Regat. Industriile desvoltate din centrul Austro-Ungariei nu aveau nici un interes ca industria Transilvaniei să se desvolte așà cum trebuià, ele ținând să aibă în această regiune un debușeu, iar nu un concurent.

După Unire s'a putut constatà că Transilvania și Banatul formează cu Vechiul Regat o entitate economică perfectă de pe urma căreia dealtfel industria Ardealului, cum vom arătà mai jos nu a avut decât de câștigat.

Dispărând în multe industrii concurența pe care o ofereà industria desvoltată a Boemiei. Austriei de azi și a altor regiuni; găsind în Vechiul Regat și Basarabia bune debușeuri; având în apropiere (Balcani, Orientul apropiat) un teren bun și aproape pentru un început de export și fiind protejată de un tarif vamal avantajos — industria Ardealului a putut să se desvolte în liniște.

Cifrele de mai jos ne vor arătà aceasta.

Putem da în această direcție câteva exemple:

Inainte de Unire se produceà în Transilvania o sticlă de calitate ordinară și în cantități inferioare consumului. Industria similară puternică din nordul Ungariei de atunci (azi Cehoslovacia) erà un puternic concurent care livrà piața Ardealului pentru sticlărie mai fină. Azi industria sticlei a luat o mare desvoltare, mai ales în regiunea gazului metan. Ea acopere nu numai consumul local, dar trimite mărfuri și în Vechiul Regat și chiar la export.

Industria berei înainte de Unire aveà un caracter local. Existau câteva fabrici mici cari acopereau parte din consumul Ardealului. Marile fabrici din Budapesta completau necesitățile consumului. Azi industria berei acopere cerințele Ardealului, iar de câțiva ani un puternic consorțiu de bre din Budapesta este interesat în o mare fabrică de bere înființată la Oradea.

Industria pielăriei — deși este una din cele mai vechi și mai consolidate industrii ardelene — nu producea înainte de unire decât talpă și piei de calitate inferioară. Calitățile mai fine veneau din centrul imperiului. Azi în Ardeal se fabrică toate calitățile de piele și se face chiar export în Occident.

După Unire s'a putut înființà în Ardeal o fabrică de porțelan pe care îl furnizà înainte Boemia. S'a înființat o puternică fabrică de sârmă și cue. S'a înființat o fabrică de zahăr și ne putem gândì că aceasta nu s'ar mai fi putut face în vechea Austro-Ungarie care aveà 90 asemenea fabrici.

Vom vedeà însă și desvoltarea altor ramuri.

Am arătat cum grație Unirii Transilvania a avut posibilitatea desvoltării pașnice a multor industrii.

Nu am vorbit de condițiile extrem de favorabile pe care ea le are în ce privește *materia primă* și *combustibilul* (bogății forestiere, minereuri, produse animale, gaz metan, cărbune, lignit, căderi

de apă), deoarece acestea au existat și înainte de războiu și cu toate acestea nu au provocat comparativ o desvoltare așà de rapidă ca aceea care s'a produs în cei 10 ani dela Unire.

Trebuie însă să relevăm cu atât mai mult această desvoltare cu cât ea s'a produs în o perioadă în care din cauza împrejurărilor provocate de războiul mondial, nu numai că nu a fost o afluență de capital, dar s'a înregistrat o criză de numerar destul de accentuată care de sigur că nu a fost atenuată de devalorizarea leului.

Deasemenea trebuie să apreciem cu atât mai mult această desvoltare cu cât perioada de conjunctură rezultată din războiu (când principalul lucru erà existența mărfei — iar prețul nu aveà importanță) — trecând — multe întreprinderi șubrede care s'au creiat în acest timp — au început odată cu consolidarea economică să simtă concurența străină.

Aceste întreprinderi au început să-și închidă porțile și au dispărut tot așà de puțin observate — cum apăruseră.

Inainte de a arătà desvoltarea industriei ardelene în cei zece ani din urmă, vom căutà să precizăm *caracteristica industriei din Transilvania* și Banat față de aceà din celelalte ținuturi.

Astfel în ce privește instalația de *forță motrice* raportul între populație și HP. este următorul:

	No. de H. P.	La câți locuitori revine 1 HP instalat
Transilvania și Banat	210.115	26
Bucovina	20.640	39
Vechiul Regat	171.340	46
Basarabia	9.580	302

Rezultă că Transilvania și Banatul care dețin 51% din forța motrice instalată în toată industria mare, au câte un HP. la fiecare 26 locuitori, adică odată și jumătate mai mult decât Bucovina (1 HP. la 39 locuitori) aproape de 2 ori cât în vechiul Regat și de 11 ori și jumătate mai mult ca în Basarabia.

In ce privește valoarea producției repartizată pe fiecare locuitor, avem următoarele cifre:

	Valoarea producției industriale 1926	Valoarea ce revine unui locuitor
Bucovina	3.246 milioane lei	4.057 lei
Transilvania și Banat	19.133 » »	3.480 »
Vechiul Regat.	20.331 » »	2.573 »
Basarabia.	896 » »	308 »

Rezultă că primul loc îl deține Bucovina. Urmează Ardealul care produce cu 39% mai mult de fiecare locuitor, decât Vechiul Regat.

Vom da un tablou de procentele cu care industria din Transilvania și Banat participă pe grupe de industrii, la forța motrice instalată în România și la valoarea producției industriale.

	România HP	Transilvania și Banat HP	% din total	Valoarea prod. indus. România lei	Valoarea industr. Transilv. și Banat lei	% din total
Metalurgie	86.714	57.836	66,5%	7.057 mil.	4.416 mil.	62,7%
Electrotehnică	458	379	83,0%	114 »	81 »	70,8%
Lemn	72.047	35.458	49,0%	5.842 »	2.884 »	49,2%
Chimică	43.053	40.719	94,5%	2.385 »	1.330 »	55,7%
Alimentară.	99.822	28.957	29,0%	14.959 »	4.389 »	29,2%
Textilă	28.924	11.819	40,8%	6.656 »	2.714 »	40,5%
Pielăria	3.826	5.667	41,0%	2.967 »	1.552 »	52,5%
Sticlăria	1.553	712	45,8%	498 »	303 »	62,0%
Mat. de construcții	35.203	21.120	57,0%	1.423 »	815 »	57,2%
Ceramică	487	377	77,4%	72 »	49 »	68,0%
Hârtie și arte grafice . . .	23.955	7.081	29,5%	1.772 »	600 »	33,8%

Transilvania și Banatul dețin 51% din forța motrice și valoarea producției industriale a reprezentat 43% (în 1926) din valoarea producției industriale totale.

Față de aceste procente medii și de cele rezultate din tabloul de mai sus, rezultă că Ardealul are o industrie comparativ mai bine utilată în următoarele ramuri: metalurgie, electrotehnică, chimică, materiale de construcții, ceramică, dar că valoarea producției e mai mare față cu procentul mediu la: metalurgie, electrotehnică, lemn, chimică, pielărie, sticlărie, materiale de construcții și ceramică.

Interesant pe de altă parte este faptul că valoarea producției de fiecare HP. este mai mică în Ardeal decât în celelalte părți după cum urmează:

	Valoarea producției industriale de fiecare HP
Bucovina	157.000 lei
Vechiul Regat	119.000 »
Basarabia	94.310 »
Transilvania și Banat	91.110 »

Coeficientul de industrializare a industriei românești în 1926 a fost de 35,8, după cum urmează:

Materii prime întrebuințate	25.852 mil. lei
Combustibil	2.227 » »
	28.079 mil. lei

Față cu valoarea producției de 43.923 milioane lei rezultă o valoare suplimentară creiată de industrie de 15.844 milioane lei adică coeficientul de industrializare este $\frac{15.844}{43.923}=35,8\%$.

Calculând pentru industria din Ardeal coeficienții de industrializare la diferitele ramuri, căpătăm următoarele procente pentru anul 1926:

	Valoarea mat. prime	Valoarea combustibilului	Valoarea producției	Valoarea suplimentară creiată	Coeficient de industrialisare
	milioane de lei				
Metalurgică	2.074	350	4.416	1.992	45,2%
Electrotehnică	42	2	81	37	45,7%
Lemnul (mobile, etc.)	1.640	60	2.884	1. 84	41,1%
Chimică	651	86	1.330	593	44,6%
Alimentară	3.086	250	4.389	1.053	24,0%
Textile	1.789	68	2.714	857	31,8%
Pielărie	1.068	40	1.552	444	28,6%
Materiale de construcții	103	176	815	536	65,7%
Ceramică	12	8	49	29	59,2%
Sticlărie	64	30	303	209	68,8%
Hârtie	288	69	600	243	40,5%

Coeficientul de industrializare mediu pentru întreaga industrie din Ardeal a fost în 1926 de 37,5% deci superior mediei pentru întreaga țară.

Vom căutà înainte de a descrie fiecare ramură de industrie în parte, să arătăm după *datele generale, care a fost evoluția industriei ardelene* dela Unire încoace. Dăm în acest scop tabloul I:

TABLOU DE SITUAȚIA GENERALĂ A INDUSTRIEI DIN ARDEAL (Transilvania și Banat) 1919—1927

Tabloul I

Anii	Numărul întreprinderilor	Forța motrice HP.	Valoarea capitalului investit în clădiri. instalații. mil. lei aur	Valoarea materiei prime		Valoarea combustibilului		Valoarea producției		Personal și lucrători	Cursul mediu al dolarului	Observații
				mil. lei	mil. dol.	mil. lei	mil. dol.	mil. lei	mil. dol.			
1919	1.101	176.300	520[1])	2.282	(127)	259	(14)	4.441	(247)	71.156	18 lei	
1922	1.125	167.388	321	4.161	(27,7)	530	(3,5)	8.913	(59,4)	81.099	150 »	
1923	1.346	184.465	344	5.514	(27,5)	635	(3,2)	11.915	(59,5)	93.734	203 »	
1924	1.561	199.298	384	8.229	(41,1)	763	(3,8)	16.065	(80,0)	96.120	204 »	
1925	1.566	201.075	375	9.713	(48,5)	934	(4,6)	17.065	(85,4)	104.332	204 »	
1926	1.638	210.115	420	10.817	(49,2)	1.139	(5,2)	19.133	(86,8)	100.849	220 »	
1927	1.727	226.109	459	10.880	(64)	1.200	(7,0)	20.614	(121)	90.175	170 »	

a) *Numărul întreprinderilor.* Dela 1101 întreprinderi industriale câte erau în 1919 s'a ajuns în Ardeal în 1927 la un număr de 1727, ceeace ne indică o creștere procentuală de 61%. Negreșit, creșterea numărului nu este direct legată de creșterea proporțională a valorii economice a întreprinderilor. Creșterea instalațiilor de forță și valoarea producției ne va arătà aceasta mai bine.

Totuș dăm alăturat o diagramă (fig. 138) în această direcție precum și un tablou de creștere a numărului întreprinderilor industriale pe ramuri în intervalul 1919—1927.

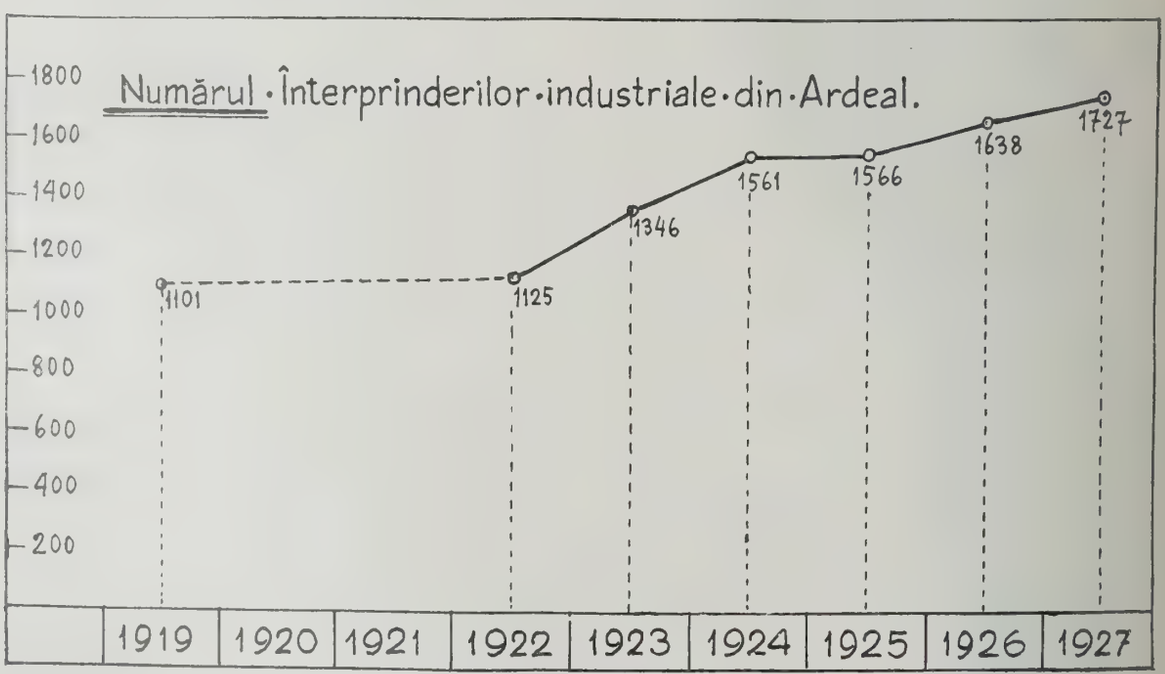

Fig. 138.

[1]) In 1919 capitalul erà exprimat în lei. Pentru ceilalți ani este exprimat în lei aur. După cursul de atunci capitalul din 1919 ar reprezentà 145 mil. lei aur.

Este locul să spunem aici că în statistica oficială publicată de Oficiul de studii de pe lângă Direcția Generală a Industriei nu sunt cuprinse: întreprinderile miniere (minele, instalații anexe) uzinele electrice, rafinăriile de petrol și morile mai mici decât 50 HP. Pentru rest se dă numai situația industriei mari adică a întreprinderilor care au sau 5 HP. sau 20 lucrători calificați.

NUMĂRUL INTREPRINDERILOR DIN TRANSILVANIA ȘI BANAT

	1919	1927
Metalurgie Electrotehnică	94	225
Lemnul. Hârtie și arte grafice	328	524
Chimica	58	100
Alimentara	373	324
Textila	85	237
Pielărie	51	119
Materiale de construcții Ceramica Sticlărie	112	198
Total	1.101	1.727

Deoarece statistica din 1919 a făcut altă grupare mai restrânsă, am concentrat în tabloul de mai sus cele 11 grupe de industrii din statistica 1927 în 7 grupe cum erà în 1919 (vezi explicația din tabloul II).

b) *Forța motrice.* In ce privește instalațiile de forță motrice a întreprinderilor industriale din Transilvania și Banat, acestea și-au sporit dela 1919 până la 1927 numărul cailor-putere dela 176.300 HP. la 226.109 HP. adică cu 49.809 HP. sau cu 28%.

Dăm mai jos atât diagrama (fig. 139) sporirii forței motrice cât și un tablou de sporirile ce s'au făcut între 1919—1927 la diferitele ramuri industriale:

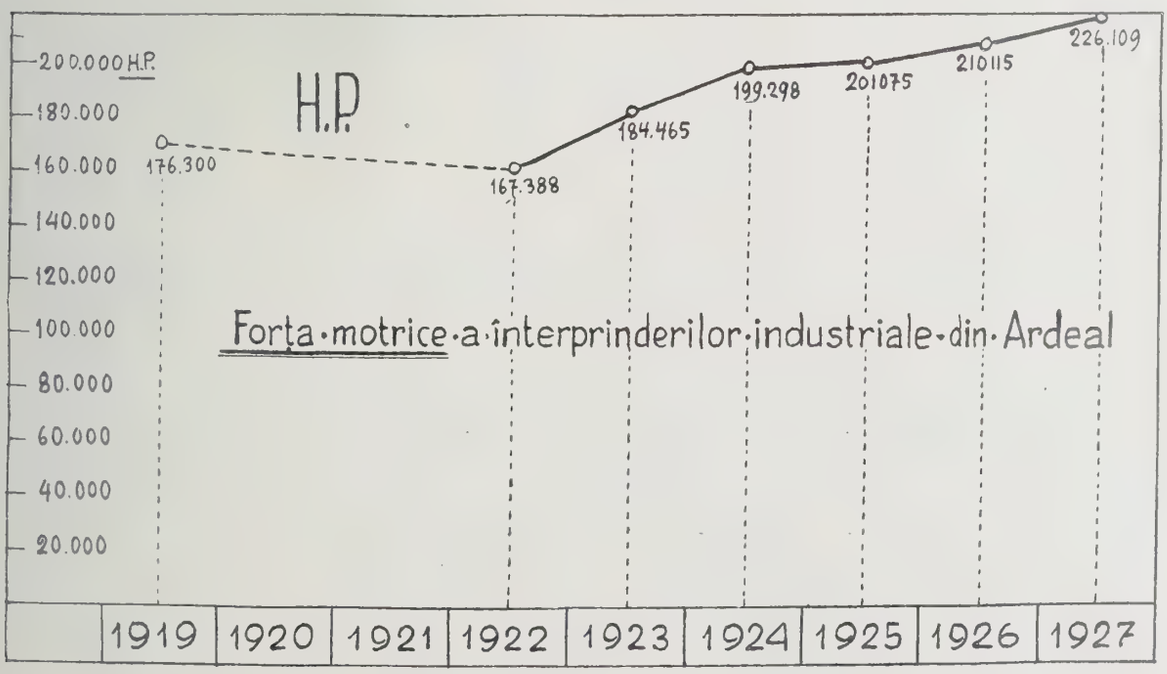

Fig. 139.

FORȚA MOTRICE A INTREPRINDERILOR DIN TRANSILVANIA ȘI BANAT

	1919	1927
Metalurgie, Electrotehnică	48.650 HP.	60.317 HP.
Lemnul, Hârtie și arte grafice	31.578 »	41.530 »
Chimica	41.020 »	41.055 »
Alimentara	19.387 »	40.381 »
Textile	7.081 »	12.977 »
Pielărie	3.280 »	5.830 »
Materiale de construcții, Ceramica, Sticlărie	25.367 »	24.019 »
	176.300 HP.	226.109 HP.

c) *Valoarea producției.* In ce privește valoarea producției, dăm alăturat o diagramă a creșterii valorii producției întreprinderilor industriale din Transilvania și Banat în intervalul 1919—1927 (fig. 140).

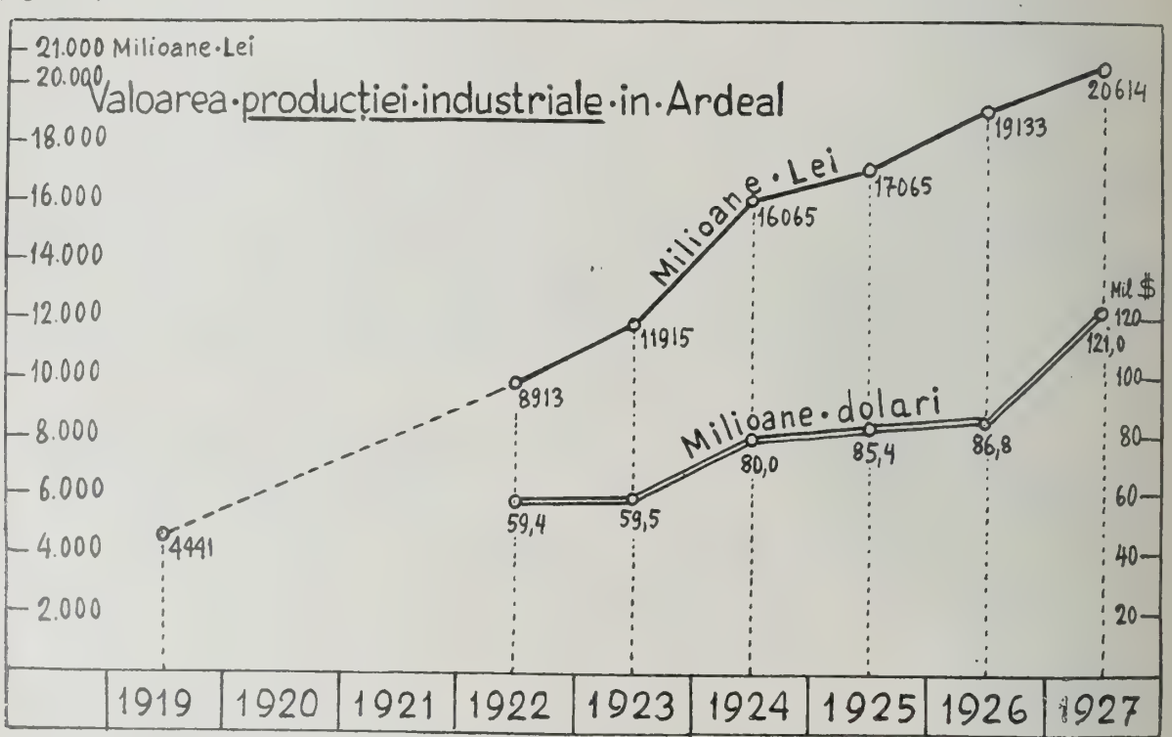

Fig. 140.

Deasemenea dăm și un tablou al creșterii valorii producției industriale pe ramuri de industrii tot pe același interval.

Deoarece în acest timp s'a produs și devalorizarea leului, pentru a avea un termen de comparație mai constant, am transformat valoarea leilor în dolari după cursul mediu al dolarilor în anul respectiv, adică:

VALOAREA MEDIE A UNUI DOLAR

1919	18 lei
1922	150 »
1923	203 »
1924	204 »

1925	204 lei
1926	220 »
1927	170 »

VALOAREA PRODUCȚIEI INDUSTRIALE IN TRANSILVANIA ȘI BANAT

	1919	1922	1927
		milioane lei	
Metalurgica, Electrotechnica	514	21.24	5.109
Lemnul, Hârtie și arte grafice . . .	1.140	1.385	2.982
Chimica	303	814	1.434
Alimentara	1.476	1.679	4.814
Textile	449	1.706	3.404
Pielărie	376	530	1.670
Materiale de construcții, Ceramica, Sticlărie .	183	675	1.201
	4.441	8.913	20.614

Vom face o transformare în dolari a acestor valori exprimate în lei. Deoarece însă devalorizării rapide a leului (în 1922 nu mai valorà decât 1/8 din cât erà în 1919) nu i-a corespuns și o scumpire în interior proporționată nu vom face transformarea decât pentru anii 1922 și 1927, care sunt din acest punct de vedere comparabili.

Căpătăm valorile de mai jos:

VALOAREA PRODUCȚIEI INDUSTRIALE DIN TRANSILVANIA ȘI BANAT

	1922	1927
	dolari	
Metalurgia, Electrotehnica	14.160.000	30.050.000
Lemnul, Hârtie și arte grafice	9.233.000	17.540.000
Chimica	5.426.000	8.435.000
Alimentara	11.193.000	28.300.000
Textile	11.373.000	20.000.000
Pielărie	3.533.000	9.820.000
Materiale de construcții, Ceramica, Sticlărie	4.500.000	6.060.000
	59.318.000	120.205.000

Rezultă în primul rând că *valoarea produselor industriale a întreprinderilor din Transilvania și Banat s'a dublat în intervalul 1922—1927*, trecând dela 59 milioane dolari la 120 milioane.

De sigur că datele dela acest capitol sunt cele mai interesante, deoarece după numărul instalațiilor și după forța motrice instalată, nu am fi putut trage nici o concluzie.

Am văzut cum numărul instalațiilor industriale a crescut cu 61% iar numărul cailor-putere cu 28%. Am arătat pe de altă parte că principalul motiv al progresului înregistrat de industria ardeleană se datorește atât debușeului mărit pe care l-a găsit în Ardeal și Banat unde dispăruse concurența industriei puternice a vechei Monarhii cât și debușeului găsit în Vechiul Regat.

Iată din ce cauză fabricile, pe lângă completarea utilajului, după cum am văzut, și-au mărit și producția, putându-se astfel înregistrà o creștere foarte importantă.

O creștere foarte importantă arată industria pielăriei. Deasemenea industria alimentară unde s'au înființat multe fabrici (bere, lichior, paste făinoase, spirt, etc.), industria metalurgică și industria textilă. Mai puțin însemnate au fost creșterile de producție înregistrate de industria chimică și mai ales de industria materialelor de construcție.

d) *Personal și lucrători.* Dăm alăturat (fig. 141) diagrama creșterii personalului și lucrătorilor în industria din Ardeal.

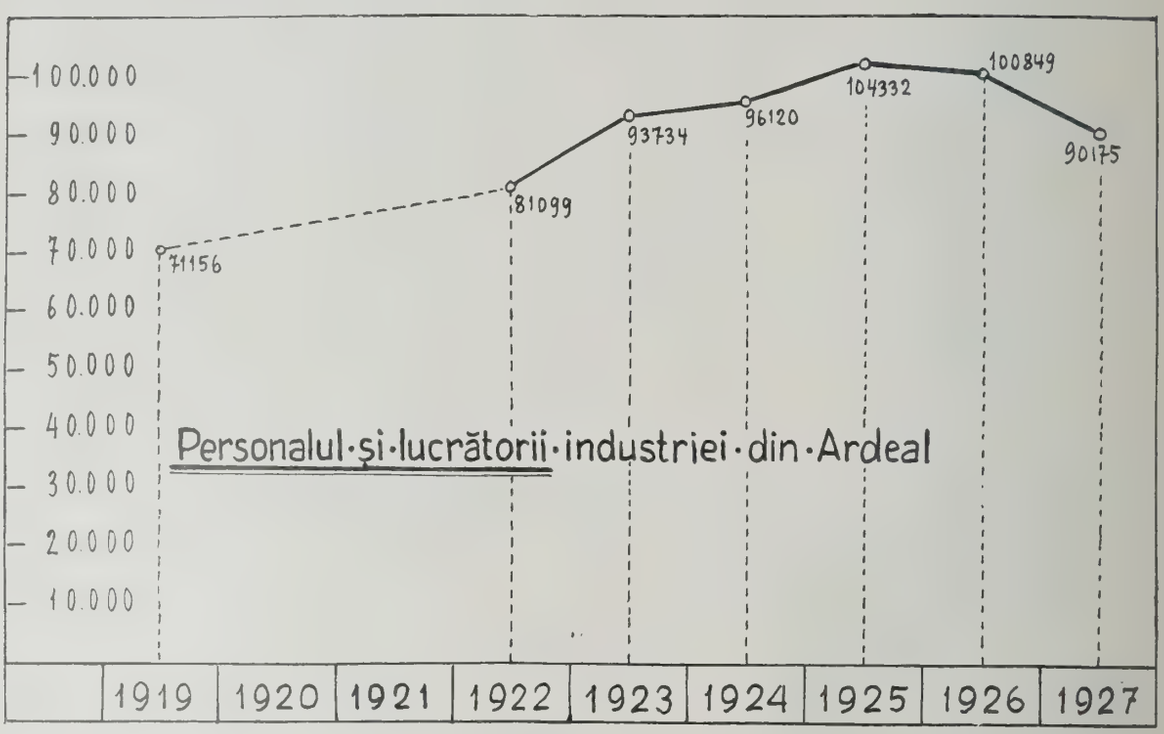

Fig. 141.

In ultimii ani s'a observat o diminuare, ceeace nu poate fi decât o indicație de o mai bună utilizare a lucrătorilor.

Numărul a variat astfel:

1919	71.156
1922	81.099
1923	93.734
1924	96.120
1925	104.332
1926	100.849
1927	90.175

Cei mai numeroși sunt în industria lemnului (18.747) apoi în industria textilă (16.011).

Față de valoarea totală a producției industriale din Ardeal, revine de *fiecare lucrător o valoare medie de 228.000 lei pe an.*

Calculând această valoare pentru fiecare ramură de industrie, căpătăm cifrele de mai jos:

Metalurgie	revine	anual	302.000	lei	de	lucrător
Electrotehnică	»	»	236.000	»	»	»
Lemnul	»	»	118.000	»	»	»
Chimica	»	»	290.000	»	»	»
Alimentara	»	»	464.000	»	»	»
Textila	»	»	212.000	»	»	»

Tabloul II

combustibilului (Milioane lei)					Valoarea producției (Milioane lei)							Numărul personalului și al lucrătorilor						
123	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	
26	259	303	350	360	514	2.110	2.652	2.928	3.788	4.416	4.969	17.179	21.455	21.591	22.339	22.659	24.756	
1	2	2	2	2	—	14	31	49	75	81	140	—	522	624	484	448	517	
6	33	39	60	58	1.007	1.076	1.626	2.328	2.621	2.884	2.207	22.574	20.578	28.276	27.526	27.875	24.920	
5	60	65	86	89	303	814	868	987	1.180	1.330	1.434	4.146	5.273	6.179	5.133	5.301	4.918	
16	170	223	250	256	1.476	1.679	2.822	4.619	3.875	4.389	4.814	8.009	7.660	9.780	9.729	9.615	10.349	
5	51	62	68	102	449	1.706	1.791	2.465	2.619	2.714	3.404	4.470	7.220	9.465	10.166	13.765	12.435	
5	29	32	40	39	376	530	1.092	1.413	1.480	1.552	1.670	2.437	2.545	2.711	2.334	5.859	5.306	
6	107	130	176	186	183	467	489	597	658	815	810	8.338	9.744	8.389	11.044	11.425	10.455	
2	2	2	8	8	—	13	15	37	29	49	50	—	365	375	610	597	727	
1	26	34	30	35	—	195	204	228	231	303	341	—	3.194	2.701	2.765	2.722	2.538	
12	24	42	69	65	133	309	325	414	509	600	775	4.003	2.543	3.643	3.990	4.066	3.938	
85	763	934	1.139	1.200	4.441	8.913	11.915	16.065	17.065	19.133	20.614	71.156	81.099	93.734	96.120	104.332	100.849	

Cezar Po

TABLOU DE SITUAȚIA INDUSTRIEI DIN ARDEAL (TRANSILVANIA ȘI BANAT) PE GRUPE DE INDUSTRII

1919—1927

Tabloul II

Grupe de industrii	Numărul întreprinderilor							Forța motrice (HP = cai putere)							Capital investit (Milioane lei aur)							Valoarea materiei prime (Milioane lei)							Valoarea combustibilului (Milioane lei)							Valoarea producției (Milioane lei)							Numărul personalului și al lucrătorilor						
	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Metalurgia	94	120	173	178	184	225	213	48.650	49.796	52.954	53.276	55.493	57.836	59.928	70	95	95	100	103	112	97	137	528	927	1.088	1.592	2.074	2.186	36	169	226	259	303	350	360	514	2.110	2.652	2.928	3.788	4.416	4.969	17.179	21.455	21.591	22.339	22.659	24.756	16.217
Electrotehnica	[1]	11	13	14	10	10	12	—	173	361	376	322	379	389		1	1	1	1	1	2		9	9	20	12	42	58	—	1	1	2	2	2	2	—	14	31	49	75	81	140	—	522	624	484	448	517	591
Lemnul	265	259	331	426	416	421	443	31.125	26.461	27.218	36.996	34.996	35.458	34.788	202	33	41	57	44	42	51	811	817	932	1.467	1.541	1.640	1.289	75	10	16	33	39	60	58	1.007	1.076	1.626	2.328	2.621	2.884	2.207	22.574	20.578	28.276	27.526	27.875	24.920	18.747
Chimica	58	91	94	113	104	103	100	41.020	40.291	40.378	41.157	40.751	40.719	41.055	41	69	70	70	67	74	90	89	352	359	547	628	651	652	8	42	45	60	65	86	89	303	814	868	987	1.180	1.330	1.434	4.146	5.273	6.179	5.133	5.301	4.918	4.906
Alimentara	373	218	284	320	321	298	324	19.387	19.539	26.275	28.400	26.873	28.957	40.381	52	56	60	68	78	91	104	801	881	1.591	2.846	2.941	3.086	3.196	98	117	126	170	223	250	256	1.476	1.679	2.822	4.619	3.875	4.389	4.811	8.009	7.660	9.780	9.729	9.615	10.349	10.390
Textila	85	141	141	165	176	216	237	7.018	6.259	7.197	9.996	10.238	11.819	12.977	49	17	20	24	27	32	37	198	731	891	1.259	1.754	1.789	2.068	9	32	35	51	62	68	102	149	1.706	1.791	2.465	2.619	2.714	3.401	4.470	7.220	9.465	10.166	13.765	12.435	16.011
Pielărie	51	70	92	95	98	108	119	3.280	3.090	3.920	4.136	4.205	5.667	5.830	23	15	18	20	20	20	21	147	514	598	656	794	1.068	902	3	22	25	29	32	40	39	376	530	1.092	1.413	1.480	1.552	1.670	2.437	2.545	2.711	2.334	5.859	5.306	5.481
Material de construcție	112	138	142	164	169	163	168	25.367	15.902	16.116	19.168	20.558	21.120	22.541	27	19	22	30	15	29	34	84	62	65	66	101	103	101	28	88	96	107	130	176	186	183	467	489	597	658	815	810	8.338	9.744	8.389	11.044	11.425	10.455	10.760
Ceramică	[2]	12	12	13	13	15	14	—	259	259	285	297	377	626	–	1	1	2	1	2	3	—	5	5	3	6	12	9	—	2	2	2	2	8	8	—	13	15	37	29	49	50	—	365	375	610	597	727	551
Sticlărie	[2]	19	19	16	19	14	16	—	560	562	685	845	702	852	—	3	3	3	4	5	6	—	30	35	29	60	64	71	—	25	41	26	34	30	35	—	195	204	228	231	303	341	—	3.194	2.701	2.765	2.722	2.538	2.417
Hârtie și arte grafice	[3] 63	46	45	57	56	65	81	453	5.058	9.225	4.823	6.197	7.081	6.742	56	12	13	9	10	12	14	15	32	102	248	254	288	348	2	22	22	24	42	69	65	133	309	325	414	509	600	775	4.003	2.543	3.643	3.990	4.066	3.938	4.104
Total	1.101	1.125	1.346	1.561	1.566	1.638	1.727	176.300	167.388	184.465	199.298	201.075	210.115	226.109	520	321	344	384	375	420	459	2.262	4.161	5.514	8.229	9.713	10.817	10.880	259	530	635	763	934	1.139	1.200	4.441	8.913	11.915	16.065	17.065	19.133	20.614	71.156	81.099	93.734	96.120	104.332	100.849	90.175

Cezar Popescu

[1] In 1919 industria electrotehnică era cuprinsă în grupa uzinelor electrice care nu s'a mai menținut în noua statistică.
[2] In 1919 grupa ceramică, sticlăriei și material de construcție formau o singură grupă: ceramica.
[3] Hârtia era cuprinsă în 1919 în grupa lemnului. In schimb grupa artelor grafice cuprindeă și subgrupa diverse.

Pielărie	revine anual	305.000	lei	de	lucrător	
Materiale de construcții	» »	74.800	»	»	»	
Ceramica	» »	91.000	»	»	»	
Sticla	» »	145.000	»	»	»	
Hârtie și arte grafice	» »	189.000	»	»	»	

Impărțind numărul cailor putere la numărul lucrătorilor, găsim că revine în mediu pentru întreaga industrie ardeleană *2,5 HP. de fiecare lucrător.*

Repartiția pe grupe de industrii este următoarea:

Metalurgie	3,7 HP.
Electrotehnică	0,7 »
Lemn	1,9 »
Chimica	8,4 »
Alimentara	3,8 »
Textila	0,8 »
Pielărie	1,1 »
Materiale de construcții	2,1 »
Ceramica	1,1 »
Sticlă	0,4 »
Hârtie și arte grafice	1,6 »

Din datele generale de mai sus, rezultă în mod evident, progresul realizat de industria ardeleană dela Unire încoace.

Dăm mai jos tabloul II în care sunt concentrate toate datele relative la caracteristicile acestei industrii.

In capitolele care urmează, vom arătà situația și progresul realizat de fiecare ramură în parte.

INDUSTRIA METALURGICĂ DIN BANAT ȘI TRANSILVANIA

Fiecare ramură industrială are de îndeplinit în viața economică a unei țări un anumit rol. Este bine cunoscut rolul deosebit de important pe care îl are industria metalurgică, în general, și cea siderurgică în special față de celelalte industrii. Intr'adevăr, industria metalurgică este aceea care condiționează întreaga activitate de producție a unei țări, deoarece ea furnizează pentru toate industriile și agricultură, instalațiile, mașinile și uneltele trebuincioase; pentru căile de comunicație pe uscat, podurile, șinele, locomotivele, vagoanele, etc.; pentru căile de apă, vasele trebuitoare și pentru armată armele, tunurile, tancurile, etc. și avioane necesare.

Prin alipirea ținuturilor transcarpatine, Banatul și Transilvania, datorită prezenței minereului de fier în subsolul acestor provincii, a luat ființă și la noi industria siderurgică, ramură ce nu există înainte în Vechiul Regat. Zăcămintele noastre de minereu de fier se găsesc atât în interiorul arcului carpatic, cât și în Munții Apuseni ai Transilvaniei, prelungindu-se de pe versantul vestic al acestora până în regiunea de deal a Banatului. Depozitele se prezintă ca fiind formate din carbonat (siderit) care către suprafață este alterat până la oxizi printre care se distinge mai ales limonita. Zăcămintele de minereu se pot grupà la noi în cinci regiuni mai de seamă și anume: regiunea Ghelar; regiunea Banat, regiunea Nordului Transilvaniei; regiunea Carpaților Estici și Regiunea Bihorului. Rezerva totală (vizibilă și probabilă) de minereu de fier pentru toate zăcămintele cunoscute până astăzi se ridică după estimațiile făcute la circa 33.000.000 tone.

Zăcămintele din aceste ținuturi se exploatau încă din vechime. Astfel în regiunea Ghelar exploatarea datează de pe timpul Romanilor. Dela 1882 ea se intensifică când se și construesc primele furnale înalte din Hunedoara. Intreaga regiune a Ghelarului a fost studiată în vederea aprovizionării cu minereu a furnalelor înalte din Hunedoara și Govășdia. In acest scop, s'a înzestrat regiunea cu o rețea de cale ferată industrială destul de însemnată și cu un funicular ce leagă uzinele

cu îndepărtatele mine dela Valea Dobrii. Tot în regiunea Ghelar, la Teliucul Inferior, societatea «Titan, Nadrag Calan», posedă deasemenea o mină înzestrată cu un funicular ce servește la alimentarea furnalului ei din Calan. Exploatarea datează din 1868.

In regiunea Banatului, mineritul este deasemenea foarte vechiu. Intre Reșița și Bocșa, pe Valea Bârzavei a existat încă în secolul al 18-lea um ciocan de fier acționat cu forță hidraulică, unde se prelucrà fierul extras din minereurile granulate din Dealul Vertope lângă Bocșa și ale celor dintre Lupac și Reșița. Din diferite cauze exploatările au fost parte întrerupte, parte complet părăsite, abià pe la 1718 se reîncep exploatările în această regiune, când se zidește prima Uzină metalurgică la Dognecea. Curând după aceasta se ridică și alte uzine, astfel că întreaga regiune se transformă într'un centru industrial important. Prin 1857—58 se reconstruește vechiul furnal din Bocșa, odată cu care se mai ridică încă un altul la Dognecea, care împreună cu furnalul existent de la Reșița, prelucrau tot minereul acestei regiuni. In 1872, se leagă prin cale ferată industrială și Reșița cu Bocșa și Ocna de Fier. Exploatările miniere în regiunea Banatului aparțin Soc. «Reșița» care își extrage de acì cea mai mare parte din totalul minereurilor ce consumă.

Disponibilitățile în minereu de fier ale țării fiind foarte mici, în comparație cu ale altor țări, sunt totuș de o importanță capitală pentru noi, constituind o rezervă pentru cazurile când importul minereului străin nu s'ar puteà face. Pentru a evità epuizarea zăcămintelor proprii, va trebuì asigurată și chiar înlesnită de către Stat, o aprovizionare avantajoasă cu minereu străin, în felul cum procedează marile țări producătoare de fier.

In ceeace privește combustibilii întrebuințați în industria metalurgică — afară de cocsul metalurgic care se produce în țară în cantități cu mult prea reduse față de necesitățile acestei industrii — îi avem în țară.

După alipire, industria metalurgică și în special cea siderurgică, erà desorganizată și chiar descompletată și orientată spre în afară de hotarele țării, încât a fost nevoie de mari eforturi spre a o integrà armonic în cadrul economiei noastre naționale.

Grație sprijinului eficace acordat de către Stat, cum și faptului că aveà de satisfăcut multiplele cerințe ale țării, a putut realizà, treptat, un progres destul de simțitor, astfel că astăzi ea poate satisface într'o largă măsură, consumul intern. In afară de faptul că cele mai multe întreprinderi existente s'au înzestrat și utilat cu cele mai moderne instalații, în concordanță cu progresele tehnice moderne, au luat ființă numeroase întreprinderi pentru fabricarea de produse care lipsiau pieței noastre, pentru care eram până atunci tributari străinătății. Din datele ce dăm în tabloul de mai jos se poate vedeà că la sfârșitul anului 1919, industria metalurgică numărà în total 94 întreprinderi, care dispuneau de o forță motrică de 48.650 HP. și întrebuințau un număr de 17.179 persoane; aveau învestit în teren, clădiri și instalații 70.570 lei aur. Valoarea materiei prime întrebuințate în acel an, a fost de 136.671.000 lei, a combustibilului de 36.098.000 lei, iar producția atinsă a fost de 514.005.000 lei. De atunci încoace, ea a realizat un treptat progres, astfel că la sfârșitul anului 1927, numărà 213 întreprinderi ce dispuneau de 59.928 HP. și utilizau un număr de 16.217 persoane, având investiții în valoare de 96.687.000 lei aur, a consumat materii prime în valoare de 2.186.257.000 lei și combustibil în valoare de 360.199.000 lei și fabricând produse în valoare de 4.969.304.000 lei.

Ani	No. stabilimentelor	Forța motrice	Capitalul învestit Lei aur	Valoarea materiei prime Lei hârtie	Valoarea combustibilului Lei hârtie	Valoarea producției Lei hârt.	Personal
1919	94	48.650	70.576.000	136.671.000	36.098.000	514.005.000	17.179
1922	120	49.796	—	727.828.000	169.149.000	2.110.625.000	21.455
1923	173	52.954	94.984.000	926.934.000	225.637.000	2.652.108.000	21.591
1924	178	53.276	99.510.000	1.087.951.000	258.923.000	2.928.461.000	22.339
1925	184	55.493	108.244.000	1.591.846.000	303.116.400	3.788.955.000	22.659
1926	225	57.836	111.789.086	2.073.802.309	350.429.000	4.416.673.032	24.756
1927	213	59.928	96.687.000	2.186.257.000	360.199.000	4.969.304.000	16.217

Rolul dominant în industria metalurgică a țării, îl au cele trei mari grupe de fabricație, care se bazează direct pe minerul nostru național și anume: Uzinele de fier ale Statului din Hunedoara;

Uzinele de fier și Domeniile din Reșița, S. A. și Uzinele Metalurgice Unite « Titan, Nadrag, Calan » S. A. R. Aceste uzine sunt singurele în țară care ne pot da atât produse brute sau semi-fabricate (fontă, oțel turnat în blocuri, lingouri, fier și oțel laminat), cât și produse complet uzinate (piese complete de fontă, fier și oțel), construcții de fier, (mașini de tot felul, etc.).

Capacitatea furnalelor înalte existente este de ca. 260.000 tone anual (Reșița 120.000, Hunedoara 118.000, Calan 20.000 și Vlahița 2.000 tone).

Producția de fontă a fost în anii 1919—1927, următoarea:

Anii	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Tone	11.838	19.007	33.362	30.210	51.644	58.241	64.013	62.976	63.203

După calități, producția arătată mai sus, pentru anii 1926 și 1927, se repartizează astfel:

	1926	1927
Fontă albă (pt. cuptoarele Martin)	42.876	40.485
Fontă Spiegel	1.057	663
Fontă pt. turnătorii (în diverse calități)	19.043	22.055
Total	62.976	63.203

La producția totală a fontei brute, pe anul 1927, au participat:

Uzinele Reșița cu 44.069 tone resp. 59,7% Producție din capacitatea maximă proprie.
» Statului dela Hunedoara cu 17.407 tone resp. 14,7% » » »
» Vlahița » 1.727 » » 86,3% » » »

Producția atinsă de furnalele înalte în funcție, nu reprezintă decât 24,3% din capacitatea maximă totală care este de 260.000 tone.

Producția de fier și oțel brut în anii 1919—1927, a fost de:

Anii	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Tone	42.101	39.736	44.802	67.852	82.424	86.688	100.638	111.566	130.066

După calități de oțeluri, producția arătată mai sus, pentru anii 1926 și 1927, se repartizează astfel:

	1926	1927
Oțel Martin	97.809 tone	115.293 tone
Oțel pentru unelte	656 »	138 »
Oțeluri speciale	9.377 »	10.069 »
Oțel pentru turnătorie	3.724 »	4.566 »
Total	111.566 tone	130.066 tone

La producția totală de fier și oțel brut pe anul 1927, au participat:

Uzinele Reșița cu 117.281 tone resp. 81,4% Producție din capacitatea maximă proprie.
Uzinele Ferdinand 12.805 » » 80, %
Total 130.066 tone

iar producția atinsă nu reprezintă decât 81,2% din capacitatea totală maximă, care este de 160.000 tone anual (Reșița 144.000 tone, Ferdinand 16.000 tone).

Semi-produse și produse laminate în anii 1919—1927:

	1919	1920	1922	1923	1924	1925
Semi-produse	5.260	8.723	14.635	24.816	23.158	25.693
Fier laminat (în bare, prof. balot, plat, etc.)	33.634	27.814	45.728	43.928	52.210	53.064
Tablă groasă și subțire	1.408	4.710	9.590	10.151	13.195	18.432
Sârmă laminată și fier beton	—	—	4.726	11.200	11.982	115.805
Total	40.322	41.247	74.679	90.095	100.545	115.803

Fig. 142. Uzina electrică-Sibiu

Fig. 143. Fabrica de postav Scherg-Braşov — Vedere generală

	1926	1927
Semi produse	22.824	21.017
Fier laminat (profilat, bare, balot, plat, traverse, șine, bandaje, etc.)	68.655	95.425
Tablă groasă și subțire	24.579	27.388
Sârmă laminată și fier beton	17.825	21.672
Total	133.883	165.502

Notă. Cifrele referitoare la producția tablei mijlocii și subțiri, nu cuprind și producția Uzinei «Titan» din Galați, care aparține grupului «Titan, Nadrag, Calan».

Specificarea produselor laminate, fabricate în 1926 și 1927:

	1926	1927	
Fier laminat în bare, etc.	2.064	8.726	tone
Fier plat (lat)	1.207	2,330	»
Fier balot	5.709	5.836	»
Fier profilat	38.850	38.279	»
Traverse U.	6.020	5.669	
Șine	5.762	18.945	»
Material mărunt apretat (eclise, etc.)	3.205	4.370	»
Material mărunt neapretat	1.017	4.819	»
Bandaje	3.147	4.559	»
Fier laminat în colaci și fier beton	17.825	21.672	»
Tablă groasă	9.803	10.523	»
Tablă mijlocie și subțire	14.696	16.865	»
Oțel în bare de calitate	1.622	1.840	»
Oțel de scule	12	52	»
Total	110.979	144.485	tone

La producția anului 1927, au participat:

Uzinele Reșița	112.403	resp. 51,5%	Producție din capacitatea maximă proprie
» Nadrag	10.600	» 68,8%	
Industria sârmei	26.249	» 72,5%	
Uzinele Ferdinand	16.250	» 65, %	
Total	173.079	tone	

Capacitatea totală practică de laminare am evaluat-o la 300.000 tone anual, din care nu s'a utilizat în 1927, decât 55%.

Uzinele noastre siderurgice și mecano-siderurgice, după cum reiese din tabloul III (pag. 509), erau la sfârșitul anului 1919, în număr de șase, consumă materii prime în valoare de 51.538.000 lei și produceau fabricate de fier și oțel, în valoare de 168.099.000 lei. La sfârșitul anului 1927, numărul acestor uzini se ridică la nouă, consumă materii prime în valoare de 59.408.000 lei și produc fabricate în valoare de 1.446.869.000 lei [1]).

Uzinele de fier din Huniedoara, sunt instalate în orășelul cu același nume și sunt compuse din: Uzinele de fier cu cinci furnale înalte în Huniedoara, un furnal înalt la Govăsdia și Uzinele de unelte agricole din Zlaști. Furnalele înalte n'au fost construite odată toate, ci pe rând începând cu primele două la 1882, și sfârșind cu ultimul la 1902. Capacitatea tuturora la un loc este de maximum 350 tone zilnic. Se poate lucrà cu mangal și cu cocs care se importă. Minereul și-l procură numai din minele proprii dela Ghelar și Vadul Dobrii. In Govăsdia furnalul este de sistem vechiu și are o capa-

[1]) Cifrele micșorate în tabloul III pe anul 1927, pentru capitul învestit și personal, provin din faptul că la centralizarea din acest an, datele respective s'au repartizat la atelierele de prelucrare ale Uzinelor.

citate maximă de 20 tone zilnic. Capacitatea totală zilnică a furnalelor din Huniedoara, este de 370 tone sau 118.000 tone anual.

La Huniedoara, se mai află și o turnătorie de fontă unde se toarnă o mică parte din fonta produsă, în piese de fontă ca saboți pentru căile ferate, diverse piese de mașini pentru diferitele întreprinderi ale Statului și particularilor. Deasemenea, mai există și un atelier mecanic complet utilat pentru a satisface nevoile proprii ale uzinelor și un atelier de reparat vagoane pentru căile ferate. De aceste uzini mai aparțin și atelierele de unelte agricole din Govăsdia și Zlești, care produc unelte agricole, ca: hârlețe, sape, târnăcoape, etc. Sub regimul maghiar, fonta produsă în cea mai mare parte se trimeteà fabricilor Statului, precum și fabricilor de mașini din Budapesta, spre prelucrare, iar restul se trimeteà particularilor.

Uzinele de fier ale Statului din Cugir care posedă cinci cuptoare de pudlat cu o instalație de produs oțel de oală (creuzet) pentru scule și o stațiune de laminoare, a fost comercializată și constituită în societatea « Uzinele metalurgice din Copșa Mică și Cugir », care are ca obiect de fabricație armament de răsboiu, tuburi sudate, etc.

Uzinele de fier și Domeniile din Reșița își au începutul pe la 1718 la Bocșa cu un furnal înalt și o turnătorie. Instalația a fost mutată prin 1756 la Reșița, unde erau căderi de apă mai mari și păduri mai întinse. Se începe construcția a două furnale înalte, împreună cu o secție de laminoare. După revoluția din 1848 când o parte din ea a fost distrusă, i s'au refăcut și mărit cu mult instalațiile și a fost utilizată spre a furnizà material pentru căile ferate austro-maghiare. In 1910, e din nou mărită și în acest stadiu o surprinde răsboiul. După terminarea lui, în urma alipirii Banatului, societatea se transformă în societate cu capital românesc, sub denumirea de « Uzinele și Domeniile din Reșița », apoi e naționalizată în 1920.

Aceste uzini posedă exploatări de cărbuni la Doman, Anina și Secul din care produc puțin cocs metalurgic pentru nevoile proprii. Mai posedă două furnale înalte la Reșița, cu o capacitate teoretică de 410 tone fontă, zilnic și un furnal înalt la Anina, cu o capacitate de 50 tone zilnic. Capacitatea totală este, deci, de 460 tone pe zi, sau circa 120.000 tone anual. Actualmente lucrează numai cu un singur furnal. Cea mai mare parte din fonta brută produsă de furnale, se transformă în oțel și fier brut în șase cuptoare sistem Siemens Martin de 25—30 tone capacitate și un cuptor electric sistem Heroult-Lindenberg cu 6,5 tone. Astfel capacitatea totală a oțelăriei este de 144.000 tone anual.

Secția de laminat este compusă din opt trenuri de laminoare pentru producerea de semi-produse și produse laminate, ca: fier în bare, plat, profilat (fasonat), traverse, șini de cale ferată, tablă groasă, bandaje pentru roți de vagoane și locomotive, etc. Capacitatea teoretică de laminare este de circa 1.000 tone pe zi, sau 300.000 tone anual. Cea practică am evaluat-o la 218.000 tone anual.

Cea mai mare parte din produsele brute și semifabricate obținute, se prelucrează mai departe în diversele fabrici și ateliere proprii, în variate produse finite ca: construcții metalice (poduri, șarpante metalice, cazane de aburi, rezervoare, etc.), aparate și unelte de sondaj, unelte agricole, etc. In 1921, se instalează o fabrică de mașini electrice, prelucrând diverse mașini electrice, ca: generatoare, motoare, grupuri convertizoare, transformatori și alte aparate electrice. In 1923, ia ființă fabrica de locomotive, mașini care nu se fabricau deloc la noi în țară, ci numai în urma multor sacrificii și eforturi s'a ajuns a se scoate în 1925, două bucăți; în 1926 12 bucăți și în 1927, 26 bucăți, devenind astfel unul din principalii furnizori ai căilor noastre ferate, atât pentru locomotive cât mai ales pentru material de cale.

Uzinele metalurgice « Titan, Nadrag, Calan » S. A. R., societate ce s'a constituit în 1924, prin fuzionarea și naționalizarea Soc. « Titan » din Galați, cu societatea « Industria Fierului Nădrag » și cu Societatea Anonimă a Minelor și Topitoarelor Calan ». Uzina « Titan » din Galați produce tablă subțire, neagră, decapată, plumbuită și zincuită.

Societatea Anonimă a Minelor și Topitoarelor din Calan, a adus ca aport în fuzionare, topitoria de fier (furnal înalt) dela Calan, construit în 1871 și Uzina Ferdinand împreună cu minele și instalațiile din Teliuc și Ruschița. Capacitatea furnalului înalt dela Calan este de 70 tone zilnic, sau circa 20.000 tone anual. Din cauza greutăților de aprovizionare cu cocsul metalurgic necesar, acest furnal nu mai funcționează din 1918, rămânând în lucru numai turnătoria de fontă, care produce articole

de fontă ca tuburi, mașini de gătit, sobe, vase de tuciu, ceaune, cazane de spălat etc. și diferite piese pentru instalații de calorifere și canalizare, părți de mașini, etc.

Uzinele « Ferdinand » au fost înființate în 1823; în timpul războiului trecut instalația uzinelor a fost demontată și ridicată de Unguri și deabia în 1925, a fost reinstalată și pusă în funcție. Aceste Uzine posedă o oțelărie compusă din trei cuptoare sistem Siemens Martin, a căror capacitate zilnică este de 45—50 tone sau 6.000 tone anual. Capacitatea celor trei laminoare este de 25.000 tone anual. Produsele acestor uzine, sunt: fier laminat, în bare, rotund și balot, tablă neagră de grosimi mijlocii și subțiri și tablă galvanizată și plumbuită.

Uzinele de fier din Nadrag s'au întemeiat în anul 1846. Ele posedă două trenuri de laminoare, cu o capacitate totală de 13.000 tone anual, producând tablă neagră subțire. Posedă deasemenea, o turnătorie de fontă în care se toarnă diverse articole de comerț și un atelier pentru sobe de tablă și un atelier de zincuit tablă.

Putem deasemenea semnalà și Uzinele de fier din Vlahița din comuna Lueta, jud. Odorhei, care posedă un mic furnal înalt cu o capacitate maximă de 2.000 tone, pe care o prelucrează apoi în cubiloul propriu, producând articole de fontă ca: ciaune, sobe, etc. Deasemenea, fabrică unelte ca: sape, târnăcoape, lopeți, etc.

Industria sârmei din Ghiriș, societate anonimă, a luat ființă în 1921, ca fabrică de sârmă trefilată și cuie în comuna Ghiriș, jud. Turda-Arieș, regiune bogată în gaz metan, excelentul combustibil de care se folosește atât pentru cuptorul de încălzit, cât și pentru producerea de forță motrice. In 1922, intră în funcție laminorul pentru fabricarea fierului laminat în colaci, materie primă necesară pentru fabricarea de cuie din țară, produs pentru care până la aceà dată eram tributari străinătății. Capacitatea de producție a laminorului este de circa 33.000 tone anual, capacitate suficientă pentru acoperirea necesităților consumului intern. Deasemenea produce și fier beton. In 1926, se introduce o instalație modernă de galvanizat sârma, putând astfel acoperì necesitățile țării cu asemenea produse. Pe lângă acestea, se mai produce cuie, sârmă ghimpată și sârmă de oțel trefilată pentru confecționat arcuri de mobile. Deși interprindere tânără, ea a ajuns să ocupe un loc de frunte în industria mecano-siderurgică românească, grație raționalizării ce are în fabricație. Din datele de mai jos, referitoare la producția fierului laminat în colaci și fier beton, se vede desvoltarea progresivă realizată:

	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Fier beton și laminat în colaci	4.726	11.200	11.982	18.614	17.825	21.672

Metalurgia altor metale. Atât Statul, cât și particularii, dar mai ales primul posedă în centrele miniere din Transilvania, numeroase instalații pentru extragerea și transformarea minereurilor de diferite metale (cupru, plumb, aur, argint, etc.). Intreprinderile mai importante la sfârșitul anului 1927, sunt în număr de cinci, cu o forță motrice de 2495 HP., cu un capital învestit de 6.672.000 lei aur, consumă materie primă în valoare de 255.445.000 lei și a căror producție se evaluează la 334.565.000 lei.

Pentru laminatul aramei (cupru) și al alamei, s'a instalat la Brașov, către sfârșitul anului 1925, Fabrica Românească pentru laminat și tras metale. E singura fabrică din țară care prelucrează arama și alama în diverse produse laminate și trase, ca: plăci, tablă, bare, sârmă. Confecționează deasemenea și cabluri din sârmă de aramă pentru întrebuințări electrice.

Capacitatea maximă de producție este de circa 2.500 tone anual. In programul de desvoltare, Uzina și-a prevăzut o instalație de produs plăci pentru focare de locomotive cât și pentru bare perforate, ceeace ar contribuì foarte mult la aprovizionarea cu materie primă a căilor noastre ferate. Astfel prin crearea acestei fabrici s'a umplut un gol în industria noastră metalurgică, întrucât cu produsele ei se satisfac nu numai necesitățile industriei indigene, ci și cerințele apărării naționale. Cantitatea totală a variatelor sale produse, a fost în anii 1925 până la 1927, următoarea:

	1925	1926	1927	
Aramă laminată în tablă, plăci, bare . .	132	468	808	tone
Sârmă de aramă și alamă	—	66	192	»
Frânghii de aramă	—	—	71	»
Total . . .	132	534	1.071	tone

Industria mecano-metalurgică. Are ca obiect transformarea materiei brute și semifabricate (fontă, oțel, diverse metale și aliajele lor, etc.) în multiple și variate produse finite. După alipirea Banatului și Transilvaniei, toată această ramură, așà cum erà desorganizată și descompletată de pe urma răsboiului, începù să se refacă cu toate greutățile ce au urmat. Sunt demne de remarcat eforturile depuse de către industriași, pentru a puteà face față nevoilor mereu crescânde ale consumului intern, odată cu adaptarea fabricației la cerințele tehnice moderne.

In acest scop, întreprinderile și-au complectat și modernizat instalațiile, deasemenea s'au creat noui întreprinderi pentru noui genuri de produse ca: sârmă trefilată, cuie, cabluri de sârmă de fier, oțel și cupru, vase smălțuite, țevi de plumb, pânze de ferăstrae, unelte de sondaj, mașini și aparate electrice, arcuri pentru vagoane și locomotive, locomotive, etc.

La finele anului 1919, această ramură numără în total 88 de întreprinderi, cu o forță de 9.540 HP., utilizând 5.750 lucrători, având învestit în teren, clădiri și instalații 9.672.000 lei aur. A consumat materie primă în valoare de 85.313.000 lei și au produs fabricate în valoare de 345.906.000 lei.

In urma celor expuse mai sus, găsim la sfârșitul anului 1927, un număr de 192 de fabrici utilizând 13.975 HP. și întrebuințând 16.217 lucrători, având investiții în valoare de 44.194.000 lei aur, au consumat materie primă în valoare de 1.322.404.000 lei și au produs fabricate în valoare de 3.178.870.000 lei. Din datele cuprinse în tabloul IV, se poate urmări progresul realizat treptat de întreprinderile din această ramură, în totalul lor. Din cauza diversității produselor fabricate de unul și acelaș stabiliment — în țară întreprinderile specializate fiind puține la număr — o grupare distinctă a întreprinderilor după felul fabricatelor lor, nu se poate face, deoarece felul producției variază dela an la an. Din această cauză urmărirea pe genuri de fabricație, după cifrele reprezentative, se face foarte anevoios și o concluzie logică nu se poate trage, decât pentru întreaga ramură. Pe cât a fost posibil, clasarea pe grupe și pe specialități s'a făcut după cantitatea produselor dominante. De sigur, că datele de producție centralizate după anchetele industriale, n'au putut fi stabilite sau evaluate în mod absolut cert pentru unele categorii de produse, întrucât pe lângă producția industriei mari, trebuie neapărat ținut seamă și de marele număr de produse ale micii industrii (meseriile de tot felul), reprezentată prin lăcătuși, tinichigii, arămari, clopotari, etc., de a căror producție — deși neglijată în toate datele noastre statistice, care sunt adunate pentru marea industrie — reprezintă un factor important, care dacă ar fi însumat, ar majorà destul de simțitor cifra totală a produselor mecano-metalurgice. Acest factor deci trebuie avut totdeauna în vedere de câte ori se vorbește de puterea de fabricație a produselor metalurgice, pentru a nu aveà o idee greșită asupra necesităților interne.

Construcții metalice. Fabricile noastre de construcții metalice execută în bune condiții, cele mai variate construcții de fier ca: poduri, rezervoare, butoaie de fier, burlane de tablă pentru sondaje, macarale rulante, etc., acoperind în largă măsură trebuințele consumului. Printre principalii producători, remarcăm: Uzinele și Domeniile de fier din Reșița, pentru construcții de poduri și șarpante metalice, macarale rulante și diverse lucrări de cazangerie; Uzinele « Astra-Arad » care pe lângă posibilitățile de a executà diverse construcții de rezervoare, vagoane-cisterne, are și o importantă fabrică de butoaie din tablă de fier, utilată cu cele mai moderne mașini de prelucrat tabla. Produce butoaie de transport de depozitare în cantități care acopăr în largă măsură consumul intern. Tot acì, mai semnalăm și fabrica « Frații Fabriții » din Sibiu, care construește rezervoare și diverse construcții de fier în afară de diverse aparate din aramă.

Mașini. Față cu multiplele și variatele genuri de mașini ce sunt cerute pentru numeroasele utilizări, fabricile noastre de mașini nu pot satisface consumul intern, decât într'o restrânsă măsură. Greutățile tehnice nemăsurat de mari ce se întâlnesc în fabricație, pe de o parte și severa concurență străină pe de alta, îngreuiază și întârzie cu mult câștigarea pieții interne de către fabricile noastre producătoare, cu toate sforțările demne de laudă ale industriașilor. In unele direcții, însă, aceste sforțări au fost încoronate de succes, așà de exemplu în construcția mașinelor de morărit, am ajuns să producem tot felul de mașini, cu excepția valțurilor și trioarelor. In această ramură, printre principalele fabrici producătoare, numărăm: Fabrica « Frații Schiel & R. Goldschmidt » din Brașov; Frații Printz din Satu Mare, care mai produc și diferite mașini pentru fabricarea uleiu-

rilor. De asemenea, se urmărește cu stăruință fabricația mașinelor și uneltelor agricole, spre a se ajunge să se acopere cât mai mult din necesitățile mereu crescânde ale agriculturii și a le adaptà celor mai noui metode de cultivare, potrivit naturii și configurației terenurilor de prelucrat. Intre fabricile mai importante pentru mașini agricole, cităm: Fabrica de mașini agricole din Bocșa Română, proprietatea Uzinelor Reșița, care produce grape, tăvălugi, pluguri cu tracțiune animală, având și un început de fabricație a plugurilor pentru tracțiune mecanică; Fabrica A. Rieger din Sibiu cu producție de vânturători, mașini de tocat nutreț, mașini de bătut porumb, batoze de treerat, aparate întrebuințate în viticultură ca: teascuri, zdrobitoare, mașini pentru prelucratul semințelor oleginoase, etc.; Schramm Hüttl și Schmidt, S. A. din Topleț, producând pluguri, grape, batoze de bătut porumb și Fabrica Dumitru Gitye & Fiul din Oradea cu produse de aceeaș natură.

Cât privește fabricarea mașinelor textile în țară, se execută numai cele pentru industria casnică, ca: darace, lupuri, scărmănătaore, piuie, mașini de tras lână, etc., din care se și exportă. Deasemenea, putem semnalà fabricarea motoarelor cu combustiune internă ambele producându-se în restrânsă măsură la Fabrica Phoebus, turnătorie și fabrică de mașini din Oradea. In trecăt, se poate amintì și de fabricația pompelor acționate cu mâna, produse de către firmele: « Transilvania », Fabrică de armături și mașini din Târgu-Mureș și « Teutsch Iulius » turnătorie de fontă, fabrică de mașini, Brașov.

Vehicule ce umblă pe șine. Fabricația acestora a luat, în ultimii ani, o frumoasă desvoltare. Astfel Uzinele « Astra » din Arad, au putut ajunge să furnizeze în cursul anului 1927, în serie, un număr de 26 de vagoane de călători, 300 vagoane de marfă și 375 vagoane-cisterne. Au în curs de executare numeroase comenzi ale căilor ferate române, astfel că și-au asigurat un rol de frunte în această ramură. In 1926, fabrica « Unio » din Satu Mare își crează o secție de fabricație a vagoanelor pentru care a primit o comandă de vagoane Pulmann pe care a și efectuat-o. De producția locomotivelor la Reșița, am amintit mai înainte în cuprinsul acestei lucrări. In cursul anului 1927, Uzinele « Astra » și-au instalat o secție specială, pentru fabricarea de arcuri pentru locomotive și vagoane.

Avioane și armament de răsboiu. In anul 1926, prin participarea Uzinelor « Astra » care aduc ca aport în constituirea societății, secția sa de motoare de automobile și aviație, ia ființă « Industria Aeronautică Română » din Brașov, având ca program de fabricație producerea de avioane de orice fel, produse ce trebuiau până atunci cumpărate exclusiv din străinătate. A și predat armatei parte din avioanele comandate. In 1925, se constitue Societatea « Uzinele Metalurgice din Copșa Mică și Cugir », având ca program de fabricație armament de răsboiu. Are instalații pentru producerea oțelurilor speciale și a tuburilor sudate până la 100 mm.

Ateliere de reparații. O mare parte din numeroasele ateliere mecanice, sunt înzestrate cu instalații moderne, care le fac capabile de a executà cele mai variate lucrări de reparații și construcții de diverse piese de mașini pentru trebuințele industriilor, agriculturii, căilor ferate, etc. Unele dintre ele au făcut amenajări speciale pentru a puteà participà la repararea materialului rulant, contribuind astfel la ameliorarea crizei transporturilor. Printre cele mai importante, putem cità: « Romloc », Fabrică românească de locomotive și vagoane, S. A., Brașov; Voina Dumitru, Atelier de reparat locomotive și vagoane, Brașov și « Uzinele de fier ale Statului din Huniedoara ».

Turnătorii de fontă și oțel. Turnătoriile de fontă din țară au posibilitatea de a executà feluri te piese de mașini și obiecte turnate, și sunt capabile de a satisface într'o largă măsură necesitățile consumului intern. Printre cele mai importante putem cità: « Prima întreprindere industrială din Câmpie în Ghiriș », Soc. în nume colectiv; « Industria de fier din Arad »; Turnătoria și fabrica de mașini din Cluj și Turnătoria de fontă din Huniedoara; Turnătoria de oțel a Uzinelor Reșița, care toarnă diferite piese de mașini și obiecte de oțel.

Turnătorii de diverse metale. Execută diferite obiecte și piese de mașini în cele mai variate forme pentru diverse scopuri și utilizări și sunt în măsură de a acoperì necesitățile țării într'o măsură destul de accentuată.

Mobile de metal și lăcătușerie. Stabilimentele de această ramură execută variate lucrări de lăcătușerie de binale și artistică, mobile de metal, etc., în condiții ireproșabile și în cantități suficiente pentru a acoperì consumul intern. Putem citâ ca mai importante: Fabrica de mobile de fier

Fig. 144. Uzinele de modelat și emailat-Mediaș

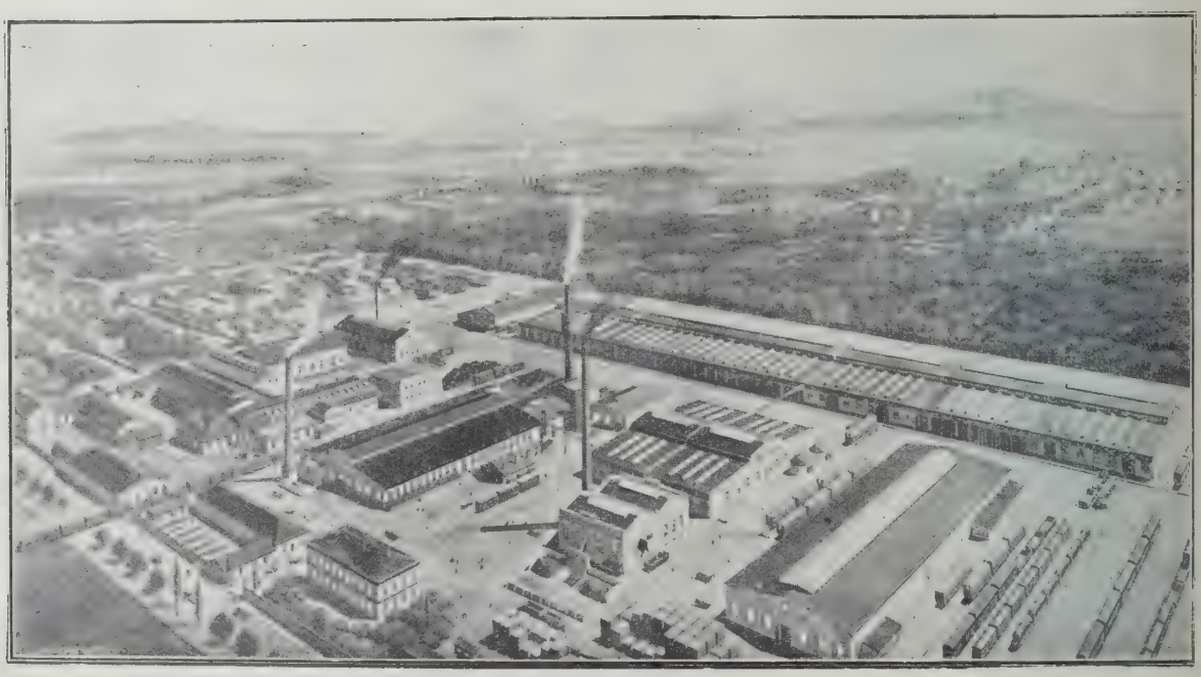

Fig. 145. Fabrica de vagoane Astra-Arad

și bronz din Timișoara; « Meteor », Fabrică de articole de fier din Sibiu; « Fix », Fabrică de lacăte, Soc. în nume colectiv, Cluj; « Grundmann S-sor », Fabrică de fierărie, S. A. Arad, produce balamale, broaște, etc.; « Szántó Dezideriu, Fabrică de rulouri din Oradea; Moses & Schlezak, Fabrică de casse de fier și oțel din Sibiu.

Sârmă și lucrări de sârmă. In această grupă sunt cuprinse fabricile ce produc diverse articole de sârmă și cuie, lanțuri, otgoane, șuruburi, nituri, țesături și împletituri de sârmă, etc. Cantitățile ce se produc pot acoperi în largă măsură consumul intern. Printre principalele întreprinderi citățm: Fabrica de lanțuri S. A. din Timișoara; « Ancora Română », Fabrică de cabluri de oțel S. A., Brașov; « Industria Sârmei » S. A. din Ghiriș-Arieș, produce sârmă trefilată, cuie, arcuri de mobile. sârmă galvanizată, ghimpată, etc.; Rosenauer & Co., Societate în comandită, fabrică de șuruburi Mediaș; Uzinele și Domeniile din Reșița la fabrica ei din Anina, produce șuruburi, buloane, crampoane, nituri etc.; M. Boszak & Fiu, societate anonimă, fabrică de țesături și împletituri de sârmă din Timișoara, lucrează țesături metalice în fier, alamă și împletituri de sârmă galvanizată și Pásztor & Reutmann, fabrică specială de țesături metalice și mobile de fier.

Tinichigerie și articole din tablă presată. In diversele articole de tinichigerie, articole de menaj (simple, vopsite, smălțuite), ambalaje metalice de tot felul, consumul țării e în întregime acoperit. Intre acestea sunt demne de remarcat: « Metallglobus » S. A., Fabrică de articole de fier și metal Oradea Mare; Uzinele de modelat și emailat vase S. A. R., Mediaș, este singura fabrică din țară care produce vase smălțuite.

Tablă zincată (galvanizată) și plumbuită se produce de către Uzinele « Titan, Nadrag, Calan », la fabricile lor din Nadrag și Ferdinand.

Aparate și unelte de sondaj, unelte pentru meserii și industrii. Se execută în țară toate sistemele de troliuri de forat și lăcărit, afară de cel rotativ; variatele unelte de foraj, lăcărit și salvare — cu excepția prăjinilor de salvare, găurite, precum și diversele scule și accesorii pentru toate sistemele de sondaj, afară de cele pentru sistemul rotativ.

Unelte agricole ca: pluguri, grape, tăvălugi, cultivatoare, rariște, sape, lopeți, târnăcoape, etc. se fac în țară în cantități apreciabile. Unelte pentru meserii și industrii se fac în cantități neînsemnate, cu excepția pilelor și rașpilelor și pânzelor de ferăstrae, care se fac de asemenea în cantități apreciabile. Printre fabricile mai importante citățm: Fabrica de mașini și unelte agricole din Bocșa Română și din Ciclova Montană, proprietatea Uzinelor Reșița; Atelierele de unelte agricole din Zlești și Govășdia ale Uzinelor Statului din Hunedoara; Miloșevici & Dușan, fabrică de unelte agricole din Rusca Montană, etc. Uzinele și Domeniile din Reșița posedă o secțiune specială pentru fabricat unelte de sondaj. Ca fabrică producătoare de pile și rașpile, citățm: Prima fabrică Română de Pile S. A. Sibiu, iar pentru pânze de ferăstrae, Prima Fabrică de pânze de ferăstrae, Brașov.

Căldări și articole de aramă. Se produc articole de aramă, atât pentru uzul casnic, cât și pentru industrii (Fabrici de spirt, bomboane, etc.). Printre principalii producători putem numì: Frații Fabrițius, fabrică pentru construcții de fier, aparate și cazane S. P. A.; Rutcovschi Francisc, fabrică de articole de aramă și metal din Arad și alții.

Diverse. Intreprinderile din această categorie sunt cele care produc articole care nu au putut fi încadrate în nici una din grupele enumerate până acuma. Așà sunt: aparatele de cântărire (bascule, cântare, balanțe), care se produc în cantități suficiente pentru acoperirea necesităților comerțului. Printre principalele întreprinderi, citățm: Florentz Iosef, fabrică de balanțe din Oradea Mare; Hermann Eduard & Fiu, prima fabrică de balanțe, bascule și greutăți din Timișoara; Hess Victor, prima fabrică de balanțe, bascule și cântare din România, Sibiu.

Arcuri și osii de trăsuri și de vechicule de orice fel se execută în bune condiții la: « Astra », Prima Fabrică de vagoane și motoare din Arad, care produce însemnate cantități de arcuri de locomotive și vagoane; « Elastic » Datky & Co., fabrică de arcuri din Sibiu, produce deasemenea arcuri de trăsuri și automobile.

Articole diverse de metal ca: tacâmuri, candelabre, felinare, nasturi, piese pentru harnașamente, se execută în cantități apreciabile. Printre principalele întreprinderi producătoare, putem numì: « Alfa », fabrică metalurgică din Târgu-Mureș, care produce garnituri pentru mobile, uși și ferestre, busturi și figuri de bronz. « Runomi » fost « Metalum », fabrică de articole de metal și piese meta-

lice pentru harnașamente, Brașov. « Mevi » Wilhelm Gaspary & Co., Industrie de fier și metalurgie Mediaș, produce țesale și diverse articole de tablă, felinare de mână, etc. Theil I. B., fabrică de nasturi, Mediaș; « Fatma » Ing. A. Doman, fabrică de articole din tablă de metal, Arad, care are ca principal produs lămpi de sudat, felinare pentru C. F. R. etc.

Diverse obiecte de metale prețioase și bijuterii se execută în bune condiții în țară, putând acoperi în oarecare măsură necesitățile consumului intern. Printre acestea putem semnalà: « Brandesz D.» Fabrică de juvaericale din Arad și Prima Fabrică ardeleană de juvaere din Cluj.

* * *

Industria siderurgică ca industrie de bază care ajută și susține celelalte industrii s'a întemeiat și desvoltat în toate țările cu ajutorul larg al Statului și care va trebuì, deci, să aibă în chestiunea fierului o politică bine definită și potrivită cu interesele naționale.

Toate țările o sprijină, chiar și acelea în care existența unei asemenea industrii păreà dubioasă din cauza vitregiei condițiilor economice, posedă azi o industrie siderurgică desvoltată. Industria noastră siderurgică trebuie să fie corespunzătoare condițiilor economice ale țării, desvoltarea ei trebuie potrivită prin urmare, mijloacelor de care putem dispune și numai în raport cu nevoile consumului intern. Va trebuì astfel să se țină seamă la armonizarea și completarea actualelor uzine siderurgice și la construirea altora noui ca ea să poată îndeplinì în gradul cel mai înalt rolul important ce trebuie să aibă în susținerea și desvoltarea industrială a țării și pentru apărarea ei.

Cum o satisfacere integrală a necesităților țării în produse metalurgice, neputându-se urmări înainte de a aveà asigurat un import avantajos de minereu străin — slabele resurse ale țării rămânând a se economisì — și o aprovizionare regulată cu cocs metalurgic și cum de aceasta nu poate fi vorba pentru un moment și nici pentru un viitor apropiat, o asemenea satisfacere trebuind să fie tendința — o îndrumare a activității întreprinderilor noastre metalurgice, spre o producție cât mai selecționată și organizată pe baze raționale, se impune.

Astfel, fabricarea produselor de primă necesitate pentru independența noastră militară, economică și politică, ca: armament, material de cale ferată, etc., precum și a acelora care să reprezinte un maximum de valoare, adică produse cu cotă de industrializare mare, va trebuì încurajată.

Credem, că în primul rând Statul ca cel mai mare consumator are datoria de a precizà caracteristicile produselor noastre standardizate, dând directivele generale, astfel ca toți factorii de producție să se poată reorganizà și înzestrà întreprinderile cu utilajul cel mai perfecționat necesar fabricării raționalizate.

Raționalizarea va da posibilitatea industriei noastre de a puteà luptà leal cu concurența străină, favorizând creșterea randamentului, producând îmbunătățirea condițiilor de lucru și scăderea prețurilor de cost.

Numai prin precizarea unei politici a producției industriale și prin organizarea metodică cât mai desăvârșită se vor puteà înlătură toate lipsurile actuale de care sufere industria noastră. Toate măsurile de activare ale producției industriale, vor trebuì să fie armonizate, deci, și tariful vamal va aveà prin urmare, rolul să lucreze în sensul acestor principii.

INDUSTRIA ELECTRO-TEHNICĂ

Această industrie are ca obiect fabricarea mașinelor, aparatelor, conductelor și diverselor articole electrice, pentru producerea, transformarea, acumularea și transmiterea energiei electrice pentru nenumăratele și variatele scopuri și utilizări. Ea a făcut la noi, în ultimii ani, progrese remarcabile și este chemată a îndeplinì într'un viitor apropiat un rol important în desvoltarea economică a țării.

După alipirea ținuturilor transcarpatine, unde această ramură erà aproape inexistentă, ea se desvoltă și ajunge să numere la sfârșitul anului 1927, 389 întreprinderi, care utilizează 389 de HP. și întrebuințează un număr de 591 de persoane, are învestit în teren, clădiri și instalații 1.763.000 lei aur, consumă materii prime în valoare de 58.475.000 lei și produce variate produse electro-tehnice în valoare de lei 140.665.000, după cum se poate vedeà din datele ce dăm mai jos (pag. 510).

INDUSTRIA METALURGICĂ DIN BANAT ȘI TRANSILVANIA — Tabloul III

Specialitatea	Anii	No. stabilimentelor	Forța motrice	Capital investit	Valoarea materiei prime	Valoarea combustibilului	Valoarea producției	Personal
Siderurgie și mecano-siderurgie . .	1919	6	39.110	60.904.000	51.358.000	27.435.000	168.099.000	11.429
Mecano-metalurgie și diverse . . .		88	9.540	9.672.000	85.313.000	8.663.000	345.906.000	5.750
Total		94	48.650	70.576.000	136.671.000	36.098.000	514.005.000	17.179
Siderurgie și mecano-siderurgie . .	1922	9	39.890	-	310.573.000	65.352.000	817.299.000	11.736
Mecano-metalurgie și diverse . . .		111	9.906	—	417.255.000	103.797.000	1.293.326.000	9.719
Total		120	49.796	—	727.828.000	169.149.000	2.110.625.000	21.455
Siderurgie și mecano-siderurgie . .	1923	9	41.567	76.507.000	440.416.000	94.179.000	1.030.958.000	11.736
Mecano-metalurgie și diverse . .		164	11.387	18.477.000	486.518.000	131.458.000	1.621.150.000	9.855
Total		173	52.954	94.984.000	926.934.000	225.637.000	2.652.108.000	21.591
Siderurgie și mecano-siderurgie .	1924	9	41.834	80.360.000	148.262.000	116.348.000	1.168.911.000	11.063
Mecano-metalurgie și diverse . . .		169	11.442	19.150.000	639.689.000	142.575.000	1.759.550.000	11.276
Total		178	53.276	99.510.000	1.087.951.000	258.923.000	2.928.461.000	22.339
Siderurgie și mecano-siderurgie . .	1925	9	43.425	82.723.000	390.412.000	111.135.000	1.071.230.000	11.237
Metalurgie altor metale		1	450	1.499.000	10.499.000	1.455.000	16.622.000	203
Mecano-metalurgie și diverse . . .		174	11.618	24.022.000	1.190.935.000	190.516.400	2.701.103.000	11.219
Total		184	55.493	108.244.000	1.591.846.000	303.106.400	3.788.955.000	22.659
Siderurgie și mecano-siderurgie . .	1926	9	44.458	83.978.000	457.678.000	145.750.000	1.319.237.000	11.636
Metalurgia altor metale		1	450	1.913.000	29.100.000	3.809.000	58.600.000	209
Mecano-metalurgie și diverse . . .		215	12.928	25.898.086	1.587.024.309	200.870.000	3.038.836.032	12.911
Total . . .		225	57.836	111.789.086	2.073.802.309	350.429.000	4.416.673.032	24.756
Siderurgie și mecano-siderurgie .	1927	9	44.458	45.820.000	598.408.000	216.807.000	1.466.869.000	5.601
Metalurgia altor metale		3	2.495	6.672.000	255.445.000	13.165.000	334.565.000	682
Mecano-metalurgie și diverse . . .		199	12.975	44.195.000	1.332.404.000	130.227.000	3.187.870.000	16.217
Total		213	59.928	96.687.000	2.186.257.000	360.199.000	4.969.304.000	22.500

ANII	No. stabilimentelor	Forța motrice	Capital învestit	Valoarea materiei prime	Valoarea combustibilului	Valoarea producției	Personal
1919	—	—	—	—	—	—	—
1922	11	173	—	9.024.000	413.000	13.789.000	522
1923	13	361	717.000	9.236.000	622.000	30.747.000	624
1924	14	376	811.000	20.428.000	1.460.000	48.651.000	482
1925	10	322	1.483.000	41.851.000	1.402.960	75.148.000	448
1926	10	379	1.134.585	42.325.037	1.623.000	81.159.540	517
1927	12	389	1.763.000	58.475.000	2.041.000	140.665.000	591

Produsele acestei industrii ca: mașinile electrice, (dinamuri, electro-motoare, convertizoare, transformatoare, etc.), aparatele telefonice, telegrafice, de semnalizare, precum și diversele aparate și articole electrice se fabrică în cele mai bune condiții, însă, în cantități reduse. Elemente galvanice se produc în cantități apreciabile, putând acoperi necesitățile consumului intern. Lămpi cu arc voltaic, precum și cabluri pentru transmisiuni de energie electrică nu se fabrică de loc până în prezent, în țară.

Fabricile de mașini și aparate electro-tehnice, precum și atelierele de reparații din țară, sunt în măsură a executà diversele reparații la mașini și aparatele electro-tehnice.

Intreprinderile mai importante, sunt: « Dura » S. A. întreprindere electro-tehnică Timișoara și « Calvani », fabrică de articole electrice Timișoara, care produc elemente galvanice pentru diferite utilizări. « Isola » Alexi & Vass, fabrică de articole electro-tehnice Cluj; fabrica de țevi Bergmann și articole electrice Cluj, fabrică de tuburi izolante Bergmann; « Barbetti Germano », fabrică româno-italiană de aparate electrice Oradea Mare, care produce diferite articole electrice ca: fiare de călcat, sobe și vase electrice, etc.; fabrica de mașini electrice a Societății Uzinelor de fier și Domeniile din Reșița, produce mașini și aparate electrice; « Energia » S. A. R. pentru întreprinderi electro-tehnice, electro-chimice și mecanice, cu sediul în București. Posedă o fabrică la Timișoara în care se produc mașini și aparate electrice, aparate telefonice, telegrafice, de semnalizare, de radio, fiare de călcat electrice, aparate de curățat parchetul, etc. și « Dacia » prima fabrică română de becuri electrice.

Față de constatările de mai sus, și având în vedere importanța acestei ramuri industriale pentru economia generală a țării, se impune încurajarea și asigurarea tuturor mijloacelor de propășire a ei, astfel ca să poată aveà posibilitatea de a acoperì într'o largă măsură necesitățile țării cu produse electro-tehnice.

INDUSTRIA ALIMENTARĂ

Industria alimentară (ca și industria textilă) a luat dintre toate industriile cea mai mare desvoltare dela unire până azi. Această desvoltare este datorită:

1. Necesităților de a servi cu produse alimentare piața internă care ofereà un mare debușeu;
2. Protecției vamale care a împiedecat importul materiilor similare străine;
3. Aprovizionării ușoare cu materii prime datorită abundenței produselor agricole;
4. Posibilității de export.

In 1922 industria alimentară erà reprezentată prin 218 întreprinderi cu 19.539 HP. Ajunge în 1927 la 324 întreprinderi cu 40.381 HP.

Descriem mai jos fiecare subdiviziune în parte:

Industria zahărului. La unire, industria zahărului erà reprezentată prin două fabrici: fabrica de zahăr Tg. Mureș și împrejurimi Soc. anonimă și Fabrica de zahăr Bod, Soc. anonimă (Filială a societății ungare pe acțiuni a industriei de zahăr).

In cursul lunei August 1925 s'au început lucrările și în 18 Sept. 1926 începe prima campanie pentru o nouă fabrică la Arad cu numele Fabrica de zahăr din Arad, soc. anonimă cu sediul în București cu un capital de 125.000.000 lei, 1756 HP.

Fabrica de zahăr Tg. Mureș aveà în 1919, 658 HP. în 1926, 868 HP.

Tabloul IV

Valoarea mat			oducției			Personalul						
	1923	19	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927
00	7.893.000	11.50 00	241.155.000	377.571.000	320.701.000	50	68	59	252	288	866	848
00	37.936.000	80.27 00	526.338.000	665.586.000	146.750.000	3.120	6.216	5.101	5.907	4.445	4.603	4.014
Inglobat la mașini				134.373.000	678.885.000	Inglobat la mașini					1.155	1.475
00	161.810.000	187.87 00	541.059.000	417.770.000	506.025.000	1.035	1.646	1.582	2.055	2.140	2.670	1.253
00	84.493.000	67.91 00	267.432.000	240.742.000	392.070.000	180	220	193	201	451	250	1.341
00	30.190.000	22.26 00	53.202.000	84.230.000	12.383.000	25	24	91	257	304	113	100
00	10.848.000	14.67 00	64.914.000	126.156.000	154.499.000	250	339	585	484	561	644	2.029
00	111.219.000	160.78 00	360.655.000	363.722.000	357.242.000	700	751	804	448	1.280	660	494
00	8.738.000	6.55 00	253.868.000	260.385.00	253.124.000	75	81	726	914	1.127	892	1.307
Inglobat la articole de sârmă					8.000.000	Inglobat la articole de sârmă						
	20.403.000	61.32 00	191.200.000	210.957.000	172.013.000	Inglobat la siderurgie (uzine de laminat)						
00	2.000.000	8.23 00	49.914.000	62.407.000	99.370.000	60	91	107	129	115	251	2.665
00	426.000	81 00	2.395.000	44.068.000	7.609.000	5	4	61	32	25	49	Inglobat la mașini
00	10.562.000	17.47 00	44.971.000	90.869.000	79.169.000	250	279	546	597	483	758	691
00	486.518.000	639.68 000	2 701.103.000	3 038.836.000	3 187.870.000	5.750	9.719	9.855	11.276	11.219	12.911	16.217

Cezar Popescu

Tabloul IV

Specialitatea	Numărul stabilimentelor							Forța motrice							Capitalul investit						
	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Construcțiuni metalice	1	1	1	1	1	2	3	75	96	127	50	60	60	152	58.000		58.000	58.000	161.000	221.000	655.000
Mașini	15	20	25	25	26	28	27	5.345	5.561	5.945	5.963	5.645	5.195	4.125	8.434.000		8.434.000	8.355.000	9.257.000	9.548.000	14.264.000
Vehicule care umblă pe șine	Inglobat la mașini					3	1	Inglobat la mașini					516	776	Inglobat la mașini					920.000	7.231.000
Ateliere mecanice de reparațiuni	26	35	55	56	56	69	11	3.200	3.275	3.253	3.296	3.648	3.936	1.668	1.114.000		3.559.000	3.693.000	1.508.000	4.726.000	2.672.000
Turnătorie de fontă și oțel	3	4	6	6	7	9	17	120	156	142	162	268	248	2.017	300.000		514.000	551.000	1.216.000	571.000	2.698.000
Turnătorii de diverse metale	4	4	9	9	9	9	9	9	109	112	176	171	158	70	125.000		204.000	176.000	470.000	222.000	196.000
Mobile de metal și lăcătușerie	23	26	27	28	30	31	31	139	225	439	411	326	526	1.532	1.196.000		1.660.000	1.110.000	2.148.000	2.107.000	5.305.000
Sârmă și lucrări de sârmă	6	6	10	10	10	13	16	193	222	455	482	583	620	892	600.000		1.575.000	1.517.000	2.790.000	2.569.000	2.199.000
Tinichigerie și articole tablă presată	4	4	6	8	9	9	11	28	39	393	399	499	525	541	1.130.000		1.128.000	1.972.000	2.277.000	2.108.000	1.476.000
Țevi și diverse produse de plumb	Inglobat la articole de sârmă							Inglobat la articole de sârmă							Inglobat la articole de sârmă						
Tablă galvanizată și plumbuită	Inglobat la siderurgie (uzine de laminat)							Inglobat la siderurgie (uzine de laminat)							Inglobat la siderurgie (uzine de laminat)						
Aparate și unelte de sondaj, unelte agricole pentru meserii și industrii	—	4	7	7	7	14	15	120	135	154	162	172	478	1.737			105.000	106.000	282.000	586.000	1.975.000
Căldări și articole de aramă	1	1	2	2	2	3	Inglobat la mașini	20	25	47	42	32	49	Inglobat la mașini	142.000		153.000	171.000	12.000	205.000	Inglobat la mașini
Diverse: aparate de cântărire, aparate ortopedice, articole diverse metal, candelabre, bijuterii, instrumente de muzică, arcuri și osii de trăsuri, contoare de gaz	5	6	16	17	17	26	26	67	73	290	319	214	617	793	226.000		821.000	922.000	1.041.000	1.819.086	1.901.000
Total	88	111	164	169	174	215	199	9.510	9.906	11.387	11.442	11.618	12.928	13.975	9.672.000		18.427.000	19.150.000	24.022.000	25.893.086	41.195.000

Specialitatea	Valoarea materiei prime							Valoarea combustibilului							Valoarea producției						
	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Construcțiuni metalice	2.582.000	3.813.000	7.893.000	11.501.000	76.623.000	34.341.000	30.122.000								10.580.000	17.161.000	26.310.000	41.670.000	241.155.000	377.571.000	320.701.000
Mașini	15.200.000	131.031.000	37.936.000	80.271.000	371.293.000	286.775.369	12.115.000								60.275.000	321.199.000	226.456.000	244.436.000	526.338.000	665.586.000	146.750.000
Vehicule care umblă pe șine	Inglobat la mașini					16.275.000	479.309.000								Inglobat la mașini					134.373.000	678.885.000
Ateliere mecanice de reparațiuni	36.180.000	120.795.000	161.810.000	187.878.000	229.525.000	341.232.000	186.909.000								166.603.000	565.319.000	599.017.000	626.227.000	541.059.000	417.770.000	506.025.000
Turnătorie de fontă și oțel	13.298.000	69.778.000	84.493.000	67.919.000	117.597.000	121.662.000	128.920.000								55.928.000	217.052.000	241.108.000	226.496.000	267.132.000	240.742.000	392.070.000
Turnătorii de diverse metale	5.318.000	20.282.000	30.190.000	22.262.000	31.257.000	53.681.000	6.102.000								15.743.000	52.530.000	77.089.000	48.180.000	53.202.000	84.230.000	12.383.000
Mobile de metal și lăcătușerie	4.210.000	6.283.000	10.818.000	14.678.000	35.917.000	61.770.000	60.057.000								12.113.000	19.177.000	30.991.000	36.697.000	64.914.000	126.156.000	154.499.000
Sârmă și lucrări de sârmă	1.215.000	57.618.000	111.219.000	160.788.000	120.271.000	218.547.000	215.795.000								15.950.000	137.420.000	285.364.000	267.980.000	360.655.000	363.722.000	357.242.000
Tinichigerie și articole tablă presată	165.000	830.000	8.738.000	6.553.000	97.011.000	122.452.000	113.922.003								3.575.000	2.000.000	58.258.000	21.810.000	253.868.000	260.385.00	253.124.000
Țevi și diverse produse de plumb	Inglobat la articole de sârmă						1.260.000								Inglobat la articole de sârmă					8.000.000	
Tablă galvanizată și plumbuită	Inglobat siderurgie		20.103.000	61.320.000	87.470.000	147.557.000	56.851.000								Inglobat siderurgie		10.806.000	153.300.030	191.200.000	210.957.000	172.043.000
Aparate și unelte de sondaj, unelte agricole pentru meserii și industrii	500.000	1.650.000	2.000.000	8.235.000	3.697.000	12.795.000	3.550.000								1.659.000	1.050.000	9.001.000	220.588.030	49.914.000	62.407.000	99.370.000
Căldări și articole de aramă	85.000	450.000	426.000	813.000	697.000	1.372.000	2.914.000								280.000	280.000	916.000	2.033.030	2.395.000	44.068.000	7.609.000
Diverse: aparate de cântărire, aparate ortopedice, articole diverse metal, candelabre, bijuterii, instrumente de muzică, arcuri și osii de trăsuri, contoare de gaz	1.250.000	1.492.000	10.562.000	17.471.000	19.512.000	30.101.000	20.891.000								3.800.000	14.619.000	25.170.000	70.133.030	44.971.000	90.869.000	79.169.000
Total	85.313.000	417.257.000	486.518.000	639.689.000	1.190.935.000	1.387.021.369	1.332.401.003	5.463.000	10.297.000	131.458.000	112.557.000	206.516.400	250.870.000	140.227.000	345.906.000	1.293.326.000	1.621.150.000	1.759.550.000	2.701.103.000	3.038.836.000	3.187.870.000

Specialitatea	Personalul						
	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Construcțiuni metalice	50	68	59	252	288	866	848
Mașini	3.120	6.216	5.101	5.907	4.445	4.603	4.014
Vehicule care umblă pe șine	Inglobat la mașini					1.155	1.475
Ateliere mecanice de reparațiuni	1.035	1.646	1.582	2.055	2.140	2.670	1.253
Turnătorie de fontă și oțel	180	220	193	201	451	250	1.341
Turnătorii de diverse metale	25	24	91	257	304	113	100
Mobile de metal și lăcătușerie	250	339	585	484	561	644	2.029
Sârmă și lucrări de sârmă	700	751	801	448	1.280	660	494
Tinichigerie și articole tablă presată	75	81	726	914	1.127	892	1.307
Țevi și diverse produse de plumb	Inglobat la articole de sârmă						
Tablă galvanizată și plumbuită	Inglobat siderurgie						
Aparate și unelte de sondaj, unelte agricole pentru meserii și industrii	60	91	107	129	115	251	2.665
Căldări și articole de aramă	5	4	61	32	25	49	Inglobat la mașini
Diverse: aparate de cântărire, aparate ortopedice, articole diverse metal, candelabre, bijuterii, instrumente de muzică, arcuri și osii de trăsuri, contoare de gaz	250	279	516	597	483	758	691
Total	5.750	9.719	9.855	11.276	11.219	12.911	16.217

Cezar Popescu

Fabrica de zahăr Bod aveà în 1919, 1430 HP. Actualmente are 6600 HP. mărind instalațiile în proporția forței (o uzină electrică de 5000 HP. locuințele pentru lucrători, o linie ferată de 9 km. și altele în valoare de 127.500.000 lei).

Evoluția acestei ramuri de industrii în Ardeal se poate urmări din datele de mai jos, reprezentând producția anuală în tone

Fabrica	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Tg. Mureș	7.260	7.260	9.550	11.093	9.190	—
Bod	8.460	9.940	16.263	14.924	16.894	16.375
Arad	—	—	—	—	7.500	10.000

Aceste date evidențiază progresul din an în an al acestei ramuri industriale.

Spre a urmări și mai bine acest progres, credem necesar a arătà pe scurt situația industriei zahărului după răsboiu din întreaga țară, precum și a politicii generale a zahărului urmată de Stat, politică care a avut repercusiuni și în ținuturile alipite.

1. Evoluția prețului sfeclei în raport cu prețul zahărului:

Anul	Preț 1 kgr. zahăr	Preț vag. sfeclă	% din prețnl zahărului	% cost sfeclă în zahăr
1920—21	16	1.300	0.81	7.58
1921—22	18	1.800	1	9.33—10
1922—23	20	3.500	1.75	16.33—17.50
1923—24	22	4.509	2.04	19.03—20.40
1924—25	24.50	9.200	4	28.39
1925—26	25.00	10.800	4.22	34.56
1926—27	25.00	12.630	5.11	40.88

2. Evoluția producției și a consumului:

Anul	Producția	Import	consum
1919—20	—	2.404 vag.	2.404 vag.
1920—21	797 vag.	1.749 »	2.546 »
1921—22	887 »	4.374 »	5.261 »
1922—23	2.442 »	2.823 »	5.241 »
1923—24	4.174 »	1.976 »	6.150 »
1925—26	11.037 »	169 »	11.206 »
1926—27	14.701 »	15 »	—

Producția mică din primii ani după răsboiu se datorà pe deoparte greutăților normalizării funcționării fabricilor și mai cu seamă lipsei de materie primă: sfeclă de zahăr. Sfecla se cultivà redus din cauză că nu prezintà o rentabilitate mai mare față de cereale. Ministerul de industrie pentru a intensificà cultura sfeclei și deci a producției zahărului, sesizat fiind și de cultivatorii de sfeclă organizați, numește o comisie mixtă compusă din reprezentanți ai fabricilor de zahăr și ai cultivatorilor de sfeclă care împreună cu organele Ministerului să stabilească pentru sfecla de zahăr un preț convenabil pentru ambele părți. Astfel ia naștere o convenție între fabricanți și cultivatori în care se stabilește o scară de prețuri pentru sfecla de zahăr în raport cu diferite prețuri ale zahărului.

Datorită acestei măsuri cultura sfeclei de zahăr s'a intensificat și ca atare și producția fabricilor de zahăr, astfel că importul de zahăr a scăzut mereu după cum se poate vedeà din tabloul II de mai sus, ajungând ca în campania anilor 1925—26 producția să întreacă consumul cu ca. 400 vag. iar în 1926—27 producția să întreacă consumul intern cu ca. 3000 vag. ceeace face ca pentru prima dată după răsboiu să se nască problema exportului.

O altă măsură salutară pentru industria zahărului luată de Stat pe lângă intensificarea culturii sfeclei a fost și taxele vamale de import protecționiste pentru zahăr, ceeace a împiedecat întrarea zahărului străin, dând astfel fabricilor din țară posibilitatea de lucru.

Industria produselor de zahăr, reprezentată prin 17 fabrici în 1921, 21 în 1927 cu un total de 952 HP și 1400 lucrători: Citäm ca fabrici importante;

1. *Fabrica de bomboane Kandia* din Timișoara, forța motrice 98 HP. Produce bomboane, ciocolată, marmeladă.

Producția anuală și pe specialități în tone:

In	anul	1922	a	produs	530	tone
»	»	1923	»	»	540	»
»	»	1924	»	»	580	»
»	»	1925	»	»	735	»
»	»	1926	»	»	817	»
»	»	1927	»	»	713	»

2. *Frații Stollwerck*, societate anonimă Brașov, fabrică de bomboane și ciocolată. Ia ființă în anul 1922 cu o producție zilnică de 100 kgr. iar către sfârșitul anului 1923 ajunge la 1000 kgr. zilnic. Forța motrice 120 HP. în 1924 crește la 135 HP. în 1925 154 HP., în 1927 335 HP. și 380 lucrători.

In	anul	1923	a	produs	119	tone
»	»	1924	»	»	308	»
»	»	1925	»	»	528	»
»	»	1926	»	»	588	»
»	»	1927	»	»	1.370	»

3. « Hess » prima fabrică de ciocolată și bomboane din Transilvania, societate anonimă cu sediul în Brașov, înființată în 1890. In 1899 se transformă în societate anonimă. Capitalul social a fost sporit în 1923 la 5.000.000 lei în 1924 la 15.000.000 în 1926 la 30.000.000 lei. Capitalul învestit 211.383 lei aur, din care 211.383 au fost învestiți în cursul anului 1927.

Forța motrice în 1921, 30 HP., 1923, 168 HP., 1927, 311 HP. Lucrători în 1927, 130.

Fabrica produce: bomboane, ciocolată, rahat, marmeladă.

In	anul	1921	a	produs	92	tone
»	»	1922	»	»	190	»
»	»	1923	»	»	275	»
»	»	1924	»	»	446	»
»	»	1925	»	»	820	»
»	»	1926	»	»	1.021	»

Industria morăritului este una din cele mai însemnate ramuri industriale, atât din punct de vedere al capacității de lucru — ca. 75% fiind pentru export — cât și prin faptul că este una din cele mai vechi industrii. Producția agricolă a țării fiind una din principalele bogății, industria morăritului a avut posibilitatea să se desvolte ajungând la capacitatea și perfecționarea de azi.

Cele mai mari și mai multe mori sunt situate în Banat, datorită abundenței și calității materiei prime pe deoparte, iar pe de alta având mijloace de transport mai convenabile, în afară de căile pe uscat, canalul Bega și Dunărea, ceeace înlesnește exportul în Austria, Germania, etc. Se exportă deasemenea și în Elveția.

După Unire, morile s'au desvoltat atât ca număr cât și ca perfecționare și modernizare de instalații precum și a izvoarelor de energie. Astfel multe mori care întrebuințau combustibil lemnul, din cauza prețului de revenire mai ridicat, și-au înlocuit forța cu motoare cu explozie.

Pe lângă mori s'au înființat și alte ramuri de producție ca: paste făinoase, prese de ulei, cherestea, scărmănatul lânei și piue, îngrășăminte de vite, fabrici de spirt, etc. Cu astfel de activitate se ocupau atât mori mari cât și mai mici. Citäm cazuri: Moara Mare Timișoreană, care pe lângă moară produce paste făinoase, bomboane, moara Bega produce paste făinoase, etc. Morile mai mici au în special ca activitate secundară: gatere, piue și prese de ulei.

Pentru înlesnirea exportului de făină, Statul a desființat taxele de export.

Din cauza lipsei de materie primă precum și a conjuncturilor favorabile pe deoparte, precum și a greutăților financiare morile nu pot să lucreze cu întreaga lor capacitate de lucru.

In 1922 se găseau 62 mori (s'au înregistrat numai morile sistematice care lucrează comercial — afară de acelea ce deși sistematice lucrează măciniș cu vamă pentru locuitorii cari vin cu cerealele lor) cu 10.049 HP. In răstimp s'au mai înființat noui mori, și-au perfecționat utilajul din cele existente, astfel că în 1927 se ajunge la 100 mori cu 21,630 HP.

Printre morile mari citățm:

Moara Mare Timișoreană din Timișoara cu o capacitate de 32 vagoane în 24 ore.
Moara Bega-Timișoara, cu o capacitate de 12 vagoane în 24 ore.
Frații Neuman-Arad, cu o capacitate de 36 vagoane în 24 ore.
« Gisella » din com. Pecica-Arad, cu o capacitate de 5 vagoane în 24 ore.
Moara Huniady, Oradea Mare, cu o capacitate de 6 vagoane în 24 ore.
Moara Emilia, Oradea Mare, cu o capacitate de 8 vagoane în 24 ore.
Moara Prohasca și fii, Sân Nicolau Mare, cu o capacitate de 10 vagoane în 24 ore.
Moara Panonia, soc. anonimă Jimbolia, cu o capacitate de 10 vagoane în 24 ore.
Moara Reitter Iosif Lovrin, cu o capacitate de 10 vagoane în 24 ore.
Moara artificială din Lugoj, cu o capacitate de 5 vagoane în 24 ore.

Datorită desvoltării industriei morăritului s'au înființat și mai multe fabrici pentru mașini de morărit, care au ajuns azi la perfecție, astfel că pot concurà calitativ cu fabricile similare străine. Se produc tot felul de mașini de morărit, afară de valțuri și trioare. Aceste fabrici din Ardeal (Frații Schiel Brașov, Ing. Goldschmidt Brașov, Frații Printz) împreună cu cele din Vechiul Regat ar puteà satisface cererile de mașini ale industriei morăritului. Datorită acestui fapt, Ministerul de Industrie nu mai facilitează importul de mașini decât numai pentru valțuri și trioare.

Pentru a venì în ajutorul industriei morăritului, Statul facilitează morilor mari existente ce lucrează pentru export, importul de mașini de morărit ce servesc la înlocuirea celor vechi.

Industria Berii, reprezentată azi prin 19 fabrici cu un total de 2783 HP. A luat o mare desvoltare după Unire, pe de o parte prin abundența materiei prime ce se găsește în țară, iar pe de alta prin faptul că din cauza greutăților importului, consumul care erà înainte satisfăcut de produsele străine, trebuie acoperit de fabrici indigene. Datorită acestui fapt, întreprinderile existente și-au mărit și modernizat instalațiile pentru a satisface atât calitativ cât și cantitativ piața, alte întreprinderi noui au luat ființă. Printre acestea din urmă citățm fabrica de bere Dreher Haggenmacher din Oradea Mare, una din cele mai mari fabrici de bere din Ardeal — care în 1922 preià o fabrică mică existentă a firmei Bela Krausz & Co. din Oradea Mare, dându-i desvoltarea de azi. Evoluția fabricii se poate urmărì din tabloul de mai jos: Capacitatea de producție 300.000 hl.

Anul	Tone ghiață	Hectolitri bere
1921 forța motrice 230 HP.	40	9.000
1922	350	18.656
1923	700	27.160
1924	2.500	40.000
1925 forța motrice 430 HP.	2.500	40.000
1926	3.000	51.925
1927	3.500	51.195

Printre fabricile ce existau înainte de răsboiu, citățm:

Fabrica de bere Timișoreană, soc. an. din Timișoara, înființată în 1868. In 1922 a fost renovată și înzestrată cu cele mai moderne mașini.

Producția: capacitate 200.000 Hl. anual.

In anul	1922	forța	motrice	570	HP.	a produs	56.000	Hl.	bere
»	» 1923	»	»	»		»	55.000	»	»
»	» 1924	»	»	»		»	53.272	»	»
»	» 1925	»	»	»		»	47.000	»	»
»	» 1926	»	»	»		»	58.000	»	»
»	» 1927	»	»	»		»	58.800		

Fabrica de bere Turdeană fost Mendel Turda, cu 380 HP. forță motrice, capacitate de producție de 150.000 Hl. anual.

Fabrica de bere Adalbert Bürger, Tg.-Mureș, forța motrice 428 HP., capacitate de producție 150.000 Hl. anual.

Industria băuturilor spirtoase, reprezentată prin 11 fabrici mai importante în 1922, ajunge la 23 în 1926 cu un total de 195 HP. In afară de acestea mai sunt și altele mai puțin importante. Această industrie s'a desvoltat din ce în ce după Unire, ajungând azi să lucreze și pentru export (în Austria, Polonia, Ungaria), concurând calitativ cu cele mai bune firme din străinătate.

Desvoltarea din ultimul timp se datorește protecției vamale care a împiedecat importul precum și legii din 1926, care oprind fabricarea băuturilor cu esențe sintetice, s'a înlăturat concurența întreprinderilor mici, astfel că fabricile propriu zise, având materia primă: spirtul, vinul și fructele în abundență, au putut să se desvolte. Cităm fabricile: « Zwak » din Arad, Bodnar și Șzanto din Cluj, etc.

Industria pastelor făinoase, reprezentată prin șapte fabrici mai importante: două pe lângă morile « Moara Mare Timișoreană » și Moara Bega și alte cinci. In afară de acestea sunt și altele mai mici. Toate au putut să se desvolte având la îndemână materia primă suficientă.

Industria uleiului vegetal, reprezentată prin nouă fabrici cu un total de 105 HP. în 1922 și 15 fabrici cu 267 HP. în 1927. Produc mai mult uleiu industrial și comestibil numai pentru trebuințele locale.

Industria brânzeturilor, reprezentată prin șapte fabrici cu un total de 155 HP. s'a desvoltat deasemenea. Cităm fabrica « Lica » ale cărei produse s'au perfecționat din ce în ce dela Unire, azi fiind introduse în toată țara.

Dăm mai jos un tablou statistic al industriei alimentare din Ardeal și Banat (V) pe subdiviziuni pe anii 1922—1927, cu următaorele date: Numărul întreprinderilor, forța motrice, capitalul investit, valoarea materiei prime, valoarea combustibilului, valoarea producției și personalul.

INDUSTRIA TEXTILĂ

Aportul, la Unire, al Transilvaniei și Banatului, a fost destul de bogat, în ceeace privește inventarul întreprinderilor textile de toate categoriile.

Caracteristic erà faptul că această industrie erà concentrată numai în câteva regiuni:

a) Grupa sud-estică cuprinzând Banatul cu centrele Timișoara, Lugoj, Arad, etc.;

b) Grupa Sibiului cu centrele Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Cisnădie;

c) Grupa Brașovului cu centrele Brașov, Sf. Gheorghe, Râșnov, etc.

In restul provinciilor se mai găsesc fabrici izolate și de mică importanță.

In total, după statistica întocmită de Ministerul de Industrie, se găseau 85 întreprinderi textile, având în utilizare 7018 HP. și 4470 lucrători.

Cu acest aport, ele dețineau cam 45—50% din situația generală a României întregite în 1919.

In timpul războiului aceste întreprinderi nu au avut a suferì prea mult ca devastări. Singurele care au avut a suferì în această direcție sunt cele din jurul Brașovului și Sibiului, dar stricăciunile cauzate lor au fost foarte departe de cele ce au avut a îndurà cele din Vechiul Regat.

Lipsa de materii prime, în timpul războiului, în special a bumbacului, a făcut ca unele întreprinderi textile din Transilvania să-și întrerupă activitatea parțial sau complect; industrii cari erau aranjate pentru a prelucrà bumbacul, și-au procurat mașini pentru prelucrarea lânii și a produselor din fire de hârtie. Așà a făcut de ex. fabrica textilă din Arad, fostă « Hungaria ».

Tabloul V

ului (milioane lei hârtie)				Valoarea producției (milioane lei hârtie)							Personalul						
1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927
65	49	52	49		175	435	645	553	713	793		1.425	2.129	2.591	2.019	3.008	3.004
21	29	41	43		507	1.097	2.540	1.756	2.017	2.194		1.574	2.167	1.982	2.171	2.019	2.481
13	24	26	29		135	238	252	271	319	293		1.082	1.061	1.146	1.153	1.153	950
6	7	5	6		89	141	210	211	285	317		812	919	1.006	1.010	971	1.402
2	2	1	2		149	197	222	210	201	163		390	582	403	456	341	243
					1	9	9	21	20	21		7	40	40	66	97	50
					8	10	10	9	13	16		55	58	60	93	66	62
1	0.5	3	4		13	26	26	27	30	26		61	160	160	116	132	92
—	5	—	1		23	26	10	31	39	23		70	79	70	58	57	69
2	4	2	2		65	114	128	136	111	82		300	414	242	312	284	240
					6	11	16	39	23	38		119	84	110	192	307	216
					18	26	28	48	79	78		191	203	214	209	248	210

Cezar Popescu

INDUSTRIA ALIMENTARĂ DIN TRANSILVANIA ŞI BANAT

Tabloul V

Specialităţile	Numărul întreprinderilor							Forţa motrice							Capital învestit (milioane lei aur)							Valoarea materiei prime (milioane lei hârtie)							Valoarea combustibilului (milioane lei hârtie)							Valoarea producţiei (milioane lei hârtie)							Personalul						
	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Zahărul	—	2	2	2	2	3	3		2.236	2.236	2.256	2.963	6.819	9.226	—	10	10	13	21	39	40	—	41	135	218	431	347	352	—	30	32	65	49	52	49	-	175	435	645	553	713	793	-	1.425	2.429	2.591	2.019	3.008	3.004
Morile	-	62	75	89	73	71	100		10.049	15.522	17.348	15.049	13.375	21.630		16	18	18	22	18	26		424	825	1.920	1.571	1.738	1.800		24	28	21	29	41	43		507	1.007	2.540	1.756	2.047	2.494	- -	1.574	2.167	1.982	2.171	2.019	2.481
Berea		19	18	19	19	19	19		2.854	2.587	2.539	2.633	2.633	2.783		6	6	8	6	6	7		51	102	115	165	138	141		9	11	13	24	26	29		135	238	252	271	319	293		1.082	1.061	1.146	1.153	1.153	950
Produse zaharoase		17	19	20	19	21	21	- -	373	703	778	687	617	952		2	2	2	2	3	3		51	74	86	147	166	181	-	3	4	6	7	5	6		89	141	210	211	285	317		812	919	1.006	1.010	971	1.402
Băuturi spirtoase	-	11	21	22	22	23	15	-	92	168	116	83	86	195		1	1	2	2	2	2	-	54	102	103	105	124	129	—	1	1	2	2	1	2		149	197	222	210	201	163		390	582	403	456	341	243
Oţet	—	5	8	8	16	17	10		13	14	14	22	23	13	-			—	—				1	5	5	12	13	13			-					-	1	9	9	21	20	21		7	40	40	66	97	50
Surogat de cafea	—	4	4	4	4	4	3	- -	85	85	85	76	76	68	—	—	—	—	—				3	4	4	6	10	12					--	-		—	8	10	10	9	13	16	-	55	58	60	93	66	62
Paste făinoase	—	4	5	5	5	5	5	- -	80	134	134	135	78	120	- -	-	1	1	—	- -	—	—	7	15	15	21	19	23	-	1	1	1	0.5	3	4	—	13	26	26	27	30	26	—	61	160	160	116	132	92
Ulei vegetal	-	9	9	10	11	8	15	- -	105	105	102	98	95	267	—	—	—	—	—		—	—	12	14	28	25	28	35	- -	—	—	—	5	—	1	- -	23	26	40	34	39	23	—	70	79	70	58	57	69
Mezeluri	-	14	14	14	19	18	15	- -	306	397	478	526	402	219	—	—	1	1	1	1	1	- -	44	66	70	81	67	69		1	1	2	4	2	2		65	114	128	136	111	82		300	414	242	312	284	240
Conserve	—	3	3	5	6	7	6	—	43	43	43	63	105	205	—	- -	—			1	1		2	5	7	22	15	15	—		-	-		-	-		6	11	16	39	23	38	-	119	84	110	192	307	246
Brânzeturi	—	7	6	6	7	7	7	—	74	63	63	88	155	155		—	—			1	1		12	14	15	35	68	73	—	-							18	26	28	48	79	78		191	203	214	209	248	210

Cezar Popescu

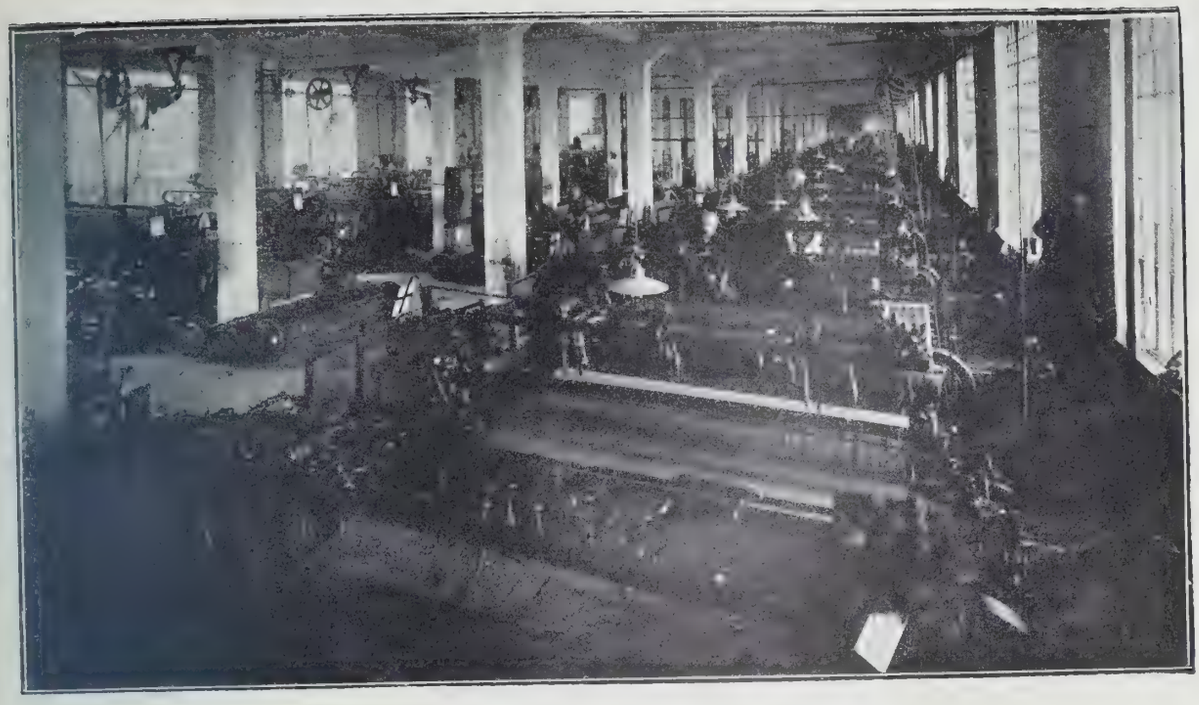

Fig. 146. Fabrica de postav Scherg-Brașov. Interior

Fig. 147. Fabrica de vagoane-Astra Arad. Ciocan pilon

După încheierea operațiilor de războiu, acestor fabrici le-a fost foarte ușor a-și reluà activitatea imediat. Grație cerințelor consumului intern și în special datorită comenzilor pentru armată, reluarea activității acestor fabrici, în perioada când cele din Vechiul Regat se străduiau să-și refacă abià instalațiile distruse de războiu, industria Transilvaniei notează o frumoasă prosperitate. In 1920, față de lipsa mare de bumbac, guvernul a luat măsura de a face el o aprovizionare cu această materie primă, lucru ce a adus apreciabile servicii țesătoriilor. Pentru a ușurà aprovizionarea cu lână, s'a decretat prohibirea ei la export.

Deasemenea au fost prohibite și pieile de iepuri care constituesc materialul prim pentru fabricile de pălării ce se găsesc în Banat, rămase și azi singurele din țară.

Printre fabricile importante, găsite în Transilvania și Banat, la anexare, cităm:

1. *Fabrici de țesături din lână.* Cea mai de seamă întreprindere este « Industria Lânii » din Timișoara, având 200 războaie mecanice. Caracteristica ei mai este că, pe lângă filatura pentru fire din lână dărăcită (Streichgarn), care se găsește pe lângă mai toate țesătoriile de lână, mai are și o instalație cu vreo 10.000 fuse, pentru producerea de fire din lână pieptănată (Kammgarn). Această instalație este unica la noi și până azi.

Vin apoi, « Wilhelm Scherg » din Brașov cu 127 războaie, « Gromen și Herbert » din Sibiu cu 36 războaie, « Gustav Fonn » din Orlat-Sibiu cu 30 războaie, « Wilhelm Tell » din Brașov cu 25 războaie, « Ștefan Papp » din Râșnov cu 20 războaie, « Frații Zimmermann » din Sighișoara cu 20 războaie, « Industria Textilă » din Timișoara, « Industria Textilă » din Lugoj și altele. Caracteristic este grupul Cisnădie. Cisnădia este o comună în care mai toți locuitorii, pe lângă munca agricolă, se ocupă și cu prelucrarea lânii. Unii produc fire, alții le țes, alții le apretează, le dau la piuă, etc. In timpul din urmă ei au început să se și asocieze între ei, formând grupuri mai importante, sub formă de mici fabrici. In 1919, erau în total 24 asemenea grupuri, cu un total de vreo 100 războaie. Producția lor constă din postavuri mai inferioare, și în special din pături din care au produs foarte multe în timpul războiului, pentru nevoile armatelor centrale.

In total, în Transilvania și Banat, erau, pentru producerea fabricatelor din lână, 28 întreprinderi cu vreo 3400 HP., 600 războaie și vreo 2600 lucrători.

2. *Fabrici de țesături de bumbac, in, cânepă, etc.* In fruntea întreprinderilor din acest grup este « Industria Textilă » din Arad, fostă «Hungaria», care are 1110 HP., 600 războaie și 680 lucrători. Este singura fabrică, atât din Transilvania cât și din România întregită, care are, dinaintea războiului, instalată o filatură pentru fire de bumbac cu 20.000 fuse. A doua asemenea filatură din țară ce avem azi, s'a instalat la București în 1924.

Din lipsa bumbacului, această întreprindere și-a adus în timpul războiului și instalații pentru prelucrarea lânii și a firelor de hârtie. După războiu și-a scos aceste mașini, rămânând iarăș numai pentru produse de bumbac.

Vin apoi « Țesătoria Henry Klinger » din Sf. Gheorghe, care are 250 HP. cu 216 războaie grele, producând țesături de bumbac, cânepă, in, etc., « W. Loew » din Sighișoara cu 190 HP. și 100 războaie, « Industria Textilă » din Lugoj cu 150 HP. și 196 războaie, « Industria Textilă » din Timișoara cu 80 HP. și 80 războaie, « Eșelnița » din Eșelnița jud. Caraș, cu 45 HP. și 42 războaie, « Țesătoria dela Moara Artificială » din Lugoj cu 130 HP. și 74 războaie, etc.

In total, pentru produse din bumbac și altele se găsiau în 1919 în Transilvania și Banat 25 întreprinderi, cu un total de 2073 HP. și 1450 războaie mecanice.

3. *Fabrici de tricotaje.* Pentru produse tricotate, putem cità:

« Fabrica de împletituri și tricotaje din Arad », « Fabrica de tricotaje fostă I. Herter » din Brașov, « Foith Gh.» din Brașov, « Gerst & Oresler » din Mediaș, « K. Hemper & Fii », « Helios » din Tg.-Mureș, « Carol Nagy » din Timișoara, « Eug. Reismann » din Arad, « Standard », fabrică de ciorapi din Timișoara, « W. Scherg » din Timișul de jos, Brașov, « Ita Teutsch » din Brașov, « Vogelsang » din Sibiu, Secția de tricotaje a fabricii « Industria Lânii » din Timișoara, etc.

In total se găsesc circa 13 fabrici. Aveau instalate cca 600 HP., dar în mare parte mașinile de tricotat erau cu conducere manuală.

Pentru produse, aveau tot felul de articole tricotate: costume, ciorapi, bonetărie, etc.

4. *Fabrici de fuior, sfoară, frânghii, etc., din cânepă.* In Banat și sud-vestul Transilvaniei, producându-se cânepa în bune condiții, se găsiau două importante întreprinderi care produceau fuioare:

Fabrica « T. Nadasdy » din Iratorul-Mare, jud. Arad și « Panonia » din Berveni, jud. Satu-Mare. Aceasta din urmă prelucrà, parte din fuioare și câlți, mai departe în sfori, frânghii, etc.

In special, în regiunea Sibiului sunt mici întreprinderi, care se ocupă cu prelucrarea cânepei în articole casnice.

5. *Fabrici de pălării.* Pentru producerea pălăriilor se găsiau în Transilvania și Banat vreo 18 întreprinderi. Numai trei din ele însă, și toate aflate în Banat, aveau posibilitatea de a produce și cloșuri de lână sau păruri. Acestea erau: Fabrica M. Korber din Periamos, jud. Timiș, Fabrica « Progres » din Timișoara și « Prima fabrică de pălării » din Timișoara. Restul fabricilor, confecționau numai pălării din cloșuri, sau pălării de paie. Cele mai de seamă erau: Ștefan Feher din Cluj, Ideam din Timișoara, Ladstaetter din Timișoara Gh. Osvald din Deta, jud. Timiș, E. Thomas din Timișoara, I. Wilhelm din Timișoara, Wilman din Tg.-Mureș, etc.

Se găsiau apoi industrii aparținând și altor grupuri de industrii, dar o mențiune specială merită Filatura de mătase dela Lugoj. Grație măsurilor luate pe vremuri, în Banat cultura viermilor de mătase ajunsese la un frumos grad de desvoltare. Statul ungar a instalat la Lugoj o filatură sistematică cu 120 bazine. Această instalație a trecut în posesia Statului nostru la Ministerul de Domenii.

In decursul celor 10 ani, dela Unire până azi, industria textilă a Transilvaniei, a făcut frumoase progrese, datorită condițiilor favorabile speciale ei, arătate mai sus, cât și grație protecției vamale prin care a fost pusă la adăpostul concurenței străinătății.

Pentru a urmări progresul realizat vom reluà fiecare grupă de industrii aparte.

1. *Fabricile de țesături din lână.* Prin măsurile de Stat ce s'au luat, după răsboiu: prohibirea exportului de lână, tarifele vamale suficient de protectoare și în sfârșit comenzile pentru nevoile armatei, acest grup de industrii ajunge în curând să lucreze în plin cu întreaga sa capacitate. Mai mult chiar fabricile existente își măresc continuu instalațiile și chiar noui întreprinderi iau naștere.

Dintre vechile fabrici menționăm măririle importante dela Fabricile « Industria Lânii » din Timișoara și Wilhelm Scherg din Brașov, două din cele mai importante fabrici de postav dela noi. Prima și-a mărit instalația forței motrice dela 1000 HP. la 2000 HP., instalând un grup de turbine cu aburi. In afară de perfecționările aduse instalațiilor de prelucrare, și-a instalat în plus 50 războaie, având azi 250 războaie. Fabrica Wilhelm Scherg are azi produse din cele mai fine și în loc de 150 războaie, are 300.

Produsele lor sunt din cele superioare, concurând eficace cu cele străine, al căror import a diminuat simțitor.

In acest interval de timp au luat naștere și 14 noui fabrici pentru produsele din lână, cu un total de 1400 HP. și 160 războaie. Cea mai de seamă este Fabrica Prejmăr din Prejmăr, jud. Brașov, care are 102 războaie. Mai cităm apoi: « Dunăreana » din Timișoara, « Uzinele Textile » din Timișoara, « Dacia » din Cisnădie, Herbert Roth din Cisnădie, Bonfert Kasper & Co. din Cisnădie, etc.

In total creșterea acestui grup de industrii se traduce prin majorarea războaielor dela 600 la 1130.

2. *Fabrici de țesături din bumbac, in, cânepă, etc.* Și acì, condiții favorabile aproape similare cu cele ale produselor din lână, au favorizat mărirea, perfecționarea și înmulțirea instalațiilor.

Din cele existente, care și-au mărit simțitor instalațiile cităm:

« Industria Textilă Arădană » din Arad, dela 600 războaie, are astăzi peste 1150 războaie. Apoi și-a instalat în 1923 o imprimerie mecanică cu trei mașini, prima pe atunci la noi. Are acum în curs instalarea unei secții speciale pentru producerea de țesături din mătase vegetală și naturală.

Fabrica H. Klinger din Sf. Gheorghe și-a mai instalat 50 războaie, având azi 250 războaie.

Apoi, majoritatea întreprinderilor, care înainte nu aveau decât țesătorii, își instalează propriile lor vopsitorii, albitorii, apreturi, etc.

Numărul nouilor întreprinderi înființate este apoi foarte important. S'au instalat 38 noui întreprinderi, sumând în total 1200 HP. și 860 războaie.

Principalele sunt:

Industria Română de țesături imprimate dela Mediaș, instalată cu 120 războaie și apoi o instalație mecanică de imprimat pânzeturile cu două mașini. Aceasta este a doua instalație de acest gen ce avem în țară, prima fiind la Arad.

Fabrica « Teba » din Arad cu 125 războaie pentru bumbac.

Menționăm apoi: « Atlanta » din Timișoara, Ehrlich și Auscher din Timișoara, R. Schwertener din Lugoj, Țesătoria colorată mecanică din Lugoj, Adam Herzog din Timișoara, Petre Herzog din Timișoara, Texta din Timișoara, Industria textilă din Cluj, Colman Weis din Oradea, etc.

Avem apoi, pentru țesături de mătase naturală, instalată o fabrică la Sighișoara cu 38 războaie și alta « Mătăsăria Lyonnaise » din Cluj cu 12 războaie.

Deasemeni, pentru producerea țesăturilor de mătase vegetală, iau naștere câteva întreprinderi: « Astoria » din Timișoara cu 14 războaie, « Silk » din Timișoara cu 17 războaie, « Textiliana » din Timișoara cu 10 războaie, Prima fabrică de mătase Română din Timișoara cu 43 războaie, etc.

In total, în cei 10 ani, numărul războaielor din această grupă de industrii a crescut cu 980 războaie, existând azi 2430 războaie.

3. *Fabrici de tricotaje.* Față de cerințele crescânde ale consumului intern și față de greutatea de a se aduce produse din străinătate, prin protecția vamală suficientă, fenomenul ce a avut loc și la celelalte întreprinderi, se repetă și aici.

Fabricile vechi își măresc și își perfecționează instalațiile și în plus iau naștere un număr de cca 20 noui întreprinderi.

Printre ele putem cità: « Dibela » din Cluj, Frații Dobay din Timișoara, « Jacquard » Fabrică de ciorapi din Timișoara, « Orion », fabrică de ciorapi din Timișoara, Schreiber & Co. din Timișoara, « Florida » din Timișoara, « Rocca » din Timișoara, « Gloria » din Cluj, Fritz Bolesch din Brașov, « Industria de ciorapi » din Arad, « Hedit » din Sibiu, etc.

INDUSTRIA PIELĂRIEI

Alipirea Transilvaniei și Banatului ne-a adus și o importantă industrie de pielărie, atât în ceeace privește industria tăbăcăriei cât și aceea a confecțiilor din piele.

In total, în această industrie se găseau 51 întreprinderi cu o forță motrice de 3.280 HP.

Față de avantagiile de seamă acordate pe vremuri, aceste întreprinderi ajunseseră la o frumoasă prosperitate. Se găsiau atât industrii de tăbăcărie cât și importante fabrici pentru producerea de încălțăminte și alte confecțiuni din piele.

Printre ele citām:

Frații Renner & Co. din Cluj cu 418 HP. Este și azi una din cele mai de seamă întreprinderi dela noi. Are și o secțiune pentru producerea de încălțăminte.

Citron & Co. din Mediaș cu 160 HP.

Prima fabrică « Agnița » de pielărie din Agnița, jud. Târnava Mare, cu 116 HP.

Samuel Karres et fii din Mediaș cu 100 HP.

Ferentzy și Hienz din Sibiu cu 95 HP.

Kootz și Brașoveanu din Sibiu cu 84 HP.

Frații Scherg din Brașov cu 62 HP.

Gustav Dahinten din Sebeș, Sibiu, cu 52 HP. etc.

Printre fabricile de confecțiuni din piele, mai de seamă, citām:

Fabrica de ghete « Turul » din Timișoara cu 500 HP.

Secția de ghete a fabricei Renner din Cluj.

Fabrica de ghete « Hungaria » din Oradea cu 122 HP.

« Herma » fabrică de ghete din Sibiu cu 77 HP.

A. Frommer din Timișoara cu 30 HP., etc.

Deși fabricile din Ardeal și Banat, aveau înainte de războiu legături de finanțare și de comerț cu centrele din vechea monarhie austro-ungară, cerințele țării noastre de după războiu, le fac să se acomodeze repede cu noua situație. Intreprinderile continuă prosperarea lor și în răstimpul de zece ani dela alipire rezultatele sunt foarte apreciabile.

Tabloul VI

milioane lei)			Producţie (milioane lei)						Personal					
1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927
32	29	39	889	756	966	999	1.000	1.161	3.312	2.280	2.861	3.802	3.840	5.002
17	18	36	274	524	528	713	696	1.150	2.069	2.697	1.809	3.341	3.814	4.529
2	4	6	82	209	275	292	336	342	498	2.362	2.436	2.401	2.014	2.929
1	1	1	4	22	27	34	41	43	99	360	334	456	385	415
8	9	12	197	211	203	249	286	301	698	1.209	1.238	2.103	1.380	1.380
2	7	8	260	266	466	332	355	404	511	557	1.488	1.662	1.002	1.756
62	68	102	1.706	1.791	2.465	2.619	2.714	3.401	7.220	9.465	10.166	13.765	12.435	16.011

Cezar Popescu

INDUSTRIA TEXTILĂ IN TRANSILVANIA ŞI BANAT

Tabloul VI

Denumirea industriilor	Numărul de fabrici						Forţa motrice H. P.						Capitalul investit (mii lei aur)						Materie primă (milioane lei)						Combustibil (milioane lei)						Producţie (milioane lei)						Personal					
	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Postavuri şi torturi din lână.	46	46	54	53	55	55	3.434	3.443	5.210	5.498	6.389	6.058		8.813	9.345	11.763	11.777	13.832	274	393	524	691	775	844	—	—	22	32	29	39	889	756	966	999	1.000	1.164	3.312	2.280	2.861	3.802	3.840	5.002
Pânzeturi şi torturi din bumbac. in, cânepă	21	17	27	30	44	57	2.300	2.202	3.043	3.088	3.519	4.057	—	5.941	8.223	7.132	10.704	12.570	208	181	185	583	414	544	—	—	17	17	18	36	274	524	528	713	696	1.150	2.069	2.697	1.809	3.341	3.814	4.529
Tricotaje	16	17	21	22	29	34	231	302	463	418	538	597	—	1.636	2.226	2.701	3.105	4.322	60	102	173	170	167	172	–		1	2	4	6	82	209	275	292	336	342	498	2.362	2.436	2.401	2.014	2.929
Frânghii şi sfori	3	5	4	6	8	8	170	369	417	387	409	412		1.276	612	1.261	1.302	1.299	3	17	17	25	27	24	–	—	1	1	1	1	4	22	27	34	41	43	99	360	334	456	385	415
Pălării şi closuri	17	21	23	21	20	17	388	656	635	604	643	834		1.070	1.840	1.816	2.425	2.559	62	73	95	142	168	203	–	·	5	8	9	12	197	214	203	249	286	301	698	1.209	1.238	2.103	1.380	1.380
Diverse	38	35	36	44	60	66	220	225	226	243	321	569	—	1.164	1.267	2.496	2.469	2.455	124	125	265	143	238	281	·	—	5	2	7	8	260	266	466	332	355	404	544	557	1.488	1.662	1.002	1.756
Total	141	141	165	176	217	237	6.743	7.197	9.994	10.238	11.819	12.977	17.000	19.900	23.513	27.169	31.782	37.037	731	891	1.259	1.754	1.789	2.068	32	35	51	62	68	102	1.706	1.791	2.465	2.619	2.714	3.404	7.220	9.465	10.166	13.765	12.435	16.011

Cezar Popescu

Tabloul VII

	oane lei hârtie)			Producție (milioane)						Personalul					
	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Tăbăcării	27	35	34	348	723	988	988	1.036	1.019	1.041	1.136	599	2.608	2.382	2.992
Conf. din	5	5	5	182	365	425	492	515	649	1.504	1.575	1.635	3.251	2.368	2.489
	32	40	39	530	1.092	1.412	1.480	1.551	1.668	2.545	2.711	2.334	5.859	5.306	5.481

Cezar Popescu

TĂBĂCĂRII ŞI CONFECŢII DIN PIELE IN TRANSILVANIA ŞI BANAT

Tabloul VII

	Numărul fabricilor						Forţa motrice						Capital învestit (mii lei aur)						Materii prime (milioane)						Combustibil (milioane lei hârtie)						Producţie (milioane)						Personalul					
	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Tăbăcării	50	70	70	70	76	70	2.345	3.132	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	9.500	11.264	11.799	12.363	13.013	13.500	347	431	460	468	767	784	20	23	27	37		34	358	727	928	988	1.036	1.049	1.041	1.136	599	2.608	2.382	2.992
Conf. din piele .	20	22	25	28	32	49	745	[illegible]	715	751	[illegible]	[illegible]	5.500	6.087	7.854	7.561	7.199	7.039	167	167	196	308	301	118	2	2	2	5	[illegible]	5	182	365	[illegible]	492	515	619	1.504	1.575	1.635	3.251	2.368	2.189
	70	92	95	98	108	119	3.090	3.920	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	15.000	17.351	19.653	19.924	20.212	20.539	514	598	656	794	1.068	902	22	25	29	42	[illegible]	39	540	1.092	1.112	1.480	1.551	1.668	2.545	2.711	2.234	5.859	5.306	5.181

Cezar Popescu

Fabrica Renner din Cluj face progrese importante. Își mărește puterea de tăbăcire, utilizând și tăbăcirea minerală rapidă. Instalează o secție puternică pentru producerea curelelor de transmisiune.

Modernizează și mărește fabricația încălțămintei. Instalează o secție pentru producerea pieilor de box colorate și chiar a pieilor de lac. In ultimul timp și-a instalat și o secție specială pentru prepararea de extracte tanante, ne mai fiind tributar importului.

In general, toate fabricile mai importante de tăbăcărie se instalează pentru producerea pieilor pe cale rapidă (minerală). Se instalează în acest timp și un număr de noui fabrici de tăbăcărie, printre care cele mai importante ar fi: Norbert Schönauer din Reghin, Soc. pentru prelucrarea pieilor brute din Th. Mureș, Frații Miess din Brașov, Fabrica de piele din Mureșeni, Arnold Deutsch din Timișoara, F. Urmeny din Timișoara, Ajan Ioachim din Gherla, Fabrica de pielărie din Petroșani, I. Karres din Mediaș, etc., toate putând prelucrà vreo 4000 tone pielărie, pe lângă cele 7000 tone ce pot prelucrà cele ce existau înainte.

In industria încălțămintelor progresul este mai accentuat.

Fabrica Turul din Timișoara, își mărește producția dela 1.000.000 perechi pe an, la 2.700.000 perechi. In proporție mai mică, își măresc și-și modernizează instalațiile și celelalte întreprinderi similare.

Sunt apoi noui fabrici înființate:

Ardealul din Orăștie, Prima fabrică de piele din Sibiu, Defra din Timișoara, Filt din Timișoara, Carmen din Oradia, etc.

In total aceste noui fabrici reprezintă o capacitate de producție de 750.000 perechi pe an.

INDUSTRIA LEMNULUI

Suprafața păduroasă. In industria lemnului, materia primă de fabricație fiind lemnul de diferite esențe, este necesar să cunoaștem întinderea suprafețelor de păduri de care putem dispune. Vechiul Regat, înaintea războiului, aveà 2.497.632 ha. de păduri sau 18,1% din întreaga suprafață a țării.

Din totalul suprafeței de păduri 49,7% sau 1.242.323 ha. aparțineau Statului și altor autorități, iar restul de 1.225.309 ha. sau 50,3% erau proprietăți particulare.

Repartizate pe esențe, rășinoasele reprezintă 85%, fagul 45% și foioasele 20%.

Prin alipirea Banatului și Transilvaniei masivul lemnos s'a mărit cu aproape 100%, adică cu o suprafață de 4.110.429 ha. din care 52,4% sau 2.152.485 ha. aparțin Statului și altor autorități, iar restul de 1.957.944 ha. sau 47,6% sunt proprietăți particulare; repartizate pe esențe, 23,5% reprezintă stejarul, 52,7% fagul și 23,8% rășinoasele.

După războiu România Mare posedă un masiv lemnos în suprafață de 7.308.689 ha. din care Banatul și Transilvania reprezintă 56,2%, iar Vechiul Regat revine cu 34,2%, restul de 9,2 fiind: Bucovina cu 6,2% și Basarabia cu 3%.

Datorită numai acestei bogății naturale, România, din punct de vedere forestier, contează printre cele mai importante țări ale Europei, iar industria lemnului a putut luà o desvoltare mare, a cărei producție, pe lângă că acopere îndestul nevoile consumului intern, dar reprezintă una din cele patru mari bogății ale țării, ce în largă măsură contribue la activul balanței noastre comerciale.

In anul 1925, față de exportul general al țării, care a fost de 4,6 milioane tone, în valoare de 29 miliarde lei, lemnul reprezintă 2,4 milioane tone, deci aproape 50% din totalul exportului ca greutate, iar ca valoare reprezintă 6,2 miliarde lei, deci 21,5% din valoarea totală a exportului.

Numărul și felul întreprinderilor. Banatul și Transilvania, în anul 1919, posedau 152 fabrici de cherestea, 22 fabrici de tâmplărie, 43 fabrici de mobile și 41 fabrici de diverse (ambalaje, calapoade, cue de lemn, dopuri de plută, rechizite școlare, vehicule, etc.), adică în total 258 fabrici în industria lemnului. In decursul timpului dela 1919 până la 1927, nu numai că cele existente s'au mărit dar și numărul lor a crescut cu 185 fabrici; astfel în anul 1927

avem în industria lemnului un total de 443 fabrici, din care 232 fabrici de cherestea, 141 fabrici de tâmplărie și fabrici de mobile și 70 fabrici de diverse industrii de mai mică importanță.

Forța motrice. In industria lemnului la 1919, Banatul și Transilvania utilizau 26.461 HP. din care fabricile de cherestea posedau 24.073 HP., fabricile de tâmplărie 211 HP., fabricile de mobile 758 HP. și diverse industrii 1419 HP.

Până la 1927 numărul HP. a crescut cu 8327 HP., astfel că în anul 1927 totalul HP. este de 34.788, din care fabricile de cherestea posedă 29.371 HP., fabricile de tâmplărie și fabricile de mobile 3334 HP. și diverse industrii 2083 HP.

Capitalul învestit în industria lemnului și a hârtiei în Banat și Transilvania, evaluat în lei hârtie eră la 1919 de 202 milioane.

In anul 1927 totalul investițiilor, care pentru o justă estimare s'au evaluat în lei aur, se ridică la 50,6 milioane lei aur. Din totalul investițiilor din 1927 fabricile de cherestea au 40 milioane, fabricile de tâmplărie și fabricile de mobile, 6,9 milioane și fabrici diverse 3,6 milioane.

Valoarea materiei prime, în lei hârtie, în anul 1919, a fost de 811,4 milioane din care fabricile de cherestea revin cu 785 milioane lei, fabricile de tâmplărie cu 4 milioane lei, fabricile de mobile cu 1 milion lei și diverse alte fabrici cu 20,9 milioane lei.

In anul 1927 totalul valoarei materiei prime este de 1289,1 milioane lei, deci a crescut față de cel din 1919 cu 497,6 milioane lei. Repartizată materia primă din 1927 pe felurile de industrii, vedem că fabricile de cherestea au prelucrat materii prime în valoare de 1138,9 milioane lei, fabricile de tâmplărie și fabricile de mobile 86,7 milioane lei și diverse industrii 63,5 milioane lei.

Valoarea combustibilului. In industria lemnului combustibilul constă mai mult din deșeuri de lemn și rumeguș și în mică cantitate curentul electric. Se observă însă în ultimii ani că întrebuințarea curentului electric se mărește, datorită faptului modernizării nouilor instalații cu mașini electrice.

In anul 1919 valoarea combustibilului, numai în industria lemnului, a fost în total de 9,7 milioane lei hârtie, care repartizat în industrii avem: fabricile de cherestea cu 8 milioane, fabricile de tâmplărie cu 0,1 milioane și diversele industrii cu 1,6 milioane.

In 1927 valoarea combustibilului se ridică la 58,1 milioane lei, din care fabricile de cherestea 47,3 milioane lei, fabricile de tâmplărie și mobile 4,7 milioane lei și diverse fabrici 6,1 milioane lei.

Numărul lucrătorilor. In acest capitol se observă, o scădere progresivă în decursul anilor dela 1919 la 1927, dacă se ține seamă de mărirea producției. In 1919 în industria lemnului s'a întrebuințat în total 22.574 personal tehnic, administrativ și lucrători, iar în 1927 s'au întrebuințat 18.747 lucrători, din cari fabricile de cherestea au întrebuințat 14.697 lucrători, fabricile de tâmplărie și mobile 2621 și diversele fabrici 1429 lucrători. Diminuarea numărului de lucrători se explică prin introducerea de noi mașini.

Valoarea producției. Progresul industriei lemnului în Banat și Transilvania, dela 1919 și până în 1927, se poate vedeà destul de clar din mărirea producției. Luând anul 1922, în care se cuprinde numai valoarea produselor din industria lemnului, totalul producției este de 1076 milioane lei, din care fabricile de cherestea au avut o producție în valoare de 992,7 milioane lei, fabricile de tâmplărie de 9,8 milioane lei, fabricile de mobile de 39,3 milioane și diversele de 34,2 milioane lei.

In general, industria lemnului în Banat și Transilvania, cu toate greutățile cauzate de criza economică, precum și de concurența străină pentru produsele fabricate, poate fi considerată printre cele dintâi industrii ce au făcut progrese însemnate și aceasta datorită faptului că posedăm masivul lemnos în cantități însemnate și de o calitate superioară ce poate concurà cu succes piețele străine.

In anul 1927 producția se prezintă cu cifra de 2207.1 milioane, adică cu 100% mai mult ca aceea din 1922.

Repartizată pe felurile de industrii avem fabricile de cherestea cu 1.818,1 milioane, fabricile de tâmplărie și mobile cu 238 milioane și diverse fabrici cu 150,9 milioane lei.

Printre principalele fabrici în industria lemnului, înființate dela 1919 și până în 1927, în regiunea Banatului și a Transilvaniei, avem următoarele:

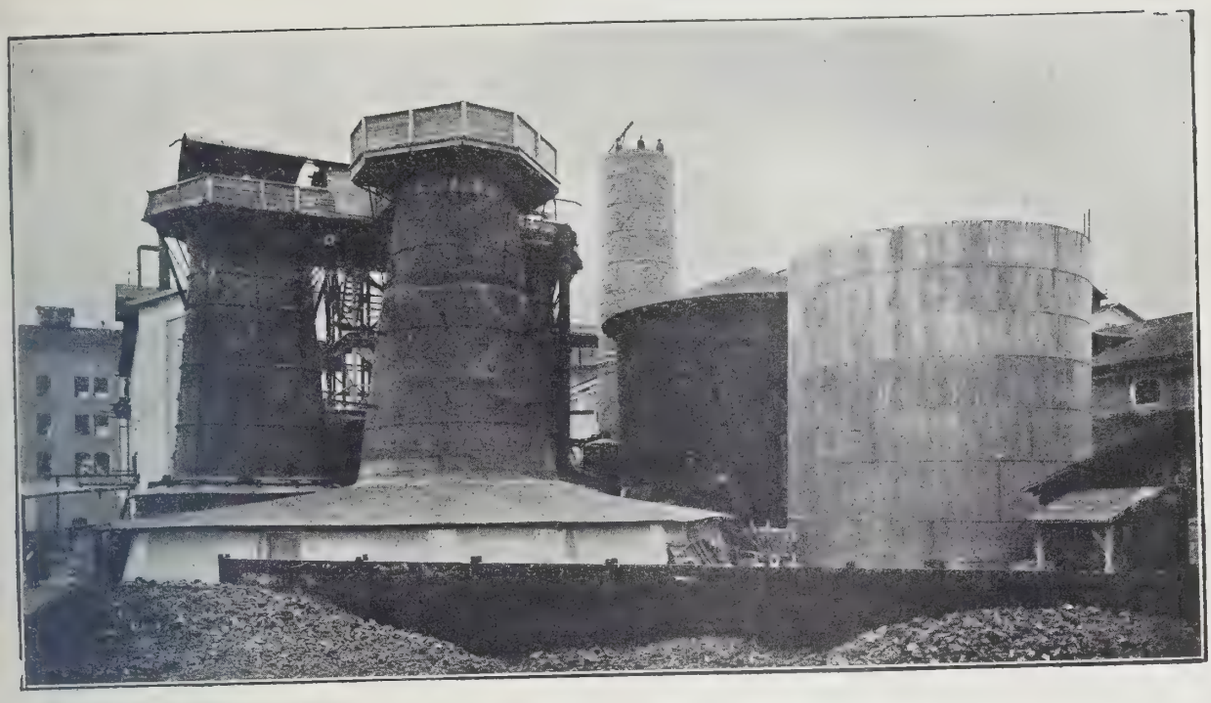

Fig 148. Fabrica de zahăr-Bod

Fig. 149. Fabrica de sticlă cu gaz metan-Mediaș

Fabrici de cherestea. 1. S. A. pentru exploatarea de păduri *Murenii Mici* (Bihor) înființate în 1921, investind un capital de 709 mii lei aur, având o forță motrice de 255 HP. și producția, în anul 1927, a fost de 1,8 milioane lei.

2. Intreprinderile Forestiere Române S. A. Poeni, Cluj, înființate în 1924, investind un capital de 530 mii lei aur, având o forță motrice de 255 HP. și producția anuală, în 1927, a fost de 23 milioane lei.

3. *Delannoy Paul.* Jibou, Cluj, înființată în anul 1921, investind un capital de 53,875 lei aur, având o forță motrice de 120 HP. și producția anului 1927 a fost de 2,6 milioane lei.

4. *Simian Ion* din Porcești, Sibiu, înființată în anul 1924, investind un capital de 100.000 lei aur, cu o forță motrice de 150 HP. și producția anului 1927 a fost de 14,4 milioane lei.

5. Ministerul de Domenii, Casa Pădurilor, Jernunțeni, Mureș, înființată în 1925, investiții de 400.000 lei aur, forță motrice de 360 HP. și producția anului 1927 a fost de 17,9 milioane lei.

Fabrici de mobilă și tâmplărie. 1. Zaharias Martin din Brașov, înființată în anul 1922, investind 83.100 lei aur, forța motrice de 40 HP. iar producția anului 1927 a fost de 5,6 milioane lei.

2. Prima fabrică română de tâmplărie Săliștea, în ființată în anul 1923, investind un capital de 93,172 lei aur și producția anului 1927 a fost de 4,2 milioane lei.

3. Weisz Albert din Sibiu, înființată în anul 1923, investind 17.542 lei aur, cu o forță motrice de 10 HP. producția anului 1927 a fost de 1,9 milioane lei.

Fabrici diverse. 1. Armin Falk și soțul din Oradea, Bihor, fabrică de perii și pensule, înființată în anul 1922, investind 222.000 lei aur, cu o forță motrice de 69 HP. și producția din anul 1927 a fost de 11,2 milioane lei.

2. Fabrica de perii, Sighetul Marmației, înființată în anul 1921, are o investiție de 247.500 lei aur, cu o forță motrice de 82 HP. și o producție, în anul 1927, de 12,8 milioane lei.

3. Bran, fabrică de lăzi în Brașov, înființată în anul 1921, are o investiție de 144,640 lei aur, cu o forță motrice de 38 HP. și producția din anul 1927 a fost de 5,8 milioane lei.

INDUSTRIA DE HÂRTIE, MUCAVA ȘI CARTONAJE

Prin alipirea Banatului și Transilvaniei, industria de hârtie s'a mărit cu două fabrici de hârtie mai importante: una la Petrifalău, înființată în anul 1854, și una la Zărnești, înființată la 1918, precum și o mare fabrică de celuloză la Zărnești cu o capacitate de producție de 2.000 vagoane celuloză pe an. Pe lângă fabricile de mai sus au mai fost și alte patru fabrici mai mici și anume: Fabrica de hârtie pentru împachetat Bârgău din Năsăud și Fabricile de mucava Gustav Fonn din Orlat-Sibiu, Dănilă Varga, Cluj și Bartesch Friederich din Ghimbău, Cluj.

In total fabrici de hârtie, celuloză și carton, în anul 1919, au fost în număr de șapte, iar în 1927, avem opt fabrici, înființându-se în anul 1926 fabrica de mucava Săcueni, Bihor.

Datele statistice, din punct de vedere industrial asupra fabricilor de mai sus, pe anul 1919 nu se pot ști precis, din cauză că evaluarea s'a făcut în total cu a industriei lemnului. In anul 1927 numărul fabricilor este de opt, forța motrică de 5.438 HP., capitalul învestit 7,6 milioane lei aur, valoarea materiei prime 202,4 milioane lei, valoarea combustibilului 62,2 milioane lei, valoarea producției 448,5 milioane lei și numărul personalului 1752.

Progresul acestei industrii se vede clar dacă se ia producția din anul 1922, care este de 197,2 milioane lei și producția din 1927 care este de 448,5 milioane lei, deci cu peste 100% mai mult.

Cartonaje și arte grafice. Această grupă de industrie în anul 1922 posedà 38 stabilimente, cu forță motrică de 500 HP., capital învestit 1,9 milioane lei aur, valoarea materiei prime 18,4 milioane lei, valoarea combustibilului două milioane lei, valoarea producției 112,4 milioane lei și numărul lucrătorilor a fost 990.

In 1927 numărul stabilimentelor se mărește la 73, forța motrică la 1.304 HP., capitalul învestit la 6,5 milioane lei aur, valoarea materiei prime la 146,5 milioane lei, valoarea combustibilului la 2,8 milioane lei, valoarea producției la 326,7 milioane lei și numărul lucrătorilor la 2352.

Tabloul VIII

tibilului (milioane lei hârtie)					Valoarea producției (milioane lei hârtie)							Numărul personalului (Tehnic, administrativ și salahori)						
3	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927
0	28,0	29,5	48,1	47,3	—	992,7	1429,1	1918,5	2273,2	2425,8	1818,8	1963,4	17.638	23.326	22.912	23.176	19.490	14.697
2	0,4	1,5	2,4	4,7	—	9,8	16,9	27,6	37,2	54,2	238,0	505	505	392	593	581	653	2.621
1	1.6	3.0	4.5		—	39,3	136,1	204,6	171,0	246,6		1.238	1.238	2.343	2.629	1.794	3.066	
3	30,0	34,0	55,0	52,0	—	1041,8	1482,1	2150,7	2481,4	2726,6	2056,1	21.177	19.181	26.061	26.134	25.551	23.209	17.318
1	0,2	0,2	0,4	1,1	—	3,7	8,0	24,2	171,3	18,7	17,9	327	327	266	392	629	364	276
	—	—	0,1	0,1	—	—	0,3	0,3	3,5	6,3	3,8	—	—	20	20	36	39	14
1	0,2	2,5	2,4	2,6	—	8,5	33,0	34,0	41,5	40,3	44,0	392	392	345	345	354	294	196
	—	0,1	0,2	0,4	—	0,8	—	1,1	7,1	7,9	6,1	40	40	128	13	174	168	164
	0,1	0,6	0,7	0,9	—	4,3	21,1	46,3	31,7	58,9	49,1	198	198	408	459	421	472	579
5	2,1	1,7	0,9	1,0		16,9	80,5	42,0	38,6	25,7	30	440	440	1.048	463	710	374	200
7	2,6	5,1	4,7	6,1	- -	34,2	144,0	147,9	139,7	157,8	150,9	1.397	1.397	2.215	1.392	2.324	1.711	14.29
0	32,6	39,1	59,7	58,1	1007,9	1076,0	1626,1	2298,6	2621,1	2884,4	2207,1	22.574	20.578	28.276	27.526	27.875	24.920	18.747
0	21,9	39,1	66,4	62,2	—	197,2	145,3	270,5	312,9	350,3	448,5	—	1.553	2.150	1.998	1.965	2.023	1.752
0	2,0	2,5	2,8	2,8	—	112,4	179,6	143,2	195,6	250,0	326,7	—	990	1.493	1.992	2.101	1.915	2.352
0	23,9	41,6	69,2	65,0	—	309,6	324,9	413,7	508,5	600,3	775,2	—	2.543	3.643	3.990	4.066	3.938	4.104

Cezar Popescu

INDUSTRIA LEMNULUI ȘI A HÂRTIEI DIN BANAT ȘI TRANSILVANIA 1919—1927

	Numărul stabilimentelor							Forța motrice H. P.							Capitalul investit (milioane lei aur)						
	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Grupa Lemnului																					
Fabrici de cherestea. . .	152	152	181	243	228	236	232	24.073	24.073	23.069	32.199	30.492	30.327	29.371	—	25,0	30,0	42,3	37,4	33,4	40,0
» » tâmplărie . .	22	23	32	46	45	52	141	211	211	390	636	739	890	3.334	—	1,1	1,7	1,8	1,2	1,3	6,9
» » mobile . . .	43	43	57	70	68	77		758	758	2.137	2.174	1.796	2.314			5,0	6,0	8,8	3,3	3,8	
Total . . .	217	218	270	359	341	365	373	25.042	25.042	25.596	35.009	33.027	33.531	32.705	—	31,1	37,7	53,0	42,0	38,6	46,9
» » calapoade, cue de lemn	5	5	6	9	9	8	9	177	177	382	589	486	479	376	—	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,7
Fabrici de dopuri de plute	—	—	4	1	2	2	2	—	—	7	—	15	25	25	—	0,006	0,2	0,08	0,07	0,1	0,1
» » ambalaje . .	9	9	9	12	17	16	15	461	461	433	660	703	697	755	—	0,3	0,4	0,4	0,8	0,8	0,8
» » rechizite școlare	1	1	3	1	3	3	3	35	35	79	36	97	97	97	—	0,03	0,008	0,09	0,09	0,09	0,05
» » perii și pensule	4	4	8	9	11	13	12	83	83	201	155	157	194	250	—	0,4	0,9	0,9	0,6	0,4	0,8
Diverse	22	22	31	35	33	[1] 14	29	663	663	522	547	511	415	580		0,7	1,09	1,9	1,89	0,5	1,0
Total diverse . .	41	41	61	67	75	56	70	1.419	1.419	1.622	1.987	1.969	1.907	2.083		1,5	2,8	3,5	4,6	3,0	3,6
Total general . .	258	259	331	426	416	421	443	26.461	26.461	27.218	36.996	34.996	35.438	34.788	[2]2020	32,6	40,5	56,6	43,9	41,7	50,6
Grupa Hârtiei																					
Fabrici de hârtie celuloză și mucava	7	8	5	6	6	8	8	—	4.558	8.711	4.128	5.801	6.373	5.438		10,0	11,1	5,4	5,2	6,7	7,6
Cartonaje și Tipografii . .	38	38	40	51	50	57	73		500	511	695	696	708	1.304		1,9	1,9	3,5	1,5	4,8	6,5
Total	45	46	45	57	56	65	81	—	5.058	9.225	4.823	6.497	7.081	6.742		11,9	13,0	8,9	9,7	11,5	14,1

	Valoarea materiei prime (milioane lei hârtie)							Valoarea combustibilului (milioane lei hârtie)							Valoarea producției (milioane lei hârtie)							Numărul personalului (Tehnic, administrativ și salahori)						
	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Grupa Lemnului																												
Fabrici de cherestea. . .	785,5	791,5	892,5	1346,8	1396,7	1468,4	1138,9	8,0	8,0	14,0	28,0	29,5	48,1	47,3	—	992,7	1429,1	1918,5	2273,2	2425,8	1818,8	1963,4	17.638	23.326	22.912	23.176	19.490	14.697
» » tâmplărie . .	4,0	4,0	6,5	11,1	18,1	21,8	86,7	0,1	0,1	0,2	0,4	1,5	2,4	4,7	—	9,8	16,9	27,6	37,2	54,2	238,0	505	505	392	593	581	653	2.621
» » mobile . . .	1	1,0	5,2	53,7	63,6	86,3				0,1	1,6	3,0	4,5		—	39,3	136,1	204,6	171,0	246,6		1.238	1.238	2.343	2.629	1.794	3.066	
Total . . .	790,5	796,5	904,2	1411,6	1478,4	1576,5	1225,6	8,1	8,1	14,3	30,0	34,0	55,0	52,0	—	1041,8	1482,1	2150,7	2481,4	2726,6	2056,1	21.177	19.181	26.061	26.134	25.551	23.209	17.318
» » calapoade, cue de lemn	2,4	2,4	2,5	6,8	5,6	7,6	5,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,4	1,1	—	3,7	8,0	24,2	171,3	18,7	17,9	327	327	266	392	629	364	276
Fabrici de dopuri de plute	—	—	0,2	0,1	2,4	2,5	1,5	—	—	—	—	—	0,1	0,1	—	—	0,3	0,3	3,5	6,3	3,8	—	—	20	20	36	39	14
» » ambalaje . .	3,7	3,7	9,8	16,0	21,6	22,1	23,2	—	—	0,1	0,2	2,5	2,4	2,6	—	8,5	33,0	34,0	41,5	40,3	44,0	392	392	345	345	354	294	196
» » rechizite școlare	0,2	0,2	0,07	0,02	2,2	2,4	2,8	—	—	—	—	0,1	0,2	0,4	—	0,8	—	1,1	7,1	7,9	6,1	40	40	128	13	174	168	164
» » perii și pensule	3,8	3,8	5,5	14,5	16,2	22,6	20,8	—	—	—	0,1	0,6	0,7	0,9	—	4,3	21,1	46,3	31,7	58,9	49,1	198	198	408	459	421	472	579
Diverse	10,8	10,8	10,0	13,7	14,7	7,0	10,0	1,5	1,5	1,5	2,1	1,7	0,9	1,0		16,9	80,5	42,0	38,6	25,7	30	440	440	1.048	463	710	374	200
Total diverse . .	20,9	20,9	28,0	56,1	62,7	64,2	63,5	1,6	1,6	1,7	2,6	5,1	4,7	6,1		34,2	144,0	147,9	139,7	157,8	150,9	1.397	1.397	2.215	1.392	2.324	1.711	14.29
Total general . .	817,4	932,2	1467,7	1541,1	1640,7	289,01		9,7	9,7	16,9	32,6	39,1	59,7	58,1	1007,9	1076,0	1626,1	2298,6	2621,1	2884,4	2207,1	22.574	20.578	28.276	27.526	27.875	24.920	18.747
Grupa Hârtiei																												
Fabrici de hârtie celuloză și mucava	13,9	43,3	141,7	133,2	172,6	202,4	—	20,0	20,0	21,9	39,1	66,4	62,2	—	197,2	145,3	270,5	312,9	350,3	448,5	—	1.553	2.150	1.998	1.965	2.023	1.752
Cartonaje și Tipografii . .	18,4	58,5	106,1	120,3	115,4	146,5		2,0	2,0	2,0	2,5	2,8	2,8		112,1	179,6	143,2	195,6	250,0	326,7		990	1.493	1.992	2.101	1.915	2.352	
Total	32,3	101,8	247,8	253,5	288,0	348,9		22,0	22,0	23,9	41,6	69,2	65,0		309,6	324,9	413,7	508,5	600,3	775,2		2.543	3.643	3.990	4.066	3.938	4.104	

Cezar Popescu

Observații: [1]) În anul 1926 s'au trecut vehiculele la metalurgie.
[2]) În anul 1919 evaluarea s'a făcut în lei hârtie, înglobând și industria hârtiei.

INDUSTRIA CHIMICĂ

Industria chimică din Transilvania și Banat, deși nu o putem comparà în general cu industria similară din alte țări industriale, totuș față de întreaga țară și față de celelalte ramuri industriale, este destul de însemnată. Unele subdiviziuni ale acestor ramuri industriale și care se produc numai în Ardeal, cum este de exemplu: industria sodei, carbid, cianamidă, sunt atât de bine organizate și utilate, încât nu numai că satisfac consumul întregii țări, dar o mare parte din producția lor este exportată.

Este de sigur una din cele mai dificile ramuri industriale având nevoie de mari investiții, specialiști, conducere pricepută și lupta contra concurenței industriilor similare străine mai vechi și bine introduse.

Totuș față de politica vamală dusă de Stat, față de bogăția materiilor prime și a bogatelor izvoare de energie, gaz metan și căderi de apă, industria chimică din Transilvania s'a desvoltat după războiu din an în an. Majoritatea întreprinderilor mari existente mărindu-și instalațiile, alte uzine noui au luat și vor luà ființă. Pentru acestea din urmă, prevedem o industrie a aluminiului prin exploatarea bauritului și a căderilor de apă din Bihor; o industrie a acidului azotic prin completarea fabricii existente a Societății « Nitrogen » și altele.

Vom analizà mai jos fiecare subdiviziune în parte a industriei chimice. Oficiul de studii al Ministerului de Industrie a împărțit industria chimică în 14 subdiviziuni și anume *a)* amidon, *b)* acid sulfuric, sulfați, *c)* cleiu și îngrășăminte, *d)* carbid și cianamidă, *e)* colori și lacuri, *f)* distilării de lemn, *g)* distilării de cărbune, *h)* produse farmaceutice și chimice, *i)* gaze, *j)* parfumuri și esențe, *l)* sodă și hipocloriti, *m)* săpunuri și lumânări, *n)* tanante, *o)* diverse. Aceste subdiviziuni sunt făcute alfabetic.

In descrierea fiecărei subdiviziuni nu vom ține seama de ordinea de mai sus, ci vom luà subdiviziunile după importanța întreprinderilor.

Industria sodei. Cea mai importantă din Transilvania, reprezentată prin cele două fabrici ale societății Uzinele Solvay din România. Soda caustică se fabrică și la « Nitrogen » în Diciosânmartin, pe care o vom descrie mai jos la Industria carbidului și cianamidei. Pentru a se vedeà situația precum și progresul acestei subdiviziuni a industriei chimice, vom dà mai jos o succintă descriere a uzinelor Solvay din România. Consumul intern în asemenea produse este complet satisfăcut. Se face și export.

Uzinele Solvay din România. Societate anonimă cu sediul în București. Posedă două uzine: una la Uioara cu o forță motrică de 1310 HP. care produce: sodă (carbonat de sodiu) calcinată (amoniacală), sodă caustică, sodă (carbonat de sodă) cristalizată și în ultimul timp bicarbonat de sodiu. A doua la Turda cu o forță motrică de 4360 HP. care produce sodă caustică (electrolitică), hipoclorit de calciu, hidrogen, clor și în ultimul timp s'a instalat și o secție pentru fabricarea acidului clorhidric. Prima uzină funcționà încă din 1919. Uzina dela Turda după o întrerupere a activității din timpul războiului a început lucrul în 1922. Ca materii prime întrebuințează Uzina din Uioara: sare de bucătărie, piatră de var, cocs și ape amoniacale. Uzina din Turda: sare de bucătărie și piatră de var.

Toate aceste materii prime, afară de cocs, se găsesc din abundență în țară, din care cauză industria sodei poate fi socotită prin excelență națională. Cocsul se aduce din Silezia fiind de calitate superioară. Totuș se poate întrebuințà și cocsul indigen, amestecat în anumită proporție cu cel străin. Actualmente cocseria dela Lupeni nemai fiind în funcțiune, se întrebuințează numai cocs străin.

Având pe de o parte materiile prime în întregime în țară, pe de alta produsele fabricii fiind cele mai importante produse chimice care găsesc întrebuințare ca materii prime și accesorii în aproape întreaga industrie (industria petrolului, textilă, sticlărie, săpun, hârtii, spălătorii, etc.), societatea s'a desvoltat mereu din an în an, fiind nevoită a-și mări capitalul pentru mărirea instalațiilor existente și instalarea pentru noui produse. Sistemul de fabricație este procedeul cunoscut Solvay. Prin arderea pietrei de var se obține bioxid de carbon care introdus în anumite aparate împreună cu soluție saturată de sare și ape amoniacale se obține mai întâiu carbonat de amoniu,

care se transformă în carbonat de acid de sodiu, care la rândul său prin calcinare se transformă în carbonat de sodiu sau, cum i se mai zice, sodă calcinată sau sodă amoniacală.

Prin adăugire de apă se obține soda cristalizată ce se întrebuințează în spălătorii. Prin tratarea sodei calcinate cu hidrat de calciu (oxidul de calciu ce se obține la arderea pietrei de var pentru obținerea bioxidului de carbon) concentrarea soluției și cristalizarea se obține soda caustică.

La uzina din Turda se obține sodă caustică (mai pură) prin electroliza soluției de sare. Tot odată se obține și clor, care trecut prin anumite aparate în care se găsește piatră de var arsă se obține hipocloritul de calciu ce se întrebuințează pentru decolorat. Acest produs cu timpul va fi înlocuit cu clor lichid care este mai comod, atât ca întrebuințare cât și transport.

Combustibilul întrebuințat este gazul metan, care vine dela sondele din Sărmășel, mai întâiu la Turda și de acì la Uioara.

Societatea purtà numele « Uzinele Solvay din Transilvania cu sediul în Uioara », azi poartă numele Uzinele Solvay din România cu sediul în București.

In anul 1922 societatea sporește capitalul dela 5 la 10 milioane lei, în 1925 dela 10 la 100 milioane și în 1928 dela 100 la 400 milioane lei.

Progresul pe care îl face societatea se poate urmărì din tabloul de producție dat mai jos pe ani și produse:

Anii	Sodă caustică	Sodă calcinată	Sodă cristalizată	Hipoclorit de calciu	Bicarbonat de sodiu
1919	3.631	5.505	2.735	465	—
1920	4.569	10.897	3.396	—	—
1921	6.449	11.830	2.340	789	—
1922	8.613	17.868	4 793	4.236	—
1923	8.802	18.139	4 496	6.523	—
1924	10.435	22.533	5.877	6.231	—
1925	10.809	25.704	5.471	6.178	—
1926	9.108	25.780	6.670	4.461	86
1927	10.090	26.368	6.827	6.827	100

Industria carbidului și cianamidei, reprezentată prin o singură fabrică care prin producția ei pe lângă acoperirea în întregime a consumului intern, lucrează și pentru export. Dăm mai jos o scurtă descriere a acestei fabrici.

« Nitrogen », societate anonimă pentru industria chimică, Diciosânmartin, este cea mai mare întreprindere de produse chimice atât din Ardeal cât și din întreaga țară. Posedă centrală de forță de 30.000 HP. care este cea mai mare din Ardeal. Este dată de patru turbine de abur de c. a. 7500 HP. Această fabrică a fost instalată în timpul războiului mondial. Ca materii prime întrebuințează: piatra de var, cărbune, sare, azotul din aer. Ca combustibil întrebuințează gazul metan adus pe conducte dela sondele dela Saros. Produce: carbid, cianamidă, oxigen și amoniac.

In 1924 a început să se producă sodă caustică și clorură de calciu și în 1925 clorat de potasiu. Fabrica ar mai puteà produce și alte produse: în special acid azotic, această fabricație necesitând numai o completare a instalației. Totuș fiind nevoie de mari investiții, societatea pentru moment nu o poate face. Va fi însă necesar pentru existența fabricii de a introduce și alte fabricate cu întrebuințare mai mare, întrucât carbidul care este principala fabricație a uzinei (3000 vagoane anual) este din ce în ce mai puțin întrebuințat în iluminat.

Cianamida care deasemenea este o producție principală a uzinei (2500 vag. anual) a început să se introducă din ce în ce, agricultorii obișnuindu-se a întrebuința îngrășăminte artificiale pentru pământ. Se și exportă. Vom vedeà din tabloul de mai jos că dela 2356 tone producție în 1922, ajunge la 18.303 tone în 1927, deci lucrează cu 75% din capacitate.

Societatea este în curs de naționalizare.

Progresul se poate vedeà din datele de mai jos:

Anul	Carbid	Cianamidă	Oxigen	Amoniac	Sodă caustică	Clorură calciu	Clorat de potasiu
1922	3.407	2.356	11.779	14	—	—	—
1923	7.329	6.940	13.233	22	—	—	—
1924	3.900	9.200	16.000	13	260	300	—
1925	3.000	12.178	11.337	17	821	615	9
1926	3.030	13.977	11.854	22	1.356	354	244
1927	3.520	18.303	6.161	37	1.634	550	3.433

Industria acidului sulfuric și sulfați, reprezentată prin cinci fabrici din care trei sunt mai importante pe care le descrim pe scurt mai jos:

1. « Phönix », societate anonimă, fabrică de acid sulfuric, Firiza de jos. Societatea posedă o fabrică de acid sulfuric și produse chimice în Firiza de jos cu o forță motrice de 175 HP. și o topitorie de metale la Baia Bălan. Produce: acid sulfuric, acid acetic, sulfat de cupru, sulfat de fier, îngrășăminte chimice, sarea Glauber. In 1924 a început să producă alaun, iar în ultimul timp s'a instalat pentru fabricarea de acid clorhidric și au în proiect și alte produse chimice. Acidul sulfuric este produs prin sistemul camerelor de plumb. Fabrica de acid sulfuric și-a mărit producția prin instalația de noui camere de plumb.

Evoluția producției se poate urmări în tabloul de mai jos pe ani și produse:

Acid	Acid sulfuric	Acid acetic	Sulfat de fier	Sulfat de cupru	Sare Glauber	Ingrășă-minte	Alaun
1922	2.167	258	591	724	110	91	—
1923	6.600	—	110	720	900	—	—
1924	4.000	36	680	1.470	—	190	110
1925	4.000	—	454	1.790	—	1.270	85
1926	4.894	—	475	1.892	134	—	84
1927	5.193	—	539	2.264	103	4.169	185

2. Uzinele metalo-chimice ale Statului dela Zlatna, cu 135 HP. 120 lucrători. Produce: sulfat de cupru, sulfat de fier, sulfură de carbon și sulf precum și aur și argint.

3. Societatea anonimă română pentru industrie chimică « Mărășești », cu sediul în București, care pe lângă cele două uzine din Vechiul Regat (Mărășești și Valea Călugărească) posedă o fabrică la Brașov cu o forță motrice de 300 HP. și 65 lucrători. Produce: acid sulfuric, sulfat de cupru, sulfat de sodiu, sulfat de fier și suprafosfați. Ca materii prime întrebuințează pirită și fosfați naturali cari se găsesc în țară.

Producția în tone:

Anii	Acid sulfuric	Sulfat de fier	Ingrășă-minte	Sare Glauber	Acid clorhidric	
1921	3.110	42	917	—	—	
1922	2.815	190	1.510	25	—	
1923	2.630	170	1.300	5	15	0,1
1924	4.400	38	1.223	7	13	42
1925	4.800	67	2.230	—	—	26

Industria distilării lemnului, reprezentată prin două întreprinderi importante, care pe lângă satisfacerea consumului intern pot exportà. Dăm mai jos descrierea pe scurt a celor două fabrici:

1. Societatea română pentru industria distilării lemnului cu sediul în Reșița. Posedă două fabrici Uzina din Reșița, înființată în 1907; forța motrică 475 HP., lucrători 200. Uzina din Valea Minișului, înființată în 1910; forța motrică 190 HP., lucrători 140.

Produce acetat de calciu, alcool metilic, cărbuni de lemn, catran, uleiuri. In 1922 se adaugă o instalație pentru esența de oțet și acetona, iar în 1925 o instalație pentru aldehida formică.

Dăm mai jos producția în tone pe ani a ambelor uzine:

Anul	Acetat de calciu	Alcool metilic	Esenţă de oţet	Aldehidă formică	Aceton	Catran	Ulei	Cărbuni
1921	4.982	1.151	—	—	—	—	—	—
1922	4.500	1.320	—	—	—	—	—	22.924
1923	4.150	1.178	50	—	10	3.200	320	—
1924	5.230	1.240	479	—	20	4.400	437	—
1925	5.110	1.200	150	30	60	4.400	430	25.780
1926	5.100	1.200	150	30	60	4.400	430	25.780

2. « Margina », Societate anonimă pentru distilarea lemnului, cu sediul legal în comuna Margina, judeţul Caraş-Severin, înfiinţată în 1914. Produce: cărbune, acetat de calciu, alcool metilic, catran, esenţă de oţet. In anul 1927 face noui investiţii pentru mărirea producţiei:

Anul	Cărbune de lemn	Acetat de calciu	Alcool metilic	Catran	Esenţă de oţet
1921	1.526	184	45	170	—
1922	3.950	370	91	309	85
1923	4.800	627	148	634	225
1924	6.783	1.047	240	742	227
1925	8.043	1.309	250	458	81
1926	6.129	800	146	387	40

Industria distilării cărbunelui, reprezentată prin şapte uzine dintre care cea mai importantă este fabrica de cocs dela Lupeni şi cea dela Anina. Se obţine pe lângă cocs şi diferite produse chimice ca: sulfat de amoniu, gudron, benzen, etc. Fabrica de cocs din Lupeni pentru moment nu este în funcţiune.

Industria îngrăşămintelor artificiale şi cleiu. Industria îngrăşămintelor artificiale este reprezentată prin trei fabrici importante care au fost descrise mai sus: « Nitrogen », « Phönix » şi Soc. an. « Mărăşeşti ». In afară de acestea mai produce făină şi grăsimi din oase, negru animal şi cleiu încă cinci fabrici. Citäm din acestea: Fabrica de prelucrat oase şi cleiu din Tg.-Mureş, 128 HP. Fabrica de negru animale Rubinstein din Sibiu.

Industria amidonului, reprezentată prin două fabrici, din care cea mai importantă este « Amylon » din Sibiu. Fabrica s'a înfiinţat după răsboiu, începând să funcţioneze în anul 1921. Fabrica a fost instalată la început numai pentru producerea: amidon şi dextrină. In 1923 s'a înfiinţat şi o secţie pentru produs glucoza. Forţa motrică 300 HP., lucrători 90.

Intrebuinţează ca materii prime cartofi.

Producţia pe ani şi specialităţi în tone:

Anul	Amidon	Dextrina	Glucoză
1921	2.550	100	—
1922	2.000	—	—
1923	1.980	80	100
1924	1.530	80	470
1925	1.260	150	1.210
1926	690	123	1.075

Industria explozivelor, reprezentată prin « Prima societate Română de explozivi din Făgăraş ». Societatea a fost înfiinţată în 1920. In 1921 a început construcţiile. La 22 Februarie 1924 începe probele de fabricaţie; iar la 25 Martie acelaş an este în plină fabricaţie. In 1925 începe instalarea secţiei pentru fabricarea pulberei negre, iar în Iulie 1926 începe şi această fabricaţie. Forţa motrică 350 HP. Lucrători 150. Produce: dinamită, dacit, astralit, bisulfat de sodiu, fitil.

Acì mai amintim cele două fabrici de chibrituri ale Regiei Monopolului Statului din Cluj şi Timişoara.

Tablo u IX

Spe	ustibilului lei)			Valoarea producţiei (milioane lei)						Personalul					
	925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Amidon	4	4	5	37	40	49	52	54	58	125	139	157	175	151	223
Acid sul	9	12	12	55	58	86	116	135	134	385	513	392	544	412	435
Cleiu şi	4	2	1	12	14	21	17	7	2,6	205	222	298	224	215	49
Carbid	14	23	16	107	115	122	109	190	235	650	690	635	645	671	527
Colori şi	3	2	2,7	85	94	79	134	183	157	398	435	319	386	279	435
Distileri	8	5	5	47	52	138	139	143	155	703	724	770	955	1.006	1.004
Distileri	3	6	6	160	166	214	184	145	144	469	574	534	444	271	273
Prod. fa	0.7	0.4	3,6	20	23	17	19	21	61	208	237	197	71	80	260
Gaze .	1.5	2	1.4	5,5	6	15.6	15	30	30	58	68	78	81	132	128
Parfum	-	—	—	10	12	26	32	57	38	260	277	169	176	210	213
Soda şi	23	22	31	160	165	171	257	231	237	708	759	785	817	733	645
Săpunu	2	3	4	102	107	132	83	105	153	815	1.151	573	595	625	481
Tanante		—	–	3	4	5	7	9	9	19	24	29	26	18	15
Diverse	3	4	2	10	12	11	16	26	21	270	366	197	162	115	218
	65	86	89,7	814	868	987	1.180	1.330	1434,6	5.273	6.179	5.133	5.301	4.918	4.906

Cezar Popescu

INDUSTRIA CHIMICĂ IN TRANSILVANIA ŞI BANAT

Tablou IX

Specialitatea	Numărul stabilimentelor						H. P.						Capital învestit (milioane lei aur)						Valoarea materiei prime (milioane lei)						Valoarea combustibilului (milioane lei)						Valoarea producţiei (milioane lei)						Personalul					
	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Amidon	2	2	3	4	5	4	340	345	352	405	385	405	1	1	3.3	1.5	1.2	1.2	20	25	45	37	29	30	1		3	4	4	5	37	40	49	52	54	58	125	139	157	175	151	223
Acid sulfuric, sulfaţi	5	5	5	6	6	6	372	375	478	572	530	534	5	5	4	4	5	5,4	28	31	47	77	79	82	6	6	5	9	12	12	55	58	86	116	135	134	385	513	392	544	412	435
Cleiu şi îngrăşăminte	8	8	11	5	3	2	320	341	453	361	151	36	1	1	2	0,3	0,2	0,3	4	5	8	8	3	2.4	5	5	6	4	2	1	12	14	21	17	7	2,6	205	222	298	224	215	49
Carbid şi Cianamidă	1	1	1	1	1	1	30.072	30.072	30.072	30.072	30.072	30.072	20	20	20	20	20	20	33	36	24	61	86	59	4	4	12	14	23	16	107	115	122	109	190	235	650	690	635	645	671	527
Colori şi lacuri	19	20	21	19	19	18	350	354	421	401	612	644	3	3	0.6	1	1	1,3	37	42	31	92	127	84	2	2	0,6	3	2	2,7	85	94	79	134	183	157	398	435	319	386	279	435
Distilerii de lemn	4	4	7	4	4	3	1.180	1.187	1.500	1.127	1.127	1.127	3	3	5	3	10	10	20	25	76	56	46	53	7	8	1	8	5	5	47	52	138	139	143	155	703	724	770	955	1.006	1.004
Distilerii de cărbune	6	7	8	8	5	8	350	354	421	401	412	360	6	7	6	6	2	1,2	91	93	143	139	105	114	2	2	1,3	3	6	6	160	166	214	184	145	144	469	574	534	444	271	273
Prod. farmac. şi chimice	6	6	8	10	7	11	95	98	74	68	58	110	—	—	1,2	0,3	0,2	0,8	16	19	12	6	14	35	0,3	0,5	0,8	0,7	0,4	3,6	20	23	17	19	24	61	208	237	197	71	80	260
Gaze	5	5	7	8	9	9	545	551	637	744	727	938	—	—	0,3	0,4	0,6	1,4	2	3	3	1	1	1	1	1,3	1,6	1,5	2	1,4	5,5	6	15,6	15	30	30	58	68	78	81	132	128
Parfumuri şi esenţe	8	9	9	8	9	8	19	21	83	75	72	85	—	—	0,3	0,3	0,3	0,3	4	5	11	23	30	28	—	—		—	—	—	10	12	26	32	57	38	260	277	169	176	210	213
Soda şi hipocloriţi	2	2	2	2	2	2	5.664	5.664	5.664	5.664	5.664	5.770	23	23	23	23	25	39	8	9	31	71	45	42	11	13	15	23	22	31	160	165	171	257	231	237	708	759	785	817	733	645
Săpunuri şi lumânări	20	20	24	23	23	23	485	539	463	352	371	839	2	2	2	2	2	3,4	58	63	110	60	79	103	2	2	2	2	3	4	102	107	132	83	105	153	815	1.151	573	595	625	481
Tănante	2	2	2	2	2	1	29	30	30	33	35	41	0.2	0,2	0.2	0.2	0.3	0,1	0.4	0.4	0.4	0.5	0.5	0.7	—	—	—	—	—	—	3	4	5	7	9	9	19	24	29	26	18	15
Diverse	3	3	5	4	5	4	470	476	509	476	503	643	5	5	5	5	6	6	5	6	6	7	7	18	—	—	2	3	4	2	10	12	11	16	26	21	270	366	197	162	115	218
Total	91	94	113	104	103	100	40.291	40.378	41.157	40.751	40.719	41.055	69,2	70	70	67	74	90,4	352	359	547	628	657	652.1	40	45	60	65	86	89,7	814	868	987	1.180	1.330	1434,6	5.273	6.179	5.133	5.301	4.918	4.906

Cezar Popescu

Industria acidului carbonic, reprezentată prin două întreprinderi de acid carbonic natural: « Balvatoria » dela Toria, jud. Trei Scaune, și Fabrica de acid carbonic natural din Malnaș, același județ; și o fabrică de acid carbonic din cocs, « Carol Reich din Oradea Mare, cu o forță motrică de 25 HP. Producția de acid carbonic este atât de mare încât din cauza acidului carbonic natural din jud. Trei-Scaune, cea mai mare parte din fabricile de acid carbonic din Vechiul Regat nu lucrează neavând debușeu.

Industria colorilor și lacurilor, reprezentată prin 19 întreprinderi cu o forță motrică începând cu 350 HP. în 1922, ajunge la 644 în 1927. Se produc numai colori minerale. Colori sintetice (organice nu se produc, întrucât pe de o parte materia primă necesară — distilatele de cărbuni de pământ — nu sunt de calitate superioară, iar pe de alta ar fi pentru moment greu de rezistat concurenței industriei similare străine în special celei germane, care a ajuns la perfecție).

Ca întreprinderi importante în această ramură citățm: Fabrica de vopsele, lacuri și produse chimice « Polycrom » S. A. din Arad. Forța motrică 57 HP., produce vopseli minerale, firnisuri și lacuri. Fabrica de produse chimice « Leda », societate anonimă din Timișoara, 220 HP., lucrători 55.

Industria petrolului. Petrolul lipsește în Transilvania. Această industrie este reprezentată prin câteva rafinării, care rafinează țițeiul adus din Regat, pentru satisfacerea nevoilor locale. Citățm rafinăriile dela Tg.-Mureș, Brașov, Orșova, Tileagd, Dej.

Industria săpunurilor și lumânărilor, reprezentată prin 24 întreprinderi. Mai importante sunt fabrica de săpun Heinrich S. A., Cluj, « Orendi » Brașov, « Flora » Oradea Mare, etc.

Industria farmaceutică, reprezentată prin șase fabrici dintre care patru și cele mai importante sunt în Oradea Mare. Citățm printre acestea întreprinderile: Kraus Moscovici, « Aurora », « Vesta », toate din Oradea Mare.

Intreprinderile Kraus Moscovici produc diferite eteruri, esențe, acetat amilic, alcool amilic.

«Aurora » produce: sulfat de magneziu, diferite eteruri și alcooluri, cloroform.

« Vesta » produce diferite produse farmceutice.

Industria parfumurilor, reprezentată prin opt întreprinderi cu o forță motrică de 85 HP. și 260 lucrători.

Dăm mai jos o statistică a industriei chimice (Tabl. IX) pe subdiviziuni pe anii 1921—1927, cu următoarele date:

1) No. întreprinderilor, 2) Forța motrică, capitalul învestit în lei aur, 3) Valoarea materiei prime, 4) Valoarea combustibilului, 5) Valoarea producției și 6) Personalul întrebuințat.

INDUSTRIA CERAMICEI, STICLĂRIEI ȘI A MATERIALELOR DE CONSTRUCȚII

Industria ceramică. Condiția esențială a unei mari desvoltări a industriei ceramice într'o țară e prezența materiei prime: argila. Din acest punct de vedere Transilvania și Banatul se prezentau în condiții foarte bune dispunând de mari cantități de argilă superioară, adică cu un grad de refractibilitate mare.

In toată Transilvania, se găsesc cele șapte grade de argilă superioară împărțite astfel după refractibilitatea lor, care variază între 1500^0 și 1000^0. Argilă aparținând gradului I găsim în următoarele localități:

Vad, Banlaca, Aleșd, Oradea Mare, Suncuius, Astileu, Cuzap (județul Bihor); Drud, Drauti, Talagiu (județul Arad), Suseni, Ciceu (județul Ciuc); Barul Mare, (județul Hunedoara); Lipova (județul Timis); Anina, Biniș, Botinești, Crașova, Dragșinești (județul Caraș), la Brașov și Odorhei.

Produsele ceramice fabricate în Transilvania și Banat sunt: sobe și vase de teracotă, vase, oale, obiecte de artă smălțuite, faianțe și porcelanuri.

In anul 1927 au fost 14 întreprinderi utilizând 626 HP. care au produs asemenea articole. Situația generală a acestor întreprinderi e:

Capital învestit	2.600.000	lei aur
Valoarea materiei prime	9.000.000	» hârtie
» combustibilului	8.000.000	»
» producției	50.000.000	»
Personalul	551	lucrători

Opt dintre aceste întreprinderi reprezintând 75% din capacitatea totală de producție sunt înființate după anul 1920.

In fruntea acestor întreprinderi, cu mult mai importantă decât celelalte și singura care produce articole de porțelan, e fabrica « Iris »; instalație modernă înființată în anul 1922. Această fabrică cu investiții de 1.070.000 lei aur, întrebuințează 163 lucrători și o forță motrică de 190 H.P; are trei secții: porțelan, sobe de teracotă și chamotte.

Dela înființare până azi, producția a fost în continuă creștere, după cum se vede din tabloul următor:

	Producția: porțelan (tone)	Producția: sobe de teracotă (bucăți)
1923	200	250
1924	387	481
1925	520	714
1926	626	793
1927	450	1.153

Printre fabricile importante de produse ceramice creiate după războiu mai citâm: « Faianța » din Arad și Tompa-Farkaș din Turda.

Fabrica « Faianța » înființată în 1920 sub numele de Szilágyi & Comp., a fost transformată în 1925 în actuala întreprindere. La înființarea sa, aveà investiții în valoare de 160.000 lei aur și o forță motrică de 51 HP.; în 1925 și a mărit investițiile la 230.000 lei aur; are 126 lucrători.

Producția acestei fabrici e de circa 1300 bucăți sobe de teracotă și 160.000 bucăți cărămidă refractară.

Fabrica Tompa-Farkaș din Turda înființată în 1921, dispunând de 34 HP. și de un personal de circa 140 lucrători, are investiții în valoare de 162.000 lei aur.

Producția acestei fabrici variază între 1.300.000 și 1.500.000 bucăți olărie anual.

Dintre fabricile care existau înainte de 1920 cea mai importantă e *Fabrica de sobe și produse ceramice din Bistrița Năsăud* care are investiții în valoare de 503.000 lei aur, dispune de 22 HP. și circa 70 lucrători. Deși înființată în 1885, dela 1924 abiă a luat o desvoltare mai mare, după cum o dovedește următorul tablou al producției:

	Sobe de teracota (bucăți)	Olărie smălțuită (tone)
1924	1.000	—
1925	1.165	—
1926	1.300	20
1927	2.000	30

Industria sticlăriei nu prezintă nicăeri în România condiții de desvoltare mai favorabile ca în Transilvania. Nu numai materia primă — munți de quarț și calcar, regiuni întinse de nisip — dar chiar combustibilul, care are o importanță capitală în procesul de fabricație al sticlei, se găsește aici în condiții foarte avantajoase; în afară de pădurile mari și minele de cărbuni din regiunea Petroșani, se află aici gazul metan care constitue pentru fabricarea sticlei combustibilul ideal atât din punct de vedere tehnic cât și din punct de vedere economic.

Astfel se explică fenomenul, în aparență curios, că în criza prin care a trecut industria sticlăriei în România din cauza situației economice generale, fabricile de sticlă din Transilvania, nu numai că nu s'au resimțit, dar și-au continuat mersul de desvoltare în condiții mai favorabile ca oricând.

Atât erà de indicată în Transilvania instalarea acestei ramuri industriale încât cea mai veche fabrică — din Beliu-Bihorului — și-a sărbătorit încă de anul trecut două secole de existență.

Din 9 fabrici de sticlă existente azi în Transilvania, 4 au fost creiate după 1919; 2 de geamuri și 3 de sticlă suflată.

Cea mai importantă e « Prima fabrică de sticlă cu gaz metan » din Mediaș. Inființată în 1919 cu un cuptor cu oale, fabrica s'a mărit în urmă, clădindu-se un al doilea cuptor și apoi un basin care lucrează în continuu zi și noapte.

In 1926 s'a început construcția unei anexe moderne, care s'a terminat în 1927. Până în August 1927 se lucrau numai geamuri suflate, de atunci s'a pus în funcție noua secție pentru tragerea geamurilor pe cale mecanică cu mașini sistem Fourcoult. Prin transformarea fabricii se produc nu numai geamuri simple, dar și geamuri groase pentru vitrine, oglinzi, etc.

Pentru a se vedeà progresele realizate de această fabrică dăm mai jos tabloul de diversele etape prin care a trecut an cu an în desvoltarea sa această fabrică:

	Capital investit (mii lei aur)	Forța motrică (HP)	Producția (tone)	Personal
1922	242	31	950	200
1923	242	31	1.185	327
1924	392	80	2.245	343
1925	745	80	2.750	346
1926	1.868	80	5.574	347
1927	2.663	200	7.000	596

A doua fabrică de sticlă suflată e aceea dela Diciosânmartin care a început să lucreze către sfârșitul lui Ianuarie 1926; are investiții în valoare de 526.000 lei aur și întrebuințează o forță motrică de 4.348 HP. și 159 lucrători. In 1927 a avut o producție de 1838 tone.

Celelalte două fabrici de sticlă suflată înființate după războiu sunt: « Fabrica de sticlă din Turda » și « Vitrometan » din Mediaș.

Fabrica din Turda a început să funcționeze în 1922 având investiții în valoare de 950.000 lei aur și o forță motrică de 200 HP.; această fabrică întrebuințează azi 800 lucrători și a atins în 1927 o producție de 5.900 tone. Producția e în creștere și instalațiile actuale permit fabricarea a 10.000 tone anual.

Fabrica Vitrometan a început să producă în 1923, dispune de o forță motrică de 110 HP. și de circa 300 lucrători. Producția la care a ajuns fabrica în 1927 e de 5900 tone.

Dintre fabricile construite înainte de războiu, cea mai importantă e aceea din *Pădurea Neagră*, înființată în 1843; are investiții în valoare de 643.000 lei aur, dispune de 73 HP. și 450 lucrători. Dela 1922 până azi, producția a crescut dela 1200 tone anual la 1700.

Fabrica « Frații Flessig » din Avrig, înființată în 1840, are un cuptor cu creuzete, dispune de 50 HP. și întrebuințează circa 200 lucrători. Producția anuală a crescut dela 500 tone în 1922 la 1500 tone în 1927.

Fabrica din Beliu Bihorului, despre care am amintit mai sus, e acum proprietatea d-lui Gustav Dvoratschek. Din 1927 când a fost înființată, și-a mărit necontenit instalațiile, având azi investiții în valoare de 400.000 lei aur și o capacitate de producție de circa 2000 tone anual.

Fabrica Iosef Losch din Tomești (Caraș Severin) s'a înființat în 1840. In anul 1925 a făcut ultimile investiții, având azi în clădiri și instalații 140.000 lei aur, dispunând de o forță motrică de 54 HP. și o producție de 750 tone anual.

Desvoltarea mare pe care a luat-o industria sticlăriei în Transilvania și Banat de după războiu, e datorită în afara condițiilor foarte favorabile și faptului că înainte de 1919 necesitățile locale erau numai în parte acoperite de producția transilvăneană, restul erà adus din părțile de nord ale Austro-Ungariei și care aparțin azi Cehoslovaciei.

Progresul obținut în această ramură industrială a permis unor fabrici din Transilvania, în special acelora dela Mediaș și Diciosânmartin să exporte o parte din produsele lor în țările limitrofe și în Orient.

Cărămizi și țigle se produc în 113 fabrici din Transilvania a căror forță motrică totală se ridică la 10.678 HP. Aruncând o privire asupra mersului acestei ramuri industriale, vedem că ea s'a desvoltat an cu an neîncetat dela 1922 până azi; tabloul de mai jos ne-o dovedește:

	No. stabilimentelor	Forța motrică (HP)
1922	90	7.840
1923	91	7.857
1924	110	9.000
1925	116	9.897
1926	110	10.027
1927	113	10.678

Intre aceste 113 întreprinderi unele sunt instalate modern fabricând în cantități mari, altele mici rudimentare. Cele mai însemnate, în ordinea lor de importanță sunt:

1. Bohn din Jimbolia (Timiș Torontal) cu o producție anuală de circa 50 milioane bucăți.
2. Musong din Lugoș (Severin) cu o producție anuală de circa 45 milioane bucăți.
3. « Concordia » din Cărpiniș (Timiș Torontal) cu o producție anuală de 20 milioane bucăți.
4. « Industria de lut » din Ghiriș (Turda) cu o producție anuală de 16 milioane bucăți.
5. Martin Lederer din Aleșd (Bihor) cu o producție anuală de 7 milioane bucăți țigle și cărămizi la care se adaugă și circa 200.000 cărămizi refractare.

Industria varului. Sunt azi 17 stabilimente care produc var din numeroasele cariere de calcar răspândite în toată Transilvania. Aceste stabilimente întrebuințează o forță motrică de 417 HP. și un număr de circa 700 lucrători, având investiții cari se ridică la aproape 2 milioane lei aur.

Cele mai însemnate fabrici de var din cuprinsul Transilvaniei sunt:

1. « Calcium » din Turda.
2. « Prima societate anonimă din Aleșd și Turda » pentru ardere de var din Cluj.
3. « Frații Schmidt » din Brașov.
4. «Prometheus » din Brațca (jud. Bihor).
5. « Vadul Crișului » din Aleșd (jud. Bihor).

Abundența și calitatea materiei prime, cât și progresul însemnat dejà de industria varului în Transilvania dela 1919 încoace, ne îndreptățesc încă mai bine speranța pentru viitor.

Industria ghipsului. Din 14 fabrici de ghips și ipsos din România, 7 se găsesc numai în Transilvania și Banat.

Principalele întreprinderi sunt:

1. Fabrica de ghips din Aghireș (jud. Cojocna) cu o forță motrică de 256 HP. și 80 lucrători.
2. « Kramer » din Aghireș (jud. Cojocna) cu o forță motrică de 240 HP. și 95 lucrători.
3. « Fabrica de ipsos » din Moldovenești (Turda-Arieș) cu o forță motrică de 240 HP. și 40 lucrători.
4. « Fabricile unite de ghips » din Turda, cu o forță motrică de 120 HP.

Această ramură industrială va puteà într'un viitor apropiat luà o și mai mare desvoltare, dacă se ține seama de cantitatea și calitatea materiei prime răspândită în diferite centre ale Transilvaniei.

Industria cimentului. Reprezentată prin 3 fabrici:

1. « Turda » societate anonimă, fabrică de ciment portland, s'a înființat în anul 1914 cu fabrica și sediul în Turda. Una din cele mai favorizate fabrici de ciment fiind situată în apropierea materiei prime și în regiunea gazului metan.

Fabrica a pornit cu 2 cuptoare rotative, iar în 1927 a instalat un al treilea, mărindu-și astfel producția. Actualmente sediul legal al fabricii este în București. Forța motrică a fabricii 5800 HP. lucrători 382.

Evoluția fabricii se poate urmărì în tabloul de mai jos al producției anuale în tone:

In anul	1919	a	produs	5.640	tone
» »	1922	»	»	64.000	»
» »	1923	»	»	67.540	»
» »	1924	»	»	72.000	»
» »	1925	»	»	80.344	»
» »	1926	»	»	81.364	»
» »	1927	»	»	84.000	»

A N S I L V

hârtie)		Va
26	1927	191
79	181	28

INDUSTRIA MATERIALELOR DE CONSTRUCȚII DIN TRANSILVANIA ȘI BANAT

Tabloul X

	Numărul întreprinderilor							Forța motrică							Capital investit (milioane lei aur)							Valoarea materiei prime (milioane lei hârtie)							Valoarea combustibilului (milioane lei hârtie)							Valoarea producției (milioane lei hârtie)							Personalul						
	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1919	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Materiale de construcție ceramică și sticlărie . . .	112	169	173	193	201	192	196	25.367	16.721	16.937	20.138	21.700	22.199	23.765	27	24	26	35	20	36	42	84	97	105	98	167	179	181	28	115	139	135	166	214	229	183	675	708	862	918	1.167	1.185	8.338	13.303	11.464	14.419	14.744	13.720	13.492

Cezar Popescu

2. Fabrica de ciment Kugler & soții Brașov. Forța motrică 1500 HP. lucrători 180. Producția în tone pe ani:

In	anul	1923	a	produs	12.660 tone
»	»	1924	»	»	14.600 »
»	»	1925	»	»	13.433 »
»	»	1926	»	»	16.630 »
»	»	1927	»	»	17.000 »

3. Societatea anonimă Industrială Arad-Brad, fabrică de ciment cu sediul în Arad. Această fabrică a aparținut societății căilor ferate unite Arad-Cenad. Astăzi este naționalizată și funcționează sub denumirea de mai sus. Forța motrică 800 HP. Lucrători 200.

Producția anuală în tone:

In	anul	1923	a	produs	9.300 tone
»	»	1924	»	»	8.000 »
»	»	1925	»	»	8.000 »
»	»	1926	»	»	
»	»	1927	»	»	12.610 »

BOGĂȚIA APELOR MINERALE ALE ARDEALULUI ȘI BANATULUI

DE

Dr. EMIL ȚEPOSU

Ardealul, vechea Dacie superioară, provincie binecuvântată de Dumnezeu, prin trecutul de glorie al obârșiei noastre, e înzestrată de natură cu frumusețĭ fără pereche și nesfârșite bogățĭi, repartizate atât la suprafața solului, cât și în subsol.

In afară de tezaurul istoric și documentar, ce conține adâncimile lui, se găsesc deasemenea comori imense de minereuri și alte zăcăminte, iar din coastele munților și văilor pline de farmec, țâșnesc izvoare minerale de-o neîntrecută putere, dătătoare de sănătate și de bună stare economică.

Fără îndoeală, că în toate timpurile s'a manifestat dorința imperioasă, ca în afară de remediile create de om, să se utilizeze pe-o scară cât mai intensă resursele bogate ale naturii, susceptibile de-a puteà fi aplicate cu succes, în combaterea diferitelor afecțiuni.

Și astăzi prin experiențe chimice și de laborator, acești factori terapeutici ai naturii, între cari apele minerale ocupă primul loc, au fost smulse empirismului în care se găsiau și au devenit astfel metode de tratament într'adevăr științifice.

Variația compoziției chimice și îndeosebi a efectelor terapeutice, pe care le prezintă izvoarele minerale din Ardeal, sunt datorite naturii geologice a subsolului transilvănean, a cărei cunoaștere e de-o importanță deosebită în studiul genezei acestor ape.

GENEZA APELOR MINERALE

In general, toate izvoarele minerale sunt strâns legate de anumite frământări vulcanice, care ne explică și diferitele variații de ape. Mineralizarea lor este determinată de natura zăcămintelor și a rocelor, pe care le-au întâlnit apele, în drumul lor din adâncimile pământului.

Astfel din punct de vedere al originii, împărțim izvoarele minerale din Ardeal, în trei grupuri mari:

1. de infiltrație sau vadoase;
2. juvenile sau primare și
3. mixte.

1. *Apele minerale de infiltrație* sunt de origine superficială. Provin din apele de precipitație, care s'au infiltrat în sol, până au dat de-un strat impermeabil.

Potrivit compoziției straturilor prin care au trecut, își încorporează diferite săruri, materii organice și gaze, revenind la suprafață mineralizate.

Aceste ape sunt reci, bogate în substanțele subsolului, dar sărace în gaze rari, în elementele caracteristice emanațiilor vulcanice și de origine profundă.

2. *Apele minerale juvenile* sunt de formație nouă, produse de fenomenele vulcanice, în cele mai mari adâncimi ale pământului și n'au nici un raport cu cele superficiale.

Aceste ape se caracterizează prin conținutul lor bogat în substanțe vulcanice de origine profundă: CO_2, borat, H_2S gazos, etc. Deasemenea în gaze rari și emanații puternice de radiu.

Compoziţia lor chimică şi temperatura sunt constante.

Sunt în general *izvoare termale* şi se găsesc îndeosebi în regiunile muntoase bogate în roce eruptive şi sunt urmarea unei acţiuni post-vulcanice.

3. *Apele minerale mixte*, sunt rezultatul amestecului produs în adâncimea subsolului, între apele superficiale şi cele de origine profundă.

Deaceea în compoziţia lor vom găsi şi elemente caracteristice ambelor categorii de ape.

Vedem deci, că în ce priveşte mineralizarea apelor o influenţă deosebită are neoeruptivul care în Terţiarul superior, a avut manifestaţii vulcanice şi ale cărui influenţe postvulcanice: sulfatariene sau fumeroliene, se mai pot urmări şi astăzi, la diferite izvoare minerale.

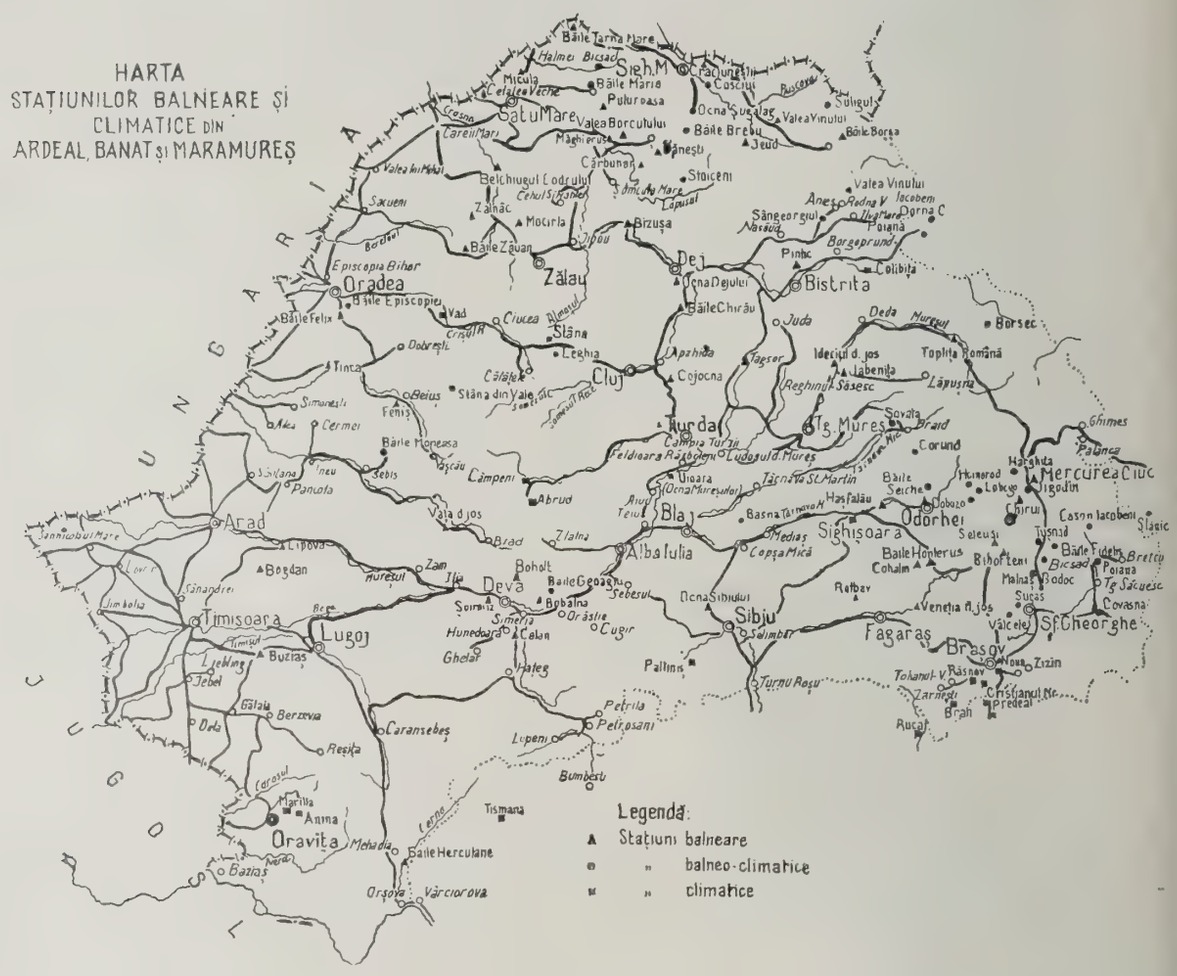

Fig. 150. Harta staţiunilor balneare şi climaterice din Ardeal, Banat şi Maramureş

Astfel putem grupă izvoarele minerale şi după liniile eruptive dominante în Ardeal, dintre care principalele sunt:

1. Importanta linie a munţilor *Harghitei*, *Călimanii*, *Rodnei*, etc., care începe din *Trei-Scaune* (în apropierea Braşovului), trece în direcţie nord-vestică până în şesul panonian al *Tisei*.

Această lungă linie de fractură cuprinde regiunile vulcanice stinse şi dealungul ei, îndeosebi pe marginea internă, întâlnim cele mai bogate izvoare carbonatate: *Covasna*, *Bodoc*, *Zizin*, *Vâlcele*, *Tuşnad*, *Malnaş*, *Fidelis*, *Imperi*, *izv. Matild*, *izv. Repat*, *Borsecul*, *Topliţa*, *Sângeorgiul Român*, *Bicsadul*, *Băile Maria*, etc.

Dar în afară de mineralizatorul bioxyd de carbon, apele care sunt şi termale, precum şi depozitele de geyserit ce se găsesc în linia Harghitei, dovedesc încă o continuare a activităţii post-vulcanice. Astfel sunt: *Ciuc-Sân-Crai* (17°5), *Tuşnad* (20°8—23°9), *Topliţa* (26°2), etc.

Același lucru îl dovedesc și emanațiile gazoase de hidrogen sulfurat sau bioxyd de carbon (solfatare și fumerole), cum sunt *Peștera de pucioasă* și *Peștera de acid carbonic*, ambele dela *Toria*, precum și emanațiile dela *Covasna*.

O altă linie de eruptiv, paralelă cu cea de mai înainte, avem în *Valea Crișului Alb* din munții Apuseni, care se continuă până în șesul Mureșului la Orăștie.

In această linie avem apele termale dela *Geoagiu* (30°6—32°9 C.), *Vața de jos* (37°—40° C.), *Moneasa* (32°6 C.), etc. cu ape termale sulfuroase slab mineralizate, datorite manifestațiilor postvulcanice ale acestei linii de eruptiv nou, ale cărei manifestații se simt și în Valea Mureșului, la apele minerale din jurul Devei, apa de *Boholt*, *Șoimuș*, etc.

O a treia mare linie de fractură, care separă munții Ardealului de șesul panonian al Tisei, o găsim începând dela *Bicsad*, *băile Episcopale*, *Felix*, *Tinca*, ajunge la *Șiria*, *Lipova* și *Baziaș*, iar în partea de sud trece pe *Valea Timișului* în direcția *Cernii*, unde avem bogatele izvoare termale ale *băilor Herculane*.

Paralel cu această linie avem fractura, care mărginește basinul Transilvaniei spre munții Apuseni. In această mare linie de fractură, care se poate urmări dela eruptivul *Băii Mari* și până în Banat, avem apele dela *Stoiceni* la nord și *Călanul*, cu ape termale (27°—29° C.) la sud, deasemenea o întreagă serie de izvoare neexploatate.

Trebuie să menționăm în acest loc și prezența clorurilor în apele minerale de pe această linie de eruptivi.

Astfel atât apele dela Stoiceni, cât și izvoarele minerale dela băile Herculane, conțin clorură de sodiu, în cantități apreciabile. Prezența de clorură de sodiu cu hidrogen sulfurat (H^2S), la băile Herculane indică fără îndoeală o fază postvulcanică fumeroliană *(Voitești)*.

In spre vest dela această linie de eruptivi, în sedimentarul basinului ardelean, avem șirul impozant al massivelor de sare, care îi conturează marginile și ne dau diferitele izvoare și lacuri sărate, așezate în zona marginală: *Dej—Cojocna—Turda—Uioara—Sibiu*, apoi în regiunea *Praid—Sovata* și *Maramureș*.

Din aceste izvoare o serie întreagă conțin cantități apreciabile de ioduri și bromuri, etc.

Multe din izvoarele sărate-iodurate din partea centrală miopliocenică a basinului, ca: *Bazna* (lângă Mediaș), Rodleavul de jos și Veneția de jos (lângă Făgăraș), apoi Sân-Gheorghe de Mureș și Odorheiu, etc., sunt în legătură cu apele de zăcământ ale gazului metan.

CLASIFICAREA APELOR MINERALE DIN ARDEAL

Cunoscând în linii generale factorii geologici, cari determină geneza, mineralizarea și efectele terapeutice ale izvoarelor minerale din Ardeal și pentru a le puteà aprecià just, le vom încadrà într'una din clasificările chimice cunoscute.

Din expunerea simultană a principalelor stațiuni similare din restul țării și străinătate, se constată aportul enorm ce-l aduc izvoarele minerale din Ardeal, atât în economia națională, cât și în ce privește sănătatea publică.

I. APELE TERMALE (ape oligometalice)

ARDEAL: *Băile Herculane*, temp. 55° C. (stațiune mondială); *Băile Episcopale*, temp. 27-40° C.; *Felix*, temp. 42—49° C. (ambele jud. Bihor); *Moneasa* (jud. Arad), temp. 32°6C.; *Geoagiu* (jud. Hunedoara), temp. 32°9 C.; *Călan* (jud. Hunedoara), temp. 29° C.; *Toplița Română* (jud. Mureș), 26°2 C.

RESTUL ȚĂRII: sunt câteva izvoare mai puțin importante.

STRĂINE:

1. FRANȚA: Cele mai multe sunt în Vosgi: *Plombières*, 25—70° C.; *Luxeuil*, 28—51° C.; *Bains-les-Bains*, 34—51° C.; *Néris*, 51—52.5° C.; *Mont-Dore*, 41—46° C.; *Aix-en-Provence*, *Evaux-les-Bains*, *Saint Amand*, *Evaux*, *Bagnoles-de-l'Orne*, *Ussat*, *Aulus*. *Bagnères-de-Bigorre*, etc.

2. GERMANIA: *Wildbad*, 34.5—39.5° C.; *Schlangenbad*, 31° C.; *Warmbad*, 20° C.; *Badenweiler*,26° 4.C; *Landeck*, 22—29° C.; *Dobelbad*, 29° C.; *Bodendorf*, 32° C. etc.

3. CEHO-SLOVACIA: *Teplice*, 29—46° C.; *Johannisbad*, 29° C.

4. AUSTRIA: *Hof-Gastein* şi *Wildbad-Gastein* (lângă Salzburg), 24° 4—49° 4 C.; *Tobelbad* (lângă Gratz), 25—29° C.; *Neuhaus* (Stiria), 34—37° C.; *Brennerbad* (Tirol); *Villach* (Carintia), etc.

5. ITALIA: *Bormio*, 41° C.; *Monsummano*, *Valgieri*, etc.

6. JUGO-SLAVIA: *Daruvar*, 41—47° C.; *Krapina-Töplitz*, 40—43° C.; *Römerbad*, 36.3—38° 4 C., etc.

7. ELVEŢIA: *Ragatz-Pfäfers* (Canton St. Gallen), 37° 3 C.; *Leukerbad* (Canton Wallis), 39—51° C.

8. ANGLIA: *Bath*, 42—47° C.; *Buxton*, 17—27°7 C. etc.

9. SPANIA: *Fitero*.

II. APELE CARBO-GAZOASE

ARDEAL: *Buziaş* (jud. Timiş-Torontal), staţiune de renume mondial; *Borsec* (jud. Neamţ); *Tuşnad* (jud. Trei-Scaune); *Vâlcele* (jud. Treiscaune); aceste două din urmă au şi apreciabile cantităţi de fier; *Covasna* (jud. Treiscaune); *Fidelis*, *Homorod*, *Valea Ursului*, etc.

RESTUL ŢĂRII: *Vatra-Dornei* şi *Dorna-Cândrenilor*, în Bucovina.

STRĂINE:

1. FRANŢA: *Royat*, *Bourbon-Lancy*, *Salins-Moutiers*, *Mont-Dore*, *Château neuf*, *Châteldon*, *Condillac*, *Pougues*, *Saint-Alban*, *Lamalou*, *Saint-Galmier*, *Saint-Pardoux*, *Vic-sur-Cère*, etc.

2. GERMANIA: *Kissingen*, *Ems*, *Nauheim*, (Prov. Hessen), *Apollinaris*, *Bad Brückenau*, *Homburg*, *Charlottenbrunn*, *Ditzenbach*, *Niederselters*, etc.

3. BELGIA: *Spaa*.

4. ITALIA: *Gurgitello*, *Castiglione*, *Agano* (prov. Napoli), etc.

III. APELE ALCALINE

1. *Ape alcaline pure*

ARDEAL: *Bodoc*, cu *izv. Matild* (jud. Treiscaune), are 4,44 gr. bicarbonat de sodiu la litru; *Cason-Imperi*, cu *izv. Repati* (jud. Ciuc), are 4,32 gr. bicarb. sodiu; *Zizin* (jud. Braşov), cu 1,48 gr. bicarb. sodiu.

RESTUL ŢĂRII: de mai puţină importanţă.

STRĂINE:

1. FRANŢA: *Vichy*, cea mai importantă staţiune de ape alcaline, cu 4.50 gr. bicarb. sodiu; *Vals*, 7.10 gr. bicarb. sodiu; *Montrond*, 4,50 gr. bicarb. sodiu; *Le Boulon*, 3,0 gr.; *Cusset*, 4.80 gr.; *Andabre*, 1,80 gr.; *Artonne*, etc.

2. GERMANIA: *Faschingen*, 3,0 gr. bicarb. sodiu la litru; *Apollinaris*, 2,0 gr.; *Neuenahr*, 1,30 gr.; *Salzbrunn*, 2,41 gr.; *Gerolstein*, etc.

3. CEHO-SLOVACIA: *Bilin*, cu 3,30 gr. bicarb. sodiu; *Giesshübler*, *Krondorf*, *Isvorul Salvator*, etc.

4. ITALIA: *San Marco* (prov. Toscana); *Bagna-in-Romagna* (prov. Florenţa); *Chianciano*, etc.

5. AUSTRIA: *Radein* (Stiria) şi *Preblau* (Carintia), etc.

6. ELVEŢIA: *Passug*, 5,30 gr. bicarb. sodiu.

7. SPANIA: *San Hilario*, *Mordari*, *Marmolejo* şi *Vidago* în Portugalia.

2. *Ape alcalino-clorurate sodice*

ARDEAL: *Covasna* (jud. Treiscaune), cu 5,48 gr. bicarb. sodiu şi 2,62 gr. clorură de sodiu; *Sân-Georgiul Român* (jud. Năsăud), 3,45 gr. bicarb. sodiu şi 2,86 gr. sare; *Stoiceni* (jud. Someş), 2,41 gr. bicarb. sodiu şi 2,86 gr. clorură de sodiu; *Bicsad* (jud. Sătmar), 60,02 gr. bicarb. sodiu şi 2,30 gr. clorură de sodiu; *Băile Maria* (jud. Sătmar); *izv. Carpatia* (jud. Năsăud), etc.

RESTUL ŢĂRII: *Borca* (jud. Suceava), 4,0 gr. bicarb. sodiu şi 1 gr. clorură de sodiu; *Cozia* (jud. Vâlcea), 4,0 gr. bicarb. sodiu şi 1 gr. clorură de sodiu; *Slănciul Moldovei* (cea mai importantă staţiune dela noi, în bolile tubului digestiv), 2—6 gr. bicarb. sodiu şi 6—13 gr. clorură de sodiu; *Olăneşti* (jud. Vâlcea); *Sărata-Monteoru* (jud. Buzău), cu izv. No. 6; *Nastasachi* (lângă Tg.-Ocna), izv. No. 5, etc.

STRĂINE:

1. FRANŢA: *Saint-Nectaire*, 2,0 gr. bicarb. sodiu şi 2,10 gr. clorură de sodiu; *Chatel-Guyon*, 2,17 gr. bicarb. ca şi 1,63 gr. clorură de sodiu; *Royat*, 1,30 gr. bicarb. sodiu şi 1,70 gr. clorură de sodiu; *La Bourboule*, 2,8 gr. bicarb. sodiu şi 2,8 gr. clorură de sodiu; *Vic-sur-Cère*, *Vic-le Comte*, etc.

2. GERMANIA: *Ems*, 1,95 gr. bicarb. de sodiu și 1,0 gr. clorură de sodiu; *Selters* (prov. Hesse-Nassau); 1,20 gr. bicarb. sodiu și 2,30 gr. clorură de sodiu; *Weilbach*, Harzer *Sauerbrunne*, etc.

3. ITALIA: *Ischia*, *Pozzuoli*, *Gurgitello*, *Cappone*, *Fontana*, *Castiglione* (prov. Napoli); *Castellamare-di-Stabia*, *Bagni-della-Poretta* (prov. Toscana), etc.

4. AUSTRIA: *Gleichenberg*, *St. Lorenz* (Stiria); *Luhatschowitz* (Moravia), etc.

3. *Ape alcaline teroase*

ARDEAL: *Borsec* (jud. Neamț), 1,83 bicarb. de calciu; *Cason Iacobeni* (jud. Ciuc), 2 gr. bicarb. de calciu; *Răcașul de sus* (jud. Odorheiu), 0,93 gr. bicarb. calciu; *Boholt* (jud. Hunedoara), 1,05 gr. bicarb. calciu; *Băile Anieș* (jud. Năsăud), 2,32 bicarb. calciu și 2,80 bicarb. sodiu, etc.

Restul ȚĂRII: de mai puțină importanță.

STRĂINE:

1. FRANȚA: *Pougues*, 2,34 gr. bicarb. de calciu și 1,03 gr. bicarb. de sodiu; *Saint-Galmier*, 1,22 gr. bicarb. de calciu și 0,85 gr. bicarb. de sodiu; *Châteauneuf*, 1,05 gr. bicarb. de calciu și 1,20 gr. bicarb. de sodiu; *Chateldon*, 1,0 gr. bicarb. Ca și 1,40 gr. bicarb. sodiu; *Lamalou*, *Saint Alban*, *Saint Pardoux*, etc.

2. ITALIA: *Reccoaro* (prov. Veneția), 2,50 gr. bicarb. Ca, etc.

3. CEHO-SLOVACIA: *Izv. Salvator*, 1,50 gr. bicarb. Ca.

4. *Ape alcaline sulfatate, de tip Karlsbad*

ROMÂNIA: Nu avem.

STRĂINE:

1. CEHO-SLOVACIA: *Karlsbad*, 2,40 sulfat de sodiu, 1,30 carbonat de sodiu; *Franzensbad*, 3,10 gr. sulfat de sodiu și 0,67 gr. carbonat de sodiu; *Marienbad*, 4,30 gr. sulfat de sodiu și 1,70 bicarb. de sodiu.

2. GERMANIA: *Bertrich*, *Elster*, etc.

3. AUSTRIA: *Rohitsch-Sauerbrunnen* (în Stiria).

4. ELVEȚIA: *Tarasp-Schuls* (isv. Lucius).

5. UNGARIA: *Füred*.

IV. APELE CLORURO-SODICE SAU APE SĂRATE

1. *Ape cloruro-sodice slabe* (pentru cura internă)

ARDEAL: *Izv. Hercule* (băile Herculane), cu 10,9 gr. clorură de sodiu și 56° C. temp.; *izvoarele Babeș*, *Iorga* și *Vaida* (băile Ocna-Sibiului), cu 5,0 gr. clorură de sodiu, apoi *Stoicenii* (jud. Someș), cu 2,86 gr. clorură de sodiu și 2,41 bicarbonat de sodiu, etc.

RESTUL ȚĂRII: *Slănicul-Moldovei*, cu 6,13 gr. clorură de sodiu și 2—6 gr. bicarbonat de sodiu; *Bușteni* (valea Prahovei), cu 9,88 gr. clorură de sodiu; mai sunt încă o întreagă serie trecute în categoria apelor alcaline clorurate sodice.

STRĂINE:

1. FRANȚA: *Royat*, 1,70 gr. clorură de sodiu și 1,30 gr. bicarb. de sodiu; *Salins-Moutiers*, cu 12,4 gr. clorură de sodiu și 398 cm³ CO^2 liber; *Chatel-Guyon*, 1,63 gr. clorură de sodiu și 2,17 gr. bicarb. de sodiu; *La Bourboule*, 2,80—5,60 gr. clorură de sodiu și 1,8—2,8 bicarb. de sodiu; *Saint-Nectaire* (isv. Mont-Cornadore), 2,1 gr. clorură de sodiu și 2 gr. bicarb. de sodiu; *Brides-les-Bains*, *Balaruc*, etc.

2. GERMANIA: *Kissingen* (isv. Rakoczy), cu 5,8 gr. clorură de sodiu și 1,0 gr. bicarb. de calciu; *Homburg*, 9,8 gr. clorură de sodiu și 845 cm³ CO^2 liber; *Nauheim*, (isv. Kurbrunnen și Karlsbrunnen), cu 28,2 gr. clorură de sodiu și 430 cm³ CO^2 liber, *Wiesbaden*, 6,8 gr. clorură de sodiu și 35—68° C. temp.; *Baden-Baden*, 2,0 gr. clorură de sodiu și 44—68° C. temp., etc.

3. ITALIA: *Monte-Catini* (prov. Toscana), 4,5 gr. clorură de sodiu și 21—30° C. temp.; *Citara* (prov. Neapole), etc.

4. ANGLIA: *Cheltenham*, 5,8 gr. clorură de sodiu și 1,9 sulfat de sodiu.

2. *Ape cloruro-sodice concentrate sau băile sărate*

ARDEAL: *Cojocna* (lângă Cluj), cu 219 gr. sare la litru; *Sovata*, cu 193 gr. sare, *Ocna-Mureșului* (jud. Mureș), *Ocna-Sibiului* (jud. Alba), cu 53—157 gr. sare; *Pintic* (jud. Mureș), cu 1923 gr. sare; *Turda* (jud. Turda), 46—131 gr. sare; *Jabenița* (lângă Reghinul săsesc) cu 223 gr. sare, *Cosciui*, *Ocnele Șugatag* (în Maramureș), etc.

RESTUL ŢĂRII: *Ocnele-Mari* (jud. Vâlcea), *Slănic* (Prahova), *Telega* (Prahova), *Lacul-Sărat* (lângă Brăila), cu 350 gr. sare; *Oglinzi* (jud. Neamț), cu 174—250 gr. sare.

STRĂINE:

1. FRANŢA: *Biarritz*, cu 295,6 gr. sare, *Salies-de-Béarn*, cu 245 gr. sare; *La Mouillère-Besançon*, cu 283 gr. sare, apoi *Salins-du-Jura* cu 22,7 gr. sare și *Bourbon-l'Archambauet*, *Bourbon-Lancy*, *Bourbonne-les-Bains*, *Salins-Mautier*, *Salies-du-Salat*, etc., cu o concentrație mai mică.

2. GERMANIA: *Reichenhall* (Bavaria) cu 224 gr. sare; *Nauheim*, 28,2 gr.; *Baden-Baden*, 22 gr.; *Kreuznach* cu 36 gr.; *Kissingen*, *Dürckheim Arnstadt* (în Thüringen); *Heilbrunn*, *Hall* (în Württemberg), *Loloberg*, *Sooden*, etc.

3. AUSTRIA: *Aussee* (Stiria) cu 244 gr. sare; *Hall* (Austria de Nord) cu 255 gr.; *Ischl* cu 236 gr.; *Gmunden*, cu 240 gr.

4. ITALIA: *Salsomaggiore*, cu 146 gr. sare; *Battaglia*, *Abano*, *Acqui*, *Monte-Catini*.

5. ELVEŢIA: *Rheinfelden*, cu 311 gr. sare; *Bex-les-Bains*, cu 275 gr.

6. ANGLIA: *Droitwich*, *Nanturich*, *Pitkeathly*, *Ilkeston*, *Leamington*, *Brighton*.

7. SPANIA: *Caldus-de-Montburg*.

3. *Ape cloro-sodice iodurate și bromurate*

ARDEAL: *Bazna* (lângă Mediaș), cu 0,021 iodură de sodiu; *Ocna-Sibiului*, cu 0,19 NaI., *Odorheiu*, 0,007 NaI., *Rodbav* (lângă Făgăraș), cu 0,010 gr. NaI., *Veneția de jos* (Făgăraș), cu 0,127; *Zizin* (izv. Ferdinand), cu 0,0001 NaI. (apa se folosește în cura internă).

RESTUL ŢĂRII: *Bălțătești* (izv. No. 1) cu 0,11 NaI., *Nastasachi* (lângă Tg.-Ocna), cu 0,0015 NaI.; *Boboci* (jud. Buzău), cu 0,004 NaI.; *Govora*, cu 0,110 NaI; *Meledic* (jud. Buzău), cu 0,004 NaI; *Predeal*, *Sărata-Monteoru* (jud. Buzău), cu 0,125 NaI.; *Săcelu* (jud. Gorj), cu 0,025 NaI.; *Solca* (Bucovina), *Vizantea* (jud. Putna), cu 0,005 NaI.

STRĂINE:

1. FRANŢA: *Salies-de-Béarn*, cu 0,010 NaI și 10,3 gr. bromur de Mg.; *Salins-du-Jura*, cu 0,03 bromur de potasiu; *Challes*, cu 0,012 NaI; *Bourbonne-les-Bains*, 0,064 bromur de Na.; *La Mouillière*, 0,10 bromur de N.; *Biarritz* 0,01 ioduri și 10,3 gr. bromuri, etc.

2. GERMANIA: *Heilbrunn* (Adelheidsquelle), 0,030 ioduri; *Kreuznach* (Karlshaller Brunnen), *Dürkheim* (Bleichbrunnen și Virgiliusquelle); *Kolberg*, *Raffelberg*, *Schwartau*, *Sulzbrunn*, *Tölz* (Bavaria); *Wiessee*; *Salzschlirf*, etc.

3. AUSTRIA: *Hall* (Tassiloquelle), cu 0,042 MgI.

4. ITALIA: *Castro-Caro* (prov. Toscana), *Salzomaggiore* (prov. Parma), 0,06 MgI. și 0,30 MgBr.

5. ELVEŢIA: *Bex-les-Bains* (Canton Vaud), 0,20 MgI.; *Lavey*, 0,05 ioduri; *Wildegg* (Canton Aargau), 0,39 MgI.; *Saxon-les-Bains*

6. JUGO-SLAVIA: *Lippik*, 0,020 MgI.

7. ANGLIA: *Woothall Spa*.

V. APELE SULFUROASE

ARDEAL: *Băile Herculane* (jud. Caraș-Severin), cu 0,001—0,093 gr. sulf la litru; *Cohalmul* (jud. Târnava-Mare), *Breb* (Maramureș), *Chirău* (jud. Mureș) sunt izvoare sulfhidrice clorurate.

Leghia (jud. Cluj), *Vața de jos* (jud. Hunedoara), sunt izvoare sulfuroase sărate.

Toria, cu *Peștera pucioasă* (jud. Treiscaune), izvoare sulfhidrice calcice.

RESTUL ŢĂRII: *Bughea* (jud. Muscel), *Strunga* (jud. Roman), *Vizantea* (jud. Putna), *Zăvoiu* (jud. Vâlcea), *Iacobeni* (Bucovina), sunt izvoare sulfuroase sărate.

Călimănești (jud. Vâlcea), *Câmpina* (jud. Prahova), *Boboci* (jud. Buzău), *Săcelu* (jud. Gorj), sunt izvoare sulfuroase sărate și iodurate.

Govora (jud. Vâlcea), *Olănești* (jud. Vâlcea), sunt izvoare sulfhidrice clorurate.

Pucioasa (jud. Dâmbovița), izvoare sulfhidrice calcice.

Mai sunt deasemenea o întreagă serie, dar mai puțin importante.

STRĂINE:

1. FRANŢA: *Amélie-les-Bains*, *Argelès-Gazost*, *Ax-les-Thermes*, *Bagnères-de-Luchon*, *Barèges*, *Cauterets*, *Challes-Eaux-Bonnes*, *Eaux-Chaudes*, *Bagnères-de-Bigorre*, Sursa *Labassère*, *La Preste*, *Marlioz*, *Molitg*, *Saint-Sauveur*, *Vernet les-Bains*, etc. sunt izvoare sulfuroase sodice. *Gréoux*, *Saint-Gervais*, *Uriage*, sunt izvoare sulfhidrice clorurate. *Aix-les-Bains*, *Allevard*, *Cambo*, *Enghien*, *Pierrefonds*, *Saint-Honoré*, etc. sunt izvoare sulfhidrice calcice.

2. GERMANIA: *Aix-la-Chapelle* sau *Aachen* (ape sulfhidrice clorurate), *Abbach*, *Eilsen*, *Grüntal*, *Fauenbach Göpping*, *Höhenstadt*, *Landeck*, *Langenbrücken*, *Nenndorf*, *Rothenburg*, *Sebastiansweiler*, *Sulz*, *Weilbach*, *Wemding*, etc.

3. ITALIA: *Acqui* (prov. Piemont) și *Porretta* (prov. Bologna), sunt ape sulfhidrice clorurate, apoi *Abano* și *Battaglia* (prov. Veneția); *Vinadio, Tabiano, Acqua-Santa, Riolo, Civitta-Vecchia, Viterbo, Acireale* sui *Sciacca*, în Sicilia.

4. ELVEȚIA: *Heustrich* (cant. Bern), ape sulfur. sodice; *La Lenk, Le Gournigel, Schinznach* (cant. Argovie), cu ape sulfhidrice calcice; *Baden, Lavey* (cant. Vaud), cu ape sulfhidrice clorurate, apoi *Yverdon, Stachelberg*, etc.

5. AUSTRIA: *Baden* (lângă Wiena).

6. CEHO-SLOVACIA: *Pistyan* (izvoare sulfhidrice calcice) și *Trenccina-Teplice*.

7. JUGO-SLAVIA: *Ilidze* și *Warasdin-Teplitz*.

8. ANGLIA: *Harrogate, Builth Wells, Askern-Spa, Landrindod, Wells, Strathpefter*.

9. SPANIA: *Panticosa, Carratrata, Archena, Ledesma, Montmaior* și *Caldas-de-Rainha, Caldas-de-Vizella*, în Portugalia.

10. EGIPT: *Helouan*.

VI. APELE FERUGINOASE

ARDEAL: *Buziaș* (jud. Timiș-Torontal), cu 0,104—0,52 bicarb. de fier la litru; *Lipova* (jud, Timiș-Torontal), cu 0,085 bic. fier; *Valea Vinului* (jud. Năsăud), *Bibărțeni, Corond* (jud. Odorheiu). cu ape feruginoase carbo-gazoase. *Vâlcele* (Elöpatak), cu 0,079—0,15 carb. de fier; *Tușnad* (jud. Ciuc), cu 0,042—0,136 bic. fer; *Baia Fidelis* (jud. Treiscaune), *Geoagiu* (jud. Hunedoara), cu 0,003—0,005 bicarb. fer; *Homorod* (jud. Odorheiu), *Șoimuș* (jud. Hunedoara), *Șuligul* (Maramureș), *Zalnok* (jud. Sălaj), etc.

RESTUL ȚĂRII: *Slănicul Moldovei*, izv. No. 8; *Vatra-Dornei, Dorna-Cândreni* și *Poiana-Negrii* (Bucovina), *Meledic, Predeal*, etc.

STRĂINE:

1. FRANȚA: *Barbotan, Bussang, Charbonnières, Forges-les-Eaux, La Bauche, Lamalou, Luxeuil-les-Bains, Montrond, Pouques, Sylvanès, St. Christian, Orezza, Rennes-es-bains, Siradan*, etc.

2. GERMANIA: *Pyrmont, Schwallbach, Elster, Gleichenberg, Brüchenau, Homburg, Driburg, Salzhausen, Kudowa, Flinsberg, Griesbach, Marienborn, Nurnau, Muskau, Schwartzbach, Wildungen*, etc.

3. BELGIA: *Spa, Malmédy*.

4. ELVEȚIA: *St. Moritz* și *Passug* (cant. Grison), *San-Bernardino, Tarasp*.

5. ITALIA: *Santa-Caterina* (prov. Lombardia), *Acqua rossa* (în Ticino), *Recoaro*.

6. AUSTRIA: *Mattigbad, Mitterbad, Ratzes* și *Pejo* (în Tirol).

7. CEHO-SLOVACIA: *Franzesbad, Marienbad, Bartfeld, Iwonicz*.

8. JUGO-SLAVIA: *Daruvar*.

9. UNGARIA: *Szliacs, Vichnye, Parad*.

10. ANGLIA: *Tunbridge Wells, Vicar's Bridge, Trefriw-Wells, Sandrock* (pe insula Wigh

1. *Ape arsenicale*

ARDEAL: nu sunt.

ROMÂNIA: *Dorna* (jud. Suceava).

STRĂINE:

1. FRANȚA: *La Bourboute, Bussang, Sylvanès, Vie-sur-Cère, Mont-Dore, Royat, St. Nectaire*.

2. GERMANIA: *Dürkheim, Kudova, Rippoldsau, Liebenstein, Krenznach, Lausick*.

3. ITALIA: *Levico, Roncegno*, (în Tirol) și *Ceresole Reale*.

4. BELGIA: *Coust-Saint-Etienne*.

5. ELVEȚIA: *Val-Sinestra* (la Tarasp).

6. JUGO-SLAVIA: *Srébrenica* (Bosnia).

VII. APELE TEROASE CALCICE SAU DIURETICE

ARDEAL: *Covasna* (jud. Treiscaune), cu izv. Micșa, 0,068 sulfat de Ca., *Breb* (Maramureș), cu izv. Olha, etc.

RESTUL ȚĂRII: *Căciulata* (jud. Vâlcea), stațiune cu renume mondial, conține 0,115 gr. clorură de Ca și 0,062 carbonat de Ca; *Govora* (jud. Vâlcea) cu izv. Ferdinand *Olănești* (jud. Vâlcea) cu izv. No. 24, etc.

STRĂINE:

1. FRANȚA: *Contrexeville* (Vosges) cu 1,565 gr. sulfat Ca. și 0,336 gr. carbonați; *Vittel*, cu 1,62 gr. sulfat de Ca. și 0,33 gr. carbonați; *Evian*, cu 0,10 Mg și 0,27 Ca.; *Martigny*, cu 1,594 sulfat de Ca. și 0,27 gr. sulfat Mg.; *Aulus Thonon, Saint-Arnond, Siradan, Sermaize*, apoi *Bagnières-de-Bigorre, Capvern* (termale), etc.

2. GERMANIA: *Wildungen* (în Waldeck), cu 2,90 gr. carbonat ca și Mg.; *Lippspringe* (în Vestfalia) cu 0,70 sulfat Ca. și 0,42 carbonat Ca. și Mg.; *Driburg* și *Inselbad* (Westfalia), etc.

3. ITALIA: *Fiuggi*, *Chianciano* și *Leucques* (prov. Toscana); *San-Pellegrino*, *Civita-Vecchia*, *Monsummano*, *Bagni-di-Lucca*.

4. ELVEȚIA: *Weissenburg* și *Faulensee Bad* (cant. Bern), *Saxon* (cant. Wallis), *Louèche-les-Bains* (termale). *Leuk*, *Bergun*, *Vals* și *Peiden* (în Graubünden).

5. CEHO-SLOVACIA: *Marienbad*, cu izvorul Rudolf.

6. ANGLIA: *Bath*.

7. SPANIA: *Alanje* și *Alhama-de-Murcia*.

VIII. APELE SULFATATE SAU PURGATIVE

ARDEAL: *Ivanda* (jud. Timiș-Torontal), cu 16 gr. sulfați de sodiu și magn. la litru; *Țăgsor* (jud. Cluj), *Bretfö* (jud. Cluj), cu izv. Rozsa.

RESTUL ȚĂRII: *Bălțătești* (jud. Neamț), cu izv. Cuza-Vodă, 14,40 gr. clorură de sodiu, 1—20 gr. sulfat de sodiu și un gr. sulfat de magn.; *Cozia* (jud. Neamț), *Breazu* (Iași) cu 8,50 gr. sulfat de sodiu și 5 gr. sulfat de magn.; *Văiluța* (jud. Iași), *Olănești* (jud. Vâlcea), izv. No. 3 și 4, etc.

STRĂINE:

1. FRANȚA: *Montmirail*, *Miers*, *Brides-Salins* (Carlsbadul francez), *Salins*, *Moutiers*, *Saint-Gervais*, *Sauteney*, *Chatel*, *Guyon*, sursa *Gubler*, etc.

2. GERMANIA: *Friedrichshall* (în Thüringen), *Hersfeld* (cu Lullusquelle), *Lippspringe* (Arminis quelle), *Memberg Mergentheim* (în Württemberg), etc.

3. CEHO-SLOVACIA: *Sedltz*, *Pullna*, *Saidschütz*, *Franzenbad*, *Saratica*.

4. ELVEȚIA: *Birmenstorf* și *Mülingen*.

5. UNGARIA: *Apenta*, *Hunyadi Iános*, *Franz-Iosef*, *Aesculap*, etc.

6. ANGLIA: *Victoria Spa*, *Purton Spa*, *Cherry Rock*, *Leanimgton*, *Cheltenham*.

7. SPANIA: *Carabana*, *Villacabras* și *Rubinat*.

IX. APELE RADIOACTIVE

ARDEAL: *Băile Herculane*, *Buziașul* cu izv. Sf. Anton, *Lipova*, *Băile Felix* și *Episcopale* (jud. Bihor), *Sân-Giorgiul român*, *Borsec* (izv. Miron), *Vâlcele* (jud. Treiscaune) și *Cluj* (apa potabilă), etc.

RESTUL ȚĂRII: *Dorna* (jud. Suceava), apa de *Căciulata*, *Olănești*, *Govora*, etc.

STRĂINE:

1. FRANȚA: *Luchon* (sursa Lepape), *La Bourboule* (sursa Choussy), *Plombières*, *Evaux*, *Néris*, *Bourbon-Lancy*, *Vichy*, *Santenay*, *Salins-Moutiers*, *Sail*, *Bagnoles*, etc.

2. GERMANIA: *Baden-Baden*, *Wildbad* (în Württemberg), *Kreuznach*, *Landeck*, etc.

3. ITALIA: *Battaglia*, *Bormio*, *Laco-Ameno*, etc.

4. AUSTRIA: *Gastein* (lângă Salzburg).

5. CEHO-SLOVACIA: *Ioachimow*, *Teplitz*.

Această clasificare a apelor noastre minerale, comparate simultan cu stațiunile principalelor State europene, face dovada egalității și uneori chiar a superiorității factorilor de ordin chimic și fizic, pe cari îi prezintă apele noastre, față de sursele similare din Apus.

In acelaș timp se desprinde și concluzia clară că izvoarele noastre reprezintă, cu prisosință, toate categoriile de ape minerale, care sunt utilizate astăzi în terapeutica hidrominerală.

Constată deasemenea și aportul enorm pe care-l aduc izvoarele din Ardeal, la desăvârșita completare a varietăților de ape minerale din România.

Și într'adevăr, dacă Vechea Țară dispuneà de un grup de stațiuni cu adevărat occidentale: *Govora*, *Călimănești*, *Slănicul Moldovei*, *Tekirghiolul*, cu nămolul său fără pereche, îi lipsiau însă apele minerale bogate în acid carbonic, îi lipsiau izvoarele termale naturale, iar în ce privește apele alcaline, singur Slănicul Moldovei nu puteà face față tuturor cerințelor.

Deodată cu unirea Ardealului revine țării importantele stațiuni carbo-gazoase: *Buziaș*, *Borsec*, *Tușnad* și *Vâlcele*, etc., recapătă vestitele terme romane: *Băile Herculane*, miraculoasele « terme so-

lare »: *băile Sovata*, unice în țară prin fenomenul rar ce-l prezintă, deasemenea izvoarele bogate termale dela *Felix* și *băile Episcopale*, precum și o întreagă serie de reputate surse cu apă alcalină, etc.

Astfel, în condițiile de-acum, țara noastră e neîntrecută în posibilitățile de tratament hidrominerale, îndeosebi în afecțiunile de stomac, cord, rinichi, boli de femei, etc.

Nu suntem tributarii nici unei țări străine, dispunem chiar de mai multe varietăți de ape din aceeaș categorie, având fiecare indicațiile și contraindicațiile sale bine stabilite.

Astfel, în bolile de stomac, afecțiuni atât de frecvente la noi, prescrierea stațiunii este în funcțiune de analiza sucului gastric. Toate leziunile stomacului care sunt însoțite de-o hiperfuncțiune secretorie (hiperaciditate), beneficiază numai de apele alcaline care micșorează secreția gastrică, cum sunt: *Bodoc (Repat)*, *Malnaș*, *izv. Hygea* dela *băile Herculane*, *Vâlcele*, etc. Deasemenea afecțiunile stomacului însoțite de-o lipsă de secreție gastrică (hipoaciditate), necesită tratament cu ape, care stimulează secreția, măresc deci aciditatea, cum sunt stațiunile: *Zizin*, *Covasna*, *Stoiceni*, *Borsec*, etc. (Băltăceanu).

Importanța acestor diferite varietăți de ape alcaline, pe care le întâlnim în Ardeal, este evidentă.

Și lucrurile se petrec la fel, în ce privește și sursele bogate în acid carbonic, etc.

Străinătatea dispune de puține stațiuni similare. In Franța avem stațiunea *Royat*, în Cehoslovacia *Marienbad*, în Germania *Nauheim*, iar țara noastră excelează prin reputatele stațiuni: *Buziaș*, *Borsec*, *Tușnad*, *Vâlcelele*, etc. care aparțin Ardealului și *Vatra-Dornei*, Bucovinei. Dar în asemenea condiții triarea necesară bolnavilor, cari urmează un asemenea tratament, se poate face în condiții cu mult mai bune.

Nu voiu insistà mai mult, asupra valorii lacurilor sărate din Ardeal, nici a izvoarelor bogate în ioduri și bromuri, etc. fiindcă importanța lor din punct de vedere economic, național și al sănătății publice e evidentă.

Toți cercetătorii sunt de acord asupra superiorității apelor noastre minerale, față de cele străine. Și dacă totuș mai este oarecare concurență din partea acestora, se datorește mai mult unei mentalități ciudate, ce stăpânește încă o parte a publicului nostru.

Deodată însă cu progresele enorme realizate de stațiunile noastre, pe toate terenele, această mentalitate nu-și mai are rațiunea de-a persistà.

PROGRESELE BALNEOLOGIEI

In anul 1918, când autoritatea română a luat stăpânirea acestor ținuturi românești, izvoarele minerale și stațiunile balneare din Ardeal se găsiau într'o stare deplorabilă.

Răsboiul și revoluția ce i-a urmat le-au produs stricăciuni enorme, mai ales că majoritatea lor se găsiau în zonele de luptă.

Consiliul Dirigent a luat imediat măsuri, pentru refacerea lor, în dorința de-a le puteà pune la dispoziția mulțimii de suferinzi, pentru cari spitalele erau insuficiente.

La resortul Sănătății publice, de sub conducerea d-lui *Prof. Iuliu Moldovan*, se crează pentru Ardeal un *Inspectorat balnear*, cu însărcinarea de-a luà măsurile necesare pentru refacerea și organizarea stațiunilor balenare.

Se înființează deasemenea la Cluj un *Institut balnear și de fizioterapie*, înzestrat cu toate instalațiile moderne, care însă a fost împiedecat, până în prezent și din motive neprevăzute, să funcționeze.

Institutele de Chimie și Farmacologie, ale Universității din Cluj, au refăcut analiza chimică a majorității apelor minerale.

O deosebită grije s'a dat unei bune propagande intense. Presa noastră a îmbrățișat cu multă căldură problema izvoarelor minerale.

In 1920, *Doctorii E. Țeposu* și *L. Câmpeanu*, dela Universitatea din Cluj, ne dau prima lucrare în românește asupra « *Stațiunilor climaterice din Ardeal* », publicată în « Clujul Medical » și în broșură. Lucrarea se trece repede și în anul următor *Doctorii Țeposu* și *Câmpeanu*, scot o a doua ediție mult augmentată ca text, sub titlul: « *Apele minerale și stațiunile balneo-climatice din Ardeal, cu cele din Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina* », Edit. « Viața Românească », 1921.

La 1 Maiu 1923 acești autori redactează la Cluj revista « *Curierul băilor* », pentru propaganda și mai intensă a izvoarelor noastre, dar ea n'a putut să apară decât șase numere.

In răstimp apar o serie de noui lucrări de propagandă și observații clinice.

D-l Prof. I. Popescu-Voitești studiază geologia principalelor izvoare din Ardeal.

La 1 Maiu 1922 se pun bazele, la București și sub prezidența d-lui *General Vicol*, a « *Societății de hidrologie medicală și climatologie* », instituție de asiduă activitate, pentru valorificarea bogățiilor imense, pe care le prezintă apele minerale din întreaga țară.

Societatea tipărește și două reviste lunare: « *Revista de hidrologie medicală și climatologie* », precum și « *Curierul băilor* », organe pentru propagandă științifică și de popularizare.

A editat deasemenea și lucrarea în franțuzește: « *Les stations balnéaires et les eaux minérales de la Roumanie* », cu ocazia Congresului de balneologie, ținut la Strassbourg (1923).

La 15 Aprilie 1924, deodată cu trecerea stațiunilor balneare în atribuțiile Ministerului Sănătății, se crează și *Inspectoratul general balneo-climatic*, destinat « de-a conduce, coordonà și supravegheà interesele și desvoltarea stațiunilor ».

In anul 1923 se înființează la București: « *Institutul de Balneologie* », sub direcția d-lui *Prof. Teohari*, institut care contribue în cea mai înaltă măsură la progresul științific balneo-climatic.

D-l *Prof. Teohari*, împreună cu distinșii d-sale colaboratori: d-nii *Băltăceanu*, *Michăilescu*. *Lupu*, *Lambru*, *Cociaș*, *Gheorghian-Popescu*, etc. desvoltă o prodigioasă activitate, în ce privește studiile experimentale și clinice ale izvoarelor minerale din țară. Aceste lucrări au fost publicate în *Buletinul Institutului* și în altereviste.

Tot sub egida acestui Institut se face sistematic și studiul radioactivității apelor noastre minerale. Lucrări foarte interesante avem din partea d-lor *Mihăilescu* și *conf. Atanasiu-Cluj*, etc.

D-l *Prof. G. P. Pamfil-Cluj*, ne dă o importantă lucrare asupra analizelor apelor minerale din România și determinarea genezei lor.

Își fac apariția o serie întreagă de alte lucrări valoroase, asupra cărora vom insistà cu altă ocazie.

Invățământul universitar a dat o deosebită importanță și specialității balneologice. La București s'a creat o conferință specială pentru acest învățământ, iar la Cluj s'a cerut crearea unei catedre (Șed. Cons. prof. al Fac. de med. din 15 Aprilie 1929).

Bilanțul celor zece ani de muncă stăruitoare pe acest teren fiind încheiat, putem constată cu mândrie, din rezumatul realizărilor, înfăptuirea unei opere uriașe.

Și această operă nu se limitează exclusiv la refacerea analizelor chimice a izvoarelor sau studii pur științifice, ci au și o latură socială și estetică.

Așà un vast program de edilitate și înfrumusețare a stațiunilor balneare a fost îndeplinit, iar noua lege balneologică, ce va fi în curând votată, asigură stațiunilor condițiile de adevărată prosperare.

BIBLIOGRAFIE

1. C. DANIEL și G. BĂLTĂCEANU: Tratamentul hidromineral al boalelor de femei. Editura « Cultura», 1923.
2. C. N. MICHĂILESCU: Raport asupra balneo-climatologiei mondiale și în special în România. « Rev. de hidr. med. și climat. », No. 4, 1925.
3. G. P. PAMFIL: Contribuțiuni la analiza apelor minerale din România și încercări de determinare a genezei lor « Rev. hidr. med. și climat. », No. 4, 1925.
4. Dr. G. BĂLTĂCEANU: Apele minerale românești în tratamentul bolilor de stomac. « Bull. Inst. de Baln. », No. 4, 1924.
5. Dr. E. ȚEPOSU și L. CÂMPEANU: Apele minerale și staţiunile balneo-climatice din Ardeal, cu cele din Vechiul Regat, Bucovina și Basarabia. Editura « Vieaţa Românească », 1921.
6. Dr. E. ȚEPOSU și VAL. PUȘCARIU: România balneară și turistică. Editura « Cartea Românească », 1929, (sub tipar).
7. GENERAL VICOL: Cercul s'a complectat. Aprecieri balneologice. « Rev. Curierul băilor », Cluj, 1923, No. 1.
8. Dr. I. P. VOITEȘTI: Privire generală asupra geologiei României. București, 1921.
9. Dr. I. P. VOITEȘTI: Studiu geologic asupra izvoarelor minerale dela Băile Herculane. București, 1921.

CĂILE FERATE ARDELENE

ISTORICUL ȘI DESVOLTAREA LOR. — STAREA REȚELEI ARDELENE LA EPOCA UNIRII. — LUCRĂRILE SĂVÂRȘITE PÂNĂ AZI DE AD-ȚIA C. F. R.

PROGRAMUL VIITOARELOR CONSTRUCȚII

DE

NICULAE I. PETCULESCU

I. CONSIDERAȚII GENERALE. ISTORIC. LUCRĂRI DE ARTĂ REMARCABILE

« Pe culmea cea mai înaltă a Munților Carpați, se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pe pământ... Un brâu de munți ocolește, precum zidul o cetate, toată această țară și dintr'ânsul ici colea se desfac, întinzându-se până în centrul ei, ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri înalte și frumoase, mărețe piedestaluri înverzite, care varsă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci... Acì stejarii, brazii și fagii trufași înalță capetele lor spre cer, alături te afunzi într'o mare de grâu și de porumb, din care nu se mai vede calul și călărețul... Apoi în tot locul dai de râuri mari cu nume armonioase, ale căror unde port aur. In pântecele acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și felurite din Europa: sarea, fierul, argintul, arama, plumbul, mercurul, zincul, antimoniul, aluminiul, etc., și în sfârșit metalul cel mai îmbelșugat decât toate, aurul... De oriunde vei venì ai să urci mult spre a ajunge la dânsa și nu poți intrà fără a nemerì pre șeapte porți, întărite de natură, lesne de apărat, anevoie de cuprins... Această puternică și întinsă cetate naturală, scăparea neamurilor în epocile grele ale istoriei...Ardealul, este cea mai frumoasă parte a Daciei Ferice (Dacia Felix), draga țară a Cezarilor »!

Acest tablou, zugrăvit de nemuritorul Nicolae Bălcescu, este pe cât de frumos pe atât de exact, căci ținutul Ardealului, înzestrat cu combustibil (cărbuni, țiței, gaz metan), căderi de apă, mine, cariere, păduri și țarini roditoare este menit unei desvoltări industriale felurite, al cărei avânt va mărì buna stare economică a întregii țări, prin îndestularea multor trebuințe ale sale, a căror mulțumire se face astăzi numai cu ajutorul străinătății. Pentru desfășurarea firească a unei temeinice propășiri economice este însă neapărat de trebuință, ca acest ținut să fie străbătut de căile de comunicație, transportătoare ale materiilor prime la locurile de prelucrare și de acolo la centrele de consumație din țară sau străinătate. Pe piețele îndepărtate ale lumii, având de înfruntat și înlăturat concurența altor popoare, urmează a micșorà cât mai mult costul de acolo al mărfurilor noastre, țintă, ce nu poate fi atinsă decât în cazul folosirii cât mai întinse a căilor pe ape și drumurilor de fier celor mai scurte către mare. *Insă cea mai apropiată de Ardeal este Marea Neagră și mai ales porturile noastre maritime, Brăila și Galați; distanța Brașov-Nehoiași-Buzău-Brăila fiind de 250 klm. și Ghimeș-Tecuci-Galați de 238 klm.*

Acesta este unul din motivele, pentru care vreme de 2 veacuri, Austria a luptat necontenit ca să ajungă cu stăpânirea sa la Dunăre și Prut, neizbutind însă să ne răpească vremelnic decât Bucovina și Oltenia.

Cea mai puternică încercare de cotropire a țărilor Române a făcut-o în 1854 prin ocuparea Principatelor Dunărene, dar se izbì de împotrivirea hotărîtă a celorlalte mari Puteri Europene, care prin Tratatul dela Paris, deschiseră drumul spre o viață de sine stătătoare, Latinilor, locuitori ai ambelor povârnișuri ale Carpaților.

Respinsă dar dela Gurile Dunării, Austria căută să gospodărească propria-i țară, concentrându-și toate silințele pentru legarea Capitalei sale cu Marea Adriatică prin căi ferate, bine alese. Dupăce la 6 Ianuarie 1838 inaugurase linia Wiena-Wagram (cea dintâiu cale ferată austriacă) ca secție a căei ferate Kaiser-Ferdinand-Nordbahn, ea proiectă executarea vestitului Semmeringbahn pentru legarea Wienei cu Triestul. Deși conducerea lucrărilor fu încredințată în 1841 renumitului inginer Karol Ritter, totuș construirea acestei linii abia începù în 1848 și Semmeringbahn fù deschisă la 17 Iulie 1854, iar la 24 August 1867 se inaugură și Brennerbahn pentru legarea Innsbruckului cu Valea Adigelui. Cam în acelaș timp s'a inaugurat și linia Budapesta-Timișoara-Baziaș, care este cea mai veche linie construită în ținuturile Românești de peste munți. Pe această linie merse și Prințul Carol în continuarea călătoriei sale, începute dela Filaret (26 August 1869) până la Giurgiu, cu cel dintâiu tren Românesc și apoi pe Dunăre între Smârda-Baziaș cu cel dintâiu vapor Românesc, « Ștefan cel Mare », al cărui tricolor flutură pe la Porțile de Fier!

Cu câțiva ani înainte, adică în timpul ocupației austriace (1856) și folosindu-se de această ocupație, Camera de comerț din Brașov recurse la toate intervențiile și presiunile de trebuință, pentru a sili pe Domnitorul Barbu Știrbei să execute numai decât calea ferată Predeal-București-Giurgiu, cu ramificația Ploești-Buzău-Brăila, îndatorându-se ea a găsi un concesionar pentru această linie, precum și de a dobândi dela Turcia concesia liniei Rusciuc-Varna. Această intervenție se repetă și mai târziu, când se produse și intervenția orașului Sibiu, care în 1872 trimise chiar o Deputație la București, ca să stăruiască pe lângă Guvernul Român pentru construirea liniei de pe Valea Oltului.

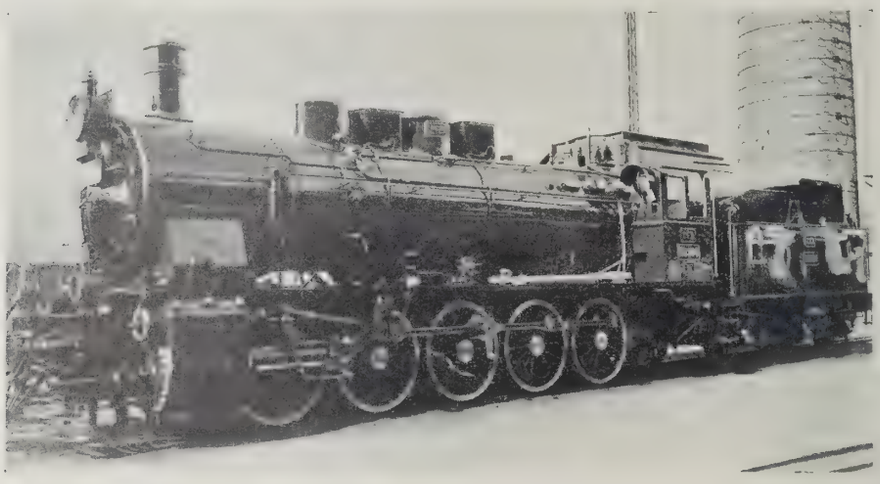

Fig. 151. Locomotivă construită în întregime la Reșița

In acest timp Ungaria începând construcția liniei Timișoara-Orșova și Arad-Teiuș-Brașov, tratà cu Guvernul Român legarea rețelei sale cu C. F. R. Negocierile se sfârșiră la 19 Aprilie 1874, vecinii noștri stăruind, ca în cel mult 4 ani să se facă în acelaș timp legăturile Predeal și Vârciorova.

La 9 Maiu 1878 circulă cel dintâiu accelerat București-Vârciorova-Wiena, însă călătoria între Vârciorova-Orșova se făceà cu trăsura, pentru motivul că Ungaria refuză a face legătura Vârciorova, înaintea aceleia dela Predeal. Abia la 10 Iunie 1879 se deschise și linia Ploești-Predeal și se făcură în acelaș timp ambele legături:

Cele dela Turnul Roșu și Palanca se săvârșiră abia 20 de ani mai târziu.

Statul Ungar, înviat abia prin dualismul dela 1867, nu aveà nici capitalul, nici creditul îndestulător pentru înzestrarea țării cu rețeaua de căi ferate, ce se cereà de urgență. Nici măcar nu erà cu putință formarea în Ungaria a unor mari Societăți naționale capitaliste, pentru construire și exploatare de căi ferate, întrucât desvoltarea economică a țării erà încă înapoiată și se prevedeà că multă vreme capitalurile, întrebuințate la acest fel de întreprindere, nu vor aduce nici un beneficiu.

Problema erà însă de mare actualitate, preocupând în cel mai înalt grad pe oamenii politici Unguri, care nu puteau privì fără îngrijorare, cum aproape toate Statele Europene se luaseră la întrecere în construcții de căi ferate, mai ales de când se constatase — în răsboaele din 1866 și 1870 — ce admirabil instrument de răsboiu, constitue acest nou fel de transport și de când

toată lumea văzuse, că mulțumită numai lui se pot pune în valoare și populà ținuturi întregi, care altminteri rămân pustii și în afara mișcării economice naționale.

In Ungaria însă problema erà mai încurcată ca aiurea, din pricina politicii pasionate a patrioților Unguri, cari înțelegeau, *ca ținuturile curat Maghiare să se împărtășească întâiu și în deosebi de aceste binefaceri ale civilizației* și se temeau mai ales de o eventuală infiltrație Nemțească, ce ar puteà însoți construcția și exploatarea căilor ferate de către Societățile Germane, ce prezentaseră ofertele lor Guvernului Ungar.

După tărăgăniri și șovăiri îndelungate, Guvernul fixă politica sa în această materie: Statul va construì și exploatà căile ferate principale din punct de vedere economic și strategic, lăsând pe seama micilor societăți locale și naționale executarea restului rețelei, a cărei exploatare o va face însă tot Statul prin Ministerul de Comerț.

Așadar Statul Ungar construì o rețeà legând Capitala cu străinătatea și cu portul Fiume, iar localnicii construiră restul prin societăți comerciale pe acțiuni. Capitalul acestor Societăți erà depus de cei interesați: Marii proprietari funciari, exploatatorii de păduri, mine și cariere, fabricile și uzinele interesate, comunele deservite și în unele cazuri județul și chiar Statul.

Acțiunile erau de două feluri: acțiuni de fondator și privilegiate (priorități). Statul exploatà linia construită de societăte, căreia îi vărsà 50% din venitul brut al liniei. Din acești bani Societatea plăteà 5% dividend acțiunilor privilegiate și dacă mai prisoseà ceva, împlineà acelorași acțiuni 5% dividend pe anii trecuți când din lipsă de venituri ale liniei nu putuse plătì tot atât ca dividend. Dacă mai rămâneà ceva se împărțeà și acțiunilor de fondatori. Prin astfel de dispoziții deci aceste societăți puteau atrage în întreprindere și capitaluri străine prin vinderea priorităților.

Fig. 152. Exteriorul unui vagon cl. I al Rapidului Ardeal

Așà se explică cum în România de peste munți avem o rețeà de căi ferate particulare (normale și înguste) de, rotund, 3.400 klm. lungime din totalul de 5.288 klm. Aceste căi ferate particulare aparțin la 43 Societăți Ungurești, rezidând la Budapesta și numai două având sediul în țară.

Pentru menținerea în exploatare a acestor căi ferate, Statul Ungar a cheltuit însemnate sume de bani anual, din bugetul său ordinar (mai ales pentru cele înguste), întrucât exploatarea lor a fost în genere deficitară. Statul însă nu puteà părăsì exploatarea în mâinile Societăților proprietare, întrucât acestea ar fi închis circulația din pricina acestor deficite.

Statul Român a moștenit această situație, îngreunată încă de răsboiu, și astăzi unele din aceste linii sunt o adevărată sarcină pentru bugetul C. F. R. Credem că ar trebuì făcute studii financiare asupra fiecăreia din ele pentru a se vedeà, dacă nu este cazul de a se închide acele linii, ale căror cheltueli de exploatare sunt de câteva ori mai mari decât veniturile, populația respectivă putând fi deservită astăzi, tot atât de bine prin vehicule cu tracțiune mecanică, circulând pe șosele.

In prezent Statul Român negociază cu proprietarii răscumpărarea acestor linii particulare.

Rețeaua ardeleană posedă un număr de lucrări de artă remarcabile.

1. *Poduri și viaducte.* Pe linia Brașov-Făgăraș există două viaducte de beton armat, unul de 94,60 m. lungime cu un arc de 36 metri deschidere și celălalt de 161,50 m. lungime cu un arc de 60 m. deschidere (cel mai mare din țară), ambele executate în 1908. Autorul proiectelor și conducătorul lucrărilor a fost inginerul Zielinschi, fost profesor de « Construcții de Căi Ferate » la Școala politehnică din Budapesta.

Ambele mari arce ale acestor viaducte prezintă crăpături, ce se deschid la trecerea trenurilor și iarăș se închid apoi, motiv pentru care de ani de zile sunt ținute subt observație de organele

C. F. R., care au constat însă că aceste crăpături nu cresc. Deci aceste frumoase lucrări de artă au rezistență și stabilitate îndestulătoare. Meritul inginerului Zielinschi este de a fi îndrăznit să proiecteze pentru căi ferate asemenea lucrări de beton armat într'o vreme, când acest nou fel de construcție nu erà încă bine cunoscut, ci în faza pipăirilor.

Fig. 153. Linia Brașov Nehoiaș. Viaductul telin

Pe linia Petru Rareș-Palanca există viaductul metalic Caraco al II-lea, cu două deschideride câte 51,39 m. și una centrală de 101,60 m. la o înălțime de 62 m. deasupra fundului văei (cel mai înalt din țară), stăpânind o panoramă muntoasă de toată frumusețea.

Deschideri de 100 metri nu mai există decât peste Belareca Mare (linia Orșova-Jimbolia), pe când toate celelalte poduri peste Tisa, Mureș, Someș, Olt, Crișuri, etc. au deschideri cu mult mai mici.

2. *Tuneluri.* Una din liniile executate de Statul Ungar și care a prezentat cele mai mari greu-

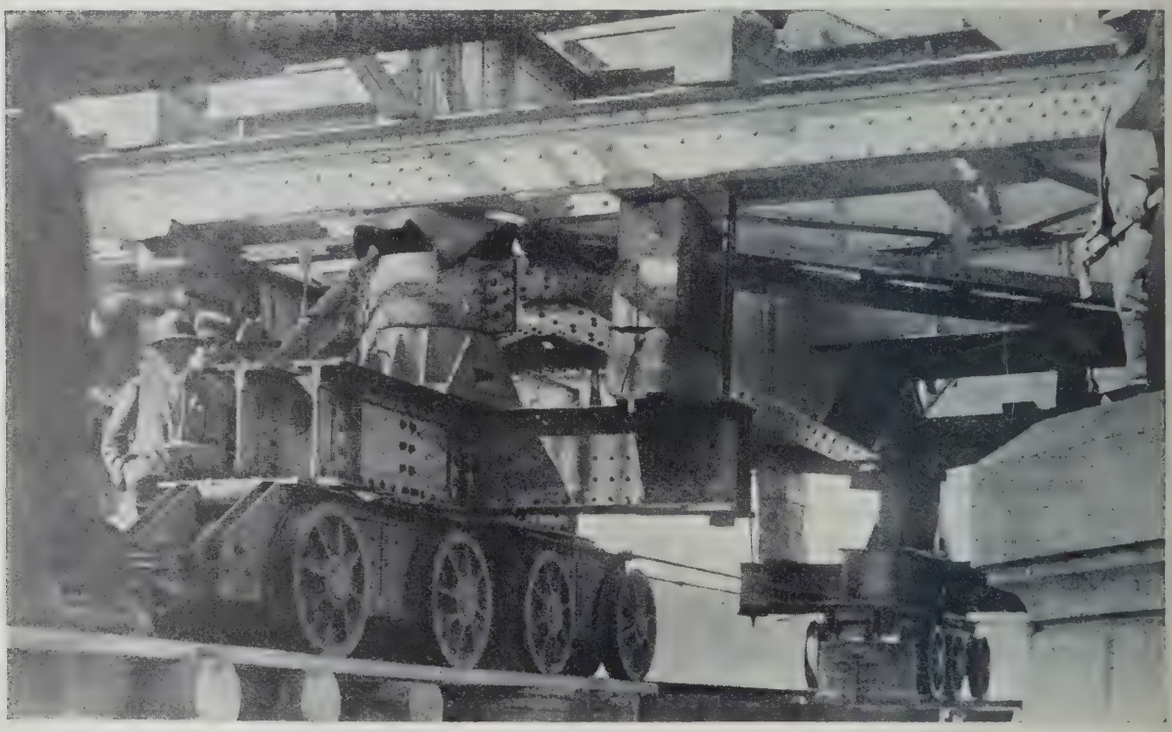

Fig. 154. Porta pun peste Someș (Cluj) căruc. oardle de ripare

tăți de construcție, a fost fără îndoială (pe lângă liniile Petru Rareș-Ghimeș, Petru Rareș-Reghinul Săsesc, Cluj-Oradea Mare) și linia Iam-Oravița-Anina (Județul Caraș), mai cu seamă pe secțiunea sa Oravița-Anina. Pe o lungime de 34 klm. se găsesc acolo nu mai puțin de 14 tunele între 26 m.

și 660 metri lungime. Pe această linie de o rezistență caracteristică de 24 kg/tonă se găsesc întrebuințate curbe de raze excepțional de mici (114 metri). Această linie constituie o adevărată atracție pentru turiști prin frumusețea sălbatecă a priveliștei.

Cele mai însemnate tuneluri ale liniilor Ardelene sunt:

Un tunel de 1222,74 metri lungime pe linia Palanca-Petru Rareș
» » » 963,— » » » » Predeal-Brașov,
» » » 936,— » » » » Orșova-Caransebeș,
» » » 898,— » » » » » »
» » » 634,— » » » » Brașov-Teiuș,
» » » 535,— » » » » Brașov-Făgăraș,
» » » 448,— » » » » Orșova-Caransebeș, etc., etc.

II. CĂILE FERATE ARDELENE. OBSERVAȚII GENERALE ASUPRA TRASEULUI, INSTALAȚIILOR FIXE ȘI A MATERIALULUI RULANT. LUCRĂRILE SĂVÂRȘITE PÂNĂ AZI PE ACESTE LINII DE ADMINISTRAȚIA C. F. R.

In ținuturile de peste munți am găsit în ziua Unirii (1 Decemvrie 1918):

Cale simplă normală:	Km. 4.545.655
» dublă »	» 29.065
Total . . .	Km. 4.574.720
Cale îngustă	Km. 713.194

Cum în timpul războiului nu s'a construit nici o cale ferată normală, urmează că aceeaș era situația în 1914. Așadar pe un teritoriu de, rotund, 100.000 km.² suprafață, se găseau în 1914, rotund, 4.600 km. de cale ferată normală sau 4,6/100 km.² suprafață.

Pentru a ne da seama de desvoltarea în această privință a ținuturilor române de dincolo de munți să facem comparația între ele și câteva State din apusul Europei:

Belgia aveà în 1914.	31 km/100 km.²
Anglia aveà în 1914.	13 km./100 km.²
Germania aveà în 1914	12 km./100 km.²
Franța aveà în 1914	10 km./100 km.²
Austro-Ungaria aveà în 1914	6,5 km./100 km.²

Din acești 4.600 km. de cale ferată normală:

Aparțin Statului	Km. 1.933
» Societăților Particulare	» 2.667
Total	Km. 4.600

Tot societăților particulare aparțin și toate liniile înguste.

Liniile normale ale Statului sunt:

1. Linia Predeal-Teiuș-Cluj-Oradea Mare-Episcopia Bihorului de 516 km. lungime cu ramificații:

a) Copșa Mică-Sibiu de km. 45 lungime;

b) Câmpia Turzii-Turda de km. 9;

c) Oradea Mare-Chetegan de km. 53;

2. Linia Palanca-Petru Rareș-Toplița Română-Teiuș-Arad-Curtici de km. 566 lungime cu ramificațiile:

a) Petru Rareș-Sfântul Gheorghe de km. 71;

b) Simeria-Petroșani de km. 80;

c) Arad-Timișoara-Stamora-Oravița (Baziaș) de km. 123, și având ca ramificații;

A) Linia Voiteni-Gătaia-Copșa Română (spre Reșița) km. 41;

B) Linia Iam-Oravița-Anina de km. 61;

3. Linia Vârciorova-Timișoara-Jimbolia de km. 233.

4. » Valea lui Mihai-Halmei de km. 93.

5. » Câmpu Lung la Tisa-Valea Vișeului de km. 42.

Traseele căilor ferate ardelene au fost așà alese, încât să poată fi reunite în câteva mănunchiuri, îndreptate către Budapesta și Fiume (fără să se uite bine înțeles treptata executare a căei ferate strategice Caransebeș-Subcetate-Simeria-Vințul de Jos-Sibiu-Făgăraș-Brașov-Sft. Gheorghe-Petru Rareș-Toplița Română, dealungul granitei române) căutându-se pe cât cu putință, să se izoleze economicește Ardealul de ținuturile române de peste munți și deci de Marea Neagră.

Această afirmație este dovedită prin următoarele:

1. Vecinii noștri n'au executat linia Ilva Mică-Vatra Dornei (greșeală, plătită scump în timpul războiului), apoi legătura văilor Mureșului și Bistriței Moldovenești prin Pasul Tulgheșului, apoi linia Odorhei-Petru Rareș, linia Bretcu-Pasul Oituzului precum și legăturile prin văile Buzăului și Jiului, căi de scurgere firești ale produselor ardelene către Marea cea mai apropiată, care este Marea Neagră. Tot pentru acest motiv n'au construit nici linia Cohalm-Șercaia, pentru ca nu cumva să existe o legătură de cale ferată continuă între Pasul Turnul Roșu și izvoarele Oltului.

Fig. 155. Interiorul unui vagon cl. I al Rapidului Ardeal

2. Dela Izvoarele Tisei (pe unde trece linia Presburg-Kaschau-Sighet-Körös-Mezö-Delatin-Colomea) și până la Predeal nu există decât o singură legătură de cale ferată cu Marea Neagră (aceea dela Ghimeș), iar dela Predeal până la Vârciorova sunt trei (Predeal, Turnul Roșu și Vârciorova) însă toate aceste patru legături sunt linii ferate de mică capacitate din pricina grelelor urcușuri, ce s'ar fi putut evità, sau din alte împrejurări. Așà:

a) Cea dela Petru Rareș-Ghimeș are o rezistență caracteristică adică 22 kgr./tonă și totuș dă loc la mari greutăți de exploatare) și urcă la cota 1040 (1040 metri deasupra Mării) având curbe de 275 metri rază minimă.

b) Cea dela Brașov-Predeal are aceeaș rezistență caracteristică și aceeaș rază minimă urcând la cota 1020 metri. Deaceea publicul aude adesea, că Stația Brașov este blocată și nu se pot face transpoartele mărfurilor peste Carpați.

c) Cea dela Timișoara-Orșova are o rezistență caracteristică de 23 kgr./tonă și se continuă cu secțiunea Simian-Balota de 31 kgr. pe tonă rezistență caracteristică. (Am studiat Varianta Prunișor-Balota, care nu va aveà decât 12 kgr./tonă rezistență caracteristică).

d) Cea de pe Valea Oltului este cea mai bună dintre toate trecătoarele Carpaților pentru motivul că linia străbate lanțul munților la cota 380, iar rezistența caracteristică a liniei Sibiu-Turnul Roșu este de 8 kgr./tonă. Din nenorocire însă podurile acestei linii sunt prea slabe pentru a îngăduì trecerea locomotivelor mai puternice ale Parcului nostru, iar toate cele trei linii normale Vințul de Jos-Sibiu, Brașov-Sibiu și Copșa Mică-Sibiu sunt sau cu poduri prea slabe, sau cu șini prea mici sau cu rezistențe caracteristice mari.

Așadar pentru toate aceste motive, cu toate silințele depuse de Administrația C. F. R. (întrebuințându-se dublă sau triplă tracțiune), totuș n'am ajuns să trecem prin aceste patru pasuri decât cel mult 900 vagoane de marfă în 24 de ore, ceeace e cu totul neîndestulător pentru mulțumirea trebuințelor de transport ale României de peste Munți.

Această situație nenorocită nu va fi îndreptată decât atunci când se va isprăvì construcția liniilor Brașov-Nehoiași-Buzău și Bumbești-Petroșani.

Am spus mai sus că Statul Ungar a voit să izoleze cu orice preț ținuturile Române de peste munți de Marea Neagră și în schimb să le facă dependente economicește de Ungaria propriu zisă și de Portul Fiume, prin fel de fel de artificii. Rămânând numai în materie de căi ferate, ei au realizat această concepție, *înființând marile ateliere pentru reparația locomotivelor și vagoanelor numai pe teritoriul curat Maghiar, adică în Debrețin, Seghedin și Budapesta.* In această ordine de idei firește n'au simțit nevoia de a înființà vreo gară de triaj în Ardeal (decât cea din Simeria pentru vagoanele de cărbuni), întrucât nu existau curente de mărfuri decât la sau dela Budapesta și Fiume.

Examinând de aproape rețeaua căilor ferate ardelene constatăm că multe ținuturi curat românești, deși bine populate și bogate în materii prime de tot felul, totuș sunt cu totul lipsite de căi ferate, ceeace bine înțeles nu se întâmplă cu ținuturile locuite de celelalte neamuri ale Ardealului.

Astfel nu există cale ferată pe Valea Nerei (prin Bozovici, Sasca Montană), unde se găsesc minerale, cărbuni, și se poate realizà o mare cădere de apă în cheile Nerei; apoi pe Valea Caianului, Ormindei și Luncoiului (linia Brad-Deva), unde se găsesc cele mai bogate mine de aur ale Ardealului (Băița, Ruda, Cei Doisprezece Apostoli), apoi pe Valea Halmagiului și Crișului Negru (linia Vașcău-Halmagiu), avută în mine, păduri și vite. *Statul Ungar n'a construit nici măcar o șosea între izvoarele Arieșului și Crișului Negru (pela Scărișoara peste Culmea Bihariei) numai pentru a nu aduce nici o înlesnire de comunicație Moților băștinași și locuitori exclusivi ai acestor plaiuri.* Aceeaș este situația văilor Pogonișului cu însemnatele mine dela Delinești (prin Comuna Delinești va trece viitoarea linie Reșița-Caransebeș), ale văilor Almașului, Lăpușului, Sălăuței, Marei, Izei (pe valea căreia la Săcel s'au descoperit zăcăminte de țiței). Dar unde prigoana împotriva Românilor a apărut mai evidentă a fost fără îndoială cu prilejul executării liniei Oradia Mare-Sămbășag-Rogoz. Acolo în loc să se așeze traseul dealungul Văei Bârlei și apoi în Valea Podescu *s'a admis o rătăcire tehnică, adică un traseu pe culmea dealului și aceasta numai pentru a nu deservì și comunele românești Hodieșeul de Jos, Tăsadul, Drăgești, Buciumul, Ceica și Dușeștii, așezate jos în vale.*

Fig. 156. Linia Ilva II Mică-Vatra Dornei. Portalul tunelului Poiana

In sfârșit, nu putem ghicì motivele pentru care orașul Turda a fost lăsat în afara căei ferate principale. *Motive tehnice nu sunt*, fiindcă este mai avantajos ca traseul, plecând din stația Haraștes să meargă deadreptul la Turda și de acolo să urce dealungul Văei Turului și să răzbească printr'un tunel într'o vale laterală pentru a merge la stația Cojocna-Gara, *scurtându-se cu 5 km. actualul traseu Haraștes-Cojocna-Gara, deservind orașul Turda și economisind în acelaș timp și construcția liniei Câmpia Turdei-Turda de 9 km. lungime.*

Din punctul de vedere al intereselor de transport ale României Mari băgăm de seamă că liniile ferate ardelene nu îngăduesc, decât cu mari ocoluri, străbaterea țării dela un cap la altul, fie în direcția apus-răsărit, fie miază-noapte-miază zi. Așà călătorul din Cluj pentru Chișinău, din pricina lipsei liniei directe Cluj-Budatelec-Reghinul Săsesc și a liniei Topliță Română-Tulgheș-Tg. Neamț-Pașcani, este silit a face un mare ocol prin Feldioara Războeni-Tg. Mureș-Petru Rareș-Adjud-Pașcani. Asemenea călătorul din Oradia Mare pentru Craiova, din pricina lipsei liniilor Vașcău-

Halmagiu, Brad-Deva și Bumbești-Livezeni, e silit a face fie un ocol prin Arad-Timișoara-Vârciorova, fie prin Cluj-Teiuș-Vințul de Jos-Sibiu-Turnul Roșu. Situația este și mai rea pentru legătura Cluj-Cernăuți sau Sighet-București, când călătorul trebuie să treacă și pe teritoriul cehoslovac.

In sfârșit asupra traseelor căilor ferate ardelene se poate face observația generală că aceste trasee, fiind socotite drept capete de linii ale periferiei unei mari împărății, au fost așà alese încât să se capete maximum de economie în terasamente și lucrări de artă.

Bine înțeles că acest scop nu poate fi atins decât prin întrebuințarea de mari declivități (urcușuri sau coborîșuri), de curbe cu raze prea mici și de ocoluri, nemotivate decât de spiritul de cruțare fără margini a fondului de construcții. Deobiceiu traseele căilor ferate ardelene urmează terenul potrivit al luncii (fiind în bună parte expuse inundațiilor) cu declivitatea văei și trec liniile, de despărțire a apelor, fie prin scurte tuneluri de creastă, fie printr'o șea urmând panta naturală a terenului.

Un exemplu tipic în această privință este linia Caransebeș-Subcetate. Pe secțiunea Bouțari-Zăicani a acestei linii, distanța de 13,8 km. este străbătută într'o oră și 37 minute, trenurile fiind trase de locomotive speciale, dispunând de o iuțeală maximă de 12 km. pe oră, când pot remorcà un tren de 205 tone. Pe această secțiune calea are la mijloc a treia șină dințată (cremaillère) în care se îmbucă dinții unei roate speciale așezate sub locomotivă și mișcată de un organism motor, diferit de cel ce mișcă roțile motoare ale locomotivelor. Pe această linie urcușul este de 50 mm/m. (cel mai mare din România), pentru motivul că dela Caransebeș până la Bouțari linia urmează rampa longitudinală a văiei Bistrei și unde această vale se înfundă, se trece șeaua dintre obârșiile văei Hațegului (afluent al Streiului) și văei Bistrei (afluent al Timișului) *lipind calea de terenul natural*, care are declivitatea de 50 mm/m.

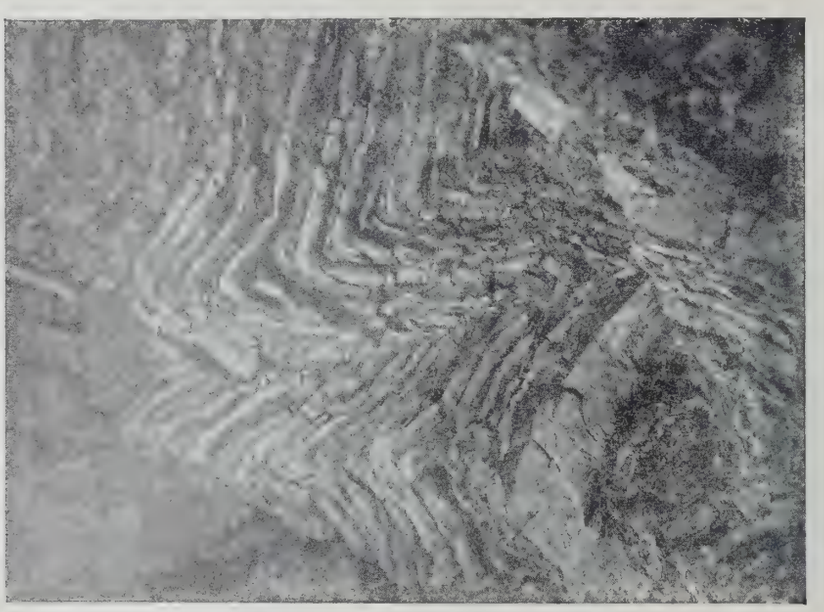

Fig. 157. Linia Brașov-Nehoiaș. Tunelul telin. Stațificarea straturilor în care s'a săpat tunelul

Asemenea economii neîndreptățite găsim chiar pe liniile de mare trafic cum este linia Pietroșani-Simeria, unde între stațiile Crivadia-Peștera Bolței, găsim curbe de 189 metri rază (prea mică) și o rezistență caracteristică de 20 kgr./tonă, ce puteà fi evitată. Apoi tunelul de lângă stația Banița, construit din ziduri subțiri de cărămidă s'a deformat și amenință să se prăbușească. Administrația M. A. V. începuse reconstrucția lui, iar Administrația C. F. R. o continuă. Apoi pe linia Copșa Mică-Sibiu, Episcopia Bihorului-Valea lui Mihai etc. aproape toate podurile sunt de lemn etc.

Rețeaua C. F. R. făcând parte din Uniunea Internațională a Căilor Ferate este rugată, dacă nu îndatorată, de a îngăduì transportul pe orice linie a vagoanelor din traficul internațional, având o încărcătură de 15—20 tone. Chiar în traficul intern nu putem face să circule aceste vagoane cu încărcătură redusă decât în paguba Administrației C. F. R.

Azi vagonul vechiu de 10 tone încărcătură este rar și menit să dispară. Din pricina concurenței tracțiunii mecanice pe șosele, căilor ferate le rămân *doar transporturile în massă de cereale, lemne,*

cărbuni, *minerale*, *petrol*, *vite*, etc. Acestea sunt motivele, pentru care cea mai mare parte din Administrațiile de căi ferate au mărit necontenit capacitatea vagoanelor, ajungându-se în Europa la vagonul de 50 tone încărcătură, iar în America la cel de 100 tone încărcătură.

Pe de altă parte și publicul vrea să călătorească din ce în ce mai repede și mai confortabil, țintă ce nu poate fi atinsă decât tot prin sporirea greutății locomotivelor și vagoanelor. In curgere de un veac (1829—1929) locomotiva a sporit dela greutatea de 4,5 tone a celebrei Rocket a lui Stephenson, la greutatea de 150 tone.

Conștientă de cerințele publicului călător Administrația C. F. R. a izbutit, după săvârșirea reparațiunilor și refecțiunilor de cale trebuincioasă, să mărească considerabil iuțeala de parcurs pe căile ferate ardelene reducând astfel timpurile de parcurs. Astfel, pe când în 1914 cel mai rapid tren M. A. V. (acceleratul 501) străbătea distanța Brașov-Oradia Mare în 11 ore și 25 minute, rapidul Ardeal o străbate astăzi în 8 ore și 45 minute. Pe când în 1914 acceleratul 601 M. A. V. străbătea distanța Teiuș-Arad în 4 ore și 53 de minute, astăzi trenul nostru Orient-Expres No. 1 o străbate în 3 ore și 34 minute.

Fig. 158. Linia Brașov-Nehoiaș. Tunelul telin. Lemnăria de susținere ruptă de prea marea apăsare

Dela 15 Maiu înainte se vor mări iuțelile de parcurs și pe alte linii încă. Din nenorocire însă, asemenea îmbunătățiri nu vor puteà fi îndeplinite decât treptat în viitor din pricina stării nesatisfăcătoare a căilor ferate ardelene. Starea acestei rețele, mediocră în 1914, s'a înrăutățit în timpul războiului, ca urmare a lipsei de întreținere. Astfel numai pietriș lipseau 500.000 m.², din care C. F. R. a completat 70%. Mai departe, din pricina relei calități a acestui pietriș, iarna calea îngheață și deci nu se mai reazămă pe o salteà elastică de pietriș, ci pe una înțepenită de ger. Primăvara peitrișul se desgheață icì și colo, din care pricină calea se denivelează, *adică capătă hopuri*, din care pricină șinele plesnesc și se rup sub greutatea trenului. Altă pricină a ruperilor de șini în Ardeal este uzura lor din pricina unei vechimi în cale de peste 40 de ani. Astfel erau șini cu coroana pilită pe o grosime de 12 mm. ceeace le făceà improprii pentru serviciu, trebuiau înlocuite și au și fost. Apoi șinele de tip 34,5 (34,5 kgr./m.) și 33,25 ale Fabricii Diogyör conțin un metal prea moale, *și în sfârșit multe șini se rup din pricină că sunt de tip prea ușor, că au un rău eclisaj sau pentrucă traversele sunt prea rar așezate.* Se observă că cel mai mare număr de ruperi de șini se produc pe căile ferate particulare ardelene, în lungime de 1904 km., înzestrate cu șini tip 23,6. In 1928 pe această rețeà, înzestrată cu șini tip 23,6, *s'au produs 716 rupturi de șini. Pe când înainte de războiu la C. F. R. ruperile de șini erau un fenomen aproape necunoscut, astăzi din 37 Administrații de căi ferate ocupăm din nenorocire rangul al 3-lea în această privință*, nefiind întrecuți decât de Portugalia și de unele rețele de căi ferate din America de Nord; Jugoslavia vine imediat după noi, neavând decât jumătate din numărul nostru de ruperi de șini.

Din tabloul ruperilor de șini, pe diferite linii în anul 1928, tablou alcătuit de Serviciul de Întreținere C. F. R., de sub conducerea d-lui ing. inspector general N. Teodorescu, rezultă *că, dacă exceptăm vechile noastre linii, Tecuci-Barboși (deschisă în 1872), Roman-Verești-Burdujeni (des-*

chisă în 1869), Pașcani-Iași (deschisă în 1872), toate linii construite de străinii concesionari Strussberg *și* Ofenheim, *toate ruperile de șini se produc pe căile ferate ardelene, pe când pe cele din România veche, construite de Statul Român, acest fenomen este aproape inexistent.*

Pentru aceste motive Direcția Generală C. F. R. are în programul său de imediată realizare refacerea completă cu șine tip 45 a tutulor liniilor principale ardelene:

Predeal-Teiuș-Cluj-Oradia Mare-Valea lui Mihai	Km.	575,7	(început)
Palanca-Teiuș-Arad-Curtici	»	566	
Brașov-Petru Rareș	»	104	
Simeria-Petroșani	»	80	(gata)
Vârciorova-Timișoara-Jimbolia	»	233	
Total	Km.	1.558,7	

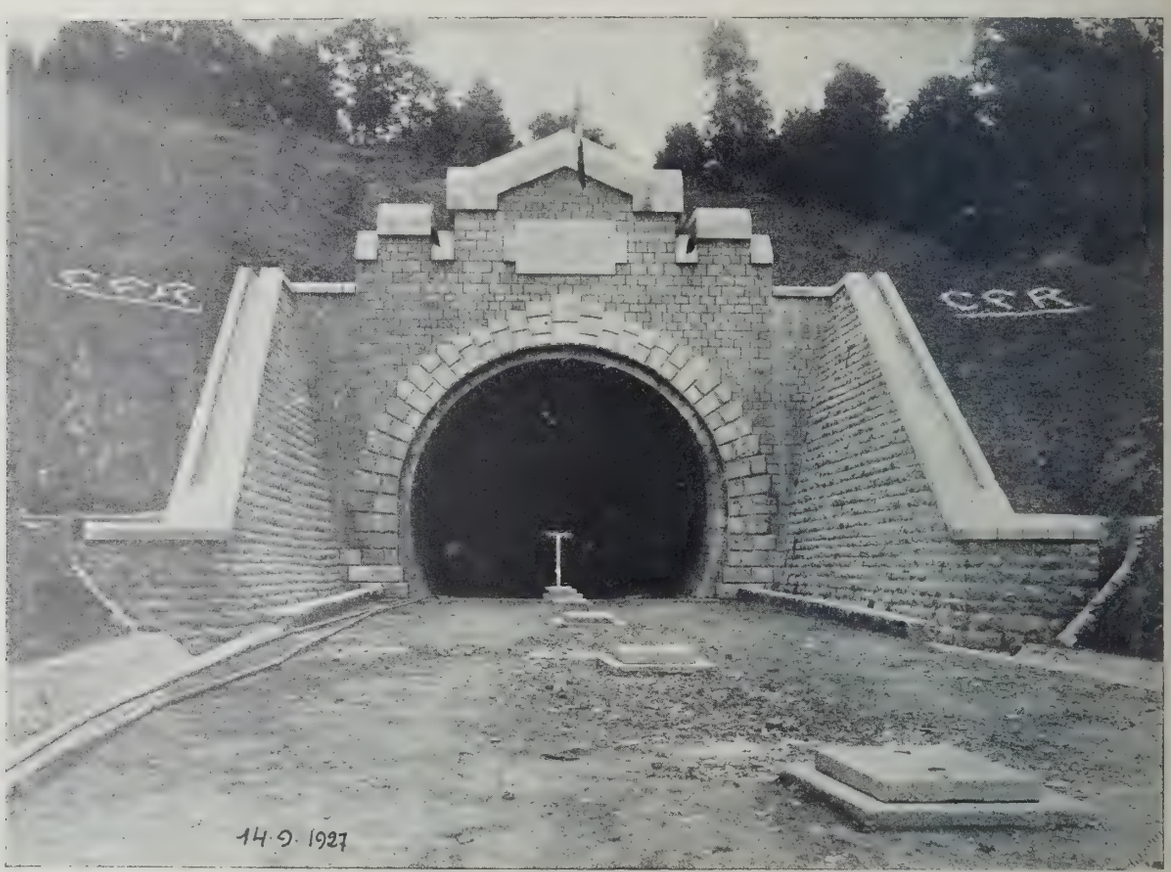

Fig. 159. Linia Brașov-Nehoiaș. Portalul Tunelului Columbelul

Refacerea va constà în înlocuirea cu material nou a șinelor, traverselor și completarea profilului de pietriș. Această lucrare va costà aproximativ 3.000.000.000 lei.

Până azi s'au refăcut secțiunea Predeal-Sighișoara, Petroșani-Simeria, Episcopia Bihorului-Valea lui Mihai (unde s'a înlocuit tipul 24 cu tipul 42,8), Chișinău-Criș-Arad (unde s'a înlocuit tipul 24 cu tipul 34,5).

Această refacere pe o scară atât de întinsă mai este motivată și de alte considerații. Inainte de răsboiu C. F. R. posedau doar 7 tipuri de șini, azi au 48 de tipuri. *Avem deci o varietate foarte mare de material* (șini, eclise, buloane, crampoane, tirfoane, pene, macazuri, etc.), *cum nici o rețeà din lume n'a avut vreodată, și anume: 15.000 de feluri de piese, fiecare fel de piesă având șablonul său propriu, fabricația sa proprie.* Din această împrejurare se nasc mari greutăți de furnizare, repartiza e și depozitare a materialului de cale, pe lângă anevoința instruirii și supravegherii

echipelor de întreținere. *Toate aceste împrejurări sunt pricini de scumpire a exploatării C. F. R.*, pentrucă aceste piese se oferă pe prețuri mari de către uzine, din motivul că Administrația C. F. R. cere multe categorii de piese și în mic număr de fiecare categorie, ceeace silește fabricile să sporească instalațiile, pentru a puteà fabricà toată această imensă varietate de materiale.

In urma raportului documentat al d-lui inginer șef V. Stoica, subdirectorul Serviciului de Intreținere C. F. R., de unde am luat prezentele date, Consiliul de Administrație C. F. R. în ședința sa din 11 Decemvrie 1925 a hotărît, după exemplul altor țări, *standardizarea materialului nostru de cale, reducând cele 48 de tipuri de șini numai la trei tipuri (34,5, 40 și 45)*; urmează dar, că de acì înainte Administrația C. F. R. nu va mai comandà decât tipurile standardizate, pentruca, cu vremea, să nu mai avem în țară alte tipuri afară de cele trei.

Podurile. In general vorbind, podurile căilor ferate ardelene erau sau prea vechi și degradate,

Fig. 160. Linia Bumbești-Livezeni. Portalul dinspre Bumbești (Evacuarea apelor dela capul portalului)

sau prea slabe pentru a puteà ține sub greutatea actualelor sarcini. Serviciul de Poduri C. F. R. condus de d-nii ingineri inspectori generali V. Bruckner și Constantin Cristea, după o verificare generală a lor, a luat următoarele măsuri:

1. Pe linia Orșova-Jimbolia: sunt în reconstruire sau se vor reconstruì podul întâiu peste Domașnea și toate cele 6 poduri de peste Timiș.

2. Pe linia Turnul Roșu-Sibiu, asemenea podurile de peste Strâmba, Olt, Sibiu, Sadu, Gârla Mare, Râul Rece, Seviș și un pasaj inferior.

3. Pe linia Berzovia-Oravița podul peste Caraș, fiind crăpat, s'a și scos din circulație printr'o variantă și va fi pe deaîntregul reconstruit.

4. Pe linia Timișoara-Stamora-Moravița trebuie reconstruit podul peste Begheiul (Bega).

5. Pe linia Teiuș-Arad s'a consolidat în 1924 podul peste Mureș (dela Alba Iulia), podul peste

Streiul Mare în 1923, podul peste Mureș-Braniștea (s'a reconstruit tablierul cel mare integral în 1927).

6. Pe linia Teiuș-Cluj s'a reconstruit în 1928 podul peste Răcășel, distrus de o inundație; asemenea podul peste Someș de lângă Cluj s'a reconstruit în 1928

7. Pe linia Câmpia Turzii-Turda, dupăce podul vechiu de lemn a fost luat de apele mari, a fost reconstruit (tablier metalic, picioare de zidărie) pe deaîntregul în 1927.

8. Pe linia Copșa Mică-Sibiu aproape toate podurile fiind de lemn trebuiesc reconstruite. Asemenea viaductul metalic dela Ocna Băi fiind slab trebuie reconstruit (la acest pod niturile nodurilor sunt înlocuite prin buloane, dispozitiv foarte vițios).

Fig. 161. Linia Brașov-Nehoiaș. Pereții tunelului Telin, după săparea galeriei de înăuntru

9. Pe linia Episcopia Bihorului-Valea lui Mihai-Halmei s'au reconstruit în 1925 podurile peste Bărcău (Bereteu), Eerul, Eerul Mic, precum și 36 poduri de lemn, după ce în 1922 se consolidase podul peste Crasna, etc. etc.

In urma acestor măsuri, astăzi pe căile ferate principale ardelene pot circulà toate locomotivele parcului nostru. Bine înțeles, că măsuri analoage se vor întinde și asupra restului rețelei Ardealului.

Alte instalații fixe. Căile ferate normale ale Ardealului au 804 stații și halte, iar cele înguste 152.

Observăm că în aceste stații liniile de garaj sunt prea puține sau prea scurte, că rampele de încărcare au o desvoltare prea mică și clădirile destinate serviciului sunt neîndestulătoare și trebuesc sporite. Asemenea vor treduì modificate sau sporite, plăcile învârtitoare, locurile de remizare ale locomotivelor, alimentațiile (cu apă sau combustibil) și va trebuì să construim 3 stații de triaj la Teiuș, Brașov și Petru Rareș, adică la răspântiile curentelor de trafic. Aceste stații de triaj sunt neapărat trebuincioase, având rolul de a îngăduì să se facă cu înlesnire:

a) Manevrele necesare alegerii în grupe a vagoanelor, având un drum comun.

b) Clasarea vagoanelor unei aceleeaș grupe în ordinea stațiilor de destinație, având în vedere și specializarea traficului între diferitele trenuri ce circulă pe aceeaș linie [1]).

Atelierele și materialul rulant. In privința posibilității de reparație a materialului rulant, situația moștenită de Administrația C. F. R. a fost cum nu se poate mai nenorocită.

Prin armistițiul dela Belgrad, Ungaria erà obligată să lase până la linia de demarcație materialul rulant corespunzător. Ea s'a sustras însă dela această îndatorire, lăsându-ne doar aproximativ 50% din numărul de locomotive și vagoane, trebuincioase unei normale exploatări, și în ce stare!

Acest material rulant, surmenat de cerințele răsboiului erà jefuit sau stricat: Toate piesele de bronz sau alamă ale locomotivelor fuseseră furate, vagoanele de călători, rămase doar cu băncile de lemn, și fără nici un amenajament interior, vagoanele de marfă grămădite în «cimitire» pe liniile de garaje, cele mai multe dintre ele cu reviziile expirate, cu fusurile aprinse sau pe deplin vătămate. Pe deasupra odată cu încercările de revenire la iuțelile de circulație, dinainte de răsboiu, s'a observat un fenomen aproape necunoscut pe vechea rețea C. F. R. și anume ruperea osiilor vagoanelor și chiar ale locomotivelor, toate de proveniență M. A. V. sau austriace.

Fig. 162. Linia Brașov-Nehoiaș. Zilvien calotei tunelului Columbelul

Această rupere a osiilor se produceà înăuntrul butucului roții, așà că printr'o simplă inspecție nu se puteà bägà de seamă plesnitura osiei, ea fiind ascunsă de butuc. Trebuià o revizie temeinică a tuturor osiilor și înlocuirea imediată a acelora bănuite. Această lucrare însă nu se puteà face, fiindcă atelierele C. F. R. din Ardeal erau sau prea mici sau neînzestrate cu sculele și mașinele de trebuință. In adevăr, după cum am mai spus, marile ateliere M. A. V. erau la Debrețin, Seghedin și Budapesta. La Timișoara și Cluj (acesta din urmă a și ars în bună parte după Unire) erau doar ateliere de a doua categorie, cel din Simeria erà pe drum de reorganizare, iar cel din Brașov erà mai mult un atelier de depozit. In total aceste ateliere aveau doar 92 locuri pentru reparațiuni de locomotive

[1]) Pentru amănunte vezi «Problema C. F. R.» de Ing. I. N. Petculescu, ediția «Cultura Națională».

și 68 pentru vagoane, în loc de 250 pentru locomotive și 350 pentru vagoane, cât este neapărat trebuincios și câte va construì în viitor Direcția Atelierelor C. F. R. de sub conducerea d-lui inginer șef Ion Cantuniari, dela care am luat aceste date.

Pe deasupra întreaga rețeà Sighetul Marmației, Oradea Mare, Satu Mare și Arad erà lipsită cu totul de posibilități de reparație, fiindcă atelierul din Debrețin, de care depindeà, rămăsese în Ungaria.

Pentru lecuirea acestei stări atât de rea, Direcția Atelierelor a înființat mici ateliere de întreținere la Petroșani, Simeria-Triaj, Sibiu, Petru Rareș, Curtici, Sighet, Satu Mare-Ferestrău, Oradea Mare Venetia, Tg. Mureș, Apahida, Turda, Someș Sat, Coșlaru, Oravița, Caransebeș și Lugoș. Apoi în acelaș timp a înzestrat cu sculele și mașinele de trebuință atelierele cele mari:

Astfel la atelierele Simeria s'a îndoit puterea motrice, s'a înlocuit complet întregul atelier mecanic prin noui mașini unelte, iar la Simeria Triaj s'a creat un atelier pentru vagonaj, aflat doar în proiect la fosta Administrație M. A. V.

Fig. 163. Podul nou peste Someș lângă Cluj. Vederea generală înaintea ripării

La Cluj s'a mărit puterea motrice, s'a executat o hală mare pentru atelierele de turnătorie și rotărie și s'a început reconstrucția unui mare atelier pentru locomotive.

La Brașov s'a mărit puterea motrice, s'a înființat o turnătorie și s'au sporit sculele și mașinele.

In total la aceste ateliere puterea motrice a fost sporită cu 2200 cai vapori, iar instalațiile mecanice cu 500 noui mașini unelte.

Osiile M. A. V. sau austriace au fost revizuite și înlocuite cu osii de calitate superioară, ca material și prelucrare, fabricația lor fiind supravegheată în fabrici de inginerii noștri recepționari.

Direcția Atelierelor are în programul său construirea unui nou atelier complet și prevăzut cu mașinele cele mai moderne în Brașov precum și completarea atelierelor Cluj și Simeria cu sculele și mașinele cele mai moderne. Lucrările vor începe, imediat ce se va dispune de bani.

Mulțumită dar desvoltării și îmbunătățirilor aduse atelierelor ardelene de Administrația C. F. R. azi se poate face față nevoilor locale de reparațiuni, iar materialul rulant se resimte în bine ca urmare a acestor măsuri.

III. PROGRAMUL DE CONSTRUCŢII NOUI DE CĂI FERATE IN ARDEAL

Puţin timp după urcarea Sa pe Tron, Prinţul Carol spuse miniştrilor Săi, că Moldova nu va fi cu adevărat unită cu Muntenia, decât atunci când cele două ţări vor fi legate printr'o cale ferată!

Astăzi asemenea se poate spune, că feluritele provincii române nu vor formà un tot organic, decât atunci când ele vor fi legate prin căi ferate potrivite, ca să îngăduie în condiţii avantajoase schimbul de mărfuri intern, exportul şi importul. Comerţul şi industria să nu fie stânjenite de lipsa efectuării transporturilor şi să găsească câştig în folosirea căilor ferate naţionale spre porturile româneşti.

In situaţia izvorîtă din Unire, Aradul şi Oradia Mare nu mai erau unite printr'o cale ferată, nodul respectiv fiind rămas în Ungaria. Pentru a curmà iute acest mare neajuns, cu toată cumplita criză financiară şi economică, totuş Statul Român n'a şovăit — ca prin Direcţia de Construcţii de Căi Ferate, condusă de d-l inginer inspector general R. Baiulescu (fratele decedatului inginer

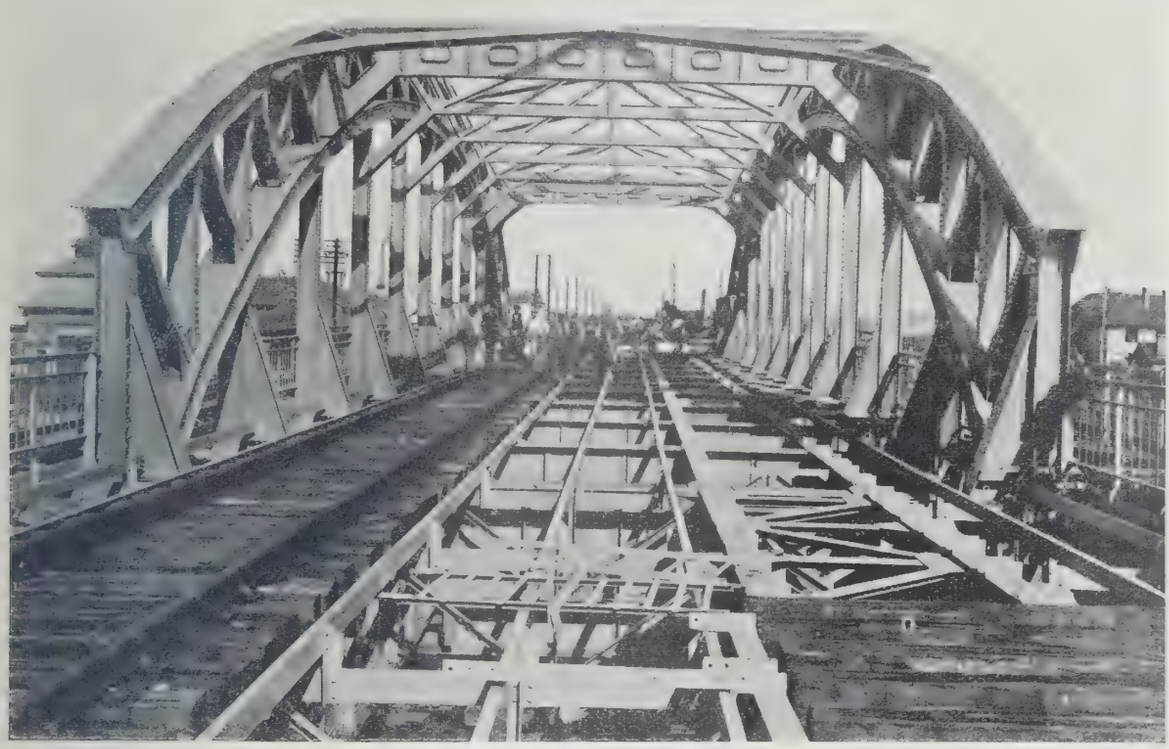

Fig. 164. Podul nou peste Someş (Cluj). Construcţia nouă gata montată

inspector general şi profesor la Vechea Şcoală de Poduri şi Şosele Ion Baiulescu, fost subdirector al Serviciului ce a construit podul de peste Dunăre) secundat de ajutoarele sale d-nii ingineri inspectori generali Ion Arbore şi Vasile Cristescu (de curând decedat) —, să execute linia Salonta Mare-Chişinău de km. 35 lungime, linie inaugurată la 27 Maiu 1923. Aceasta este întâia cale ferată construită de Români în Ardeal.

Astfel geniul constructor latin reînvie după 1800 de ani în aceste ţinuturi « ale Daciei Ferice », scăldat în lumina vie a acelei zile de primăvară! Zărindu-l, ochii adevăraţilor Români se umeziră, iar inimile lor săltară, auzindu-i solia: « Fiţi uniţi, munciţi, faceţi să rodească însuşirile, cu care v'a împodobit Dumnezeu »!

Mai departe, oraşele Biserica Albă şi Vârşeţ rămânând în Iugoslavia, Timişoara nu mai are legătură de cale ferată cu portul Baziaş.

Pentru a o reînfiinţà Statul Român va trebuì să construiască:

Linia Deta-Clopodia-Comorişte de km. 34 lungime şi linia Cacoveni-Ciuchiş-Petrila-Zocolofc de km. 48 lungime.

Această cale ferată se va unì deci cu aceea ce vom construì pe Valea Nerei în staţia Petrila, adică cu linia Iablonița-Bozovici-Sasca Montană-Petrila de km. 66 lungime, într'un ţinut curat românesc, bogat în mine şi păduri şi cu totul lipsit de căi ferate.

Tot în Banat va mai trebuì executată linia Reşiţa-Caransebeş de km. 44 lungime. Am început studiile acestei linii în 1921, dar nu le-am putut isprăvì din lipsă de mijloace.

Unul din judeţele care sufere cel mai mult din pricina lipsei de căi ferate este fără îndoială Maramureşul. Fânul şi lemnele, unicele sale mărfuri de vânzare, putrezesc pe loc, iar ţarinele neproducând deajuns bucate pentru hrana poporului, în Maramureş este foamete, din pricină că nu avem legătură de cale ferată cu şesurile mănoase ale Moldovei de miază-noapte.

Autorul acestor rânduri, însărcinat cu studiile acestor chestiuni a fost de părere să se execute:

1. Linia Sighet-Baia Mare de km. 55 lungime, pentru legarea Maramureşului cu Satu Mare-Valea lui Mihai, adică cu Ungaria, unde acest judeţ şi-ar puteà exportà lemnăria.

2. Linia Salva-Vişeul de Jos în lungime de 60 km. pentru legarea Maramureşului cu Ardealul şi prin viitoarea linie Ilva Mică-Vatra Dornei cu Moldova de miază-noapte, de unde îşi va puteà aduce cerealele. Ambele aceste linii sunt greu de construit şi costisitoare, întrucât trebuiesc străbătuţi munţii, ce despart Maramureşul de ţara Ardealului; însă măcar una din ele trebuie construită cât mai repede, fiindcă altminteri cu timpul primejduim Maramureşul. Studiul acestor linii a început, însă nu s'a putut sfârşì din lipsă de mijloace.

Fig. 165. Linia Braşov-Nehoiaş. Podul peste Târlung

Fără îndoială însă că cea mai însemnată problemă este străpungerea Munţilor Carpaţi prin căi ferate potrivite, care să lege strâns Ardealul de celelalte ţinuturi româneşti. Deaceea Statul Român prin Direcţia de Construcţii de Căi Ferate a proiectat şi a început încă din 1924 construcţia liniilor:

1. Ilva Mică-Vatra Dornei de km. 75 lungime, al cărei cost se va ridicà la suma de 980 milioane lei.

2. Linia Herman-Nehoiaşi-Buzău de km. 142+250, al cărei cost se va ridicà aproximativ la 4.5 miliarde lei.

3. Linia Bumbeşti-Livezeni de km. 31 lungime al cărei cost se va ridicà la 950 milioane lei.

Toate aceste trei linii prezintă cele mai mari greutăţi de construcţie. In multe locuri valea fiind strâmtă şi întortochiată, calea va fi tăiată în stâncă, va intrà în tunele, sau va fi rezemată pe mari ziduri de sprijinire. Mai departe va trece, când pe înalte viaducturi, când pe poduri şi podeţe, întorcându-se la dreapta, la stânga, în curbe dese, agăţându-se pe povârnişuri iuţi şi rar trecând prin locuri aşezate şi largi. Vor fi numeroase tuneluri dintre care cel mai lung este Tunelul Teliu (pe sub culmea despărţitoare a basinelor Oltului şi Buzăului) de km. 4+369,50 lungime.

Prin complectarea reţelei C. F. R. trebuie să ne gândim de a executà căi ferate, străbătând dela un capăt pânăla altul România Mare, atât în direcţia miazănoapte-miazăzi cât şi în direcţia

răsărit-apus, fie prin căi ferate deservind ținuturi noui fie prin variante ale actualelor traseuri, în scopul de a îmbunătăți prin calitate și de a scurtă actualele legături.

Pentru înfăptuirea liniei directe Oradia Mare-Chișinău, trebuesc construite în Ardeal:

1. Linia Apahida-Budatelec-Reghinul Săsesc de km. 89 lungime;

2. Linia Toplița Română-Tulgheș-Tg. Neamț de km. 107 lungime, linia Tg. Neamț-Pașcani fiind studiată și începută înainte de răsboiu.

Pentru înfăptuirea liniei Oradia Mare-Craiova trebuesc construite:

1. Linia Brad-Deva de km. 35 lungime;

2. » Vașcău-Hălmagiu de km. 32 lungime.

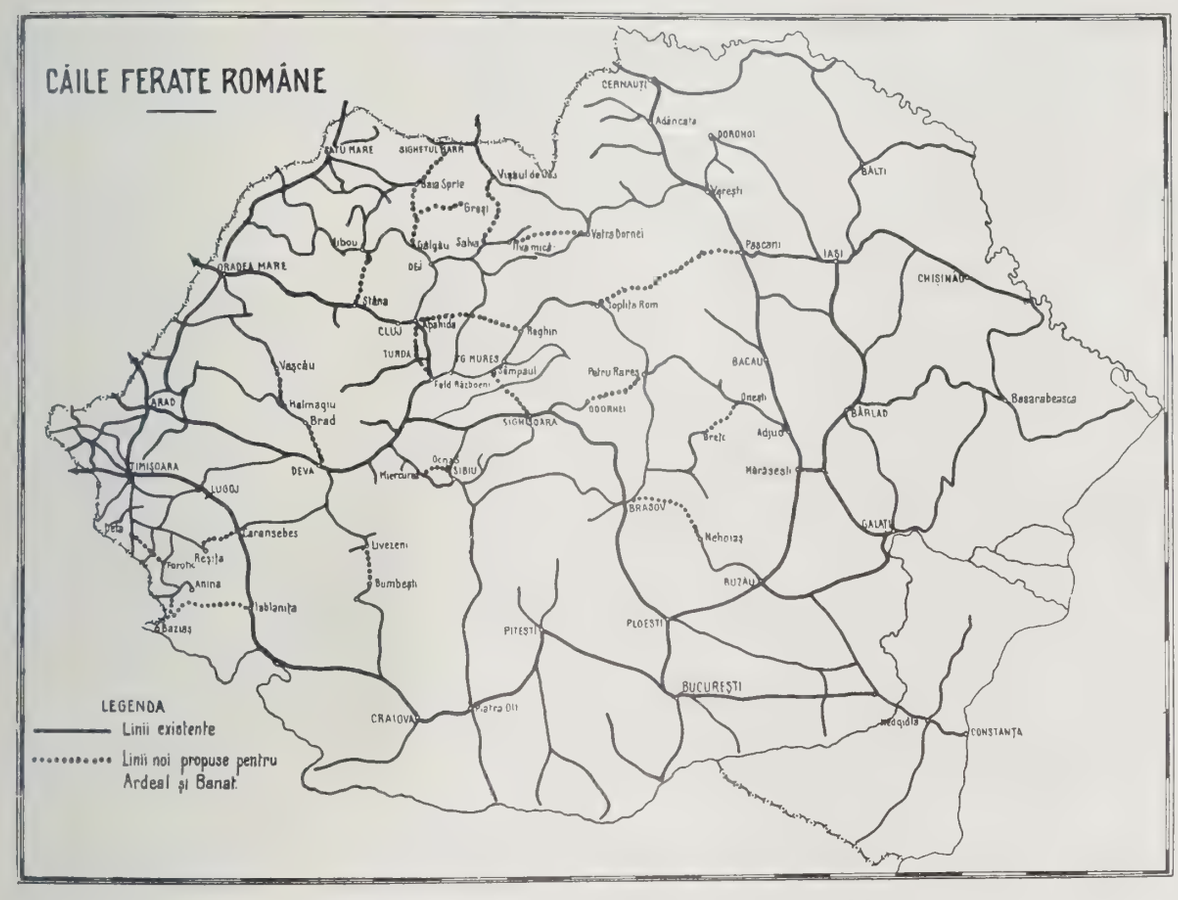

Fig. 166. Căile ferate române cu nouile construcții ardelene

Pentru înfăptuirea unei bune legături București-Cluj, trebuesc stârpite ocolurile, neîndreptățite ale actualului traseu. Așadar trebuesc construite:

1. Linia Daneș-Sf. Paul de km. 45 lungime pentru scurtarea cu 53 km. a traseului de azi, care ocolește prin Teiuș-Aiud.

2. Linia Cheța-Haraștes de km. 12 lungime, pentru scurtarea cu 14 km. a actualului traseu, care ocolește prin Feldioara-Răsboieni.

3. Linia Haraștes-Turda-Cojocna-Gara de km. 37 lungime pentru a așezà orașul Turda pe principala cale de comunicație și pentru a scurtà cu 5 km. actualul traseu, care între Cojocna tunel și Cojocna Mare are și raze numai de 275 metri, ce nu se pot admite pe o cale ferată principală.

Pentru îmbunătățirea legăturii Arad-București se va construii linia Curtea de Argeș-Jiblea, iar în Ardeal se va îmbunătăți linia Vințul de jos-Sibiu prin refacerea căei Vințul de jos-Miercurea și prin executarea variantei Ocna Sibiului-Miercurea, de km. 28 lungime pentru înlocuirea actualului traseu Sibiu-Miercurea, scurtând astfel cu 14 km. distanța Sibiu-Vințul de Jos.

Pentru înființarea unei căi ferate continue pe Valea Oltului, dela obârșie și pânăla vărsarea sa în Dunăre, trebuie să construim linia Cohalm-Șercaia de km. 22 lungime, realizându-se prin această măsură o cale ferată de mare capacitate pe întreaga vale a Oltului.

Mai departe trebuiesc construite:

1. Linia Brețc-Onești de km. 50 lungime prin vechiul pas al Oituzului.

2. Linia Odorhei-Petru Rareș de km. 46 lungime.

3. Linia Stâna-Var (lângă Jibou) de km. 53 lungime pe populata și Românească vale a Almașului.

4. Linia Baia Sprie-Gălgău de km. 54 lungime cu ramificația Lăpușul Unguresc-Groși de km. 21 lungime, printr'un ținut curat românesc și pentru a scurtà traseul de azi, care face un mare ocol pe valea Someșului, înfăptuind astfel o bună legătură Sighet-Cluj.

Acest program de noui construcții a fost alcătuit încă din 1919 de d-l inginer inspector general R. Baiulescu. El a fost apoi trimes Consiliului Dirigent, care l-a examinat și și-a exprimat dorințele sale, de care s'a ținut seamă în formarea programului definitiv, expus în prezentul memoriu.

FINANȚELE PRIVATE ÎN ARDEAL

DE

ION I. LAPEDATU

In expunerea ce urmează vom tratà în deosebi activitatea poporului român din Ardeal pe terenul finanțelor private.

Cum ni se cereà însă să ne ocupăm mai cu seamă de activitatea ultimilor zece ani și cum evoluția acestui din urmă deceniu s'a desfășurat după străduințe anterioare de peste o jumătate de veac, socotim necesar, pentru o mai bună înțelegere a situației de azi, să arătăm, înainte de toate, desvoltarea și organizarea finanțelor private la Românii din Ardeal dela primele începuturi de libertate economică până la terminarea războiului mondial.

I. De o activitate economică proprie și independentă la Românii din Ardeal se poate vorbì abià în a doua jumătate a secolului trecut, dat fiindcă, până la revoluția din 1848, epoca marilor prefaceri politice și sociale, țăranul nostru, sclav al iobăgiei, dijmelor și robotelor, erà strâns legat de glia, pe care o muncià în folosul altora, în folosul domnilor feudali. De altă parte, comerțul și industria îi erau complet închise prin medievalele organizații de țehuri și bresle, în care puteau pătrunde exclusiv străinii privilegiați. In sfârșit, suportând aproape singur toate sarcinile publice, poporul român de iobagi erà cel mai asuprit și cel mai oprimat între toate popoarele din Ardeal.

Cu toate acestea, având perfecta conștiință a nedreptăților în care erà ținut, răbdătorului nostru popor nu i-a fost greu, în preajma marilor evenimente dela 1848, să se ridice ca un singur om și să-și reclame cu bărbăție drepturile la o viață nouă, liberă și independentă. Condus de cărturarii ieșiți din sânul său, preoții și juriștii acelor vremuri, poporul român, întrunit în marea adunare națională dela Blaj, reclamă, pe lângă drepturile politice, *desființarea iobăgiei, a dijmelor și robotelor*, fără despăgubiri din partea țăranilor iobagi; reclamă completa *libertate comercială și industrială* cu desființarea țehurilor și privilegiilor și pretinde *suportarea în comun a sarcinilor publice* după starea și averea fiecăruia.

Natural, legile ce au urmat nu puteau să nu țină seamă de toate aceste cereri și pretenții. Iobăgia fu desființată, libertatea comercială și industrială decretată, iar sistemul sarcinilor publice fu schimbat amăsurat exigențelor noui ale timpului. In fapt însă împroprietărirea foștilor iobagi a urmat numai mai târziu, prin Patenta imperială dela 21 Iunie 1854. Prin această patentă — cum spune Bariț̦iu în Istoria Transilvaniei — sute de mii de familii țărănești au fost definitiv înstăpânite pe moșioarele lor.

Dar, din nenorocire, nici împroprietărirea definitivă nu avù darul de a pune poporul român din Ardeal la adăpostul unei activități economice liniștite și de progres. Cauzele erau multe. Intre ele vom amintì cu deosebire două, pe cele principale. Una erà turburarea și nesiguranța în care ajunseseră proprietățile românești prin potopul de *procese urbariale*, puse la cale, cu multă rafinărie, de nemeșii deposedați, deși ei fuseseră integral despăgubiți din partea Statului, și a doua *lipsa totală de credit* pentru înzestrarea nouilor proprietăți cu utilajul necesar.

Procesele urbariale, foarte periculoase și ruinătoare, au durat zeci de ani. Cele mai multe au putut fi terminate numai grație intervenției juriștilor români, cari, în aproape toate cazurile, s'au întrepus cu tot sufletul și desinteresați în favoarea proprietăților țărănești. Mai greu de rezolvat erà însă chestiunea creditului necesar activității economice. Problema erà pe cât de dificilă, pe atât de urgentă. Dificilă, pentrucă trebuià soluționată cu mijloacele foarte reduse ale unui popor lipsit

de capitaluri pecuniare, și urgentă, pentrucă țăranul român trebuià scos cât mai în grabă din mâinile cămătarilor uzurari. Au trebuit să treacă două decenii dela anii revoluției până ce s'a putut face primul început de organizare a creditului privat la noi, Românii din Ardeal.

Pionerul organizării creditului privat, putem spune, finanțelor private române din Ardeal, a fost un modest dascăl dela Rășinari, *Visarion Roman*, bărbat de inimă, de avânt și de mare îndrăsneală. Secondat de o parte din intelectualii acelor vremuri și, în deosebi, de familia Mocioni, Roman face studii speciale în străinătate, agită și susține ideea în mijlocul celor mai mari greutăți, pentru ca la 1871 să poată da ființă la întâia bancă românească din Ardeal, *Banca « Albina » dela Sibiu*.

O înființează cu participarea țăranilor, negustorilor, învățătorilor, preoților și a altor intelectuali români cu un capital inițial de 300.000 florini și-i deschide ghișeurile încă în acelaș an. « Albina », astfel înființată, își începe activitatea, trebuind să lupte, multă vreme, cu scepticismul și neîncrederea unei părți însemnate a conducătorilor de pe atunci, cari nu țineau pe Români încă pregătiți a se organizà pe terenul finanțelor private. In această privință au rămas memorabile cuvintele Mitropolitului Șaguna, care a întâmpinat acțiunea pentru înființarea « Albinei », cu avertismentul: Ne sutor supra crepidam.

« Albina » își deschide însă calea și se organizează cu reprezentanți și bărbați de încredere pe aproape întregul cuprins românesc al Transilvaniei. A trecut, ce-i drept, cu deosebire în primii ani ai activității, prin crize destul de serioase, pe care însă le-a putut înfruntà fără a-și primejduì existența. Intră apoi într'o epocă de consolidare și desvoltare, având ca îndrumător, după moartea lui Visarion Roman, pe energicul *Partenie Cosma*, care o conduce efectiv până aproape de intrarea României în războiul mondial. In tot acest interval de timp « Albina », înzecindu-și forțele și mijloacele de acțiune, se menține la rangul de întâia bancă românească din Ardeal și de una dintre cele mai însemnate bănci provinciale din întreaga monarhie Austro-Ungară.

La exemplul și îndemnul Sibiului, se înființează, rând pe rând, bănci românești pe întreg teritoriul de dincolo de Carpați, locuit de poporul nostru. Astfel, după ce « Albina » deschide o sucursală la Brașov și înființează banca « Furnica » dela Făgăraș, *Nicolae Oncu* chiamă la viață, organizează și dă — cu concursul vrednicului său colaborator *Sava Raicu* — o surprinzătoare desvoltare băncii « Victoria » dela Arad. In centrul Ardealului, *Dr. Ioan Mihu*, desvoltă o mare activitate la « Ardeleana » dela Orăștie, iar vestitul cărturar *I. M. Moldovan* ia sub protecția sa morală înființarea și acțiunea băncii « Patria » dela Blaj. *Emanoil Ungureanu* pune baza rețelei de credit privat în Banat prin alcătuirea băncii « Timișiana » din Timișoara; *Andrei Cosma* începe acțiunea în Sălaj cu « Silvania » din Șimleu, iar *Dr. Coriolan Popp* așează, în inima Bihorului, « Bihoreana » din Oradea Mare. Intre anii 1880—1890 aproape întreg cuprinsul românesc al părților de peste Carpați erà împănat de Instituții de credit și economii cu caracter curat național, așà încât la declararea războiului mondial, la sfârșitul anului 1914, Românii ardeleni aveau 147 bănci constituite ca societăți pe acțiuni și 69 reuniuni de credit. Toate acestea înregistrau:

37	mil.	cor. aur	capital social,
20	»	» »	fonduri de rezervă,
112	»	» »	depuneri spre fructificare,
12	»	» »	scrisuri fonciare în circulație,
52	»	» »	credite de reescont.

Totalul activului făceà 256 mil. cor. aur, adică peste opt și jumătate miliarde lei de astăzi. Și din toate aceste importante capitaluri, achiziționate exclusiv din munca și truda românească, una a patra parte reveniau băncii « Albina » dela Sibiu.

Afacerile cultivate de băncile noastre românești, în marea lor majoritate, erau împrumuturi pe polițe, ipoteci și obligații simple, acordate poporului agricol, pe termene mai mult sau mai puțin îndepărtate. O mare înlesnire s'a făcut țărănimii mai cu seamă după ce « Albina » introduse afacerile de împrumuturi ipotecare cu anuități și emisiunea de scrisuri fonciare. Dobânzile cu care se lucrà, erau, în general, 8%, iar pentru împrumuturi ipotecare cu anuități, « Albina » ajunsese să pună

la îndemâna mulțimii chiar credite cu 5—6%. De sine se înțelege că și celelalte clase productive: negustorii, meseriașii și industriașii ce-i aveam, deasemenea erau ajutați în activitatea lor productivă de băncile noastre.

Astfel organizate, băncile românești din Transilvania au făcut servicii reale și incontestabile creditului privat. Activitatea lor în această privință erà recunoscută de toți și ca o dovadă să ne fie îngăduit a cità câteva rânduri scrise de Barițiu în ultimul capitol din Istoria Transilvaniei. Sub titlul « Progres pozitiv în ciuda tuturor piedicilor » el face următoarele constatări: Intrucât pentru propriul popor cultivator de pământ, dacă s'a făcut vreodată ceva spre ușurarea lui, apoi aceasta s'a întâmplat numai de când câțiva bărbați aleși, în frunte cu familia Mocioni, au înființat întâiul Institut de Credit și Economii « Albina » din Sibiu. După experiența ce avem, cutezăm a susține — continuă Barițiu — că de atunci încoace, în mijlocul atâtor asupriri și spoliațiuni, la cincizeci de mii de familii române au scăpat de ruină sigură, cauzată prin uzura de 50—100 și 200%, numai cu ajutorul băncii « Albina » și a celorlalte care s'au mai înființat cu ajutorul lui Dumnezeu pe urma acesteia în cele mai multe regiuni locuite de români.

Toate aceste constatări ale lui Barițiu datează prin anii 1890. Ce s'a făcut de atunci încoace e de prisos să mai arătăm în amănunt. Vom spune numai că, prin politica lor de afaceri, băncile românești nu numai că au salvat averile țăranilor noștri din mâinile cămătarilor și uzurarilor, dar multe dintre ele — cu jertfe chiar — au contribuit la sporirea proprietății de pământ prin parcelări de moșii străine.

Intreaga viață și activitate economică a poporului român din Ardeal se întemeià pe resursele creditului privat organizat prin băncile noastre.

Dar băncile românești din Ardeal n'au avut numai un rol financiar și economic, ci și un important rol social, cultural și național. La adăpostul lor și-au găsit existența sute de familii de intelectuali români, ocupând diferite funcții și îndeplinind și importante acțiuni în viața publică. De altă parte, din munificența acestor bănci s'au susținut și ajutat aproape toate instituțiile culturale ce le aveam: școli, biserici și societăți de tot felul. Viața românească dela orașe s'a închegat, consolidat și desvoltat în jurul acestor instituții financiare și economice.

Paralel cu activitatea lor individuală, băncile românești din Ardeal au simțit încă din vreme nevoia de a se organizà în vederea scopurilor comune ce le urmăriau. Problema principală ce se puneà la început erà o cât mai bună și mai modernă întocmire tehnică, administrativă și de politică bancară.

In scopul acesta s'au constituit în o federală, ale cărei baze s'au pus în întâia *Conferință a directorilor băncilor române*, ținută la Sibiu, în vara anului 1898, conferință în care s'a votat o serie întreagă de măsuri obligatorii, privind modernizarea aparatului tehnic, administrativ și de control și dând directive sănătoase relativ la gestiunea de afaceri.

Conferințele s'au continuat regulat, lărgind și adâncind programul unei activități sistematice, unitare și închinate binelui obștesc.

Mai târziu, când ideea colaborării în comun devenì o obligație de ordin moral și național, se alcătuiră și cadrele legale ale federalei, înființându-se *Asociația băncilor române « Solidaritatea »*, ca persoană juridică, cu reședința în Sibiu, asociație al cărei scop principal erà controlul extern și obligator pentru institutele federate prin revizori experți autorizați.

Din inițiativa și cu concursul Conferințelor directorilor de bancă și « Solidarității » au rezultat serioase înfăptuiri, care au înlesnit considerabil organizarea și consolidarea creditului și finanțelor private la Românii ardeleni.

Astfel, s'a pornit *Revista Economică*, încă dela început, din 1898, ca organ de publicitate al băncilor românești, un excelent îndrumător în chestiunile economice și financiare, care continuă să apară și astăzi în al 31-lea an al existenței sale. Ceva mai târziu s'a început publicarea unei *Biblioteci a băncilor române*, în care au apărut numeroase lucrări de specialitate de folos educativ și practic. In sfârșit, în ordinea publicațiilor și ca să-și afirme și pe această cale organizația lor națională, s'a dat la iveală, începând din 1898, *Anuarul Băncilor Române*, spre deosebire de celelalte publicații similare străine, așà numitele « Compasuri », care apăreau în nemțește și ungurește.

Dar rezultatul cel mai important obținut de organizația comună a băncilor noastre din Ardeal a fost, de sigur, *decretarea și introducerea controlului extern și obligator prin revizori experți autorizați.*

Fiecare bancă erà îndatorată să se supună controlului acestor revizori, având să urmeze instrucțiile și îndrumările date. Controlul în chestiune cuprindeà nu numai lucrările tehnice și administrative, ci și gestiunea de afaceri și politica bancară. Rezultatul revizuirilor făcute în cursul unui an se redactà într'un raport general, parte public, parte confidențial, care se discutà apoi în conferințele revizorilor experți, ce se țineau cu prilejul congresului anual al băncilor noastre. Urmând astfel, se putură obține cele mai bune rezultate, autoritatea « Solidarității » devenind din ce în ce mai mare, atât în țară, cât și în străinătate. Adeseori « Solidaritatea », care realizase cea dintâi în vechea Monarhie austro-ungară controlul extern și obligator la bănci, erà dată ca pildă în discuțiile organizațiilor străine și în presa de specialitate. Meritul ideii de federalizare a băncilor române din Ardeal revine bărbatului vrednic care a fost *Dr. Cornel Diacovici* și care s'a ilustrat nu numai prin primele lucrări ale conferințelor directorilor de bancă, ci și prin o fericită activitate de reorganizator al vechei societăți culturale «Astra» dela Sibiu.

Grație organizării lor și principiilor sănătoase de conducere și politică financiară, băncile românești din Ardeal ajunseră să se bucure de o excelentă reputație și autoritate în străinătate, ceeace le-a înlesnit cele mai bune și extinse legături de afaceri cu toate centrele mari din fosta Monarhie habsburgică. In deosebi amintim aici *legăturile cu organizațiile cehe din Bohemia și Moravia*, legături care le-au pus în strânse raporturi financiare prin « Banca Centrală a Caselor de Păstrare cehe », la a cărei înființare a participat efectiv și capitalul românesc.

In astfel de împrejurări și cum « Solidaritatea » aveà acum la activul său rezultate, care îi dădeau o autoritate morală indiscutabilă, ea trece — cu câțiva ani înainte de isbucnirea marelui războiu — la înfăptuiri și mai mari, menite să completeze organizația financiară a Românilor ardeleni și pe alte terenuri de activitate economică. In 1908 se reià în discuție un vechiu proiect: înființarea unei societăți de asigurare curat românești. Se fac cercetări și studii în țară și în străinătate și când se ajunge la convingerea că sunt date toate condițiile pentru noua înfăptuire, se constituie, cu concursul băncilor și publicului românesc, cea dintâiu *societate națională de asigurări*, care își începe activitatea în 1911 sub modesta denumire de « Banca Generală de Asigurări » cu sediul în Sibiu. Noua instituție merge prudent înainte, consolidându-se și desvoltându-se an cu an, pentru ca mai târziu să-și mute sediul la Cluj și să-și continue activitatea sub firma « Prima Ardeleană », societate de asigurări generale, devenind una dintre cele mai de seamă întreprinderi de acest gen în întreaga țară. Cam în acelaș timp, băncile noastre dându-și seama de importanța învățământului comercial, se însărcinează prin « Solidaritatea » să adune fondurile necesare pentru o nouă și modernă clădire pe seama singurei școale superioare de comerț ce o avem la noi, Românii din Ardeal, *Școala comercială superioară din Brașov*.

Fondurile fură adunate în scurtă vreme, planul însă n'a mai putut fi executat din cauza războiului izbucnit pe neașteptate. Tot din cauza războiului nu s'au putut realizà nici alte două proiecte însemnate, pentru care se făcuseră serioase și reale pregătiri. Unul erà *un institut de informații comerciale* după modelul întreprinderilor similare străine, și altul *organizarea cooperației în Ardeal* prin înființarea de însoțiri sătești de credit, producție și consum după sistemul Raiffeisen și Schultze-Delitsch. Pentru această din urmă acțiune își oferise largul său concurs moral și material nobilul boier basarabean *Vasile Stroiescu*, care, cunoscând activitatea « Solidarității », se oferise să sprijinească lucrarea cu aceeaș rară înțelegere cu care sprijinise și ajutase școlile și cultura poporului român din Ardeal.

Iată, aceasta erà organizația financiară a Românilor din Ardeal la isbucnirea războiului mondial. După o muncă grea și anevoioasă, dar în acelaș timp devotată și conștientă, de aproape 50 ani, izbutiseră să ajungă la o viață financiară proprie și națională, având peste 220 instituții de credit și economii, cu însemnate mijloace și resurse de acțiune și cu o organizare comună, care le asigură forța de rezistență și progres spre binele obștesc. Disciplina și solidaritatea în toate acțiunile erau cele mai tari chezășii pentru viitor. Ele s'au dovedit tari chiar și în vremurile critice ale marelui războiu, putând păstrà, aproape neatins, tot ceeace se obținuse în lungul unei jumătăți de veac.

Incheind această parte a expunerilor noastre, nu putem retăceà sentimentul de admirație și recunoștință ce trebuie să-l avem față de toți cei ce au muncit și străduit pentru organizarea poporului român din Ardeal pe terenul finanțelor private în epoca dinainte de Unire. La această muncă au fost reprezentate toate clasele sociale și intelectuale și în nesfârșitul șir de muncitori, cei mai mulți trecuți din rândurile celor vii, întâlnim tot ce neamul românesc de dincolo de Carpați a avut mai distins și mai de valoare.

II. Epoca de după războiu este lipsită de unitatea de acțiune, ce s'ar fi impus mai mult ca ori și când în împrejurările radical schimbate prin unirea politică și națională. Căci, dacă nouile condiții de viață și activitate economică proiectau, de o parte, perspective dintre cele mai ademenitoare, ele ascundeau în sine, de altă parte, dificultăți și riscuri de nebănuit, prin efectele păgubitoare ale inflației monetare și prin lipsa noastră de experiență pe cele mai multe din terenurile de muncă ce ni se îmbiau. Și tocmai în acest interval, când ar fi fost nevoie de o acțiune cât mai strânsă, mai solidară și mai prudentă de forțe unite, activitatea în domeniul finanțelor private în Ardeal a fost mai desmembrată și mai puțin organizată. Urmările unor astfel de stări de lucruri n'au întârziat a se arătă. Cei zece ani încheiați de după războiu sunt mai mult o epocă de experiențe, în cele mai multe cazuri greu și scump plătite, decât o etapă de progres și consolidare, cum s'ar fi așteptat.

Observatorul nepărtinitor al acestei epoce postbelice va puteă constată, fără greutate, că în activitatea finanțelor private din Ardeal, în locul solidarității de altă dată, se înstăpânește între cei interesați un fel de întrecere extremă în a ocupă fiecare întâiu și înaintea altora nouile terenuri de activitate economică. In consecință se inițiază și întreprind acțiuni separate și diferențiate atât ca metode și mijloace de acțiune, cât și ca scopuri de realizat. E o destrămare de forțe și lucrări, care caracterizează — în ultimul deceniu — activitatea pe terenul finanțelor private.

Nu e locul și scopul să analizăm în amănunțit toate acțiunile întreprinse în condițiile arătate. Ne vom mărginì la cele mai de seamă.

In primul rând întâlnim un grup de ardeleni, deținând, prin preluarea stăpânirii românești, importante situații în viața publică, și cari înțeleg să facă și să refacă totul și în toate direcțiile de activitate financiară. Intru realizarea scopurilor ce urmăriau, înființează — aproape în acelaș timp — *trei noui întreprinderi*: una, *Banca Centrală*, pentru organizarea comerțului și industriei românești; alta, *Banca Agrară*, pentru înlesnirea creditului ipotecar și agricol și pentru finanțarea împroprietăririi; și a treia, *Intreprinderile forestiere*, pentru exploatări în vastele păduri ale țării.

Nouile întreprinderi iau ființă cu capitaluri considerabile în raport cu gradul de depreciere la care se găsià atunci moneta națională. Pornesc singure la drum, însoțite din partea multora de cele mai bune speranțe.

Realitățile însă au fost mai tari decât proiectele.

Capitalurile proprii, considerabile în momentul emisiunii, devin, prin continuarea inflației monetare, insuficiente pentru vastele programe de activitate la care se angajaseră nouile întreprinderi. Alte resurse de capital se obțineau cu greu. Afacerile de comerț, pornite pe baze extinse, din cauza instabilității și nesiguranței valutare, a greutăților de transporturi, de distribuire și plasare sigură, nu dau rezultatul așteptat. Inițiativele pe teren industrial deasemenea merg greu. Cele mai multe din industriile încercate, trebuesc abandonate. Se poate spune că dintre toate încercările pe acest teren numai două-trei au dat rezultate bune, devenind întreprinderi prospere. Intre acestea merită să fie amintite: Industria Sârmei din Ghiriș și Fabrica de Sticlărie dela Turda. Cunoscutele complicații în chestiunea privilegiilor Băncii Agrare au derutat considerabil activitatea acestei instituții, iar imobilizările inerente afacerilor dela Intreprinderile forestiere și lipsa de fonduri suficiente de rulment au ridicat dificultăți și piedeci greu de înlăturat.

Cu toate acestea cele trei întreprinderi ardelene, susținute puternic de institutul de emisiune, au izbutit a se reculege. Banca Centrală, revenind la afaceri bancare și finanțând numai întreprinderile industriale prospere, amintite în cele precedente, s'a consolidat, intrând în o etapă de întărire și progres, care se vădește din ce în ce mai mult. Banca Agrară este pe aceeaș cale, iar Intreprinderile forestiere au multe șanse de a ajunge la o activitate mai productivă și mai rentabilă.

De sigur s'a cheltuit multă energie și a fost nevoie de mari jertfe morale și materiale cu încercările celor trei întreprinderi ardelenești postbelice. Experiențele făcute au fost însă o bună școală, oricât de mult ar fi costat. Ele au indicat calea și mijloacele de revenire, restabilind încrederea în un viitor mai bun.

O altă acțiune în viața financiară a Ardealului este cea întreprinsă de *băncile mari din capitala țării*, care, îndată după Unire, au descins în noua provincie, deschizând sucursale în toate centrele mai de seamă. Acestea au căutat să pătrundă cu deosebire în lumea de afaceri comerciale și industriale dela orașe. Cu mult mai puternice decât alte întreprinderi similare și dispunând de resurse de capital neasemănat mai mari, activitatea lor a putut să fie dirijată mai sigur spre scopurile ce le urmăriau. Cu toate

acestea, unele dintre ele, necunoscând îndeajuns împrejurările în Ardeal, au făcut experienţe păgubitoare, experienţe care, de sigur, nu vor rămâneà fără repercusiuni în activitatea lor din viitor.

Pe lângă aceste acţiuni separate, au continuat să lucreze în viaţa financiară a Ardealului *vechile bănci româneşti*, despre care am vorbit în prima parte a expunerii noastre.

Activitatea lor în epoca de după războiu este însă mai redusă şi mai timidă. Resursele de care dispuneau, mistuite de inflaţia monetară, nu mai reprezentau forţele de mai înainte, iar augmentările noui de capitaluri — cu unele excepţii — au urmat mai lent şi mai anevoios. Conservative prin trecutul lor, în genere, au rămas la afacerile obişnuite în trecut: împrumuturi poporului agricol, micilor comercianţi şi industriaşi.

Experienţele celor ce s'au abătut dela această cale, angajându-se în exploatări şi întreprinderi împreunate cu riscuri, le-au fost fatale la multe dintre ele.

Reţeaua vechilor bănci ardeleneşti se menţine aproape neschimbată. Unele fuziuni ce s'au făcut, nu i-au slăbit importanţa. In fruntea tuturor — urmând politica tradiţională de cumpăt şi prudenţă — a rămas, şi în această epocă postbelică, banca « Albina » dela Sibiu. Increderea publicului deponent a ridicat-o la rangul uneia dintre cele mai de seamă întreprinderi bancare în România nouă. Tot asemenea se menţin şi celelalte bănci mai importante, cu excepţia a două, trei, care, încercând unele pagube din afaceri comerciale şi industriale, sunt pe cale de refacere. Restul vechilor bănci continuă să-şi îndeplinească rolul lor modest, dar folositor ca şi în trecut.

In ce priveşte organizaţia comună a vechilor bănci româneşti din Ardeal, în anii imediat după războiu, a trecut prin o perioadă de stagnare. Federala « Solidaritatea », părăsită de unii dintre conducători, angajaţi pe alte terene de activitate publică, e dată uitării pentru câtăva vreme. In acest interval singura expresie a existenţei ei a rămas numai organul de publicitate « Revista Economică », ce a continuat să apară regulat.

Dar, în anii din urmă, cercurile bancare, mari şi mici, simt tot mai mult nevoia de a revenì la activitatea normală din trecut.

« Solidaritatea » se reorganizează şi reactivează controlul extern prin revizori experţi autorizaţi.

Vechile ei preocupări de a îndrumà activitatea băncilor federate amăsurat intereselor obşteşti, încep a se cunoaşte şi a se simţì tot mai mult în noua epocă în care intrăm.

Experienţa celor zece ani de după războiu trebuie să ne servească de învăţătură pentru viitor. In Ardeal, unde împrejurările sunt altele decât în restul ţării, activitatea românească în domeniul finanţelor private, trebuie să fie unitară, solidară şi determinată, pe lângă interesele de afaceri, şi de scopuri comune mai înalte, care se pot ajunge numai prin lucrări bine organizate.

In această parte de ţară, unde finanţa privată săsească şi ungurească este organizată pe baze şi cu scopuri naţionale şi unde reprezintă forţe destul de considerabile, băncile noastre româneşti trebuie să urmeze o politică strânsă şi conştientă. Faţă de organizaţiile naţionale ale băncilor săseşti şi ungureşti, e nevoie să se grupeze la un loc toate băncile noastre, mari şi mici, indiferent că sunt indigene din Ardeal ori alcătuiri de ale finanţei din vechiul Regat. A mai continuà ca până acum, separate şi desmembrate şi fără o organizaţie comună în vederea scopurilor mai mari de realizat, ar fi o greşală păgubitoare pentru interesele generale.

Organizaţia de care vorbim, nu înţelegem să fie un mijloc de luptă împotriva altor organizaţii similare. Trebuie să fie şi să rămână un mijloc de ocrotire a intereselor financiare române din Ardeal, aşà precum « Revisions-Verband »-ul dela Sibiu este pentru băncile săseşti şi « Sindicatul » dela Cluj pentru cele ungureşti. Ideea că în România Mare n'ar mai fi nevoie de organizaţii speciale, pe provincii, nu este totdeauna justificată şi nu este justificată — în cazul acesta — cu deosebire în Ardeal, unde relaţiile de forţe şi tendinţe economice sunt altele decât în restul ţării. Cei ce cunosc aceste împrejurări speciale — şi acum după zece ani credem că toţi le cunosc — ne vor da dreptate. Avem experienţele unui trecut îndelungat dinainte de războiu, experienţele făcute de băncile vechi româneşti din Ardeal, care s'au putut afirmà şi au putut săvârşì o muncă utilă şi naţională numai prin concentrarea şi organizarea forţelor lor. De altă parte, avem învăţămintele celor zece ani din urmă, care ne dovedesc până la evidenţă că tocmai din lipsa unei acţiuni unitare, sistematice şi de puteri unite, străduinţele noastre pe terenul finanţelor private n'au fost în raport cu energia şi capitalul cheltuit. Fie deci ca cel de al doilea deceniu în România nouă să se deschidă sub zorile unei activităţi mai bine înţelese pentru consolidarea şi întărirea finanţelor noastre private.

SITUAȚIA COMERCIALĂ IN ARDEAL. DELA ALIPIRE

DE

CEZAR HÂRJESCU

La alipirea Ardealului funcționau pe noul teritoriu multe bănci și societăți autorizate de vechea suveranitate sau chiar fără nici o autorizație.

Conform ordonanțelor fostului regim, înființări de noui societăți anonime sau sporiri de capital nu se puteau face decât cu aprobarea Ministerului Industriei și Comerțului pentru societăți, și a Ministerului Finanțelor pentru bănci.

După integrarea politică, aproape toate întreprinderile bancare, comerciale și industriale existente își aveau privirile ațintite tot la Budapesta, de care erau legate nu numai prin majoritatea capitalului unguresc învestit în ele, dar și prin tot felul de interese mai mult sau mai puțin contrarii cu interesele naționale și economice românești.

Această chestiune atât de delicată și tot atât de importantă pentru economia noastră națională cerea, fără îndoială, găsirea unor mijloace cât mai nimerite pentru naționalizarea acestor întreprinderi, ce gravitau spre Budapesta.

In acest scop, spre a se atinge țelul politicii naționale conștiente, și în vederea unei acțiuni unitare, Guvernul român a procedat la naționalizarea acestor întreprinderi, pe baza următoarelor norme:

3/4 din numărul membrilor consiliului de administrație și al cenzorilor să fie români;

2/3 din numărul acțiunilor, să fie date românilor.

Transmiterea acțiunilor nominative să se facă numai cu autorizația consiliului de administrație, încunoștințând Ministerul Industriei și Comerțului.

Proporția de capital și de membri în consiliul de administrație să fie menținută permanent, orice modificări s'ar aduce statutelor, această proporție urmând să fie păstrată și la orice sporire de capital.

Toate aceste condiții urmau să fie introduse în statute și actul constitutiv, în urma cărora, societățile au obținut și obțin încă autorizații de funcționare, sporiri de capital, etc., iar ca o primă de încurajare, cele naționalizate au căpătat reescont la Banca Națională, au fost admise la furnituri oficiale, etc.

Datorită acestui stimulent de necontestată importanță pentru prosperarea și înflorirea întreprinderilor de orice fel, s'a ajuns că aproape nu mai există în Ardeal bancă sau societate (exceptând pe cele străine, ce își au sediile lor principale în străinătate, câteva la număr), care să nu se fi naționalizat, și numai astfel se explică de ce, cu toată criza financiară prin care trece țara de câțiva ani, totuș societățile naționale din Ardeal s'au înmulțit simțitor. Datorită avântului de întreprinderi de după războiu, de unde în anul 1922 prin autorizațiile date de departamentul Industriei și Comerțului, s'au înființat și și-au sporit capitalurile sociale un număr de:

54 bănci cu un capital de	163.801.470 lei
105 societăți, cu un capital de	658.551.200 »
Total	822.352.670 lei

Astăzi avem 1558 societăți, precum se vede din tabloul de mai jos:

TABLOUL RECAPITULATIV AL SOCIETĂȚILOR NAȚIONALIZATE DIN ARDEAL 1922—1928

Felul Societății	Nr. Soc.	Capitalul social la înființare Lei	Capital sporit Lei	Totalul capitalului investit Lei
1. Bănci	610	1.283.875.565	2.164.155.980	3.448.030.645
2. Soc. industr.	544	3.460.855.008	1.779.503.600	5.240.358.608
3. Soc. comerc.	363	1.274.674.150	342.821.200	1.617.495.350
4. Asigurări.	12	30.100.000	10.600.000	40.700.000
5. Soc. diverse	29	78.161.350	17.250.000	95.411.350
Total . .	1558	6.127.666.073	4.314.329.880	10.441.995.953

Iată deci, o dovadă elocventă de prosperitatea întreprinderilor naționalizate din Ardeal. Putem adăuga că în anii din urmă 1927 și 1928, numărul societăților noui a scăzut, mărindu-se numărul societăților care și-au sporit capitalul social, ceeace indică, nu o lipsă a spiritului de întreprindere, ci consolidarea acestor întreprinderi naționalizate pe zi ce trece, numărul celor noui fiind limitat în viitor.

Dacă privim capitalul de mai sus, după proveniența lui, avem 75% capital românesc și 25% capital străin.

Acest succes de a aveà sigur, investit în societățile și băncile anonime de peste munți, un capital românesc de 75%, este, fără îndoială, o mândrie națională din punctul de vedere economic și financiar.

Instituția Camerelor de Comerț ființa la data desmembrării Imperiului Habsburgic, în baza legii ungare din 1868 — pentru Ardeal — și a legii austriace din acelaș an, pentru Bucovina.

In anul 1918 găsim următoarele 7 Camere de Comerț, dincolo de Carpați: la Brașov, Cluj, Timișoara, Cernăuți (înființate în anul 1850), Arad (1872) Oradea Mare și Târgul Mureș (1890).

In 1925, data intrării în vigoare a legii pentru reorganizarea Camerelor de Comerț și de Industrie, se mai creiază Camera de Comerț dela Deva, iar după aceasta, în 1926 și 1927 au luat ființă alte patru Camere de Comerț: la Alba Julia, Lugoj, Satu Mare și Sibiu.

Avem deci, în total, 11 Camere de Comerț.

Sporirea numărului lor evidențiază că necesitățile economice ale teritoriilor transcarpatine, au cerut înființarea acestor organe ca o expresie a celor mai de seamă interese comerciale ale regiunilor respective.

Că activitatea desfășurată de ele a fost rodnică, este singura justificare pe deplin a rostului existenței lor. Preocupările de care au fost animate, cele vechi ca și cele noui, vădesc o serioasă contribuție la deslegarea tuturor problemelor de gospodărie economică, atât în cadrul local cât și în celălalt cadru, de interes general economic.

Legea de reorganizare a acestor instituții le-a creiat un prestigiu, învestmântându-le cu forma de solemnitate a așezămintelor publice; și le-a dat posibilitatea unei autonomii cât mai largi.

Inainte de această lege, Camerele de Comerț din Ardeal erau împărțite în două secții: una industrială și alta comercială. Nemulțumite numai cu aceste două secții, ele au propus mofidicarea legii, în sensul sporirii secțiilor la cinci, și anume: a societăților anonime, a industriașilor, a comercianților angrosiști, a comercianților detailiști și a meseriașilor, fiecare având un egal număr de membri. Sistemul constituià de sigur un progres față de cel din Vechiul Regat, dar nu erà perfect, întrucât grupele de interese, ca și importanța acestor grupe, variază dela o Cameră la alta, ba chiar la aceeaș Cameră dela o epocă la alta.

Legea de reorganizare a adoptat un sistem superior, așà ca să fie reprezentate într'o măsură dreaptă cele mai importante categorii de comerț și industrie din circumscripția respectivă. Problema alegerilor pe categorii rezolvă astfel în chipul cel mai satisfăcător chestiunea reprezentării intereselor comerciale și industriale.

Se înțelege că Statul acordând importante prerogative, prin art. 3 al legii celei noui, a Camerelor de Comerț, era în drept să și pretindă din partea lor îndeplinirea misiunii pentru care au fost create: contribuirea efectivă la progresul economic în armonie cu interesele generale ale țării. Ceeace, fără îndoială, se constată din plin privind la activitatea pe care au avut-o în acest domeniu, atât sub raportul serioasei luări în seamă a tuturor problemelor economice la ordinea zile, propunând soluții fericite, cât și sub acela al reprezentării cu succes a intereselor comercianților și industriașilor respectivi.

In tabloul de mai jos, arătăm județele fiecărei circumscripții și numărul membrilor consiliului de administrație:

Circumscripția	Județele	Numărul Membrilor
Alba Iulia	Alba și Târnava Mică	20
Arad	Arad	40
Brașov	Brașov, Făgăraș, Târnava Mare	50
Cluj	Cluj, Năsăud, Turda, Sălaj, Someș	40
Deva	Hunedoara	30
Lugoj	Caraș și Severin	20
Oradea	Bihor	40
Satu Mare	Satu Mare și Maramureș	20
Sibiu	Sibiu	20
Târgu Mureș	Mureș, Ciuc, Odorhei, Trei Scaune	40
Timișoara	Timiș, Torontal	50

TABLOU DE SUBVENȚIILE ACORDATE DE CAMERELE DE COMERȚ ȘI DE INDUSTRIE DIN ARDEAL ȘCOALELOR PROFESIONALE, PE ANUL 1928:

Nr.	Denumirea Camerei	Bugetul	Subvenția
1.	Alba Iulia	1.300.000 lei	—
2.	Arad	6.000.000 »	780.000 lei
3.	Brașov	8.534.204 »	825.000 »
4.	Cluj	9.171.999 »	2.728.758 »
5.	Deva	5.945.400 »	1.370.000 »
6.	Lugoj	3.681.923 »	230.000 »
7.	Oradea	4.859.640 »	810.762 »
8.	Satu Mare	3.786.000 »	599.000 »
9.	Sibiu	2.411.000 »	350.000 »
10.	Timișoara	12.460.000 »	1.670.000 »
11.	Târgu Mureș	5.482.000 »	1.580.000 »
	Total	63.632.166 lei	10.943.520 lei

E ușor de constatat, având sub ochi aceste cifre, contribuția remarcabilă pe care Camerele de Comerț au înțeles s'o aducă pentru ajutarea învățământului comercial și industrial, unele din ele afectând chiar peste 40% din totalul bugetului lor. Contribuția relativ mică a Brașovului se explică prin faptul că în anul 1927, având în plină construcție palatul propriu al Camerei, o monumentală lucrare, al cărei deviz s'a ridicat la 15 milioane lei și care acum este terminată, nu s'a putut repartizà mai multe fonduri pentru școli.

In 1918 găsim dincolo de Carpați, un număr de 284 târguri anuale și săptămânale de vite și mărfuri, la care s'au adaus, în acești zece ani de gospodărie românească, alte 227. Ele funcționează în baza legilor administrative, cu aprobarea Ministerului Industriei și Comerțului și cu avizul Camerelor de Comerț.

Aceste târguri au sporit mereu, în măsura nevoilor locale. Faptul acestei puternice sporiri ne îndrituește să vedem că, sub raportul comerțului interior, se constată o vie activitate tranzacțională.

TABLOUL TÂRGURILOR SĂPTĂMÂNALE ȘI ANUALE DE VITE ȘI MĂRFURI DIN ARDEAL

Județul	Nr. Comunelor cu drept de târg	Nr. târgurilor săptămânale	Nr. târgurilor anuale
Alba	17	17	38
Arad	53	53	114
Brașov	12	9	25
Caraș	25	18	70
Bihor	24	22	69
Ciuc	18	9	47
Cluj	32	27	112
Făgăraș	26	3	66
Hunedoara	26	22	64
Năsăud	16	13	52
Maramureș	7	4	26
Mureș	25	15	79
Odorhei	21	4	65
Sălaj	21	17	95
Satu Mare	29	20	152
Sibiu	29	11	63
Someș	21	15	72
Târnava Mare	54	10	156
Târnava Mică	30	10	108
Severin	17	14	56
Timiș Torontal	52	52	114
Trei Scaune	12	10	33
Turda	17	11	51

Târgurile săptămânale și anuale de vite, au un caracter oarecum de expoziție, dar ele urmăresc mai ales un interes practic imediat.

Cum organizarea în general a târgurilor de vite din Ardeal erà defectuoasă, din lipsă de norme de control similare acelora din Vechiul Regat, extinderea dispozițiilor Cap. VII din legea Burselor de comerț se impuneà de urgență. Pentru aceasta, Ministerele de resort în vederea desvoltării exportului de vite, având în vedere organizarea târgurilor de desfacere din Vechiul Regat, au propus să se extindă aceste dispoziții pe întregul teritoriu al țării.

Motivele ce au determinat extinderea acestor dispoziții trebuesc căutate, în ce privește Ardealul, în faptul că târgurile de vite din localitățile de peste Carpați, erau puse — potrivit ordonanțelor și decretelor austriace din 1853 și 1892 — sub administrarea prefecturilor și comunelor. Așà fiind, nu există e preocupare deosebită pentru intensificarea creșterii vitelor, nici grija de a pune în legătură directă pe producători cu comercianții, în vederea desfacerii mai avantajoase a produsului muncii lor și deci a evitării speculatorilor.

Potrivit dispozițiilor art. 59—69 din legea extinsă în Ardeal și a dispozițiilor din art. 3 al legii de reorganizare a Camerelor de Comerț, administrarea acestor târguri este dată în sarcina Camerelor de Comerț, conducerea, supravegherea și controlul lor fiind făcute de organele acestor Camere, singurele în competența cărora trebuià să intre această organizare. In afară de aceste organe de control, în Cap. VII din susnumita lege se mai prevăd și alte mijloace de control, privind modul de efectuare al tranzacțiilor ce se efectuează, printr'o comisie pentru fiecare târg în parte, compusă din comercianți și producători și din mijlocitori autorizați.

Legea mai cuprinde dispoziții prin care se stabilesc anumite locuri unde pot să funcționeze în condiții normale și igienice, târgurile și oboarele, reglementându-se și modalitatea prin care anumite persoane pot intrà în aceste târguri și oboare, spre a negocià, precum și modul în care urmează să se facă tranzacția.

Actualmente toate Camerele de Comerț au purces la organizarea târgurilor și oboarelor din Transilvania, potrivit nouei legi, pe baza regulamentelor interioare de organizare a acestor târguri și oboare.

VIAȚA ECONOMICĂ GERMANĂ DIN ARDEAL, BANAT ȘI SATU-MARE

DE

GUSTAV ADOLF KLEIN

Inainte să intrăm în descrierea împrejurărilor economice ale minorității germane din Ardeal, să ne fie îngăduite câteva observații principiale despre condițiile în care are loc desvoltarea unei minorități naționale în domeniul economic, despre măsura în care există o îndreptățire să se vorbească despre economia proprie a unei minorități și despre criteriile unei asemenea fixări de noțiune. Dela început se poate stabilì că un organism economic minoritar unitar, în înțelesul unei forme de viață care se desvoltă după legi proprii, nu există. De un astfel de organism economic de sine stătător nu se poate vorbì nici atunci când o minoritate națională locuește un teritoriu de colonizare bine definit și exercită pe acest teritoriu toată activitatea economică, adică stăpânește și lucrează tot pământul, domină deplin meseriile, industria și comerțul. Căci în întâiul rând desvoltarea economică este și într'un asemenea caz dependentă și influențată de condițiile și posibilitățile generale, care sunt active în cuprinsul economiei regulate de Stat, pentru fiecare ramură de producție în parte.

Agricultură, industrie și comerț ale întregii țări stau sub aceeaș politică de impozite, etc., într'un cuvânt fiecare ramură de producție e supusă aceleeaș legislații economice, acelorași împrejurări valutare, unei formări de prețuri unitare și acelorași condiții de desfacere.

Economia unei țări formează un organism economic, iar teritoriile izolate sau minoritățile naționale, alcătuesc numai membrele vii ale acestui singur organism, cu care ele și fiecare întreprindere și fiecare econom sunt legate la câștig și la pagubă. Aceasta nu înseamnă însă că un teritoriu sau o minoritate etnică n'ar puteà da la iveală în desvoltarea economică anumite particularități. Imprejurările naturale ale solului și climei, desvoltarea economică, structura socială, caracterul și calitățile populației sunt stări care pot să exercite o influență tot așà de hotărîtoare asupra configurației raporturilor economice.

Asemenea momente trebuesc avute în vedere când se vorbește despre situația economică a unei minorități naționale; ele dau uneori activității economice o directivă bine hotărîtă ale cărei rezultate apar ca ceva caracteristic și ca prestație originală a minorității respective. La aceasta se adaugă un al doilea punct de vedere care ne dă dreptul să vorbim despre economia unei minorități și care merită să fie scos cu deosebire în relief cu referință la minoritatea germană. E faptul că organizația economică a minorității dela noi e foarte înaintată și ca urmare fiecare ramură

economică a lor se prezintă în afară ca o formație unitară. Valoarea internă a acestor organizații nu trebuie nici ea nesocotită, căci prin asociațiile cu caracter profesional importanța economică a fiecărei întreprinderi este esențial favorizată.

Un al treilea motiv pentru recunoașterea noțiunii de economie a minorităților stă în aceea că fundamentul pentru activitatea economică a acestora e proprietatea lor națională. Pământul pe care țăranul german din Ardeal îl lucrează în pace alături de român și de ungur este o moștenire a înaintașilor, este câștigat prin osteneala palmelor lui. La fel cu atelierul meseriașului din oraș și cu fabrica marelui industriaș. Minoritatea germană administrează această proprietate cu încordarea tuturor puterilor, în conștiința legăturii ei înmiite cu economia Statului și în năzuința să articuleze corpului general economic, pentru ridicarea binelui comun, un membru cât mai viguros.

Structura economică și socială a Germanilor din Transilvania dă la iveală o bogată diferențiere. Aproape nu e ramură economică și profesională care să nu fie reprezentată între ei. O situație precumpănitoare ia însă agricultura, atât după numărul ocupaților cât și după însemnătatea pentru massa poporului a acestei ramuri de producție. Din cei vreo 600.000 de Germani ai ținutului, cam 450.000 activează în agricultură. Pe acest fundament se reazămă supra-clădirea profesională, industrială și intelectuală. Se poate afirmà deci în liniște că Germanii Transilvaniei sunt un popor de țărani, și chiar un popor de țărani în cel mai adevărat înțeles al cuvântului. De când se pomenesc, țăranii germani din Transilvania au fost proprietari liberi ai pământului lor. Pe când în restul Europei proprietatea funciară se găsià în mâinile nobililor, cărora țăranii trebuiau să le presteze munca de clacă și dela cari ei nu primeau pământ decât în arendă în schimbul unor apăsătoare dijme și plocoane și al unor grele munci, mai cu seamă pe așà numitul pământ regesc al Sașilor transilvăneni se desvoltà o democrație țărănească liberă și curată, în care nu existau stăpâni și slugi, ci numai proprietari de pământ țărani egali și neatârnați.

Fig. 167. Țărani sași cu plugul

Sașii își primiseră teritoriul de colonizare la emigrarea lor din secolul al XII-lea dela regii unguri ca proprietate liberă de sarcini și pe acest teritoriu s'a putut desvoltà o constituție agrară model. Șvabii din Banat au sosit în țară abià la începutul secolului al XVIII-lea, într'un timp deci când dependența de pământ erà pe cale de dispariție. Dar înainte de orice, ei au venit într'un ținut aproape nelocuit, unde ca răsplată pentru activitatea lor colonizatoare, care constà în desțelenirea unui teren pustiu au primit pământul deopotrivă ca proprietate liberă în care n'a apucat să se desvolte nici un drept seniorial.

Faptul că Germanii erau proprietari liberi ai pământului lor explică de ce nici între ei nu s'au putut ivì mai târziu mari proprietari. Deaceea și astăzi distribuția proprietății între Germani prezintă o imagine destul de uniformă. E vorba în covârșitoare majoritate

de proprietari mici și mijlocii; latifundiile lipsesc complet ca și massa existentă de obiceiu a proletariatului agricol fără pământ. După statistica din 1916 erau în Ardeal 37.845 de proprietari de pământ sași, dintre cari stăpâneau:

Mai puțin de	5	jugăre	8.764
Intre	5— 10	»	10.433
»	10— 50	»	17.528
»	50—100	»	835
Peste	100	»	235

Reiese din acest tablou că între Sași precumpănește mica proprietate solidă. Proprietatea mijlocie a unui țăran sas poate fi indicată la 7—10 jugăre. Mai favorabile sunt raporturile de proprietate la Șvabii Banatului, unde un țăran mijlociu stăpânește 15—20 jugăre. La aceasta e de observat însă că aici e vorba de proprietatea curat particulară, care nu dă o idee completă de puterea economică a țăranului. In special în Ardeal instituția proprietății publice e foarte desvoltată, mai ales pășunea și pădurea comunală, composesoratul, etc., și în această proprietate comună țăranul găsește o foarte puternică rezervă. Inainte de orice această proprietate comună a favorizat la Germani desvoltarea creșterii vitelor.

Centrul de greutate al producției agricole la Germanii Transilvaniei stă în producția cerealelor. In felul culturii pământului ei sunt destul de înaintați; unde forma terenului o îngădue, se întrebuințează mașini agricole. Grâu, porumb, ovăz, orz sunt produsele principale ale câmpului, iar veniturile recoltei, ținând socoteală de felul de exploatare relativ modern și în întâiul rând în ținuturile cu împrejurări de sol mai favorabile, întrec media țării. Aceasta mai ales în Banat și Ardeal, în Țara Bârsei, împrejurul Brașovului. Caracteristic pentru plugarii germani este faptul că ei fac o economie capitalistă. Ei nu lucrează numai pentru propria trebuință, ci în mare parte pentru piață. Deaceea ei caută să gospodărească după puncte de vedere cât mai raționale, adică să sporească producția și s'o scoată cât mai ieftină. Cu solul în mare parte puțin roditor se cer însă mari investiții de capital, așà că rentabilitatea agriculturii se prezintă aici mult mai nefavorabilă decât în alte părți ale țării, cu terenuri mai roditoare și cu o cultură extensivă a pământului.

Prin alipirea Transilvaniei la România situația agriculturii s'a schimbat cu totul. In complexul monarhiei austro-ungare întreaga producție agrară se consumà înăuntrul țării și impozite vamale de ocrotire suficiente asigurau agricultorului prețuri rentabile pentru produsele lui. In România agricultura ardeleană și mai cu seamă cultura cerealelor întâmpină concurența grea a ținuturilor mănoase din Vechiul Regat și Basarabia, care produc în împrejurări mult mai prielnice și deaceea au tendința să scadă prețurile produselor agricole. La aceasta se adaugă și faptul că România este o țară de mare export al cerealelor, astfel că producția ardeleană nu e nicidecum indispensabilă pentru consumul intern. O urmare serioasă a acestei modificări este scăderea rentabilității culturii cerealelor din Ardeal în așà fel încât agricultorul nu mai poate răsbì cu prețurile de astăzi. Problema actuală pentru producția agrară a Ardealului este o adaptare nouilor împrejurări printr'o transformare a producției și o creare de noui posibilități pentru propria existență. Producția cerealelor trebuie mult redusă și e nevoie să se treacă la producția altor vegetale pentru care există condiții de desfacere mai favorabile. Cartofi, sfecle de zahăr, hameiu, etc. se seamănă în cantități din ce în ce mai mari, mai ales că sunt căutate și pentru utilizare industrială. Lozinca agriculturii ardelene este astăzi industrializarea agriculturii, și se poate observà că minoritatea germană merge în frunte ca deschizătoare de drum acestei noui evoluții. Ca un indiciu în sprijin este, între altele, înființarea în Sibiu a fabricii «Amylon» pentru utilizarea cartofilor, care produce scrobeală, dextrină, sirop și zahăr de cartofi, de excelentă calitate și influențează favorabil cultura cartofilor prin distribuții de semințe, acordare de avansuri asupra recoltei, prin furnizare de borhot crescătorilor de vite și firește prin cumpărarea unor însemnate cantități de cartofi pentru fabricare. Fabrica este instalată ca să poată prelucrà anual cam 5000 de vagoane; ea nu și-a ajuns încă astăzi completa capacitate de producție pentrucă furnizările de cartofi nu sunt îndestulătoare.

Fabrica «Amylon» este o încercare promițătoare, de luare în considerare a împrejurărilor schimbate economice, prin desvoltarea de ramuri auxiliare rentabile ale agriculturii în colaborare cu industria. Pe această linie stă viitorul agriculturii ardelene.

Pe de altă parte, prin pierderile de rentabilitate a producției cerealelor, despre care am vorbit, câștigă vădit creșterea vitelor în Ardeal. Și în această privință minoritatea germană lucrează exemplar, atât în domeniul înnobilării rasselor de prăsilă ca și în întrebuințarea produselor animale. Desvoltarea creșterii vitelor n'a fost totdeauna favorizată de politica guvernelor de până acum, dar e de sperat că pe viitor această ramură de producție va găsi un interes mai mare din partea Statului și că în întâiul rând exportul vitelor va fi sporit prin toate mijloacele. Pentru agricultura ardeleană problema aceasta e de întâia însemnătate. Prin reforma agrară distribuția proprietății de pământ s'a democratizat în întreg Ardealul. Marile proprietăți de odinioară s'au desfăcut în loturi mici care nu pot adesea să se mențină și să ofere o existență sigură economică proprietarului lor decât dacă alături de plugărie acesta se îndeletnicește și cu creșterea vitelor. Căci de multe ori lotul de împroprietărire e prea neînsemnat ca să hrănească singur o familie.

Fig. 168. Fermă săsească: administrația

Acelaș efect l-a avut reforma agrară și asupra proprietarilor de pământ germani, cari după cum s'a văzut mai sus au fost proprietari mici și mijlocii. Aceștia au mai pierdut din pământ, așa că proprietatea lor s'a mai micșorat și adesea e atât de restrânsă încât proprietarul trebuie să se ocupe intensiv de creșterea vitelor, pentru ca în felul acesta să câștige economic ceeace a pierdut pe de o parte prin îngustarea proprietății de pământ, iar pe de altă parte prin conjunctura nefavorabilă și perspectivele slabe de viitor în cultura cerealelor.

Fig. 169. «Amylon», fabrică pentru utilizarea cartofilor

Organizarea agricolă a Germanilor din Transilvania este solidă și întinsă. Două mari asociații trebuie amintite în întâiul rând în această privință ca reprezentante de interese și înainte mergătoare ale progresului agricol: Asociația agricolă săsească ardeleană cu reședința în Sibiu și Asociația agricolă șvăbească cu reședința în Timișoara. Aproape în fiecare comună germană există o asociație agricolă locală, care la rândul lor sunt înmănunchiate în asociații județene și stau sub conducerea centrală a administrației superioare. Dela aceste două

asociații centrale agricole a plecat inițiativa introducerii de metode înaintate de exploatare în cultura pământului, a utilizării de unelte și mașini, a îmbunătățirii de rasse de vite (mai cu seamă a introducerii cornutelor « Pinzgau »), a organizării de expoziții și a multor altor succese practice. Asociațiile agricole și-au câștigat merite și pentru încurajarea învățământului de specialitate. In Ardeal s'au înființat trei școli de agricultură, în Feldioara, Mediaș și Bistrița, care dau tinerilor agricultori o pregătire trainică, teoretică și practică, și au ridicat și cultura generală la țară, la un înalt nivel.

Fig. 170. Porci de rasă « Bazna » din Turnișor

In ultimul timp s'a înființat în Banat, după modelul școalelor de agricultură săsești, o asemenea școală în comuna Lenauheim dela care se poate deopotrivă aștepta o binefăcătoare influență asupra culturii agricole a Șvabilor. Asociațiile agricole desvoltă o activitate nespus de prețioasă prin organizare de cursuri agricole de iarnă, prin conferințe foarte răspândite, pentru împrăștierea cunoștințelor moderne.

O amintire aparte merită editarea publicațiilor de specialitate de către asociațiile agricole. In Ardeal apar « Foile agricole », iar în Banat « Plugarul Bănățean », care poartă grijă ca reviste săptămânale cu un tiraj de multe mii de exemplare, să transmită curent cunoștințele de specialitate. Asociațiile agricole întreține în mai multe orașe « Magazine de desfacere » proprii, în care se vând produse agricole de calități alese. Pe de altă parte, asociația agricolă ardeleană a înființat după războiu în Sibiu o « Secție a mașinelor », cu filiale în Mediaș, Târgul-Mureș și Sighișoara, care și-a pus ca scop să aprovizioneze pe agricultori cu mașini de tot felul pentru exploatarea agricolă. Asociația agricolă săsească ardeleană s'a despărțit în 1927 în 14 asociații județene cu 235 asociații locale și cu un număr total de 12.767 membri.

O a doua organizație însemnată în domeniul agricol, care poate fi pusă ca egală alături de asociația agricolă, este cooperația țărănească la Sași și Șvabi. Pe când asociațiile agricole urmăresc înaintarea profesională și culturală a membrilor, cooperativele au în întâiul rând ca sarcini întărirea materială a țăranilor. Tipul cooperativelor din Ardeal și Banat este « Societatea de economie și împrumut Raiffeisen », bazată pe solidaritatea membrilor. Cele mai multe comune germane au câte o asemenea societate de împrumut, care joacă rolul de bancă populară țărănească, primind în depozit economiile membrilor și împrumutându-le din nou membrilor cu o dobândă mică. In 1927 erau în Ardeal 185 de societăți de economie și împrumut cu 20.013 membri, care stau sub conducerea unei federale cu reședința în Sibiu.

Fig. 171. Expoziția de fructe a Asociației agricole săsești din Bistrița

Pe lângă ele mai există 81 de societăți de consum și un număr de societăți asemănătoare.

Toate cooperativele stau sub patronajul « Cassei generale de economii din Sibiu », care le acordă credite. La fel de răspândită, cu toate că mai nouă, este cooperația la Șvabii din Banat. Societățile « Raiffeisen » se reazămă pe principiul « unul pentru toți, toți pentru unul » și cultivă spiritul creștinesc al iubirii aproapelui și al ajutorării proprii. Nu mai puțin decât rezultatele materiale trebuesc prețuite înaltele valori etice ale vieții cooperative. Noua lege a cooperației, care e plină de un spirit adânc și curat cooperatist, apare ca o fericită formă externă pentru desvoltarea mănoasă și a cooperației germane din Ardeal și Banat.

Fig. 172. Școala săsească de agricultură din Feldioara

Dacă s'a menționat că prin alipirea Ardealului la România desvoltarea agricolă n'a fost favorabil influențată sau cel puțin a fost silită la o nouă orientare, din fericire se poate spune contrariul despre industrie și comerț, cărora li se deschide prin unire perspective de viitor pline de făgăduieli. Ardealul are bazele naturale ale unei puternice ascensiuni industriale. In cuprinsul monarhiei austro-ungare posibilitățile latente în ființă nu puteau fi deplin utilizate deoarece Ardealul n'aveà un teritoriu de desfacere corespunzător. El nu puteà ține concurența în domeniul industrial cu marea industrie înaintată din părțile de vest ale monarhiei și trebuià, din aceste motive, să rămână îndărăt în industria de fabrică. Printre provinciile unite în Statul român, Ardealul stă însă cu industria lui în frunte, mulțumită marei bogății a subsolului și a izvoarelor de energie, unui corp de muncitori pregătiți și economiei de oraș desvoltate. De multă vreme Germanii au o parte însemnată în desvoltarea industriei și comerțului din Ardeal. Inceputurile vieții industriale a Sașilor ajung până în evul mediu, ba se poate zice că tocmai pe atunci meseriile săsești și-au avut cea mai mare înflorire. Și până în aceste îndepărtate secole ajung legăturile de comerț între Ardeal și Principatele Dunărene, care erau îndestulate de negustorii sași cu produsele artei industriale săsești.

Fig. 173. Școala săsească de agricultură din Mediaș

Până în secolul al XIX-lea industria Ardealului s'a găsit exclusiv în mâini săsești. Marile ei teritorii de desfacere erau Moldova și Țara Românească. O întrerupere bruscă și grea a vioaielor relații comerciale dintre Ardeal și România a adus războiul vamal început în 1886 între Austro-Ungaria și România. Cei șapte ani cât a durat el, desvoltarea industrială a Ardealului a căpătat o lovitură de care nu și-a mai venit în fire, căci prin ea i s'au luat condițiile de existență. Din nenorocire lucrul s'a întâmplat tocmai când în restul Europei se făceà trecerea dela mica la marea industrie. Ardealul n'a

putut să intre în această evoluție și a rămas îndărăt cu ani în progresul lui economic. Astăzi suntem martori la continuarea cu intensitate accelerată a desvoltării din punctul unde a fost oprită în loc de războiul vamal din 1886.

Numărul întreprinderilor germane de sine stătătoare de mică industrie din Ardeal se poate evaluà la 18.000. Numai din această cifră reiese ce însemnătate are industria germană în această provincie. Meșteșugurile și-au pierdut însă astăzi temelia de aur avută odinioară. Producția în massă a industriei de fabrică reprezintă pentru întreprinderea de mică industrie o grea concurență, căreia sigur au să-i cadă jerftă câteva ramuri industriale, pe când celelalte n'au să se poată menține decât printr'un lucru special de calitate. In multe branșe s'a și făcut trecerea în timpul de după războiu, dela mica industrie la fabrică, iar pe de altă parte se observă că industriașii caută să-și procure avantagiile marei exploatări prin uniuni mai strânse și adesea chiar prin fuziunea întreprinderilor. In teritoriul de colonizare german, cazurile din urmă s'au întâmplat destul de des; în multe orașe se întâlnesc astăzi societăți de curelari, tâmplari, lăcătuși și altele.

Fig. 174. Școala săsească de agricultură din Bistrița

Germanii au și în domeniul industrial de multă vreme organizațiile lor de specialitate. In toate orașele există societăți burgheze și industriale care sunt federalizate în asociații industriale provinciale. Astfel se găsește în Ardeal « Uniunea societăților burgheze și industriale săsești », iar în Banat « Uniunea societăților industriale șvăbești » ca sindicat special. Acum un an s'a făcut federalizarea tuturor societăților industriale germane în « Liga industrială germană » cu sediul principal în Sibiu. Programul acestei ligi e analog în scopuri aceluia al asociațiilor agricole. Un rol însemnat joacă aici problema nouei generații industriale și a învățământului industrial, precum și chestiunea creării de credit pentru micii industriași. « Liga industrială » scoate lunar o revistă de specialitate « Meseriașul german în România », care se ocupă cu tot felul de chestiuni profesionale, comunică înnoirile tehnice și dă sugestii pentru o conducere rațională a întreprinderii.

Fig. 175. Cooperativa curelarilor din Bistrița

Marea industrie a Ardealului se concentrează în întâiul rând împrejurul orașelor cu caracter german, ceeace e, și intuitiv, o indicație că Germanii au în producția mare industrială o situație solidă și conducătoare. Centrele vieții industriale sunt Brașovul, Mediașul, Sibiul și Timișoara. Fabricilor care existau dinainte li

s'a adăugat după războiu, datorită conjuncturii favorabile descrise, un număr de noui creații. S'au desvoltat mai mult acele ramuri de industrie de fabrică, în legătură cu agricultura, fie că-și procură materia primă dela aceasta, sau că-și au printre populația agricolă cumpărătorii principali ai produselor fabricate. Aceasta se potrivește mai ales pentru industria de mașini, care își are centrul de greutate în confecționarea de mașini agricole, pentru industria mijlocie alimentară (lăptării, fabrici de brânză și bere), pentru industria pielei, industria lânii și a pânzei. Afară de aceasta Germanii mai dispun de o serie de întreprinderi în industria textilă fină, în industria hârtiei, în industria metalurgică. Lăsăm să urmeze câteva dintre cele mai însemnate, așezate după branșe.

Industria mașinilor: Fabricile de mașini *And. Rieger s. a.*, Sibiu; *Frații Schiel s. a.* pentru fabricarea mașinilor, Brașov; *Frații Fabritius* pentru construcțiuni de fier, aparate și cazane, Sibiu.

Fig. 176. Fabricile de mașini And. Rieger din Sibiu

Industria textilă: Fabrica de postav și țesături de modă *Wilhelm Scherg & Co.*, Brașov; *Gromen & Herbert*, fabrică de postav, Sibiu; *Gustav Fonn*, fabrică de postav, Orlat; « *Union* », fabrică de postav, Cisnădia; *M. Vogelsang*, prima fabrică de tricotaje, Sibiu (în localitatea industrială Cisnădia de lângă Sibiu, există o serie de mari fabrici textile, torcătorii, tricotaje, țesătorii în care se produc în mari întreprinderi sau în multe întreprinderi de industrie la domiciliu, mai cu seamă pânzeturi, velnițe și alte postavuri țărănești, chiar pentru export).

Industria pielei: Samuel Karres & Fii, Mediaș; « Herma », prima fabrică de ghete, Sibiu; *S. Zacharias*, fabrică de piele, Sibiu; *Frații Scherg*, fabrică de piele, Brașov; *Gustav Dahinten*, fabrică de piele, Sebeș-Alba.

Industria alimentară: « Lica », *Carol Albrecht*, industria alimentară, Sibiu; « Hess », prima fabrică de bonboane și ciocolată, Brașov; *Iosef Theil*, fabrică de salam, Sibiu; Fabrica de zahăr Bod-Brașov.

Fabrici de bere: Thomas Binder și Fii, fabrică de bere, Sibiu; Fabrica de bere *Trei stejari*, Sibiu; *Friedrich Czel și Fii*, fabrică de bere, vin și licheur, Brașov; *Frații Hager*, fabrică de bere, Sibiu; Fabrica de bere « Ursus », Cluj; *Ludwig Fronius*, fabrică de vin și licheur, Sibiu.

Industria hârtiei: Fabrica de hârtie din Petrifalău; fabrica de hârtie din Zărnești; fabrica de hârtie din Bușteni; *Graziosa Mill*, fabrică de hârtie, cartonaje, Sibiu.

Industria sticlei și a ceramicei: Prima fabrică de sticlă și gaz metan, Mediaș; « *Vitrometan* », fabrică de sticlărie, Mediaș; Fabrica de sobe și producte ceramice, Bistrița.

Organizația « Liga industriașilor » Ardealului și Brașovului, în care sunt reprezentate toate întreprinderile industriale germane, scoate săptămânal o revistă de specialitate « Foaia industriei ».

Comercianții germani ai Ardealului sunt organizați în « Uniunea Camerelor de comerț germane », care are grupuri locale în multe din orașele Ardealului. Pe lângă sarcina reprezentării inte-

Fig. 177. Turnătoria fabricii And. Rieger

resului comerțului, aceste camere de comerț întreține diferite școli comerciale și industriale. Organul lor de presă este « Gazeta Ardeleană a Comerțului », care iese săptămânal.

Precum s'a văzut, industria ardeleană a primit cele mai puternice impulsuri dela posibilitățile favorabile de desfacere în Vechiul Regat; odată cu consolidarea crescândă a relațiilor economice și cu mărirea capacității generale de consum ea se poate aștepta la un nou avânt. Dar nu trebuie nici să se treacă sub tăcere că situația industriei nu este astăzi prea trandafirie, căci are nespus de îndurat de pe urma lipsei apăsătoare de capital și a poverii dobânzilor. Trebuie să se aducă aminte că numaidecât după războiu, prin schimbarea bruscă a conjuncturii, s'au făcut de industrie mari investiții care au istovit toate fondurile lichide, și, în anii următori de circulație comercială mereu slabă, n'au putut fi recuperate. Cu atât mai vie încredere, acum după executarea marei opere a stabilizării monetare, privește industria în viitor, dela care așteaptă o înviorare și noui posibilități de reorganizare.

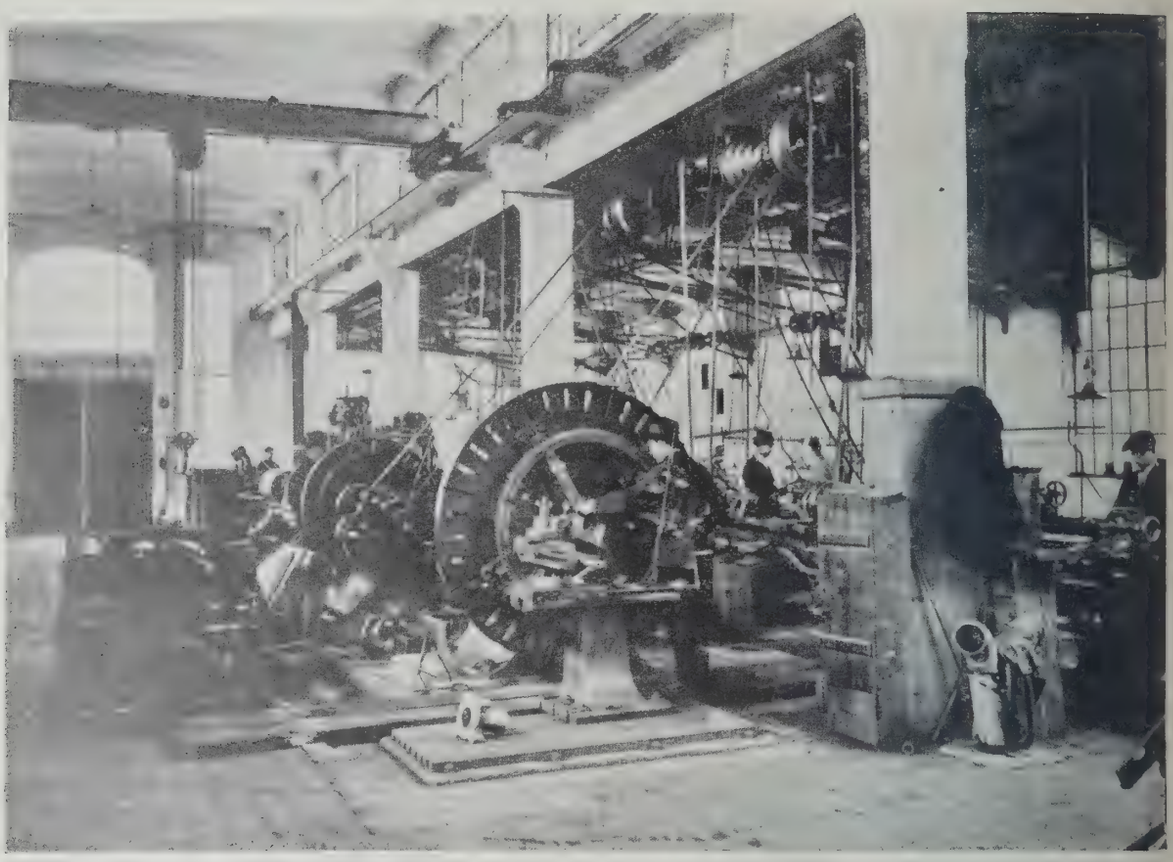

Fig. 178. Sala strungurilor fabricii de mașini And. Rieger

Fig. 179. Fabrica de pesmeți « Lica » din Sibiu

Un sprijin puternic are viața economică a Germanilor din Ardeal în organizația de credit, solid și exemplar organizată. Băncile germane ale Ardealului și Banatului aparțin celor mai vechi institute de credit ale fostei monarhii austro-ungare. După exemplul întâielor casse de economii austriace, Sașii au înființat în întâia jumătate a secolului trecut « Cassa generală de economie din Brașov » (în 1835) și « Cassa generală de economie din Sibiu » (1841); mai târziu a avut loc fundarea « Institutului de credit funciar din Sibiu ». Toate aceste bănci au ajuns însemnate instituții bancare, cărora li s'au asociat ca egale băncile germane din Banat. Aici trebuie amintită în întâiul rând « Banca centrală șvăbească din Timișoara », « Cassa cetățenească de economie din Arad » și « Banca de comerț și industrie din Timișoara ». Există astăzi peste 30 bănci săsești, iar șvăbești peste 10. Cele din urmă dispun de o foarte bine organizată rețea de filiale care se întinde peste tot teritoriul de colonizare șvăbesc. Incă dinaintea războiului cercul de acțiune al acestor bănci germane de-

Fig. 180. Instalația de pasteurizare a fabricii « Lica »

pășià cu mult Ardealul. Soliditatea lor în afaceri le câștigase în țara întreagă o mare încredere.

Principalul izvor pentru mijloacele de lucru ale băncilor săsești și șvăbești stăteà în afacerea cu scrisurile funciare. Cinci institute aveau dreptul de emitere de scrisuri funciare, și anume: « Cassa generală de economie din Sibiu », « Institutul de credit funciar din Sibiu », « Cassa generală de economie din Brașov », « Casa cetățenească de economie din Arad » și « Institutul de obligații ipotecare al casselor de economii ardelene din Mediaș ». La un loc aceste cinci bănci aveau în circulație în 1912 obligații ipotecare în valoare de peste 210 milioane coroane aur, pe când starea depozitului de economii la toate băncile săsești abià ajungeà la 120 milioane coroane-aur. Suma mai mare a obligațiilor ipotecare se explică prin faptul că ele se desfăceau și în străinătate și se negociau la bursele din Budapesta și Viena. Aceste bănci împlineau astfel și rolul mijlocitorului de capital din străinătate. Produsul scrisurilor funciare a fost îndreptat în formă de credit de amortizare și ipotecar pe termen lung spre agricultură și proprietatea de case orășenească. După

răsboiu, afacerea scrisurilor funciare în urma căderii valutei și a situației schimbate de drept a trebuit să fie reorganizată. Consecința a fost că băncile au fost avizate deacum la depozitele de economie ca singur izvor de credit, care n'au îngăduit firește decât plasări pe termen scurt. Această schimbare principială a dus la o transformare a băncilor săsești și șvăbești din institute de credit imobiliar în bănci de credit mobiliar, care s'au orientat în măsură și mai mare spre industrie și comerț. După răsboiu se observă la toate băncile minorității germane o mare sporire a capitalului din acțiuni. Dacă astăzi suma capitalului propriu al acestor bănci reprezintă de mai multe ori suma dinaintea răsboiului și din întâii ani de după răsboiu, faptul nu arată decât o întărire aparentă a forței de capital propriu, căci, calculată în aur, restaurarea vechei capacități, în ciuda tuturor sforțărilor, n'a reușit. Capitalul din acțiuni și rezervele băncilor săsești însumau în 1925, în ultimul an de inflație, lei 323.558.114, pe când în 1912 ele însumau coroane-aur 40.225.000, ceeace calculat în aur dă de cinci ori atât, cât în 1925.

Tabloul următor redă cele mai importante date de bilanț ale celor mai mari bănci germane din Ardeal și Banat în anul 1927:

N U M E L E	Capital din acțiuni	Rezerve	Depozite	Câștig net
Cassa cetățenească de economie din Arad	32.250.000	22.856.066	401.305.698	12.285.013
Banca centrală din Banat, Jimbolia	5.000.000	2.109.152	77.407.777	2.008.655
Institutul de credit funciar, Sibiu.	60.000.000	31.935.738	305.059.242	11.818.949
Banca Țării Bârsei, Brașov	30.000.000	8.926.513	79.669.529	6.200.227
Prima cassă de economie din Timișoara	30.000.000	14.552.328	304.547.993	6.474.812
Banca cooperativă din Dumbrăveni.	2.000.000	1.275.487	16.983.848	502.751
Cassa generală de economie din Sibiu	50.000.000	31.239.104	512.287.076	12.624.454
Cassa g-rală de economie din Brașov	50.007.000	35.277.792	284.498.054	10.464.586
Societatea de împrumut din Făgăraș	5.000.000	2.895.928	40.517.106	626.328
Banca din Mediaș	15.000.000	7.166.518	142.897.068	3.183.517
Banca de industrie și comerț din Reghin	2.000.000	1.093.152	21.683.674	660.909
Cassa de economie din Reghin.	3.000.000	2.060.394	53.792.788	767.846
Banca de industrie și comerț, Brașov	30.000.000	5.796.403	95.025.225	4.197.186
Banca șvăbească de comerț și industrie, Timișoara	15.000.000	3.617.761	217.733.351	3.916.626
Banca centrală șvăbească, Timișoara	20.000.000	19.854.000	502.532.879	7.570.058
Cassele de economie unite din Bistrița	4.000.000	1.266.584	42.604.605	818.631
Banca ipotecară, Sighișoara	10.000.000	6.000.000	118.113.706	2.912.927
Banca populară Sighișoara	10.200.000	3.781.971	51.072.223	2.676.714
Banca de mișcare a mărfurilor, Brașov	50.000.000	6.103.091	211.107.274	5.180.312

Față de 1920 cifrele acestea arată negreșit un frumos avânt, dar dacă sunt puse alături de cele din 1912 se vede că nici astăzi băncile minoritare germane n'au ajuns nivelul de dinainte de răsboiu, când de pildă, în 1912 mijloacele străine de întreprindere însumau numai la băncile săsești peste 12 miliarde, iar sumele plasate se apropiau de 13 miliarde.

In cursul anului 1928 s'au făcut schimbări însemnate la băncile germane ale Ardealului și Banatului, care țintesc la o raționalizare a organizațiilor de credit. O serie de bănci s'au unit împreună, fuzionând complet pentru ca astfel, pe de o parte, să ridice posibilitățile de acțiune ale fiecărei instituții, iar pe de alta să aducă o ieftinire a întreprinderii bancare, adică o scădere a

cheltuelilor de regie. Organizația săsească de bancă cuprinde astfel trei grupe puternice: 1. « Cassa generală de economie din Sibiu », care s'a unit cu « Banca Țării Bârsei din Brașov », cu « Banca din Mediaș », cu « Cassele de economie reunite din Bistrița », cu « Banca cooperativă din Dumbrăveni » și cu « Banca de industrie și comerț săsească din Reghin ». Această nouă bancă dispune de un capital propriu de lei 220.000.000 și are 11 filiale; 2. « Cassa generală de economie din Brașov », care s'a unit cu « Banca de industrie și comerț din Brașov », cu « Banca Transilvaniei » din București și cu « Societatea de împrumut din Făgăraș », într'un institut cu un capital propriu de peste 160.000.000; 3. « Institutul de credit funciar din Sibiu », cu un capital propriu de peste lei 100.000.000 și celelalte bănci săsești rămase independente.

In Banat, cele două mai mari bănci șvăbești, « Banca cetățenească din Arad » și « Banca centrală șvăbească », s'au unit în « Asociația de bancă bănățeană », cu un capital propriu de peste lei 200.000.000 și cu mai mult de 50 filiale. Această bancă și-a înființat o secție în Careii-Mari pentru trebuințele economice ale Germanilor din ținutul Sătmarului.

Fig. 181. Atelierul de brânză moale al fabricii « Lica »

Toate băncile germane din Ardeal și Banat însumau în anul 1927:

CATEGORII	ARDEAL	BANAT
Capitalul din acțiuni	Lei 357.707.000	Lei 104.250.000
Rezervele	» 164.785.814	» 64.536.431
Depozitele	» 2.254.317.323	» 1.523.133.605
Creditul de reescont	» 59.776.712	» 69.526.655
Imprumuturile	» 2.467.242.164	» 1.665.110.452
Câștigul net	» 69.560.825	» 32.894.154

Din expunerile de mai sus reiese că Germanii Ardealului stau destul de bine economicește și că

organizațiile lor lucrează cu spor, având năzuința să promoveze cultura economică modernă. Nu trebuie însă nici trecut sub tăcere că minoritatea germană a Ardealului și Banatului a avut mult de suferit de înrâuririle nefavorabile ale războiului și de sguduirile de criză ale economiei de după război. In comparație cu timpul de dinaintea războiului, Germanii din țară apar nesfârșit mai săraci și mai slăbiți în capacitatea lor economică. Dar voința către o muncă de construcție, către fapta creatoare pentru propășirea țării, le este neînfrântă.

Intr'un izvor autorizat, în lucrarea « România Mare » a consulului general regal român, Rommenhoeller, rolul minorității germane din România pe teren economic e caracterizat în felul următor: « In noul regat Germanii sunt reprezentanții progresului tehnic, economic, organizatorii tehnicei vesteuropene în industrie și inițiatorii introducerii de înnoiri în agricultură. Ei reprezintă un element de cultură care fecundează economia română cu spirit capitalist și colaborează astfel la marile probleme pe care România le are de rezolvat pe teren economic, tehnic și social ».

Repetăm această declarație, nu pentrucă ne-ar măgulì deșertăciunea, ci pentrucă ținem să mărturisim că minoritatea germană recunoaște în totul ca ale ei sarcinile acì arătate, că își pune toată vlaga și voința de muncă pentru creațiile constructive, fără precupețire, în serviciul patriei și că vrea să colaboreze la viitorul ei cu toată știința și putința. Ea nu așteaptă în schimb dela înțeleapta cârmuire a Statului decât respectarea drepturilor ei naturale ca popor, în domeniul limbii, bisericii și culturii, și asigurarea liberei desvoltări ca minoritate națională, a cărei țintă și năzuință sunt închinate binelui Statului.

IV

CADRUL ETNOGRAFIC ȘI VIAȚA SOCIALĂ ADMINISTRATIVĂ

CADRUL ANTROPOGEOGRAFIC

OBSERVĂRI RELATIVE LA ARDEAL

DE

S. MEHEDINȚI

Dintre toate neamurile legate de sistemul carpatic, nici unul nu are o suprafață geografică și o adâncime istorică mai mare decât Românii.

Fiecare ținut geografic are lumina și umbra sa, ca și un tablou așezat pe zid. Pentru Carpați, din punct de vedere antropogeografic, așezarea pe 45° latitudine e faptul fundamental. In al doilea rând este un lucru de însemnătate capitală, că acest sistem muntos se află tocmai la marginea de răsărit a Europei propriu zise, adică în Extremul Orient european [1]). In al treilea rând au fost decizive pentru autohtoni o sumă de caractere orografice și hidrografice ale pământului dacic. Vom înșira câteva, spre a se înțelege pentru ce, *între toți locuitorii Carpaților, nici un neam nu are o întindere geografică și o adâncime istorică mai mare decât a Românilor.*

Mai întâi de toate se impune atenției un fapt: forma României actuale amintește conturul provinciei romane *Dacia Trajana*. Coincidența aceasta nu e o întâmplare. Rotunzimea Daciei antice nu era legată numai de forma circulară a cetății muntoase din mijlocul ei și de cadrul hidrografic (Tisa, Dunăre, Mare și Nistru), ci și de un bloc de populație, despre care Herodot spunea că este cel mai considerabil din toată Europa și singurul care s'ar fi putut compară cu cel din India [2]). Iar aglomerarea aceasta avea o mare vechime. Pittard, cel mai bun cunoscător al materialului antropologic, privitor la Carpați, afirmă că nimic nu se opune, să considerăm pe Geți sau Daci, ca urmași direcți ai neoliticilor din această regiune [3]). Prin urmare, avem în fața noastră un substrat etnic de o continuitate milenară [4]).

I. CADRUL GEOGRAFIC

Analiza cadrului fizic justifică pe deplin concluziile antropologului. In adevăr, pentru faza străveche a populării acestor ținuturi, condițiile traiului omenesc au fost aici excepțional de favorabile, — mai ales în șesurile pericarpatice, cu lunci largi și periodic inundate. Dunărea de ex. se revarsă în fiecare primăvară, acoperind suprafețe foarte întinse (uneori de zece ori mai întinse decât albia minoră) și lasă peștele în bălți și gârle, ca în niște căpcăni naturale. Pescuitul în astfel de condițiuni a fost ușor chiar pentru omul preistoric [5]), iar Tisa, Oltul, Siretul, Prutul și Nistrul prelungeau mai departe rețeaua acestei vieți potamice, îndrumând-o spre gârlele

[1]) *S. Mehedinți*, Le pays et le peuple roumain, București, 1927, pag. 55 ș. u.

[2]) *Herodot*, V, 3.

[3]) *E. Pittard*, Étude sur l'indice céphalique en Roumanie, avec un essai de répartition géographique de ce caractère, București, 1927, p. 92. *Hubert Schmidt*, Zeitschrift für Ethnologie, XXXVI, 1904, p. 630.

[4]) *I. Andrieșescu*, Des survivances paléolithiques dans le milieu néolithique de la Dacie, Communications présentées au VI-e congrès international d'histoire à Oslo, Ac. Rom. Bull. de la Section historique, 1929, p. 7.

[5]) *S. Mehedinți*, Dacia Carpatică și Dacia pontică, Bul. Soc. regale române de geografie, 1928, p. 8 și 9.

Carpaților, iarăș lesne de exploatat. Deaceea, încă din paleolitic, omul a luat în stăpânire tot ținutul Daciei. Cercetările, e drept, nu sunt încă destul de înaintate. Paleoliticii inferiori abia de câțiva ani au ieșit la iveală [1]). Dar răspândirea lor e considerabilă: îi întâlnim din valea Crișului alb până la Nistru și la Mare. Și e probabil că se vor găsì urme paleolitice din ce în ce mai numeroase, deoarece localnicii aveau la îndemână nu numai acele *lunci largi*, cu multe *bălți* și *gârle* comode pentru pescuit, dar și *cremene* destulă, pentru fabricarea uneltelor primitive. Așà că nu-i de mirare, dacă în neolitic așezările omenești sunt foarte numeroase pe pământul României și dau la iveală un grad de civilizație în adevăr remarcabilă [2]).

Prin urmare, în cadrul antropogeografic al Daciei, cea dintâia trăsătură caracteristică pentru faza de care ne ocupăm nu e puternica ossatură a Carpaților, ci tocmai chenarul hidrografic: luncile cu mari zone de inundație și, în vecinătatea lor, ținuturi bogate în cremene.

Massa de populație preistorică și protoistorică aveà nu numai condițiuni favorabile pentru îndesire, dar și pentru stabilitate. O scurtă privire asupra cadrului orografic o dovedește îndată.

II. ANALIZA CADRULUI

a) *Plaiuri.* — Mai întâi, e necesar să înlăturăm o eroare de perspectivă. Cei care au cercetat viața omenească în Carpați, au suferit de pe urma unei iluzii cartografice. Aspectul munților, pe vechile hărți, se apropià de al omizilor. De acì expresia curentă « lanț » de munți. In ce privește Carpații, un geograf străin a contribuit și el să întărească această închipuire, asemănând Carpații cu o coloană vertebrală [3]). Iar unii istorici români, dintre cei mai însemnați, au găsit expresia « foarte nimerită » [4]).

In realitate, comparația aceasta deșteaptă ideea falsă a unei linii mediane, care ar despărți un organism în două părți simetrice. De fapt, lucrul stă cu totul altfel. Carpații, de când ne-am deprins a-i vedeà cu ochii școalei lui Davis [5]), ne apar în primul rând ca o serie de *plaiuri* (peneplene) mai mult sau mai puțin deteriorate și așezate *grosso modo* în chip de cotrună [6]). Niște vechi sloiuri netezite de agenții atmosferii, au fost supuse la o nouă sculptare, prin roaderea apelor curgătoare și au fost transformate cu timpul în masive din ce în ce mai bine individualizate. Unele păstrează însă și acuma resturi din netezimea de odinioară. (Dealtfel, ochiul autohtonilor, observase acele forme caracteristice înainte de a fi relevat știința aceste fapte, și le botezase cu numiri adecvate: *Șesul Lupșanilor* (1600 m.), *Neteda* (1700 m.), *Șesul cald*, *Masa*, *La Poduri*, *Vârful Poenii*, *Râu-Șes*, *Poiana-Rusca*, etc.). Pe când în alte limbi romanice, *planium* a dat termeni relativi la câmpie (*plaine*), în românește a dat *plaiu*, adică loc « plan », dar ridicat cu mult de la nivelul mării sau al câmpiilor vecine.

Dar nici așezarea în cerc a acelor vechi sloiuri carpatice nu e o simplă întâmplare, ci stă în legătură cu scufundarea care a născut *depresiunea centrală* sau căldarea cea mare a Ardealului. Când s'a lăsat partea din mijloc, sloiul dinspre miazăzi și cel dinspre răsărit au rămas mult mai sus, iar blocul dinspre apus s'a oprit ceva mai jos. Insă așezarea lor în chip de ocol formează o cunună destul de completă (cu toată știrbitura dintre munții Rodnei și munții Apuseni).

Cine privește așa dar regiune cu regiune acești munți, își dă seamă de caracterul lor de odinioară. Astfel munții Apuseni se întind ca o *vastă cetate*, aproape tot atât de spațioasă, ca și depresiunea

[1]) *Ioan Andrieșescu*, Contribuție la Dacia înainte de Romani, Iași, 1912, p. 16 ș. u. — *N. N. Moroșanu*, Contribuție la cunoașterea paleoliticului din Moldova de nord, «An. Ac. Rom. M. S. Șt. » 1912 și Câteva stațiuni preistorice noui, Revista științifică «Adamachi», anul XIV, No. 3—4, 1928.

[2]) *Ioan Andrieșescu.* Op. cit. pag. 80 ș. u.

[3]) *H. Grothe*, Zur Landeskunde von Rumänien, 1907, p. 19.

[4]) *D. Onciul.* Tradiția istorică în chestiunea originilor române «Anal. Ac. Rom.», 1907, p. 20. Iluzia aceasta se puteà impune lesne celor ce priveau pământul românesc numai din latura șesului dunărean. Vechea linie de graniță sugerà și ea aceeaș imagine de *lanț* sau de zid despărțitor.

[5]) *Em. de Martonne*, Recherches sur l'évolution morphologique des Alpes de Transylvanie (Karpates méridionales), Paris, 1907.

L. Sawicki, Die glazialen Züge der Rodnaer Alpen und Marmaroscher Karpaten, Wien 1911 (Mitt. der K.K. Geogr. Geselschaft in Wien) și Beiträge zur Morphologie Siebenbürgens, «Bull. internațional de l'Académie des sciences de Cracovie», 1912.

[6]) Ocolul de pietre, care înconjoară vatra unui foc aprins în aer liber.

centrală a Ardealului. O simplă ochire pe hartă, arată imediat că această massă orografică exclude calificativul de *lanț* muntos. — Abia icì și colo, dacă sculptura râurilor a izbutit să izoleze câteva forme mai lunguețe, cărora să li se poată aplicà pe drept acest titlu. (Cât privește numele colectiv de « munții apuseni », el a fost dat de cei care trăiesc în depresiunea centrală. Numai pentru aceștia, ei sunt așezați spre apus).

Spre nord, de cetatea apuseană, dincolo de Crișul repede, stau niște *poduri* (horst) care poartă numele impropriu de munți, dar nu sunt decât o prelungire a cetății muntoase din apus, însă cu o treaptă mai jos (*Meseș*, *Codru*, etc.).

Deasemenea, la sud de Mureș, *Poiana-Rusca* e tot un fel de podiș, a cărui lățime exclude în chip hotărît imagina de lanț muntos. Insuș numele ei de « Poiana » e destul de semnificativ.

Tot așà, puternicul masiv banatic, cuprins între Streiu, Timiș, Cerna și Jiu are la altitudinea de 1500 m. un plaiu atât de întins, încât ai puteà acoperì cu el tot basinul Hațegului, după cum Munții Apuseni ar fi putut umpleà toată căldarea ardeleană.

Mai departe, spre răsărit, între Jiu și Olt, călătorul poate străbate culmile, călărind pealocurea cu aceiaș înlesnire ca și pe șes; iar masivul Făgărașului, măcar că ne apare dinspre miazănoapte ca un zid, poartă totuș deasupra un plaiu ce se întinde aproape 30 km. Așà că abia în Carpații dintre Moldova deoparte, Ardeal și Maramureș de altă parte, începe a se ivì mai clar forma lunguiață (*obcina*), căreia i se poate aplicà și numirea de catenă sau lanț muntos.

In rezumat: munții românești, în aspectul lor cel mai general, se aseamănă cu un ocol sau cotrună de sloiuri așezate împrejurul depresiunii transilvane.

b) *Depresiuni.* — Al doilea caracter însemnat pentru orografia Carpaților stă în numeroasele *depresiuni* cu forme, dimensiuni și altitudini deosebite.

Cea mai importantă este însăș acea *depresiune centrală*, al cărui fund stă cam la 400—500 m. peste nivelul mării. Odinioară depresiunea erà plină cu apele mării. După ce apele s'au retras, fundul a fost săpat de râuri și transformat în *coline* și *dealuri*. Totuș se poate destul de ușor reconstituì monotonia vechiului podiș de argil, marnă, sare, nisip, etc. rămas în urma mărilor terțiare în retragere. Privit de pe una din înălțimile carpatice, depresiunea pare destul de uniformă. Dealtfel, chiar numele de « Câmpie », dat ținutului dintre Mureș și cele două Someșe, ajută și el la întregirea imaginei fundului de căldare relativ neted.

Imprejurul acelei mari depresiuni sunt apoi și altele mai mici, ascunse la poalele munților. Țara-Bârsei, pentru cel care o privește de pe Bucegi, e o adevărata groapă. Fundul ei (500 m. altitudine) se întinde oblu, ca și fața unui lac — o amintire a lacului ce o umpleà odinioară. Cotiturile lacului pot fi ușor urmărite în golfurile de iarbă și sămănături, care se ascund acum între culisele munților vecini.

Inaintând apoi în valea superioară a Oltului, găsim un alt ținut relativ neted, — un fel de uluc, al cărui fund se află la 600 m. deasupra nivelului mării. Iar basinul superior al Mureșului este de asemenea un uluc aproape tot așà de înalt și complet adăpostit între munți.

In fine, Tisa își adună izvoarele sale dintr'o largă depresiune, mărginită spre miazăzi de masivul Rodnei, iar spre miazănoapte de Carpații pădurоși, având deschidere numai spre apus, unde conul vulcanic dela Hust stă, ca un fel de turn de pază, străjuind toată poarta depresiunii maramureșene.

Dar, pe lângă aceste depresiuni *intercarpatice*, mai sunt și altele, la periferia externă a Carpaților. Ele se numesc *sub-carpatice* și se țin lanț din Oltenia până în Bucovina. Unele mai mici, altele mai mari, unele mai deschise, altele mai închise (cum e depresiunea Vrancei), unde chiar numele exprimă caracterul orografic. — Vrancea s'ar puteà traduce cu termenul popular «groapa» [1]).

[1]) Hașdeu, neținând seamă de elementul orografic, a legat numele Vrancei de sanscritul *vrana* = munte. In realitate, tocmai forma *concavă* adică depresiunea saliferă, închisă între Carpații de gresie și lanțul Sub-Carpaților (Richitaș, Măgura) dă acestui ținut adevăratul său caracter de groapă sau *vrana*, nume repetat și în alte *vrane*, din alte ținuturi cu forme la fel. — Localnicii înțeleg prin «groapă de fân» un loc de cosire, relativ neted și înconjurat de înălțimi.

Pe scurt, aspectul orografic al pământului românesc prezintă următoarele caractere: o *circumvalație* muntoasă cu *plaiuri*, închizând o *depresiune centrală*, însoțită de o serie de alte depresiuni (intercarpatice și pericarpatice). Calificativul de lanț muntos, se poate aplică cel mult brâului extern dinspre răsărit. Circumvalația prezintă apoi un număr de *crestături*, dintre care unele foarte adânci, tăind muntele până aproape de temelie (la Olt) și altele foarte largi (poarta Someșului).

Prin urmare, din punct de vedere antropogeografic, Carpații nu sunt « un zid greu de străbătut », care are numai « două desfundături » sau « răspunderi », spre a explică, cum face Xenopol, formarea celor două unități politice, Muntenia și Moldova [1]). Departe de a fi « pretutindeni aiurea (afară de cele două porți) ponoare și prăpastii nestrăbătute, decât doar de piciorul ager și neobosit al vânătorului de munte », mediul carpatic, cu acele plaiuri întinse și acoperite de pășuni excelente [2]), cu pământ accesibil agriculturii până la 1000 m., a fost excepțional de favorabil vieții omenești.— Fiind lipsiți de zăpezi eterne și de ghețari, Carpații sunt mai ușor de locuit, mai *icumenici*, decât Alpii. Deaceea, cartograful, spre a se apropiă de adevăr, trebuie să arate acì nu numai descrierea populației în genere, ci să deseneze hărți speciale, unde să se poată vedeà distribuirea populației peste vară, când plaiurile sunt pline de turme și de păstori.

Așa dar, înc'odată, nu poate fi vorba de « zid greu de străbătut », nici de « coloană vertebrală », ci de o serie de masive tocite, cu plaiuri deasupra și multe depresiuni, favorabile traiului omenesc. Asemănându-l cu o « cetate », Bălcescu (dacă lăsăm la o parte unele exagerări) s'a apropiat mai mult de adevăr, încă din vremea când concepția geografică asupra genezei Carpaților era încă de tot neclară.

In orice caz, caracterele înșirate până aici explică în chip foarte firesc aglomerarea de timpuriu a unui bloc de populație atât împrejurul Carpaților, cât și în mijlocul circumvalației carpatice.

III. VECHIMEA ȘI STABILITATEA MASSEI ETNICE

Să vedem acum, dacă massa preistorică și protoistorică, menționată de Pittard, a putut stărui locului, ori a fost cumva dislocată și spulberată de unele mișcări posterioare. Răspunsul la această întrebare poate fi căutat în mai multe direcții: în atropologie, etnografie, istorie și arheologie.

In latura antropologică, materialul este încă insuficient. Resturile de schelete vechi sunt prea puține, iar măsurătoarea populației actuale e departe de a fi abundentă. Poate că isohemaglutinarea să ne deschidă unele perspective mai favorabile [3]).

In direcția etnografică, istorică și arheologică, documentele sunt mai numeroase. Dar pentru justa lor interpretare e necesar să înlăturăm o iluzie destul de răspândită: asimilarea invaziilor barbare cu niște cataclisme. In adevăr, nu numai năvălirile posterioare venirii Hunilor, dar chiar cele mai vechi sunt considerate de mulți istorici și arheologi ca adevărate catastrofe. Astfel, cu privire la populația Daciei, arheologul V. Pârvan ne vorbește de o « catastrofă » întâmplată cu vreo 700 ani înainte de era creștină. « Frumos împodobiții cavaleri medievali (?) ai bronzului IV dacic au fost înfrânți de nomazii irano-turano-mongolici, care năvăleau încoace pe caii lor mici și păroși, având ca arme săgețile cu vârf de bronz, care veneau de departe, și pumnalele de fier, care luau definitiv viața rănitului căzut la pământ » [4]). Dramatizarea aceasta stilistică vreà să ne suggereze ideia de exactitate. In realitate, însă nu dovedește nimic precis în ce privește mișcarea și strati-

[1]) *A. D. Xenopol.* Istoria Românilor din Dacia Traiană, ed. III-a, vol. I, p. 17, 18.— Din lipsa de intuiție geografică istoricul a simplificat faptele în chip cu totul arbitrar. El se alătură la formula că : «o naţionalitate e un basin, iar o graniţă e un munte» și vedea în Europa «pretutindeni niște ţări bine *aşternute*, mărginite de munți, cari despart neamurile ce le locuesc, de neamurile vecine». Numai Românii n'au avut parte de aplicarea acestei legi. «Ei sunt lipsiți de margini firești, și *muntele care ar trebuì să-i despartă de alte naționalități, străbate însuş poporul lor în mai multe mădulare desbinate*, între care se ridică *stavile uriaşe*, rupe continuitatea ţării, împărțind-o în mai multe regiuni, ce nu au între ele *nici un soiu de legătură*». E atât de falsă imagina lui Xenopol, încât nu-i de mirare să găsim în opera sa interpretări cu totul depărtate de adevărul faptelor.

[2]) *F. Pax.* Grundzüge der Pflanzen-Verbreitung in den Karpaten, Leipzig, 1898. — Multe de specii endemice.

[3]) *Dr. G. Popoviciu*, Diferenţe și asemănări în structura biologică de rassă a popoarelor României, Cluj, 1924, p. 229, 230, 234.

[4]) *Getica*, o protoistorie a Daciei, Buc. 1926, p. 296.

ficarea populației din Carpați. Mutarea grupărilor etnice, mai mari sau mai mici, este un fenomen destul de comun pe fața pământului, dar aceasta nu implică numai decât efecte catastrofale [1]). In cazul nostru, nu numai că nu poate fi vorba de o dislocare a blocului etnic din Carpați, dar nici măcar de copleșirea lui prin vreun soiu de inundație catastrofală.

In adevăr, Reineke [2]), Rostovtzeff [3]) și alții ne vorbesc de mișcări ale nomazilor din spre răsărit spre apus. Sub influența acestor scriitori, Pârvan le caracterizează drept « spăimoase » și se însărcinează să ne arate chiar și itinerarul lor exact. Primul drum — cel mai firesc — e cel care străbate Carpații pe la nord, unde năvălitorii ar fi putut coborî mai iute în șesul Tisei și al Dunării de mijloc. Fiind tocmai aici un pas relativ adânc, sectorul acesta din Carpați se ofereà dela sine ipotezelor. Al doilea drum e pe la mijloc, « în special pe la Oituz » zice Pârvan. Și acesta se impune atenției, fiindcă duce mai deadreptul din valea Siretului spre șesul Bârsei și spre inima Ardealului. In sfârșit, al treilea n'ar mai puteà fi decât cel indicat de netezimea șesului Munteniei și Olteniei spre coridorul bănățean (*Porta orientalis*). « Direcția acestei imigrații e jalonată » prin următoarele semne: un cazan desgropat la Scorțaru (Brăila), o statuetă de bronz, aflată la Năeni (Buzău), un pieptene găsit lângă București, niște inele la Turnu-Măgurele, câteva aplice la Craiova etc. [4]). Și, pe temeiul unor astfel de documente, arheologul se credeà îndreptățit să deseneze nu numai harta unei « Dacii Scitice », care s'ar fi întins dela țărmul M. Negre până în Carpați, dar ne oferă chiar și un fel de Scitia carpatică, în mijlocul Ardealului [5]). De unde ar rezultà o dislocare a elementului autochton sau măcar copleșirea lui sub un strat alogen. — După cum Xenopol modelà foarte sumar relieful Carpaților, tot așà de sumar modelează Pârvan populația.

Totuș, pentru antropogeograf și etnograf, astfel de afirmări nu pot fi doveditoare. Găsirea câtorva obiecte izolate, ca cele amintite mai sus, nu înseamnează numaidecât o stratificare etnică. Resturile arheologice dovedesc un singur lucru: răspândirea unor obiecte, dar nu și răspândirea unei masse alogene, care le-ar fi însoțit pas cu pas. E cunoscut de toți că anume mărfuri (arme, podoabe etc.), și mai ales banii au ajuns la o largă răspândire chiar în mijlocul unor populații primitive. Iar locuitorii din Carpați erau foarte departe de a fi primitivi în mileniul întâiu inainte de Chr., când Scythii ocupau stepele dela nordul M. Negre. Herodot ni-i înfățișează pe Agatirși ca foarte bogați în podoabe de aur. Pe de altă parte, faptul că Milesienii își resfiră coloniile lor încă din sec. al VII-lea pe țărmurile Pontului, e o dovadă de intens schimb de mărfuri, atât cu nomazii stepei, cât și cu agricultorii și păstorii din basinul Dunării de Jos. Insă, cum nu s'a gândit nimeni să susțină o invazie grecească peste toată zona, unde se găsesc monete și alte obiecte fabricate de Greci, tot așà răspândirea obiectelor cu motive ornamentale scitice nu dovedește de loc o efectivă răspândire a unei populații nomade până în mijlocul Carpaților. Dealtfel este știut că și în anticitate, ca și în timpurile noastre, cei care fabrică și exportă mărfuri pentru țările mai înapoiate în civilizație, le potrivesc anume după gustul indigenilor [6]). Marfa poate călători singură din mână în mână [7]). Prin urmare, un obiect, o comoară [8]), un mormânt... sau orice alt document izolat este un fapt in-

[1]) Exterminarea unor întregi grupe etnice este un fapt recent (Tasmanieni, Polinezieni, Piei-Roșii, etc.). Iar fenomenul acesta n'a devenit posibil decât atunci, când diferența de civilizație între două grupe de populație a ajuns în adevăr considerabilă, cum e azi.

[2]) *Paul Reinecke*, Neue Schythische Altertümer aus Ungarn, în Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn, VI, 1898, 4, 11. Budapest.

[3]) *Rostovtzeff*, Iranians and Greeks in South Russia, Oxford, 1922, p. 39 ș. a. — Autorul e foarte prudent; așteaptă rezultate de la desgropările ce se vor face în Bulgaria și România (p. 42), mai ales că Sciții sânt o minoritate (p. 43).

[4]) *Getica*, p. 9.

[5]) *Ibid.* Vezi harta dela urmă: «Răspândirea Scythilor în Transilvania și pe Valea Dunării».

[6]) Insuși Rostovtzeff relevà că industriașii Greci țineau seama de gustul Sciților. Vezi *Op. cit.* p. 55. — Pe de altă parte, Sciții deveniseră agricultori și căpătaseră înclinare spre civilizația grecească, cf. *Max Ebert*, *Südrussland im Altertum*, Bonn 1921, p. 101 ș. u.

[7]) *Andrieșescu*. Asupra epocei de bronz în România, Buc. 1916, p. 15. — Civilizația bronzului arată categoric că localnicii ajunseseră pe o treaptă considerabilă de desvoltare. (In paranteză numirea de «bronz unguresc» pentru această epocă e tot așà de nepotrivită, ca și cum ai atribuì obiectele de bronz Sașilor sau oricărei alte populații venite mai târziu pe locurile acestea).

[8]) Lângă Streiu s'au găsit în sec. XVI nu mai puțin de 30.000 de Lysimachi, fără ca basinul acelui râu să fi fost vreodată colonizat sau măcar ocupat de Greci. Monedele lui Filip, Alexandru, Lysimach, ori ale insulei Thasos dovedesc tot atât de puțin colonizare sau stăpânire grecească în Dacia, cum ar dovedì talerii Mariei Terezia, colonizare ori stăpânire austriacă în Africa centrală, ori irmilicii turcești niscaiva așezări musulmane în satele carpatice, pe unde se găsesc.

dividual. Pentru antropogeograf și etnograf, în ordinea aceasta de idei, singura dovadă valabilă ar fi o *massă* mare de resturi, cum ar fi o necropolă. Singură cantitatea mare, răspândită pe un spațiu considerabil, ar puteà dovedì stratificare etnică.

Dar nici acest argument nu-i decisiv decât pentru populațiile cu așezări statornice, cum sunt, în genere, cele agricole. Din contra, cine urmărește mișcările nomazilor, vede numaidecât că ei pot să lase undeva o necropolă, chiar când nu ocupă durabil acel ținut. Humboldt și alți călători, care au străbătut stepele Asiei înainte de prefacerile moderne, nē arată cum nomazii pot străbate spații foarte întinse. E destul o molimă să ucidă turmele sau oamenii, și horda se pune în mișcare, lăsând morminte numeroase în regiuni nestăpânite de acei nomazi. A face deci harta răspândirii neamurilor nomade este uneori tot așà de nesigur, ca și cum ai vreà să tragi pe hartă granița unui vânt. Prin urmare, a desenà hărți etnografice pe temeiul găsirii unor obiecte izolate, ca cele citate pentru șesul românesc, însemnează a depășì cu mult realitatea. Pe baza unor astfel de documente, am puteà împinge pe Romani și pe Greci până în nordul Europei. Așa dar, o așezare scitică peste autohtonii din Carpați rămâne ca o simplă ipoteză. Din contra, dimensiunile blocului etnic (comparabil pentru Herodot cu cel din India), precum și civilizația sa înaintată: agricultură, apicultură, exploatare de mine, industrie (podoabe de aur) și schimbul de mărfuri cu coloniile grecești, toate aceste fapte constatate în chip istoric, în epoca lui Herodot, exclud ideea despre vreo « catastrofă » scitică, produsă după anul 700 în. Chr. Un val de nomazi (sau poate numai câțiva stropi) care ating cetatea carpatică ori șesul panonic sunt un element disparent, față cu întinderea și masivitatea populației, legată de Carpați. Câteva aplice, o statuetă și alte mărunțișuri puteau fi aduse din porturile pontice chiar de mânile Geților.

Singurul adaos mai sigur în toată epoca geto-dacă este cel venit dispre apus, adică elementul celtic. Dar nici infiltrația aceasta cu urme vădite în toponimie [1]) n'a putut da un caracter nou populației carpatice. — Celții s'au asimilat destul de repede [2]).

Putem deci afirmà că, din zările istoriei până în pragul erei creștine, circumvalația carpatică și depresiunile ei, precum și regiunile pericarpatice îșì împliniseră rolul de a hrănì și adăpostì o massă destul de bine închegată și stabilă. O armată ca a lui Burebista (200.000 luptători, după mărturia lui Strabo) și puterea politică a Dacilor, singurul popor european, care se mai puteà măsurà cu Roma, după căderea Galiei — sunt dovezi suficiente că munții Carpați, ca și alte sisteme muntoase, au fost din punct de vedere antropogeografic un *centru de stabilizare etnică.*

IV. STRATIFICAREA ETNICĂ

Cel dintâiu adaos alogen de reală însemnătate este colonizarea romană.

Istoricii leagă deobiceiu opera aceasta de numele lui Traian. Geografii și etnografii se gândesc mai întâiu la cadrul fizic. Cum curg apele din Alpi spre Dunăre, tot așà comercianții romani și Ilirii romanizați au început a se îndreptà spre Dacia, după ce Roma și-a întins sfera de influență peste Adriatica. Un singur fapt etnografic luminează dintr'odată tot procesul: pe vremea lui Tiberiu, limba latină se vorbeà în toată Panonia. O spune chiar adjutantul lui Tiberiu, care cunoaște de *visu*, aceste regiuni [3]). Prin urmare, Traian, nu face decât să completeze sub aspectul militar și politic, opera de infiltrație romană, începută aproape cu trei secole mai înainte. Și, potrivit cu direcția curentului, erà firesc ca latura apuseană a cetății carpatice să fi fost cea mai intens romanizată. Mai întâi, fiindcă acolo erà centrul politic al Daciei [4]). Al doilea, din cauza metalelor care exercitau o deosebită atracție și pentru administrația imperiului, și pentru coloni [5]). Deaceea, și vedem că romanizarea, care se întinsese mai întâiu pe linia Dunării, ajutată de fluviu și de șoseaua de pe

[1]) *I. Bileţchi.* Celții în toponomastica României, *Orpheus* An IV, 1928.

[2]) *Strabo.*

[3]) *V. Paterculus.*

[4]) Sub Burebista, la apogeul statului dacic, capitala fusese în Banat (Argidava) aproape de răscrucea orohidrografică, unde Dunărea, adunând toate apele basinului panonic, străpunge Carpații. Sub Decebal însă, după ce conflictul cu Romanii se înăsprește, capitala se mută în basinul Streiului (Sarmisegetusa).

[5]) *Jérome Carcopino.* Les richesses des Daces et le redressement de l'Empire Romain, sous Trajan. *Dacia*, I, p. 28—34.

malul drept (33 d. Chr.) până la mare, sub Traian se întețește mai ales în sectorul de apus al circumvalației carpatice, unde erau minele și castrele. In adevăr, Munții Apuseni au fost încercuiți cu o serie de castre puternice (*Apulum*, *Potaissa*, *Napoca*, *Porolissum*), iar tabelele cerate, inscripțiile de pe monumentele funerare, drumurile și alte resturi de civilizație dovedesc acì o foarte adâncă infiltrare a elementului colonizator. Avem dealtfel chiar sub ochii noștri un document clar al penetrației romane mai ales în părțile apusene ale cetății carpatice. Se știe că în Germania, portul vaselor pe cap coincide cu granița expansiunii romanice. Harta ne arată că și în Dacia, acest *test* etnografic s'a păstrat tocmai în regiunea unde colonizarea a fost mai intensă. Din Banat și Oltenia, zona acestui obiceiu se prelungește spre nord până dincolo de linia Mureșului [1]). Putem zice că, după cum minele de argint ale Spaniei au romanizat pe Iberi numai în timp de două secole, tot așà aurul și sarea Daciei apusene au fost una din cauzele cele mai active ale acelui flux de coloni (*infinita copia*), care a dăruit acelui sector un nou strat de populație. Cât privește restul pământului dacic, și îndeosebi circumvalația muntoasă, ea a rămas tot în mâinile populației autohtone. E clar că emigranții nu râvneau la stânile de pe plaiuri, al căror gen de viață aspră le erà cu totul străin. In orice caz, la nord de masivul Rodnei, în Maramureș, în Carpații pădurоși și în marginea nordică a Daciei, Carpii, Carpodacii, Costobocii și alți Daci liberi au continuat viața lor [2]), adăpostiți nu numai de cununa munților și de unele depresiuni, ci și de pădurile care se prelungeau spre dealurile dimprejurul Carpaților și chiar pe mari întinderi ale șesului [3]).

Fig. 182. Regiunea unde femeile poartă vasele pe cap

Romanii, după ce au încercuit în coaste Munții Apuseni și au împânzit cu legiuni valea Dunării și capătul Nistrului, s'au îngrijit mai mult de consolidarea militară a provinciei, prin *valuri* care să corecteze lipsurile cetății carpatice, pentru a o apără tot atât spre apus, ca și spre răsărit, așezând o sumă de *valuri*, începând cu cel din poarta pe unde iese Someșul.

Un *vallum* de 70 km. legà *Resculum* (Poeni) așezat pe Crișul Repede cu Someșul (castrul dela Cășeiu), trecând peste *Porolissum* (Novigrad). Un lanț de 7 castre și alte întăriturі secundare formà aici un *limes dacicus* [4]), menit a apără partea pe unde Someșul iese din Ardeal, adecă să astupe oarecum știrbătura circumvalației între M. Apuseni și masivul Rodnei. — Când Dacia s'a împărțit în 3, iar *Porolissum* devine capitala provinciei nordice (167) d. Chr., un nou *vallum* a fost ridicat între Crișul Repede (Orade) și Crasna (Meștedu mare).

[1]) Se înțelege că zona aceasta a fost odinioară cu mult mai largă. Insule, ca cea dela Comarnic, sunt o dovadă. (Schița de hartă a ieșit din colaborarea mai multor membri ai Institutului de geografie). Vezi și « Anuarul de geografie și antropogeografie », anul 1911, C. Brătescu, Dobrogea la Ovidiu, p. 20, o schiță de hartă.

[2]) La începutul sec. III, *Carpii* cer subsidii dela Romani, ca și alți dușmani ai Romei, considerându-se mai viteji decât Goții. Iar Carpodacii sunt în stare să facă o expediție în Mesia la 409, târziu după retragerea legiunilor. *C. Diculescu*. Die Gepiden, Leipzig, 1922, I, p. 51.

[3]) Intinderea stepei de azi nu trebuie să ne facă iluzie asupra aspectului vegetației de acum 2000 de ani în șesul panonic și pontic. Pe tot frontul antestepei, pădurea e în luptă cu iarba. In unele regiuni, stepa a împins îndărăt frontul pădurilor; în altele, arborii par a înaintà în stepă. Dar echilibrul nu atârnă numai de cantitatea de ploaie, ci și de intervenirea omului (păstorie și agricultură). In epoca dacică și daco-romană, vegetația arborescentă ocupà suprafețe mult mai întinse și ofereà prin urmare adăposturi mai numeroase și mai sigure.

[4]) *Em. Panaitescu*. Le limes dacique, Nouvelles fouilles et nouveaux résultats, «Bull. de la Section Historique», Ac. Rom., 1929. — «Ungarische Revue».

Alte valuri paralele se întindeau în lungul șesului Tisei, dela Dunăre *(Viminacium)*, până la Tisa *(Rucconium)*.

Prin urmare, nu rămâne nici o îndoeală că s'a adăugat un strat nou de populație peste toată Dacia apuseană, care formă oarecum centrul cetății, în toată provincia cucerită de Traian.

In restul circumvalației, atențiunea Romanilor s'a concentrat în deosebi asupra pasurilor și mai ales a celor dinspre răsărit. La Oituz un *castrum* puternic păzià marele drum care legà Dacia carpatică cu gurile Dunării. Un val *(limes alutanus)* se întindeà în lungul Oltului; altul legà Țara Bârsei (Râșnov) cu Dunărea (Flămânda); alte trei linii străbăteau îngusta peninsulă dobrogeană dela mare (Constanța), până la Dunăre (Cernavoda); altele porniau dela Siret peste Prut spre Nistru. Iar *toate aceste valuri sânt condiționate în chipul cel mai clar de cadrul antropogeografic al provinciei. Ele formau un sistem de întăriri complimentare, ale cetății carpatice în fața stepei ponto-caspice deoparte și a celei panonice de altă parte.*

Fig. 183. Poarta Someșului închisă printr'un *limes*

In adevăr, toate aceste măsuri au avut un rezultat etnografic real: stăpânirea latinității a fost definitiv consolidată în această ultimă provincie anexată imperiului roman. E drept că alături de cadrul fizic a mai contribuit la consolidarea noului strat de populație încă o împrejurare de natură demografică și etnografică. Tocmai în epoca ce urmează cuceririi Carpaților, armata romană își schimbă caracterul: *recrutarea începe a se face pe loc*, dintre locuitorii provinciei respective, iar recrutul devenì *civis romanus*. Septimiu Sever îngăduind apoi soldaților și *căsătorirea*, *legionarii deveniau un fel de grăniceri*, legați de familia și de moșioara lor. Nici o mirare, că în curând veteranii au ajuns să deà nota întregii populații civile, de unde a și urmat faptul social că toți *bătrânii* erau considerați ca *veterani*.

Astfel în timp de 5 secole de penetrație romană dinspre Adriatica spre Carpați, se încheagă acì un nou popor. Massa dacică devine o massă daco-romană, acceptând o limbă nouă, ca și Iberii și Galii.

V. INFILTRĂRI PARȚIALE IN EVUL MEDIU

Vechea massă daco-romană, cu care se încheie aici istoria antică, o vedem apărând în istoria modernă sub forma unui Stat, care, a căpătat în cele din urmă un contur apropiat de al Daciei Traiane. Și cadrul orohidrografic, și elementul etnic au impus cu necesitate conturul politic de azi.

Dar massa etnică nu mai are omogeneitatea din epoca daco-romană, deoarece s'au adăugat o sumă de elemente eterogene. Unele au dispărut complet. Altele s'au păstrat sub formă de insule, dar lucrul esențial a fost faptul că massa romanizată a rezistat, ca o reală continuitate în spațiu și în timp.

Totuș, pentru unii, stăruința aceasta milenară pare un miracol. Aceștia sunt însă victima concepției catastrofice. După ce a fost alungată din științele naturale, concepția aceasta semi-teologică mai dăinuește încă la unii istorici și filologi, care, neavând intuiția spațiului concret și a vieței masselor etnice, mută cu o înlesnire de film populații de dimensiuni considerabile, subtilizând și spațiul și timpul pe temeiul unei date cronologice sau altui fapt mărunt. Azi însă, astfel de interpre-

tări cad în desuetitudine. Albanezii de pildă, ne par ca urmași ai populației peste care a trecut Caesar și Pompeiu, măcar că în evul mediu căzuseră la fund. Nu îndrăsnește nici un om de știință să-i suprime sau să-i mute din Albania, pe temeiul lipsei de texte istorice, sau pentru niscaiva considerații filologice. Deaceea, scriitorii cu destul orizont critic nu mai pun la îndoeală continuitatea populației carpatice, de care vorbià Pittard. Snelmann de ex., vorbind de cedarea Daciei sub Aurelian, mărturisește că civilizația romană « a dat îndărăt, fără ca să poată fi nimicită», ceeace ar fi fost inevitabil, dacă autohtonii piereau ori părăsiau țara [1]).

Dar sedimentația etnografică [2]) a adus totuș în evul mediu câteva elemente, care merită să fie amintite, fiindcă tocmai aluviunile, deplin constatate și de istorici, și de filologi, sunt o dovadă irecuzabilă a continuității poporului care le-a cuprins și asimilat potrivit cu direcția din care veneau și cu formele cadrului geografic.

a) Aluviuni nordice. — La retragerea legiunilor, Dacia erà încercuită spre nord și răsărit de populații germanice, venite dinspre Baltica. Goții trec repede, dar Gepizii stăruesc aici timp de mai multe secole. După veacul gotic, urmează un veac de ocupație hunică, în care Daco-romanii nu trăesc de loc mai rău decât în timpul Goților. Atila amenință cu răsboiu pe împăratul Byzanțului, dacă nu-i restitue anume plugari, — atâta preț puneà el pe populația autohtonă [3]) *(Ausoni)*. După Huni, ies la iveală ca element politic Gepizii, care trăiau de mai multe generații pe pământul Daciei. Ei trecuseră Carpații și pătrunseseră până în Munții Apuseni încă dela 167 (abià 50 de ani după moartea lui Traian), dar fuseseră învinși și colonizați în nordul Daciei, dincolo de acel *limes* construit în valea Someșului [4]). Cunoaștem până și numele cetelor lor. Prin urmare, în timp de 3 secole, ei avuseseră destul timp să se aclimatizeze. Erau plugari și primiseră creștinismul, mai ales că erau din firea lor foarte blânzi [5]). Așezarea lor pe sectorul de miazănoapte (apoi și mai spre sud), merită, întocmai ca și cea romană, numele de infiltrare. Coborîrea lor spre sud are caracterul unei adevărate colonizări. Din cauza îndesirii de populație, o treime aleasă la sorți emigrau, înfigându-se în imperiul roman spre a căpătà pământ de hrană sau serviciu în armata imperiului. Dintre toate elementele germanice, Gepizii sunt cei care întârzie mai mult pe pământul nostru. Colonizați încă din epoca romană (168 d. Chr.), în luptă apoi cu Goții; supuși, împreună cu noi, Hunilor, apoi Avarilor, ei durează după desființarea regatului lor (571) încă vreo 300 de ani, având chiar oarecare autonomie sub Avari [6]). Prin urmare nu-i de mirare că resturile lor s'au asimilat cu autohtonii, lăsându-le oarecare urme în graiu și în toponimie [7]), — dovada cea mai pipăită a continuității autohtonilor. (Firește, numai măsurătorile antropologice ar puteà să ne orienteze mai sigur asupra proporției elementului nordic în populația actuală).

Oricum, aluviunea germanică e un fapt sigur în latura nordică a pământului românesc. Iar despre continuitatea Românilor acì, în tot șirul de secole cât durează Gepizii în Dacia, ne încredințează nu numai resturile gepidice în limbă, dar și alte probe din toponimia regiunii respective. Așà tocmai

[1]) *De interpretibus Romanorum*, Leipzig, 1919, p. 81 (Vezi Soc. de mâine, 1927, p. 564).

[2]) Pentru cei care desfășoară evenimentele istoriei Românilor cu repeziciunea unui film, atins de pripiri și de sincope, va fi un bun corectiv urmărirea invaziilor gotogepidice în opera multilaterală, *Die Gepiden*, mai sus citată. Racordarea atentă dintre datele istorice, geografice, etnografice, filologice, și arheologice dă acestei lucrări caracterul unei metode cu vădit progres, față de alte lucrări anterioare asupra genezii poporului român. Etnografii, potrivit metodei lor, susțineau mai de mult punctul acesta de vedere, ca ceva dela sine înțeles.

[3]) Ospățul la care asistă Priscus nu mai lasă nicio îndoială nici despre civilizația curții lui Atila, nici despre situația destul de favorabilă a elementului autohton. *Priscus*, frag. 7, Hist. Graeci minores, I, p. 286.

[4]) *Schmidt.* Die germanischen Reiche der Völkerwanderung, Leipzig, 1913, p. 24.

[5]) *Nam Gepidi nihil aliud a romano imperio nisi pacem et annua sollemnia... amica pactione postulaverunt.* Cu privire la caracterul și civilizația lor, pot da mărturie și numeroasele unelte, înșirate ca amulete, în colanul mortuar dela Apahida. Vezi: «Anuarul Institutului de Istorie Națională», III, 1924-5, Cluj, 1926 p. 363 și *C. Diculescu.* Die Gepiden, Leipzig, 1922, I, p. 44.

[6]) «Anuarul Institutului de Istorie Națională», III, 1924-5, Cluj, p. 372. *C. Diculescu.* Die Gepiden, Leipzig, I, 1922, p. 218 ș. u.

[7]) Cuvântul *strugure* e tot așà de semnificativ pentru elementul gepidic în sectorul de vest, cum e portul vaselor pe cap pentru elementul romanic. In Moldova, unde n'au fost Gepizi, cuvântul e necunoscut. Rodul viței se cheamă *poamă*.

în zona gepidică avem vârful *Păguior* [1]) (din *paguleolus*). Micul *pagus* dacoroman, măcar că se află situat tocmai în poarta cea mare a năvălirilor dinspre NW, nu și-a pierdut cu totul numele latin.

b) Aluviuni dinspre Est. — Cele mai dese valuri au venit dinspre Asia. Dar, afară de insula bulgărească la miazăzi — în Balcani, și de insula maghiară, la apus, — în stepa panonică, toate năvălirile asiatice au fost ceva efemer. Pe deoparte deosebirea de rasă, pe de alta antipatia nomazilor pentru munte și pădure, i-au făcut pe toți turanicii să treacă ori să se risipească, așà că populația din circumvalația carpatică și din zona pădurilor și luncilor pericarpatice n'a putut fi dislocată.

Ca element mai numeros, venit spre Dacia în timp mai îndelungat, și ca anexă a multor năvălitori au fost *Slavii* — marfa cea mai răspândită în negoțul de sclavi. — Și Goții, și Hunii, și Avarii i-au târît spre Dacia.

In ce privește numeroasele năvăliri turanice, acelea, deși au străbătut Ardealul, s'au risipit repede. Urmele lor au rămas mai mult pe fața răsăriteană (Uz, Oituz, etc. în munți, și toponimice în *ui*: Bahlui, Covurlui, etc. în regiunea dealurilor). In circumvalație s'au înfipt mai ales Pacinații (Beșinău dela Bisseni).

Dar, în genere, în sfera Daciei lui Traian, nici unul din aceste elemente nu s'a putut menține. Nu se poate zice despre nici unul că s'a păstrat într'o zonă, în care să fi lăsat pecetea sa, ca o pătură etnică deosebită.

> E drept, că valurile barbare au risipit multă muncă omenească. Orașele au fost dărâmate. Drumurile pietruite de legionari s'au stricat. *Carraria*, adecă șoselele, așternute pentru *carrum*, au ajuns cu vremea niște potecuțe înguste, niște *cărări*, ca cele pe care le lasă piciorul în iarbă. Doar satele dacă au mai putut dăinuì, și încă și acelea cu oarecare mici întăriri împrejur *(fossatum)* [2]). Dar dacă din viața urbană nu mai rămăsese decât ruine, vieața rurală a putut dăinuì fără discontinuitate. Terminii latini ai agriculturii: a *ară*, a *sămănà*, *grâu*, *secară*, *orz*, *meiu*, *jug*, *roată*, *car*, *vacă*, *bou*, *capră*, *cal*, *lapte*, *caș*, *făină*, *moară*, *măcinare*, *viță*, *prun*, *măr*, *păr* etc. dovedesc că niciodată elementul autohton n'a căzut la nivelul unor cete de păstori nomazi. Cine cultivă vița de vie, are livezi de pometuri și macină grânele la moară, acela nu poate umblà cu *via*, cu *pomii* și *moara* din loc în loc. Cuvinte ca *renie*, *pădure* și *ienuper*, dovedesc ori și cui legătura neamului românesc nu numai cu munții, dar și cu șesul dunărean (acoperit în mijloc cu bălți) și chiar cu luncile, ale căror zăvoaie încurcate de liane oferiau un adăpost aproape la fel ca al munților [3]).

Așadar, după un secol dela sosirea Ungurilor în Europa, când s'a încheiat o mie de ani dela împânzirea Dunării cu legiuni romane (sub August), Dacia carpatică și pontică ieșise de sub valurile năvălirilor, ca o insulă de romanitate vădită, începând cu șesul Tisei *(pastores romanorum)* și sfârșind cu marginea din spre mare (Vlahii pontici).

c) Aluviuni dinspre Apus. — Dacia traiană ar fi rămas de bună seamă omogenă din punct de vedere etnic, dacă nu s'ar fi ivit tocmai acum un fapt istoric, care a dat Carpaților un rol neașteptat. Creștinătatea s'a desbinat în două (shisma). Ungurii primesc creștinismul sub auspiciile papei și capătă astfel misiunea [4]) de a reprezentà catolicismul față de « ereticii » de rit oriental. Iar cu rolul acesta ei devin colonizatori în Ardeal. Procesul cuceririi durează aproape două secole și poate fi urmărit pas cu pas [5]). Apropierii Ungurilor de Carpați datorim mai întâiu un nume nou pentru Ardeal. Pentru nomazii care veniau dinspre pustă, circumvalația carpatică se înfățișà ca o lume

[1]) *N. Drăganu*, Toponimie și istorie, «Anuarul Institutului de Istorie Națională, II, Cluj 1923, p. 238, 259.

[2]) *Daicovici.* A merge, fossatum—sat, «Dacoromania», vol. V, p. 478. Vezi și «Dacoromania», Anul IV, (1924—1926), Cluj, 1927, p. 213.

[3]) *S. Mehedinți.* Le pays et le peuple roumain, Buc. 1927, p. 102.

Ipoteza mutării Românilor în peninsula balcanică și a revenirii lor în Carpați nu mai are azi nici un credit în sfera etnografilor. Iar din punct devede re istoric, rămâne să se demonstreze în ce fel Românii, care se puteau măsurà cu Byzantinii și Latinii, ba puteau da și o dinastie din sânul lor, au venit să se așeze într'o țară bântuită de Pecenegi, Cumani și Tătari, spre a primì situația de iobagi față de Unguri. — Tocmai iobăgia e dovada că sunt autohtoni. Dacă erau venetici (*hospites*) ar fi avut privilegii, ca și Sașii ori Secuii. Și de fapt, în Galiția, unde s'au întins și ei ca *hospites* sau coloni, îi vedem tocmai cu situație privilegiată.

[4]) *Crucem... in signum apostolatus misit. D. Onciul.* Românii și Ungurii în trecut, Mem. Ac. Rom. 1928, p. 16.

[5]) *Aug. Bunea.* Incercare de istoria Românilor până la 1382, Buc. 1912, p. 126 ș. u.

nouă nu numai prin înălțimea munților, dar și prin pădurile care îi acopereau. Drumul cel mai lesnicios de pătrundere, erà prin poarta Someșului, unde vechiul *limes dacicus* erà acum ruinat și acoperit de păduri (Sylvania). Tot ce se află dincolo de acea imensă *Sylva* erà pentru unguri *Erdö el*, adică ținutul de « dincolo de codru » sau, pe românește, *Ardeal* [1]).

Pătrunderea însă n'a fost ușoară. Progresiunea s'a făcut în raport cu cadrul fizic al țării și cu rezistența Knezatelor și Voevodatelor românești. Ajutați de munți, de codri și de oarecare *prisăci* sau întăriri *(indagines)*, conducătorii elementului autohton s'a opus pas cu pas. Deaceea sub Sf. Ștefan, la începutul sec. XI-lea, abià este ocupată poarta pe unde iese Someșul. Alt rege, Sf. Ladislau, răsbește pe la sfârșitul aceluiaș secol până în valea Mureșului și a Târnavei mici. Altul, Geza, înaintează pe la jumătatea secolului al XII-lea peste valea Târnavei Mari până în Olt. In sfârșit, Andrei al II-lea, pe la începutul sec. XIII, ajunge până în Țara Bârsei și Trei-Scaune.

Ardealul așadar a fost la început un nume puțin precis [2]). Țara de dincolo de prisăci și de pădure, *ultra indagines*, *trans sylvam*, de unde apoi apelativul curent *Transylvania*. In schimb, țările mai

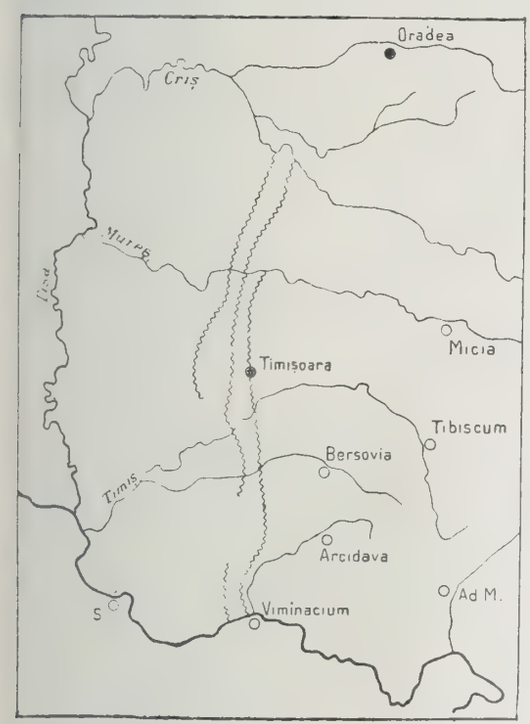

Fig. 184. Valuri de apărare spre șesul Tisei

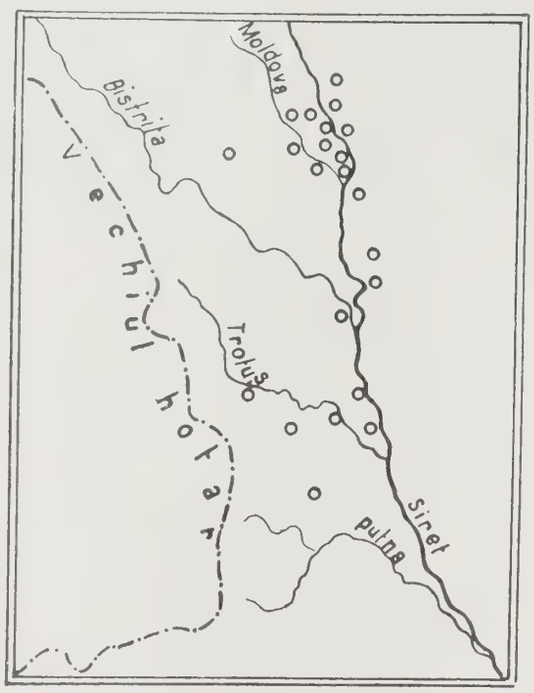

Fig. 185. Ultimele sate catolice la Est de Carpați

mici, dimprejurul depresiunii centrale, au rămas, cum erà și firesc, cu numirile lor vechi, cum fuseseră date de localnici: *Hațeg* (numele dacic al Codrului), *Țara Oltului*, *Țara Bârsei*, etc.

d) *Colonizarea medievală.* — Singurele elementele venite dinspre apus au putut păstrà individualitatea lor etnografică, fiindcă, spre deosebire de toate celelalte năvăliri, de data asta se face o adevărată colonizare cu caracter *militar*, *economic* și *religios*.

[1]) Abià mai târziu numele de Transilvania ori Ardeal s'a generalizat asupra întregului ținut încins de circumvalația carpatică. Iar cei străini de intuiția pământului românesc au ajuns dela o vreme a înțelege sub numele de Transilvania toate ținuturile locuite de Români spre apus de linia hotarului moldovean și muntean. In schimb, bătrânii cronicari făceau lămurit deosebire între cuvântul Ardeal, introdus de Unguri, și numirile românești ale ținuturilor dimprejurul depresiunii centrale. In deosebi Simeon Dascălul spune clar că «Ardealul este și se cheamă *mijlocul* țării», iar «pe la marginile ei sunt alte *țări mai mici*».

Vezi și *A. Schullerus*, Siebenbürgen, *Cultura*, Cluj, 1924, p. 108. — Transilvania a fost «aperceputà» dinspre Vest. Chiar pentru Honterus (1547) numele acela nu se întinsese până în Țara Bârsei.

[2]) Cât de străine pentru ochiul Ungurilor erà Ardealul și țărișoarele românești, ascunse între munți, se poate vedeà și din faptul că cei veniți din netezimea pustei au împrumutat dela Români tocmai cuvântul care să exprime munte, și anume au luat cuvântul arhaic *mal*, care azi numai în puține locuri a mai păstrat înțelesul de *munte*.

Vezi *O. Densușianu*. Urme vechi de limbă în toponimia românească, 1898, București, p. 13.

Față de invaziile Pecenegilor (1068, prin pasul Bărgăului) și ale Cumanilor (1092), care strimtorau mereu pe Maghiari, regii Ungariei așezară colonii în valea Mureșului și a Târnavei mici (Sf. Ladislau), apoi în valea Târnavei Mari și pe Homorod (Geza), așà că se înfiripează aici o insulă alogenă — neamul Săcuilor, care încalecă pe Arghita și se cuibăresc în *ulucul intercarpatic* dintre lanțul vulcanic și Carpații mai vechi.

A doua insulă alogenă sunt Sașii, așezați mai ales în valea Târnavei Mari și spre sectorul de miazăzi al Carpaților, pentru motive antropogeografice, pe care le vom arătà îndată.

Acì relevăm numai atât: cele două insule, determinate de împrejurările cadrului orografic, sunt în tot evul mediu cel *dintâiu fapt important pentru stratificarea populației.* Și, fiindcă urmările lui durează până în prezent, e bine să subliniem câteva laturi ale acestei colonizări.

Motivul așezării e, cum am spus, triplu: militar, religios și economic. Și pentru toate aceste considerații, colonii aceștia capătă *privilegii*, care sporesc necontenit, pe măsură ce drepturile Românilor sunt din ce în ce mai nesocotite. La început, dreptul autohton (*jus valachicum)* e respectat. De pildă, condițiile puse lui Raimbaud, căpetenia cavalerilor Ioaniți, așezați în Țara Severinului, dovedesc lămurit că Voevozii și Knezii români își păstrau situația lor veche. Cavalerii n'aveau voie să se amestece în anume knezate și voivodate (ale lui Ioan, Farcaș, Litovoiu, Seneslau). Se arată lămurit că autohtonii aveau căpeteniile lor *(maiores terrae)*, iar lupta lui Litovoi și Barbat contra Ungurilor este o dovadă categorică despre închegarea politică a populației pe care o reprezintau acești voevozi. Dealtfel e fapt cert că la dieta din 1291, la Alba-Iulia, Românii erau încă pe același picior cu neamurile de curând colonizate în țara lor.

Faptul se justifică nu numai prin întinderea lor peste tot pământul Daciei, dar și prin densitatea populației românești. Papa Inocențiu (1234) se plângeà că în episcopatul Cumanilor, Românii atrag pe catolici la confesiunea ortodoxă. Săcuii deasemenea, la început au suferit aceeași atracție a massei locale [1]), ceeace ar fi fost imposibil fără o reală superioritate numerică atât înăuntrul Ardealului, cât și împrejurul Carpaților.

Dar, dela o vreme caracterul confesional devenì mai important decât cel militar [2]). Incă dela Sinodul din Buda (1279) se iau măsuri draconice pentru catolicizarea Românilor. Li se interzice clădirea de biserici, preoții sunt alungați, iar ceeace fu și mai grav din punct de vedere social și etnic, se hotărî ca numai nobilii care erau catolici, să poată căpătà domenii. Procesul confesional devine un proces etnic și economic. Nobilii români, ca să păstreze domeniile sau să capete altele, se fac catolici, adică se maghiarizează. De unde un Knez aveà numai anume înlesniri cu folosirea pământului pe care se aflà satul, devenind catolic și nobil, el căpătà titlu de proprietate personală, așà că încetul pe încetul, moșiile s'au îngustat mereu sub picioarele Românilor, iar condiția lor socială s'a scoborît până la iobăgie. *Invaziile turanice dinspre răsărit n'au făcut toate la un loc atâta pagubă poporului românesc, cât a făcut ofensiva catolicismului, care a decapitat neamul românesc, ademenindu-i fruntașii.*

> Pecenegii, Cumanii și Tătarii, fiind păgâni și de altă rassă, n'au avut preocupări confesionale. Ei nu s'au atins de organizarea Românilor, ba încă au recunoscut și întărit pe Knezii lor, deoarece pe calea aceasta, strângerea impozitului devenià mai ușoară [3]).

Rezultatul a fost că « cele trei națiuni » catolice, adică Ungurii, Săcuii și Sașii se simțiră una în fața autohtonilor și chiar se organizează ca ceva deosebit, atât politicește, cât și din punct de vedere social.

[1]) *S. Opreanu.* Săcuizarea Românilor prin religie, Cluj 1927, p. 8. Papa spune că Săcuii «uni sunt cum Valachis».

Din punct de vedere antropogeografic are o însemnătate deosebită că chiar din vremea unor mici Voevozi, ca Litovoi și Barbat, și până mai târziu (titlul lui Mircea cel Bătrân), circumvalația carpatică și pe fața externă și pe cea internă era în stăpânirea Românilor. — Vezi și «Convorbiri Literare», 1902, *D. Onciul*, Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui, p. 721 ș. u. și «Anuarul de geografie și antropogeografie», *Băncilă*, Posesiunile domnilor moldoveni în Transilvania, p. 83.

[2]) *Fr. Teutsch*, Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen, Hermannstadt, 1921, I, p. 34 ș. u.

[3]) *N. Iorga.* Momente istorice, Ac. Rom. Memoriile Secț. Ist. seria III, Tom. VII, 1927. Călugărul Rogerius ne spune cu ocazia năvălirii Tătarilor (1241): Constituerunt canesios... qui justitiam facerent etc. conveniebant canesii. Vezi și *Imperiul Cumanilor și Domnia lui Basarab*, An. Ac. Tom. 1928, p. 5.

Dar toată prefacerea aceasta e motivată de tendința Ungurilor de a face din Carpați punctul de plecare al ofensivei catolicismului, sau cel puțin *hotarul* lui față de ereticii de rit oriental. — Procesul acesta cuprinde două acte, pe două scene deosebite:

1. *Colonizarea sectorului de Est.* — Am arătat cum s'au cuibărit Săcuii în ulucul intercarpatic unde curg în sens invers Oltul și Mureșul. Acì soarta elementului românesc a fost mai gravă decât ori și unde aiurea. Și prerogativele militare, și cele sociale și confesionale, ale Săcuilor au contribuit la copleșirea treptată a elementului românesc. E destul să amintim numai faza ultimă a procesului etnic și confesional. Pe la 1761, « din totalul de 404 comune, câte aveà ținutul săcuesc, în 382 erau încă Români ortodoxi sau uniți » [1]). Azi, peste 40 din aceste comune sunt complet săcuizate. Iar cadrul geografic ne arată destul de lămurit cum s'a desfășurat în spațiu acest proces de sdrumicare a păturii autohtone. « Sus, în creerii munților, și în comunele strâns *lipite de munte*, s'au păstrat încă majorități sau măcar minorități destul de numeroase ». Totdeodată, muntele a păstrat până azi urme de toponimie românească, de caracter arhaic. Iar alături de numirile geografice, un document important sunt bisericile românești, azi părăsite, dar purtând încă numele și pecetea neamului care le-a ridicat. In sfârșit, ca o dovadă și mai semnificativă pentru etnograf sunt cimitirile românești, în regiuni unde acum nu mai e nici o populație românească. De asemenea, portul, obiceiurile (colindele, pomana la morți etc.), arhitectura (casele cu cerdac), porțile sculptate și alte amănunte caracteristice dovedesc în chipul cel mai categoric, că și acest segment din circumvalația carpatică a fost românesc în toată întregimea lui. In timpurile din urmă, punctul de vedere confesional a fost și mai fățiș utilizat pentru desnaționalizarea românilor, ajungând până la devastarea bisericilor românești și închiderea lor, pe cale administrativă [2]).

Antropogeografic vorbind, ulucul intercapatic a devenit un fel de tranșee confesională, îngustând progresiv elementul românesc și împingându-l spre văile mai înalte și fundăturile muntelui.

2. *Colonizarea Săsească.* Și sectorul de miazăzi al cetății carpatice a provocat o știrbire a elementului românesc. Tocmai aici se află o crestătură uriașă, care taie muntele până aproape de temelie, — e poarta prin care trece Oltul spre Dunăre. Spre apus, până la pasul *Vâlcan* (utilizat încă din timpul Romanilor) și spre răsărit, până la *Bran*, nu mai cste nici o trecătoare. Așa dar, stăpânii politici ai Ardealului trebuiau să privegheze mai ales poarta cea mare din mijloc. Și, în adevăr, regii Ungariei au și adus aici pe Sași (1143—1161), dându-le rolul de grăniceri și o sumă de privilegii. Și astfel, după cum Săcuii ocupaseră latura de răsărit a Ardealului, Sașii au ocupat-o pe cea dela miazăzi, întinzându-și frontul dela Orăștie până la Baraolt. După cum Săcuii au încălecat culmea Arghitei, tot așà Sașii au cuprins nu numai valea Târnavei-Mari, dar și toată cumpăna apelor între Târnava și Olt [3]).

Muntele însă, fiind mai greu de locuit, pentru Sașii veniți din valea Rinului, a rămas tot în mâinile populației autohtone, formând o massă compactă din basinul Hațegului până în țara Bârsei. Intr'un singur punct, la sud de Sibiu, insula alogenă a Sașilor s'a apropiat de munte, lăsând pe seama populației românești numai o îngustă margine, de unde și numele lor de *Mărgineni* [4]). Odată așezați aici, acești « hospites » s'au organizat apoi ca o unitate bine îngrădită, — un fel de Stat în

[1]) *S. Opreanu*, Op. cit., p. 5, 18.

[2]) *S. Opreanu*, op. cit., p. 21. Pentru Ardeal, luptele confesionale sunt un bun comentar al hărții etnografice. Românii au avut să suporte nu numai ofensiva catolicismului, dar chiar partizanii Reformei au căutat să-i strimtoreze. Dupăcum Sinodul dela Buda, mai sus amintit, le interzisese clădirea de biserici, tot așà dieta dela Sibiu (1566), compusă din adepții Reformei, hotărăște expulzarea preoților ortodoxi.

De acelaș: *Terra Siculorum*, Contribuțiuni privitoare la Românii din ținutul Săcuilor, Cluj, 1925, pp. 6, 12, 17, 18, 21 și *Contribuții la toponimia din ținutul Săcuilor*, Extr. din « Lucrările Institutului geografic al Universității din Cluj », II 1926, pp. 28, 32 și 36.

[3]) Că n'au găsit țara pustie, se vede chiar din numele apei. Vechiul nume românesc Târnava (dela târn=mărăcine) a fost tradus de Unguri în *Kükülö*, iar Sașii venind l-au prefăcut și ei în *Kokel*.

[4]) *Trecutul Românilor de pe pământul crăesc*, Sibiu, 1913 XVI, XVII, XXXIII ș. u.

Augustin Bunea. Stăpânii Țării Oltului, An. Ac. Rom. 1910, p. 5. ș. u.

Stat, sub numele de « Universitate săsească ». N'ar fi exagerat să o considerăm ca un soiu de republică militară [1]), confesională și economică [2]).

Așà se explică împrejurarea în adevăr singulară că, dintre toate coloniile germane, care au îngroșat și îngrășat micul popor maghiar (abià de 1/4 de milion la început), singuri Sașii din partea de miazăzi ai Ardealului, au scăpat de asimilare. Cine mai bănuește azi că Aiud se chemà odinioară *Strassburg!* Numele *Klausenburg* e încă păstrat pe unele hărți, măcar că elementul german a dispărut de mult. Iar *Szatmár-Németi* e un paradox toponimic, deoarece exprimă în ungurește o veche așezare românească, devenită germană în evul mediu, apoi maghiarizată aproape complet în timpurile moderne, pentru a ajunge în sfârșit iarăș la numele original în anii din urmă.

In rezumat: Pe când atâtea și atâtea așezări germane din Ungaria au dispărut ori sunt pe cale de dispariție, insula dintre Târnava Mare și Olt, din cauza cadrului geografic, care îi dăduse dela început rolul de strajă militară și confesională, s'a putut păstrà. Tot astfel, dintre toate elementele turanice, care au trecut peste Carpați (sau pe lângă Carpați, începând cu Hunii și sfârșind cu Pecenegii, Cumanii și Tătarii), nici unul nu s'a putut afirma, afară de Secui, și anume din acelaș motiv, ca și Sașii.

3. *Infiltrări posterioare.* — Cu toate privilegiile lor, aceste două insule de colonizare alogenă n'ar fi cum sunt, dacă la împrejurările medievale nu s'ar fi adăogat o sumă de măsuri mai nouă, care să le vină mereu în ajutor.

Mai întâiu e vrednic de relevat faptul că în momentul când Statul unguresc e desființat de Turci, iar Buda primește garnizoana turcească, devenind un pașalâc, tocmai Ardealul, ca o ironie a istoriei, își ia rolul de a păstrà ceva din ființa Statului unguresc, sub forma voevodatului, — ceeace aduce un fel de nouă concentrare a elementului maghiar spre cetatea carpatică. « Depresiunea centrală » devenì adică punct de raliare pentru Unguri.

Mai târziu, când și această umbră de Stat unguresc dispare, iar Austria îl cuprinde, în loc de o ușurare, pentru elementul românesc, această schimbare a devenit o nouă primejdie. Impăratul « apostolic » dela Viena reluă cu o deosebită vigoare rolul vechilor regi ai Ungariei și începù iarăș ofensiva contra ereticilor, adică în contra Românilor. Pe lângă desbinarea confesională, care a despărțit poporul român în *uniți* și *neuniți*, regimul austriac a mai dăruit pământul românesc (Ardealul și Banatul) cu o nouă împiestrițare etnică. Un moment Sașii ajung chiar la cârma întregului Ardeal. S. Brukenthal, ca guvernator, izbutește să capete dela Maria Terezia domeniul Făgărașului pe timp de 99 ani, alipindu-l Universității săsești [3]). Administrația imperiului, armata, colonizarea, exploatarea minelor și industria aduc un nou spor elementului german [4]).

[1]) Țăranii sosiți din părțile Rinului au fost colonizați aci ca grăniceri — *ad retinendam coronam.* Erau obligați a da regelui la războiu înăuntrul țării, 500 de ostași; în afară de hotar, când merge regele, iar dacă merge un supus al său numai 100. Vezi: *F. Teutsch, Unser Volk*, Arhiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, 37, p. 207. Dar e semnificativ că nouii veniți adaptă organizația locală. *Ghereb*-ul, adică *Graf*-ul lor (*comes*) are atribuțiile knezilor români, nu ale *Graf*-ilor germani. De asemenea împărțirea în *Scaune* de judecată (*Stühle*) nu se află nicăeri la Germani, ci este o imitație a scaunelor de juzi sau judeci ale Românilor.

[2]) Orașele daco-romane, fiind ruinate de invazii, Sașii au căpătat rolul de a reprezentà viața urbană din apusul Europei. Diploma andreiană le acordà mai întâiu un mare privilegiu, «nimeni să nu poată cumpărà loc în comitatul Sibiului», adică îi îngrădeà fața de orice concurență străină. Le puneà apoi la îndemână «pădurea Românilor și a Bisenilor, împreună cu apele, ca să se folosească în comun cu numiții Români și Biseni». In sfârșit, negustorii sași puteau merge liber în *tot regatul*, fără să plătească dare, iar târgurile se țineau iarăși fără dare, apoi breslele, cu exclusivismul lor medieval, au devenit pentru Sași o adevărată mană. Ei fabricanți, ei negustori, ei judecători. Astfel, și ca plugari, și ca industriași, și ca comercianți, ei ajung un fel de «popor ales» în sensul vechiului Testament (*specialis ramus sacrae coronae*). Neavând nobili, care să-i apese, ca în apusul Europei; necunoscând pentru dânșii nici iobăgia cu toate înjosirile și strimtorările ei, republica săsească din Ardeal a fost din toate punctele de vedere o insulă privilegiată, aproape fără pereche în toată Europa feudalismului și a monarhiei absolute.

[3]) *Fr. Teutsch.* Die Siebenbürg. Sachsen, 1868—1919, Hermannstadt, 1926, p. 345 și *V. Păcală.* Monografia satului Rășinari, Sibiu, 1915, p. 64, ș. u.

[4]) *S. D. Teutsch*, « Geschichte der Siebenbürger Sachsen », I 1895, p. 86 ș. u. și « Die Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart », 1924. Hermannstadt, p. 7 ș. u. și « Geschichte der Sächsischen Universität », Hermannstadt, 1925.

In sfârșit, când Ungurii smulg jumătate din monarhie pe seama lor, transformând-o în Statul dualist Austro-Ungaria, ofensiva de colonizare și maghiarizare ajunge o formulă politică precumpănitoare. Deși în curs de atâtea secole, caracterele antropologice ale Maghiarilor veniți din Asia au pierit aproape complet, iar cei care vorbesc azi limba maghiară sunt din punct de vedere somatic Europeni, nu asiatici (un fel de amalgam slavo-germano-român), totuș tendința de întindere a limbii maghiare, tocmai acuma s'a întețit. Prefacerea câtorva orașe (Buda-Pesta, Arad, Oradea etc.), ajutate și de fluxul Evreilor care vorbeau ungurește, a deșteptat iluzia că și satele ar puteà fi măcar formal maghiarizate. De acì o serie de plănuiri pentru sdrumicarea elementului românesc, punându-se în mișcare toate puterile Statului, până și exploatările industriale, în ținuturile curat românești [1]). Pe calea aceasta, se înțelege, harta a căpătat noui împiestrițări, potrivit iarăș cu înlesnirile pe care cadrul geografic le ofereà politicei de colonizare. (Basinul superior al Jiului, unde nu locuise de când lumea un singur Ungur, grație minelor de cărbuni, a putut căpătà o împiestrițare factice). Abià răsboiul mondial a pus capăt experimentelor, pe care le făceà Statul unguresc pentru dislocarea elementului autohton. In fine, după 18 sute de ani, forma Statului legat de Carpați amintește iarăș conturul provinciei romane *Dacia Trajana*. Și *limba* despre al cărui caracter latin nu se mai îndoește nimeni ; și *toponimia*, începând cu râurile, elementul cel mai viu și mai unitar al peisajului, și sfârșind cu toponimia măruntă (care nu e culeasă în toată întregimea ei pe hărțile topografice) și sfârșind cu *massa* și *poziția* elementului românesc în Carpați și împrejurul Carpaților, sunt fapte concrete, care arată că valurile și infiltrările alogene n'au putut dislocà populația străveche.

In rezumat:

Carpații n'au fost zidul despărțitor, de care amintesc atât de insistent unii istorici români ; din contra, plaiurile lor, atât de icumenice, au servit ca mijloc de concentrare și unificare între populația depresiunii centrale a Ardealului și populația șesurilor dimprejur, atât spre răsărit, cât și spre apus [2]). Transhumanța apoi este un fenomen antropogeografic de însemnătate capitală pentru a înțelege structura poporului român. Dar este deasemenea o simplificare eronată, dacă se gândește numai la păstorie. Dubletele toponimice dovedesc că a fost de o parte și alta a Carpaților un schimb de populație în legătură și cu negoțul, agricultura și alte împrejurări (bejenăria etc.) [3]).

Și nu trebuie să uităm și numeroasele moșii, pe care Domnii și boierii din principate le aveau dincolo de munte [4]). Așà se explică pentru ce nu numai circumvalația carpatică, dar și șesul periferic a rămas până azi în mâinile românilor, iar elementele străine sunt relativ recente, afară de cele două insule a Secuilor și a Sașilor. — *Străjerii streini ai porților carpatice ne-au despărțit mai mult decât obstacolele orografice* [5]).

Cadrul antropogeografic este deci un comentar destul de clar și al stabilității elementului românesc în Carpați, și al petelor etnografice din harta României actuale. După secole de infiltrare, procesul etnografic începe abià acuma a se limpezì. Cele trei «națiuni privilegiate» rămânând fără privilegii nu pot aveà în timpurile moderne alt rol decât cel potrivit epocei. Din stăpâni politici au rămas cu situația de « minoritari », potrivit cu realitatea demografică

[1]) *E. Dandea.* Gazul metan în slujba maghiarizării, Transilvania, 1927, p. 23.

[2]) Istoriografia română, după ce a dat Carpaților rolul de zid despărțitor, a început a privì aproape exclusiv fața de răsărit, ca și cum poporul român s'ar fi mișcat numai între munți și câmpia Dunării de jos. In realitate, turmele păstorilor români se coborau din circumvalația carpatică și spre Tisa și Pusta Dunării de mijloc. O dovadă între altele sunt dările ciobanilor. *Census valachicus* ajunsese să aibă o mare însemnătate în legislația ungurească. «Bull. de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale», 1921, p. 19 ș. u.

[3]) «Anuarul de geografie și antropogeografie». vol. II.

[4]) *St. Meteș.* Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria, Arad 1921, p. 4, 5, ș. u. Numai în Țara Făgărașului, cunoaștem peste 20 de biserici și mânăstiri întemeiate de ctitori de la sud de Carpați(p.16).

[5]) Incepând cu Dragoș și Bogdan în cotul Maramureșului și Moldovei, până la Litovoiu și Bărbat în cotul Olteniei și al Hațegului, de mai multe ori același Domn român a avut stăpânire pe ambele coaste ale Carpaților. Mircea avea Amlașul și Făgărașul, Ștefan și Rareș își întind mâna lor ocrotitoare până în basinul Someșului și Târnavelor. Iar Mihaiu reconstituise un moment unitatea politică a întregii cetăți carpatice. Concepția lui atât de clară și firească s'a impus chiar lui Gabriel Bethlen care pricepù rostul unei Dacii ca o consecvență firească a legăturii dintre mediul fizic și viața omenească.

și geografică. — Cele înșirate mai sus dovedesc orișicui pentru ce dintre toate neamurile legate de sistemul carpatic, nici unul nu are o suprafață geografică și o adâncime istorică mai mare decât Românii.

României, ca și altor țări, i se poate deci aplică cuvântul lui Herder, unul dintre părinții antropogeografiei: «istoria este o geografie în mișcare». Secolul al XX-lea n'a făcut decât să împlinească opera pe care cadrul geografic o creiase încă din epoca Geto-Dacilor, când, pentru întâia oară, masivul carpatic s'a înconjurat cu un hotar rotund, ca și cetatea munților.

AȘEZĂRILE, CASA ȘI PORTUL ȚĂRANULUI ROMÂN DIN ARDEAL ȘI BANAT

DE

R. VUIA

Poporul român a fost lipsit în trecut de o burghezime cu o civilizație orășenească asemănătoare cu aceea din țările Apusului. Civilizația poporului român a fost reprezentată în mare parte aproape numai prin civilizația populației dela țară. Ea a fost păstrătoarea și purtătoarea nu numai a puterii politice, dar și a civilizației autohtone românești.

Dacă această constatare se poate face în general pentru întreg neamul românesc, cu atât mai mult se potrivește pentru populația românească din Ardeal și Banat, regiuni care până în timpul din urmă au fost sub stăpânire străină și unde participarea populației române la viața politică și economică a fost cu totul redusă. Astfel se explică faptul că orașele Ardealului și ale Banatului au fost cu totul înstrăinate și lipsite de o clasă burgheză română. Am fost și suntem un popor robust de țărani a cărui viață și civilizație s'a desvoltat în sănătosul mediu rural. Astfel putem înțelege pe deplin de ce ilustrul nostru savant, N. Iorga, a trebuit să constate că istoria poporului român din Banat și Ardeal este o istorie de preoți și sate.

Dar dacă această viață rurală nu a păstrat nimic din bogăția și strălucirea păturii burgheze, ea este bogată în elemente de veche civilizație autohtonă. Ea are pentru noi valoare nu numai pentru aceste elemente vechi, numite de unii etnografi « antichități vii », păstrate prin puterea tradiției, ci și pentru faptul că civilizația populației rurale prezintă adevăratul caracter etnic al poporului român.

E o greșală când se crede că analfabetismul este un criteriu al lipsei de cultură. Alfabetul este numai un mijloc convențional de transmitere a culturei burgheze, el nu înseamnă însăș cultura. Fiecare din noi cunoaște în mahalalele orașelor persoane, care, deși știu scrie și cetì, totuș sunt lipsite de cultură. In schimb la sate, cutare țăran, neștiutor de carte, posedă o cultură aleasă. Și aici nu e vorbă numai de o cultură sufletească, ci de o bogată civilizație rurală, care nu este transmisă prin alfabet, mijlocul de transmitere al culturii burgheze, ci prin tradiția orală.

In cele ce urmează vom încercà să dăm o descriere succintă a vieții și civilizației rurale din aceste părți, ce va fi mai mult un text introductiv la vederile ce urmează reprezentând: așezări rurale, case țărănești, porturi, ocupații și artă populară.

Așezările rurale. Așezările cele mai numeroase și mai populate se găsesc în văile râurilor mari (Mureș, Someș, Târnave), basinurile subcarpatice, Țara Hațegului, Țara Făgărașului, Țara Bârsei, Ciuc, Trei Scaune și Câmpia Ardealului. Dintre masivele muntoase cel mai populat este masivul Munților Apuseni și Poiana Ruscăi.

Imprejurări favorabile au contribuit mult la popularea Munților Apuseni. Inainte de toate văile longitudinale, care intră adânc în interiorul masivului din ambele părți, atât dinspre Est (valea Arieșului, valea Ampoiului), unde avem valea largă și populată a Mureșului, cât și dinspre Vest (văile celor trei Crișuri), dinspre câmpia ungară, fac ușor accesibil acest masiv. Cele două versante ale masivului nu sunt despărțite de catene înalte; centrul său este format de platforme puțin înalte și ușor accesibile, bogate în pășuni și bune chiar pentru cultură în părțile de Est. Aceste împreju-

rări fac ca în Munții Apuseni așezările și culturile să atingă o înălțime mai mare ca în oricare alt masiv muntos. In partea de Est, în Munții Gilăului, găsim culturi de cereale și așezări până la o înălțime de 1200 m., cum sunt comunele Mărișel și Fărcaș. In aceste părți așezările preferă platforma netedă plină de soare și cultivabilă față de văile adânci și înguste.

Cu totul alte împrejurări sunt în valea Arieșului. Aceasta în partea inferioară are o serie de șesuri aluviale care adăpostesc fiecare câte o așezare mai mare (Sălciua, Lupșa), iar în partea superioară, unde valea e largă, cu versante domoale și despădurite, fundul văii și versanții sunt acoperiți de așezări răsfirate (Scărișoara, Albac, Vidra) [1]).

Dimpotrivă, în spre partea de Vest așezările nu intră așà adânc în interiorul masivului. Ele sunt aglomerate aproape toate în basinul dela Beiuș și Vașcău. Masivul muntos în această parte se ridică brusc și e aproape lipsit de locuințe stabile. In schimb pe aceste locuri s'a desvoltat o viață pastorală mai bogată.

Celălalt masiv muntos mai locuit, Poiana Ruscăi, este mult mai mic și ca întindere și ca înălțime, dar tot atât de interesant pentru așezările sale. Acest masiv este locuit mai mult în partea de Vest: Regiunea Pădurenilor. Văile sale sunt adânci, înguste și împădurite, iar culmile netede, despădurite și pline de culturi. Solul cam sărac este acoperit cu arături etajate în terase. Așezările înconjoară văile afunde și împădurite alegând bucuroase culmile netede și despădurite a căror înălțime mai atenuată permite locuitorilor să se ocupe și cu agricultura. Satele mărunte și adunate se înșiră dealungul culmilor lungi la o înălțime de 600—1000 metri. Numai comuna Vadu-Dobrii, la o înălțime de 1000—1100 m. aparține tipului împrăștiat. Așezați la o parte de liniile principale ale circulației, pe o suprafață mult mai ridicată decât a regiunilor înconjurătoare de care îi separă o zonă largă de păduri, Pădurenii trăesc o viață izolată proprie, bogată în resturi de civilizație străveche și primitivă [2]).

Față de aceste masive muntoase, catena Carpaților Meridionali și Orientali, cu excepția câtorva așezări din văile ce intră mai adânc, apare aproape lipsită de populație. Dealtfel dintre toate masivele muntoase ale Europei, Carpații Orientali și Meridionali sunt mai puțin locuiți. Altitudinea mai mare nu explică această lipsă de populație, căci în Alpi găsim la 1900 m. așezări stabile. In Carpații Orientali așezările stabile nu prea trec peste altitudinea de 800 m. Comuna cea mai înaltă și stabil locuită în Carpații Orientali este Bilborul Giurgeului așezat la o înălțime de 1000 m. Comuna Bilbor este totodată și cel mai frumos exemplar de așezare cu case împrăștiate din zona fânețelor [3]). Motivele trebuesc căutate în altă parte. Inainte de toate e lipsa văilor longitudinale și a basinurilor largi care sunt în toate regiunile muntoase linii de atracție a populației [4]). In schimb găsim văi transversale foarte înguste improprii pentru așezări și chiar pentru comunicații. Singura vale longitudinală mai populată e basinul dela Petroșani care datorește populația sa numeroasă exploatării zăcămintelor de cărbuni.

Carpații sunt o catenă de munți înguști și greu accesibili, mai ales în partea de Nord, unde, atât în spre basinul Hațegului cât și spre Țara Făgărașului se ridică brusc ca un zid. Nimic mai elocvent în această privință decât faptul că așezările din Țara Hațegului se opresc brusc pe o linie dealungul poalelor masivului și nici una dintre așezări nu intră în văile înguste.

Numai depresiunile subcarpatice cum sunt: Țara Hațegului, Țara Făgărașului, Ciuc, Trei-Scaune sunt ținuturi primitoare de așezări. Țara Hațegului, care este o regiune de terase, face impresia unei regiuni de șes bogată în așezări. Satele sunt așezate în două grupări: o serie la contactul șesului cu regiunea muntoasă, alta în regiunea centrală a teraselor. Pe când în regiunea Pădurenilor satele par a fugi de văi și de ape, dimpotrivă așezările din basinul Hațegului sunt strâns legate de ele. Așezările cele mai însemnate sunt cele înșirate pe linia de contact a munților cu șesul. Aproape pretutindeni unde un râu părăsește zona muntoasă și intră în șes găsim așezat un sat.

Puținele așezări din Munții Sebeșului (Luncani, Fizești, Feger) ca și în regiunea Pădurenilor preferă regiunea culmilor față de văile înguste. Deosebirea e că în locul comunelor adunate cu ca-

[1]) *Emm. de Martonne.* Lucrările Institutului de Geografie I (1922) p. 63, 85, 112.

[2]) *R. Vuia.* Țara-Hațegului și Regiunea Pădurenilor, Cluj, 1926, p. 45—46

[3]) Cf. *H. Theil.* Die Ansiedlungen von Siebenbürgen. Sibiu, 1926 p. 41.

[4]) Cf. *Emm. de Martonne.* La Valachie. Paris 1902 p. 103.

racter agricol, ele au caracterul comunelor din zona de fânaț cu case izolate. Cea mai însemnată parte a așezărilor se găsește pe o suprafață netedă destul de întinsă, la o altitudine de 800—1000 metri.

E interesantă constatarea că în regiunile râurilor mari (Mureș, Olt, Târnave) și îndeosebi în depresiunile dealungul acestora, așezările preferă regiunea de contact între regiunea de șes și regiunea muntoasă față de apropierea imediată a râurilor mari, care adesea sunt mlăștinoase în această parte. E caracteristică în privința aceasta rânduirea așezărilor în depresiunile Giurgeului, Trei Scaune și Făgăraș unde satele se înșiră pe două sau trei linii. Prima linie, cea mai importantă, este la regiunea de contact cu șesul, a doua linie este mai aproape, dar la o anumită distanță de râul principal, și între acestea, pe la mijlocul depresiunii, este adesea și un al treilea șir de așezări [1]).

Dimpotrivă afluenții și râurile mai mici exercită o deosebită putere de atracție față de așezările rurale. Un exemplu pregnant în această privință ne dă de pildă Valea-Neagră din Trei-Scaune unde așezările se înșiră dealungul pâraielor ce se scurg în acest râu, făcând impresia unei ramuri pe care s'au îngrămădit toate satele. Aceeaș atracție a apelor se constată și spre Vest de Arghita, între Târnave, unde cele mai multe dintre așezări sunt dealungul apelor [2]).

Cu totul alte împrejurări găsim în câmpia Ardealului, care este mai mult o regiune de dealuri largi, relativ săracă în văi cu ape, decât o regiune de câmpie adevărată. Așezările sunt ascunse aici deobiceiu în fundul văilor ca niște cuiburi în mici basine. E interesant de a constată în această regiune agricolă, alături de sate bine închegate, și case răslețe ce sunt risipite pe mari întinderi.

Toți aceia cari au descris peisajul românesc au relevat frumusețea și pitorescul așezărilor noastre rurale. Această legătură a așezărilor cu mediul înconjurător nu este numai exterioară, ci și internă, am puteà zice organică. Așezările în forma și structura lor sunt de fapt un rezultat al mediului geografic. Astfel se explică marea variație în tipurile de așezări, dintre care fiecare este un exemplu de adaptare la mediul geografic și la condițiile de traiu.

Forma și structura satelor depinde în mare parte de ocupația locuitorilor, iar aceasta este condiționată de relief și sol. Astfel avem cele două contraste de tipuri: satul adunat al regiunii agricole dela șes și satul împrăștiat al regiunii muntoase din zona fânețelor, ai cărei locuitori se ocupă cu creșterea vitelor. Intre aceste două extreme se pot intercalà și alte tipuri intermediare întâlnite mai ales în regiunile de coline.

Având în vedere condițiile de relief, ocupații și structură internă a satelor, adică coeziunea dintre case și raportul lor față de străzi, putem distinge următoarele tipuri de sate:

a) *Satul adunat.* Se găsește îndeosebi în regiunile de șes ai căror locuitori se ocupă cu agricultura. Casele sunt adunate una aproape de cealaltă și sunt foarte des așezate perpendicular pe linia străzii. Satul e format sau dintr'o singură uliță (Strassendorf) sau din mai multe ulițe care se încrucișează mai des perpendicular, formând patrate sau trapeze; deci comuna are un plan geometric regulat. Exemple pentru sate dealungul unei ulițe sunt: Borlova, Rueni, Turnu din județul Severin.

Sate cu plan geometric avem mai ales în Banat și regiunile de șes ale Câmpiei din Vestul Ardealului. Exemple caracteristice sunt următoarele: Bogșa, Chisătău, Comloșul-Mare, etc. Toate satele formate de coloniști așezați în cursul celor două veacuri din urmă, în locurile de șes, au planul geometric.

b) *Satul îngrămădit.* Se întâlnește mai ales în regiunea deluroasă ai cărei locuitori se ocupă mai mult cu agricultura decât cu creșterea vitelor. Din întreg planul comunei nu se desprinde o axă sau o linie principală. Străzile sunt întortochiate fără nici o ordine. Casele nu sunt înghesuite ca în satul adunat și deobiceiu locul lor nu este lângă drum, ci în mijlocul ogrăzii largi de cele mai variate forme. Mergând pe uliță vezi numai gardul sau peretele unui grajd. Direcția caselor nu este influențată de linia străzilor; fiecare casă are independent poziția sa ținând seamă cel mult de direcția față de soare. Acestui tip aparține de pildă comuna Sacoșul-Mare în Banat, comuna Cerbăl din regiunea Pădurenilor și Clopotiva din Țara Hațegului.

c) *Satul dealungul râului.* Aceste sate sunt așezate deobiceiu la gura unei văi în zona de contact a regiunii muntoase cu cea de șes. Uneori legătura între așezări și râu este atât de strânsă încât

[1]) *H. Theil*, op. cit. p. 44

[2]) *S. Opreanu.* Ținutul Secuilor, Cluj 1927, p. 127—130.

forma satului este determinată de cursul râului și al afluenților săi. Casele sunt aliniate dealungul râului și al afluenților, dând comunei forma ramificată caracteristică satelor dealungul râurilor. Pârâul curge prin mijlocul satului dealungul ulițelor, sau mai bine zis, însăș albia râului formează ulița care urmărește pretutindeni cursul apei. In dreapta și în stânga pârâului se înșiră ogrăzile care arată când regularitatea celor din satele adunate, când iregularitatea ogrăzilor din comunele îngrămădite. Numirea comunei trădează foarte des această formație de sat. Exemple tipice de felul acesta sunt comunele: Răchitova, Vălcelele-Bune, Valea Dâljii din Țara Hațegului și Câmpenița din județul Mureș.

d) *Satul răsfirat.* Se întâlnește mai des în regiunea deluroasă, în văile largi și în lunca râurilor mai înalte. Ocupația locuitorilor este creșterea vitelor cu puțină agricultură. Ulița este mai mult un drum de țară pe lângă casele răsfirate dintre care o parte sunt aproape de drum, iar restul pe coaste și coline la dreapta și la stânga drumului. Casele răsfirate sunt înconjurate de livezi și fânețe cu puține culturi de cereale. Uneori se constată pe alocuri și tendința de adunare a caselor, formând astfel mici nuclee de case adunate. Exemple: Bârgăul în Nordul Ardealului și Corneareva în părțile de sud ale Banatului.

c) *Satul împrăștiat.* E satul regiunilor muntoase în zona platformelor și a văilor largi mature la o altitudine între 600—1200 metri. Pretutindeni se văd numai fânețe întinse iar ocupația locuitorilor este exclusiv creșterea vitelor. Agricultura este redusă la cultivarea de mici parcele cu cereale sau cartofi în apropierea casei. Ulița lipsește. Pe întinderi mari se văd numai case izolate în mijlocul fânețelor, în timp ce satul agricol formează în întregime o unitate economică fiind împărțit în sat, arătură, fânețe și pășune în care fiecare locuitor își are partea sa. In satul împrăștiat fiecare gospodărie formează o unitate economică aparte, casa fiind în mijlocul întregii proprietăți căreia îi aparține. La marginea satului întâlnești întotdeauna pădurea, ca dovadă că aceste locuri au fost cucerite din zona de păduri. Cele mai frumoase exemple de acest gen de așezări sunt: Borșa Maramureșului, Bilborul Giurgeului și Luncani din Țara Hațegului.

Dacă urmărim aria de extindere și repartiția tipurilor de sate putem constată următoarele:

Satele adunate se găsesc îndeosebi în întreaga zonă de șes și coline din părțile de Vest ale Ardealului și Banatului dealungul văilor râurilor mari și depresiunilor subcarpatice. Astfel dealungul văii Mureșului, zona între Mureș, Târnave și Olt, Câmpia Ardealului, pretutindeni strâns legate de regiunile de șes sau coline unde predomină agricultura. In zona de coline și mai ales satele mari și vechi arată tipul satului îngrămădit. Satul adunat (compact) se întâlnește mai des în satele minoritarilor (Sași, Maghiari). Satele românești trădează des și în regiunile de șes tendința spre o rărire a gospodăriilor.

Sate răsfirate întâlnim mai ales în regiunile de coline din Nordul Ardealului: în jurul Lăpușului și basinul inferior al Someșului, basinul Beiușului, în Săcuime și în Țara Bârsei. Se pare că acest tip are o răspândire și mai mare în Vechiul Regat unde dealungul zonei subcarpatice, dela Argeș până la Prut în Bucovina, predomină acest tip. Față de tipul adunat al satelor săsești și ungurești, satul risipit din zona de coline, ai cărei locuitori se ocupă în mod egal cu agricultura și creșterea vitelor, este tipul caracteristic al satelor românești.

Satul cu gospodării împrăștiate are o arie de extindere mai restrânsă, fiind legat pretutindeni de zona de fânețe din regiunea munților mai înalți. Astfel de zone izolate avem în Maramureș (Borșa, Roșcova), în părțile de Est ale Munților Apuseni (Mărișel, Albac, Scărișoara) și în regiunea Branului, E interesant de a constată faptul cum acest tip de sat nu a fost atestat încă până acum pe versantele din spre răsărit și miazăzi ale Carpaților unde avem destul de des zone întinse de regiuni cu fânețe [1]).

Curtea și casa. Curtea corespunde în primul rând unei necesități agricole. In ea se adună și se păstrează recolta. Curțile cele mari și desvoltate se găsesc în regiunile agricole și sunt strâns legate de forma adunată a satelor.

Forma, împărțirea curții precum și modul de așezare a clădirilor depind de forma satului, care și ea depinde după cum am văzut de ocupația locuitorilor. In comunele de tipul satului

[1]) *V. Mihăilescu.* O hartă a principalelor tipuri de așezări rurale din România. București, 1928, p. 7—12.

dealungul drumului și uneori în satele de vale, intravilanul ia forma unui paralelogram. Se găsesc însă și alte diverse forme, acomodându-se terenului, felului de aranjare a satului și ocupației locuitorilor.

In genere se pot distinge două forme de curți: curtea simplă și curtea dublă, deosebindu-se nu numai prin forma lor, dar și prin modul de aranjare al clădirilor. Tipul de curte simplă se găsește îndeosebi în regiunile de șes, ai căror locuitori se ocupă cu agricultura, iar curtea dublă sau, cum i-am mai puteà zice, curtea împărțită în două, se întâlnește mai des în regiunile colinelor. Pe lângă ocupația lor agricolă acești locuitori se ocupă și cu creșterea vitelor. Potrivit acestor îndeletniciri, curtea este împărțită în două, servind fiecare parte uneia din aceste două ramuri de activitate. Partea dinainte, numită « ocol pentru vite », servește pentru creșterea vitelor, iar a doua dindărăt, numită « ocolul casei », pentru trebuințele agricole și casnice.

In regiunea fânețelor curtea pierde din importanța ei. Adesea se restrânge numai la un loc mic, lăsat neîngrădit înaintea casei, sau lipsește cu totul, casa cu clădirile fiind așezate în mijlocul câmpului de porumb și fânețe. Curtea apare deci ca formație caracteristică numai regiunilor agricole.

In afară de casă, clădirile aflătoare în curțile țărănești sunt: șura, hambarul, cocina, cotețul și bucătăria de vară.

Șura corespunde unei necesități economice și îndeosebi agricole. In ea se păstrează recolta și se îmblătesc în cursul iernei bucatele. Ea este caracteristică mai mult regiunilor agricole; în regiunile din zona fânețelor lipsește sau este cu totul rară.

O altă clădire caracteristică este hambarul în care se păstrează porumbul. Pereții hambarului sunt deobiceiu de împletitură de nuele în formă ovală.

Cocina este de obiceiu o mică clădire construită din bârne și adesea ridicată pe niște piloți înfipți în pământ. Ea servește la adăpostirea porcilor. Cotețul este o clădire mai mică cu pereți de bârne sau de nuiele pentru viței sau păsări.

Foarte des se găsește o bucătărie de vară numită cuptor. Această clădire adăpostește într'însa un cuptor pentru pâine înaintea căruia pe un tăpșan se pregătesc vara bucatele.

In satele adunate, ai căror locuitori se ocupă cu agricultura, curtea are deobiceiu forma unui paralelogram îngust și lung, așezat perpendicular pe linia străzii. Casa este așezată și ea perpendicular pe linia uliței în partea dinainte a curții. Șura este așezată fie în continuarea casei sau perpendicular pe linia curții împărțind curtea în două. Nu este rar cazul, îndeosebi în satele de tipul îngrămădit, când casa este în partea de dindărăt a curții. In acest caz șura cu grajdul sunt așezate în partea de către stradă spre a fi mai accesibile vitelor care se reîntorc dela câmp.

Se pot distinge următoarele tipuri de case:

a) *Casa cu vatra liberă.* E tipul casei regiunilor muntoase din Ardeal. Zona ei de extindere însă se restrânge asupra Munților Apuseni, Țara Hațegului și regiunile limitrofe ale Banatului. Pereții casei sunt de bârne necioplite sau blăni încheiate cu crestături la capete. Acoperișul format din patru fețe înclinate (Walmdach) este susținut de căpriori. Invelișul acoperișului este de paie sau de șindrilă. Acoperișul de paie este extrem de înalt, ceeace constitue o notă caracteristică a acestui tip. Casa are deobiceiu două încăperi dintre care una, cea mare, servește drept cameră de locuit, iar a două de cameră sau tindă. Foarte des dealungul casei, de partea unde se face intrarea se găsește un pridvor deschis (târnaț) format prin prelungirea streșinii răzimate pe stâlpi ușori de lemn. Pentru tipul acesta de casă este caracteristică vatra liberă care servește la fiert și încălzit. Locul ei este colțul de lângă peretele despărțitor al odăii de locuit. Deasupra vetrei se află un coș piramidal care conduce fumul în pod de unde se strecoară prin deschizăturile acoperișului în liber.

Acest tip de casă are două variante: casa cu cămară și casa cu tindă. Casa cu cămară are alături de camera de locuit și o cămară în care se păstrează alimente și obiecte casnice. Intrarea la cămară se face totdeauna direct din spre pridvor (târnaț). Acest tip de casă este răspândit în județul Hunedoara.

Casa cu tindă se întâlnește mai des în Țara Moților. Casa are și acì două încăperi. Intrăm mai întâiu în tindă și deaici în camera de locuit. Deci aici tinda are rolul unei anticamere, căci în ea nu se gătește, ci pe vatra focului din camera de locuit. Aceste case au adesea cămara pentru păstrarea hainelor și a alimentelor alături într'o clădire mai mică separată.

b) *Casa cu cuptor în tindă.* Este un tip de casă foarte răspândit, îndeosebi în comunele din regiunea văilor. Astfel el se întâlnește des pe valea Mureșului, în regiunile celor două Târnave, Câmpia Ardealului și Basinul Beiușului. Acest tip de casă diferă de toate tipurile regiunilor înconjurătoare și pare a fi un tip original al Ardealului.

Casa are deobiceiu trei încăperi: la mijloc o tindă din care intri de o parte în camera de locuit, de alta în cămară. Partea care imprimă un caracter deosebit acestui tip, este tinda. In dosul ei se află un cuptor ridicat pe un soclu lat, care servește la coacerea pâinii și înaintea căruia, la vatra liberă, se pregătesc bucatele. Tinda nu are tavan; cel mult o boltitură de nuele împletite sau de scânduri groase de lemn deasupra tavanului numit cerii. Uneori cămara poate lipsì, în care caz casa are numai două încăperi: tinda cu cuptorul și camera de locuit. In camera de locuit a acestui tip, în locul vetrei libere, ca la tipul anterior, se găsește o sobă de căhale (fețe de olane) sau o mașină de gătit.

c) In privința numărului și a orânduirii încăperilor seamănă mult cu acest tip, *casa din regiunile de șes ale Banatului și ale Ardealului* din vecinătatea Câmpiei Ungare. Și acest tip de casă are împărțirea de trei. In mijloc este tinda, către care se alipește la dreapta și la stânga și aici o cameră de locuit și o cămară, ambele având intrarea din tindă. Deosebirea între acest tip și cel anterior este faptul că cuptorul nu este în tindă, ci în casă, având gura în tindă de unde se încălzește. In tindă, înaintea gurii cuptorului, pe un tăpșan, este o vatră liberă, pe care se gătesc bucatele. Pe când tipul anterior este un tip caracteristic al Ardealului, acesta este tipul caracteristic al Câmpiei Ungare, și prin urmare el este străin.

d) *Casa cu cuptor din Nordul Ardealului.* Casa are două sau trei încăperi. Intrăm mai întâiu în tindă care este un fel de anticameră. Din tindă intrăm în camera de locuit și în cămară. Cea din urmă uneori lipsește. Caracteristica acestui tip este tinda rece și cuptorul din camera de locuit care este ca deobiceiu în colțul de lângă peretele despărțitor. Acest cuptor este însă combinația cuptorului cu vatra de foc. Anume, cuptorul servește numai la coacerea pâinei și la încălzirea camerei. Bucatele se pregătesc pe tăpșanul dinaintea cuptorului, deasupra căruia atârnă, ca și la casa cu vatra liberă, un coș piramidal ce duce fumul prin urloi în tindă, unde, în partea dindărăt, se află o boltitură de bârne sau de nuele tencuite numită băbură sau băbătie. Aria de extindere a acestui tip de case este județele din Nordul Ardealului: Sălaj, Someș și Maramureș. Situația periferică a acestui tip ne face să bănuim influențe străine. De fapt acest tip continuă și în spre Nord la populația ruteană [1]).

e) Tot în părțile de Nord, în basinul superior al Someșului Mare, între Năsăud și Sângeorzul-românesc, se găsește un tip cu totul deosebit și izolat. Casa este sub același acoperiș cu șura și grajdul care sunt în continuarea casei. Succesiunea încăperilor din spre stradă spre curte este următoarea: camera de locuit cu cuptor ca și la tipul de casă din Nordul Ardealului, tinda cu vatră liberă, dar fără tavan, cămara, șura și grajdul. Deoarece acest tip se găsește mai curat la Sașii din jurul Bistriței, iar în alte părți la Români se întâlnește numai sporadic, evident că avem aface cu o influență săsească. E interesant de a constată cum acest tip este răspândit aproape numai în satele aparținătoare vechiului district de graniță al Năsăudului.

f) Un tip distinct de casă are și Țara Făgărașului care se deosebește de al regiunii limitrofe și este în această regiune exclusiv și unitar. Acest tip este propriu zis o variantă a tipului cu cuptorul în tindă. Casa are trei încăperi: tinda cu cuptor, camera de locuit și o cămară. Deosebirea între acest tip și cel cu cuptor în tindă este aceea că la el cămara este în dosul camerei de locuit prin care își are intrarea, în timp ce la toate celelalte tipuri cămara este de cealaltă parte a tinzii.

g) *Ocolul pătrat.* In părțile de sud ale Transilvaniei, cu totul răzleț în regiunile situate dealungul versantului nordic al Carpaților Meridionali, îndeosebi la populația cu o intensă viață pastorală, se află un tip special de casă, caracterizat prin contopirea totală a casei cu clădirile accesorii într'un singur ocol de formă pătrată (vierkant) astfel că continuitatea pereților și a acoperișului nu este întreruptă nicăiri. Casa ocupă una din laturile pătratului, iar în fața ei sunt așezate clădirile accesorii, ocupând iarăș altă latură a pătratului. Aceste părți sunt legate de amândouă laturile cu un acoperiș îngust adăpostind un loc deschis în spre interiorul ocolului servind ca adăpost diferi-

[1]) Cf. *Raim. Fr. Kaindl,* Ethnogr. Streifzüge in den Ostkarpaten. Mit. A. Anthr. Ges. Wien. XXVIII p. 255.

telor obiecte sau chiar oilor în timpul iernii. Caracteristic este pentru aceste case faptul că ele apar totdeauna izolate și în regiuni în care domină cultura fânețelor. Acest tip de casă este atestat până acum în Corneareva din Banat, în valea Jiului din județul Hunedoara, în Poiana Sibiului, în regiunea Munților Perșani și în Țara Bârsei.

Ca rezultat al cercetărilor noastre asupra casei țărănești în Ardeal și Banat putem constată:

Adevăratul tip al casei românești din aceste părți este casa cu tindă așà cum se întâlnește în unele comune din Munții Apuseni. Casa veche la Români a trebuit să aibă două încăperi: tinda prin care se făceà intrarea și care erà o încăpere rece, și camera de locuit cu vatră liberă. Casa cu cuptorul în tindă, deși azi este tipul cel mai răspândit și caracteristic pentru Ardeal, este un tip mai recent care s'a format prin aducerea cuptorului de pâine în tindă. Casa cu cuptor din Nordul Ardealului și casa din regiunile de șes ale Banatului și Ardealului din spre Câmpia Ungară prezintă tipuri modificate sub influențe străine.

Casa la Români diferă în multe privințe de casa săsească, dar are multe afinități cu tipul casei săcuești care și ea are deobiceiu două încăperi: tinda și camera de locuit cu vatră liberă. Deosebirea este că tinda casei săcuești este deobiceiu deschisă. Afară de aceasta s'au păstrat și câteva elemente vechi slave cum sunt termenii: pridvor, târnaț, cerii, prispă și sleme. Slemea, care s'a păstrat azi numai ca termen, a fost cândva bârna dela creasta coperișului susținută de două furci și pe care se rezimau căpriorii acoperișului.

Portul popular. Prin portul popular se exteriorizează mai mult caracterul etnic al unui popor. E deajuns să privim un grup de țărani la un bâlciu de târgușor ca să distingem naționalitatea căreia aparțin și uneori chiar și regiunea sau localitatea de unde sunt. Prin acest caracter el este nu numai popular, dar totodată și național.

Alături de limbă și obiceiuri portul popular dă nota distinctivă a unui popor. Astfel se explică tendința de a îmbrăcà portul național cu ocazia festivităților precum și conservatismul cu care țin multe popoare la păstrarea lui. Dar totodată o dovadă cât de greșită este tendința de modernizare prin înlocuirea cu porturi moderne. Prin dispariția portului național dispare unul din caracterele etnice exterioare. Un popor modernizat, lipsit de portul său popular, aparține națiunii sale numai prin limba comună și conștiința că aparține acelui popor. Prin pierderea portului și obiceiurilor se rupe firul tradiției ce leagă acel popor de trecut și de sufletul colectiv al neamului.

Portul popular e încă bine păstrat în Ardeal, Banat și Maramureș. Pe lângă trăsăturile generale comune tuturor regiunilor locuite de Români, el prezintă în aceste părți multe variații locale. Lipsa cercetărilor în această direcție nu ne permite să dăm măcar în schiță o icoană completă a portului popular din aceste ținuturi; totuș putem desprinde unele regiuni cu un caracter local bine precizat. Astfel de regiuni sunt de pildă portul din Banat, care, deși are numeroase variații locale distincte, cum este de pildă portul din jurul satelor Chisătău-Belinț, din părțile Lipovei, basinul Bozovici, satele din jurul Caransebeșului, totuș prezintă o regiune deosebită, destul de unitară în privința portului. Ca note caracteristice ale acestui port considerăm portul opregului cu fire (chițe) așà cum se purtà mai de mult cu opreg înainte și înapoi în portul femeiesc, finețea extremă a cusăturilor și țesăturilor cu bogăția luxoasă a firelor de aur, a căror întrebuințare și finețe în executare culminează în splendidele conciuri ale nevestelor tinere. Conciurile din Banat pot fi considerate fără exagerare ca cele mai alese produse ale artei noastre populare în domeniul industriei casnice. Portul bărbătesc al acestei regiuni este caracterizat prin lungimea extremă a cămășii purtată deasupra izmenelor. In privința aceasta portul bărbătesc din Banat se aseamănă cu cel din Oltenia și Câmpia Română unde cămașa este uneori și mai lungă ajungând până la glesne, ce se poartă deasupra izmenelor. Când timpul e rece, în regiunea Chisătău-Belinț se poartă deasupra cămășii și pieptarului de piele, șuba sau doruțul de pănură de lână cu bogată ornamentație de găitane negre pela margini. In alte părți haina lungă de pănură de lână se chiamă țundră. Chiar și cântecul popular zice:

Bănățan cu țundra sură,
Ziua doarme, noaptea fură.

Trecând prin Porțile de Fier găsim în vecinătatea imediată a Banatului două regiuni foarte originale în privința porturilor. E Țara Hațegului și regiunea Pădurenilor. Și portul din Țara Ha-

ţegului ca şi cel din Banat prezintă multe variaţii locale. El se distinge prin originalitatea sa şi formele sale arhaice. Dispar coloritul bogat şi motivele maestre ale portului bănăţan. Portul din Ţara Haţegului e mai original, mai arhaic şi mai greoiu. E portul omului de munte deprins cu un traiu mai anevoios. Durabilitatea şi scopul practic predomină aici faţă de tendinţa spre lux a bănăţanului.

In satele din apropierea Banatului (Bucova, Bouţari) se resimt încă influenţele portului din Banat. Femeile poartă încă opregul cu fire, iar bărbaţii cămaşa lungă. In basinul Haţegului însă, femeile poartă catrinţă scurtă şi lată dinainte şi catrinţă dinapoi care acopere partea de jos a corpului jurîmprejur şi nu lasă să se întrevadă poalele albe ca în Banat. Imbrăcămintea de pănură de lână se chiamă atât la femei cât şi la bărbaţi laibăr când e scurtă şi şubă când e lungă, întocmai ca şi pe celălalt versant al Carpaţilor, în Oltenia. O piesă extrem de interesantă şi arhaică în portul femeiesc este aşà numita « şubă înfundată » care acopere întreg corpul, formând în partea dinainte falduri; ea este încinsă pela mijloc cu un brâu negru de lână împletit cu bete. Ceeace este însă mai deosebit în portul femeiesc din aceste părţi este găteala capului. Aproape nicăiri nu găsim forme atât de variate şi originale ca aici. Cea mai ciudată este coafura cu coarne purtată mai de mult aproape în toate satele din laturea dinspre Vest a Ţării Haţegului, care acum abià se mai vede la femeile bătrâne din câteva comune izolate. O altă coafură, care dă capului proporţii neobişnuite cu cei doi « dălozi », păr artificial aşezat la cele două laturi ale capului, este răspândită în satele din basinul dela Petroşani şi trecătoarea dela Merişor. Capul este pretutindeni învelit în broboada lungă şi albă, ce dă femeilor o înfăţişare mai serioasă şi impunătoare.

Un port cu totul deosebit este cel din regiunea Pădurenilor. Nu numai că este foarte original, dar se deosebeşte cu totul de portul regiunilor înconjurătoare. Femeile poartă opreg înainte şi opreg îndărăt, două piese de lână ce înfăşoară partea inferioară a trupului strânsă ca o fotă care face să deà întregii figuri o înfăţişare mai sveltă. Cămaşa este bogat ornamentată cu tăblii late dealungul mânecii şi la gura pieptului. O cusătură grea şi isbitoare de colori tari: roşu, negru şi albastru. Găteala capului e şi ea cu totul deosebită: un conciu de forma unei bonete cu un corn îndărăt, cusută cu figuri negre şi învăluită şi aici cu o broboadă albă şi lungă al cărei capăt atârnă lung pe spate. Nicăeri nu se găsesc opinci cu gurgui atât de înalt ca aici. Portul bărbătesc nu este atât de original şi frumos ca cel femeesc, deşi se deosibeşte şi el de cel al regiunilor înconjurătoare. Potrivit regiunii înalte în care trăesc, Pădurenii au nădragi strâmţi, laibăr scurt de lână şi o pălărie cu marginea răsfrântă, aşà cum se mai întâlneşte şi în părţile de şes ale Aradului.

Incepând de pe la Sebeşul Săsesc până dincolo de Sibiu şi în deosebi în satele de sub Munţii Sibiului avem cunoscutul port săliştenesc. In portul femeesc predomină fondul alb ca neaua al pânzei cu liniile negre discrete ale umărăşului dealungul umărului şi ale ciocănelului sau şirelor dealungul mânecilor largi şi lungi. Poalele cămăşi sunt acoperite înainte cu un şorţ de lână neagră şi cu o catrinţă dindărăt. Şi în această regiune femeile prezintă o găteală a capului cu totul originală. Broboada e făcută din pânză albă cu multe încreţituri; ea învăluie capul într'un semicerc rotund şi lat acoperit cu un « ciurel » din tul fin la capete cu « tindisală », o cusătură fină şi colorată.

Bărbaţii mai în vârstă din satele pastorale dela marginea zonei muntoase poartă şi acuma părul lung, căciula cu fundul lat, care se observă dealtfel şi în satele Mărginenilor din Ţara Haţegului. Cămăşile sunt scurte, nădragii albi şi strâmţi cum se obişnuiesc în părţile muntoase. Când timpul e răcoros sau e frig, se poartă ca pretutindeni pieptarul şi cojocul. Aceste piese de blană de miel şed bine unei populaţii a cărei ocupaţie principală este oeritul.

Portul săliştenesc fiind un port plăcut şi discret are tendinţa de a se generalizà. El înaintează şi în alte regiuni limitrofe; în spre Făgăraş de pildă el a înaintat până la Porumbac, înlocuind vechiul port din aceste părţi.

Ţara Oltului (Făgăraşul) nu prezintă un port unitar. Vechiul port s'a păstrat abià în câteva comune. Astfel un port original este cel din comunele: Copăcel, Berivoi şi Drăguş din stânga Oltului şi în comuna Feldioara din dreapta Oltului.

La Drăguş « boresele » poartă pe cap « căiţă », având la cele două laturi deasupra tâmplelor încreţituri de pânză neagră care au acelaş rol ca şi dălogii din basinul dela Petroşani, ca anume, coafura să pară mai lată. Deasupra se învăluie şi aici cu o învelitoare lungă de pânză albă numită « polmeselnic » al cărui capăt atârnă şi aici pe spate. Iile sunt mai puţin garnisit cu cusături decât

în alte părți; numai câțiva « pui » cu arnici roșu sau negru la gura cămășii, iar pe mânecă numai bătrânele « rânduri » de coloare neagră cu roșu. Partea de dinainte a trupului se învăluie cu un șorț lat de lână cernită numit păstură, lată de două laturi de răsboiu. Când timpul e răcoros, muieri și bărbați poartă « recăl » de lână cernită sau « sarica » flocoasă care este lungă de ajunge până la pulpă.

O particularitate în portul femeiesc este pălăria cu margini strâmte purtată de fete, cărora le dă o înfățișare băețească ce nu este lipsită însă de farmecul rustic. Acelaș port cu pălărie știm că se găsește și pe versantul celălalt în Argeș și Muscel, însă acolo în portul nevestelor, iar sarica se întâlnește și în părțile de Nord ale Ardealului, în Muscel și chiar și la Macedoneni. (Cf. T. Capidan, Românii Nomazi, Cluj, 1926, pag. 85).

In părțile centrale ale Ardealului, cum sunt comunele dintre Târnave și Valea Mureșului, portul nu mai prezintă trăsături atât de originale, ci se găsește același port generalizat ce se află pretutindeni. Abiă mai spre Nord, în Câmpia Ardealului, prezintă note locale mai originale. Dar și aici ca și în alte părți numai câte un grup de sate izolate se relevă prin portul lor ales și distinct. Astfel este de pildă portul din jurul Pinticului, care poate fi considerat ca cel mai frumos port din Câmpie.

In Câmpia Ardealului și în părțile limitrofe în spre Munții Apuseni și ale județului Someș, se relevă un port femeesc distinct. Cămașa are la piept o cusătură frumoasă în formă de trapez, formată din multe încrețituri, mâneca are partea de sus foarte îngustă, iar jos « fodori » mari și largi. Cu totul deosebită este zadia ce se poartă înainte și înapoi. Ea e de lână de coloare albastră, jos puțin mai îngustă, având câteva dungi de motive geometrice de colori bine alese și foarte discrete, mai nou florale în colori vii. Iarna și când e frig, se poartă ca și prin alte locuri sumanul lung de lână.

In Munții Apuseni unde avem cele trei grupuri ale Moților, Mocanilor și Crișenilor, întâlnim iarăș mai multe porturi locale din care desprindem pe cel al Moților. Femeile au păstrat mai bine portul original. In cap poartă cârpă neagră cu flori, cămașă cu fodori, și garnisită la guler și pe umeri cu o cusătură îngustă de coloare roșie. Inainte, ca șorț, se poartă o zadie lată și neagră de lână, iar îndărăt o zadie îngustă de mătase cu « vârste » în colorile roșu, galben și negru. Când timpul e rece, ele poartă țundra cu cline pe sub mâneci sau cojocul măestru înflorit de sucii (cojocarii) din partea locului. Bărbații au păstrat mai puțin din vechiul port, ce pare a nu fi lipsit de influențe străine și mai ales orășenești. Ei poartă cămașa în ciorecii albi și strimți de lână garnisită cu șinoare (găitane) albastre dealungul cusăturii. Opinca și pieptarul le-au mai păstrat din portul cel vechiu, dar « căbatul » e cumpărat la oraș. Numai în Sălciua și împrejurimi s'a mai păstrat vechiul port bărbătesc al Moților unde se mai poartă și acuma țundra albă cu cline.

In ținuturile de Nord-Vest al Ardealului, îndeosebi în zona marginală cuprinsă între județul Arad și Maramureș, găsim un port ce prezintă caractere cu totul deosebite. In unele privințe am puteà zice contrare față de portul altor regiuni. In locul cămășii lungi din Banat, Oltenia și Câmpia română, întâlnim o cămașă care devine cu atât mai scurtă cu cât înaintăm mai mult spre Nord. In Maramureș de pildă, ea abiă acopere pieptul lăsând uneori să se vadă abdomenul chiar și deasupra chimirului de piele. Asemenea și în locul ciorecilor și izmenelor înguste și lungi ale regiunilor muntoase, găsim aici niște izmene extrem de scurte și largi, încât pe alocuri, ca de pildă în Bihor, abiă ajung până la genunchi. In spre Nord însă, în Țara Oașului și Maramureș, izmenele sunt din nou largi și lungi.

Faptul că și în Muntenia îmbrăcămintea membrelor inferioare se lărgește mergând dela munte spre șes, ne face să credem mai mult în o influență a mediului geografic decât că avem a face cu o influență a portului maghiar [1]). Cămașa scurtă însă ne-a venit cu siguranță din părțile de Nord-Vest, unde ea se întâlnește și mai scurtă la Slovaci și a fost astfel și la Maghiari.

Portul femeesc al acestor părți nu se deosebește așà de mult de cel al altor regiuni, ca cel bărbătesc. Iia are mâneci lungi și largi, iar poalele sunt acoperite înainte cu o zadie. Zadia dindărăt a dispărut în unele părți, ea este păstrată în Maramureș unde ca și în alte părți e de lână cu vârste orizontale. Ca pretutindeni, și aici se poartă atât la bărbați cât și la femei pieptarul și sumanul. In Maramureș și părțile mărginașe se poartă șuba mițoasă care e ca și sarica Făgărășenilor, dar mult mai scurtă.

[1]) *Gh. Popovici*, Legătura între portul din Nord-Vestul Ardealului, climat și rasă (Manuscris).

In genere putem constată că portul popular din Ardeal și Banat în liniile sale principale nu diferă mult de portul românesc de pretutindeni. Putem deci constată că portul popular românesc, cu toate variațiile locale, este unitar și numai în măsură foarte redusă, în regiunile periferice, a suferit influențe străine recente.

Caracteristica principală a portului popular român este la femei: învălirea capului cu broboadă, iia lungă, compusă din ciupeag și poale, lipsa unei haine cum este rochia modernă și înlocuirea ei cu două piese purtate una înainte și cealaltă înapoi, cum este opregul, păstura, zăvelca, zadia. Notele caracteristice ale portului bărbătesc sunt: căciula, cioarecii strimți, pieptarul și cojocul. Cămașa purtată deasupra ciorecilor, deși este o notă caracteristică a portului nostru, se întâlnește și la alte popoare, ca la Rușii albi și la Albanezi. Acest port a fost împrumutat de Sași dela noi. Deși portul popular român se deosebește mult de al popoarelor înconjurătoare, astfel că cu drept cuvânt îl putem numì și național, totuș arată multe afinități cu unele porturi din peninsula Balcanică [1]).

Piese vechi sunt gluga și sarica. Gluga pare a fi o moștenire foarte veche, dacă nu ne înșală o reprezentare de pe columna lui Traian, unde gluga apare ca vesmânt al Dacilor, exact în forma cum se poartă și azi în Țara Hațegului [2]). Pentru vechimea saricei avem dovadă nu numai numele de origine latină, dar și faptul că ea se întâlnește în aceeaș formă și cu aceeaș numire și la Macedoromâni. Piesele cele mai caracteristice și exclusiv românești au fost și sunt: căciula, pieptarul și cojocul, așà cum îi și șade bine să aibă îmbrăcăminte din blană de oaie un popor a cărui îndeletnicire din timpuri străvechi a fost păstoritul și cum atestă și cel mai vechiu document referitor la portul nostru popular, inițialele din Cronicum Pictum dela Viena, unde se văd bine ostașii țărani învingători ai lui Basarabă, în căciuli, cojoc și cu plete lungi.

[1]) *N. Iorga.* L'Art populaire en Romanie. Paris 1923, p. 63.

[2]) *Ibid.* Portul popular român. Lecție ținută la Vălenii de munte.

Fig. 186. Comună din regiunea Pădurenilor. Hunedoara

Fig. 187. Comună de pe Câmpie

Fig. 188. Uliţă din Sălaşul de jos, ţara Haţegului

Fig. 189. Casă ţărănească din Vidra de jos (Munţii Apuseni)

Fig. 190. Uliță din Chisătău, Banat

Fig. 191. Case din Poiana Sibiului

Fig. 192. Casă din Sălciua (Turda)

Fig. 193. Casă din Mesereac, valea Mureșului (Alba)

Fig. 194. Casă din Maramureș (Cuhea)

Fig. 195. Ocol pătrat din Câmpul lui Neag (Hunedoara)

Fig. 196. Interior din Racovița. Banat

Fig. 197. Tindă din Chisătău, Banat

Fig. 198. Interior din Sălciua (Turda)

Fig. 199. Interior din Prundu Bârgăului

Fig. 200. Țărani din Grădiștea (Țara Hațegului)

Fig. 201. Țărance din Grădiștea (Țara Hațegului)

Fig. 202. Țărani din Bărbătenii de Jii (Basinul Petroșani)

Fig. 203. Țărance din Bărbătenii de Jii (Basinul Petroșani)

Fig. 204. Ţărani din Săliște (Maramureş)

Fig. 205. Ţărani din Borşa Maramureşului

Fig. 207. Țărance din Mărul (Severin)

Fig. 206. Țărani din Chisătău (Timiș-Torontal)

Fig. 209. Pădureancă (nevastă cu copil) din Lelese (Humedoara).

Fig. 208. Pădureancă (fată) din Lelese (Humedoara)

Fig. 211. Țărancă din Petrila (Hunedoara)

Fig. 210. Țărancă din Răchitova, Țara Hațegului

Fig. 213. Moață din Vidra de jos (Munții Apuseni)

Fig. 212. Nevastă și bărbat în sarică (Drăguș-Făgăraș)

Fig. 214. Grăpatul în Coruieni (Someş)

Fig. 215. Secerişul în Ţara Haţegului

Fig. 216. Mulsul oilor la stână pe Retezat

Fig. 217. Interiorul stânei din Galbena (Retezat)

Fig. 218. Moți din Vidra de Sus

Fig. 219. Șteampuri din Roșia

Fig. 220. Luntre dintr'un trunchiu pe Valea Streiului

Fig. 221. Pod umblător pe Mureș, la Mesereac (Alba)

Fig. 222. Pescuitul cu crâșnic pe Valea Streiului (Hunedoara)

Fig. 223. Pescuitul cu vârșa în Vidra de Sus

Fig. 224. Olari la târgul din Hălmagiu (Arad)

Fig. 225. Cuptor de ars oale în Leheceni (Bihor)

Fig. 227. Biserica din Buzești (Satu-Mare)

Fig. 226. Biserica din Broaște (Bihor)

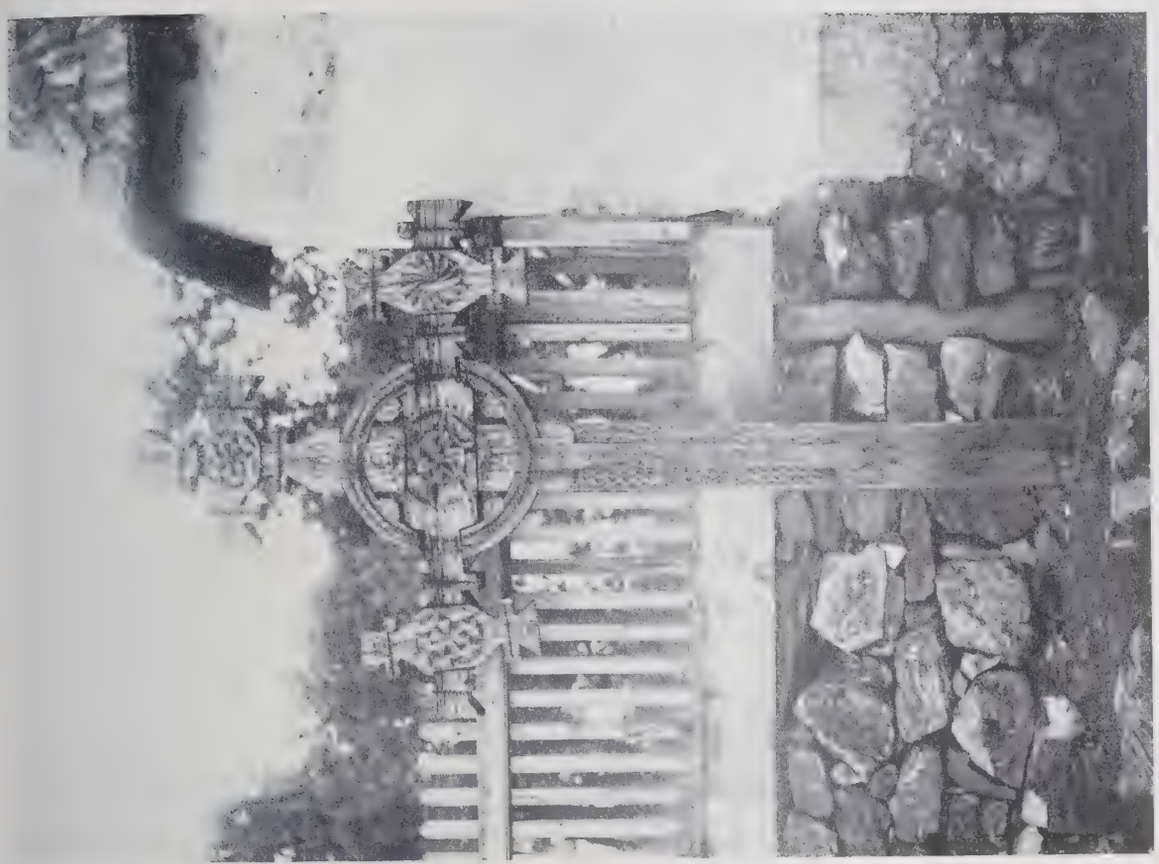

Fig. 229. Cruce dela intrarea cimitirului din Ghelari

Fig. 228. Cruce din biserica din Alun

Fig. 231. Cruce din cimitirul comunei Vâlcele Bune, Țara Hațegului

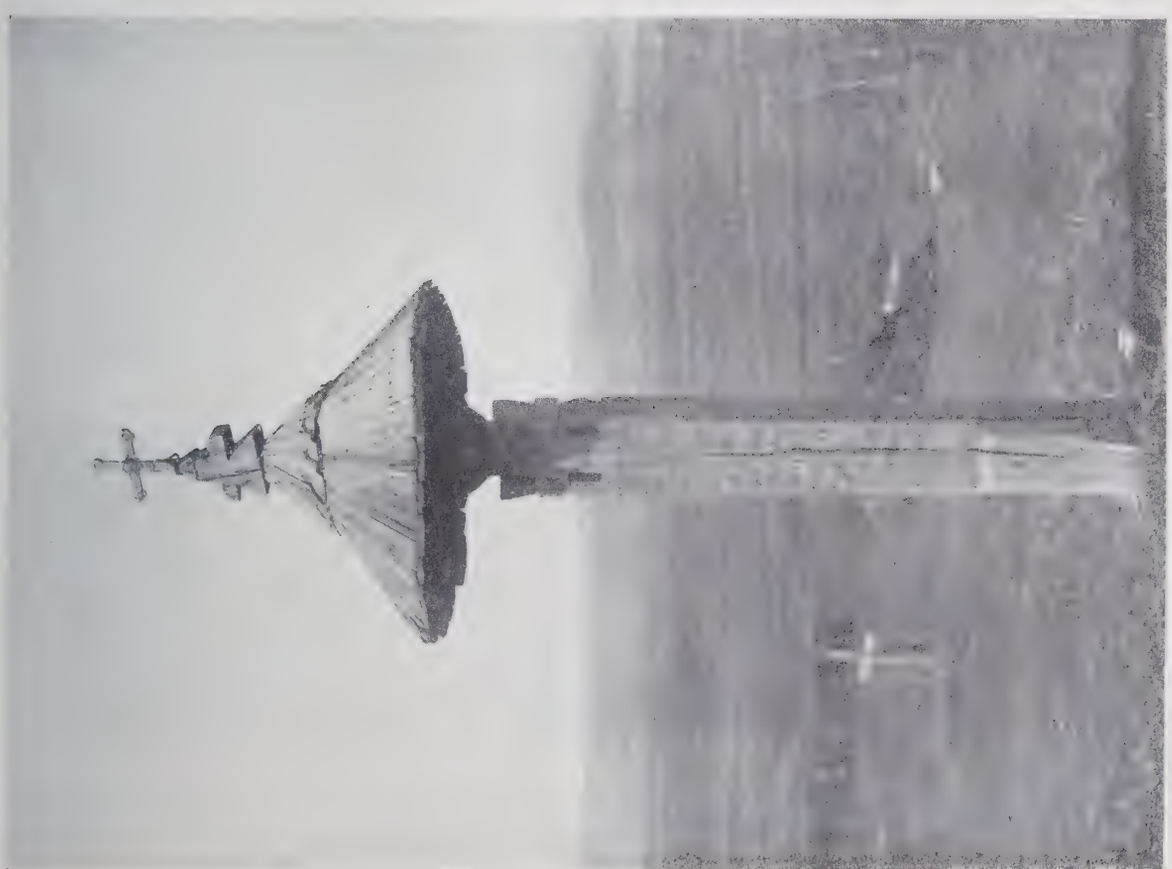

Fig. 230. Cruce din cimitirul comunei Vâlcele Bune, Țara Hațegului

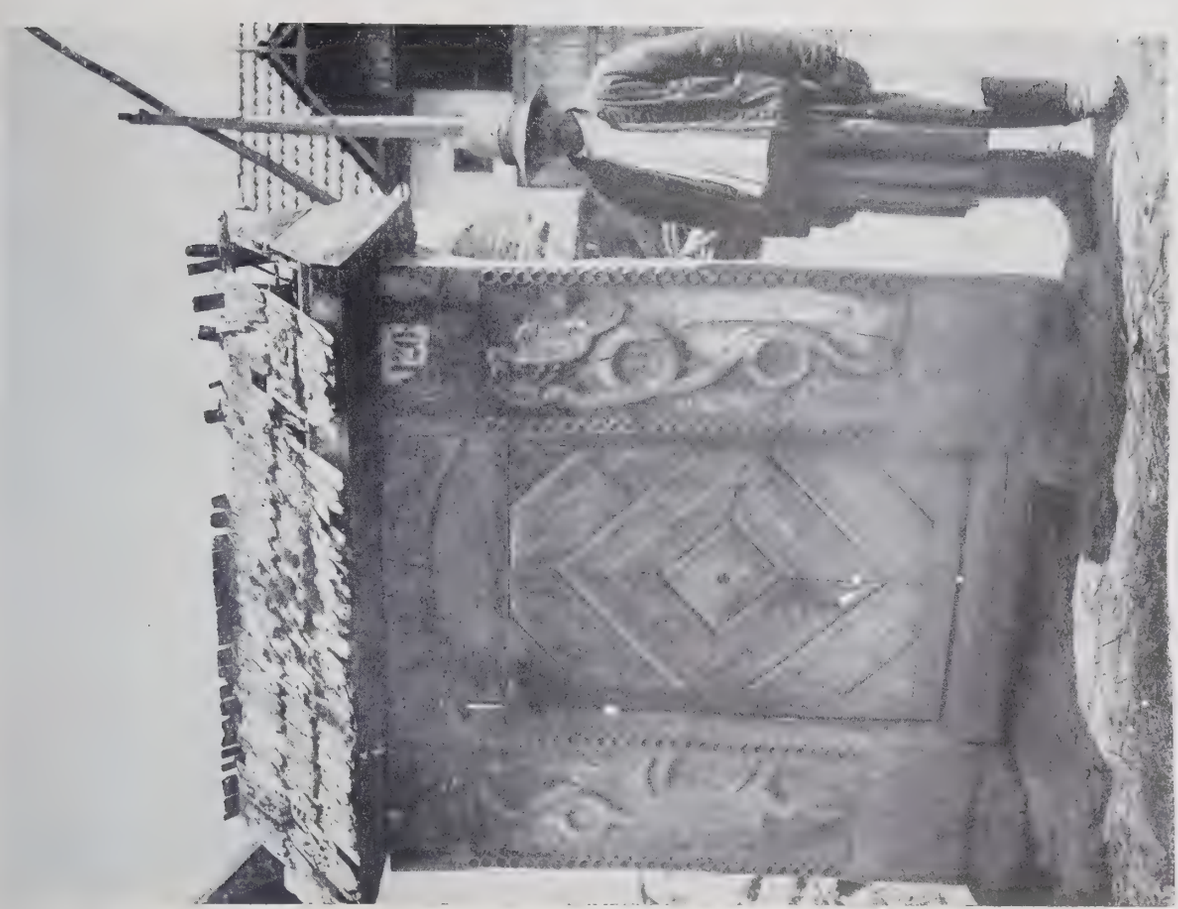

Fig. 233. Poartă din Berind (Cluj)

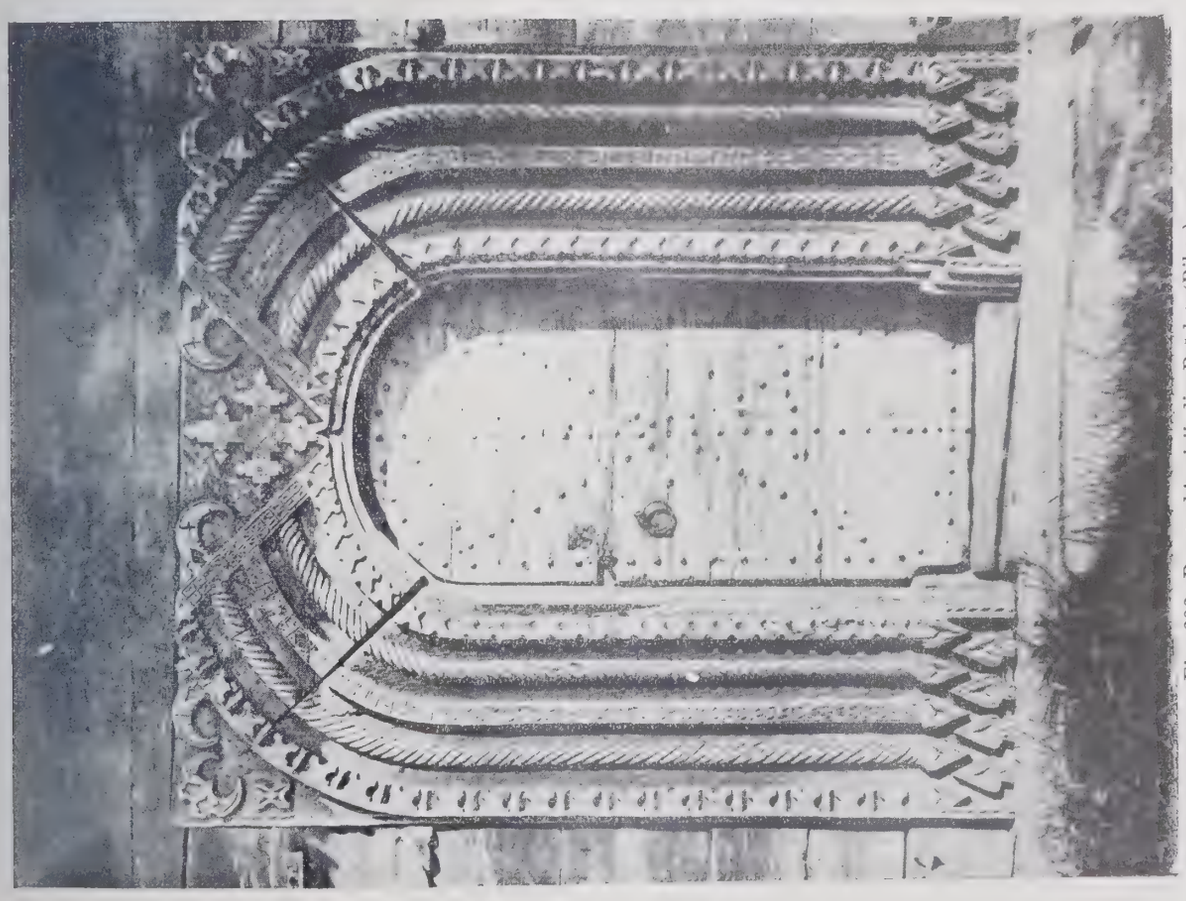

Fig. 232. Poarta bisericii din Brădet (Bihor)

Fig. 235. Sfântu Gheorghe, icoană pe sticlă din Drăguș (Făgăraș)

Fig. 231. Sfântu Ilie, icoană pe sticlă din Drăguș (Făgăraș)

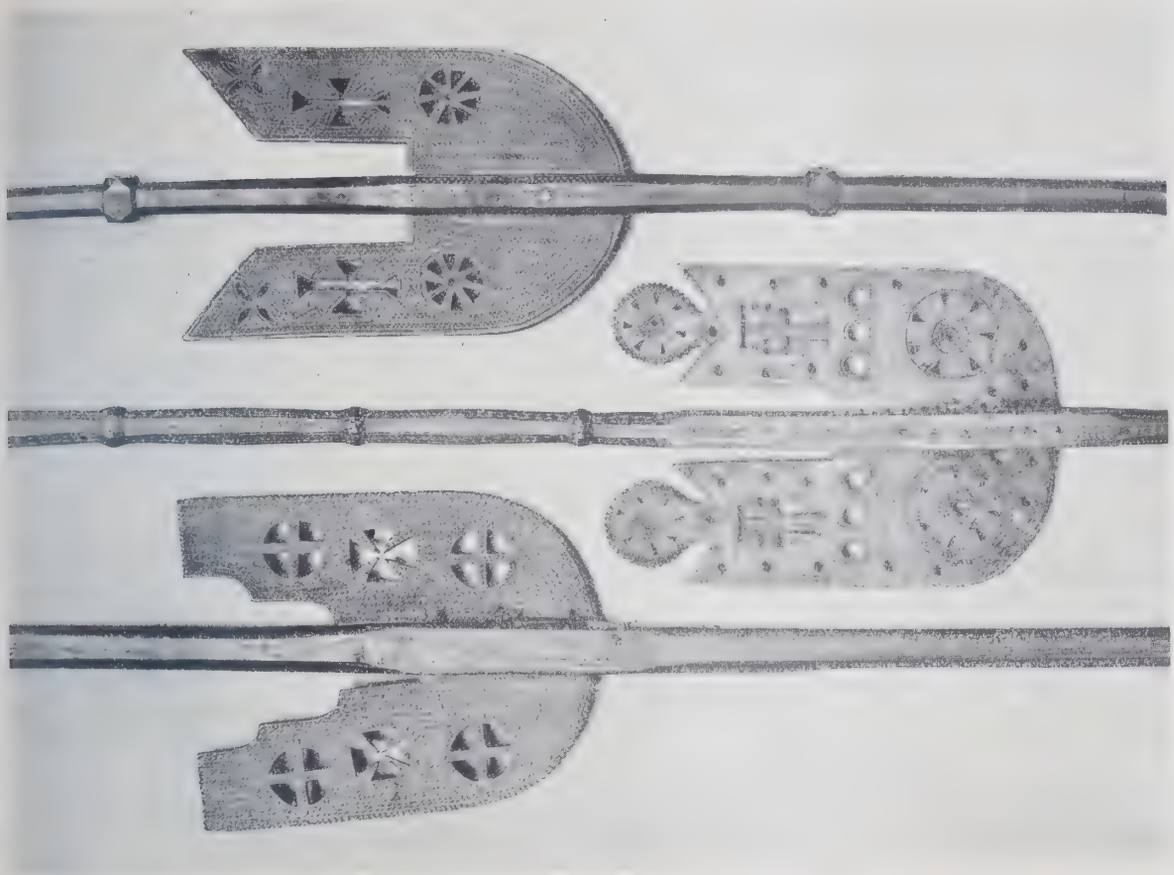

Fig. 237. Furci încrestate din Țara Hațegului

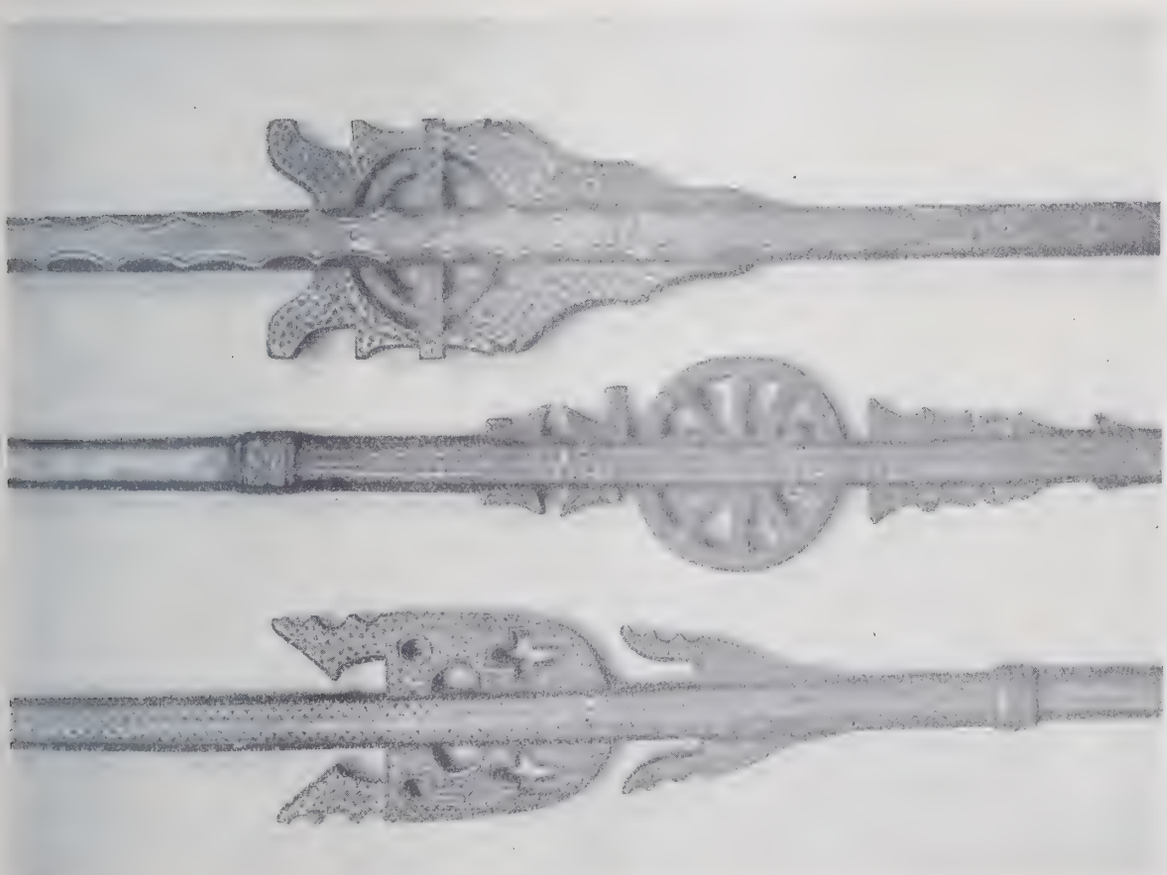

Fig. 236. Furci încrestate din Poiana Sibiului

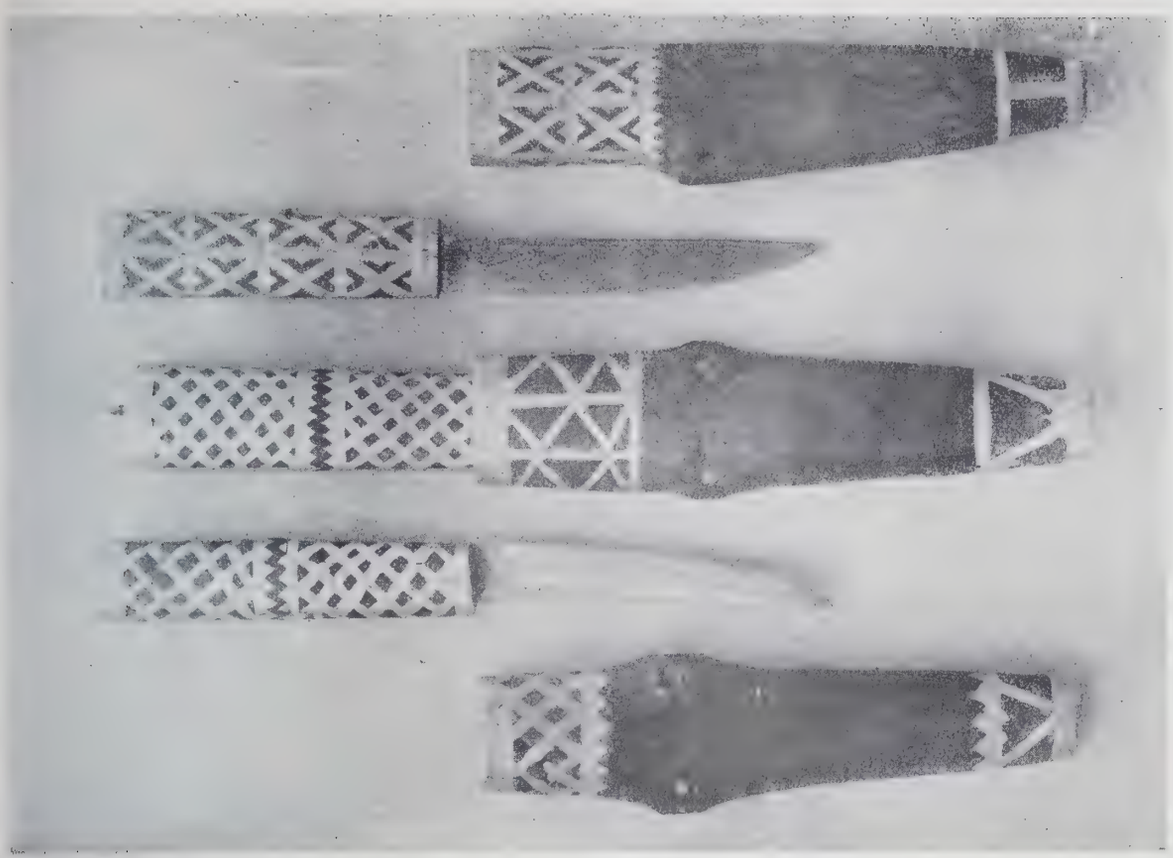

Fig. 239. Cuțite din regiunea Pădurenilor

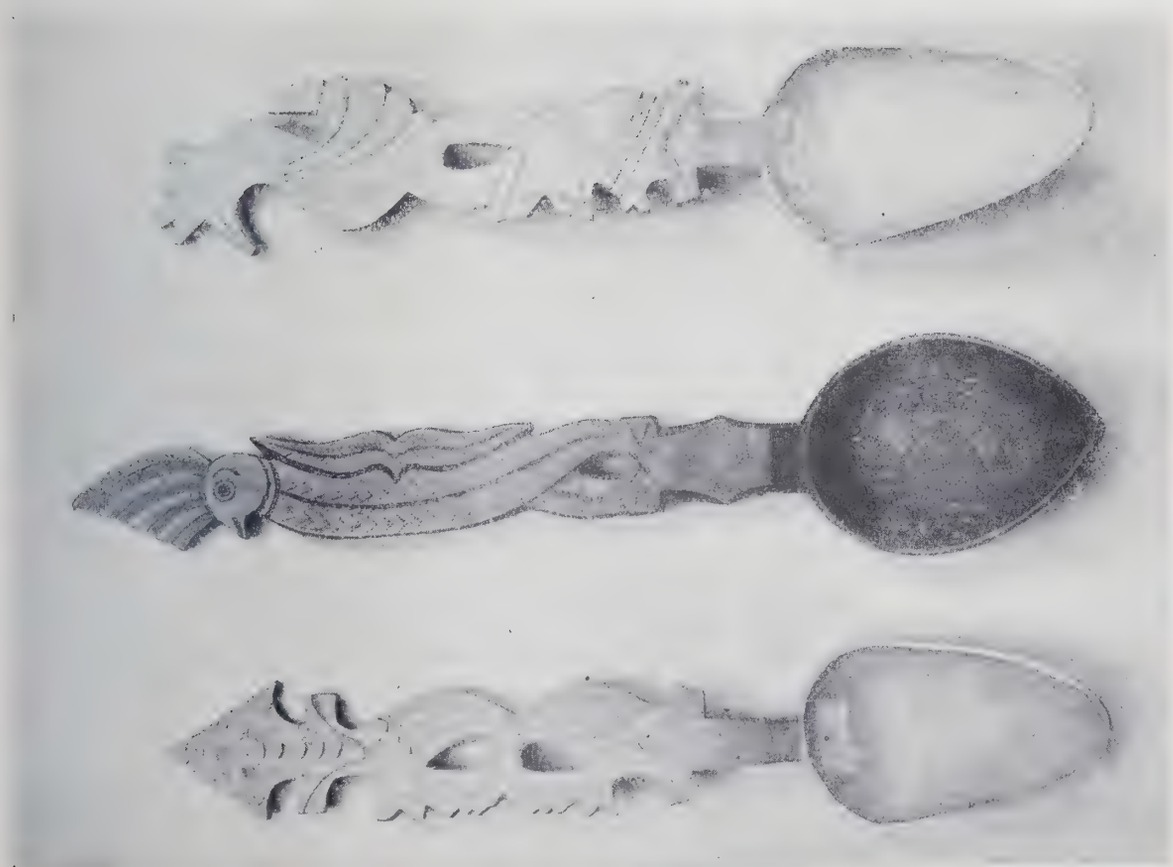

Fig. 238. Linguri din Țara Hațegului

Fig. 241. Ouă încondeiate din diferite ținuturi ale Ardealului

Fig. 240. Ouă încondeiate din diferite ținuturi ale Ardealului

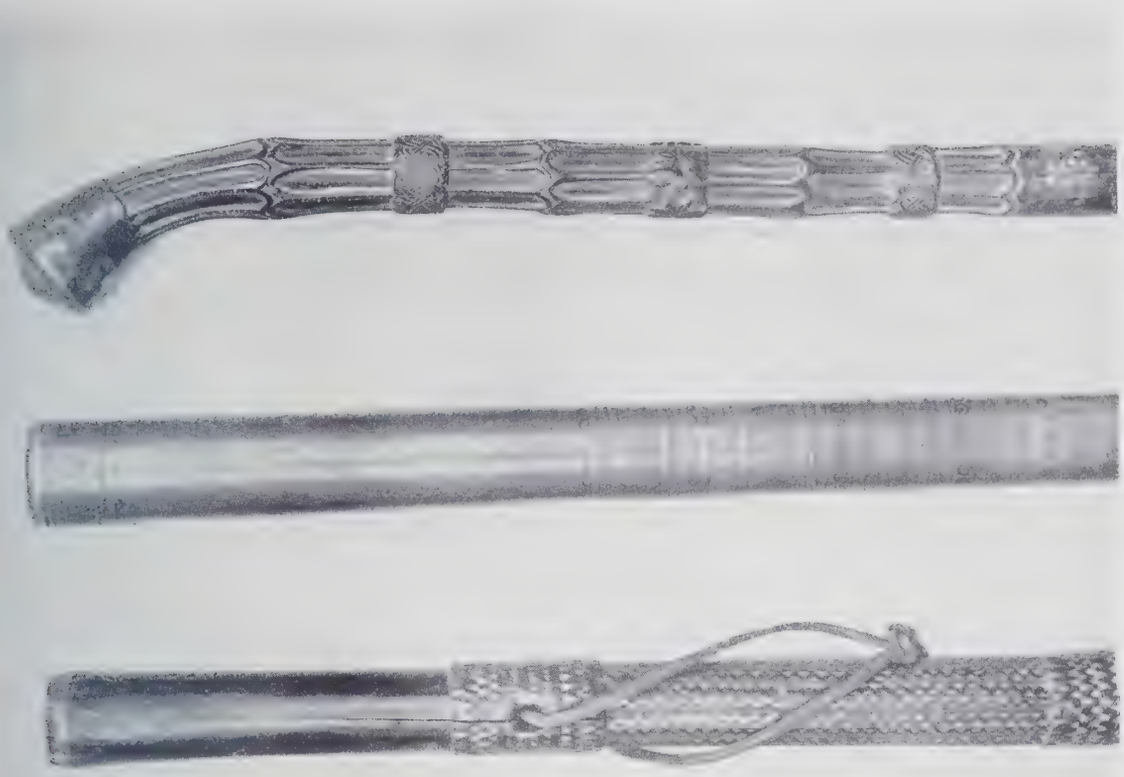

Fig. 243. Bâte încrestate din Țara Hațegului

Fig. 242. Bâte încrestate din regiunea Pădurenilor

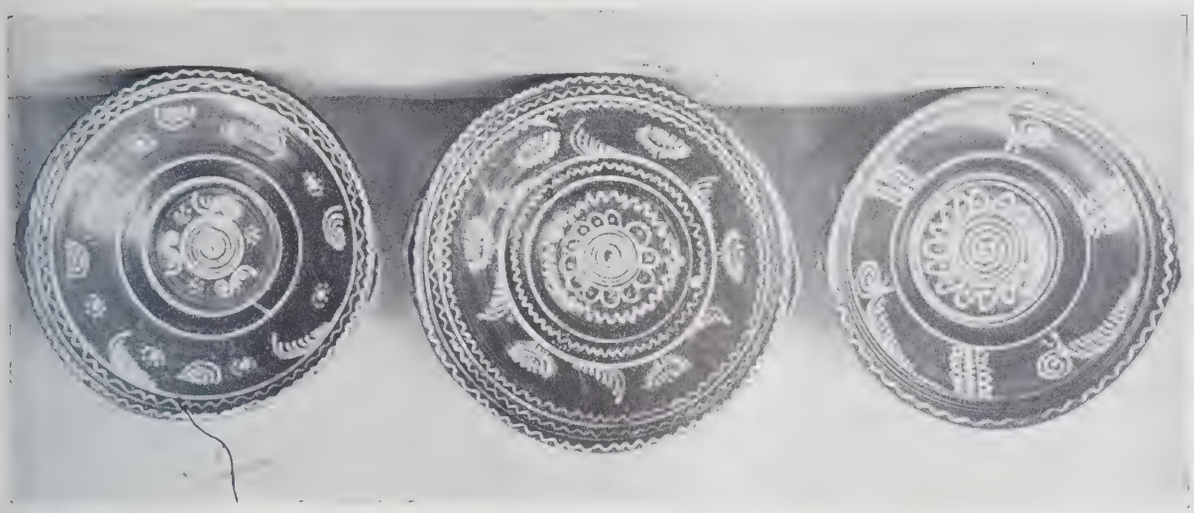

Fig. 244. Olărie din Leheceni (Bihor)

Fig. 245. Pahare de lemn (căpcea) din regiunea Pădurenilor (Hunedoara)

ROMÂNII TRANSILVĂNENI ÎN DOBROGEA

DE

IOAN GEORGESCU

Legea din 1909 și urmările ei. In proclamația adresată de Domnitorul Carol I al României, la 14/26 Noemvrie 1878, locuitorilor Dobrogii, se spune că, în curând, această provincie, pe cale constituțională, va primì o organizație definitivă. Organizațiea promisă însă atât de solemn întârzià.

Dobrogea Veche, până în pragul întregirii sale cu Dobrogea Nouă, stă sub un regim excepțional, inexplicabil din punct de vedere al politicei românești mai înalte.

A fost nevoie de o viguroasă campanie parlamentară și extraparlamentară, pentru ca să se aducă, abià la 19 Aprilie 1909, legea pentru acordarea de drepturi politice Dobrogenilor.

Intre luptătorii acestei cauze trebuie amintiți d-nii: Ion N. Roman, și Vasile P. Sassu.

Cel dintâiu, pe lângă un mare număr de discursuri parlamentare, a tipărit în acest scop broșura: « Dobrogea și drepturile politice ale locuitorilor ei » (Constanța, Tip. Ovidiu 1905, 8⁰, 159 p.), despre care glorii ale tribunei parlamentare și ale baroului, ca Barbu St. Delavrancea, au spus că e una din cele mai strălucite pledoarii ce au cetit vreodată.

Al doilea, deși deputat al altui colț de țară (Vaslui), aducându-și aminte de vrednicia părinților, străbunilor și atâtor frați ai săi, așezați în această provincie din timpuri imemoriale, sprijină, cu tot avântul sufletului său, acest proiect de lege, spunând între altele că Românii ardeleni au imprimat, prin muncă neobosită de 30 de ani, conglomeratului etnic de acolo, pestriței populații dobrogene, caracterul și conștiința românească, făcând dintr'o Dobroge străină și pustie, o Dobroge românească, și înfloritoare, cu suflet și înfățișare deosebit de atrăgătoare.

In urma acestei legi, s'au instituit două comisii pentru formarea primelor liste electorale din această provincie: una la Tulcea și alta la Constanța.

Cea dintâiu erà prezidată de D. V. Buzdugan, Consilier la Curtea de Apel din Galați, și aveà ca membri: pe prefectul județului (întâiu I. C. Atanasiu, pe urmă P. Sfetescu) și pe președintele Tribunalului din Tulcea, D. Dumitrescu.

A doua, erà alcătuită la fel, sub președinția unui Consilier de Curte de Apel (întâiu D. Istrati dela Curtea de Apel din Galați, apoi I. Baștea dela Curtea de Apel din București), având membri pe aceiași demnitari: prefectul județului Constanța (întâiu Ion T. Ghica, iar după acesta C. Pariano) și președintele Tribunalului din localitate: Stelian Bonea.

Acestor două comisii s'au înaintat zeci de mii de cereri ale tuturor cetățenilor dobrogeni, doritori de a fi înscriși cu drept de vot pentru alegerile, pe colegii, cum se făceau atunci: la Senat, la Cameră și la comună.

Intre aceste cereri 4032 sunt dela Români transilvăneni, aproape toți capi de familie și oameni cu rosturi deosebite în viața acestei provincii.

Cele 4032 de cereri se repartizează astfel: 1091 din județul Tulcea și 2941 din județul Constanța.

Inainte de a intrà în amănuntele acestor cereri, câteva cuvinte despre felul cum erau alcătuite, sprijinite și soluționate.

Cererile erau toate tipice și cam de următorul cuprins: Cutare, de origine român din comuna..... județul..... țara..... așezat în România la..... iar în Dobrogea la..... renunț la calitatea de supus străin și declar că vreau să deviu cetățean român, conform prevederilor legii dela 19 Aprilie 1909.

Cererile erau sprijinite de diferite acte ca: act de naștere sau carte de botez, cum i se zice în Ardeal, eliberată totdeauna de oficiul parohial și numai la minori de ofițerul stării civile; actul de plata impozitelor, eliberat de administratorul financiar sau de cele mai multe ori, de perceptor; carnet de serviciu militar, fiind acest serviciu o condiție pentru obținerea calității de cetățean român; acte de vânzare și cumpărare; foi de zestre și altele.

Aceste cereri, făcute toate la fel și întemeiate pe aceleași acte stereotipe, evident, nu sunt atrăgătoare și nu ne dau toate lămuririle dorite.

In ele e vorba exclusiv de petiționar, de situația lui morală și materială, nu însă și despre familia lui. Și ar fi interesant să avem oarecare știri și în privința aceasta! Câtă lumină n'ar fi adus niște memorii sau chiar niște simple *curricula vitae* (schițe biografice), oricât de sumare, ale acestor petiționari! Din ele s'ar fi putut redactà o vastă și interesantă cronografie contimporană. Adevărat că înfăptuirea ei ar fi fost anevoioasă. Deși majoritatea Românilor ardeleni, cari cer drepturi politice în Dobrogea, știu carte și semnează ei cei mai mulți cererile — și numai puțini neștiutori de carte pun degetul pe cruce, — totuș redactarea acelor memorii sau schițe biografice ar fi răpit mult timp și energie și acordarea de drepturi politice s'ar mai fi întârziat cu vreo câțiva ani. Nu rămâne, deci, decât să suplinim cu alte isvoare, informația defectuoasă din aceste acte.

Dar mai sunt și alte neajunsuri.

Comisiile compuse, precum am arătat, din magistrați și înalți demnitari de Stat, suflete puritane de Români neaoși, erau preocupate — se vede din toate hotărîrile lor — înainte de toate de asigurarea marilor interese naționale, favorizând în tot chipul elementul românesc. Erà deajuns să se știe că cutare sau cutare este Român din Transilvania ca să fie trecut în liste și să i se recunoască cetățenie, chiar dacă nu aveà toate actele în regulă, obligându-se cel mult petiționarul să le prezinte ulterior.

Mai mult! Acești înalți funcționari ai Statului Român nu aveau nimic de obiectat fraților lor transilvăneni, nici chiar atunci când aceștia, sub presiunea oficialității ungurești, schimonosiau numele de localități, încât, dacă nu știi ungurește, anevoie le poți identificà. De exemplu: Popa Gheorghe, vopsitor în Cernavoda, e originar din Soconzel « Segmari », ceeace vrea să zică județul Satu Mare. Altul: Simion Ion Țăranu și Ion Ion Țăranu, amândoi plugari în Cara-Omer, județul Constanța, spun că sunt născuți în « Sempt Ianoși » nu în Sânianăș, județul Torontal, cum i se zicea unei comune românești din părțile Banlocului Bănățean.

Dar ce să zicem despre Românii aceștia dela granițele românismului, când sunt contaminați de această manie a schimonosirii vechilor nume de localități românești până și frați de ai noștri din inima Ardealului, cum sunt oltenii din Țara Făgărașului și chiar unii sălișteni!

Câteva exemple. Titu Gheorghe Vasu zis Georgescu, plugar în Osmanfacâ, județul Constanța, e originar din « Alșu Arpași » (sic), nu din Arpașul de jos, județul Făgăraș. Bărdaș Loghin și Bărdaș Manole, amândoi plugari din Șiriu, plasa Hârșova, sunt din « Ferșu Porumbac » (sic!) nu din Porumbacul de sus, acelaș județ. Sau chiar Iordache Goșa, plugar în Cavaclar, plasa Mangalia, e născut în « Szelistye » (sic!), nu în renumita noastră Săliște a Sibiului. E sigur că, în aceste pociri de nume, își au partea lor de vină și fruntașii satelor noastre de peste munți, preoții și învățătorii cari, cu preget și fără preget, spuneau sătenilor noștri să spună și să scrie pretutindeni, denumirea ungurească a satului lor, aceasta fiind cea bună și adevărată, nu cea veche românească.

E deci, cu atât mai vrednic de laudă spiritul de toleranță și de largă înțelegere a tuturor împrejurărilor noastre de peste Carpați, de care au dat dovadă, prin judecata lor senină, înalții funcționarii ai comisiilor amintite. Dacă erau cât de puțin pedanți și formaliști, ei puteau să reducă cu mult numărul Românilor ardeleni, împământeniți în Dobrogea. Dar ce hibrid ar fi fost caracterul național al acestei provincii. Dat a fost însă, vorba regelui Carol I, întemeietorul României moderne, — ca, prin înțelepciunea cumpănită a marilor noștri bărbați de Stat și prin patrioticul avânt al tuturor inimilor, să înscriem o epocă de binecuvântată și rodnică renaștere a țării și îndeosebi a provinciei noastre de peste Dunăre. Onoare și recunoștință lor!

Și așà cum sunt, dosarele comisiilor pentru formarea primelor liste electorale din cele două județe dobrogene cuprind mai multe date, privitoare la populația acestei provincii, decât oricare din publicațiile cunoscute până acum, în românește sau în limbi străine.

Când se vor studiă cu deamănuntul, se va puteà alcătuì din acestea adevăratul tablou etnografic al Dobrogei Vechi în anii 1909—1912.

Până la compunerea unui tablou etnografic așà de vast și de complicat, cum ni-l oferă provincia noastră de peste Dunăre, să ne mulțumim, de data aceasta, cu câteva indicații sumare asupra originii, așezării și rosturilor mai însemnate ce au Românii ardeleni în această provincie.

Originea și așezarea Românilor transilvăneni în județul Tulcea. Am arătat mai înainte că, în județul Tulcea, avem 1091 cereri pentru acordarea de drepturi civile Românilor transilvăneni. Făcând statistica acestor cereri, ajungem la următoarele încheeri: 332 adică 33 % sunt dela Români de pe Țara Oltului, sau dela făgărășeni; 313 sau 31 % sunt dela mocani; 112 sau 11 % sunt dela țuțueni sau Români din marginea Sibiului și 334, ce reprezintă 33 %, sunt dela Românii din celelalte părți ale Ardealului și Banatului.

In județul Constanța, precum vom vedeà îndată, mai bine sunt reprezentați numeric mocanii propriu ziși, adică secelenii și vecinii lor.

In județul Tulcea majoritatea numerică o au oltenii sau făgărășenii. Fostul căpitan în armata austriacă, Mihai Poparadu, întemeiază, cu ajutorul inimosului prefect al acestui județ, Remus Opreanu, satul Făgărașul Nou, din coloniști transilvăneni. Acest sat aparține comunei Topolog.

Iată comunele mai însemnate de unde au venit coloniștii făgărășeni: Sevestreni, Copăcel, Pojorta, Lisa, Netotu, Sâmbăta, Viștea și Ucea de jos și de sus, Bran, Zărnești, Voivodeni, Ileni, Șinca veche și Nouă, Mărgineni, Berivoiul Mare și Mic, Poiana Mărului ș. a.

Și acum câteva nume de familii de coloniști făgărășeni: Blendea, Conduleț, Florescu, Rășină, Corboș, Drugă, Căpățână, Căbuz, Gârbacea, Grămoiu, Zăbavă, Comanici, Roșoiu, Pedestru, Șerban, Chiujdea, Scorțea, Herda, Butoiu, Dăianu, Orășteanu, Codrea, Făscanu, Dumbravă, Pană, Olteanu, Noianu, Lazea, Roșca ș. a.

S'au așezat, deasemenea, numeroși coloniști făgărășeni și în comuna Urumbei, județul Tulcea, unde, dată fiind așezarea lor mai veche (unii încă din 1878, dar cei mai mulți din 1880) au fost împroprietăriți mai bine cu câte 15 hectare de pământ fiecare, iar unii chiar cu câte 25 ha. Ilustrăm și această așezare cu câteva nume de coloniști neaoșe românești: Floca, Ganea, Boițan, Crăciun, Rotaru, Păcuraru, Neacșu, Bârsan, Tătaru, Ciocu, Aldea, Căpraru, Pătrașcu, Budac, Lăcătuș, Hampu, Țipu, Hârșan, Bucel, Oancea, Babeț ș. a.

O comună vestită pentru coloniștii ei transilvăneni este, însfârșit, Casimcea, plasa Babadag, județul Tulcea. Aici majoritatea coloniștilor sunt mocani sau bârsani din părțile Brașovului și Trei-Scaunelor, precum și mărgineni sau țuțueni dela Sibiu. Iată comunele de baștină: Satulung, Purcăreni, Cernatu, Prejmăr, Râjnov, Tărlungeni, Vama și Intorsura Buzăului, Sita-Buzău, Covasna, Poiana Sărată, Bretcu, Sălișteș, Galeș, Tilișca, Vale, Sibiel, Gura Râului, Orlat, Poplaca, Rășinari, Rod, Magu, Cacova, Topârcea, Poiana, Jina, ș. a. Iar ca nume de familii cităm: Roșculeț, Munteanu, Iernică, Diaconu, Ciocea, Poenaru, Toma, Oprișan, Encică, Botoșaru, Husaru, Săvulescu, Bărăscu, Dobrinaș, Moroianu, Tocitu, Taflan, Marcoșan, Rucăreanu, Gridea, Domnu, Bocarnea, Boncotă, Talpău, Grădeanu, Bredeanu, Onișcă, Stelea, Comăniță, Banciu, Bratu, Nanu, Herța, Stăneasă, Dura, Curechianu, Frecea, Cristea, Mija, ș. a.

Intre locuitorii acestei comune sunt doi mari proprietari și anume Sandu Munteanu, având 551 ha. pământ cu un venit anual de 8272 lei aur și Ion Sandu Munteanu cu 5000 ha. teren și venit anual de 15.356 lei aur. Acesta din urmă se numără, negreșit, între marii moșieri ai țării.

In afară de menționatele trei comune, în județul Tulcea și-au mai împrospătat sângele vechiu românesc prin infuziunea de sânge nou ardelenesc și următoarele comune: Chilia Veche, Mahmudia, unde avem coloniști chiar din Lugojul Banatului ca Ion L. Gataiantu, fost funcționar la C. F. R.; Ciamurlia de jos și de sus ș. a.

Ne-ar duce însă prea departe, dacă am dorì să urmărim primenirea fiecărei comune, în parte, cu elemente de colonizare din Transilvania. Ca indicații generale, credem, sunt suficiente acestea pentru județul Tulcea. Un român trănsilvănean, Boambă, a urat bun sosit primelor trupe românești venite să ia în stăpânire noua provincie românească, potrivit hotărîrilor tratatului dela Berlin, oferind tradiționala pâine și sare și încununând drapelele lor cu flori.

In județul Constanța. Mai numeros și mai puternic e elementul ardelean în județul Constanța. Aici îl găsim în peste 80 din cele 99 de comune ale județului. Înșirăm aceste comune cu numele, pe plăși, și subliniind numele acelor comune în care elementul românesc din Ardeal e deosebit de puternic reprezentat. Afară de orașul *Constanța*, unde aproape toate inițiativele mari românești pornesc dela ei, în plasă se găsesc următoarele comune bine populate cu ardeleni: *Canara*, (și în satul Palazul Mare), *Cara-Murat* (numai în această comună am găsit 128 familii ardelene), Hasiduluc, Osmanfacâ, *Sibioara* (cu denumirea veche Cicrâcci), *Techirghiol* (și în satul Musurat), *Tuzla* (și în satul Carmen Silva), și *Valul lui Traian* a cărui denumire veche e Hasancea, precum și în satul Omurcea aparținător acestei comune.

In plasa *Cernavoda*, afară de centrul plășii care, fiind cel mai în cale, e foarte bine populat cu Români transilvăneni, aceștia mai sunt reprezentați prin numeroși coloniști și în următoarele comune: Cochirleni, Rasova, Seimeni, *Tortoman*, (și în satul Defcea), Țepeș-Vodă a cărui denumire veche e Chior-cișmea, precum și în satul Siliștea, a cărui nume turcesc e Taşpunar.

In plasa *Cogealac*, iarăș la fel. Găsim în centru și în următoarele comune: Casapchioi, Istria (numele turcesc Cara-Nasuf), *Pantelimonul de jos* (și în satul Runcu, al cărui nume turcesc e Terzichioi), Potur, *Săcele* cu denumirea turco-tătară Pelitlia, și în satul Vadul (mai înainte denumit Cara-Harman), apoi în Toxof.

Plasa cea mai bine colonizată cu ardeleni e, însă, fără îndoială, *Megidia*. Ei se află în mare număr, atât în reședința plășii, cât și în următoarele comune: *Alacap*, *Biul-biul*, (80 de familii), Carol I, Chiostel, Cobadin, *Enge-Mahale*, *Izvorul Mare*, cum se numește astăzi Mamut-Cuius (121 familii), Murfatlar, Osmancea și în satul Agemler și Peștera.

Nu lipsesc nici din plasa *Mangalia*, și anume nici din orașul de reședință, nici din comunele: Cara-Omer, Comana cu numele vechiu Mustafaci și în satele aparținătoare ei: Azaplar și Carachioi; *General Scărișoreanu*, cum se numește astăzi Enghezu de altădată, Gherengec [1]) și în satul Haidarchioi, Ghiuvenlia cu numele de astăzi Chirnogi, Sarighiol și Tatlageac.

In plasa *Hârșova* încă sunt numeroși transilvăneni, atât în comuna urbană reședință de plasă, (88 de familii) cât și în celelalte comune și anume: Cartal, Ciobanu, *Gălbiori* sau cum se numeà mai înainte Saragea și în satul *Bălțăgești*, Gârliciu, Ghizdărești, Muslubei și în satul *Şiriu* (117 familii!), Sarai, *Satișchioi* și Topalu.

Numeroși sunt și în plasa *Traian*. Anume în comuna urbană Cuzgun (78 familii!) și în comunele: *Adam-Clisi*, mai ales în satul *Urluia*, *Aliman*, și în satul Vlahii, Beilic, Caranlâc, *Dobromir*, *Enigea* (234 familii), *Enișenlia* (95 familii!) și în satul Ghiuvegea și Tudor Vladimirescu, denumit mai înainte Regep-Cuius.

In fine, ei sunt bine reprezentați și în *Plasa Nouă*, în centrul acesteia Bacramdede, precum și în comunele: Cavaclar, *Cazil Murat*, Chioseler, Docuzaci; *Dumbrăveni*, cum se numesc astăzi Hairanchioi de altă dată; *Negrești* cu denumirea veche Carabâcâ.

Nu trebuie să uităm apoi nici pe ardelenii așezați în comunele care astăzi nu mai aparțin județului Constanța, dar care în 1909 aparțineau și anume: Ostrov, Almălău, Buceag, Esechioi, Garvan, Canlia și Lipnița, trecute acum la județul Durostor.

Pentru a da o imagine și mai fidelă asupra realității etnografice, vom citâ în opt grupe, potrivit celor opt plăși din acest județ, numele de familii ardelene mai reprezentative, fiind aceasta o contribuție la capitolul onomasticii românești. Multe din aceste nume sunt arhaice și deosebit de expresive și caracteristice. Le citâm în ordine alfabetică pe plăși. Incepem cu plasa *Constanța*: Aldea, Apolzan, Băcanu, Băcean, Bănățeanu, Banciu, Bănciulescu, Bangal, Bărboi, Bătrânu, Bercaru, Berlea, Blebea, Boeru, Bogdan, Borzea, Brânză, Bucur, Budașcă, Bundă, Butu, Căciulă, Căligă, Căpățină. Cărbunărea, Cazacu, Cață, Cergău, Chivariu, Cinezeanu, Cioflec, Ciuceanu, Ciupală, Ciurea,

[1]) Fiind vorba de comuna de origine a faimosului agitator anti-român, *Doctorul Cristu G. Stancioff Racovski*, să nu uităm a înregistrà faptul că, prin Decizia No. 1502 din 13 Aprilie 1912, i s'a recunoscut întregimea drepturilor politice, înscriindu-l în listele electorale la colegiul I de Cameră, I de Senat și I de județ, împroprietărit fiind de Stat cu 25 ha. pământ în anul 1884. Precum ca să se știe. Și totuși Statul Român e mormântul libertăților cetățenești. (Nota autorului).

Ciută, Comănescu, Conduleț, Constantinescu, Corbean, Crețu, Cruțiu, Dima, Dobreș, Dordea, Dragomir, Drăguș, Duicu, Fășie, Frățilă, Giuglea, Gojman, Gologan, Gradin, Grădinar, Grecescu, Grigorescu, Hanciu, Iancu, Ilea, Irimia, Ivănel, Jugănaru, Labă, Lebu, Lințu, Lojan, Ludu, Lungu, Lupaș, Lupu, Mailat, Mănițiu, Marcu, Mateiu, Mitrea, Modoiu, Moraru, Munteanu, Mușa, Mușat, Nanu, Nicoară, Nonu, Oană, Oproiu, Ostașu, Piroi, Pușcariu, Răcuciu, Rodeanu, Rucăreanu, Salomia, Selivestru, Sgârcea (Gârciulescu), Sofronie, Stoica, Stoichița, Stoian, Stroe, Sturzulescu, Suciu, Șchiopea, Șeitan, Șerban, Tibăr, Tocitu, Tomoșoiu, Tudoran, Urdea, Vâlcu, Vineș, Vințeanu, Zorilă.

Precum va constată cetitorul atent, între aceste nume sunt unele, (mai puține) cunoscute din județul vecin Tulcea, cele mai multe însă sunt nume care nu se mai găsesc decât în țara de baștină, în Ardeal.

Aproape tot atât de bogată și interesantă e seria de nume ardelenești ce o întâmpinăm în *Cernavoda* și împrejurimi. Reținem următoarele: Ardeleanu, Avrigeanu, Baltag, Belu, Bocârnea, Brândușoiu, Bratu, Breleanu, Buzoianu, Calcan, Căpulnaru, Cocârță, Coconea, Codreanu, Cojea, Comșa, Crăciun, Crișan, Dăianu, David, Dobrin, Drăgan, Drăgoi, Ene, Făgăraș, Fântână, Feer, Folea, Gafton, Ganea, Ghinea, Gurgău, Herda, Herța, Iliant, Jinga, Luca, Maneza, Manole, Mărunțelu, Micu, Mocanu, Moțoi, Muscoi, Neamțu, Negrei, Orlanda, Păcuraru, Pană, Părău, Poiană, Popa, Poșea, Rădoiu, Roșca, Roșu, Săcăreanu, Sinea, Strava, Șovăilă, Tâmpănar, Tăulea, Tohăneanu, Topârceanu, Turcu, Țuțuescu, Ungureanu, Voicu, Voileanu.

In plasa *Cogealac*, sunt mai puține nume de familii originale. Cauza? De o parte, numărul redus de coloniști ardeleni; de altă parte suprimarea celor cunoscute din enumărările de până acum. Reținem totuș următoarele nume: Babă, Bistea, Brașoveanu, Brătei, Clanțon, Colac, Făcăleț, Gabor, Maniță, Moldovan, Neagu, Pascu, Răcea, Toma, Verzea, Vlad, Zahan.

Din plasa *Megidia* unde am spus și mai înainte că s'au așezat foarte mulți transivăneni, menționăm numai următoarele nume de familii, netrecute în listele precedente: Baldovin, Băncilă, Bârzan, Bârzea, Berbec, Berghea, Biliboacă, Bocioagă, Bonțilă, Brezeanu, Brusture, Bucnaru, Bucurenciu, Burcă, Cacoveanu, Catinga, Cercel, Chiravola, Ciucur, Comăniță, Cornea, Cosmeanu, Cotârlea, Cozea, Cristea, Crucean, Curteanu, Dancu, Dăularu, Dicu, Dobrotă, Domnaru, Doncescu, Dorobanțu, Drugă, Duroi, Duțu, Filip, Fleșaru, Frecea, Fusaru, Găvăneanu, Gegea, Gheorghescu, Gheorghiu, Gherghina, Gherman, Ghibu, Ghiojdeanu, Golea, Goșa, Gugiu, Guleran, Hăbianu, Hânsa, Hulea, Iuga, Jalea[1]), Jitianu, Lăpușanu, Lupea, Măcrineanu, Mandai, Mârza, Mățău, Miclăuș, Mihăescu, Modorcea, Mohai, Morărescu, Mosora, Nădășanu, Nedea, Nemeș, Nicolaescu, Nițescu, Olar, Opreanu, Orbeanu, Pârțache, Petcu, Pintea, Prică, Prodan, Pușcașu, Răchiteanu, Roman, Rușcă, Sărățanu, Sârbu, Sasu, Săvoiu, Scânteie, Schitea, Seceleanu, Sighireanu, Sintea, Socaciu, Sorescu, Soricu, Stănilă, Stireciu, Stoița, Șerbu, Șteflea, Tăbăcaru, Tălămaș, Taraș, Tarcea, Trâmbițaș, Trifu, Țața, Țintea, Țugui, Vatră, Viciu, Vidrighin, Vingherzan, Vizan, Voinea, Vonica, Zărnescu, Zeicu.

In plasa *Mangalia*, în ce privește onomastica, e aproape aceeaș situație ca și în plasa Cogealac. Nume de familii ardelenești puțin obișnuite în alte părți sunt: Aloman, Bobescu, Botoroagă, Cârstocea, Căsineanu, Creangă, Gogozianu, Leancu, Mircea, Pirău, Răuță, Țiței, Vancea.

In plasa *Hârșova* încă avem puternice așezări ardelenești. Deaceea acì, ca și la Megidia, lista numelor de familie, cu toate suprimările celor odată menționate, e considerabilă. Iat'o: Alduca, Alesiu, Apostol, Arsenie, Bădicu, Balea, Bărdaș, Belești, Beju, Bercu, Berghișan, Boroș, Brătianu, Brătulescu, Brumă, Bulgărea, Burhai, Busuioc, Cartoman, Cazan, Cocan, Coltofeanu, Corneanu, Cosneanu, Crisbășanu, Dan, Deleanu, Dobruș, Ercuș, Fărcaș, Feșileanu, Firibă, Gașpar, Gimbă, Grosu, Grovu, Herda, Ioneticu, Ivașcu, Jiga, Limbă, Luncan, Mălușel, Mândreanu, Manu, Marșavela, Mazere, Mihu, Moșoiu, Mustață, Nenciu, Odor, Ovessa, Păcală, Pescar, Picioruș, Piticu, Podaru, Popea, Popoțincu, Pricopie, Pripici, Purice, Răchițan, Răcoșanu, Râmbu, Răși-

[1]) Din această familie, stabilită în Dobrogea la Biulbiul, încă dela începutul secolului trecut, se trage și sculptorul *Ion Jalea*, fost elev al liceului « Mircea cel Bătrân », Constanța, artist bine apreciat și în metropola artei la Paris. Vezi studiul nostru «Invățământul public în Dobrogea », publicat în Monografia jubilară « Dobrogea », București, 1928, pag. 671.

naru, Renciu, Sârbu, Stelea, Sulică, Şotilă, Ştirbu, Tocnean, Tudorică, Ţenţu, Ursu, Verzeanu, Vulpoiu.

E destul de respectabilă şi seria numelor de familii din plasa *Traian*, unde avem atâţia colonişti din Munţii Apuseni ai Transilvaniei, precum şi din părţile Aradului şi Cenadului. Citâm următoarele nume: Ancău, Baranga, Bistrae, Bobaru, Boglea, Bolchiş, Buzgaru, Catalina, Cobeliac, Chiricheanu, Cioară, Corcheş, Culda, Danghea, Debecan, Draja, Ghioancă, Ghirea, Giurcă, Guleaş, Hurtoi, Iancu, Joldişu, Leahu, Ludoabă, Ludova, Otlăcan, Motoc, Negrău, Planchici, Pogan, Popistaşu, Posedaru, Poşogan, Potenteu, Precup, Scrob, Şpan, Surdu, Şuşea, Taneş, Tomuş, Vărciu, Vărtanu, Veder, Vesa, Vijolea.

In sfârşit, în *Plasa Nouă* cu reşedinţa la Baeramdede o familie însemnată, deşi întâmpinată şi până acum, e Borcea. Afară de aceasta mai numim încă următoarele: Bărbat, Beju, Bică, Blaga, Blaj, Blăjan, Boantă, Boaru, Cupeş, Fliter, Găoază, Inglezianu, Joică, Ludoşanu, Medeanu, Negustoru, Oancă, Oază, Rădăcină, Rotaru, Şuler, Tonciu, Zodie.

Vorbind mai nainte despre coloniştii ardeleni din judeţul Tulcea, am arătat că cei mai mulţi acolo sunt din ţara Oltului, aşa numiţii făgărăşeni, menţionând cu numele şi comunele lor de origine. La fel am procedat şi în ce priveşte pe mocani sau seceleni, precum şi pe mărgineni sau tuţueni.

In judeţul Constanţa am spus că majoritatea o constituie tocmai aceste două grupe din urmă.

Mai sunt însă numeroşi colonişti transilvăneni şi din alte părţi. Anume în plasa Traian avem o mulţime de moţi: la Adam Clisi, Urluia, Cuzgun, Enigea şi Enisenlia ca: familiile Bobaru, Scrob, Ancău, Corcheş, Potentău, Şuşea din Câmpeni; Vărciu şi Surdu din Neagra; Lazăr şi Tedea din Albacul lui Horia; Dinu, Nistor, Drăjea, Poşogan, din Bistra postelnicului episcop Petre Pavel Aron, ctitorul şcolilor din Blaj; Giurca, Orga, Morcan, Ciocan, Tomuş, Vesa din Vidra lui Avram Iancu; Şpan din Lupşa, Sicoe din Cărpinişul lui Cloşca şi Crişan ş. a. Avem însă şi Arădani ca: Crişan, Codreanu, Goldea, Otlăcan din Nădlac; Ardeleanu din Semlac; Popistaşu din Dalboşeţul Caraşului; Nadaşchi din Batania Cenadului; Marşavela din Dalboşeţ în părţile Bozoviciului (Banat), Boeru din Uzdinul Torontalului rămas la Sârbi.

Nu e irelevant să ştim şi timpul aşezării acestor colonişti în Dobrogea Veche.

In ce priveşte judeţul Constanţa găsim un tablou statistic recapitulativ, pe care îl reproducem alăturat, înfăţişând sporirea populaţiei dobrogene pe ani şi naţionalităţi timp de 18 ani. Regretăm că tabloul s'a oprit la anul 1897 şi n'a mers înainte până la 1909 cel puţin, adică până la data prezentării cererilor pentru acordarea de drepturi politice dobrogenilor. Şi mai regretăm că, pentru judeţul Tulcea, nu avem nici atât.

Din tabloul alăturat se constată că, valurile de migraţiune românească spre Dobrogea, variază ca intensitate. In unii ani (1880, 1881, 1883, 1885, 1886, 1893 şi 1894) valul merge crescând. In alţi ani însă, (1882, 1884, 1887, 1888, 1891, 1896 şi 1897) acest val scade simţitor, dar de încetat nu încetează niciodată.

Pe cât ne stă în putinţă, din însemnările nu totdeauna complete ale dosarelor cercetate, vom încercà să întregim acest tablou, arătând cu numele pe coloniştii transilvăneni mai vechi ca anul 1880. Astfel e Dumitriu din Hârşova, venit acì din Covasna la 1850, deci înainte de răsboiul Crimeic, iar în timpul acestui răsboiu (1854) se aşează în Sarai (plasa Hârşova) Dragomir Munteanu, de fel din Covasna şi el sau fraţii Luca şi Costache Oancea, stabiliţi în Dobrogea în însuş anul răsboiului independenţei (1877). Din acelaş an a descălecat la Megidia şi Dobrotă, de fel din Turcheşul Braşovului, sau Golea tot acolo din Satulung; asemenea Bârzan din Săliştea Sibiului; sau Sorescu tot de acolo. Văleanu din Apoldul Mic a venit în Megidia la 1872, iar Bădilă din Sibiel, doi ani mai apoi, tot acolo. Găsim între petiţionarii dela 1909, un colonist ardelean, stabilit în Dobrogea la 1849; este Constantin Urzică, de fel tot din Covasna Trei-Scaunelor şi el.

Să nu cugetăm însă că, înainte de aceste date n'ar fi existat Români ardeleni în Dobrogea. Nu! Am arătat altădată [1]), deşi numai în treacăt, vechimea şi importanţa acestui element românesc în Dobrogea, de prezenţa căruia acolo erau nevoite să ţină seamă şi să stipuleze învoeli deosebite în tratate de pace internaţionale marile puteri ale timpului; Turcia şi Austria. Indeosebi îşi are importanţa

[1]) Vezi studiul nostru: 15 ani de transhumanţă în Ţările Române, publicat în « Analele Dobrogei », an. V—VI (1925), Cernăuţi, « Glasul Bucovinei », pag. 30—48.

TABLOU

înfățișând sporirea populației din județul Constanța timp de 18 ani (1880—1897 inclusiv)

Anul	Români	Greci	Bulgari	Armeni	Turci și Tătari	Ruși și Lipov.	Italieni	Germani	Francezi	Unguri	Sârbi	Evrei	Alte naț.
1880	110	1	—	1		—				—	—	—	—
1881	218	—	—	—	—	—				—	.	.	—
1882	187	1	—	—		3				—	—	—	—
1883	758	2	28	—	4	2	-	1		-	.	—	- -
1884	281	1	10	5	18			3			.		
1885	1.072	2	4	2	3	-		1			—	1	6
1886	1.927	11	9	3	8	1		4	1	-	1	4	-
1887	814	15	15	2	6	6		7	1	—	1	22	1
1888	292	17	9	4	5	3	-	1	—		-	4	.
1889	75	11	16	10	13			33				9	.
1890	365	74	30	18	37		1	51	—		—	18	—
1891	262	28	21	20	14	2	3	291	1	—	-	6	2
1892	205	27	43	29	22	3	3	45			.	11	.
1893	1.465	50	20	19	13	3	1	38				14	
1894	4.026	32	58	20	13		1	45		1	1	6	
1895	1.329	10	11	5	14	1	2	8	—	—	7	7	
1896	182	17	13	10	10	1	1	11	2	1	2	9	-
1897	41	29	4	12	4	—	-	13		1	—	14	3
Total .	13.609	328	291	160	185	25	13	552	5	3	12	125	12

sa firmanul sultanului Mustafa privitor la privilegiile păstorilor transilvăneni, reprodus și la No. CLXXXII din « Corespondența diplomatică și rapoartele consulare austriace 1782—1797 », publicate de d-l Ion I. Nistor în volumul XIX, partea I a colecției Eudoxiu de Hurmuzachi, Documente privitoare la Istoria Românilor, București 1922, pag. 204.

Și e sigur că, chiar înainte de aceste firmane imperiale, păstorii noștri umblau acelaș drum: vara la munte, iarna la baltă, ori în câmpiile Dobrogii. Aceasta din timpuri imemoriale, dela plămădirea neamului, anterior chiar epocii romane, care reprezintă numai o fază: aceea a cristalizării definitive a ființei noastre naționale, dar nu unica.

Rosturile Românilor transilvăneni în Dobrogea. Pentru întregirea celor de mai înainte trebuie să adăugăm ceva despre *rosturile dobrogene ale coloniștilor ardeleni.* Intâiu despre cele materiale, pe urmă despre cele sufletești.

Sub raport material, în general, putem spune că acești coloniști sunt destul de bine situați. Mai bnie decât frații lor rămași acasă. Nu există unul fără curte și fără casă proprie, chiar dacă n'au putut fi împroprietăriți toți cu teren de cultură. Dar și cei neîmproprietăriți găseau totodeauna pământ de ajuns pentru munca agricolă, fie că îl luau în arendă dela Stat, fie dela alți proprietari particulari. Numai brațe sănătoase să fi avut și voie de lucru!

Și cei mai mulți — majoritatea absolut covârșitoare — au avut aceasta; ba ceva mai mult. Fiind unii cu stare bună de acasă, au investit capitaluri însemnate în pământul pe vremuri așà de ieftin și

cumpărau « tapiuri » dela locuitorii cari, neputându-se împrietenì cu suflul vremilor nouă, plecau din țară. Unii au ajuns, în chipul acesta, adevărați moșieri mari.

Citãm, ca exemplu pe frații Oancea, dintre care unul (Luca Oancea), pe lângă negoțul ce purtà în Hârșova, aveà în această localitate și 2620 ha., o moară cu aburi, plătind anual o dare de 2171 lei aur după un venit de 37.583 lei, — iar celălalt (Costache Oancea) proprietar în Izvorul Mare, cu numele turcesc Mamut-Cuius, aveà aproape tot atâtea hectare pe mereaua acestei comune, apoi două mori, care-i aduceau acelaș venit anual, ca și fratelui său, pentru care erà la fel impus. Mai sunt de amintit ca proprietari mai mari Const. G. Golea din Megidia care are 300 ha. și Gh. Gh. Golea tot de acolo, având 800 ha. Tot în Izvorul Mare mai găsim pe Ștefan Gh. Popa cu 180 ha., apoi pe Boroș și Cazacu din Tortoman cu câte 300 ha. fiecare. In Hârșova mai e și Nic. Oancea, negustor care a cumpărat în 1897 în total 740 ha. La Pazarlia e Ilie Jitianu cu 520 ha. cumpărate în 1889. Să nu uităm nici pe frații Ion și Voicu Moțoi din Chiorcișmea, cum se numeà mai înainte Țepeș-Vodă de astăzi, având fiecare proprietate de câte 500 ha. Mare proprietar e și Nic. Gh. Popa din Vadul (Caraharman) Pelitlia, stăpânind 1030 ha. Asemenea Niță Gologan din Carol I, cu cele 309 și 1/2 ha. ale sale.

Majoritatea covârșitoare a coloniștilor ardeleni o alcătuiesc însă micii proprietari cari au, în medie generală, câte 10—15 sau 20—25 ha., după vechimea așezării lor în Dobrogea.

E caracteristică râvna acestor coloniști pentru agricultură. Deposedați în țara lor de origine de glia strămoșească, ei au fost bucuroși de țelinele părăginite ale Dobrogei. Chiar cei cari s'au ocupat până atunci exclusiv de economia de vite, în Dobrogea au prins gust de agricultură, revenind la îndeletnicirea de căpetenie a strămoșilor romani, ei înșiși agricultori, de frunte [1]). Lucrul e cu atât mai vrednic de remarcat, cu cât plugarii noștri, când au tras întâia brazdă în ogorul Dobrogei pustiite de atâtea războaie, n'au găsit decât numai cenușe. Ameliorarea solului e vrednicia lor.

Ca orice popor normal și sănătos, ei însă nu s'au limitat la ocupația cunoscută de plugari și economi de vite, ci au îmbrățișat și alte cariere, mai cu seamă comerțul și industria.

Dintre reprezentanții comerțului citãm pe: Gh. Brătucu din Cazil-Murat de fel din Târlungenii Brașovului, apoi pe cârciumarul din Biulbiul, I. D. Dragomir, originar din Galeș. In Alacap e băcanul D. Lupea, galeșan și el sau sălișteanul N. Stioca, cu prăvălie în Musurat. Tot comercianți ardeleni sunt Duțu R. Pascu din Izvorul Mare, Ion G. Bundă din Palaz-Anadolchioi, N. Nistor tot de aici, I. S. Pană din Țepeș-Vodă, apoi măcelarul Sava Pamfil tot din Anadolchioi, de fel din Jina Sibiului. Mai amintim pe hotelierul S. Sorescu din Megidia, de fel din Săliște, și pe colegul său de întreprindere Nic. Vidrighin care are hotel cu 37 camere în Techirghiol, reprezentând un venit anual de 1750 lei-aur și 34 lei dare către Stat. Nu trebuie uitați nici cei câțiva comercianți de nuanță specific dobrogeană: cafegiii. Astfel Const. Brătianu din Cavaclar, de neam din Sălișteа Sibiului, și colegul său Nic. Mareș din Enigea, de fel din Vale.

Trecând la industriile îmbrățișate de coloniștii ardeleni, ele sunt destul de multiple și variate. Astfel găsim, între ei cismari, ca Ștefan Ungurianu din Enișenlia, născut în Craiova, din părinți ardeleni; tâmplari ca, Const. Viorel și Mușa Pamfil din Constanța, născut primul în Șibot lângă Orăștie, al doilea la Câmpeni; croitori, ca Niță Voiculescu din Megidia, originar din Budila Trei-Scaunelor sau Filip I. Conduleț de aceeaș meserie în Constanța, născut în Oprea-Cârțișoara, județul Făgăraș; cojocari, ca Marcu Fusaru din Megidia, născut în Cernatul Brașovului; brutari, ca I. D. Dăularu din Izvorul Mare de fel din Sălișteа Sibiului; vopsitori, ca Popa Gheorghe din Cerna-Vodă, descălecat aici din Soconzelul Sătmarului; fierari, ca Miloș Bobescu, așezat în Musuratul Mangaliei din Doloave, comună din părțile Panciovei, rămasă la Sârbi; căruțași, ca Nic. Tănase Burghișan și Nic. Staicu,

[1]) Reținem din memoriul lui *Ion V. Moțoi*, unul dintre primii descălecători în Dobrogea după războiul din 1878, comunicat nouă de fiica acestuia, D-na *Efrosina Mironescu*, directoarea școalei No. 2 fete din Constanța, pentru a se tipări în « Analele Dobrogei » pe 1929, partea de îndemn pentru agricultură, dată de luminatul boier patriot, Mihail Cogălniceanu: — Cucoane, ne-am nenorocit! Ne mor oile cu sutele. Plecăm îndărăt cu ce mai avem, căci rămânem și fără acestea.

— Nu fiți copii, măi fraților! Puneți mâna pe plug! Sunteți voinici, sănătoși, tineri și harnici. Arați, sămănați și culegeți! Nu vă descurajați așà de repede, căci viața-i făcută din încercări. Acela e om care înfruntă nevoile. Nu părăsiți locurile, căci vi le iau alții și o să vă pare rău!

— Dar noi n'am făcut plugărie, cucoane! Nu ne pricepem la asta.

— O să vă pricepeți, căci nevoia-i dascăl bun. O să vă ajute și Statul și când îți da voi de rodul pământului, n'o să vă mai lăsați de el.

stabiliți amândoi în Anadolchioi pentru nevoile de transport atât de numeroase într'un oraș cu port maritim cum e Constanța, mecanici la C. F. R. ca Dumitru Cârbovățu, venit la Constanța din Sălișteă sau — lucru nou de tot — electricieni, ca Ion I. Dan și D. Iliant, așezat cel dintâiu la Constanța din Zărnești, iar al doilea în Cerna-Vodă din Petroșanii dela izvoarele Jiului.

Din mijlocul acestor coloniști s'au ridicat și o seamă de funcționari și oameni cu oarecare știință de carte, chiar dacă mari învățați și artiști cu daruri alese până acum n'au isbutit să dea.

Dintre cei cuprinși în dosarele cercetate de noi, amintim pe următorii: C. G. Sicoe, funcționar la primărie în Esechioi (plasa nouă), de fel din Cărpinișul Munților Apuseni; Tudor Nădășanu, cantonier la C. F. R. Constanța, originar din Transilvania (fără a se precizà localitatea); Petre Cărpinișanu, agent sanitar în aceeaș localitate, de fel din Poiana Sibiului; Ion Moga zis și Mogulescu, cântăreț de strană de fel din Sălișteă; Ion I. Cârnu, învățător în Omurcea, născut în Satulungul Brașovului; apoi I. Drăgan, învățător și el în Cernavodă, sosit aici din Vărdul Târnavei Mari; Preoții Ion Ioanovici din Chiragi și Terente Tudran din Mulciova (plasa Traian): cel dintâiu cu localitatea de origine necunoscută, al doilea din Nanhegheșelul (?) Bihorului. In aceste registre mai sunt încă: D. Chiravola, funcționar la Primăria Megidia, originar din Scorei, județul Făgăraș; Alexe Roșca, funcționar la Prefectura județului Constanța, născut în Budila; N. Dogaru, șef de secție de jandarmi în Caramurat, născut în Prejmărul Brașovului; Petcu Sassu, tatăl d-lui V. P. Sassu, fost multă vreme primar în Cara-Murat; Sublocotenentul Valente I. Moțoi din Țepeș-Vodă, originar din Satulung; farmacistul din Megidia Gh. Popișteriu, născut în Feldioara Brașovului și studenții: I. G. Tohăneanu, I. U. Soricu și Aristotel Banciu, dintre cari primii doi aveau să devină profesori (al doilea chiar literat), iar al treilea unul din medicii reputați ai Capitalei noastre.

Atât e tot ce a dat până acum acest popor de coloniști ardeleni. E, de bună seamă, puțin în raport cu ceeace poate să dea și — sunt nădejdi întemeiate — are să dea odată.

Orice s'ar spune, neamul acesta e foarte inteligent și capabil de toate eforturile. Umblând printre Românii dobrogeni, doctorul *Camille Allard*, însărcinat de guvernul francez cu serviciul medical în timpul războiului crimeic la 1855, nu poate să uite serviciile neprețuite ce i-a adus un simplu flăcău dela țară, Costache, după foarte puțină instrucțiune. Cazul acesta și altele constatate de el în Rasova, această veche așezare de Români băștinași, numiți «dicieni», îl va fi determinat pe învățatul francez să spună că inteligența a fost principala armă de rezistență a Românilor în trecutul lor așà de zbuciumat [1]).

O dovadă strălucită de marea deșteptăciune firească a poporului nostru din Ardeal, care îl face destoinic pentru opera atât de grea a colonizării în mijlocul celor mai diferite neamuri, ne oferă și viața lui Nicolae Țârcă (zis Circa), fost vice consul austriac în Hârșova, mai apoi multă vreme consilier județean în Constanța. Ivindu-se anume un conflict între plugarii tătari din Șiriu și Muslui, de o parte, și economul de vite (oierul) Radu Bercaru, de altă parte, — Țârcă a știut să facă dreptate acestuia, chiar când caimacamul și pașa nu puteau face nimic, deși recunoșteau dreptatea oierului român, care plătise arenda pe mai mulți ani înainte pentru pășunatul vitelor sale. Venind, cu toate acestea, plugarii tătari din cele două comune să are și să strice locul de pășune al economului de vite, — acesta veni înarmat împreună cu vice consulul Țârcă și având fiecare câte un servitor înarmați la fel, și au luat pe rând fierul plugului dela toți Tătarii cari veneau să spargă țelina. Fiarele astfel confiscate le-au depus la caimacamie, unde reprezentanții autorităților turcești au rămas uimite de felul simplu [2]), — pașnic și practic, de a deslegà această chestiune încurcată.

Nu mai puțin e înzestrat elementul acesta românesc în latura artistică. Dacă cercetătorii serioși ai problemelor de folklor ca d-l Ovid Densușianu ajung la încheierea că adevărata patrie a Mioriței, cea mai frumoasă poezie populară a noastră, nu poate să fie Moldova, ci Transilvania, — aceasta nu e o întâmplare și cu atât mai puțin o exaltare a patriotismului local. Ea e pur și simplu o concluzie ce se întemeiază pe o serie întreagă de premise. Nu e locul să intrăm aici în discuția acestei probleme.

[1]) Vezi: Le Dr. *C. Allard*, La Bulgarie orientale, ouvrage orné de 7 gravures et 2 cartes. Paris, 1864, pag. 122—123.

[2]) Vezi lucrarea noastră: Din trecutul românesc al Dobrogei. Viața și faptele lui Nicolae Țârcă, fost viceconsul austriac în Hârșova și consilier județean, care se va tipărì de «Așezământul Ion C. Brătianu», conform adresei No. 160/1928 a acestui Așezământ.

Ceeace dorim noi, e să sprijinim presupunerea învăţatului nostru profesor cu un fapt riguros exact, verificat în totul de noi personal.

Cea mai frumoasă poezie dobrogeană e — după câte cunoaştem noi — *Zâna Mării*, culeasă de elevul nostru N. Roşculeţ dela un cioban cu acelaş nume din Terzechioi, astăzi Runcu, un cătun al comunei Pantelimonul de jos, plasa Cogealac.

Fiind o apariţie rară, putem zice unică, ea merită să o cunoaştem mai de aproape, deaceea o transcriem în întregime.

Şi iar verde şi-o foiţă,
Colo'n colţ de grădiniţă,
Frumos doarme-o copiliţă,
Cu părul lăsat pe piept,
Nu mă'ndur să mi-o deştept.
Vine altul mai în grabă
Mi-o deşteaptă şi mi-o 'ntreabă:
— Ce eşti mătăluţă dragă?
Eşti nevastă ori eşti fată,
Ori zână din cer picată?
— Nu-s nevastă, nu-s nici fată,
Nici zână din cer picată,
Ci sunt spumă de pe mare;
Cine mă sărută moare.
M'a sărutat un băiat,
De trei ori a leşinat,
A treia zi l-a 'ngropat.
M'a sărutat şi-un voinic,
Şi lui nu i-a fost nimic
... Mai sărută-mă odată.
Să te ţin minte şi moartă!

Ne-ar duce prea departe analizà acestei poezii şi a altor creaţii populare artistice ale Românilor transilvăneni stabiliţi în Dobrogea. Ele toate dovedesc virtualităţi nebănuite.

De un lucru cred că nu avem voie să ne îndoim şi anume că neamul acesta, chiar când se va avântà în lupta cea mare a creaţiilor superioare, nu numai că n'are să iasă scăzut din această încercare (« M'a sărutat şi-un voinic, Şi lui nu i-a fost nimic ») — ne place a crede că şi neamul nostru e ca voinicul din poezie —, dar va înfăptuì lucruri mari pe care n'au să le uite nici zânele mărilor, nici zeii cerului. (« Mai sărută-mă odată, Să te ţin minte şi moartă »!) [1]).

---

[1]) Mulţumesc călduros d-lui *Const. Moisil*, directorul Arhivelor Statului pentru bunăvoinţa ce mi-a arătat, permiţându-mi să cercetez dosarele cu cererile de încetăţenire ale Dobrogenilor şi în alte ore decât cele strict oficiale. *Autorul.*

ROMÂNII DIN AMERICA

DE

AURELIU ION POPESCU

Asupra Românilor din America s'a scris destul de mult comparativ cu alte subiecte. Mai în toate cazurile autorii erau vizitatori grăbiți și superficiali ai noului continent, a cărui civilizație nu o cunoșteau. Mai în toate cazurile se substituiau zel și fraze goale patriotice studiului științific al grupului nostru românesc din America. S'a arătat pe de altă parte foarte multă solicitudine sentimentală din țară, dar nici o măsură practică de ordin obiectiv și pozitiv nu s'a luat. De fapt autoritățile au fost în mâna trimișilor oficiali cari au exploatat existența acestui grup cu scopul de a da importanță postului fără a acționà în mod corespunzător pe terenul posibilităților de lucru. Cert este că nu s'a făcut până acuma un studiu științific monografic asupra lor, pentru care s'ar fi cheltuit mult mai puțin decât s'ar fi putut economisì de pe urma salariului unui funcționar diplomatic sau consular inutil. Deaceea, cum spunem, o monografie științifică a Românilor din America nu există încă, și în lipsa ei ne permitem a prezentà aceste rânduri care să-i ție locul până se va publicà una [1]).

I. CONSIDERAȚII GENERALE

Nu se pot înțelege problemele și caracterul imigrației românești în Statele-Unite fără o conturare cât de slabă a fondului de emigrare, a mediului existent în care emigrarea românească a avut loc.

Și nici caracterul civilizației și spiritului american nu se poate înțelege fără un studiu cât de succint al primelor elemente emigrante care au dat nota dominantă spiritului și civilizației americane.

Inceputurile emigrației în Statele-Unite se pierd în secolul al XVI-lea și al XVII-lea și vin în majoritate din nordul protestant al Angliei. In New England, partea nordică a coastei Atlanticului, elementul religios protestant de influență decisiv calvinistă, fondează colonii de refugiu. Plecați din Anglia în numele libertății religioase ei fondează la rândul lor o intoleranță și un bigotism protestant poate mai absolut decât cel din țara părăsită. Puritanii, așà se numiau acești pelerini urmași ai lui Weseley, reformatorul, exclud din nouile colonii pe oricine nu se conformează noului catehism protestant. In acest protestantism, observi imediat personalitatea rece și logică a lui Calvin, din care se inspiră Weseley, a teologului care a transpus spiritul logic și lucid latin, de coloratură specific carteziană, pe terenul dogmaticii protestante.

Calvin și Luther, acești apostoli ai protestantismului, sunt de fapt personalități antipodice. Pentru Luther omul în societate nu poate acționà în misiune divină; pe pământ, sabia prințului este legea și forța lăsată de Dumnezeu — puterile laice acționează nestingherite. Creștinul își rezervă sufletul său cu care se retrage într'o comuniune mistică cu divinitatea.

[1]) *S. Drutzu* și *A. Popovici* în « Românii din America » dau descrieri izolate ale faptelor, dar lipsește în această lucrare spiritul științific sintetic, ceeace face concluziile întrebuințabile numai cu mare atenție. De fapt cartea este mai mult un « vade mecum » al emigrantului și ca atare a umplut o lacună în literatura românească. Autorii nici nu au avut în vedere alt scop publicând acest volum.

Pentru Calvin o asemenea atitudine pare scandaloasă. Creștinul nu se poate abandonà puterílor laice fără a se fi asigurat că acestea lucrează în misiune divină. Statul și creștinismul în America devenit naționalismul anglo-saxon se fac una.

Dacă nu se înțelege această deosebire, nu se poate înțelege naționalismul american care coincide de fapt cu protestantismul calvinist, reprezentat de numeroase secte, dar cu o filozofie de bază comună.

Acest protestantism cu teoriile sociale și politice, cu misionarismul mai adeseori lipsit de inteligență care purced din el, este dimpreună cu spiritul social al grupului în care familia și individualitatea sunt zdrobite — contrast puternic cu spiritul popoarelor latine cu viața lor de familie și cu individualismul exagerat — armătura poporului american în care atâtea alte elemente au fost contopite după ce au fost supuse aceleeaș idei centrale.

Până la 1860 majoritatea inigrației în Statele-Unite a fost de origine din nordul Europei, teutonică și protestantă, cu un oarecare amestec celtic anglicizat, irlandezi și scoțieni.

Dela 1860 încoace însă începe imigrația slavo-latină din centrul, Sudul și Estul Europei care între 1890 și 1900 balansează pe cea nordică depășind-o și devenind majoritară dela 1900 încoace. Atât timp cât emigrația în America a fost nordic protestantă, americanii au putut asimilà cu ușurință pe nouii veniți al căror fond teutonic, religie și civilizație protestantă se puteau ușor asimilà cu mediul american. Teoria așà zisului « melting pot » (creuzetului) erà la modă, teorie după care toți străinii veniți acolo erau să fie desnaționalizați și americanizați. Dela 1900 încoace însă se ivesc greutăți mari și în asimilare, greutăți care devin aparente cu ocazia războiului și provoacă legea imigrației dela 1924, de virtuală excludere a elementelor eterogene și greu asimilabile în mediul american, căci nu trebuie să se uite că America reprezentată prin vechiul stoc a înțeles să dea emigrantului un drept de azil, condiționat însă de asimilare, și fără îndoială că, din punct de vedere al vechiului stoc care înțelege să rămână dominant și să dea nota civilizației și culturii americane, dreptatea este evidentă.

In al doilea rând, pe când emigrația mai veche erà atrasă de pământuri gratuite sau ieftine, emigrația ulterioară a fost o emigrație atrasă în centrele industriale și ca atare emigrații erau fatal înghesuiți laolaltă îngreunând foarte mult asimilarea lor. Criza asimilării s'a pus cu toată tăria și evidența cu ocazia războiului, când diversele grupuri au reacționat mai mult ca atare, decât ca americani.

In al treilea rând, americanii din vechiul stoc au credința în parte justificată că din punct de vedere al calității au primit elemente superioare sau în tot cazul o cotă parte mai mare de elemente superioare din Nordul decât din Sudul Europei. Este evident pe de altă parte că emigrația veche a mai fost atrasă și de alte considerente decât de cele materiale. Asupriții religioși și politici din Nordul Europei reprezentau fără îndoială și firi mai sublimate, pe când grosul venit din Sud și de multe ori adus de companiile de vapoare în contract nu reprezentau nici selecție, nici măcar o cotă parte reprezentativă a mediilor din care au fost atrase. Infine studiul limbii engleze din Nordul germanic al Europei precum și caracterul mai apropiat al Nordului Europei germanice de formele de viață și de cultura americană au împins pe mulți intelectuali să treacă Oceanul și să se așeze în nouile ținuturi. Nu așà oamenii din Sudul latin sau slav, atrași mai mult de centrul cultural parizian, care a primit elementele superioare expatriate ale acestora.

Infine Nordul industrializat a contribuit cu elemente tehnice superioare, pe când Sudul mai puțin industrializat nu a trimis decât elemente țărănești, fără altă meserie, cari în America au ocupat scara cea mai joasă a ocupațiilor manuale. Intr'un studiu al profesorului Commons dela Universitatea Madison reiese că numai 3—5% din emigranții Ruteni, Români, Croați și Slovaci cunoșteau vreo meserie și numai 8—10% dintre Unguri, Lituanieni sau Polonezi, pe când Scoțienii, Galezii, Englezii și Cehii au procente între 60—65%, Germanii și Olandezii cam 33% și Scandinavii 25%.

Din toate acestea a ieșit teoria de superioritate nordică, inteligibilă poate în aplicarea ei la mediul american, dar pentru care protagoniștii cer chiar o validitate mai extinsă. Iar teoria nordică pe de o parte, greutatea de asimilare a elementelor non-teutonice și non-protestante pe de alta, au culminant în legile restrictive din 1921 și 1924. Prima lege reduce cota permisă fiecărei

naționalități la 3% din numărul aflat în Statele-Unite cu ocazia recensământului din 1910, iar cea din 1924 o reduce mai departe la 2% din numărul aflat cu ocazia recensământului din 1890, anul când începe creșterea predominantă a procentului de emigrare slavo-latin și ca atare are un caracter clar de discriminare în favoarea populațiilor germanice și protestante din Nordul Europei, pornind din conștiința etnică și protestantă a vechiului stoc american, amenințat de invadarea numerică a emigranților de origine etnică latino-slavă și de religie catolică, iudee sau greco-ortodoxă și de cultură mediterană orientală.

După prima cotă numărul emigranților români admiși anual în Statele-Unite se urcà la 10.211, pe când noua cotă permite numai 896 din care 258 figurează separat pentru Basarabia, America nefiind parte la tratatul de recunoaștere a suveranității României asupra acestei provincii. Cotele sunt azi angajate pe ani de zile, în majoritate cu Evrei Români ce vor să părăsească țara.

Emigrarea românească în Statele-Unite are loc cu începere de pe la anul 1890, dacă trecem cu vederea cazuri izolate sau figuri romantice ca aceea a lui Pomuț, un fel de Garibaldi al nostru înscris în armata Uniunii și ajuns comandant de regiment. Marea majoritate a imigrației pornește din Transilvania, aproximativ zece ani după pornirea primelor contingente ungare și sase și care atrag atenția Românilor prin succesele lor materiale. Mai târziu pe la 1897 începe și emigrarea româno-macedoneană odată cu cea albaneză și bulgară.

Puțin numerică la început, emigrarea Românilor transilvăneni atinge peste 10.000 în 1910. Din Vechiul Regat emigrarea a fost minimă. In acelaș an deabia 300 sunt înregistrați ca originând deacolo.

Contimporană cu grosul emigrației slave și ungare din vechea Impărăție Austro-Ungară, sosite în Statele-Unite în perioada de formație a industriei americane centrate în jurul marilor lacuri, ea se îndreptà firește către aceste centre în nevoie de brațe și unde salarizarea erà mai mare. Clevelandul nu este numai centrul vieții intelectuale — atât cât există — a Românilor, dar și a Ungurilor și Cehilor.

Românii macedoneni, mulți din ei mici negustori, se așează în majoritate în Statele Unite de pe coasta Atlanticului.

Evreii români, pe de altă parte, în majoritate de rit aşkenazit, se așează în gheto-urile evreești din New-York, în tovărășie cu evreii ruși.

In Canada emigrația românească însă ia un caracter mai agricol, deoarece pământurile canadiene nu sunt încă complet ocupate, cum sunt cele americane în perioada corespunzătoare.

Numărul Românilor emigrați în America și Canada nu se poate socotì cu precizie din cauză că erau trecuți în mod global cu celelalte naționalități ca provenind din fostul Imperiu Austro-Ungar; pe de altă parte nu toți Românii fac parte din societăți de ajutor mutual ca să poată fi socotiți în modul acesta. Cifra aproximativă ce mi s'a dat însă din mai multe părți ar considerà numărul Românilor în Statele-Unite la aproximativ 100.000 iar în Canada la 15.000. Acel al Evreilor români 50.000 în Statele-Unite, 30.000 în Canada.

Din punct de vedere al stării economice relative, natural că cei veniți în urmă în Statele-Unite nu s'au putut bucurà de aceleași perspective ca primii veniți. Situația economică a grupului românesc comparată cu cea a grupurilor vechi, stabilite mai de demult, este natural inferioară, cu atât mai mult cu cât cunoașterea limbii engleze este necesară pentru promovare într'o situație mai avansată și majoritatea nu aveau și nici nu au nici acuma cunoștința limbii decât în mod cu totul imperfect. Cu toate acestea în genere mi s'a spus că patronii preferă Românii în fabrici din cauza spiritului lor de muncă și din cauza impermeabilității lor propagandei comuniste sau chiar sabotajului curent la care nu se pretează muncitorul român cu ușurință. Să nu se uite că muncitorii noștri sunt în majoritate țărani cu dor de muncă, neexpuși câtuși de puțin nici în țară nici în America propagandei socialiste din motive ușor de înțeles. (In țară lipsa acestei propagande, în America necunoașterea limbii engleze).

In aceeaș ordine de idei putem menționà faptul că Românii dau procentul cel mic de criminalitate; ceeace arată clar și caracterul pastoral (păstoritul are mai puțină criminalitate decât agricultura sau industria) al populației transilvănene și mai arată și caracterul general dealtfel

al Românului care nu-şi rezolvă problemele şi dificultăţile cu revolverul. Ce poate fi mai evocator pentru cele spuse decât o paralelă între evoluţia politică a Bulgariei sau a Yugoslaviei după războiu şi aceea a României unde forţele noui au învins prin pura legalitate.

Pe de altă parte din punct de vedere al stabilirii lor în noul mediu, Românii ca şi mai toţi slavo-latinii, nu vin cu gândul să se aşeze în mod permanent, ci numai pentru a strânge o sumă de bani cu care să se întoarcă în satul natal spre a-şi puteà întări gospodăria. Nici din acest punct de vedere emigraţia slavo-latină nu este bine văzută de vechiul stoc american care înţelege ca noul emigrant să-şi clădească acì o nouă viaţă şi să lege în mod permanent cu pământul, să înveţe engleza, ba chiar să adopte o religie protestantă, căci am menţionat mai sus că protestantismul este aproape echivalent cu naţionalismul american sau în tot cazul că formele de viaţă, reacţiunile, teoriile politice şi concepţiile intelectuale sunt esenţialmente protestante şi anglo-saxone. Acesta este de fapt înţelesul strict al americanizării şi în subconştientul sau conştientul vechiului stoc american, dreptul emigrantului este condiţionat de această asimilare. Cert este că dacă formele de viaţă nordice, teutonico-protestante, sunt atât de uşor asimilabile în mediul american, cele latino-slave întâmpină mari greutăţi, latinii în individualismul care face persoana celula de muncă şi nu grupul, în cele slave concepţia artistică şi mistică a vieţii, atât de îndepărtată de activismul şi lipsa de expresie plastică estetică a americanului.

Organizarea grupurilor de emigranţi români a fost impusă de împrejurările mediului american.

In primul rând în America biserica nu este o instituţie de Stat, ci este complet lăsată în seama enoriaşilor. Deci imediat s'a simţit nevoia organizării grupurilor în vederea fondării unei biserici. Primele încercări de organizare se leagă în jurul acestei probleme. Rezolvarea ei culminează în 1918 în alipirea bisericilor ortodoxe la biserica din Regat. Ar mai rămâne poate problema creierii unei episcopii pentru a da o coeziune parohiilor ortodoxe, dar în tot cazul este o problemă de viitor.

Greco-Catolicii însă au avantajul acestei coeziuni administrative, deoarece sunt direct sub jurisdicţia episcopilor catolici, dar prezintă dezavantaje din punct de vedere naţional, care sunt vădite şi bine cunoscute tuturor celor ce cunosc istoria bisericii noastre în Transilvania. In America mai ales nu se poate cere ierarhiei catolice înţelegerea psihologiei sau instituţiilor poporului Român. De mai multe ori suntem informaţi din sursă bună cunoscătoare a problemei că Blajul a cerut Vaticanului crearea unei episcopii proprii, dar lucrul a fost refuzat pare-se, fie din cauze clare ultramontane, fie din cauza numărului mic al credincioşilor. Personal cred că ambele au jucat rol în această privinţă.

Mulţi dintre Români cred că crearea acestor episcopii ar aduce cu sine întărirea parohiilor prin crearea de şcoli, care să împiedece americanizarea completă a Românilor şi să menţină în tinerii cetăţeni americani cunoaşterea unei a doua limbi, a celei natale.

Eu personal sunt sceptic asupra acestei posibilităţi. Stăteam de vorbă cu un preot grec mai acuma câtva timp, şi să nu uităm că Grecii au un spirit de clan mult mai desvoltat decât al nostru, deznaţionalizându-se şi asimilându-se în mediu cu mult mai multă greutate decât noi. Preotul meu povesteà câtă greutate întâmpină menţinerea cunoştinţei limbii materne la noua generaţie şi impasul în care au ajuns: sau riscăm să nu mai fim înţeleşi în biserică sau trebuie să începem traducerea cărţilor sfinte în limba engleză. Şi natural, continuă preotul, preferăm pe cea din urmă. Viitorii fii greci vor fi americani de credinţă greco-ortodoxă şi atâta. Aceeaş părere domneşte dealtfel şi în centrele româneşti. Cu toate acestea pe ici, pe colo în câte o parohie se ţin cursuri de religie în limba maternă, dar lucrul întâmpină mari greutăţi.

Copiii învaţă în şcoli americane unde li se întipăreşte mândria de a fi cetăţean american şi astfel reacţionează în afară contra a tot ceeace este străin. Deseori întrebam pe copii de români ce sunt şi primeam un răspuns aproape uniform, plin de mândrie xenofobă: « sunt american ». Cu altă ocazie vom discutà mai pe larg posibilităţile de păstrare măcar a unor elemente naţionale care să fie valori creatoare şi care să nu vină în conflict cu asimilarea în mediul american, creiând astfel antagonisme fie în personalitatea copilului, fie în aceea a mediului.

Deocamdată însă nu avem decât două şcoli româneşti cu drept de publicitate: Una la Aurora, iar alta la Detroit. Natural în ambele şcoli se predă în limba engleză, limba română fiind întrebuinţată numai pentru predarea religiei pe lângă parohii, deoarece şcolile americane sunt laice, învă-

țământul religios predându-se în așà zisele « Sunday Schools » și cade în sarcina bisericilor respective. In genere însă parohiile cu mijloacele lor limitate au făcut tot ce se puteà face în împrejurările date și sunt multe școli ce funcționează în timpul verii, după ce școlile americane au încetat. Ele se limitează bine înțeles la învățământul religios și al limbii românești.

Presa românească din America datează dela 1905 când preotul greco-catolic Epaminonda Lucaciu fondează ziarul « Românul ». Puțin timp după aceasta urmează fondarea ziarului « America » de către preotul ortodox Balea. Se va ghici ușor că luptele confesionale aproape că s'au și impus. Nu mult după aceasta « America » a fost vândută Uniunii Societăților Române de ajutor din America, pe când « Românul » este vândut lui Vasile Moldovanu și lupta din confesională devine profesională și de clasă.

« America » se grupează în jurul Uniunii și e condusă de muncitori. « Românul » condus de levantini fără idealuri încearcă a sparge Uniunea și devine slujitorul unei asociații rivale, Liga și Ajutorul. Lupta se dă între muncitori și intelectuali până la 1928, când ambele societăți fuzionează și ziarul « America » preià și ziarul « Românul » pe care-l scoate în fiecare Duminecă și care a fost transferat de curând la Detroit. Ecoul acestei lupte se puteà ușor vedeà în rezoluțiile adunării de fuziune care puneà conducerea Uniunii în mâinile muncitorilor excluzând pe intelectuali în mod expres. De când s'au contopit aceste societăți puterea și influența coloniei românești a crescut, America fiind țara marilor organizații, unde instituțiile slabe și mici sunt desconsiderate. Din punct de vedere financiar în special societățile de ajutor se bucură de mult mai multe ușurințe.

Asociațiile de care vorbim mai sus sunt Asociații de ajutor mutual create după modelul american și care leagă gruparea românească nu numai pentru scopuri de asigurare, dar și culturale. Ziarul « America » este organul oficial al Uniunii și membrii ei primesc ziarul în mod regulat. Societățile în număr destul de mare sunt afiliate Uniunii și în organizarea lor se vede ușor spiritul american de grup. Petrecerile sunt organizate în detaliu de către secretari și consistă iarna în baluri, iar vara în adunări câmpenești. In ambele costumurile și dansurile naționale formează nota caracteristică. Am arătat aiurea că Românii sunt la un loc cu Ungurii și celelalte popoare din vechiul Imperiu Austro-Ungar și ca atare emulația națională a grupurilor nu a mai primit acì ca în vechiul imperiu nicio piedecă guvernamentală.

Este interesant de notat că pentru Americanii cunoscători ai problemelor sociale toate manifestările acestea ale grupurilor naționale nu sunt de loc rău privite. Din contră. Ei își dau seama perfect că în perioada de tranziție pentru o adaptare la noul mediu continuarea nestingherită a vieții sufletești a nouilor emigranți este necesară în numele chiar al asimilării. Ei știu bine că asuprirea sau negarea acestor manifestări nu ar produce decât o îndârjire. Deaceea politica oficială este una de mare toleranță. Pe de altă parte opinia publică a masselor americane nu le vede tocmai cu ochi buni și privește tot ce este străin cu un dispreț caracteristic. Apoi bisericile protestante, școlile și atâtea instituții de americanizare lucrează indirect prin oferirea atâtor avantaje la americanizarea lor treptată.

Opinia americană autorizată consideră aceste manifestări ca elemente prețioase în prima perioadă ușurând perioada de tranziție. Fără ele, cu lipsa lor de cunoștință a limbii, emigranții ar cădeà virtualmente în barbarie. Ar fi o dare îndărăt din punct de vedere moral și sufletesc. Mulți dintre sociologii americani merg până acolo încât nu neagă primilor veniți o viață completă națională, siguri fiind că copiii cresc și vor fi educați în concepțiile nouei patrii.

In sfârșit, intelectualii americani de rasă, oamenii fini, merg mai departe și admit în mod deschis — de câte ori nu mi s'a făcut această mărturisire pe care eu am simțit-o la primul contact cu noul pământ — că ei știu bine că viața culturală a emigrantului se pierde complet în atmosfera mecanizantă și uniformizantă a Americii și că ceeace li se substitue ca atare pentru ceeace se lasă acasă este un produs decisiv inferior: cinematograful cu filme de o valoare artistică dubioasă în loc de hora și viața de Duminecă a satelor, locașul rece, plin de predici semi-docte al bisericilor protestante sau americanizante, în locul vocii calde a preotului dela țară, atunci când acesta știe a-și face datoria. Apoi costumurile, jocurile, dansurile naționale de atâta coloare și temperament, muzica națională a tradiționalului lăutar prezintă fără îndoială valori culturale mult superioare jazzului mecanizant și simplist sau dansului de modă cu ritmul mașinal.

Acești oameni fini ar dorì ca aceste elemente culturale să fie aduse și cultivate mai departe, de emigranți, ba mai mult să caute a le răspândì și în massa americană. Numai că arta și manifestările culturale nu sunt elemente cu viață proprie, ci o expresie a mediului și a unei atmosfere care fără îndoială lipsește azi Americii, după cum lipsește în genere protestantului, a cărui contribuție la civilizația modernă e aproape exclusiv pe terenul tehnic și material.

Puterea de creare culturală a protestantismului, cu moralitatea lui strâmtă și rece lipsită de generozitate și negatoare a manifestărilor caste ale instinctelor, este cu totul contrară spiritului de creație artistică plastică sau muzicală, spirit care cere o atmosferă caldă de expansiune sufletească.

Copiii crescuți în școli cu atmosferă și mediu de influență protestantă, nu pot scăpà de sugestiile și imperativul lui și sfârșesc prin a fi americanizați.

II. COLONIA ROMÂNĂ DIN NEW-YORK

Am căutat a arătà în partea întâia a acestui studiu că mediul american esențialmente anglosaxon, specific de o dogmatică puritană de origină calvinistă, nu poate atrage sau cel puțin nu poate formà un mediu prielnic de lucru firilor sublimate slavo-latine care nu găsesc acì mediul necesar unei activități creatoare, mai ales în domeniul artei. Cei ce se stabilesc rămân o viață întreagă niște desrădăcinați și neadaptați, rămân neasimilați și neasimilabili formelor de viață ale micii burghezii formaliste ce ne amintește Geneva lui Calvin și poate întreaga Elveție, după cum pretinde Keyserling, cu mentalitatea ei provincială și cu tirania aceea a democrației formelor de viață ale mentalității plebeiene. Faptul observat de Tocqueville acum o sută de ani s'a desvoltat și a luat o întindere și mai mare. Democrația aceea visată de marii Europeni începând cu Plato, democrația aceea procesuală a formării unei elite și a scormonirii elementelor în toate stratele sociale, independent de avuție sau circumstanțe, veți căuta-o în van în Statele-Unite, pentrucă tirania massei este o realitate. Ea dă tonul și caută instinctiv cât și conștient a reduce pe toți la acelaș nivel. In școli, în viața publică, peste tot aceeaș mentalitate dominantă în ciuda unei minorități conștiente care protestează.

In asemenea împrejurări se va înțelege ușor că America nu a putut încă atrage calitatea culturală pe care a atras-o Parisul de exemplu, care este de fapt centrul cultural și mediul internațional de exprimare al lumii slavo-latine, mediul prin care geniile acestei lumi își exprimă personalitatea lor și a mediului. Deaceea emigranții noștri culturali au luat drumul Parisului. Acolo se va găsì un Brâncuși, azi cu reputație peste mări și țări, acolo s'a stabilit o Brâncoveană, azi contesă de Noailles, tot prin mediul francez contribue Martha Bibesco în care ușor descoperi neamul intelectual al Lahovarilor, și atâtea și atâtea nume în știință și artă, în trecut și în prezent. In special după răsboiu, din cauza dezorganizării noastre intelectuale și din cauza lipsei la conducători de o politică culturală, să se știe că am pierdut valori culturale imense, nu atât de mult în elementul exponent care de fapt s'a valorizat și în interesul nostru cum este un Brâncuși în sculptură, sau Constantinescu în mecanică și fizică, Levaditi în medicină și atâția alții pe cari poate nu-i cunosc, dar din elementul celălalt tot atât de prețios, chiar dacă anonim, pe care l-aș numì de osatură intelectuală, elementul care formează fondul necesar și al descoperirii de noui valori creatoare cât și al valorificărilor. La Paris și în Franța în genere va trebuì căutată colonia română care reprezintă valori actuale și valori potențiale ereditare incontestate.

Colonia Română din New-York este destul de redusă dacă se exclud Evreii Români, un grup cu totul separat pe care îl voiu studià cu altă ocazie și care prezintă unele caracteristice extrem de interesante din punctul nostru de vedere. Și colonia strict românească este cu atât mai mică cu cât aproape întregul număr al emigranților trece prin New-York, un procent de 95% după niște statistici compilate de d-l Drutzu, Consulul român din New-York.

Deaceea cartier românesc strict vorbind nu există în acelaș sens în care există un cartier italian, grec, sirian sau evreesc. Câțiva desrădăcinați în lumea artistică de un caracter poate strict profesionist, cum este un Cuclin în muzică, directorul departamentului de vioară la City Conservatory of Music, una din nenumăratele școli profesionale americane, un om cu o personalitate mo-

destă și de un temperament artistic decis moldovenesc, autor de lucrări atât în domeniul compoziției muzicale cât și al filozofiei ei, premiat nu de mult cu Coroana României; un Albu, un simpatic profesionist al vioarei; un practicant al medicinii, Dr. Baldovin, un bejenit al necazurilor, Maiorul Irimescu, un om de bancă, singurul asimilat în mediul mai înalt al lumii americane, fostul director al filialei dela New-York a Băncii Chrissoveloni, fost ofițer în armata română, un om cu sufletul în mișcare și care s'a adaptat bine în afaceri, distins Gălățean, pentru care Dunărea sau Hudsonul nu au multă valoare emoțională și care le-a schimbat și le va schimbà oricând fără multă cumpăneală.

Este dealtfel interesant de notat că acolo unde Banca Blank nu a reușit, a reușit Banca Chrissoveloni, și anume în fondarea și menținerea unei filiale timp de aproape zece ani. Banca Blank a așezat o structură prea copioasă pe un fundament care n'o puteà susține. Și anume, afacerile de bancă deacì se reduc pentru băncile străine la afaceri de schimb de monetă, restul operațiilor fiind interzise băncilor străine și astfel o filială străină trebuie creiată pe o scară mică. Banca Blank, cu elanul oriental și imaginația bogată, a anticipat o desvoltare care nu trebuià să fie materialicește prevăzută sub forma unor chirii exagerate și a unui personal extravagant. Banca Chrissoveloni, cu geniul grecesc de mică căpătuială, care natural nici nu strălucește și nici nu e tocmai plăcut, reușește însă să supraviețuiască și iat'o astfel cu un trecut de aproape zece ani și cu câștiguri frumoase. A fost însă închisă în cele din urmă, parte pentru motivul că directorul ei înțelegeà să treacă într'o instituție care să-i dea mai multă ocazie (este acuma Vice-președintele unei reputate case financiare: Bertron & Griscom), și parte cum am mai spus din motivul că legile restrictive americane nu-i permiteau decât o afacere, schimbul, pe care relativa stabilizare a leului din ultimii ani a făcut-o extrem de infructuoasă, chiar dacă Banca erà mediul prin care cei 500.000.000 — 1 miliard de lei ai emigranților români erau trimiși în țară și chiar dacă o bună parte din plățile pentru automobile și mașinele de scris importate la noi (aproape singurele articole însemnate din importul nostru din America) erau făcute prin intermediul acestei bănci.

Vine apoi un Christoloveanu, un portretist de un talent incontestat, obligat dealtfel de nevoile traiului ca atâția alții la munca istovitoare și la îngenuncherea intelectuală a artei comerciale; un Serghescu, matematician, fost profesor în țară, azi bilibotecar la Universitatea Columbia cu contribuții ocazionale în matematică la diversele și nenumăratele reviste americane de specialitate; un sculptor ca Zolnay, plecat din țară de aproape 40 de ani; pictorul Alexandru Popini, cunoscut Americanilor, deși nu atât ca un Jean Paleologul, ruda d-nei Văcărescu; Iulian Szecseni cu nume unguresc, dar cu suflet de artist român, proprietarul unui atelier de artă decorativă, și un distins cunoscător al motivelor de artă românească; un violonist profesionist ca Nicolae Olmazu, și de sigur și chiar în primul rând d-na M. Ionescu, soția răposatului doctor frate al lui Tache Ionescu și care pentru motive ce nu le-am putut încă înțelege preferă societatea înaltă a New-Yorkului celei Parisiene sau Bucureștene, unde este tot atât de acasă.

Uitam aproape pe cea mai simpatică și mai isteață dintre Bănățenele dela New-York, pe d-na Monica Jean, din neam distins, o femeie de un rar rafinament și foarte cultă ce vorbește la perfecție patru limbi și are o situație extrem de frumoasă în lumea afacerilor imobiliare, fiind una din agentele reputate.

Ordinea menționărilor mele natural nu prezintă o ierarhizare la care de fapt nici nu mă pricep. Numele le scriu așà după cum le găsesc întinse pe foițele de hârtie pe care mi-am notat date cu ocazia diferitelor întâlniri.

Iată de exemplu pe d-l Ambrosie Neder, notar public și agent de vapoare a cărui fiică deși născută în America învață românește cu sârguință! Ea este un destul de clar caz al nevoii de culoare și exotic ce fiecare ființă de temperament o simte în America. Nu a putut găsì satisfacerea acestei nevoi în triburile Indiene unde o caută mai toți americanii și s'a întors către locul părinților săi! D-l Vasile Iedereanu, agent de imobile, un transilvănean solid; d-l Vasile Alexandru, un Brăilean levantin, funcționar la Banca «Chase National Bank» și natural câțiva macedoneni ca Ion Tase, proprietarul modestului local al societăților Macedo-Române, Louis Cipu, gata totdeauna să ajute cauza românească sau vreun român căzut în nevoie; înfine Leon Tarabac, expert statistician în Wall street, cartierul bancar al New-Yorkului, febril calculator al veniturilor diferitelor

acțiuni în trecut și prezent, și înfine alți câțiva proprietari de mici restaurante, firește tot macedoneni și ei!

Printre colonia pasageră un G. Fernic, asupra invenției căruia nu mă pot pronunță eu, dar care face de un an de zile o propagandă febrilă pentru un zbor New-York — București pe un avion ce se construește cu un dispozitiv propriu; un pictor ca Jean Negulesco, cu cartea de vizită cu două adrese, New-York și Paris, de rău augur pentru colonia permanentă a New-Yorkului, iar printre deșii vizitatori, d-l G. Enescu, al cărui arcuș este tot atât de apreciat peste ocean ca și pe vechiul continent. Din nefericire am pierdut, după cum se știe, pe Teodorescu a cărui voce extraordinară fusese remarcată de impresariul Bose aducându-i un angajament la Metropolitan Opera dela New-York.

Trecând la arta culinară, restaurante românești strict vorbind nu există. Cele ce se intitulează ca atare, și sunt multe, sunt de fapt restaurante evreești care pe lângă dieta vădit de Calea Văcărești, de origine polono-rusă, mențin și câteva din elementele — foarte cu greu de recunoscut, dealtfel, ale artei culinare românești. Cu toate acestea sunt locul de întâlnire al tuturor celor ce vor să aibă o readucere aminte cât de slabă a senzațiilor lăsate dincolo de apa oceanului, deși țambalul lui Moscowitz spre onoarea rasei lui sună mai bine și cu mai mult foc doina românească decât strunele multor meseriași ai instrumentului din rasa de coloare arămie. Dealtfel nu ne dau ei azi, Evreii, pe cei mai mari maeștri ai coardelor întinse, un Kreisler cu suflul lin, un Toscha Seidel de o adâncire aproape barbară a sentimentului, un Zimbalist cu arcul fin și cultivat, un Jascha Heifetz, corect și rece, maestru interpret al școlii clasice chiar și într'un dans unguresc de Brahms!

Colonia studenților români e natural foarte redusă din cauze materiale de o parte, a organizației învățământului american de alta. Cel mai mare folos îl trag dealtfel cei ce vin cu studiile formale terminate, cei ce urmăresc anumite probleme asupra cărora se concentrează și în care se poate găsi lumină și acì, în special în știința aplicată, în organizația de tot felul, instrumentalismul acestei organizații (organizația are azi o tehnică standardizată și aplicabilă aproape la toate activitățile ce o cer), în studiul științelor sociale aplicate și experimentale (nu teoretice însă, cu excepția a două sau trei personalități dela departamentul Universității Columbia din New-York) în studiul școlilor practice de tot felul, în care nici Germania nu a rămas prea în urmă cu excepția poate a câtorva elemente. Natural studiul mediului american nu trebuie neglijat ca atare și ar fi bine dacă dintr'o generație într'alta vom aveà câțiva buni cunoscători ai lumii transoceanice. Mai ales în situația internațională pe care o ocupăm după războiu cunoașterea lumii a devenit mai imperioasă decât oricând, dacă nu voim să fim eterni împrumutători ai ideilor din mâna a doua sau chiar a treia, proces prin care ideea se denaturează. Altfel poți recreià conceptul, atunci când iei contact direct cu el. Infine găsești un bursier sau doi ai fundațiilor internaționale medicale sau științifice sau ai Bisericii Anglicane, prietena sinceră a Bisericii noastre ortodoxe cu care se aseamănă mult în spirit, lucru ce recunosc dealtfel și după faptul că contactul meu acì este în majoritatea cazurilor cu oameni de credință sau antecedente anglicane, oameni cărora nu le place misionarismul și cari nu-l practică nici în viața religioasă și nici în afară, ci atunci când se emancipează, misionarism mai deseori absurd și despre care am vorbit cu altă ocazie.

Trecând la manifestațiile de viață românească se va observà dela început o împărțire a lor pe linii regionale. Se știe dealtfel că la emigranți în genere naționalismul se reduce la expresia lui regională ba chiar locală de sat, clan sau familie. Natural, un bun « patriot » român ar mirosì imediat « trădare » ca eroul lui Caragiale. Dacă se va analizà însă restul emigrației în America, de orice origine ar fi ea, se va notà ușor că în toate organizațiile emigranților două elemente sunt (de multe ori chiar total) la bază, și anume *regiunea și dialectul*. Pentru orice sociolog acestea sunt lucruri elementare, și dacă nu ar fi fost oamenii dela noi cari să joace din nou rolul eroului lui Caragiale în publicistica română, poate că nu aș fi menționat lucrul. Baza aceasta este naturală, deoarece în primul rând emigranții plecați și-au adus neamurile și s'au grupat cu toții încercând a reconstruì cevà cât mai apropiat de atmosfera părăsită, iar forma, asociația sau societatea, li s'a impus de sugestia mediului, căci am arătat că viața americană este un nexus de grupuri și asociații, forma prin care americanul lucrează și care contrastă puternic cu spiritul individualist al mediteraneenilor.

Astfel printre Români tendința naturală a fost ca transilvănenii să-și formeze societățile lor aparte, tot așà ca și Românii din vechiul Regat sau ca Românii Macedoneni, deși aceștia din urmă tind către o unire mai strânsă cu Românii Regățeni, parte fără îndoială din cauza numărului lor comparativ mic și parte și din cauză că elementele de viață macedoneană sunt mai apropiate de cele ale Vechiului Regat.

Românii din Vechiul Regat au Societatea română creștină « Dorul », cu aproximativ cincizeci de membri, și se contemplează formarea uneia noui, a Societății « Unirea » de ajutor și cultură sub președinția macedoneanului L. Cipu. După cum se arată din denumire societățile acestea au în primul rând scopul a-și ajută reciproc membrii în caz de boală sau moarte și în al doilea rând organizează și oarecare manifestații culturale sub forma — unui bal anual și a unei serbări câmpenești cu care ocazie membrii vin în costume naționale sau mai bine zis regionale — întrebuințez dinadins acest cuvânt, pentrucă politicienii munteni sau muntenizați tind a discreditâ un termen care este o mare realitate și care ni s'a aplicat și nouă moldovenilor timp de o jumătate de secol cu acelaș sens de oprobriu, când de fapt noi nu facem altceva decât să ne opunem tendinței de scoborîre a nivelului artistic, cultural și moral provocat de unirea cu provincia de peste Milcov, pentrucă de fapt munteanul nu a însemnat prea mult din punct de vedere artistic sau cultural, deși nimeni nu-i va contestà temperamentul activist propice politicii și afacerilor.

La un bal de felul acesta — nu mi-aduc bine aminte numele societății — am asistat și eu iarna trecută. Dat într'o sală modestă cum ar fi Eintrachtul Bucureștiului, cu preț modest de intrare ca să fie la îndemâna tuturor, se adunau mai toți românii noștri, din toate colțurile New-Yorkului, tansilvănenii toți în costume naționale, orășenii din Regat în surtucele lor obișnuite — deși societățile sunt separate, la balurile anuale vin toți, macedonenii la transilvăneni, transilvănenii la macedoneni și Regățenii la ambele — petrecând cu multă decență în dans și în veselire. Admit natural că și legea americană de prohibițiunea băuturilor spirtoase ajută foarte mult le eliminarea multor complicații care altfel, fără îndoială s'ar ivì, dar faptul că în ciuda legii ele sunt procurabile arată oarecum nivelul moral al coloniei române din New-York! Contra legii băuturilor spirtoase colonia română nu s'a ciocnit până acuma în mod public decât printr'unul din acești levantini de cari vorbeam cu altă ocazie, un domn cu monoclu ce-și desparte numele cu apostrof drept orice altă distincție, unul din acești domni cari ne arată într'o lumină falsă și care venit în anturajul Majestății sale s'a căpătuit repede într'una din familiile burgheze americane de mare snobism și pentru care mariajul în « aristocrația » europeană reprezintă ultima treaptă socială. Seriozitatea acestui domn se poate judecà dealtfel și după faptul, care în adevăr reprezintă într'un sens o adaptare la una din mentalitățile americane, în sensul că anunță printr'un prospect frumos tipărit aranjarea unei vizite în România cu vânătoare de urși și cu o recepție la Majestatea Sa Regina, toate pentru o sumă oarecare de dolari, nu mi-aduc bine aminte cât! S'a făcut mare vâlvă în presă cu ocazia descoperirii acestei infracții la legea prohibiției, mai ales că din cauza chestiunii minoritare evreești, presa americană evreească a prins ocazia și a lungit discuția peste proporțiile ei, iar Legația a fost rău avizată atunci când luând partea acestui domn, fost curier diplomatic se spune, nu a făcut decât să se expună unei crude dovediri de fapte incontestate. Nu că infracțiile de felul acesta ar fi puține în Statele-Unite, din contră, dar situația noastră este de așà natură și va mai fi poate până ce lucrurile se vor mai liniștì și activitatea antisemită va încetà, încât trebuie să fim și mai atenți decât oricare altă națiune spre a nu da ocazie unor alte comentarii nefavorabile.

Vine apoi Societatea Macedo-Română « Fărșerotul », cu peste 200 membri, dintre cari numai o parte sunt în New-York. Ca și celelalte, societatea este totodată de ajutor și cultură având Președinte pe d-l L. Tarabac, iar Vice-președinte pe d-l Ion Tase.

Localurile acestor societăți sunt în genere în locuințele modeste ale secretarilor sau vicepreședinților sau președinților, cari servesc și de locuri de întâlnire membrilor în adunări atât oficiale cât și neoficiale și unde secretarul prepară și câte o cafea turcească musafirilor, mai adeseori neinvitați. Natural oameni străini cum sunt, într'un mediu al orașului mare, își caută compatrioții în orele libere de seară pentru a petrece parte din timp într'o atmosferă mai puțin încordată.

Transilvănenii au Societatea « Avram Iancu », societate de ajutor mutual în caz de boală sau moarte, și cari pe lângă un bal anual dau și o serbare câmpenească. Am înaintea mea invitația acestei

serbări, frumos tipărită și semnată de *Comitetul aranjator*. Tot transilvănean este și Clubul sportiv și cultural « Mihail Eminescu » pentru a adună copiii emigranților români la adunări sportive sau de altă natură, unde să mai recreeze ocazional atmosfera lăsată dincolo.

Toate aceste asociații sunt modeste organizații, nepretențioase, cu localuri improvizate în odăile vreunuia din membri. Se tipăresc însă invitații carnete, pe hârtie frumoasă și de bună calitate, după obiceiul american, și se poate întâmplà ca ele să dea o impresie falsă multora din țară, crezând că au aface cu organizații formidabile.

Biserică românească nu există în New-York pentru motivul că bisericile grecești și ruse au servit totdeauna și Românilor, atât de puțini la număr comparativ cu colonia greacă sau rusă. Școală, nici atât. In schimb să nu mire pe nimeni... avem presă! Mai acum câtva timp a început a apare săptămânal « Curierul american » sub direcția d-lui L. Cipu, cu d-l Ion Tase secretar și d-l Lucian Marcu redactor. D-l Marcu a sosit în America de curând cu pașaport diplomatic, fiind cancelar onorar al consulatului din New-York.

Foaia nu e atât de interesantă în menținerea unei vieți românești în sânul emigranților cât de a face o anumită propagandă politică de fapt absurdă din mai multe motive. In primul rând ziarul românesc cel mai răspândit, « America », are o conduită naționalistă ireproșabilă care de multe ori cade în șovinism, iar pe de alta numărul atât de mic al emigranților este destul de bine servit de foaia existentă. In al treilea rând foaia nu face decât să introducă politica de partid în mijlocul coloniei și mulți simt că subvențiile care probabil erau la spatele acestei întreprinderi nu erau tocmai justificate nici chiar din punct de vedere strict de partid, fără să mai introducem alte elemente.

Nu se poate încheià acest articol fără a menționà și Societatea « Sons of Roumania », Asociație de cetățeni americani de origină română, cum o spune explicit antetul unei invitații. Scopul ei este de a face cunoscut Românilor viața și obiceiurile americane (mă simt tentat să adaug, atât cât le cunosc și promotorii societății) și să informeze și pe americani asupra poporului și țării românești. Asociația posedă un număr însemnat de diapozitive și o lanternă de proiecție și a dat un număr de conferințe la Cluburi și Congregații americane unde « a arătat frumusețile pitorești și bogățiile țării românești ». Societatea ia parte activă în politica americană, fiind democrată ca toate grupurile încă neasimilate complet, partidul republican reprezentând mai curând partidul vechilor americani protestanți, pe când Democrații au în genere massele catolice, irlandeze, italiene, grecești, evreești și pe toți neasimilații sau neasimilabilii. Motto societății este caracteristic și interesant: Voie Bună, Cinste și Americanizare (Good Will; Fair Play; Americanisation). Societatea dă mese ocazionale la vreun hotel sau restaurant unde se invită oameni pe cari problemele românești sau România i-au interesat. Așà de exemplu iarna trecută s'a dat o masă unde pe lângă personalul Legației a asistat și vorbit și d-l Muzzey, profesor de istorie la Universitatea Columbia din New-York, unul din membrii grupului american ce a vizitat țara în vara anului 1927.

O instituție care ține de două lumi, de una prin origine, de alta prin manifestație, și care nu se poate neglijà într'un asemenea articol, este reprezentată prin persoana d-lui *Axelrad*. D-l Axelrad este proprietarul modestei Librării « Biblioteca Română » din 318 Broadway și este ca să zicem așà preotul culturii românești în cetatea americană.

O mică odăiță la etajul al doilea, o prăvălioară de tip american în sensul că nu are galantar la stradă și pentru care omul plătește chirie de 100.000 lei anual. Acolo vei găsì totdeauna pe d-l Axelrad, un Evreu foarte plăcut și pentru care locul copilăriei sale mai are o valoare emoțională, împărțindu-și timpul între negustoria de cărți românești și aceea mai prozaică a unei agenturi de cravate bărbătești. D-l Axelrad a început prin a aveà o mică tipografie pe care acum nu o mai are și unde printre comenzile comerciale omul a reușit să publice și un ziar românesc « Steaua Noastră », precum și să editeze o mulțime de mici cărțulii pentru popor, pentru care venirea emigranților transilvăneni între 1900 și 1914 creiase o cerere. Oamenii veniau dela satele ce căzuseră sub influența culturală a Astrei care le înstilase nevoia și gustul cetitului. D-l Axelrad publică și acuma « Steaua Noastră » (Our Star), de fapt azi mai mult un organ de casă unde omul publică și catalogul cărților de vânzare, deși catalogul este tipărit și separat. Răsfoindu-l vei da de tot felul de titluri: Advocatul poporal de Moldovan Dionisie; legile țării ungurești și un extras al legii muncitorilor din

America; Cum să devii cetățean american; Cum să scriem carte celor de acasă și felicitări; Dicționare; Gramatici; Cărți de acaftiste; Biblia; cântecul lui Adam; Cele cincisprezece suferinți ascunse ale Domnului nostru Isus Hristos; Culegeri de cântări Bisericești; Epistolie cu visul Maicii Domnului; Iuda Iscarioteanul; Nașterea, viața și pieirea lui dată la iveală de un călugăr bătrân; Octoicul cel mic sau cele opt glasuri; Sfântul Dumitru și Paraschiva, viața și minunile lor, laolaltă; Sfântul Vasilie cel nou, viața și înfricoșatele 24 vămi ale văzduhului cu icoană, tipărită cu litere mari și legată în pereți tari cu cruce aurită, și de sigur se va ghici ușor, nelipsitele Sfântul Sisoe, Minunile lui, cu aripa satanei și Visul Maicii Domnului. Desperez însă că nu am terminat. Vin apoi cărți de credințe poporale (carte de descântece culese din gura babelor bătrâne, carte de desfăcut farmecele, carte de făcut farmece. Carte de visuri Perso-Egipteană, Păscălia sau Carte de zodii, Trepetnicul cel mare pentru toate semnele ce se fac la om ce sunt date dela natură); Povești, poezii și anecdote poporale (Alexandria sau viața, faptele și întâmplările lui Alexandru cel Mare macedon, cântece sau viersuri de stea, Cheleșiu sau Roșu Impărat, Genoveva sau Invingerea Nevinovăției, Ileana Cosânzeana, Păcală și Tândală), apoi cărți de cântece, monoloage, calendare și înfine hârtie de scrisori și felicitări, toate cu tricolor, steag american, sau cu portretul răposatului Rege Carol și al Reginei Elisabeta. Blazații noștri vor zâmbì fără îndoială la o asemenea înșirare, dar să nu se uite că aceste broșurele formează sau întrețin gustul cetitului în massele populare și pregătesc terenul pentru literatura mai aleasă, și nu știm dacă comparate cu proza semidoctă americană nu au o vădită superioritate culturală. Și înfine câți tineri nu și-au format gustul cetitului cu romanele lui Sherlock Holmes!

Mai în fiecare zi, îmi spuneà d-l Axelrad, primesc mai multe comenzi și-mi arăta câteva din cele primite, una din ele chiar din Havana, Cuba. « După cum vezi toate dela Români Transilvăneni », adăugă d-l Axelrad, « Românii din Vechiul Regat nu prea cetesc ».

Nu e locul acì natural să intru în descrierea activității celor două asociații care încearcă a face o oarecare propagandă pentru România, Friends of Roumania și The Institute of Roumanian Culture, de care voiu vorbì cu o altă ocazie. In treacăt fie zis că prima are și bibliotecă cu diverse cărți și reviste românești, tot așà cum dealtfel acelaș lucru se găsește și la Consulatul Românesc. Biblioteca Carnegie, care are o secție în Rivington Street, în cartierul Evreilor, numără și ea o colecție de cărți românești, în special de literatură.

III. COLONIA ROMÂNEASCĂ DIN CLEVELAND

In capitolele precedente am schițat, în primul, atmosfera generală în care trăesc Românii din Statele-Unite, iar în al doilea colonia românească din New-York. Rămâne acuma, spre a prezentà un studiu concis, dar reprezentativ al problemelor și al fizionomiei coloniilor, de a conturà în câteva linii largi colonia unui oraș industrial cum este Cleveland, în care colonia nu mai apare ca un club exotic — marea majoritate a emigrației și a populației din Cleveland este originară din Sud-Estul Europei — ci ca un mănuchiu puternic de brațe care contribue la ridicarea orașului și la viața industrială a Americii.

Am arătat mai sus cum imigrația recentă din America de pe la începutul secolului al douăzecilea a mers în marea ei majoritate către centrele mari industriale, din jurul marilor lacuri. In special s'au desvoltat în ultimii douăzeci de ani în jurul Clevelandului marea industrie de automobile care a atras o bună parte din brațele noui de muncă. Cleveland-ul are azi aproximativ o colonie de 16.000 de Români și ar fi mai mulți dacă creșterea necontenită a Detroit-ului cu uzinele Ford și General Motors nu ar fi sustras încetul cu încetul o bună parte din colonia primului. Cu toate acestea, deși Detroitul are o colonie românească superioară numericește (peste 30.000), Cleveland-ul a rămas centrul intelectual al Românismului — atâta cât poate există în condițiile date, deși pierderea recentă a ziarului « Românul » trecut dela Cleveland la Detroit arată clar tendința de transferare a centrului către Detroit ca urmare a măririi și împuternicirii coloniei locale.

Orașe cu colonii mari românești mai sunt și altele. Sunt centre în Chicago, în Minneapolis, la Pittsburgh și în măsură mai mică la Philadelphia, Acron, Canton, Trenton, etc. A le monografià pe toate ar fi inutil din cauză că fondul american este atât de uniform încât nu s'ar întâlnì multe

elemente de diferențiere. Deaceea mă mărginesc la Cleveland și la New-York. Consulatele le avem dealtfel în centrele accesibile coloniilor. Așà, de exemplu, avem la New-York, Philadelphia, Chicago și Cleveland și un al cincilea onorar la Trenton. Consulatele sunt fără îndoială suficiente în număr, mai ales acum când cota de emigrație a României a scăzut la cifra de aproximativ 800 și când astfel coloniile au ajuns la un grad de stabilitate. Imediat după răsboiu, când nu aveam o cotă sau după 1921 și până la 1924, când aveam o cotă de peste 11.000 pe an, natural numărul consulatelor poate erà insuficient. Atunci când consulul sau vice-consulul sau cancelarul ar puteà îndeplinì și servicii economice, așà cum îndeplinește serviciul consular american în deosebi, fără îndoială că o asemenea numire nu ar fi decât binevenită. Atunci însă când personalul nu ar puteà aduce decât servicii pur administrative, numiri de personal nou nu ar fi de loc justificate. Linia de consulate deservește prin urmare suficient colonia și nevoile noastre, deși personalul cu aptitudini pentru presă și de servicii de legătură comercială ar trebuì mărit. In lipsa însă a candidaților destoinici nu se poate face mai bine decât lăsà situația așà. Din nenorocire personalul nostru este deficient din cauză că cei ce cunosc America și metodele americane nu au de loc contactul cu țara și ca atare nu pot face deloc servicii efective, iar cei ce cunosc țara, nu cunosc poate nici America, nici limba engleză absolut indispensabilă pentru a puteà lucrà. In situația în care suntem — nu facem nici o sforțare a selecționà și trimite tineri la studiu în țările anglo-saxone unde cu salariul enorm al unui secretar de legație sau consul inutil se pot susține la studii cel puțin 6 studenți — suntem nevoiți să ne mulțumim cu un personal cu unele lipsuri, în genere cu ambele. Am accentuat și altă dată că marea noastră problemă acum ar fi formarea unui personal distins administrativ de carieră după modelul englez, care are fără îndoială cea mai bună organizare și cel mai înalt prestigiu. Vorbeam deseori cu oameni politici și ziariști englezi cărora nu mă sfiam a le spune că superioritatea lor consistă nu în elementul politic care este inferior celui francez, ci în elementul administrativ de secundare. Cine a luat parte la conferințe în Anglia sau America, la Paris sau la Geneva știe foarte bine consultul discret și precis pe care-l dă funcționarul englez delegaților britanici. In atmosfera din trecutul nostru nu s'a putut formà la noi încă pleiada de funcționari de carieră cu respectul personalității lor și cu demnitatea care vine din conștiința lucrului bine făcut. America este pe punctul de a-și creià acest personal. La noi a început să se observe începuturi frumoase și ar fi timpul să fie energic încurajate.

Ca regiune Cleveland-ul este în inima țării fierului, lângă marile lacuri cu transport ieftin și cu accesibilitate ușoară la arterele principale de transport. In regiunea fierului lucrează marea majoritate a emigranților noștri (în filmul național american care arată contribuția fiecărei națiuni la clădirea Americii, Românii sunt reprezentați muncind la fier în regiunea Cleveland-ului și mânând niște turme imense de oi în Statul Montana), dar numai în fier și la mine, la fabricile de produse de cauciuc, etc. In restul Americii, în Sudul bumbacului și al tutunului, concurența negrilor și a albilor săraci nu atrage deloc noua emigrație. In Vest din cauza climei și a frumuseților naturale se îmbulzesc Americanii de stil vechiu cari găsesc oricând mai ușor o pâine. In Montana la păstorit găsești câțiva Români risipiți — se aude rareori pe întinsurile văilor buciumul lor pe care l-au adus cu ei din grădina transilvană. Apoi pe ici, pe colo în regiunile agricole ale « Middle-West-ului » muncesc alții izolați în agricultură. Dar acì în țara fierului, la Pittsburgh, la Cleveland și la Detroit, aceste două din urmă fiind centrele principale ale industriei automobilelor, ultima industrie desvoltată de America și care a atras firește ultima emigrație care, după cum am descris în capitolele precedente, a fost emigrația din Imperiul Austro-Ungar, Unguri, Români, Slavi și Sași. Tot acì la Cleveland, am mai spus, este și centrul intelectual al emigranților Cehi și Unguri. Cleveland-ul este așezat destul de bine în centrul coloniilor românești, având mai la Nord Detroit-ul iar mai la Sud atâtea mici colonii ca cele dela Acron, Youngstown, etc.

Natural nu aș vrea să dau impresia că New-York-ul și Cleveland-ul ar include tot ce are mai distins colonia Română din America. Nu se poate trece de exemplu cu ușurință peste un inginer Bărbulescu, fostul profesor dela Politehnică, care lucrează pentru Guvernul Statelor-Unite practicând niște invenții proprii pe câmpul « Wright Field » de comunicare a aeroplanelor cu uscatul, stabilit la Dayton, Ohio (orășelul de hilariantă memorie al procesului dus contra susținătorilor teoriei evoluției) sau al fostului său colaborator, al d-lui N. Dumitrescu, constructor de aparate

de difuziune radiofonică. Nici Edeleanu, inventatorul unui nou proces foarte apreciat de tratare a petrolului, stabilit parte din an în California lângă puțurile de petrol, și nici Dr. Leucuția, din Detroit, radiologul spitalului Harper, nu pot fi trecuți cu vederea. Infine Gărdescu, care a lăsat peste tot impresii frumoase de om de inimă și de cinste și care lucrează la Universitatea din California, care i-a pus la dispoziție o sumă importantă pentru construirea unui aparat special care-i servește de element de cercetare în teza sa de doctorat.

Cleveland-ul și întreg ținutul acesta al fierului este ținutul cel mai puțin plăcut al Americii din punct de vedere al atmosferei și al esteticii. Cleveland-ul ca oraș mai sufere și de faptul că a crescut enorm de repede și clădirile lui nu au avut timpul să fie înălțate mai cu chibzuială și mai cu artă. O gară improvizată din o serie de magherniță imense de lemn și o mare de case mai toate la fel având în mijloc înfipte câteva clădiri mari — așà zisele sky scrapers — din care fiecare oraș de provincie trebuie să aibă câteva și care formează mândria cetățenilor a căror psihologie reamintește Mizilenii lui Caragiale. Acì ne-au fost înghesuită marea parte a concetățenilor noștri cărora dealtfel nu le place atmosfera, și jindue după ce au lăsat în urmă, după Transilvania aceea a Carpaților prietenoși și a colinelor ce par sculptate de un meșter gigant. Nu mă miră faptul relatat mai deunăzi în ziare că parte din ei, din cei bătrâni în special — copiii nu au alt termen de comparație al vieții și acceptă mediul care pentru ei are o valoare emoțională — au trimis o delegație la primul ministru spre a tratà reîntoarcerea lor în țară și recâștigarea vechei cetățenii. Dacă stau, stau țintuiți de salariile mari pe care metodele industriale americane le permit muncitorilor. Este drept că viața nordică este o viață interiorizată, dar fără spirit de formă, privilegiul aproape exclusiv al Latinului exuberant cu viața exteriorizată. In schimb Cleveland-ul are muzee bine organizate, dar sărace în lucruri de artă, atenee publice enorme, școli și biserici impunătoare în dimensiuni.

Spre a ajunge în inima coloniei române te repezi cu un tramvaiu din centru și după cincisprezece minute te găsești în Detroit Avenue, la redacția ziarului «America». Tot acolo în localul destul de modest, dar încăpător al ziarului este plasat și sediul Societăților române de ajutor de curând unite într'o mare federație. Acolo lucrează d-l Prie, Președintele, americanizat fără a fi făcut o prea mare tranzacție sufletească, un om modest în ambele sensuri ale cuvântului. L-am cunoscut în mijlocul unor fișiere bine aranjate conținând date complete asupra fiecărui membru. L-am întrebat, ca fiind persoana cea mai indicată a ne răspunde, asupra cauzei emigrației românești din Transilvania în America. Exlicația clasică românească a acestei emigrații este opresiunea ungurească (vezi și Dragomir: «The Ethnical minorities of Transilvania», pag. 101—125), fără a notà că Ungurii ei înșiși au emigrat încă și mai mult în această perioadă. Explicația este fără îndoială socială și economică așà cum ne-o confirmă și d-l Prie în termenii următori: «Voința de a fi a lui Schopenhauer», «goana după o pâine mai bună».

Tot acolo, în același cartier, veți găsì biserici românești, prăvălii, bărbierii, restaurante, croitorii, toate modeste ca ale tuturor emigranților din prima generație. Mai în jos pe o stradă lipit apropiată sala Societății «Carpat'na» fondată în 1902 din Clubul Român, la început dealtfel o societate de înmormântare, iar azi o societate de ajutor mutual sub influența societăților tipice americane. Membrul contribue — aceasta este organizația acestor societăți — dela 35 cenți (60 lei) până la doi dolari și jumătate (patru sute de lei) pe lună, după etate și începând dela 16 ani până la 50 de ani, și pentru care asiguratul obține în caz de accident urmat de incapacitate, sau familia în caz de moarte, suma de 500 sau 1000 de dolari, după suma contribuției. In caz de boa'ă asiguratul obține unul sau doi dolari pe zi conform scării sale de asigurare. Numai 8—9% din Români sunt organizați în aceste societăți (aproximativ 10.000), restul trăesc în afara organizațiilor.

Ziarul «America», cu un tiraj aproximativ de 15.000 de exemplare, este excepțional de bine redactat de către d-l Ion Zivi Bănățeanu. Ca doctrină reprezintă naționalismul românesc în cadrul american și doctrina democrată muncitorească în cadrul social. Așà, de exemplu, într'un anunț prin care se căutà un redactor ziarul fixà condiția ca acesta să se conformeze principiilor ziarului «America» care sunt naționale, și «potrivit intereselor poporului muncitor». Interesant de notat este dealtfel faptul că ziarele comuniste care apăreau la Detroit au dispărut ca rezultat al eșecului complet al mișcării comuniste din America precum și deaiurea. Transferarea ziarului «Românul»

(de aceeaș doctrină politică dealtfel ca și « America ») dela Cleveland la Detroit corespunde clar nevoii unui ziar local, nevoie simțită dela dispariția ziarului comunist și oglindește în acelaș timp și schimbarea în opiniile politice ale massei muncitorilor români.

Ca încoronare a federalizării tuturor Societăților de Ajutor mutual ziarul a plănuit dealtfel publicarea unei « Cărți a Unirii » care va descrie viața poporului anonim. « Deși s'a scris mult despre Românii din America, cum spune ziarul cu multă dreptate, totuș nu s'a spus adevărul adevărat. Cei ce voiau să facă istorie, n'au putut să vadă mulțimea fiindcă priveau în oglindă și se vedeau numai pe ei ». In acest volum se va publică dealtfel pentru prima oară monografii interesante asupra fiecărei instituții românești de peste ocean, fie biserică, școală, sau societate de ajutor mutual.

Spre a află oarecare date asupra vieții intelectuale a Românilor din Cleveland, biblioteca orașului este sursa cea mai indicată. Acolo în departamentul cărților străine am găsit o bibliotecă destul de mărișoară de cărți românești, dar din nefericire neținută la curent cu lucrări recente. Din cauza aceasta numărul de cărți românești cerute dela bibliotecă este mai mic pe cap de om decât cele ungurești sau cehoslovace. D-ra Wirth, bibliotecara secției străine, îmi spuneà că cele existente au fost cetite și răscetite. Ca să provoci cereri de noui volume și să desvolți și să păstrezi gustul cetitului trebuie să ții biblioteca la curent. Până acuma ne-a fost foarte greu să aducem cărți românești deoarece nu sunt agenți pentru aceasta (am vorbit mai sus de d-l Axelrad ca fiind singurul agent de cărți românești la New-York, dar care se ocupă de o clientelă cu gusturi modeste) și pe lângă aceasta ne trebuie o mică descriere a cărții înainte de a o comandà. «Nimeni nu ne-a vizitat secția românească a bibliotecii dintre oficialitățile d-voastră decât Majestatea Sa Regina a României în timpul vizitei Sale pe acì, când cineva din anturaj ne-a promis că ne va trimite o serie de volume recente pe care dealtfel nu le-am primit ». Mă gândeam cu destulă tristeță la lefurile destul de mulțumitoare plătite funcționarilor Români din America, fie celor din Legație, fie celor din Consulate, cari considerând vizitele dese ce le fac « în interes de serviciu » în coloniile românești — avem dealtfel un Consulat chiar în Cleveland! — puteau aveà simțul elementar al datoriei culturale peste Ocean. Printre cărțile existente notăm: « Noul Testament », N. Iorga; « Sate și Mânăstiri », Șăineanu; « Basmele Românilor », Socor; « Despre Poporație », Cora Irineu; « Scrisori Bănățene », Crainic; « Icoanele Vremii », N. Iorga; « Istoria Literaturii Române », Teodorescu; « Poezii Populare », Rosetti; « Din toate », Caragiale; « Teatru », Coșbuc; Vlahuță, Brătescu-Voinești, etc.

Partea interesantă, și cetitorul își va pune numaidecât întrebarea, va fi cum se face că deși sforțările sunt către americanizare, totuș bibliotecile oficiale publice încurajează cetitul cărților în limbile de origină ale emigranților. Explicația rezidă în metodele de americanizare care au în vedere faptul că procesul de desnaționalizare și de câștigare la noul drapel sunt mai laborioase decât le vrea naționalismul simplist. Ei știu foarte bine că în perioada de tranziție nu trebuie rupt emigrantul de lumea lui, căci cea nouă se poate câștigà mai ușor prin mediul vechiu. Deacì câștigarea căpeteniilor mai întâiu sub forma predicatorilor baptiști sau metodiști americanizați ei mai întâiu și trimiși apoi în rândurile grupurilor de emigranți spre a-i câștigà încetul cu încetul la nouile idei. Alții merg mai departe și nu neagă dreptul integral al emigrantului la viața lui proprie, sigur fiind că copiii săi vor crește în mediul și ideile americane. In privința metodelor, în contra șovinismului american zis sută în sută, reprezentat de societăți ca Klux Klux Klan, și alte societăți patriotarde (Cluburi Rotariene, etc.) America oficială, care contează în privința vieții de toate zilele a emigrantului, nu poate fi acuzată de brutalitate sau de naționalism învechit față de naționalismul nouilor emigranți. Dela ei am puteà învățà noi multe în privința minorităților noastre și mai ales în metode mai moderne de câștigare a unor populații la un nou steag.

In privința bisericii stăteam de vorbă cu preotul ortodox Spătaru. Nu erà tocmai mulțumit de organizația actuală și preferà sistemul contribuțiilor lunare, taxelor de slujbe religioase. Până acuma numai o parte din enoriași dau contribuții lunare regulate, ceilalți plătesc pentru slujbe atunci când au nevoie. Vrem să punem taxe mari pentru acest fel de slujbe și să obligăm astfel pe toți a contribuì cu 50 cenți (80 lei) pe lună pentru nevoile bisericii. In America, se știe, biserica este lăsată pe seama enoriașilor și Biserica noastră a urmat sistemul obișnuit american, desemnând numai preoții cari sunt plătiți de enoriași. Comitetul Bisericesc strânge banii necesari

și pune taxe pentru diferitele slujbe. Banii sunt adunați și preotul este plătit cu leafă fixă din contribuțiile strânse. Intrebam cum merge propaganda baptistă și metodistă în rândurile Românilor, propaganda celor două crezuri care sunt cele mai militante dintre protestanți. Lupta contra lor nu este grea și nici obositoare. Românul are bun simț și nu este ușor permeabil semidoctismului baptist. Situația este mult mai grea în Detroit unde baptismul a cucerit destui și unde sunt în ființă trei biserici baptiste. Convertirea la protestantism este o chestiune de patriotism în America și este socotită ca o datorie imperioasă a câștigà pe emigranți pentru o religie protestantă. Metoda este destul de simplă. Se pun ochii pe câțiva dintre nouii emigranți cari au mai multă volubilitate și vază între tovarășii lor și li se fac oferte onorabile de a studià « biblia » într'unul din seminarele teologice americane spre a interpretà apoi vorba Domnului nostru Isus Christos fraților lor. Li se oferă întreținere gratuită și la terminarea « studiilor » (nici nu este vorba de examen, toți sunt promovați mai mult pe bază de zel și de bunăvoință decât pe cea de capacitate), li se oferă posturi de preoți baptiști, plătite pentru acești oameni simpli cu salarii irezistibile. (Banii sunt strânși în genere dela întreprinzătorii capitaliști americani). Așà se naște și se răspândește protestantismul, și nu trebuie uitat faptul că baptismul ce a pătruns în Transilvania este adus de acești preoți trecuți și formați prin filierele descrise. Inutil să spunem că din punct de vedere cultural substituirea uneia din religiile dominante cu baptismul este o scădere netăgăduită. Baptismul ca și celelalte secte protestante este lispit de valori estetice și sub forma care ne vine nouă este lipsit de orice valoare culturală (este semidoctismul cel mai cras) și de multe ori și de orice valoare morală. Cauza răspândirii lui printre Românii din America se mai explică și prin faptul că la început, până s'au putut organizà bisericile noastre, baptismul gata pregătit și în așteptare de noui convertiți a umplut lacuna. Bisericile baptiste și metodiste românești sunt simple și cum am spus cu personalul preoțesc extrem de insuficient pregătit. Pentru Americani însă faptul este un câștig. Este destul că au fost câștigați unei religii protestante, chiar dacă nivelul intelectual și cultural al generației actuale a fost scăzut în acest proces. Rămâne ca generația tânără din viitor să învețe în școlile americane și să treacă prin filierele obișnuite fără a mai întâmpinà vreun obstacol în limba sau religia părintească. Atâta doar că odată plecați, procesul de desnaționalizare este inevitabil, parțial pentru generația veche și total pentru copii. Poate doar în perioada de tranziție să ne mai gândim a păstrà oarecare culoare locală. Deocamdată cert este că după răsboiu, parte din cauza legiferării americane care a redus cota românească, și parte din cauza reformei agrare care a țintuit pe loc mii de emigranți potențiali, emigrația românească în Statele-Unite este în completă descreștere. Nu avem nici cea mai mică îndoială că în urma desvoltării și punerii în valoare a avuțiilor noastre naturale ea va încetà cu totul. Avem spațiu de expansiune la noi în țară cel puțin pentru dublarea actualei populații și prin urmare nu poate fi vorba de suprapopulație. Prin industrializare și prin punerea în valoare a bogățiilor naturale venitul pe cap de om va crește simțitor și astfel în parte va deturnà emigrarea către Statele-Unite provocată pe deaîntregul de insuficienta industrializare dela noi, care nu a putut absorbì surplusul de brațe plecate dela câmp.

GERMANII DIN BANAT

DE

FRANCISC KRÄUTER

La 17 Octomvrie 1716, oștirile împăratului Carol al VI-lea conduse de Prințul Eugen de Savoia intrară în cetatea Timișoarei, iar pacea dela Pojarevaț, încheiată în anul 1718, consacrà liberarea Banatului de sub jugul turcesc.

Halul, în care Turcii alungați peste Dunăre, părăseau această provincie înfloritoare acum, este greu de înfățișat, pentru cine cunoaște Timișoara de astăzi și cine a cutreerat comunele bănățene, mai ales cele germane, presărate în toată întinderea Banatului Românesc și Sârbesc și care formează un bloc compact spre nord-vest de Timișoara.

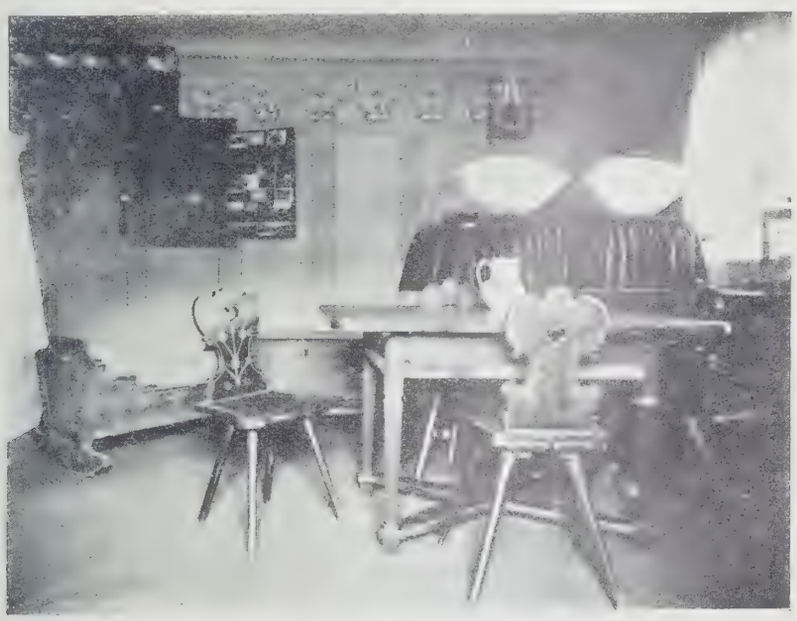

Fig. 246. Interior cu mobilă din timpul colonizării (Muzeul din Teica-Mare)

O statistică oficială din anul 1717 arată că Banatul întreg (împreună cu partea sârbească de astăzi) aveà un total de 663 comune cu 21.289 case. *Case*, iar nu *fumuri*, căci vetrele erau părăsite în cele mai multe cazuri. In districtele Timiș și Cenad, care coincid cu partea situată spre nord de râul Timiș a județului Timiș-Torontal, din 158 comune numai 60 erau locuite, iar 98 nelocuite, și putem adăugà: nelocuibile din cauza mlaștinelor întinse și nesănătoase.

Populația românească, ce a putut rezistà urgiei vremurilor, preferà acestei regiuni părțile muntoase din partea răsăriteană (în districtul *Făgetului*, pe o suprafață de patru ori mai mică decât cea menționată, găsim 100 comune, dintre care 64 locuite). Numărul total al populației nu întrecea după evaluarea istoricilor 40.000, împreună cu Sârbii așezați lângă Tisa și singura comună maghiară Kis Zombor.

Românii și Sârbii și câteva mii de Bulgari refugiați din teritoriile stăpânite de Turci, cari fuseseră așezați pe ici colea, nu ajungeau nici prin cantitate nici prin calitate pentru munca uriașă a refacerii; în ce privește pe Ungurii de dincolo de Mureș, mai survenì și neîncrederea împăratului.

Fig. 247. Casă țărănească germană din Lovrin

Doar în luptele Habsburgilor cu Ludovic al XIV-lea, răscoalele unguresti se țineau lanț, și răsculații erau în alianță și cu Turcii, în contra cărora această provincie trebuià întărită; principele Rákóczy după moartea aliatului său Ludovic al XIV-lea se adăpostea chiar în Turcia.

Fig. 248. Casă țărănească română din Pesac

Deaceea Carol al VI-lea și urmașii lui pe tronul imperial și cel al Ungariei au rezistat până la sfârșitul secolului insistențelor dietelor ungare pentru reincorporarea provinciei eliberate la Ungaria, menținând Banatul sub dependență directă de Viena ca provincie Habsburgică imperială. Astfel își asigurau mână liberă la opera de refacere, în care erau călăuziți pe de o parte de considerații *fiscale*: deschiderea unei surse de venituri printr'o exploatare intensivă și rațională a bogățiilor acestei provincii, și de considerații *politice*: formarea unei bariere catolice între Ungurii calvini și Turci.

Habsburgii din veacul al XVIII-lea erau într'o situație mult mai favorabilă, decât predecesorii pe tronul Ungariei din secolul al XII-lea și al XIII-lea, cari chemaseră pe teritoriul lor pe strămoșii

Saşilor din Ardeal. Spre a obţine din Apus pe coloniştii de cari aveau nevoie, dânşii n'aveau decât să facă apel la propriii lor supuşi ori foştii lor supuşi. In tot secolul al XVIII-lea Habsburgii deţineau prin alegere tronul împărătesc: Carol al VI-lea a fost urmat de ginerele lui, Franz Ştefan de Lorena (soţul Mariei Terezia), şi apoi de nepotul lui, Iosif al II-lea. Pe de altă parte, prin moştenirea unei mari părţi din imperiul lui Carol al V-lea în care soarele nu apuneà, erau stăpâni afară de Austria într'o mare parte din Italia actuală, în Ţările de jos. Carol al VI-lea înainte de a devenì Impărat a stat — contestat şi combătut de Ludovic al XIV-lea — pe tronul Spaniei, iar ginerele lui cedà Franţei ţara sa Lorena în schimbul Toscanei tocmai în ajunul căsătoriei cu Maria Terezia.

Astfel se lămureşte, că pe când Arpazii Unguri, şi Caterina a II-a, din Rusia, chemau colonişti *numai* din ţările germane, împăraţii *germani* din secolul al XVIII-lea, pe lângă colonişti germani, chemau şi primeau în Banat bucuros şi Italieni, Francezi şi Spanioli.

A considerà colonia germană din Banat ca un rezultat al dorinţei de expansiune germană este un anacronism, căci ea a luat fiinţă anterior naţionalismului, într'o vreme când toate luptele se

Fig. 249. Curtea unui gospodar şvab din Tomnatic

dau din motive pur dinastice, când Eugen de Savoia, de viţă latină, conduce oştirile Habsburgilor în contra lui Ludovic al XIV-lea, când Stanislaus Lescinski de pe tronul Poloniei trece pe cel al Lorenei, care i se poate oferì, fiindcă ducele Lorenei consimte fără scrupule la un schimb cu Toscana; două secole, şi totuş ce distanţă enormă până la Regele Ferdinand al României!

Primii colonişti s'or fi recrutat chiar din armata Prinţului Eugen, din care a fost ales şi primul guvernator, Contele Mercy. In Timişoara abià cu un an după eliberare găsim un consiliu orăşenesc (Magistrat) german sub preşedinţia lui Tobias Balthasar Hold.

In anul 1722 pleacă emisarii întâia oară în diferitele părţi ale imperiului cu un apel (Patent) al împăratului, către agricultorii şi meseriaşii doritori a-şi crea o nouă existenţă în provincia eliberată.

Acest apel a fost reînoit de Maria Terezia în anul 1763 (după terminarea răsboiului de 7 ani) şi de Iosif al II-lea în anul 1782, căci Banatul a rămas marele consumator de colonişti germani în tot cursul secolului al XVIII-lea. In mlaştinele din partea de şes pândeà moartea şi cără din rândul coloniştilor cu mult mai multe victime, decât la timpul său, luptele cu Turcii, care dealtfel nu erau terminate, căci în anul 1737 horde turceşti năvălesc în Banat prădând şi devastând în deosebi părţile de sud. Ce este drept, au fost respinşi, dar a rămas în urma lor *ciuma*, care desăvârşì isprăvile Turcilor, secerând populaţia din provincia întreagă până la Mureş.

Canalizarea Begheiului (1728—1753) şi alte canalizări în urma cărora unele din mlaştine dispărură, deschideà terenuri noui pentru colonizare care la rândul lor reclamau hecatombe noui de colonişti germani. Comuna Biled bunăoară a fost înfiinţată în anul 1766 cu vreo 1.000 suflete. In cursul

primului an dintre aceştia pier 96, în anul următor numărul deceselor este de 166, în anul 1770 mor 258, iar în anul 1771 iar 214. După patru ani deci, din circa 1.000 de locuitori, au murit 734. Nu este de mirare dacă în ţările Reichului Banatul erà denumit « ein Grab der Deutschen » — mormântul Germanilor.

Totuş coloniştii germani erau mai rezistenţi decât cei din alte neamuri din occident. Contele Mercy în două rânduri aduse în Banat transporturi însemnate de *Spanioli*, aşezându-le la Timişoara, Mercyşoara (Mercydorf) şi Vârşeţ: au dispărut fără urmaşi în primii ani, doar matricolele decedaţilor păstrează numele lor între 1736—1739. Aceeaş soartă au avut-o *Italienii* aduşi cam în acelaş timp din provinciile Habsburgice italiene. Intre 1734—1736 în comuna Merţişoara existau 119 familii şi 21 persoane necăsătorite italiene, astăzi nu mai există picior de italian nici în această comună, nici în celelalte comune unde au fost aşezaţi. Câteva sute de familii de colonişti francezi refugiaţi din Lorena ajunsă pe mâna lui Stanislaus Lescinski şi a dregătorilor săi, în anul 1771 găseau adăpost sub protecţia fostului lor stăpân, împăratul Franz de Lorena, în comunele Saint-Hubert, Char-

Fig. 250. Vite dela Şcoala de agricultură din Voiteni

leville, Seultour, (Triebswetter), Gottlob şi Ostern (Comloşul). Cu toate că cele trei dintâi comune (situate astăzi în Torontalul sârbesc) erau curat franceze, iar în celelalte Francezii erau în majoritate faţă de coreligionarii lor germani (tot din Lorena), câteva decenii în urmă au murit, ori s'au contopit cu masele Germanilor de aceeaş lege ca ei.

Faptul că coloniile germane s'au putut menţine, se datoreşte pe de o parte rezistenţei lor mai mari, iar pe de altă parte unei organizaţii excelente prin care golurile produse în rândurile coloniştilor au fost mereu umplute prin întăriri noui, până când prin îmbunătăţirea situaţiei sanitare şi a condiţiilor de traiu, naşterile ţineau balanţa deceselor.

Recrutarea coloniştilor se făceà de către agenţi trimişi în ţările germane din regiunea Rinului: Palatinatul Renan, Arhiepiscopatele Köln, Mainz, Trier, apoi Alsacia, Baden şi Württemberg. In deosebi Palatinatul Renan a fost un rezervor bine cunoscut de colonişti de treabă; deacì provin nu numai majoritatea covârşitoare a Germanilor din Banat, ci şi Germanii din Basarabia, ai căror strămoşi au fost aduşi în Rusia de Caterina II-a. Firesţe transporturile de colonişti se recrutau adeseori din diferite regiuni: între Bănăţeni a fost un număr considerabil de Şvabi propriu zişi din Württemberg, iar Germanii din Satmar (ai căror strămoşi au fost aduşi cam pe la 1730 de conţii Károlyi) sunt cu toţii din Württemberg.

Cărţile matricole în cele mai multe cazuri ne dau deslușiri foarte vagi despre origina coloniştilor, în schimb însă avem indicii sigure din care regiunea de origină se poate stabilì: dialectul aproape unitar al majorităţii Germanilor din Banat (ca şi dialectul Germanilor din Basarabia şi Bucovina)

este dialectul *francon* (rheinfränkisch) vorbit în Palatinatul Renan într'o regiune situată între Mosela și Rin, al cărei centru este orașul *Kaiserslautern*.

Emigrarea populației în masse așà de mari se explică prin faptul că această regiune abià refăcută din răsboiul de 30 ani, erà poarta de incursiune a trupelor lui Ludovic al XIV-lea, de care erà prădată în anii: 1673, 1674, 1677, 1680, 1688, 1689, 1692 1693, 1701 și 1712. Nu este de mirare dacă populația țărănească jefuită și de funcționarii și proprietarii hrăpăreți și inconștienți, preferà să se mute dela frontul apusean al imperiului la frontul răsăritean — în Banatul, care erà arătat de agenții de emigrare trimiși din Timișoara, ca un adevărat Canaan.

Din alte îndemnuri decât mizeria produsă de răsboaie și opresiune, au venit locuitorii din regiunile miniere, cari au fost chemați ca specialiști (cei din Steierdorf, Oravița din regiunea Gmunden) și strămoșii locuitorilor din comuna Zadârlac (Zaderlach) cari fuseseră supușii abației din Sankt-Blasien (Schwarzwald) și în urma unei răscoale au fost surghiuniți. Dialectul acestora din urmă, care este dialectul « aleman » din Hauenstein și din Elveția, diferă cu totul de dialectul celorlalte comune bănățene.

Fig. 251. Port național din Teica-Mare

Grupurile formate din coloniști au fost îmbarcate pe bărci ori pe plute în cel mai apropiat port de Dunăre (Donauwörth, Martheim, Regensburg, Ulm), la Viena au fost supuși unui triaj și își continuau drumul pe Dunăre până la Pancevo (Banatul Sârbesc). Câteodată bărcile urcau pe Tisa până la Seghedin, de unde transportul la locul de destinație se făcea pe care.

Transporturile erau conduse, ori întâmpinate de funcționari, cari se îngrijau de aprovizionare. Impărțirea coloniștilor se făceà de administrația din Timișoara fie în colonii nou înființate, fie în coloniile și comunele vechi, în care loturi de coloniști deveneau disponibile prin decese.

Loturile se primeau cu obligația de a le desțelenì. Li se asigurà o scutire de impozite pe 3—6 ani. Administrația din Timișoara le puneà la dispoziție materialul necesar pentru construcția caselor, unelte agricole și vite, toate acestea însă coloniștii erau obligați a le răscumpărà în termen de câțiva ani. Aceste favoruri nu erau exagerate față de cererea mare de coloniști în Ungaria și în Rusia. Adeseori bărcile coloniștilor erau oprite în drumul lor spre Banat de proprietari unguri, cari reținеau pe pasageri pe moșiile lor cu oferte și mai favorabile ori câteodată și cu forța. Campania, prin care Banatul a fost eliberat de Turci, fusese precedată de campania oștirilor imperiale din 1683—1699, care avusese ca rezultat eliberarea Ungariei propriu zise. Pe măsură ce Turcii fură împinși spre sud, în urma lor, pe teritoriile părăsite de ei, răsăreau dealungul Dunărei colonii germane. Aptitudinile coloniștilor germani pentru refacerea regiunilor pustiite de Turci fuseseră descoperite de Unguri de mult.

Că colonizarea n'a fost o acțiune caritativă, ci o afacere bună pentru vistieria imperială, reiese din următorul fapt: Maria Terezia ajunsă într'o situație financiară strâmtorată în răsboiul de 7 ani, dă în arendă pe un termen de 10 ani (1759—1769) veniturile nouei provincii către « Banca de Viena » realizând astfel o sumă de 10 milioane florini.

Colonizarea se desfășură în trei perioade. In prima perioadă (după 1722) au fost înființate 53 comune, cea mai mare parte dealungul Dunărei, în jurul Vârșețului și al Bisericii Albe (astăzi Serbia).

In perioada a doua (după terminarea războiului de 7 ani) coloniștii se puteau avântà în regiunea mlăștinoasă situată spre nord-vest de Timișoara întemeind 7 comune noui (între altele Jimbolia-Hatzfeld) și întărind 17 comune existente. Perioada a treia a fost inaugurată de Iosif al II-lea, după 1782, când s'au înființat 14 comune noui și s'au întărit 13 comune existente.

Iosif al II-lea, care înainte de a se urcà pe tronul Ungariei, cutreerase Banatul în două rânduri călare, după cum reiese din notițele lui, aveà o solicitudine mare și pentru populația românească băștinașă și observà — la ceeace predecesorii lui nu s'ar fi gândit, că prezența coloniștilor germani nu poate să fie decât folositoare Românilor scăpați de robie turcească. Este de remarcat că în instrucțiile redactate pe baza propunerilor lui se interzice funcționarilor însărcinați cu atribuirea loturilor orice părtinire între Români, Sârbi și Germani « das weder hierin falls, noch in dem Constitutivo selbst, zwischen den im Banat befindlichen drey Nationen kein Unterschied gemacht, sondern sich lediglich obgedachter massen nach den Kräften der Haushaltungen geachtet werden solle ».

Fig. 252. Rugă (Kirchweih) în Guttenbrunn

O statistică din 1875 arată că, cu toată colonizarea Germanilor, populația românească a crescut în mod simțitor: în locul celor 40.000 de suflete din 1716 găsim în anul 1775:

181.639	Români
78.780	Sârbi
43.201	Germani
8.683	Bulgari
8.272	Țigani
353	Evrei
Total 320.928	locuitori

In aceste cifre nu sunt cuprinse părțile grănicerești cu o populație de peste 200.000 suflete.

In anul 1779 Banatul a fost anexat Ungariei, însă sub dominația lui Iosif al II-lea a fost guvernat tot din Viena, ca și toată Ungaria, căci Iosif suspendase constituția ungară. Astfel efectele anexiunii se resimt abià după 1790, când colonizarea Germanilor fusese terminată și Banatul se poate considerà ca saturat cu populație, astfel că o acțiune sistematică de colonizare maghiară nu se puteà începe decât cu aproape un secol în urmă.

A fost de o importanță covârșitoare pentru Germanii din Banat că dela început aveau un centru cultural în orașul Timișoara, care cu drept cuvânt se chemà « Klein Wien », căci nivelul cultural se menținеà la nivelul Vienei, prin garnizoana austriacă, funcționarii germani, teatrul vienez ș. a.

m. aveà relații foarte strânse cu acest focar de cultură germană. Arhitectura centrului, a « Cetății », în părțile ei vechi și-a păstrat până astăzi caracterul vienez, iar catedrala catolică este o operă a marelui meșter vienez Fischer von Erlach.

Această legătură strânsă cu Viena a fost întreruptă — nu de anexiunea la Ungaria, care a avut foarte puțin efect — ci abià după revoluția din 1848, când simpatiile politice ale Șvabilor se îndreptau către Maghiari, cari apăreau ca propovăduitorii libertății, desființătorii iobăgiei chiar în luptă cu Viena imperială. A urmat o epocă de asimilare politică cu Maghiarii, la care în urmă a contribuit și solidaritatea naturală în luptele economice ale Ungariei agrare cu Austria industrială. (Din nefericire această asimilare politică pe la sfârșitul secolului trecut încetul cu încetul erà pe cale de a se transformà într'o asimilare națională).

Germanii din Germania și din Austria din motive de politică externă se dezinteresau de tot ce erà german, în schimb Ungurii printr'o solicitudine pentru țăranul german în chestiile econo-

Fig. 253. Rugă (Kirchweih) în Timișoara

mice și, mai ales, pentru intelectualii foarte numeroși, răsăriți din poporul german, au știut să netezească drumul, care dela asimilarea *politică* conduceà la asimilarea *națională*.

Pentrucă pământul nu mai ajungeà țăranului pentru înzestrarea tuturor copiilor, unul sau mai mulți din fii învățà carte. Toate carierele erau deschise tineretului șvăbesc, care ajungeà pe cele mai înalte trepte sociale, însă trecând prin școli ungurești și adeseori însurându-se cu unguroaice — de aceeaș lege ca Germanii — se îndepărtà sufletește de casa părintească și de neamul lui. Dar chiar dacă soția erà tot germană, limba de conversație în familia intelectualului german devenià cea maghiară, care erà socotită ca limba elitei sociale, deoarece limba literară nu o posedau, iar dialectul erà desconsiderat.

Incetul cu încetul școlile secundare adoptau limba de predare maghiară, iar țărănimea, ca să scape de cheltuelile școlilor confesionale, le predà Statului, ca astfel copiii să învețe în limba maghiară.

Insă urmările acestei greșeli fatale nu întârziau. Părinții, cari pe la sfârșitul secolului trecut aveau încă parte de școala primară germană, observau cum copiii lor ieșiți din școlile primare maghiare, nici ungurește nu știau, nici nu erau în stare să scrie într'o germană literară barem o scrisoare. Nemulțumirea poporului șvăbesc în urma acestor experiențe a crescut în continuu. Simpatia, pe care o aveà pentru maghiarime, s'a răcit în mod simțitor din cauza acestei violențe de limbă.

Cuvântul romancierului Adam Müller Guttenbrunn, născut din părinți germani bănățeni, care dădeà alarma în romanele lui (Glocken der Heimat, Götzendämmerung), pe această temă puneà pe

gânduri pe mulți și din intelectuali. In ajunul războiului o mică pleiadă de tineri, crescuți pe la universitățile germane și conduși de actualul deputat Brandsch, Franz Wettel, Kremling, răposatul Reinhold Heegn și alții, au început în alianță cu Românii și Sârbii lupta în contra tendințelor de desnaționalizare. Opera lor a fost desăvârșită de războiul mondial. Scrisorile sosite în timpul războiului din *tranșee* și contactul mai viu cu lumea germană în timpul războiului le arătau Germanilor ce au pierdut, lepădându-se de limba lor. Ca prin farmec în timpul libertății revoluției din 1918 limba maternă fu reintronată în școli, *conștiința națională înăbușită cuprinse sufletele cu putere elementară.* Atât intelectualii cât și poporul au recunoscut greșelile trecutului și o transformare sufletească surveneà în neamul întreg. Iubirea limbei materne și afecțiunea de neam a devenit de azi înainte idealul înfocat al poporului șvăbesc.

Survenì ocupația sârbească și în anul 1919 unirea cu România, prin care vraja Budapestei își pierdeà puterea, iar ca prim sol al patriei noui apărù la Timișoara răposatul Valeriu Braniște, cu

Fig. 254. Serviciu divin pe piața Unirii din Timișoara cu prilejul bicentenarului Germanilor din Banat

lozinca: « noi nu vrem să romanizăm pe Șvabi, ci vrem să-i germanizăm »! Principiile și le-a tradus în fapte, transformând Școala Reală maghiară de Stat într'un Liceu Germano-Maghiar (astăzi Liceu German de Stat) și înlesnind crearea școlilor germane. In anul 1921 ia ființă o Școală Normală Catolică Germană, în anul 1926 un Liceu Catolic German. In răstimp și școlile de fete susținute de biserica catolică și frecventate de fete germane au devenit germane, așà că limba maternă astăzi este reintronată în școlile noastre (afară de câteva excepții și afară de obiectele prescrise în lege, care se predau în toate aceste școli în limba română).

In Banatul întreg astăzi există peste 100 comune germane și vreo 70 comune în care Germanii locuesc cu alte neamuri. Numărul total al Germanilor din Banat se urcă la 430.000, din cari în urma ciuntirii Banatului 137.000 au revenit Serbiei rămânând României în Banatul propriu zis 293.000 suflete, iar în regiunea județului Arad 30—40.000 suflete, cari sunt de aceeaș origină, vorbesc acelaș dialect și sunt în contact neîntrerupt cu consângenii lor, de dincoace de Mureș, mai ales dela închegarea *organizației naționale* (Deutsch-Schwäbische Volksgemeinschaft) care la rândul ei face parte din organizația pe țara întreagă a Germanilor din România.

Cam 75—80% din această populație se ocupă și astăzi cu *agricultura.* Agricultorul german din Banat pe de o parte și-a păstrat calitățile, pentru care strămoșii lui au fost chemați în Banat, pe de altă parte a ținut seama de cerințele vremurilor moderne: prin *Reuniunea Agricolă Șvăbească* condusă dela 1891 și până astăzi de d-l fost senator Prelat F. Blaskovits, membrii sunt în curent cu toate rezultatele cercetărilor moderne. Fiecare membru primește săptămânal buletinul Reuniunii, organi-

zațiile din comune sunt vizitate de învățători specialiști, cari țin conferințe, organizează cursuri serale pentru tineret. In fiecare an o serie de expoziții agricole și zootehnice stimulează ambiția membrilor de a se distinge prin produsele lor. Excursiilor organizate de Reuniune de decenii în străinătate li se poate atribui cunoașterea și introducerea raselor bovine din Elveția și Austria, care astăzi predomină în Banatul întreg și prin creșterea « Heide » șvăbească (comunele Grubaț, Bogaroș, Biled, Gottlob, Lenauheim) au devenit o adevărată pepinieră a țării, așà ca bunăoară târgurile anuale din *Grubaț*, care sunt un eveniment nu numai în cercurile agricultorilor bănățeni. Prin activitatea Reuniunii a fost posibilă crearea școlii de agricultură din Voiteni (1927) în care tineretul agricol își poate completà pregătirea profesională fie în cursuri de iarnă, fie în cursuri secundare.

Aproape fiecare comună germană are o *specialitate* în producția agricolă: Biled, Wiesenhaid, Segenshau cultivă tutun, Aradul Nou, Lovrin s'au specializat în cultura legumelor și a zarzavaturilor. Inainte de războiu produsele lor ajunseseră pe piața Berlinului. Locuitorii din comunele Bacova, Tom-

Fig. 255. Monumentul lui Lenau din satul de naștere, Lenauheim, Timiș-Torontal

natic (Triebswetter) Teremia Mare (Marienfeld) sunt specialiști în viticultură, iar cei din Comloșul (Ostern) în creșterea porcilor de rasă engleză ș. a. m. d.

Este incontestabil că felul de a lucrà al țăranilor germani a avut o mare înrâurire asupra populației române din Banat. Dacă Banatul Românesc este « fruntea », aceasta într'un anumit sens se poate atribui exemplului dat de Germani pe care Românii îl au sub ochii lor de 200 ani, așà încât în unele comune, bunăoară *Pesac* din jud. Timiș, țăranii români în toate privințe întrec pe consângenii lor din alte regiuni.

Viața culturală în cele mai multe comune este foarte intensivă: analfabetismul este aproape inexistent, puține case există în care să nu intre unul din cele patru cotidiene germane, ce apar la Timișoara, ori barem unul din diferitele ziare săptămânale ce apar (1—3 ori pe săptămână) în Timișoara, Arad, Deta, Lugoj, Oravița, Reșița și Periamoș. In fiecare comună există o serie de « Vereinuri », reuniuni ale tineretului de ambele sexe, ale agricultorilor, ale meseriașilor, ale apicultorilor, reuniuni de lectură, de cântăreți, fanfare etc. care la rândul lor au federale în Timișoara.

Datinele strămoșești aduse din țările germane s'au păstrat după 200 ani, în special serbarea *rugei* (Kirchweih): ziua hramului bisericii este serbată cu mare fast, la care mai apar și costumele naționale, care, din lipsa unei industrii casnice, sunt pe cale a dispăreà.

Germanii din Banat au figuri reprezentative și în literatura germană: marele poet german Nikolau *Lenau* s'a născut în comuna Cetad (Lenauheim) din jud. Torontal, iar Chr. v. *Zedlitz* în comuna Lovrin. Din părinți germani din Guttenbrunn (Timiș-Torontal) s'a născut romancierul *Adam Müller-Guttenbrunn*, care în capodopera lui se inspiră din trecutul și prezentul consângenilor lui.

Din seria nesfârșită a scriitorilor în viață se bucură de un renume și peste granițele Banatului Franz X. *Kappus* (romancier), Otto Alscher (nuvelist) și, ca să pomenesc numai pe unul din aceia ce au contribuit la îmbogățirea culturii maghiare: Herczeg Ferenc, romancier, fala literaturii maghiare, este originar din Vârșeț și se chemă Franz Herzveg.

Medalia firește are și un revers; poporul nostru își are scăderile lui, ce derivă dintr'un individualism exagerat, care a dat naștere la o serie de probleme (emigrarea, numărul redus al nașterilor, soarta celor rămași fără pământuri de teama pulverizării proprietății ș. a. m. d.).

Trec și peste dificultățile, pe care le-au întâmpinat la unii bărbați de Stat, cari ne cunoșteau și ne apreciau mai puțin, decât răposatul Braniște. In momentele solemne, ca acela care a provocat rândurile de mai sus, rămâne să văd rezultatul psihologiei celor 10 ani trăiți în România: facem cor la serbările Unirii cu frații noștri Români. Intre hotarele ei mărite, în deceniul decurs, am găsit drumul nu numai spre consângenii noștri din Satmar, Transilvania, Bucovina și Basarabia, ci într'un anumit sens ne-am regăsit pe noi înșine prin *renașterea* conștiinței noastre *naționale*, care este și rămâne într'o armonie desăvârșită cu *devotamentul către țara noastră*.

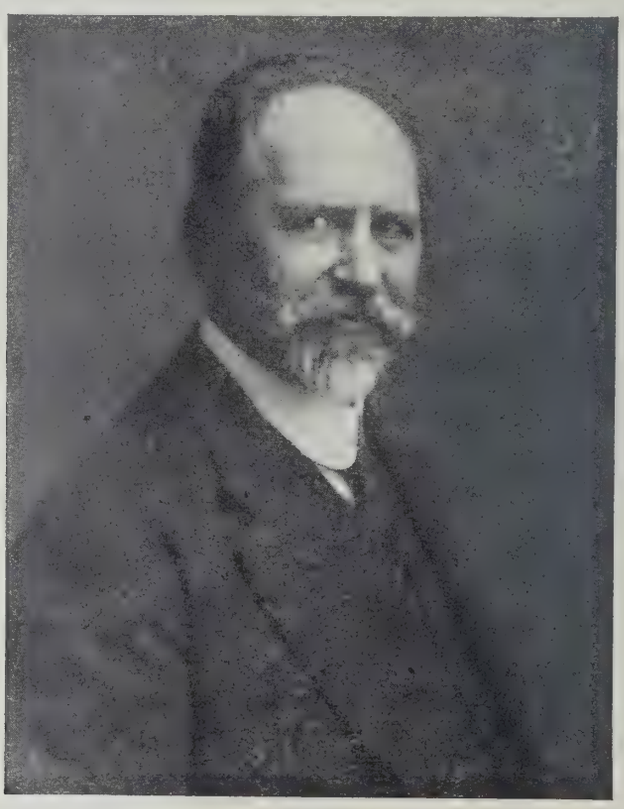

Fig. 256. Romancierul Adam Müller-Guttenbrunn

Fig. 257. Ţara Sătmarului cu munţii Codrului

ŞVABII SĂTMĂRENI ŞI BIHORENI. PRECUM ŞI GERMANII DIN MARAMUREŞ

DE

ALBIN SCHERHAUFER

E o necesitate a creiă în România Mare o atmosferă de toleranţă culturală şi recunoaştere reciprocă, înlăturând multe prejudecăţi.

N. Iorga, 1925

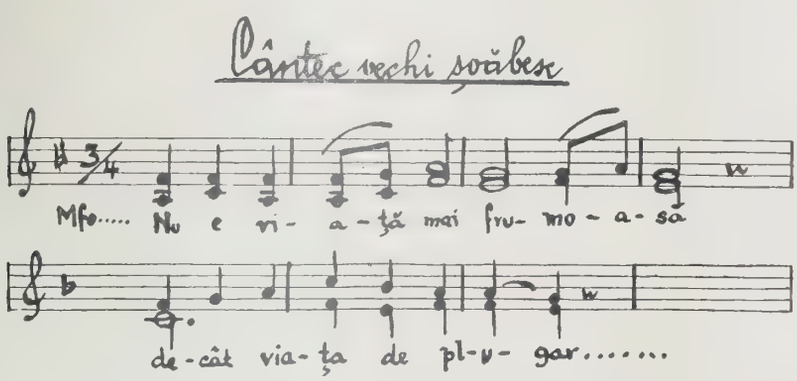

In colţul nord-vestic al ţării, unde râurile Someş, Tur şi Crasna, ieşind din munţii Codrului, Lăpuşului şi Oaşului, îşi îndreaptă cursul lor spre Tisa, în această regiune de întâlnire a românismului de confesiune unită cu a ungurismului reformat — căci calea ferată Carei—Satu-Mare desparte, în general, aceste două popoare (Géresi) — sunt răsfirate pe teritoriul judeţelor Satu-Mare şi Sălaj comunele şvăbeşti, înconjurând centrul lor natural Careii şi întinzându-se spre sud până la Tăşnad, iar spre est prin Terebeşti, Craidorolţi, Belthiug, Arded dealungul munţilor Codrului, de unde, luând direcţia prin Jojib spre nord, se sfârşesc în plasa Ugocea, colonii care au luat naştere din a treia infiltraţie germană produsă pe aceste plaiuri.

Dacă prima infiltrare în epoca migrării popoarelor, dela începutul evului mediu, erà o adevărată năvălire, care însă n'a lăsat nici o urmă în afară de unele şanţuri şi arme desgropate la Apa şi Tur, celelalte două erau paşnice, făcute în scopul însuş al înfloririi regiunii,

Astfel, primul rege al Ungariei, Sf. Ştefan, a colonizat în anii 1002—1006 lângă cetatea Sătmar, fosta posesiune a lui Mena-Morut şi depozitul regesc al sării aduse pe Someş dela Ocna-Dejului, pe Bavarezi, cari au întemeiat oraşul, numindu-l Zoutmarkt, Satmarkt, Salmarkt, pe când denumirea veche românească este Satu-Mare. Datoriile şi drepturile «hospitibus teutonicis de Zathmar-Nemethi iuxta fluxium Zamos residentibus, avându-se în vedere folosul lor pentru ţară şi zelul plin de succes pentru demnitatea coroanei», au fost consfinţite conform dreptului medieval prin mai multe «privilegii», dintre care cel mai important este cel din anul 1230, numit după regele dăruitor «Andreaneum». Oraşul, cu o istorie cât se poate de variată, a schimbat de multe ori stăpânirile. In 1601, Mihaiu Viteazul petreceà câteva zile între zidurile lui. Cam pe la această dată începe şi dispariţia elementului german.

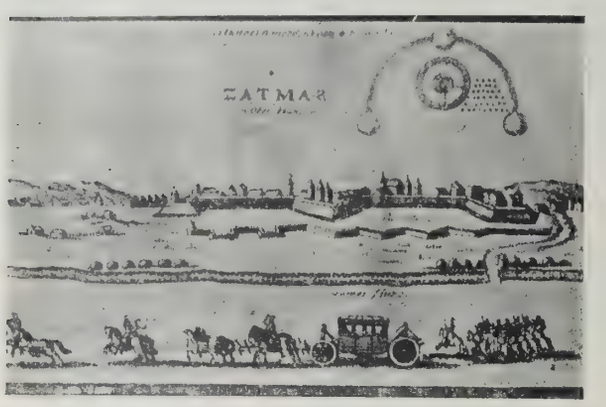

Fig. 258. Cetatea şi oraşul Sătmar—Satu Mare în 1672

Pentru restaurarea minelor de aur şi argint din partea estică a judeţului, cunoscute şi exploatate încă de Romani, regii Ungariei au adus în secolele XII şi XIII pe «Saşii» din nord-vestul Germaniei, cari au ridicat oraşele Baia-Mare — Frauenbach sau Neustadt —, Baia-Sprie — Mittelberg — şi Cavnic, fiind înzestraţi şi ei cu mai multe «privilegii». Cei mai de seamă ocrotitori ai lor erau: Ioan Corvin, din vremea căruia mai există şi azi trei clădiri la Baia-Mare — monetăria, zisă «Minz», podul vechiu peste Săsar şi casa cancelariilor miniere — precum şi principele Gabriel Bethlen al Ardealului, care a restaurat din nou minele şi a înfiinţat vestita «schola rivulina».

Dacă aşezările contimporane germane din judeţele Sălaj (Zălau — Zillenmarkt, Tăşnad — Trestenberg, Sălacea), Oradea (Oradea — Grosswardein, Tămaşda — Thomasbrücke) şi Maramureş (Câmpulung — Langenau, Teceul-Mic — Klein Deutschau, Sighetul Marmaţiei) erau dispărute la sosirea celui de al treilea val german dela începutul secolului al XVIII-lea, cele de mai sus, din judeţul Satu-Mare, împuţinate şi copleşite şi ele, totuş mai dădeau semne de viaţă, nefiind încă deplin înnecate în marea popoarelor din jur.

In anul 1711, terminându-se războiul între împărat şi Rákoczy — ale cărui trupe, renumiţii curuţi, sub comanda baronului Alexandru Karolyi depuneau armele pe câmpia de lângă Moftinul-Mare — s'a încheiat pacea dela Satu-Mare.

Fig. 259. Baia Mare (Piaţa cu caracter medieval săsesc, iar la dreapta turnul rămas din biserica Sf. Ştefan, clădită de Saşi în sec. XIV

Baronul fu ridicat la rangul de conte şi, deşi bogat, i s'a mai donat şi imensele proprietăţi rurale ale lui Rákoczy, devenind astfel adevăratul domn al întregii regiuni. Erà un om nobil, nu numai după viţă, ci şi după obiceiuri, evlavios, milos cu săracii, drept, respectuos şi tolerant faţă de alte religii şi neamuri. E destul să arăt că garda castelului său din Carei, compusă din Români, erà comandată în limba românească (una dintre comenzi fiind: «Prinde pistol»).

La încheierea păcii, aspectul provinciei erà cât se poate de trist. După războaie de secole între împăraţi şi principii Ardealului, cu Turcii şi Curuţii, satele erau distruse şi devastate, zone întregi ori mocirloase, ori necultivate, comerţul mort, iar foarte puţinul popor rămas erà sărăcit. In ultimii ani premergători păcii, mai făceau mari ravagii ciuma, seceta şi inundaţiile. Ce folos de pământ, dacă nu erau braţe care să-l lucreze? Cu acest gând a plecat contele în primăvara anului 1712 la Bratislava, pentru a luà parte la dieta ţării. Acolo văzând mii şi mii de Şvabi şi alţi

Germani, în drumul lor dela apusul împărăției spre centrul și sudul Ungariei, eliberați de sub jugul turcesc, s'a hotărît a angajà din ei, căci moșiile lui, locuite numai de câteva sute de familii iobăgești, pretindeau imperativ popularea cu țărani muncitori și pricepuți. Intr'o scrisoare adresată soției sale, scrià: «Dumnezeu a biciuit pe Șvabi cu nevoie... mulți au venit și peste 14.000 au găsit adăpost în Ungaria. Din aceștia și nouă ne-a dat Dumnezeu. Astăzi s'a prezentat un preot cu 100 familii...». Erà venerabilul Ioan Holzer.

Șvabii, o ramură a tulpinei germane care populează regiunea cursului superior al Rinului, au dat poporului propriu al lor, în parte însă întregii omeniri, casele domnitoare ca Hohenstaufen, Welfen, Zähringen, Hohenzollern, Habsburg și Hohenlohe, sfinți ca Fridolin, Ulric, Fidelis și Meinrad, patronul casei Hohenzollern-Sigmaringen, cavaleri medievali ca Frundsberg; case mondiale de comerț ca Welser și Fugger, care posedà mine de argint chiar la Baia-Mare; predicatori ca episcopul Faber și călugărul Abraham a Santa Clara; cugetători și poeți ca Schiller, Schelling, Hegel, Wieland, Uhland și Hauff; istorici ca Müller; pedagogi ca Pestalozzi; componiști ca Nägeli; sculptori ca Dannecker; pictori ca Böcklin; astronomi ca Kepler; înfine, inventatori ca călugărul Berthold Schwarz, Daimler, Mauser și Zeppelin.

Fig. 260. Spre noua Țară

Transportul de mai sus a venit dela Ulm pe Dunăre. Tot pe această cale și-a continuat drumul și debarcând lângă Pesta, a ajuns pe căruțe și pe jos, după o călătorie cam de două luni, în ziua de 14 Iulie 1712, la Carei.

Ținuta pitorească a Șvabilor — pălărie rotundă din postav, vestonul lung albastru, vesta din Manchester cu nasturi argintii, pantaloni scurți negri, ciorapi albi și ghete cu catarame — a fost mult admirată de toți.

Fig. 261. Urziceni (Dedesubtul sanctuarului bisericii doarme somnul de veci protopopul Ioan Holzer, pe care poporul îl crede sfânt)

Primului exod îi urmau chiar în anul 1712 altele, sosind în total 330 familii — 1400 persoane — colonizându-se cu ei târgul Careii și comunele Urziceni, Căpleni, precum și Ciumești, foste sate ungare, în parte complet nepopulate.

Situația imigranților la început erà destul de tristă; mulți au murit, mulți s'au înapoiat, căci pe de o parte nici cu bani nu găsiau hrană, iar pe de altă parte funcționarii moșiei nu se țineau de contractele încheiate între dânșii și conte, silindu-i la robot și la plata impozitelor neprevăzute, cu toate că condițiile lor de așezare erau umane, constând din:

— scutirea pe trei ani dela birurile moșiei și pe șase ani dela cele ale județului și țării;

— robot 25 zile anual, pe urmă și mai puține, cu plugurile lor înhămate, pe pământurile contelui;

— dijma 1/9 parte din toate produsele lor de pe câmp, pădure, grădină și curte;

— funcționari de naționalitate germană aveau să li se dea ca superiori;

— preoții din rândurile lor aveau să-i păstorească;

— colonizarea lor să se facă în comune nelocuite de alte neamuri;

— consiliile comunale să se aleagă de ei;
— semințele și animalele să se primească contra cost; înfine
— contele se obliga a-i apără în caz de nevoie, iar ei se obligau a rămâneà pe veci.

In baza contractului semnat, fiecare cap de familie primià una sau una și jumătate gospodărie țărănească, pentru care erà dator să plătească anual câțiva fiorini ca taxă de împrumut.

Dintre cei veniți mulți erau cu stare, căci aduceau cu ei avutul lor, unii cu moșteniri rurale lăsate încă acasă, după care plecau mai pe urmă; alții cu bani la ei, căci contele scrià soției sale dela Bratislava: «...sunt oameni bogați între ei și vei vedeà că vor face sutele de mii, să fie numai odată colonizați», ceeace s'a și întâmplat, deoarece Șvabii punându-se la lucru satele răsăreau ca din pământ, iar birurile și dijma umpleau casa stăpânului, dând ocazie Ungurilor să spună proverbul:

«Șvab clăcaș, sac cu bani»,

adică cine îi are, posedă și bani. Starea materială a contelui în urma colonizării a înflorit simțitor: el a putut plăti datoria de o jumătate milion fiorini ce aveà încă din timpul răsboaielor curuțe, a ridicat mânăstiri, biserici, școli și castele, înfine a dăruit împăratului un regiment de husari; dar nu este mai puțin adevărat că și Șvabii s'au îmbogățit.

Fig. 262. Căpleni (cu școala și biserica de care aparține și mausoleul familiei Károlyi, păzit de călugări franciscani)

In anul 1717 au intrat în Ardeal pe la Bistrița 10.000 de Tătari și înaintând pe valea Someșului, prădând și arzând totul în calea lor, au ajuns până la Satu-Mare. Aflând despre căderea Belgradului, s'au grăbit să iasă prin Maramureș din țară, fură însă urmăriți de banderiul județului Satu-Mare și apoi surprinși și nimiciți la Strâmtura, la est de Borșa, de către Românii localnici sub viteaza conducere a lui Tudor Crăciun.

Incepând din anul 1720 contele trimiteà regulat agenți șvabi în regiunea de unde erà primul transport, adică în zona dela nord de lacul Boden, de unde își trage origina și casa de Hohenzollern-Sigmaringen. Deacolo venià majoritatea coloniștilor, cari au părăsit vetrele lor din cauza răsboaielor cu Francezii, răsboiul de succesiune spaniolă (1701—1714), secetei din mai mulți ani, chemării și ademenirii agenților și înfine din dorința de a posedà mult pământ, o însușire ce caracterizează în special acest popor harnic. Alții veneau din Bavaria de vest, Pădurea Neagră, Elveția de nord și Austria.

Cu cei veniți în anul 1720 s'a populat Foeni, unde mai erau puțini Unguri reformați, cari plecau în alte sate.

In 1722 și 1723 s'a pus baza colonizării comunei Moftinul-Mare, resturile de Unguri reformați ducându-se în altă parte, iar populațiile din Urziceni și Foeni au fost întărite.

Fig. 263. Moftinul Mare (cu casa parohială, biserica și școala șvăbească)

Anii 1725 și 1726 au adus alte valuri de imigranți, în ultimul an fiind colonizat Arded, însă nu cu noui veniți, ci cu perechi tinere din celelalte comune șvăbești, Ungurii reformați localnici plecând în alte sate numai la 1748. Cearta între aceștia și Șvabi a fost cauza populării comunei Belthiug, unde în anul 1730 a plecat majoritatea coloniștilor din Arded.

In anii 1733, 1735 și 1736 veneau noui și noui exoduri, cu care s'au întărit satele dejà colonizate, mai cu seamă Ardedul.

Ciuma, care a bântuit la 1737, a nimicit în mare parte succesele obținute, căci numai în Foeni au murit în două luni 115 persoane.

La Petrești s'a așezat la 1742, lângă puținii Unguri reformați, plusul de Șvabi din Urziceni, Căpleni, Arded, Belthiug și Moftinul-Mare.

In acest an ciuma iarăș seceră populația regiunii, murind de pildă în Carei 400 Români și Ruteni, 400 Unguri și 152 meșteri și plugari germani.

In 1743 a încetat din viață contele Alexandru Károlyi, care după împăratul Traian din antichitate, regii Ungariei din evul mediu și contele Mercy din epoca nouă, a fost unul dintre marii colonizatori ai regiunii dela sud și est de Tisa.

Urmașii lui — Francisc, Anton și Iosif — au continuat opera sa, fiind imitați chiar și de alți latifundari. Astfel, în 1752 a început a doua populare a orașului Carei, care, înflorind în urma venirii multor meseriași și plugari, a fost împărțit în cinci circumscripții, fiecare având câte un primar.

S'au mai colonizat comunele: în 1745 Turulung, 1749 Vallaj și Rătești, o fostă comună românească, în 1750 Tășnad și Hodod de către magnații Bánffy și Wesselényi, în 1751 Ghilvaci, 1752 Cămin, 1753 Craidorolți, 1760 Șandra — care poartă numele vechiului stăpân al regiunii, voevodul Alexandru Dragffy (Șandru) —, 1772 Merk și Terebești — ultima fiind locuită de Români, cari au îngăduit Șvabilor să se folosească de biserica lor până când își vor ridică una proprie —, în 1778 Socond, 1780 Sâi, unde, în afară de o bisericuță, nu s'a mai găsit nici o urmă a fostului cătun românesc, în 1784 Borlești, 1785 Homorodul de Jos, 1786 Sanislău, 1793 Zajta, 1794 Jojib, 1795 Hurez, 1800 Dindești-Mic, 1801 Mădăraș și Poiana Codrului, aducându-și acolo sticlari, înfine în 1815

Fig. 264. Belthiug

Fig. 265. O stradă șvăbească din Carei

Santău de către familia Becsky, colonizare care a încheiat secolul venirii și așezării Șvabilor pe aceste plaiuri.

In același timp s'au populat cu Germani și unele localități ale județelor Oradea și Maramureș. Iată pe cele principale: orașul Oradea — care după terminarea războaielor cu Turcii și Curuții, în 1720, nu numără decât 216 locuitori —, în 1751 târgul Olosig cu veniții de pe Rin și Alsacia, în 1786 Palota de către contele Frimont precum și în 1770 Vișeul de Sus, situat la sud-est de Sighetul Marmației, cu lemnarii specializați din Austria și Slovacia (Zips).

Numărul imigranților din țările germane se poate fixà cam la 8.000—9.000. Urmașii lor numără în prezent:

In județele Satu-Mare și Sălaj:

— 21 comune curat șvăbești dintre care trei situate în Ungaria (Merk, Vallaj și Zajta cu 3.200 suflete);

— în 13 comune române sau ungare cu o minoritate șvăbească considerabilă;

— în multe alte comune cu o minoritate șvăbească mică . . . . . 43.200 suflete

In județul Bihor . . . . . 4.200 »

» » Maramureș . . . . . 3.800 »

Total . . . 51.200 suflete

nesocotindu-se cele câteva mii de emigranți, cari au plecat înainte și după războiul mondial în țările transoceanice.

Colonizarea s'a făcut exclusiv din motive economice și nicidecum politice, căci considerentul de natură religioasă ce a intrat și el în calculele contelui Alexandru a fost secundar și fără influență plănuită asupra neamurilor de obârșie: familia lui fiind singura catolică între toți magnații și nemeșii din jur, dorià a mări, prin Șvabii catolici, comunitatea sa religioasă.

Coloniștii au preschimbat aspectul ținutului, transformându-l într'o grădină fertilă, care le-a devenit scumpă, plăteau cinstit birurile, robotau stăpânului și ridicau acele comune frumoase, care fac faima întregii regiuni.

Secolul al doilea, de când Șvabii se aflau în țara Sătmarului, se caracterizează prin întărirea economică și mărirea comunelor lor.

Fig. 266. Hodod (cu școala confesională evanghelică)

Natural că nu erau scutiți nici în acest timp de diferite catastrofe elementare, ce s'au năpustit asupra lor, ca: boale molipsitoare, cutremure de pământ, incendii, secete și inundații, iar în anul 1811, prin devalorizarea bancnotelor, au suferit mari pagube materiale.

In 1845 contesa Carolina Károlyi vizitează pentru prima oară moșiile soțului ei, făcându-i-se o primire strălucită la Carei. Trăsura ei de gală fu trasă de șase cai șvăbești, iar în piață poporul se distrà în patru corturi, câte unul pentru fiecare națiune. Pe când în cortul românesc românceior le fluturau catrințele când dansau, iar în cel unguresc ciardașul fu înfocat bătut, Șvabii jucau la sunetele muzicii proprii dansurile lor naționale, acompaniindu-le cu strigătele de «hopsasa» și «haisasa».

Anii 1848—49 aduc țărănimii mult dorita libertate și emancipare, pământurile trecându-li-se ca proprietate, plătindu-le în parte. In comunele Craidorolți, Sanislău, Merk și Ciumești, Șvabii neînțelegând legile noui, s'au răsculat, iar flăcăii, cari au intrat în armata națională ungară, au luat parte la lupta din Dej, unde câțiva au și căzut.

In răsboiul mondial acest popor și-a dovedit patriotismul său, izvorît și strâns legat de iubirea gliei, căci numărul celor morți se ridică la 1300, iar al celor răniți la peste 6.000. Comunele Foeni, Arded și Petrești deplâng câte 50 și mai bine de eroi căzuți.

Fig. 267. Biserica din Palota

Secolul al treilea șvăbesc începe cu alipirea teritoriului la România. La Paștele anului 1919 armata română pune stăpânire pe aceste plaiuri, iar în ziua de 25 Maiu același an MM. LL. Regele Ferdinand și Regina Maria cinstesc orașul Carei cu Augusta Lor vizită.

Răsboiul mondial, care a întărit pretutindeni ideea națională, a libertății și autodeterminării popoarelor, a redeșteptat și pe Șvabii sătmăreni, trezind conștiința lor în parte adormită, căci aceste curente mondiale nu s'au oprit în fața Sătmarului, și chiar dacă s'ar fi întâmplat aceasta, demobilizații — din cari mulți străbătuseră ca prizonieri 2—3 continente — ar fi adus-o cu ei acasă.

Mișcarea de redeșteptare odată pornită, a realizat în scurt timp progrese însemnate sub raportul culturii proprii, cristalizându-se înfine în anul 1926 — cu aprobarea înaltului guvern român — într'o organizație numită «Reuniunea șvăbească din Sătmar» cu sediul la Carei, întemeiată în scopul strângerii tuturor Șvabilor într'un mănunchiu, atât pentru exprimarea voinței, cât și pentru revendicarea aspirațiilor lor legitime, în cadrul ideii de Stat român, conducătorul ei fiind d-l Dr. F. Winter-Hofen din Belthiug.

După această privire asupra istoriei poporului șvăbesc, urmează a-l examină și sub raportul cultural, social și economic, precum și înfățișarea folklorului său, altfel icoana deaici — care e scopul acestui studiu — nu le-ar expune real și complet publicului românesc, cu care trăește sub același acoperământ.

Reforma din secolul al XVI-lea a cauzat dispariția aproape completă a catolicismului de rit latin din regiunea dela sud și est de Tisa, care numai în urma imigrării Șvabilor s'a înrădăcinat din nou pe meleagurile sătmărene. Astfel conducerea spirituală a acestei părți estice a enormei dieceze din Eger devenind grea din cauza reședinței așà de îndepărtate, s'a ventilat încă în secolul al XVIII-lea în mai multe rânduri ideea înființării unei noui eparhii, care înfine a fost creată în anul 1804 cu sediul episcopal la Satu-Mare, având cinci județe sub jurisdicție, dintre care cel sătmărean 27 parohii, și anume: în regiunea Satu-Mare, Baia-Mare cu 9.500 suflete, iar în regiunea Carei—Arded cu 16.500 suflete.

Fig. 268. Vișeul-de-sus

Providența divină a hărăzit diecezei buni arhierei, dintre cari cel mai de seamă a fost episcopul Ioan Hám (1827—1857), un adevărat « sacerdos magnus » și întemeietor al diferitelor instituții, binefăcător al săracilor, precum și creator al multor edificii, dintre care impunătoarea catedrală și vastul palat episcopal, înfrumusețând astfel în mare măsură orașul Satu-Mare.

Intre anii 1880—1890 s'a început în regiunea Careilor a se executà serviciul divin cu predici, cântări și spovedanii în două limbi, adică în afară de cea germană și în cea ungară, care încet-încet deveni singura întrebuințată. In regiunea Ardedului acest obiceiu fu urmat mai târziu, neizbutând însă în toate comunele.

Partea de pe teritoriul României a episcopiei Satu-Mare numără în prezent 45 parohii cu 65.000 de credincioși, dintre cari 40.000 de șvabi — la sate și în Carei ei fiind în absolută majoritate — și 25.000 de Unguri, Slovaci și Ceangăi — în orașele Satu-Mare, Baia-Mare și Baia-Sprie, precum și în unele comune — localitățile Craidorolți, Tășnad și Santău aparținând eparhiei Oradea.

Fig. 269. Portul femeesc din Foeni

Poporul șvăbesc — de religie romano-catolică, în afară de comuna Hodod cu coloniști evanghelici — este din adâncul sufletului religios și evlavios. Nu este Duminecă sau sărbătoare ca toată lumea să nu ia parte la Sf. Liturghie și predică. Preoților îi arată cel mai mare respect și supunere. Rugăciunile comune în familie și desele împărtășiri fac regulă.

Românilor din fruntașa comună Arded, episcopia din Satu-Mare nu demult le-a îngăduit folosința bisericii romano-catolice, până la strângerea fondurilor necesare ridicării unui locaș dumnezeesc propriu. Acest gest adevărat creștinesc nu poate fi privit decât drept mulțumire și recompensă pentru asemenea îngăduiri date de Românii din Terebești și alte locuri, Șvabilor sosiți acum un secol și jumătate.

Șvabii aduceau cu ei din țara-mamă și dascăli, cari în primele decenii — după obiceiul vremii — predau învățătura în casele lor. Natural că nu existau nici școli pentru formarea învățătorilor, pregătindu-se pentru viitoarea lor chemare tineri ucenici de către meșteri școlari, cum se numeau pe atunci dascălii.

Prima școală primară s'a înființat în anul 1750 la Vallaj, iar a doua în 1780 la Carei, căreia i se alipise în prima jumătate a veacului al XIX-lea un curs pentru formarea învățătorilor. Pe la anul 1800 aproape fiecare sat își aveà școala sa, iar dela 1847 funcționà la Satu-Mare și o școală normală pentru formarea învățătorilor confesionali, care numai de câțiva ani a închis porțile.

La început limba de predare în toate școalele confesionale șvăbești erà cea germană și abià la 1868 s'a introdus limba ungară ca obiect de învățământ.

In al șaptelea deceniu s'au înființat grădini de copii ungare, iar aritmetica s'a predat și în ungurește, care a urmat încet-încet și la celelalte obiecte, astfel că la începutul secolului al XX-lea limba de predare erà peste tot cea ungară, menținându-se încă un timp oarecare limba germană ca obiect de învățământ.

Fig. 270. Sâi (consiliul comunal și comitetul parohial în frunte cu preotul Ioan Ettinger și institutorii Jackel și Müller)

După alipirea la România departamentul școlar pretindeà că în școalele confesionale șvăbești să se execute legea școlară ungară din 1868, care prevedeà pentru școalele minoritare ca limbă de predare cea maternă, lege, de care, după cum s'a arătat mai sus, nu se țineà seamă, natural fără să fi fost cerută vreodată părerea poporului, căci astfel erà spiritul vremii.

Autoritatea bisericească, ca direcție superioară a acestor școli confesionale, a dispus însă în anul 1921 să se facă o votare pe comune, dacă limba germană ori cea ungară e dorită de popor ca limbă de predare. In afară de comuna Sâi și în parte Belthiug precum și Homorodul de Jos, rezultatul a fost pentru limba ungară.

Departamentul școlar conformându-se totuș legii, a hotărît ca, în cazul refuzului limbii materne, urmează a fi introdusă limba română.

Deoarece o a doua votare organizată de episcopie în anul 1922 n'a dat un rezultat clar asupra voinței poporului șvăbesc, căci în urma întăririi sentimentului național o parte s'a abținut dela vot, Revizoratul școlar din Oradea a dispus introducerea succesivă a limbii materne în toate școalele șvăbești, în afară de Carei și Hurez.

Fig. 271. Arded (cu școala și biserica, la dreapta o șură caracteristică șvăbească)

Chestiunea ar fi ajuns astfel la o soluționare definitivă. In răstimp însă, în 1926, prin noua lege școlară prevăzându-se că susținătorul școalelor confesionale urmează să hotărască asupra limbii de predare, autoritatea bisericească a reintrodus pe de o parte limba ungară, iar pe de alta a ordonat o a treia votare a limbii dorite. Cea germană a fost cerută unanim sau aproape unanim de comunele Sâi, Homorodul de Jos și Socond, iar cu o parte însemnată a voturilor din Belthiug și Rătești. Insă și în celelalte comune, unde rezultatul hotărîtor înclină pentru limba ungară, au fost voci pentru limba maternă. Ministerul Instrucției Publice neluând act de acest rezultat — probabil din două motive: pentrucă diferă de rezultatul votărilor organizate de Reuniunea șvăbească și pentrucă iarăș au fost abțineri dela votare — cu decizia Ministerială No. 166029/1927 a dispus introducerea limbii germane ca limbă de predare în toate școlile șvăbești.

In ceeace privește învățătorii, este de remarcat că numărul lor scade din an în an din lipsa unei școale normale și mai cu seamă din cauza lefurilor derizorii ce le au în prezent, căci dela Stat

neprimind nici un ajutor, plata lor cade asupra comunelor. Unde mai înainte erau doi până la patru învățători, acum unul sau cel mult doi sunt la peste 100 copii.

Ca încheiere a pasajului despre școală, mă folosesc de cuvintele magistrale ale Inspectorului școlar din Oradea, d-l Gh. Tulbure:

« Redând Șvabilor sătmăreni limba și cultura strămoșească nu săvârșim decât un act de dreptate socială și națională, propriu a constituì în fața Europei și mai ales în fața tribunalului dela Geneva o nouă probă evidentă, că în cadrele Statului român toate minoritățile își au asigurată libertatea și putința de desvoltare culturală potrivit cu legile firii, individualității și aspirațiunilor lor legitime ».

Fig. 272. Pivnițele (obișnuite pretutindeni la marginea viilor, în care se ține recolta)

Sârguința neobosită, dragostea de muncă și ordine, economia, religiozitatea, cinstea și credința caracterizează poporul șvăbesc sătmărean.

Sentimentul c o m u n i t ă ț i i e f o a r t e desvoltat, manifestându-se față de concetățeni la ajutorarea clădirii caselor, în nenorociri și boli.

Oaspeții lor sunt primiți cu dragoste și sunt găzduiți bine.

Față de orășeni sunt rezervați, mai cu seamă dacă observă o desconsiderare. Dacă le vorbesc însă prietenos, eventual chiar în dialect șvăbesc, atunci, inima lor deschizându-se larg, răspund cu mult umor, nejicnind însă niciodată pe nimeni, căci firea lor este pașnică.

Injuria, conspirația, răzbunarea sau omorul sunt vițiu necunoscute.

Iată două dovezi care întăresc cele afirmate:

« Harnicul și de mine prea stimatul popor șvăbesc »... scrià prelatul român Nagy « este un popor sârguincios; nu invidiază bunul nimănui și nu-l atinge, însă nu permite nici să se atingă de al lui; obligațiile le îndeplinește punctuos până la capăt chiar atunci dacă nu sunt luate cu un act scris...: elementul lor e munca...», așà îi caracterizează p r e o t u l r e f o r m a t Asztalos.

Fig. 273. O curte șvăbească (a lui Iosif Haller din Petrești)

Armatei i-a dat un element disciplinat și cuminte, care întotdeauna erà bine văzut de șefi. Tot asemenea se întâmplă și în armata română, unde mulți feciori obțin premii la tragere și călărie, precum și galoane de caporal și sergent.

Obiceiurile poporului șvăbesc sunt un bun moștenit din patria-mamă, la care țin cu sfințenie.

Botezul, nunta, îmmormântarea, Anul nou, Paștele, ziua Sf. Nicolae, Crăciunul și altele, au frumoase și variate datine vechi.

Focurile aprinse de tinerime în seara primei Dumineci din postul mare pe la marginea satelor nu sunt altceva decât rămășițele cultului zeilor.

Strângerea ouălelor — « Eierlesen » — cu anumite reguli, este un concurs de fugă, practicat la Paște de întreaga tinerime.

Hramul bisericii — « Kirchweihe », șvăbește « Kirbi » — se serbează anual cu mare fast de fiecare comună.

Serile de iarnă bătrânii ca și tinerii le petrec în jurul roatelor de tors, povestind, cântând și glumind.

Orânduirea moștenirilor sau dreptul succesoral — « Pfründnersystem », șvăbește « Frunt — este un drept strămoșesc, care arată cât de strâns este legată istoria acestui popor de agricultură. Părinții cei bătrâni predau casa, curtea și întreaga gospodărie cu toate drepturile și obligațiile unuia dintre copii, contra unei rente viagere. Dacă copilul învestit se însoară, atunci femeia sau bărbatul care intră în gospodărie, plătește jumătate din valoarea ei, pentru a lăsà și celorlalți copii ceva. Astfel este asigurată indivizibilitatea posesiunii rurale, al cărui scop este acest sistem de moștenire.

Satele șvăbești sunt comune tip urbane, cu străzi largi și drepte, cu case mari de piatră, zugrăvite de multe ori în colorile șvăbești — roșii, gablene — cu biserici impunătoare și cu case parohiale și școli frumoase.

Ocupația principală este plugăria, sunt însă și meșteșugari de tot felul.

Fig. 274. Căruță cu atelaj obișnuită de patru cai (a lui Ioan Kinze din Cămin)

Cuvântul «plugar» — «Bauer» — se cuvine numai stăpânului casei, care conduce gospodăria curții și după înțeles este asemănător cu « Domnul ».

O gospodărie țărănească se compune în general din 26 jugăre pământ arabil, patru jugăre fânețe, un jugăr vie și trei jugăre pădure. Pășunile sunt proprietăți comune.

Majoritatea comunelor cultivă pământul după vechiul obiceiu german, așà zis « Dreifelderwirtschaft », împărțind hotarul în trei părți: pământuri de iarnă, de vară și ogor, rămânând deci o treime nelucrat.

« Gospodăriile șvăbești sunt ordonate, arătând dela prima privire buna stare și respirând aerul de muncă pricepută și de civilizație rurală » (Gh. Tulbure).

Caii frumoși sunt mândria țăranului. Chiar din Cehoslovacia vin comisii de remontă la târgurile din jurul Careilor pentru a-i cumpărà.

Graiul Șvabilor sătmăreni este dialectul vorbit acum 200 de ani în regiunea cursului superior al Rinului. Cu toate că acolo acest dialect a suferit până azi unele variații din cauza învățământului predat în limba literară, totuș întorcându-se un Șvab pe acele meleaguri și auzindu-le, vă spune: «Acì se vorbește limba mea maternă ».

Un exemplu al acestui limbagiu:

« Wa winschet mir im Bauer
A disam nuia Johr?
Mir winschet ihm an goldana Tisch,
A jedes Eck an brotana Fisch,
A disam nuia Johr!
Wa winschet mir i d'r Techt'r
A disam nuia Johr?
Mir winschet 'ra an goldana Rock,
Dass se stoht wia an Nägalastock
A disam nuia Johr! »

Dialectul şvăbesc nu mai este însă vorbit în nouă comune decât de bătrâni — o amintire deacum 50—60 ani — limba de conversaţie a Şvabilor acolo fiind cea ungară.

Menţinându-şi totuş nealterate obiceiurile şi conştiinţa lor etnică, asimilarea nu e completă, oamenii declarându-se în limba ungară ca Şvabi. Chiar veritabilii unguri reformaţi ai regiunii nu-i recunosc de conaţionali, numind şi biserica romano-catolică « biserică şvăbească ».

In general limba maternă e vorbită în:

Judeţele Satu-Mare şi Sălaj, de	26.000	Şvabi
Judeţul Bihor, de	700	Şvabi, şi
» Maramureş, de	3.800	Germani
In total deci, de . . .	30.500	

Restul de 22.700 vorbesc ungureşte, o parte din ei ştiind sau înţelegând însă dialectul matern.

Poporul şvăbesc sătmărean a îndeplinit cu prisosinţă rolul pentru care a fost chemat, săvârşind o adevărată operă culturală, munca lui fiind binecuvântată de Dumnezeu. Conştient atât de rostul ce-l poate aveà în cadrul Statului român, cât şi de misiunea sa în viitor, de a răspândì şi mai departe civilizaţia rurală, aşà de frumos caracterizată de d-l Gh. Tulbure, nu doreşte altceva decât să trăească în armonie şi iubire reciprocă cu toţi fiii ţării, ajutând-o cu toate forţele sale în munca grea de consolidare, ducând-o astfel la o desvoltare perfectă.

Ţară drag ocrotitoare
Ori şi cărui crez şi-avânt,
Veşnic ţi'nflorească'n soare
Sfânta libertăţii floare
Ca şi liberul cuvânt.

(*I. U. Soricu*)

MINORITĂȚILE CEHOSLOVACE IN TRANSILVANIA ȘI BANAT

DE

FRANT. JIRI NOSKA

Prin unirea Transilvaniei și a Banatului cu Regatul Român, s'au întâlnit în România Mare și relativ neînsemnate minorități cehoslovace, care au primit această unire aproape cu aceeaș bucurie ca și Românii. Și ele au fost eliberate prin tratatul dela Trianon de sub jug.

Conform ultimului recensământ maghiar din anul 1910, în județele transilvănene și bănățene, care prin Tratatul dela Trianon au fost anexate României, trăiau circa 40.000 Cehoslovaci. (Datele maghiare, bine înțeles, menționează pe Cehi și pe Slovaci separat). Acest număr însă trebuie să-l considerăm ca minimal, având în vedere diferitele practici ale autorităților maghiare, care pe hârtie transformau pe Români și pe Slovaci în Maghiari curați.

Minoritatea cehoslovacă din Transilvania și Banat o putem împărți, după origină, în două grupuri: imigranți și locuitori autohtoni. La primul grup aparțin coloniștii cehi și slovaci din Boemia și Slovacia, ademeniți succesiv dela anul 1820 până la 1860 de către magnații maghiari pentru tăierea pădurilor și pentru înființarea industriei lemnului. Acești coloniști au pus temeiu coloniilor în județele Caraș-Severin, Bihor, Sălaj și Timișoara. La al doilea grup aparțin coloniile slovace din județul Cenad, care prin tratatul de pace dela Trianon au fost scoase dintr'un ținut compact slovac din sud-estul Ungariei, și al cărui centru a fost orașul Bichiș-Ciaba care acuma două decenii a fost exclusiv slovac.

Nivelul economic al coloniștilor cehoslovaci este natural foarte scăzut. Promisiunile emisarilor trimiși de magnații maghiari au ademenit numai pe oamenii cei mai slabi din punct de vedere social; în afară de aceasta a devenit aproape o regulă că magnații ofereau emigranților lucru numai pentru vreo 5 sau 6 ani și pe urmă îi lăsau fără nici un sprijin în mijlocul celei mai aspre regiuni, îndepărtată sute și sute de kilometri de cele mai apropiate centre ale civilizației. Imigranții din Boemia, cari s'au așezat mai cu seamă în județul Caraș-Severin, au fost mult mai înțelepți decât cei slovaci și se poate observà la ei în deosebi o perseverență caracteristică rasei lor cu care au întreprins lupta anevoiasă cu condițiile de existență. Prima grijă a coloniilor cehe a fost întotdeauna să procure comunei biserică și școală. Buna lor voință se izbeà însă adesea de neînvinsibila piedică a slabei lor situații. Nu s'au găsit învățători și preoți cari să fi îndrăsnit să plece din țările cehe în această săracă și aspră regiune. In genere nivelul social al coloniilor cehe în județul Caraș-Severin arată totuș o tendință ascendentă — însă numai până la răsboiul mondial. După răsboiul mondial, ca în toată lumea și aici a intervenit foarte vădit o grea criză economică, paralizând industria lemnului locală și răpind locuitorilor posibilitatea de câștig. Astăzi nivelul economic al coloniilor cehe în Banat este foarte scăzut.

Soarta coloniștilor slovaci în județele Bihor, Sălaj și Timișoara nu se deosebește prea mult de destinul coloniștilor cehi. Avantajul Slovacilor constà în faptul că aceștia erau mult mai aproape de patria lor slovacă și că din ziua intrării pe pământul român au rămas la aceeaș înălțime, încât după răsboiul mondial nu resimțeau criza economică atât de tare ca Cehii. Au avut însă un mare desavantaj prin faptul că erau așezați în regiunile locuite într'un foarte mare număr de Secui și nobilimea maghiară considerà aproape ca datorie națională să-i maghiarizeze cât mai

repede. Intr'adevăr, cel puțin o pătrime din locuitorii slovaci din județele Bihor, Sălaj și Timișoara a sucombat acestei opere de maghiarizare. Acest pericol de maghiarizare persistă din păcate pe alocuri și astăzi și în felul acesta se ajunge la faptul tragic că în România Mare descendenții Cehoslovaciei — credincios aliat al României — sunt maghiarizți. Statul român, care se preocupă cu mare atenție de chestiunea minorităților, va îngrijì de sigur, cu mijloacele cuvenite, să stăvilească maghiarizarea Slovacilor din România.

Minoritățile cehoslovace din Transilvania și Banat nu trăesc nicăeri într'o massă compactă. Cel mult sunt apropiate câteva sate care se află în anumite legături. Presupunând că minoritățile cehoslovace ar fi trăit în Statul maghiar, în decursul a două generații și-ar fi pierdut de sigur naționalitatea. Pentru ele este deci un adevărat noroc că pe baza tratatului de pace au intrat sub stăpânirea României, care are negreșit destul interes la menținerea neînsemnatelor minorități cehoslovace pe teritoriul său. Aceste minorități vor întreține întotdeauna o legătură directă între ambele State aliate, la fel cum se întâmplă și cu mai slabele minorități române din Cehoslovacia.

Numai coloniile cehoslovace din județul Caraș-Severin arată mai mare coeziune reciprocă. După recensământul maghiar din anul 1910 numărul locuitorilor lor se urcă la 9.200. Astăzi numărul locuitorilor cehoslovaci din acest județ se evaluează la 11.000.

Majoritatea o formează locuitorii a 7 sate complet cehe cari se află la sud-vestul județului Caraș-Severin. Numele lor sunt: *Gernik*, *Sf. Elena*, *Rovensko*, *Biger (Schnellersruhe)*, *Ogradena Nouă*, *Șumița* și *Jevental*. Aceste colonii în întregime cehe au fost înființate în anii 1823—1850 de către tăietori de lemne cehi, cari au fost ademeniți întâiu de agenții antreprenorului maghiar Magyarli din Oravița și pe urmă de guvernul austriac care a avut o părere foarte bună despre spiritul colonizator și energia Cehilor. Atâta timp cât în regiune erau pădurile seculare și industria lemnului erà în floare, comunele acelea duceau un traiu destul de acceptabil. In decursul anilor însă pădurile au fost epuizate în cea mai mare parte și atunci s'a arătat că pământul este foarte neprielnic pentru agricultură și comunele deveniră sărace. Centrul coloniilor cehe din Banat a fost și este comuna *Gernik*, care are astăzi cam 1400 locuitori. Dela cea mai apropiată stație de cale ferată Orșova este îndepărtată 113 km. Locuitorii se ocupă cu creșterea vitelor și cu agricultura, însă aceasta abeà ajunge la întreținerea lor, și așà în ultimele decenii putem observà o mare emigrație în apropiata Bulgarie și în America. In ultimul timp în total au emigrat circa 150 familii. Că această comună a cunoscut timpuri mai bune, ne-o mărturisește o frumoasă clădire școlară precum și biserica pe care comuna le-a construit ea însăș. Dat fiind marea lipsă în România de învățători cari să cunoască limba cehă, la aceà școală predă preotul de acolo care este de naționalitate croată și cunoaște limba cehă numai parțial. Locuitorii sunt în genere de religie catolică.

Cea mai veche comună din Banat este *Sfânta Elena* care are 1.000 locuitori. Două treimi de locuitori sunt de religie catolică, 1/3 de religie evanghelică. In ultimii ani s'au înrădăcinat acolo, ca și în toată România, diferite secte — ca de pildă baptiștii. Comuna este aproape și mai săracă decât Gernik. Acum câțiva ani învățământul în comună erà foarte îngrijit. După plecarea însă a ultimului învățător ceh, copiii cehi de acolo au rămas fără învățător.

După Gernik cea mai mare colonie cehă în Banat este *Eibenthal* (Jevental), care are 1.300 locuitori. Eibenthal este așezat într'o vale lângă Dunăre, la o îndepărtare de nici 12 km. de granița jugosloavă. Majoritatea locuitorilor se ocupă cu agricultura, însă în ultimul timp locuitorii sunt nevoiți a-și căutà de lucru în apropiatele mine de cărbuni din Baia Nouă. Religia este cea catolică și comuna are o bună biserică și școală pe care și le-a construit singură. In 1909 școala a fost trecută la Stat, când învățământul se făceà în limba ungurească. Abià în România Mare copiii cehi de acolo au putut beneficià de predarea în limba lor maternă.

Comuna *Rovensko* are 590 locuitori cari se ocupă cu agricultura și lucrează și în mine. Școala cehă a fost înființată acolo abià după răsboiul mondial.

Nu departe de Eibenthal este așezată comuna *Biger* (Schnellersruhe) cu 500 locuitori, cari se ocupă cu agricultura, însă principala ocupație o găsesc în mine. Ca și comuna precedentă și aceasta este catolică. Comuna și-a construit o școală, nu are însă un învățător ceh și deci pe copiii cehi îi învață dascălul bisericii locale.

In partea de sus a văii râului Almaș este așezată o altă comună cehă *Șumița*, care este aproape complet izolată de celelalte comune cehe din Banat. Până la cea mai apropiată comună cehă, care este Rovensko, locuitorii Șumiței trebuie să facă 13 ore pe jos. Ultimii colonișți cehi au venit acolo abiă în anul 1856. Numărul locuitorilor atinge astăzi 600, cari în majoritate sunt catolici. De instrucția locuitorilor este foarte rău îngrijit. Dela anul 1913 nu se învață în comună deloc, deoarece autoritățile școlare au dispus atuncea închiderea școlii care aveà localuri nepotrivite. Locuitorii au depus toate sforțările și și-au construit o școală nouă, însă nu s'a găsit nicăeri un învățător ceh — cetățean român, care ar aveà curajul de a funcționà în această foarte săracă comună. Locuitorii trăesc din agricultură și lucrează deasemenea în apropiatele mine de lângă Anina.

Ultima în șirul acestor comune este *Ogradena Nouă*. Locuitorii cehi în număr de 160 persoane, fiind foarte săraci, nu și-au putut clădì o școală și așà se întâmplă că copiii lor au rămas complet fără instrucție. Ultimele trei comune, adică Rovensko, Șumița și Ogradena Nouă au de suferit și din punctul de vedere al administrației bisericești. Preotul catolic vine la ei de regulă numai de 5—6 ori pe an.

Toate aceste 7 comune, cu toate împrejurările materiale postbelice foarte restrânse, păstrează către Statul Român cele mai loiale și recunoscătoare simțimânte, știind bine că în România Mare aliată nu le amenință pericolul unei forțate maghiarizări. Neajunsurile vremelnice pe tărâmul școlar și bisericesc le suportă cu cea mai mare răbdare și în acelaș timp cu ferma credință că Statul Român va purtà grija să le asigure menținerea existenței lor naționale tot așà cum a făcut Statul cehoslovac față de minoritățile române în Cehoslovacia.

Rstul locuitorilor cehoslovaci din județul *Caraș-Severin* este împrăștiat într'un șir de comune în care pe alocuri formează o mare parte a locuitorilor locali. Așà este de pildă în *Anina*, unde trăesc cam 1.300 Cehoslovaci, în *Reșița*, unde numărul lor se evaluează la 1.200. Din celelalte comune unde elementul cehoslovac se află în mai mare număr menționăm: *Ferdinandsberg* (170 Cehoslovaci), *Rusca Montană* (160), *Orșova* (250), *Zlătica* (120), *Nădrag* (200), *Lugoj* (127), *Scaius* (500).

In județul *Timișoara* minoritatea cehoslovacă este reprezentată printr'un număr foarte însemnat de oameni. După datele maghiare din anul 1910 au fost atunci socotiți 3.300 Cehoslovaci. Astăzi numărul Cehoslovacilor de acolo îl putem evaluà la 4.000 persoane.

Inainte de răsboiu maghiarizarea comunelor slovace de acolo obținеà mari succese, astăzi în privința aceasta lucrurile s'au ameliorat. Marea parte a locuitorilor cehoslovaci este întrunită în Timișoara, unde numărul Cehoslovacilor se evaluează la 1.250; aceștia sunt comercianți, meseriași și muncitori în centrele industriale.

In micul județ *Cenad* elementul cehoslovac este reprezentat foarte mult. Acolo se prezintă în forma de locuitori autohtoni, cari în urma tratatului de pace au fost separați de întreaga zonă slovacă în sud-estul Ungariei, al cărei centru este orașul Bichiș-Ciaba. In partea din acest județ aflat dincoace se află și cel mai mare nucleu cehoslovac din România — orășelul *Nadlac*, așezat aproape de tot de granița ungară într'un șez rodnic. Din numărul total de 14.000 locuitori, 9.000 sunt Cehoslovaci. Aceștia sunt de religie evanghelică; neavând însă din păcate un episcopat propriu (din cauza numărului lor prea mic), au fost nevoiți a se organizà în cadrul bisericii țării (« Landeskirche ») a Sașilor. Aceasta este o dovadă de felul cum adesea formule biurocrate lucrează contra intereselor țării. Din punct de vedere material Cehoslovacii din Nadlac stau relativ foarte bine. Ca dovadă ne servește și faptul că în orășel funcționează și institutul bancar slovac, « Nadlacka ludova banka ». Prin înfățișarea sa Nadlac ne amintește de orașele înstărite din estul Boemiei. Această impresie este întărită și de faptul că în oraș funcționează asociația gimnastică « Sokol ». Invățământul școlar în Nadlac este confesional (bisericesc) și activitatea sa dă nivelul cultural înalt al locuitorilor de acolo. Cu populația română Cehoslovacii din Nadlac sunt în legături foarte cordiale și se poate spune că simpatiile reciproce sunt spre folosul ambelor popoare. Nadlac este în deosebi chemat să joace un rol însemnat în întărirea legăturilor culturale între România și Cehoslovacia și merită deci din partea Statului deplină atenție.

In județul vecin *Arad*, Cehoslovacii sunt iarăș urmașii coloniștilor cehoslovaci cari au ajuns acolo relativ târziu — abiă pe la anul 1860, lăsându-se ademeniți de emisiarii cari le ofereau un

pământ ieftin. Numărul Cehoslovacilor din județul Arad se evaluează ceva peste 3.000 persoane. Centrul lor cel mai însemnat este comuna *Peregul German*, care are 1.400 locuitori, din cari circa 900 sunt Cehoslovaci de religie în majoritate a Fraților Cehi. Nivelul social al locuitorilor este destul de înalt. Regiunea Aradului a fost în genere foarte prielnică coloniștilor cehoslovaci și din punctul acesta de vedere, — în comparație cu celelalte județe în care au imigrat coloniștii cehoslovaci — formează o excepție onorabilă. Locuitorii comunei Peregul German se ocupă cu agricultura și creșterea vitelor. Pentru locuitorii cehoslovaci este înființată școala cehă la care, din lipsa învățătorilor cehi, predă totdeuna conducătorul bisericii Fraților Cehi.

La fel de însemnată ca centru al Cehoslovacilor din județul *Arad* este mai departe comuna *Țipar*, care din comunele cehoslovace din Transilvania este cea mai tânără. Cehoslovacii s'au mutat abià în anii 1880—1883. Comuna are în total 2.000 locuitori din cari Cehoslovacii dețin chiar o jumătate. Sub regimul maghiar populația cehoslovacă, provenită din Boemia, a fost expusă celei mai aspre maghiarizări; a fost de pildă nevoită să-și maghiarizeze numele, în România însă locuitorii și-au luat iar numele cehe. Religia locuitorilor cehoslovaci este cea evanghelică. In școala locală se predă în limba română, însă câteva ore se predă și în limba cehă. Nivelul social al populației este satisfăcător.

Cam la 24 km. la sud de Țipar se află comuna *Mocrea*, locuită de circa 300 Cehoslovaci conștienți din punct de vedere național, cari sunt de religie evanghelică. De învățământul școlar abià se îngrijește satisfăcător.

In capitala județului *Arad* trăesc vreo 500 Cehoslovaci, cari sunt angajați în întreprinderile industriale de acolo. Mulți dintre ei au și profesiuni independente.

In județul *Hunedoara* numărul Cehoslovacilor, după recensământul maghiar din anul 1910 erà de 949 persoane. Aceștia au fost la început lucrători de sezon cehi și slovaci, cari cu timpul s'au stabilit în diferite centre industriale. Cei mai mulți sunt în comuna *Petrila* — cam 500 persoane, — pe urmă în comuna *Petroșani* (circa 250). Cehoslovacii din județul Hunedoara sunt aproape toți foarte săraci și foarte puțin conștienți din punct de vedere național. Singura comună Petrila manifestă în anii postbelici anumită ascensiune în ce privește simțul național. O mare piedică în această privință este învățământul care nu satisface nevoile.

In capitala județului Sibiiu trăesc 250 Cehoslovaci, majoritate meseriași, originari din Boemia. Nivelul lor social este destul de satisfăcător.

Cele mai importante minorități cehoslovace din Transilvania se află în județul *Bihor*. Statisticile maghiare din anul 1910 evaluau numărul Cehoslovacilor de acolo la 11.119 persoane. Este dificil de a stabilì numărul actual a minorităților cehoslovace din județul Bihor. Este cert însă că în județul Bihor maghiarizarea Slovacilor se execută cu cea mai mare energie. Cu toate acestea însă numărul actual al minorității cehoslovace trebuie să fie mai mare. Părerea aceasta o justifică împrejurarea că de pildă datele maghiare din anul 1910 indică numărul Cehoslovacilor în comuna complet slovacă *Suplac de Barcau* la 173 persoane, pe când după datele actuale ale parohiei de acolo, numărul locuitorilor acestei comune este de 482 persoane. In comuna Săcălășău autoritățile maghiare au găsit în anul 1910 în total numai câteva zecimi de Slovaci, pe când parohia de acolo indică în anul 1927 numărul lor izbitor de mare — adică 1.077 persoane. Aceste exemple sunt bine înțeles cele mai izbitoare, însă în genere se poate constatà în comunele acelea, care până astăzi au rămas slovace, o mare ascensiune a populației.

Locuitorii cehoslovaci în județul Bihor sunt din punct de vedere al originei imigranți. In anii 1800—1835 câteva familii magnate maghiare au organizat o puternică colonizare a terenurilor lor. Familia contelui Baranyi a fost cea dintâiu care a chemat în anul 1800 tăetori de lemne slovaci din județul Zemplin din Slovacia pe terenul actualei comune Budoi, Borumlaca etc. După ea cam pe la anul 1830 contele Bathyányi a așezat pe Slovaci pe terenul actualei comune Peșteș. In acelaș timp magnații Kereszegi și Bánffy au chemat Slovacii pentru tăierea marilor lor păduri pe teritoriul actualelor comune Valea Ungurului și Valea Ternei.

Populația cehoslovacă are un nivel foarte scăzut din punct de vedere social și este mult neglijată în ce privește cultura. In genere n'are deloc școli și singura legătură, care în locul școlii i-ar puteà menține conștiința națională și ar puteà-o păzì de maghiarizare — adică biserica — se află

în mâinile maghiare; această stare persistă și astăzi — în România. Autoritățile române de sigur vor consacrà acestui fapt cuvenita atenție și vor aveà grija ca populația maghiară destul de mare să nu fie artificial mărită spre dauna minorității cehoslovace neînsemnate ca număr. Dacă n'ar jucà aici un rol decisiv principiul justiției, ar fi de ajuns de sigur principiul prevederii politice.

Coloniile slovace în județul *Bihor* sunt concentrate în jurul câtorva parohii, cum este parohia *Suplac de Barcau*, *Budoi*, *Saniob* cu filiala *Fegernic*, mai departe *Pești*, *Sinteu*.

Parohia catolică *Suplac de Barcau* concentrează în total 2.313 Cehoslovaci. Nu de mult a fost încă administrată de către parohul slovac, dar dela un anumit timp locul acestuia l-a luat parohul maghiar. Din punct de vedere practic, aceasta înseamnă că 2.313 coborîtori ai aliatului Stat cehoslovac au fost expuși maghiarizării. Pericolul maghiarizării este actual, deoarece nivelul social și cultural al colonilor cari cad în competența menționatei parohii, este într'adevăr minimal. Agricultura nu ajunge să întrețină locuitorii și deci bărbații de cu primăvară pleacă să caute de lucru în industriile lemnului și cea agricolă din Banat. Dat fiind lipsa desăvârșită a școalelor slovace în această parohie, este totuș surprinzător faptul cât de frumos și curat sunt construite și întreținute comunele slovace. In aceste localități sunt numai școli române. Cele mai însemnate comune slovace ale parohiei Suplac de Barcau sunt precum urmează: *Suplac de Barcau*, *Verzari* (419 locuitori), *Borunlaca* (486 locuitori); *Ipu* (482 locuitori), care aparține deasemenea parohiei din Suplac, din punct de vedere administrativ este însă supusă județului Sălaj.

Parohia *Budoi* concentrează 3.155 Cehoslovaci aproape toți Slovaci. Situația lor este în[illegible] parabil mai rea decât a fraților lor din parohia Suplac de Barcau. Sunt mai săraci și nu numai că n'au aproape nici o școală în care să fie învățați în limba lor maternă, ci pe deasupra mai [illegible] și siliți de a se rugà și de a se împărtăși în limba maghiară. Parohul local nu cunoaște nici un cuvâ[illegible] slovac și predicile lui maghiare nu le înțelege nimeni. Acesta este un caz strigător la cer și speră[illegible] că Statul român va găsì mijloacele să împiedice maghiarizarea forțată a Slovacilor de acolo. E[illegible] nevoie însă de o îmbunătățire neîntârziată. Principala ocupație, populația o găsește în minel[illegible] asfalt din Budoi și Sacalașeu. Singura școală slovacă din întreaga mare parohie Budoi este ac[illegible] din Budoi, care nu poate însă satisface cerințele și în care predă un oare care țăran local. In aceea[illegible] localitate există mai departe o școală română, deși acolo nu se află nici un Român. Cele mai importante comune ale parohiei Budoi sunt: *Budoi* (997 locuitori), *Sacalașeu* (1077 locuitori), *Középes* (733 locuitori).

In parohia Saniob nu mai trăesc astăzi decât câteva familii slovace. Rstul a sucombat maghiarizării școlare. In filiala comunei Saniob, Fegernic, cam jumătatea locuitorilor (comuna are în total 367 locuitori) mai vorbește limba slovacă, însă influența școlii locale maghiare este foarte evidentă Administrația bisericească se află bine înțeles tot în mâinile preoților maghiari. Administrația parohială din Saniob mai are și o altă filială în *Cienaloș*, unde mai trăesc cam 100 Slovaci con știenți. De sigur că și această filială este administrată de un preot maghiar. Soarta coloniș-tilor slovaci din parohia Saniob este pentru Statul român un memento important ca să împiedice cât mai grabnic maghiarizarea forțată a Slovacilor din celelalte parohii slovace.

Pești nu este parohie în adevăratul înțeles al cuvântului, ci este cea mai mare filială a parohiei din Aleșd. Populația locală slovacă a fost colonizată abià acum 25 ani de contele Zichy. Astăzi trăesc în această comună vreo 240 Slovaci. Mai vorbesc limba slovacă, însă sunt fără școală, iar administrația bisericească se află de asemenea în mâinile maghiare și ascensiunea maghiarizării este evidentă. Parohiei din Aleșd îi mai aparțin două filiale catolice în *Borodul Mare* și *Patacul Mare*. In ambele trăesc încă în total cam 300 Slovaci; aproape un număr dublu de Slovaci a fost maghiarizat prin școală și biserică. In toate aceste trei comune populația slovacă este foarte săracă și principala ocupație o găsește în apropiatele mine de cărbuni. Este interesant de a observà că cu toată totala lipsă a școalelor, Slovacii de acolo știu să scrie și să citească și, din punctul de vedere cultural, nu sunt mai înapoi decât Românii sau Ungurii.

Parohia din *Sinteu* este cea mai importantă din toate parohiile slovace din județul Bihor; concentrează în total cam 6.000 aparținători ai naționalității cehoslovace. Parohia este foarte săracă și populația este nevoită de a-și căutà lucru în sticlăriile din Făcălău. Mulți se ocupă cu tăierea pădurilor. Din cauza pământului infertil nu se rentează agricultura. Parohia este administrată

de un preot slovac și din cauza aceasta toți Slovacii sunt conștienți din punct de vedere național.

Bisericii parohiale îi este anexată o singură școală la care predă învățătorul maghiar care cunoaște întrucâtva limba slovacă. Școala nu ajunge nicidecum pentru numărul mare al elevilor. Cea mai mare comună din această parohie, și anume *Valea Ternei*, are o școală, însă din cauza lipsei de învățători nu se învață. La fel este cu comuna *Huta de Voivozi*. Celelalte comune n'au de loc școli slovace. Actuala populație slovacă a parohiei *Sinteu* se trage din cei dintâi coloniști slovaci, chemați acolo de contele Bánffy din județul Zemplin în Slovacia. Cele mai importante comune slovace ale parohiei Sinteu sunt: *Sinteu* (1450 locuitori), *Huta de Voivozi* (820 locuitori), *Făcătău* (617 locuitori), *Ipu II* (436 locuitori), *Fordulău* (414 locuitori), *Cerna Hora* (94 locuitori). Comuna *Valea Ternei* care aparține deasemenea parohiei Sinteu, aparține din punct de vedere administrativ județului învecinat Sălaj, și are 1.900 locuitori.

In afară de menționatele parohii, mulți Slovaci trăiau și în comunele *Bicaciu* și *Chiag*; sub influența școlii și a bisericii, au devenit însă prada maghiarizării. Astăzi restul Slovacilor rămași în aceste ambe comune se evaluează la 400 persoane.

In județul *Sălaj* coloniile slovace sunt foarte apropiate de coloniile slovace din județul Bihor. Sunt rezultatul aceleeaș colonizări de către contele Bánffy la începutul secolului al XIX-lea. Sunt originari din Trencin, Spiš și Orava din Slovacia. Populația este aproape în întregime foarte săracă și trăește din munca agricolă efectuată în toată România. Invățământul se află la un foarte mic nivel. Majoritatea Cehoslovacilor din județul Sălaj este concentrată în cea mai mare parohie slovacă din România, *Valea Ungurului*. Această parohie numără 6120 locuitori Slovaci. In întreaga această mare parohie este numai o singură școală, în care predă un învățător maghiar, care cunoaște ceva limba slovacă. Conducerea administrației bisericești a fost în ultimii ani încredințată parohului, care cunoaște limba slovacă, așà încât cel puțin din partea bisericii, cea mai mare eparhie slovacă din România nu este amenințată de maghiarizare. Cele mai însemnate comune slovace ale parohiei sunt: *Valea Ungurului* (3.900 locuitori), *Magurici* (700 locuitori), *Frunce* (400 locuitori), *Izvor* (250 locuitori), *Sarany* (400 locuitori).

Din scurtul rezumat asupra coloniilor cehoslovace din Transilvania și Banat rezultă, pe de o parte, că nivelul lor social este în majoritate foarte scăzut, pe de altă parte, că majoritatea lor este expusă chiar în România maghiarizării prin ajutorul școlii și al bisericii. Toate coloniile cehoslovace au primit cu mare bucurie intercalarea lor în România Mare, în speranță că în sfârșit vor fi eliberate de asuprirea neculturală de mai înainte. In această nădejde ele au fost întărite de prietenia mereu crescândă între România și Cehoslovacia. Credința lor fermă că vor aveà posibilitățile de a se desvoltà liber, nu poate fi sdruncinată de împrejurarea, că apăsarea culturală și bisericească maghiară n'a încetat în multe cazuri nici după zece ani de existență în cadrul României.

Această mare și de sigur îndreptățită credință în bunăvoința Statului român față de neînsemnatele minorități cehoslovace, trebuie răsplătită din partea guvernului român. Nici un sprijin dat coloniilor cehoslovace din Transilvania și Banat, fie în privința școlară și bisericească, fie în aceea economică, nu înseamnă un ban aruncat. Guvernul român, sprijinind minoritățile cehoslovace, va întări prin aceasta cea mai loială minoritate din Statul său și în acelaș timp va dobândi și recunoștința nemuritoare a poporului cehoslovac, care păstrează astăzi față de poporul român simțimintele cele mai frățești.

TENDINȚELE MIȘCĂRII POPULAȚIEI ÎN JUDEȚELE TRANSILVANIEI IN ANII 1920-1927

DE

Dr. SABIN MANUILĂ

Populația. La recensământul din 1910 se aflau pe teritoriul celor 23 județe de azi al Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului 5.248.540 locuitori. Din aceștia 678.441 locuiau în comunele urbane, iar 4.570.099 în comunele rurale. (Sub comune urbane se înțeleg toate orașele, atât cele capitale de județ, cât și cele necapitale).

In tabela care urmează am centralizat populația Transilvaniei, pe județe, așà după cum s'a găsit la recensământul din 1910, la recensământul făcut de administrație la 1920 și 1927 și cum a fost evaluat prin calcul la 1923.

In județele, cari au rămas în vechile cadre administrative, numărul populației s'a aflat cu ușurință din publicațiile oficiale ungurești. In județele de graniță însă, numărul populației nu s'a putut stabilì cu precizie. Pentru a se stabilì numărul locuitorilor din comunele rămase pe teritoriul românesc, s'a făcut însă un calcul luându-se ca bază recensământul din 1910.

Astfel s'a putut stabilì și numărul populației din județele limitrofe precum și a întregii Transilvanii.

Prin tratatele de pace, județele mărginașe au suferit schimbări radicale. Aceste schimbări au privit deopotrivă teritoriul și populația. Ca regulă generală populația a rămas în teritoriul vechiu, indiferent cărei țări a fost atribuit. Din această cauză avem dealungul graniței ungare, pe teritoriul românesc, comune ungurești, iar pe teritoriul unguresc comune curat românești. Acelaș fenomen s'a petrecut și în județele bănățene la granița româno-sârbească.

Stabilind numărul populației din 1910 depe teritoriul actual al județelor grănițărești, am putut stabilì cu ușurință și proporția scăderii sau creșterii populației acelor județe.

Astfel pe teritoriul actual al județului Maramureș la anul 1910 au locuit 150.468 locuitori sau 42,19% din totalul locuitorilor din 1910.

In județul Sătmar (pe teritoriul din 1919—1923 înainte de noua arondare administrativă) au locuit 307.834 locuitori, sau 75,67% din locuitorii din 1910.

Județul Bihor l-am primit cu un număr de 485.903 locuitori (recensământul din 1910) ceeace face 72,88% din totalul locuitorilor din 1910.

Județul Arad a fost mutilat de tratatul de pace și a pierdut o parte din teritoriul său. In acelaș timp însă i s'a adăogat teritoriul atribuit nouă din județul Cenad, astfel încât în ultima analiză teritoriul și locuitorii județului Arad au înregistrat chiar o ușoară creștere. Astfel pe teritoriul actual al județului Arad la 1910 au existat 418.320 locuitori, ceeace revine la 101.34% față de populația din 1910.

In județele bănățene am pierdut o parte însemnată din județul Timiș și aproape întreg județul Torontal. Din județele Timiș și Torontal mutilate, noi am făcut județul unic Timiș-Torontal, a cărei populație după recensământul din 1910 a fost de 511.016, ceeace face 107,5% față de populația județului Timiș dela aceeaș epocă.

POPULAȚIA URBANĂ ȘI RURALĂ IN CELE 23 JUDEȚE DIN TRANSILVANIA IN ANII 1910, 1920, 1923 și 1927 Tabloul I

Județul	Anul 1910			Anul 1920			Anul 1923			Anul 1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	27.265	194.353	221.618	24.121	190.841	214.962	34.000	208.371	242.371	31.604	163.499	195.103
Arad	63.166	355.154	418.320	62.490	335.479	397.969	75.000	327.303	402.303	94.183	342.667	436.850
Bihor	64.169	421.734	485.903	68.081	421.599	489.680	90.000	423.868	513.868	108.138	382.669	490.807
Bistrița-Năsăud	13.236	114.607	127.843	12.424	108.055	120.479	15.000	116.322	131.322	18.204	119.619	137.823
Brașov	41.056	60.143	101.199	40.335	61.618	101.953	50.000	63.600	113.600	53.427	107.297	160.724
Caraș-Severin	27.817	438.667	466.484	27.655	396.609	424.264	34.000	421.154	455.154	Caraș 24.917	Caraș 174.143	Caraș 199.060
Ciuc	12.606	133.114	145.720	11.495	128.704	140.199	18.000	123.421	141.421	14.361	114.597	128.958
Cluj	60.808	229.739	290.547	83.542	223.510	307.052	105.000	247.029	352.029	120.000	223.814	343.814
Făgăraș	6.597	88.595	95.192	6.852	87.064	93.916	8.500	81.939	90.439	8.239	70.829	79.068
Hunedoara	23.970	316.155	340.125	22.622	297.806	320.428	26.500	321.700	348.200	43.821	286.086	329.907
Maramureș	21.370	129.098	150.468	23.691	129.004	152.695	30.000	121.342	151.342	24.484	130.244	154.728
Mureș	32.827	186.762	219.589	39.062	180.889	219.951	50.000	195.941	245.941	59.538	210.372	259.991
Odorhei	10.244	113.929	124.173	10.192	109.193	119.385	9.000	113.697	122.697	8.031	116.305	124.336
Sălaj	14.947	215.193	230.140	16.295	210.083	226.378	18.500	222.538	241.038	33.798	291.189	317.797
Sătmar	68.269	239.565	307.834	69.458	230.333	299.791	106.000	262.694	368.694	74.253	207.190	281.443
Sibiu	41.993	134.928	176.921	40.173	135.342	175.515	57.000	135.060	192.060	47.945	139.715	187.660
Someș	18.309	229.767	248.076	19.061	218.770	237.831	26.000	231.529	257.529	22.584	187.789	210.373
Târnava-Mare	20.213	128.613	148.826	21.685	127.179	148.864	33.000	135.258	168.258	27.124	124.242	151.366
Târnava-Mică	8.825	107.266	116.091	8.635	104.931	113.566	15.000	109.085	124.085	13.577	128.111	141.688
Timiș	72.555	438.461	511.016	81.689	407.040	488.729	90.000	405.814	495.814	100.000	405.573	505.573
Trei-Scaune	14.744	133.336	148.080	15.989	128.916	144.905	16.000	129.531	145.531	16.361	114.279	130.640
Turda	13.455	160.920	174.375	15.059	160.553	175.612	23.000	161.270	184.270	18.061	164.278	182.339
Severin	—	—		—					—	Severin 36.226	Severin 190.542	Severin 226.768
Total	678.441	4.570.099	5.248.540	720.606	4.393.518	5.114.124	929.500	4.558.466	5.487.966	998.876	4.395.049	5.393.925

TENDINȚELE MIȘCĂRII POPULAȚIEI IN JUDEȚELE TRANSILVANIEI IN ANII 1920-1927

Regimul românesc nu a înțeles să păstreze ca unități administrative independente acele părți din județele de graniță, din care ni s'a atribuit numai o parte neînsemnată. Aceste părți au fost înglobate în județele învecinate, astfel că la granița vestică a țării avem județe bine populate care formează unități geografice, economice și administrative firesc delimitate. Cel mai mic dintre județele de graniță (județul Maramureș, 150.468 locuitori) nu este cel mai mic județ din Transilvania. Dintre județele Transilvaniei istorice, 8 județe au populație mai redusă decât Maramureșul de azi.

Celelalte județe grănițărești sunt cele mai mari județe din Transilvania.

La 1920 s'a făcut un recensământ sumar al populației pe cale administrativă. Acest recensământ a arătat o scădere de 134.416 locuitori, față de populația din 1910. Această cifră pare verosimilă, dacă luăm în considerare scăderea natalității din timpul războiului, creșterea excesivă a morbidității în aceeaș epocă, numărul considerabil al morților pe câmpul de luptă și în fine numărul apreciabil al « repatriaților » sau « refugiaților » cari au părăsit Transilvania imediat după terminarea războiului.

Menținem rezerva cuvenită față de aceste cifre, pentrucă ele nu au rezultat dintr'un recensământ normal, cum a fost cel din 1912 în România și cel din 1910 din Ungaria. La acest recensământ s'au găsit numai 5.114.124 locuitori din cari 720.606 în comunele urbane și 4.393.518 în cele rurale. In cele mai multe județe populația este mai scăzută în 1920, decât în 1910. Totuș unele județe (Bihor, Cluj, Maramureș) înregistrează o creștere remarcabilă a populației. Cea mai simțitoare scădere se înregistrează în judele Caraș-Severin, Alba și Arad.

Datele din 1923 sunt stabilite prin calcul. Numai după recensământul care se va face în 1930 vom puteà controlà rezultatele calculate pentru 1923.

Datele pentru 1927 le-am înregistrat acì cu toate că ele rezultă dintr'un recensământ sumar administrativ și deci nu au și nu pot aveà temeinicia unor date obținute prin recensăminte [illegible] male; totuș ele ne îngăduie să avem o orientare mai precisă asupra numărului populației, decât ne-ar puteà oferì cifrele obținute prin calcul. Pe de altă parte datele arată numărul populației din județe așà cum au fost modificate prin legea administrativă din 1923.

In 1927 avem în loc de 22 județe, 23 județe, scindându-se vechiul județ Caraș-Severin în două județe independente.

După acest recensământ Transilvania ar fi avut la 1927 un număr de 5.393.925 locuitori. Această cifră arată o creștere de 145.385 locuitori față de 1910 și de 279.801 față de 1920. In comunele rurale populația a scăzut dela 4.570.099 la 4.395.049 locuitori, iar în cele urbane a crescut dela 678.441 la 998.876 locuitori.

Această creștere este destul de apreciabilă pentru o epocă de 17 ani. Ea se cifrează la 47,2%.

Pentru a învederà evoluția populației în mediul rural și urban pentru fiecare naționalitate în Transilvania, vom reproduce câteva date comparative pentru anii 1910 și 1923 în toate județele din Transilvania și pentru toate naționalitățile:

Tabelele de mai jos arată tendințele evoluției populației la sate și la orașe în Transilvania.

Bineînțeles, că aceste date sunt influențate de schimbările ce s'au produs într'o epocă de mari schimbări, cum au fost războiul din 1914—1918, revoluția din 1918, războiul din 1919 și mișcările de echilibrare demografică din primii ani de după războiu. Nu putem deci afirmà că aceste date oglindesc o tendință stabilă de evoluție demografică. Numai după limpezirea vremurilor neclare din timpul și după primii ani ai războiului, evoluția populației va devenì mai constantă, astfel încât să ne permită să prevedem cu oarecare certitudine viitoarea evoluție a populației din Transilvania. Este cert că orice metode de calcul am aplicà pentru stabilirea mișcării populației în viitor rezultatele acestor calcule ar aveà numai valoare teoretică. In calculele de prevedere în privința mișcării populației nu putem pornì dela premize așà de incerte, cum sunt d. e. datele actuale asupra numărului populației și mișcarea populației în primul deceniu de după războiu.

Născuți. In acest capitol vom arătà numărul absolut și relativ al născuților din toate județele Transilvaniei atât în mediul rural cât și în cel urban.

POPULAȚIA DIN TRANSILVANIA IN 1910 ȘI 1923 PE NAȚIONALITĂȚI

ROMÂNI

Tabloul II

JUDEȚUL	RURAL			URBAN			TOTAL		
	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența
Alba	160.027	180.686	+ 20.659	11.456	19.600	+ 8.144	171.483	200.286	+ 28.803
Arad	237.356	221.697	— 15.659	10.279	22.000	+ 11.721	247.635	243.697	- 3.938
Bihor	250.048	287.570	+ 37.522	3.604	18.000	+ 14.396	253.652	305.570	+ 51.918
Bistrița	83.094	91.677	+ 8.583	4.470	5.500	+ 1.030	87.564	97.177	+ 9.613
Brașov	23.305	26.500	+ 3.195	11.786	18.000	+ 6.214	35.091	44.500	+ 9.409
Caraș-Severin	326.135	333.443	+ 7.308	10.143	13.500	+ 3.357	336.278	346.943	+ 10.665
Ciuc	17.833	21.914	+ 4.081	199	1.300	+ 1.101	18.032	23.214	+ 5.182
Cluj	157.435	183.970	+ 26.535	7.562	35.000	+ 27.438	164.997	218.970	+ 53.973
Făgăraș	82.262	78.970	— 3.292	2.174	4.200	+ 2.026	84.436	83.170	1.266
Hunedoara	262.134	264.501	+ 2.367	9.541	13.300	+ 3.759	271.675	277.801	+ 6.126
Maramureș	71.456	93.384	+ 21.928	2.001	7.000	+ 4.999	73.457	100.384	+ 26.927
Mureș	68.881	78.236	+ 9.355	3.028	8.800	+ 5.772	71.909	87.036	+ 15.127
Odorhei	2.725	5.577	+ 2.852	115	800	+ 685	2.840	6.377	+ 3.537
Sălaj	134.799	149.435	+ 14.636	1.288	5.000	+ 3.912	136.087	154.635	+ 18.548
Sătmar	124.132	164.991	+ 40.859	4.109	32.300	+ 28.191	128.241	197.291	+ 69.050
Sibiu	99.868	103.658	+ 3.790	13.804	24.000	+ 10.196	113.672	127.658	+ 13.986
Someș	180.933	190.941	+ 10.008	4.792	8.750	+ 3.958	185.725	199.691	+ 13.966
Târnava-Mare	54.621	68.775	+ 14.154	5.760	12.000	+ 6.240	60.381	80.775	+ 20.394
Târnava-Mică	53.688	61.143	+ 7.455	1.897	5.800	+ 3.903	55.585	66.943	+ 11.358
Timiș	166.783	177.445	+ 10.662	7.566	15.000	+ 7.434	174.349	192.445	+ 18.096
Trei-Scaune	22.805	35.506	+ 12.701	158	1.900	+ 1.742	22.963	37.406	+ 14.443
Turda	122.270	131.837	+ 9.558	3.389	9.000	+ 5.611	125.668	140.837	+ 15.169
Total	2.702.599	2.951.856	+249257	119.121	280.950	+161829	2.821.720	3.232.806	+411086

UNGURI

Tabloul III

JUDEȚUL	RURAL			URBAN			TOTAL		
	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența
Alba	23.205	19.500	— 3.705	12.057	10.780	— 1.277	35.262	30.280	- 4.982
Arad	71.527	60.000	— 11.527	39.790	38.700	— 1.090	111.317	98.700	— 12.617
Bihor	141.392	120.031	— 21.361	43.266	47.000	+ 3.734	184.658	167.031	17.627
Bistrița	2.100	3.500	+ 1.400	1.383	1.300	— 83	3.483	4.800	+ 1.317
Brașov	17.455	18.700	+ 1.245	16.414	16.500	+ 86	33.869	35.200	+ 1.331
Caraș-Severin	22.671	13.500	— 9.171	5.998	8.300	+ 2.302	28.669	21.800	— 6.869
Ciuc	111.953	99.600	— 12.353	11.578	15.600	+ 4.022	123.531	115.200	— 8.331
Cluj	55.286	51.053	— 4.233	43.658	51.600	+ 7.942	98.944	102.653	+ 3.709
Făgăraș	2.718	1.300	— 1.418	2.843	2.800	— 43	5.561	4.100	— 1.461
Hunedoara	36.773	38.400	+ 1.627	10.268	9.200	- 1.068	47.041	47.600	+ 559
Maramureș	11.105	2.200	— 8.905	9.561	4.000	— 5.561	20.666	6.200	— 14.466
Mureș	104.271	106.000	+ 1.729	22.345	29.000	+ 6.655	126.616	135.000	+ 8.384
Odorhei	107.513	105.113	— 2.400	9.632	7.800	— 1.832	117.145	112.913	4.232
Sălaj	65.811	61.000	— 4.811	11.652	10.200	— 1.452	77.463	71.200	- 6.263
Sătmar	89.451	57.000	— 32.451	51.652	37.600	— 14.052	141.103	94.600	— 46.503
Sibiu	1.894	1.000	— 894	6.700	4.700	— 2.000	8.594	5.700	— 2.894
Someș	34.270	29.700	— 4.570	9.730	9.000	- 730	44.000	38.700	- 5.300
Târnava-Mare	13.554	13.200	— 354	3.831	4.700	+ 869	17.385	17.900	+ 515
Târnava-Mică	27.887	27.014	— 873	5.249	7.200	+ 1.951	33.136	34.214	+ 1.078
Timiș	54.304	40.044	— 14.260	21.824	28.000	+ 6.176	76.128	68.044	- 8.084
Trei-Scaune	108.443	93.107	— 15.336	13.853	13.200	- 653	122.296	106.307	- 15.989
Turda	32.790	26.800	— 5.990	11.192	12.500	+ 3.308	41.982	39.300	— 2.682
Total	1.136.373	987.762	—148611	362.476	369.680	+ 7.204	1.498.849	1.357.442	-141407

TENDINȚELE MIȘCĂRII POPULAȚIEI IN JUDEȚELE TRANSILVANIEI IN ANII 1920-1927

GERMANI

Tabloul IV

JUDEȚUL	RURAL			URBAN			TOTAL		
	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența
Alba	6.218	6.200	— 18	1.051	880	— 171	72.269	7.080	— 189
Arad	27.630	30.000	+ 2.370	4.365	4.200	— 165	31.995	34.200	+ 2.205
Bihor	2.042	1.500	— 542	1.416	1.500	+ 84	3.458	3.000	— 458
Bistrița	19.774	14.145	— 5.629	5.835	5.100	— 735	25.609	19.245	— 6.364
Brașov	18.701	18.166	— 535	10.841	13.300	+ 2.459	29.542	31.466	+ 1.924
Caraș-Severin	47.345	45.500	— 1.845	8.570	9.200	+ 630	55.915	54.700	— 1.215
Ciuc	920	210	— 710	160	200	+ 40	1.080	410	— 670
Cluj	6.711	5.700	— 1.011	1.676	3.200	+ 1.524	8.387	8,900	+ 513
Făgăraș	2.233	1.420	— 813	1.003	1.100	+ 97	3.236	2.520	— 716
Hunedoara	6.208	9.500	+ 3.292	1.893	2.200	+ 307	8.101	11.700	+ 3.599
Maramureș	6.582	1.068	— 5.514	1.257	200	— 1.057	7.839	1.268	— 6.571
Mureș	4.712	4.147	— 565	3.600	3.700	+ 100	8.312	7.847	— 465
Odorhei	1.990	1.850	— 140	212	170	— 42	2.202	2.020	— 182
Sălaj	777	807	+ 30	39	80	+ 41	816	887	+ 71
Sătmar	6.352	29.300	+ 22.948	886	8.000	+ 7.114	7.238	37.300	+ 30.062
Sibiu	30.580	29.400	— 1.180	19.177	25.500	+ 6.323	49.757	54.900	+ 5.143
Someș	6.266	3.000	— 3.266	635	500	— 135	6.901	3.500	— 3.401
Târnava-Mare	52.872	53.000	+ 128	9.352	15.000	+ 5.648	62.224	68.000	+ 5.776
Târnava-Mică	19.658	18.500	— 1.158	614	500	— 114	20.272	19.000	— 1.272
Timiș	163.321	152.400	— 10.921	31.644	35.000	+ 3.356	194.965	187.400	— 7.565
Trei-Scaune	422	200	— 222	195	370	— 653	617	570	— 47
Turda	476	1.500	+ 1.024	100	270	+ 170	576	1.770	+ 1.194
Total	431.790	427.513	— 4.277	104.521	130.170	+ 25.649	536.311	577.683	+ 21.372

EVREI

Tabloul V

JUDEȚUL	RURAL			URBAN			TOTAL		
	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența
Alba	1.771	714	— 1.057	2.074	2.650	+ 576	3.845	3.364	— 481
Arad	3.807	1.213	— 2.594	6.295	8.000	+ 1.705	10.102	9.213	— 889
Bihor	17.307	6.667	— 10.640	15.155	22.000	+ 6.845	32.462	28.667	— 3.795
Bistrița	5.813	5.000	— 813	1.441	3.000	+ 1559	7.254	8.000	+ 746
Brașov	86	134	+ 48	1.417	2.000	+ 583	1.503	2.134	+ 631
Caraș-Severin	2.505	576	— 1.929	2.290	2.300	+ 10	4.795	2.876	— 1.919
Ciuc	1.795	1.289	— 506	562	600	+ 38	2.357	1.889	— 468
Cluj	5.535	4.006	— 1.529	7.046	14.000	+ 6.954	12.581	18.006	+ 5.425
Făgăraș	391	60	— 331	514	300	— 214	905	360	— 545
Hunedoara	4.080	2.766	— 1.314	1.599	1.450	— 149	5.679	4.216	— 1.463
Maramureș	20.330	20.590	+ 260	7.981	18.000	+ 10.019	28.311	38.590	+ 10.279
Mureș	4.158	3.058	— 1.100	3.392	8.200	+ 4.808	7.550	11.258	+ 3.708
Odorhei	1.057	757	— 300	256	200	— 56	1.313	957	— 356
Sălaj	7.994	5.096	— 2.898	1.855	2.800	+ 945	9.849	7.896	— 1.953
Sătmar	18.113	9.787	— 8.326	11.355	26.900	+ 15.545	29.468	36.687	+ 7.219
Sibiu	138	99	— 39	1.427	2.300	+ 873	1.565	2.399	+ 834
Someș	5.104	6.794	+ 1.690	2.891	6.550	+ 3.659	7.995	13.344	+ 5.349
Târnava-Mare	518	129	— 389	571	1.000	+ 429	1.089	1.129	+ 40
Târnava-Mică	1.192	628	— 564	574	900	+ 326	1.766	1.528	— 238
Timiș	1.910	925	— 985	6.728	7.000	+ 272	8.638	7.925	— 713
Trei-Scaune	744	218	— 526	478	480	+ 2	1.222	698	— 524
Turda	2.166	1.055	— 1.111	482	1.000	+ 518	2.648	2.055	— 593
Total	106.514	71.561	— 34.953	76.383	131.630	+ 55.247	182.897	203.191	+ 20.294

ALȚII

Tabloul VI

JUDEȚUL	RURAL			URBAN			TOTAL		
	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența
Alba	3.132	1.271	— 1.861	627	90	— 537	3.759	1.361	— 2.398
Arad	14.834	14.393	— 441	2.437	2.100	— 337	17.271	16.493	— 778
Bihor	10.945	8.100	— 2.845	728	1.500	+ 772	11.673	9.600	— 2.073
Bistrița	3.826	2.000	— 1.826	107	100	— 7	3.933	2.100	— 1.833
Brașov	596	100	— 496	598	200	— 398	1.194	300	— 894
Caraș-Severin	40.011	28.135	— 11.876	816	700	— 116	40.827	28.835	— 11.992
Ciuc	613	408	— 205	107	300	+ 193	720	708	— 12
Cojocna	4.772	2.300	— 2.472	866	1.200	+ 334	5.638	3.500	— 2.138
Făgăraș	991	189	— 802	45	100	+ 55	1.036	289	— 747
Hunedoara	6.960	6.533	— 427	669	350	— 319	7.629	6.883	— 746
Maramureș	19.625	4.100	— 15.525	570	800	+ 230	20.195	4.900	— 15.295
Mureș	4.740	4.500	— 240	462	300	— 162	5.202	4.800	— 402
Odorhei	644	400	— 244	29	30	+ 1	673	430	— 243
Sălaj	5.812	6.200	+ 388	113	220	+ 107	5.925	6.420	+ 495
Sătmar	1.517	1.616	+ 99	267	1.200	+ 993	1.784	2.816	+ 1.032
Sibiu	2.448	903	— 1.545	885	500	— 385	3.333	1.403	— 1.930
Someș	3.194	1.094	— 2.100	261	1.200	+ 939	3.455	2.294	— 1.161
Târnava-Mare	7.048	154	— 6.894	699	300	— 399	7.747	454	— 7.293
Târnava-Mică	4.841	1.800	— 3.041	491	600	+ 109	5.332	2.400	— 2.932
Timiș	53.143	35.000	— 17.143	4.793	5.000	+ 207	56.936	40.000	— 16.936
Trei-Scaune	922	500	— 422	60	50	— 10	982	550	— 432
Turda	3.200	78	— 3.131	292	230	— 62	3.501	308	— 3.193
Total	192.823	119.774	— 73.049	15.922	17.070	+ 1.148	208.745	136.844	— 71.901

POPULAȚIA TOTALĂ

Tabloul VII

JUDEȚUL	RURAL			URBAN			TOTAL		
	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența	1910	1923	Diferența
Alba	194.353	208.371	+ 14.018	27.265	34.000	+ 6.735	221.618	242.371	+ 20.753
Arad	355.154	327.303	— 27.851	63.166	75.000	+ 11.834	418.320	402.303	— 16.017
Bihor	421.734	423.868	+ 2.134	64.169	90.000	+ 25.831	485.903	513.868	+ 27.965
Bistrița	114.607	116.322	+ 1.715	13.236	15.000	+ 1.764	127.834	131.322	+ 3.479
Brașov	60.143	63.600	+ 3.457	41.056	50.000	+ 8.944	101.199	113.600	+ 12.401
Caraș-Severin	438.667	421.154	— 17.513	27.817	34.000	+ 6.183	446.484	455.154	— 11.330
Ciuc	133.114	123.421	— 9.693	12.606	18.000	+ 5.394	145.720	141.421	— 4.299
Cluj	229.739	247.029	+ 17.290	60.808	105.000	+ 44.192	290.547	352.029	+ 61.482
Făgăraș	88.595	81.939	— 6.656	6.597	8.500	+ 1.921	95.174	90.439	— 4.735
Hunedoara	316.155	321.700	+ 5.545	23.970	26.500	+ 2.530	340.125	348.200	+ 8.075
Maramureș	129.098	121.342	— 7.756	21.370	30.000	+ 8.630	150.468	151.342	+ 874
Mureș	186.762	195.941	+ 9.179	32.827	50.000	+ 17.173	219.589	245.941	+ 26.352
Odorhei	113.929	113.697	— 232	10.244	9.000	— 1.244	124.173	122.697	— 1.476
Sălaj	215.193	222.538	+ 7.345	14.947	18.500	+ 3.553	230.140	241.038	+ 10.898
Sătmar	239.565	262.694	+ 23.129	68.269	106.000	+ 37.731	307.834	368.694	+ 60.860
Sibiu	134.928	135.060	+ 132	41.993	57.000	+ 15.007	176.921	192.060	+ 15.139
Someș	229.767	231.529	+ 1.762	18.309	26.000	+ 7.691	248.076	257.529	+ 9.453
Târnava-Mare	128.613	135.258	+ 6.645	20.213	33.000	+ 12.787	148.826	168.258	+ 19.432
Târnava-Mică	107.266	109.085	+ 1.819	8.825	15.000	+ 6.175	116.091	124.085	+ 7.994
Timiș	438.461	405.814	— 32.647	72.555	90.000	+ 17.445	511.016	495.814	— 15.202
Trei-Scaune	133.336	129.531	— 3.805	14.744	16.000	+ 1.256	148.080	145.531	— 2.549
Turda	160.920	161.270	+ 350	13.455	23.000	+ 9.545	174.375	184.270	+ 9.895
Total	4.570.099	4.558.466	— 11.633	678.441	929.500	+ 251077	5.248.522	5.487.966	+ 239444

Tabloul VIII

Județul	1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Aa	606	6.728	7.299	519	5.850	6.369	638	5.667	6.305
Ad	1.378	8.338	9.750	1.077	9.561	10.638	1.054	9.027	10.081
Bor	1.845	14.448	16.316	1.562	14.128	15.690	1.622	13.383	15.005
Btrița	349	3.645	4.018	348	4.020	4.368	347	3.729	4.076
Bșov	986	1.832	2.782	990	3.391	4.381	961	3.234	4.195
Caș-Severin	602	8.788	9.335	425	4.177	4.602	446	3.828	4.274
Cic	336	4.944	5.298	358	4.035	4.393	196	3.871	4.067
Cj	1.956	7.774	9.998	1.704	8.006	9.710	1.646	8.052	9.698
Făraș	151	2.796	2.919	127	2.038	2.165	121	1.984	2.105
Hnedoara	471	8.531	8.970	1.002	7.972	8.974	1.062	7.911	8.973
Mramureș	673	4.939	5.615	634	4.433	5.067	594	4.506	5.100
Mreș	1.077	6.883	7.975	1.213	7.658	8.871	1.160	7.431	8.591
Orhei	157	3.464	3.638	156	3.638	3.794	143	3.238	3.381
Saj	327	7.971	8.325	737	9.771	10.508	660	9.862	10.522
Smar	2.046	8.401	10.495	1.523	7.553	9.076	1.420	6.942	8.362
Siu	1.127	4.328	5.463	1.061	4.525	5.586	1.101	4.354	5.455
Sneș	522	7.982	8.498	462	6.625	7.087	420	6.313	6.733
Tnava Mare	605	3.906	4.595	734	3.938	4.672	752	3.823	4.575
Tnava Mică	269	4.032	4.356	323	4.982	5.305	319	4.959	5.278
Tiș	1.695	9.398	11.022	1.316	9.449	10.765	1.286	9.131	10.417
Ti-Scaune	298	4.056	4.331	362	3.487	3.849	463	3.395	3.858
Tda	447	6.141	6.568	418	6.232	6.650	427	6.199	6.626
Scrin	—	—	—	711	5.476	6.187	655	4.998	5.653
Total	17.923	139.525	157.566	17.762	140.945	158.707	17.493	135.837	153.330

anuilă t

NĂSCUȚII VII

Tabloul VIII

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	606	6.245	6.851	660	7.761	8.421	668	7.624	8.292	656	7.545	8.201	651	7.597	8.248	571	6.728	7.299	519	5.850	6.369	638	5.667	6.305
Arad	1.378	11.423	12.801	1.384	10.992	12.376	1.409	11.001	12.410	1.249	9.788	11.037	1.110	9.300	10.410	1.112	8.638	9.750	1.077	9.561	10.638	1.054	9.027	10.081
Bihor	1.845	17.589	19.434	1.797	17.674	19.471	1.677	15.380	17.057	1.446	13.785	15.231	1.392	16.205	17.597	1.268	15.048	16.316	1.562	14.128	15.690	1.622	13.383	15.005
Bistrița	349	3.057	3.406	316	3.872	4.188	305	3.839	4.144	289	3.663	3.952	301	3.758	4.059	273	3.745	4.018	348	4.020	4.368	347	3.729	4.076
Brașov	986	1.820	2.806	1.082	1.941	3.023	1.037	1.944	2.981	1.017	1.930	2.947	981	1.896	2.877	950	1.832	2.782	990	3.391	4.381	961	3.234	4.195
Caraș-Severin	602	11.199	11.801	658	10.864	11.522	666	11.197	11.863	620	10.540	11.169	543	10.084	10.627	547	8.788	9.335	425	4.177	4.602	446	3.828	4.274
Cîmpulung	336	4.145	4.481	383	4.948	5.331	378	4.845	5.223	379	4.822	5.201	395	5.109	5.504	354	4.944	5.298	358	4.035	4.393	196	3.871	4.067
Cluj	1.956	7.569	9.525	2.186	8.887	11.073	2.178	8.867	11.045	1.878	8.276	10.154	1.788	8.381	10.169	1.724	8.274	9.998	1.704	8.006	9.710	1.646	8.052	9.698
Făgăraș	151	2.475	2.626	173	2.872	3.045	171	2.859	3.030	163	2.611	2.774	145	2.788	2.933	123	2.796	2.919	127	2.038	2.165	121	1.984	2.105
Hunedoara	471	8.929	9.400	528	9.895	10.423	516	10.288	10.804	475	9.493	9.968	443	8.966	9.409	439	8.531	8.970	1.002	7.972	8.974	1.062	7.911	8.973
Maramureș	673	3.892	4.565	705	4.846	5.551	719	4.906	5.625	775	4.803	5.578	722	5.757	6.479	676	4.939	5.615	634	4.433	5.067	594	4.506	5.100
Mureș	1.077	6.186	7.263	1.145	6.855	8.000	1.106	6.931	8.037	1.086	6.677	7.763	1.007	7.145	8.152	992	6.983	7.975	1.213	7.658	8.871	1.160	7.431	8.591
Odorhei	157	3.727	3.884	176	3.919	4.095	195	3.775	3.970	181	3.589	3.770	186	3.843	4.029	174	3.464	3.638	156	3.638	3.794	143	3.238	3.381
Sălaj	327	8.281	8.608	363	8.868	9.231	394	8.928	9.322	344	8.639	8.983	299	8.929	9.228	354	7.971	8.325	737	9.771	10.508	660	9.862	10.522
Satmar	2.046	8.714	10.760	2.161	9.761	11.922	2.211	9.991	12.202	2.076	9.362	11.438	1.947	8.875	10.822	1.794	8.701	10.495	1.523	7.553	9.076	1.420	6.942	8.362
Sibiu	1.127	4.013	5.140	1.241	4.656	5.897	1.232	4.702	5.934	12.33	4.449	5.682	1.207	4.579	5.786	1.135	4.328	5.463	1.061	4.525	5.586	1.101	4.354	5.455
Someș	522	7.365	7.887	552	8.169	8.721	552	8.402	8.954	490	7.552	8.042	452	7.994	8.446	416	8.082	8.498	462	6.625	7.087	420	6.313	6.733
Târnava Mare	605	3.699	4.304	703	4.371	5.074	695	4.472	5.167	681	4.232	4.913	758	4.271	5.029	689	3.906	4.595	734	3.938	4.672	752	3.823	4.575
Târnava Mica	269	3.668	3.937	275	3.246	3.521	311	4.211	4.522	270	4.150	4.420	240	4.160	4.400	224	4.132	4.356	323	4.982	5.305	319	4.959	5.278
Timiș	1.695	12.258	13.953	1.845	11.236	13.081	1.710	10.795	12.505	1.552	9.542	11.094	1.483	9.248	10.731	1.424	9.598	11.022	1.316	9.449	10.765	1.286	9.131	10.417
Trei-Scaune	298	3.866	4.164	308	4.262	4.560	305	4.242	4.547	325	4.252	4.577	314	4.286	4.600	275	4.056	4.331	362	3.487	3.849	463	3.395	3.858
Turda	447	5.338	5.785	451	6.200	6.651	479	6.082	6.561	440	6.246	6.686	468	6.138	6.606	427	6.141	6.568	418	6.232	6.650	427	6.199	6.626
Severin	—	—	—	—	—	—	—	—			—			—	—				711	5.476	6.187	655	4.998	5.653
Total	17.923	145.458	163.381	19.092	156.095	175.187	18.914	155.281	174.195	17.634	145.946	163.580	16.832	149.309	166.141	15.941	141.625	157.566	17.762	140.945	158.707	17.493	135.837	153.330

Matagna

Tabloul IX

Județul	1925			1926			1927		
	Urban	ıral	Urban Rural	Urban	Rural	Urban Rural	Urban	Rural	Urban Rural
ba	17,8	32,3	30,1	16,4	35,7	32,6	20,2	34,7	32,3
ad	18,4	26,4	24,2	11,4	27,9	24,3	11,2	26,3	23,3
hor	20,5	35,5	31,7	14,4	36,9	31,5	15,5	35,0	30,6
strița-Năsăud	23,2	32,2	30,6	19,1	33,6	31,7	19,1	31,2	29,6
rașov	19,7	28,8	24,5	18,5	31,6	27,2	18,0	30,1	26,1
raș-Severin	17,7	20,9	20,5	17,0	24,0	23,1	17,9	22,0	21,5
uc	18,6	40,0	37,4	24,9	35,2	34,1	13,6	33,8	31,5
uj	18,6	33,5	28,4	14,2	35,8	28,2	13,7	36,0	28,2
găraș	17,8	34,1	32,3	15,4	28,8	27,4	14,7	28,0	26,6
medoara	17,8	26,1	25,8	22,8	27,8	27,2	24,2	27,6	27,2
aramureș	22,4	40,7	37,1	25,9	34,0	32,7	24,3	34,6	33,0
reș	21,5	35,6	32,4	20,4	36,4	34,1	19,5	35,3	33,0
lorheiu	17,4	30,5	29,6	19,4	31,3	30,5	17,8	27,8	27,2
laj	17,6	35,8	34,5	21,8	33,5	33,1	19,5	33,8	33,1
tmar	19,3	33,1	28,4	20,5	36,4	32,2	19,1	33,5	29,7
biu	19,8	32,0	28,4	22,1	32,4	29,8	23,0	31,2	29,1
meș	20,0	34,9	33,0	20,4	35,3	33,7	18,6	33,6	32,0
rnava-Mare	18,3	28,9	27,3	27,1	31,7	30,9	27,7	30,8	30,2
rnava-Mică	17,9	37,9	35,1	23,8	38,9	37,4	23,5	38,7	37,2
miș	18,8	23,6	22,2	13,2	23,3	21,3	12,9	22,5	20,6
ei-Scaune	18,6	31,3	29,7	22,1	30,5	29,5	28,3	29,7	28,3
rda	19,4	38,1	35,6	23,1	37,9	36,5	23,6	37,7	36,3
verin	—	—	—	19,6	28,7	27,3	18,1	25,6	24,9
Total	19,3	31,1	28,7	17,8	32,1	29,4	17,5	30,9	28,4

PROPORȚIA NATALITĂȚII LA 1000 LOCUITORI

Tabloul IX

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Urban Rural	Urban	Rural	Urban Rural	Urban	Rural	Urban Rural	Urban	Rural	Urban Rural	Urban	Rural	Urban Rural	Urban	Rural	Urban Rural	Urban	Rural	Urban Rural	Urban	Rural	Urban Rural
Alba	17.8	30.0	28.2	19.4	37.2	34.7	19.6	36.6	36.8	19.3	36.2	33.8	19.1	36.4	34.0	16.8	32.3	30.1	16.1	35.7	32.6	20.2	34.7	32.3
Arad	18.1	31.9	31.8	18.4	33.6	30.8	18.8	33.6	30.8	16.6	29.9	27.4	14.8	28.4	25.9	14.8	26.4	24.2	11.4	27.9	24.3	11.2	26.3	23.3
Bihor	20.5	41.5	37.8	20.0	41.7	37.9	18.6	36.3	33.2	16.0	32.5	29.6	15.4	38.2	34.2	14.1	35.5	31.7	14.4	36.9	31.5	15.5	35.0	30.6
Bistrița-Năsăud	23.2	26.2	25.9	21.1	33.3	31.9	20.3	33.0	31.5	19.2	31.5	30.1	20.0	32.3	30.9	18.2	32.2	30.6	19.1	33.6	31.7	19.1	31.2	29.6
Brașov	19.7	28.6	24.7	21.6	30.5	26.6	20.7	30.6	26.2	20.3	30.3	25.9	19.6	30.1	25.3	19.0	28.8	24.5	18.5	31.6	27.2	18.0	30.1	26.1
Caraș-Severin	17.7	26.6	25.9	19.3	25.8	25.3	19.6	26.6	2.60	18.2	25.0	24.5	16.0	23.9	23.3	16.1	20.9	20.5	17.0	24.0	23.1	17.9	22.0	21.5
Cluc	18.6	33.6	31.7	21.3	40.1	37.7	21.0	39.2	36.9	18.5	39.0	35.8	21.9	41.4	38.9	19.7	40.0	37.4	24.9	35.2	34.1	13.6	33.8	31.5
Cluj	18.6	30.6	27.0	20.8	36.0	31.4	20.7	35.9	31.4	21.0	33.5	28.8	17.0	33.9	28.9	16.4	33.5	28.4	14.2	35.8	28.2	13.7	36.0	28.2
Făgăraș	17.8	30.2	29.0	20.3	35.0	33.7	20.1	34.9	33.5	17.9	31.8	29.4	17.0	34.0	32.4	14.5	34.1	32.3	15.4	28.8	27.4	14.7	28.0	26.6
Hunedoara	17.8	27.7	27.0	19.9	30.7	29.9	19.5	32.0	31.0	19.2	29.5	28.6	16.7	27.8	27.0	16.6	26.1	25.8	22.8	27.8	27.2	24.2	27.6	27.2
Maramureș	22.1	32.1	30.2	23.5	39.9	36.6	23.9	40.4	37.2	17.9	39.6	36.8	24.0	47.1	42.8	22.5	40.7	37.1	25.9	34.0	32.7	24.3	34.6	33.0
Mureș	21.5	31.6	29,5	22.9	35.0	32.5	22.1	35.4	32.7	25.8	34.1	31.6	20.1	36.1	33.1	19.8	35.6	32.4	20.4	36.4	34.1	19.5	35.3	33.0
Odorhei	17.1	32.8	31.6	19.5	34.4	33.4	21.6	33.2	32.3	21.7	31.6	30.7	20.6	33.8	32.8	19.3	30.5	29.6	19.4	31.3	30.5	17.8	27.8	27,2
Sălaj	17.6	37.2	35.7	19.6	39.8	38.3	21.3	40.1	38.7	20.1	38.8	37.2	16.1	40.1	38.3	19.1	35.8	34.5	21.8	33.5	33.1	19.5	33.8	33.1
Sătmar	19.3	33.2	29.2	20.4	37.1	32.3	20.8	38.0	33.1	19.6	35.6	31.0	18.4	33.8	29.3	16.9	33.1	28.4	20.5	36.4	32.2	19.1	33.5	29,7
Sibiu	19.8	29.7	26.8	21.8	34.4	30.7	21.6	34.8	30.9	21.6	32.9	29.6	21.2	33.9	30.1	19.9	32.0	28.4	22.1	32.4	29.8	23.0	31.2	29.1
Someș	20.0	31.8	30.6	21.2	35.3	33.8	21.2	36.3	34.8	18.8	32.6	31.2	17.4	34.5	32.8	16.0	34.9	33.0	20.4	35.3	33.7	18.6	33.6	32.0
Târnava-Mare	18.3	27.3	25.6	21.3	32.3	30.1	21.1	33.1	30.7	20.6	31.3	29.2	23.0	31.6	29.9	20.9	28.9	27.3	27.1	31.7	30.9	27.7	30.8	30.2
Târnava-Mică	17.9	33.6	31.7	18.3	29.7	28.1	20.7	38.6	36.1	18.0	38.0	35,6	16.0	38.1	35.4	14.9	37.9	35.1	23.8	38.9	37.4	23.5	38.7	37.2
Timiș	18.3	30.2	28.1	20.5	27.7	26.1	19.0	26.0	25.2	17.2	23.5	22.4	16.5	22.8	21.6	15.8	23.6	22.2	13.2	23.3	21.3	12.9	22.5	20.6
Trei-Scaune	18.6	29.3	28.6	19.2	32.9	31.3	19.1	32.7	31.2	20.3	32.3	31.1	19.6	33.4	31.6	17.2	31.3	29.7	22.1	30.5	29.5	28.3	29.7	28.3
Turda	19.1	33.1	31.1	19.6	38.1	36.1	20.8	37.7	35.6	19.1	38.7	36.3	20.3	38.0	35.8	18.6	38.1	35.6	23.1	37.9	36,5	23.6	37.7	36,3
Severin																			19.6	28.7	27.3	18.1	25.6	24.9
Total	19.3	31.9	29.8	20.5	34.2	31.9	20.3	33.8	31.7	19.0	32.0	29.8	18.1	32.7	30.3	17.1	31.1	28.7	17.8	32.1	29.1	17.5	30.9	28,4

Mat-mdi

Tabloul XII

Județul	1925		1926			1927		
	Urban	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
. . . . .	17.4	20.9	21.3	23.3	23,0	20.9	24,1	23,6
. . . . .	19.8	21.2	14.1	24,4	22,2	12.3	22,9	20,6
. . . . .	20.3	23.8	17.0	26.7	24.5	17.0	25,5	23.6
ița-Năsăud . . .	23.7	19.5	15.9	23,2	22.3	15.2	22,7	21,7
ov	15.3	16.1	15.0	20.8	18.9	14.5	19,0	17,5
-Severin.	25.0	18.9	21.0	25.5	24,9	19.3	24,0	23,4
. . . . .	15,4	22.9	13.4	22.7	21.7	13.3	22,6	21,6
. . . . .	16,4	19,2	13.7	21,9	19.1	13.2	24,1	20,3
raș	18,5	23.1	17.5	23,1	22,5	15.9	21,6	21,0
doara	17,4	20.9	21.2	22,2	22.1	16.2	24,2	23,1
mureș	21,5	19.7	21.5	18,9	19,3	17.9	20,7	20.5
ș	17.2	21.0	15.8	21,5	21.0	16.9	22,9	20.4
hei	16.6	19.1	21.6	21,4	21,4	19.0	21,5	21,4
. . . . .	17.0	24.1	17.3	23.2	23.1	20.1	23,2	23.4
ar	13.9	18.2	15.6	24.9	22,4	14.8	23,5	21,2
. . . . .	18.6	20.5	20.2	21,6	21.8	18.5	21,3	20,6
ș	18.0	23.5	17.6	23.0	22.4	16.3	24.9	24.0
ava-Mare . . .	17.4	18.9	20.1	23.0	20.7	21.3	22,4	22,2
ava-Mică . . .	15.9	22.6	22.5	22.0	21.9	20.1	24,7	24,2
. . . . .	18.5	20.7	16.8	23,0	21,6	15.6	21,1	20,0
Scaune.	19.1	20.1	21.1	21,9	21.5	24.9	20,5	21,0
a	14,9	22.1	18.9	22,5	22.1	18.7	24,0	23,5
in	—		27.7	24.4	24.9	21.2	23.7	23,3
Total	17.8	20.8	17.3	23,1	22.0	16.1	23,1	21,9

NĂSCUȚII MORȚI

Tabloul X

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	10	10	20	5	8	13	7	37	44	10	31	41	19	51	70	17	59	76	26	45	71	28	55	83
Arad	51	95	146	47	96	143	46	151	197	48	134	182	35	116	151	45	136	181	25	122	147	48	103	151
Bihor	212	191	403	101	161	262	66	128	194	59	150	209	42	116	158	50	72	122	42	101	143	50	88	138
Bistrița-Năsăud	19	22	41	13	45	58	6	47	53	7	35	42	5	38	43	9	52	61	14	33	47	15	35	50
Brașov	51	48	99	38	52	90	30	54	84	47	47	94	55	37	92	37	46	83	55	36	91	47	8	55
Caraș-Severin	8	101	109	12	118	130	7	101	108	14	101	115	12	70	82	5	103	108	4	3	7	—	35	35
Cluj	—	70	70	13	35	48	1	57	58	2	46	48	9	20	29	1	49	50	3	17	20	—	73	73
Făgăraș	108	6	114	103	61	164	116	71	187	107	5	112	51	79	130	10	14	24	29	14	43	55	10	65
Hunedoara	3	14	17	—	3	3	1	8	9	—	3	3	2	5	7	6	8	14	—	3	3	5	21	26
Maramureș	15	138	153	13	154	167	19	146	165	28	136	164	13	114	127	13	122	135	21	66	87	2	18	20
Mureș	—	2	2	18	14	32		2	2	36	9	45	35	5	40	10	9	19	-	1	1	—	1	1
Odorhei	73	56	129	75	75	150	61	25	86	52	10	62	49	11	60	44	37	81	54	77	131	41	18	59
Sălaj	—	—	-	2	46	48	7	23	30	4	16	20	7	18	25	7	7	14	5	8	13	18	3	21
Satmar	9	82	91	7	79	86	4	79	83	13	256	269	18	126	144	9	61	70	6	60	66	3	21	24
Sibiu	60	90	150	59	93	152	55	93	148	53	99	152	37	103	140	42	68	110	13	30	43	22	57	79
Someș	50	14	64	67	42	109	58	61	119	48	38	86	33	45	78	57	52	109	35	68	103	37	66	103
Târnava-Mare	15	56	71	34	101	135	22	104	126	18	46	64	15	44	59	—	22	22	3	13	16	10	55	65
Târnava-Mică	33	53	86	33	72	105	21	83	107	26	74	100	38	93	131	—	20	20	18	52	70	34	77	111
Timiș	—	19	19	5	51	56	12	22	34	12	38	50	7	54	61	11	40	51	17	26	43	12	43	55
Trei-Scaune	67	268	335	115	160	275	66	119	185	71	70	141	83	116	199	49	152	201	47	157	204	60	131	191
Turda	7	90	97	12	87	99	8	10	18	5	12	17	16	44	60	5	57	62	11	74	85	10	79	89
Severin	—		—	—	-	-		2	2	23	29	52	4	34	38	7	39	46	—	1	1	—	5	5
Total	-		-	-	-	-										—	-	-	3	67	70	5	121	126
	791	1.425	2.216	772	1.553	2.325	616	1.423	2.039	683	1.385	2.068	585	1.339	1.924	434	1.225	1.659	431	1.074	1.505	502	1.123	1.625

Maramu

Tabloul XIII

Județul	1925			1926			1927		
	Urban	ral	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	129	.258	1.326	124	1.164	1.288	116	12.44	1.360
Arad	382	.832	2.028	332	2.101	2.433	216	1.968	2.184
Bihor	458	.216	3.468	348	3.472	3.820	339	3.306	3.645
Bistrița-Năsăud	50	633	661	47	780	827	38	724	762
Brașov	139	243	339	125	568	693	99	515	614
Caraș-Severin	161	.643	1.749	87	900	987	68	675	743
Ciuc	65	912	995	61	779	840	79	823	902
Cluj	402	.580	1.845	306	1.470	1.776	269	1.728	1.997
Făgăraș	38	504	522	14	444	458	14	371	385
Hunedoara	81	.646	1.722	171	1.468	1.639	192	1.638	1.830
Maramureș	129	804	882	111	805	916	99	899	998
Mureș	222	.371	1.535	180	1.347	1.527	219	1.468	1.687
Odorhei	23	616	636	25	778	803	19	764	783
Sălaj	41	.549	1.586	127	2.063	2.190	149	2.293	2.442
Sătmar	391	.774	2.118	243	1.678	1.921	237	1.589	1.826
Sibiu	189	739	890	129	825	954	146	758	904
Someș	89	.407	1.459	72	1.380	1.452	45	1.329	1.374
Târnava-Mare	77	568	654	85	650	735	84	639	723
Târnava-Mică	39	778	811	49	854	903	52	983	1.035
Timiș	295	.867	2.142	40	2.000	2.240	231	1.758	1.989
Trei-Scaune	50	715	748	33	596	629	44	560	604
Turda	72	.112	1.166	75	1.176	1.251	72	1.312	1.384
Severin	—	—	—	162	1.046	1.208	120	1.060	1.180
Total	3.522	.767	29.282	3.146	28.344	31.490	2.947	28.404	31.351

MORȚI I (fără născuți morți)

Tabloul XI

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	593	4.237	4.830	496	4.374	4.870	544	4.630	5.174	479	5.066	5.545	564	5.204	5.768	509	4.554	5.063	675	3.814	4.489	662	3.939	4.601
Arad	1.484	7.908	9.392	1.382	8.325	9.707	1.533	8.213	9.746	1.355	7.179	8.534	1.387	7.862	9.249	1.201	7.320	8.521	1.333	8.361	9.694	1.163	7.859	9.022
Bihor	1.824	10.044	11.868	1.627	11.174	12.801	1.740	10.040	11.780	1.592	9.849	11.441	1.702	10.661	12.363	1.475	10.735	12.210	1.837	10.209	12.046	1.836	9.752	11.590
Bistrița-Năsăud	356	2.479	2.835	228	2.726	2.954	224	2.445	2.669	260	2.217	2.477	247	2.469	2.716	217	2.345	2.562	290	2.779	3.069	276	2.715	2.991
Brașov	763	1.151	1.914	698	1.105	1.803	807	1.111	1.918	729	1.153	1.882	739	1.163	1.902	699	1.129	1.828	802	2.233	3.035	774	2.042	2.816
Caraș-Severin	851	9.404	10.255	727	8.966	9.693	759	8.991	9.750	727	9.141	9.863	793	9.185	9.978	732	7.864	8.596	524	4.442	4.966	480	4.173	4.653
Cluc	278	2.436	2.714	232	2.650	2.882	284	3.298	3.582	244	3.007	3.251	298	3.020	3.318	294	2.952	3.246	192	2.599	2.791	191	2.587	2.778
Cluj	1.721	5.206	6.927	1.579	5.649	7.228	1.596	5.575	7.171	1.594	5.002	6.596	1.591	5.066	6.657	1.505	5 241	6.746	1.645	4.917	6.562	1.587	5.405	6.992
Făgăraș	157	2.084	2.241	148	1.935	2.083	133	1.906	2.039	134	1.685	1.819	148	2.050	2.198	116	1.977	2.093	144	1.633	1.777	131	1.532	1.663
Hunedoara	462	6.790	7.252	477	6.839	7.316	414	7.083	7.497	440	6.589	7.029	447	6.723	7.170	412	6.854	7.266	931	6.355	7.286	711	6.928	7.639
Maramureș	645	3.740	4.385	530	2.867	3.397	564	2.549	3.113	495	2.680	3.175	549	2.620	3.169	509	2.468	2.977	526	2.460	2.986	438	2.738	3.176
Mureș	860	4.205	5.065	808	4.091	4.899	834	4.255	5.089	838	4.101	4.939	885	4.501	5.386	760	4.414	5.174	941	4.528	5.469	1.004	4.820	5.824
Odorhei	150	2.390	2.540	132	2.460	2.592	166	2.659	2.825	163	2.585	2.748	155	2.633	2.788	138	2.245	2.383	175	2.486	2.661	153	2.505	2.658
Sălaj	314	5.032	5.346	354	5.955	6.309	321	5.258	5.579	293	6.038	6.331	212	5.688	5.900	279	5.521	5.800	585	6.757	7.342	679	6.764	7.443
Sătmar	1.478	5.728	7.206	1.575	6.115	7.690	1.548	5.761	7.309	1.421	5.226	6.647	1.507	5.428	6.935	1.454	5.247	6.701	1.158	5.156	6.314	1.102	4.879	5.981
Sibiu	1.060	2.791	3.851	983	2.559	3.542	1.023	2.759	3.782	980	2.951	3.931	932	2.825	3.757	953	2.984	3.937	968	3.118	4.086	888	2.980	3.868
Someș	468	4.731	5.199	415	4.954	5.369	458	5.301	5.759	419	4.812	5.231	426	5.532	5.958	334	5.711	6.045	398	4.323	4.721	369	4.676	5.045
Târnava-Mare	576	2.664	3.240	488	2.631	3.119	569	2.843	3.412	560	2.656	3.216	611	2.753	3.364	515	2.672	3.187	553	2.580	3.133	579	2.779	3.358
Târnava-Mică	239	2.359	2.598	239	1.791	2.030	242	2.477	2.719	223	2.443	2.666	253	2.576	2.829	246	2.481	2.727	279	2.820	3.099	273	3.164	3.437
Timiș	1.664	8.612	10.276	1.563	8.729	10.292	1.606	9.075	10.681	1.560	8.167	9.727	1.708	8.971	10.679	1.543	8 728	10.271	1.617	9.319	10.936	1.556	8.579	10.135
Trei-Scaune	305	2.659	2.964	241	2.562	2.803	255	2.548	2.803	286	2.613	2.899	281	2.684	2.965	304	2.660	2.964	399	2.415	2.814	407	2.341	2.748
Turda	344	3.567	3.911	261	3.912	4.173	286	3.894	4.180	327	3.708	4.035	339	3.654	3.993	327	3.799	4.126	341	3.695	4.036	338	3.949	4.287
Severin	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.004	4.649	5.653	770	4.525	5.295
Total	16.592	100.217	116.809	15.183	102.369	117.552	15.906	102.671	118.577	15.119	98.868	113.987	15.774	103.268	119.042	14.522	99.901	114.423	17.317	101.648	118.965	16.369	101.631	118.000

Manuală ;

Tabloul XIV

Județul	1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	21.2	8,7	18,2	23,9	19,9	20,2	18,2	21,9	21,6
Arad	27.7	1,2	20,8	30,8	24,5	22,8	20,5	21,8	21,6
Bihor	24.8	1,4	21,2	22,4	24,5	24,3	20,9	24,7	24,3
Bistrița-Năsăud	14.0	6,9	16,4	13,5	19,4	18,9	10,9	19,5	18,6
Brașov	14.1	3,3	12,2	12,6	16,7	15,8	10,3	15,9	14,6
Caraș-Severin	26.7	8,7	18,7	20,5	21,5	21,4	15,3	17,6	17,3
Ciuc	19.3	8,4	18,8	17,0	19,3	19,1	40,3	21,2	22,1
Cluj	20.6	9,1	18,4	17,9	18,3	18,2	16,3	21,4	20,5
Făgăraș	25.2	8,0	17,9	11,0	21,7	21,1	11,5	18,6	18,2
Hunedoara	17.2	9,3	19,2	17,0	18,4	18,2	18,0	20,7	20,3
Maramureș	19.2	6,3	15,7	17,5	18,1	18,0	16,6	19,9	19,5
Mureș	20,6	9,6	19,2	14,8	17,5	17,0	18,8	19,7	19,6
Odorheiu	14,6	6,8	17,5	16,0	21,3	21,1	13,2	23,5	21,1
Sălaj	12,5	9,4	19,0	17,2	21,3	20,8	22,5	23,2	23,2
Sătmar	19,1	0,4	20,2	15,9	22,2	21,2	16,6	22,8	21,8
Sibiu	16,8	7,1	16,3	12,1	18,2	17,0	13,3	17,5	16,5
Someș	17,0	7,4	17,2	15,6	20,8	20,4	10,7	21,0	20,4
Târnava-Mare	12,7	4,5	14,2	11,6	16,5	15,7	11,1	16,7	15,8
Târnava-Mică	14,5	8,8	18,6	15,2	17,1	17,0	16,3	19,9	19,6
Timiș	17.4	9,4	19,4	18,2	21,1	20,8	17,8	19,2	19,0
Trei-Scaune	16,8	7,6	17,3	9,1	17,1	16,3	9,5	16,4	15,6
Turda	16,1	8,1	17,7	17,9	18,8	18,9	16,8	21,1	20,8
Severin	—	—	—	22,7	19,1	19,5	18,3	21,2	20,8
Total	19,6	8,9	18,6	17,7	20,1	19,8	16,8	27,4	20,4

MORTALITATEA LA 1000 LOCUITORI IN TRANSILVANIA IN 1920—1927

Tabloul XII

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	17.1	20.3	19.9	14.6	21.0	20.1	16.0	22.2	21.3	14.1	21.3	22.9	16.6	25.0	23.8	15.0	21.8	20.9	21.3	23.3	23.0	20.9	21.1	23.6
Arad	19.3	24.2	23.3	18.4	25.1	24.1	20.1	25.1	24.2	18.1	21.9	21.2	18.5	24.0	23.0	16.0	22.1	21.2	14.1	24.1	22.2	12.3	22.9	20.6
Bihor	20.3	23.7	23.0	18.1	26.1	24.9	19.3	23.7	22.9	17.7	23.2	22.3	18.9	25.1	24.0	16.1	25.3	23.8	17.0	26.7	24.5	17.0	25.5	23.6
Bistrița-Năsăud	23.7	21,3	21,6	15.2	24.1	22.5	14.9	24.0	20.3	17.3	19.0	18.9	16.5	24.2	20.7	14.8	20.1	19.5	15.9	23.2	22.3	15.2	22.7	21.7
Brașov	15.3	18.1	16.8	14.0	17.1	15.9	16.1	17.5	16.9	14.6	18.1	16.6	14.8	18.3	16.7	14.0	17.7	16.1	15.0	20.5	18.9	14.5	19.0	17.5
Caraș-Severin	25.0	22.3	22.5	21.4	21.3	21.3	22.7	21.3	21.4	21.4	21.7	21.6	23.3	21.6	21.9	21.5	18.7	18.9	21.0	25.5	21.9	19.7	21.0	23.1
Ciuc	15.1	19.7	19.2	12.9	21.5	20.1	15.8	26.7	25.3	13.5	21.1	23.0	16.5	24.5	23.1	16.3	23.9	22.9	13.1	22.7	21.7	13.3	22.6	21.6
Cluj	16.1	21.1	19.7	15.0	22.9	20.5	15.2	22.6	20.1	15.2	20.2	18.7	15.1	20.5	18.9	14.3	21.2	19.2	13.7	21.9	19.1	13.2	21.1	20.3
Făgăraș	18.5	25.4	24.8	17.4	23.6	23.0	15.6	23.2	22.5	15.8	20.6	20.1	17.1	25.0	24.3	13.6	23.8	23.1	17.5	23.1	22.5	15.9	21.6	21.0
Hunedoara	17,4	21,1	20,8	18.0	21.2	21.0	15.6	22.0	21.5	16.6	20.5	20.2	16.9	20.9	20.6	15.5	21.3	20.9	21.2	22.2	22.1	16.2	24.2	23.1
Maramureș	21,5	30.8	28,9	17.6	23.6	22.1	18.3	21.0	20.6	16.5	22.1	21.0	18.3	24.6	23.9	17.0	20.3	19.7	21.5	18.9	19.3	17.6	20..	20.3
Mureș	17.2	21.5	20.6	16.2	20.9	19.9	16.7	21.7	20.7	16.8	20.9	20.1	17.7	23.0	21.9	15.2	22.5	21.0	15..	24.5	23.0	16.9	22.9	20.1
Odorhei	16.6	21.0	20,7	14.6	21.6	21.1	18.1	24.1	23.0	18.1	22.7	22.1	17.2	24.1	22.7	15.3	19.7	19.1	21.3	24.4	24.1	19.6	21.7	21.1
Sălaj	17.0	22.6	22.2	19.1	26.7	26.2	17.3	24.6	24.1	15.7	27.1	26.3	14.1	25.5	24.5	15.1	24.3	24.1	17.3	24.2	24.1	20.1	24.2	23.4
Sătmar	13.9	21.3	19.5	14.5	24.3	19.9	14.6	21.9	19.8	13.1	19.9	18.0	14.2	20.7	18.5	13.7	20.0	18.2	15.6	24.9	22.1	14..	23.7	21.7
Sibiu	18.6	20.6	20.0	17.2	18.9	18.1	17.9	20.1	19.7	17.2	21.8	20.5	16.3	20.9	19.6	16.7	22.1	20.5	20.2	21.6	21.3	16.5	21.3	20.6
Someș	18.0	20.1	20.2	16.0	21.1	20.3	17.6	22.9	22.1	16.1	20.8	20.3	16.1	23.9	23.1	12.8	21.6	23..	17.6	23.6	22.1	16.3	24.9	24..
Târnava-Mare	17.1	19.7	19.2	14.3	19.1	18..	17.2	21.0	20.3	17.0	19.6	19.1	18.5	20.3	20.0	15.6	19.1	18.9	20.1	21.0	20.7	21..	22.1	22.2
Târnava-Mică	15.9	21.6	20.9	15.9	16.1	16.3	16.1	22.7	21.9	14.9	22.1	21.5	16.9	23.6	22.8	16.1	22.7	22..	22.5	22.0	21.9	20.1	24.7	24.2
Timiș	18.5	21.2	20,7	17.1	21.5	20.7	17.3	22.1	21.5	17.3	20.1	19.6	19.0	22.1	21.5	17.1	21.5	20..	16..	23.0	21.6	15.6	21.1	20.0
Trei-Scaune	19.1	20.5	20,3	15.1	19.8	19.2	15.9	19.7	19.3	17.9	20.2	19.9	17.6	20.7	20.1	19.0	20.5	20.1	21.1	21.9	21.5	21.9	20.5	21.0
Turda	11.9	22.1	21.2	14.3	21.2	22.6	12.1	24.1	22.7	11.2	23.0	21.9	14.7	22.6	21.6	14.2	24.5	22.1	14.9	22.5	22.1	16.7	24.0	23.5
Severin																			27.7	21.1	24.9	21.2	23.7	23..
Total	17.8	22.0	21.3	16.3	22.1	21.1	17.1	22.5	21.6	16.3	21.7	20.8	17.0	22.6	21.7	15.6	21.9	20.8	17.3	23.1	22.0	16.1	23.1	21.9

Tabloul XV

Județul	1925			1926			1927		
	Urban	tal	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	13	174	2.236	—156	2.036	1.880	— 24	1.728	1.704
Arad	—106	318	1.229	—256	1.200	944	—109	1.168	1.059
Bihor	21	313	4.106	—275	3.919	3.644	—216	3.631	3.415
Bistrița-Năsăud	— 7	400	1.456	58	1.241	1.299	71	1.014	1.085
Brașov	223	703	954	188	1.158	1.346	187	1.192	1.379
Caraș-Severin	—249	924	739	— 99	Caraș — 265	—364	— 34	Caraș — 345	—379
Ciuc	58	992	2.052	166	1.436	1.602	5	1.284	1.289
Cluj	235	033	3.252	59	3.089	3.148	59	2.647	2.706
Făgăraș	- 6	819	826	— 17	405	388	— 10	452	442
Hunedoara	9	677	1.704	71	1.617	1.688	351	983	1.334
Maramureș	28	471	2.638	108	1.973	2.081	156	1.768	1.924
Mureș	217	569	2.801	272	3.130	3.402	156	2.611	2.767
Odorhei	7	219	1.255	19	1.152	1.133	— 10	733	723
Sălaj	13	450	2.525	152	3.014	3.166	— 19	3.098	3.079
Sătmar	568	454	3.794	365	2.397	2.762	318	2.063	2.381
Sibiu	67	344	1.526	93	1.407	1.500	213	1.374	1.587
Someș	54	321	2.453	64	2.302	2.366	51	1.637	1.688
Târnava-Mare	29	234	1.408	181	1.358	1.539	173	1.044	1.217
Târnava-Mică	30	651	1.629	44	2.162	2.206	46	1.795	1.841
Timiș	31	870	751	—301	130	—171	—270	552	282
Trei-Scaune	— 7	396	1.367	— 37	1.072	1.035	56	1.054	1.110
Turda	103	342	2.442	77	2.537	2.614	89	2.250	2.339
Severin	—	—	—	293	827	534	115	473	358
Total	1.331	674	43.143	445	39.562	39.742	1.124	34.551	35.709
					265			345	379
					39.297			34.206	35.330

MORȚI DELA 0—1 AN

Tabloul XIII

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	129	1.368	1.497	129	1.521	1.650	118	1.575	1.693	106	1.766	1.872	98	1.509	1.607	68	1.258	1.326	124	1.164	1.288	116	12.44	1.360
Arad	382	2.544	2.926	270	2.597	2.867	296	2.360	2.656	249	2.075	2.324	196	2.031	2.227	196	1.832	2.028	332	2.101	2.433	216	1.968	2.184
Bihor	458	3.579	4.037	397	4.081	4.478	332	3.515	3.847	269	3.312	3.581	252	3.507	3.759	252	3.216	3.468	348	3.472	3.820	339	3.306	3.645
Bistrița-Năsăud	50	708	758	48	926	974	30	710	740	37	723	760	28	711	739	28	633	661	47	780	827	38	724	762
Brașov	139	322	461	139	304	443	136	276	412	137	254	391	96	234	330	96	243	339	125	568	693	99	515	614
Caraș-Severin	161	1.960	2.121	116	2.101	2.217	124	2.054	2.178	124	2.010	2.134	106	1.959	2.065	106	1.643	1.749	87	900	987	68	675	743
Ciuc	65	826	891	54	878	932	67	1.000	1.067	72	934	1.006	83	911	994	83	912	995	61	779	840	79	823	902
Cluj	402	1.614	2.016	405	1.840	2.245	332	1.777	2.109	369	1.707	2.076	265	1.494	1.759	265	1.580	1.845	306	1.470	1.776	269	1.728	1.997
Făgăraș	38	553	591	31	521	552	21	607	628	24	507	531	18	516	534	18	504	522	14	444	458	14	371	385
Hunedoara	81	1.567	1.648	108	1.786	1.894	86	1.918	2.004	77	1.847	1.924	76	1.544	1.620	76	1.646	1.722	171	1.468	1.639	192	1.638	1.830
Maramureș	129	983	1.112	130	897	1.027	134	830	964	115	1.033	1.148	78	894	972	78	804	882	111	805	916	99	899	998
Mureș	222	1.400	1.622	243	1.434	1.677	200	1.330	1.530	189	1.397	1.586	164	1.383	1.547	164	1.371	1.535	180	1.347	1.527	219	1.468	1.687
Odorhei	23	726	749	22	788	810	16	765	781	25	852	877	20	733	753	20	616	636	25	778	803	19	764	783
Sălaj	41	1.648	1.689	81	2.140	2.221	71	1.754	1.825	53	1.696	1.749	37	1.696	1.733	37	1.549	1.586	127	2.063	2.190	149	2.293	2.442
Sătmar	391	1.959	2.350	446	2.181	2.627	404	2.158	2.562	377	1.988	2.365	344	1.715	2.059	344	1.774	2.118	243	1.678	1.921	237	1.589	1.826
Sibiu	189	787	976	161	759	920	181	812	993	149	893	1.042	151	718	869	151	739	890	129	825	954	146	758	904
Someș	89	1.380	1.469	84	1.549	1.633	94	1.602	1.696	76	1.492	1.568	52	1.463	1.515	52	1.407	1.459	72	1.380	1.452	45	1.329	1.374
Târnava-Mare	77	688	765	80	690	770	80	740	820	103	757	860	86	621	707	86	568	654	85	650	735	84	639	723
Târnava-Mică	39	684	723	46	543	589	45	844	889	36	815	851	33	820	853	33	778	811	49	854	903	52	983	1.035
Timiș	295	2.311	2.606	335	2.450	2.785	286	2.176	2.462	289	1.864	2.153	275	1.854	2.129	275	1.867	2.142	40	2.000	2.240	231	1.758	1.989
Trei-Scaune	50	691	741	37	781	818	34	719	753	49	784	833	33	684	717	33	715	748	33	596	629	44	560	604
Turda	72	889	961	57	1.273	1.330	72	1.262	1.334	61	1.265	1.326	54	1.050	1.104	54	1.112	1.166	75	1.176	1.251	72	1.312	1.384
Severin	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	162	1.046	1.208	120	1.060	1.180
Total	3.522	29.187	32.709	3.419	32.040	35.459	3.159	30.784	33.943	2.986	29.971	32.957	2.545	28.047	30.592	2.515	26.767	29.282	3.146	28.344	31.490	2.947	28.404	31.351

DIVORȚURILE LA 100 CĂSĂTORII IN TRANSILVANIA IN 1920–1927

Tabloul XX

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	6.6	1.6	2.1	4.4	1.6	1.9	14.3	3.8	4.9	13.1	4.2	5.1	11.1	4.1	4.8	7.4	3.4	3.8	11.2	3.6	4.6	5.6	3.6	3.9
Arad	10.9	5.4	6.4	9.1	5.6	6.2	10.6	7.1	7.6	12.2	10.2	8.8	14.0	5.6	7.0	22.2	7.8	9.7	11.7	4.6	5.5	9.6	6.0	6.4
Bihor	6.5	1.6	2.3	13.6	4.3	5.7	8.7	2.6	3.6	12.0	5.9	6.9	9.6	2.9	3.8	15.2	5.6	7.0	5.2	1.8	2.4	9.3	2.8	3.9
Bistrița-Năsăud	10.4	3.8	4.5	6.3	6.9	6.8	·	8.2	7.1	—	6.8	6.2	8.8	6.0	6.2	4.6	7.3	7.1	5.6	1.7	1.8	8.2	6.7	6.8
Brașov	15.1	4.2	8.2	12.3	8.7	10.0	6.9	6.3	6.6	14.0	12.9	13.4	13.9	7.1	9.8	12.3	11.6	11.9	14.8	7.6	9.6	13.9	6.5	8.7
Caraș-Severin	14.6	4.8	5.1	16.0	8.1	8.6	12.1	6.0	6.1	11.3	6.6	6.9	10.9	5.7	6.1	5.5	6.5	6.4	·	4.2	3.6	—	2.8	2.4
Cluc	0.8	0.3	0.3	1.6	1.4	1.4	1.0	0.8	0.8	—	2.0	1.8	2.2	2.3	2.3	4.8	1.4	1.6	1.1	3.2	3.0	1.1	2.4	2.2
Cluj	10.8	1.4	3.9	11.4	2.9	4.6	9.5	1.8	4.0	7.6	2.5	3.8	8.3	1.7	3.4	9.9	3.1	5.0	8.8	1.8	3.5	9.6	2.9	4.5
Făgăraș	0.9	4.5	4.7	10.4	6.0	6.2	3.2	7.2	7.0	12.5	11.4	11.5	4.5	9.2	9.0	15.6	7.7	8.1	14.1	10.9	11.2	12.3	9.4	9.6
Hunedoara	8.4	4.2	4.4	7.6	3.1	3.3	12.4	4.5	4.9	5.2	2.9	3.0	9.5	3.2	3.6	13.2	4.0	4.4	3.4	3.1	3.1	2.2	4.7	4.4
Maramureș	4.4	1.1	1.6	1.5	0.5	1.0	1.0		0.1	—		—	4.2	0.1	0.6		0.2	0.1	—	0.5	0.4	—	0.6	0.5
Mureș	10.6	3.8	4.9	21.0	5.5	7.9	10.7	7.4	7.9	8.0	5.7	6.1	1.7	2.2	2.1	24.7	12.4	14.0	8.6	4.0	4.8	11.4	5.0	6.0
Odorhei	15.4	4.6	5.2	3.1	16.1	15.0	6.8	0.8	7.7	4.8	13.5	12.7	4.6	10.7	10.4	7.5	9.6	9.5	24.6	4.0	5.3	—	6.0	5.6
Sălaj	·	1.2	1.2		0.5	0.4	7.1	4.2	4.3	17.9	1.2	2.0	1.9	1.3	1.3	11.3	1.0	1.4	8.3	0.9	1.4	4.4	1.3	1.6
Satu-Mare	4.5	0.3	1.1	3.3	0.8	1.2	3.7	0.5	1.1	5.7	1.5	2.4	9.2	1.0	2.4	4.6	1.8	2.4	2.8	0.5	0.8	0.3	1.4	1.2
Sibiu	8.1	6.1	6.6	10.7	7.0	7.9	8.0	8.7	8.6	11.7	10.5	10.8	10.7	8.2	8.8	9.2	5.6	6.6	10.2	3.3	4.8	10.6	6.1	7.2
Someș	·	4.2	3.9	—	4.7	4.4	13.7	3.3	3.9	8.5	3.5	3.9	13.5	1.7	2.5	13.6	2.9	3.5	9.6	2.1	2.5	5.1	3.4	3.5
Târnava-Mare	10.0	11.7	11.5	7.1	10.0	9.5	10.7	9.5	9.7	11.3	8.7	9.1	5.1	7.4	7.1	12.0	11.1	11.2	3.2	4.9	4.6	5.7	7.2	6.9
Târnava-Mică	11.1	3.9	4.4	1.0	5.2	4.8	15.1	4.6	5.3	6.9	2.7	3.0	4.8	1.8	2.0	7.8	3.5	3.8	4.9	3.4	3.5	7.2	3.8	4.0
Timiș	9.9	4.6	5.5	15.0	7.6	8.7	9.4	5.2	5.8	14.1	5.9	7.2	8.1	4.5	5.1	7.2	2.7	3.3	11.6	3.5	4.7	10.5	4.5	5.4
Trei-Scaune	2.00	1.6	1.6	3.8	6.0	5.9	3.3	3.0	3.9	11.1	6.2	6.5	13.9	6.7	7.3	11.9	6.4	6.9	9.5	5.3	5.7	8.8	5.6	6.0
Turda	8.7	3.2	3.5	10.7	2.6	3.3	17.7	4.6	5.5	11.6	2.9	3.5	13.1	4.0	4.8	17.0	6.4	7.2	6.4	2.3	2.6	8.8	2.4	3.0
Severin						—		—	—	—	—	—	—	—	—		—	·	7.1	5.7	5.9	7.0	5.0	5.2
Media	8.6	3.5	4.2	9.8	4.8	5.5	8.7	4.7	5.3	9.0	5.4	5.9	9.3	4.0	4.6	11.2	5.1	5.8	7.8	3.2	3.8	7.6	4.1	4.6

PROCENTUALITATEA MORTALITĂȚII INFANTILE (0—1 AN) LA 100 NĂSCUȚI VII

Tabloul XIV

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	21,2	21,9	21,8	19,5	19,6	19,6	17,7	20,6	20,4	16,1	23,4	22,8	15,0	19,9	19,5	11,9	18,7	18,2	23,9	19,9	20,2	18,2	21,9	21,6
Arad	27,7	22,3	22,9	19,5	23,6	23,1	21,0	21,4	21,4	19,9	21,2	21,0	17,6	21,8	21,4	17,6	21,2	20,8	30,8	24,5	22,8	20,5	21,8	21,6
Bihor	24,8	20,3	20,8	22,1	23,1	23,0	19,8	22,8	22,5	18,6	24,0	23,5	18,1	21,6	21,4	19,9	21,4	21,2	22,4	24,5	24,3	20,9	24,7	24,3
Bistrița-Năsăud	14,0	23,1	22,2	15,2	23,9	23,2	9,8	18,5	17,8	12,8	19,7	19,2	9,3	18,9	18,2	10,2	16,9	16,1	13,5	19,1	18,9	10,9	19,5	18,6
Brașov	14,1	17,7	16,4	12,8	15,7	14,6	13,1	14,2	13,8	13,5	13,2	13,3	9,8	12,3	11,5	10,1	13,3	12,2	12,6	16,7	15,8	10,3	15,9	14,6
Caraș-Severin	20,7	17,5	18,0	17,6	19,3	19,2	18,6	18,3	18,3	19,7	19,1	19,1	19,5	19,1	19,1	19,1	18,7	18,7	20,5	21,5	21,1	15,3	17,6	17,3
Ciuc	19,3	19,9	19,9	14,1	17,7	17,5	17,7	20,6	20,4	19,0	19,1	19,3	21,0	17,8	18,0	23,1	18,1	18,8	17,0	19,3	19,1	10,3	21,2	22,1
Cluj	20,6	21,3	21,1	18,5	20,7	20,3	15,2	20,0	19,1	19,6	20,6	20,4	14,8	17,8	17,3	15,1	19,1	18,1	17,9	18,3	18,2	16,3	21,4	20,5
Făgăraș	25,2	22,3	22,5	17,9	18,1	18,1	12,3	21,2	20,7	14,7	19,4	19,1	12,4	18,5	18,2	14,6	18,0	17,9	11,0	21,7	21,1	11,5	18,6	18,2
Hunedoara	17,2	17,5	17,5	20,1	18,0	18,2	16,7	18,6	18,5	16,2	19,4	19,3	17,1	17,2	17,2	17,3	19,3	19,2	17,0	18,4	18,2	18,0	20,7	20,3
Maramureș	19,2	25,3	24,3	18,1	18,5	18,5	18,6	16,9	17,1	14,8	21,5	20,6	10,8	15,5	15,0	11,5	16,3	15,7	17,5	18,1	18,0	16,6	19,9	19,5
Mureș	20,6	22,6	22,3	21,2	20,9	21,0	18,1	19,2	19,0	17,4	20,9	20,4	16,3	19,3	19,0	16,5	19,6	19,2	14,8	17,5	17,0	18,8	19,7	19,6
Odorheiu	14,6	19,5	19,3	12,5	20,1	19,8	8,2	20,3	19,7	13,8	23,7	23,3	10,7	19,1	18,7	11,5	16,8	17,5	16,0	21,3	21,1	13,2	23,5	21,1
Sălaj	12,5	19,9	19,6	22,3	24,1	24,1	18,0	19,6	19,6	15,4	19,6	19,5	12,4	19,0	18,8	10,1	19,1	19,0	17,2	21,3	20,8	22,5	23,2	23,2
Sătmar	19,1	22,5	21,8	20,6	22,3	22,0	22,3	21,6	21,0	18,1	21,2	20,7	17,7	19,3	19,0	19,2	20,4	20,2	15,9	22,2	21,2	16,6	22,8	21,8
Sibiu	16,8	19,6	19,0	13,0	16,3	15,6	14,7	17,3	16,7	12,1	20,1	18,3	12,5	15,7	15,0	13,3	17,1	16,3	12,1	18,2	17,0	13,3	17,5	16,5
Someș	17,0	18,7	18,6	15,2	19,0	18,7	17,0	19,1	18,9	15,5	19,7	19,5	11,5	18,3	17,9	12,5	17,4	17,2	15,6	20,8	20,1	10,7	21,0	20,4
Târnava-Mare	12,7	18,6	17,8	14,4	15,8	15,2	11,5	16,5	15,9	15,1	17,9	17,5	11,3	14,5	14,0	12,5	14,5	14,2	11,6	16,5	15,7	11,1	16,7	15,8
Târnava-Mică	14,5	18,6	18,4	16,7	16,7	16,7	14,5	20,0	19,6	13,3	19,6	19,2	13,7	19,7	19,4	14,7	18,8	18,6	15,2	17,1	17,0	16,3	19,9	19,6
Timiș	17,4	18,8	18,7	18,2	21,8	21,3	16,7	20,1	19,7	18,6	19,5	19,4	18,5	20,0	19,8	19,3	19,1	19,4	18,2	21,1	20,8	17,8	19,2	19,0
Trei-Scaune	16,8	17,9	17,8	12,0	18,3	17,9	11,1	16,9	16,6	15,1	18,4	18,2	10,5	15,9	15,1	12,0	17,6	17,3	9,1	17,1	16,3	9,5	16,4	15,6
Turda	16,1	16,7	16,6	12,6	20,5	20,0	15,0	20,7	20,3	13,9	20,2	19,8	11,5	17,1	16,7	12,6	18,1	17,7	17,9	18,8	18,9	16,8	21,1	20,8
Severin																			22,7	19,1	19,5	18,3	21,2	20,8
Total	19,6	20,0	20,0	17,9	20,5	20,2	16,7	19,8	19,4	16,9	20,5	20,1	15,1	18,8	18,4	15,8	18,9	18,6	17,7	20,1	19,8	16,8	27,4	20,4

DIVORTURI

Tabloul XIX

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	20	46	66	24	83	107	26	73	99	24	74	98	15	67	82	25	61	86	13	59	72			
Arad	165	256	421	85	236	321	83	249	332	53	208	261	116	270	386	70	176	246	53	217	270			
Bihor	60	98	158	102	189	291	62	97	159	55	191	246	61	142	203	85	219	304	67	100	167			
Bistrița-Năsăud	71	65	136	9	106	115		107	107		78	78	8	80	88	1	66	67	11	77	88			
Brașov	54	56	110	55	63	118	29	42	71	62	76	138	45	48	93	39	66	105	60	65	125			
Caraș-Severin	18	254	272	47	269	317	35	249	284	34	264	298	30	202	232	15	225	240		39	39			
Cluj	4	5	9	2	20	22	1	10	11		24	24	7	51	58	7	18	25	1	26	27			
Făgăraș	106	39	145	107	67	174	35	61	116	61	56	117	63	57	120	34	89	123	62	67	129			
Hunedoara	3	79	82	4	2	10	2	4	6	8	85	93	2	81	83	3	78	81	10	91	101	6	78	84
Maramureș	22	214	236	39	143	182	31	102	133	42	69	111	21	106	127	9	143	152	13	138	151	5	155	160
Mureș	10	8	18	27	6	33	2		2					2	2		2	2					6	6
Odorhei	49	91	140	50	119	169	4	59	63	17	164	181	4	62	66	1	254	255	35	115	150	46	104	150
Sălaj	14	68	82		164	164	6	76	82	1	117	118	7	113	120	11	91	102	15	40	55		55	55
Satu-Mare		35	35		4	4		99	99	21	76	97	7	52	59	14	89	103	1	9	10		32	41
Sibiu	37	14	51	3	23	26	23	11	34	31	8	39	19	17	36	14	31	45	14	15	29	2	29	31
Someș	18	122	140	30	111	141	176	1	177	54	140	194	67	19	86	75	14	89	41	14	55	46	77	123
Târnava-Mare		148	148		150	150	27	83	110	11	7	18	9	30	39	26	50	76	17	1	18	10	66	76
Târnava-Mică	26	202	228	14	161	175	23	111	134	26	111	137	10	93	103	26	136	162	7	57	64	14	83	97
Timiș	12	61	73	1	46	47	10	30	40	5	26	31	3	19	22	6	37	43	6	13	19	6	45	51
Trei-Scaune	114	271	385	124	331	455	63	213	276	142	373	515	61	166	227	51	113	164	54	149	203	30	178	258
Turda	3	31	34	1	26	27	1	31	32	11	3	14	1	11	12	3	9	12	1	3	4	11	57	68
Turda	15	71	86	16	11	27	25	5	30	13	1	14	10	6	16	22	104	126	9	39	48	11	44	55
Severin																			19	19	38	19	95	114
Total	792	2.131	2.923	771	2.591	3.362	622	2.193	2.815	607	2.390	2.997	541	1.758	2.299	701	2.303	3.004	567	1.999	2.566	548	1.747	2.295

Manuilă 12

EXCEDENTUL NATURAL

Tabloul XV

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	13	2.018	2.021	164	3.387	3.551	114	2.994	3.118	177	2.479	2.656	87	2.393	2.480	62	2.174	2.236	156	2.036	1.880	24	1.728	1.701
Arad	106	3.515	3.109	2	2.667	2.669	—124	2.788	2.664	—106	2.609	2.503	277	1.138	1.161	89	1.318	1.229	256	1.200	944	109	1.168	1.059
Bihor	21	7.545	7.566	170	6.600	6.670	— 63	5.340	5.277	—146	3.936	3.790	309	5.544	5.234	207	1.313	4.106	275	3.919	3.644	216	3.631	3.415
Bistrița-Năsăud	7	578	571	88	1.146	1.234	81	1.394	1.475	29	1.446	1.475	54	1.289	1.343	56	1.400	1.456	58	1.241	1.299	71	1.014	1.085
Brașov	223	669	892	384	836	1.220	230	833	1.063	288	777	1.065	242	733	975	251	703	954	188	1.158	1.346	187	1.192	1.379
Caraș-Severin	249	1.791	1.546	69	1.898	1.829	— 93	2.206	2.113	—107	1.399	1.306	250	899	649	185	924	739	99	Caraș 364	364	34	Caraș 345	379
Ciuc	58	1.709	1.767	151	2.298	2.449	94	1.547	1.641	135	1.815	1.950	97	2.089	2.186	60	1.992	2.052	166	1.436	1.602	5	1.284	1.289
Cluj	245	2.363	2.598	607	3.238	3.845	582	3.292	3.874	284	3.274	3.558	197	3.315	3.512	219	3.033	3.252	59	3.089	3.148	59	2.647	2.706
Făgăraș	6	391	385	25	937	952	38	953	991	29	926	955	3	738	735	7	819	826	17	105	388	10	452	442
Hunedoara	9	2.139	2.148	51	3.056	3.107	102	3.205	3.307	35	2.904	2.939	4	2.196	2.239	27	1.677	1.701	71	1.617	1.688	351	983	1.334
Maramureș	28	152	180	175	1.979	2.154	155	2.357	2.512	280	2.123	2.403	173	3.137	3.310	167	2.471	2.638	108	1.973	2.081	156	1.768	1.924
Mureș	217	1.981	2.198	347	2.764	3.101	272	2.676	2.948	248	2.576	2.824	121	2.644	2.766	232	2.569	2.801	272	3.130	3.402	156	2.611	2.767
Odorhei	7	1.337	1.341	44	1.459	1.503	29	1.116	1.145	18	1.004	1.022	31	1.210	1.241	36	1.219	1.255	19	1.152	1.133	10	733	723
Sălaj	13	3.249	3.262	9	2.913	2.922	73	3.670	3.743	51	3.601	2.652	87	3.241	3.328	75	2.450	2.525	152	3.014	3.166	19	3.098	3.079
Sătmar	568	2.986	3.554	587	3.646	4.232	663	4.230	4.893	656	4.136	1.791	140	3.147	3.887	310	3.454	3.791	363	2.397	2.762	318	2.063	2.381
Sibiu	67	1.222	1.289	258	2.097	2.355	209	1.943	2.152	253	1.489	1.751	275	1.754	2.029	182	1.344	1.526	93	1.407	1.500	213	1.374	1.587
Someș	54	2.634	2.688	147	3.215	3.352	94	3.101	3.195	71	2.740	2.811	26	2.162	2.188	82	2.321	2.453	64	2.302	2.366	54	1.637	1.688
Târnava-Mare	29	1.035	1.064	215	1.740	1.955	126	1.629	1.755	121	1.576	1.697	147	1.518	1.665	174	1.234	1.408	181	1.358	1.539	173	1.044	1.217
Târnava-Mică	30	1.309	1.339	36	1.455	1.491	69	1.734	1.803	47	1.707	1.754	13	1.584	1.571	22	1.651	1.629	44	2.162	2.206	46	1.795	1.841
Timiș	31	3.646	3.677	282	2.507	2.789	104	1.720	1.824	— 8	1.375	1.366	225	277	52	119	870	751	301	130	171	270	552	282
Trei-Scaune	7	1.207	1.200	67	1.700	1.757	50	1.691	1.744	39	1.639	1.678	33	1.602	1.635	29	1.396	1.367	37	1.072	1.035	56	1.054	1.110
Turda	104	1.771	1.874	90	2.288	2.478	193	2.188	2.381	13	2.538	2.651	129	2.481	2.613	100	2.342	2.442	77	2.537	2.614	89	2.250	2.339
Severin																			293	827	534	115	173	358
Total	1.331	15.247	16.572	3.909	53.826	57.635	3.008	52.607	55.618	2.515	48.069	17.190	1.058	15.995	17.099	1.119	11 674	13.143	445	39.562	39.742	1.124	34.551	35.709
																				265			345	379
																				39.297			34.206	35.330

CĂSĂTORII LA 1000 LOCUITORI IN TRANSILVANIA IN ANII 1920 — 1927

Tabloul XVIII

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	8.9	13.4	12.8	9.3	11.3	11.0	7.0	9.2	8.9	5.8	8.3	8.0	6.2	8.7	8.4	5.9	9.3	8.8	7.0	10.1	9.6	7.3	9.8	9.4
Arad	12.6	13.0	12.9	10.7	12.9	12.5	9.5	10.7	10.5	8.8	10.4	10.1	7.9	9.6	6.8	7.0	10.2	9.6	6.3	11.2	10.2	5.8	10.6	9.5
Bihor	11.0	12.8	12.5	8.3	10.0	9.7	7.9	8.7	8.6	6.9	7.6	7.5	7.0	9.2	8.8	6.9	9.1	8.7	7.4	10.4	9.8	6.6	9.2	8.7
Bistrița-Năsăud	13.5	14.1	14.0	9.5	13.3	12.8	8.2	10.7	10.4	7.3	9.2	9.0	6.1	10.0	9.6	5.8	10.0	9.6	6.8	27.0	24.3	7.4	9.6	9.2
Brașov	9.8	13.4	11.8	8.9	11.3	10.3	8.4	10.4	9.5	8.9	9.2	9.1	7.9	9.5	8.8	8.0	9.0	8.5	7.4	9.2	8.6	8.1	9.3	8.9
Caraș-Severin	9.7	11.1	10.0	8.8	10.8	10.7	8.0	9.8	9.7	8.0	9.4	9.3	8.1	8.4	8.4	7.9	7.9	7.9	8.3	8.3	8.3	8.8	8.0	8.1
Cluj	6.6	14.1	13.2	6.7	11.3	10.7	4.7	10.0	9.5	5.9	9.7	9.2	5.1	10.7	9.9	5.8	10.5	9.9	6.4	10.1	9.6	6.2	9.5	9.1
Cluj	9.4	11.0	10.5	8.9	11.3	10.5	8.8	9.2	9.0	7.7	9.4	8.9	7.2	9.1	8.5	7.1	9.4	8.7	5.8	9.8	8.4	6.1	10.2	8.8
Făgăraș	9.5	16.0	15.4	9.0	14.7	14.1	7.4	12.5	12.0	7.5	9.4	9.2	5.2	10.8	10.2	6.0	12.3	11.7	8.6	11.8	11.4	6.9	11.6	11.1
Hunedoara	10.8	15.8	15.4	9.4	15.5	15.1	9.4	12.6	12.1	8.6	10.7	10.5	8.3	10.1	10.0	6.3	9.9	9.6	11.9	14.6	14.2	9.0	11.2	10.8
Maieniuro-	7.6	9.9	9.4	5.9	10.6	9.7	6.5	9.0	8.5	5.2	8.1	7.5	4.7	10.5	9.4	5.0	9.2	8.4	7.3	7.0	7.1	5.0	7.3	7.0
Mureș	9.3	12.7	12.0	7.6	10.9	10.2	6.7	9.6	9.0	6.8	9.0	8.5	6.8	9.7	9.1	5.8	9.6	8.9	7.3	9.6	9.4	6.7	9.8	9.5
Odorhei	10.1	13.1	12.9	10.6	8.8	8.9	9.8	8.5	8.6	9.3	7.6	7.7	7.2	9.3	9.2	8.9	8.7	8.7	7.6	7.4	7.4	7.6	7.8	7.8
Sălaj	8.9	12.6	12.3	7.5	13.3	12.8	5.3	10.0	9.6	6.3	10.0	9.7	5.5	9.7	9.4	5.2	9.8	9.4	6.1	10.1	9.9	6.0	8.3	8.2
Satu-Mare	7.7	12.6	11.2	6.5	11.3	9.9	5.9	10.1	8.9	5.6	9.3	8.2	5.0	9.8	8.4	5.1	9.0	7.9	6.3	11.4	10.1	6.8	13.4	9.1
Sibiu	10.4	14.7	13.4	10.2	14.8	13.4	9.0	11.5	10.8	8.6	9.9	9.5	8.0	9.6	9.1	8.6	10.1	9.7	8.4	10.2	9.7	9.0	9.1	9.0
Someș	9.2	15.4	14.7	8.3	13.8	13.3	7.0	11.2	10.8	6.3	9.1	8.8	6.7	9.6	9.2	5.6	11.7	11.1	5.5	11.0	10.4	8.6	10.4	10.2
Turnava-Mare	7.9	12.7	11.8	7.7	12.0	11.1	6.5	10.9	10.1	7.0	9.6	9.1	5.9	9.8	9.1	6.5	9.1	8.6	8.1	8.8	8.7	9.0	9.2	9.2
Târnava-Mică	7.2	14.2	13.4	6.4	8.0	7.8	4.4	9.8	9.2	4.8	8.8	8.3	4.2	9.3	8.7	5.1	9.5	9.0	8.9	9.8	9.8	6.1	9.3	9.0
Timiș	12.8	14.5	14.2	8.9	10.9	10.5	8.0	10.1	9.7	8.8	9.8	9.6	8.7	9.0	8.9	7.9	10.8	10.2	7.2	10.4	9.8	7.6	9.7	9.3
Trei-Scaune	9.5	14.8	14.2	8.2	10.5	10.2	9.4	9.8	9.8	6.2	9.1	8.8	6.3	8.6	8.3	7.3	9.1	8.9	6.4	8.7	8.4	7.6	8.8	8.6
Turda	7.5	13.9	13.1	6.5	9.9	9.4	5.6	10.2	9.6	4.9	9.9	9.2	6.3	8.8	8.5	5.6	9.7	9.2	7.8	10.1	9.8	8.8	10.2	10.1
Severin										—	—	—	—	—	—	—	—	—	7.3	10.8	10.2	7.4	9.9	9.5
Total	9.9	13.3	12.7	8.5	11.7	11.2	7.6	10.2	9.7	7.3	9.3	9.0	6.9	9.4	9.0	6.7	9.7	9.1	7.2	10.8	10.1	7.1	9.6	9.1

EXCEDENTUL NATURAL. — PROPORȚII LA 1000 LOCUITORI

Tabloul XVI

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	+ 0,4	9,7	8,3	4,8	16,2	14,6	3,6	14,4	1,55	5,2	11,9	10,9	1,5	11,4	10,2	1,8	10,5	9,2	—4,9	12,4	9,6	0,7	10,6	8,7
Arad	—1,4	10,7	8,5	0,0	8,1	6,7	—1,6	8,5	4,6	—1,5	8,0	6,2	—3,7	4,4	2,9	—1,2	4,0	3,0	—2,7	3,5	2,1	1,1	3,1	2,7
Bihor	+ 0,2	17,8	17,0	1,9	15,6	13,0	+ 0,7	12,6	10,3	—1,7	9,3	7,3	3,5	13,1	10,2	2,3	10,2	7,9	—2,6	2,2	7,0	1,5	9,5	7,0
Bistrița-Năsăud	0,5	5,0	4,3	5,9	9,8	9,4	6,1	12,0	11,2	+ 1,9	12,4	11,2	3,5	11,4	10,2	4,1	12,1	11,1	+5,8	0,9	9,1	+ 3,9	8,5	7,9
Brașov	+ 1,4	10,5	7,9	7,6	13,1	10,7	4,6	13,1	9,3	5,7	12,2	9,3	4,8	11,8	8,6	5,0	11,1	8,1	3,5	1,9	8,3	3,5	11,1	8,6
Caraș-Severin	7,3	4,2	3,4	2,1	4,5	4,0	2,7	5,2	4,6	2,8	3,3	2,9	7,3	2,1	1,4	5,1	2,2	11,6	4,0	0,6	1,8	+ 1,4	2,0	+ 1,9
Ciuc	+3,2	13,8	12,5	8,4	18,6	17,3	5,2	12,5	11,6	5,0	14,7	12,8	5,4	16,9	15,5	3,4	16,1	14,5	+11,5	1,0	12,4	0,3	+ 11,2	9,9
Cluj	2,2	9,6	+ 7,3	5,8	13,1	10,9	5,5	13,3	11,0	5,8	13,2	10,1	1,9	13,4	10,0	2,1	12,3	9,2	0,5	2,8	9,1	0,5	11,9	7,9
Făgăraș	0,7	4,8	4,2	2,9	11,4	10,7	4,5	11,6	11,0	2,1	11,3	9,3	0,4	9,0	8,1	0,9	10,3	9,2	2,1	0,6	4,9	1,2	6,4	5,6
Hunedoara	0,1	6,6	6,2	1,9	9,5	8,9	3,9	10,0	9,5	2,6	9,0	8,1	0,2	6,9	6,1	1,1	4,8	4,9	+1,6	0,1	5,1	8,0	3,1	4,1
Maramureș	0,9	1,2	1,3	5,9	16,3	14,2	5,1	19,1	16,6	1,4	17,5	15,8	5,7	25,8	21,9	5,5	20,1	17,1	4,4	15,1	13,1	6,1	13,9	12,5
Mureș	4,3	10,1	8,9	6,7	14,1	12,6	5,1	13,6	12,7	9,0	13,1	11,5	2,1	13,1	11,2	4,6	13,1	11,3	4,6	11,9	13,1	2,6	12,1	12,6
Odorheiu	0,8	11,7	10,9	1,9	12,8	12,3	3,2	9,8	8,7	3,6	8,8	12,3	3,1	10,7	10,1	4,0	10,8	10,2	—2,4	9,9	9,1	1,2	6,3	5,8
Sălaj	0,6	14,6	13,5	0,5	13,1	12,1	4,0	16,5	15,6	1,1	16,2	10,9	1,7	11,6	13,8	1,0	11,0	10,1	+ 1,5	10,3	10,0	0,6	10,6	9,7
Sătmar	7,1	11,1	9,7	5,6	13,8	12,1	6,2	16,1	3,3	6,2	15,7	13,0	4,2	13,1	10,5	3,2	13,1	10,2	4,9	11,5	9,8	1,1	10,0	8,5
Sibiu	1,2	9,0	6,8	4,6	15,5	12,3	3,7	14,4	11,2	4,4	11,0	9,1	4,9	13,0	10,5	3,2	9,9	7,9	1,9	10,8	8,0	1,5	9,9	8,5
Someș	2,0	11,4	10,4	5,2	13,8	13,0	3,6	13,4	12,4	2,7	11,8	10,9	1,0	10,6	9,7	3,2	10,3	9,5	2,8	12,3	11,3	2,3	8,7	8,0
Târnava-Mare	0,9	7,6	6,4	6,5	12,8	11,6	3,9	12,0	10,4	3,6	11,6	10,1	4,5	11,3	9,9	5,3	9,5	8,4	6,7	8,7	10,2	6,1	8,1	8,0
Târnava-Mică	2,0	12,0	10,8	2,4	13,3	12,1	4,6	15,9	14,5	3,1	15,6	14,1	—0,9	14,5	12,6	—1,5	15,2	13,1	1,3	16,9	15,5	3,1	14,0	13,0
Timiș	0,3	9,0	7,1	3,1	6,2	5,7	1,2	4,2	3,7	—0,1	3,4	2,8	—2,5	0,7	0,1	—1,3	2,1	1,5	—3,0	0,3	0,3	2,7	1,1	0,6
Trei-Scaune	0,5	9,3	8,3	4,1	13,1	12,1	3,2	13,0	11,9	2,4	12,6	11,5	2,0	10,4	11,2	1,8	10,8	9,3	2,3	8,6	8,9	3,1	9,2	7,3
Turda	4,5	11,0	10,2	8,3	14,2	13,5	8,1	13,6	12,9	4,9	15,7	14,4	5,6	15,4	14,2	4,1	14,6	13,2	4,2	15,4	14,4	4,9	13,7	12,8
Severin																			8,1	1,3	2,1	3,1	1,9	1,6
Total	1,5	9,9	8,5	4,2	11,8	10,5	3,2	11,5	10,1	2,7	10,5	9,0	1,1	10,1	8,6	1,5	9,2	7,9	+ 0,5	9,0	7,4	1,1	7,8	6,5

CĂSĂTORIILE IN TRANSILVANIA IN ANII 1920—1927

Tabloul XVII

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	303	2.795	3.098	315	2.354	2.669	237	1.926	2.163	198	1.740	1.938	211	1.817	2.028	202	1.937	2.139	223	1.657	1.880	231	1.601	1.832
Arad	944	4.256	5.200	801	4.224	5.025	715	3.517	4.232	657	3.402	4.059	591	3.148	3.739	522	3.336	3.858	596	3.846	4.442	551	3.624	4.175
Bihor	992	5.407	6.399	752	4.246	4.998	713	3.697	4.410	626	3.243	3.869	635	3.888	4.523	625	3.862	4.487	805	3.989	4.794	719	3.554	4.273
Bistrița-Năsăud	202	1.643	1.845	143	1.543	1.686	123	1.247	1.370	110	1.068	1.178	91	1.168	1.259	87	1.170	1.257	125	3.230	3.355	134	1.147	1.281
Brașov	489	853	1.342	447	721	1.168	418	661	1.079	443	587	1.030	394	604	998	399	570	969	398	989	1.387	432	1.001	1.433
Caraș-Severin	329	4.660	4.989	299	4.556	4.855	272	4.138	4.410	274	3.969	4.243	276	3.525	3.801	270	3.312	3.582	207	1.451	1.658	221	1.403	1.624
Ciuc	118	1.745	1.863	121	1.393	1.514	103	1.241	1.344	106	1.202	1.308	92	1.316	1.408	104	1.303	1.407	92	1.157	1.249	90	1.091	1.181
Cluj	985	2.714	3.699	938	2.771	3.709	890	2.275	3.165	806	2.333	3.139	754	2.241	2.995	743	2.317	3.060	704	2.204	2.908	732	2.285	3.017
Făgăraș	81	1.309	1.390	77	1.203	1.280	63	1.023	1.086	64	773	837	11	882	926	51	1.009	1.060	71	831	905	57	825	882
Hunedoara	286	5.084	5.370	251	4.997	5.248	250	4.067	4.317	229	3.445	3.674	221	3.254	3.475	166	3.185	3.351	522	4.191	4.713	394	3.201	3.595
Maramureș	229	1.197	1.426	176	1.287	1.463	194	1.096	1.290	157	977	1.134	141	1.280	1.421	151	1.119	1.270	180	913	1.093	123	958	1.081
Mureș	463	2.483	2.946	380	2.141	2.521	337	1.880	2.217	339	1.756	2.095	342	1.902	2.244	291	1.888	2.179	438	2.030	2.468	402	2.082	2.484
Odorhei	91	1.490	1.581	96	1.000	1.096	88	969	1.057	84	867	951	65	1.062	1.127	80	993	1.073	61	858	919	61	910	971
Sălaj	164	2.808	2.972	139	2.960	3.099	99	2.225	2.324	117	2.220	2.337	101	2.164	2.265	97	2.173	2.270	205	2.944	3.149	204	2.419	2.623
Satu-Mare	817	3.319	4.136	695	2.977	3.672	625	2.652	3.277	595	2.438	3.033	531	2.579	3.110	544	2.361	2.905	469	2.367	2.836	503	2.072	2.575
Sibiu	592	1.982	2.574	581	1.999	2.580	511	1.556	2.067	488	1.337	1.825	458	1.295	1.753	489	1.368	1.857	401	1.423	1.824	430	1.267	1.697
Someș	240	3.559	3.799	217	3.203	3.420	183	2.602	2.785	164	2.117	2.281	148	2.217	2.365	147	2.712	2.859	125	2.067	2.192	195	1.948	2.143
Târnava-Mare	261	1.724	1.985	253	1.621	1.874	215	1.481	1.696	230	1.303	1.533	194	1.331	1.525	216	1.227	1.443	219	1.104	1.323	244	1.155	1.399
Târnava-Mică	108	1.553	1.661	96	878	974	66	1.071	1.140	72	959	1.031	63	1.017	1.080	55	1.010	1.115	121	1.264	1.385	83	1.195	1.278
Timiș	1.152	5.886	7.038	805	4.409	5.214	723	4.116	4.839	796	3.965	4.761	787	3.644	4.431	709	4.368	5.077	719	4.222	4.941	760	3.944	4.704
Trei-Scaune	152	1.912	2.064	132	1.355	1.487	150	1.272	1.422	99	1.183	1.282	101	1.115	1.216	117	1.183	1.300	105	1.000	1.105	125	1.006	1.131
Turda	172	2.249	2.421	150	1.593	1.743	130	1.641	1.771	112	1.593	1.705	145	1.423	1.568	129	1.566	1.695	141	1.661	1.802	159	1.691	1.850
Severin	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	-		—	—		—	266	2.069	2.335	271	1.894	2.165
Total	9.170	60.628	69.798	7.864	53.431	61.295	7.105	46.356	53.461	6.766	42.477	49.243	6.385	42.872	49.257	6.216	43.999	50.215	7.193	47.470	54.663	7.121	42.273	49.394

CĂSĂTORIILE IN TRANSILVANIA IN ANII 1920—1927

Tabloul XVII

Județul	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total
Alba	303	2.795	3.098	315	2.354	2.669	247	1.926	2.163	198	1.740	1.938	211	1.817	2.028	202	1.937	2.139	223	1.657	1.880	231	1.601	1.832
Arad	944	4.256	5.200	801	4.224	5.025	715	3.517	4.232	657	3.402	4.059	591	3.148	3.739	522	3.336	3.858	596	3.846	4.442	551	3.624	4.175
Bihor	992	5.407	6.399	752	4.246	4.998	713	3.697	4.410	626	3.243	3.869	635	3.888	4.523	625	3.862	4.487	805	3.989	4.794	749	3.551	4.273
Bistrița-Năsăud	202	1.643	1.845	143	1.543	1.686	123	1.247	1.370	110	1.068	1.178	91	1.168	1.259	87	1.170	1.257	125	3.230	3.355	134	1.147	1.281
Brașov	489	853	1.342	447	721	1.168	118	661	1.079	143	587	1.030	394	604	998	399	570	969	398	989	1.387	132	1.001	1.133
Caraș-Severin	329	4.660	4.989	299	4.556	4.855	272	4.138	4.410	274	3.969	4.243	276	3.525	3.801	270	3.312	3.582	207	1.451	1.658	221	1.403	1.624
Cluc	118	1.745	1.863	121	1.393	1.514	103	1.241	1.344	106	1.202	1.308	92	1.316	1.408	104	1.303	1.407	92	1.157	1.249	90	1.091	1.181
Cluj	985	2.714	3.699	938	2.771	3.709	890	2.275	3.165	806	2.333	3.139	754	2.241	2.995	743	2.317	3.060	704	2.204	2.908	732	2.285	3.017
Făgăraș	81	1.309	1.390	77	1.203	1.280	63	1.023	1.086	64	773	837	44	882	926	51	1.009	1.060	71	834	905	57	825	882
Hunedoara	286	5.084	5.370	251	4.997	5.248	250	4.067	4.317	229	3.445	3.674	221	3.254	3.475	166	3.185	3.351	522	4.191	4.713	394	3.201	3.595
Maramureș	229	1.197	1.426	176	1.287	1.463	194	1.096	1.290	157	977	1.134	141	1.280	1.421	151	1.119	1.270	180	913	1.093	123	958	1.081
Mureș	463	2.483	2.946	380	2.141	2.521	337	1.880	2.217	339	1.756	2.095	342	1.902	2.244	291	1.888	2.179	438	2.030	2.468	102	2.082	2.184
Odorhei	91	1.490	1.581	96	1.000	1.096	88	969	1.057	84	867	951	65	1.062	1.127	80	993	1.073	61	858	919	61	910	971
Sălaj	164	2.808	2.972	139	2.960	3.099	99	2.225	2.324	117	2.220	2.337	101	2.164	2.265	97	2.173	2.270	205	2.944	3.149	204	2.419	2.623
Satu-Mare	817	3.319	4.136	695	2.977	3.672	625	2.652	3.277	595	2.438	3.033	531	2.579	3.110	544	2.361	2.905	469	2.367	2.836	503	2.072	2.575
Sibiu	592	1.982	2.574	581	1.999	2.580	511	1.556	2.067	488	1.337	1.825	458	1.295	1.753	489	1.368	1.857	401	1.423	1.824	430	1.267	1.697
Someș	240	3.559	3.799	217	3.203	3.420	183	2.602	2.785	164	2.117	2.281	148	2.217	2.365	147	2.712	2.859	125	2.067	2.192	195	1.918	2.113
Târnava-Mare	261	1.724	1.985	253	1.621	1.874	215	1.481	1.696	230	1.303	1.533	194	1.331	1.525	216	1.227	1.443	219	1.104	1.323	241	1.155	1.399
Târnava-Mică	108	1.553	1.661	96	878	974	66	1.071	1.110	72	959	1.031	63	1.017	1.080	77	1.040	1.117	121	1.264	1.385	83	1.195	1.278
Timiș	1.152	5.886	7.038	805	4.409	5.214	723	4.116	4.839	796	3.965	4.761	787	3.644	4.431	709	4.368	5.077	719	4.222	4.941	760	3.941	4.701
Trei-Scaune	152	1.912	2.064	132	1.355	1.487	150	1.272	1.422	99	1.183	1.282	101	1.115	1.216	117	1.183	1.300	105	1.000	1.105	125	1.006	1.131
Turda	172	2.249	2.421	150	1.593	1.743	130	1.641	1.771	112	1.593	1.705	145	1.423	1.568	129	1.566	1.695	141	1.661	1.802	159	1.691	1.850
Severin	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	266	2.069	2.335	271	1.894	2.165
Total	9.170	60.628	69.798	7.864	53.431	61.295	7.105	46.356	53.461	6.766	42.477	49.243	6.385	42.872	49.257	6.216	43.999	50.215	7.193	47.470	54.663	7.121	12.273	19.394

Dacă analizăm rezultatele generale ale nașterilor din Transilvania vedem următoarele:

Anul	URBAN		RURAL		TOTAL	
	Cifre absolute	‰	Cifre absolute	‰	Cifre absolute	‰
1920	17.923	19,3	145.458	31,9	163.381	29,8
1921	19.092	20,5	156.095	34,2	175.187	31,9
1922	18.914	20,3	155.281	33,8	174.195	31,7
1923	17.634	19,0	145.946	32,0	163.580	29,8
1924	16.832	18,1	149.309	32,7	166.141	30,3
1925	15.941	17,1	141.725	31,1	157.566	28,7
1926	17.762	17,8	140.945	32,1	158.707	29,4
1927	17.493	17,5	135.837	30,9	153.330	28,4

(Cifrele relative se referă la populația din 1923 pentru anii 1920—1925, iar cele pentru anii 1926 și 1927 s'au calculat pe baza populației din 1927, în toate tabelele din această lucrare).

Natalitatea este în continuă scădere, atât la orașe cât și la sate. In primii trei ani, (1920—1922) media natalității la orașe a fost 20,1‰, iar în mediul rural, 33,3‰.

Iar în cei din urmă trei ani (1925—1927) natalitatea a fost de 17,5‰ în mediul urban și de 31,4‰ în mediul rural.

Aceste cifre arată că tendința de scădere este constantă și nu întâmplătoare.

Deși natalitatea din Transilvania este în scădere, natalitatea întregii țări se menține la o cifră destul de urcată.

Din fericire, fenomenul scăderii natalității, care este atât de îngrijorător pentru Transilvania, nu este general pentru întreaga țară.

Dacă analizăm însă natalitatea în diferite județe vedem că situația unora dintre județe este deadreptul îngrijorătoare. Cifra natalității scăzută la limita — și uneori chiar sub limita natalității cin satele și orașele occidentale, într'un timp când cifra mortalității românești se menține la un nivel dare nu se mai cunoaște în alte țări —, determină un bilanț din ce în ce mai defavorabil al sporului de populație. An de an crește numărul orașelor în care natalitatea este deficitară față de mortalitate. Și nu e de mirare să înregistrăm deficite, când media mortalității generale din orașele transilvănene în ultimii trei ani a fost de 16,4 iar natalitatea de 17,5 la mia de locuitori. Dacă luăm în considerare oscilațiile care în mod firesc există dela oraș la oraș în ceeace privește mișcarea populației, este evident că pe lângă aceste cifre un mare număr de orașe înregistrează an de an mai puțini născuți decât morți.

Dintre orașe, Aradul are cea mai mică natalitate. In anii din urmă, Aradul a avut o natalitate de 11‰. Celelalte orașe mari: Clujul, Timișoara și Oradea au deasemenea natalitatea foarte redusă. Scăderea aceasta este destul de recentă. Inainte de 1924, natalitatea din aceste orașe nu era sub nivelul natalității din orașele occidentale.

Nu cunoaștem cauzele scăderii atât de brusce a natalității din orașele de mai sus. Datele acestea confirmă odată mai mult, că orașele nu pot există prin resursele proprii de populație, și că ele servesc ca locuri de aglomerare pentru plusul de populație dela sate.

Pentruca orașele să poată prosperă, este absolut necesar ca satele să aibă o natalitate cât mai urcată. Mișcarea populației dela sate spre orașe produce nu numai o creștere a cifrei populației urbane, ci și transformarea etnică a populației orașelor. Am avut ocazia să arăt în altă parte, că populația orașelor transilvănene este în mare majoritate neromânească. Am arătat — și se confirmă și prin datele de față — că populația urbană nu se poate menține la limitele actuale și cu

atât mai puțin ar puteà să sporească, dacă s'ar limità numai la sursele proprii de spor de populație adică, dacă sporul ar trebuì să se producă din excedentul de natalitate asupra mortalității. Pe de altă parte se știe, că din punct de vedere etnic populația este cu atât mai neromânească, cu cât comunele sunt mai mari și este cu atât mai românească, cu cât comunele sunt mai mici. Și se mai știe că populația Transilvaniei este în mai mult de 84% rurală și numai în mică proporție este urbană. Aceste considerații ne permit să conchidem că fenomenul aglomerării populației la orașe coincide și în Transilvania cu românizarea orașelor. Creșterea populației urbane are deci și o importantă semnificație etnică, căreia trebuie să i se dea toată atenția.

Sporul natural al populației Transilvaniei, deși în continuă scădere, este destul de urcat în majoritatea județelor. In 1927, în 15 județe, natalitatea a fost mai mare de 30‰ și numai în două județe a fost mai mică de 25‰. Județele care au cea mai mică natalitate sunt Timișul (22,5‰), Caraşul (22,0‰) și Severinul (22,6‰).

Intre anumite împrejurări, natalitatea de 22—25‰ poate fi considerată destul de normală. Nu este însă cazul cu județele noastre bănățene. In țările, care au proporția de mortalitate scăzută, cu o astfel de natalitate se poate aveà chiar un excedent natural frumos. In Banat însă, unde această proporție de natalitate este secundată de o mortalitate aproape egală cu cifra natalității, excedentul natural de populație devine aproape imperceptibil, ba uneori, în loc de creștere, se înregistrează scădere. Dacă excedentul românesc de populație ar fi de aceeaș intensitate în toate regiunile țării, ca în Banat, de sigur că țara noastră s'ar află în fața unor perspective triste. Din fericire însă, în majoritatea județelor, natalitatea este mult mai urcată decât în Banat. Astfel avem județe cu o natalitate mai mare de 35‰, ca Bihorul (35‰), Clujul (36,0‰), Mureșul (35,3‰), Târnava-Mică (38,7‰) și Turda (37,7‰).

Chiar prin creșterea naturală a populației Transilvaniei, unde avem o natalitate de 28,4‰ și o mortalitate de 21,9‰ în 1927 (iar în 1926, 29,4‰ natalitate și 22‰ mortalitate) înregistrăm an de an un excedent natural, care se poate compară cu excedentul de populație din acele țări ale Europei occidentale, care au o natalitate și mortalitate la fel.

Un capitol important al nașterilor este acela care tratează problema născuților-morți. In general numărul acestora nu este prea urcat pentru condițiile sanitare dela noi.

Trebuie să remarcăm un fenomen îmbucurător: numărul născuților-morți este în continuă scădere. Scăderea este mult mai accentuată la orașe decât la sate. Dacă notăm cifrele din anii extremi cuprinși în tabela noastră, înregistrăm pentru anul 1920 un număr de 791 născuți-morți la orașe, față de 502 din 1927, iar la sate 1425, față de 1123 din 1927. Și aceste cifre nu reprezintă valorile extreme, astfel încât reducerea frecvenței cazurilor de născuți-morți este semnificativă.

In privința născuților-morți unele județe au proporții neobișnuite: (Severin, Târnava-Mare, Sibiu), iar altele dimpotrivă au o proporție foarte redusă de născuți-morți: (Făgăraș, Hunedoara, Maramureș, Turda).

Mortalitatea. Nici unul din capitolele mișcării populației nu merită o atenție mai mare ca mortalitatea. Experiența îndelungată ne arată că nimic nu poate fi influențat cu mai multă certitudine, ca cifra mortalității. De sigur nu putem afirmà că mortalitatea se poate reduce cu ușurință. Se poate spune însă, că reducerea este posibilă, și în anumite împrejurări se poate chiar prevedeà. Măsurile — în afară de cele generale, care privesc toate aspectele vieții — sunt de ordin sanitar — și metoda lor de aplicare este bine cunoscută, deși costisitoare și dificilă. Totuș o serie întreagă de State au înțeles să facă eforturile necesare pentru reducerea mortalității și rezultatele nu au întârziat să se producă.

In Transilvania cifra mortalității este foarte urcată, atât la sate cât și la orașe. Și cifrele urcate de mortalitate se mențin la nivelul actual cu încăpățânare. In 1927 am avut în Transilvania 118.000 morți, față de 116.809 din 1920. In anii intermediari frecvența mortalității a oscilat în jurul acestor cifre.

Raportând la 1000 locuitori, vedem că (pentru anii 1920—1925 la cifrele din 1923, iar pentru anii 1926—1927 la cele din 1927) mortalitatea generală în Transilvania se menține în jurul proporției de 21,5‰. Deviațiile în sus și în jos dela această cifră sunt minimale (20,8‰ și 22,0‰).

In orașe, fenomenul mortalității urcate se menține cu aceeaș persistență, ca la sate. In orașe în mijlociu mortalitatea este de aproape 17‰. La sate proporția mortalității este de 22,3‰.

In ce privește situația județelor și orașelor, trebuie să constatăm că despre o tendință generală de reducere a mortalității nu poate fi vorba decât în puține județe și orașe. Astfel, dintre orașe trebuie să amintim în primul loc Aradul, unde mortalitatea a scăzut impresionant și aproape constant an de an, în următoarele proporții care merită să fie relevate: 19,8, 18,4, 20,4, 18,1 ,18,5, 16,0, 14,1, și 12,3 (la 1000 locuitori). Această scădere nu poate fi întâmplătoare, ci este în funcție de condițiile economice, culturale și mai ales sanitare ale orașului Arad. O scădere mult mai puțin pronunțată, dar totuș remarcabilă, s'a înregistrat în orașul Cluj, (16,4‰ până la 13,2‰), și în orașele din județul Ciuc (dela 15,4‰ până la 13,3‰), în Timișoara și în Brașov. Mortalitatea din ultimii ani a acestor orașe nu este prea urcată nici în relație cu orașele occidentale.

In acelaș timp însă a trebuit să înregistrăm creșteri însemnate cu privire la populația unora dintre orașe, ca acele din județul Alba, Odorheiu, Târnava-Mică, Trei-Scaune și Turda. In celelalte orașe mortalitatea s'a păstrat foarte urcată deși s'au înregistrat uneori scăderi care nu s'au menținut și pentru anii viitori.

In ce privește populația rurală, unele județe nu numai că au o mortalitate excesivă, dar această mortalitate se menține la un nivel foarte urcat. Intre aceste județe putem cita Aradul, Bihorul, Făgărașul, Sălajul, Ciucul și Turda. In celelalte județe aproape fără excepție situația este staționară. O excepție îmbucurătoare o formează județul Maramureș, unde mortalitatea s'a redus în proporțiile următoare: 30,8, 23,6, 21,0, 22,1, 21,6, 20,3, și 18,9 la mia de locuitori.

In ce privește mortalitatea generală a întregii populații, cea mai bună este situația județelor Brașov, Cluj și Târnava-Mare.

Mortalitatea infantilă. Mortalitatea infantilă este una din cele mai grave probleme de actualitate pentru Statul Român. Din copiii nou născuți an de an, aproape 20% mor înainte de a împlini primul an al vieții, ceeace face un număr de aproximativ 30.000 morți anual.

Proporția mortalității infantile din Transilvania între 1920 și 1927 a fost următoarea: 20,0%, 20,2%, 19,4%, 20,1%, 18,4%, 18,6%, 17,7%, 19,8%, și 20,4%.

Cea mai mică mortalitate infantilă o au județele Brașov, Sibiu, Târnava-Mare și Trei-Scaune, iar cea mai mare județul Bihor.

In ce privește populația rurală, județul Brașov are situația cea mai bună, întrucât aici se înregistrează cea mai redusă mortalitate infantilă. Ne-am aștepta ca nivelul scăzut de mortalitate infantilă să se mențină cel puțin, dacă nu se poate obține o reducere și mai mare. In ultimii patru ani însă această mortalitate din nou tinde să se urce astfel, încât spre sfârșitul deceniului actual s'a revenit la cifrele dela început, aproape fără nici o îmbunătățire.

Dintre celelalte județe Sibiul, Târnava-Mare și Trei-Scaune au cea mai redusă mortalitate infantilă. In majoritatea județelor, situația este staționară, — iar în unele se observă o tendință de urcare a mortalității sub un an. Astfel în județul Năsăud, Caraș, Ciuc, Hunedoara, Odorheiu, Sătmar, Someș și Turda mortalitatea infantilă crește simțitor în anii din urmă.

Dacă mortalitatea infantilă urcată dela sate poate fi justificată cu argumente mai mult sau mai puțin plauzibile, nu se poate spune acelaș lucru despre mortalitatea infantilă din orașe.

In mijlociu, mortalitatea infantilă din comunele urbane cu mici oscilații, se menține la o limită foarte urcată. In ultimii doui ani a fost de 16,8% (1927) respective 17,7% (1926). O mortalitate infantilă de 20 și peste 20% în mediul Urban nu se poate admite sub nici un cuvânt. Totuș vedem județe ca Sălajul, Ciucul și Bihorul, cari au astfel de proporții.

Pe de altă parte orașele din unele județe au reușit să-și reducă mortalitatea infantilă simțitor, cum sunt d. ex. județul Năsăud, Sibiu, Someș, Târnava-Mare și Trei-Scaune.

Aproape nu există câmp de activitate sanitară, unde să se poată obține cu promptitudine rezultate atât de frumoase, ca pe terenul combaterii mortalității infantile.

Demonstrații sanitare făcute în mediul rural în străinătate, au arătat că uneori s'au putut obține rezultate surprinzătoare chiar dela începutul activității de control sanitar individual al copiilor nou născuți. Prin faptul că acești copii au fost trecuți în registrele de control, părinții

au intrat în contact cu organele sanitare și s'au știut controlați în ce privește buna îngrijire a copiilor.

Nu este necesar să se insiste asupra pierderii inutile ce o sufere țara noastră în mod nejustificat prin mortalitatea infantilă excesivă. Dar este dureros să controlezi datele românești, an de an și județ de județ, fără a descoperi îmbunătățirile pe care cu drept cuvânt le-am așteptă și care se produc în toate țările din lume.

Excedentul natural. Excedentul natural al populației în Transilvania este foarte redus. In orașe excedentul este disparent de mic (1124 în 1927 și 445 în 1926 în toate orașele din Transilvania). Aceste cifre sunt aproape de nivelul cifrelor de excedent din orașele vechi ale Europei și deci nu sunt neobișnuite. Totuș în ultimele decenii în țările cu o bună organizare sanitară situația s'a schimbat radical. Mortalitatea generală și cu deosebire mortalitatea infantilă în orașe s'a redus simțitor, încât prin această reducere s'a ajuns la un excedent natural apreciabil, uneori mai mare decât excedentul natural din mediu rural din România. Această experiență ne arată și nouă calea pe care trebuie să o urmăm în ce privește organizarea sanitară la orașe. Este cert că nu avem un indicator mai bun al condițiilor sanitare din țară, decât proporția mortalității. Prin urmare o acțiune de organizare sanitară modernă nu poate rămâne fără rezultat prompt. Acest rezultat se traduce prin scăderea mortalității și indirect prin creșterea excedentului natural. Și nicăeri nu se poate urmări mai bine acest rezultat, decât în mediul urban. Acesta este unul din principalele motive, pentru care orașele noastre trebuie să se reorganizeze pe baze moderne în ce privește serviciul sanitar.

La sate excedentul natural pentru întreaga Transilvanie variază în jurul cifrei de 40.000 anual. Față de numărul populației rurale din Transilvania, această cifră este extrem de redusă.

Cifrele relative ale excedentului natural în orașe sunt adeseori negative. Astfel în anul 1926 și 1927 în câte 9 județe, populația urbană în loc de creștere a înregistrat scădere. Totalizându-se rezultatele din toate comunele urbane din Transilvanie, obținem cifre minimale de excedent, ca: 1,1‰ pentru 1927, 0,5‰ pentru 1926, 1,1‰ pentru 1925.

In general orașele din unele județe au un excedent destul de apreciabil în comparație cu media tuturor orașelor. In această categorie se află orașele din județele Maramureș, Mureș, Sătmar, Sibiu, Brașov, Târnava-Mare și Turda.

In mediul rural excedentul natural a fost de 7,8‰ în 1927, 9,0‰ în 1926, 9,2‰ în 1925, de 10,1‰ în 1924, 10,5‰ în 1923, 11,5‰ în 1922, 11,8‰ în 1921 și 9,9‰ în 1920.

După cum se vede, excedentul natural la sate este în declin continuu. Am văzut la analiza natalității și mortalității, care sunt cauzele cari determină această scădere alarmantă.

In anul 1927 s'a înregistrat pentru prima oară dela războiu încoace, într'un județ un plus de morți asupra născuților, în mediul rural: județul Caraș, cu un plus de morți de 2‰ față de numărul născuților. Fenomenul nu s'a petrecut din întâmplare, pentrucă și în anii precedenți proporția morților a fost foarte apropiată de proporția născuților.

Fenomenul acesta este semnificativ și simbolizează o stare care trebuie să ne alarmeze cu atât mai mult, că ea ne arată perspectivele ce se deschid și pentru celelalte județe bănățene: Timișul și Severinul și chiar și Aradul. Județele în care populația rurală înregistrează un excedent natural apreciabil, care ar puteà fi acceptat ca «normal» pentru condițiile demografice ale Transilvaniei sunt: Maramureșul, Mureșul, Târnava-Mică și Turda.

Căsătoriile. Cifra căsătoriilor din Transilvania oscilează dela un an la altul. Ea este în mediu de 50.000 pe an, iar ca extreme s'au înregistrat 69.798 în 1920 și 49.243 în 1923. Față de cifrele primilor ani după unire, în anii din urmă înregistrăm scăderi apreciabile.

In orașe media căsătoriilor este de 7‰, iar la sate de aproximativ 10‰.

Dacă comparăm proporția căsătoriilor cu cea a născuților și a excedentului nu putem stabilì o relație strânsă între aceste fenomene. Pe de o parte în unele județe avem nupțialitate mare și natalitate și excedent mic, iar în alte județe natalitate mare cu nupțialitate mică.

Constatarea de mai sus ne obligă să renunțăm la analiza acestor date sumare și să le supunem unor cercetări mai amănunțite.

Anexăm la locul acesta tabelele privind căsătoriile, precum și cele privitoare la divorțuri.

ARDEALUL ȘI BANATUL ÎN LUMINA CIFRELOR

DE

N. ISTRATE

POPULAȚIA ARDEALULUI ȘI BANATULUI IN ANUL 1923

Majoritatea absolută a populației Ardealului și Banatului a fost întotdeauna românească. In trecut sub dominația ungurească, s'au făcut încercări de a se coloniza unguri și alte neamuri străine prin regiunile cu populație compactă românească, în scop de a-i desnaționalizà pe Români. Toate încercările au dat greș; în mijlocul satelor românești au rămas fără viață orașele-cetăți ale asupritorilor poporului român. Iată cum se prezintă situația etnică a Ardealului și Banatului, după datele întocmite pe anul 1923.

TABLOUL I

POPULAȚIA ARDEALULUI ȘI BANATULUI ÎN ANUL 1923

Locuitorii după naționalitatea etnică (de origină)	La orașe	%	La sate	%	Total	%
Români	280.950	30,2	2.951.856	64,8	3.232.806	58,9
Unguri	369.680	39,8	987.762	21,6	1.357.442	24,7
Germani	130.170	14,0	427.513	9,4	557,683	10,2
Evrei	131.630	14,2	71.561	1,6	203.191	3,7
Alții	17.070	1,8	119.774	2,6	136.844	2,5
Total	929.500	100,0	4.558.466	100,0	5.487.966	100,0
	16.93%	—	87,07%	—	100%	

In total Românii au majoritatea absolută a populației Ardealului și Banatului (58,9%). Pe urmă vin: Ungurii (24,7%), Germanii (10,2%), Evreii (3,7%) și alții (2,5%).

Dacă luăm în considerare populația repartizată la orașe și la sate, întâlnim fenomenul orașelor străine înconjurate de sate românești. Astfel Românii, cari la sate formează 64,8%, nu sunt reprezentați la orașe decât prin procentul de 30,2%. Cei mai numeroși sunt la orașe, firește, Ungurii (39,8%), cari au dus o viață îndelungată de administratori politici ai Ardealului și Banatului. Ei și-au închipuit că, cine are în posesie orașele, este stăpân și asupra vieții satelor. Dar dominația lor n'a fost veșnică, iar ceeace este natural să se întâmple, nu mai poate întârzià: orașele vor trebuì să ia tot mai mult înfățișarea etnică a satelor: vor trebuì în mod firesc să se romanizeze.

Cei 64,8% Români, cari formează astăzi populația sătească din Ardeal și Banat, vor contribuì, de sigur, mult mai mult la îngroșarea populației orășenești decât cei 21,6% Unguri dela sate, cari în trecut au dat tot ce au putut da pentru a menține caracterul unguresc al orașelor. Nu mai vorbim de cele 9,4% Germani (Șvabi și Sași), cari formează la sate o populație cu surplusuri foarte mici și cari la orașe dăinuesc cât timp mai rezistă unele așezăminte ale lor de solidă viață economică și culturală.

Disproporția de așezare la orașe a elementului etnic românesc iese și mai mult la iveală, dacă, la repartizarea locuitorilor pe orașe și sate, luăm în considerare procentul în raport cu numărul total al fiecărei naționalități, după cum ne înfățișează următorul tablou:

TABLOUL II

Locuitorii după naționalitatea etnică (de origină)	La orașe	%	La sate	%	Total	%
Români	280.950	8,69	2.951.856	91,31	3.232.806	100
Unguri	369.680	27,23	987.762	72,77	1.357.442	100
Germani	130.170	23,34	427.513	76,66	557.683	100
Evrei	131.630	64,78	71.561	35,22	203.191	100
Alții	17.070	12,47	119.774	87,53	136.844	100
Total . . .	929.500	16,93	4.558.466	83,07	5.487.966	100

Procentul de așezare a elementului etnic românesc în orașele Ardealului și Banatului, în raport cu numărul total al Românilor, este cu totul nefiresc, față de procentele celorlalte elemente etnice: Unguri, Germani, Evrei, etc.

Cauzele, care au împiedecat pe Români, sub fosta stăpânire ungurească, de a se așezà la orașe, sunt prea cunoscute, spre a mai insistà asupra lor. Și, dacă elementul românesc la orașe se prezintă, după statistica întocmită în anul 1923, chiar și cu procentul așà mic de 8,69%, aceasta se datorește numai faptului că orașele Ardealului și Banatului au ajuns, în sfârșit, sub stăpânire românească. Altfel ar fi dispărut cu totul Românii la orașe. Este sigur, că dela 1923 și până astăzi procentul populației românești la orașe a mai crescut, întrucât s'au înlăturat piedicile din drumul așezării Românilor la orașe.

Satele cu massele populare, ce înconjoară orașele, vor trebuì să le imprime acestora caracterul etnic. Este evoluția firească a vieții orășenești, care atrage elementele sănătoase, muncitoare dela țară. Aceasta va aduce de sigur, în câteva decenii, așezarea elementului etnic românesc în orașele Ardealului și Banatului într'o proporție mai justă și mai firească.

Din cauză că orașele Ardealului și Banatului au dus în trecut o viață izolată în mijlocul poporului român dela sate, ele n'au putut să progreseze decât foarte puțin, după cum ne arată tabloul de mai jos:

TABLOUL III

Principalele orașe din Ardeal și Banat	Numărul locuitorilor			
	1890	1900	1910	1923
Cluj	37.957	49.295	60.808	105.000
Timișoara	48.403	59.229	72.555	90.000
Oradea	40.750	50.177	64.169	90.000
Arad	43.682	56.260	63.166	75.000
Satu-Mare	21.218	26.881	34.892	60.000
Brașov	32.549	36.646	41.056	50.000
Sibiu	24.766	29.577	33.489	45.000
Tg.-Mureș	15.627	19.522	25.517	40.000
Total .	264.952	327.587	395.652	555.000

După cum vedem creşterea populaţiei în aceste oraşe a fost, în cursul celor 2 decade 1890—1910, de 130.700 suflete, pe când în intervalul 1910—1923 populaţia acestor oraşe a crescut cu 159.348 suflete. Mai trebuie remarcat, că cele două decade, 1890—1910, s'au scurs în timp de pace, pe când în perioada 1910—1923 au fost 4 ani de războiu. Deaceea, *este important să se ştie că creşterea populaţiei din principalele oraşe ale Ardealului şi Banatului s'a produs de îndată ce aceste provincii şi-au câştigat libertatea.*

Spre a cunoaşte mai deaproape compoziţia etnică a locuitorilor Ardealului şi Banatului, trebuie să examinăm din punct de vedere al originei etnice populaţia diferitelor grupe de oraşe şi sate, după importanţa lor numerică. Tabloul de mai jos ne dă în privinţa aceasta cele mai preţioase deslusiri:

TABLOUL IV

Naţionalitatea locuitorilor după originea lor etnică	Numărul locuitorilor din Ardeal şi Banat									
	8 oraşe principale cu 40—105.000 locuitori	%	32 oraşe secundare cu 3 până la 30.000 locuitori	%	189 sate fruntaşe cu 3 până la 10.000 locuitori	%	3894 sate cu mai puţin de 3.000 locuitori	%	Total	%
Români	145.000	26,13	135.950	36,30	462.132	52,31	2.489.724	67,75	3.232.806	58,90
Unguri	236.942	42,69	132.738	35,44	230.514	26,02	757.248	20,61	1.357.442	24,73
Germani	81.316	14,65	48.854	13,05	113.446	12,84	314.067	8,54	557.683	10,16
Evrei	81.000	14,59	50.630	13,52	35.113	3,97	36.448	0,99	203.191	3,71
Alţii	10.742	1,94	6.328	1,69	42.463	4,86	77.311	2,11	136.844	2,50
Total . . .	555.000	100	374.500	100	883.668	100	3.674.798	100	5.487.966	100

Din tabloul de mai sus vedem că Românii, ca naţionalitate etnică, sunt în minoritate faţă de Unguri numai în cele 8 oraşe principale ale Ardealului şi Banatului. In celelalte 32 oraşe secundare Românii au majoritatea relativă a populaţiei. Şi, dacă luăm în considerare compoziţia etnică a satelor fruntaşe, a căror populaţie adesea întrece ca număr pe aceea a multor oraşe, putem constată că elementul etnic românesc se găseşte în majoritate absolută faţă de toate celelalte elemente etnice de diferite alte origini.

Rezervoriul nesecat al poporului român din Ardeal şi Banat îl constitue, după cum vedem, satele, cu deosebire acelea cu o populaţie sub 3 mii locuitori. In aceste sate, presărate în număr de 3894 prin văile Carpaţilor, elementul etnic românesc este reprezentat cu procentul de 67,75%, faţă de numai 20,61% Unguri, 8,54% Germani, 0,99% Evrei şi 2,11% alţii.

Procentul Românilor creşte, pe măsură ce ne apropiem de viaţa masselor poporului de la ţară, pe când elementele etnice de diferite alte origini le întâlnim tot mai slab reprezentate, cu cât ne adâncim în viaţa satelor.

Mişcarea populaţiei (1920—1927). In ultimii 8 ani dela Unirea Ardealului şi Banatului, de când culegerea datelor statistice s'a făcut în mod regulat asupra fenomenelor demografice şi din nouile teritorii ale ţării, s'au înregistrat la oficiile de stare civilă din Ardeal şi Banat în fiecare an numărul căsătoriilor, divorţurilor, născuţilor şi morţilor. Tabloul de mai jos ne prezintă datele asupra acestor patru fenomene demografice pentru anii 1920—1927:

TABLOUL V

Anii	Mișcarea populației din Ardeal și Banat				
	Căsătorii	Divorțuri	Născuți vii	Morți (fără născuți morți)	Născuți morți
1920	69.798	2.923	163.381	116.813	2.114
1921	61.302	3.364	175.216	117.552	2.325
1922	53.461	2.815	174.195	118.577	2.039
1923	49.243	2.892	163.625	112.997	1.860
1924	49.447	2.301	166.651	119.427	1.948
1925	50.405	2.939	158.172	114.799	1.681
1926	52.665	2.074	158.878	118.865	1.524
1927	49.394	2.301	153.330	118.149	1.619

Dacă examinăm datele cuprinse în tabloul acesta, observăm următoarele fenomene, înregistrate în decursul celor opt ani 1920—1927:

Căsătoriile au avut loc în număr mai mare în anii 1920—1921. In anii următori a descrescut simțitor numărul căsătoriilor, scăzând dela 69.798 din 1920, la 49.243 în 1923, urcându-se apoi cât de puțin în anii 1924—1926, spre a scădeà iarăș în 1927.

Divorțurile au variat între numărul maxim de 3.364 în 1921 și numărul minim de 2.074 în 1926, având tendința de a se împuținà.

Născuții vii au fost în număr mai mare în anii 1921—1922. In anii 1925—1927 a scăzut simțitor numărul născuților vii.

Morții s'au menținut ca număr, cu tendința chiar de a sporì. Născuții-morți însă se găsesc în descreștere.

Fenomenele demografice fiind urmărite cu viu interes în Ardeal și Banat, mai ales în privința confesiunii celor ce se căsătoresc, a celor ce se nasc sau mor, găsim nimerit să dăm acì niște tablouri cuprinzând aceste fenomene, cu repartizarea lor pe confesiuni:

TABLOUL VI

Anii	Numărul căsătoriilor, după confesiuni					
	Ortodoxi	Greco-cat.	Romano-cat.	Protestanți (Evanghelici Luterani, etc.)	Mozaici	Alte confesiuni
1920	48.348	34.292	25.234	26.870	4.503	349
1921	45.957	32.678	18.508	21.675	3.468	318
1922	40.207	27.005	17.206	18.047	3.096	1.362
1923	36.555	24.928	16.167	17.853	2.868	115
1924	36.197	24.870	16.285	13.368	3.031	143
1925	36.122	26.191	17.306	18.574	2.884	133
1926	39.488	26.583	17.280	18.919	2.952	104
1927	36.933	24.402	16.459	17.985	2.918	91

După confesiune se cunoaște aproximativ naționalitatea etnică (de origine) a celor căsătoriți. Astfel, se știe că ortodoxii și greco-catolicii, cu rare excepții, sunt Românii. Tot astfel Mozaicii nu sunt decât Evreii. Mai greu e să se facă deosebire între Șvabii și Ungurii din Banat, fiind unii și alții catolici. Asemenea greu este să se cunosacă după confesiune Ungurii și Sașii din Ardeal, din cauză că protestanți, ca Sașii, sunt și mulți Unguri. Deaceea trebuie să fie cineva prea cunoscător al împrejurărilor locale, de colonizare a Sașilor și Șvabilor, spre a ști ca m pe unde sunt așezate aceste insule etnice și în care anume comune urbane și rurale, spre a se orientà după confesiune asupra naționalităților.

TABLOUL VII

Anii	Numărul născuților vii, după confesiune					
	Ortodoxi	Greco-Catolici	Romano-Catolici	Protestanți (evanghelici, luterani. etc.)	Mozaici	Alții
1920	55.393	42.391	29.096	31.500	4.664	377
1921	58.352	48.408	29.636	33.528	4.902	390
1922	58.283	49.319	28.851	30.180	5.088	274
1923	54.585	46.308	26.669	30.876	4.849	338
1924	56.891	47.496	26.509	30.129	5.304	322
1925	53.149	46.649	25.353	28.121	4.460	440
1926	55.383	45.714	24.924	28.108	4.431	318
1927	52.737	44.836	24.107	26.990	4.258	402

După cum vedem din acest tablou, născuții vii de confesiune ortodoxă și greco-catolică, cari, cu excepții neînsemnate, sunt de naționalitate română, formează imensa majoritate a născuților. Romano-catolici și protestanți sunt născuții de naționalitate Unguri și Germani, iar născuții mozaici sunt Evreii.

Important este să se știe și care este repartizarea născuților vii după sex și după stare civilă, ceeace se poate vedeà din următorul tablou:

TABLOUL VIII

Anii	Născuți vii după sex și stare civilă				
	Totalul născuților vii	După sex		După stare civilă	
		Băeți	Fete	Legitimi	Nelegitimi
1920	163.381	84.079	79.302	146.175	17.206
1921	175.216	90.677	84.539	156.806	18.410
1922	174.195	89.758	84.437	155.527	18.668
1923	163.625	84.550	79.075	146.631	16.994
1924	166.651	85.804	80.847	149.247	17.404
1925	158.172	81.699	76.473	141.762	16.410
1926	158.878	82.402	76.476	142.046	16.832
1927	153.330	79.502	73.828	136.650	16.680

Născuții vii din Ardeal și Banat repartizați după sex, se prezintă mai numeroși băieții decât fetele. Născuții nelegitimi au fost în număr mai mare în anii 1920—1922. In anii mai din urmă, 1925—1927, numărul născuților nelegitimi a început să scadă.

TABLOUL IX

Anii	Morţii după sex şi după vârstă							
	Totalul morţilor	Sexul		Vârsta				
		masculin	femenin	până la 1 an împlinit	dela 1—5 ani	dela 6—20 ani	dela 21—40 ani	dela 40 ani în sus
1920	116.813	60.277	56.536	32.691	7.230	11.304	14.585	51.903
1921	117.552	61.186	56.366	35.459	11.166	11.191	12.289	47.447
1922	118.577	62.483	56.094	33.944	11.161	10.183	12.848	50.441
1923	112.997	58.991	54.006	32.957	11.326	9.088	12.303	47.323
1924	119.427	64.834	54.593	31.096	11.256	8.824	14.984	53.267
1925	114.799	63.451	51.348	29.424	9.445	7.508	15.245	53.177
1926	118.865	64.222	54.643	31.390	11.158	7.742	14.097	54.478
1927	118.149	63.314	54.835	31.331	10.842	8.183	14.440	53.353

In general numărul morţilor s'a menţinut constant, cu excepţia anilor 1923 şi 1925, când numărul morţilor a fost ceva mai scăzut. Consideraţi după vârstă, morţii au fost în număr mai mare acei cari au trecut vârsta de 40 ani; în rândul al doilea mai numeroşi vin morţii până la un an împlinit. Mortalitatea copiilor în vârsta cea mai fragedă este destul de îngrijitoare, după cum vedem, şi în Ardeal şi Banat.

Considerabil este apoi şi numărul morţilor între etatea dela 21—40 ani. Mai puţin numeroşi sunt morţii în vârstă dela 1—5 ani şi dela 6—20 ani.

Acelaş interes ca şi pentru născuţi, este a se şti, şi pentru morţi numărul lor după confesiune. Iată un tablou al morţilor după confesiune:

TABLOUL X

Anii	Morţii după confesiune						
	Tabloul morţilor	Ortodoxi	Greco-catolici	Romano-catolici	Protestanţi (Evanghelici luterani	Mozaici	Alţii
1920	116.813	42.367	30.943	19.839	20.536	2.817	311
1921	117.552	42.991	31.251	19.322	20.932	2.686	320
1922	118.577	42.959	30.932	20.693	19.622	2.580	791
1923	112.997	41.470	29.752	18.868	20.083	2.527	327
1924	119.427	44.053	31.001	20.109	21.301	2.566	397
1925	114.799	42.209	30.632	18.973	20.101	2.433	451
1926	118.865	45.460	30.442	19.594	20.452	2.519	398
1927	118.149	44.207	31.471	18.774	20.707	2.637	353

In raport cu numărul născuţilor stă şi numărul morţilor. Dar numărul morţilor fiind deobiceiu mai mic decât al născuţilor, rezultă în fiecare an un spor natural de populaţie, ca excedent al naşterilor asupra morţilor. Este, de sigur, important să urmărim acest spor natural al populaţiei în intervalul anilor 1920—1927. In acest scop dăm acì tabloul următor:

TABLOUL XI

Anii	Sporul natural al populației (Excedentul nașterilor)								
	Totalul sporului	După sex		După confesiuni					
		Masculin	Femenin	Ortodoxi	Greco-cat.	Romano-catolici	Protestanți (luterani)	Mozaici	Alții
1920	46.568	23.802	22.766	13.026	11.448	9.217	10.964	1.847	66
1921	57.664	29.491	28.173	15.361	17.157	10.264	12.596	2.216	70
1922	55.618	27.275	28.343	15.324	18.387	8.158	10.558	2.508	683
1923	50.628	25.559	25.069	13.145	16.556	7.801	10.793	2.322	11
1924	47.224	20.970	26.254	12.838	16.495	6.400	8.828	2.738	75
1925	43.373	18.248	25.125	10.940	16.017	6.380	8.020	2.027	11
1926	40.013	18.180	21.833	9.923	15.272	5.330	7.656	1.912	80
1927	35.181	16.188	18.993	8.530	13.365	5.333	6.283	1.621	49

Cifrele din acest tablou ne arată o stare de lucruri îngrijitoare, din punctul de vedere al vitalității locuitorilor Ardealului și Banatului. Incepând cu anul 1921 a scăzut excedentul nașterilor asupra morților, privitor la întreaga populație, dela 57.664 la 35.181 în 1927. Aceasta în interval de numai 7 ani. Scăderea acestui spor natural al populației s'a înregistrat în mod consecvent în fiecare an. Cu deosebire se constată micșorarea excedentului nașterilor asupra morților la ortodoxi, romano-catolici și protestanți.

Acest fenomen merită o deosebită examinare prin studii economico-sociale la fața locului, întrucât există regiuni în Ardeal și Banat, unde, pe deoparte lipsa de îngrijire medicală a copiilor face să sporească decesele, iar, pe de altă parte, anumite tradiții social-economice fac să se împuțineze nașterile.

Ocupația locuitorilor. Suprafața Ardealului, din cauza deselor rectificări de frontiere, nu s'a stabilit exact până în anul 1926, când s'a fixat la 10.220.000 ha. Din această întindere partea cea mai însemnată este ocupată de păduri, apoi de semănături, de fânețe, grădini, vii, ogoare și terenuri necultivabile.

Intinderea pădurilor a rămas aproape neschimbată. Sub numele de « păduri » au fost luate în considerare și poenile și chiar locurile, care au fost acoperite de păduri, însă care au devenit mai mult terenuri pentru pășune fânețe sau arături.

Intinderile arabile au sporit considerabil dela un an la altul, în intervalul 1921—1927, pe când suprafața fânețelor naturale și a pășunilor s'a micșorat. Spre a se vedeà, cum se repartizează suprafața Ardealului și Banatului, după felul cum sunt folosite diferitele întinderi de pământ dăm acì tabloul următor:

TABLOUL XII

Suprafețele	Repartizarea suprafețelor în anii:				
	1923	1924	1925	1926	1927
	Hectare				
Terenuri arabile	2.486.900	2.722.893	2.843.778	2.935.768	2.979.755
Fânețe naturale și pășuni . .	2.196.131	2.225.793	2.462.769	2.191.922	2.034.685
Vii și pomi roditori	181.172	119.211	144.021	159.658	193.691
Păduri	3.628.296	3.628.296	3.628.296	3.627.315	3.625.897
Terenuri necultivabile	1.752.341	1.516.307	1.133.636	1.305.337	1.385.972
Total . . .	10.244.840	10.212.500	10.212.500	10.220.000	10.220.000

Ocupația principală a locuitorilor este determinată de natura solului. Terenurile păduroase, cu întinse pășuni alpine, au făcut să ia o desvoltare foarte însemnată creșterea vitelor în Ardeal și Banat. Totuș, prin văile roditoare ale regiunilor deluroase, la adăpostul munților și în spre șesurile Tisei, locuitorii au dat o dosebită îngrijire culturii pământului. Deaceea găsim important să dăm acì tablourile cu suprafețele și producția diferitelor culturi de cereale, legume, fânețe artificiale și plante industriale, pe anii 1923—1927.

TABLOUL XIII

Felul cerealelor	Intinderile cultivate				
	1923	1924	1925	1926	1927
	Hectare				
Ovăz	262.353	274.323	275.111	280.766	289.213
Grâu	675.969	895.793	906.778	935.387	932.334
Porumb	731.798	739.255	794.471	849.832	829.256
Meiu	1.692	1.770	1.997	1.023	1.589
Orz	150.559	152.202	147.583	152.404	161.384
Hrișcă	372	211	4.489	828	817
Secară	65.951	86.811	90.403	95.704	90.214
Măturí	3.026	—	—	1.071	719
Total cereale	1.891.720	2.150.365	2.220.832	2.317.115	2.305.526

Din cifrele de mai sus vedem, că s'a cultivat în Ardeal și Banat cu deosebire grâul, pe suprafețe tot mai întinse, care au sporit dela 675.969 ha. în 1923 la 935.387 ha. în 1926. Asemenea au sporit întinderile cultivabile cu porumb, dela 731.798 ha. în 1923 la 849.832 în 1926. Pe suprafețe considerabile s'au mai cultivat apoi: ovăzul, a cărui întindere cultivată a crescut dela 262.353 ha. în 1923 la 289.213 ha. în 1927, și orzul, care s'a cultivat în 1923 pe o întindere de 150.559 ha., ajungând în 1927 la 161.384 ha. Pe întinderi apreciabile s'a cultivat și secara, care a sporit, ca suprafață de cultură, dela 65.951 ha. în 1923 la 95.704 ha. în 1926.

TABLOUL XIV

Felul cerealelor	Producția cerealelor				
	1923	1924	1925	1926	1927
	Chintale metrice				
Ovăz	1.608.526	1.447.804	2.037.158	3.161.245	2.770.745
Grâu	5.576.201	5.847.439	10.795.177	9.945.468	9.086.158
Porumb	6.196.779	9.440.869	10.508.873	13.081.206	8.803.893
Meiu	8.536	11.412	12.680	6.994	12.896
Orz	1.141.507	1.031.244	1.704.864	1.178.879	1.728.126
Hrișcă	1.812	1.124	35.473	12.716	2.972
Secară	552.981	607.796	963.191	1.048.652	757.082
Măturí	16.260			7.421	12.292

Din tabloul de mai sus vedem, că dintre cerealele cultivate în Ardeal și Banat, cultura grâului a dat producția cea mai mare în 1925, când s'au obținut 10.795.177 chintale metrice, față de numai 5.576.201 chintale metrice grâu în 1923. Porumb s'a produs mai mult în 1926, când s'au obținut 13.081.206 chintale metrice, față de 6.196.779 chintale metrice porumb recoltat în 1923. O recoltă bună de ovăz s'a obținut în anul 1926, în cantitate de 3.161.245 chintale metrice, față de numai 1.447.804 chintale metrice în 1924. Recolta orzului a fost mai bună în 1927, de 1.728.126 chint. m., față de 1.031.244 chint. m. în 1924. Producția cea mai mare de secară s'a obținut în 1926, anume: 1.048.652 chint. m. față de 552.981 chint. m. în 1923. Spre a se vedeà și mai bine rezultatele diferitelor culturi de cereale, dăm acì un tablou cu producția la ha. a diferitelor plante cultivate.

TABLOUL XV

Felul cerealelor	Producția mijlocie la Ha. a cerealelor				
	1923	1924	1925	1926	1927
	Chintale metrice				
Ovăz	6.1	5.2	7.4	11.2	9.6
Grâu	8.2	6.5	11.9	10.6	9.7
Porumb	8.4	12.7	13.2	19.7	10.6
Meiu	5.0	6.4	6.3	6.8	8.1
Orz	7.8	6.8	11.5	11.4	10.7
Hrișcă	4.9	5.3	7.9	15.3	3.7
Secară	8.4	7.0	10.6	10.2	8.4
Măturì	5.2			6.9	17.0

Producția mijlocie la hectar a fost pentru ovăz cea mai urcată în 1926 (11,2 q) și cea mai scăzută în 1924 (5,2 q); la grâu s'a obținut producția mijlocie la hectar cea mai mare în 1925 (11,9 q) și cea mai mică în 1924 (6,5 q); la porumb a fost mijlocia cea mai ridicată în 1926 (19,7 q), iar cea mai scăzută în 1923. Meiul s'a produs mai mult în 1927, dând 8,1 q la ha.; mijlocia cea mai mică a producției meiului a fost în 1923 (5,0 q); orz s'a produs mai mult în anii 1925 (11,5 q) și 1926 (11,4 q). Producție slabă a avut cultura orzului în 1924 (6,8 q). Hrișca s'a produs mai multă în 1926 (15,3 q) și mai puțină în 1927 (3,7 q). Secara a obținut o recoltă mai bună în 1925 (10,6 q) și 1926 (10,2 q).

Cultura viilor și pomilor roditori. In multe regiuni ale Ardealului și Banatului locuitorii dau o îngrijire deosebită culturii viței de vie și pomilor roditori. O statistică mai amănunțită nu s'a întocmit însă asupra pomilor roditori. După datele culese cu prilejul reformei agrare în 1919, pomii roditori au ocupat împreună cu grădinile de legume o suprafață de 183.412 ha., iar viile 53.166 ha.

Date mai complete asupra culturii viilor și pomilor roditori s'au stabilit la Direcția statistică din Ministerul Agriculturii pe anii 1924—1927, după cum urmează:

TABLOUL XVI

Plantațiile	Suprafețele cultivate în			
	1924	1925	1926	1927
	Hectare			
Pruni	36.998	43.608	66,206	73.525
Alți pomi roditori	42.385	46.564	44.030	73.327
Vii pe rod — Nealtoite	6.271	10.716	6.967	8.357
Vii pe rod — Altoite	27.816	34.984	36.474	34.867
Vii fără rod — Nealtoite	1.817	1.705	1.459	1.149
Vii fără rod — Altoite	3.924	6.444	4.522	2.466
	Producția			
	Chint. m.	Chint. m.	Chint. m.	Chint. m.
Pruni	994.621	1.004.211	767.705	1.913.280
Alți pomi roditori	2.051.268	1.394.192	1.203.905	2.000.000
	Hectolitri			
Vii pe rod — Nealtoite	139.802	1.072.232	318.323	152.916
Vii pe rod — Altoite	796.457		1.014.111	694.576

Invățământul public și particular de toate gradele. O deosebită atenție s'a dat sub noua stăpânire românească învățământului din Ardeal și Banat. Aceste provincii românești au avut de îndurat sub fosta stăpânire ungurească multe neajunsuri în ce privește învățământul. Românii au fost cei mai asupriți dintre toate popoarele din Ardeal și Banat. Ei nu aveau decât un număr redus de școli primare: mai ales la orașe erau nevoiți să învețe în limbi străine, la școli ungurești și nemțești, cari se bucurau de multe privilegii. Invățământul secundar, barem, erà ca și inexistent pentru Români, mărginindu-se la puține licee, ca în Brașov, Blaj, etc., pentru o populație românească de peste trei milioane suflete.

Sub stăpânirea românească s'au deschis larg porțile învățământului, nu numai pentru Români ci pentru toți locuitorii, fără deosebire de naționalitate. Dăm următoarele cifre asupra învățământului din Ardeal și Banat, pe anul școlar 1926—1927: în total au fost 141 școli primare la orașe și 3.703 școli primare la sate. Personalul didactic s'a compus din 665 institutori români și 281 institutori de altă naționalitate la orașe; iar la sate din 5.524 învățători români și 1.304 învățători de altă naționalitate. Tabloul următor ne arată numărul elevilor înscriși în școlile primare dela orașe și sate după naționalitate și religie:

TABLOUL XVII

Naționalitatea elevilor	Elevii înscriși în școlile primare din Ardeal și Banat		
	La orașe	La sate	Total
Români	15.525	238.847	254.372
Unguri	10.268	47.333	57.601
Germani	3.823	13.235	17.058
Evrei	4.170	6.622	10.792
Ruși și Ruteni	656	1.680	2.336
Sârbi	59	951	1.010
Bulgari	21	896	917
Alții	122	2.216	2.338
Total	34.644	311.780	346.424

Religia elevilor	Elevi înscrişi		
	La oraşe	La sate	Total
Ortodoxi	8.685	134.860	143.545
Greco-catolici	6.992	104.162	111.154
Romano-catolici	8.333	34.430	42.763
Reformaţi.	5.247	25.336	30.583
Unitari	293	3.578	3.871
Evanghelici-luterani	918	1.933	2.851
Mozaici	4.059	6.655	10.714
Alţii	117	826	943
Total . . .	34.644	311.780	346.424

Invăţământul secundar din Ardeal şi Banat erà reprezentat în anul 1926—1927 prin următoarele şcoli:

TABLOUL XVIII

Felul şcolilor	Numărul lor	Personalul didactic		
		Români	Alte naţionalităţi	Total
Şcoli medii de băieţi.	16	73	54	127
» » fete.	16	115	52	167
» » mixte.	1	10	—	10
Gimnazii de băieţi.	25	150	45	195
» mixte	1	5	2	7
Şcoli secundare de fete gr. I	20	141	44	185
Licee de băieţi	36	465	201	666
» » fete	14	253	16	269
Şcoli normale de băieţi.	15	204	16	220
» » » fete.	10	161	12	173
» elementare de comerţ pt. băieţi	9	51	5	56
» superioare de comerţ pt. băieţi	12	114	41	155
» » de comerţ pt. fete .	7	74	11	85
» profesionale pentru fete. . . .	11	133	11	144
» de meserii inferioare.	37	323	67	390
» » » superioare	1	14	6	20
Seminar pedagogic universitar . . .	1	20	1	21

După cum se vede, învăţământul secundar din Ardeal şi Banat dispune de un număr considerabil de şcoli de toate categoriile, satisfăcând pe deplin dorinţa de progres cultural al Românilor. Asemenea nu se pot plânge ceilalţi cetăţeni de naţionalitate etnică străină, că n'au şcoli suficiente, întrucât în raport cu numărul populaţiei au chiar mai multe şcoli decât în trecut.

TABLOUL XIX

Felul şcolilor	Numărul şi naţionalitatea elevilor înscrişi					
	Români	Unguri	Germani	Evrei	Sârbi	Alţii
Şcoli medii de băieţi	996	622	468	104	38	121
» » fete	1.353	663	166	312	25	13
» » mixte	125	11	9	12	7	7
Gimnazii de băieţi	2.367	392	165	175	5	—
» mixte	80	1	—	—	—	—
Şcoli secundare de fete gr. I	1.596	466	102	207	2	17
Licee de băieţi	10.963	1.543	969	929	28	231
» » fete	3.181	248	57	513	12	21
Şcoli normale de băieţi	3.430	91	18	1	9	8
» » » fete	1.909	34	10	10	—	9
» elementare de comerţ pentru băieţi	485	38	11	27	8	1
superioare de comerţ pentru băieţi	1.718	270	153	128	10	18
» » » » » fete	583	73	18	37	4	35
profesionale de fete	1.053	79	1	18	—	1
» de meserii inferioare	2.525	155	42	17	3	17
» » » superioare	99	10	7	7	1	4
Seminar pedagogic universitar	144	16	3	6	—	3

TABLOUL XX

Felul şcolilor	Numărul şi religia elevilor înscrişi							
	Ortodoxi	Greco-catolici	Romano-catolici	Reformaţi	Unitari	Evanghelici, luterani	Mozaici	Alţii
Şcoli medii de băieţi	949	100	1.005	153	6	29	104	3
» » fete	1.069	360	459	263	30	39	312	—
» » mixte	120	12	22	—	—	5	12	—
Gimnazii de băieţi	1.411	784	413	237	24	51	175	9
» mixte	79	1	—	—	—	1	—	—
Şcoli secundare de fete gr. I	931	627	358	196	21	50	207	—
Licee de băieţi	7.002	4.021	1.788	638	31	160	929	94
» fete	2.202	979	186	116	20	32	513	2
Şcoli normale de băieţi	2.601	836	57	37	21	4	1	—
» » » fete	1.411	496	38	14	—	2	10	1
» elementare de comerţ pentru băieţi	300	184	37	1	20	—	27	1
» superioare de comerţ pentru băieţi	1.446	275	215	12	93	22	131	3
» » » » fete	414	168	43	3	52	18	37	15
de meserii inferioare	1.548	968	138	4	69	5	17	12
» profesionale de fete	686	363	46	6	23	10	18	—
» de meserii superioare	67	31	10	—	7	6	7	—
Seminar pedagogic universitar	73	70	13	5	—	5	6	

Pentrucă este important să se știe, cum se repartizează pe naționalitate și confesiuni numărul elevilor înscriși în învățământul secundar din Ardeal și Banat, dăm acì tablourile următoare (vezi tabloul XIX):

Cei mai mulți elevi sunt înscriși în licee. Cu deosebire Românii dau un contingent foarte mare, după cari vin Ungurii, Evreii și Germanii (vexi tabloul XX).

Invățământul universitar din Ardeal și din Banat se compune din: Universitatea din Cluj, cu facultățile de drept, științe, filozofie și litere, medicină și farmacie; Academia comercială și Academia agricolă, ambele din Cluj; apoi, Academia de drept din Oradea și Școala politehnică din Timișoara.

In anul 1926—1927 a fost aplicat în învățământul universitar din Ardeal și Banat următorul personal didactic:

TABLOUL XXI

Diferitele facultăți și academii	Personalul didactic superior													
	Profesori					Șefi de lucrări			Asistenți			Preparatori		
	titulari	suplinitori	conferențiari def.	conferențiari supl.	docenți	def.	prov.	supl.	def.	prov.	supl.	def.	prov.	supl.
Universitatea din Cluj														
Facultatea de drept	12	—	—	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—
» » științe.	20	4	1	3	—	5	5	9	—	4	23	—	—	21
» » filozofie și litere . . .	23	2	2	1	2	—	—			—		-	—	-
» » medicină.	20	2	3	3	8	8	6	7	2	8	38	—	11	65
» » farmacie														
Academia de drept din Oradea. . . .	6	2	2	1	—	-	—	—	-	—	-	—	—	—
» *Comercială din Cluj.* . . .	13	2	3	3	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—
» *Agricolă din Cluj.*	13	—	6	2	—	—	—	—	—	—	14	—		
Școala Politehnică din Timișoara . .	13	11	—	3	—	—	1	—	—	—	25	—	—	—

Studenții înscriși la facultățile Universității din Cluj, la Academia de drept din Oradea, la Academia Comercială și la Academia agricolă din Cluj, precum și la Școala politehnică din Timișoara, se repartizează după naționalitate, pe anul 1926—1927, după cum urmează:

TABLOUL XXII

Diferitele facultăți și Academii	Numărul studenților înscriși și naționalitatea lor				
	Români	Unguri	Germani	Evrei	Alții
Universitatea din Cluj					
Facultatea de drept	833	232	32	89	
» » științe.	190	26	14	2	2
» » filozofie și litere . .	356	62	41	34	14
» » medicină	345	67	14	34	14
» » farmacie.	48	60	20	20	-
Academia de drept din Oradea . .	199	23	5	63	—
» *Comercială din Cluj* . .	187	30	17	9	7
» *Agricolă din Cluj* . . .	35	3	3	1	32
Școala Politehnică din Timișoara .	293	4	8	2	21

CLASELE SOCIALE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL

DE

PETRU SUCIU

I. CLASA ȚĂRĂNEASCĂ

Noi n'avem clasă țărănească decât dela 1848 încoace. O clasă socială trebuie să aibă garantate posibilitățile unei libere desvoltări economice. Țărănimea noastră din Ardeal a fost sute de ani ținută locului printr'o legislație privilegiată, care a imobilizat pământul. Iobagii munciau brazda, care nu erà a lor, și îngrășau cu munca lor clasa nobilitară, care erà monopolizatoarea proprietății agrare, a politicii și a culturii. Țărănimea noastră n'a fost stăpână pe nici unul din factorii creatori de energii etnice.

Anul 1848 e o piatră de hotar în istoria vieții noastre naționale. Inseamnă sfârșitul unei epoci de neomenească împilare. Dar înseamnă totodată și începutul unei epoci de grele lupte pentru întemeierea, pentru fundamentarea unei vieți noui, moderne și naționale.

In 1848 s'a șters iobăgia. Prin aceasta s'a creat proprietatea liberă țărănească. Dar marea proprietate a rămas tot în mâna privilegiaților de ieri. Noua clasă țărănească aveà de purtat deaici încolo grele lupte. Nobilimea a făcut, prin împroprietărire, concesii peste voia ei. Deaceea, îndată după 1848, s'a început o serie nesfârșită de procese între foștii proprietari și foștii urbarialiști pe chestiunea segregării și a delimitării moșiilor. A fost o luptă inegală. Foștii proprietari aveau de partea lor sprijinul autorităților ungurești. Aceste procese urbariale au durat zeci de ani. Unele până în timpurile mai dincoace. Deși patentele imperiale din 1853 și 1854 precizau lămurit competințele ce se cuveniau foștilor urbarialiști din păduri și din pășunate, totuș foștii proprietari, într'o mulțime de cazuri, nu s'au supus acestor dispoziții. Chiar și guvernul unguresc a arătat pe față, în mai multe rânduri, porniri de dușmănoasă reavoință față de țăranii români. In multe locuri guvernul a dispus, ca folosirea pădurilor să nu i se dea nici pe bani poporului român din localitățile unde se aflau pădurile, ci să fie vândute altora.

Legea de comassare din 1880 a fost o nouă lovitură dată proprietății noastre țărănești. Intențiunea proprietarilor mari erà de a-și mări prin comassări și mai mult moșiile lor. și de a pune mâna pe pământul cel mai bun din hotarul satelor noastre. Mulți din foștii urbariali au fost aduși, prin aceste comassări, la sapă de lemn, primind în locul pământului fertil, pământurile stâncoase.

Acestor greutăți li s'a mai adaus încă una: lipsa de credit. Țăranilor noștri le lipsiau banii. Aveau trebuință de ei spre a-și puteà plăti prețul de răscumpărare al pământului. Bănci nu aveau pe vremea aceasta. Nu aveau nici celelalte neamuri conlocuitoare. Numai Sașii aveau o bancă de păstrare la Brașov. In lipsa banului bancar, oamenii erau siliți să caute banul cămătăresc. Aproape 40 de ani, satele noastre au gemut sub regimul celei mai sălbatice uzuri.

Prin înființarea băncii « *Albina* » la Sibiu, în 1872, se pune bază creditului bancar românesc. Acesta a fost un eveniment de hotărîtoare importanță în viața noastră economică. Pilda băncii sibiiene a prins. După acelaș model s'au înființat în decurs de vreo 30 de ani mai bine de 150 bănci românești. Capitalul lor societar a fost la început modest. Prin 1914, la începutul războiului, s'a ridicat la 14 milioane coroane. Capital nu prea mare, dar foarte important în economia noastră

națională. El aveà o menire dublă: de a întări clasa țărănească, salvându-i pământul și de a ne da clasa de mijloc.

Inceputul de acțiune al băncilor noastre n'a fost, cu toate astea, tocmai priincios pentru țăranii noștri. Ei nu înțelegeau importanța și rolul banului împrumutat. Au asaltat ghișeurile băncilor, bucuroși că primesc bani cu camătă scăzută. I-au risipit, c'o nesocotință copilărească, pe lucruri netrebnice, uitând să plătească dobânzile la timp. Această ușurință a dus la ruină pe mulți dintre ei. Multe moșii au trecut, în acest timp, prin licitație ori prin vânzare forțată, în mâni străine, mai ales într'ale proprietarilor mari. Deaici numărul tot mai mare al țăranilor noștri, cari luau drumul Americii. Pieritori de foame acasă, îi mâna peste mări și țări o singură dorință: de a-și reface cu dolarii americani moșioarele pierdute. Mulți au și izbutit.

După anii 1900 țărănimea noastră se păreà că se desmetecește. Incepeà să înțeleagă importanța banului împrumutat, chipul lui de chivernisire rațională și de plasare fructuoasă. Țăranii noștri, stăpâniți totdeauna de setea nepotolită după pământ, au început să cumpere moșii. Erau la ordinea zilei cumpărările de moșii, fie de către țărani întovărășiți, fie de către bănci, care le parcelau țăranilor.

Moșiile erau cumpărate mai ales dela proprietarii unguri. Vechile lor curii nemețești începeau să dispară rând pe rând. Ajungeau parte în mâinile iobagilor de ieri, parte în mâna rassei semite, care invadase Ungaria ca pe un al doilea Canaan. Dar Ungurii nu-și temeau țara și viitorul de această rassă ușor adaptabilă și asimilabilă, ci își temeau Ardealul de Români. Orice bucată de pământ trecută în mâna acestui neam prolific, tenace prin incultura și prin rezistența lui pasivă, însemnà, după părerea lor, o spărtu'ă în zidul integrității teritoriale a Ungariei.

REPARTIZAREA MOȘIILOR PESTE 100 JUG. IN ARDEALUL PROPRIU ZIS

Naționalitatea	Numărul locuitorilor în 16 județe ardelene	Numărul moșiilor peste 100 jug.	Suprafață în jugăre	%
Români	1.608.578	804	242,573	10
Unguri	1.005.229	2.823	1.891.936	84
Sași	234.901	285	125.142	6

Ungurii au privit, la început, problema de naționalitate ca pe o problemă de forță politică și culturală. Legea lui Apponyi a fost cea mai elocventă expresie a acestei ideologii.

Răsboiul mondial a dat acestei politici completări și directive noui. I-a convins, că tăria unui popor nu stă într'atâta în buzele care-i grăesc limba, cât mai mult în tăria lui economică.

Problema de naționalitate a început s'o considere deaici încolo ca pe o problemă economică. « Rădăcina politicii noastre de naționalitate trebuie s'o căutăm deaici încolo în economia politică », spuneà un mare economist ungur prin anul 1917. Din această concepție nouă, dezastruoasă pentru noi, a izvorît faimoasa ordonanță a lui Mezösy, cu dreptul de preempțiune al Statului la vânzările de moșii.

Unicul izvor de existență a țăranului e pământul. A împiedecà, prin constrângeri legislative, circulația liberă a pământului, legând-o de dreptul de preempțiune al Statului, însemnà, pentru o poporație agricolă ca a noastră, a o ținuì într'o stare de inferioritate culturală, luându-i cel mai puternic mijloc de prosperare economică.

Noua politică de naționalitate a Ungurilor erà, pentru țărănimea noastră, începutul unei sinistre epoci de lupte și de frământări. Dar i-a pus capăt sfârșitul răsboiului prin unirea politică și prin împroprietărirea țăranilor. Pentru clasa noastră țărănească acesta e începutul unei epoci de renaștere economică și culturală.

Fiecare categorie de proprietate își are un important rol în economia agricolă. In multe State europene latifundiile au creat o plutocrație agricolă, care a dominat politicește chiar și după des-

fiinţarea vechilor servituţi iobagiale. Ardealul a avut puţine latifundii. A avut, cu toate acestea, o clasă de mari proprietari. In majoritatea lor absolută aceştia au fost unguri. Noi, în proprietatea de peste 100 iug., abiă am avut 10%. Putem spune că n'am avut o clasă de mari proprietari. Cei câţiva pe cari îi aveam nu formau o clasă. Spre a o formă le lipsià numărul şi mai ales conştiinţa coeziunii naţionale.

Din totalul de 2.269.651 jug., cât făceà în 1900 suprafaţa moşiilor peste 100 jug., Românii din Ardeal aveau numai 242.573 jug., deşi ei făceau din întreagă poporaţia Ardealului aproape 60%. Ungurii aveau din suprafaţa proprietăţii mari 84%, deşi erau ca poporaţie numai 35%.

Am fost un popor fără proprietate mare. Fatal de defavorabil într'o ţară, unde clasa marilor proprietari a fost beneficiara dominaţiei politice. Ţărănimea noastră nu şi-a putut creà decât o proprietate mică. In puterea de rezistenţă a acestei proprietăţi a stat puterea de viaţă, de penetraţie şi de prosperare, a ţăranului ardelean. Ţărănimea noastră săvârşià în această parte de ţară, prin pământ, un proces de democratizare lentă, dar irezistibilă. Pământul lunecà în bucăţi mici din mâinile luxoase ale marilor proprietari în mâinile bătătorite ale micilor proprietari români. Erà acesta un proces semnificativ, care indicà pe stăpânitorii de mâine ai Ardealului.

Ţăranul nostru a fost, prin viaţa lui de privaţiuni continue, cuceritorul încet, dar statornic al pământului ardelenesc.

Proprietatea mică, spre a fi viabilă şi productivă, trebuie să întrunească două calităţi: să fie exploatată intensiv şi să fie nepulverizabilă. Proprietatea noastră mică n'aveà nici una din aceste calităţi. Pentru o exploatare intensivă îi lipsià capitalul de investiţie. Iar pentru a nu fi pulverizată lipsià o legislaţie de prohibiţie proteguitoare. Deaceea proprietatea mică s'a pulverizat, sporindu-se prea mult numărul proprietăţii minuscule sub 5 jug. Această proprietate e o pepinieră de incultură şi de pauperism.

Ţărănimea noastră a făcut eforturi remarcabile pentru păstrarea şi sporirea proprietăţii sale agrare. Nici unul dintre popoarele vechei Ungarii nu aveà, în proporţie cu numărul lor demografic, o suprafaţă aşà de mare de pământ ca poporul nostru. Ungurii erau tari în categoriile de proprietăţi dela 50 jug. în sus. Aveau, din întreg totalul, aproape 62%. In categoriile dela 1—50 jug. Ungurii au rămas sub media lor demografică. Românii s'au ridicat în aceste categorii peste media lor demografică. Din întreaga suprafaţă agrară a Ungariei ei stăpâneau 26.1%, deşi media lor demografică raportată la ţara întreagă erà mai mică.

REPARTIZAREA DUPĂ NAŢIONALITATE A PROPRIETARILOR DE PĂMÂNT BĂRBAŢI. IN UNGARIA IN 1900

Popoare	Bărbaţii proprietari de pământ în vârstă de peste 20 ani, de sine stătători, cari au										Total	%
	1—5 jug. c.		5—10 jug.		10—20 jug.		25—50 jug.		50 şi mai mult			
	Cifre	%	Cifre	%	Cifre	%	Cifre	%	Cifre	%		
Unguri . .	202.655	41^{05}	138.062	37^{2}	128.851	38^{0}	62.893	43^{9}	19.940	61^{8}	552.401	40^{1}
Neunguri .	289.776	58^{95}	232.959	62^{8}	210.170	62^{0}	80.428	56^{1}	12.350	38^{2}	823.683	59^{9}
din cari:												
Români . .	132.845	21^{5}	107.675	29^{0}	88.058	26^{0}	27.855	19^{4}	2.975	9^{2}	359.508	26^{1}
Nemţi . . .	43.394	11^{0}	29.938	8^{1}	38.852	11^{5}	25.022	17^{5}	5.506	17^{0}	142.712	10^{3}
Slovaci . . .	66.817	11^{0}	56.334	15^{2}	48.790	14^{4}	14.682	10^{2}	1.493	4^{7}	188.116	13^{7}
Ruteni . . .	17.697	2^{5}	16.077	4^{3}	13.317	3^{8}	3.464	2^{4}	320	1^{0}	50.875	3^{7}
Croaţi . . .	8.959	2^{0}	5.372	1^{4}	3.742	1^{1}	987	0^{7}	115	0^{4}	19.175	1^{4}
Sârbi . . .	12.582	2^{8}	11.033	3^{0}	11.415	3^{4}	6.329	4^{4}	1.492	4^{6}	42.852	3^{1}
Alţii	7.382	1^{4}	6.530	1^{8}	5.996	1^{8}	2.089	1^{5}	448	1^{4}	22.445	1^{6}

Din totalul de 359.508 proprietari bărbaţi români, aveau moşii dela 10 jug. în jos: 240.520, adică *67% dintre români aveau, în 1900, proprietăţi mici sub 10 jugăre.*

Structura proprietății agrare românești se poate vedeà mai lămurit din tabloul ce urmează, care arată situația pe 1910.

REPARTIZAREA PROPRIETĂȚII AGRARE ROMÂNEȘTI PE CATEGORII, IN 1910

Categoria de proprietăți	Capi de familie	Intreținuți	%
1 Proprietari mari	26	44	—
2 Proprietari mijlocii dela 100—1000 jug.	1.455	2.041	0^{11}
3 Proprietari mici dela 20—100 jug. . .	69.062	91.204	5^{40}
4 Proprietari mici dela 5—20 jug. . . .	393.643	540.982	31^{76}
5 Proprietari minusculi sub 5 jug. . . .	274.244	400.322	22^{90}
6 Servitori, muncitori agricoli fără loc .	337.905	382.311	24^{40}
7 Diverse ocupații în agricultură . . .	14.414	24.238	1^{30}
Total	1.090.414	1.441.142	85^{59}

Constatările trase din aceste cifre nu sunt tocmai îmbucurătoare. Din aproape 1.100.000 capi de familie erau, în 1910, 674.566, cari trăiau din moșii sub 5 jug., iar 720.216 erau zileri, fără loc.

Aproape jumătate din poporația românească a trăit parte ca servitori, parte ca muncitori agricoli și ca părtași pe moșiile mai mari. La un popor de 3 milioane numai aproximativ 80.000 familii puteau trăi numai din produsul moșiilor lor, fără să fie siliți să muncească și în brazda altuia.

Proprietate mijlocie, dela 20—100 jug., aveau 69.062 capi de familie. Un număr în aparență satisfăcător. Numai că proprietatea mijlocie românească se luptà cu aceleași greutăți cu care se luptà și proprietatea mică. Deaceea în intervalul de 10 ani, dela 1900—1910, n'a crescut. A rămas ca număr de proprietari stațională. A crescut însă ca suprafață, prin cumpărări și parcelări de moșii.

Pământul fiind lucrat nerațional și extensiv, produceà puțin pentru piață. In schimb economia de vite, principalul izvor de câștig, al țăranului nostru, erà prin 1890 într'o stare înfloritoare. O arată aceasta tabloul ce urmează.

STOCUL DE VITE LA ROMÂNI IN 1890

Soiul	Pe proprietatea mare și mijlocie	Pe proprietatea mică	Total	Pe câte un proprietar se vin bucăți
Vite cornute . .	136.641	1.092.066	1.227.707	1^{72}
Cai, măgari . . .	26.217	274.535	304.666	0^{42}
Porci	206.238	919.509	1.125.747	1^{15}
Oi.	210.736	1.590.141	1.800.877	2^{51}

Sașii din Ardeal, cari erau tari în proprietatea mijlocie, nu stăteau, în ce privește stocul lor de vite, mai bine decât Românii. La Sași se venià pe 1 proprietar: 1.82 vite cornute, 1.66 porci și 1.29 oi. Noi eram mai bogați în oi.

Criza, ce a urmat după anii 1890, s'a resimțit și în stocul de vite, micșorându-l. O reculegere a început să se arate cu câțiva ani înainte de războiu, când țăranii au început să-și refacă stocul de vite, ba chiar să-și cumpere pământ. Pentru cumpărări de moșii a fost prielnic intervalul dintre 1900 și 1914. Băncile românești au avut, cu acest prilej, un important rol economic și național. Ele au cumpărat o mulțime de moșii și le-au parcelat între țărani. Intre anii 1903 și 1912 *Românii au cumpărat dela Unguri 166.394 jug. cu un preț de cumpărare de aproape 60 milioane coroane.*

CUMPĂRĂRILE DE MOȘII DE PESTE 50 JUG. IN ARDEAL, FĂCUTE INTRE 1903 și 1912

Județul	Moșii cumpărate (în jugh. cad.)		Românii au câștigat	Ungurii au pierdut
	de Români dela Unguri	de Unguri dela Români		
Alba de Jos	16.429	340	16.098	21.741
Bistrița Năsăud	3.411	—	3.395	3.668
Brașov	—	—	89	—
Ciuc	383	159	224	224
Făgăraș	1.181	126	1.055	1.055
Trei Scaune	10.840	36.500	7.905	10.675
Hunedoara	22.597	42.635	20.060	18.572
Târnava Mică	7.128	876	6.157	15.296
Cojocna	20.378	3.069	17.364	17.364
Mureș Turda	7.017	1.282	5.735	5.874
Târnava Mare	8.217	—	8.053	18.849
Sibiu	593	—	593	593
Sălagiu	23.594	—	23.854	23.594
Solnoc Dobâca	32.651	1.191	31.460	33.512
Turda Arieș	10.980	1.060	9.920	9.750
Odorheiu.	995	—	995	995
Total în jug. cad. . . .	166.394	54.388	112.808	144.618
Prețul total de cump în cor	57.548.556	5.260.367	—	—
	In moșii sub 50 jug. . .		12.855	12.855
	Total . . .		125.663	157.473

Aceste cumpărări au fost o grea, o foarte simțită lovitură dată proprietății agrare ungurești. In publicistica lor s'a făcut pe această chestiune mult sgomot. Alarma dată a avut ca urmare o schimbare radicală în politica lor de naționalitate. Pentru noi aceste cumpărări au însemnat un câștig remarcabil. Au sporit și au întărit proprietatea de mijloc. Dar n'au putut împiedecà, durere, pulverizarea proprietății mici.

Alarma dată de Unguri nu erà întemeiată. Stăpânitorii pământului în Ardeal și în părțile anexate tot ei au fost până la Unire. Din totalul suprafeței de 15 milioane jug. cad. erau ale lor aproape 11½ milioane, aproape 76%. In aceeaș vreme Românii, deși erau ca cifră demografică de două

REPARTIZAREA PROPRIETĂȚII AGRARE IN 1919 IN ARDEAL

Naționalitatea	Numărul locuitorilor		Suprafața în jugăre cad.		Pe un om se vine în jugăre
	Cifre	%	Cifre	%	
Români	3.316.445	63^{75}	3.598.669	24^{09}	1,07
Neromâni	1.886.000	36^{25}	11.335.172	75^{91}	6,00

ori atâta, aveau numai 3½ milioane jug., adică abià 24% din toată suprafața. Pe un Român se venià un jugăr, pe când pe un neromân se veniau șase jugăre.

Această repartizare inegală și injustă a dispărut prin reforma agrară. O țărănime ca a noastră, lipsită în majoritatea ei de pământ suficient, nu se puteà salvà decât prin împroprietărire. Nivelarea socială nu se puteà face decât printr'o operație radicală, necruțătoare și revoluționară. Proprietatea mare trebuià să dispară spre a se creià și spre a se sporì proprietatea mică. Proprietatea mijlocie (dela 10—100 ha.) a rămas neschimbată. Proprietatea mică (dela 0—10 ha.) a crescut dela 34% la 55%. In schimb proprietatea mare (dela 100 ha. în sus) a scăzut dela 37% la 15%, 1.598.477 ha. au fost date, prin reforma agrară, țăranilor.

REPARTIZAREA PROPRIETĂȚII AGRARE IN ARDEAL INAINTE ȘI DUPĂ REFORMA AGRARĂ

INAINTE DE REFORMĂ					DUPĂ REFORMĂ	
Proprietăți	Hectare		No. proprietarilor		Hectare	
	Cifre	%	Cifre	%	Cifre	%
Dela 0— 10 Ha.	2.536.738	34	843.448	87^{6}	4.133.185	55
» 10—100 Ha.	2.153.117	29	113.887	11^{8}	—	—
Peste 100 Ha. . .	2.751.457	37	4.601	0^{6}	1.153.010	15

Prin reformă situația agrară a clasei noastre țărănești s'a îmbunătățit mult. Prin împroprietărire s'au dat țăranilor români cam trei milioane jugăre. Suprafața stăpânită de Români a crescut dela 3,5 milioane la 6,5 milioane jugăre. Cu toate acestea suprafața cea mai mare, aproape 56%, a rămas în mâna concetățenilor minoritari.

Situația în 1920 erà următoarea:

Naționalitatea	Numărul locuitorilor		Suprafața în jug.		Pe un om se vine în jug.
	Cifre	%	Cifre	%	
Români	2.930.120	57^{33}	6.598.969	44^{22}	2^{25}
Neromâni	1.184.004	42^{67}	8.335.172	55^{78}	3^{31}

După datele de mai sus pe un Român se vin, după împroprietărire, 2,25 jugăre. Dar cifra aceasta e mărită. Așà ar fi dacă cele trei milioane jug. s'ar fi dat numai Românilor. Dar au fost împroprietăriți și concetățeni minoritari. Față de $74^{0}/_{0}$ Români împroprietăriți sunt $26^{0}/_{0}$ neromâni împroprietăriți. In cazul acesta *pe un Român se vin mai puțin de două jugăre, pe când pe un neromân se vin aproape patru jugăre.*

Avem în Ardeal o numeroasă clasă țărănească. Peste 85% din poporația românească a Ardealului trăește din agricultură. Proprietatea agrară țărănească, cu actuala ei structură și față de economia extensivă ce o poartă, dă țăranului ardelean numai minimul de existență, fără să-i dea un prisos necesar culturalizării lui. Prea numeroasa proprietate minusculă e un dezastruos balast pentru ridicarea masselor țărănești. Numai prin sporirea și prin întărirea proprietății de mijloc se vor puteà ridicà satele noastre la bunăstare și înflorire. Clasa țărănească nu trebuie să fie numai o inertă massă de contribuabili și un rezervor de sporire a claselor suprapuse, ci trebuie să devină, prin bunăstarea și cultura ei, un factor determinant în viața publică a țării noastre.

Cultura satelor trece prin proprietatea țărănească. Aceasta trebuie întărită. E unicul izvor de existență și de prosperare al neamului nostru. După nivelarea socială, produsă prin reforma

agrară, trebuie să înceapă cea mai importantă epocă în viața noastră națională, epoca de intensificare a economiei noastre rurale.

Problema pământului nu e numai o problemă de actualitate, ci e mai ales, una de viitor.

Noi nu vom stăpâni Ardealul prin banul băncilor și al fabricilor, ci mai ales prin brazda țăranului. Intărirea clasei țărănești în Ardeal, ca pretutindeni în cuprinsul țării românești, e cea mai mare problemă de Stat.»

II. CLASA DE MIJLOC

Dacă sunt multe de spus despre clasa țărănească, sunt cu atât mai puține de spus despre celelalte două clase sociale din Ardeal: despre clasa de mijloc și despre clasa intelectuală. Amândouă sunt de proveniență mai nouă și nu îndestul de numeroase.

Industria noastră mică o avem abià dela anul 1880 încoace. Până la 1872 a fost în vigoare instituția de bresle. Acestea au fost adevărate cetățui de privilegii de caste. Toate industriile au fost monopolizate de către Sași și de către Unguri. Rar când puteà străbate în aceste bresle câte un român. Prin desființarea breslelor s'au deschis industriile mici și pentru noi. Dar și aici, ca în toate ramurile vieții noastre publice, am fost avizați numai la puterile proprii. Lucrà numai energia descătușată a unui popor tânăr.

După anul 1880 încep să răsară meseriașii români, mai numeroși în orășelele cu populație în majoritate românească, puțini chiar și în orașele cu majorități neromânești. Aveau să lupte cu două greutăți: cu concurența mare a meseriașilor unguri și sași și cu lipsa de capital de învestire. Mari merite revin, în ce privește crearea industriei noastre mici, reuniunilor de meseriași. Inființate din inițiativa particulară a unor cărturari de inimă și cu largă înțelegere, aceste reuniuni au plasat o mulțime de copii pe la meseriașii particulari, ajutându-i ca ucenici și înlesnindu-le să-și deschidă ateliere mai târziu. Cea mai rodnică și mai neobosită activitate au avut reuniunea de meseriași din Sibiiu și cea din Blaj.

STATISTICA MESERIAȘILOR ROMÂNI PE ANUL 1910

MAESTRII	Capi de familie	Intreținuți
Tâmplari	2.926	6.277
Frizeri	345	493
Păpucari, cismari	2.567	4.269
Crâșmari, hotelieri	1.662	3.652
Fauri, mecanici	2.978	7.316
Zidari	829	2.095
Librari, tipografi	11	15
Măcelari, morari, brutari	2.568	6.367
Croitori, cojocari	2.799	4.016
Alții cu diverse măestrii	9.891	7.336
Total	26.376	51.869
	2.65%	

In multe orașe din Ardeal se puteà observà, în vremea din urmă, semnele îmbucurătoare ale unei modeste vieți industriale românești. Meseriașii români, recrutați din păturile cele mai sărace ale poporației noastre rurale, nu puteau ținea piept concurenței străine, mai ales la orașe. Deaceea numărul lor în multe orașe erà mic, aproape disparent. Cu atât mai mulți se găsiau la sate, mai ales în meseriile de care are imediată trebuință țăranul. In statistica anului 1910, cea mai mare

cifră, la meseriașii români, ne-o dau tâmplarii, cismarii, papucarii, faurii, morarii, măcelarii, cojocarii și croitorii. Un semn, că industria noastră a trebuit să se conformeze necesităților poporației noastre rurale. Pentru necesitățile păturii noastre intelectuale găsim un număr disparent de meseriași, așà bunoară librari și frizeri. Librari și tipografi români erau, la 1910, numai 11. In aceeaș vreme Nemții, cari erau numai două milioane, aveau 382 librării. Cifra noastră redusă își are explicarea ei. Necesitatea crează industria. Pătura noastră cărturărească, mică în număr, aveà foarte reduse necesități literare. Deaceea la noi în Ardeal n'a existat o industrie a cărții românești.

Așà se prezentà industria noastră mică înainte de Unire: aproape embrionară și lipsită de consistență, neavând alt reazăm decât energia vitală a unui popor tânăr, dar sărac și dezorientat.

La 3 milioane de români aveam, în 1910, abià 26.376 maiștri de sine stătători, adică 0.89%. Va să zică nici 1%, raportat la numărul întregii populații românești. In această vreme Nemții, deși numai 2 milioane, aveau 27.22% industriași. Explicarea e ușor de dat. Ei aveau orașe, pe când noi nu le aveam. Orașele sunt pepinierele de înflorire a industriei. Neamul care nu are orașe proprii, nu poate aveà nici industrie proprie.

In situația, în care ne-am găsit, cu greu se puteà să facem mai mult. Orice pătură socială e efloreșcența, biologic desvoltată, a situației politice și economice în care se află un popor. Organismul nostru social numai cu mari sforțări, numai cu nespusă propagandă a putut ajunge, pe terenul industriei, și la cât am ajuns.

Prin unirea politică situația s'a schimbat în favorul nostru și pe terenul industrial. Dar nu ne-a putut da elementul principal de viață pentru industria mică, nu ne-a dat orașe românești. Crearea acestora, atârnând de o mulțime de factori, e în funcțiune mai ales de timp. Orașele se cuceresc demograficește și economicește, prin mari forțe etnice. Noi suntem, aici în Ardeal, numai la începutul de creare al acestor forțe de penetrație cuceritoare.

Deaceea industria noastră mică, nici după zece ani de stăpânire românească, nu s'a întărit și nu s'a sporit cum ar fi trebuit. Statul nostru protejează mica industrie prin înființarea și întreținerea de școli de arte și de meserii. O mulțime de tineri absolvă an de an aceste școli, plasându-se după putință în diferite ramuri de industrie. Nu există oraș în care să nu funcționeze câte o școală de arte și meserii. Ba găsim astfel de școli chiar și în unele comune mai mari.

ȘCOLI COMERCIALE, PROFESIONALE ȘI DE ARTE ȘI MESERII
IN ANUL 1925 — 1926 IN ARDEAL

Categoria de școală	No. școlilor	Băeți	Fete
Școli comerciale	34	2.233	404
Școli profesionale de fete	14	—	920
Școli inferioare de arte și meserii . .	33	2.009	—
Școală superioară de meserii	1	92	—
Total	82	4.334	1.324

In întreg Ardealul erau la aceste școli în 1925—1926, 5658 elevi. Numărul lor de altfel e an de an într'o continuă creștere, mai ales al școlilor de arte și meserii.

Regiunea școlară din Cluj, care se întinde peste patru județe, are, în 1929, 10 școli de arte și meserii, cu 818 elevi. Socotind și celelalte județe, putem să vedem că an de an termină aceste școli un număr însemnat de tineri. Cu toate acestea contingentul lor n'a mărit în mod simțitor clasa meseriașilor noștri. Motivul e lesne de aflat. Le lipsește capitalul de investiție inițială. Ii părăsește mâna proteguitoare a Statului tocmai atunci când ar aveà mai mare trebuință de un sprijin. Și așà din lipsa de credit, și din lipsa de public consument, acești tineri îngroașă rândurile proletariatului industrial, fără să poată întări efectiv clasa industriașilor noștri mici.

Cu toate acestea industria noastră mică, față de toate greutățile de care se luptă, e într'o vădită creștere.

Neasemănat mai rău stăm *în comerț*. Acesta atârnă dela inițiativă și dela capital. Acestea nu le-am avut înainte, și nu le cam avem nici acum. In orașele ardelene marfa comerciantului român e concurată de mulțimea mare a comercianților evrei și unguri. Deaceea la orașe găsim un număr disparent de mic de comercianți români. Cifre precise, în ce privește numărul lor, nu putem da. Ne stau la îndemână numai listele electorale ale camerei de comerț și industrie din Cluj, care cuprind 5 județe (Cluj, Năsăud, Sălaj, Someș, Turda). Cifrele ce le dăm sunt numai aproximative, deoarece în numitele liste se cuprinde numai înșirarea alfabetică a membrilor (comercianți, industriași) fără nici o precizare statistică, pe profesiuni și pe naționalitate. Cu toate acestea constatările aproximative scoase din acest tablou, se pot generalizà, cu anumite corecturi, pentru întreg Ardealul.

STATISTICA COMERCIANȚILOR ȘI A INDUSTRIAȘILOR APARȚINĂTORI CAMEREI DE COMERȚ DIN CLUJ PE 1929

	Români		Neromâni		Total
	Cifre	%	Cifre	%	
Comerțul cu ridicata, comision, băncii, instituții de credit, transport și asigurări	52	12·84	353	87·26	405
Comerțul cu amănuntul .	1.008	12·62	6.928	87·38	7.936
Uzine, șantiere, exploatări miniere	20	8·21	224	91·80	244
Mica industrie și meserii .	2.031	37·52	3.379	62·48	5.410
Total . . .	3.111	22	10.885	78	13.995

La comerțul mare avem 12,84%; la comerțul mic avem 12,62%; la industria mare avem 8,21%, iar la industria mică avem 37,52%.

Aceasta e situația aproximativă în cele 5 județe aparținătoare camerei de comerț și industrie din Cluj. Din numărul total *sunt 22% Români, iar 78% neromâni.*

E aceasta o cifră care, deși numai aproximativă, poate totuș slujì ca o prețioasă indicație. Putem spune, firește fără precizări categorice, că în Ardeal avem astăzi industriași și comercianți români între 15—20%. In 1910 aveam 26.376 maiștri de sine stătători. *Astăzi putem spune că avem vreo 40.000 maiștri și comercianți români, capi de familie în Ardeal și părțile anexe.* Ceeace ar face, raportată la întreaga populație românească, *cam 8%*, socotind și întreținuții și personalul auxiliar.

Industrie mare românească înainte de Unire n'am avut. Cele câteva fabrici românești, puține, de se puteau numărà pe degete, nu făceau o industrie mare.

Ardealul, dar mai ales Banatul, au o industrie mare înfloritoare. Capitalul lor societar e aproape 90% minoritar. Avem și noi Românii câteva întreprinderi mari înființate după Unire. Dar suntem, cu toate acestea, departe de a puteà spune că avem o industrie mare românească.

Pentru un Stat e indiferent, din mâinile cui provine capitalul financiar ce alimentează întreprinderile industriale. De oriunde ar fi, banul ce se învârtește înlăuntrul unei țări formează bogăția ei națională. Nu e indiferent acest lucru pentru un neam. Organismul lui național numai atunci funcționează regulat, dacă își are normal desvoltate toate clasele sociale și toate resorturile vieții sale publice.

Noi, aici în Ardeal, nu ne-am putut creà o industrie mare, fiindcă ne-a lipsit marele capital financiar românesc. Cu modestul capital al băncilor noastre dinainte de războiu nu se puteà creà o industrie mare. După Unire, situația s'a schimbat. Capitalul societar al băncilor noastre s'a ri-

dicat la aproape o jumătate miliard lei. Printr'o colaborare cu băncile mari din Capitală, şi chiar şi cu capitalul străin, va da industria mare românească.

Românii din Ardeal au trebuinţă de această industrie: 1) spre a fi şi noi şi cultura noastră naţională beneficiarii bogăţiilor acestei părţi de ţară, şi 2) spre a asigurà o plasare mâinii de lucru românești, ca un mijloc de inevitabilă descongestionare a satelor noastre.

Industria mare în Ardeal şi în părţile anexe a făcut, dela Unire încoace, cu toată criza de numerar, progrese frumoase.

INDUSTRIA DIN ARDEAL ŞI BANAT DELA 1919 LA 1927

Anii	No. întreprinderilor	Forţa motrice H.P.	Capital investit mil. lei aur	Valoarea producţiei Mil. lei	Lucrători şi personal
1919	1.101	176.300	520	4.441	71.156
1927	1.727	226.109	459	20.614	90.175

Câte sunt românești din aceste întreprinderi nu se poate şti cu siguranţă, fiindcă astfel de precizări nu se găsesc nicăeri. Se poate spune, în baza informaţiilor primite, că abià 10% din aceste întreprinderi sunt românești. Dintre muncitori sunt români aproximativ 10%, iar dintre personalul tehnic nici 2%.

Noi nu avem, deocamdată, pentru industria mare decât numai mâna de lucru a muncitorilor simpli. Personal tehnic românesc aproape nu avem. Se observă aceasta chiar în întreprinderile curat românești, al căror personal erà până mai anii trecuţi aproape în întregime străin. Aceste întreprinderi îşi formează ele însele pe încetul personalul tehnic românesc, chemat să ia cu vremea locul personalului tehnic străin.

Orice întreprindere mare românească înseamnă o importantă sporire a avuţiei noastre naţionale. E a noastră conducerea, al nostru banul şi a noastră mâna de lucru, dacă nu în întregime, cel puţin în majoritatea ei. O putem ilustrà aceasta cu fabrica de sticlă din Turda, mare întreprindere românească înfiinţată după Unire.

STATISTICA LUCRĂTORILOR DUPĂ NAŢIONALITATE, ANGAJAŢI IN SERVICIUL FABRICII DE STICLĂ DIN TURDA IN 1923, 1926 şi 1929

Naţionalitatea	1923	1926	1929
Români	172	346	507
Maghiari	136	195	195
Alţii (Poloni, Germani, Cehoslovaci, Italieni, etc.	66	79	101
Total	374	620	803

III. CLASA INTELECTUALĂ

Clasa noastră intelectuală e de origine mai veche. Noi, sute de ani am fost numai sate şi preoţi. Dar preoţimea acelor vremuri nu se deosebià de massa ţărănească nici prin pregătire cărturărească, nici prin felul ei de viaţă. Numai şcoala românească a veacului al XVIII-lea a început să facă diferenţiarea profesională. Un intelectual nu se deosebeşte de mulţime într'atât prin forma exterioară a vieţii, cât mai mult prin înaltele calităţi spirituale ce le are. Pe aceşti intelectuali ni i-au dat şcolile Blajului.

Pe lângă preoţi veacul al XVIII-lea ne-a dat şi învăţători, pentru şcolile confesionale ce-au început să se deschidă. Preoţii şi învăţătorii au fost întâia noastră clasă cărturărească. Aceşti apostoli smeriţi au deşteptat o conştiinţă naţională şi au creat o naţiune românească aici în Ardeal.

Formarea celorlalte profesiuni cărturărești se începe abià după 1848. In Ardealul absolutist ce a urmat, am avut și noi o mână de funcționari publici de-ai noștri. Epoca ce a urmat după împăcarea dualistă (1867), nu ne-a fost, în privința aceasta, favorabilă. Funcțiunile publice au început să fie deaici încolo tot mai tare și mai stăruitor închise pntru reflectanții de naționalitate română.

Fiindu-ne închise funcțiunile publice de Stat, tinerii noștri au fost siliți să îmbrățișeze cariera preoțească și pe cea dăscălească. Cei mai cu stare au îmbrățișat profesiunile libere: advocatura și medicina. Aveam, în vremea din urmă, un remarcabil număr de advocați. Aceștia, prin pregătirea și mai ales prin independența lor materială, au devenit conducători politici ai Românilor ardeleni.

După anii 1880 se crează la noi o nouă profesiune cărturărească: funcționărimea bancară. Băncile noastre, înființate în orașe și în târgușoare, devin cu vremea centrele vieții noastre economice. Advocații și funcționarii de bancă sunt cei dintâiu descălecători conștienți în orașele ardelene. Aveam noi la orașe și biserici și chiar și școli confesionale. Dar acestea abià puteau să ne apere credința națională. Numai profesioniștii români liberi au inaugurat o eră nouă în viața orașelor ardelene, o eră de luptă fățișă pentru penetrația elementului românesc.

Eram în orașe, în urma acestor sforțări, într'o lentă, dar continuă desvoltare. Dinspre sate elementul noastru rural venià, în șiruri tot mai compacte, înspre orașe. Unii dintre ei au mărit clasa de mijloc și proletariatul urban, iar alții, elementele școlarizate, au mărit clasa intelectuală.

Cu toate aceste eforturi, clasa noastră intelectuală erà slabă, și ca număr și ca forță combativă. In lupta dintre popoare o clasă socială numără atât cât numără tăria ei materială, și mai mult: cât numără tăria ei morală, de conștiință de clasă.

Clasa intelectuală iese din școlile secundare, din academii și din universități. Școli secundare românești nu aveam decât cinci. La universități nu puteau merge decât un număr limitat de tineri, din cauza marilor cheltueli de întreținere. Burse pentru universități aveam puține. In astfel de împrejurări rămâneau deschise tineretului nostru mai ales facultățile teologice și școlile normale. Cu toate acestea numărul tineretului nostru școlar, la diferite categorii de școli, creșteà într'una. Se poate vedeà aceasta din tabloul ce urmează:

SPORUL TINERETULUI NOSTRU ȘCOLAR IN UNGARIA INTRE 1880 și 1908

Categoria de școală	1880 81	1890/91	1900 01	1908 09	In % pe 1908 9
Licee și școli reale . . .	2.419	2.704	3.582	4.224	6²
Școli normale		370	706	494	--
Universități, academii .		175	371	415	3⁷

In licee și în școli reale aveam în 1880 numai 241 elevi români. In decurs de aproape 30 ani numărul lor aproape s'a îndoit. La școlile normale găsim la 1908 o scoborîre de 212 elevi față de anul 1900. Studenții universitari s'au sporit în intervalul 1890—1908 dela 175 la 415. Dacă socotim și studențimea dela facultățile teologice, putem spune că am avut în anul școlar 1908/9 aproximativ 5.000 elevi secundari și studenți. Un număr foarte redus la un popor de trei milioane, care din acest contingent trebuie să-și creeze clasa intelectuală. In aceeaș vreme Ungurii, cari erau abià nouă milioane, aveau, în 1908/9, 55.000 elevi secundari și aproape 20.000 normaliști și universitari.

Cu un astfel de contingent de tineret școlăresc noi nu puteam să avem decât o clasă intelectuală slabă, redusă numericește. Ne-o arată aceasta tabloul ce urmează:

Acest tablou statistic e foarte instructiv. Totalul funcționarilor a fost în Ungaria, pe anul 1900, 144.249. Dintre aceștia au fost Unguri 111.280, adică 77 1/10%; nemți 13.799, adică 9⁶%, iar români numai 10.023, adică 6⁹%. Majoritatea absolută au avut-o Ungurii. La cele mai importante categorii de funcțiuni (legislație, administrație, justiție) ei s'au ridicat la aproape 90%. Acest remarcabil procent l-au ajuns prin politica lor de intoleranță. Elementul funcționăresc eteroglot parte l-au absorbit, parte l-au delăturat. Naționalitățile aveau, pecum se vede, un număr foarte

NUMĂRUL ȘI NAȚIONALITATEA INTELECTUALILOR DIN UNGARIA IN 1900

Categoria de funcțiune	Români		Unguri		Nemți (Sași)		Total pe țara întreagă
	Cifre	%	Cifre	%	Cifre	%	
Legislație	5	1⁸	258	92⁸	9	3²	278
Administrație. . .	1.359	4⁰	29.900	87⁶	1.672	4⁹	34.135
Justiție	773	4⁶	17.432	89¹	686	3⁵	19.574
Biserică	3.822	18³	12.028	57⁵	2.985	14³	20.899
Școală	3.443	8⁰	31.571	73⁰	4.935	11⁴	43.252
Igiena publică . .	528	2⁹	13.671	75⁴	2.476	13⁶	18.258
Societăți de știință și de altă natură	10	0⁸	1.083	88⁸	100	8²	1.220
Literatură, arte. .	23	0⁶	3.278	84⁷	396	10⁸	3.870
Profesiuni libere .	60	2²	1.897	68⁶	531	19²	2.763
Total . . .	10.023	6⁹	111.208	77¹	13.799	9⁶	144.249

redus de intelectuali. După Unguri stăteau mai bine Nemții, iar dintre celelalte naționalități, noi Românii.

Față de toată intoleranța șovină a Ungurilor, numărul intelectualilor noștri în intervalul celor 10 ani, din 1900—1910, a arătat o creștere mulțumitoare. Dela 10.023, câți erau în 1900, s'au ridicat în 1910 la 11.538, adică un spor de 1515 în zece ani. Mic spor, dar pentru situația grea în care ne aflam destul de însemnat.

NUMĂRUL INTELECTUALILOR ROMÂNI DIN UNGARIA IN 1910

Legislație	2
Administrație.	1.394
Justiție	1.270
Biserică	3.979
Școală	3.470
Igiena publică	1.268
Societăți culturale	38
Literatură și artă	45
Profesiuni libere	72
Total	11.538

Un popor de trei milioane aveà 11.538 de intelectuali. Statistica oficială ne dă, pentru anul 1910, 42.621 intelectuali în funcții civile și eclesiastice, fiind socotiți în acest număr și membri de familie. Ceeace face 1⁴⁵%, raportat la totalul poporației românești. In aceeaș vreme Ungurii avea 49⁶%, iar Nemții 2⁷¹% intelectuali Cu atâta brumă de clasă intelectuală ne-a găsit războiul mondial. Numărul intelectualilor noștri sub războiu n'a crescut, ci s'a împuținat.

Sfârșitul războiului, prin unirea noastră politică, a însemnat pentru noi cel mai epocal eveniment în istoria noastră națională. Un factor nou ne vine acum într'ajutor: puterea de Stat. Ajungem stăpâni pe viața publică cu mulțimea ei de resorturi. Ajungem stăpâni pe școli și pe toate mijloacele de sporire și de întărire a claselor noastre sociale. Cu toate acestea nu s'a făcut tot cât s'ar fi putut face. Dezorientarea inițială și mai ales amestecul politicianismului demagogic și steril, ne-a abătut în multe dela calea cea dreaptă.

Dar, cu toate acestea, s'a făcut, aproape în întreagă viața noastră publică, o apreciabilă operă de reală construire. Ne-am lărgit cadrele — și ne-am sporit numărul luptătorilor. Clasa noastră intelectuală s'a sporit, ca număr, în 10 ani, atât cât nu s'a putut sporì mai înainte nici în 50 de ani.

Ni s'a sporit numărul școlilor, sporindu-se foarte tare și numărul tineretului școlar. Inainte de Unire aveam numai 5 licee românești. După Unire avem 76. *In 1910 aveam numai 4224 elevi secundari. In 1925/26 aveam 23.734.* Elevi normaliști aveam în 1910 numai 494, iar în 1925/26 aveam 4340.

NUMĂRUL ELEVELOR ȘI AL ELEVILOR ROMÂNI DELA ȘCOLILE SECUNDARE ȘI NORMALE DIN ARDEAL IN 1925—1926

Categoria de școli	No. școlilor	Băeți	Fete
Școli medii	54	2.750	2.476
Licee	76	14.135	4.373
Școli normale	23	2.755	1.585
Total . . .	153	19.640	8.438
		28.074	

Vechiul Regat aveà în 1925/26 în școlile secundare și profesionale *107.070 elevi români.* Ceeace face *1.78%*, raportat numai la populația românească. In școlile profesionale și secundare din *Ardeal* erau, în acelaș an, *33.918 elevi români.* Ceeace face *1.13%*, raportat numai la Românii din Ardeal. Se poate spune, prin urmare, că au Românii din Ardeal prea multe școli și prea mulți elevi? Noi acum ne creem clasele sociale suprapuse. Umplute odată cadrele, contingentele de mâine vor deschide prin dinamismul lor tineresc noui izvoare de viață, noui câmpuri de exploatare în pământul bogat al acestei țări.

Mai mare e numărul elevilor noștri liceeni. An de an termină liceul un număr respectabil de tineri. Așà bunăoară, în 1925/26 au trecut la bacalaureat *766 elevi.* Luând aceasta ca cifră medie putem spune că, dela 1919—1929, au terminat liceul (unii cu bacalaureat, alții numai cu 8 clase) *10.000 elevi.* Adăugând la aceștia și numărul mare de adulți, cari și-au câștigat pe cale particulară certificate școlare, spre a puteà fi numiți în suljbe de ale Statului, putem să spunem că *clasa noastră intelectuală s'a sporit în timp de 10 ani cu aproape 15.000.* In 1910 aveam numai 11.538 intelectuali. *In 1929 putem spune, că avem peste 25.000.*

Acești intelectuali sunt plasați în funcții civile și eclesiastice. In 1918, la preluarea imperiului, numărul funcționarilor români în oficiile de Stat erà foarte mic. De atunci numărul lor s'a sporit într'una ajungând să egaleze, ba în unele funcții chiar să întreacă numărul funcționarilor neromâni.

In administrație sunt azi cam 50% Români, 50% Neromâni.
La poștă erau în 1924 » 25% » 65% »
In advocatură sunt » 45% » 55% »
In justiție sunt » 63% » 37% »

La C. F. R. sunt Români aproape 60%. Comunicăm datele statistice ale personalului ceferist aparținător direcției regionale din Cluj. Sunt date instructive.

Anul	Români		Neromâni		Total
1919	1.481	11%	11.487	89%	13.328
1928	8.703	65%	4.655	35%	13.358

Românii s'au ridicat dela 11% la 65%. In administrație numărul funcționarilor români s'a sporit deasemenea simțitor. Dau mai jos situația în 5 județe. Cifrele de aici se pot aplicà cu aproximație la întreg Ardealul.

Județul	Români		Neromâni	
	1919	1928	1919	1928
Cluj	132	132	157	71
Făgăraș	78	76	63	42
Trei Scaune	23	51	118	98
Turda	40	122	189	67
Mureș	52	88	84	77
Total	325	469	611	348

In aceste 5 județe numărul funcționarilor administrativi români s'a ridicat dela 325 la 469, dela 35% la 57%, iar funcționarii minoritari au scăzut dela 611 la 348, adică dela 65% la 43%.

IV. REZUMAT

Avem o foarte numeroasă *clasă țărănească*. Ea formează aproape 90% din totalul populației românești din Ardeal. E tare în proprietatea mică și minusculă și slabă în proprietatea de mijloc. Se cere întărirea proprietății mici prin intensificare și prin prohibirea pulverizării. Proprietatea de mijloc trebuie, deasemenea, întărită și sporită. Proprietarii de mijloc, ajutați printr'un credit ieftin și printr'o potrivită educație agricolă, sunt chemați să fie cei dintâi pionieri ai culturalizării satelor noastre.

Clasa de mijloc e slabă. Ea reprezintă abià 10% din întreg totalul Românilor ardeleni. Structură normală aveau Nemții din fosta Ungarie. La ei clasa de mijloc făceà 33% din întreagă populația lor. Clasa noastră de mijloc trebuie sporită și întărită. Mijloacele sunt următoarele: 1) crearea unui credit comercial și industrial, care să deà împrumuturi ieftine și să ajute și să faciliteze așezarea la sate și la orașe a meseriașilor și a comercianților români; 2) înființarea a cât mai multor întreprinderi mari românești și 3) îmbunătățirea învățământului comercial și industrial, ca să poată da elemente cât mai destoinice.

Clasa intelectuală, deși numai în formație, stă mult mai bine decât cea de mijloc. Deocamdată numericește nu corespunde marilor postulate ale vieții noastre naționale. Dar nu peste mult golurile se vor umpleà. Școlile ne vor da contingentul de tineri, cari vor mări clasa noastră intelectuală. Cartea de sterilă teoretizare de astăzi ne va da aici în Ardeal, ca pretutindeni la noi, pe intelectualul lucrător, care va umpleà cadrele clasei noastre intelectuale până la debordare. Va trebuì să vină atunci intelectualul de mâine, produs al muncii creatoare, care să dea cărturărimii noastre alte îndrumări și alte orientări.

Până atunci să nu ne sperie năvala elementului rural în spre școli. E aceasta o etapă firească în evoluția neamului nostru. Păturile de sus își pompează energiile, printr'un fel de capilaritate socială, din pătura rurală. Intâiu se umplu golurile mai apropiate și cele cu mai multe posibilități de viață ușoară și îmbelșugată. Acestea le îmbie deocamdată carierele clasei cărturărești. Numai umplute golurile acestei clase, se vor căutà golurile clasei de mijloc. Deaceea procesul de desvoltare firească al altor neamuri la noi se va inversà. Numai după completarea până la saturare a clasei intelectuale, ne vom apucà de întărirea clasei de mijloc.

Spre a se puteà face o idee și mai lămurită despre structura socială a Românilor din Ardeal dau, într'un tablou comparativ și într'unul grafic, situația popoarelor din fosta Ungarie. Se înfățișează situația pe 1910. Pentru noi se pot ușor aplicà și la situația de astăzi, făcându-se câteva modificări. Dar modificările de câteva procente nu schimbă aproape întru nimic situația.

REPARTIZAREA PE PROFESII A POPOARELOR DIN FOSTA UNGARIA PE ANUL 1910

1. *TABLOU COMPARATIV*

	Categoria de profesiune *)	Români		Nemți		Maghiari		Evrei	
		Cifre	%	Cifre	%	Cifre	%	Cifre	%
1	Agricultură	2.531.567	85^{87}	938.455	49^{41}	5.436.513	54^{66}	67.064	7^{36}
2	Industrie	155.137	5^{32}	517.993	27^{22}	967.075	19^{78}	314.526	34^{52}
3	Comerț	17.933	0^{61}	113.192	5^{95}	478.067	4^{80}	346.067	37^{98}
4	Exploatări miniere	33.460	1^{13}	29.969	1^{57}	96.073	0^{98}	971	0^{10}
5	Comunicație	24.384	0^{83}	41.564	2^{18}	457.357	4^{59}	35.529	3^{90}
6	Funcții civile și eclesiastice	42.621	1^{45}	51.585	2^{71}	492.900	4^{96}	73.849	8^{10}
7	Armată	15.940	0^{54}	21.797	1^{14}	85.822	0^{86}	4.657	0^{51}
8	Diverse profesii	127.143	4^{31}	188.802	9^{92}	951.824	9^{34}	68.664	7^{53}
	Total	2.948.186	100	1.903.357	100	9.945.627	100	911.327	100

2. *TABLOU GRAFIC*

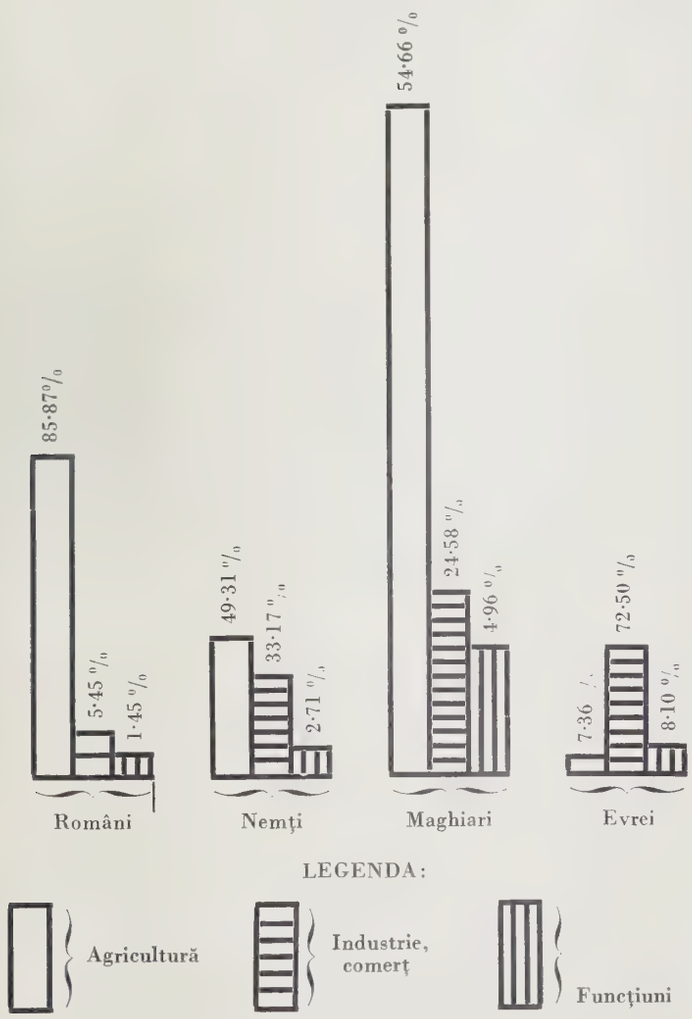

*) La fiecare categorie sunt puși și membri de familie. La industrie e pus și personalul auxiliar cu capi de familie și întreținuți (76.925); prin aceasta se ridică așà de mult cifra.

PETRU SUCIU

BIBLIOGRAFIE

JÀSZI OSZKÁR. A nemzeti államok kialakulása. Budapest, 1915.
TOKAI L. Eladó ország. Kolozsvár, 1913.
Anuarul statistic al României pe 1926.
Anuarul Personalului superior P. T. T. pe anul 1924.
Dr. L. GHILEZAN. Contribuțiuni la noua reformă agrară. București, 1921.
Calendarul administrativ pe anul 1928.
PETRA PETRESCU. Monografia institutului de cred. și economii, « Albina », 1872—1897, Sibiiu, 1897.
BALOGH P. A népfajok Magyarországon. Budapest, 1902.
Dr. KENEZ B. Nép és Föld. Budapest, 1917.
Compass. Anuar Român pentru finanțe pe anul 1923—1924.
Calendarul Justiției pe anul 1929
Dr. I. IACOB. Chestia agrară în Ardeal. Oradea Mare.
Statisticile ungurești oficiale de pe anii 1900 și 1910.
M. CONSTANTINESCU. L'évolution de la propriété rurale et la reforme agraire en Roumanie. București, 1925.
ION MUREȘANU. Ardealul. București.
E. BROTE. Organizarea creditului prin băncile românești. Arad, 1909.
HEGEDÜS L. A magyarság jövője. Budapest, 1916.
A. V. POPOVICI. Almanachul ziarului Târnava Mare pe anul 1927, Sighișoara.
Dr. P. CIOBANU. Creditul nostru. Arad, 1912.
Ministerul Instrucțiunii: Anuarul școalelor secundare. București, 1923.
Buletinul Industriei No. 8—9 din 1928.
Listele electorale publicate de Camera de comerț și de industrie din Cluj pe anul 1929.
Memorandul Românilor din Transilvania și Ungaria. Sibiiu, 1892.
Revista Economică. Număr jubilar de 25 ani.
PETRU SUCIU. Probleme ardelene. Cluj, 1924.

CHESTIUNEA MUNCITOREASCĂ IN ARDEAL ȘI BANAT

DE

N. GHIULEA

I. CONSIDERAȚII GENERALE

Din cauza caracterului industrial al Transilvaniei și mai ales din cauza trecutului industrial al acestei provincii, raporturile dintre muncitori și patroni sunt mai înaintate decât în celelalte provincii ale țării.

In industria mare și mică își câștigă pâinea circa 450.000 locuitori: muncitori, funcționari și patroni [1]).

Nu s'a făcut încă un recensământ industrial în Transilvania; cifrele pe care le avem nu sunt decât niște numărători necomplete sau evaluări. După datele Direcțiunii generale a industriei publicate în 1919 — extrase din statisticile maghiare — erau în industrie 87.000 salariați, după

Fig. 275. Casă de locuit și teren de cultură pentru muncitori la Brașov

statistica Ministerului Muncii din 1921 numărul celor folosiți în industrie era de 133.000, iar după recensămintele făcute în industria mare de către Ministerul industriei și comerțului, numărul celor folosiți în industria mare era de 63.904 în 1921, de 89.814 în 1924, de 92.698 în 1925 și de 95.485 în 1926. Iar după statistica asigurărilor muncitorești sunt în Transilvania circa 400.000 asigurați, acì intrând și muncitorii de mine și din întreprinderile forestiere.

Dacă criza economică din ultimii ani nu ar fi avut înrâurire mare asupra stărilor industriale din Ardeal, numărul muncitorilor industriali ar fi fost cu mult mai mare și în acest avânt organizațiile muncitorești ar fi fost mai puternice. Din această cauză nici raporturile dintre muncitori și patroni nu s'au putut desvoltà mulțumitor. Totuș, chiar dacă au izbucnit uneori greve și conflicte violente, organizațiile muncitorești — oricât de slabe au fost — s'au străduit și au reușit să așeze, împreună cu patronii și organizațiile lor, o colaborare rodnică între capital și muncă.

[1]) Dr. *A. Böszörményi*, Relațiile muncitorești și așezămintele noastre de asigurări sociale în «Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat», Ed. Camera de Comerț și de Industrie, Cluj, 1927, Cluj.

In această scurtă expunere a evoluției chestiunii muncitorești, în ultimii zece ani, nu vom atinge decât trei capitole de importanță neegale a acestei chestiuni și anume: Organizarea muncii, asigurările muncitorești și migrațiunea. In primul capitol se va vedeà mai bine mersul acestei evoluții și progresele ce s'au realizat sub imperiul român: schimbarea regimului juridic muncitoresc, desvoltarea organizațiilor profesionale, organizarea muncii.

Fig. 276. Colonia de muncitori «Regina Maria» la Industria sârmei Cluj

II. ORGANIZAREA ȘI OCROTIREA MUNCII

Regimul juridic. Reglementarea raporturilor dintre capital și muncă a luat o deosebită desvoltare în cei 10 ani ce s'au scurs dela unirea Transilvaniei cu Patria-mamă. Și trebuie să constatăm din primul moment — ca o caracteristică a legislației muncii din această perioadă — că ea a căutat să țină pas cu vremea, fiind elaborată în spiritul colaborării dintre factorii producători, ale căror interese în producție sunt convergente, nu divergente.

Dispozițiile care reglementau raporturile de muncă la sfârșitul anului 1918 erau cuprinse în următoarele legi:

Legea industrială XVII din 1884, unde se găsesc dispoziții referitoare la apărarea socială a muncitorimii.

Legea XIII din 1891 privitoare la repausul săptămânal.

Fig. 277. Locuințe de funcționari, maeștri și lucrători
la «Industria lânei» din Timișoara

Legea XXVIII din 1893 unde se găsesc dispoziții asupra prevenirii accidentelor în fabrici și asupra instalațiilor igienice necesare.

Legea XIX din 1911 care interzice lucrul de noapte al femeilor în întreprinderile industriale.

Acest regim juridic sub imperiul căruia s'au desfășurat în Transilvania organizarea și ocrotirea muncii a fost în ultimii zece ani aproape total schimbat. Rămân încă de modificat câteva necomplete dispoziții privitoare la jurisdicția profesională, organizarea meseriilor și ucenicie, care vor fi modificate în cursul acestui an.

Făgăduința pe care poporul român a făcut-o la Alba Iulia în ziua de 1 Decemvrie 1918, muncitorimii industriale, că îi va da aceleași drepturi și avantajii, ca acelea care i s'au dat în cele mai avansate State industriale din Apus, făgăduință, care apare ca o prevestire a principiilor generale ce trebuiau înscrise în Tratatul dela Versailles și viitoarei legislații internaționale, a fost împlinită de guvernarea română în cea mai mare parte a ei.

Fig. 278. Baia muncitorească din Petroșani

Incă în timpul Consiliului Dirigent, în anul 1919, s'au dat cele două importante decrete: Decretul-lege XII cu privire la ziua de lucru de opt ore, de care vom vorbì, și Decretul-lege XIII cu privire la repaus în zilele de Duminecă și sărbători. Preocuparea schimbării regimului juridic muncitoresc potrivit nouilor cerințe ale timpului, a apărut din primele clipe ale imperiului românesc; ea însă a devenit manifestă din anul 1920, odată cu promulgarea legii de organizare a Ministerului Muncii din 30 Aprilie 1920, pe atunci Ministerul Muncii și Ocrotirilor sociale, ca rezultat al contopirii celor două concepții: una a Vechiului Regat, care tindeà să desprindă din atribuțiile Ministerului de Industrie chestiunile muncitorești, și în special chestiunea asigurărilor muncitorești, și a doua a Transilvaniei, care înglobà asigurările muncitorești într'un sistem de ocrotiri sociale organizat de Resortul ocrotirilor sociale din Consiliul Dirigent.

Cea dintâiu lege pe care a pregătit-o și a adus-o în desbaterile Parlamentului noul Minister al Muncii a fost legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă din 5 Septemvrie 1920.

Fig. 279. Cazinoul muncitoresc din Petroșani

A doua lege a fost legea asupra sindicatelor profesionale din 26 Maiu 1921, modificată prin legea pentru persoanele juridice din 6 Februarie 1924 și 22 Aprilie 1927.

A treia lege a fost legea pentru organizarea plasării din 30 Septemvrie 1921.

Apoi legea pentru reglementarea repausului duminical și a sărbătorilor legale din 18 Iunie 1925.

Apoi legea pentru modificarea taxelor ce se percep la eliberarea titlurilor de capacitate profesională pentru meseriași din 12 Ianuarie 1927.

Legea pentru căminuri de ucenici din 21 Martie 1927.

Legea pentru organizarea serviciului de inspecție a muncii din 13 Aprilie 1927.

Legea pentru înființarea și organizarea Camerelor de muncă și a Consiliului superior al muncii din 14 Aprilie 1927.

Legea pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor, și asupra duratei muncii lor din 13 Aprilie 1928, și în sfârșit

Legea asupra contractelor de muncă din Martie 1929.

Fig. 280. Dispensarul „Principele Mircea"

Aceste legi reglementează aproape complet noul regim juridic muncitoresc, care înlocuește vechiul regim în vigoare în Transilvania în 1918 și care nu mai corespundeà nouilor raporturi sociale și economice ce s'au stabilit între capital și muncă după răsboiu.

Organizarea profesională. In Transilvania, revoluția din 1918, efectul unui răsboiu lung și sângeros și al curentului de reunire a poporului român la Patria-mamă, a surprins pe muncitorii acestei provincii nepregătiți. Răsboiul nimicise aproape cu totul vechile lor organizații. Reîntorcându-se acasă, muncitorii au căutat să le reînvie. Insă după declarația dela Alba-Iulia din 1 Decemvrie 1918, care a proclamat unirea Transilvaniei la România, armatele române au intrat în această provincie și au oprit din nou desvoltarea organizațiilor închizând cele mai multe din localurile lor, interzicând adunările muncitorești și oprind orice mișcare muncitorească. Timpurile care

Fig. 281. Arena sportivă din Petroșani

au urmat au fost grele pentru mișcare, totuș mișcarea muncitorească nu a fost înnăbușită. Ea seamănă unui torent, care oricât ar fi de indiguit, trece peste orice obstacole. Aceia cari au făcut primul pas au fost lucrătorii mineri, massa cea mai compactă de muncitori din Transilvania. Douăsprezece din grupele lor locale au trimis la Conferința ținută la 23 Martie 1919 în Sibiu, 29 delegați reprezentând 21.500 mineri asociați. Ei puseră bazele marei Uniuni a minerilor și luară diferite decizii cu privire la mersul organizațiilor lor. Această acțiune a fost ca o ploaie binefăcătoare pe un câmp însămânțat. Toate organizațiile începură să se miște și să caute a se pune în legătură cu Sibiiul, care pe atunci erà sediul Consiliului Dirigent al Transilvaniei, și, prin urmare, capitala

Transilvaniei. In scopul unei organizaţii unitare, se convocă la Sibiiu o conferinţă a tuturor organizaţiilor, care avù loc în 10 şi 11 Maiu 1919 şi la care luară parte 71 organizaţii, venind din 33 localităţi diferite şi reprezentate prin 142 delegaţi. Acolo s'a făcut o declaraţie de principii şi s'a decis unificarea şi centralizarea mişcării sindicale şi socialiste din Transilvania, precum şi alegerea unui comitet executiv. Cu această ocazie, sindicatele de aceeaş profesiune s'au întrunit şi separat. Ele au consti-

Fig. 282. Spitalul muncitoresc din Vulcan

tuit Uniuni pe profesiuni şi au desemnat un comitet de direcţie. Pentru desăvârşirea organizaţiei se constituì provizoriu la Sibiiu o Comisie generală a sindicatelor. Aceasta se puse imediat la lucru şi, cu toate piedecile întâmpinate, au fost luate toate măsurile pentru ca Congresul sindical pe profesiuni să aibă loc. Tipografii s'au întrunit cei dintâiu în Congres în zilele de 8 şi 9 Iunie 1919. Cu această ocazie ei au instituit şi organizat definitiv « Uniunea lucrătorilor tipografi din Ardeal şi Banat ». Această instituţie a avut un efect bun fiindcă a reintrodus contractul colectiv, care nu mai erà respectat nicăiri. După tipografi s'au organizat lucrătorii din transport, apoi metalurgiştii şi aşà mai departe. Când Consiliul Dirigent al Transilvaniei a fost strămutat la Cluj, s'a stră-

Fig. 283. Mina de Cărbuni Aghireş. Case pentru muncitori

mutat în Cluj şi Comisia generală a sindicatelor. Acolo s'au alipit mişcării noui membri. In zilele de 14 şi 15 Decemvrie 1919 delegaţii sindicatelor ţinură în Cluj o conferinţă, unde s'a decis formarea de uniuni pe meserii, şi prin urmare, convocarea sindicatelor pe profesiuni, decizie care a început să fie pusă în aplicare în 19 Februarie 1920 de Congresul funcţionarilor comerciali, apoi în 7 Martie 1920 de acela al constructorilor, apoi de multe altele. Ca urmare a acestor sforţări conştiente şi ordonate făcute de conducătorii mişcării, în ziua de 30 Iunie 1920 numărul muncitorilor organizaţi, atinge în Transilvania cifra de 80.309 [1]).

[1]) *N. Ghiulea*, Les syndicats ouvriers en Roumanie (în « Les Documents du Travail », IX-e Année No. 97—98, Paris 1925).

Organizațiile sindicale din Transilvania au marele merit că, neparticipând la greva generală din 1920, au putut să treacă nevătămate prin sguduirea distrugătoare din 1920, și să servească mai târziu ca sâmbure de închegare a organizației sindicale din întreaga țară.

Pe când în Vechiul Regat întreaga mișcare sindicală erà distrusă, în Transilvania, la 31 Decemvrie 1921, funcționà la Cluj centrala Uniunilor sindicale cu opt uniuni (acelea ale industriei

Fig. 284. Locuință pentru muncitori din Sibiu

miniere, constructorilor, industriei de alimentare, de lemn, artelor grafice, a legătorilor, a lucrătorilor în fier și metal și industriei produselor chimice) cu 168 sindicate afiliate și 31.539 membri. In cursul anului 1922 numărul membrilor s'a îndoit și desvoltarea mișcării a crescut câștigând și o situație materială din cele mai bune. La Congresul dela Sibiiu din Iunie 1922, numărul sindicaliștilor atingeà cifra de 45.000, la 31 Decemvrie al aceluiaș an întreceà cifra de 65.700, iar la 31 Decemvrie 1924 numărul muncitorilor sindicalizați erà de peste 77.000, din cari 59.000 în sindicate afiliate la uniuni sindicale.

Mare și importantă influență pentru mișcarea de sindicalizare începută în Transilvania imediat după unire, a avut și legea sindicatelor profesionale din 1921, care recunoaște tuturor persoa-

Fig. 285. Fabrica de ciment Turda. Colonia muncitorească

nelor fizice sau morale, exercitând aceeaș profesie, profesii similare sau conexe, dreptul de a se sindicalizà, fără a aveà nevoie de o prealabilă autorizare. Legea a fixat o anumită procedură pentru recunoașterea calității de persoană juridică sindicatelor care vor cere aceasta și a enumerat avantagiile ce decurg din acordarea acestei calități: dreptul de a sta în justiție, de a aveà un patrimoniu, de a face operații sau înființà instituții pentru membri, cu caracter economic, însă cu condiția de a nu distribuì beneficii, de a înființà întreprinderi-anexe cu caracter profesional, etc. Sindicatelor de muncitori care vor fi fost recunoscute persoane juridice, legea le dă dreptul de a încheià contracte colective cu patronii, de a face, prin delegații lor, dar împreună cu inspectorii muncii, inspecția muncii pentru tot ce privește aplicarea legilor și regulamentelor de protecție a muncii,

de a participà la conducerea biurourilor publice de plasare și a școalelor profesionale ale Ministerului Muncii, alăturea de reprezentanții Statului și ai organizațiilor patronale, de a face controlul aplicării asigurărilor sociale prin delegați acreditați de Minister, etc.

Numai sindicatele cu personalitate juridică au drept la avantagiile legii; toate celelalte nu vor beneficià de aceste drepturi; legea creiază responsabilitatea personală solidară și nemărginită

Fig. 286. Căminul de ucenici din Turda

față de terți pentru administratorii sau conducătorii unui sindicat profesional care n'a dobândit personalitate juridică. Legea permite apoi sindicatelor să se grupeze în uniuni sau federații, pe profesii, industrii, circumscripții teritoriale sau altfel.

La apariția legii, toate sindicatele și uniunile existente în Ardeal în baza legilor anterioare, au fost obligate să se conforme procedurii noui. O derogare s'a făcut numai pentru uniuni, care au fost obligate să îndeplinească procedura legii numai ele, fără ca și filialele componente să mai fie obligate la aceleași formalități.

Fig. 287. Uzinele Solvay, Ocna-Mureșului. Colonia muncitorilor

Ca și legea precedentă, legea sindicatelor profesionale din 1921 a dat bune rezultate. Mișcarea de sindicalizare patronală și muncitorească au progresat sub imperiul său, iar apărarea intereselor respective a avut de câștigat. Tratativele angajate între patroni, sindicalizați sau nu, și între sindicate de salariați, pentru fixarea condițiilor de lucru și de salarizare, au dus în cele mai multe cazuri la bun rezultat și inspectorii muncii recunosc în unanimitate ajutorul efectiv pe care l-au avut în aplanarea conflictelor de muncă din partea reprezentanților sindicatelor patronale și muncitorești la tratativele de conciliere.

Din 1924 însă, de când s'a votat legea persoanelor juridice, care a urmărit să unifice procedura de recunoaștere a calității de persoană juridică pentru toate asociațiile care nu urmăresc scopuri

lucrative sau patrimoniale, mișcarea de sindicalizare a cam stagnat și în Ardeal, unde ea erà cu mult mai accentuată și mai vie ca în restul țării și s'au semnalat nemulțumiri contra legii persoanelor juridice. O modificare simțitoare a acestei legi a devenit astfel necesară, modificare tinzând să înlesnească constituirea organizațiilor profesionale și funcționarea lor în cadrul dispozițiilor de ordine publică existente.

In Transilvania (Ardeal și Banat) la începutul anului 1926 funcționau următoarele organizații:

2	uniuni patronale	cu	28	organizații afiliate	cu	876	membri
17	» de salariați	»	105	»	»	» 35.431	»
1	uniune mixtă	»	3	»	»	» 12.870	»
1	» de profesioniști liberi	»	4	»	»	150	»

In afară de acestea la aceeaș dată funcționau în Ardeal organizații neafiliate în uniuni și anume:

96	organizații patronale	cu	13.244	membri
17	» de salariați	»	2.825	»
13	» mixte	»	3.035	»
7	» de profesioniști liberi	»	2.581	»

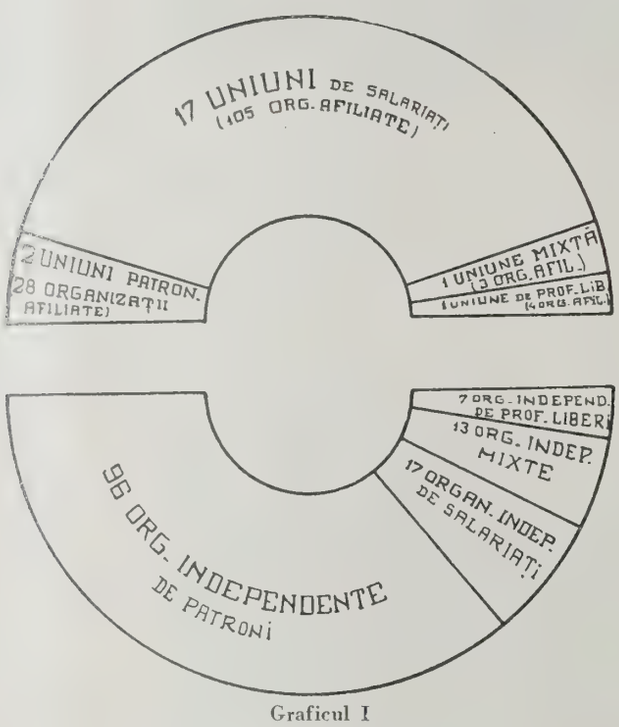

Graficul I

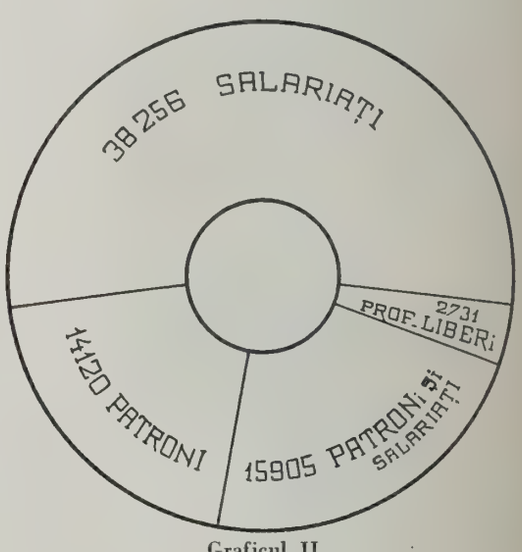

Graficul II

Astfel la începutul anului 1926 erau în Transilvania:

14.120	patroni	înscriși în	sindicate
38.256	salariați	» »	»
15.905	patroni și salariați . .	» »	» mixte
2.731	profesioniști liberi . .	» »	»

Potrivit legii XVII din 1884 în Transilvania funcționează încă corporațiile industriale ca organizații profesionale. Ele se ocupă cu chestiunile micii industrii, în special în ce privește contractul de ucenicie, calificarea lucrătorilor și conflictele individuale de muncă.

Sunt în Transilvania 54 corporații industriale și anume: în Arad, Ineu (jud. Arad), Sebeș (jud. Arad), Chișinău (jud. Arad), Nadlac (jud. Arad), Pâncota (jud. Arad), Pecica (jud. Arad), Sântana (jud. Arad), Șiria (jud. Arad), Brad (jud. Hunedoara), Deva (jud. Hunedoara), Hunedoara (jud.

Hunedoara), Orăştie (jud. Hunedoara), Petroşani (jud. Hunedoara), Cluj, Zălau (jud. Sălaj), Sibiu, Alba Iulia, Abrud (jud. Alba), Mediaş (jud. Târnava-Mare), Diciosânmartin (jud. Târnava-Mică), Ibaşfalău (jud. Târnava-Mică), Timişoara, Lipova (jud. Timiş), Gertiamoş (jud. Timiş), Oravița (jud. Caraş), Bocşa-Montană (jud. Caraş), Reşiţa (jud. Caraş), Caransebeş (jud. Severin), Orşova (jud. Severin), Gutenbrunn (jud. Arad), Periamoş (jud. Timiş), Comloş (jud. Timiş), Jimbolia (jud.

Fig. 288. Uzina Ocna-Mureşului. Casă pentru 4 familii muncitoreşti

Timiş), Sânnicolaul-Mare (jud. Timiş), Buziaş (jud. Timiş), Ciacova (jud. Timiş), Deta (jud. Timiş), Liebling (jud. Timiş), Moritzfeld (jud. Timiş), Steierdorf (jud. Caraş), Aradul nou (jud. Arad), Vinga (jud. Timiş), Braşov, Făgăraş, Baraolt (jud. Trei-Scaune), Covasna (jud. Trei-Scaune),

Fig. 289. Căminul muncitoresc din Tg.-Mureş

Cristurul secuesc (jud. Odorheiu), Beiuş (jud. Bihor), Tinca (jud. Bihor), Valea lui Mihaiu (jud. Sălaj), Diosâg (jud. Bihor), Săcueni (jud. Bihor), Oradea.

Tot aci trebue să vorbim de înfiinţarea Camerelor de muncă menite să joace un rol mare în organizarea şi reglementarea muncii.

In 1927 s'a votat și legea pentru înființarea și organizarea Camerelor de muncă și a Consiliului superior al muncii. Camerele de muncă sunt organe de reprezentare și ocrotire a muncii industriale și comerciale, ele urmând a fi compuse din membri de drept și membri aleși, aceștia din urmă dintre patroni și salariați, pe bază paritară. Legea mai institue și un Consiliu superior al muncii, ca organ consultativ pe lângă Ministerul Muncii, compus din reprezentanți a patru grupuri: grupul de-

Fig. 290. Căminul muncitoresc Tg.-Mureș. Biblioteca

legaților Statului, grupul specialiștilor, grupul delegaților patroni și al delegaților salariați, aceștia din urmă aleși de membri patroni și salariați din toate Camerele de muncă.

In prezent, Ministerul Muncii a alcătuit o comisie care lucrează la modificările ce trebuesc să fie aduse pentru a puteà fi pusă în aplicare. E probabil că se va renunță la sistemul paritar în ce

Fig. 291. Căminul de ucenici (No. 1) Oradea

privește compunerea Camerelor de muncă, ele rămânând să cuprindă numai pe reprezentanții salariaților, să fie adică nu Camere de muncă ci de muncitori.

Legea n'a fost pusă încă în aplicare din lipsa mijloacelor bugetare pentru acoperirea cheltuelilor ce necesită.

Organizarea muncii. Pentru organizarea muncii legislația de după răsboiu umple un gol simțit în Transilvania, unde nu existau deloc sau numai insuficiente dispoziții legale în această privință.

In primul rând s'a organizat plasarea, creindu-se 14 oficii de plasare în diferitele centre mari ale Transilvaniei, unde s'a înlesnit, pe cât a fost cu putinţă, apropierea între cerere şi ofertă, satisfăcându-se marea majoritate a cererilor de lucru.

In al doilea rând s'au reglementat raporturile de muncă între patroni şi salariaţi.

In al treilea rând s'a reglementat grava chestiune a conflictelor de muncă, tot atât de dăunătoare întreprinzătorilor, cât şi salariaţilor.

Organizarea plasării. Ca o consecinţă a ratificării convenţiei relative la lipsa de lucru, adoptată de Conferinţa internaţională a Muncii din 1919, s'a votat legea pentru organizarea plasării din 30 Septemvrie 1921. Legiuitorul interzice pe viitor plasarea cu plată şi desfiinţează toate biurourile particulare din Ardeal care se îndeletniceau cu plasări în schimbul unei plăţi. Sistemul legii este următorul: oficii de înscriere la sate şi chiar la oraşe, oficii judeţene, oficii regionale şi un oficiu central. Rolul acestor oficii este să primească cererile şi ofertele de lucru, să mijlocească plasarea lucrătorilor şi adaptarea braţelor la nevoile producţiei, să cunoască piaţa muncii şi să propună măsurile pentru prevenirea sau combaterea lipsei de lucru sau de lucrători. Până astăzi s'au înfiinţat în Ardeal şi Banat 14 oficii judeţene de plasare, care funcţionează sub conducerea unui comitet paritar compus din patroni şi lucrători, prezidat de inspectorul respectiv al muncii — în următoarele localităţi: Arad, Braşov, Cluj, Dej, Deva, Lugoj, Mediaş, Oradea, Satu-Mare, Sibiiu, Sighet, Târgu-Mureş, Timişoara şi Zălau, plus un oficiu comunal la Petroşani.

Activitatea oficiilor publice de plasare din Ardeal dela înfiinţarea lor (1 Aprilie 1922) până la 31 Decemvrie 1928 poate fi reprezentată prin următorul tablou:

Anul	Oferte de lucru	Cereri de lucru	Plasări
1922 (9 Oficii)	13.742	13.308	9.622
1923 (9 Oficii)	48.011	44.527	36.334
1924 (14 Oficii)	68.463	72.877	59.586
1925 (14 Oficii)	69.424	66.353	53.619
1926 (14 Oficii)	56.938	52.294	44.159
1927 (14 Oficii)	34.848	47.717	26.816
1928 (14 Oficii)	43.243	61.468	35.186

Sau în chip grafic în felul următor (vezi pagina următoare) :

In perioada de criză economică prin care am trecut, oficiile de plasare au avut un rol însemnat în plasarea braţelor de muncă disponibile, cu toate dificultăţile întâmpinate din cauza lipsei de încredere a celor interesaţi să apeleze la serviciile lor. Paralel, au funcţionat asemenea oficii şi pe lângă sindicatele profesionale de muncitori — legea le autorizează — însă au avut o activitate mult mai restrânsă, limitată exclusiv la membrii sindicatului. Cu o propagandă susţinută, de natură a le face mai cunoscute în lumea patronală şi salariată şi având în acelaş timp posibilitatea de a face plasamente în alte localităţi, acordând bilete de transport pe C. F. R. cu o reducere de 50%, oficiile publice pot da rezultate şi mai bune decât până acum. Dar pentru aceasta este nevoie ca administraţia C. F. R. să acorde această reducere — prevăzută dealtfel şi de legea din 1921 — care a fost anulată în ultimii doi ani.

Aceste oficii de plasare fac, şi pot face încă, mari servicii braţelor agricole şi proprietarilor agricoli cari oferă lucru la muncile agricole. După socotinţa noastră acest fel de operaţii ar puteà în ţara noastră să capete o întindere deosebit de mare.

Este de datoria tuturor: administrații publice, patroni și salariați să contribue pe cât mai mult la desvoltarea oficiilor de plasare, la îmmulțirea lor și la cât mai buna lor funcționare, fiindcă pe o bună organizare a plasării se întemeiază putința rezolvării problemei lipsei de lucru și a asigurării lipsei de lucru. In special administrațiile publice și organizațiile sindicale trebuie să ajute cât mai mult organizării plasării, fiindcă ele în primul rând au de suferit de pe urma lipsei de lucru, câtă vreme printr'o bună organizare a plasării această problemă socială poate fi mult redusă.

Contractul de muncă. Prin legea din 5 Aprilie 1929 asupra contractelor de muncă s'a creiat un cadru juridic pentru reglementarea raporturilor dintre salariații particulari și întreprinzători. Prin această lege s'a umplut o lacună demult simțită.

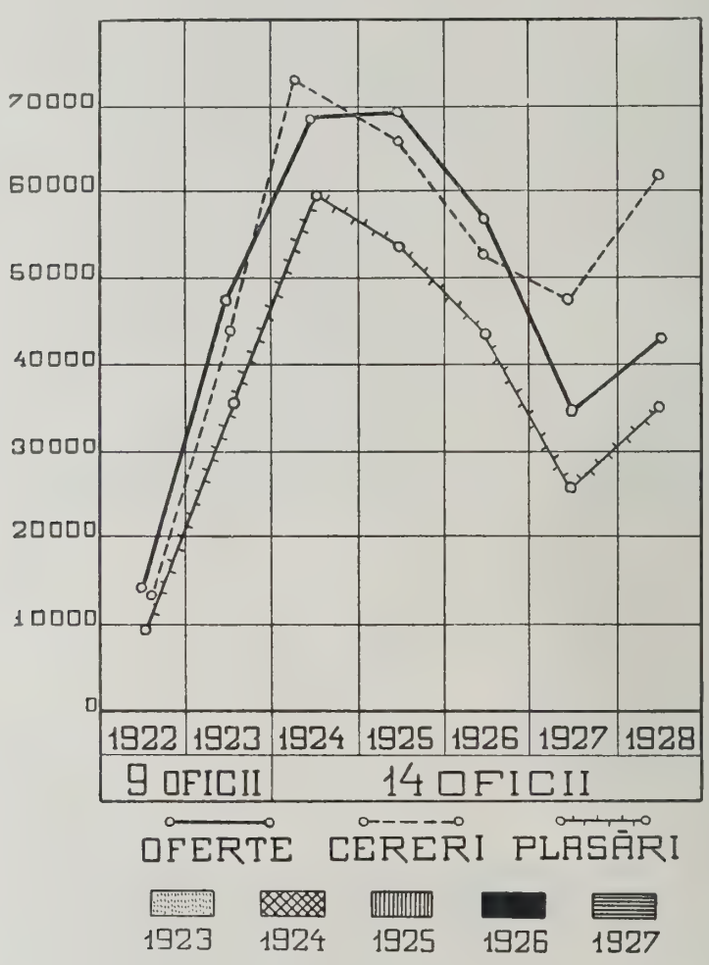

Graficul III

Aceasta nu înseamnă că până acum nu au existat contracte de muncă sau o oarecare reglementare a lor. Din contră, s'au manifestat și în Transilvania ca pretutindeni toate formele de contracte. Contractul de ucenicie îl întâlnim acì dela începutul veacului de mijloc, contractele de echipă sunt foarte vechi, mai ales în exploatările forestiere, iar contractele colective sunt cunoscute încă dinainte de războiu. Dar dacă au existat toate formele de contracte, au existat și foarte multe nedreptăți. Inainte obținea dreptate nu cel ce o aveà, ci cel mai tare. Regulamentul de atelier făceà iluzorie orice contractare individuală, condiții nu erau, nu puteau fi decât din partea patronilor, preavizul nu erà cunoscut decât pentru muncitori, și fără nici o considerație pentru timpul servit în întreprindere.

Legea din 5 Aprilie 1929 este largă, se referă la absolut toate categoriile de salariați particulari, încorporează pe toți aceia cari trăesc din venitul de salariați particulari, este cuprinzătoare fiindcă

priveşte cu claritate toate chestiunile în legătură cu viaţa de atelier, este echitabilă fiindcă este cu dreptate atât faţă de patroni, cât şi faţă de lucrători, de salariaţi.

Această lege consfinţeşte cu măsură şi echitate starea socială existentă, lăsând toate porţile deschise pentru evoluţia socială firească şi dorită.

Această lege pune bazele unui nou drept, unui drept social, unor noui raporturi sociale. Schimbă în părţi importante Codul civil, şi anume în acelea privitoare la contracte, la mărturie în contracte, la majorat, la drepturile civile ale femeii. Legea asupra contractelor de muncă pune obligaţia preavizului în chip echitabil, pune dreptul la concedii de odihnă.

Partea esenţială a acestei legi este însă consfinţirea legală a contractului colectiv. Nici în această materie legea nu face un pas prea îndrăsneţ. Nu s'a dat salariaţilor decât ceeace câştigaseră prin propriile lor forţe în contracte colective încheiate până atunci. Patronii nu au fost loviţi prin noua lege, dar nici salariaţii, fiindcă nimeni nu poate ţine decât ceeace a câştigat cu adevărat prin muncă şi luptă. Degeaba ar acordà legea avantajii, dacă aceia cărora li se adresează acele avantagii nu sunt în stare să şi le apere; curând şi le pierd.

Inainte de votarea acestei legi au existat în ţară şi în special în Ardeal un număr însemnat de contracte colective ale căror condiţii au servit legiuitorului la reglementarea muncii şi sub regimul contractului individual.

Iată tabloul contractelor încheiate înainte de votarea legii asupra contractului de muncă:

Anul	Numărul convenţiilor colective	Numărul participanţilor
1920	67	27.498
1921	137	32.387
1922	126	56.190
1923	204	71.146
1924	163	72.280
1925	153	78.095
1926	139	72.798
1927	63	28.485
1928	64	34.670

Ceeace se poate reprezentà în chip grafic în felul următor:

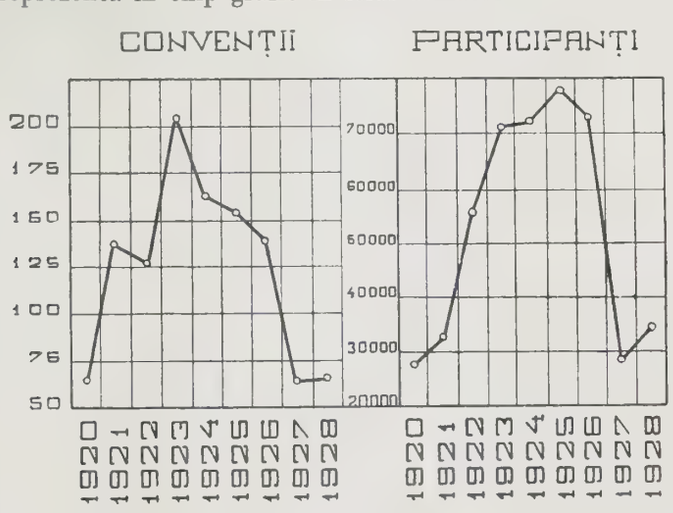

Graficul IV

Din acest grafic se vede o descreştere a numărului şi întinderii contractelor colective. Sperăm însă că în urma acordării existenţei şi recunoaşterii juridice acestui fel de contracte prin noua lege, practica contractelor colective se va răspândì şi rezultatele vor fi mai mulţumitoare.

Acțiunea sindicatelor în încheierea de contracte colective a fost deosebit de rodnică pentrn ocrotirea muncitorimii și prin ea s'au câștigat avantagii, pe care nu le-a putut câștigà nici prin lege. S'a câștigat în multe întreprinderi durata muncii de opt ore, de care vom vorbì, o îmbunătățire indiscutabilă a condițiilor de muncă, o urcare simțitoare a salariilor.

Iată mișcarea salariilor în câteva orașe importante din Ardeal în ultimii ani:

INDICELE ANUALE ALE SALARIILOR DIN CÂTEVA ORAȘE DIN TRANSILVANIA DIN 1923—1927

ORAȘE	ANII				
	1923	1924	1925	1926	1927
Arad	2.004	2.316	2.445	2.811	3.412
Brașov	2.157	2.354	2.751	3.088	3.103
Cluj	2.030	2.412	2.700	3.117	3.578
Oradea	1.632	2.050	2.515	2.802	2.803
Satu Mare	1.656	1.901	2.181	2.560	2.780
Sibiu	1.665	1.861	2.050	2.465	2.492
T. Mureș	1.671	2.077	2.379	2.734	2.831
Timișoara	2.027	2.239	2.748	3.173	3.237

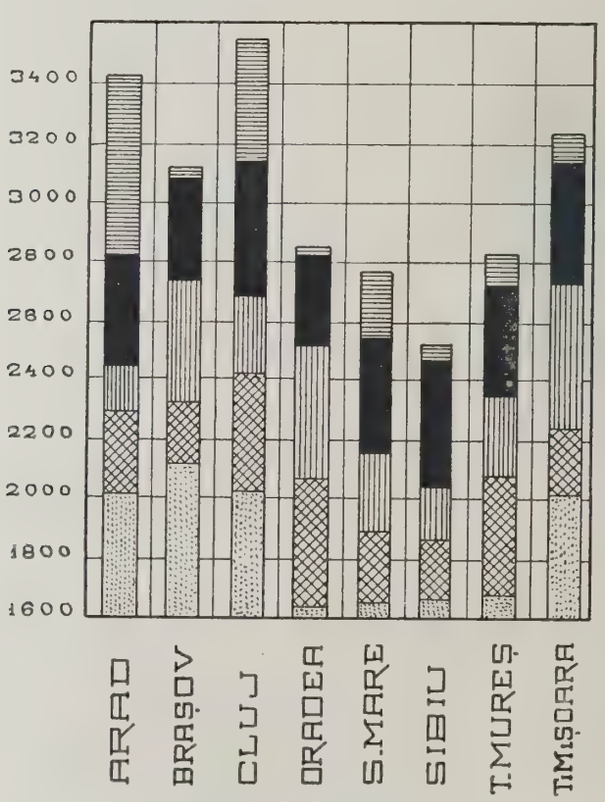

Graficul V

Conflictele colective. In 1920, se înființează — cum am spus — Ministerul Muncii și cea dintâiu lege pe care o pregătește și o aduce în desbaterile Parlamentului este aceea care se ocupă cu reglementarea conflictelor colective de muncă. Natural ar fi fost ca legiuitorul să se ocupe în primul rând cu legiferarea contractului de muncă, care constitue axa legislației muncii, dar împrejurările deatunci făceau, de sigur, necesară aducerea legii amintite. S'a criticat modul alcătuirii ei, atri-

buindu-i-se un caracter polițienesc, dar vremea a dovedit că erà o exagerare, iar cifrele de mai jos, asupra conflictelor colective declarate între 1920—1927, explică, în bună parte, efectul bun al legii. Astăzi, patroni și salariați, îi recunosc eficacitatea, iar modificările pe care le solicită privesc chestiuni mai mult de detaliu.

După ce în art. 1 legea garantează oricui dreptul de a muncì după voie, în textul următor se

Fig. 292. Căminul de ucenici industriali. Satu-Mare

ocupă cu stabilirea unei proceduri de împăciuire și de arbitraj pentru soluționarea conflictelor colective declarate sau pe punctul de a se declarà la întreprinderile industriale sau comerciale cu mai mult de 10 salariați. Tratativele de împăciuire au loc între patron sau reprezentantul său și între reprezentanții salariaților, sub conducerea inspectorului respectiv al muncii. Dacă aceste tratative duc la un bun rezultat, atunci hotărîrea luată e valabilă între părți pentru timpul convenit sau pentru șase luni; dacă nu s'a fixat durata ei de validitate. Numai dupăce s'a trecut prin

Fig. 293. Căminul muncitorilor. Arad

această etapă, se poate declarà greva sau lockoutul, în caz când părțile n'au căzut de acord. După acelaș procedeu este organizat și arbitrajul — a doua etapă — care este facultativ sau obligatoriu. Intreprinderile supuse arbitrajului obligatoriu, în cazul când tratativele de conciliere au eșuat, sunt precizate de lege și anume: întreprinderile Statului, județelor sau comunelor și unele întreprinderi particulare care funcționează în interes public și a căror oprire ar pune în primejdie exi-

stența și sănătatea populației sau viața economică și socială a țării. Comisia de arbitraj este prezidată de un magistrat, care poate hotărî singur, dacă patronul sau reprezentantul său și reprezentanții salariaților nu cad de acord asupra condițiilor de muncă. Un capitol special al legii definește sabotajul și îl sancționează în mod sever.

Cum am spus, legea a dat roade și patronii, ca și salariații din Ardeal și Banat, au recunoscut în diferite rânduri aceasta, cerând numai 2—3 modificări de detaliu. Când se va pune chestia amendării legii, cred că trebuie serios examinată problema prealabilă dacă n'ar fi mai util — în vederea degajării inspectorului muncii, care trebuie utilizat în principal pentru a controlà dacă legile de protecție a muncii se respectă și a luà măsuri în consecință — ca sarcina dată lui prin lege să treacă asupra unor alte organe. In felul acesta imparțialitatea sa n'ar fi nici când suspectată, autoritatea sa ar aveà de câștigat, iar funcțiunea sa principală de controlor al aplicării legilor de ocrotire ar puteà fi îndeplinită cu mai mult succes. In sensul acesta s'a pronunțat dealtfel și Conferința internațională a Muncii din 1924 în recomandarea adoptată și care a fost aprobată de guvernul român.

CONFLICTELE COLECTIVE DIN ARDEAL DELA 1920—1927

Greve

Anul	No. grevelor	No. greviștilor	No. zilelor de lucru pierdute
1920	149	Datele sunt înglobate pentru toate provinciile	
1921	46		
1922	154		
1923	86		
1924	61		
1925	54	17.338	193.562
1926	52	14.801	252.759
1927	23	2.006	34.006

Lockouturi

Anul	No. lockouturilor	No. lockoutaților	No. zilelor de lucru pierdute
1920	3	Datele sunt înglobate pentru toate provinciile	
1921	25		
1922	35		
1923	7		
1924	2		
1925	3	164	950
1926	3	104	51
1927	2	869	9.610

Conflicte latente

Anul	No. conflictelor	No. participanților
1920	118	Datele sunt înglobate pentru toate provinciile
1921	582	
1922	1.027	
1923	255	
1924	221	
1925	176	49.753
1926	173	55.587
1927	84	44.631

Aceste tabele pot fi cuprinse în graficul d'n pagina următoare, din care se vede o tendință fermă spre calm și echilibru.

Inspecția muncii. Tot de chestiunea organizării muncii se leagă chestiunea inspecției muncii. Organizarea serviciului de inspecție a muncii a fost făcută prin legea din 13 Aprilie 1927.

Inspectorii muncii au înlocuit în Ardeal și Banat pe inspectorii industriali din vremea stăpânirii maghiare. Legea din 1927 este bazată pe dispozițiile unei recomandări adoptată de Conferința internațională a Muncii din 1923 și care a fost primită de guvernul român. Ea fixează atribuțiile inspectorilor muncii, care sunt în special: asigurarea aplicării legilor și regulamentelor privind condițiile de muncă și protecția salariaților din industrie și comerț, conlucrarea cu patronii și salariații pentru îmbunătățirea raporturilor dintre ei și pentru evitarea conflictelor colective de muncă, colaborarea cu organizațiile profesionale, oficiile de plasare, camerele de muncă, școalele profesionale, etc. Pentru a-și puteà îndeplinì misiunea, inspectorii muncii sunt autorizați de lege să viziteze și inspecteze la orice oră din zi sau din noapte, localurile unde presupun că sunt ocupate persoane care se bucură de protecția legală, să întrebe personalul pentru a obține informații sau să ceară documentele prescrise de legile care reglementează munca, etc. Legea se ocupă apoi cu organizarea inspecției, luând toate măsurile necesare ca în corpul inspectorilor să intre numai persoane calificate prin pregătirea și tactul lor.

Avem inspectorate ale muncii în următoarele centre din Ardeal:

Inspectoratul	XI, *Timișoara*	cuprinde județele:		Caraș, Severin și Timiș-Torontal.
»	XII, *Arad*	»	»	Arad și Hunedoara.
»	XIII, *Cluj*	»	»	Cluj, Sălaj, Someș, Năsăud și Turda.
»	XIV, *Oradea*	»	»	Bihor.
»	XV, *Sibiiu*	»	»	Sibiiu, Târnava-Mică, Alba și Târnava-Mare.
»	XVI, *Târgu-Mureș* . .	»	»	Mureș și Ciuc.
»	XVII, *Brașov*	»	»	Brașov, Trei-Scaune, Odorhei și Făgăraș.
»	XVIII, *Satu-Mare* . . .	»	»	Satu-Mare și Maramureș.

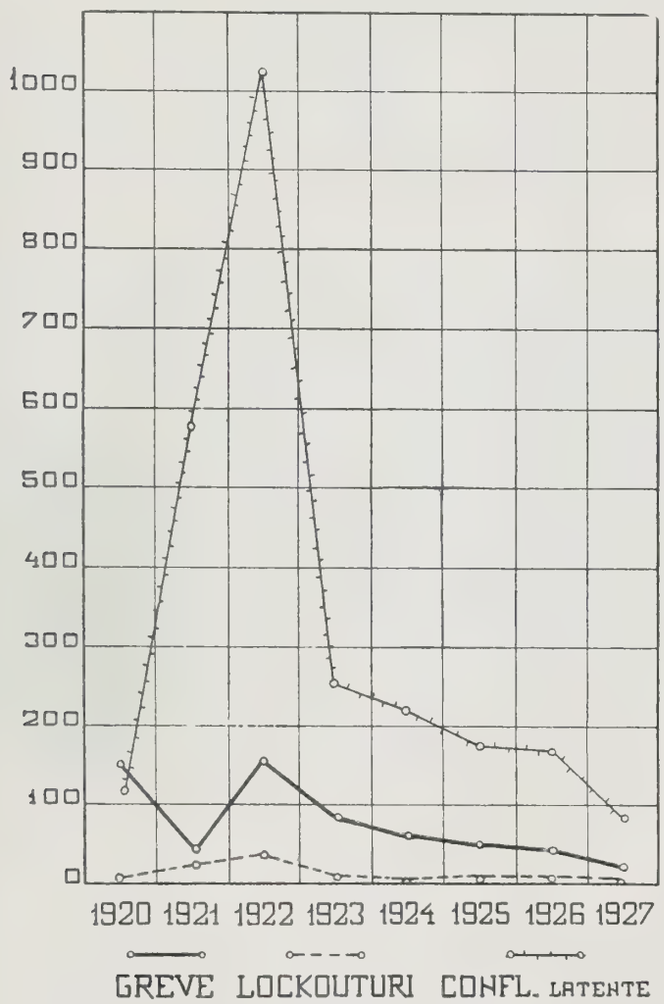

Graficul VI

Ocrotirea muncii. La ocrotirea muncitorilor nu sunt interesați numai muncitorii cărora li se adresează, ci și patronii cari au tot interesul de a aveà muncitori capabili, activi, puternici, bine dispuși la lucru, și societatea care are interes ca muncitorii să rămâie în deplinătatea forțelor lor cât mai mult timp în câmpul muncii.

Ocrotirea muncii, astăzi, în dreptul social, nu mai e o milă, o asistență, ci un cadru juridic.

Muncitorul are un drept la ocrotire, fiindcă împrejurările sociale și economice sunt grele pentru el, însă atât Statul cât și societatea sunt mai interesați decât muncitorul la respectarea acestui drept.

Astăzi în ocrotirea muncitorilor se face o deosebire clară între asistență și drept. Ocrotirea muncitorilor nu se face din mila celor bogați, din mila conducătorilor, ci dintr'o necesitate de Stat și dintr'o rațiune de drept.

Durata muncii. Prin iscălirea Tratatului dela Versailles și prin ratificarea convenției dela Washington din 1919 România și-a luat angajamentul să fixeze prin lege durata maximă a zilei de lucru la opt ore.

Durata muncii de opt ore a făcut totdeauna obiectul unui punct din programul partidului socialist. Din cauza legăturilor acestui partid cu mișcarea sindicală, chestiunea duratei muncii de opt ore a constituit și una din revendicările muncitorimii industriale și comerciale, în totalitatea ei.

In afară de Decretul XII din 21 Maiu 1919 dat de Consiliul Dirigent al Transilvaniei privitor la «reglementarea timpului de muncă în industrie și comerț», nu a existat până în 1928 nici o altă dispoziție legală privitoare la fixarea duratei zilei de muncă la adulți. Această chestiune nu a fost niciodată privită cu simpatie în România și a fost socotită totdeauna ca revendicarea muncitorească cea mai puțin acceptabilă. Dealtfel nici dispoziția legală din Transilvania nu este izvorîtă din inițiativa puterii de Stat și dintr'un sentiment înalt de prevedere publică [1]).

După izbucnirea revoluției în armata austro-ungară, care a avut loc la sfârșitul lunii Octomvrie 1918, muncitorii întorși acasă nu au mai voit să lucreze mai mult de opt ore. In lipsa autorității de Stat, dispărută în Transilvania din cauza desmembrării Austro-Ungariei, și a mișcării popu-

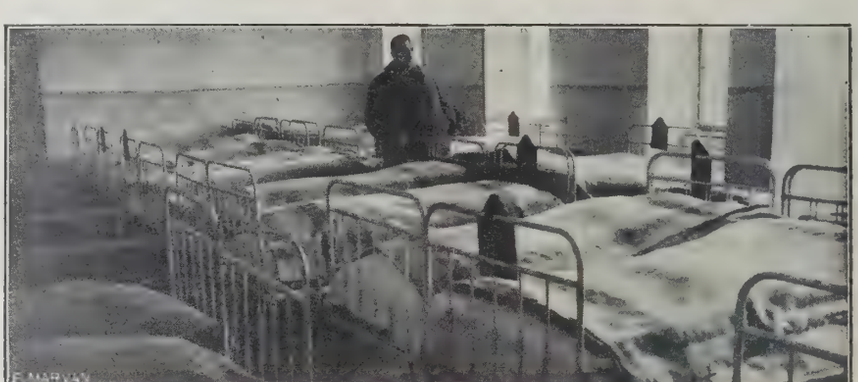

Fig. 294. Căminul de ucenici. Arad (Dormitor)

lației de alipire la patria-mamă, muncitorimea, din vechi timpuri bine organizată în acele părți, a crezut că este momentul să-și satisfacă o parte din revendicările ei, printre altele și impunerea timpului de lucru de opt ore pe zi. Consiliul Dirigent, autoritatea românească creiată de Adunarea națională dela Alba Iulia din 1 Decemvrie 1918, manifestând sentimente democratice și având în sânul său doi muncitori socialiști români, conducători ai partidului socialist român, care în urma regimului democratic făgăduit la Alba Iulia a aderat cu însuflețire la unirea Transilvaniei cu Vechiul Regat, nu a făcut prin Decretul XII decât să consfințească o situație de fapt.

Articolul 5 al Decretului: «Durata muncii — fără socotirea întreruperilor prevăzute pentru pauze — nu poate trece peste opt ore în timp de 24 ore, sau peste 48 ore pe săptămână», erà recunoașterea legală la 21 Maiu 1919 a unui uz în industrie și comerț introdus dela 1 Noemvrie 1918 în întreaga Transilvanie.

Decretul XII semnat de președintele Consiliului Dirigent și de unul din muncitorii socialiști, d-l *Iosif Jumanca*, atunci șeful resortului industriei, nu a fost dealtfel niciodată pus în aplicare. Dela punerea lui în vigoare până la promulgarea Legii pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor, și durata muncii din 13 Aprilie 1928 nu s'a constatat nici o contravenție, nici un patron nu a fost pedepsit potrivit art. 13 al acelui Decret pentru contravenție la durata zilei de lucru — și este cu neputință să nu fi avut loc asemenea contravenții — nici o autoritate nu i-a supravegheat

[1]) *N. Ghiulea*, Aplicarea duratei muncii de 8 ore în România («Arhiva pentru știința și reforma socială», tom. V, No. 3—4, pag. 441).

aplicarea, iar autoritatea competentă potrivit art. 14 să judece aceste contravenţii, după constatarea noastră personală, nici nu cunoaşte acest decret.

Cu toate acestea dispoziţiile Decretului XII s'au aplicat în ce priveşte durata muncii întru totul, şi aproape la toate întreprinderile industriale şi comerciale din Transilvania. Această aplicare nu se datoreşte autorităţilor, care nu au constatat contravenţiile la durata zilei de lucru, nici respectului legii, ci numai solidarităţii muncitorilor. Sindicatele îngrijesc de menţinerea timpului de lucru de opt ore pe zi.

In toate contractele colective încheiate în Transilvania între sindicatele profesionale muncitoreşti şi patroni, şi fără întrerupere începând dela 1 Noemvrie 1918, a fost prevăzută clauza duratei muncii de opt ore. Această clauză a fost încă aceea care a fost apărată cu mai multă străşnicie de muncitorime.

Mai mult, prin contractele colective de muncă, muncitorii au obţinut condiţii şi mai favorabile decât acelea prevăzute în Decretul XII, în special în ce priveşte durata timpului de muncă, astfel că acest principiu este mult mai bine garantat astăzi.

Potrivit art. 9 al Decretului XII, orele de lucru suplimentare sunt plătite numai cu un spor de salar de 25%, pe când aproape sistematic în contractele colective în vigoare se prevede pentru primele ore suplimentare un spor de 50%, iar pentru orele următoare un spor de 100%, ceeace împiedecă prelungirea fără absolută necesitate a timpului de muncă şi călcarea principiului duratei

Fig. 295. Case pentru muncitori. Arad

de opt ore de muncă pe zi întroducându-se printr'o sporire uşoară a salariului, pe o cale piezişă deci, durata zilei de lucru de 10—12 ore.

Decretul XII a fost completat prin legea pentru reglementarea repausului duminical şi al sărbătorilor legale din 18 Iunie 1925.

Prin această lege stabilimentele industriale şi comerciale de orice natură, cu toate secţiile, sucursalele, dependinţele sau anexele lor şi orice alte întreprinderi în care se întrebuinţează munca salariată, sunt obligate, sub rezerva unor excepţii prevăzute, de a acordà salariaţilor în fiecare zi de Duminecă, un repaus continuu de 24 ore, în care timp stabilimentele sunt închise. Acest repaus se acordă cel mai târziu cu începere dela ora 6 dimineaţa şi se continuă până a doua zi la aceeaş oră, cu excepţia tipografiilor de ziare pentru care repausul începe la ora 10 dimineaţa.

Legea din 1925, la timpul ei, devenise necesară pentru uniformizarea regimului sărbătorilor pe toată întinderea ţării şi pentru a face efective dispoziţiile convenţiei şi recomandării conferinţei internaţionale a muncii din 1921, ambele ratificate de Parlament.

Legea nu stabileşte numai orele de repaus Dumineca; prin ea întreprinderile sunt obligate să acorde salariaţilor repaus de 24 ore în alte 11 zile în cursul anului, decretate ca sărbători legale şi anume specificate de lege.

Câteva excepții dela regula repausului duminical sunt autorizate în cazurile strict necesare, limitativ cuprinse în lege. Astfel fabricile care lucrează cu foc continuu pot să acorde repausul într'o altă zi din săptămână în loc de Duminecă.

O măsură bună care s'a luat în temeiul acestei legi a fost închiderea cârciumilor din Transilvania în toate Duminecile și sărbătorile legale. Această măsură a înlesnit și forțat deschideri de case naționale, cămine culturale, biblioteci, cafenele la sate.

In ultimii ani au fost inițiative și realizări frumoase în Transilvania, cu deosebire în Valea Jiului, Arad, Cluj, Timișoara pe tărâmul sportului și manifestărilor culturale în muncitorime.

In ce privește durata muncii la adulți legea din 13 Aprilie 1928 desăvârșește dispozițiile de până atunci.

Prin această lege se statuează, pentru întreaga țară, că în întreprinderile industriale de orice natură, precum și în sucursalele, secțiile, ramificările sau anexele lor, durata normală de muncă efectivă, scăzându-se timpul de repaus, se stabilește la opt ore pe zi sau 48 ore pe săptămână.

Dacă însă în unele zile din săptămână se lucrează mai puțin de opt ore sau nu se lucrează deloc, atunci limita zilnică va puteà fi ridicată până la 10 ore în celelalte zile din săptămână, cu condiția ca limita săptămânală să fie respectată. In întreprinderile cu mai multe echipe, se poate lucrà peste opt ore pe zi, cu condiția ca durata muncii prestate, calculată pe o perioadă de cel mult trei săptămâni, să nu treacă de opt ore zilnic sau 48 săptămânal.

Fig. 296. Industria lânii. Timișoara. Azil de sugaci

Derogare dela principiul zilei de opt ore nu se admite decât pentru stabilimentele care prin însăș natura lor trebuie să funcționeze neîntrerupt, zi și noapte. Pentru salariații din aceste întreprinderi durata muncii nu poate depăși în medie 56 ore pe săptămână. Se mai admit deasemenea derogări pentru lucrările necesitate de cazurile de forță majoră, lucrările pregătitoare și complimentare și cele reclamate de necesitățile sporirii producției.

Ocrotirea muncii minorilor și femeilor. Prin legea din 13 Aprilie 1928 pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor s'au dat o sumă de dispoziții care tind la reglementarea acestei ocrotiri. Prin ea s'a urmărit unificarea regimului de muncă al copiilor și femeilor utilizați în industrie și comerț și uniformizarea orelor de muncă pentru toate regiunile țării, fiindcă această lege nu puneà pentru prima oară această problemă la noi; ființau o seamă de legi care conțineau dispoziții privitoare la ocrotirea muncii minorilor și femeilor și menirea ei erà mai mult de a coordonà și întregì dispozițiile legale existente. In special în Transilvania existau legi care reglementau destul de amănunțit această chestiune.

Legea din 13 Aprilie 1928 îndeplinește și un alt rol.

Legiuitorul a căutat să se achite de o obligație internațională pe care o contractase față de Biuroul internațional al Muncii din Geneva, ratificând o serie de convenții și recomandări relative la această materie.

Dispoziţiile legii relative la minori şi femei se aplică atât întreprinderilor industriale cât şi celor comerciale, iar cele relative la durata muncii se aplică deocamdată numai în industrie. Ele vor puteà fi însă extinse şi asupra întreprinderilor comerciale de către Ministerul Muncii, cu avizul consiliului superior al muncii.

Pentru admiterea în industrie şi comerţ se fixează vârsta minimă la 14 ani, minorul urmând să prezinte certificatul medical care să dovedească aptitudine pentru munca ce vrea să presteze şi că se bucură de o bună sănătate. La munca de noapte nu sunt admişi copii sub 18 ani decât la câteva genuri de întreprinderi, anume specificate de lege sau numai în cazuri de forţă majoră.

Legea interzice deasemenea munca de noapte a fetelor şi femeilor de orice vârstă, cu excepţia, iarăş, a cazurilor de forţă majoră sau a muncii de sezon, în anumite cazuri şi cu anumite condiţii. In ce priveşte femeile gravide sau lăuze din industrie şi comerţ, legea le dă dreptul la un concediu de şase săptămâni înainte şi şase săptămâni după facere, în care timp ele îşi păstrează locul ce au avut în întreprindere, primind o îndemnizaţie pentru întreţinerea lor şi a copiilor, precum şi îngrijirile medicale gratuite, în condiţiile stabilite prin legea asigurărilor de boală.

III. ASIGURĂRILE SOCIALE

Regimul juridic. Baza organizării asigurărilor muncitoreşti în Transilvania este tot legea maghiară XIX din 1907, după cum şi astăzi funcţionează în Vechiul Regat legea Nenițescu din 1912.

Fig. 297. Fabrica „Turul". Timişoara. Locuinţă pentru muncitori

Sunt o serie de motive care justifică neunificarea asigurărilor muncitoreşti în ţara noastră; dificultatea cea mai mare însă şi cea hotărîtoare este asigurarea invalidităţii de boală şi bătrâneţe, care, din cauza lipsei unui bilanţ tehnic al asigurărilor din Vechiul Regat, nu poate fi judecată în aplicarea ei, iar situaţia patronilor, muncitorilor şi chiar a Statului, care ar trebuì să suporte noui sarcini nu îngădue, atât de curând, o aşezare unitară şi definitivă a ei.

In Transilvania, legea XIX din 1907 nu a organizat decât asigurarea de boală şi asigurarea accidentelor de muncă, nu a organizat asigurarea de invaliditate din boală şi bătrâneţe. Deşì legea XIX împlineşte 22 ani, totuş şi astăzi poate fi socotită între legile moderne de asigurări şi organizarea pe care o dă ea asigurărilor muncitoreşti va influenţà mult viitoarea organizare a acestor asigurări în ţara noastră.

Legea maghiară din 1907 prevede o singură instituţie pentru toate ramurile de asigurări, păstrând însă o individualizare a gestiunilor financiare ale asigurării de boală şi a celei de accidente.

Instituţia asigurărilor muncitoreşti creiată prin legea din 1907, erà o organizaţie autonomă a patronilor şi asiguraţilor. Organele ei erau: Adunarea generală, Consiliul de administraţie şi Comisia de supraveghere (Cenzori).

Adunarea generală erà compusă din reprezentanţi, în număr egal, ai patronilor şi asiguraţilor, aleşi de Adunările generale ale Caselor Cercuale. Atribuţiile ei principale erau: aprobarea şi modi-

ficarea Statutelor, alegerea Consiliului de administrație și a cenzorilor, hotărîrea asupra cotizațiilor și ajutoarelor, aprobarea tabelelor pentru clasificarea riscurilor, aprobarea bugetului și bilanțului, hotărîrea asupra fructificării și întrebuințării fondurilor de rezervă ale asigurării de boală și a celei de accidente.

Consiliul de administrație erà compus din reprezentanți în număr egal ai patronilor și asiguraților, și aveà în atribuția sa toate chestiunile de administrație. Președintele, Vice-Președinții și cel puțin jumătate din membri trebuiau să locuească în orașul de reședință al Casei Centrale.

Din pricina împrejurărilor de răsboiu guvernul maghiar a suspendat funcționarea Adunării generale.

Legea lăsà ca organizarea administrației asigurărilor să se facă prin statutele Casei Centrale.

Organele externe ale asigurărilor erau Casele Cercuale organizate la fel ca și Casa Centrală din Vechiul Regat, cu organe analoage.

Aceste Case, conform legii maghiare, constituiau organizații autonome ale patronilor și asiguraților.

Casele Cercuale își aveau o individualitate financiară distinctă, cu averea lor proprie în ceeace privește asigurarea de boală. Ele își aveau veniturile proprii din care trebuiau să-și acopere toate cheltuelile ce erau obligate să facă conform legii. Din excedentul anual numai o treime se cuvenià Casei Centrale, restul rămâneà în patrimoniul lor. Cu treimea din excedent Casa Centrală constituià

Fig. 298. Colonia muncitorească din „Dealul Crucii“ (Reșița)

fondul general al asigurării de boală, destinat a fi întrebuințat în folosul comun la procurarea de medicamente, creiarea de spitale și sanatorii, etc.

Astfel, atât Casa Centrală, cât și Casele Cercuale erau organizații autonome ale patronilor și asiguraților, care își alegeau nu numai toate organele de conducere, ci și funcționarii. Și dacă Președintele Consiliului Casei Centrale și Directorul erau confirmați de guvern, în schimb cheltuelile de administrație ale Casei Centrale, inclusiv acelea cu convocarea Adunării generale și ședințele Consiliului de administrație și Comisia cenzorilor, precum și cheltuelile funcționării instanțelor speciale de jurisdicții, erau suportate de Stat. Statul dădeà mult mai mult decât își rezervà drepturi.

Controlul și supravegherea Statului se exercità prin *Oficiul de Stat* care erà organ de Stat, și îndeplinià funcția de instanță de judecată de a doua și ultima treaptă. Acest Oficiu aveà două secții: Secția de asigurare și Secția juridică.

Secția de asigurare aveà în atribuția sa supravegherea și controlul Caselor de Asigurare; tot ea da și directivele generale de conducere organelor administrative; aveà în seama sa lucrările speciale pentru prevenirea accidentelor de muncă.

Secția juridică se compuneà din membri permanenți, judecători de carieră și membri nepermanenți, aleși în număr egal de Adunarea generală a Casei Centrale dintre patroni și asigurați.

Statul puteà să exercite prin secția de asigurare a acestui Oficiu un control minuțios asupra activității Caselor de asigurare, și anume: verificând și controlând cel puțin odată pe an la fața locului toate actele de gestiune ale Caselor de asigurare, îngrijind ca cheltuelile de administrație să fie făcute cu economie și veniturile să nu se întrebuințeze decât în scopurile prevăzute de lege.

Oficiul de Stat puteà dizolvà organele de conducere ale Caselor de asigurare în anume cazuri prevăzute de lege: puteà să anuleze din oficiu orice hotărîre sau dispoziţie a organelor autonome contrare cu legea, regulamentele sau scopul şi destinaţia Casei; puteà la nevoie să administreze direct Casele de Asigurare.

Dând autonomia administrativă Caselor de Asigurare, Statul îşi rezervà totuş dreptul de a intervenì energic, chiar până la a suspendà auto-administrarea Casei de Asigurare, atunci când autonomia nu ar fi fost folosită de aceasta spre bunul mers al ei.

Dacă teoretic această concepţie erà logică, conflictele între organele Statului şi Casele de Asigurare au fost destul de dese.

Aceasta erà situaţia sub fostul regim maghiar. Consiliul Dirigent prin Decretul XIX din 11 Octomvrie 1919, a adus modificări radicale situaţiei de drept ce se moştenise în Transilvania.

Modificările aduse se referă la următoarele puncte:

1. In primul rând se unificau Institutele de Asigurări Muncitoreşti, abrogându-se regimuri speciale de asigurare ce existau, pentru muncitorii din întreprinderile miniere, fabricile de tutun, muncitorii şi servitorii agricoli, se desfiinţau Casele de asigurare ce existau pe lângă diferitele întreprinderi şi se înglobau toţi salariaţii într'o singură Instituţie de asigurare şi sub un singur regim, acela al legii din 1907. Se menţineà asigurarea pentru pensia lucrătorilor mineri şi agricoli.

2. S'a desfiinţat Oficiul de Stat, atribuţiile trecându-se asupra Resortului Ocrotirilor Sociale,

Fig. 299. Colonia „Principele Carol", Reşiţa. Locuinţă pentru 2 familii de muncitori

astăzi Ministerul Muncii, Cooperaţiei şi Asigurărilor Sociale, afară de atribuţiile secţiei juridice, reorganizarea şi procedarea formelor judecătoreşti trebuind a se reglementà prin ordonanţă ministerială.

3. Se lărgià foarte mult câmpul asigurării extinzându-se asigurarea la toţi salariaţii fără nici o limită de salariu. Cotizaţiile şi ajutoarele la asigurarea de boală se calculau asupra salariului, care mergeà până la 48 coroane pe zi, sau 14.400 coroane anual; iar la asigurarea de accidente numai până la 16 coroane pe zi sau 4800 coroane pe an. Cotizaţiile asigurării de boală erau fixate la 4% din salariul asigurat, şi variau între 0,56 coroane şi 12,72 coroane săptămânal.

4. Infine se dispuneà ca întreg excedentul anual al Caselor Cercuale să fie transmis Casei Centrale, care se înfiinţà, pentru a îndeplinì atribuţiile ce le aveà fosta Casă Centrală din Budapesta.

Decretul XIX din 11 Octomvrie 1919 aduce unele modificări bune cum ar fi supunerea tuturor lucrătorilor industriali regimului legii din 1907, altele mai puţin bune însă impuse de împrejurările noui creiate prin alipirea Transilvaniei la Vechiul Regat.

Trecerea tuturor lucrătorilor sub imperiul legii din 1907 erà un vechiu deziderat, des şi insistent cerut de lucrătorii mineri şi organizaţiile sindicale. Lucrătorii din mine, turnătorii, saline şi întreprinderi ce au drept obiect prelucrarea de minereuri, erau asiguraţi prin cap. X art. 210—214 din legea minelor din 23 Maiu 1854 şi art. 154—155 din legea din 1907, la case speciale ce nu mai

corespundeau spiritului și nevoilor noui. Astfel, în afară că aceste case erau absolut la discreția patronilor, dar la salariile mari de după războiu se incassau cotizații cu acelaș procent din trecut de 4%, dându-se în schimb însă acelaș ajutor bănesc în caz de boală, din trecut, de două coroane pe zi [1]).

Decretul, apoi, extinde regimul asigurărilor muncitorești asupra salariaților agricoli, abrogând legile de asigurări agricole din 1900, 1902, și 1912, care în treacăt fie zis, aproape nu aveau nici o aplicare.

Decretul, de asemenea, aduce buna dispoziție ca asigurarea să se extindă asupra tuturor salariaților din comerț și industrie fără nici o considerație asupra salariului, limitându-se însă, pentru unificarea riscului, salariul asigurat și despăgubit în caz de boală la 14.400 cor. pe an, și în caz de accident la 4800 cor. pe an. Limita la asigurarea de accident de sigur este prea mică, mai ales după repedea decădere valutară care a urmat, însă și legiuitorului din 1919 îi erà greu să împovăreze prea mult industria care după războiu căutà să se reorganizeze.

Sunt, evident, și câteva dispoziții care strică bunei organizări a asigurărilor. Una poate este aceea a desființării Oficiului de Stat, care aveà importante atribuții de îndrumare, control și judecată. Noua și tânăra organizare administrativă a Transilvaniei nu îngădue prea mari cheltueli. O dispoziție, însă, luată la început cu gândul de a da o viață mai puternică nouei Case Centrale pentru asigurările sociale ce se înființà la Cluj, care a dus în urmă la stânjenirea și am zice oprirea pe loc a mersului Caselor Cercuale din Transilvania, este dispoziția ca «excedentul curat anual, realizat de către Casele Cercuale pentru asigurările sociale după acoperirea cheltuelilor curente, să fie *în întregime* — nu într'o treime — transpus Casei Centrale pentru asigurările sociale.»

S'a luat astfel Caselor Cercuale interesul pentru o bună administrare a asigurărilor, ele știind că nu le rămâne nimic din excedentul lor pentru îmbunătățirea organizațiilor locale.

Până la organizarea Casei Cercuale, la Sibiu și apoi la Cluj, Casele Cercuale au continuat să funcționeze după vechile norme.

Casa Centrală din Cluj, în puținul timp cât a funcționat și în împrejurările extrem de grele din primii ani de după unire, trebuie recunoscut că a desfășurat o mare activitate pentru a da o nouă îndrumare națională Instituțiilor de asigurare moștenite.

Casa Centrală din Cluj a funcționat cu atribuțiile fixate prin Decretul XIX/1919, până la data de 9 Aprilie 1921, când prin Decizia ministerială No. 1287 ea a fost desființată.

Această Decizie a fost completată ulterior printr'o altă Decizie ministerială (No. 4033 din 9 August 1921), prin care serviciile fostei Case Centrale din Cluj urmau să funcționeze sub controlul și diriguirea Casei Centrale din București, ca o Direcție a acestei Case.

Această Decizie nu s'a aplicat, ea fiind abrogată prin Decizia ministerială No. 5602 din 26 Septemvrie 1921, care până la întocmirea unei legi pentru unificarea asigurărilor sociale pe toată țara, hotărăște înființarea de Direcții Regionale.

Lucrările pentru lichidarea Casei Centrale din Cluj au durat până la 15 Octomvrie 1921, dată când ea a încetat orice activitate. Cu această ocazie întreaga gestiune a Casei Centrale din Cluj a fost verificată și înglobată în gestiunea Casei Centrale din București.

Inființarea Direcțiilor Regionale a fost dictată de nevoia de a se realizà cât mai grabnic o primă unificare administrativă în asigurările sociale din Ardeal și Banat, până la unificarea prin lege a acestor asigurări pe întreaga țară.

Hotărîrea a fost luată prin Decizia ministerială No. 5602 din 27 Septemvrie 1921 și realizată prin Decizia Direcției Generale a Casei Centrale din București cu No. 49.358 din 6 Octomvrie 1921.

Prin această Decizie se înființează patru Direcții Regionale cu sediile: în Cluj, Sibiiu, Timișoara și Deva ca organe subordonate Casei Centrale din București.

Ele au avut atribuții de Case Naționale, apoi largi atribuții în asigurarea de accidente, unde aduceau hotărîri definitive pentru stabilirea rentelor și pensiilor, înfine atribuții de inspecție și control la Casele Cercuale din circumscripția lor.

In prima fază a funcționării, Direcțiile Regionale au condus la sediul lor întreaga contabilitate și ordonanțare a Caselor Cercuale respective, care erau obligate să le comunice spre înre-

[1]) *N. Ghiulea*, Decretul No. XIX («Prevederea», București 1920, An. I, No. 4).

gistrare toate operaţiile băneşti. In urmă contabilitatea asigărilor a fost trecută din nou la Casele Cercuale, care au intrat în relaţii directe de cont curent cu Casa Centrală.

Din motive de economii bugetare, Direcţia Regională din Deva a fost desfiinţată pe ziua de 1 Ianuarie 1924, prin Decizia ministerială No. 92210/1923, iar Casele Cercuale din raza ei au fost trecute la celelalte Direcţii Regionale. Mai târziu, prin Decizia ministerială No. 116311/1925, au fost desfiinţate şi celelalte trei Direcţii Regionale pe ziua de 1 Ianuarie 1926.

Desfiinţarea Direcţiilor Regionale a fost determinată de faptul că prin proiectul de lege pentru unificarea asigurărilor, lucrările urmau să treacă la Direcţia Generală.

Atribuţiile Direcţiilor Regionale desfiinţate au fost trecute asupra Direcţiilor din Casa Centrală, aşà încât astăzi atribuţiile de Casă Naţională se împlinesc de Directorii Casei Centrale, iar cele de Oficiu de Stat de către Directorul General.

Evident o măsură provizorie şi cu totul nefericită.

Prin desfiinţarea Casei Centrale din Cluj, atribuţiile de Casă Naţională prevăzută în legea XIX/1907 maghiară şi în Decretul XIX/1919, trecând asupra Casei Centrale din Bucureşti s'a simţit nevoia înfiinţării unui organ care urmà să împlinească pe lângă Direcţia Generală, rolul unui Consiliu de administraţie pentru nevoile asigurărilor sociale din Ardeal.

Prin Decizia ministerială No. 69439 din 25 Oct. 1923 s'a înfiinţat un prim organ cu caracter de Comisie consultativă, care erà compus din reprezentanţi ai patronilor şi lucrătorilor din Ardeal, cuprinzând în acelaş timp şi reprezentanţii desemnaţi pentru asigurările din Bucovina.

Fig. 300. Colonia muncitorească. Anina

In această formă Consiliul a funcţionat până la anul 1923, când prin legea din 16 Iunie 1923 se înfiinţează actualul Consiliu Consultativ al asigurărilor din Ardeal. Acest Consiliu, numit *Comisia Consultativă*, este compus din 10 membri, numiţi de Ministerul Muncii din câte cinci persoane desemnate separat de organizaţiile profesionale ale patronilor şi asiguraţilor. Această Comisie are ca atribuţii: să-şi dea avizul cu privire la ajutoarele de boală, îmmormântare, lăuzie, rentele accidentaţilor, precum şi cotizaţiile asigurărilor de boală, accidente sau invaliditate, putându-le micşorà sau majorà şi acordà sporuri conform nevoilor până la unificarea legislaţiei Asigurărilor Sociale.

In fapt însă această Comisie împlineşte aproape toate atribuţiile prevăzute de legea XIX/1907, pentru Adunarea generală. In chipul acesta, în formă, legea respectivă a căpătat o aplicare aproape în întregime şi în ceeace priveşte participarea patronilor şi asiguraţilor la administrarea Instituţiei.

Prin legea din 4 Iulie 1924 s'au reînfiinţat Consiliile de conducere ale Caselor Cercuale. Aceste Consilii se compun din 6—12 membri, reprezentanţi în număr egal ai asiguraţilor şi patronilor respectivi, numiţi de Minister dintr'o listă de persoane recomandate de organizaţiile profesionale ale patronilor şi asiguraţilor.

Legea şi regulamentul ei de punere în aplicare prevedeà pentru aceste Consilii atât atribuţii de organ de administraţie, cât şi ca organ de jurisdicţie de primă instanţă pentru litigiile ivite între Casa Cercuală de o parte şi patronii şi asiguraţii de altă parte. Prin aceasta nu numai că s'a repus în aplicare legea XIX/1907, în ceeace priveşte participarea patronilor şi asiguraţilor în admini-

strarea Casei Cercuale, dar legiuitorul nostru a făcut chiar un pas mai departe și a dat în competența unor comisii formate din sânul acestor consilii judecarea litigiilor mai numeroase izvorîte din aplicarea legii.

De sigur, organizarea actuală a asigurărilor muncitorești din Transilvania prin numeroasele schimbări legale la care a fost supusă nu este cea mai fericită, și ea, ca și organizarea asigurărilor din Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina, stau în fața legislației și modificării ei, care nu mai pot întârzià.

Rezultatele asigurărilor muncitorești în Transilvania. Incassările au crescut treptat dela lei 10.515.055,36 cât au fost în 1919, la 308.526.178,23 lei în 1928. Este evident, mai mult decât o urmare a valutei, un spor natural evolutiv de incassări. Majoritatea acestor venituri — peste 95 % — sunt date de incassările din cotizații, restul sunt din alte venituri.

COTIZAȚII DE BOALĂ ȘI ALTE VENITURI EFECTIV INCASATE, 1919—1928

Anul financiar	Cotizații		Alte venituri		Total	
	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
1919	10.360.794	87	154.260	49	10.515.055	36
1920/1921	45.349.652	81	335.321	12	45.684.973	93
1921/1922	39.116.890	48	465.654	52	39.582.545	—
1922/1923	78.309.808	04	757.797	79	79.067.605	83
1923	95.362.511	52	2.387.293	44	97.749.804	96
1924	152.287.768	90	4.363.216	97	156.650.985	87
1925	168.456.928	66	7.236.274	17	175.693.202	83
1926	207.790.774	50	5.902.382	78	213.693.157	28
1927	284.704.232	01	27.527.560	56	312.231.792	57
1928	300.162.227	37	8.363.932	86	308.526.170	23
Total . . .	1.381.901.589	16	57.493.704	70	1.439.395.293	86

Cheltuelile asigurării de boală au crescut și ele considerabil în ultimii zece ani. De unde în anul 1919 s'au cheltuit 7.649.853, 62 lei, în 1928 s'au cheltuit 300.126.196 lei (Tabloul I).

Cea mai mare parte din cheltueli 32,64% a fost prilejită de ajutoarele bănești de boală, apoi 16,20% de medicamente, pansamente, accesorii medicale, 14,24% de personal medical, 12,27% personal administrativ, 12,25% de îngrijirea în spitale, 9,76% material și cheltueli de administrație, 2,64% de ajutoare de îmmormântare.

Din aceste cifre se vede că cheltuelile de administrație ating 22% din totalul cheltuelilor și 25% din totalul cotizațiilor efectiv incassat. Ținând seama de faptul că Statul suportă o parte însemnată din administrarea asigurărilor din Transilvania, se poate deduce că cheltuelile de administrație sunt ceva mai mari decât trebuie, fapt care se datorește, credem, lipsei de autonomie și trecerii asupra Casei Centrale a fondului de rezervă.

Raportând cheltuelile asigurării de boală la cotizațiile de boală efectiv incassate în 1919—1928 obținem următorul instructiv tablou (Tabloul II):

După cum se vede cheltuelile cu personal medical au crescut aproape în chip continuu, cheltuelile cu îngrijirea în spital la fel. Au fost mai mici cheltuelile de medicamente după ce s'au organizat în Transilvania farmacii pe lângă Casele Cercuale. Ani grei de asigurare au fost 1921, 1926 și 1927.

In general se poate observà un spor în îngrijirea medicală, ceeace se poate ușor deduce și din sporul mare de consultații medicale date de medicii Casei Cercuale în ultimii cinci ani.

In ce privește numărul asiguraților în alți ultimi cinci ani se observă o importantă scădere, ca urmare fără îndoială a crizei economice, care lovind industria mai greu, a făcut-o să-și micșo-

CHELTUELI

Tabloul I

Natura cheltuelilor	191		1927		1928	Total	
I							
1. Medicamente, accesorii medicale și pers. farmaceutic. .	1.053	35	40.905.707	32	30.019.347	192.604.856	11
2. Personal medical . . .	955	12	40.993.692	38	44.282.345	187.258.496	38
3. Spitale, sanatorii, băi, consultații, transportul și întreținerea bolnavilor . . .	771	11	33.285.651	37	31.843.603	154.895.624	57
4. Ajutoare bănești de boală, nașteri, lăuzie alăptat, extraordinare . . .	2.176	92	100.473.968	97	101.061.841	428.729.346	73
5. Ajutoare de înmormântare .	133	45	10.582.895	55	10.340.828	36.715.545	66
6. Materiale și cheltueli generale de ad-ție	2.250	32	26.917.637	39	34.792.593	133.405.473	54
7. Personal administrativ . . .	9	90	45.115.770	12	47.786.379	171.007.278	42
Total general . . .	7.643	17	298.275.323	10	300.126.936	130.461.6621	41
II							
1. Medicamente, accesorii medicale și pers. farmaceutic .	13.		13,38		10.—	14,76	
2. Personal medical	12.		13,74		14.80	14.45	
3. Spitale, sanatorii, băi, consultații, transportul și întreținerea bolnavilor . . .	10.		11.16		10.61	11.87	
4. Ajutoare bănești de boală, nașteri, lăuzie alăptat, extraordinare	32.		33.69		33.45	32.86	
5. Ajutoare de înmormântare .	1.		3.57		3.49	12.81	
6. Materiale și cheltueli generale de ad-ție.	29.		9.33		11.67	10.23	
7. Personal administrativ. . .			15.13		15.98	13.02	
Total	100.		100.		100.—	a00.—	

Ghiulea 1

CHELTUELILE ASIGURĂRII DE BOALĂ. GRUPATE IN CATEGORII ŞI MĂRIMEA PROCENTUALĂ A FIECĂREI CATEGORII DE CHELTUELI

Tabloul I

1919 — 1928

Natura cheltuelilor	1919	1920-21	1921-22	1922-23	1923	1924	1925	1926	1927	1928	Total
I											
1. Medicamente, accesorii medicale şi pers. farmaceutic.	1.050.889 08	8.410.289 08	12.637.733 81	17.948.656 24	12.676.611 60	16.175.215 76	16.506.593 54	36.273.813 35	40.905.707 42	30.019.347	192.604.856 11
2. Personal medical	956.700 25	3.066.716 16	[illegible]	7.201.202 63	10.454.041 [illegible]	16.940.024 [illegible]	26.190.993 [illegible]	32.839.715 [illegible]	40.993.692 [illegible]	41.282.345	[illegible]
3. Spitale, sanatorii, băi, consultaţii, transportul şi întreţinerea bolnavilor	770.430 62	1.093. [illegible]	7.536.020 [illegible]	7.363.391 [illegible]	8.594.408 50	14.931.248 61	19.667.650 [illegible]	26.809.461 [illegible]	[illegible]	31.843.603	[illegible]
4. Ajutoare băneşti de boală, naşteri, lăuzie alăptat, extraordinare	2.479.622 45	14.424.605 88	18.283.507 [illegible]	26.200.259 [illegible]	27.443.155 [illegible]	38.804.750 [illegible]	38.975.718 [illegible]	60.581.916 [illegible]	100.173.968 [illegible]	101.061.841	128.729.346 73
5. Ajutoare de înmormântare .	132.710 [illegible]	745.514 93	961.261 [illegible]	1.618.016 [illegible]	1.736.917	2.637.658 [illegible]	2.610.009 [illegible]	5.349.673 [illegible]	10.582.895 [illegible]	10.340.828	36.715.545 66
6. Materiale şi cheltueli generale de ad-ţie	2.259.500 45	5.389.289 11	9.166.829 92	5.625.697 [illegible]	6.853.371 [illegible]	12.969.283 [illegible]	15.525.091 [illegible]	13.606.180 32	26.917.637 [illegible]	34.792.593	133.405.473 54
7. Personal administrativ				7.618.095 27	10.155.037 [illegible]	17.631.911 [illegible]	16.010.305 [illegible]	26.689.779 90	15.115.770 12	17.786.379	[illegible]
Total general	7.649.853 62	36.130.170 [illegible]	53.218.416 [illegible]	73.575.319 [illegible]	77.913.573 [illegible]	120.090.092 [illegible]	135.486.363 [illegible]	202.150.543 17	298.275.323 10	300.126.936	130.161.6621 [illegible]
II											
1. Medicamente, accesorii medicale şi pers. farmaceutic	[illegible]	23.28	[illegible]	[illegible]	16.27	13.47	12.18	[illegible]	13.38	10.	11.76
2. Personal medical	[illegible]	8.48	[illegible]	[illegible]	13.42	14.11	19.33	[illegible]	[illegible]	14.80	11.45
3. Spitale, sanatorii, băi, consultaţii, transportul şi întreţinerea bolnavilor	10.07	11.33	14.16	10.06	11.03	[illegible]	[illegible]	13.26	[illegible]	10.61	[illegible]
4. Ajutoare băneşti de boală, naşteri, lăuzie alăptat, extraordinare	[illegible]	39.92	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
5. Ajutoare de înmormântare .	[illegible]	2.06	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
6. Materiale şi cheltueli generale de ad-ţie.	[illegible]	14.93	[illegible]	[illegible]	[illegible]	10.80	[illegible]	[illegible]	[illegible]	11.6	[illegible]
7. Personal administrativ .				10.30	[illegible]	11.68	[illegible]	[illegible]	[illegible]	15.98	[illegible]
Total	100.	100.	100.	00	100	100.	100	100	100	100	[illegible]

Ghiulea 1

REPARTIŢIA PROCENTUALĂ A CHELTUELILOR ASIGURĂRII DE BOALĂ FAŢĂ DE COTIZAŢIILE DE BOALĂ EFECTIV INCASATE 1919—1928

Tabloul II

Natura cheltuelilor	1919	1920/21	1921/22	1922/23	1923	1924	1925	1926	1927
1. Medicamente, accesorii medicale şi pers. farmaceutic	10,14	18,55	32,31	22,92	13,29	10,62	9,79	17.45	14,46
2. Personal medical .	9,23	6,76	11,07	9,19	10,96	11,12	15,55	15,80	14,40
3. Spitale, sanatorii, consultaţii transport. şi întreţinerea bolnavilor	7,44	9,03	19,26	9,40	9,01	9,80	11,67	12,90	11,66
4. Ajutor de înmormânt.	1.28	1,64	2,45	2,07	1,82	1,73	1,55	2,57	3,72
5. Ajut. băneşti de boală naştere, alăptare extraordinare	22.93	31,87	46,75	33,46	28,78	25,48	23,14	29,15	35,29
6. Material şi chelt. de administraţie . . .	21,80	11,88	24,21	9,73	10,64	11,58	9,50	12,84	9,45
7. Personal ad-tiv . .	—	—	—	7,18	7,18	8,51	9,21	6,54	15,85
Total . . .	73,82	79,73	136,05	93,95	81,68	78,84	80,41	97,25	104,83

reze treptat activitatea şi să-şi reducă din personal. Numărul celor fără lucru de astăzi se poate ve-

CONSULTAŢIILE MEDICALE DATE LA CASELE CERCUALE DIN ARDEAL DELA 1923 PÂNĂ LA 1927 INCLUSIV

Anul	Consultaţiile date	La dispensarii	La domiciliu	T o t a l
1923	Asiguraţilor	673.810	165.320	839.130
	Membrii de familie . .	261.161	93.350	354.511
	Total . .	934.971	258.670	1.193.641
1924	Asiguraţilor	844.193	181.938	1.026.131
	Membrii de familie . .	331.212	111.619	442.831
	Total . . .	1.175.405	293.557	1.468.962
1925	Asiguraţilor	995.639	185.406	1.181.045
	Membrii de familie . .	368.214	124.983	493.197
	Total . . .	1.363.853	310.389	1.674.242
1926	Asiguraţilor	1.080.820	190.392	1.271.212
	Membrii de familie . .	414.507	131.709	546.216
	Total . . .	1.495.327	322.101	1.817.428
1927	Asiguraţilor	1.159.921	209.550	1.369.471
	Membrii de familie . .	454.617	144.241	598.858
	Total . . .	1.614.538	353.791	1.968.329
	Total general . . .	6.548.094	1.538.508	8.122.602

rifică astfel ușor din numărul celor ieșiți din asigurare, și deci din câmpul muncii, în ultimii cinci ani.

Dăm acì mișcarea membrilor asigurați ai Caselor Cercuale din Transilvania (Tabloul III).

Cu o activitate mult mai redusă, asigurarea de accidente a făcut și ea progrese mari în ultimii zece ani. Dela 1.179.289,70 lei cât au fost cheltuelile asigurării de accidente în 1919, au ajuns la 24.734.635,05 lei în 1928.

Cea mai mare parte din cheltuelile asigurării de accident ocupă contul rentelor cu 52,15% din total.

Apoi este contul cheltuelilor de administrație, personal și material cu 34,60%; apoi contul asistenței medicale cu 12,23% și înfine ajutoare de îmmormântare cu 1,02%.

Constatăm și aici că administrația asigurărilor costă prea mult. Faptul că patronii suportă singuri întreaga cheltueală nu justifică — chiar din partea lor — o administrație atât de risipitoare.

Dăm acì tabloul cheltuelilor în ultimii zece ani la asigurarea de accident (Tabloul IV).

Dacă raportăm cheltuelile acestea la numărul asiguraților completi în asigurarea de accidente care este dat de următorul tablou:

Anul financiar	La întreprinderi mari	La întreprinderi mici și agricole	Total
1919	60.486	12.288	72.774
1920/1921	96.100	16.016	112.116
1921/1922	153.125	20.416	173.541
1922/1923	195.246	24.507	219.753
1923	215.018	36.664	251.682
1924	223.107	48.449	271.556
1925	208.382	54.312	262.694
1926	203.662	44.985	248.647
Total . . .	1.355.126	257.637	1.612.763

găsim că cheltuelile de asigurare au crescut pe cap de asigurat dela 1919 la 1926 de zece ori, deși căderea valutară între aceste date este de douăzeci de ori, și numărul asiguraților în acest răstimp a sporit considerabil; că cheltuelile de administrație au crescut excesiv din 1919 dela 6,66 lei pe cap de asigurat la 59,27 lei în 1926; că asistența medicală aproape nu a variat; iar rentele și pensiile deabià din 1925 când s'a întrodus plata sporurilor la pensii, care din cauza căderii valutei pierduseră aproape valoarea, au început a însemnà ceva în totalul cheltuelilor de asigurare.

Dăm acì tabloul cheltuelilor asigurării de accidente repartizate pe cap de asigurat pe anii 1919—1926 dudă natura cheltuelilor de asigurare:

Natura cheltuelilor	1919	1920/21	1921/22	1922/23	1923	1924	1925	1926
1. Rente inclusiv sporurile . . .	6,59	11,13	10,70	11,84	9,63	14,98	73,76	90,11
2. Ajutor de înmormântare . .	0,06	0,18	0,12	0,25	0,29	0,51	0,36	1,24
3. Asistența medicală a asiguraților	2,93	9,81	10,46	9,88	8,93	7,95	8,55	10,43
4. Administrața generală	0,52	4,62	1,76	1,65	2,08	1,47	1,32	2,19
5. Personal	6,14	4,54	6,63	3,44	4,38	7,94	30,75	40,94
6. Material	—	—	—	2,45	2,35	5,21	20,07	16,14
Total	16,24	30,28	29,67	29,51	27,66	38,06	134,79	161,06

II 1924—1928 Tabloul III

Casa Cercuală	Media lunară în 1924			Media lunară pentru cele 5 exerciții (1925—1928)			Observațiuni
	Bărb.	Femei	Total	Bărb.	Femei	Total	
Alba Iulia . . .	8.107	813	66.276	12.008	1.245	13.253	
Arad	24.231	6.664	155.676	23.818	7.315	31.133	
Bistrița	6.368	770	38.513	7.034	668	7.702	
Brașov	14.419	4.006	114.130	18.488	4.338	22.826	
Cluj	20.139	6.822	124.383	18.718	6.158	24.876	
Dej	13.442	766	81.472	15.440	854	16.294	
Deva	35.274	2.747	167.631	31.110	2.416	33.526	Dela 1 Ianuarie 1928, expozitura din Petroșani a devenit Casa Cercuală
Lugoj	18.532	3.871	93.628	15.161	3.564	18.725	
Mercurea-Ciuc . .	16.506	2.363	68.907	12.005	1.756	13.761	
Oradea	33.811	7.928	159.986	27.275	4.522	31.797	
Petroșani	—	—	17.674	16.752	922	17.674	Casa Cercuală s'a înființat numai la 1 Ianuarie 1928, până la această dată fiind Expozitură a Casei Cercuale Deva
Reșița	20.519	1.272	97.195	18.177	1.262	19.439	
Satu Mare	32.886	2.787	134.352	23.939	2.931	26.870	
Sfântu Gheorghe	12.995	2.058	82.506	14.616	1.885	16.501	
Sibiu	17.080	6.434	112.522	17.106	5.398	22.504	
Sighișoara	16.972	3.326	83.821	14.208	2.555	16.763	
Târgul Mureș . .	16.368	1.885	86.107	15.421	1.801	17.222	
Timișoara	48.525	12.854	255.577	39.313	11.802	51.115	
Turda.	6.292	883	45.388	7.961	1.115	9.076	
Total . . .	362.466	68.249	985.744	335.149	62.000	397.149	

MIȘCAREA MEMBRILOR ASIGURAȚI AI CASELOR CERCUALE DIN TRANSILVANIA (membrii obligați la asigurare) IN ANII 1924—1928

Tabloul III

Casa Cercuală	Media lunară în 1924			Media lunară în 1925			Media lunară în 1926			Media lunară în 1927			Media lunară în 1928			Totalul mediilor lunare în 1924—1928			Media lunară pentru cele 5 exerciții (1925—1928)			Observațiuni
	Bărb.	Femei	Total	Bărb.	Femei	Total	Bărb.	Femei	Total	Bărb.	Femei	Total	Bărb.	Femei	Total	Bărb.	Femei	Total	Bărb.	Femei	Total	
Alba Iulia	8.107	813	8.920	10.349	1.088	11.137	13.359	1.290	14.649	13.663	1.463	15.126	14.561	1.583	16.144	60.039	6.237	66.276	12.008	1.245	13.253	
Arad	24.231	6.664	30.895	26.223	7.810	34.033	25.805	8.391	34.196	20.954	6.270	27.224	21.876	7.452	29.328	119.089	36.587	155.676	23.818	7.315	31.133	
Bistrița	6.368	770	7.138	8.697	808	9.505	8.824	858	9.682	5.124	420	5.554	6.157	487	6.644	35.170	3.343	38.513	7.034	668	7.702	
Brașov	14.419	4.006	18.425	17.282	4.558	21.840	18.851	4.906	23.767	20.550	4.155	24.705	21.326	4.067	25.393	92.438	21.692	114.130	18.488	4.338	22.826	
Cluj	20.139	6.822	26.961	21.031	7.120	28.151	19.675	6.567	26.242	15.665	4.980	20.645	17.080	5.304	22.384	93.590	30.793	124.383	18.718	6.158	24.876	
Dej	13.442	766	14.208	18.450	927	19.377	18.212	1.006	19.218	16.725	875	17.600	10.371	698	11.069	77.200	4.272	81.472	15.440	854	16.294	
Deva	35.274	2.747	38.021	37.085	2.856	39.941	36.903	3.007	39.910	36.861	3.005	39.866	9.128	465	9.893	155.551	12.080	167.631	31.110	2.416	33.526	Dela 1 Ianuarie 1928, expozitura din Petroșani a devenit Casa Cercuală
Lugoj	18.532	3.871	22.103	14.839	3.801	18.640	14.810	3.791	16.601	13.738	3.216	16.951	13.886	3.144	17.030	75.805	17.823	93.628	15.161	3.564	18.725	
Mercurea-Ciuc	16.506	2.363	18.869	13.308	2.358	15.666	12.071	2.422	14.193	9.930	738	10.668	8.213	998	9.211	60.028	8.879	68.907	12.005	1.756	13.761	
Oradea	33.811	7.928	41.739	31.823	6.767	38.590	24.116	3.022	27.138	23.234	3.011	26.245	23.390	2.884	26.274	136.374	23.612	159.986	27.275	4.522	31.797	
Petroșani	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16.752	922	17.674	16.752	922	17.674	16.752	922	17.674	Casa Cercuală s'a înființat numai la 1 Ianuarie 1928, până la această dată fiind Expoziturâ a Casei Cercuale Deva
Reșița	20.519	1.272	21.791	18.024	1.091	19.115	17.512	1.086	18.598	17.662	1.274	18.936	17.167	1.588	18.755	90.884	6.311	97.195	18.177	1.262	19.139	
Satu Mare	32.886	2.787	35.673	27.576	3.023	30.599	21.377	3.067	24.444	18.788	2.789	21.577	19.069	2.990	22.059	119.696	14.656	134.352	23.939	2.931	26.870	
Sfântu Gheorghe	12.995	2.058	15.053	16.579	2.073	18.652	18.890	2.137	21.037	14.973	1.756	16.729	9.644	1.101	11.045	73.081	9.125	82.506	14.616	1.825	16.501	
Sibiu	17.080	6.434	23.514	18.834	4.688	23.522	18.651	5.311	23.962	13.861	5.159	19.020	17.106	5.398	22.504	85.532	26.990	112.522	17.106	5.398	22.504	
Sighișoara	16.972	3.326	20.298	11.066	2.057	13.123	15.948	2.632	18.580	15.054	2.285	17.339	12.003	2.178	14.181	71.043	12.778	83.821	14.208	2.555	16.763	
Târgul Mureș	16.368	1.885	18.253	15.836	1.764	17.600	17.447	1.788	19.235	14.219	1.795	16.014	13.233	1.772	15.005	77.103	9.001	86.107	15.421	1.801	17.222	
Timișoara	48.525	12.854	61.379	35.248	10.192	45.440	37.120	10.686	47.806	36.928	12.118	49.046	38.747	13.159	51.906	196.568	59.009	255.577	39.313	11.802	51.115	
Turda	6.292	883	7.175	7.213	973	8.186	8.762	1.310	10.072	9.254	1.354	10.608	8.280	1.067	9.347	39.801	5.587	45.388	7.961	1.115	9.076	
Total	362.466	68.219	430.715	349.463	63.954	413.417	348.343	63.277	411.620	317.183	56.663	373.846	298.289	57.857	356.146	1.675.744	310.000	1.985.744	335.119	62.000	397.119	

Tabloul IV

Natura cheltuelilor	1926		1927		1928		Total	
1. Rente, inclusiv sporurile . .	4	023 89	24.564.965	07	22.503.321	34	101.531.823	78
2. Ajutoare de înmormântare .		820 —	819.180	—	793.127	83	2.337.613	83
3. Asistența medicală a accidentaților	2	348 25	3.971.012	05	1.285.976	90	19.814.706	71
4. Administrația generală . . .		459 22	828.714	73	152.208	98	4.016.128	85
5. Personal	4	823 64	8.186.432	94	—	—	32.550.683	94
6. Material		929 99	4.212.122	58	—	—	16.044.192	27
Total general . . .	1.1	404 99	42.582.427	37	24.734.635	05	176.295.149	38
1. Rente, inclusiv sporurile	4	5	57,68		90,90		57.59	
2. Ajutoare de înmormântare.		7	1,92		3,20		1,33	
3. Asistența medicală a accidentaților	1	8	9,32		5,29		11,23	
4. Administrația generală . .		5	1,95		0,61		2,27	
5. Personal	3	2	19.34		—		18,48	
6. Material		2	9,79		—		9,10	
Total	10	—	100,—		100,—		100,—	

Tabloul IV

CHELTUELILE ASIGURĂRILOR DE ACCIDENTE ȘI REPARTIȚIA PROCENTUALĂ FAȚĂ DE TOTALUL LOR

1919 – 1928

Natura cheltuelilor	1919	1920/21	1921/22	1922/23	1923	1924	1925	1926	1927	1928	Total
1. Rente, inclusiv sporurile	479.871 41	1.248.343 59	[illegible]	2.600.945 27	2.424.226 35	4.069.332 27	[illegible]	22.406.023 [illegible]	24.564.965 07	22.503.321 31	101.531.823 78
2. Ajutoare de înmormântare	3.930	19.990	[illegible]	54.876	72.810	140.273 [illegible]	[illegible]	307.820	819.180	793.127 83	2.337.613 83
3. Asistența medicală a accidentaților	213.286 23	1.110.030 60	[illegible]	2.172.092 [illegible]	2.248.248 21	[illegible]	[illegible]	2.593.348 [illegible]	3.971.012 05	1.285.976 90	19.814.706 71
4. Administrația generală	37.980 [illegible]	518.359 40	305.693 19	361.970 [illegible]	[illegible]	[illegible]	346.102 [illegible]	543.459 22	828.714 [illegible]	152.208 98	4.016.128 85
5. Personal	444.221 70	508.572 [illegible]	1.150.500 55	746.081	[illegible]	[illegible]	8.071.740 21	10.180.823 64	8.186.432 94		32.550.683 94
6. Material				[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	4.014.929 99	4.212.122 58		16.044.192 27
Total general	1.179.289 70	[illegible] 12	[illegible]	[illegible]	6.964.260 [illegible]	10.340.162 [illegible]	[illegible] 11	40.046.404 99	42.582.427 [illegible]	24.734.635 05	[illegible] 38
1. Rente, inclusiv sporurile	40.69	36.66	36.01	[illegible]	34.88	39.35	[illegible]	[illegible]	57.68	90.90	[illegible]
2. Ajutoare de înmormântare	0.33	0.56	0.58	[illegible]	1.03	1.36	[illegible]	[illegible]	1.92	3.20	[illegible]
3. Asistența medicală a accidentaților	18.09	32.60	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	11.23
4. Administrația generală	[illegible]	15.23	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.61	[illegible]
5. Personal	[illegible]	14.95	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]
6. Material				[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]
Total	100.	100.	100.	100.	100.	100.	100.	100.	100.	100.	100.

Nu vom insistà asupra unei chestiuni destul de importante, dar care nu şi-a găsit nici în legea din 1907, nici în decretul din 1919, nici în dispoziţiile ministeriale ulterioare o vrednică deslegare. E vorba de chestiunea caselor frăţeşti de pe lângă mine, de pe lângă întreprinderile Statului şi de pe lângă salinele Regiei. Nu s'a calculat niciodată dacă fondurile de rezervă ale acestor case sunt suficiente, dacă numărul asiguraţilor este îndestulător pentru a asigurà o funcţionare bună a asigurării de pensii, dacă asiguraţii pot suportà singuri această asigurare. Şi această chestiune îşi aşteaptă deslegare prin noul cod al asigurărilor sociale.

Dăm acì un tablou rezumativ pe 1926 şi 1927 al situaţiei diferitelor case frăţeşti din Transilvania:

SITUAŢIA GENERALĂ A CASELOR MINIERE FRĂŢEŞTI DE PE LÂNGĂ INTREPRINDERILE DIN ARDEAL, PE ANII 1926—1927

Intreprinderile	Anul	NUMĂRUL					Quantumul lunal al pensiilor inclusiv sporul		Numărul membrilor cotizanţi	Cotizaţia lunară totală	
		Pensionarilor	Văduvelor	Orfanilor		Total					
				de un părinte	de ambii părinţi						
Intreprinderile Statului aparţinând Ministerului de Industrie şi Comerţ	1926	833	1.429	595	108	2.965	1.206.664	—	5.668	895.770	—
	1927	796	1.411	580	101	2.888	1.391.006	—	4.135	648.092	—
Salinele R. M. S.	1926	372	410	84	15	881	252.533	—	1.573	239.240	—
	1927	422	418	127	16	983	296.975	—	1.485	226.874	—
Intreprinderile particulare	1926	2.466	3.934	1.013	427	7.840	2.523.097	—	33.429	3.100.990	—
	1927	2.691	4.070	1.065	404	8.235	2.961.568	—	31.474	3.493.920	—
Total . . .	1926	3.671	5.773	1.692	550	11.686	3.982.294	—	40.670	4.236.000	—
	1927	3.909	5.899	1.772	521	12.106	4.649.549	—	37.094	4.368.886	—

IV. PROBLEMA MIGRAŢIUNILOR

In 29 Aprilie 1925 s'a pus în aplicare legea pentru reglementarea migraţiilor, care consideră emigrant pe cetăţeanul român care părăseşte ţara spre a se stabilì în alt continent, spre a-şi câştigà existenţa prin muncă, iar ca imigrant pe străinul care se stabileşte la noi în ţară în acelaş scop.

In principiu, emigrarea şi imigrarea sunt libere, sub rezerva unor restricţii pe care le impun interesele Statului şi care pot fi luate din consideraţii economice, de ordine publică, pentru protejarea muncii interne, sau pentru apărarea intereselor igienice, sanitare sau morale ale ţării.

Legea stabileşte condiţiile pe care trebuie să le îndeplinească cetăţeanul care vrea să emigreze sau străinul care vine în ţară, şi înfiinţează o comisie care are să se pronunţe asupra cererilor de ieşire sau intrare în ţară, comisie în care sunt reprezentate diferite autorităţi, patronii şi salariaţii.

Comisia a devenit un bun regulator al migraţiunii mai ales pentru Transilvania, unde se semnalase mai mult curentul de emigrare.

Problema migraţiilor interesează în mod deosebit Transilvania fiindcă în trecut nenumăraţi Români au plecat în America unde, unii, şi-au făcut rost şi au rămas în noul continent, alţii s'au întors înapoi în ţară. Din pilda unora care s'au întors cu un mic capital din care şi-au putut face un rost acasă cumpărându-şi pământ şi clădindu-şi case, s'a ţesut în jurul emigrării în America un basm frumos de îmbogăţire sigură şi fericire. Dacă însă unii au reuşit în viaţă şi au putut aduce un mic capital înapoi în ţară, nimeni nu se întreabă câţi au căzut în lupta grea, câţi au murit de suferinţe şi mai ales câţi fii buni a pierdut ţara rămânând pe veci în America.

Chestiunea emigrării în America, după răsboiu, se complică prin faptul că intrarea în noul continent nu mai este cu totul liberă. Sunt stabilite cote pe ţări, României acordându-i-se chiar o cotă foarte mică, cote care sunt respectate cu sfinţenie şi nimeni nu poate trece în America de Nord (Statele-Unite) depăşind această cotă.

Dorul de emigrare, alimentat de mirajul îmbogățirii peste Ocean, a îndemnat pe cei ce doreau să se expatrieze să asculte invitațiile numeroaselor societăți de transporturi și să emigreze în celelalte țări ale Americii de Nord și de Sud. Se cunoaște povestea Românilor emigrați în Brazilia, unde în condiții de viață și de muncă mai grele decât pentru animale, s'au stins cu sutele. Se cunosc nenumăratele neplăceri pe care le-au avut emigranții noștri dela societăți de transport fără scrupule, care i-au înșelat, sau i-au aruncat în porturi străine pradă tuturor suferințelor și umilințelor.

Cota pentru Statele-Unite, unde sunt preferate rudele celor ce se găsesc acolo, este completă pe șapte ani deacum înainte, nimeni nu mai poate merge în această bogată și mare țară industrială,

Fig. 301. Stadionul clubului sportiv muncitoresc din Arad

unde se poate câștigà ceva. Țara vecină Canada face sforțări să canalizeze spre ea curentul de emigrare spre America de Nord. Cei ce vor să plece sunt bucuroși să ia și drumul acestei țări. Acì însă sunt două mari dificultăți, din care una chiar dublată de o mare primejdie națională.

România cu o populație atât de rară nu-și poate îngăduì luxul emigrării. Noi nu avem prea multe brațe. Ea nu poate lăsà să-i plece fiii cei mai buni, mai activi, mai întreprinzători, care să nu i se mai întoarcă niciodată. Canada nu este țară industrială, ea are nevoie de coloniști. Cei ce se duc la ea capătă pământ, devin fermieri și rămân pe viață legați de pământul acelei țări. Românii cari pleacă în Canada nu se mai întorc. Deosebit de aceasta, lipsa unei putințe de vize pentru Canada

Fig. 302. Școala de ucenici industriali din Oradea

acì în țară, face ca aceia ce vor să se ducă în această țară să intre pe mâna societăților de transport care îi speculează și îi fac să îndure mizerii nesfârșite, uneori fără nici o siguranță de reușită.

Politica pe care a urmat-o vechiul Stat maghiar de a încurajà emigrarea Românilor nu poate fi urmată de noul nostru Stat nici pentru populația minoritară, fiindcă această țară are trebuință de toate energiile fiilor acestei țări.

Cu toate piedecile, pe fiecare an emigrează un număr destul de mare de locuitori. Astfel în 1928 au emigrat aproape 12.000 locuitori în majoritate în Canada, Argentina și Statele Unite.

Iată tabloul emigrării după țara de destinație și naționalitatea de origină a locuitorilor în 1928:

DATE STATISTICE ASUPRA NAȚIONALITĂȚILOR CARE AU PLECAT DIN ȚARĂ CU PAȘAPOARTE DE EMIGRARE IN CURSUL ANULUI 1928

Naționalitatea de origină a emigranților	Titularii pașapoartelor		Insoțitori		Total general	După țară de destinație																
	Bărb.	Femei	Servit.	Copii		Statele-Unite	Canada	Egipt	Palestina	Argentina	Brazilia	Uruguay	Cuba	Mexic	Venezuela	Peru	Columbia	Chili	Africa de Sud	Australia	Asia	Țări europene
Români	148	181	17	69	415	284	50	24	2	3	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	—	48
Unguri	1.065	220	84	135	1.504	853	781	2	—	388	16	118	19	4	—	—	—	6	—	—	—	17
Ucrainieni	1.196	200	17	51	1.464	17	1.364	—	—	43	7	29	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—
Evrei	1.220	990	168	642	3.020	944	305	8	47	652	224	335	40	33	107	133	119	31	5	8	1	28
Germani	2.320	807	409	621	4.157	338	2.680	—	—	799	20	271	14	7	—	—	1	—	—	—	1	26
Polonezi	31	19	1	11	62	7	45	—	—	4	—	1	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—
Ruși.	297	63	16	47	423	25	309	1	—	48	16	21	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Jugoslavi	333	49	34	40	456	29	329	—	—	74	1	21	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Bulgari	21	5	8	15	49	2	3	—	—	4	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Turci	90	8	81	229	408	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	408
Alte naționalități .	7	5	1	2	15	2	7	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Total general . .	6.728	2.547	836	1.862	11.973	1.801	5.873	35	49	2.058	284	801	74	46	108	140	122	37	6	8	3	528

După cum se vede au emigrat mai mult Germani, apoi în ordine Evrei, Unguri, Ucrainieni. In ce privește imigrarea muncitorilor în România se poate spune fără înconjur că este mult stavilită de Comisia migrațiilor. Totuș au intrat în țară 7664 imigranți în 1928.

Iată tabloul imigrărilor după țara de origine pe anul 1928.

DATE STATISTICE ASUPRA SUPUȘILOR STRĂINI CARI AU IMIGRAT IN ROMÂNIA IN CURSUL ANULUI 1928

Țările de unde vin imigranții	Titularii pașapoartelor		Insoțitori		Total general
	Bărbați	Femei	Servitori	Copii	
Austria	1.076	499	69	56	1.700
Ungaria	508	175	35	36	754
Italia	182	48	11	22	263
Polonia	233	110	22	91	456
Jugoslavia	309	38	15	23	385
Cehoslovacia	469	123	12	7	611
Grecia	147	31	13	16	207
Bulgaria	2.243	17	17	46	2.323
Germania	226	64	8	4	302
Elveția	55	27	2	6	90
Belgia	23	4	3	2	32
Olanda	88	21	—	1	110
Franța.	69	38	3	5	115
Anglia	45	17	—	1	63
Albania	22	1	—	—	23
Turcia	38	18	4	3	63
Rusia	7	9	—	—	16
Armenia	4	—	1	1	6
Alțe țări europene . . .	23	9	2	2	36
Statele Unite.	37	4	8	6	55
America de Sud	7	1	—	—	8
Țări extraeuropene . . .	29	2	6	9	46
Total general . .	5.840	1.256	231	337	7.664

Astăzi când problema lipsei de lucru și-a arătat rigorile și la noi, când nenumărate brațe românești stau fără lucru, ar fi o crimă deschiderea granițelor lucrătorilor străini, cari se oferă chiar mai ieftin decât locuitorii băștinași, pentru a mări suferința celor lipsiți de lucru și primejdia dezordinelor sociale.

ORGANIZAREA SANITARĂ A TRANSILVANIEI ÎN PRIMUL DECENIU AL UNIRII

DE

Dr. AUREL VOINA

Nu e de loc greu să ne imaginăm haosul, în care se aflau diferitele servicii publice din Transilvania la prăbușirea Imperiului habsburgic. Tendințele de separație inspirate de lozinca autodeterminării popoarelor, cu caracterul lor centrifugal, au pus provinciile deslipite în situația de a se conduce și a se organizà după principiile emanate din concepția proprie a conducătorilor fiecărei naționalități. Lucrul acesta nu erà însă tocmai așà de ușor de realizat, deoarece răsboiul reușise în parte să disloce, pentru un moment, energiile naționale animate de acelaș ideal, punându-le în slujba unor scopuri străine de adevăratele lor aspirații sufletești. Din fericire, panica debandadei revoluționare a fost de scurtă durată și în vâltoarea frământărilor dela sfârșitul anului 1918 reculegerea s'a făcut repede, iar înjghebarea unei organizații sanitare fericite n'a întârziat prea mult.

Resortul Ocrotirilor Sociale din Consiliul Dirigent ia ființă, cu menirea de a se ocupà cu organizarea sanitară și de ocrotire din Transilvania. Problemele la ordinea zilei, de o ardentă importanță pentru populație, erau nenumărate. E de ajuns să amintim pericolul iminent pe care îl prezentà difuziunea boalelor venerice, aduse în mare cantitate de pe diferite fronturi, de ostașii smulși dela sânul căminului un lung șir de ani, precum și boalele epidemice, care se complăceau așà de bine cu mizeria inerentă situației economice precare dela sfârșitul răsboiului.

Elaborarea unei legi sanitare se impuneà în mod imperios. Consiliul Dirigent din Sibiu n'a pregetat să dea viață Decretului lege No. XXI, menit să disciplineze anumite stări de lucruri.

Injghebat așà cum situația tulbure și neconsolidată permiteà, Resortul Ocrotirilor Sociale în primele săptămâni ale existenței sale nu dispuneà decât de 5 funcționari nemedici, inspirați mai ales de ideile socialiste ale principiilor de asistență și de ocrotire. Bineînțeles că aceste formații inițiale nu rămân sub forma începutului, ci se amplifică repede sub presiunea nevoilor vitale. Conducătorii Consiliului Dirigent având o deplină înțelegere a importanței acestei probleme, lărgirea cadrelor s'a bucurat dela început de întreg sprijinul oficial.

Cea dintâiu preocupare a Resortului Ocrotirilor Sociale a fost să stăvilească dezorganizarea, care căutà să pună stăpânire pe serviciile sale. Instituțiile existente trebuiau menținute cu orice preț pentru satisfacerea nevoilor imediate ale populației. Odată realizat acest deziderat, s'a procedat la amplificarea și modernizarea lor și la înfăptuirile emanate din necesitățile specifice ale unei populații lăsate până atunci la discreția unei administrații vitrege. Dacă în timp de pace populația românească a Transilvaniei se bucurà de o solicitudine avară din partea stăpânirii, ne putem închipuì gândul de vitregie al timpurilor de răsboiu, când armata absorbià toate resursele. Sarcina administrației românești nu erà de loc ușoară. Munca depusă n'a cunoscut nici un preget, iar strădania n'a rămas infructuoasă: așezămintele sanitare și de ocrotire au ajuns la o înflorire, pe care n'o mai cunoscuseră, și de care nu putem spune că s'a menținut în întregime până astăzi.

Inainte de a arătà principiile fundamentale, care caracterizează activitatea creatoare a Resortului Ocrotirilor Sociale, trebuie să spulberăm o legendă în legătură cu situația sanitară a Transilvaniei sub dominația maghiară. Se crede, de obiceiu, că această situație ar fi fost excelentă

altă dată și că s'ar fi înrăutățit dela Unire încoace. Dar adevărul este altul. După vechiul sistem administrativ, organele sanitare locale fiind într'o completă dependență față de autoritatea administrativă, medicul sanitar nu puteà să-și îndeplinească misiunea cu deplină libertate de acțiune, el fiind un salariat al comunei sau al circumscripției. Activitatea medicilor sanitari nu erà inspirată de normele unitare ale unei conduceri centrale, indispensabile pentru bunul mers al serviciilor, care interesează ansamblul populației. Medicul tutelat de consiliul comunal, nu puteà să acționeze cu energie suficientă în anumite cazuri de epidemii sau de infracții la legile și regulamentele sanitare. Acesta este un motiv pentru care sănătatea publică din Transilvania a avut de suferit. Și un altul — și mai important — izvorà din politica nefastă pe care un Stat neomogen a crezut că trebuie să o ducă față de minoritățile naționale.

Dacă ținem seamă chiar numai de aceste două considerente, totuș ne putem explicà motivul pentru care mortalitatea prin principalele boale infecțioase, a scăzut, în județele din Ardealul propriu zis, dela 7645, cât erà în 1913, la 1813, în 1920. Mortalitatea prin tuberculoză erà deasemenea dezastruoasă, ridicându-se până la 36 pe an la 10.000 de locuitori. Și cum s'ar fi putut combate boalele infecto-contagioase, când înainte de 1919 laboratoarele bacteriologice oficiale și stabilimentele speciale de dezinfecție și deparazitare erau inexistente pe tot cuprinsul teritoriului locuit de Români? Statisticile oficiale din acele vremuri ne mai arată, că în 4 decenii numărul morților de tuberculoză în Transilvania a fost mai mare decât numărul de suflete, cu care s'a sporit poporul românesc în acelaș interval.

Erau deci suficient de multe motive pentru a se rupe cu tradiția și a se trasà linii noui de îndrumare, potrivit cerințelor vremii.

Corpul medical, în mâinile căruia urmà să se încredințeze soarta populației transilvănene, se întrunește în Februarie 1919 într'un congres la Sibiu, unde se face o expunere a programului de activitate și unde se preconizează organizarea într'o asociație generală, cuprinzând pe toți medicii din Țara Românească.

La început conducerea Resortului Ocrotirilor Sociale a fost încredințată d-lui I. Flueraș. După d-sa a urmat d-l Tiberiu Brediceanu, având ca secretar general pe d-l profesor Dr. Iuliu Moldovan dela Facultatea de Medicină din Cluj.

D-sa a adus în organizația sanitară și de ocrotire din Transilvania suflul concepțiilor moderne, iar așezămintele creiate în primii ani ai Unirii, sub egida d-sale, poartă pecetea preocupațiilor inspirate de cultul pentru ocrotirea integrală a capitalului uman.

Corpul medical și farmaceutic și personalul sanitar auxiliar al Transilvaniei. După terminarea războiului, medicii au putut să-și reià vechile lor îndeletniciri și să se pună din nou la dispoziția populației, neglijată atâția ani. In anul 1922 numărul total al personalului sanitar superior și auxiliar erà în Transilvania de 5947. Cifra aceasta se repartizează pe categorii în felul următor: medici 1575, farmaciști 671, moașe 3554 și dentotehnicieni 147. Repartiția pe categorii și pe județe este arătată în tabloul I (dintr'o lucrare inedită a Doctorului S. Manuilă).

1. Instituția agenților sanitari din Vechiul Regat erà aproape necunoscută în Transilvania, iar numărul surorilor de ocrotire ieșite din Institutul deabià creiat la Cluj, erà încă destul de redus. Majoritatea medicilor, după cum se vede, poartă atributul oficialității și în această calitate sunt repartizați la comune rurale sau urbane și la circumscripții, asigurând nu numai asistența medicală, ca înainte de Unire, ci și cea sanitară. Prin creiarea de condiții noui de existență și prin etatizarea corpului medical, s'a putut face o mai echitabilă repartizare a lor. In trecut comunele mai puțin bogate neputând să plătească medicul din bugetul lor propriu, aveau de luptat cu toate inconvenientele rezultate din această stare de lucruri; și mai mult aveau de suferit prin acest sistem tocmai regiunile românești, în care teritorii întinse nu văzuseră medic de zeci de ani. Prin măsurile luate de Resortul Ocrotirilor, s'au repartizat medici și acestei populații năpăstuite, salarizarea fiind asigurată de Stat.

După cum am mai spus, sub vechiul regim administrația sanitară erà bazată pe principiul unei descentralizări exagerate, la temeiul căreia există însă o prea echivocă imixtiune cu organele administrative; de aici rezultau nenumărate conflicte sau o delăsare dăunătoare, atunci când medicul se complăceà în această situație de inferioritate tutelară. Decretul-lege No. XXI a pus capăt

CORPUL MEDICAL ŞI FARMACEUTIC ŞI PERSONALUL SANITAR AL TRANSILVANIEI IN 1929, PE JUDEŢE ŞI MUNICIPII

Tabloul I

No. crt.	JUDEŢUL	Medici			Farmacişti			Moaşe			Dento-tehnicieni		
		Ofic.	Part.	Total	Ofic.	Part.	Total	Ofic.	Part.	Total	Ofic.	Part.	Total
1	Alba-Inferioară	22	22	44	—	19	19	120	32	152	—	5	5
2	Arad	28	16	44	—	28	28	206	58	264	—	1	1
3	Bihor	43	18	61	—	34	34	271	111	382	—	5	5
4	Bistriţa-Năsăud	21	14	35	—	18	18	77	20	97	—	3	3
5	Braşov	38	30	68	—	39	39	48	45	93	—	39	39
6	Caraş-Severin	63	19	82	—	44	44	188	101	289	—	4	4
7	Ciuc	22	—	22	—	13	13	68	37	105	—	3	3
8	Cojocna	35	—	35	—	17	17	141	—	141	—	—	—
9	Făgăraş	16	1	17	—	9	9	72	27	99	—	1	1
10	Hunedoara	33	27	60	—	32	32	170	44	214			
11	Maramureş	25	15	40	—	16	16	62	18	80	—	3	3
12	Mureş-Turda	25	10	35	—	25	25	75	8	83	—	—	-
13	Odorhei	18	5	23	—	11	11	75	19	94	—	—	—
14	Sălaj	28	6	34	—	18	18	—	—	196	—	6	6
15	Satu Mare	44	13	57	—	29	29	120	41	161	—	4	4
16	Sibiu	20	2	22	—	16	16	107	43	150	—	- -	—
17	Solnoc-Dobâca	38	4	42	—	12	12	132	30	162	—	1	1
18	Târnava-Mare	33	7	40	—	22	22	117	55	172	—	4	4
19	Târnava Mică	16	5	21	—	11	11	—	—	79		—	—
20	Timiş Torontal	67	34	101	—	51	51	199	107	306	—	—	—
21	Trei-Scaune	19	13	32	—	15	15	103	42	145	—	1	1
22	Turda Arieş	22	2	24	—	13	13	69	31	100	—	3	3
	Total	676	263	939	—	492	492	2420	869	3289	—	83	83
	MUNICIPII												
1	Arad	49	36	85	2	24	26	4	31	35	—	5	5
2	Cluj	—	—	171	8	34	42	—	—	40	—	—	11
3	Oradea Mare	58	52	110	—	33	33	—	—	69	—	25	25
4	Satu Mare	5	35	40	—	14	14	—	—	30	—	2	2
5	Sibiu	39	32	71	—	32	32	—	21	21	—	7	7
6	Timişoara	47	65	112	—	19	19	6	39	45	—	13	13
7	Târgu Mureş	31	16	47	—	13	13	1	24	25	—	1	1
	Total	229	236	636	10	169	179	11	115	265	—	53	64
	Total general	905	499	1575	10	661	671	2431	984	3554	—	136	147

acestei situații intolerabile. Medicul emancipat începù să-și afirme rostul cu mai multă tărie și să-și îndeplinească chemarea cu autoritatea, pe care o implică profesiunea sa. Administrația sanitară centrală puteà acum să îndrumeze și să controleze personalul, pe care-l numeà și îl salarizà, și din cimentarea legăturilor dintre centru și exterior nimeni nu aveà de păgubit. Combaterea boalelor infecto-contagioase se puteà face cu mai multă eficacitate, instrucțiile emanate dela Resort puneau pe medici în situația de a se puteà ghidà cu mai multă ușurință în exercitarea atribuțiilor și ne mai existând dificultatea salarizării, comunele sărace puteau să beneficieze în aceeaș largă măsură de asistență sanitară și medicală, ca și comunele mai puțin lipsite.

Până în 1922 numărul medicilor de circumscripție se ridică continuu, ajungând să formeze 60.17% din totalul medicilor de circumscripție din România, celelalte 39.83% răspunzând pentru restul țării, deși Transilvania formà numai 32,18 procente din populația totală a țării și 34,64 procente din suprafața ei. Erà o măsură de echitate socială pentru o populație, care și mai înainte ar fi meritat o soartă mai bună.

Repartiția numerică a circumscripțiilor sanitare și proporția dintre numărul populației și al circumscripțiilor ne-o arată tabloul II (după Dr. S. Manuilă).

Așezămintele spitalicești. In Transilvania existau spitale publice și spitale cu caracter particular. Spitalele publice erau comunale, județene sau de Stat.

După cercul atribuțiilor lor, spitalele erau mixte, sau de specialitate. Cele mixte se mărgineau mai ales la îngrijirea de boale generale, medicale sau chirurgicale. Spitalele de specialitate cuprindeau întregul câmp al diferitelor specialități.

Bucurându-se de o oarecare autonomie, spitalele ar fi putut ajunge la o înflorire mai mare, sub vechiul regim, dacă nu ar fi suferit de o boală organică gravă: sistemul de recrutare al personalului medical.

Lăsându-se selecționarea medicilor pe mâna consiliilor comunale, compuse de cele mai multe ori din oameni fără nici o legătură cu această specialitate tehnică, oricâtă bunăvoință și oricât bun simț ar fi avut, nu puteau asigurà spitalelor personalul cel mai potrivit. Deaceea, se poate spune că până la Unire așezămintele spitalicești din Transilvania nu erau conduse totdeauna de cel mai indicat personal și afară de câteva centre importante, restul instituțiilor lâncezeau. Principiul autonomiei este excelent pentru conducerea administrativă a spitalelor. Din punct de vedere al încadrării cu personal tehnic însă, singurul criteriu trebuie să fie selecționarea după considerații pur științifice de specialitate.

Acest principiu a inspirat întreaga mișcare a personalului medical, făcută de Resortul Ocrotirilor Sociale, pentru punerea în funcție a instituțiilor spitalicești, de diferite categorii. Sub vechiul regim există însă o instituție interesantă și utilitară. E vorba de așà zisul *fond regnicolar.* Instituția aceasta, organizată de Stat, funcționà în modul următor: din toate impozitele directe, încasate de Stat, se rezervau 5% — și mai târziu 10 și 11% — pentru acoperirea cheltuelilor făcute de spitale cu întreținerea bolnavilor lipsiți de mijloace.

Spitalele contabilizau aceste cheltueli și la anumite date se prezentau la administrațiile financiare, unde li se achitau sumele din acest fond comun. In chipul acesta nu sufereau nici instituțiile și nici populația săracă nu rămâneà la discreția împrejurărilor, de multe ori vitrege pentru cei nevoiași. Astăzi fondul regnicolar nu mai există. Reînființarea lui ar constituì o binefacere pentru sănătatea publică.

In 1922 numărul spitalelor din Transilvania erà de 70, dispunând de 111.077 de paturi și 263 de medici, revenind, în medie, un spital, pentru aproximativ 75.000 de locuitori, sau și mai precis: 1 pat de spital pentru 470 de locuitori. La Unire, spitale de Stat erau numai două, unul în Brașov, pentru bolnavii de ochi, și altul în Timișoara, de specialități. Celelalte erau pendinte de autoritățile județene sau comunale.

Statizarea lor s'a făcut pentru a puteà fi încadrate cu personal bine pregătit și pentru a li se da o îndrumare inspirată de principii unitare. Tutela Statului însă nu este indispensabilă pentru bunul lor mers, mai ales dacă recrutarea personalului se face după principiile arătate mai sus.

Resortul Ocrotirilor Sociale a avut și sarcina de a înființà spitale noui în regiunile cu populație pur românească, cum sunt Munții Apuseni, unde nu există nici un astfel de așezământ. Astfel a

SITUAȚIA CIRCUMSCRIPȚIILOR SANITARE DIN TRANSILVANIA LA 1 IANUARIE 1922, RAPORTATE LA NUMĂRUL POPULAȚIEI

Tabloul II

No. curent	Județul	Numărul locuit. în 1920	Suprafața în km²	Numărul comunelor rurale	Numărul comunelor urbane	Numărul circumscripțiilor			Circumscripții		
									rurale		urbane
						rurale	urbane	total	Numărul comunelor pt. o circumscripție	Numărul locuitorilor pentru o circ.	Numărul locuitorilor pentru o circumscrip. urbană
1	Alba-Inferioară . .	214.962	3.646	174	4	16	5	21	10,87	11.927	4.824
2	Bistrița-Năsăud .	120.479	4.332	94	1	12	2	14	8,08	9.009	6.182
3	Brașov	101.953	1.491	23	1	12	4	16	2.3	5.135	10.083
4	Ciuc	140.199	5.065	63	2	15	2	17	4.2	8.580	5.747
5	Cojocna	223.510	4.917	238	—	29	—	29	9,15	7.707	—
6	Făgăraș	93.916	2.444	85	1	12	1	13	7.08	7.255	6.852
7	Hunedoara . . .	320.428	7.810	425	4	36	4	40	11,8	8.233	6.010
8	Mureș-Turda . .	188.963	4.169	204	1	21	1	22	9,71	8.613	8.074
9	Odorhei	119.385	2.939	135	1	13	1	14	10,38	8.399	10.192
10	Sălaj	226.378	3.815	239	2	26	2	28	9,56	8.080	8.147
11	Sibiu	142.767	3.563	86	1	18	2	20	5,37	7.519	3.712
12	Solnoc-Dobâca . .	237.831	4.714	312	2	29	4	33	10,75	7.544	4.765
13	Târna-Mare . . .	148.864	3.338	123	2	16	5	21	8,2	7.948	4.337
14	Târnava-Mică . .	113.566	1.724	116	2	11	2	13	10,54	9.539	4.317
15	Trei Scaune . . .	144.905	3.889	101	2	18	2	20	5,61	7.162	7.994
16	Turda-Arieș . . .	175.612	3.514	139	1	17	2	19	8,68	9.389	8.000
17	Timiș Torontal . .	406.040	7.227	240	—	66	—	66	4.63	6.152	—
18	Arad	335.479	5.893	216	—	33	—	33	6,54	10.166	—
19	Bihor	421.599	7.849	431	—	48	—	48	10,51	8.783	—
20	Maramureș . . .	152.695	3.381	56	1	14	3	17	4,—	9.215	7.897
21	Satu-Mare . . .	262.415	4.718	221	3	26	5	31	8,84	8.859	6.416
22	Caraș Severin . .	424.264	1.1080	358	2	45	3	48	8,73	8.813	9.218
	Total . . .	4.716.210	101.518	4083	33	533	50	583	8,21	8.237	6.520
	MUNICIPIU										
1	Arad	62.490	112	—	1	—	6	6	—	—	10.415
2	Cluj	83.542	162	—	1	—	6	6	—	—	13.923
3	Oradea Mare . .	68.081	48	—	1	—	4	4	—	—	17.020
4	Satu Mare	37.376	148	—	1	—	3	3	—	—	12.450
5	Sibiu	32.748	56	—	1	—	3	3	—	—	10.916
6	Tg. Mureș . . .	30.988	34	—	1	—	3	3	—	—	10.329
7	Timișoara	82.689	86	—	1	—	8	8	—	—	10.336
	Total . .	397.914	682	—	7	—	33	33	—	—	—
	Total general .	5.114.124	102.200	4083	40	533	83	616	8,21	8.237	8.722

luat ființă spitalul din Abrud, iar pentru populația din partea estică a Câmpiei Ardelene s'a creiat spitalul din Reghin.

La Arad s'a creiat Institutul obstetric; spitalul de Stat din Timișoara s'a amplificat cu un pavilion nou pentru serviciul chirurgical. Clujul a fost înzestrat cu un spital pentru femei (boale venerice, dermatologie și ginecologie). Tot în acest oraș s'a înființat Spitalul de ortopedie și chirurgie infantilă, cu un atelier de proteze pentru invalizii din războiu, și Institutul Antirabic. Pentru tuberculoză s'a achiziționat și s'a transformat sanatoriile din Geoagiu și Aiud.

Imprejurările s'au opus ca opera aceasta să fie continuată, deși regiunile năsăudene și Valea Bârgăului reclamau aceeaș solicitudine.

O coincidență stranie ne arată, că cele mai puține paturi spitalicești existau în județele cu populație în majoritate românească, precum Hunedoara, Sibiu, Sălaj, Turda Arieș, etc., revenind, în aceste locuri, abiă un pat la 1000 de locuitori. Iată un nou indiciu pentru direcția, în care suntem datori ca cel puțin acum să ne îndreptăm atenția. Dar nu vom arătà măsuri constructive, pentru a nu depăși caracterul acestor considerații pur istorice.

Specializarea în străinătate. Timp de 4 ani războiul a împiedecat corpul medical — și mai ales elementele ieșite din facultate în timpul războiului, de a-și însuși anumite cunoștințe de specialitate în țările apusene. Lacunele acestea se resimțiau mai ales acum, când pentru încadrarea serviciilor existente erà nevoie de elemente bine pregătite. Pentru completarea golurilor s'au făcut toate eforturile posibile, trimițându-se în străinătate pentru specializare numeroși medici, cari apoi să fie puși în slujba sănătății publice, fie în serviciile spitalicești, fie pe terenul igienei preventive.

« *Sănătatea publică* ». Pentru a puteà face cunoscut corpului medical și farmaceutic numeroasele ordine, regulamente și dispoziții emanate dela Resortul Ocrotirilor Sociale, s'a editat un buletin oficial ce se distribuià gratuit celor interesați. Numele acestei publicații erà « *Sănătatea Publică* » și a trăit atâta cât a viețuit și autoritatea dela care emanà.

Ambulatoarele policlinice. Iată o instituție despre care putem spune cu drept cuvânt, că înscrie o pagină luminoasă în istoria serviciului sanitar din țara noastră. Perturbațiile războiului au evidențiat și mai mult rolul anumitor plăgi, care prin importanța patogeniei și patologiei lor sociale, impun măsuri ce ies din cadrul comunului. E vorba de boalele sociale: tuberculoza, alcoolismul, boalele venerice, cancerul și mortalitatea infantilă. Nu vom insistà asupra profundelor repercusiuni, pe care aceste plăgi le produc asupra vitalității capitalului uman. Sunt chestiuni care astăzi nu mai formează un obiect de studiu exclusiv al oamenilor de știință; ele tind să pătrundă din ce în ce mai profund în conștiința maselor, chemate să ajute la stârpirea relelor rezultate din difuziunea acestor redutabile molime.

Este evident că nu e cu putință internarea în spitale a bolnavilor venerici pe toată durata tratamentului lor. Aceasta ar paralizà întreaga activitate publică a țării. Terapeutica venerică, după dispariția manifestațiilor contagioase, se poate face în condiții excelente în mod ambulator.

Consultațiile pentru depistarea cazurilor de tuberculoză deasemenea se pot da la dispensarii, ca și consultațiile menite să furnizeze mamelor sfaturi pentru îngrijirea rațională a copiilor de sân, a căror mortalitate ridicată în țara noastră constituie o problemă națională.

De altă parte, în lupta contra plăgilor sociale, avem neapărată nevoie de colaborarea populației lezate, al cărui interes față de problemele medico-sociale trebuie să îl trezim printr'o permanentă propagandă, care deasemenea nu poate fi făcută de spitalul, absorbit în întregime de preocupații curative.

In aceeaș ordine de idei terapeutica socială are nevoie de anumiți agenți, care să pipăie durerile neexprimate ale mulțimii, oferindu-i sprijin și alinare chiar atunci, când din neștiință, din neglijență sau din scepticism, n'ar cere ajutorul necesar. Nici acest fel de activitate nu e de competința spitalului. Iată câteva din considerațiile care au determinat Resortul Ocrotirilor Sociale să deà viață ambulatoarelor policlinice, înființate prin ordinul No. 296 din 17 Februarie 1919.

In conformitate cu planul inițial, la toate ambulatoarele trebuià să funcționeze câte o secție pentru fiecare din cele 3 plăgi sociale, accesibile investigațiilor medicale, anume: boalele venerice, tuberculoza și mortalitatea infantilă; alcoolismul implică măsuri cu totul de altă natură, iar principiile luptei anticanceroase nu se schițaseră încă la înființarea ambulatoarelor.

La început au luat ființă 19 ambulatoare. După câtva timp numărul lor a fost redus la 15.

Astăzi avem ambulatoare policlinice în următoarele localități: Alba Iulia, Albac, Arad, Baia, Mare, Bistrița, Brașov, Buzaele Ardelene, Cluj, Dej, Hida, Iara de Jos, Mediaș, Năsăud, Oradia, Satu Mare, Sf. Gheorghe, Sibiu, Târgu-Mureș, Timișoara și Zlatna.

Numărul total al consultațiilor date de aceste ambulatoare în curs de 10 ani se ridică la cifre impresionante. Rezultatele activității lor sunt în adevăr minunate, mai ales dacă avem în vedere mijloacele materiale modeste, de care au nevoie pentru îndeplinirea misiunii lor. Trebuie însă să recunoaștem în acelaș timp, că cea mai mare parte din truda lor s'a depus pentru combaterea boalelor venerice, cu deosebire a sifilisului, unde eficacitatea intervenției este vizibilă și imediată. Dealtfel, în acest domeniu erà și mai mare nevoie de o acțiune energică, deoarece problema venerică după răsboiu s'a arătat gravă și amenințătoare. Ordonanțele Resortului Ocrotirilor Sociale, privitoare la combaterea boalelor venerice și la supravegherea prostituției, au produs în scurtă vreme o îmbunătățire simțitoare a morbidității veneriene.

Ambulatoarele policlinice au mai avut darul să trezească în populația nevoiașă sentimentul de răspundere pentru sănătatea fizică, îndemnând-o să rupă vălul tradițional al prejudiciilor dăunătoare pentru bunăstarea socială și propășirea națională. Țăranul ardelean, depozitarul credincios și permanent al tezaurului de însușiri fizice și psihice strămoșești, a fost expus o lungă perioadă de timp intemperiilor vijelioase ale selecției naturale, lipsit de ocrotirea pe care medicina poate să o deà în lupta cu forțele elementare ale naturii sau ale factorilor producători de boale. Așezămintele sanitare înfăptuite în perioada Unirii, cu aceeaș generozitate pentru populația urbană ca și pentru cea rurală, constituie un scut puternic în fața acestor intemperii; ambulatoarele policlinice își îndeplinesc cu prisosință acest rol umanitar, medical și social.

Surorile de ocrotire. Este un adevăr axiomatic, că combaterea plăgilor sociale nu este posibilă fără concursul populației. Colaborarea pe terenul acesta este mai necesară decât în orice alt domeniu. Agenții de legătură dintre oficialitate și populația cointeresată la luptă sunt acele prețioase propovăduitoare, care în Franța se numesc infirmières visiteuses sau visiting nurses în țările anglo-saxone și pe care concepția românească le-a botezat *surori de ocrotire.* Surorile de ocrotire sunt antenele sensibile ale ambulatorului policlinic. Ele tatonează în permanență, pentru a depistà rănile sociale sau a le prevenì acolo, unde pericolul este iminent. Activitatea surorilor de ocrotire se îmbină și se completează în mod fericit cu a ambulatoarelor policlinice. Ele pătrund în intimitatea familiei nevoiașe, dând un sfat sau o îngrijire femeii gravide, lăuzei debilitate sau tuberculosului în mizerie. Sora de ocrotire semnalează medicului punctele slabe ale organismului social și făcând trăsura de unire între familia periclitată și așezământul spitalicesc sau de ocrotire, devine un factor indispensabil în orice activitate de terapeutică socială. Sora de ocrotire fiind chemată să facă educația puericulturală a mamelor, se afirmă ca un pioner prețios în combaterea celui mai cumplit flagel social din țară, care este fără îndoială mortalitatea copiilor în primul an al vieții. Aceste motive puternice au determinat creiarea la Cluj a Institutului Surorilor de ocrotire.

Numărul absolventelor acestei școale până în prezent este relativ redus, deoarece instituția nu și-a putut păstra încontinuu caracterul inițial și numai reabilitarea produsă acum, după 10 ani dela înființarea ei, ne poate face să sperăm că surorile de ocrotire se vor puteà afirmà și mai categoric, nu numai prin importanța lor calitativă, ci și prin numărul lor.

Inspectoratele de igienă. Am arătat mai sus, că în ceeace privește mijloacele pentru prevenirea și combaterea boalelor infecto-contagioase, Transilvania dinainte de Unire se află într'o stare deplorabilă. Variola, scarlatina, dizenteria, febra tifoidă, tusea convulsivă, etc., făceau adevărate ravagii. Inițiativa locală, redusă și fără energie, precum și lipsa unei strânse colaborări între centru și exterior, au făcut să avem în Transilvania o mortalitate alarmantă. Erà nevoie de mai multă coeziune în lupta contra epidemiilor. Se impuneà elaborarea unui sistem unitar și punerea în practică a principiilor de igienă preventivă. Problema aceasta trebuià luată în mână de Stat; și mai trebuià să se instituie organe tehnice specializate și să se creieze mijloace moderne de luptă. Astfel județele din Transilvania fură repartizate în 7 inspectorate igienice, cu reședința în orașele: Cluj Brașov, Tg.-Mureș, Sibiu, Satu Mare, Oradea Mare și Timișoara. Repartiția județelor a fost făcută în modul următor:

Inspectoratul Cluj: județele Cojocna, Solnoc-Dobâca, Bistrița, Turda-Arieș;
» Brașov: județele Brașov, Trei Scaune, Târnava-Mare, Făgăraș;
» Târgu-Mureș: județele Mureș, Ciuc, Odorhei;
» Sibiu: județele Sibiu, Hunedoara, Alba, Târnava-Mică;
» Satu-Mare: județele Satu Mare, Maramureș;
» Oradea: județele Bihor, Sălaj;
» Timișoara: județele Timiș, Caraș-Severin, Arad.

Atribuțiile inspectoratelor de igienă, înființate prin Legea Sanitară a Transilvaniei (Decretul Lege No. 21) erau următoarele: organizarea serviciilor igienice și social-igienice, indicarea măsurilor pentru promovarea igienii, combaterea boalelor infecțioase, înființarea de echipe de dezinfecție și deparazitare, igiena școlară, supravegherea aprovizionării cu apă, controlul igienic al stabilimentelor industriale, etc., cu un cuvânt atribuții tehnice, care până acum cădeau în mod parțial în sarcina medicilor primari de județ sau a subalternilor lor, dar cari nu le puteau îndeplini, fiind copleșiți de lucrări administrative. Pentru îndeplinirea misiunii lor, conducătorii tehnici ai inspectoratelor, recrutați dintre medicii specializați în aceste domenii, aveau la îndemână, la sediul fiecărui inspectorat, un laborator de bacteriologie, bine utilat. Inspectorii de igienă, pentru ca să-și poată consacrà tot timpul lor activității de prevențiune, nu puteau face clientelă. Totuș, pentru a păstrà contactul cu practica boalelor contagioase, erau obligați să păstreze legături strânse cu serviciile spitalicești de specialitate.

Laboratoarele, ale căror atribuții inițiale au fost menținute în mod parțial până astăzi, aveau de scop: să studieze boalele infecțioase și modul lor de combatere, să execute analizele bacteriologice, serologice, chimice și farmaceutice, să servească de organe de expertiză și să facă educația personalului de laborator.

Inspectoratele de igienă având și însărcinarea de a face educația igienică a masselor populare, s'a pus la dispoziția fiecăruia câte un muzeu ambulant, compus din tablouri și mulaje privitoare la combaterea boalelor sociale și la igiena industrială. Aparatele fotografice și de proiecții diascopice și cinematografice completau ansamblul mijloacelor de acțiune ale inspectoratului. Indeplinirea operei de propagandă nu erà cu putință fără sprijinul autorităților administrative, care s'a micșorat sau a fost retras complet, concomitent cu modificarea atribuțiilor date inspectoratelor la creiarea lor.

Nu se poate contestà că datorită activității inspectoratelor de igienă, morbiditatea boalelor epidemice a scăzut în mod simțitor. Existența lor a fost însă de scurtă durată. După 3 ani de funcționare și după ce în mod progresiv li s'a redus raza cercului de atribuții, au fost desființate; urmele existenței lor sunt actualele laboratoare de bacteriologie care funcționează în centrul fostelor inspectorate.

Azilele de copii. Datează din 1902/3, fiind plasate la întemeierea lor în orașele: Arad, Cluj, Oradea-Mare, Târgu-Mureș și Timișoara. Din păcate, însă, rostul lor nu erà tocmai așà de umanitar, după cum arătau aparențele. Scopul caritabil erà copleșit de scopul unei politici dăunătoare românismului. Dacă facem abstracție dela tendințele de maghiarizare, care rezidau la baza unei laturi a activității lor, organizația azilelor de copii meritä toată lauda. Stăpânirea românească a fost însă datoare, ca din primul moment să deà acestor așezăminte caracterul pur umanitar, pentru care ar fi trebuit să fie creiate dela început. Odată îndeplinit acest prim deziderat, azilele de copii au devenit niște centre importante pentru ocrotirea și salvarea capitalului uman expus pierzaniei din cauza vicisitudinilor sociale, indiferent de naționalitatea micilor pensionari, și au mai devenit în acelaș timp organe pentru reromânizarea copiilor plasați în familiile maghiare dela graniță în vederea maghiarizării.

Pe lângă azilele existente, Resortul Ocrotirilor Sociale a mai creiat astfel de instituții în Beiuș, Orlat și Sâncrai, centre rurale românești accesibile populației din acele locuri. Azilele creiate la Turda și Odorhei s'au desființat după ce și-au îndeplinit opera de reromânizare, iar cele care sunt în viață își urmează cursul activității lor în conformitate cu principiile stabilite din primele zile ale dominației românești.

După perioada creațiilor din primii trei ani ai Unirii. După activitatea febrilă desfășurată în primii trei ani următori Unirii, a urmat o perioadă de acalmie. Dela 1922, instituțiile înfăptuite de Consiliul Dirigent, în majoritatea lor, au fost menținute; o parte din ele s'au modificat după concepția diferitelor guverne care s'au perindat la cârma țării, iar un număr redus au fost desființate sau transformate în mod radical, în conformitate cu vederile aceloraș factori răspunzători. In genere așezămintele a căror utilitate pătrunsese adânc în conștiința masselor s'au menținut, continuându-și activitatea începută în 1919. Așà sunt de pildă ambulatoarele policlinice. Proiecte care nu s'au putut realizà, plănuiau să împânzească Transilvania cu multe așezăminte de acest fel. Numărul lor trebuià să atingă cifra de aproape 100, fiind plasate cu deosebire în mijlocul populației rurale.

In cursul diferitelor modificări care au precedat sau au urmat după metamorfozările impuse de opera de unificare administrativă, după desființarea Consiliului Dirigent, Resortul Ocrotirilor Sociale a devenit un Secretariat general pentru Ardeal, fiind transformat după aceea în Inspectorat general sanitar, cuprinzând întreaga provincie alipită. Mai târziu au luat ființă Direcțiile regionale, transformate apoi în Inspectorate generale sanitare, legiferate prin Legea de organizare a Ministerului Sănătății din 26 Martie 1926, după ce dela înființarea lui, în 1923, a funcționat având ca principală lege organică legea sanitară din 1910.

Aplicarea legilor existente din Vechiul Regat în întreg cuprinsul României întregite a determinat creiarea în această provincie, a anumitor instituții existente și în restul țării. Ardealul a fost împărțit în trei Inspectorate generale sanitare, cu sediul în Arad, Cluj și Brașov. Pe lângă aceste inspectorate au luat ființă depozitele respective de medicamente și economat și echipele de desinfecție (în Brașov și Arad). Numărul medicilor de circumscripție rurală și urbană a oscilat după nevoi și după disponibilitățile bugetare. Laboratoarele de igienă s'au menținut, marcând nucleele fostelor inspectorate de igienă. Unele spitale, începute sub Consiliul Dirigent, terminându-și lucrările, și-au deschis porțile și astfel s'a putut inaugurà la Cluj Spitalul de Ortopedie și Chirurgie și Azilul de Orbi, o clădire frumoasă și majestoasă, care astăzi adăpostește mai multe oficii de asistență socială.

In 1923 s'a pus temelia primului edificiu destinat serviciului chirurgical al noului spital — sistem pavilionar — ce va luà ființă în Brașov, pe un vast teren cedat de Primăria Municipiului; în 1926 s'au inițiat lucrările unui spital în Baia de Criș, într'o regiune care simțeà de mult nevoia unei astfel de instituții. Și în acelaș an s'a făcut la Săliște o baie populară model.

Prin legea de organizare din 1926 a Ministerului Sănătății a luat ființă la Cluj un inspectorat general de ocrotire pentru Ardeal, sub conducerea căruia au trecut instituțiile existente de asistență și care s'au mai creiat, cum sunt: Biuroul de ocrotire din Cluj, Institutul de ocrotire « Principesa Elena », Așezământul pentru asistența Orbilor din Cluj, ca și institutele pentru debilii mintali din Cluj și Tg.-Mureș.

După zece ani. Astăzi Transilvania este împărțită în trei inspectorate generale sanitare, cu sediul în Cluj, Brașov și Timișoara.

Inspectoratul din Cluj cuprinde județele: Cluj, Turda, Mureș, Năsăud, Someș, Maramureș, Satu-Mare și Sălaj. De acela din Brașov se țin județele: Brașov, Făgăraș, Târnava-Mare, Sibiu, Târnava-Mică, Alba, Trei Scaune și Odorhei, iar Bihorul, Aradul, Timișul, Carașul și Severinul formează inspectoratul, al cărui sediu este în Arad. Două județe transilvănene aparțin de inspectorate, al căror sediu nu e în Ardeal. Acestea sunt Hunedoara (Inspectoratul I, Craiova) și Ciucul Inspectoratul VI, Bacău).

E de notorietate publică, și de aceea nu vom stărui prea mult, că în fruntea serviciului sanitar județean se află un medic primar de județ. Județele sunt împărțite în circumscripții sanitare rurale, al căror număr variază după numărul locuitorilor, ca și în comunele urbane. Iată numărul și repartiția medicilor sanitari din Transilvania pe anul 1929 (Tabloul III):

Laboratoarele de igienă sunt în acelaș număr și în aceleași localități, ca la înființare, fiind conduse de medici-șefi de laborator, ajutați de chimiști-șefi și alt personal științific și de laborator.

TABLOUL III

RAPORTUL DINTRE POPULAȚIE ȘI MEDICII SANITARI DIN TRANSILVANIA IN 1929

JUDEȚUL	Numărul medicilor sanitari	Numărul de locuitori la un medic sanitar
Alba	17	10.832
Arad	39	11.201
Bihor	48	9.925
Brașov	18	8.928
Caraș	17	11.709
Ciuc	15	8.597
Cluj	32	10.747
Făgăraș	11	7.906
Hunedoara	29	10.800
Maramureș	15	10.315
Mureș	25	10.796
Năsăud	13	10.601
Odorhei	12	10.361
Sălaj	27	12.036
Satu Mare	27	10.423
Severin	24	9.448
Sibiu	20	9.303
Someș	23	9.146
Târnava Mare	19	7.198
Târnava Mică	18	8.475
Timiș	61	8.228
Trei Scaune	17	7.684
Turda	16	11.396

In ceeace privește *spitalele* situația este următoarea:

Alba Iulia . . . 1
Abrud . . . 2
Aiud . . . 3
Sebeș . . . 4
Brașov, Spit. de ochi . . . 2
» » Gh. Mârzescu . . . 10
» » de contagioși . . . 1
Bran, Spit. Principesa Elisabeta . . . 1
Făgăraș . . . 3
Odorhei . . . 2
Sibiu Institut Obstetric . . . 4
» Spitalul de Stat . . . 16
Sighișoara . . . 8
Mediaș . . . 3
Cohalm . . . 1
Târnava Sân Martin . . . 6
Blaj . . . 1
Baraolt . . . 1
Sf. Gheorghe . . . 2
Tg.-Săcuilor . . . 2
Arad, Institutul Obstetric . . . 3
» Spitalul de Stat . . . 9
» » de copii «Princ. Mircea» 4
Ineu . . . 1
Oradia, Inst. Obstetric și ginecologic . 2
» Spitalul de Stat . . . 16
» » » copii . . . 2
Turda . . . 4
Gheorgheni . . . 1
Beiuș . . . 2
Salonta . . . 1
Lugoj . . . 8
Caransebeș . . . 1
Timișoara, Institut Obstetric . . . 3
» Spitalul de Stat . . . 12
» Principele Mircea . . . 3
Lipova . . . 3
Sânnicolaul Mare . . . 3
Bistrița . . . 3
Cluj, Spitalul de femei . . . 4
» Spit. de ort. «Reg. Maria» . . . 3
» Inst. p. stud. cancerului . . . 7
Huedin . . . 2
Mociu . . . 1
Sighetul Marmației . . . 6
Vișeul de Sus . . . 1
Reghin . . . 2
Tg.-Mureș . . . 10
Șimleul Silvaniei . . . 1
Zălau . . . 4
Careii Mari . . . 2
Ardud . . . 1
Baia Mare . . . 1
Satu Mare . . . 7
Șomcuța Mare . . . 1
Dej . . . 4
Baia de Arieș . . . 1
Deva . . . 3
Miercurea Ciuc . . . 3

Deci un total de 58 spitale cu 218 medici

Ambulatoarele policlinice. Am arătat mai sus localitățile, unde funcționează ambulatoarele policlinice. Activitatea lor este tot așà de salutară, ca în prima zi a înființării lor. Generalizarea cât mai largă a acestei instituții pe întreg cuprinsul țării, formează una din principalele preocupații ale Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale.

Sanatorii pentru tuberculoși avem două, la Aiud și Geoagiu, afară de un mare număr de sanatorii particulare pentru pulmonari sau pentru maladii generale. Dealtcum aproape în toate spitalele, unde izolarea se poate asigurà în condiții bune, e rezervat un anumit număr de paturi pentru tuberculoși. Un singur institut antirabic, la Cluj. Pentru boale mintale și nervoase există spitale la: Sibiu, Sighetul Marmației și Jimbolia.

Ocrotirea copiilor se face în așezămintele următoare: Centre pentru ocrotirea copiilor în Arad, Beiuș, Cluj, Oradea, Orlat, Tg.-Mureș și Timișoara. La Tg.-Mureș ființează « Cantina copiilor ». La Cluj mai avem Biuroul de ocrotire și Institutul de ocrotire « Principesa Elena », iar la Sâncrai un preventoriu.

Surorile de ocrotire sunt supravegheate de 4 revizorate la: Cluj, Timișoara, Sibiu și Brașov. Institutul lor funcționează, în vechile condiții, la Cluj.

Surdomuții, orbii și debilii mintali au căminurile respective la Cluj, Timișoara, Arad, Borosineu și Tg. Mureș. La Cluj și Oradea Mare e câte un biurou de triaj.

Harta alăturată arată dealtcum și mai precis situația actuală (1929) a întregii asistențe sanitare și medicale din Transilvania.

Afară de instituțiile înșirate mai sus, cu economia de spațiu pe care o pretind proporțiile restrânse ale acestei sumare recapitulări, sănătatea publică din Transilvania se mai sprijinește pe o serie de așezăminte care nu trăesc sub auspiciile Ministerului Sănătății și al Ocrotirilor Sociale. Acestea sunt: *Facultatea de Medicină* din Cluj și *Clinicile Universitare din Cluj*, care patronează opera de medicină curativă, și *Institutul de Igienă și igienă socială* dela acea Facultate, sub auspiciile căruia se desfășoară o parte însemnată din opera de prevenire.

Societățile particulare secundează și completează strădania oficialității și în rândul acestora trebuie să amintim « Astra medicală și biopolitică », Soc. « Principele Mircea », « Caritatea » din Cluj și altele. Eforturile lor merită toată lauda și recunoștința administrației sanitare oficiale, care depune toată solicitudinea pentru ridicarea nivelului sănătății publice din Transilvania, proteguind capitalul uman prin tot arsenalul mijloacelor științifice, pe cari igiena preventivă și medicina curativă ni le pun azi la dispoziție.

Căci nu trebuie să uităm nici o clipă, că prosperitatea economică și buna stare socială este în funcție de gradul de perfecție al sănătății fizice. Pentru asigurarea acestei prosperități, datori suntem să ne gândim cu aceleași solicitudini la toate clasele sociale, fără a uità pătura țărănească, animatorul viguros și permanent al dinamicei biologiei noastre naționale.

Țăranul e garanția perpetuității neamului; țăranul duce povara zilnică a vieții trudnice și anevoioase, scormonind glia roditoare pentru a stoarce din sânul ei pâinea de toate zilele pentru ai săi și pentru alții. Țăranul poartă nepătat patrimoniul latinității noastre ereditare; lui îi datorăm generațiile sănătoase ale intelectualității de mâine, cari vor veni să împrospăteze rândurile obosite ale orășenilor surmenați în lupta istovitoare a vieții orășenești. Deaceea datori suntem ca și pe acest țăran să-l îmbrățișem cu toată dragostea părinteștii noastre atenții, ușurându-i putința de a se împărtăși de binefacerile civilizației moderne, prin îmbunătățiri de ordin sanitar și igienic.

ROMANIA

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII ȘI OCROTIRILOR SOCIALE

DIRECȚIUNEA STATISTICII ȘI PROPAGANDEI

HARTA
ASISTENȚII SANITARE
DIN
TRANSILVANIA

...tor de bcteriologie și chimie

...tor de bacteriologie

...ora de chimie

...obstetric și ginecologic

...nstitute antirabice

...eau sanatorii p. tuberculoși

...boli mintale și nervoase

...de județ

...de județ

...de inspectorat general sanitar

I.R. Stoicescu

Planșa I Dr. Aurel Voina

ROMANIA

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII ȘI OCROTIRILOR SOCIALE

DIRECȚIUNEA STATISTICII ȘI PROPAGANDEI

HARTA ASISTENȚII SANITARE DIN TRANSILVANIA

Fig. 303

Planșa I. Dr. Aurel Voina

ADMINISTRAȚIA ÎN ARDEAL. DUPĂ DESFIINȚAREA CONSILIULUI DIRIGENT

DE

D. TOMESCU

După epoca, de o importanță deosebită în istoria administrației Ardealului, care s'a manifestat prin înjghebarea aproape spontană a unei administrații românești, în împrejurări vitrege și cu sacrificii importante din partea celor cari i se dedicau, epocă ce se poate limită la timpul Consiliului Dirigent, — urmează o epocă de prefacere a vechilor instituții, care durează și astăzi.

Cele mai multe din aceste prefaceri au fost cerute de nouile condiții economice, politice și sociale, care au urmat marelui războiu; unele au fost însă impuse de nevoi superioare ale Statului. Majoritatea schimbărilor s'au făcut prin legi și dispoziții generale, care s'au aplicat țării întregi.

O descriere amănunțită a normelor administrative din Ardeal și a schimbărilor ce au suferit până în prezent, ar reclamă un cadru mult mai larg.

Ne vom mărginì acì să urmărim, în linii generale, modul cum s'a încadrat administrația Ardealului în administrația întregii țări, atrăgând atenția numai asupra acelor chestiuni, care se prezintă acolo cu un caracter deosebit.

Importante schimbări în normele administrative au fost începute chiar de Consiliul Dirigent. Ele erau atât de necesare, încât cele mai importante s'au făcut chiar prin Decretul II al acelui Consiliu. Dispozițiile în chestiune aveau însă un caracter de provizorat.

După retragerea Consiliului Dirigent, directivele au fost date de Guvernul central atât pentru administrația de Stat, cât și pentru administrația locală (comune și județe).

Nu s'a trecut însă deadreptul la o conducere centralistă. După data de 10 Aprilie 1920, când Consiliul Dirigent a încetat de fapt să funcționeze, aproape toate actele pe care și le rezervase puterea centrală erau rezolvate la Cluj, de către Secretariatele generale ale ministerelor, care funcționau în acea localitate, cu atribuții pentru Transilvania. Secretariatele generale nu au avut o competință proprie, ci numai aceea ce li s'a delegat.

Prin procesul-verbal al Consiliului de Miniștri și comisiei centrale de unificare No. 3624, din 24 Martie 1921, s'a hotârît, între altele, ca, prin aplicarea legii bugetare pe exercițiul 1921—1922, Secretariatele generale existente în Cluj, Cernăuți și Chișinău, să fie prèschimbate în direcții generale. Aceste direcții generale urmau să funcționeze ca direcții generale detașate din departamentele centrale, iar funcționarii puși în capul lor aveau prerogativele, drepturile și obligațiile directorilor generali din ministere. Se lăsà la latitudinea miniștrilor respectivi de a reduce treptat atribuțiile legale ale direcțiilor generale, până la completa suprimare atunci când se va crede că acțiunea dela centru poate să-și producă efectul dorit fără intervenirea unui organ intermediar local. Ministerele urmau să detașeze pe lângă fiecare direcție generală câte un funcționar superior, ca delegat al departamentului respectiv. Directorii generali, împreună cu delegații departamentelor centrale, reuniți la un loc, formau comisia regională de unificare, prezidată de un președinte, delegat al Guvernului central.

Prin decizia Ministerului de Interne No. 17.181 din 1922 — avându-se în vedere că lucrările Directoratului general de Interne din Cluj au ajuns în stadiul când transpunerea lor la București

se puteà face fără stânjenirea imediată a serviciului, — s'a dispus desfiinţarea acelui directorat pe ziua de 1 Maiu 1922 şi trecerea tuturor atribuţiilor la Ministerul de Interne.

Un rol important la studierea şi punerea în aplicare a transformărilor administrative a avut Subsecretariatul de Stat al Administraţiei Teritoriilor alipite şi al Unificării administrative, care a funcţionat la Bucureşti, pe lângă Ministerul de Interne, în anii 1921 şi 1922. In acel timp s'au tradus şi publicat, ca suplimente la Buletinul Ministerului de Interne, principalele legi maghiare, care erau încă în vigoare, între care citäm: legea XXI din 1886 despre municipii, legea XXII din 1886 despre administraţia comunelor, legea XX din 1901 asupra simplificării procedurii administrative, etc.

La acest Subsecretariat, unde colaborau, alături de funcţionari superiori ai Ministerului, cele mai distinse elemente din administraţia Ardealului, s'au făcut studii importante, mai ales în ce priveşte administraţia locală, cristalizate în primul proiect de lege asupra unificării administrative, întocmit de fostul ministru de interne, d-l C. Argetoianu, şi depus în Parlament în anul 1921.

Că unificarea conducerii erà necesară şi dorită chiar de organele administrative exterioare se evidenţiază din faptul că unele judeţe, care erau încă administrate de Directoratul general din Cluj, au cerut şi au obţinut ca aprobarea superioară, prevăzută de legi şi ordonanţe ministeriale, să se dea serviciilor Ministerului dela Bucureşti. Astfel s'au trecut asupra Ministerului lucrările administrative ale judeţelor Timiş-Torontal şi Caraş-Severin în luna Septemvrie 1920 şi ale judeţelor Arad, Sibiu, Făgăraş şi Braşov, în luna Aprilie 1921.

Prin desfiinţarea Directoratului general al Internelor din Cluj şi a Subsecretariatului de Stat amintit, care i-a urmat în curând, s'a creat o situaţie mai dificilă pentru administraţie. La acea dată erau în vigoare în Transilvania aproape toate legile maghiare. Aprobările şi verificările urmau să se facă de serviciile centrale ale ministerului, pe baza legilor maghiare, pe care nu le cunoşteau, iar lucrările de rezolvat erau atât de numeroase încât se provocau întârzieri. Ar fi fost necesar ca mai întâiu să fie pregătite serviciile asupra cărora treceà executarea lucrărilor, încadrându-le cu specialişti în chestiunile Ardealului.

Deşi din punct de vedere formal, prin desfiinţarea Directoratului general s'a făcut un pas către unificare, poate că nu s'a ţinut seamă prea mult de un adevăr care şi astăzi îşi păstrează actualitatea: *Unificarea administrativă considerată în ea însăş ca scop.* Unificarea este un mijloc prin care se urmăreşte să se asigure, cu cât mai puţine formalităţi şi cheltueli, interesele superioare ale Statului pe de o parte, şi cele ale locuitorilor şi ale administraţiilor locale pe de altă parte.

Una dintre cele mai importante lucrări administrative, care s'a executat în Transilvania după Unire, a fost punerea în aplicare a legii privitoare la dobândirea şi pierderea naţionalităţii române, promulgată prin Inaltul decret regal No. 724, din 23 Februarie 1924. Faţă de vastitatea lucrării şi de faptul că s'a executat numai cu personalul obişnuit, nu este de mirare că s'au strecurat şi unele erori. Aceste erori, ori de ce natură ar fi, trebuesc reparate, îndepărtându-se dela beneficiul legii cei cari nu întrunesc condiţiile şi recunoscându-se drepturile celor cari le au.

Controlul administraţiilor comunale şi judeţene s'a organizat în întreaga ţară prin decizia Ministerului de Interne din Aprilie 1923. Deşi această organizare nu erà desăvârşită, neexistând un regulament de funcţionare a serviciului, rezultatele obţinute în administraţia Ardealului au fost satisfăcătoare. Atunci a început să se aplice de fapt şi la comunele şi judeţele din Transilvania principiile legii asupra contabilităţii publice. Deşi această lege nu e ideală, iar formalismul ce pretinde, a părut la început fără sens, cu toate acestea a adus ordinea care lipsià în unele administraţii comunale şi judeţene. Trebuie să recunoaştem însă că, şi mai înainte de aplicarea acestei legi, abuzurile şi mai ales sustragerile de bani publici erau aproape necunoscute.

O problemă grea pentru administraţia Ardealului, a fost, şi în unele părţi a rămas până astăzi, funcţionarii cari nu cunosc limba română. Este fără îndoeală echitabil şi în conformitate cu angajamentele internaţionale ce ne-am luat, ca, în localităţile cu populaţia în majoritate minoritară, locuitorii minoritori să se poată servì de limba lor la instituţiile locale. Este neadmisibil însă ca la judeţele cu populaţie aproape în întregime română să existe funcţionari înaintea cărora locuitorii români să fie nevoiţi să vorbească în limba străină.

Incepând din anul 1922, s'au fixat diferite termene până când, cei cari nu posedau cunoștințele elementare ale limbii române, urmau să fie îndepărtați din funcțiuni. Regulamentul legii pentru statutul funcționarilor publici, care a intrat în vigoare la 1 Ianuarie 1924, a obligat pe funcționarii aflați în aceste condiții să se prezinte la un examen de cunoașterea limbii oficiale, care s'a ținut în toamna acelui an.

Dar, toleranța Românului, recunoscută de veacuri, s'a manifestat și de această dată. Toate elementele bune și în special cei de o vârstă mai înaintată, au fost considerați reușiți la examen; alții, cari nu s'au prezentat deloc, au fost tolerați și mai departe în funcțiuni. Astfel se explică faptul că și astăzi, în multe administrații locale din Ardeal, mai avem funcționari cari nu cunosc nici un cuvânt din limba română.

Chestiunea funcționarilor administrativi din Ardeal și Banat este însă mai complicată. Cele mai multe ministere au încadrat pe funcționarii lor din aceste județe în funcțiile prevăzute de legile de organizare respective, îndată ce și-au extins sfera de activitate acolo. Ministerul de Interne, pentru funcționarii săi și cei județeni și comunali, a lăsat în ființă clasele și gradele de salarizare, prevăzute de legea maghiară, cu modificările introduse de Consiliul Dirigent. Cum retribuțiile funcționarilor din Ardeal, aflați în această situație, erau mai mici decât ale celor încadrați la celelalte departamente — printr'un jurnal al Consiliului de Miniștri din Decemvrie 1921, s'a acordat acestor funcționari o indemnitate specială, corespunzătoare diferențelor de salariu, ce li s'ar fi cuvenit. Această indemnitate aveà caracter provizoriu și nu intrà în salariul de bază. In acest mod chestia salarizării funcționarilor administrativi din Ardeal a fost rezolvată numai pentru acel moment.

Cu trecerea timpului și scăderea valorii banului, la diferite date, s'au acordat sporuri de scumpete tuturor funcționarilor publici, calculate, cele mai multe, după salariile lor de bază. Funcționarii administrativi din Ardeal, ale căror salarii de bază au rămas neschimbate, dela fixarea lor prin jurnalul Consiliului de Miniștri din 25 Noemvrie 1920, au fost dar nedreptățiți la acordarea acestor sporuri. Ei au susținut neîncetat ca indemnitatea specială, ce li s'a acordat în anul 1921, să fie adăugată la salariul de bază, asupra căruia să se calculeze celelalte accesorii. Chestia nu a fost definitiv rezolvată, dar cererile drepte ale funcționarilor sunt pe punctul de a fi satisfăcute.

O importanță deosebită prezintă regimul de rechiziționare la care sunt supuse imobilele urbane din teritoriile alipite. Cauza acestui regim a fost dificultățile ce întâmpinau ofițerii și funcționarii Statului pentru găsirea de locuințe în nouile teritorii. Inainte de regimul actual, chestiunea a fost tratată prin « Regulamentul pentru locuințe », publicat în « Monitorul Oficial » No. 178, din 14 Noemvrie 1920. A urmat legea pentru înființarea oficiilor de închiriere, sancționată prin Inaltul decret regal No. 3507/921 și regulamentul ei publicat în « Monitorul oficial » No. 120, din 1 Septemvrie 1921. Această lege aveà însă un caracter general, dispozițiiile ei aplicându-se în întreaga țară și aproape asupra tuturor imobilelor.

După desființarea oficiilor de închiriere, dificultățile arătate mai sus persistând, prin jurnalul Consiliului de Miniștri No. 2435, din 5 Octomvrie 1923, s'a extins aplicarea în provinciile surori a legii de rechiziție, în ceeace privește locuințele pentru ofițeri, trupă și funcționarii Statului, cu o plată echitabilă și în condițiile regulamentului de locuințe din 1920. Deoarece acel jurnal erà lipsit de preciziile necesare, Ministerul de Interne a fost nevoit să-l completeze prin diferite ordine și instrucții date prefecturilor de județe. Printr'o toleranță administrativă s'a admis să se rechiziționaze și un mic număr de locuințe pentru instalarea unor autorități publice, mai ales posturi de jandarmi și oficii de telegraf și poștă.

Prin regulamentul de rechiziționare a locuințelor, publicat în « Monitorul Oficial » No. 107, din 18 Maiu 1927, s'au adus noui precizii, stabilindu-se modalitățile pentru atribuirea locuințelor prin comisiile mixte locale de rechiziții și măsura în care funcționarii și ofițerii puteau beneficià de avantagiile rechiziționării locuințelor. Totdeodată s'a prevăzut clauza ca cei lezați să poată introduce reclamații la minister, care le judecă pe baza avizului conform al Consiliului superior administrativ.

După datele statistice adunate de Ministerul de Interne, în Transilvania se găsesc astfel peste 8.000 locuințe. Această situație excepțională a dat naștere la mari nemulțumiri din partea proprie-

tarilor de imobile. Ţinând seamă de doleanţele lor, noua lege a chiriilor stabileşte pe viitor un regim uniform pentru întreaga ţară.

Administraţia comunelor din Ardeal, ca şi a celorlalte comune din ţară, sufere de lipsa de venituri suficiente, pentru a face faţă nevoilor crescânde, edilitare şi gospodăreşti. Sistemul vechiu din Ardeal erà mai elastic şi permiteà comunelor să satisfacă cheltuelile obligatorii. In conformitate cu art. 129 şi 130 din legea comunală maghiară, comunele aveau dreptul să impună la dări noui pe locuitorii şi proprietarii din comună, proporţional cu unele dări directe către Stat, stabilite pe exerciţiul în curs (aruncuri).

La 1 Aprilie 1923, punându-se în aplicare legea pentru unificarea contribuţiilor directe, s'au desfiinţat în Transilvania impozitele vechi comunale (aruncurile), fiind înlocuite cu cotele adiţionale pe lângă unele dintre impozitele elementare, prevăzute prin art. 71 şi 72 ale menţionatei legi.

Observându-se că cotele adiţionale create prin noua lege, erau departe de a satisface nevoile comunelor, în 26 Iunie 1923 s'a promulgat legea asupra maximului taxelor şi contribuţiilor comunale, prin care comunele erau autorizate să incasseze unele taxe. Această lege, mai ales în Ardeal, nu a corespuns nici pe departe aşteptărilor, deoarece veniturile obţinute sunt insuficiente şi reclamă formalităţi şi personal numeros. In special locuitorii, cari erau obişnuiţi cu un sistem mai simplu, nu văd cu ochi buni aceste taxe.

Din cauză că erau reduse să nu mai facă faţă nici celor mai elementare nevoi, multe comune din Ardeal au continuat să perceapă, sub formă deghizată, vechile impozite, ori au pretins taxe care ieşiau cu totul din prevederile legilor. In acest mod s'au echilibrat bugetele comunelor până la 1 Ianuarie 1928.

Primindu-se plângeri din partea populaţiei prea greu impusă, Consiliul de Miniştri, în Noemvrie 1927, a dispus suprimarea cu desăvârşire a taxelor comunale care nu intră în prevederile legilor. In executarea acestei dispoziţii, Ministerul de Interne a dat ordinul No. 23.961, din 19 Decemvrie 1927, prin care interziceà perceperea taxelor care depăşesc maximul sau prevederile legii din 26 Iunie 1923, precum şi următoarele taxe, care nu au nici o bază legală:

Taxele pe terenuri agricole, fâneţe, păşuni, etc.;
» » locuinţe;
» » vin şi altele băuturi spirtoase;
» de bariere sau vamă pe vehiculele de orice natură la intrarea în comune sau la trecerea podurilor;
Taxele pentru întreţinerea trotuarelor;
» pe maşinile de treerat;
» pentru rechizite necesare pompierilor;
» » iluminatul comunal;
» » întreţinerea administraţiei comunale;
» » curăţitul coşurilor, pentru plata hornarilor;
» » serviciul cadastral;
» » întreţinerea locuinţei notarului şi

Alte asemenea taxe care n'au nici o bază legală.

In urma desfiinţării unor astfel de taxe, bugetele multor comune pe exerciţiul 1928, nu s'au putut echilibrà. Suma, care ar fi fost necesară, până la acoperirea cheltuelilor obligatorii, conform normelor stabilite atunci, urmà să se acorde de Stat, din fondul comunal şi judeţean.

Din cauza lipsei de mijloace a Statului, nu s'au pus la dispoziţia comunelor toate sumele de care aveau nevoie în anul 1928, iar pentru exerciţiul 1929, fiind nevoie ca în primul rând să se echilibreze bugetul Statului, sumele acordate au fost şi mai reduse.

Prin aceleaşi dificultăţi financiare trec însă toate comunele şi toate judeţele din ţară.

Problema finanţelor comunelor şi judeţelor nu este încă pusă la punct şi rămâne ca una din principalele griji ale legilor viitoare.

La dificultăţile cu care are de luptat administraţia, se adaugă în Ardeal şi faptul că, în cele mai multe comune rurale, notarii au rămas până astăzi obligaţi să incasseze dela locuitori dările către Stat, conform vechilor prescripţii din legile maghiare, cu toate că legea pentru perceperea

și urmărirea veniturilor publice, care se aplică în întreaga țară, a fost promulgată încă de la 1 August 1921.

Paza de zi și de noapte în comunele rurale, prin guarzi comunali plătiți din contribuția locuitorilor, s'a extins în Ardeal cu ordinul Ministerului de Interne No. 64.352, din 14 August 1923. Cu toate sacrificiile cerute dela locuitori, nu s'a putut organizà o pază efectivă a gospodăriilor, din cauză că elementele angajate erau fără nici o pregătire. Din aceste motive, prin ordinul Ministerului No. 1377, din 23 Ianuarie 1929, s'a lăsat la chibzuința autorităților comunale ca, până la punerea în aplicare a unei noui legi, să organizeze paza sau în natură, adică să se facă de către înșiși locuitorii, sau prin paznici plătiți.

Legea pentru unificarea administrativă, promulgată prin Inaltul decret regal No. 1972, din 13 Iunie 1925, a însemnat un pas înainte, mai ales fiindcă, în oarecare măsură, a pus capăt confuziei care luase naștere în urma modificării sau înlocuirii dispozițiilor din legile maghiare prin alte dispoziții noui, extinse în teritoriile alipite pe cale de decret, jurnale ale Consiliului de Miniștri și mai ales ordine și instrucții ministeriale.

In Ardeal, însă, unele dispoziții ale acestei legi nu au fost nici până în prezent aplicate, din cauză că ar fi trebuit schimbate dispoziții importante din alte legi, care mai sunt în vigoare. Astfel, până la unificarea legislației privitoare la competința autorităților judecătorești în materie penală, toate contravențiile care după legile în vigoare se judecau în prima instanță de pretori și primari, în comunele rurale, și de organele polițienești, în orașele cu municipii sau cu consilii, au rămas să se judece de pretori în comunele rurale și de șefii autorităților polițienești în comunele urbane.

Deasemenea dispozițiile privitoare la atribuțiile primarului, ca ofițer al stării civile, nu au fost aplicate până în prezent în Ardeal.

Din cauza lipsei de precizie a unor articole din legea pentru unificarea administrativă, care a ocazionat interpretări variate, unele chiar opuse spiritului legii, încă din primele luni de aplicare, s'au făcut studii pentru modificarea dispozițiilor nepotrivite. In anul 1928, s'a întocmit chiar și un anteproiect de lege, care nu a mai avut timpul să fie votat din cauza schimbărilor politice.

Pe baza experiențelor făcute, în ultimul timp s'a întocmit un nou anteproiect de lege pentru organizația administrației locale, care este încă în studiul comisiilor de specialiști.

In strânsă legătură cu legea administrativă, mai ales în Ardeal, este așteptat să se vină cât mai neîntârziat cu o lege pentru unificarea actelor de stare civilă, întrucât aplicarea legii promulgată cu Inaltul decret No. 493, din 21 Februarie 1928, a fost suspendată, iar dispozițiile în această materie se dau de câțiva ani numai în mod provizoriu pentru interval de câte un an.

Și în Ardeal, ca și în restul țării, mai sunt și alte legi, care sunt mult așteptate; între acestea reamintim legea drumurilor și legea regimului cârciumilor.

In starea actuală, există multe confuzii și contraziceri între dispozițiile legilor care se aplică în Ardeal; organele administrative numai cu multă greutate se pot orientà asupra normelor din legile vechi, care au fost lăsate în ființă, ori au fost modificate sau abrogate prin legile noui. Deaceea este necesar ca opera unificării legislative să fie continuată.

Incheind această scurtă expunere asupra administrației în Ardeal, suntem datori să insistăm asupra condițiilor grele în care au trebuit să lucreze toți factorii administrativi. Dacă s'au realizat progrese și s'au putut aplicà, fără abateri, dispozițiile luate de Parlament și Guvern, un mare merit îl au conducătorii autorităților locale, aleși sau numiți, și funcționarii de carieră, cari s'au devotat serviciilor ce li s'au încredințat.

Dar, mai presus de toate, poporul românesc de peste Carpați, încercat de secole de lupte și suferințe, a dat probe de o desăvârșită toleranță față de asupritorii de ieri, dovedind astfel întregii lumi marea sa chemare pentru întronarea ordinei și propășirea civilizației.

ACEASTĂ LUCRARE DE AMINTIRE A ZECE ANI DE CÂND TRANSILVANIA, BANATUL, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘUL S'AU ALIPIT LA ȚARA-MAMĂ, A FOST SCRISĂ DELA 1 MARTIE PÂNĂ LA 1 MAI PRIN MAREA PRICEPERE, BUNĂVOINȚA ȘI INCORDAREA COLABORATORILOR, ȘI S'A TIPĂRIT DELA 5 APRILIE PÂNĂ LA 5 MAI IN ATELIERELE CVLTVRII NAȚIONALE, DIN INIȚIATIVA COMITETULUI DE ORGANIZARE A SERBĂRILOR UNIRII SUB PREȘEDINȚIA D-LUI MINISTRU AL BANATULUI SEVER BOCU. FIIND PREȘEDINTE AL COMITETULUI DE MINIȘTRI AL SERBĂRILOR D. ALEXANDRU VAIDA VOEVOD, IAR PREȘEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIȘTRI D. IULIU MANIU, ȘI SUB INGRIJIREA ȘI SUPRAVEGHEREA COMITETULUI DE REDACȚIE, PREZIDAT DE D. D. GUȘTI, PROFESOR UNIVERSITAR, MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE, AJUTAT, CA SECRETAR, DE D. EMANOIL BUCUȚA.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 000709425